

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

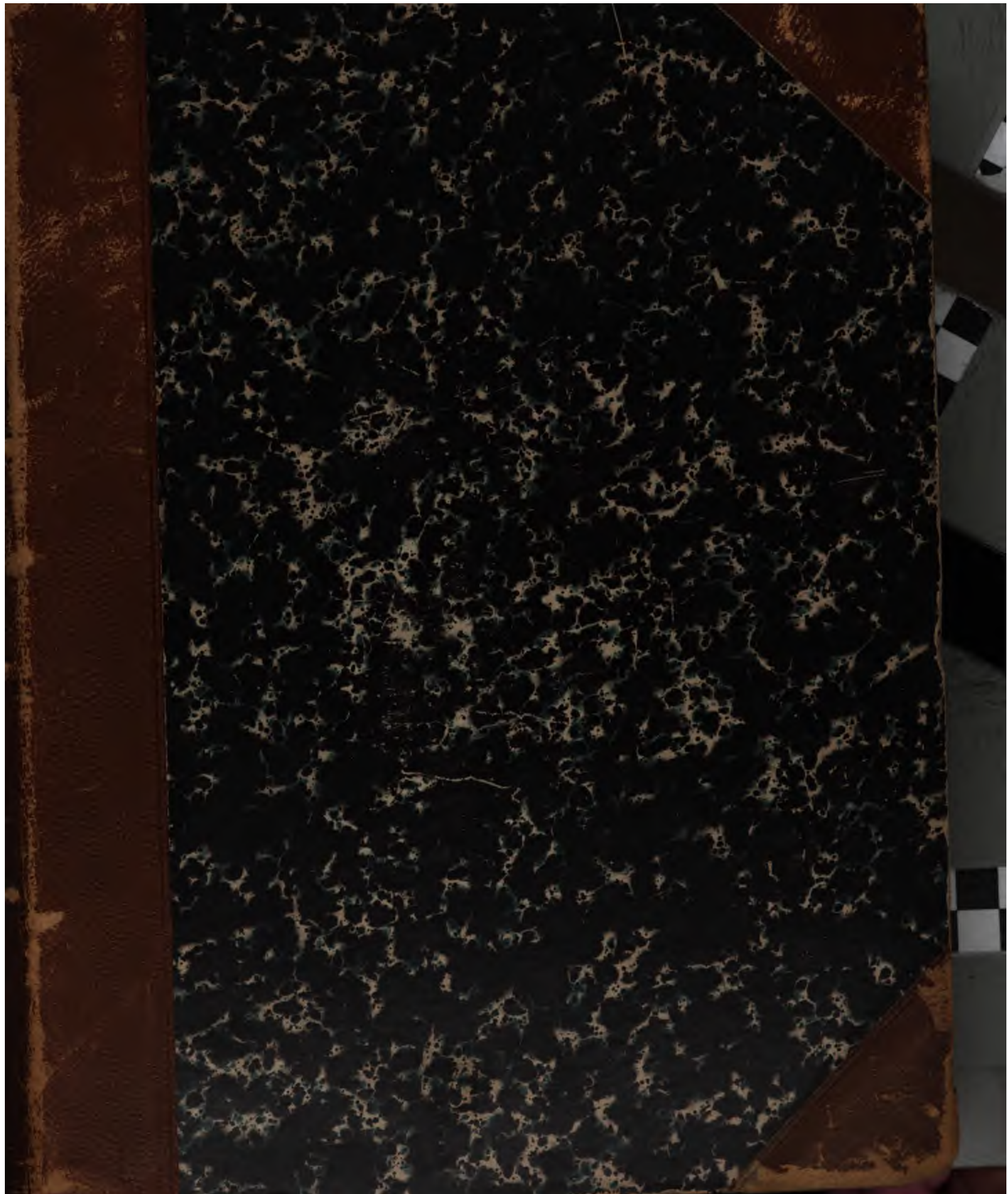
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

AH 7201.2⁵ Recd. April, 1892.

Harvard College Library

FROM

THE LIBRARY OF

PROFESSOR E. W. GURNEY,

(Class of 1852).

Received 22 May, 1890.

Antiquaria

CORPUS IURIS ROMANI
ANTEIUSTINIANI.

1817. 20

CONSILIO PROFESSORUM BONNENSIIUM

E. BÖCKINGII A. BETHMANN-HOLLWEGII
ET DUM IN VIVIS ERAT E. PUGGAEI

INSTITUTUM.

CURAVERUNT IIDEM ASSUMPTIS SOCIIS

L. ARNDTSIO A. F. BARKOVIO F. BLUMIO I. F. L. GOESCHENIO
G. HAENELIO C. LACHMANNO ALIISQUE.

PRAEFATUS EST

EDUARDUS BÖCKINGIUS.

1817.

A. c1817cccxix.

PROSTAT BONNAE APUD ADOLPHUM MARCUM.

G A I I
I N S T I T U T I O N U M

COMMENTARIII QUATTUOR.

EX RECENSIONE ET CUM COMMENTARIIS

IOH. FRID. LUD. GOESCHENII.

OPUS GOESCHENII MORTE

INTERRUPTUM ABSOLVIT

CAROLUS LACHMANNUS.

A. c19ccccxxx1.

PROSTANT BONNAE APUD ADOLPHUM MARCUM.

447201.25

~~1.6.60~~

1890, May 2d.
From the Library of
Prof. E. W. Gurney.

CAROLI LACHMANNI PRAEFATIO.

Distractis Gaii ab Hestero v. cl. emendati exemplaribus ne Bonnense antiqui iuris auctorum corpus capite careret suo, sed potius varie ad gratiam captandam exornato niteret, a Göschenio, cui Gaius lucem ac splendorem debebat, impetratum est ut se nova exemplaria et quomodo emendanda essent praeceptorum et quae vel tironibus vel cursim utentibus sufficerent adnotaturum polliceretur. Et iam longo satis tempore interiecto prope dimidiam partem pensi fideliter et artificiose curandi absolverat homo ingenium acre ac subtile paene nimia deliberandi cunctatione refrinare solitus, cum inter illam Georgiae Augustae saecularium laetitiam infinitae laborum anxietati succumbens coeptum negotium destituit nobisque qui aderamus eius conficiendi curam relinquit. Itaque illo tempore, cum nemo, post duo funera ab ipsis sollempnibus ducta, eas clades quae mox partim divina fatorum vi partim furiosa hominum intemperantia in Academiam Gottingensem gravissimae ingruerunt, eventuras augurari posset, sed omnes ex praesenti tristitia erectis animis proxima ac necessaria ageremus, amici me uno consensu Gaiani operis delegerunt curatorem. Ego vero quos eam rem quam ipsi non sine gloria suscipere possent detrectare viderem, eorum iudicio repugnare inhumanum ratus promptam voluntatem professus sum, praesertim cum neque Göschenii consilia ignorarem, neque inutile iudicarem si quis a diversa disciplina profectus egregia iuris peritorum studia suis, quoad posset, adiuveret. Ergo postquam heredes Göschenii mihi chartarum quidquid ad Gaium pertinebat tradiderunt, nequid viri optimi aut ingenio aut diligentia indignum committerem sollicitus, omnia ex ordine et considerate agenda duxi. Ante omnia Göschenii et Hollwegii apographa Veronensis codicis infinito labore confecta, item quaecumque Blumii sollertia ex eodem excerpterat, denuo studiose excussi, nequid usquam erroris admissum falleret. Ita ea fere subnata sunt quae Göschenii commentariis admiscui-uncis inclusa, nec multa nec magni momenti. Ubi Göschenii manus deficiebat, id est inde a §.253. commentarii secundi, extra uncas dedi quae vel ex maiore editione depromenda viderentur vel ad imperatorias institutiones ex editione Schraderi cum Gaianis accuratius conferendas pertinerent. Ceterum in meis sicut Göschenianam scribendi rationem serviliter exprimere non studui, ita quod ille in priore libri parte praeiverat fere tenui, ut ea quae plane certa viderentur et editione secunda, quae facta est anno 1824, satis procurata essent, silentio praetermitterem, sed ubi aliqua dubitandi materia relicta esset, et de scriptura codicis admonerem et virorum doctorum emendationes adferrem, non omnes, sed quae aliquam veri speciem haberent, vel, ut rectius dicam, mihi habere viderentur: quis enim in talibus ita sibi confidat ut se numquam errare putet? Nec negabo me non nulla ignorasse, in eumque numerum referri cupio quaecumque probe excogitata non commemoravero: nam quae quidem cognovi, sine examine praetermisi nihil. Nomina autem, quantum potui, eorum posui qui primi aliquid invenissent: qui probassent, indicare fere neglexi, veritus ne magnae auctoritates iudicii officerent sinceritati. Scriptoris sensa quo commodius perciperentur, multo saepius nunc quam antea et ego et Göschenius verba vel emendatiora vel auctiora dedimus, sed nihil usquam rerum novarum aut incertarum tam gravi auctori adfluximus, nisi quod aut clare scriptum aut certis testimoniis confirmatum esset, incerta in commentarios nostros retulimus. Ceterum qui post nostram operam ad Gaium magis exornandum accessuri sunt, quo plura emendabunt, eo nobis gratius fecerint: hoc videmus dicere posse, hac nostra non paucorum annorum cura, quae per biennium communis fuit (ita crebrae ultro citroque schedae et epistolae comaeabant), fortiter reiecta festinare iubentium importunitate, effectum esse ut multo nunc quam antea emendatiora legi possint Gaiani operis exemplaria.

Scrib. Berolini d. XII. m. Aprilis a. 1841.

Veronensis bibliothecae capitularis codex numero tertius decimus Hieronymi epistulas continet in delecticiis membranis scriptas. subsunt scriptura antiquissima, quam uncialem potius quam capitalem diplomatici nostri appellant, sed ea eluta ac saepe erasa, Gaii Institutiones tantum non integrae. duae paginae (235 et 236), quae scorsum asservantur, delecticiae non sunt, sed solam primam scripturam habent. duae et sexaginta bis *παλιψηστοι* sunt, eoque prima lectio Gaiana difficillima. hae quia ter conscriptae dici possunt, a Böckingio in marginibus litteris *t. s.* notatae sunt. omnium numeros tam Hieronymiani codicis quam Gaiani Göschenius item in marginibus adscribendos curavit, singulos paginarum versus interductibus distinxit. litteras singuli versus tenent plus minus undequadragenas, sed si nostro more sine notis scribantur, multo plures. codicis ab illustri viro B. G. Niebuhrio primum agniti scripturam et prima editio anni 1820. et ceterae ex schedis Göschenii petita exhibent: secunda editione a. 1824. non pauca ex F. Blumii schedis accessere, qui loca innumera denuo examinaverat. haec omnia, ubi non videbantur temptanda esse, litteris vulgaribus scripta damus. quicquid autem in codice aut non scriptum aut aliter quam edidimus scriptum exstat aut denique satis legi non potuit, inclinatis ductibus expressum est. inter haec ea quae librarius omisit, semicirculis inclusa sunt; qui ductus ad nullas certas litteras revocari potuerunt aut aciem legentium penitus fugerunt, *διπλαῖς* introrsum vorgentibus; quae non lecta aut librarii errore depravata de coniectura reficere vel non potuimus vel ausi non sumus, lineolis ternarum et asteriscis singularum litterarum defectum indicantibus signata sunt.

Quae corrigenda aut addenda esse deprehendimus, fore haec sunt:

Column.	2.	†.	13.	pone	tentiam	
—	3.	—	10.	—	cuiuscumque	
—	17.	—	2.	—	<i>tanquam</i>	
—	—	—	16.	—	oblitera-	
—	—	—	35.	dele	adscriptum numerum 15 et pone ad sequentem versum numeros 14...19.	
—	18.	—	18.	pone	nancisci.	
—	—	—	19.	appone	numerum 15, qui ad sequentem versum delapsus est.	
—	—	—	24.	—	— 20, qui versui 23. appositus est.	
—	19.	—	26.	pone	dipondii	
—	29.	—	3.	pro	Hollwegiano v. <i>one rosa</i> , quod id sensum parum verum praeberet, Böckingius <i>ann osa</i> dedit, quod magis et sententiae loci et codicis scripturae respondet.	
—	30.	—	18.	pone	plebis	
—	31.	—	27.	appone	numerum 20, qui praecedenti versui perperam adscriptus est.	
—	32.	—	18.	—	— — — — —	
—	36.	—	21.	pone	provincia ** * * * — — — — —	
—	42.	—	7. et 9.	pone	<i>chartulis</i>	
—	45.	—	23.	pone	possessionem	
—	54.	—	36.	—	tonini significatur.	
—	56.	—	14.	codex	habet apstinendi	
—	69.	—	32.	pone	S et	
—	74.	—	—	in	marginem numerus 5 unum versus altius ponendus est.	
—	81.	†.	28.	appone	numerum 15	
—	84.	—	11.	pone	faciendi	
—	87.	—	11.	—	FIDPRONITIS?	
—	89.	—	22.	appone	numerum 20, qui ad seq. †. delapsus est.	
—	90.	—	33.	dele	lineam ante v. tenetur.	
—	101.	—	16.	pone	commiserit	
—	130.	—	—	ad	marginem pone 230.	

**SYSTEMA GAIANARVM IVSTINIANARVMQVE INSTITVTIONVM
INTER SE COMPARAVIT ATQVE EX ARTE IN FORMAM INDICIS REDEGIT
EDVARDVS BÖCKING.**

Litteris Latinis vulgaribus expressa sunt Gaii Iustinianique Institutionum communia.
Litteris cursive Latinis expressa ad solas Gaianas Institutiones pertinent.
Rubricae Iustinianarum Institutionum litteris Gothicis exhibentur.
Litteris Germanicis vulgaribus significantur ea quae ad solas imperiales Institutiones spectant.
Quae ipse addidi verba rubricae omnia uncinis [] includuntur.

Videntur autem nobis plerique errorem hausisse ex verbis Caii lib. 1. Instit., cum ait, Omne ius vel ad personas pertinere, vel ad res, vel ad actiones. L. 1. D. de statu homin. Haec enim verba sic intellexerunt, quasi nulla sit aptior, nec commodior iuris tractandi docendique ratio, quam si de his tribus separatim disserteratur. Verum longe aliter sensisse Caium non dubito: nempe nullam partem iuris esse, nullum contractum, nullum negotium, nullam actionem, nullum iudicium, in quo tractando hi loci simul non incurrant: ut, exempli causa, In tractatu de stipulationibus oritur in primis quaestio de personis, quae stipulationem contrahere possunt, et quae non possunt: illudque in controversiam venit sitne servus, filiusfamilias, impubes, minor, furiosus, prodigus, qui stipulationem contraxisse dicitur. De rebus quaeritur, sitne res sacra, religiosa, publica, propria, aliena, corporalis, incorporalis etc. De actione, quae ex eo contractu nascitur: sitne bonae fidei, an stricti iudicii, temporalis, an perpetua, poenalis, an rei persecutoria, etc. Idemque in caeteris tractatibus Pandect. observare licet. Hi namque sunt praecipui loci omnium disputationum iuris civilis. Quamobrem cum Institutiones iuris civilis conscriberet Caius, non immerito divisiones quasdam ac definitiones personarum, rerum et actionum initio proponere voluit studiosis: nimirum intelligens, graviore illas subtilioresque disputationes quae iure civili continentur, quaeque ad hos locos referri solent, percipi aliter non posse. Ex quo satis liquet, quod 1. lib. Pandect. tum de personis, tum de rebus scriptum extat, nihil aliud, quam Isagogen quandam esse, quae res ad alias assequendas viam muniat. Quam quidem Tribonianus cum non satis uberem ac plenam esse animadverteret (nam primus et alter locus non solum copiosius, verum etiam clarius et distinctius ad rudiores instituendos tractari potuisse videntur, tertius vero illic desideratur omnino): cum igitur haec perpenderet Tribonianus, quatuor Institutionum libris quicquid de personis, rebus et actionibus ad Pandect. interpretationem necessarium tyronibus videbatur, miro compendio artificioque complexus est. Et hanc dispositionem ac methodum, ut in ea Isagoge et institutione probamus, ita insanire eos contendimus, qui cum libros omnes tum Pandectarum, tum Codicis Iustinianaei ita diviserint, aut (ut verius liberiusque dicam) discerpserint ac dilacerarint, quo scilicet Iustiniano sapientiores ab imperita multitudine crederentur, mirificam (si diis placet) iuris artem posteritati sese relinquere gloriantur et iactitant. Quod non eo a nobis dictum quisquam existimet velim, ut eos libenter insectemur, quorum conatus, si studiosos iuvari voluerunt, aliquam meretur laudem, sed ut iuvenes nimium credulos plerumque, et incantos, quos huiusmodi deliramenta quotidie experimur velut pro oraculis quibusdam habere, quantum in nobis est, ab errore in viam revocemus. FRANC. DVAREN: Disputationum anniversariarum lib. I. cap. 55.

	Codic. Veron. paginae.	GAII INST. Comm. I. §§.	IVST. INST. Lib. I. tituli et §§.
Prooemium sive Iustiniani imperatoris constitutio de confirmatione Institutionum.			
De iustitia et iure. Iustitiae et iuris prudentiae definitio. Iuris tria praeccepta, duae positiones: ius publicum et privatum			I.
De iure naturali, gentium et civili. Iuris naturalis descriptio			II. pr.
5 Omnes populi aut iure civili aut iure gentium utantur.	1.	1.	- 1. 2.
I) [Fontes iuris civilis Rom.:] Constant autem iura aut A) ex iure scripto: legibus, plebi scitis, senatus consultis, constitutionibus principum, magistratum edictis, responsis prudentium, aut	- 2.	2...7.	- 3...8.
10 B) et non scripto			- 9.
Origo divisionis iuris civilis in duas species, scriptum ac non scriptum .			- 10.
Immutabilitas iuris naturalis sive gentium, mutabilitas iuris civilis. .			- 11.
II) [Τὰ ἀποκελευεῖνα iuris civilis:] Omne ius quo utimur vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones.	- 3.	8.	- 12.

I. IVS QVOD AD PERSONAS PERTINET.

	Codic. Veron. paginae.	Comm. I. §§.	Lib. I. tituli et §§.
De iure personarum			III.
I) Omnes homines aut liberi sunt aut servi.*	3.	9.	- pr.
A) Servi* Servitutis origo. Nominis <i>εϋμουσ</i> . Servi aut nascuntur aut fiunt. Nulla in eorum condicione differentia est.	-	-	- 1...4.
5 B) Liberos hominum alii ingenui sunt, alii libertini	-	10.	- 4.
a) Ingenui. De ingenuis.	-	11.	IV.
b) Libertini. De libertinis. De manumissionibus.	-	-	V. pr...2.
α) Genera libertinorum status tripartitus antea fuerat			
*) [per se spectata] tria sunt: nam aut cives Romani aut Latini aut dediticiorum numero sunt	10	12.	} - 3.
a) Qui dediticiorum numero fiunt.	-	13...15.	
b) Qui cives Romani et	- 4.[5.]	16...22.	
c) qui Latini fiunt			
β) Differentia condicionis libertinorum Latinorum eorumque qui dediticiorum numero sunt	15	6	
a) quod ad ius mortis causa capiendi testamentique faciendi	-	23...25.	
b) quod ad modos pertinet quibus ad civitatem Rom. pervenitur.	7.[8.]9.	26...35.	
γ) Libertini fiunt manumissione.			
) Ad legem Aeliam Sentiam de manumissionibus. Qui quibus ex causis manumittere non possunt.	20	- 10.	36...41. 47. VI.
β) Ad legem Furiam Caniniam de servis testamento manumittendis. De lege Furia Caninia sublata.	- 11.[12.]13.	42...46.	VII.
De his qui sui vel alieni iuris sunt.			VIII.
II) Quaedam* personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri sunt subiectae.	25	-	48. - pr.
A) Quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate (parentum, aliae in potestate dominorum) aliae in manu, aliae in mancipio sunt	-	49. 50.	- -
a) [Quibus modis homines alieno iuri subiciantur:]			
α) In potestate sunt		51.	- 1.
*) servi dominorum [quae potestas, quamvis in bonis domini servus sit, tamen non illibata est.]	39	- 14.	52...54. - 1. 2.
β) liberi nostri, De patria potestate. Parentium potestas efficitur in liberos, quos	- 15.	55.	IX.
a) procreavimus		-	
1) ex iustis nuptiis. De nuptiis.	35	- 16. 17.	56...64. X. pr...12.
2) non ex iustis nuptiis, sed qui postea rediguntur in potestatem. Causae probationes etc. *Legitimationes.	- 18...26.	65...90.	- 13.
b) adoptamus. De adoptionibus.	- 27.	97...107.	XI.
β) In manu nostra sunt feminae tantum: eae autem in manum conveniebant	40	28.	108...10.
*) usu,	-	111.	
β) farreo,	- 29.	112.	
γ) coemptione; atque hanc quidem femina facit	-	113.	
a) aut matrimonii causa cum marito suo	-	114.	
b) aut fiduciae causa sive cum extraneo sive cum marito suo.	45	- 30.	114...15b.
γ) In mancipii causa sunt liberorum personae mancipatae	- 31. 32. 33.	116...23.	
b) Quibus modis ii qui alieno iuri subiecti sunt eo iure liberentur	-	124.	
α) qui in potestate sunt, Quibus modis ius potestatis solvitur.	-	125.	XII. pr.
*) servi	-	38. 126.	- -
β) liberi	50	-34.35.[36]37.	127...36. - 1...10.
β) quae in manu sunt	-	[-] 39. 137.	
γ) qui in causa mancipii sunt	-	40. 138...41.	
B)	Ex		

	Codic. Veron. paginae.	Comm. I. §§.	Lib. I. tituli et §§.
B) Ex his personis quae neque in potestate (non) neque in manu neque in mancipio sunt, quaedam vel in tutela sunt vel in curatione, quaedam neutro iure tenentur*. De tutelis	40.	142.	XIII. pr.
a) Prius de his dispiciamus quae in tutela sunt	-	143.	- -
5 a) [Quibus modis tutela constituatur:] Tutelae definitio, item tutorum.			- 1. 2.
*) Testamento tutor dari potest			
a) liberis			
1) quos in potestate habemus	- 41.	144...49.	- 3. 4.
2) emancipato filio			- 5.
10 b) uxori quae in manu est. Tutoris optio	- 42.	148...54.	XIV.
Qui testamento tutores dari possunt.			
B) [Legitima tutela.			
a) communes eius formae:]			
1) Ingenui			
15 a) in legitima agnatorum tutela sunt De legitima agnatorum tutela	- 43.	155...57. 164.	XV.
b) donec capitis diminutio interveniat. De capitis diminutione	- 44.	158...63.	XVI.
20 2) Liberti in patronorum tutela sunt. De legitima patronorum tutela	[45.] 46.	165. cf. 167.	XVII.
3) Liberi manumissi in manumissorum tutela sunt	-	166.	
a) De legitima parentum tutela			XVIII.
b) De fiduciaria tutela			XIX.
b) [Propriae quaedam legitimae tutelae species:]			
25 1) Cessicia tutela	- 47.	168...72.	
2) Ex variis legitimis causis a magistratu petiti tutores	- 48. 49.	173...84.	
c) A magistratu dati tutores. De Atiliano tutore et eo qui ex lege Julia et Tertia dabatur	-	185...87.	XX. pr...5.
30 Ἀποκαραλῶσις de speciebus tutelarum atque in quot genera hae species deducantur quaestio	50.	188.	
β) Impuberum tutelam et muliebris inter se comparatae deque tutorum auctoritate. De auctoritate tutorum	- 51.	189...93.	-6. 7. XXI.
γ) Quibus modis tutela finiatur. Quibus modis tutela finitur	- 52. [53.]	194...96.	XXII.
b) De curatione. De curatoribus	[-] 54.	197...98.	XXIII.
35 c) Qui tutores curatoresve satisfacere cogantur vel non. De satisfactione tutorum et curatorum	-	199. 200.	XXIV.
De excusationibus tutorum vel curatorum			XXV.
De suspectis tutoribus vel curatoribus			XXVI.

II. IVS QVOD AD RES PERTINET.

	Codic. Veron. paginae.	GAII INST. Comm. II. §§.	IVST. INST. Lib. II. tituli et §§.
40 [Omnes] Res vel in nostro patrimonio sunt vel extra nostrum patrimonium habentur. De rerum divisione	55.	1.	I. pr.
I) Summa itaque rerum divisio: aliae sunt divini iuris, aliae humani			
A) Divini iuris (nullius in bonis)			
45 a) [proprie] sunt res sacrae et religioae			} - pr...9.
b) sanctae quoque res quodammodo in bonis sunt		3...7.	
B) Humani iuris res (plerumque alienius in bonis sunt)			
50 a) publicae (nullius in bonis esse creduntur)	56.	9.	
b) privatae (quae singulorum sunt)			} 10. 11.
II) Quaedam			

	Codic. Veron. paginae.	Comm. II. §§.	Lib. II. tituli et §§.
II) Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. <i>De rebus corporalibus et incorporalibus</i>	56.	12...14.	II.
A) [Res incorporales:]	-		III.
5 a) <i>De servitutibus [praediorum]</i>	[57.]		IV.
b) [De servitutibus personarum:]	-		V.
a) <i>De usufructu</i>	-		- 6.
β) <i>De usu et habitatione</i>	-		
<i>De hereditate autem et obligationibus suis locis proponemus</i>			
10 B) [Rerum corporatum acquisitiones a) civiles: vid. tit. VI. VII. XX. §§. b) naturales: vid. num. III. litt. β.]			
III) [Omnes*] <i>Res aut mancipi sunt aut nec mancipi.</i>	- 58.	15...18. (22.)	
A) [Singularum rerum acquisitiones (et alienationes)]			
a) <i>per eam cui acquiritur (vel alienatur) personam</i>			
a) <i>Civiles acquisitiones alienationesve</i>			
15 α) <i>ab iis factae qui ordinariam rei alienandae facultatem habent,</i>			
a) <i>rerum corporalium:</i>			
1) <i>Nuda rei mancipi traditio</i> (cf. §§. 40...43. <i>Iust. de R. D. II. 1.</i>)	- 59.	19...21.	
2) <i>Rei mancipi</i>			
a) <i>mancipatio,</i> }			
20 b) <i>in iure cessio.</i> }	- [60.] 61.	22...27.	
b) <i>Res incorporales traditionem non recipiunt; sed aliae in iure tantum cedi possunt, ut iura praediorum urbanorum, usufructus et hereditas, aliae etiam mancipari possunt, ut iura praediorum rusticorum;</i>	- 62. 63.	28...37.	
25 <i>Obligations nihil eorum recipiunt, sed notatione transferuntur.</i> (cf. §. 6. <i>Iust. de usu II. 5.</i>)	- 64.	38. 39.	
c) <i>Rerum mobilium immobiliumque, sive mancipi sive nec mancipi sint, usucapio. De usucapionibus</i>	-		VI.
30 1) <i>Divisio domini, ut alius possit ex iure Quiritium dominus esse, alius, donec usu ceperit, rem in bonis habere.</i>	-	40...42.	
2) <i>Earum rerum usucapio quae non a domino nobis traditae fuerint</i>	- 65.	43. 44.	- pr.
3) <i>Usucapio aliquando non procedens alienae rei bonae fidei possessori</i>	- 66.	45...51.	- 1...11.
35 4) <i>Usucapio eius qui scit alienam rem se possidere</i>	- 67. 68.	52...61.	- 12. 13.
5) <i>De accessione possessionis</i>			- 14.
<i>De his qui a fideo vel ab Augusti Augustaeve domo rem acquisierint et de quadricennii praescriptione.</i>			VII.
40 b) <i>De donationibus</i>			
B) <i>Ἐξαιρέτως dominus alienandae rei potestatem non habet, et qui dominus non est alienare potest. Quibus alienare licet vel non</i>	- 69.	62...64.	VIII. pr. 1.
β) <i>Naturales acquisitiones:</i>	-	65.	
45 α) [Apprehensio:] <i>Traditio, occupatio, ex hostibus capio</i> (§§. 11...17. 40...43. <i>Iust. de R. D. II. 1. ibiq. §§. 18. 19. de gemmarum lapillorumque inventoriis deque partu animalium nostrorum differitur.</i>)	- 70.	66...69.	
50 β) <i>Vis fluminis: Alluvio, avulsio, insula in flumine nata</i> (§§. 20...22. <i>Iust. tit. cit. ubi etiam de insula in mari nata, de alveo derelicto, de inundatione agri.</i>)	- 71.	70...72.	
γ) <i>Solo cedit superficies, planta in nostro posita, frumentum in nostro satum; item meum fit quod in charta mea aliquis scripserit, sed non quod in tabula mea pinxerit</i> (§§. 30...34. <i>Iust. tit. cit.</i>)	- 72.	73...78.	
55 δ) <i>Si quis ex aliena materia novam speciem fecerit</i> (§. 25. <i>Iust. tit. cit. De intertione §. 26. ibid. De confusione §. 27. ib. De commixtione §. 28. ib. De tigno iuncto §. 29. ib.</i>)	- 73.	79.	
ε)	De		

	Codic. Veron. paginae.	Comm. II. §§.	Lib. II. tituli et §§.
c) De inutiliter relictis legatis	-		
1) propter formam legati scripti	- 114.	229...34.	XX. 34.35.
2) De poenae causa relictis legatis	-	235...37.	- 36.
3) De legatis incertis personis relictis	- 115. 116.	238...43.	- 25...31.
4) De legatis ei qui in potestate heredis aut ab eo qui in legatarii potestate sit relictis	- 117.	244. 245.	- 32. 33.
De ademptione et translatione legatorum			XXI.
B) Fidei commissa:	-	246.	
a) De hereditatibus fidei commissariis. De fidei commissariis hereditatibus	- ...121.	247...59.	XXIII.
b) De singulis rebus ac libertatibus per fidei commissum relictis. De singulis rebus per fidei commissum relictis	- 122.	260...67.	(XXIV. 3.) XXIV.pr... 2.
C) Differentiae fidei commissorum et legatorum	- 123.	268.	
a) <i>ex iure novo</i>	- ...125.	269.. 83. 289.	
b) <i>ex iure antiquo</i>	- 126.	284...88.	
D) De codicillis			XXV.
		GAII INST. COMM. III.	IVST. INST. LIB. III.
β) Intestatorum	[Unum foli- um perit.]		
α) Ingenuorum			
a) Ex iure civili:			
1) Sui heredes. De hereditatibus quae ab intestato de- feruntur	- 127.	[1..]5...8.	I.
2) Agnati. De legitima agnatorum successione	- 128. 129.	9...16.	II.
3) <i>Gentiles</i>	- 130.	17.	
b) Cognatorum exclusiones aliaeque iuris iniqui- tales edicto praetoris emendatae	- 131.	18...25.	IX.
1) <i>Gradus bonorum possessionis</i>	-	26...31.	
2) <i>Bon. possessores loco heredum constituuntur.</i> <i>vario prout B. P. data est</i>	- 132.	32...34.	
a) <i>contra tabulas testamenti</i>	-		
b) <i>secundum tabulas</i>	-		
c) <i>intestati</i>	-		
3) <i>B. P. cum re aut sine re, prout is cui data</i> <i>est optinet hereditatem vel non</i>	- 135.	35...38.	
c) [Ex recentiori iure:]			
1) De iure inter matrem et filium filiamve utro citroque capien- dae hereditatis (cf. Gai. §. 24.):			
a) De senatus consulto Tertulliano			III.
b) De senatus consulto Orphitiano			IV.
2) De successione cognatorum			V.
De gradibus cognationis			VI.
(De servili cognatione)			- 10...12.
B) Libertorum, De successione libertorum	-	39.	VII. pr.
a) civium Romanorum	- 136...140.	40..54.(72.73)	- pr... 3.
b) <i>Latinorum</i>	-...143. [144.]	55...73.	4.
c) <i>qui dediticiorum numero sunt</i>	-147. 145.146.	74...76.	
De assignatione libertorum			VIII.
b) Bonorum emptiones. (cf. pr. Inst. III. 12.)	- 148.	77...81.	
c) Siquis alieno iuri subicitur. De acquisitione per arrogationem	- 149. 150.	82...84.	X.
d) Hereditatis in iure cessio	-	85...87.	
e) De eo cui libertatis causa bona addicuntur			XI.
De successione sublati quae fiebant per bonorum vendi- tionem et ex senatus consulto Claudiano			XII.
C) Obligaciones			

	Codic. Veron. paginae.	Comm. III. §§.	Lib. III. tituli et §§.
C) <i>Obligaciones. Summa divisio in duas species deducitur: omnis enim obligatio vel ex contractu nascitur, vel ex delicto.</i>			XIII.
5	151.	88.	- 1. - 2.
a) [Obligaciones nascuntur]			
a(A) Ex contractu. harum quattuor genera (species) sunt	-	89.	- -
*) [Obligaciones quas ipsi contrahimus:]			
10			XIV.
a) Re contractae obligaciones. Quibus modis re contrahitur obligatio	-	90. 91.	- pr. 1. - 2. - 3. - 4.
1) Mutui datio et indebiti conditio	-		
2) Commodatum	-		
3) Depositum	-		
4) Pignus	-		
15			
b) Verborum contractae obligaciones			
1) generaliter spectatae. De verborum obligatione	154.		XV.
a) Formae interrogationum et responsionum	- 152. [153.]	92...96.	- pr. 1.
De duobus reis stipulandi et promittendi			XVI.
De divisione stipulationum			XVIII.
b) Quae ad utilitatem stipulationum necessariae sint circa			
De inutilibus stipulationibus			XIX.
1) id quod dari stipulamur	-	97. cf. 102.	-1...3.5.21 ^{sq.}
2) condiciones et dies stipulationum	- 155.	98...102.	-11.13.
3) contrahentium personas			
a) iuri alieno subiectas (Rechtsfähigkeit) De stipulatione errorum	- 156.	103. 104.	-5.6.XVII.
b) mutos et surdos, furiosos easque personas quae sub tutela sunt (Handlungsfähigkeit)	- 157.	105...9.	XIX.7...10
30			
2) Verborum obligaciones ad alias accedentes:			
1) De adstipulatoribus	- 158.	110...14.	- cf. 4. 19.
2) De sponsoribus, fide promissoribus et fideiussoribus.	- 159...162.	115...27.	^{sq.}
De fideiussoribus			XX.
35			
c) Litteris contractae obligaciones. De litterarum obligatione (= de non numeratae pecuniae exceptione.)	- 163.	128...34.	XXI.
d) Consensu contractae obligaciones. De obligationibus ex consensu	- 164.	135...38.	XXII.
1) Emptio et venditio. De emptione et venditione	- 165.	139...41.	XXIII.
2) Locatio et conductio. De locatione et conductione et emphyteusico contractu.	- 166. 167.	142...47.	XXIV.
3) Societas. De societate	- 168. 169.	148...54.	XXV.
4) Mandatum. De mandato	- 170. 171.	155...62.	XXVI. XXVII.
45			
(b) De obligationibus quae quasi ex contractu nascuntur			
B) Acquisitio obligationis per eas personas quae in nostra potestate manu mancipiorum sunt. Per quas personas nobis obligatio acquiritur	- 172.	163...67.	XXVIII.
b) Tolluntur obligaciones Quibus modis obligatio tollitur	-		XXIX.
a) solutione	-	168.	- pr.
β) acceptilatione et stipulatione Aquiliana	- 173.	169...72.	- 1. 2.
50			
γ) imaginaria solutione per aes et libram	- 174.	172...75.	
δ) novatione; et consensu contractae obligaciones contraria voluntate dissolvuntur	- 175.	176...79.	- 3. 4.
e) litis contestatione	- 176.	180...81.	
β (c)			Obligaciones

	Codic. Veron. paginae.	Comm. III. §§.	IVST. INST. Lib. IV. tituli et §§.
1. Obligaciones quae ex delicto oriuntur. De obligationibus quae ex delicto nascuntur	-	152.	I. pr.
2. Furtum	- 177...82.	153...206.	- 1...19.
3. Vi bona rapta. De vi bonorum raptorum	-	209.	II.
4. Damnum iniuria datum. De lege Aquilia	- 183...85.	210...19.	III.
5. Iniuria. De iniuriis	- 186. 187.	220...25.	IV.
6. De obligationibus quae quasi ex delicto nascuntur	-	-	V.

III. IVS QVOD AD ACTIONES PERTINET.

	Codic. Veron. paginae.	GAII INST. Comm. IV. §§.	
I. Actiones.			
1. A. [Divisiones earum] De actionibus	[188. vacua.] 189.		VI.
2. [ex varia earum substantia vel iure quod persequimur]:			
3. Duo actionum genera: in rem et in personam s. vindicationes et conditiones. Transcendentes. Mutuae	-	1...5.	-pr. 1.2.14. 15.12.20.
4. Aut rem tantum, aut poenam tantum, aut rem et poenam persequimur	190.	6...9.	- 16...19.
5. Sacramentis in duplum, in triplum, in quadruplum concretis.			- 21...27.
6. Sacramentis omnibus gradibus persequimur vel minus.			- 36...38.
7. ex praeteritis iurisdictionis concretis, concretis circumstantiis			- 3...12.
8. [ex forma:] Quaedam actiones ad legis actionem exprimuntur, quaedam sua vi ac potestate constant	-	10.	
9. Legis actiones:		11.	
10. A) Lege agebatur modis quinque:	191.	12.	
11. a) Sacramento	- [192] 193...4.	13...17.	
12. b) Per iudicis postulationem	folium deperdit.		
13. c) Per conditionem	- 195.	18...20.	
14. d) Per manus iniunctionem	- 196...7.	21...25.	
15. e) Per pignoris captionem	- 198.	26...29.	
16. B) Legis actionibus maximam partem sublatis per formulas litigare coeperunt	- [199.]	30. 31.	
17. 3) Formulae:	- 200.		
18. A) Genera formularum:			
19. a) Ad legis actionem expressae formulae	-	32. 33.	
20. b) Alterius generis fictiones in quibusdam formula	- 201...2.	34...38.	
21. B) Partes earum:		39.	
22. a) Demonstratio	-	40.	
23. b) Intentio	-	41.	
24. c) Adjudicatio	-	42.	
25. d) Condemnatio	- 203.	43.	
26. Quae partes in singulis formula non semper simul inveniuntur	-	44.	
27. C) [Formulae pro ipsarum partium diversitate earum species et effectus:]			
28. a) In ius et in factum conceptae formulae	- 204.	45...47.	
29. b) Formulae condemnatio aut certae aut incertae praesentis	- 205.	48...52.	- cf. 32.
30. c) Formulae aliquae una parte plus complectuntur, s. de parte et nomine plus petendi	- 206., [210.]	53...60.	- 33...35.
31. d) Arbitratione, arbitri iura ac bonae fidei actiones:			
32. 1) Arbitratione actiones			- 31.
33. 2) Non arbitratione:	[210...11.]		
34. a) Arbitri iura			
35. b) Bonae fidei actiones. Modestiana et compensatio	211. 213.	61...68.	- 28...30. 39. 40.

	Codic. Veron. paginae.	Comm. IV. §§.	Lib. IV. tituli et §§.
B) De actione instituenda et qui agere vel conveniri possint: conveniri aut agere possumus	-	69. (cf. 82.)	
a) nostro nomine	-	(cf. 82.)	
b) alieno nomine	-	69.(cf.80.82.)	
5 α) Conveniri possumus			
a) ex contractibus maleficiisve earum personarum quae in potestate nostra sunt:	-	-	
a) ex contractibus filiorum, servorumve. Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur	-	-	VII. pr.
10 1) Quod iussu actio	-	70.	- 1.
2) Exercitoria et institoria actio	214.	71.	- 2.
3) Tributaria, de peculio et de in rem verso actio	[215]216.217.	72...74.	- 3...6.
4) De senatus consulto Macedoniano	-	-	- 7.
5) De directa in patrem dominumve conditione	-	-	- 8.
15 b) ex maleficiis filiorum, servorumve. De noxalibus actionibus	- 218.	75...79.	VIII.
B) ex contractibus maleficiisve earum personarum quae in manu mancipiorum sunt	- [219.]	80.	
20 C) animalium nostrorum nomine. Si quadrupes pauperiem fecisse dicitur	- 220.	81.	IX.
β) De alieno nomine instituendis actionibus	-	82.	
a) Quibus personis alieno nomine agere liceat. De iis per quos agere possumus	- 221.	- ...85.	X.
B) De formis actionum alieno nomine constitutarum	-	86. 87.	
25 γ) De satisfactionibus ab actoribus reusve exigendis. De satisfactionibus	- 222...24.	88...102.	XI.
C) Quibus modis actiones finiantur:			
a) iudicia legitima et quae imperio continentur	- 225.	103...9.	
b) perpetuae et temporales actiones. } De perpetuis et temporalibus	- 226.	110. 111.	XII. pr.
30 c) quae actiones ad et in heredes } actionibus et quae ad heredes transeant aut non transeant. } des vel in heredes transeunt.	-	112. 113.	- 1.
d) si reus ante rem iudicatam post acceptum iudicium satis faciat actori.	- 227.	114.	- 2.
II) Exceptiones	- 228.	115.	
A) [proprie sic dictae:] De exceptionibus			XIII. pr.
35 a) Natura, fons et forma exceptionum: iure civili vel ex iurisdictione praetoris proditae	- 229.	116...19.	- pr...7.
b) Effectus: exceptiones peremptoriae, dilatoriae f. perpetuae, temporales.	- 230. 231.	120...25.	- 8...11.
B, Aliae adiectiones: De replicationibus			XIV.
a) Replicatio	- 232.	126.	- pr.
40 b) Duplicatio	-	127.	- 1.
c) Triplicatio ulterioresque adiectiones	-	128...29.	- 2. 3.
De exceptionibus fidei iussoribus debitoris accommodatae	-	235.	- 4.
C) De praescriptionibus quae receptae sunt pro actore	- 233. [234]	130...37.	
III) De interdictis. De interdictis	-	138.	XV.
45 A) Interdictum decretumve quid sit	- 236.	139...41.	- pr.
B) Divisiones interdictorum:			
a) Aut prohibitoria sunt interdicta aut restitutoria aut exhibitoria	-	142.	- 1.
b) Possessionis vel	-	143.	- 2.
α) adipiscendae vel	- 237.	144...47.	- 3.
50 β) retinendae vel	- 238. 239.	148...53.	- 4. 5.
γ) recuperandae causa comparata interdicta	-	154...55.	- 6.
c) Tertia divisio interdictorum in hoc est, quod aut			
a) simplicia sunt aut	240.	157...59.	-
β) duplicia	-	158. 60.	-
C) De			

	Codic. Veron. paginae.	Comm. IV. §§.	Lib. IV. tituli et §§.
C) De ordine et exitu interdictorum	- [242.243]244. 245.[246.]	161...70.	- 8.
IV) De temere litigandi prohibitionibus et de poenis litigantium	De poena temere [- 247.]		XVI.
A) quibus rei calumnia coercetur	- 248.	171...73.	} - pr. 1.
5) B) quibus actoris calumnia coercetur	- 249. 250.	174...81.	
C) Quibus iudiciis damnati ignominiosi fiant	-	182.	- 2.
D) De in ius vocando et de vadimoniis	- 251.	183...87.	- 3.
De officio iudicis			XVII.
[Appendix:] De publicis iudiciis			XVIII.

A N N O T A T I O.

Ad pag. I. §. 4 et 5.] Apparet Gaium satis simpliciter ac dilucide ius, prout omnes homines eo utantur aut certarum civitatum proprium sit, distinguere. Illius praecepta, ut cum Quintiliano loquar, καθολικά sunt, i. e. universalis vel perpetua, ideoque semper firma atque immutabilia permanent; huius vero specialis forma et natura est, unde saepe mutari solet. Contra quae ex Ulpiani Institutionibus in Iustinianas transumpta sunt de iure tripartito, naturali, gentium, civili, ut per se, tamquam ex diversis dividendi rationibus petita, parum elegantia (quam ipsum *ius quo omnes utuntur*, i. e. *ius gentium*, si quod humano generi cum animalibus commune sit, sive, ut rectius explicemus, quod ad vitam hominum, ut ii pariter atque cetera animalia ζῶα sunt, refertur, *naturale* dicatur, idem vero *ius gentium*, quatenus rationis omnium hominum communis, sed animalibus denegatae praecepta vivendi agendique continet), ita ab iisdem imperialibus Institutionibus non constanter observata sunt, quum (I. 2. §. 11.) naturalia iura definiantur ea esse quae apud omnes peraeque gentes observantur, et (II. 1. §. 11.) ius naturale idem atque ius gentium esse exprimat. (Cf. Savinii lib. cui inscribitur *System des heut. R. R.* vol. I. append. I.)

Ad §. 13.] *Ius quo utimur*, i. e. ius civile Romanorum, sive id ex iure gentium descendit, sive populus Romanus ipse sibi constituit.

Ad §. 13. 14.] Hanc divisionem recentiores Icti perperam intellegere et simul parum ac nimium observare solent. Quid sibi velit et Duareni locus supra exhibitus indicat et hae ipsae tabulae explicant. Toto caelo errant qui hanc tripartitionem opinantur convenire cum ea recentiori iuris divisione, quam vocant *Ius personarum* (*Personen- und Familien-Recht*), *Ius rerum* (*Sachenrecht*, i. e. Lehre vom Eigenthum und den iura in re; *Erbrecht*; *Obligationsrecht* — de quo vide infra ad pag. VII. §. 1. sqq.) et *Ius actionum* (*Actionenrecht*, quod non ita raro confunditur cum ea doctrina quam *Proceßrecht* vocamus). Similis, immo idem error eorum est qui Institutionum opus ideo conscriptum fuisse putant, ut brevis adumbratio praeceptorum iuris Rom. privati, sive quid in singulis privatorum causis ex iure Rom. obtineat doctrina exhiberetur. Ad iuris privati studium praeparandum, non ad ipsam iuris privati doctrinam exponendam Gaius sese accinxit. itaque *primum* quid homines in iure valeant, quae *personae* sint aut

non sint, quae personae ἀντιθέσις sint aut non, quaeque potestatem μονοπρωγίας et ἀποπρωγίας habeant aut non habeant docet; non docet matrimoniorum et concubinitus ius, non magis quam praecepta iuris quae inter patronos ac liberos, interque parentes ac liberos, quaeque inter tutores curatoresve ac personas quae sub tutela curatio-
neve sunt obtinent; neque peculiorum doctrinam et rerum pupillorum adulatorumque administrandarum praecepta ponere intendit: continetur primo commentario quod nos dicimus die Lehre von den Subjecten des Privatrechts sive von der Rechts- und Handlungsfähigkeit der Menschen in privatrechtlicher Beziehung, und von Erwerb und Verlust der die Rechts- oder Handlungsfähigkeit Anderer beschränkende Gewalt. unde de statu naturali quem dicimus, de collegiis et corporibus, de existimatione aliisque id genus non seorsum disseruit. Tum de rebus ita exponit, ut divisiones quae in iure praecipuam vim habent explicet; deinde acquisitiones alienationesque primum singularum rerum earumque quae tum civiles tum naturales acquirendi alienandive modos admittunt tradit; unde huius explicationis exordium facit a divisione rerum mancipi et nec mancipi. post de hereditatibus aliisque per universitatem acquisitionibus agit illisque doctrinam de legatis fideique commissis interposuit. obligationibus autem novissimum locum dedit, ut quae res incorporales neque mancipationem in iure cessionem, neque traditionem recipiant, sed ex propriis causis nascantur finianturque. ac satis memorabile est, ut ab omnibus fere recentioribus Ictis si non praetermissum, tamen parum recte intellectum, quod extra Gaii propositum fuit de obligationum vi et effectu, de rationibus causisque sive, ut hodie dicunt, de relationibus quae inter reos obtinent, fusius exponere; quod argumentum non ulterius prosecutus est, quam ut appareret quae obligationes quomodo orirentur finirenturque. similia, quamvis alia, de doctrina Gaiana de hereditatibus dicenda sunt. Scilicet altera operis pars sive qui de rebus sunt commentarii secundus et tertius tradunt doctrinam quam vocamus von den Rechtsobjecten, von Erwerb und Verlust derselben. Quartus commentarius Gaianus tertiam Institutionum partem, de actionibus, exhibet, hoc est doctrinam de conformatione immutationeque iurium iudicio persequendorum: ius quod ad personas et quod ad res pertinet prioribus commentariis per se spectatum aut certe indicatum est quasi tranquilla ac quieta substantia; eadem vero per oppositam aliorum voluntatem exagitata aliam formam induens vim actionis exercet. Sic facile ius quod ad actiones pertinet tum ab obligationibus, quae similiter actionum nomine innumeris locis veniunt, (quippe quae reapse substantia personalium actionum sint,) tum a doctrina de ordine iudiciorum privatorum extraordinariisque iudiciis, quem *Processum civilem* appellamus, distinguetur.

*) Ad pag. II. 7. 2.] Haec divisio quam *summam* de iure personarum utrumque Institutionum opus appellat, iuris quidem gentium est alteramque, iuri civili Rom. propriam, secundum quam quaedam personae sui iuris, quaedam alieno iuri subiectae sunt, naturaliter in se continet; sed tum naturalis illa divisio ex iuris civilis de libertinis eorumque generibus praeceptis civilem ipsa formam induit, tum altera, civilis, de personis sui iuris alienove iuri subiectis divisio eam diversam vim habet, ut non nisi civium Romanorum quique iisdem serviunt statum definiat, dum summa illa divisio condicionem omnium cuiuscumque populi hominum ex iure Romano spectatam indicat.

*) Ad pag. II. 7. 3.] Servitus hoc loco nihil nisi oppositum et negatio libertatis est: unde recte Gaius servos in ipsa summa de iure personarum divisione exponenda non nisi nominat: quibus modis fierent servive esse desinere, illud quidem partim ad naturales acquisitiones de partu animalium ancillarumque, partim ad civilem divisionem de sui alienive iuris hominibus et doctrinam de maxima capitis diminutione pertinet, hoc vero ad caput de libertinis et quibus modis ius potestatis solvatur spectat; quomodo dominis per servos acquiratur, in explicatione iuris quod ad res pertinet, apte demonstratur. Itaque si servos tamquam materiam sive substantiam liberorum hominum spectes, quippe quum illi manu missione liberi fiant, ad membrum B huius divisionis (Gai. I. 36. sqq.) pertinent; si vero de servis quasi personis, tum quia in eorum corpora saevire domini prohibentur, tum quod his per illos acquiritur, verba facere velis, illius disputationis in secunda divisione (II. A. a. α. 2. = Gai. I. 53. sqq.), huius autem ubi de rebus (III. A. c. = Gai. II. 86. sqq. et III. C. a. α. 2. = Gai. III. 163. sqq.) et actionibus (I. B. b. α. 2. = Gai. IV. 70. sqq.) disseritur, locus erit; de servis denique qui simpliciter humana corpora dominio subiecta sint, ubi ius quod ad res pertinet traditur (Gai. II. 23. cf. I. 119. I. 54.), opportunitus dicendi locus est.

Ad pag. II. 7. 7. sqq.] Hanc de manu missionibus et de libertinorum condicione disputationem Savinius (Ergänzung des Sent. R. R. vol. I. p. 399. et distinctius vol. II. p. 461. sq.) nihil nisi de iure patronatus doctrinam continere apertum, ut mihi quidem videtur, errore statuit: Gaius quibus modis servi personae fiant et quaenam sit condicio libertinorum hic exponit; de iure patronatus, quod ut „familiaris nexus, Familien-Verhältnis“ omnino ad has Institutiones non pertinet, ne verbum quidem h. l. facit: obiter attingit nonnulla patronatus iura, diversis locis infra, ubi de patronorum tutela, alio loco, ubi de servis heredibus institutis ab iis qui facultates suas suspectas habebant, tum ubi de successionibus libertorum, ubi de operarum obligatione, denique ubi de in ius vocando sermo est. Itaque omnino repugno Savinii sententiae (qua, si recte video, totum Gaianum systema corrumpitur) summam illam divisionem personarum, secundum quam omnes homines aut liberi sunt aut servi, introductionem transitumque quendam ad exponendas varias iuris patronatus species habendam esse.

Ad pag. II. §. 18. sqq.] Noli, quoniam longum videbatur, ita dividere:

β) De manu missionum praeceptis

α) ad cives Rom. pertinentibus

a) L. Aelia Sentia [Gai. 36...41.]

b) L. Furia Caninia [Gai. 42...46.]

β) ad peregrinos pertinentibus [Gai. 47.]

Ad pag. II. §. 24.] Haec enim divisio iuri civili Romanorum propria est. Cf. ad p. II. §. 2. annotata.

Ad pag. II. §. 35. sqq.] Sane si ius personarum quod nos dicimus primo commentario tradere instituisset Gaius, vix in minus aptum et vere indignum locum ad exponendam de matrimonio doctrinam incidere potuit, quam in hunc, qui ad disputationem de patriae potestatis causis unico commodus est et opportunus. Sed, ut iterum dicam, neque hoc loco, neque ubi de manu agit, neque omnino alio quoquam Institutionum loco matrimoniorum ius exponere voluit scriptor, quicquid recentiores de duabus matrimonii Romani formis novum ac Romanis omnibus inauditum excogitaverunt et de matrimonio *serero* et *leni*, sive malis *mollis* („strenge und frölic über laxer Ehe“ nostrates vocant hoc spectrum biforme) circumferunt. Iuri civili nequaquam duo matrimonii genera nota fuerunt, quorum unum quasi stricti iuris, alterum bonae fidei fuisset: ut matrimonium sine manu, ita manus sine matrimonio esse potuit; neque quicquam illa huius ipsius naturam corrumperebat, quamvis efficeret ut femina in viri familiam transiret agnationisque iura quasi filia familias nancisceretur; scilicet ad rem familiarem is effectus spectabat, atque omnino ipsius matrimonii officia iuraque non mutabat.

Ad pag. III. §. 1...3.] Ita nullo iure bonum Gaium, quasi valde stolidum quod is dixisset, ludibrio habitum esse ab ill. Savinio (System des heut. R. R. I. p. 404. not. r) manifestum est: non de *tertia* quadam *personarum* divisione, ut aliis quoque locis (e. gr. I. p. 398.) vetus idem et multorum aliorum scriptorum et *praeceptoris mei* carissimi error corrigendus est, sed de *alia* divisione, relata ad eam §i 49. „rursus ... aliae“ hic sermo est; sive ut nostro more loquar, Gaius summam de iure personarum divisionem quae iuri civili propria est (vid. ad pag. II. §. 2. annotatum) subdividit ita:

II) personae aut sui iuris sunt aut alieno iuri subiectae.

A) alieno iuri subiectae *et c.*

B) qui sui iuris sunt aut

1) in tutela sunt vel in curatione, aut

2) neutro iure tenentur.

Quod si quis de sui iuris personis quae neque in tutela neque in curatione sint quaerat, habeat Gaii responsum, ita eas intellegi, postquam de his quae alterutro iure tenentur viderit; scilicet quod ad ius privatum attinet, nihil de illis dicendum restat: plenum ius plenamque eae personae voluntatis suae exercendae facultatem ipsae habent (verle Rechte und Handlungsfähigkeit), nisi ubi specialia iuris praecepta impedimento sunt.

Ad pag. III. §. 37. 38.] Satis prudenter Gaius ut alia, ita novissima quoque haec Iustinianarum Institutionum capita praetermisit: non de tutorum curatorumque iure scribere instituit, sed de personarum divisionibus conditionibusque, prout ipsae secundum ius civile naturalem facultatem eius quod cuique facere libet, per se haberent vel minus. Sane sine ipsius Gaianae rationis systematicae immutatione ac corruptione uterque posterior imperialium Institutionum titulus ab earum compositoribus adici non potuit, nisi quot sunt excusationes, tot causae non suscipiendae aut deponendae tutelae vel curationis essent, ac rursus singulae suspectorum remotiones tutelam curamve finirent: itaque tituli XXV. et XXVI. *συστηματικῶς* quasi partes titulorum XIII. et XXII., atque quod ad curatores attinet, tituli XXIII. habendi sunt.

Ad pag. III. §. 39.] Ut difficultatibus plane inutilibus sese impediunt qui in Gaiano iure quod ad personas pertinet id sibi videre volunt quod recentiores *Ius familiae* appellant, ita ii qui hanc alteram Institutionum partem non differre ab eo quod hodie *Ius rerum* nominare consueverunt opinantur, non intellego quo modo locum explicare possint, quem Gaius et toti iuri hereditario et de obligationibus doctrinae, et ipsi iuri quod ad actiones pertinet, non sine optima sua ratione dedit: nam si quis Gaius in rebus systematicis quasi imbecillitatem atque impotentiam increpitet, ubi Institutiones eum ordinem viamque sequuntur, quae minus conveniunt cum systematis a recentioribus iuris conditoribus adinventis, censorium opus illum facere mihi satis persuasum est. Τοῦ ἐναντίου τὴν χειρὶδα μᾶλλον ἂν δεξαίμεν ἢ δημογγυμονεῖν.

Ad pag. III. §. 40. sqq.] Summa haec rerum divisio eademque ex iure gentium originem trahens resolvitur et ad ius civile Rom. applicatur sequentibus divisionibus, quarum aliae simpliciter ex iure naturali recipiendae fuerunt, ut de rebus corporalibus et incorporalibus, mobilibus, immobilibus; aliae iuri civili propriae sunt, ut est de

mancipi et nec Mancipi rebus, ad quam divisionem Gaius totum ius quod ad res pertinet composuit; aliae denique per se quidem iuris gentium esse videntur, sed ad Romanam iuris rerumque divinarum disciplinam conformatae et explicitae, quod de divisione rerum divini aut humani iuris dicendum est.

Ad pag. III. §. 48. sqq. pag. IV. §. 43. sqq.] Facile intellegitur imperialium Institutionum confectores ideo in exponendis rerum acquisitionibus a Gaio divortium fecisse, quia hunc iuris consultum sub Antoninis scribentem in adornanda ea disputatione quam ad divisionem rerum Mancipi et nec Mancipi direxit, sequi non poterant qui saeculo p. Chr. n. sexto quod in ipsis rerum obtineret argumentis legum studiosis exponere iussi erant.

Ad pag. IV. §. 39.] Tironum causa admono, ideo a Gaio donationem inter acquisitiones rerum ne memorari quidem, quia iure civili non ipsa donatio, sed traditio aut Mancipatio aliave iuris civilis acquisitio rerum donatarum dominia transfert (cf. Gai. II. §§. 20. 182. IV. §. 151.); Iustinianum autem ius quum mortis causa donationes legatis connumeret, et inter vivos donationibus eam vim tribuat, ut donatori qui voluntatem suam manifestaverit, traditionis necessitas incumbat, sine nimia inelegantia donationes acquisitionibus singularum rerum apponi potuerunt.

Ad pag. IV. §. 40...42.] Iam quae ad Gai. II. §. 62. contra eos disputavi qui §§. 65...79. ante §. 62. collocandas esse opinati sunt, oculis subiciuntur: Gaius primum de alienationibus acquisitionibusque disserit, quae per sui iuris homines neque tutelae neque curationi subiectos fiunt (cf. Tabul. p. IV. §. 13...55.), atque postquam ordinaria iuris civilis de acquisitionibus alienationibusque rerum praecepta tradidit (§. 15...35.), ad exceptas species transit; tum agit de personis sub tutela constitutis an aliquid a se alienare possint et an iis recte solvatur (Tab. p. V. §. 7.); post deinde de acquisitionibus iuri alieno subiectarum personarum (Tab. p. V. §. 9.) expositione doctrinam de singularum rerum acquisitionibus claudit. Ordinem huius tractatus Germanice hunc esse dixerim: Wie erwerben und veräußern 1) vollkommen Vermögensrechts- und Handlungsfähige? a) Regel. b) Ausnahmen. 2) civilrechtlich in ihrer Handlungsfähigkeit und 3) in ihrer Vermögensrechtsfähigkeit beschränkte Personen? "

Ad pag. V. §. 11. sqq.] Doctrinam de modis per universitatem res acquirendi satis eleganter (si recesserimus a loco legatorum fideique commissorum, quae tamen alio loco commode explicari non potuerunt, ut ipse II. §. 191. bene indicavit) a Gaio adumbratam in multis articulis, et maxime in intestatorum hereditatibus et bonorum possessionibus exponendis, Tribunianus cum collegis Theophilo ac Dorotheo aliter adornare propter innumeras recentioris iuris mutationes coacti fuerunt; quas discrepantias summam tabula nostra indicat; singulas exponere longiorem considerat commentarium.

Ad pag. VII. §. 1. sqq.] Inter recentiores iam notissimam quaestionem movit G. Hugo commentationibus ideo scriptis, ut ostenderet ius quod ad res pertinet non complecti doctrinam de obligationibus, sed has cum actionibus novissimam Institutionum partem efficere. Verum est Theophilum (III. 13(14). pr. et IV. 6. pr.) ex obligationum et actionum expositione tertiam operis partem constare sibi sumpsisse, quam opinionem tum imperite Michael Psellus (Σύνοψ. τῶν νόμ. §. 91. sqq.) recomposuit, tum perie Glossatores ac Scribentes quos vocamus quotquot hunc locum (ad Inst. III. 13(14).) attigerunt, plerique fere omnes repetierunt; verum est, ut in libro cui Brachylogo iuris civilis hodie nomen est, ita in aliis quoque iuris civilis codicibus sive corporibus nonnullis a rubrica *De obligationibus* tertium librum sive tertiam partem incipere; verum est in Digestis Iustinianoque constitutionum Codice titulos *De obligationibus et actionibus* legi, ut sexcentis obligationes et actiones aliis locis iuxta nominantur; verum etiam est aptissime doctrinam de obligationibus a ceteris partibus quae 'ius quod ad res pertinet' efficiunt seiungi posse, immo, si quis a Gaiano systemate diversum sequi constituerit, fortasse seiungi debere, ut multi et ante et post Gaium sejunxerunt; vera denique sunt quotquot argumenta ad commonstrandam illius seiunctionis utilitatem prolata sunt omnia: nihilo magis verum est Gaianas Iustinianasque Institutiones aut tribus partibus constare his, de personis, de rebus, de obligationibus et actionibus; aut illas quot libros, tot partes habere, i. e. has quattuor, de personis, de rebus, de obligationibus, de actionibus. Quae omnia spero universa systematis ratione ac serie, ut eas Tabula nostra exhibuimus, manifesta facta esse. Cf. etiam Tabul. p. I. §. 13. p. IV. §. 8. et 25.

Ad pag. VII. §. 2. sqq. §. 8. 43. pag. VIII. §. 1. 7.] Quod Gaius Institutionibus obligationum civilium originem bifariam, imperialium Institutionum compositores ex Gaii Aureorum lib. III. quadrifariam dispertierunt, ille quidem, ut ex omnibus re contractis obligationibus unam tantum mutui dationem attigit, maioris simplicitatis causa et fortasse ideo, ne ex altero suo opere in alterum nimium transcriberet, fecisse videtur, dum hi contra plenius obligationum causas explicare intenderent, ut mirari possis si de honorariis obligationibus (cf. §. 1. I. de obl. III. 12.) fuse et copiose non egerunt deque pactis titulum omiserunt.

Ad pag. VII. §. 44...53.] Qui fiat ut de acquisitionibus obligationum per personas iuri nostro subiectas faciendis et de sublacione obligationum capita inter tractatum de obligationibus ex contractu (quibus imperiales Institutiones titulum

XIV

de iis quae quasi ex contractu nascuntur subiunxerunt) et commentationem de obligationibus ex maleficiis orientibus interposita sint, ipse Gaius (L. 4. D. de O. et A. XLIV. 7., qui locus tantum non iisdem omnibus verbis in pr. I. de obl. q. ex del. nasc. IV. 1. legitur) satis clare expressit, ex maleficiis natas obligationes omnes re tantum consistere, id est ipso maleficio. Et sane, si ius civile spectamus, non nisi contractuum haec ipsa natura ac finis est, ut ex iis obligationes nascantur; ea autem facta, ex quibus quasi ex contractibus obligamur, et vero etiam maleficia omnia et quae facta eventave quasi quis deliquisset obligationes pariunt, aliam per se naturam habent, quam obligatio consequitur, non eam ut obligationem pariant: scilicet nemo furtum facit, ut furti actionibus et conditione furtiva teneatur; sed emptionem nemo contrahit, nisi si venditorem ad rem tradendam sibi obligari velit, et sic deinceps.

Ad pag. VIII. §. 8. sqq.] De ratione huius partis supra (ad pag. I. §. 13. 14.) expositum est. quam simpliciter eleganterque Gaius eam adornavit nemo quod sciam adhuc declaravit; neque capere mente potest nisi qui Gaii tricuspitem Institutionum stipitem recte intueatur. Quattuor huius partis sive, si quis exceptiones ut actionum speciem ponere malit (quod facere nolui propter verba Gaii IV. §. 108. „nec omnino ita, ut nunc, usus erat illis temporibus [i. e. legis actionum] exceptionum“), tria membra omnino Romanam conformationem habent, neque ab iis qui Iustinianae Institutiones compilaverunt, quantumvis et praetermittere et immutare cogentur, systematica huius partis ratio corrupta collisave est, licet ex rubricis imperialium Institutionum vix summa oculorum acies et intentio verum commentarii adornandi filum exploraverit. Titulus XVII. ideo adiciendus fuit, quod recentius opus de formulis caput (Gai. IV. §§. 32. sqq.) non admittebat; compilatores autem aut laboris non satis patientes fuisse aut nimium otio caruisse videntur, quam ut ea quae sub rubrica *De officio iudicis* tradiderunt iustiori loco et praecipue ubi *De actionibus* agitur exponerent. Quod titulum *De publicis iudiciis* addiderunt antecessores, fortasse factum est, ut magis (si Iustiniani verbis uti licet) opus totius legitimae scientiae prima elementa esse videretur, rudisque animus studiosi facilius ad altioris prudentiae Digestis traditae redigeretur scientiam. Scilicet, ut sub unius dominatione nullis legibus temperata, ex omni iure publico Iustiniani temporibus praeter ius criminale quod vocamus vix aliquid superstes erat.

Ad pag. IX. §. 3. 4.] De causis actionum proprio nomine a nobis et in nos instituendarum h. l. exponere propterea opus non est, quod eae toto iure ante explicato continentur. Unum supererat quod ad nascentes actiones demonstrare qui alieno nomine agere aut conveniri possent.

Ad pag. IX. §. 19.] Dubitare possis an Gaius de pauperie hoc loco disseruerit, quum quae legi possunt §i 81. verba omnia ad servos noxae dandos referenda esse videantur, neque in codicis Veronensis pag. 219. quicquam quod ad pauperiem pertineat legi possit. addideris fortasse, Gaium h. l. de causis *alieno nomine* in nos instituendarum actionum exponere interque eas propter nocentia animalia nostra dandas actiones minus accurate collocari. Sed hoc quidem aliter habet: Gaius eas actiones h. l. omnes percenset, quibus *non ex nostris factis, non nostro nomine* tenemur, sed eo nos dare oportet, quod sive homines iuri nostro subiecti sive res nostrae sese moventes aliquid fecerunt. Neque illud, quod §. 81. ad servos noxae dandos refertur, obstat: nam de pauperie quoque actio, si ante litem contestatam decesserit animal, extinguitur. (Ulp. L. 1. §. 13. D. si quadrup. IX. 1. coll. cum Iulian. L. 39. §. 4. Ulp. L. 42. §. 1. D. de noxal. act. IX. 4.) Praeterea Iustinianarum Institutionum ordo seriesque omnino versui illi nostro 19. favent: presse enim quantum fieri potuit in hoc commentario adornando Gaianam rationem illae sequuntur. Itaque sic statuerim: Gaius post expositas actiones quae ex contractibus maleficiisque hominum potestati nostrae subiectorum oriuntur, in fine pag. 218. initioque pag. 219. cod. Veron. quid effectus contractuum maleficiorumve a ceteris iuri nostro subiectis personis admissorum differat ostendit; tum ad antiquam de pauperie actionem, et, ut puto, etiam (ut §. 1. I. si quadrup. IV. 9.) ad aedilicias actiones propter nocentia animalia dandas transit; toti denique loco finem ea observatione imponit, quibus modis a noxae dandi obligatione pater dominusve liberetur.

Ad pag. X. §. 8. 9.] Cf. quae paulo ante ad pag. VIII. §. 8. sqq. annotavimus.

Singularis error pag. III. §. 47. est quod v. in bonis expressa sunt pro v. divini iuris
Post §. 15. pag. VI. excidit hic versus: c) Tutoris datio directa esse debet. Gai. II. §. 289.

G A I I

I N S T I T V T I O N V M

COMMENTARII QVATTVOR.

GAII INSTITUTIONVM COMMENTARIVS PRIMVS.

FRG. 1. I. DE IURE GENTIUM ET 'CIVILI.' §. 1. ¹ 'Omnes
ol. 50^a. populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo pro-
prio, partim communi omnium hominum iure utuntur. nam
quod quisque ² populus ipse sibi ius constituit, id ipsius
5 proprium ³ est vocaturque ius civile, quasi ius proprium
ipsius civitatis. quod vero naturalis ⁴ ratio inter omnes
homines constituit, id aput omnes populos ⁵ peraeque
custoditur vocaturque ius gentium, | quasi quo iure omnes
10 gentes utuntur. Populus ⁶ itaque Romanus partim suo
proprio, partim com|muni omnium hominum iure utitur.
quae sin|gula qualia sint ⁷, suis locis proponemus. |
§. 2. Constant autem iura ex legibus, plebiscitis,
15 se|natuconsultis, constitutionibus Principum, edictis eor-
um qui ius edicendi habent, res|ponsis prudentium. |
§. 3. ⁸ Lex est, quod populus iubet atque constituit:
plebiscitum est, quod plebs iubet atque constituit. plebs
autem | a populo eo distat, quod populi appellatione ⁹
20 uni|versi cives significantur, connumeratis | etiam ¹⁰ pa-
triciis ¹¹; plebs autem appellatione sine patri|ciis ¹² ceteri
cives significantur. Unde olim patri|cii dicebant, plebi-
scitis se non teneri, quia | sine auctoritate eorum facta
² essent. sed postea || lex Hortensia lata est, qua cautum
50^b est, ut plebiscita univer|sum populum tenerent. itaque eo
modo legibus exae|quata sunt. §. 4. ¹³ Senatuscon-
sultum est, quod senatus iubet atque | constituit. idque
5 legis vicem optinet; quam|vis fuerit ¹⁴ quaesitum. | §. 5.
Constitutio Principis est, quod Imperator decreto, | vel
edicto, vel epistula constituit. nec unquam dubitatum |
est, quin id legis vicem optineat, cum ipse Imperator |
10 per legem imperium accipiat. | §. 6. Ius autem edi-

cendi habent magistratus populi Romani. sed am|plissim-
mum ius est in edictis duorum Praetorum, ur|bani et pe-
regrini: quorum in provinciis iurisdictionem | Praesides
earum habent. item in edictis Aedilium | curulium: quo-
rum iurisdictionem in provinciis populi Romani | Quaesto- 15
res habent; nam in provincias Caesaris omnino Quae|sto-
res non mittuntur, et ob id hoc edictum in his pro|vin-
ciis non proponitur. | §. 7. ¹⁵ Responsa prudentium
sunt sententiae et opiniones eorum, | quibus permissum
est ¹⁶ iura condere. quorum omnium si | in unum senten- 20
tiae concurrant, id quod ita sentiunt, | legis vicem opti-
net; si vero dissentiant, iudi|ci licet, quam velit, sen-
sentiam sequi: idque rescripto divi Ha|driani significatur ¹⁷.

II. DE IURIS DIVISIONE. | §. 8. ¹⁸ Omne autem ¹⁹
ius, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel || ad res, ³.
vel ad actiones. sed prius videamus de personis ²⁰. 27^b.

III. DE CONDITIONE HOMINUM. | §. 9. ²¹ Et quidem
summa ²² divisio de iure personarum ²³ haec | est, quod
omnes homines aut liberi sunt aut servi. §. 10. Rur-
sus liberorum hominum alii ingenui sunt, alii liber|tini. 5
§. 11. ²⁴ Ingenui sunt, qui liberi nati sunt; libertini ²⁵,
qui ex | iusta servitute manumissi sunt. §. 12. Rursus
libertinorum (tria sunt genera: nam aut cives Romani,
aut Latini, aut dediticiorum) | numero sunt. de quibus
singulis dispiciamus; ac prius | de dediticiis.

IV. DE DEDITICIIS VEL LEGE AELIA SENTIA. §. 13. ²⁶
Lege itaque Aelia Sentia ca|vetur, ut qui servi a do-
minis poenae nomine vincti sint ²⁷, | quibusve sti- 10
gmata inscripta sint ²⁸, de quibus ob noxam | quae-
stio tormentis habita sit et in ea noxa fuisse convi-

1) Omnes — gentes utuntur. Vid. L. 9. D. de iust. et iur. §. 1. I. de iur. natur. Populus itaque etc. Vid. c. §. 1. I. 2) Supplevi e Dig. 3) Dig. et Inst. add. civitatis 4) E Dig. 5) In Dig. vulgo legitur: omnes homines; Flor. Cod. et Hal. Ed. solam vocem omnes exhibent. 6) Inst.: Et populus 7) Inst. sunt 8) plebs — significantur. Vid. §. 4. I. t. c. 9) Inst.: eo differt, quo species a genere. nam appellatione populi 10) Sic Inst. Sched. et 11 et 12) Inst. add. et senatoribus 13) Senatusconsultum — constituit. Vid. §. 5. I. t. c. 14) Sched. et Ed. 2.: fuit Sed cf. Commentar.

II. §. 236. 15) Responsa — condere. Vid. §. 8. I. t. c. 16) Inst. erat 17) Cod. significant 18) Omne — actiones. Vid. L. 1. D. de stat. hom. §. 12. I. de iur. natur. sed prius etc. Vid. c. §. 12. I. 19) autem om. Dig. 20) Inst.: Ac prius de person. videam. 21) Vid. L. 3. D. de stat. hom. pr. I. de iur. person. Cf. ad hanc §. nec non ad §§. 10—12. Epit. I, 1, pr. 22) Dig. et Inst. omissis verb. Et quidem habent: Summa itaque 23) Dig.: de iur. person. divisio 24) libertini etc. Vid. L. 6. D. de stat. hom. pr. I. de libert. 25) Dig. et Inst. add. sunt 26) Cf. Epit. I, 1, §. 3. 27 et 28) Cod. s

eti sint²⁹, quique ut³⁰ ferro aut cum bestiis depugna-
rent traditi sint³¹, inve ludum custodiamve coniecti³²
fuerint, | et postea vel ab eodem domino vel ab alio ma-
numissi, eiusdem | condicionis liberi fiant³³, cuius con-
15 dicionis sunt | peregrini dediticii. V. DE PEREGRINIS
DEDITICIIS. §. 14. Vocantur autem (peregrini dediticii)
hi³⁴, qui quondam adversus populum Romanum armis |
susceptis pugnaverunt, deinde, ut victi sunt,³⁵ se dedi-
derunt. §. 15. Huius | ergo turpitudinis servos quo-
20 cumque modo et cuiuscumque | aetatis manumissos, etsi
pleno iure dominorum fu|erint, numquam aut cives Ro-
manos, aut Latinos fieri dicemus, sed omni|modo dediti-
ciorum numero constitui intellegemus.

§. 16. Si vero in nulla tali turpitudine sit servus, |
manumissum modo civem Romanum, modo Latinum fieri
4. dice||mus. §. 17.³⁵ Nam in cuius persona tria haec
27^a. concurrunt, ut maior sit annorum triginta, et ex iure
Quiritium do|mini, et iusta ac legitima manumissione li-
beretur, | id est, vindicta aut censu aut testamento, is ci-
5 vis Romanus fit: sin | vero aliquid eorum deerit, Latinus
erit.

VI. DE MANUMISSIONE VEL CAUSAE PROBATIONE. |
§. 18. Quod autem de aetate servi requiritur, lege Aelia
Sentia in|troducitur est. nam ea lex minores xxx an-
norum servos non | aliter voluit manumissos cives Roma-
nos fieri, quam si vindi|cta, aput consilium iusta causa
10 manumissionis adprobata, libe|rati fuerint. §. 19. Iusta
autem causa manumissionis est veluti si quis filium fi-
liamve, aut fratrem sororemve naturalem, aut | alumnum,
aut paedagogum, aut servum procuratoris ha|bendi gra-
tia, aut ancillam matrimonii causa, aput consilium | ma-
numittat. VII. DE RECUPERATORIBUS, §. 20.³⁶ Con-
15 silium autem adhibetur in urbe Roma | quidem quinque
senatorum et quinque equitum Romanorum pube|rum; in
provinciis autem viginti recuperatorum civium | Romano-
rum. idque fit ultimo die conventus: sed | Romae certis
diebus aput consilium manumittuntur. Maiores vero tri-
20 ginta annorum servi³⁷ semper manu|mitti solent, adeo ut
vel in transitu manumittantur, | veluti cum Praetor aut
Proconsule³⁸ in balneum vel in theatrum | eat. §. 21.
Praeterea minor triginta annorum servus manumissione
po|ttest civis Romanus fieri si ab eo domino, qui solven-
do | non erat, testamento eum liberum et heredem reli-

5,5 ctum * — 38^a || 39 ————— | 5. ————— |
75^a. ————— | * spurios ————— |
i. s. ————— | ————— | — creditor — sex | —————

29) Cod. sunt 30) Cod. & 31) sint. In
Cod. super littera i adscripta est u 32) Cod. coniecti.
33) Cod. sunt 34) Ita Lachmanno suadente scri-
psi. Ed. 2.: Vocantur autem sic [34^a) Ed. 2.: pugna-
verunt, et deinde victi. Cod. pro ut habet et.] 35) Cf.
Epit. I, 1, §. 1. 36) Maiores etc. Vid. §. 2. I, t. c.
37) Inst. omissis verb. Maior. trigint. ann., sic habent:
Servi vero a dominis 38) Inst. Proconsul aut Prae-
ses [38^a) Ed. 2.: testamento liber et heres relictus
sit. si Cod. — relictus nisi Reliqua ita expleri possunt,
scriptus heres alius non summoveat.] 39) De huius
paginae argumento ex §§. 17. et 22. coniectura capi potest.
Perfingit eo Epit. I, 1, §. 2.: Latini sunt, qui aut per epi-

————— | ————— — debitoris * — | 10
legis. ————— | ————— |
— pecunia ——— | ————— | 2. ————— |
ea * traditione * ————— | ————— | 15
* ————— | ————— | 2. ————— |
— * latinum ————— | ————— | 20
— is quia ——— | ————— | 4. ————— |

* §. 22. manumissi sunt Latini Iuniani dicuntur: La-
tini ideo, | quia⁴⁰ adsimulati sunt Latinis coloniariis; Iu-
75^b niani ideo⁴¹, | quia per legem Iuniam libertatem acceperunt,
cum olim ser|vi viderentur esse. §. 23.⁴² Non ta-
men illis permittit lex Iunia | nec ipsis testamentum facere, 5
nec ex testamento alieno capere, nec tutores | testamento
dari. §. 24. Quod autem diximus, ex testamento eos
capere 'non' | posse, ita intellegendum est, ut nihil directo
hereditatis le|gatorumve nomine eos posse capere dica-
mus: alioquin per fideicommissum capere possunt.

§. 25.⁴³ Hi vero, | qui dediticiorum numero sunt,
nullo modo ex testamento capere | possunt, non magis, 10
quam qui liber peregrinusque 'est'. nec ipsi testamentum
fa|cere possunt secundum quod plerisque placuit. | §. 26.⁴⁴

Pessima itaque libertas eorum est, qui dediticiorum nu-
mero sunt: nec ulla lege, aut senatusconsulto, aut con-
stitutione princi|pali aditus illis ad civitatem Romanam 15
datur. §. 27. Quin et in | urbe Roma vel intra cen-
tesimum urbis Romae | miliarium morari prohibentur. et
'si contra fecerint', | ipsi bonaque eorum publice venire
iubentur ea con|ditione, ut ne in urbe Roma vel intra
cen|tesimum urbis Romae miliarium serviant, neve un|— 20
quam manumittantur; 'et' si manumissi fuerint, servi po-
puli Ro|mani esse iubentur. et haec ita lege Aelia Sen-
tia | comprehensa sunt. |

'QUIBUS MODIS' LATINI AD CIVITATEM ROMANAM PERVE-
NIANT. || §. 28.⁴⁵ Latini multis modis ad civitatem Ro- 7
manam perve|niunt. §. 29. Statim enim eadem⁴⁶ lege 54^a.
Aelia Sentia cautum est, ut minores | triginta annorum
manumissi 'et' Latini facti si uxores | duxerint vel cives
Romanas, vel Latinas coloniarias, 'vel et' | usdem condi- 5
cionis cuius et ipsi essent, idque testa|ti fuerint adhibitis
non minus quam septem testibus civi|bus Romanis pube-
ribus, et filium procreaverint 'et' | is⁴⁷ filius anniculus
fuerit, permittatur eis, si velint, | per eam legem adire
Praetorem vel in provinciis Praesidem | provinciae, et ad- 10
probare, se ex lege Aelia Sentia⁴⁸ | uxorem duxisse et
ex ea filium anniculum habe|re: et si is, aput quem causa
probata est, id ita esse pronuntia|verit, tunc et ipse La-

manam perve|niunt. §. 29. Statim enim eadem⁴⁶ lege 54^a.
Aelia Sentia cautum est, ut minores | triginta annorum
manumissi 'et' Latini facti si uxores | duxerint vel cives
Romanas, vel Latinas coloniarias, 'vel et' | usdem condi- 5
cionis cuius et ipsi essent, idque testa|ti fuerint adhibitis
non minus quam septem testibus civi|bus Romanis pube-
ribus, et filium procreaverint 'et' | is⁴⁷ filius anniculus
fuerit, permittatur eis, si velint, | per eam legem adire
Praetorem vel in provinciis Praesidem | provinciae, et ad- 10
probare, se ex lege Aelia Sentia⁴⁸ | uxorem duxisse et
ex ea filium anniculum habe|re: et si is, aput quem causa
probata est, id ita esse pronuntia|verit, tunc et ipse La-

stolam, aut inter amicos, aut convivii adhibitione manu-
mittuntur. 40) quia Lachm. conl. Cf. Commentar.
III. §. 56. Ed. 2.: nam Sched. n 41) Sched.: ideo.
Ed. 2.: ideo 'vero' Nunc cum Lachmanno existimo, inter
ideo et quia nihil esse inserendum. Cf. loc. not. 40. al-
legat. 42 43 44 45) Cf. Epit. I, 1, §. 4. 46) Sched. ea
vel ex 47) Cod. his 48) Sched.: lege as..... Ed. 2.:
lege Aelia Sentia 'liberorum causa' Iam Hollwegio ad-
stipulor, cuius de hoc loco sententia haec est: „litteram
s in schedis falso exhiberi pro littera s, et verba ex lege
Aelia Sentia non compendio scripta, sed integra in co-
dice exstare.“ Vid. Hollwegii Diss. de causae probatione,
p. 49.

tinus et uxor eius, si et ipsa eiusdem (condicionis sit, et ipsorum filius, si et ipse eiusdem) | condicionis sit⁴⁹, ci-
 15 ves Romani esse iubentur. §. 30. Ideo autem | in
 ipsorum filio⁵⁰ adiecimus si et ipse eiusdem condicionis |
 sit, quia si uxor Latini civis Romana 'est', qui ex ea na-
 scitur, | ex novo senatusconsulto, quod auctore divo Ha-
 driano factum est, civis Romanus nascitur. §. 31. Hoc
 tamen ius adipiscendae civitatis Romanae etiamsi soli mi-
 20 Aelia Sentia | habuerunt, tamen postea senatusconsulto,
 quod Pegaso et Pusione Consuli|bus factum est, et⁵¹
 maioribus triginta annorum manumissis Latinis factis con-
 cessum est. | §. 32. Ceterum etiamsi ante decesserit.
 Latinus, 'quam' anniculi | filii causam probavit⁵², potest
 8. mater eius causam probare, et sic et ipsa fiet || civis Ro-
 54b. mana * ----- | ----- ¶. 2.
 ----- | ipse filius cuius ----- |
 5 debet causam probare, ut * ----- | * * de
 filio anniculo * ----- | ----- ¶. 5.
 10 ----- | illis * * dominis * -----
 ----- | ----- | Quiritium --
 15 ----- | caverit * * -----
 ----- | * * in eius loc * ----- |
 ----- ¶. 2. ----- | §. 33. aedi-
 20 ficio * non minus quam partem -- * * ----- | patri-
 mon'ii sui' impenderit, ius Quiritium consequatur⁵⁴ * *
 ----- | ----- ¶. 2.
 ----- | §. 34. frumenti ----- ad ius Qui-
 9. ritorium⁵⁵ -- || ----- ¶. 12. ----- |
 53a. ----- consecutus ----- | -----
 15 ----- | ----- ius Quiritium fuerit --
 ----- | §. 35. 'si quis alicuius e't in bonis et ex iure Qui-
 ritorium sit, manumissus, ab eodem scilicet et Latinus fieri
 potest et | ius Quiritium consequi.⁵⁶ |
 20 §. 36. 'Non tamen cuiuscumque volenti manumittere
 licet'⁵⁷. §. 37.⁵⁸ 'Nam is, qui' | in fraudem credito-

rum vel in fraudem patroni⁴⁹ | manumittit, nihil agit quia
 lex Aelia Sentia impedit libertatem. §. 38.⁶⁰ Item
 e|adem lege minori xx annorum domino⁶¹ non | aliter
 manumittere permittitur, quam si vindicta aput consilium¹⁰.
 iusta causa manumissionis adprobata fuerit⁶². §. 39.^{53b}
 Iustae | autem causae manumissionis sunt veluti si quis
 patrem, | aut matrem, aut paedagogum, aut conlactaneum |
 manumittat. sed et illae causae, quas superius⁶³ in ser-
 vo minore xxx annorum exposuimus, ad hunc quoque | 5
 casum, de quo loquimur, adferri possunt. | item ex diverso
 hae causae, quas in minore xx | annorum domino rettuli-
 mus, porrigi possunt | et ad servum minorem xxx anno-
 rum. §. 40.⁶⁴ Cum ergo cer|tus modus manumittendi | 10
 minoribus xx an|norum⁶⁵ dominis per legem Aeliam Sen-
 tiam constitutus sit, | evenit⁶⁶, ut qui xiiii annos aetatis
 expleverit, licet | testamentum facere possit, et in eo he-
 redem sibi in|stituere legataque relinquere possit, tamen,
 si ad|huc minor sit annorum⁶⁷ xx, libertatem servo da|re | 15
 non possit⁶⁸. §. 41. Et quamvis⁶⁹ Latinum facere
 vellit minor xx annorum dominus, tamen nihilominus de-
 bet aput consilium causam probare, et ita postea inter
 amicos manumittere. |

§. 42.⁷⁰ Praeterea lege Furia Caninia certus modus 20
 con|stitutus est⁷¹ in servis testamento manumitten|dis.
 §. 43. Nam ei, qui plures quam duos, neque plures
 quam decem ser|vos habebit, usque ad partem dimidiam
 eius nu|meri manumittere permittitur. ei vero, qui plu-
 res||quam x, neque plures quam xxx servos habebit, us- 11.
 que ad tertiam partem | eius numeri manumittere permit- 80a.
 titur. at ei, qui plures | quam xxx, neque plures quam t. s.
 centum habebit, usque ad par|tem quartam * -----
 ----- datur. novis|sime ei, qui plures quam c habe- 5
 bit, nec plures quam d * ----- | permittitur, quam
 ut quintam partem, neque plures | * --⁷² sed praescribit
 lex, ne cui plures manumittere liceat | quam c * *⁷³ si
 quis unum servum omnino aut duos | habet * -----

49) tunc etc. Similiter Heffl.: t. e. i. L. e. u. e., s. e. i. eiusdem condicionis sit (et filius eorum, s. e. i. eiusdem condicionis sit) Librarius per recurrentia verba condicionis sit deceptus integrum versum omisisse videtur. ipsorum Lachm. con. cf. seq. §. Ed. 2.: t. e. i. Latinus (et filius) et u. e., s. e. i. eiusdem condicionis sit 50) Sic dubiam Schar. scripturam Lachm. interpretatur. Ed. 2.: ipso filio 51) Ita Sched. Ed. 2.: etiam 52) Cod. probet adscriptis super syllaba bet litteris ari; unde Heffl. recte edidit probavit. Ed. 2.: probaret 53) Sched. partes. 54) Locus in hunc fere modum restitui posse videtur: lege Iulia cautum est, ut Latinus, si in perficiendo aedificio Romae non minus quam partem semissariam (sextantariam?) patrimonii sui impenderit, i. Q. c. Cf. Ulpianus, Fragn. III, §. 1. et L. 13g. D. de v. s. 55) Apparet, Gaium h. l. egiisse de civitate per frumenti subvectionem consequenda. Cf. Ulpianus Fragn. III, §§. 1. 6. 56) Hic articulus ad iterationem pertinet, de qua in Epit. I, 1, §. 4. leguntur haec: nam Latini patronorum beneficio, id est si iterum ab ipsis aut testamento, aut in ecclesia, aut ante Consulem manumittantur, civium Romanorum privilegium consequuntur. Cf. Ulpianus, Fragn. III, §. 1. 4. 57) Ex pr. I. qui quib. ex caus. manum. non poss. Cf. Epit. I, 1, §. 5. 58) Vid. c. pr. I., unde prima huius §. verba deprompsi. Cf. Epit. I, 1, §§. 5. 6. 59) vel etc. Haec in Inst.

non leguntur. 60) Vid. §. 4. l. t. c. Cf. hic et ad §. seq. Epit. I, 1, §. 7. 61) Inst. loco Item etc. habent: Eadem l. Aelia Sentia domino m. v. annis 62) De hoc loco varie sentiunt Viri docti: sunt, qui eum sanum existiment, sunt qui corruptum. Inter hos Sav. pro si vindicta scribendum censet vindicta, si. Alii verbum vindicta suo loco positum, sed vocem fuerit spuriam esse putant: Huschk. con. manumiserit; Rud. fecerit. 63) Cf. §. 19. 64) Vid. §. 7. l. t. c. Cf. Epit. l. c. 65) Inst. annis 66) Inst. eveniebat 67) Inst. annis 68) Cod. potest Inst. poterat. 69) Cod.: quamvis vel In contextu vel omisi, cum librarius punctis superpositis delendas litteras notare solitus sit. 70) Vid. Tit. I. de lege Fur. Can. sublat. Cf. hic et ad §. seq. Epit. I, 2, pr. 71) Inst. om. Praeterea, et pro est exhibent erat. 72) Sched.: plur atur Locom Lachm., mutato aliquatenus verborum ordine, quippe quem a librario turbatum esse suspicetur, a verb. at ei ita restituit: at ei, q. p. q. xxx, n. p. q. c. h., usque ad partem quartam manumittere permittitur. novissime ei, qui plures quam C, nec plures quam D habebit, non latior licentia datur, quam ut quintam partem, neque plures (manumittat). 73) Blum., cuius Sched. e (vel t) g exhibent, legendum igitur. Lachm. autem eo inclinatur, ut putet, librarium scripsisse rg. eaque sigla significare voluisse verb. regula perperam e glossa in con-

10 — — — 74 et ideo liberam | habet potestatem manumit-
tendi. §. 44. 75 Ac nec ad eos — 76 | omnino haec 77
lex pertinet, qui sine testamento | manumittunt. itaque
licet iis 78, qui vindicta, aut cen|su, aut inter amicos ma-
numittunt, totam familiam suam li|berare: scilicet si alia
15 causa non impediatur libertatem. | §. 45. 79 Sed quod
de numero servorum testamento manumittendo|rum dixi-
mus, ita intellegem'us, ut ex eo' numero, | ex quo dimi-
dia, aut tertia, aut quarta, aut quinta pars liberari 'po-
test, utique tot manumittere' liceat, | quot ex antecedenti
20 numero licuit. et hoc ipsa | 'lege pro'visum est. erat
enim sane absurdum, ut x | servorum domino quinque
liberare liceret, | quia usque ad dimidiam partem (ex eo)
numero manumitte|re ei conceditur, — — — xii 80 servos
habenti non plures lice|ret manumittere quam iiii. at eis,
12. qui plures quam x neque|| 81 ————— y. 17. —————
80b. liberari — — — — — | concedatur — — —
t. 5. — — — — — | ————— y. 5. ————— ||

13. §. 46. 82 Nam et si testamento scriptis in orbem servis
32b. libertas data | sit, quia nullus ordo manumissionis invenit-
tur, nulli | liberi erunt; quia lex Furia 83 Caninia, quae in
fraudem | eius facta sint, rescindit 84. sunt etiam specia-
5 lia senatusconsulta, quibus rescis|sa sunt ea, quae in
fraudem eius legis excogitata sunt. |

§. 47. In summa sciendum est, (cum) 85 lege Aelia
Sentia cautum sit 86, ut qui cre|ditorum fraudandorum
causa manumissi sint, liberi non | fiant, etiam hoc 87 ad
peregrinos pertinere. senatus 88 | ita censuit ex auctori-
10 tate Hadriani; cetera vero iura eius | legis ad peregrinos
non pertinere. |

§. 48. 89 Sequitur de iure personarum alia divisio.
nam 90 quaedam | personae 91 sui iuris sunt, quaedam alieno
iuri sunt subiectae 92. | §. 49. 93 Sed rursus earum perso-
narum 94, quae alieno iuri subiectae | sunt, aliae in pote-
state, aliae in manu, aliae in mancipio | sunt 95. §. 50. 96
Videamus nunc 97 de iis 98, quae alieno iuri subiectae sint 99:
(nam) 100 | si cognoverimus, quae istae personae sint 1,
simul intel|legemus, quae sui iuris sint. §. 51. Ac
prius dispiciamus de | iis, qui in aliena potestate | sunt 2.
§. 52. 3 In potestate ita|que 4 sunt servi domino- 20
rum 5. quae quidem potestas iuris gentium | est. nam
apud omnes peraeque gentes animadvertere possumus,
dominis in servos vitae necisque pote|statem esse 6. et
quodcumque per servum acquiritur, id domi|no adqui-
ritur 7. §. 53. 8 Sed hoc tempore neque civibus || Ro-14
manis, nec ullis aliis hominibus 9, qui sub imperio populi 10
Romani 10 sunt, licet | supra modum et sine causa 11 in
servos suos sae|vire. Nam ex constitutione sacratissimi
Imperatoris Antonini 12 | qui sine causa servum suum oc-
ciderit, non minus te|neri 13 iubetur, quam qui alienum 5
servum 14 occiderit. Sed | et maior quoque 15 asperitas
dominorum per eiusdem | Principis constitutionem 16 coer-
cetur. nam consulti a quibusdam Praesidibus provin-
ciarum de his | servis, qui ad fana Deorum 17 vel ad sta-
tuas Principum | confugiunt, praecepit, ut si intolerabilis
videatur | dominorum saevitia, cogantur servos suos | ven- 10
dere. Et utrumque recte fit 18; male 19 enim | nostro iure
uti non debemus: qua ratione et prodigiis inter|dicatur
bonorum suorum administratio. | §. 54. Ceterum cum 15
apud cives Romanos duplex sit dominium, nam vel in |

textum translatum. Huic coniecturae opitulari videtur tum
Magnonis testimonium, qui siglam rgl. interpretatur regu-
lis, tum similitum, qui in Cod. extant, locorum compara-
tio. Cf. notae ad §. 53. et ad Commentar. III. §§. 113.
et 126. 74) Sententia tale quid requirere videtur:
de eo hac lege nihil cautum est 75) Cf. Epit. I, 2,
§. 1. 76) Blumii Sched.: etia vel udl. Unde sunt,
qui legendum putent etiam. Meo autem iudicio etiam post
verba ac nec ad eos ferri non potest; in quo consentien-
tes habeo Klenzium, Lachmannum, alios. Klenz. con-
quidem, quod probat Lachm. 77) Cod. in ipsa linea
habet ea, supra lineam haec. 78) Cod. is 79) Cf.
Epit. I, 2, pr. 80) In Cod. verb. conceditur conti-
nuo sequitur numerus xii; sed supra lineam Blumio teste
adscripta sunt haec: (terinae?) Lachm. con.: ulterius
at (ulterius autem) xii servos habenti 81) Ad mate-
riam, quam Gaius in posteriore huius pag. parte tractasse
censendus est, pertinent, quae leguntur in Epit. I, 2, init.
§. 2.: Nam si aliquis testamento plures manumittere vo-
luerit, quam quot continet numerus supra scriptus, ordo
servandus est: ut illis tantum libertas valeat, qui prius
manumissi sunt, usque ad illum numerum, quem explana-
tio continet superius comprehensa: qui vero postea supra
constitutum numerum manumissi leguntur, in servitute eos
certum est permanere. Quodsi non nominalim servi vel
ancillae in testamento manumittantur, sed confuse omnes
servos suos vel ancillas is, qui testamentum facit, liberos
facere voluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine
data libertas, sed omnes in servili condicione, qui hoc ordine
manumissi sunt, permanebunt. Cf. Commentar. II. §. 239.
82) Cf. Epit. I, 2, §. 2. in fin. 83) Cod. supra
84) Huic fraudis exemplo in Epit. I, 2. §. 3. aliud iungi-
tur. 85) Ita Lachm. Ed. 2.: (quod) 86) Ita

Sched. Ed. 2.: est 87) Ed. 2.: hoc etiam; contra
Cod. fdem. Similes locos habes Commentar. II. §. 54. et
Commentar. III. §. 93. 88) Ed. 2.: senatus (enim)
89) Vid. L. 1. pr. D. de his q. sui v. alien. iur. s. pr. I.
eod. Cf. Epit. I, 3, pr. 90) Dig.: De i. p. a. di-
visio sequitur, quod 91) personae om. Hal. Dig.
92) Dig. et Inst.: subiectae sunt. 93) Vid. c. pr. I.
94) Sed et personarum om. Inst. 95) Inst.: aliae in
potestate parentum, aliae in potestate dominorum sunt.
96) Vid. c. L. 1. pr. c. pr. I. Cf. Epit. I. c. 97) Dig.
et Inst.: Videamus itaque 98) Cod. his Dig. et
Inst. his 99) Dig. et Inst. tam hic, quam duobus, qui
proxime sequuntur, locis sunt exhibent. 100) E Dig.
1) Sched. s 2) Vid. c. L. 1. pr. D.: Dispiciamus itaque
de his, quae i. a. p. s.; item c. pr. I.: Ac p. d. de his, quae
in potestate dominorum s. 3) Vid. c. L. 1. §. 1. §. 1. L.
t. c. Cf. Epit. I, 3, §. 1. 4) Dig.: Igitur in pote-
state 5) Inst.: dominorum sunt servi. 6) Dig.
fuisse 7) Hal. Dig. acquiri. 8) Sed hoc tempore
— coercetur. Vid. c. L. 1. §. 2. §. 2. I. t. c. nam con-
sultus — recte fit. Vid. c. §. 2. I. Cf. Epit. I. c.
9) neque etc. Dig. et Inst.: nullis hominibus 10) Dig.:
imperio Romano Inst.: imperio nostro 11) Dig. et
Inst. add. legibus cognita Ordo verborum in Inst. hic
est: licet sine c. l. c. et s. m. 12) sacratissimi etc.
Flor. et Hal. Dig. divi Antonini, vulgata Dig. exempla
cum Inst. divi Pii Antonini habent. 13) Ita Cod.;
vitiose, ut videtur. Dig. et Inst. puniri 14) Inst.:
servum alienum 15) quoque om. Dig. et Inst.
16) per — constitutionem Dig. et Inst.: e. P. constitu-
tione 17) Inst.: ad aedem sacram 18) Inst.:
servos bonis condicionibus vendere, ut pretium dominis
daretur. et recte 19) Verb. regula in Cod.

quo 'si Latinus, ex lege Aelia Sentia | uxore ducta, filium procreaverit, aut Latinum | ex Latina, aut civem Romanum ex cive Romana, non | habebit eum in potestate — — — — — | — — — — — * simul ergo eum in potestate || sua habere incipit ¹⁷⁶. §. 67. Item si civis Romanus Latinam aut peregrinam uxorem duxerit per ignorantiam, cum eam civem Romanam | esse crederet, et filium procreaverit, hic non est in | potestate, quia ne quidem civis Romanus est, sed aut Latinus, | aut peregrinus, id est eius condicionis, cuius et mater | fuerit, quia non aliter quisquam ad patris condicionem accedit, quam si inter patrem et matrem eius conubium sit: sed ex senatusconsulto | permittitur, causam erroris probare, et ita uxor quoque et filius ad civitatem Romanam perveniunt, et ex eo tempore incipit filius | in potestate patris esse. Idem iuris est si eam per ignorantiam uxorem duxerit, quae dediticiorum numero | est; nisi quod uxor non sit civis Romana. §. 68. Item si civis Romana | per errorem nupta sit peregrino ⁷⁷, tamquam civi Romano, permittitur ei causam erroris probare, et ita filius quoque et matris ad civitatem Romanam perveniunt, et aequo simul incipit filius in potestate patris esse. Idem iuris est si peregrino, tamquam Latino, ex lege Aelia Sentia nupta sit: nam | et de hoc specialiter senatusconsulto cavetur. Idem | iuris est aliquatenus si ei, qui dediticiorum numero | est, tamquam civi Romano, aut Latino, e lege Aelia Sentia nupta | sit: nisi quod scilicet, qui dediticiorum numero est, in sua condicione permanet; et ideo filius, quamvis fiat civis Romanus, | in potestatem patris non redigitur. | §. 69. Item si Latina peregrino, quem Latinum esse crederet, nupserit, potest ex senatusconsulto, filio nato, causam erroris probare: et ita omnes ^{65b} t. ⁵ fiunt cives Romani, 'et' filius | in potestate patris esse incipit. §. 70. Idem iuris omnino 'est' | si Latinus per errorem peregrinam, quasi Latinam | aut civem Romanam, e lege Aelia Sentia uxorem duxerit. | §. 71. Praeterea si civis Romanus, qui se credidisset Latinum, duxisset Latinam, permittitur ei, filio nato, erroris causam probare, tamquam 'si ex' lege Aelia Sentia uxorem duxisset. Item | his, qui, licet cives Romani essent, peregrinos se esse credidissent | et peregrinas uxores duxissent, permittitur ex | senatusconsulto, filio nato, causam erroris probare: quo facto peregrina | uxor civis Romana

(sit) ⁷⁸ et filius — — — non solum ad civitatem Romanam pervenit, sed etiam in potestatem patris redigitur. §. 72. Quaecumque de filio esse diximus, eadem et de filia dicta intellegemus. §. 73. Set ⁷⁹ quantum ad 15 erroris causam | probandam attinet, nihil interest, cuius aetatis filius sive | filia sit * — — — — — | Latinus — — — — — qui — — — — — | * ⁸⁰ si minor anniculo sit filius filiae, causa probari | non potest ⁸¹. 20 nec me praeterit, in aliquo rescripto divi Hadriani ita esse constitutum, tamquam, quod ad erroris quoque | 'causam' probandam ⁸² * — — — — — | — — — — — | — — — — — * Imperator * — — — — — tuendam dedit. || §. 74. Item peregrino ⁸³ no * — — — — — | — — — — — | §. 3. — — — — — | uxorem duxisset et, filio nato, alias ⁸⁴ civitatem Romanam consecutus esset, deinde, cum quaereretur, an causam probare posset, rescripsit Imperator Antoninus, perinde posse eum 'causam probare', atque si peregrinus mansisset. ex quo colligimus, etiam peregrinum causam probare posse ⁸⁵. §. 75. 'Ex iis', quae 10 diximus, apparet ⁸⁶ * ⁸⁵ errore — — — — — peregrinus — — — — — | — — — — — | quidem — errorem — * | matrimonium — — — — — | — — — — — | — — — — — ea, quae superius — — — — — nullus error | intervenerit — — — — — | nullo 15 casu * — — — — — ⁸⁶ | §. 76. — — — — — §. 2. — — — — — | uxorem duxerit, sicut supra quoque diximus, iustum | matrimonium 20 contrahi ⁸⁷. et tunc ex iis ⁸⁸ qui nascitur | civis Romanus est et in potestate patris erit. §. 77. Itaque si civis Romana peregrino * * — — — — — | — — — — — | — * * filius est, tamquam si ex peregrina eum procreasset ⁸⁹. || hoc * * ⁹⁰ 21. tempore e senatusconsulto, quod auctore divo Hadriano | 22. factum est, etsi non fuerit conubium inter civem Romanam | et peregrinum, qui nascitur iustus patris filius est. | §. 78. Quod autem diximus, inter civem Romanam peregrinumque matrimonio contracto, eum, qui | nascitur, peregrinum — — — — — | — — — — — | eadem lege — — — — — | si partus — | qua et ⁹¹ conubium non sit * * — — — — — | peregrinus ex eo coitu nascatur * * — — — — — | mores ⁹¹ saria lex — — — — — | — — — — — 10

176) Ambitus eorum, quae in extrema pag. 17. legi non potuerunt, spatium, quod in contextu indicavi, tredecim fere litteris, utpote in margine Cod. adscriptis, excedit. Quod autem ad explendam lacunam attinet, quamquam de verbis Gaii ex litterarum vestigiis restituendis despero, sententiam tamen, si inseramus: sed causa postea probata civitatem Romanam consequitur, recte se habere non dubito. 77) Klenz. legendum censet: Latino aut peregrino. sed vid. Hollw. Diss. de caus. probat. p. 117. 78) fit nunc primum supplavi. 79) Sched. intellegemus Geminandam duxi litteram s. Hollw. mavult Et. 80) Syllaba ni, quam Cod. in fine huius spatii exhibet, pro terminatione praecedentis alicuius verbi habenda est. 81) Quae desiderantur, ad causae probationem ex lege Aelia Sentia pertinere, manifestum est. 82) Sententia postulat, ut suppleamus tale quid: attinet, anniculus filius esse debeat. 83) Summa huius articuli

haec videtur: peregrinum ex lege Aelia Sentia causam probare non posse, sed ad erroris causam probandam admitti. cf. Hollw. c. Diss. p. 66. sq. 84) Ed. 2. verbum diximus in contextu, reliqua in notis habet. 85) Sched. s(vel a)u.c. Itaque aut siue legendum videtur, aut sine. 86) Verba quidem, nullus error, nullo casu e notis Ed. 2. in contextum recepi. 87) Ex iis, quae sequuntur, intelligitur, Gaium loqui de cive Romano, qui peregrinam, eum qua conubium habeat, uxorem duxerit. Cf. §. 56. 88) Cod. huius 89) Sententia haec videtur: si civis Romana peregrino nupserit, eum, qui nascitur, etiam si conubium non sit, peregrinum, si sit, insuper iustum patris filium esse etc. [Concinnius ita: Itemque si civis R. peregrino nupserit, is qui nascitur, licet omni modo peregrinus sit, tamen interveniente conubio iustus patris filius est etc.] 90) Sched. nq. An tm. i. e. tamen? 91) si etc. Ita Sched.; sed haud scio, an roote. Cf.

20 et existimant, siquidem ex iustis nuptiis conceperit¹⁵, civem Romanum ex ea nasci, si vero vulgo conceperit, *servum* nasci eius, cuius mater facta est ancilla. §. 92. Item peregrina quoque si vulgo conceperit¹⁶, deinde civis Romana facta sit, et pariat, civem Romanum parit; 25 si vero ex peregrino, (cui) || secundum leges moresque peregrinorum coniuncta est, videtur ex senatusconsulto, quod auctore divo Hadriano factum est, peregrinus (nasci) nisi patri eius civitas Romana quaesita sit. |

§. 93. Si peregrinus — — — — — §. 94. Item si quis cum uxore non aliter filii in potestate eius fiunt, quam si Imperator eos in potestatem redegerit¹⁸. quod ita demum is facit, si causa cognita aestimaverit, hoc filiis expedire: diligentius atque exactius vero causam cognoscit de impuberibus absentibusque. et haec ita edicto divi Hadriani significantur. §. 94. Item si quis cum uxore praegnanante Romana donatus sit, quamvis is, qui nascitur, ut supra diximus, (civis) Romanus sit, tamen in potestate patris non fit. idque subscriptione divi Hadriani significatur. qua de causa qui intellegit, uxorem suam esse praegnantem, dum civitatem sibi et uxori ab Imperatore petit, simul ab eodem petere debet, ut eum, qui natus erit, in potestate sua habeat. §. 95.

Alia causa est eorum, qui Latini sunt et cum liberis suis ad civitatem Romanam perveniunt: nam horum in potestate fiunt liberi. quod ius quibusdam peregrinis — — — — — |

26. §. 3. ————— || §. 96. magistratum gerunt, civitatem Romanam consequuntur, minus latum est, cum hi tantum, qui vel magistratum, vel honorem gerunt, ad civitatem Romanam perveniunt. idque conpluribus 5 epistulis Principum significatur. |

§. 97. Non solum autem naturales liberi secundum ea, quae diximus, in potestate nostra sunt, verum etiam hi, quos adoptamus. §. 98. Adoptio au-

tem duobus modis fit, aut populi auctoritate, aut imperio magistratus, vel Praetoris. §. 99. Populi auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur, id est, interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse; et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur; et populus rogatur, an id fieri iubeat. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentum sunt, sive primum gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. §. 100. Et quidem illa adoptio, quae per populum fit, nusquam nisi Romae fit: at haec etiam in provinciis a Praesides earum fieri solet. §. 101. Item per populum feminae non adoptantur, nam id magis placuit a Praetorem vero, vel in provinciis a Proconsule. Legatumve etiam feminae solent adoptari. §. 102. Item in puberem a populum adoptari aliquando prohibuitur, aliquando permissum est. nunc ex epistula optimi Imperatoris Antonini, quam scripsit Pontificibus, si iusta causa adoptionis esse videbitur, cum quibusdam condicionibus permissum est. A Praetorem vero et in provinciis a Proconsule Legatumve cuiuscumque aetatis adoptare possumus. §. 103. Utriusque adoptionis commune est, quia et hi, qui generare non possunt, quales sunt spadonea, adoptare possunt. §. 104. Feminae vero nullo modo adoptare possunt, quia ne quidem naturales liberos in potestate habent. §. 105. Item si quis per populum sive apud Praetorem, vel a Praesidem provinciae adoptaverit, potest eundem alii in adoptionem dare. §. 106. Set illa quaestio est, an minor natu maiorem natu adoptare possit: (id quoque) utriusque adoptionis commune est. §. 107. Illud proprium est eius adoptionis, quae per populum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit,

tionis 2. scripturam: q. a. s. 'inuito et' denuntiante domino eius, (coerit), nunc emendavit is, qui ipse eam suaserat, Hollv. 215) Sched. *concepit* (?) sit 16) Sched. *concepit* 17) Lachm. conii.: Si peregrinus cum filiis suis civitate Romana donatus fuerit 18) Cf. Commentar. III. §. 20. Spatium, quod v. Imperator occupat, in contextu Ed. 2. reliqui vacuum. 19) Sched. h(?) 20) Intellige: peregrinus. 21) Cf. §. 92. 22) Verb. *civis*, quod in Ed. 2. desideratur, Hollwegio monente inserui. 23) Sched. *suam* 24) Meae Sched. *latum*, Blumii *latum* habent. 25) Sched.: *vel* qui 26) Equidem geminam magistratus gerendi mentionem unum illud inspectare puto, quod habebant Latini annuo magistratu in patria functi. Aliter Nieb., qui sic legendum censet: *Maius Latium vocatur, cum quicumque Romae munus faciunt, non hi tantum, qui magistratum gerunt, civitatem Romanam consequuntur: minus Latium est, cum hi tantum, qui vel magistratum etc.* Vid. Niebuhrii Hist. Rom. Tom. II. Ed. 2. not. 163. 27) Vid. pr. I. de adopt. Inde sumpsit hui. artic. initium. Cf. Epit. I, 5, pr. 28) *autem* cum Hal., Cui., Bien., aliis scripsi. Schrad. ed. *tamen* 29) Cf. §. 55. 30) Ita Inst. Sched. et 31) Vid. L. 2. pr. D. de adopt. §. 1. I. eod. Cf. Epit. I, 5, §. 1. 32) Dig. *Generalis enim* adoptio 33) Dig.: *Principis auctoritate Inst. principali rescripto* 34) Dig.: *magistratus imperio.* Ultima hui. §. verba a Dig. et Inst. absunt. 35) Cod. *ū* Cf. ad Commen-

tar. II. not. 36. et ad Commentar. III. not. 410. 36) Vid. c. L. 2. pr. *Populi — adrogatio; Imperio — proneptis.* Vid. c. §. 1. I. Cf. Epit. I. c. 37) Dig. *Principis Inst. Imperatoris* 38) *adoptamus etc.* Inst.: *adoptare quis potest eos easse, qui quaeve* 39) *et populus etc.* om. Dig. 40) *adoptamus etc.* Inst.: *adoptare licet eos easse, qui quaeve* 41) Dig. *parentis* 42) et om. Dig. et Inst. 43) Cf. Epit. I, 5, §. 2. 44) Cod. hic *proconsules*, seq. §. *proconsulem exhibet.* 45) Ed. 2. add.: (*homines*); quod iure omisit Heff. Cf. §. 196. verb. *cuius aetatis puberes fiunt.* 46) Vid. c. L. 2. §. 1. §. 9. I. t. c. Cf. Epit. I, 5, §. 3. 47) *vero* abest a Dig. Inst.: *Sed et illud* 48) In Ed. 2. contra Cod. fidem cum Dig. et Inst. scripsi: *quod.* Nunc Cod. lectionem quamvis Latinitati repugnantem Lachmanno monente restitui. similis locus est in Commentar. II. §. 177.: *illud diversum invenitur, quia.* 49) Vid. §. 10. I. t. c. Cf. Epit. I, 5, §. 2. 50) Inst.: *Feminae quoque adoptare non poss.* 51) Inst.: *quia nec* 52) Inst. add. *sua* 53) Vid. §. 8. I. t. c.: *Et ideo si etc.* 54) Inst. *Imperatorem* 55) Inst. add. *non extraneum* 56) *Set etc.* Ita Lachm. hunc locum constituit: *supplevit id quoque, de reliquo revocavit Cod. scripturam, desertam in Ed. 2., quae sic habet: Set et illa quaestio, an m. n. m. n. a. possit, utriusque adoptionis commune est.* 57) Vid. c. L. 2. §. 2. §. 11. I. t. c. Cf. Epit. I, 5, §. 4. 58) Dig. *Hoc vero* 59) Inst. *illius* 60) Dig. *Princi-*

non solum | ipse potestati adrogatoris subicitur, set etiam²⁶¹ | liberi eius in eiusdem sunt potestate, tamquam | nepotes. |

28. §. 108. 'Nunc de his personis videamus, quae in
30b. manu nostra sunt. quod' | et ipsum ius proprium civium
Romanorum est. | §. 109. Sed in potestate quidem
5 et masculi et feminae | esse solent: in manum autem fe-
minae tantum conveniunt. §. 110. Olim itaque tri-
bus modis in manum | conveniebant: usu, farreo, coem-
ptione. §. 111. Usu in | manum conveniebat, quae anno
continuo nupta | perseverabat: nam⁶² velut annua posses-
10 sione usucapiebatur, in familiam viri transibat⁶³, filiae-
que locum optinebat. itaque lege duodecim tabularum
cautum | erat, si qua nollet eo modo in manum mariti
convenire, ut quotannis trinotio abesset, atque ita usu |
15 cuiusque anni interrumpere. set hoc totum | ius partim
legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine oblitera-
tum est. | §. 112. Farreo in manum conveniunt per
quoddam genus | sacrificii. — — — — — in quo⁶⁴ far-
reus panis adhibetur: unde etiam confarreatio dicitur.
20 'sed com' | plura praeterea huius iuris ordinandi gratia cum |
certis et sollemnibus verbis, praesentibus decem | testibus
aguntur et fiunt. quod ius etiam nostris | temporibus in
usu est: nam Flamines maiores | id est, Diales, Martiales,
29. Quirinales, sicut⁶⁵ || Reges⁶⁶ sacrorum, nisi sint confar-
30b. reatis nuptiis nati | inaugurari non videmus⁶⁷. — — — — — con-
farreatio — — — — — §. 113. ⁶⁸
'Coemptione in | manum conveniunt per mancipationem, 'id
5 est', | per quandam imaginariam venditionem⁶⁹, adhibitis
non minus quam v testibus, civibus Romanis⁷⁰ puberibus,
item | libripende — — * mulier * * cuius in manum |
convenit⁷¹. §. 114. Potest autem coemptionem fa-
10 cere | mulier non solum cum marito suo, sed etiam | cum
extraneo. — aut matrimonii causa facta coemptio dicitur,
aut fiduciae causa. quae enim cum marito suo | facit
15 coemptionem, (ut) apud eum filiae loco sit, dicitur | ma-
trimonii causa fecisse coemptionem: quae vero alterius
rei causa facit coemptionem⁷² cum extraneo, velut tute-

lae | evitandae causa, dicitur fiduciae causa fecisse co-
emptionem. §. 115. Quod est tale: si qua velit quos
habet | tutores reponere, ut alium nanciscatur, iis aucto-
ribus⁷³ coemptionem facit; deinde a coemptionato | re re-
mancipata ei, cui ipsa velit, et ab eo vindicta || manu-
30. missa incipit eum habere tutorem, (a) quo manumissa est: | 58^b.
qui tutor fiduciarius dicitur, sicut inferius⁷⁴ apparebit.
§. 115^a. Olim etiam testamenti faciendi gratia fiducia
fiebant coemptio. tunc enim non aliter | feminae te-
5 stamenti faciendi ius habebant, exceptis quibusdam per-
sonis, quam si coemptionem fecissent reman | cipataeque
et manumissae fuissent. set hanc necessitatem | coem-
ptionis faciendae ex auctoritate divi Ha | driani senatus
remisit. — — — — — * | femina * — — — — — 10
— — — — — §. 115b. ⁷⁵ fiduciae causa cum viro suo
fecerit coemptionem, | nihilominus filiae loco incipit esse.
nam si omnino qualibet ex causa uxor in manu viri sit,
placuit, eam (ius) filiae nancisci. |

§. 116. Superest, ut exponamus, quae personae in
mancipio sint. §. 117. Omnes igitur liberorum per- | 15
sonae, sive | masculini, sive feminini sexus, quae⁷⁶ in
potesta | te parentis sunt, mancipari ab hoc eodem modo⁷⁷
possunt, | quo etiam servi mancipari possunt. | §. 118.
Idem iuris est in earum personis, quae in manu sunt. | 20
nam feminae a coemptionatoribus eodem modo (man-
cipari) possunt, | quod liberi a parentibus: adeo ut, quam-
vis ea sola apud coemptionatorem filiae loco sit, quae ei
nupta sit, tamen⁷⁸ nihilominus etiam, || quae ei nupta non
31. sit⁷⁹, nec ob id filiae loco sit, ab eo mancipari possit.⁷²
§. 118^a. Plerumque solum⁸⁰ et a parentibus | et a coem-
ptionatoribus mancipantur, cum velint | parentes coemptio-
natoresque e suo iure eas personas dimittere, sicut in-5
ferius evidentius apparebit⁸¹. §. 119. ⁸² Est autem
mancipatio, ut supra⁸³ quoque diximus⁸⁴, ima | ginaria
quaedam venditio: quod et ipsum ius proprium civium
Romanorum est⁸⁵. eaque res ita agitur: adhibitis non
minus | quam quinque testibus, civibus Romanis puber-

sem Inst. sacrum oraculum 261) Dig., excepta Hal. Ed., et 62) Sched. puerabant n Blumii vero annotationes litterarum ut loco varias alias exhibent, inter quas sunt etiam 19. Unde Lachm. con. puerabat q (quae) n (enim); qua lectione admissa in sequentibus nullum erit asyndeton. 63) Cod. transiebat 64) Blumii Sched.: farreo sit in quo 65) sic- ut conl. Heffl.: abest ab Ed. 2. 66) E notis Ed. 2. 67) sint etc. Ex iisdem notis, nisi quod nati scripsi, cum ibi sit geniti. Cf. Tacitus, Annal. Lib. IV. cap. 16. 68) adhibitis — libripende. Vid. Priscianus, Lib. IV. in fin. 69) Klenz. mavult: venditionem. nam Cf. seq. not. 71. 70) quam et civibus Romanis Priscian. om. 71) Sched.: item libripendau (vel n)um (vel n)e (vel e)um mulierem cuius etc. Ed. 2.: item libripende, praeter mulierem eumque, cuius etc. Heffl. ed.: item libripende una cum muliere soque, cuius etc. Huschk. legendum censet: item libripende, auctori- bus muliere, m (ulieris parente vel tutoribus eoque et pa- rents eius), cuius etc.; Klenz.: nam adhibitis — item libripende, mancipatur (vel venum datur) mulier et, cuius etc. Equidem eo inclino, ut scribendum putem: nam adhibitis — item libripende, nummo emit mulierem is, culus etc. 72) Haud scio, an exciderit: sive cum marito suo, sive Cf. §. 115b. [Ex erroribus librarii

haec fere elici possunt, (cum) viro suo aut | 73) iis auctoribus. E notis Ed. 2., mutato tamen illis in iis. 74) Cod. inferioribus Cf. §. 195. 75) Sup- plendum videtur: Si qua tamen; aut: Licet autem mul- lier 76) Ed. 2. si 77) Cod.: ab eodem hoc 78) eodem modo etc. [Magis ex arte sic formabimus: eodem modo possunt (mancipari, quo liberi a parente mancipantur; adeo) quidem, 'ut' quamvis etc.] Blumii Sched., quae solae hunc locum repraesentant, habent: eodem modo p'sunt qu' adem. — tu ea si nupta sit in Haec ipse Blum. sic explicat: eod. mod. poss. mancipari: adeo ut, quamvis ea sola ap. coemptionator. fil. loc. sit, quae ei nupta sit in manu Huschk. vero scribi vult: eod. mod. poss., quod liberi a parente, mancipari): adeo ut quamvis ea sola ap. coemptionator. fil. loc. sit, quae ei etiam nupta sit, tamen Idem exemplo Commentar. II. §. 170. docet, verborum tamen et nihilominus consociationem a Gaii stylo non abhorre. 79) sit correxi cum Lachman- no. Cod. et Ed. 2.: est 80) Malim: Plerumque vero tum solum 81) Cf. §§. 132. 134. 137. 82) Vid. Boethius, Commentar. in Topica Cicer. Lib. III. (ad cap. 5.). qui libram — libripens. Vid. Priscianus loc. ad §. 113. cit. Cf. Epit. I, 6, §. 3. 83) Cf. §. 113. 84) Boeth. indica- vimus 85) Boeth.: quod ipsum i. p. Romanor. est civ.

10 bus, et prae|terea alio eiusdem condicionis, qui libram
ae|neam teneat, qui appellatur libripens, is, qui man|ci-
pio²⁸⁶ accipit, rem⁸⁷ tenens ita dicit: HUNC EGO HOMI-
NEM EX IURE QUIRITUM MEUM ESSE AIO, ISQUE
MIHI EMPTUS EST⁸⁸ | HOC AERE AEREAQUE LIBRA:
15 deinde aere percutit libram, | idque aes dat ei, a quo man-
cipio accipit, quasi pretii loco. §. 120. Eo modo et
serviles et liberae personae mancipan|tur. animalia quo-
que, quae mancipi sunt, quo in | numero habentur boves,
equi, muli, asini; item | praedia tam urbana, quam rusti-
20 ca, quae et ipsa mancipi | sunt, qualia sunt Italica, eod-
dem modo solent man|cipari. §. 121. In eo solo prae-
diorum mancipatio a cete|rorum mancipatione differt,
quod personae ser|viles et liberae, item animalia, quae
mancipi sunt, nisi in praesentia sint, mancipari non pos-
32 sunt: adeo quidem, || ut eum, (qui) mancipio accipit, ad-
7b-prehendere id ipsum, | quod ei mancipio datur, necesse
sit: unde etiam man|cipatio dicitur, quia manu res capi-
tur. praedia vero | absentia solent mancipari. §. 122.⁸⁹
5 Ideo autem aes et libra ad|hibetur, quia olim aereis tantum
nummis ute|hantur; et erant asses, dupondii, semis-
ses et quadran|tes, nec ullus aureus vel argenteus num-
mus in | usu erat, sicut ex lege XII tabularum intellegere
10 possu|mus: eorumque nummorum vis et potestas non | in
numero erat, sed in pondere nummorum. veluti⁹⁰ as|ses
librales erant; et dipondii tum erant⁹¹ | bilibres, | unde et-
iam di|pondius dictus 'est qu'asi duo pon|dera, (quod)⁹²
nomen adhuc in usu retinetur. semisses quo|que et qua-
15 drantes pro rata scilicet portione librae | * * —⁹³ — —
— — — — qui dabat | pecuniam praesentem, 'is tum⁹⁴

non' numerabat eam, sed appendebat. | unde servi, quibus
permittitur administratio | pecuniae, dispensatores⁹⁵ appel-
lati sunt et ad * * — — —⁹⁶ | §. 123. At iam⁹⁷ quaerat
aliquis, quare citra coemptio| — — — — — nam⁹⁸
ea⁹⁹ quidem, quae coemptionem facit . . .⁹⁹ — — — —
servilem condici|onem * — — — — —
— — — | mancipati mancipataeque servorum loco con-
stituuntur¹⁰⁰: adeo quidem, ut ab eo, cuius in manci-
pio || sunt, neque hereditatem¹, neque legata aliter capere ||
possint², quam si simul eodem testamento liberi esse ||¹¹
iubeantur, sicuti iuris est in persona servorum. | sed
differentiae ratio manifesta est, cum a parentibus | et a
coemptionatoribus iisdem³ verbis mancipio accipiuntur⁴,
5 quibus servi; quod non similiter fit | in coemptione⁵. |

§. 124.⁶ Videamus nunc, quib'us modis hi, qui a
lieno⁷ iuri subi|ecti sunt, eo iure liberentur⁸.

§. 125. 'Ac' prius de his dispici|amus, qui in po-
10 testato sunt. §. 126.⁹ Et quidem 'servi que' | madmo-
dum 'potestate liberentur, ex his intellege|re possu-
mus, quae de servis manumittendis su|perius¹⁰ exposuimus.
§. 127.¹¹ Ili vero, qui 'in potestate pa|rentis sunt, mor-
tuo eo su|t iuris sunt. sed hoc di|stinctionem¹² recipit. 15
nam 'mortuo patre sane'¹³ | omnimodo filii filiaeque sui in-
ris efficiuntur: | mortuo vero av'o non omnimodo nepotes
neptesq|ue¹⁴ sui 'iuris sunt, sed ita si post mortem avi¹⁵ |
in patris sui potestatem¹⁶ recnsuri non sunt. ita|que si 20
'moriante avo pater eorum et vivat et in potesta|te¹⁷ pa-
tris (sui) fuerit¹⁸, tunc post 'obitum avi' | in potestate¹⁹
patris sui sunt: si vero is²⁰, quo tempore avus | moritur,
'aut iam mortuus est, aut exiit de potestate patris, tunc

286) Boeth. hic et in fin. hui. artic. habet mancipium.
87) Boeth. aes. At apud Cynum, ad L. un. C. de usu-
cap. transform., legitur rem. 88) Sunt, qui corrigend-
um putent esto; sed est, praeterquam quod Codicis et
Boethii auctoritate nititur, etiam in Vatic. Fragm. §. 50. legi-
tur. 89) Cum Viris doctis, qui de emendando hoc arti-
culo egregie meruerunt, insigni adiumento fuerint quidam
aliorum veterum scriptorum loci, eos apponere non ab re
videtur. Sunt autem hi: Isidorus, Origin. Lib. XVI. cap. 25.
§. 3. (Ed. Lindem.): „Abusive autem pondus libra una
est. Unde etiam dipondius dictus est quasi duo pondera,
quod nomen adhuc in usu retinetur.“ Idem Lib. X. §. 67.:
„Dispensator vocatur, cui creditur dispensatio, administra-
tio pecuniarum. Et ideo dispensator, quia prius qui da-
bant pecuniam, non numerabant eam, sed appendebant.“
Scholion ad Persii Satir. II. v. 59.: „Fuit autem assis li-
bralis et dipondius, quod hodie in usu remansit: et so-
lebat pensari potius, quam numerari; unde et dispensa-
tores dicti prorogatores.“ 90) nummorum. veluti coni.
Lachm. In Ed. 2. lacuna est. 91) tum erant. Etiam
haec Lachmanni sunt. Blumii Sched. fuerant Ed. 2.:
erant 92) bilibres etc. Ita Hollw. hunc locum resti-
tuit. Ed. 2.: ***** dipondius dicitur * *
***** ponderis 93) quoque et librae
coni. Huschk.; utrumque deest in Ed. 2. Blumii Sched.
post portione habent: abrogatseab 94) qui etc.
Haec in Ed. 2. non leguntur; debentur partim Huschkio,
partim Lachmanno. 95) permittitur etc. coniecer.
Hollw. et Huschk. Ab Ed. 2. haec quoque absunt.
96) Blumii Sched.: et ad o (vel u)ncosa (vel iad proosa)|
itur 97) Blumii Sched., utrum si tam., an at iam
librarius scripserit, in incerto relinquunt. In Ed. 2. Si

tamen posui; nunc propter ea, quae sequuntur, cum
Hollwegio praefendum puto At iam. Ceterum senten-
tia haec videtur: quaeri posse, qui fiat, ut coemptio a
liberarum personarum mancipatione effectu differat. [Ci-
tra, quod Gösch. repudiavit, habet codex. Hoc reposito
vix dubitari potest quin scribendum sit Si tamen quaerat
aliquis, quare citra coemptionem feminae etiam mancipen-
tur, ea] 98) nam ea Blumii Sched. n ea 99) Meae
Sched. habent facine, Blumii faceret 300) Gaius, ut
videtur, hoc loco illud docet, differentiam, cuius rationem
redditurus est, in eo positam esse, quod mulier, quae
coemptionem faciat, in servilem condicionem non deduc-
atur, mancipatae autem a parentibus vel a coemptiona-
toribus personae servorum loco constituentur. [Probabi-
liter ita explebimus: facit, capite deminuitur, sed servi-
lem condicionem apud coemptionatorem non patitur: e
direrso mancipati et c.] 1) Sched. hereditates
2) Sched. possunt 3) Cod. isdem 4) Sched. ac-
cipiunt Ed. 2.: accipiuntur 5) E notis Ed. 2.
6) Vid. pr. I. quib. mod. ius potest. solv. 7) Ex Inst.
8) Inst. liberantur 9) Vid. c. pr. I., unde, quae de-
erant, supplevi, ita tamen, ut pro liberantur, quod habet
Schräd., ad exemplum §. 124. scriberem liberentur.
10) Cf. §. 13. sq. 11) Vid. c. pr. I. Cf. Epit. I. 6, pr.
12... 15) Ex Inst. 16) Inst.: in potest. patr. sui
17) Ex Inst., nisi quod propter sequens fuerit loco rivit
posui vivat. 18) Inst. est 19) Verba obitum
avi ex Inst. deprompta implendae lacunae non videntur
sufficere. Accedit quod in Cod. ante vocem in conspi-
citur littera s. Itaque Institutionum concinnatores post
verb. avi aliquid omisisse putandi sunt. Forsitan legen-
dum est: p. o. avi non sui iuris, sed in p. 20) Ex

fiunt, ac fieri solent cum ita eum pater de potestate dimittit, ut sui iuris efficiatur. deinde aut patri reman-
cipatur, et ab eo is, qui adoptat, vindicat apud Prae-
torem filium suum esse, et illo contra non vindicante, (a)
Praetore vindicanti filius addicitur; aut iure mancipatur
patri * * | _____ | mancipa-
tione est⁵⁵: set sane commodius est, patri reman-

10 In ceteris vero liberorum personis, seu | masculini seu fe-
minini sexus, una scilicet mancipatio sufficit, et aut re-
mancipantur parenti, aut | iure mancipantur. Eadem et
in provinciis apud Praesidem | provinciae⁵³ solent fieri. |
§. 135. Qui ex filio semel iterumve mancipato conce-
15 ptus | est, licet post tertiam mancipationem patris sui | na-
scatur, tamen in avi potestate est, et ideo ab eo | et
emancipari, et in adoptionem dari potest. At is, | qui ex
eo filio conceptus est, qui in tertia mancipa|tione est, non
20 nascitur in avi potestate. set cum Labe|o quidem existi-
mat in eiusdem mancipio esse, cuius et pater sit. uti-
mur autem hoc iure, ut quamdiu pa|ter eius in mancipio
sit, pendeat ius eius: et si quidem | pater eius ex man-
cipatione manumissus erit, cadit | in eius potestatem; si
38. vero is, dum in mancipio sit, de|cesserit, sui iuris fit⁵⁴. |
72^b. Et de _____ licet _____ | _____
i. s. _____ | ut supra diximus⁵⁵, quod in filio faci-
5 unt tres mancipationes, hoc facit una mancipatio in ne-
pote. §. 136.⁵⁶ * * | _____ * *
fecerit⁵⁷ — | _____ | — —
_____ * Maximi et | Tuberonis
10 _____ ^{57*} haec quod 'ad' sacra tantum vi|deatur in
manu esse, quod vero ad cetera perinde | habeatur, atque
si in manum non conpensas⁵⁸ — | _____
_____ | — ^{58*} potestate parentis liberan-

tur: nec intercat, an in viri sui manu sint, an⁵⁹ extranei,
quomodo | has solae loco filiarum habeantur, quae in viri
manu sunt.

§. 137.⁶⁰ _____ | _____
_____ | _____ | * * remancipa-
tione⁶¹ desinunt in manu esse et cum ex | remancipatione
manumissae fuerint, sui iuris efficiuntur⁶¹ — _____
_____ | _____ |
_____ vel | ita * * —
_____ nihilo magis potest cogere, || quam filia pa-
38 trem⁶². set filia quidem nullo modo | patrem potest co-
gere, etiamsi adoptiva sit: haec | autem repudio misso
(virum) proinde compellere potest, | atque si ei numquam
nupta fuisset. |

§. 138. It⁶³, qui in causa mancipii sunt, quia ser-
vorum loco | habentur, vindicta, consu, testamento manu-
missi sui | iuris fiunt. §. 139. Nec tamen in hoc caso
lex Aelia Sentia locum | habet. itaque nihil requirimus,
cuius aetatis | sit is, qui manumittit, et qui manumittitur:
ac no illud | quidem, an patronum creditoremve manumis- 10
sor | habeat. Ac ne numerus quidem legis Furiae⁶⁴ Ca-
ninae | finitus in his personis locum habeat. §. 140.
Quin etiam invito quoque eo, cuius in mancipio sunt,
censu lib|ertatem consequi possunt. Excepto eo, quem
pa|ter ea lege mancipio dedit, ut sibi remancipe|tari nam 15
quodammodo tunc pater potestatem propriam reservare
sibi videtur eo ipso, quod mancipio recipit. Ac no is
quidem dicitur invito eo, cuius in mancipio est, consu
libertatem consequi, | quem pater ex noxali causa manci- 20
pio dedit: velut | qui furti eius nomine damnatus est, et
eum mancipio actori dedit: nam hunc actor pro pecunia
habet. §. 141. In summa admonendi sumus, adver-

ac Praecesserit tale quid: Praeterea parentes, liberis
in adoptionem datis, in potestate eos habere desinunt. et
in filio quidem, si in adoptionem datur, tres mancipatio-
nes 352) Huschk. conj.: a. i. m. patri adoptivo vindicanti
filium ab eo, apud quem is in tertia mancipatione e.
53) Sched. ps? | pro u Haec in Ed. 2. interpretatus
sum pluralivo numero, P-des p-arum; moxebat compa-
ratione paragraphor. 100. 185. 198. Ipsi tamen scripturae
singularis numerus magis videtur congruere; et suppetunt
huius quoque exempla. cf. (§. 101.) §. 102. et Commen-
tar. II. §. 278. 54) Sched. stat 55) Cf. §§. 132.
134. 56) Huius articuli summa haec videtur: filias-
familias, quae farreo in manum convenerint, e iure patrio
non exire; eas vero, quae coemptionem fecerint, paren-
tis potestate liberari. 57) Ed. 2.: fecerunt.
[57*) Ed. 2.: cum enim Haec delevi, quia spatii angus-
tia apodosin non recipit.] 58) Iure pontificio Fla-
mini et Flaminicae nuptias non nisi per confarreationem
contrahere licebat. Sed Tacito teste (vid. Annal, Lib. IV.
cap. 16.) lege sub Tiberio Imp. (a. u. c. 576.) lata cau-
tum est, ut Flaminica Dialia sacrorum causa in potestate
viri esset, cetera promiscuo fominarum iure ageret, ita-
que si esset filiafamilias, manebat in potestate parentis,
hanc legem, quam interpretatione tractam esse ad omnes
feminas, quae farreo in manum convenirent, probabile est,
Gaius hoc loco videtur respicere. [Immo hoc ipsum,
quod Tacitus flaminicae Diali servatus consulto auctore Ti-
berio concessum dicit, a Galo ad Augusti tempora referri
nomina Maximi et Tuberonis ostendunt: nam his consulibus
anno ab u. c. 743. Augustus flaminium Dialae diu in-
termissum restituit (v. Cass. Dion. LIV. extr.), et tum

quasdam antiquas caerimonias huic sacerdotio remissas
esse satis constat (v. Tacit. ann. III, 71. IV, 16. Gell. X,
15.). Itaque Gaius haec fere scripserit *Mulier quae in
manum convenit, nisi coemptionem fecerit, potestate pa-
rentis non liberatur, velut flaminica Dialis. nam id s. c.
confirmatur, quo ex auctoritate consulum M. et T. cavetur
ut haec quod ad sacra etc.* 58*) Possumus ita ex-
plere *Sed mulieres quas coemptionem fecerunt, per man-
cipationem* 59) Ex Addendis ad Ed. 2. in cuius con-
texto est aut. 60) Iam absolutus videtur tractatus
de potestate tollenda. Ideo, praecedentibus Klonaio et Hef-
terio, novi articuli, de mulieribus manu liberandis, signum
in Ed. 2. verbis *in manu esse* praefixum, nunc hoc loco
posui. 61) *remancipatione* etc, Ed. 2.: *in manu esse*
et vel mancipationem Reliqua, quae magnam par-
tem ab Huschkio mutuatus sum, in contexto Ed. 2. desi-
derantur. Blumii Sched. habent: et u (i. e. vel) ex etc.;
cum non habent, quod tamen sententia abesse haud pa-
titur. unde ego suspicor, Blumii Schedas a genuina Cod.
scriptura, quam talem esse statuo: et cu. (i. e. cum) ex
etc. paululum deflectere, Huschk. dum siglum u pro ge-
nuino habet, sic legit: et vel (cum) e. r. m. fuerint, s. i.
efficiuntur. alterum vero partitionis membrum huiusmodi
esse coniecit: *vel, cum patri suo, cuius de potestate in
manum mariti conveniendo exierant, iure remancipatae
fuerint, in patriam potestatem revertuntur.* 62) Gaius
illud dicitur videtur: mulierem maritum, cum quo coem-
ptionem fecerit, non magis posse cogere, ut eam iure suo
dimittat, quam filiam patrem, 63) Cod. hii
64) Cod. suf.

40. sus eos, quos in mancipio habemus, nihil nobis || consu-
2b. meliose facere licere, alioquin iniuria|rum actione tenebi-
mur. Ac ne diu quidem in eo iure | detinentur homines,
set plerumque hoc fit di|cis gratia uno momento; nisi
5 scilicet ex no|xali causa manciparentur³⁶⁵. |

§. 142.⁶⁶ Transeamus nunc ad aliam divisionem⁶⁷,
nam ex his | personis, quae neque in potestate, neque in
manu, | neque in mancipio sunt⁶⁸, quaedam vel in tutela|
sunt, vel in curatione, quaedam neutro iure | tenentur.
10 videamus igitur⁶⁹, quae in tutela, vel | in curatione sint⁷⁰:
ita enim intellegemus ce|teras personas, quae neutro iure
tenentur. | §. 143.⁷¹ Ac prius dispiciamus de his, quae
in tutela sunt. |

§. 144.⁷² Permissum est itaque parentibus, liberis,
15 quos in po|testate sua habent⁷³, testamento (tuto)res da-
re: masculini quidem sexus inpu|beribus (dumtaxat; fe-
minini autem tam impu|beribus), quam nubilibus⁷⁴. | vete-
res enim voluerunt, feminas etiam si perfe|ctae aetatis
sint, propter animi levitatem in tu|tela esse. §. 145.

20 Itaque si quis filio filiaeque testamen|to tutorem dederit,
et ambo ad pubertatem perve|nerint, filius quidem desinit
habere tutorem, filija vero nihilominus in tutela perman-
net: tantum | enim ex lege Iulia et Pappia Poppaea iure
liberorum | a tutela liberantur feminae. loquimur autem ||
41. exceptis⁷⁵ Virginibus Vestalibus, quas etiam vo|teres in
9^a. honorem sacerdotii liberas esse vo|luerunt: itaque etiam
lege XII tabularum cautum est. §. 146.⁷⁶ Nepotibus |

5 autem⁷⁷ nepotibusque ita demum possumus⁷⁸ | testamento
tutores dare, si post mortem nostram in pa|tris sui pote-
statem iure recasuri non sint⁷⁹. itaque si filius meus⁸⁰
mortis meae tempore in potesta|te mea sit, nepotes, quos
ex eo (habeo)⁸¹, non poterunt⁸² ex | testamento meo ha-
10 bere tutorem⁸³, quamvis in potestate mea | fuerint: scilicet
quia mortuo me in patris sui | potestate futuri sunt⁸⁴. |

§. 147.⁸⁵ Cum tamen⁸⁶ in compluribus aliis causis postu|mi
pro iam natis habeantur⁸⁷, et in hac causa placuit,
15 non | minus postumis, quam iam natis testamento tuto|res
dari posse: si modo in ea causa sint, ut si vivis no|bis
nascantur⁸⁸, in potestate nostra fiant⁸⁹. Hos etiam | heredes
instituere possumus; cum extraneos pos|tumos heredes
instituere permissum non sit. §. 148. (Uxori),
quae | in manu est, proinde ac⁹⁰ filiae; item nurui, quae|

in filii manu est, proinde ac nepiti tutor dari potest. | 20

§. 149. Rectissime autem tutor sic dari potest: LUCIUM
TITIUM LI|BERIS MEIS TUTOREM DO⁹¹. sed et si ita scrip-
tum | sit: LIBERIS MEIS, vel UXORI MEAE, TITIUS TUTOR
ES|TO, recte datus intellegitur. §. 150. In persona

tamen || uxoris, quae in manu est, recepta est etiam tu- 42.
to|ris optio, id est, ut liceat ei permittere, quem velit 9b.
ip|sa, tutorem sibi optare; hoc modo: TITIAE UXORI
ME|AE TUTORIS OPTIONEM DO. quo casu licet uxori (tu-
torem optare) vel in | omnes res, vel in unam forte aut 5
duas⁹². §. 151. Ceterum | aut plena optio datur,
aut angusta. §. 152. Plena ita da|ri solet, ut pro-
xime⁹³ supra diximus. angusta ita dari solet: TITIAE
UXORI MEAE DUMTAXAT TUTORIS | OPTIONEM SEMEL DO; aut
DUMTAXAT BIS DO. §. 153. Quae optio|nes pluri-
mum inter se differunt. nam quae ple|nam optionem 10
habet, potest semel et bis et | ter et saepius tutorem
optare. quae vero an|gustam habet optionem, si dumtaxat
semel data est optio, am|plius quam semel optare
non potest: si tantum | bis, amplius quam bis optandi 15
facultatem non | habet. §. 154. Vocantur autem hi,
qui nominatim | testamento tutores dantur, dativi; qui ex
opti|one sumuntur, optivi. |

§. 155.⁹⁴ Quibus testamento quidem⁹⁵ tutor datus non
sit, iis⁹⁶ ex | lege XII⁹⁷ agnati sunt tutores; qui vocan- 20
tur le|gitimi. §. 156.⁹⁸ Sunt autem agnati per virilia
sexus perso|nas cognatione iuncti⁹⁹, quasi a patre cogna-
ti: veluti frater eodem patre natus, fratris | filius, neposve
ex eo, item patruus et patrum || filius 'et' nepos⁹⁹ ex eo. 43.
At hi¹⁰⁰, qui per feminini sexus | 'personas cognatione iun-67^a.
guntur, non sunt agnati, sed alias¹ naturali iure cognati. 1. 6.
itaque | inter avunculum et sororis filium non agna|tio est, 5
sed cognatio. item² amitae, materterae filij³ non est
mihi⁴ agnatus, set cognatus: et invicem | scilicet ego illi
eodem iure coniungor: quia | qui nascuntur, patris, non
matris familiam secuntur. | §. 157. Sed olim quidem,
quantum ad legem XII tabularum attinet, | etiam feminae 10
agnatos habebant tutores. set | postea lex Claudia lata
est, quae, quod ad feminas atti|net, (agnatorum) tutelas
sustulit. itaque masculus quidem | inpu|ber fratrem pube-
rem, aut patruum habet | tutorem; feminae vero talem
habere tutorem non | 'intelleguntur'⁵. §. 158.⁶ Set ad- 15

§. 153. Quae optio|nes pluri-
mum inter se differunt. nam quae ple|nam optionem 10
habet, potest semel et bis et | ter et saepius tutorem
optare. quae vero an|gustam habet optionem, si dumtaxat
semel data est optio, am|plius quam semel optare
non potest: si tantum | bis, amplius quam bis optandi 15
facultatem non | habet. §. 154. Vocantur autem hi,
qui nominatim | testamento tutores dantur, dativi; qui ex
opti|one sumuntur, optivi. |

§. 155.⁹⁴ Quibus testamento quidem⁹⁵ tutor datus non
sit, iis⁹⁶ ex | lege XII⁹⁷ agnati sunt tutores; qui vocan- 20
tur le|gitimi. §. 156.⁹⁸ Sunt autem agnati per virilia
sexus perso|nas cognatione iuncti⁹⁹, quasi a patre cogna-
ti: veluti frater eodem patre natus, fratris | filius, neposve
ex eo, item patruus et patrum || filius 'et' nepos⁹⁹ ex eo. 43.
At hi¹⁰⁰, qui per feminini sexus | 'personas cognatione iun-67^a.
guntur, non sunt agnati, sed alias¹ naturali iure cognati. 1. 6.
itaque | inter avunculum et sororis filium non agna|tio est, 5
sed cognatio. item² amitae, materterae filij³ non est
mihi⁴ agnatus, set cognatus: et invicem | scilicet ego illi
eodem iure coniungor: quia | qui nascuntur, patris, non
matris familiam secuntur. | §. 157. Sed olim quidem,
quantum ad legem XII tabularum attinet, | etiam feminae 10
agnatos habebant tutores. set | postea lex Claudia lata
est, quae, quod ad feminas atti|net, (agnatorum) tutelas
sustulit. itaque masculus quidem | inpu|ber fratrem pube-
rem, aut patruum habet | tutorem; feminae vero talem
habere tutorem non | 'intelleguntur'⁵. §. 158.⁶ Set ad- 15

§. 156.⁹⁸ Sunt autem agnati per virilia
sexus perso|nas cognatione iuncti⁹⁹, quasi a patre cogna-
ti: veluti frater eodem patre natus, fratris | filius, neposve
ex eo, item patruus et patrum || filius 'et' nepos⁹⁹ ex eo. 43.
At hi¹⁰⁰, qui per feminini sexus | 'personas cognatione iun-67^a.
guntur, non sunt agnati, sed alias¹ naturali iure cognati. 1. 6.
itaque | inter avunculum et sororis filium non agna|tio est, 5
sed cognatio. item² amitae, materterae filij³ non est
mihi⁴ agnatus, set cognatus: et invicem | scilicet ego illi
eodem iure coniungor: quia | qui nascuntur, patris, non
matris familiam secuntur. | §. 157. Sed olim quidem,
quantum ad legem XII tabularum attinet, | etiam feminae 10
agnatos habebant tutores. set | postea lex Claudia lata
est, quae, quod ad feminas atti|net, (agnatorum) tutelas
sustulit. itaque masculus quidem | inpu|ber fratrem pube-
rem, aut patruum habet | tutorem; feminae vero talem
habere tutorem non | 'intelleguntur'⁵. §. 158.⁶ Set ad- 15

§. 157. Sed olim quidem,
quantum ad legem XII tabularum attinet, | etiam feminae 10
agnatos habebant tutores. set | postea lex Claudia lata
est, quae, quod ad feminas atti|net, (agnatorum) tutelas
sustulit. itaque masculus quidem | inpu|ber fratrem pube-
rem, aut patruum habet | tutorem; feminae vero talem
habere tutorem non | 'intelleguntur'⁵. §. 158.⁶ Set ad- 15

365) Ita Cod. Ed. 2.: mancipentur 66) Vid.
pr. I. de tutel. 67) Inst. add. personarum.

68) quae neque etc. Inst.: quae in potestate non sunt
69) Inst. add. de his 70) Inst. sunt 71) Vid.

cit. pr. I. 72) Permissum — dare. Vid. §. 3. I. t. c.
Cf. Epit. I, 7, §. 2. 73) Inst.: liberis impuberibus q.
i. potest. hab. 74) Lachm. mavult puberibus; et sane
vocabulum nabilis apud Ictos minus usitatum est.

75) Cod.: exceptis uero 76) Vid. c. §. 3. I. Cf.
Epit. I. c. 77) Inst. tamen — 78) Inst. parentes
possunt; et convenienter mox eorum pro nostram.

79) Inst.: potestatem non sint recasuri. 80) Inst.
tus; et mox tuae etc. 81) Inst.: nepotes ex eo

82) Sic Inst. Sched. potesint Librarius scripserit poterint
quam formam in Flor. Dig. plus semel reperiri, a Lach-
manno admoneor. Addenda ad Ed. 2.: possunt 83) Inst.:
tutorem habere 84) Sched. sint Inst.: i. p. s. pote-
statem recasuri sunt 85) Vid. §. 4. I. t. c. 86) Inst.

autem 87) Inst. habentur 88) Cod. nascuntur
89) Inst.: ut si vivis parentibus nascerentur, sui et i. p.
eorum fierent. 90) Cod. add. si 91) Cod. add. lic.
tut do [91*] Ed. 2.: uxori vel etc. aut duas (optare).]

92) Sched. proximamac In Cod. fuerit proximamae cf.
not. 69. Ed. 2.: proxime ac 93) Vid. pr. I. de le-
git. agnat. tutel. Cf. Epit. I, 7, pr. et §. 1. 94) Inst.:
Quib. autem testam. 95) Inst. his 96) Cf. §. 132.
Inst. add. tabularum 97) Sunt — nepos ex eo. Vid. L. 7.
D. de legit. tutorib. §. 1. I. de legit. agnat. tut. At hi
etc. Vid. c. §. 1. I. Cf. Epit. I, 7, §. 1. 98) Dig.:
agnati, qui p. v. s. p. c. iuncti sunt 99) et nepos
Sched. ~~inst. p. s.~~ Dig. et Inst. neposve 400) hi
om. Inst. 1) Ex Inst. 2) inter etc. Haec ab
Inst. absunt. 3) Inst.: amitae tuae filius

4) Inst. tibi; et convenienter in sequentibus tu, conium-
geris 5) Ed. 2.: 'possunt'; quod cum neque Gaii stylo
convenire, neque explendae lacunae (13 fere litterarum)

gnationis quidem ius⁴⁰⁷ capitis | diminutione perimitur⁸, cognationis vero ius | non commutatur⁹: quia civilis ratio civilia | quidem iura corrumpere potest, naturalia | vero non potest¹⁰. §. 159.¹¹ Est autem capitis diminutio pri-
 20 oris ca|pitis permutatio¹². eaque tribus modis accidit. nam | aut maxima est capitis diminutio, aut minor, quam quidam mediam vocant, aut minima. §. 160.¹³ Maxima est capitis | diminutio cum aliquis simul et civitatem et libertatem amit|tit — — — — — * *¹⁴ qui ex patria *
 44. — — —¹⁵ || — — — — — †. 3. — — — — — | — — — — —
 67^b. — — — — — * *¹⁶ item feminae liberae ex senatusconsulto¹⁷:
 t. s. 5 Claudiano ancillae fiunt eorum dominorum, qui|bus invi-
 tis et denuntiantibus, nihilominus cum ser|vis eorum coierint. | §. 161.¹⁸ Minor capitis dim|inutio est¹⁹ cum civitas quidem amit|titur, libertas vero retinetur. 'quod
 10 accidit ei, cui a|qua et igni interdictum fuerit. §. 162.²⁰ Minima 'capitis' | diminutio est 'cum et civitas et libertas ret|inetur, | sed status hominis commutatur. quod accidit' | in his, qui adoptantur: item in his, quae²¹ coemptionem | faciunt: et in his, qui mancipio dantur, qui-
 15 que | ex mancipatione manumittuntur; adeo quidem, | ut quotiens quisque mancipetur, — manumittat|ur²², totiens capite diminuatur. §. 163. Nec solum | maioribus diminutionibus ius adgnationis cor|rumpitur, set etiam mi-
 20 nima. et ideo si ex duobus | liberis alterum pater emancipaverit, post obitum | eius²³ neuter alteri agnationis iur'e tutor esse²⁴ | poterit. §. 164.²⁵ Cum autem ad agnatos tutela 'pertinet, non'²⁶ | simul ad omnes pertinet, set ad

eos tantum, qui proximo²⁷ gradu sunt. ||

§. 165. 'Ex eadem lege duodecim tabularum liber-¹¹⁴
 torum et libertarum tutela ad patronos liberosque eorum
 pertinet. quae et ipsa legitima tutela vocatur: non quia
 nominatim ea lege de hac tutela cavetur, sed quia per-
 inde accepta est per interpretationem, atque si verbis legis
 introducta esset. eo enim ipso, quod²⁹ hereditates liber-
 torum libertarumque, si³⁰ || intestati decessissent, 'iusserat³¹
 lex ad patronos' | liberosve eorum pertinere, credide-¹¹⁴
 runt vete|res, voluisse legem etiam tutelae ad eos perti-
 ne|re: cum et agnatos, quos ad hereditatem voca|vit³²,
 eosdem et tutores esse iusserat³². §. 166. Exemplo |
 patronorum * * fiduciaria³³ * * | — — — — — sunt — — — — —
 — — fiduciariae | — — — — — * * quae ideo nobis compe-
 tent, quia 'liberum ca|put mancipatum nobis vel a pa-
 ren|te, vel a coemptionatore manumiserimus. | §. 167.³⁴
 Set Latinarum et Latinorum inpuberum * * — | — — — — —
 — * * ad — — — — — — * * | — — — — — * * pertinet³⁵, sed
 ad eos, quorum 'ante manu|missionem ex iure Quiritium
 (fuerunt. unde si ancilla ex iure Quiritium) tua sit, in
 bonis mea, a me quidam solo, non etiam a te, manu-
 missa, Latina fieri potest, et bona e|ius ad me pertineat,³⁵
 sed eius³⁵ tu|tela tibi competit: nam ita lege laeta ca-
 vetur. | itaque si ab eo, cuius et in bonis et ex iure
 Quiritium³⁶ ancilla fuerit, facta sit Latina, ad eandem
 et bona | et tutela pertinet³⁷. |
 §. 168. Agnat'is, qui legitimi tutores sunt, item ma-

sufficere videretur, ex Lachmanni sententia scripsi intel-
 leguntur. 406) Vid. §. 3. I. t. c. 7) Inst. add. omnibus modis 8) Inst.: plerumque perimitur; nam agnatio iuris est nomen 9) Sched. inter ius et non habent. om Olim in hisce ductibus latere opinabar siglum k. dm.; unde in Ed. 2. scripsi: c. v. ius capitis diminutione non c. Sed longe probabilior est Lachmanni coniectura: librarium, praetermisso non, coepisse verb. commutatur scribere, mox autem a perscribendo eo destitisse et iam exaratas litteras com superpositis punctis (cf. not. 69.) ut falsas notasse. In Inst. legitur: ius non omnibus modis c. 10) Inst.: non utique; omisso potest. 11) Vid. pr. I. de cap. min. 12) Inst.: prioris status commutatio 13) Maxima — amittit. Vid. §. 1. I. t. c. 14) Blumii Sched. quaeam (vel c) tuen...nsis Hefft. ed. quod quidem evenit in his; Lachm. coni. quae accidit incensis 15) Blumii Sched. agentia Klenz. coni. aguntur, quod Hefft. in contextum recepit. 16) Sched. oncilru (vel o)m (vel m) . . . buerint Hefft. ed. concilium habuerint. An: consilium hab. ? ut Gaium de his locutum esse dicamur, qui fraudandi consilio se venundari passi sint. cf. c. §. 1. I. 17) item etc. Hollw. olim coniecit. Nunc mavult: item mulieres ex Scto; aut si ex praecedentibus supplendum videatur accidit (cf. not. 414): item mulieribus quae ex Scto 18) Vid. §. 2. I. t. c., e qua hui. artic. supplementa hausit. 19) Inst.: Minor sive media est cap. dem. 20) Minima — quod accidit in his. Vid. §. 3. I. t. c., unde, quae in principio hui. artic. desiderabantur, supplevi. 21) quae Klenzio et Lachmanno suadentibus scripsi. Sched. et Ed. 2. habent qui Cf. ad Commentar. II. not. 215. 22) Sched.: mancipetur a — — — — — tur De verbo manumittatur, quamquam illud quidam docti Viri sollicitarunt, ego tamen non dubito; sed utrum legendum sit: aut manum., an: ac manum., ambigo. illam lectionem Ed. 2. exhibet; hanc, quam primus Deitersius suasit (in Diss. de civili cognatione, Sect. I. not. 102.), probant Huschk.,

Hollw., Sav. 23) post mortem etc., quae in Ed. 2. non habentur, coni. Huschk. [Dedi obitum, quod suadebant ductus litterarum.] 24) Eodem auctore scripsi tutor. In Ed. 2. est: coniunctus 25) Vid. §. 7. I. t. c. Cf. Epit. I, 7, §. 1. 26) Ex Inst., ubi tamen pertineat legitur. 27) Inst. proximior 28) Ex dispersis litterarum vestigiis, quae in hac pagina deprehenduntur, ne unum quidem verbum restaurare licuit. Verisimilis tamen est Hollwegii coniectura, Gaium in priore parte de legitima gentilium tutela egisse, atque hunc locum cum esse, ad quem Commentar. III. §. 17. lector remittitur. Ea vero, quae in posteriore pag. parte scripta fuerunt, ad legitimam patronorum tutelam pertinuisse, certo indicio est sequentis pag. principium. cuius cum extremo Tit. I. de legit. patron. tutel. tanta est consensus, ut non dubitaverim, illius Tit. initium supplementi loco adscribere. Ceterum ad §. 165. conferenda est Epit. I, 7, §. 1. 29) Schrad. ed. quo. 30) Ex Inst. 31) Inst. vocat 32) Ita Cod. Ed. 2.: iusserit Inst. iussit 33) E notis Ed. 2. [Amplius ita formaverim: etiam fiduciariae tutelae receptae sunt: eae enim tutelae scilicet fiduciariae vocantur proprie, Horum postrema Göschenio debentur: recepta Böckingias quoque.] 34) Hollw. incertos ductus a Blumio in Sched. relatos ita explicat, ut legendum censat: Set L. e. L. inpuberum tutela (vel tutelae) non omnimodo ad manumissores, sicut bona eorum, pertinet (vel pertinent) [Ego temptabam Set L. et L. inpub. tutelae non ita ad patronos quemadmodum tutelae civ. R. libertorum pertinent. Hic quoque Gösch. me adiuvit, a quo est civium R. libertorum.] 35) sed eius coni. Klenz. Ed. 2.: 36) Ed. 2.: Quiritium. Nuuc stellulam non addidi. nam quod Sched. habent que, id. Lachm. sic explicat: librarium siglam q̄, qua in eo, quod describeret, exemplo notata esset vox Quiritium, perperam interpretatum esse que. 37) Sched. ptinet Potest tamen, ut in Cod. sit ptinet i. e. pertinent

missoribus, permissum est, feminarum tutelam a llii in iure cedere: pupillorum autem tutelam non est permissum cedere, quia non videtur one||rosa, cum tempore 47. pubertatis finiatur. §. 169. Is autem, cui ceditur tutela, cessicio tutor vocatur. §. 170. Quo mortuo aut capite diminuto, revertitur ad eum | tutorem tutela, qui cessit. ipso quoque, qui | cessit, si mortuus aut capite diminutus sit, a cessicio tutela discedit, et revertitur ad eum, qui post eum, | qui cesserat, secundum gradum in tutela habuerit. §. 171. Set quantum ad agnatos pertinet, | nihil hoc tempore de cessicia tutela quaeritur, | cum agnatorum tutelae in feminis lege Claudia sublatae sint. §. 172. Sed fiduciariorum quoque quidam putaverunt cedendae tutelae ius non | habere, cum ipsi se oneri subiecerint. quod etsi | placeat, in parente 15 tamen, qui filiam, neptemve, | aut proneptem alteri ea lege mancipio dedit, | ut sibi remanciparetur, remancipatamque | manumisit, idem dici non debet, cum is et legitimus tutor habeatur: et non minus huic, quam | patronis honor praestandus est. |

§. 173. Praeterea senatusconsulto mulieribus permissum est, in absentis tutoris locum alium petere: quo petito prior desinit. nec interest, quam longe aberit is tutor. §. 174. Set excipitur, ne in absentis patroni locum liceat libertae tutorem petere. §. 175. Patroni 48. ni || autem loco habemus etiam parentem, qui in — | — 16b. sibi 48b remancipatam filiam neptemve aut proneptem manumissione legitimam tutelam nactus est. Huius | quidem liberi fiduciariorum tutoris loco numerantur: patroni autem 39 liberi eandem tutelam adipiscuntur, quam et pater eorum habuit. | §. 176. 'Sunt tamen causae, ex quibus' etiam in patroni absentis locum * * | — — 40 tutorem petere, veluti ad hereditatem adeundam. | §. 177. Idem senatus censuit et 40+ in persona pupilli patroni filii. §. 178. Itemque 40+ lege Iulia de maritandis ordinibus ei, | quae in legitima tutela pupilli sit, permittitur, dotis | constituendae gratia a Praetore urbano tutorem petere. §. 179. Sane patroni filius etiam si impubes sit 41, libertae | efficietur 42 tutor, at in nulla re 15 auctor fieri potest, | cum ipsi nihil permissum sit sine tutoris auctoritate agere. §. 180. Item si qua in tutela legitima furiosi aut muti sit, permittitur ei senatusconsulto, dotis constituendae | gratia tutorem petere. §. 181. Quibus casibus salvam manere tutelam patrono 20 patronique filio, manifestum | est. §. 182. Praeterea

senatus censuit, ut si tutor pupilli pupillaeve suspectus a tutela remotus | sit, sive ex iusta causa fuerit excusatus, in locum eius alius tutor 'detur', quo dato prior tutor amittit | tutelam. §. 183. Haec omnia similiter et Romae et in provinciis solent observari * * — — — 49. — — | si vero — — — — — | §. 184. 84a. Olim cum legis actiones in usu erant, etiam ex illa | causa tutor dabatur, si inter tutorem et mulierem pupillumve legis actione agendum erat. nam quia ipse qui — 5 dem tutor | in re sua auctor esse non poterat, alius dabatur, quo | auctore 'illa legis' 43 actio perageretur: qui dicebatur | praetorius tutor, quia a Praetore urbano dabatur. | post sublatas legis actiones quidam putant, hanc 10 speciem dandi tutoris — — — — — 44 | — — — — * * in usu est si legitimo iudicio agatur. | §. 185. 45 Si cui nullus omnino tutor sit 46, ei datur in urbe Roma ex lege Atilia a Praetore urbano et maiore parte Tribunorum plebis 47, qui Atilianus tutor vocatur 48; in provinciis 15 vero a Praesidibus provinciarum ex lege Iulia et Titia. §. 186. 49 Et ideo si cui 50 testamento tutor sub condicione aut ex 51 die certo datus sit 52, quamdiu condicio aut dies pendet, tutor dari potest 53; item si pure datus fuerit 54, quamdiu nemo 55 heres | existat, tamdiu ex iis 56 legibus tutor petendus est: qui | desinit 57 tutor esse postea — 20 quam quis ex testamento tutor esse | coeperit 58. §. 187. 59 Ab hostibus quoque tutore capto, ex iis 60 legibus tutor datur 61, qui desinit tutor esse 62, si is, qui captus est 63, in | civitatem reversus fuerit: nam reversus recipit tutelam iure postliminii. ||

§. 188. Ex his 64 apparet, quot sint species 65 tutelarum. si vero quaeramus, in quot genera hae species 48b deducantur, longa erit disputatio: nam de ea re valde veteres dubitaverunt: nosque 65+ diligentius hunc tractatum exsecuti sumus et in edicti interpretatione, et in 5 his | libris, quos ex Quinto Mucio fecimus. hoc solum 66 | tantisper sufficit admonuisse, quod quidam | quinque genera esse dixerunt, ut Quintus Mucius; alii | tria, ut Servius Sulpicius; alii duo, ut Labeo: alii tot genera 10 esse crediderunt, quot etiam species essent.

§. 189. 67 Sed inpuberes quidem 68 in tutela esse, omnium civitatum iure contingit; quia id 69 naturali | rationi 70 conveniens est, ut is, qui perfectae aetatis | non sit, alterius tutela regatur. nec fere ulla civitas est, 15 in qua non liceat 71 parentibus, liberis suis inpuberibus testamento tutorem dare: quamvis, ut supra diximus 72,

438) Legendum videtur: in mancipatam sibi
39) Cod.: autem patroni 40) Legendum aut permissum est aut permittitur [40*) et casu excidit ex Ed. 2. 40+) Nam et Hollw. et ita Ed. 2., sed aptius est itemque, quod vel magis cum Sched. scriptura convenit.] 41) Sched. sit. 42) Ita Lachm. Sched. lib. iac. Ed. 2.: libertae quidem 43) illa legis His verbis lacunam, quae est in Ed. 2., Huschk. explet. 44) Heft. scriptum putat: penitus evanuisse 45) Vid. pr. I. de Atil. tut. Cf. Epit. I, 7, §. 2. 46) Inst. fuerat 47) plebis Cod. bl. Inst.: ei dabatur in urbe quidem Roma a P. u. e. m. p. T. p. ex lege Atilia 48) qui etc. om. Inst. 49) Vid. §. 1. I. t. c. 50) Inst. Sed et si 51) ex om. Inst. 52) Inst. fuerat 53) pendet etc. Inst.: pendebat, ex hisdem

legibus t. d. poterat. 54) Inst. fuerat 55) Inst. add. ex testamento 56) Cod. is Ed. 2.: his Inst. hisdem 57) Inst.: petendus erat, qui desinebat 58) posteaquam etc. Inst. si condicio extiterit, aut dies venerit, aut heres extiterit. 59) Vid. §. 2. I. t. c. 60) Cod. his Ed. 2. et Inst.: his 61) Inst. petabatur 62) Inst.: qui desinebat esse tutor 63) Inst. erat; mox fuerat, recipiebat 64) Sched. iis 65) Cod. sint speciesint [65*) nos qui Cod. et Ed. 2.] 66) Sched. totum Sed legendum solum. cf. Commentar. III. §. 33.: solum admonuisse sufficit 67) inpuberes — regatur. Vid. §. 6. I. t. c. 68) Inst. autem 69) omnium etc. Haec ab Inst. absunt. 70) Inst. iuri 71) Cod. licet [Satis recte.] 72) Cf. §. 55.

soli cives Romani videantur tantum liberos in | potestate habere. §. 190. Feminas vero perfectae aetatis in
 20 tutela esse, fere nulla pretiosa ratio ⁷³ suasit se videtur. nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiuntur, et aecum erat, | cas tutorum auctoritate regi, magis speciosa ⁷⁴ videtur, quam vera. mulieres enim, quae perfectae aetatis | sunt, ipsas sibi negotia tractant:
 51. et in quibusdam || causis dicis gratia tutor interponit au-
 31^a. ctoritatem suam; saepe etiam invitus auctor fieri a Praetore cogitur. §. 191. ⁷⁵ Unde | cum tutore nullum ex tutela iudicium mulieri datur: | at ubi pupillorum pupillarumve negotia tutores tractant, eis | post ⁷⁶ pubertatem tutelae iudicio rationem reddunt. | §. 192. Sane patronorum et parentum legitima tutela | vim aliquam habere intelleguntur, eo, quod hi neque | ad testamentum faciendum, neque ad res mancipi alienandas, | neque
 10 ad obligationes suscipiendas auctores fieri coguntur, praeterquam si magna causa alienandarum | rerum mancipi obligationisque suscipiendae | interveniat. eaque omnia ipsorum causa constituta sunt, ut quia ad eos intestatarum mortuorum | hereditates pertinent, neque per testamentum exclu-
 15 dantur ab hereditate, neque alienatis pretiosioribus | rebus susceptoque acre alieno minus locuples ad eos hereditas perveniat. §. 193. Aput peregrinos non similiter, | ut aput nos, in tutela sunt foeminae; set tamen plerumque quasi in tutela sunt: ut ecce ⁷⁷ lex Bithynorum, | si quid mulier (contra)hat ⁷⁸, maritum auctorem esse iubet, aut filium eius | puberem.
 §. 194. Tutela autem liberantur ingenuae quidem trium (liberorum iure, libertinae vero quattuor si in patroni) liberorumve eius legitima tutela sint ⁷⁹: | nam et ⁸⁰ ceterae, quae alterius generis tutores habent, | velut
 52. Atilianos, aut fiduciariorum, trium liberorum || iure liberantur.
 31^b. §. 195. Potest autem pluribus modis | libertina

alterius generis (tutorem) ⁸⁰ habere: veluti si a femina manumissa sit; tunc enim e lege Atilia petere debet tutorem, vel in provincia e lege Titia — patronae ⁸¹ — | — — — — — | 'Item si sit a maniculo manumissa ⁸², et auctore eo coemptionem fecerit, deinde remancipata et manumissa sit, patronum quidem habere tutorem | desinit, incipit autem habere eum tutorem, a quo | manumissa est: qui fiduciarus dicitur. Item si
 10 patro|nus * * — — — — ⁸³ in adoptionem se dedit, debet sibi | e lege Atilia vel Titia ⁸⁴ tutorem petere. Similiter ex iisdem ⁸⁵ | legibus petere debet tutorem liberta si patronus de|cedit, nec ullum virilis sexus liberorum in familia relinquit. | §. 196. M'asculi ⁸⁶ ⁸⁵ puberes esse cooperint, tutela liberantur. *puberem autem Sabinus quidem et Cassius | ceterique nostri praeceptores eum ⁸⁷ esse putant ⁸⁸, | qui habitu corporis pubertatem ostendit, hoc est, | qui generare potest; sed in
 20 his, qui pubescere non | possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt. sed diver|sae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam, id est, cum puberem esse existimandam ⁸⁹, qui x || annos explevit.*

53.

* — — — — — ⁹⁰ | ————— §. 23. ¹¹⁷ || §. 197. aetatem pervenerit, in qua
 res suas tueri possit. idem aput peregrinas gentes custodiri superius | indicavimus ⁹¹. §. 198. Ex iisdem ⁹² t. a. causis et in provinciis a Praesidibus earum curatores dari voluit ⁹³. |

§. 199. ⁹⁴ Ne tamen et pupillorum ⁹⁵, et eorum qui ⁹⁶ 5 in curatione sunt, | negotia a tutoribus curatoribusque ⁹⁷ consumantur, aut deminuantur, curat Praetor, ut et tutores et (curato)res eo | nomine satisfiant. §. 200. ⁹⁸ Set hoc non est perpetuum. nam | et ⁹⁹ tutores testamento dati satisfacere non coguntur, quia | fides eorum et

473) pretiosa ratio Cf. Commentar. II. §. 232.

74) Cod. hispiciosa Ilanc scripturam aequae atque illam, quae occurrit p. 105.: istichum pro stichum (cf. not. 498. et 500., ad Commentar. II.), Lachm. e proprietate vulgaris linguae explicandam ducit. 75) at ubi etc. Vid. §. ult. l. t. c. 76) Inst.: Cum igitur pupillorum pupillarumque tutores negotia gerunt, post

77) Cod. haecce 78) contrahat Ed. 2.: * * * Meae Sched. habent ha., Blumii hat. Lachm. siglum, quo syllabae contra in Cod. notari solent, excidisse putat. 79) trium etc. Ita aegrum hunc locum Hollw. sanavit. recurrens verb. liberorum causae fuisse videtur, ut librarius ab uno versu in alterum deerraret. Ed. 2.: trium liberorum, licet in legitima t. a.

80) namque sententia postulat; Sched. et Ed. 2. habent: nam et [Hoc restitui. intellegemus ita: Nam de ceteris quid dicam, nisi eas et ipsas trium liberorum iure liberari? 80^a) Potest abesse. vide n. 235.] 81) e lege etc. Sched. cum astra patronae Heftero legendum videtur: nam patronae. et sane probabile est, Gaiam rationem, cur liberta tutorem petere debeat, nimirum quod patronae ad virile tutelae officium non admittantur, subnexuisse. [Temptabam: is in patronae ius non succedit, sed auctoritatem dumtaxat suam interponit.] 82) Item etc. Ex coniectura Lachmanni. Ed. 2.: Sed et cum a m. manumissa (fuerit) 83) Sched. patronus sive filius eius Malim: p. eiusre filius

84) Titia Sched. nina 85) Sched. isde 86) quando Ed. 2.: autem cum 87) puberem etc. con. Lachm. cf. Ulpianus, Fragm. XI, §. 28. item infra Commentar. II. §. 195. et Commentar. IV. §. 79. puberem — Cassius. Sched. — — — cm... (?) nunquam demum Ed. 2. solum verb. quidem exhibet. ceterique etc. Ed. 2.: 'nostri praeceptores puberem eum 88) Sched.: putantur 89) Ita Lachm. Ed. 2.: existimant 90) Huius paginae argumentum duplex sit necesse est. Apparet enim ex iis, quae praecedunt, tractatum de causis finiendae tutelae in ea continuari; quae autem sequuntur, caput de curationibus in ea incipere demonstrant. Quod in Epit. quidem tale est: Peractis pupillaribus annis, quibus tutores absolvuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores aetate, maiores evasores, insani. Hi, qui minores sunt, usque ad viginti et quinque annos impletos sub curatore sunt. Qui vero evasores, aut insani sunt, omni tempore vitae suae sub curatore esse iubentur, quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt. Vid. Epit. I, 8. 91) Cf. §. 189. 92) Sched. isdem 93) De verbo voluit, num ad Imp. Marcum Aurelium referendum sit (cf. Capitolinus in Marco cap. 10.), Viri docti in contrarias partes disputant. 94) Vid. pr. I. de satisfat. tutor. 95) Inst.: Ne tamen pupillorum pupillarumve 96) Inst. add. quaeve 97) Inst. curatoribusve 98) Set — probata est. Vid. c. pr. I. 99) et om. Inst.

10 diligentia ab ipso testatore probata est; | (et) curatores,
ad quos non e lege curatio pertinet, set (qui) | vel a
Consule, vel a Praetore, vel a Praeside provinciae dan]-

tur, plerumque non coguntur satisfacere, scilicet quia sa-
tis idonei electi sunt.

GAII INSTITUTIONVM COMMENTARIVS SECVNDVS.

55. §. 1. ¹ 'Superiore commentario de iure personarum' |
63². exposuimus: modo videamus de rebus; quae vel | in no-
t. 2. stro patrimonio sunt, vel extra nostrum patrimonium ha-
bentur.

5 §. 2. ² Summa itaque rerum divisi'o | in duos arti-
culos deducitur: nam aliae sunt divini iuris³, aliae hu-
mani. §. 3. ⁴ Divini iuris sunt veluti⁵ res sacrae |
et religiosae. §. 4. Sacrae sunt, quae Diis superis
consecra|tae sunt; religiosae, quae Diis manibus relictae |
10 sunt. | §. 5. Sed sacrum quidem solum existimatur |
auctoritate populi Romani fieri; consecratur enim⁶ lege
de' | ea re lata, aut senatusconsulto factio. §. 6. Re-
ligiosum vero nostra vo||untate facimus mortuum inferen-
tes in locum | nostrum, si modo eius mortui funus ad
15 nos pertine|at. §. 7. Set in provinciali solo placet
plerisque, solum religiosum non fieri, quia in eo solo
dominium populi Romani | est, vel Caesaris; nos autem
possessionem tantum 'et u|sumfructum habere videmur.
utique tamen 'eiusm|odi locus, licet non s|t religiosus,
20 pro religioso habetur: quia | etiam quod in provinciis
non ex auctoritate populi Romani con|secratum est, (quam-
quam) proprie sacrum non est, tamen pro sa|cro habetur.
§. 8. ⁷ Sanctae quoque res, velut muri et por|tae⁸, quo-
dammodo divini iuris sunt⁹. §. 9. ¹⁰ Quod autem 'di]-

vini' iuris est, id nullius in bonis est: id vero, quod hu-
mani || iuris est, plerumque alicuius in bonis est; potest 56.
autem¹¹ et nullius in bonis esse. nam res hereditariae 64b.
antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt.¹²

§. 10. Hae autem res, quae humani iuris sunt, aut pu-
blicae sunt, aut privatae. §. 11. Quae publicae sunt,
nullius in bonis esse creduntur; ipsius enim universitatis
esse creduntur¹². privatae autem sunt, quae singulorum
sunt¹³.

¹⁴ §. 12. 'Quaedam praeterea res corporales sunt,
quaedam incorporales. §. 13. Corporales has sunt,
quae¹⁵ tangi possunt, veluti' | fundus, homo, vestis, au-
rum, argentum, et deni|que aliae res innumerabiles. 20
§. 14. 'Incorporales¹⁶ sunt, quae' | tangi non possunt:
'qualia sunt ea, quas in iure consistunt; sicut hereditas,
ususfructus, obligationes quoquo modo contractae¹⁷. nec
ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales con-
tinentur; nam¹⁸ et fructus, qui ex fundo percipiuntur,
corporales sunt, et id, quod ex aliqua obligatione nobis 57.
debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pe- 62¹⁸.
cunia: nam ipsum ius successionis¹⁹, et ipsum ius uten|di 3 t. 2.
fructu, 'et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem
numero sunt et²⁰ iura praediorum urbanorum et rustico-
rum, quae etiam servitutes vocantur²¹.

1) Vid pr. l. de divis. rer., unde supplevi initium hui.
§., ita tamen, ut pro libro (sic ibi legitur) ex constanti
Cod. usu ponerem commentario. Cf. Epit. II, 1, pr. §. 1.
2) Vid. L. 1. pr. D. de divis. rer., a qua tamen abest v.
itaque. 3) E Dig. 4) Vid. c. L. 1. pr. Cf. Epit.
II, 1, cit. §. 1. 5) veluti om. Hal. Dig. 6) quidem
etc. In contextu Ed. 2. solum verb. auctoritate legitur.
Quae nunc addidi, Lachm. con. 7) Vid. c. L. 1. pr.
§. 10. l. t. c. Cf. Epit. II, 1, cit. §. 1. 8) In Dig.
vulgo add. civitatum 9) Sched.: iuris ...
10) §§. 9—11. Vid. c. L. 1. pr., e quo sumpsit, quae sup-
plenda erant. Quod — id nullius in bonis est. Vid. §. 7.
l. t. c., ubi in enim mutatum est autem. Cf. Epit. l. c.
11) Hal. enim 12) ipsius etc. om. Hal. 13) Hal.:

quae autem privatae sunt, singulorum existunt.
14) §§. 12—14. Vid. c. L. 1. §. 1., e qua lacunas explevi;
item Tit. Inst. de reb. incorp. Cf. Epit. II, 1, §§. 2. 3.
15) Inst. add. sui natura 16) Inst. add. autem
17) Hal. Dig. add. sunt 18) nam in Dig. ab Hal.
om. 19) Inst. hereditates 20) et om. Inst. et
Hal. Dig. 21) In Epit. locus de servitutibus (II, 1.
§. 3.) talis est: Incorporalia etiam sunt iura praediorum
urbanorum vel rusticorum. Praediorum urbanorum iura
sunt: stillicidia; fenestrae; cloacae; alius erigendae
domus, aut non erigendae; et luminum, ut ita quis fa-
bricet, ut vicinae domui lumen non tollat. Praediorum
vero rusticorum iura sunt: via; vel iter, per quod pecus
aut animalia debeant ambulare, vel ad aquam duci; et

soli cives Romani videantur tantum liberos in | potestate habere. §. 190. Feminas vero perfectae aetatis in tutela esse, fere nulla pretiosa ratio⁴⁷³ suasise videtur. nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiuntur, et aecum erat, | cas tutorum auctoritate regi, magis speciosa⁷⁴ videtur, quam vera. mulieres enim, quae perfectae aetatis | sunt, ipsae sibi negotia tractant: 51. et in quibusdam || causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam; saepe etiam invitus auctor fieri a Praetore cogitur. §. 191.⁷⁵ Unde | cum tutore nullum ex tutela iudicium mulieri datur: | at ubi pupillorum pupillarumve negotia tutores tractant, eis | post⁷⁶ pubertatem tutelae iudicio rationem reddunt. | §. 192. Sane patronorum et parentum legitimae tutelae | vim aliquam habere intelleguntur, eo, quod hi neque | ad testamentum faciendum, neque ad res mancipi alienandas, | neque ad obligationes suscipiendas auctores fieri coguntur, praeterquam si magna causa alienandarum | rerum mancipi obligationisque suscipiendae | interveniat. eaque omnia ipsorum causa constituta sunt, ut quia ad eos intestatarum mortuarum | hereditates pertinent, neque per testamentum excludantur ab hereditate, neque alienatis pretiosioribus | rebus susceptoque aere alieno minus locuples ad eos hereditas perveniat. §. 193. Aput peregrinos non similiter, | ut aput nos, in tutela sunt feminae; set tamen plerumque quasi in tutela sunt: ut ecce⁷⁷ lex Bithynorum, | si quid mulier (contra)hat⁷⁸, maritum auctorem esse iubet, aut filium eius | puberem. §. 194. Tutela autem liberantur ingenuae quidem trium (liberorum iure, libertinae vero quattuor si in patroni) liberorumve eius legitima tutela sint⁷⁹: | nam et⁸⁰ ceterae, quae alterius generis tutores habent, | velut Atilianos, aut fiduciarios, trium liberorum || iure liberantur⁸¹. §. 195. Potest autem pluribus modis | libertina

alterius generis (tutorem)^{80a} habere: veluti si a femina manumissa sit; tunc enim e lege Atilia petere debet tutorem, vel in provincia e lege Titia — * patronae⁸¹ — | — — — — — | 'Item si sit a maniculo manumissa⁸², et auctore eo coemptionem fecerit, deinde remancipata et manumissa sit, patronum quidem habere tutorem | desinit, incipit autem habere eum tutorem, a quo | manumissa est: qui fiduciarius dicitur. Item si | patronus * * — — — —⁸³ in adoptionem se dedit, debet sibi | 'e lege Atilia vel Titia⁸⁴ tutorem petere. Similiter ex iisdem⁸⁵ | legibus petere debet tutorem liberta si patronus de|cedit, nec ullum virilis sexus liberorum in familia relinquit. | §. 196. Masculi quando⁸⁶ 15 puberes esse coeperint, tutela liberantur. puberem autem Sabinus quidem et Cassius | 'ceterique nostri praecipitores e'um⁸⁷ esse putant⁸⁸, | qui habitu corporis pubertatem ostendit, hoc est, | qui generare potest; sed in 20 his, qui pubescere non | possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt. sed diversae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam, id est, eum puberem esse existimandum⁸⁹, qui xiiii annos explevit⁹⁰.

53. * — — — — —⁹⁰ | ————— §. 23. 117b
§. 197. aetatem pervenerit, in qua 51.
res suas tueri possit. idem aput peregrinas gentes custodiri superius | indicavimus⁹¹. §. 198. Ex iisdem⁹² t. s.
causis et in provinciis a Praesidibus earum curatores dari voluit⁹³. |

§. 199.⁹⁴ Ne tamen et pupillorum⁹⁵, et eorum qui⁹⁶ 5 in curatione sunt, | negotia a tutoribus curatoribusque⁹⁷ consumantur, aut deminantur, curat Praetor, ut et tutores et (curato)res eo | nomine satisfiant. §. 200.⁹⁸ Set hoc non est perpetuum. nam | et⁹⁹ tutores testamento dati satisfacere non coguntur, quia | fides eorum et

473) pretiosa ratio Cf. Commentar. II. §. 232.

74) Cod. hispeciosa Hanc scripturam aequae atque illam, quae occurrit p. 105.: istichum pro stichum (cf. not. 498. et 500., ad Commentar. II.), Lachm. e proprietate vulgaris linguae explicandam ducit. 75) at ubi etc. Vid. §. ult. l. t. c. 76) Inst.: Cum igitur pupillor. pupillarumque tutores negotia gerunt, post

77) Cod. haecce 78) contrahat Ed. 2.: * * * Meae Sched. habent ha., Blumii hat. Lachm. siglum, quo syllabae contra in Cod. notari solent, excidisse putat. 79) trium etc. Ita aegrum hunc locum Hollw. sanavit. recurrens verb. liberorum causae fuisse videtur, ut librarius ab uno versu in alterum deerraret. Ed. 2.: trium liberorum, licet in legitima t. s.

80) namque sententia postulat; Sched. et Ed. 2. habent: nam et [Hoc restitui. intellegemus ita: Nam de ceteris quid dicam, nisi eas et ipsas trium liberorum iure liberari? 80*) Potest absesse. vide n. 245.] 81) e lege etc. Sched. cum a m. patronae Hestero legendum videtur: nam patronae. et sane probabile est, Gaiam rationem, cur liberta tutorem petere debeat, nimirum quod patronae ad virile tutelae officium non admittantur, subnexuisse. [Temptabam: is in patronae ius non succedit, sed auctoritatem duntaxat suam interponit.] 82) Item etc. Ex coniectura Lachmanni. Ed. 2.: Sed et cum a m. manumissa (fuerit) 83) Sched. patronae et Cassius Ifuschk. legit: patronus sive filius eius Malim: p. eiusse filius

84) Titia Sched. nna

85) Sched. isde

86) quando Ed. 2.: autem cum 87) puberem etc. conl. Lachm. cf. Ulpianus, Fragm. XI. §. 28. item infra Commentar. II. §. 195. et Commentar. IV. §. 79. puberem — Cassius. Sched. p. — — — cm... (?) unquidem cum Ed. 2. solum verb. quidem exhibet. ceterique etc. Ed. 2.: 'nostri praecipitores puberem e'um 88) Sched.: putantur

89) Ita Lachm. Ed. 2.: existimant 90) Huius paginae argumentum duplex sit necesse est. Apparet enim ex iis, quae praecedunt, tractatum de causis finiendae tutelae in ea continuari; quae autem sequuntur, caput de curationibus in ea incipere demonstrant. Quod in Epit. quidem tale est: Peractis pupillaribus annis, quibus tutores absolvuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores aetate, maiores eversores, insani. Hi, qui minores sunt, usque ad viginti et quinque annos impletos sub curatore sunt. Qui vero eversores, aut insani sunt, omni tempore vitae suae sub curatore esse iubentur, quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt. Vid. Epit. I. 8. 91) Cf. §. 189.

92) Sched. idem 93) De verbo voluit, num ad Imp. Marcum Aurelium referendum sit (cf. Capitolinus in Marco cap. 10.), Viri docti in contrarias partes disputant.

94) Vid. pr. I. de satisfat. tutor. 95) Inst.: Ne tamen pupillorum pupillarumve 96) Inst. add. quaeve 97) Inst. curatoribusve 98) Set — probata est. Vid. c. pr. I. 99) et om. Inst.

9 item * * * * * |
 ¶. 11. * * * * * |
 22 §. 15. Item * * * * * |
 58. — | ¶. 3. ———— || statim, ut na-
 62b. ta sunt, mancipi esse putant²²: *Nerva vero, Pr[oculus,*
 t. 4. et ceteri diversae scholae auctores non ali[ter] ea mancipi
 esse putant, quam si domita sunt; et si propter | ni-
 5 miam²³ feritatem domari non possunt, tunc vi[deri] man-
 cipi esse²³ * * * * * | — — — —
 ———— §. 16. 'nec' | mancipi sunt,
 velut ursi, leones. item ea animal[ia], quae ferarum²⁴
 bestiarum numero sunt, velut elephantes | et cameli; et
 10 ideo ad rem non pertinet, quod haec animal[ia] etiam
 collo dorsove domantur ———— | ————
 — * quorum | * * * * * mancipi
 esse: quaedam | non mancipi sunt²⁷. §. 17. Item fere
 omnia, quae incorpo[ralia] sunt, nec mancipi sunt, exce-
 15 ptis servitutibus | praediorum rusticorum: 'nam haec qui-
 dem mancipi res' | sunt, quamvis sint ex numero rerum
 incorpo[ralium].
 §. 18. Magna autem differen[ti]a est mancipi rerum
 et nec mancipi. §. 19. Nam res nec | 'mancipi nuda
 20 traditione abalienari possunt, si modo corporales sunt et
 ob id recipiunt tra[di]tionem. §. 20. Itaque si tibi ve-
 stem, vel aurum, vel ar[gentum] tradidero, sive ex ven-
 ditionis causa, sive | 'ex donationis', sive quavis alia ex
 causa, tua | fit ea res²⁸ si²⁹ * * * * *
 59. §. 21. 'In eadem' || causa sunt provincialia praedia, quorum
 116b. 'alia stipen[di]aria, alia tributaria vocamus. | Stipendiaria
 t. 5. sunt ea, quae in his provinciis sunt, quae proprieae populi
 Romani esse intelleguntur. Tributaria sunt ea, quae in |
 5 his provinciis sunt, quae propriae 'Caesaris esse cre[di]-
 tuntur. §. 22. Mancipi vero res 'sunt', quae per man-
 cipationem ad alium transferuntur; unde * * * * *³⁰ | man-
 cipi res sunt dictae. quod autem valet manci[patio], idem
 valet et in iure cessio³¹. §. 23. Et³² manci[patio] quid-
 10 dem quemadmodum fiat, superiore | commentario tradi-
 dimus³². | §. 24.³⁴ In iure cessio autem hoc modo
 fit³⁵: aput magistratum po[pu]li Romani, velut³⁶ Praetorem,
 vel aput Praesidem provinciae is, cui | res in iure ce-
 ditur, rem tenens ita dicit³⁷: | **HUNC EGO HOMINEM**

EX IURE QUIRITUM NEUM ESSE 110. deinde post|
 quam hic vindicaverit, Praetor interro[ga]t³⁸ eum, qui ce| 15
 dit, an contra vindicet. quo negante aut tacen[te], tunc
 ei, qui vindicaverit, eam rem addicit; idque | legis actio
 vocatur. quae fieri potest etiam in pro[vinci]is aput Prae-
 sides earum. | §. 25. Plerumque tamen et fere semper³⁹ 20
 mancipationibus utimur. quod enim | ipsi per nos praes-
 entibus amicis agere possumus, hoc | non est neces-
 cum maiore difficultate aput | Praetorem, aut aput Prae-
 sidem provinciae quaerere. §. 26. (At si) ne|
 que mancipata, neque in iure cessa sit res mancipi || 60.
 ———— || 116
 ———— || t. 5
 ———— || 61.
 * unicum * * * * * | ————
 ¶. 3. ———— | praedium * * * * * 5
 ———— | ulla libera * * * * * §. 27.
 admo[nendi] sumus * * * * * | esse pro-
 vincialis soli nexum non ———— | significationem 10
 solum non aliter * * * * * mancipi — pro[vinci]al * * * * * nec
 mancipi * 40 — enim vero provincia * | ————
 ———— de mancipa —. |
 §. 28. Incorporales (res) traditionem non recipere
 manife[stum] est. §. 29. Sed iura praediorum urba-
 norum in iure tantum ce[di] possunt; rusticorum vero etiam 15
 mancipari | possunt. §. 30. Ususfructus in iure ces-
 sionem tantum recipit. Nam | dominus proprietatis alii
 usumfructum in iure cedere potest, | ut ille usumfructum
 habeat, et ipse nudam pro[pr]ietatem retineat. Ipse
 usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis 20
 usumfructum, efficit, ut a se discedat et convertatur
 in proprietatem: | alii vero in iure cedendo nihilomi-
 nus ius suum re[ti]net; creditur enim ea cessione nihil
 agi. §. 31. Sed haec | scilicet in Italicis praediis ita
 sunt, quia et ipsa praedia mancipationem || et in iure ces- 62
 sionem recipiunt. alioquin in provin[ci]alibus praediis si- 28
 ve quis usumfructum, sive ius eundi, agendi, aquam | ve-
 ducendi, vel altius tollendi aedes, aut non tollen[di], ne
 luminibus vicini officiat, ceteraque similia iura consti- 5
 tuere velit, pactionibus et stipulationibus id efficere po-
 test; quia ne ipsa quidem praedia man[ci]pationem, aut
 (in) iure cessionem recipiunt. §. 32. Set⁴¹ cum |

aqueductus: quae similiter incorporalia sunt. Haec iura
 tam rusticorum, quam urbanorum praediorum servitutes
 appellantur. Conf. infra §. 31. 22) Sequitur divisio
 in mancipi res et nec mancipi. 23) Ad explendam
 periodum haec fere desiderantur: ea autem animalia no-
 stri quidem praeceptores 24) Cod. minimam
 25) Verisimile est, in Cod. sequi huiusmodi aliquid: cum
 ad eam aetatem pervenerint, cuius aetatis domari so-
 lent. Cf. Commentar. I. §. 196. 26) Cod. ferae
 27) Sched.: quardam | non mancipi s 28) tua
 etc. Ita Huschk. Blumii Sched. qua etc. Ed. 2.: qua
 fit * * * * * 29) si a contexto Ed. 2. abest.
 30) An etiam? Cf. infra §. 173.: unde etiam vulgaris
 dicta est. 31) quod autem etc. Sav. mavult: quod
 idem valet mancipium et mancipatio 32) Et suadente
 Lachmanno scripsi. Ed. 2. habet Sed 33) Cf. Com-
 mentar. I. §. 119. 34) In iure cessio — vocatur.
 Vid. Boethius, Commentar. in Topica Cicer. Lib. III. (ad

cap. 5.) 35) Boeth.: In iure autem cessio fit hoc modo.
 36) Sic [edid. Böcking. et] legendum existimant Hollw. Blum.
 Lachm. Cod. habet ū; quae sigla proprie vel significat:
 aliquando tamen librarius ea etiam in eiusmodi locis usus
 est, ubi sententia velut postulat. cf. ad Commentar. I.
 not. 235. et ad Commentar. III. not. 440. In Ed. 2. Boe-
 thium secutus scripsi: uel (apud) 37) Boeth. cū-
 dicat 38) Ex Boeth. 39) Plerumque etc. Ed. 2.:
 * * * * * §. 25. fere semper Quae nunc supplevi,
 Huschkio debentur. coniecturam firmat alius Gaii locus,
 ubi legitur: diu et fere semper. Vid. L. 1. D. de usurpat.
 Klenz. con.: In rebus, quae mancipi sunt, fere semper
 40) Locus ita fere poterit restitui: In summa admonendi
 sumus, nexum Italicis soli proprium ius esse, provincialis
 soli nexum non esse: recipit enim nexum significationem
 solum non aliter, quam si mancipi est, provinciale vero
 nec mancipi est. 41) recipiunt. Set Sched. recipi-
 unt et

ususfructus et hominum, et ceterorum animalium consti-
tui possit, intellegere debemus, horum ususfructus et-
iam | in provinciis per in iure cessionem constitui posse.
§. 33. Quod autem | diximus⁴², ususfructum in iure ces-
sionem tantum recipere, | non est temere dictum, quam-
vis etiam per mancipationem | constitui possit eo, quod
in mancipanda propieta|te detrahi potest: non enim ipse
15 ususfructus mancipatur, | sed cum in mancipanda pro-
prietate deducatur, eo | fit, ut aput alium ususfructus, aput
alium proprietatis sit. | §. 34. Hereditas quoque in
20 iure cessionem tantum recipit. | §. 35.⁴³ Nam si is,
ad quem ab intestato legitimo iure pertinet | hereditas,
in iure eam alii ante aditionem cedat, id est ante|quam
heres extiterit, perinde fit heres is, cui in iure ces|se-
rit⁴⁴, ac si | ipse per legem ad hereditatem vocatus es-
set: post | aditionem vero si cesserit⁴⁵, nihilominus ipse||
63. heres permanet, et ob id a creditoribus tenebitur⁴⁶, de|
87^a. bita vero pereunt, eoque modo debitores hereditarii lu-
cum | faciunt; corpora vero eius hereditatis perinde
transeunt ad e|um, cui cessa est hereditas, ac si ei sin-
5 gula in iure cessa | fuissent. §. 36. Testamento au-
tem scriptus heres ante | aditam quidem hereditatem in
iure cedendo eam alii | nihil agit; postea vero quam ad-
ierit si cedat, ea accidunt, | quae proxime⁴⁷ diximus de
eo, ad quem ab intesta|to legitimo iure pertinet heredi-
10 tas, si post aditionem⁴⁸ (in) | iure cedat. §. 37. Idem
et de necessariis heredibus diver|sae scholae auctores
existimant, quod nihil videtur in|teresse, utrum (aliquis)⁴⁹
adeundo hereditatem⁵⁰ fiat heres, | an invitus existat;
quod quale sit, suo loco appare|bit⁵¹. sed nostri prae-
15 ceptores putant, nihil agere ne|cessarium heredem, cum
in iure cedat hereditatem. §. 38. Obligationes quo-
quo modo contractae nihil eorum | recipiunt. nam quod
mihi ab aliquo debetur, id | si velim tibi deberi, nullo
eorum modo, quibus | res corporales ad alium transfe-
20 runtur, id efficiere possum, sed opus est, ut iubente me
tu ab eo | stipuleris: quae res efficit, ut a me liberetur,
et | incipiat tibi teneri; quae dicitur novatio obligatio-
nis. §. 39. Sine hac vero novatione non poteris tuo
no|mine agere, sed debes ex persona mea, quasi cogni-
64. tor, || aut procurator meus, experiri. |
87^b. §. 40. Sequitur, ut admoneamus, aput peregrinos
qui|dem unum esse dominium: ita aut dominus quisque|

est, aut dominus non intellegitur⁵². Quo iure etiam po-
pulus Romanus | olim utebatur: aut enim ex iure Qui-
5 ritium unusquisque dominus | erat, aut non intellegeba-
tur dominus. set postea | divisionem accepit dominium,
ut alius possit esse | ex iure Quiritium dominus, alius
in bonis habere. §. 41. Nam si tibi rem | mancipi
neque mancipavero, neque in iure cessero, | set tantum 10
tradidero, in bonis quidem tuis ea res | efficitur⁵³, ex
iure Quiritium vero mea permanebit, donec tu eam |
possidendo usucapias: semel enim impleta usucapio|one,
proinde pleno iure incipit, id est, et in bonis, | et ex
iure Quiritium tua res esse, ac si ea⁵⁴ mancipata, vel in
iure ces|sa (esset. §. 42. Usucapio autem) mobilium 15
quidem rerum anno completur⁵⁵, | fundi vero et aedium
biennio: et ita lege XII tabularum | cautum est. |
§. 43. Ceterum etiam earum rerum usucapio nobis
com|petit, quae non a domino nobis traditae fuerint, sive
man|cipi sint eae res, sive nec mancipi, si modo ea⁵⁶ 20
bona si|de acceperimus, cum crederemus eum, qui tra-
di|derit, dominum esse. §. 44. Quod ideo receptam
videtur, ne | rerum dominia diutius in incerto essent:
cum suffi|ceret domino ad inquirendam rem suam anni,
aut || biennii spatium, quod tempus ad usucapionem pos-
65. sessori tribu|tum est. 35^a.
§. 45.⁵⁷ Set aliquando etiamsi maxime quis bona
fide alij|enam rem possideat⁵⁸, numquam⁵⁹ tamen illi usu-
capio procedit⁶⁰: vel|ut ei qui⁶¹ rem furtivam aut vi pos-
5 sessam possideat; | nam furtivam lex XII tabularum usu-
capi prohibet, vi pos|sessam lex Iulia et Plautia. §. 46.
Item provincialia prae|dia usucapionem (non)⁶² recipiunt.
§. 47. (Item olim) mulieris⁶³, quae in a|gnatorum tutela
erat⁶⁴, res mancipi usucapi non poterant, | praeterquam si 10
ab ipsa tutore (auctore) traditae essent: id⁶⁵ ita lege⁶⁶
XII tabularum cau|tum erat). §. 48. Item⁶⁷ liberos ho-
mines et res sacras | et religiosas usucapi non posse ma-
nifestum est. §. 49.⁶⁸ Quod ergo | vulgo dicitur⁶⁹,
furtivarum rerum et vi posses|sarum⁷⁰ usucapionem per
legem XII tabularum⁷¹ prohibitam esse, non eo per|tinet,¹⁵
ut (ne ipse)⁷² fur, 'quire per'⁷³ vim 'possidet'⁷⁴, usucapere
possit, | nam huic⁷⁵ alia ratione usucapio non competit,
quia scili|cet mala fide possidet; sed nec⁷⁶ ullus alius,
quamquam ab eo⁷⁷ | bona fide emerit⁷⁸, usucapiendi ius
habet⁷⁹. §. 50.⁸⁰ Unde in rebus mobili|bus non facile

42) Cf. §. 30. 43) §§. 35—37. Cf. Commentar. III. §. 85—87. 44) Lachm. mavult: cessa erit 45) aditionem etc. Cod.: obligationem uero si eederit Huschk. verb. obligationem hic et seq. §. retinendum existimat. 46) a creditorib. tenebitur Ita Cod. in cuius pag. 150. haec verborum structura recurrit. cf. Commentar. III. §. 85. In contextu Ed. 2. praepositionem omisi. 47) praecedenti §. 48) Cod. obligationem Cf. not. 45. 49) aliquis Cf. Commentar. III. §. 87. Ed. 2.: (quis) 50) Cod. add. statem 51) Cf. §. 152. sq. 52) ita aut; est; intellegitur monente Lachmanno scripsi. Sched. itaut; e; intellegitur Ed. 2.; ita ut; sit; intellegatur. 53) Sic ad Cod. fidem recte ed. Heffl. Ed. 2. habet: efficitur 54) Ed. 2. add. (tibi) 55) Usucapio etc. Ita Lachm. Ed. 2.: Mobilium q. r. a. c. (usucapio) 56) Sched. ea Lachm., ut in Commentar. III. §. 90. verb. non eadem sed alia, ita hic quoque Cod. scripturae standum esse existimat. [Ita II, 89. cuius rei

— id. III, 198. quasdam res — id. L. 32. pr. D. de leg. 1. quae legavi — quaeque — id. Itaque abiecti quod Gösch. dederat, eas] 57) Set — procedit. Vid. §. 1. I. de usucap. 58) Inst.: bona fide rem possederit 59) Sched. nqn Inst. non 60) Inst.: ullo tempore procedit 61) Ed. 2.: quis Iam vero Lachmanno auctore tam hic, quam aliis locis, ubi in Cod. qui pro quis positum invenitur, Cod. lectionem restitui. 62) Cod. usucapio 63) Item etc. Ed. 2. v. olim non habet. Sched.: res mulieris 64) Sched. erant 65) Sav. legendum censet idque 66) Cod. legem 67) cautum etc. Sched. capue (vel um) 68) Vid. §. 3. I. t. c. 69) Inst.: Quod autem dictum est 70) Inst.: furtivar. et vi possessar. rer. 71) XII tabularum Hoc ab Inst. abest. 72 ... 74) Ex Inst. 75) Inst. his et mox possident 76) Inst. me 77) Inst.: quamvis ab eis 78) Inst. add. vel ex alia causa acceperit 79) Inst. habet 80) Vid. §§. 3...

9 item .. ————— |
 ¶. 11. ————— |
 22 §. 15. Item .. ————— |
 58. — | ¶. 3. ————— || statim, ut na-
 62^b. ta sunt, mancipi esse putant²³: *Nerva vero, Pr[oculus,*
 1. 5. et ceteri diversae scholae auctores non aliter ea mancipi
 esse putant, quam si domita sunt; et si propter | ni-
 5 miam²⁴ feritatem domari non possunt, tunc vi|deri man-
 cipi esse²⁵ .. ————— | —————
 ————— §. 16. 'nec' | mancipi sunt,
 velut ursi, leones. item ea animalia, quae ferarum²⁶
 bestiarum numero sunt, velut elephantes | et cameli; et
 10 ideo ad rem non pertinet, quod haec animalia etiam
 collo dorsove domantur ————— | —————
 ————— * quorum | * ————— ————— mancipi
 esse: quaedam | non mancipi sunt²⁷. §. 17. Item fere
 omnia, quae incorpo|ralia sunt, nec mancipi sunt, exce-
 15 ptis servitutibus | praediorum rusticorum: 'nam haec qui-
 dem mancipi res' | sunt, quamvis sint ex numero rerum
 incorpo|ralium.
 §. 18. Magna autem differen|tia est mancipi rerum
 et nec mancipi. §. 19. Nam res nec | 'mancipi nuda
 20 traditione abalienari possunt, si modo corporales sunt et
 ob id recipiunt tra|ditionem. §. 20. Itaque si tibi ve-
 stem, vel aurum, vel ar|gentum tradidero, sive ex ven-
 ditionis causa, sive | 'ex donationis', sive quasvis alia ex
 causa, tua | fit ea res²⁸ si²⁹ * ————— | —————
 59. §. 21. 'In eadem' || causa sunt provincialia praedia, quorum
 116^b. 'alia stipen|diaria, alia tributaria vocamus. | Stipendiaria
 1. 5. sunt ea, quae in his provinciis sunt, quae propri|ae populi
 Romani esse intelleguntur. Tributaria sunt ea, quae in |
 5 his provinciis sunt, quae propriae 'Caesaris esse cre'|
 duntur. §. 22. Mancipi vero res 'sunt', quo per man-
 cipationem ad alium transferuntur; unde * ————— | man-
 cipi res sunt dictae. quod autem valet manci(patio, idem
 valet et in iure cessio³¹. §. 23. Et³² manci)patio qui-
 10 dem quemadmodum fiat, superiore | commentario tradi-
 dimus³³. | §. 24.³⁴ In iure cessio autem hoc modo
 fit³⁵: aput magistratum po|puli Romani, velut³⁶ Praetorem,
 vel aput Praesidem provinciae is, cui | res in iure ce-
 ditur, rem tenens ita dicit³⁷: | *НУМ КЕО НОМІНЕМ*

EX IURE QUIRITIUM MEUM ESSE 10. deinde post-
 quam hic vindicave|rit, Praetor interro|gat³⁸ eum, qui ce|-
 dit, an contra vindiset. quo negante aut tacen|te, tunc
 ei, qui vindicaverit, eam rem addicit; idque | legis actio
 vocatur. quae fieri potest etiam in pro|vinciis aput Prae-
 sides earum. | §. 25. Plerumque tamen et fere semper³⁹ 20
 mancipationibus utimur. quod enim | ipsi per nos prae-
 sentibus amicis agere possumus, hoc | non est necesse
 cum maiore difficultate aput | Praetorem, aut aput Prae-
 sidem provinciae quaerere. §. 26. (At si) ne|-
 que mancipata, neque in iure cessa sit res mancipi ||

60.
 116^b.
 t. 1.
 61.
 * unicam .. ————— | —————
 ¶. 3. ————— | praedium * ————— 5
 ————— | ————— ulla libera * ————— §. 27.
 admo|nendi sumus * ————— | esse pro-
 vincialis soli nexum non ————— | significationem 10
 solum non aliter * ————— mancipi — provincial * . nec
 mancipi * 40 — enim vero provincia * | — — — —
 — — — — de mancipa — . |

§. 28. Incorporales (res) traditionem non recipere
 manife|stum est. §. 29. Sed iura praediorum urba-
 norum in iure tantu|ce ce|di possunt; rusticorum vero etiam 15
 mancipari | possunt. §. 30. Ususfructus in iure ces-
 sionem tantum recipit. Nam | dominus proprietatis alii
 usumfructum in iure cedere potest, | ut ille usumfru-
 ctum habeat, et ipse nudam pro|prietatem retineat. Ipse
 usufructuarius in iu|re cedendo domino proprietatis 20
 usumfructum, efficit, ut a se discedat et convertatur
 in proprietatem: | alii vero in iure cedendo nihilomi-
 nus ius suum retinet; creditur enim ea cessione nihil
 agi. §. 31. Sed haec | scilicet in Italicis praediis ita
 sunt, quia et ipsa praedia mancipationem || et in iure ces- 62
 sionem recipiunt. alioquin in provin|cialibus praediis si- 28^b.
 ve quis usumfructum, sive ius eundi, agendi, aquam|ve
 ducendi, vel altius tollendi aedes, aut non tollen|di, ne
 luminibus vicini officiat, ceteraque simili|lia iura consti- 5
 tuere velit, pactionibus et stpulationi|bus id efficere po-
 test; quia ne ipsa quidem praedia man|cipationem, aut
 (in) iure cessionem recipiunt. §. 32. Set⁴¹ cum |

aquaeductus: quae similiter incorporalia sunt. Haec iura
 tam rusticorum, quam urbanorum praediorum servitutes
 appellantur. Conf. infra §. 31. 22) Sequitur divisio
 in mancipi res et nec mancipi. 23) Ad explendam
 periodum haec fere desiderantur: ea autem animalia no-
 stri quidem praeceptores 24) Cod. mininam
 25) Verisimile est, in Cod. sequi huiusmodi aliquid: cum
 ad eam aetatem pervenerint, cuius aetatis domari so-
 lent. Cf. Commentar. I. §. 196. 26) Cod. ferarum
 27) Sched.: quardam | non mancipi s 28) tua
 etc. Ita Huschk. Blumii Sched. qua etc. Ed. 2.: qua
 fit..... 29) si a contexto Ed. 2. abest.
 30) An etiam? Cf. infra §. 173.: unde etiam vulgaris
 dicta est. 31) quod autem etc. Sav. mavult: quod
 idem valet mancipationem et mancipatio 32) Et suadente
 Lachmanno scripsi. Ed. 2. habet Sed 33) Cf. Com-
 mentar. I. §. 119. 34) In iure cessio — vocatur.
 Vid. Boethius, Commentar. in Topica Cicer. Lib. III. (ad

cap. 5.) 35) Boeth.: In iure autem cessio fit hoc modo.
 36) Sic [edid. Böcking. et] legendum existimant Hollw. Blum.
 Lachm. Cod. habet *ū*; quae sigla proprie vel significat:
 aliquando tamen librarius ea etiam in eiusmodi locis usus
 eat, ubi sententia velut postulat. cf. ad Commentar. I.
 not. 235. et ad Commentar. III. not. 440. In Ed. 2. Boe-
 thium secutus scripsi: uel (apud). 37) Boeth. *vind-*
dicat 38) Ex Boeth. 39) Plerumque etc. Ed. 2.:
 §. 25. fere semper Quae nunc supplevi,
 Huschkio debentur. coniecturam firmat alius Gaii locus,
 ubi legitur: *diu et fere semper*. Vid. L. 1. D. de usurpat.
 Klentz. con.: *In rebus, quae mancipi sunt, fere semper*
 40) Locus ita fere poterit restitui: *In summa admoendi*
sumus, necum Italicis soli proprium ius esse, provincialis
soli nexum non esse: recipit enim nexum significationem
solum non aliter, quam si mancipi est, provinciale vero
nec mancipi est. 41) recipiunt. Set Sched. *recipi-*
unt et

usufructus et hominum, et ceterorum animalium consti-
tuitur possit, intellegere debemus, horum usumfructum et-
iam | in provinciis per in iure cessionem constitui posse.
§. 33. Quod autem | diximus⁴², usumfructum in iure ces-
sionem tantum recipere, | non est temere dictum, quam-
vis etiam per mancipationem | constitui possit eo, quod
in mancipanda propieta|te detrahi potest: non enim ipse
usufructus mancipatur, | sed cum in mancipanda prop-
rietate deducatur, eo | fit, ut aput alium usufructus, aput
alium prop|rietas sit. | | §. 34. Hereditas quoque in
iure cessionem tantum recipit. | §. 35.⁴³ Nam si is,
ad quem ab intestato legitimo iure pertinet | hereditas,
in iure eam alii ante aditionem cedat, id est ante|quam
heres extiterit, perinde fit heres is, cui in iure ces|se-
rit⁴⁴, ac si | ipse per legem ad hereditatem vocatus es-
set: post | aditionem vero si cesserit⁴⁵, nihilominus ipse||
heres permanet, et ob id a creditoribus tenebitur⁴⁶, de-
bita vero pereunt, eoque modo debitores hereditarii lu-
crum | faciunt; corpora vero eius hereditatis perinde
transcunt ad e|um, cui cessa est hereditas, ac si ei sin-
gula in iure cessa | fuissent. §. 36. Testamento au-
tem scriptus heres ante | aditam quidem hereditatem in
iure cedendo eam alii | nihil agit; postea vero quam ad-
ierit si cedat, ea accidunt, | quae proxime⁴⁷ diximus de
eo, ad quem ab intestato legitimo iure pertinet heredi-
tas, si post aditionem⁴⁸ (in) | iure cedat. §. 37. Idem
et de necessariis heredibus diver|sae scholae auctores
existimant, quod nihil videtur in|teresse, utrum (aliquis)⁴⁹
adeundo hereditatem⁵⁰ fiat heres, | an invitus existat;
quod quale sit, suo loco appare|bit⁵¹. sed nostri prae-
ceptores putant, nihil agere ne|cessarium heredem, cum
in iure cedat hereditatem. §. 38. Obligaciones quo-
quo modo contractae nihil eorum | recipiunt. nam quod
mihi ab aliquo debetur, id | si velim tibi deberi, nullo
eorum modo, quibus | res corporales ad alium transfe-
runtur, id efficiere possum, sed opus est, ut iubente me
tu ab eo | stipuleris: quae res efficit, ut a me liberetur,
et | incipiat tibi teneri; quae dicitur novatio obligatio-
nis. §. 39. Sine hac vero novatione non poteris tuo
nomine agere, sed debes ex persona mea, quasi cogni-
tor, || aut procurator meus, experiri. |
§. 40. Sequitur, ut admoneamus, aput peregrinos
quid|dem unum esse dominium: ita aut dominus quisque|

est, aut dominus non intellegitur⁵². Quo iure etiam po-
pulus Romanus | olim utebatur: aut enim ex iure Qui-
ritium unusquisque dominus | erat, aut non intellegeba-
ter dominus. set postea | divisionem accepit dominium,
ut alius possit esse | ex iure Quiritium dominus, alius
in bonis habere. §. 41. Nam si tibi rem | mancipi
neque mancipavero, neque in iure cesserero, | set tantum
tradidero, in bonis quidem tuis ea res | efficitur⁵³, ex
iure Quiritium vero mea permanebit, donec tu eam |
possidendo usucapias: semel enim impleta usucapi|one,
proinde pleno iure incipit, id est, et in bonis, | et ex
iure Quiritium tua res esse, ac si ea⁵⁴ mancipata, vel in
iure ces|sa (esset. §. 42. Usucapio autem) mobilium⁵⁵
quidem rerum anno completur⁵⁶, | fundi vero et aedium
biennio: et ita lege XII tabularum | cautum est. |

§. 43. Ceterum etiam carum rerum usucapio nobis
com|petit, quae non a domino nobis traditae fuerint, sive
man|cipi sint eae res, sive nec mancipi, si modo ea⁵⁶
bona si|de acceperimus, cum crederemus eum, qui tra-
di|derit, dominum esse. §. 44. Quod ideo receptum
videtur, ne | rerum dominia diutius in incerto essent:
cum suffi|ceret domino ad inquirendam rem suam anni,
aut || biennii spatium, quod tempus ad usucapionem pos-
sessori tribu|tum est. |

§. 45.⁵⁷ Set aliquando etiamsi maxime quis bona
fide ali|enam rem possideat⁵⁸, numquam⁵⁹ tamen illi usu-
capio procedit⁶⁰: vel|ut si qui⁶¹ rem furtivam aut vi pos-
sessam possideat; | nam furtivam lex XII tabularum usu-
capi prohibet, vi possessam lex Iulia et Plautia. §. 46.
Item provincialia prae|dia usucapionem (non)⁶² recipiunt.
§. 47. (Item olim) mulieris⁶³, quae in a|gnatorum tutela
erat⁶⁴, res mancipi usucapi non poterant, | praeterquam si
ab ipsa tutore (auctore) traditae essent: id⁶⁵ ita le|ge⁶⁶
XII tabularum cau(tum erat). §. 48. Item⁶⁷ liberos ho-
mines et res sacras | et religiosas usucapi non posse ma-
nifestum est. §. 49.⁶⁸ Quod ergo | vulgo dicitur⁶⁹,
furtivarum rerum et vi posses|sarum⁷⁰ usucapionem per
legem XII tabularum⁷¹ prohibitam esse, non eo per|tinet,¹⁵
ut (ne ipse)⁷² fur, 'quive per'⁷³ vim 'possidet'⁷⁴, usucapere
possit, | nam huic⁷⁵ alia ratione usucapio non competit,
quia scilicet mala fide possidet; sed nec⁷⁶ ullus alius,
quamquam ab eo⁷⁷ | bona fide emerit⁷⁸, usucapiendi ius
habeat⁷⁹. §. 50.⁸⁰ Unde in rebus mobili|bus non facile

42) Cf. §. 30. 43) §§. 35—37. Cf. Commentar. III. §§. 85—87. 44) Lachm. mavult: cessa erit 45) aditionem etc. Cod.: obligationem vero si eederit Huschk. verb. obligationem hic et seq. §. retinendum existimat. 46) a creditorib. tenebitur Ita Cod. in cuius pag. 150. haec verborum structura recurrit. cf. Commentar. III. §. 85. In contexto Ed. 2. praepositionem omisi. 47) praecedenti §. 48) Cod. obligationem Cf. not. 45. 49) aliquis Cf. Commentar. III. §. 87. Ed. 2.: (quis) 50) Cod. add. statem 51) Cf. §. 152. sq. 52) ita aut; est; intellegitur monente Lachmanno scripsi. Sched. utant; e; intellegitur Ed. 2.; ita ut; sit; intellegatur. 53) Sic ad Cod. fidem recte ed. Heft. Ed. 2. habet: efficitur 54) Ed. 2. add. (tibi) 55) Usucapio etc. Ita Lachm. Ed. 2.: Mobilium q. r. a. c. (usu-capio) 56) Sched. ea Lachm., ut in Commentar. III. §. 90. verb. non eadem sed alia, ita hic quoque Cod. scripturae standum esse existimat. [Ita II, 89. cuius rei

— id. III, 198. quasdam res — id. L. 32. pr. D. de leg. 1. quae legavi — quaeque — id. Itaque abiecti quod Gösch. dederat, eas] 57) Set — procedit. Vid. §. 1. I. de usucap. 58) Inst.: bona fide rem possederit 59) Sched. nqn Inst. non 60) Inst.: ullo tempore procedit 61) Ed. 2.: quis iam vero Lachmanno auctore tam hic, quam aliis locis, ubi in Cod. qui pro quis positum invenitur, Cod. lectionem restitui. 62) Cod. usucapioñ 63) Item etc. Ed. 2. v. olim non habet. Sched.: res mulieris 64) Sched. erant 65) Sav. legendum censet idque 66) Cod. legem 67) cautum etc. Sched. capue (vel w)m 68) Vid. §. 3. I. t. c. 69) Inst.: Quod autem dictum est 70) Inst.: furtivar. et vi possessar. rer. 71) XII tabularum Hoc ab Inst. abest. 72 ... 74) Ex Inst. 75) Inst. his et mox possident 76) Inst. ne 77) Inst.: quamvis ab eis 78) Inst. add. vel ex alia causa acceperit 79) Inst. habet 80) Vid. §§. 3...

20 *procedit, ut bonae fidei possessori usucapio com|petat*⁸¹:
 quia qui alienam rem vendidit et tradidit, fur|tum commit-
 tit; idemque accidit, etiam si ex alia causa | tradatur⁸². Set
 tamen hoc⁸³ aliquando aliter se habet. nam | si heres
 rem defuncto commodatam, aut locatam, vel | apud eum
 66. depositam⁸⁴, existimans eam esse here|ditariam⁸⁵, vendi-
 35^b. derit aut donaverit, furtum | non committit⁸⁶. item si is,
 ad quem ancillae ususfructus per|tinet, partum etiam⁸⁷
 suum esse credens, vendiderit aut | donaverit, furtum non
 5 committit; furtum enim | sine affectu furandi non com-
 mittitur. aliis quoque | modis accidere potest, ut quis
 sine vitio furti rem | alienam ad aliquem transferat et
 efficiat, ut a posses|sore usucapiatur. §. 51. Fundi
 quoque alieni potest aliquis | sine vi possessionem nan-
 10 cisci⁸⁸, quae vel ex negli|gentia⁸⁹ domini vacet, vel quia
 dominus sine successo|re decesserit, vel longo tempore
 afuerit. nam⁹⁰ si ad al|jum bona fide accipientem trans-
 tulerit, pote|rit usucapere possessor; et quamvis ipse,
 15 qui va|cantem possessionem nactus est, intellegat, ali|e-
 num esse fundum, tamen nihil hoc bonae | fidei posses-
 sori | ad usucapionem nocet, cum improbata sit eorum |
 sententia, qui putaverint, furtivum fundum fieri | posse.
 §. 52. Rursus ex contrario accidit, ut qui sciat alie-
 20 nam | rem se possidere, usucapiat: velut si rem heredi-
 tariam, cuius | possessionem heres nondum nactus est,
 aliquis | possederit; nam ei concessum (est, usu)capere,
 si modo ea res | est, quae recipit usucapionem. quae
 species possessionis et usucapionis pro | herede vocatur.
 67. §. 53. Et in tantum haec usucapio concessa est, || ut et
 10^a. res, quae solo continentur, anno usucapiantur. | §. 54.
 Quare autem etiam hoc casu⁹¹ soli rerum annua | con-
 stituta sit usucapio, illa ratio est, quod olim rerum | he-
 reditatarum possessione velut⁹² ipsae hereditates usucapi|
 5 credebantur, scilicet anno. lex enim XII tabularum soli
 qui|dem res biennio usucapi iussit, ceteras vero an|no. ergo
 hereditas in ceteris rebus videbatur esse, quia soli non
 est, quia neque corporalis est. (et) quamvis⁹³ postea
 creditum | sit, ipsas hereditates usucapi non posse, ta-
 10 men in o|mnibus rebus hereditariis, etiam quae solo te-
 ne|antur⁹⁴, annua usucapio remansit. §. 55. Quare
 autem omni|no tam improba possessio et usucapio con-
 cessa | sit, illa ratio est, quod voluerunt veteres matu-
 rius | hereditates adiri, ut essent, qui sacra facerent,

quorum | illis temporibus summa observatio fuit, et ut⁹⁵ | is
 creditores haberent, a quo suum consequeren|tur. §. 56.
 Haec autem species possessionis et usucapio|nis etiam
 lucrativa vocatur: nam sciens quisque rem | alienam lu-
 crificat. | §. 57. Sed hoc tempore etiam⁹⁶ non est⁹⁷
 lucrativa. nam ex aucto|ritate Hadriani senatusconsultum
 factum est, | ut tales usucapiones revocarentur. et ideo
 po|test heres ab eo, qui rem usucepit, hereditatem pe-
 tendo per|inde eam rem consequi, atque si usucapta non
 esset. §. 58. Set⁹⁷ || necessario tamen herede extante⁹⁸
 ipso iure, | pro herede usucapi potest. | §. 59. Adhuc¹⁰⁰
 etiam ex aliis causis sciens quisque rem a|lienam usuca-
 pit. nam qui rem alicui fiduciae cau|sa mancipio dederit,
 5 vel in iure cesserit, si eandem | ipse possederit, potest
 usucapere, anno scilicet, | etiam soli si sit⁹⁹. quae species
 usucapionis dicitur usureceptio, quia id, quod aliquando
 habuimus, recipimus per usu|capionem. §. 60. Sed
 cum fiducia contrahitur aut cum creditore | pignoris iure, 10
 aut cum amico, quod tutius nostrae res apud eum | es-
 sent: siquidem cum amico contracta sit fiducia, | sane
 omnimodo competit usureceptio⁹⁹: si vero cum cre|ditore,
 soluta quidem pecunia omnimodo competit: non|dum vero
 soluta¹⁰⁰ ita demum competit, si neque conduxerit eam | 5
 rem a creditore debitor, neque precario ro|gaverit, ut
 eam rem possidere liceret; quo casu lu|crativa usucapio¹
 competit. | §. 61. Item si rem obligatam sibi populus
 vendiderit, e|amque dominus possederit, concessa est usu-
 receptio: sed hoc casu praedium biennio usurecipitur. 20
 et | hoc est, quod volgo dicitur, ex praediatura² pos-
 sessionem usure|cipi. nam qui mercatur a populo praedi-
 ator appellatur. |
 §. 62.³ Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alie-
 nandae | rei potestatem non habeat; et qui dominus non
 sit, || alienare possit. §. 63.⁴ Nam dotale praedium⁵
 maritus invita mul|iere per legem Iuliam prohibetur alie-
 85 nare, quamvis ipsius | sit, vel mancipatum ei dotis causa,
 vel in iure cessum, | vel usucaptum⁵. quod quidem ius
 utrum ad Italica tantum | praedia, an etiam ad provincia-
 5 lia pertineat, dubitatur. | §. 64.⁶ Ex diverso agnatus
 furiosi curator rem furio|si alienare potest ex lege XII
 tabularum; item procurator . . . — — — — — ;
 item creditor pignus ex | pactione, quamvis eius ca res
 non sit⁷. sed hoc forsitan | ideo videatur⁸ fieri, quod vo- 10

6. I. t. c. *furtum non committit; furtum enim sine affectu furandi non committitur.* Vid. L. 37. pr. D. de usurpat.
 81) Ex Inst. 82) quia etc. Inst.: nam q. a. r. vendidit, vel ex alia causa tradidit, furtum eius committit
 83) Inst. id 84) eum depositam Ita Inst. Cod. eundem depositam 85) Inst.: existimans hereditariam esse, bona fide accipientis 86) donaverit etc. Inst.: donaverit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est, quippe ea res in furti vitium non ceciderit, cum utique heres, qui bona fide tamquam suam alienaverit, furtum n. c. 87) etiam om. Inst. 88) Fundi — afuerit. Vid. c. L. 37. §. 1. 89) Dig.: nancisci possess. 90) Sic Sched.; potest tamen, ut in Cod. scriptum sit negligentia. 91) Praestaret quam; sed Sched. n. exhibent. 92) etiam etc. Ita Cod. Ed. 2.: hoc casu etiam Cf. ad Commentar. I. not. 87. 93) possessione velut Cod. possessiones ut

94) (et) quamvis ed. Heff. Ed. 2.: quamvis (autem)
 95) Ita Cod. In contextu Ed. 2. est: tenentur; quod probat Lachm. Cf. infra §. 204. in f. 96) Cod.: ut et [96^a] Etiam non debuit tentari: Lucrativa est aut necessario herede extante aut voluntario non petente.]
 97) Cod. et [quod tuetur Puchta.] 98) scilicet etc. Sic Cod. scripturam: scilicet soli si sit, Lachm. interpretatur. Ed. 2.: scilicet, etsi soli sit 99) Cod. hic et seq. §. usureceptio exhibet. 100) Cod. soluta
 1) Cod. usucapio 2) Cod. pdial'a 3) Vid. pr. I. quib. alien. lic.: Accidit a., u. q. d. sit, alienare non possit, et contra q. d. n. sit, alienandae rei potestatem habeat. 4) Nam — usucaptem. Vid. c. pr. L. 5) Inst.: quamvis ipsius sit dotis causa ei datum 6) item creditor etc. Vid. §. 1. I. t. c. 7) Inst.: Contra autem creditor — sit, alienare potest. 8) Inst. videtur

luntate debitoris intellegitur pignus alienari, qui olim¹⁰⁹ pactus est, ut lice[ret] creditori pignus vendere, si pecunia non | solvatur.

§. 65. Ergo ex his, quae diximus, ad|paret, quae-
15 dam naturali iure alienari, qualia sunt | ea, quae tradi-
tione alienantur; quaedam civili, | nam mancipationis et
in iure cessionis et usucapionis | ius proprium est civium
Romanorum. |

§. 66. Nec tamen ea tantum, quae traditione nostra
fiunt, | naturali nobis ratione acquirantur, sed etiam quae¹¹⁰
20 occupando ideo adquisierimus¹¹¹, quia antea nulli|us essent:
qualia sunt omnia, quae terra, mari, caelo¹¹² | capiuntur.

§. 67. Itaque si feram bestiam, aut volucrem, aut pi-
s|cem ceperimus¹¹³, quidquid ita¹¹⁴ captum fue[rit], id statim |
70 nostrum fit, et¹¹⁵ eous[que] nostrum esse intellegitur, || do-
85b. nec nostra custodia coerceatur. cum vero custo|diam no-
stram evaserit et in naturalem liber|tatem se receperit,
rursus occupantis fit, quia no|strum esse desinit. natura-
5 lem autem libertatem re|cipere videtur, cum aut oculos
nostros evaserit, | aut licet in conspectu sit nostro, dif-
ficillis tamen eius | persecutio sit¹¹⁶. §. 68.¹¹⁷ In iis au-
tem animalibus, quae ex con|suetudine abire et redire so-
lent, veluti columbis | et apibus, item cervis, qui in sil-
10 vas ire et redire so|lent, talem habemus regulam tradi-
tam, ut si re|vertendi animum habere desierint, etiam
no|stra esse desinant, et fiant occupantium. reverten|di
autem animum videntur desinere habere, cum | revertendi
15 consuetudinem deseruerint. | §. 69. Ea quoque, quae
ex hostibus capiuntur, naturali ratione nostra fiunt.

§. 70. Sed et id, quod per alluvionem no|bis adici-
tur, eodem iure nostrum fit. per alluvio|nem autem
id¹¹⁷ videtur adici, quod ita paulatim flu|men agro nostro
20 adicit, ut aestimare non possimus, | quantum quoquo mo-
mento temporis adiciatur. | hoc est, quod volgo dicitur,
per adluvionem id adici vide|ri, quod ita paulatim adici-
tur, ut oculos nostros fall|at. §. 71. Quodsi flumen
partem aliquam ex tuo praedio de|trase|rit et ad meum
71 praedium attulerit, haec pars tua ma|net. §. 72. At
95a. si in medio flumine insula nata sit, haec | eorum omnium
communis est, qui ab utraque par|te fluminis prope ri-
pam praedia possident. si vero non | sit in medio flu-
5 mine, ad eos pertinet, qui ab ea par|te, quae proxima
est, iuxta ripam praedia habent. §. 73.¹¹⁸ Prae|terea
id, quod in solo nostro ab aliquo aedificatum | est, quam-
vis ille suo nomine aedificaverit, iure natu|rali nostrum
fit, quia superficies solo cedit. | §. 74. Multoque magis
10 id accidit et in planta, quam quis | in solo nostro posuerit,
si modo radicibus ter|ram complexa fuerit. §. 75. Ideum

contingit et in frumen|to, quod in solo nostro ab ali-
quo satum fuerit. | §. 76.¹¹⁹ Sed si ab eo petamus
fructum, vel aedificium, et impensas in aedificium, vel
in seminaria, vel in sementem | factas ei solvere nolimus,¹²⁰
poterit nos per excepti|onem doli mali repellere; utique
si bonae fidei | possessor fuerit. §. 77.¹²⁰ Eadem rati-
one probatum est, quod in | chartulis sive membran-
is meis aliquis scripse|rit, licet aureis litteris, meum esse,
quia litteras | chartulis sive membran-
is cedunt. itaque si¹²⁰ ego | eos libros easque membras petam, nec inpen|sam
scripturae solvam, per exceptionem doli mali | summo-
vereri potero. §. 78. Sed si in tabula mea aliquis | pinxerit
velut imaginem, contra probatur: || magis enim dicitur,¹²¹
72. tabulam picturae cedere. | cuius diversitatis vix idonea¹²¹
ratio redditur. cer|te secundum hanc regulam, si me pos-
sidente peta|s, imaginem tuam esse, nec solvas pretium
tabu|lae, poteris per exceptionem doli mali summo-
vereri. 5 at si tu posside|as, consequens est, ut utilis mihi actio
adversum te | dari debeat¹²¹: quo casu, nisi solvam im-
pensam pictu|rae, poteris me per exceptionem doli mali
repellere; utique si bona fide¹²² pos|sessor fueris. illud
palam est, quod sive tu subripuisses ta|bulam, sive alius,¹²⁰
10 competit mihi furti actio. |

§. 79.¹²³ In aliis quoque speciebus naturalis ratio
requiritur. proinde | si ex uvis, (aut olivis, aut spicijs)
meis vinum, aut oleum, aut frumentum | feceris, quaeri-
tur, utrum meum sit id vinum aut | olenum aut frumentum,
an tuum. item si ex auro | aut argento meo vas aliquod¹²³
15 feceris, aut ex meis | tabulis navem aut armarium aut sub-
sellium fa|bricaveris; item si ex lana mea vestimentum
fe|ceris, vel si ex vino et melle meo mulsum feceris,
si|ve ex medicamentis meis emplastrum aut collyrium¹²⁰
20 feceris: (quaeritur, utrum tuum sit id, quod ex meo ef-
feceris), an meum¹²⁴. quidam materiam et substan|tiam
spectandam esse putant, id est, ut cuius mate|ria sit, il-
lius et res, quae facta sit, videatur esse; idque | maxime
placuit Sabino et Cassio. alii vero eius rem | esse pu-
tant, qui fecerit; idque maxime diversae scholae aucto-
ribus visum est: || sed eum quoque, cuius materia et¹²³
73. substantia | fuerit¹²⁵, furti adversus eum, qui subripuerit,¹²⁰
habe|re actionem; nec minus adversus eundem condi-
tionem ei competere, quia¹²⁶ extinctae¹²⁷ res, licet | vin-
5 dicari non possint, condici tamen furibus et quibus|dam¹²⁸
alii possessoribus possunt. |

III. DE PUPILLIS, AN ALIQUID A SE ALIENARE POS-
SUNT¹²⁹. | §. 80. Nunc admonendi sumus, neque femi-
nam, neque | pupillum sine tutoris auctoritate¹²⁹ rem man-
cipi alienare posse; nec man|cipi vero feminam quidem¹³⁰

109) Inst.: qui ab initio contractus
Blumii Sched.: u
12) quae terra etc. Cod.: que terra mari que coelo
Heft. ed.: q. t. marique (et) coelo
13) ceperimus
etc. E not. Ed. 2.
14) fuerit etc. Etiam haec e
not. Ed. 2. sumpta sunt.
15) eius etc. Ed. 2.: sit
rei persecutio sit. In Cod. sic
scriptum pato: rei per. (eius) persecutio sit Cf. ad Commen-
tar. l. not. 69. [Rectius, nisi fallor, Huschkius et Böcking.
er' (eius) | rei persecutio sit] 16) revertendi autem ani-
mum etc. Vid. §. 15. l. de rer. divis. 17) Cod.: ita;

quod Lachmanno auctore in id mutavi. In Ed. 2. verb.
autem statim sequitur videtur. 18) Cf. ad hanc §. et
ad §§. 74. et 75. Epit. II, 1, §. 4. 19) Cf. Epit. II,
1, §. 6. 20) Cf. hic et ad seq. §. Epit. II, 1, §§. 4. et 6.
21) Cod.: debet 22) bona fide Cod. b⁷ 23) quia
extinctae res etc. Vid. §. 26. l. t. c. Cf. Epit. II, 1, §. 5.
24) quaeritur etc. Ita Lachm. Ed. 2.: (quaeritur), an
meum (sit). 25) Sched. fuit 26) Inst.: nam
27) Cod.: extinctae et mox possit 28) Inst.: a furib.
et a quibusd. 29) Ita Cod. Ed. 2.: possint.
[29*) Ubicumque Cod. habet per notas s. (vel sine) t. a.,

posse, pupillum non | posse. §. 81. Ideoque siquando mulier mutuum pecuniam alicui sine tutoris auctoritate dederit, quia facit eam accipientis, cum scilicet ea pecunia res nec mancipi sit, contrahit obligationem. §. 82.

15 At si pupillus idem fecerit, | quia 'eam' ¹²⁹⁺ pecuniam non facit accipientis, nullam | contrahit obligationem. unde pupillus vindicare quidem nummos suos potest, sicubi extent, id | est, — — — — —

20 — — — — — repetere potest — — — — — * | — — — — — ¹³⁰ proinde ¹³¹ de pupillo quidem quaeritur, an nummos, quos mutuos dedit, ab eo, qui accepit — — — — — * | — — — — — se non * — — — — — possit ¹³², quoniam — — — — — | — — — — —

§. 83. — — — — — nec mancipi mulieribus ||

74. et pupillis sine tutoris auctoritate solvi possunt¹³³, quoniam meliorem | condicionem suam facere iis etiam sine tutoris auctoritate concessum est. §. 84. Itaque si debitor pecuniam pupillo solvat, facit quidem pecuniam

5 pupilli, sed ipso non liberatur, quia nullam obligationem pupillus sine tutoris auctoritate | dissolvere potest, quia nullius rei alienatio ei sine tutoris auctoritate | concessa est. set tamen si ex ea pecunia locupletior | factus sit, et adhuc petat, per exceptionem doli mali summo | veri | potest. §. 85. Mulieri vero etiam sine tutoris auctoritate recte solvi potest: nam | qui solvit, liberatur obligatione, quia res nec mancipi, ut proxima diximus ¹³⁴, a se dimittere mulier et sine tutoris auctoritate potest. quamquam | hoc ita est si accipiat pecuniam: at si non accipiat, est ¹³⁵ | habere se dicat, et per acceptilationem velit debito | rem sine tutoris auctoritate liberare, non potest. |

15 §. 86. ¹³⁶ Adquiritur ¹³⁷ autem ¹³⁸ nobis ¹³⁹ non solum per nosmet ipsos, | sed etiam per eos, quos in potestate, ma-

nu, mancipio | ve ¹⁴⁰ habemus. item per eos ¹⁴¹ servos, in quibus usumfructum habemus. item per homines liberos et servos alienos, | quos bona fide possidemus. de quibus singulis diligenter | dispiciamus ¹⁴². | §. 87. ¹⁴³ Igitur (quod) liberi nostri, quos in potestate habemus, | item ¹⁴⁴ quod servi (nostr)i ¹⁴⁵ mancipio accipiunt, vel ¹⁴⁶ ex traditione | nanciscuntur, sive quid stipulentur, vel ex aliquo | bet ¹⁴⁷ causa adquireunt ¹⁴⁸, id nobis adquiritur ¹⁴⁹: ipse enim ¹⁵⁰, | qui in potestate nostra ¹⁵¹ est, nihil suum ¹⁵² habere potest. | et ideo ¹⁵³ si heres institutus sit, nisi no- ¹⁵⁴stro iussu, hereditatem | adire non potest ¹⁵⁵; et si inuentibus nobis adierit, hereditatem | nobis adquiri ¹⁵⁶, proinde ¹⁵⁷ atque ¹⁵⁸ si nos ipsi heredes instituti essemus. et ¹⁵⁹ convenienter scilicet legatum | per eos nobis ¹⁶⁰ adquiratur. §. 88. Dum tamen sciamus, si alterius | in bonis sit servus, alterius ex iure Quiritium, ex omnibus causis | ei soli per eum acquiri, cuius in bonis est. §. 89. ¹⁶¹ Non solum | autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, adquiritur nobis ¹⁶², sed etiam possessio. cuius ¹⁶³ enim | rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur. unde etiam per eos usucapio procedit ¹⁶⁴. §. 90. Per eas vero personas, quas in manu | mancipio habemus, proprietas quidem acquiri | tur nobis ex omnibus ¹⁶⁵ causis, sicut per eos, qui in potestate nostra sunt: an autem possessio adquiratur | quaeri solet, quia ipsa non possidemus. | §. 91. ¹⁶⁶ De his autem servis, in quibus tantum usumfructum habemus, ita | placuit, ut quidquid ex re nostra, vel ex operibus ¹⁶⁷ suis adquiratur ¹⁶⁸, id nobis adquiratur ¹⁶⁹; quod ¹⁷⁰ vero extra eas | causas ¹⁷¹, id ad dominum proprietatis pertineat ¹⁷². itaque si iste ¹⁷³ servus heres institutus sit, legatumve quod ei | datum fuerit ¹⁷⁴, non mihi ¹⁷⁵, sed domino proprietatis adquiratur.

Gösch. dedit sine tutore auctore. Ego eam formulam semper reposui, qua librarius, quotiens vocabula plene scripsit, usus est. 129+) eam addidi, ad explendum spatium.] 30) id est etc. Locum Hollw. e litterarum vestigiis, quae in Cod. apparent, sic restituendum putat: id est intendere suos ex iure Quiritium esse; mala fide consumptos vero ab eodem repetere potest, quasi possideret. Malim: mala vero fide consumptos ab eo, qui accepit, repetere p. etc. 31) pde (i. e. proinde) Muell. con. Sched. de Ed. 2.: unde 32) Verba se non vereor, ut recte se habeant. Hollw. con.: an nummos, q. m. d., a. e., q. accepit, bona fide consumptos condicere possit 33) Legendum videtur: At ex contrario res tam mancipi, quam nec mancipi etc. Cf. §. 2. I. quib. alien. lic. verb. at ex contrario omnes res etc.; ubi tamen non legitur: solvi poss., sed, quod praestat: dari poss. 34) Cf. §. 80. 35) Ed. 2. add.; acceptam; quod nunc Lachmanno monente omisi. 36) Vid. L. 10. D. de a. r. d. pr. l. per quas person. nob. acquir. Cf. Epit. II, 1, §. 7. 37) Flor. et Hal. Dig.: Adquiruntur 38) autem om. Dig. et Inst. 39) Hal. Dig. add. res 40) Verba manu mancipiove absunt a Dig. et Inst. 41) eos om. Dig. 42) diligent. Dig. et Inst. diligentius Hal. Dig.: dispiciam. diligent. 43) item quod servi etc. Vid. c. L. 10. §. 1, §. 3. l. t. c. Cf. Epit. l. c. 44) Dig.: Igitur Inst.: Item vobis acquiritur 45) Inst. hic et in sequentibus (etiam in locis ad §§. 89. 91...95. allegatis) primae personae ubique secundam substituunt. 46) Verba mancipio etc. om. Dig. et Inst. 47) Sic nunc Lachmanno auctore scripsi. Blumii Sched. habent al. (vel a) qualibet; Ed. 2.:

alia qualibet; Dig. et Inst.: qualibet alia 48) Ed. 2.: adquirant At Sched. adquiri exhibent; neque in Cod. extant alii loci ulli, ubi syllaba rant, extant vero plures, ubi syllaba runt siglo 7. notata sit. Itaque librarius credendus est scribere voluisse adquirunt: quam lectionem tuentur etiam Flor. Dig. et Inst. Sane in Hal. Dig. legitur adquirant. 49) id etc. Inst.: hoc etenim vobis et ignorantibus et invidis obvenit. 50) Hal. Dig. item Inst. add. servus 51) Dig. et Inst.: alterius 52) et ideo Dig. Ideoque Inst. sed 53) nisi etc. Inst.: non alias, nisi iussu vestro hereditatem adire potest 54) hereditatem etc. Dig.: hereditas nobis adquiritur Inst.: vobis hereditas acquiritur 55) Dig. et Inst.: perinde 56) Inst.: ac 57) Flor. Dig. add. his, Hal. ex his 58) Dig.: scilicet legatum (Hal.: legatum scilicet) nobis per eundem Hal. eisdem) 59) Vid. c. L. 10. §. 2. c. §. 3. l. 60) Hal. Dig.: nobis acquir. 61) Flor. Dig.: cuiusque; Hal. et vulgata Dig. exempla, item Inst. cuiuscunque 62) per etc. Dig.: per eorum longam possessionem dominum nobis adquiritur. Inst.: per eos usucapio vel longi temporis possessio vobis accedit. 63) Vid. c. L. 10. §. 3. §. 4. l. t. c. Cf. Epit. II, 1, cit. §. 7. 64) Inst.: operibus 65) Cod.: adquirunt; et sic vulgo etiam in Dig. legitur: Flor. vero et Hal. Dig., item Inst. adquirant exhibent. 66) Inst.: addiciatur 67) Dig. si quid 68) Ed. 2. e Flor. Dig. add.: (persecuti sint) Hal. Dig. et Inst. habent: persec. sunt 69) Flor. Dig.: pertinet 70) Dig.: is 71) Dig. et Inst.: legatumve quid aut ei (Inst.: ei aut) donatum fuerit 72) Inst.: usufructuario

§. 92. ¹⁷³ Idem placet ⁷⁴ de eo, qui a ⁷⁵ nobis bona fide
76. possidetur, || sive ⁷⁶ liber sit, sive alienus servus ⁷⁷. quod
86b. enim placuit de | usufructuario, idem probatur etiam ⁷⁸
de bonae fidei ⁷⁹ possessore. | itaque quod extra duas istas
causas ⁸⁰ acquiritur, id ⁸¹ vel | ad ipsum pertinet si liber
5 est, vel ad dominum ⁸² si servus est ⁸³. | §. 93. ⁸⁴ Sed si
bonae fidei p^{ossessor} ⁸⁵ usuceperit servum ⁸⁶, quia eo modo |
dominus fit, ⁸⁷ *eo o'mni causa per eum sibi acquirere po-
test. | Usufructuarius ⁸⁸ vero usucapere ⁸⁹ non potest: pri-
mum ⁹⁰ quia non possidet, set habet ius utendi et ⁹¹ fru-
endi; deinde quia ⁹² scit, alienum servum ⁹³ esse. §. 94. ⁹⁴
10 De illo quaeritur, an per eum servum, | in quo usum-
fructum habemus, possidere aliquam rem | et usucapere
possimus ⁹⁵, quia ipsum non possidemus. Per | eum vero,
quem bona fide possidemus, sine dubio et posside|re et
usucapere possumus. Loquimur autem in utri|usque per-
15 sona secundum distinctionem ⁹⁶, quam proxime ⁹⁷ ex|po-
suimus; id est, si quid ⁹⁸ ex re nostra vel ex operis ⁹⁹ |
suis acquirant, id nobis acquiritur ¹⁰⁰. §. 95. ¹⁰⁰ Ex his ¹⁰¹
apparet, | per liberos homines, quos neque iuri nostro
subiectos habemus, neque bona fide possidemus, item
20 per alienos ser|vos, in quibus neque usumfructum habe-
mus, neque iustam possessionem, | nulla ex causa nobis
adquiri p^{osse}. et hoc est, quod dicitur ¹⁰², per extraneam
personam nihil acquiri 'posse' ¹⁰³ — — — — —
quaeritur, an ¹⁰⁴ — — — — — | nobis acquiratur ¹⁰⁵. §. 96.
77. In summa sciendum ¹⁰⁶ est, his, ¹⁰⁷ 'qui in' || potestate, manu,
99a. mancipiove sunt, nihil in iure cedi | posse. cum enim
iustarum personarum nihil suum esse possit, conve|niens
est scilicet, ut nihil — — — — — in iure vindic|care possint. |
5 §. 97. ¹⁰⁸ (Hactenus) tantisper admonuisse sufficit,
quemad|modum singulae res nobis acquirantur ¹⁰⁹. nam
legatorum | ius, quo et ipso singulae res acquirimus ¹¹⁰,
opportunitus alio ¹¹¹ loco referemus. Videamus itaque nunc,
10 quibus | modis per universitatem res nobis acquirantur ¹¹². |
§. 98. Si cui ¹¹³ heredes facti sumus ¹¹⁴, sive cuius bono-
rum possessionem petierimus, si|ve cuius bona emerit-*

mus ¹¹⁵, sive ¹¹⁶ quem adrogaverim^{us}, sive quam ¹¹⁷ in ma-
num ut uxorem receperimus ¹¹⁸, | eius res ¹¹⁹ ad nos trans-
eunt. §. 99. Ac prius de hereditatibus | dispiciamus, ¹²⁰
15 quarum duplex condicio est: nam vel ex testamento, vel |
ab intestato ad nos pertinent. §. 100. Et prius est,
ut de his dispiciamus, quae nobis ex testamento obve-
niunt. |
§. 101. Testamentorum autem genera initio duo
fuerunt. | nam aut calatis comitiis faciebant, quae comi-
tija his in anno testamentis faciendis destinata e|rant, aut 20
in procinctu, id est, cum belli causa ad pugnam i|bant;
procinctus est enim expeditus et armatus exer|citus. al-
terum itaque in pace et in otio faciebant, al|terum in
proelium exituri. §. 102. Accessit deinde tertium ||
genus testamenti, quod per aes et libram agitur. qui ne-78.
que calatis co|mittis, neque in procinctu testamentum ^{99b}.
fecerat, is, si subita morte | urgebatur, amico familiae
suam, id est, patrimon|ium suum mancipio dabat, eum-
que rogabat, quid cuique post mortem suam dari vellet. 5
quod testa|mentum dicitur per aes et libram; scilicet quia
per manci|pationem peragitur. | §. 103. Sed illa qui-
dem duo genera testamentorum in desuetudinem | abie-
runt; hoc vero solum, quod per aes et libram fit, | in 10
usu retentum est. sane nunc aliter ordinatur, at|que olim
solebat. namque olim familiae emptor, id est, qui a |
testatore familiam accipiebat mancipio, heredis lo|cum
optinebat, et ob id ei mandabat testator, quid | cuique
post mortem suam dari vellet. nunc vero | alius heres 15
testamento instituitur, a quo etiam legata relin|quantur,
alius dicis gratia propter veteris iu|ris imitationem fa-
miliae emptor adhibetur. §. 104. E|aque res ita agi-
tur: qui facit, adhibitis, sicut in cete|ris mancipationi-
bus, v testibus civibus Romanis | puberibus et libripende, 20
postquam tabulas testamenti scripse|rit, mancipat alicui
dicis gratia familiam suam. | in qua re his verbis fami-
liae emptor utitur: | *FAMILIA PECUNIAQUE TUA ENDO MAN-*
DATELAM TUTE|LAM CUSTODELAMQUE MEAM ¹²¹, QUO TU IURE

173) Vid. c. L. 10. §. 4. c. §. 4. l. 74) Inst. add. et
75) a om. Flor. Dig. 76) Inst. add. is 77) Hal.
Dig.: serv. alien. 78) probatur etiam Inst. placet
et 79) Sched. bf Dig.: bonae fidei Inst.: bona fide
80) Flor. Dig.: extra duas caus. Hal.: extra istas caus.
81) id om. Hal. Dig. 82) Flor. et Hal. Dig. add. eius,
vulg. proprietatis 83) est Sic Dig. et Inst. Cod.: rit
84) Vid. c. L. 10. §. 5. c. §. 4. l. 85) Dig. et Inst.:
Sed bon. fid. possessor cum usuceper. serv. 86) Dig.
et Inst.: omnibus causis 87) Inst.: usufructuarius
88) Dig. add. servum 89) In Dig. vulgo add. qui-
dem 90) et om. Dig. et Inst. 91) Dig.: quoniam
Vulgo ibi praemittitur vero. 92) Dig. et Inst.: serv.
alien. 93) Loquimur etc. Vid. c. §. 4. l. 94) Cod.:
p^{ossessor} 95) Sched.: d^{istinctionem}; ex quo effeci quidem
d^{istinctionem}, neque vero repugno, si quis legendum pu-
tet d^{istinctionem}, ut est in Inst. 96) §§. 91. 92.
97) Inst.: si quam possessionem 98) Inst. operibus
99) acquirant etc. Inst. adepti fuerint. 200) Ex
his — nihil acquiri posse. Vid. §. 5. l. t. c. 1) Inst.
add. itaque 2. 3) Ex Inst. 4) Post v. posse sic
legendum esse conicio: excepta possessione; de ea enim
quaeritur, an per liberam personam nobis acquiratur.
5) Sched.: nihil au(vol u)ncp^{oss} Ed. 2.: nihil omnino

Huschk. conii: nihil suum esse per se Lachm. lacunam
solis verb. suum esse explendam censet. 6) §§. 97
... 100. Vid. §. 6. l. t. c., unde supplervi v. Hactenus.
Ad §§. 97. et 98. conferenda est Epit. II, 2, pr.
7) res etc. Inst.: res acquiruntur 8) singulae etc.
Sched. singulae etc. Inst.: singulae res vobis acquirun-
tur, item fideicommissorum, ubi singulae res vobis relin-
quuntur 9) Inst.: inferiore 10) Inst.: res vobis
acquiruntur. Etiam in sequentibus Inst. loco primae
perpoeae utuntur secunda. 11) Inst. add. ergo
12) Inst.: sitis 13) sive civi. bon. emer. Haec om.
Inst. 14) sive Inst.: vel si 15) Cod.: quem
Cf. ad Commentar. I. not. 421. 16) In Inst. verbis
sive quam etc. substituta leguntur haec: vel si cuius
bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fue-
rint 17) Inst. add. omnes 18) familia etc.
Sic formulam restituit Lachm. De verbo mandatela vid.
Priscianus, Lib. IV. (Ed. Krehl. Vol. I. pag. 143.) Sched.:
fam...am pecuniamque tuam endo mandatela tu|(?am
custodelaque mea Ed. 2.: FAMILIAM PECUNIAMQUE TVAM
ENDO MANDATAM TUTE|LAM CUSTODELAMQUE MEAM (ACCPHO,
XAPX) Huschk. conii: familiam pecuniamque tuam endo
mandatela futela custodelaque mea [Puchta meam] (eo
iure Quiritium esse aio caque)

facere debeat: alioquin inutiliter | iure civili testabi-
tur. | §. 119. Praetor tamen, si septem signis testium
signatum sit te|stamentum, scriptis heredibus secundum
tabulas testamenti hereditatem²⁴⁶ | pollicetur: (et) si ne-
10 mo sit, ad quem ab intestato iure legitimo pertineat he-
reditas, velut frater eodem pa|tre natus, aut patruus, aut
fratris filius, ita poterunt | scripti heredes retinere here-
ditatem. nam idem iuris est et | si alia ex causa testa-
mentum non valeat, velut quod familia | non venie-
15 rit, aut nuncupationis verba testator | locutus non sit.
§. 120. Sed videamus, an etiamsi frater aut patruus
extent, potiores scriptis heredibus habeantur. rescripto |
cum Imperatoris Antonini significatur, eos, qui secundum |
tabulas testamenti non iure factas bonorum possessionem
petierint, posse adver|sus eos, qui ab intestato vindicant
20 hereditatem, defendere | se per exceptionem doli mali.
§. 121. Quod sane quidem ad masculorum testamenta
per|tinere certum est; item ad feminarum, quae ideo
non | utiliter testatae sunt, quod verbi gratia familiam
non ven|diderint, aut nuncupationis verba locutae non |
24. sint: || an autem et ad ea testamenta feminarum, quae
37^b. sine tutoris au|ctoritate fecerint, haec constitutio perti-
neat, videbimus. §. 122. Loquimur autem de his
scilicet feminis, | quae non in legitima parentum aut pa-
5 tronorum tutela | sunt, sed de his, quae alterius generis
tutores habent, | qui etiam inviti coguntur auctores fieri.
alioquin | parentem et patronum, sine auctoritate eius |
facto testamento, non summoveri palam est. |
§. 123.⁴⁷ Item, qui filium in potestate habet, cu-
10 rare debet, ut eum | vel⁴⁸ heredem instituat, vel nomi-
natim exheredet⁴⁹: alioquin si | cum silentio praeterierit,
inutiliter testabitur. | adeo quidem, ut nostri praecceptores
existiment, et | iam⁵⁰ vivo patre filius defunctus⁵¹ sit,
neminem | heredem ex eo testamento existere posse⁵²,
15 scilicet | quia statim⁵³ ab initio non constiterit institu-
tio⁵⁴. sed diversae scholae auctores siquidem filius
mortis patris tempore | vivat, sane impedimento eum esse
scriptis heredi|bus, et illum ab intestato heredem fieri

confitentur: | si vero ante mortem patris interceptus sit,
posse | ex testamento hereditatem adiri putant, nullo iam 20
filio impedimento; quia scilicet existimant, (non) statim
ab initio | inutiliter fieri testamentum filio praeterito.
§. 124.⁵⁵ Ceteras vero | liberorum personas si praeter-
ierit testator, valet | testamentum. praeteritae istae per-
sonae scriptis heredibus in || partem ad|crescunt: si sui⁵⁵,
instituti sint, in virilem; | si extranei, in dimidiam. id^{124^a}
est, si quis tres verbi gra|tia filios heredes instituerit, et⁵⁶
filiam praeterierit, fili|a ad|crescendo pro quarta parte fit
heres * * — — — | —————⁵⁶ | habitura 5
esset. at si extraneos ille heredes institu|erit, et filiam
praeterierit, filia ad|crescendo ex di|midia parte fit heres.
quae de filia diximus, eadem | et de nepote deque omni-
bus liberorum personis, sive | masculini, sive feminini⁵⁷ 10
sexus, dicta intellegemus. | §. 125. Quid ergo est?
licet haec⁵⁸ secundum e|a quae⁵⁹ diximus, (virilem, vel) di-
midiam partem scriptis heredibus detrahant, tamen⁶⁰ |
Praetor eis contra tabulas bonorum possessionem promit-
tit: qua ratione extranei | heredes a tota hereditate re-
pelluntur. et efficeretur sane | per hanc bonorum pos- 15
sessionem, ut nihil inter | feminas et masculos⁶⁰ interesset:
[§. 126.] set⁶¹ nuper Imperator Antoninus significavit
rescripto suo, non plus nancisci feminas | per bonorum
possessionem, quam quod iure ad|crescendi consequerentur.
quod in eman|cipatis 'feminis similiter optinet, scilicet ut⁶² 20
quod⁶³ ad|crescendi iure habiturae essent si suae | fuissent,
id ipsum etiam per bonorum possessionem habeant.⁶² |
§. 127.⁶³ Sed si quidem filius a patre exheredetur, no-
minatim | * * — — — — — potest exheredari⁶⁴. |
nominatim autem exheredari⁶⁵ videtur, sive ita exhere|
detur: 'TITIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO, sive ita: FI- 25
LIUS MEVS'⁶⁶ | EXHERES ESTO, non adiecto proprio nomine. 124^b.
§. 128. 'Masculorum cete|rorum personae, vel feminini⁶⁷
sexus — — — — — | ————— |
— — — — — * * institutionem 5
heredum adici solent. sed — — — — —⁶⁷ | §. 129. Nam
Praetor omnes virilis sexus tam 'filios, quam cete-

Ed. 2.: (auctoribus iis, quos) tutores habet 246) Blumio teste in Cod. scriptum est vel *hi*, vel *lan*, vel *ben* Rudorff. bonorum possessionem legendum censet.
47) Item — constiterit institutio. Vid. pr. I. t. c.: Sed qui filium etc. Cf. Epit. II, 3, pr. et §. 1. 48) vel om. Inst. 49) Inst.: vel exheredem nominatim faciat 50) ut etc. Inst. ut etsi 51) Inst. mortuus 52) neminem etc. Inst.: nemo heres ex e. t. existere possit 53) Cod.: q. scilicet etc. Inst.: quia scilicet; omissa v. statim 54) Inst. testamentum 55) Cf. Epit. II, 3, c. §. 1. 56) Blumii Sched. habent: fit heres plearan|tuenas — — — — — eratoat parte 57) sive etc. Meae Sched.: ...minini, Blumii u (vel s) feminini exhibent. 58) haec (intelligi) personae) con. Hollw. Blumii Sched. ad Ed. 2.: * * [Malim eae, quod scribitur ad §. 43 et 253.] 59) virilem etc. Blumii Sched.: scriptis dimidiam partem tam h. d. b. detrahant tamen Ed. 2.: scriptis heredibus dimid. part. tantum detrah., tamen 60) et efficeretur etc. Blumii Sched.: et effi(?)c(?)e(?)r(?)etur | sine rep r(?)t (?)e(?)t(?) bonorum possi|ofre (vel da pro fio) r(?) in fi (vel in pro si)ter sa|... (meae Sched. habent |m)ias et (vel et) masculus 61) Ed. 2.: interesset. §. 126. Set

62) Gaius, qui hucusque de praeteritionis effectu egit, iam ad formam exheredationis explicandam pergit tam eam, quae iure civili (vid. §§. 127. 128.), quam eam, quae iure praetorio (vid. §. 129.) praescribitur. Cum autem ius civile inter filios, qui in potestate sunt, reliquosque suos heredes distinctionem admittat, Gaius primum filios nominatim exheredandos esse docet (vid. §. 127.), deinde vero ad reliquos transit, quos vel inter ceteros exheredari permissum est (vid. §. 128.). 63) nominatim autem etc. Vid. §. 1. I. t. c. 64) nominatim etc. Blumii Sched.: nominati ex. dari anteaustan... n. pest exheredari [Id est, nisi fallor, nominatim exheredari apte potest, aliter vero non potest exheredari.] Huschk. legendum putat vel: nominatim exheredari ante heredis institutionem potest; vel: nominatim ante h. i. p. exheredari Malim: (cum) nominatim exheredari (debeat, etiam) ante institutionem potest exheredari. 65) Inst. add. quis 66) Ex Inst. 67) Masculorum etc. Integrum articulum ita fere conceptum esse existimo: Masculorum ceterorum personae, vel feminini sexus liberi aut nominatim exheredandi sunt, aut inter ceteros, velut hac modo: ceteri exheredes sunt: quae verba post institutionem heredum adici solent. sed haec ita sunt ic. (iure civili).

civis Romana uxor ducta esset, | natus esset. nam sive heres institutus esset a paren|te, sive exheredatus, sive vivo patre causa probata, | sive post-mortem eius, omnimode 90. quasi adgnat|ione rumpebat testamentum. | §. 143. Nunc 38b. vero ex novo senatusconsulto, quod auctore divo Hadriano factum est, si|quidem vivo patre causa probatur, aequae ut olim omnimodo rumpit testamentum: si 5 vero post mortem patris, praeteritus | quidem rumpit testamentum, si vero heres in eo scriptus est, | vel exheredatus, non rumpit testamentum, ne scilicet diligenter | facta testamenta rescinderentur eo tempore, quo | renovari non possent. | §. 144. 320 Posteriore quoque testamento, quod iure factum est 21, su|perius rumpitur. nec interest, an extiterit aliquis | ex eo heres 22, an non extiterit: hoc enim solum spe|ctatur, an 23 existere potuerit. ideoque si quis ex poste|riore testamento, quod iure factum est 24, aut noluerit heres esse, aut | vivo testatore, 15 aut post mortem eius, antequam | hereditatem adiret, decesserit, aut per cretionem 25 exclusus | fuerit, aut conditione, sub qua heres institutus est, defectus sit, aut propter caelibatum ex lege Iulia summo|tus fuerit ab hereditate 26: in his casibus paterfamilias inte|status moritur. nam et prius testamentum non valet, ruptum a posteriore; et posterius aequae nullas vires | habet, cum ex eo nemo heres extiterit. | §. 145. 27 Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur: | velut (cum) 28 is, qui fecerit testamentum, capite diminutus sit; quod quibus modis acci|dat 29, primo commentario 30 relatum 91. est 31. §. 146. 32 Hoc autem casu in|rita fieri testamta dicemus 33, cum alioquin et quae | rumpuntur, irrita fiant 34. (et quae statim ab initio non iure fiunt, irrita sunt. et ea, quae iure facta sunt, et postea propter capitis deminutionem irrita fiunt) 35, possunt nihilominus rupta dici 36. | sed quia sane commodius erat, singulas causas | singulis appellationibus distingui, ideo quaedam | 5 non iure fieri 37 dicuntur, quaedam iure facta rumpi, | vel irrita fieri.

§. 147. 38 Non tamen per omnia | inutilia sunt ea testamenta, quae vel ab initio non iure facta sunt, | vel iure facta postea irrita fiunt, aut rupta sunt 39. nam | si 10 septem testium signis signata sint testamen|ta 40, potest scriptus heres secundum tabulas 41 bonorum possessionem petere 42: si modo | defunctus testator 43 et civis Roma-

nus et suae potestatis mor|tis tempore fuerit. nam si ideo irritum fit 44 testamentum, | quod postea 45 civitatem, vel etiam libertatem testator a|misit, aut is 46 in adopti- nem se dedit, 'et' 47 mortis tem|pore in adoptivi patris 5 potestate fuit 48, non potest | scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere. | §. 148. (Qui autem) secundum tabulas testamenti, quae aut statim ab ini|tio non iure factae sint, aut iure factae postea ruptae, | vel irritae erunt, bonorum possessionem accipiunt, si modo possunt hereditatem | optinere, habebunt bonorum possessionem cum re: si vero ab iis 49 avo|cari hereditas potest, habebunt bonorum possessionem sine re. | §. 149. Nam si quis heres iure civili institutus sit vel ex primo, vel ex po|steriore testamento, vel ab intestato iure legitimo heres sit, | is potest ab iis 50 hereditatem avocare: si vero nemo | sit alius iure civili heres, ipsi 92. retinere hereditatem possunt * * — — | iudicium adversus 70b. eos habent * — — — — | — — — — — | — — — — — * * legitimus * * — — — — — | — — — — — 5 — * * habentur 51 — — — — — | factum sit aut quod familia non venierit, aut nun|cupationis verba testator locutus non sit.

— | — — — — — §. 3. — — — — — | possessores 10 tamen res 52 olim * — — — — — | * §. 150. lege 53 bona caduca fiunt et ad populum deferri | iubentur, si defuncto nemo 'successor extiterit'. | §. 151. Potest, ut iure facta testamenta — — — — — | * * infirmen- 15 tur. apparet * posse — — — — — * * | * — — — — — testator — — — — — | — — — — — * * eius — — — — — | iure civili valeat qui — — — — — | — — — — — * | tabulas testamenti * — — — — — | — — — — — 54 | — — — — — | * * qui- 20 dem — si quis ab intestato bonorum possessionem petierit * — | — — — — — §. 3. — — — — — | perveniat hereditas. et hoc ita rescripto Imperatoris An- 93. tonini | significatur. | 59b.

§. 152. 55 Heredes autem aut necessarii dicuntur, aut sui et ne|cessarii, aut extranei. §. 153. 56 Neces- sarius heres est servus | cum libertate 57 heres institutus; ideo sic appellatus, | quia sive velit, sive nolit, omnimodo post mortem | testatoris protinus liber et heres est 58. §. 154. 59 Unde qui facultates suas suspectas habet, so- let 60 servum 61 pri|mo, aut secundo, vel etiam ulteriore 10

Ed. 2. correxi probabatur; iam vero Lachmanno suadente retinui probatur. Sched. puat. exhibent. 320) Vid. §. 2. I. t. c. Cf. Epit. II, 3, §. 4. 21) factum est Sched. facturum Inst.: perfectum est. 22) Inst.: heres ex eo 23) Inst. add. aliquo casu 24) Verba ex posteriore etc. Inst. om. 25) Cod. ceptionem 26) Ab Inst. absunt articuli aut per — fuerit et aut propter — hereditate. In Cod. sequitur quid i. e. quibus. Substitui ex Inst. in his; potest tamen, ut illud anacoluthon ipsi Gaio tribuendum sit. 27) Vid. §. 4. I. t. c. Cf. Epit. II, 3, §. 5. 28) Ex Inst. 29) Inst. accidit 30) §. 159. sq. 31) Inst.: primo libro retulimus 32) Vid. c. §. 4. I. 33) Inst. dicuntur 34) Inst.: rumpuntur, irrita fiunt 35) Ex Inst.; ubi tamen Schrad. coniunctionem ante v. postea non habet. 36) Inst.: possumus, nihilom. rupta dicere. 37) Inst. facta 38) Vid. §. 5. I. t. c. 39) quae vel ab initio etc. Inst.: quae ab initio iure facta propter

capitis deminutionem irrita facta sunt. 40) Inst. sunt, omisso verbo testamenta. 41) Inst. add. testamenti 42) Inst. agnoscere 43) testator om. Inst. 44) Inst. factum sit 45) postea om. Inst. 46) aut is Blumii Sched. vnt his Inst. aut quia 47) Ex Inst. 48) Inst. sit 49) Cod. his 50) Cod. is 51) Ductus verbum habentur in Cod. praecedentes significare videntur: potiores scriptis 52) tamen res E. notis Ed. 2. 53) * lege Sched.: a lege In Cod., ut opinor, est ea, vel qua lege Gaius de lege Iulia caducaria loquitur. 54) In Cod. novus articulus incipere videtur. 55) Vid. pr. I. de hered. qual. et differ. Cf. Epit. II, 3, §. 6. 56) Vid. §. 1. I. t. c. Cf. Epit. I. c. 57) cum libertate om. Inst. 58) Inst.: et necessarius heres fit 59) Unde — bona veniant. Vid. c. §. 1. I. Cf. Epit. I. c. 60) Inst. habent, solent 61) Inst. add. suum

gradu liberum | et ³⁶² heredem instituere, ut si creditoribus satis | non fiat, potius huius heredis ⁶³, quam ipsius testatoris bona veneant ⁶⁴, id est, ut ignominia, quae accidit ⁶⁵ ex venditione bonorum, hunc potius heredem, quam ipsum testatorem contingat. quamquam apud F^{id}idium Sabino placeat, eximendum eum esse ignominia, quia non | suo vitio, sed necessitate iuris bonorum venditionem pateretur: sed alio iure utimur. §. 155. ⁶⁶ Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum praestatur, ut ea, quae | post mortem patroni ⁶⁷ sibi adquisierit, sive ante | bonorum venditionem, sive postea ⁶⁸, ipsi reserventur. | et quamvis propter contractionem bona venierint, | iterum ex hereditaria causa bona eius non venient, nisi | si quid ei ex hereditaria causa fuerit adquisitum, || velut si (ex eo, quod) ⁶⁹ Latinus adquisierit, locupletior factus sit: | cum ceterorum hominum, quorum bona venierint, | pro (residua) ⁷⁰ portione, si quid postea adquisierit, etiam saepius | eorum ⁷¹ bona venire solent ⁷² | §. 156. ⁷³ Sui autem et necessarii heredes sunt velut filius | filiae, nepos neptisve ex filio, deinceps ceteri ⁷⁴, qui | modo in potestate morientis fuerunt ⁷⁵. sed uti ne | nepos neptisve suus heres sit ⁷⁶, non sufficit, eum ⁷⁷ in potestate avi mortis tempore fuisse, sed opus est, ut | pater quoque ⁷⁸ eius, vivo patre suo, desierit suus | heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet ⁷⁹ ratione | liberatus potestate: tum ⁸⁰ enim nepos neptisve in | locum sui patris succedunt ⁸¹. §. 157. ⁸² Sed sui quidem heredes ideo appellantur quia domestici heredes | sunt, et vivo quoque parente ⁸³ quodammodo domini | existimantur: unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum. necessarii vero ideo dicuntur, quia | omnimodo, (sive) velint, (si)ve (nolint, tam) ⁸⁴ ab 20 intestato, quam ex testamento heredes fiunt. §. 158. ⁸⁵ Sed his Praetor permittit ⁸⁶, abstinere se ab hereditate, | ut potius parentis bona veneant ⁸⁷. | §. 159. Idem iuris est et (in) uxoris persona, quae in manu est, quia filiae loco est; et in nurus, quae in manu filii est, quia neptis loco est. §. 160. Quin ⁸⁸ similiter abstinendi

potestatem facit Praetor etiam mancipato, id est, ei, qui in causa mancipii est ⁸⁹, cum liber et heres institutus sit; cum necessariis, non etiam suus heres sit, tamquam servus. | §. 161. ⁹⁰ Ceteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei | heredes appellantur. itaque liberi quoque nostri, | qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti | sicut ⁹¹ extranei ⁹² videntur. quae de causa et qui a matre | heredes ⁹³ instituuntur, eodem numero sunt, quia feminae | liberos in potestate ⁹⁴ non habent. servi quoque, qui | liberi et ⁹⁵ heredes instituti sunt et postea a domino manumissi, eodem numero habentur ⁹⁶. §. 162. ⁹⁷ Extraneis autem | heredibus deliberandi potestas data ⁹⁸ est de ad eundem hereditate, vel non ad eundem. §. 163. ⁹⁹ Sed sive is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditariis, | sive is, cui de ad eundem (hereditate) ¹ deliberare licet, adierit, | postea relinquendae hereditatis facultatem non habet, nisi si ² minor sit annorum ³ xxv. nam huius aetatis | hominibus ⁴, sicut in ceteris omnibus | causis, deceptis, ita etiam ⁵ si temere damnosam | hereditatem susceperint, ⁶ Praetor succurrit. scio quidem ⁶, | divum Hadrianum etiam maiori xxv annorum ⁷ veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande aes | alienum, quod aditam hereditatis tempore latebat, | apparuisset ⁸. ||

§. 164. Extraneis heredibus solet cretio dari, id est, ⁹⁶ finis de liberandi, ut intra certum tempus vel adeant | ⁹⁷ hereditatem, vel si non adeant, temporis fine summoveantur. ideo autem cretio appellata est, quia cretare ⁵ est quasi decernere et constituere. §. 165. Cum ergo | ita scriptum sit: HERES TITUS ESTO, adicere debemus: CERNITOQUE IN CENTUM DIEBUS PROXIMIS, QUIBUS SCIIS POTERISQUE. QUODMI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. §. 166. Et | qui ita heres institutus est, si velit heres esse, debet in | tra diem cretionis cernere, id est, haec ¹⁰ verba dicere: QUOD ME PUBLIUS MAEVIUS ⁹ TESTAMENTO SUO HEREDEM INSTITUIT, EAM | HEREDITATEM ADEO CERNIT. Quodsi ita non creverit, finito | tempore cretionis excluditur: nec quidquam proficit | si pro herede gerat,

362) liberum et om. Inst. 63) Inst.: eius heredis bona 64) Inst.: testatoris a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. 65) Ita Lachm. Sched. et Ed. 2.: accedit 66) Pro — reserventur. Vid. c. §. 1. I. 67) Inst. add. sui 68) sive ante etc. Haec in Inst. non leguntur. 69) Verba ex eo quod, quae olim Savignio suadente in contextum recepi, commode abesse non posse, etiamnum existimo. Ipse Sav. nunc cum Lachmanno contra sentit. 70) Verb. residua abundare arbitrantur Heffl. et Lachm. 71) eorum, quod habet Cod., olim in contextum recipere dubitavi; nunc ne omitterem suasit Lachm. 72) Sic Cod. Ed. 2.: soleant 73) Vid. §. 2. I. t. c. Cf. Epit. I. c. 74) Inst.: et deinceps ceteri liberi 75) Inst. fuerint 76) suus etc. Inst. sui heredes sint 77) In Ed. 2. ex Inst. addidi: (eamue) 78) quoque om. Inst. 79) Inst. add. alia 80) Inst. tunc 81) Inst.: patris sui succedit. 82) Vid. c. §. 2. I. 83) Inst. patre 84) Quae supplere, ex Inst. sumpsit. Heffl. ed.: omnimodo, velint (nolint)ve, (tam) 85) Vid. c. §. 2. I. 86) Inst. add. volentibus 87) Inst.: ut pot. par., quam ipsorum bona similiter a creditoribus possideantur. Cf. not. 364. 88) Cod.:

quae etiam — 89) Sched.: etiam ei qui in causa id est mancipato mancipii est Sav. legendum censet: etiam ei, qui in causa mancipii est, id est, mancipato Klencz. verba id est mancipato pro glossemate habet. [Recte, puto.] 90) Vid. §. 3. I. t. c. Cf. Epit. I. c. 91) sicut deest in Inst. 92) Inst. add. heredes 93) Inst.: hered. a. m. 94) Inst.: in pot. lib. 95) Sched.: qui cum liberi et A Lachmanno admoneor, posse retineri verbum cum, si pro liberi et legatur libertate. 96) servi etc. Inst.: servus quoque a domino heres institutus et post testamentum factum ab eo manumissus eodem numero habetur. 97) Vid. §. 5. I. t. c. 98) data om. Inst. 99) Vid. §§. 5. et 6. I. t. c. 400) Inst. extraneus 1) Ex Inst. 2) si abest ab Inst. 3) Cod. ann. Inst. annis 4) In Sched. sequitur: pmissum est 5) Inst. et 6) scio quidem Inst. Sciendum tamen est 7) Cod. ann. Inst. annis 8) Inst. emerisset 9) Sched. titius; et sic olim edidi. Iam cum Lachmanno scribendum duxi Maevius. nam in praecedente §. Titii nomine designatur heres. praeterea in fictis personarum nominibus Publius et Titius nunquam, Publius et Maevius autem saepissime iunguntur.

15 id est, si rebus hereditariis tamquam | heres utatur. |
 §. 167. At is, qui sine cretione heres institutus sit, aut
 qui ab intestato legitimo iure ad hereditatem vocatur,
 potest aut | cernendo, aut pro herede gerendo, vel etiam
 nuda voluntate suscipiendae hereditatis heres fieri: ei-
 20 que liberum est, quocumque tempore voluerit, adire
 hereditatem. (sed) solet⁴¹⁰ Praetor postulantibus heredi-
 tariis creditoribus tempus constituere, intra quod, si
 velit, adeat⁴¹¹ hereditatem: si minus, ut liceat creditori-
 bus | bona defuncti vendere. §. 168. Si qui⁴¹² autem
 97. cum cretione || heres institutus est, (sicut) nisi creverit
 98. hereditatem, non fit heres; ita | non aliter excluditur,
 quam si non creverit intra | id tempus, quo cretio finita
 sit. itaque licet ante diem | cretionis constituerit, here-
 5 ditatem non adire, tamen pae|nitentia actus, superante die
 cretionis, cernendo heres esse potest. §. 169. At
 hic, qui sine cretione heres institutus est, quique ab
 intestato per legem vocatur, sicut | voluntate nuda heres
 fit, ita et contraria destinatione statim ab hereditate re-
 10 pellitur. | §. 170. Omnis autem cretio certo tempore
 constringitur. | in quam rem tolerabile tempus visum est
 centum dierum. potest tamen nihilominus iure civili
 aut longius, aut brevius tempus dari: longius ta|men
 interdum Praetor coartat. §. 171. Et quamvis omnis cretio |
 15 certis diebus constringatur, tamen alia cretio | vulgaris
 vocatur, alia certorum dierum: vulgari|s illa, quam supra
 exposuimus⁴¹³, id est, in qua dicuntur haec | verba: QUI-
 BUS SCIET POTERITQUE; certorum dierum, in | qua, detrac-
 tis his verbis, cetera scribuntur. §. 172. Quorum
 20 cretionum magna differentia est. nam vulgari cretione |
 data, nulli dies computantur, nisi quibus scierit quis|que,
 se heredem esse institutum, et possit cernere. cer|torum
 vero dierum cretione data, etiam nescien|ti⁴¹⁴ se heredem
 98. institutum esse numerantur dies con|tinui: item ei quo-
 6^a. que, qui aliqua ex causa cernere prohibe|tur, et eo am-
 plius ei, qui sub conditione heres institutus est, tempus
 numeratur. unde melius et aptius est, vulgari cretione
 5 uti. §. 173. Continua haec cretio vocatur, quia
 continui dies numerantur. sed quia tamen dura est haec
 cretio, altera magis in usu habetur⁴¹⁵; unde etiam vul-
 gari dicta | est.

DE SUBSTITUTIONIBUS. §. 174.⁴¹⁶ Interdum |
 duos pluresve gradus heredum facimus, hoc modo: | LU-
 CIUS TITIVS HERES ESTO, CERNITIQUE IN DIEBUS (CENTUM)
 10 PROXIMIS, QUIBUS SCIENS POTERISQUE. QUODNI ITA CREVE-

RIS, EXHERES ESTO. TUM MAEVI|US HERES ESTO, CERNITO-
 QUE IN DIEBUS CENTUM et reliqua. et deinceps in quan-
 tum velimus, substituere possumus. | §. 175. Et licet
 nobis vel unum in unius locum substituere pluresve; et
 contra in plurium locum vel unum, | vel plures substi- 15
 tuere. §. 176. Primo itaque gradu scribitus heres
 hereditatem cernendo fit heres, et substitutus excludi-
 tur: non cernendo summovetur etiam | si pro herede ge-
 rat, et in locum eius substitutus suc|cedit. et deinceps
 si plures gradus sint, in singulis si|mili ratione idem con- 20
 tingit. §. 177. Set si cretio sine ex|heredatione sit
 data, id est, in haec verba⁴¹⁷: SI NON CREVERIS, | TUM
 PUBLIVS MAEVIUS HERES ESTO, illud diversum invenitur,
 quia⁴¹⁸ si prior ommissa cretione pro herede gerat, sub-
 stitutus | in partem admittitur, et sunt ambo aequis par-
 tibus || heredes. quodsi neque cernat, neque pro herede 99.
 gerat, | sane in universum⁴¹⁹ summovetur, et substitutus | 12^a.
 in totam hereditatem succedit. | §. 178. Sed dudum
 quidem placuit, quamdiu cernere et eo modo | heres fieri 5
 possit prior, etiamsi pro herede | gesserit, non tamen
 admitti substitutum: cum vero cretio | finita sit, tum pro
 herede gerentem admittere substitutum. olim vero pla-
 cuit, etiam superante cretione, posse⁴²⁰ eum pro herede
 gerendo in partem sub|stitutum admittere, et amplius ad 10
 cretionem re|verti non posse. |

§. 179.⁴²¹ Liberis nostris⁴²² inpuberibus, quos in po-
 testate habemus⁴²³, non solum ita, ut supra⁴²⁴ diximus,
 substituere | possumus⁴²⁵, id est, ut 'si' heredes⁴²⁶ non
 extiterint, alius no|bis heres sit⁴²⁷; sed eo amplius, ut 15
 etiam⁴²⁸ si heredes no|bis⁴²⁹ extiterint et adhuc inpuberes
 mortui fue|rint, sit iis⁴³⁰ aliquis heres. velut⁴³¹ hoc mo-
 do: TITIVS FILIVS | MEVS MIHI HERES ESTO. SI FILIVS
 MEVS MIHI (HERES NON ERIT, SIFE HERES⁴³²) ERIT ET |
 'PRIUS'⁴³³ MORIATUR, QUAM IN SUAM TUTELAM VE|NERIT⁴³⁴, 20
 SEIVS HERES ESTO. §. 180. Quo casu siquidem |
 non extiterit heres filius⁴³⁵, substitutus patri⁴³⁷ fit | heres:
 'si vero'⁴³⁸ heres extiterit⁴³⁹ filius, et ante pu|bertatem de-
 cesserit, ipsi filio fit heres substitutus. quamobrem duo
 quodammodo sunt testamenta: || aliud patris; aliud⁴⁴⁰ fi- 100.
 lii, tamquam si ipse filius sibi here|dem instituisset. 12^b.
 aut certe unum est testamen|tum⁴⁴¹ duarum hereditatum.
 §. 181.⁴⁴² Ceterum ne post obi|tum parentis periculo in-
 stituarum subiectus vide|atur pupillus, in usu est, vulga- 5
 rem quidem substitu|tionem palam facere, id est, eo loco,
 quo pupillum he|redem instituimus: (nam) vulgaris sub-

410) (sed) solet ed. Heffl. Ed. 2.: solet (tamen)
 11) In Cod. nec non in contexto Ed. 2. est: uelint adeant
 12) Ita Cod. Ed. 2.: Si quis Cf. not. 61. [Malim Sicut
 autem — institutus, nisi, omisso est, quod in Cod. scri-
 bitur e] 13) Cf. §. 165. 14) Cod.
 nesciente 15) sed etc. Cod.: s' quia
 dura e haec cretio altera minus habet' Lachm. conl.:
 s. q. tam d. e. h. c., altera minus, illa magis in usu
 h.; vel: —, altera minus (dura m. i. u.) h.
 16) Cf. Epit. II, 4, §. 1. 17) in etc. Sic. ed Heffl.
 Sched.: si hec uerba Ed. 2.: si haec uerba (adiecta sint)
 18) Cf. ad Commentar. I. not. 248. 19) Sched.:
 in universo At pag. 155. (vid. Commentar. III. §. 103.)
 Cod. habet: in uniuersum ualere. 20) Haud scio,
 an delenda sit vox posse. 21) Vid. pr. I. de pupill.

subst. Cf. ad hanc §. et ad §§. 180. 181. Epit. II, 4, §. 2.
 22) Inst. suis 23) Inst. quis habet 24) §§. 174.
 177. 25) Inst. potest 26) Inst. add. ei
 27) Inst.: alius ei sit her. 28) Inst. et 29) Inst. ei
 30) Inst. eis 31) Inst.: veluti si quis dicat
 32) Verba non erit etc., ex Inst. deprompta, quae in
 contexto Ed. 2. non leguntur, in Addend. exhibui.
 33) Ex Inst. 34) Inst. add.: (id est pubes factus
 sit), tunc 35) Quo — substitutus. Vid. c. pr. I.
 duo quodammodo sunt testamenta etc. Vid. §. 2. I. t. c.
 36) Inst. add. tunc 37) Inst. patri [Cod. et Ed. 2.
 patris] 38) Ex Inst. 39) Inst.: extiter. her.
 40) Inst.: alterum patr., alterum 41) Inst. add.
 duarum causarum, id est 42) illam autem substitu-
 tionem — aperiantur. Vid. §. 3. I. t. c.

gradu liberum | et ³⁶² heredem instituere, ut si creditoribus satis | non fiat, potius huius heredis ⁶³, quam ipsius testatoris bona veneant ⁶⁴, id est, ut ignominia, quae accidit ⁶⁵ ex venditione bonorum, hunc potius heredem,
 15 quam ipsum testatorem contingat. quamquam apud Fufidium Sabino placeat, eximendum eum esse ignominia, quia non | suo vitio, sed necessitate iuris bonorum venditionem pateretur: sed alio iure utimur. §. 155. ⁶⁶ Pro hoc tamen in commodum illud ei commodum praestatur,
 20 ut ea, quae | post mortem patroni ⁶⁷ sibi adquisierit, sive ante | bonorum venditionem, sive postea ⁶⁸, ipsi reserventur. | et quamvis propter contractionem bona venierint, | iterum ex hereditaria causa bona eius non venient, nisi | si quid ei ex hereditaria causa fuerit adquisitum, || velut si (ex eo, quod) ⁶⁹ Latinus adquisierit, lo-
 59^a. cupletior factus sit: | cum ceterorum hominum, quorum bona venierint, | pro (residua) ⁷⁰ portione, si quid postea adquisierit, etiam saepius | eorum ⁷¹ bona veniri solent ⁷² |
 5 §. 156. ⁷³ Sui autem et necessarii heredes sunt velut filius | filiae, nepos neptisve ex filio, deinceps ceteri ⁷⁴, qui | modo in potestate morientis fuerunt ⁷⁵. sed uti ne | pos neptisve suus heres sit ⁷⁶, non sufficit, eum ⁷⁷ in potestate avi mortis tempore fuisse, sed opus est, ut | pater quoque ⁷⁸ eius, vivo patre suo, desideret suus | heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet ⁷⁹ ratione | liberatus potestate: tum ⁸⁰ enim nepos neptisve in | locum sui patris succedunt ⁸¹. §. 157. ⁸² Sed sui quidem heredes
 15 ideo appellantur quia domestici heredes | sunt, et vivo quoque parente ⁸³ quodammodo domini | existimantur: unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum. necessarii vero ideo dicuntur, quia | omnimodo, (sive) velint, (si)ve (nolint), (tam) ⁸⁴ ab
 20 intestato, quam ex testamento heredes fiunt. §. 158. ⁸⁵ Sed his Praetor permittit ⁸⁶, abstinere se ab hereditate, | ut potius parentis bona veneant ⁸⁷. | §. 159. Idem iuris est et (in) uxoris persona, quae in manu est, quia filiae loco est; et in nurus, quae in manu filii est, quia neptis loco est. §. 160. Quin ⁸⁸ similiter abstinendi

potestatem facit Praetor etiam mancipato, id est, ei, qui ⁸⁹ in causa mancipii est ⁹⁰, cum liber et heres institutus ⁹¹ sit; cum necessariis, non etiam suus heres sit, tamquam servus. | §. 161. ⁹² Ceteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei | heredes appellantur. itaque ⁹³ liberi quoque nostri, | qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti | sicut ⁹⁴ extranei ⁹⁵ videntur. quae de causa et qui a matre | heredes ⁹⁶ instituuntur, eodem numero sunt, quia feminae | liberos in potestate ⁹⁷ non habent. servi quoque, qui | liberi et ⁹⁸ heredes instituti sunt et postea a domino manu | missi, eodem numero habentur ⁹⁹. §. 162. ¹⁰⁰ Extraneis autem | hereditas deliberandi potestas data ¹⁰¹ est de ad eundem hereditate, vel non ad eundem. §. 163. ¹⁰² Sed sive is, cui abstinendi potestas est, inmiscuerit se bonis hereditariis, | sive is ¹⁰³, cui de ad eundem (hereditate) ¹⁰⁴ deliberare licet, adierit, | postea relinquenda hereditatis facultatem non habet, nisi si ¹⁰⁵ minor sit annorum ¹⁰⁶ xxv. nam huius aetatis | hominibus ¹⁰⁷, sicut in ceteris omnibus | causis, deceptis, ita etiam ¹⁰⁸ si temere damnosam | hereditatem susceperint, ¹⁰⁹ Praetor succurrit. scio quidem ¹¹⁰, | divum Hadrianum etiam maiori xxv annorum ¹¹¹ veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande aes | alienum, quod aditam hereditatis tempore latebat, | apparuisset ¹¹². ||

§. 164. Extraneis hereditas solet cretio dari, id est, ¹¹³ finis de liberandi, ut intra certum tempus vel adeant | ¹¹⁴ hereditatem, vel si non adeant, temporis fine summoveantur. ideo autem cretio appellata est, quia cretare ¹¹⁵ est quasi decernere et constituere. §. 165. Cum ergo | ita scriptum sit: HERES TITUS ESTO, adicere debemus: CERNITOQUE IN CENTUM DIEBUS PROXIMIS, QUIBUS SCIIS POTERISQUE. QUODMI ITA CREVERIS, EXHERES ESSE. §. 166. Et | qui ita heres institutus est, si velit heres esse, debet in | tra diem cretionis cernere, id est, haec ¹¹⁶ verba dicere: QUOD ME PUBLIUS MAEVIUS ¹¹⁷ TESTAMENTO SUO HEREDEM INSTITUIT, EAM | HEREDITATEM ADEO CERNORQUE. Quodsi ita non creverit, finito | tempore cretionis excluditur: nec quidquam proficit | si pro herede gerat,

362) liberum et om. Inst. 63) Inst.: eius heredis bona 64) Inst.: testatoris a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. 65) Ita Lachm. Sched. et Ed. 2.: accedit 66) Proreserventur. Vid. c. §. 1. l. 67) Inst. add. sui 68) sive ante etc. Haec in Inst. non leguntur. 69) Verba ex eo quod, quae olim Savignio suadent in contextum recepti, commode abesse non posse, etiamnum existimo. Ipse Sav. nunc cum Lachmanno contra sentit. 70) Verb. residua abundare arbitrantur Heft. et Lachm. 71) eorum, quod habet Cod., olim in contextum recipere dubitavi; nunc ne omitterem suasit Lachm. 72) Sic Cod. Ed. 2.: soleant 73) Vid. §. 2. l. t. c. Cf. Epit. l. c. 74) Inst.: et deinceps ceteri liberi 75) Inst. fuerint 76) suus etc. Inst. sui heredes sint 77) In Ed. 2. ex Inst. additi: (eamue) 78) quoque om. Inst. 79) Inst. add. alia 80) Inst. tunc 81) Inst.: patris sui succedit. 82) Vid. c. §. 2. l. 83) Inst. patre 84) Quae supplevi, ex Inst. sumpsit. Heft. ed.: omnimodo, velint (nolint)ve, (tam) 85) Vid. c. §. 2. l. 86) Inst. add. volentibus 87) Inst.: ut pot. par., quam ipsorum bona similiter a creditoribus possideantur. Cf. not. 364. 88) Cod.:

quoniam etiam 89) Sched.: etiam ei qui in causa id est mancipato macipi e Sav. legendum censet: etiam ei, qui in causa mancipii est, id est, mancipato Klenz. verba id est mancipato pro glossemate habet. [Recte, puto.] 90) Vid. §. 3. l. t. c. Cf. Epit. l. c. 91) sicut dicitur in Inst. 92) Inst. add. heredes 93) Inst.: hered. a. m. 94) Inst.: in pot. lib. 95) Sched.: qui cum liberi et A Lachmanno admoneor, posse retineri verbum cum, si pro liberi et legatur libertate. 96) servi etc. Inst.: servus quoque a domino heres institutus et post testamentum factum ab eo manumissus eodem numero habetur. 97) Vid. §. 5. l. t. c. 98) data om. Inst. 99) Vid. §§. 5. et 6. l. t. c. 400) Inst. extraneus 1) Ex Inst. 2) si abest ab Inst. 3) Cod. ann. Inst. annis 4) In Sched. sequitur: pmissum e 5) Inst. et 6) scio quidem Inst. Sciendum tamen est 7) Cod. ann. Inst. annis 8) Inst. emerisset 9) Sched. titius; et sic olim edidi. Iam cum Lachmanno scribendum duxi Maevius. nam in praecedente §. Titii nomine designatur heres. praeterea in fictis personarum nominibus Publius et Titius nunquam, Publius et Maevius autem saepissime iunguntur.

15 id est, si rebus hereditariis tanquam | heres utatur. |
 §. 167. At is, qui sine cretione heres institutus sit, aut
 qui ab intestato legitimo iure ad hereditatem vocatur,
 potest aut | cernendo, aut pro herede gerendo, vel etiam
 nuda voluntate suscipiendae hereditatis heres fieri: ei-
 20 que liberum est, quocumque tempore voluerit, adire
 hereditatem. (sed) solet ¹¹⁰ Praetor postulantibus heredi-
 tariis creditoribus tempus constituere, intra quod, si
 vellet, adeat ¹¹¹ hereditatem: si minus, ut liceat creditoribus
 bona defuncti vendere. §. 168. Si qui ¹¹² autem
 97. cum cretione || heres institutus est, (sicut) nisi creverit
 6b. hereditatem, non fit heres; ita | non aliter excluditur,
 quam si non creverit intra | id tempus, quo cretio finita
 sit. itaque licet ante diem | cretionis constituerit, here-
 5 ditatem non adire, tamen pae|nitentia actus, superante die
 cretionis, cernendo heres esse potest. §. 169. At
 hic, qui sine cretione heres institutus est, quique ab
 intestato per legem vocatur, sicut | voluntate nuda heres
 fit, ita et contraria destina|tione statim ab hereditate re-
 10 pellitur. | §. 170. Omnis autem cretio certo tempore
 constringitur. | in quam rem tolerabile tempus visum est
 centum dierum. potest tamen nihilominus iure civili
 aut longius, aut brevius tempus dari: longius ta|men
 interdum Praetor coartat. §. 171. Et quamvis omnis cretio |
 15 certis diebus constringatur, tamen alia cretio | vulgaris
 vocatur, alia certorum dierum: vulga|ris illa, quam supra
 exposuimus ¹¹³, id est, in qua dicuntur haec | verba: QUI-
 BUS SCIET POTERITQUE; certorum dierum, in | qua, detra-
 ctis his verbis, cetera scribuntur. §. 172. Quarum
 20 cretionum magna differentia est. nam vulgari cretione |
 data, nulli dies computantur, nisi quibus scierit quisque,
 se heredem esse institutum, et possit cernere. cer|torum
 vero dierum cretione data, etiam nescien|tibus ¹¹⁴ se heredem
 98. institutum esse numerantur dies continui: item ei quo-
 6a. que, qui aliqua ex causa cernere prohibetur, et eo am-
 plius ei, qui sub condicione heres institutus est, tempus
 numeratur. unde melius et aptius est, vul|gari cretione
 5 uti. §. 173. Continua haec cretio vocatur, quia
 continui dies numerantur. sed quia tamen dura est haec
 cretio, altera magis in usu habetur ¹¹⁵; unde etiam vul-
 garis dicta | est.

DE SUBSTITUTIONIBUS. §. 174. ¹¹⁶ Interdum |
 duos pluresve gradus heredum facimus, hoc modo: | LU-
 CIUS TITIVS HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS (CENTUM)
 10 PROXIMIS, QUIBUS SCI|ES POTERISQUE. QUODNI ITA CREVE-

RIS, EXHERES ESTO. TUM MAEVI|US HERES ESTO, CERNITO-
 QUE IN DIEBUS CENTUM et reliqua. et deinceps in quan-
 tum velimus, substituere possumus. | §. 175. Et licet
 nobis vel unum in unius locum substitue|re pluresve; et
 contra in plurium locum vel unum, | vel plures substi- 15
 tuere. §. 176. Primo itaque gradu scribitus heres
 hereditatem cernendo fit heres, et substi|tutus excludi-
 tur: non cernendo summovetur etiam|si pro herede gerat,
 et in locum eius substitutus suc|cedit. et deinceps
 si plures gradus sint, in singulis si|mili ratione idem con- 20
 tingit. §. 177. Sed si cretio sine ex|heredatione sit
 data, id est, in haec verba ¹¹⁷: SI NON CREVERIS, | TUM
 PUBLIVS MAEVIUS HERES ESTO, illud diversum invenitur,
 quia ¹¹⁸ si prior ommissa cretione pro herede gerat, sub-
 stitutus | in partem admittitur, et fiunt ambo aequis par-
 tibus || heredes. quodsi neque cernat, neque pro herede 99.
 gerat, | sane in universum ¹¹⁹ summovetur, et substitutus | ¹²⁰
 in totam hereditatem succedit. | §. 178. Sed dudum
 quidem placuit, quamdiu cernere et eo modo | heres fieri 5
 possit prior, etiamsi pro herede | gesserit, non tamen
 admitti substitutum: cum vero cretio | finita sit, tum pro
 herede gerentem admittere substi|tutum. olim vero pla-
 cuit, etiam superante cre|tione, posse ¹²⁰ eum pro herede
 gerendo in partem sub|stitutum admittere, et amplius ad 10
 cretionem re|verti non posse. |

§. 179. ¹²¹ Liberis nostris ¹²² inpueribus, quos in po-
 testate ha|bemus ¹²³, non solum ita, ut supra ¹²⁴ diximus,
 substituere | possumus ¹²⁵, id est, ut 'si' heredes ¹²⁶ non
 extiterint, alius nobis heres sit ¹²⁷; sed eo amplius, ut 15
 etiam ¹²⁸ si heredes nobis ¹²⁹ extiterint et adhuc inpueres
 mortui fue|rint, sit iis ¹³⁰ aliquis heres. velut ¹³¹ hoc mo-
 do: TITIVS FILIVS | MEVS MIHI HERES ESTO. SI FILIVS
 MEVS MIHI (HERES NON ERIT, SI VE HERES ¹³²) ERIT ET |
 'PRIVS' ¹³³ MORIATUR, QUAM IN SVAM TUTELAM VE|NERIT ¹³⁴, 20
 SEIVS HERES ESTO. §. 180. Quo casu siquidem
 non extiterit heres filius ¹³⁵, substitutus patri ¹³⁷ fit | heres:
 'si vero' ¹³⁸ heres extiterit ¹³⁹ filius, et ante pu|bertatem de-
 cesserit, ipsi filio fit heres substi|tutus. quamobrem duo
 quodammodo sunt testamenta: || aliud patris; aliud ¹⁴⁰ fi- 100.
 lii, tamquam si ipse filius sibi here|dem instituisset. ¹⁴¹
 aut certe unum est testamen|tum ¹⁴² duarum hereditatum.
 §. 181. ¹⁴³ Ceterum ne post obi|tum parentis periculo in-
 sidiarum subiectus vide|atur pupillus, in usu est, vulga- 5
 rem quidem substitu|tionem palam facere, id est, eo loco,
 quo pupillum he|redem instituimus: (nam) vulgaris sub-

110) (sed) solet ed. Heffl. Ed. 2.: solet (tamen)
 11) In Cod. nec non in contexto Ed. 2. est: uelint adeant
 12) Ita Cod. Ed. 2.: Si quis Cf. not. 61. [Malim Sicut
 autem — institutus, nisi, omisso est, quod in Cod. scri-
 bitur e] 13) Cf. §. 165. 14) Cod.
 nesciente 15) sed etc. Cod.: s' quia
 dura e haec cretio altera minus habet' Lachm. conii.:
 a. q. tam d. e. h. c., altera minus (illa magis in usu)
 h.; vel: —, altera minus (dura m. i. u.) h.
 16) Cf. Epit. II, 4, §. 1. 17) in etc. Sic. ed Heffl.
 Sched.: si haec uerba Ed. 2.: si haec uerba (adiecta sint)
 18) Cf. ad Commentar. I. not. 248. 19) Sched.:
 in uniuerso At pag. 155. (vid. Commentar. III. §. 103.)
 Cod. habet: in uniuersum ualere. 20) Haud scio,
 an delenda sit vox posse. 21) Vid. pr. I. de pupill.

subst. Cf. ad hanc §. et ad §§. 180. 181. Epit. II, 4, §. 2.
 22) Inst. suis 23) Inst. quis habet 24) §§. 174.
 177. 25) Inst. potest 26) Inst. add. ei
 27) Inst.: alius ei sit her. 28) Inst. et 29) Inst. ei
 30) Inst. eis 31) Inst.: veluti si quis dicat
 32) Verba non erit etc., ex Inst. deprompta, quae in
 contexto Ed. 2. non leguntur, in Addend. exhibui.
 33) Ex Inst. 34) Inst. add.: (id est pubes factus
 sit), tunc 35) Quo — substitutus. Vid. c. pr. I.
 duo quodammodo sunt testamenta etc. Vid. §. 2. I. t. c.
 36) Inst. add. tunc 37) Inst. patri [Cod. et Ed. 2.
 patris] 38) Ex Inst. 39) Inst.: extiter. her.
 40) Inst.: alterum patr., alterum 41) Inst. add.
 duarum causarum, id est 42) illam autem substitu-
 tionem — aperiantur. Vid. §. 3. I. t. c.

stitutio ita vocat | ad hereditatem substitutam, si omnino
 pupillus heres non | extiterit; quod accidit cum vivo pa-
 10 rente moritur, | quo casu nullum substituti maleficium
 suspicari possumus, cum scilicet vivo testatore omnia,
 quae in testamento scribita sint, ignorentur. illam autem
 substitutionem, per quam etiam si⁴⁴ heres extiterit pu-
 15 pillus et intra pubertatem decesserit, | substitutum voca-
 mus⁴⁴, separatim in inferioribus | tabulis scribimus, eas-
 que tabulas proprio lino propriaque cera consignamus,
 et in prioribus tabulis cave[mus]⁴⁵, ne inferiores tabulae
 vivo filio et adhuc in pubere aperiantur. set longe tu-
 20 tius est, utrumque | genus substitutionis separatim in in-
 ferioribus tabulis consignari, quod, si ita consignatae vel
 separatae fuerint substitutiones, ut diximus, ex priore
 potest intellegi, in altera quoque idem esse | substitu-
 101. tus⁴⁶. || §. 47 182. Non solum autem heredibus institu-
 22. tis in puberibus | liberis ita substituere possumus, ut si⁴⁸
 ante pubertatem mortui fuerint, sit is heres, quem nos
 voluerimus⁴⁹, | sed etiam exheredatis. itaque eo casu si
 5 quid pupillo ex hereditatibus, legatisve, aut donationi-
 bus propinquorum⁵⁰ acquisitum fuerit, id omne ad | sub-
 stitutum pertinet⁵¹. | §. 183.⁵² Quaecumque diximus
 de substitutione in puberum | liberorum⁵³ vel heredum in-
 10 stitutorum, vel exheredatorum, eadem | etiam de postumis
 intellegemus⁵⁴. | §. 184.⁵⁵ Extraneo vero⁵⁶ heredi |
 instituto ita substituere non possumus⁵⁷, ut si heres | ex-
 titerit et intra aliquod tempus decesserit, alius ei heres
 sit⁵⁸: sed hoc solum nobis⁵⁹ permissum est, ut eum | per
 fideicommissum obligemus⁶⁰, ut hereditatem nostram⁶¹
 15 vel totam, | vel (pro)⁶² parte restituat⁶³; quod ius quale
 sit, suo loco⁶⁴ trademus. |

§. 185. Sicut autem liberi homines, ita et servi tam
 nostri, | quam alieni heredes scribi possunt. §. 186. Sed
 noster servus | simul et liber et heres esse iuberi debet,
 id est hoc modo: STICHUS | SERVUS MEUS LIBER HERESQUE
 20 ESTO, vel: HERES LIBERQUE | ESTO. §. 187. Nam si
 sine libertate heres institutus sit, etiam | si postea manu-
 missus fuerit a domino, heres esse | non potest, quia in-

stitutio in persona eius non constituit: ideoque licet alio-
 matus sit, non potest iussu | domini cernere hereditatem.
 §. 188.⁶⁵ Cum libertate vero heres | institutus si^{quidem} 10
 in eadem causa manserit, fit⁶⁶ | ex testamento liber et-
 que necessarius heres⁶⁷. si | vero ab ipso⁶⁸ testatore
 manumissus fuerit, suo arbitrio hereditatem adire potest⁶⁹.
 quodsi alienatus sit⁷⁰, iussu | novi domini 'adire heredi-
 5 tatem debet, et ea⁷¹ ratione | per eum dominus fit heres:
 'nam ipse alienatus neque⁷² heres, neque | liber⁷³ esse
 potest. §. 189.⁷⁴ Alienus quoque servus heres in-
 stitutus 'si in⁷⁵ eadem causa duraverit, iussu domini
 hereditatem adire debet⁷⁶; si vero alienatus fuerit ad
 10 eo, aut vivo⁷⁷ testatore, aut post mortem eius, ante^{quam}
 adeat, debet iussu novi⁷⁸ domini cernere⁷⁹. si | manu-
 missus est antequam adeat⁸⁰, suo arbitrio adire heredi-
 tatem potest. §. 190. Si autem servus alienus heres
 institutus est, vulgari cretione data, ita i(n)stollegitur dies
 cretionis cedere⁸¹, si ipse servus scierit, se heredem in-
 15 stitutum esse, | nec ullum impedimentum sit, quominus
 certiorum dominum faceret, ut illius iussu cernere possit.
 §. 191.⁸² Post haec videamus de legatis. quae pars
 iuris ex|tra propositam quidem materiam videtur; nam⁸³ 20
 loquimur de his iuris figuris, quibus per universitatem
 res nobis adquiruntur: sed cum omnimodo⁸⁴ de | testa-
 mentis, deque heredibus, qui testamento instituuntur, lo-
 cuti sumus, non sine causa sequenti loco || poterat⁸⁵ haec 103
 iuris materia tractari. | 21.
 §. 192.⁸⁶ Legatorum utique genera 'sums' quattuor:
 aut enim | per vindicationem legamus, aut per damnatio-
 nem, aut si[n]endi modo, aut per praecceptionem. | 5
 §. 193.⁸⁶ Per vindicationem — — — — —
 verbi | gratia: HOMINEM STICHUM DO, LEGO. sed si —
 — | verbum positum sit, velut — — — — — 'per
 cin|dicationem legatum est: sive * — — — — — |
 ita legatum fuerit, SUMITRO * — — — — — | ita, CAPITO;⁸⁷
 aequae per vindicationem 'legatum est⁸⁷. §. 194.⁸⁸ Ideo
 autem per vindicationem legatum appellatur, quia post
 aditam | hereditatem statim ex iure Quiritium res legata-

44) Cod. si etiam Inst. etsi 44) Inst. substitutus vocatur
 45) in inferioribus etc. Inst.: in inferiorib. partibus scri-
 bere eamque partem proprio l. p. c. consignare et in
 priore parte testamenti cavere Subintelligendum debet.
 46) idem etc. Ita Cod. In contextu Ed. 2. est: eun-
 dem esse substitutum; at in Addend. Cod. lectionem re-
 stituit. 47) Vid. §. 4. I. t. c. 48) Inst.: substitu-
 ere parentes possunt, ut et si heredes eis extiterint et
 49) Inst.: sit eis heres is, quem ipsi voluerint 50) Inst.
 add. atque amicorum 51) Inst. pertineat. 52) Vid.
 c. §. 4. I. Cf. Epit. II, 4, c. §. 2. 53) Cod. liberum
 54) Inst. intellegimus. 55) Vid. §. 9. I. t. c. Cf.
 Epit. II, 4, §. 3. 56) Inst. add. vel filio puberi
 57) Inst.: substituere nemo potest 58) Inst.:
 sit her. 59) nobis om. Inst. 60) Inst. testa-
 tor obliget 61) ut etc. Ed. 2.: ut (alii) h. n.
 Inst.: alii h. eius 62) Ex Inst. Consonat Ed. 1.
 In Ed. 2. propter §§. 273. et 277. supplevi e.c. Sed cf.
 §. 259. 63) Inst. restituere 64) §. 248. sq.
 65) Vid. §. 1. I. de hered. instit. : Servus autem a do-
 mino suo heres etc. 66) Ex Inst. 67) Inst.:
 liber heresque necess. [Gaius coniunctione atque vix
 utitur nisi post proinde vel aliter. Itaque malum idem-
 que.] 68) ab ipso Inst. a vivo 69) Inst.: adire

hereditat. pot., quia non fit necessarius, cum utrumque ex
 domini testamento non consequitur. 70) Inst. fuerit
 71) et 72) Ex Inst. 73) Inst.: liber, neque heres
 74) Vid. c. §. 1. I. 75) Ex Inst. 76) Inst.:
 iussu eius dom. adire heredit. d. 77) Ex Inst.; nisi
 quod ibi est: ab eo fuerit etc. 78) Ex Inst.
 79) Inst. adire 80) si etc. Inst.: at si manumiss.
 e. vivo testatore, vel mortuo anteq. ad. 81) intel-
 legitur etc. con. Huschk. Sched.: igitur dies cretionis
 cedere. Ed. 2.: igitur d. c. cedere. 82) Vid. pr. I.
 de legat. 83) Inst. omnino 84) Inst. potest
 85) In Cod. praecedere videntur alicuius inscriptionis
 vestigia. Ad ipsam §. cf. Epit. II, 5, pr. 86) Cf.
 Epit. II, 5, §. 1. 87) Gaius ita fere scripsisse pu-
 to: Per vindicationem legatum hoc modo relinquimus
 verbi gratia: HOMINEM STICHUM DO, LEGO. sed sive al-
 terutrum verbum positum sit, velut: HOMINEM STICHUM
 DO, PER VINDICATIONEM LEGATUM EST: sive alius similibus
 verbis velut ita legatum fuerit: sumito, vel ita: sibi ha-
 beo, vel ita: capito. aequae per vindicationem legatum
 est. Hollw. mavult: Per vindicat. hoc modo legamus
 verbi grat. etc. [Tum Heft.: sed et si alterutrum verbum.
 In tertio membro possis: si vero etiam aliis verbis.]
 88) Cf. Epit. II, 5, c. §. 1. et §. 3.

tium; tamen ipsa | lege Papia significatur, ut collegata-
 15 rius coniunctus, si liberos habeat, potior sit heredibus,
 etiam | si liberos habebunt. §. 208. Set plerisque placuit,
 quantum ad hoc ius, quod lege Papia coniunctis
 constituitur, | nihil interesse, utrum per vindicationem,
 an per damnationem legatum sit. |
 20 §. 209. ¹⁰ Sinendi modo ita legamus: HERES MEUS ¹¹
 DAMNA | ESTO SIKERE, LUCIUM TITIUM HOMINEM STICHUM SU-
 MERE SIBIQUE HABERE. §. 210. ¹² Quod genus legati
 plus quidem habet (quam) | per vindicationem legatum;
 minus autem, quam | per damnationem. nam eo modo
 108. non solum suam rem || testator utiliter legare potest, sed
 5^a. etiam heredis sui: | cum alioquin per vindicationem nisi
 suam rem legare | non potest; per damnationem autem
 5 cuiuslibet extranei rem legare potest. | §. 211. Sed
 siquidem mortis testatoris tempore res ¹³ ipsius testatoris
 sit, vel heredis, plane utile legatum | est, etiamsi testa-
 menti faciendi tempore neutrius fuerit. §. 212. ¹⁴ Quodsi
 post mortem testatoris ea res heredis esse coeperit,
 10 quaeritur, an utile sit legatum. | et plerique putant in-
 utile esse. quid ergo est? licet | aliquis eam rem lega-
 verit, quae neque eius umquam fuerit, neque postea
 heredis eius umquam esse coeperit, | ex senatusconsulto
 Neroniano proinde videtur, ac si per damnationem re-
 15 licta esset. | §. 213. Sicut autem per damnationem
 legata res non statim post aditam hereditatem legatarii
 efficitur, sed manet | heredis eousque, donec is heres
 tradendo, vel mancipando, vel in iure cedendo legatarii
 eam se|cerit; ita et in sinendi modo legato iuris est: et
 20 ide|o huius quoque legati nomine in personam actio | est,
 QUIDQUID HEREDEM EX TESTAMENTO DARE, FAC|ERE OPORTET. |
 §. 214. ¹⁵ Sunt tamen, qui putant, ex hoc legato non
 videri obligatum heredem, ut mancipet, aut in iure ce-
 109. dat, || aut tradat, sed sufficere, ut legatarium rem | su-
 24^a. mere patiat; quia nihil ultra ei testator im|peravit,
 quam ut sinat, id est, patiat, legatarium rem | sibi ha-
 bere. §. 215. Maior illa dissensio in hoc legato in-
 5 tervenit, si eandem rem duobus pluribusve disiu|ctim
 elegasti ¹⁵. quidam putant, utrisque solidum de|beri,
 sicut per damnationem ¹⁶: nonnulli occupan|tis esse me-
 liorem condicionem aestimant; quia, cum in | eo genere
 10 legati damnetur heres patientiam | praestare, ut legatarius
 rem habeat, sequitur, ut si pri|ori patientiam praestiterit
 et is rem sumpserit, se|curus sit adversus eum, qui post-
 ea legatum pe|titerit, quia neque habet rem, ut patiat
 eam ab e|o sumi, neque dolo malo fecit, quominus eam
 15 rem habe|ret. |
 §. 216. ¹⁷ Per praeceptionem hoc modo legamus ¹⁸:
 LUCIUS TITIUS HO|MINEM STICHUM PRAECIPITO. §. 217. Sed

nostri quidem | praeceptores nulli alii eo modo legari
 posse putant, | nisi ei, qui aliqua ex parte heres scribitus
 esset ¹⁹: praecipere enim esse, praecipuum sumere; quod
 tantum in | eius persona ²⁰ procedit, qui aliqua ex parte
 heres insti|tutus est, quod is ²¹ extra portionem hereditatis
 praecipiat | legatum, (quod) habiturus sit ²². §. 218. Ideo
 que si extraneo le|gatum fuerit, inutile est legatum. adeo
 ut Sabinus || existimaverit, ne quidem ex *senatusconsulto* ¹⁸
 Neroniano posse convallescere: nam eo, inquit, *senatus-* ²⁴
consulto ea tantum con|firmantur, quae verborum vitio
 iure civili non valent; | non quae propter ipsam perso-
 nam legatarii non debentur. sed Iuliano et ²³ Sexto
 placuit, etiam hoc casu | ex *senatusconsulto* confirmari
 legatum: nam ex verbis etiam | hoc casu accideret, ut
 iure civili inutile sit legatum, inde ²⁴ | manifestum es-
 se ²⁵, quod eidem aliis verbis recte lega|tur, velut per
 vindicationem ²⁶, per damnationem, sinendi modo: tunc
 autem vitio personae legatum non | valere, cum ei le-
 gatum sit, cui nullo modo lega|ri possit, velut peregrino,
 cum quo testamentifac|io non sit; quo plane casu *se-*
natusconsulto locus non est. §. 219. Item *no|stris*
 praeceptores quod ita legatum est, nulla ratione putant |
 posse consequi eum, cui ita fuerit legatum, (*praeter*) ¹⁵
 qu|am ²⁷ iudicio familiae erciscundae, quod inter heredes
 de hereditate erciscunda, id est, dividenda accipi |
 solet: officio enim iudicis id contineri, ut et quod per |
 praeceptionem legatum est, adiudicetur. §. 220. Unde
 intel|legimus, nihil aliud secundum nostrorum pra|e-
 20 ptorum opinionem per praeceptionem legari posse nisi
 quod testatoris sit: nulla enim alia res, quam heredi|taria,
 deducitur in hoc iudicium. | itaque si non suam rem
 eo modo testator legaverit, || iure quidem civili inutile
 erit legatum; sed ex *senatusconsulto* confirmabitur. ali-
 quo tamen casu etiam | alienam rem (*per*) praeceptionem
 legari posse fatentur: | veluti si quis eam rem legaverit,
 quam creditori fiduci|ae causa mancipio dederit; nam of-
 5 ficio iudicis co|heredes cogi posse existimant, soluta po-
 tencia | solvere ²⁸ eam rem, ut possit praecipere is, cui
 ita lega|tum sit. §. 221. Sed diversae scholae au-
 ctiores putant, etiam extra|neo per praeceptionem legari
 posse proinde, ac si ita scribatur: TITIUS HOMINEM STI-
 10 CHUM CAPITO; supervacuo ad|iecta *prae* syllaba ²⁹: ideo-
 que per vindicationem eam rem | legatam videri. quae
 sententia dicitur divi Hadria|ni constitutione confirmata
 esse. §. 222. Secundum | hanc igitur opinionem, si
 ea res (*ex*) iure Quiritium defuncti fu|erit, potest ³⁰ a
 legatario vindicari, sive is ³¹ unus ex heredi|bus sit, sive
 extraneus: et ³² si in bonis tantum testa|toris fuerit, ex-
 traneo quidem ex *senatusconsulto* utile erit | legatum,

510) Cf. Epit. II, 5, §. 6. 11) Cod.: meus dare
 12) Cf. Epit. II, 5, §§. 3. 6. 13) Cod. Blumio teste
 habet *res* 14) Cf. Epit. II, 5, §. 6. verb. *et alienam*.
 15) Cf. Epit. II, 5, §. 6. [15^a] Sic Schedae. Ed. 2.:
 legasti. Cf. not. 538.] 16) Cod. *windica; nem*
 17) Cf. ad hanc et ad seq. §. Epit. II, 5, §. 7.
 18) Cod. *legatumus* 19) Sic ed. Heft. Cod. *ez. i.*
 e. esse. Ed. 2.: est 20) Sched. *phonam* 21) Cod.
his 22) Sav. mavult: *praecipuum legatum habitur. s.*
 23) Klenz. et Heft. ad Cod. fidem edider. *ex.* 24) Cod.

unde 25) Cod. *e i. e. est* 26) Cod. add. et
 27) Cod. *quod* Ed. 2.: *quam* Quae lectio cum ita de-
 mum consistere posset, si praecederet: nulla *alia* rati-
 one, Lachmanno assentior existimanti vel *praeterquam*
 scribendum esse, vel nisi. 28) Lachm. suspicatur,
 Gaium scripsisse *luere*. Cf. L. 28. D. fam. hercisc.
 29) Sched. *p* syllaba *p* (vel *r*) 30) Cod. *p'se*, vel
p'st 31) Cod. *his* 32) Lachmanno auctore Cod.
 lectionem restitui, cum olim edidisset: set

heredi vero familiae heriscundae iudicis officio praestatur: quodsi nullo iure fuerit testatoris, tam heredi, quam extraneo ex senatusconsulto utile erit⁵³³. §. 223.⁵⁴ Sive tamen heredibus, secundum nostrorum opinionem, sive etiam extraneis, secundum illorum opinionem, duobus plaribusve eadem res coniunctim, aut disiunctim legata fuerit, singulis partes habere debent. |

oo^b. AD LEGEM FALCIDIAM. | §. 224. Sed olim quidem licebat, totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare, nec quicquam heredi relinquere praeterquam inane nomen heredis; idque lex XII tabularum permittere videbatur, qua cavetur, ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his verbis: UTI LEGASSIT SUAE REI⁵⁵, ITA IUS ESTO. quare qui scribiti heredes erant, ab hereditate se abstinebant; et idcirco plerique intestati moriebantur. | §. 225. Itaque lata est lex Furia, qua, exceptis personis quibusdam, ceteris plus mille assibus legatorum nomine mortisve causa capere permissum non est. sed et haec lex non perfecit, quod voluit. | qui enim verbi gratia quinque millium aeris patrimonium habebat, poterat quinque hominibus singulis millenos asses legando totum patrimonium erogare. | §. 226. Ideo postea lata est lex Voconia, qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortisve causa capere liceret, quam heredes caperent. ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes habere videbantur; set tamen fero vitium simile nascebatur: nam in multas legatariorum personas distributo patrimonio, poterat adeo heredi minimum relinquere (testator)⁵⁶, ut non expediret heredi, huius lucri gratia totius hereditatis onera sustinere. | §. 227.⁵⁷ Lata est itaque lex Falcidia, qua cautum est, ne plus legare liceat, quam dodrantem. itaque necesse est, ut heres quartam partem hereditatis habeat. et hoc nunc iure⁵⁸ utimur. | §. 228. In libertatibus quoque dandis nimiam licentiam conpescuit lex Furia Caninia, sicut in primo commentario⁵⁹ retulimus. |

DE INUTILITER RELICTIS LEGATIS.⁶⁰ | §. 229.⁶¹ Ante heredis institutionem inutiliter legatur⁶², scilicet quia testamentaria vim ex institutione heredis⁶³ accipiunt, et ob id velut caput et⁶⁴ fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio. | §. 230.⁶⁵ Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari potest⁶⁶. | §. 231. Nostri praecipitores nec tutorem eo loco dari posse existimant: set Laheo et Proculus tutorem posse dari (putant), quod nihil ex hereditate erogatur tutoris

datione. | §. 232. Post mortem quoque heredis inutiliter legatur; id est hoc modo: CUM HERES MEUS MORTUUS ERIT DO, LEGO; aut: DATO. Ita autem recte legatur: CUM HERES MORIATUR⁶⁷; quia non post mortem heredis relinquitur, sed ultimo vitae eius tempore. Rursum ita non potest legari: PRIDIE QUAM HERES MEUS MORIATUR. quod non pretiosa ratione⁶⁸ receptum videtur. | §. 233. Eadem et de libertatibus dicta intellegemus. | §. 234. Tutor vero an post mortem heredis dari possit quaerenti⁶⁹ eadem forsitan poterit esse quaestio, quae de (eo) agitur, qui ante heredum institutionem datur. (DE) POENAE CAUSA RELICTIS LEGATIS. | §. 235.⁷⁰ Poenae quoque nomine inutiliter legatur⁷¹. poenae autem nomine legari videtur, quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis heres⁷² aliquid faciat, aut non faciat; velut quod ita legatur: SI HERES MEUS FILIAM SUAM TITIO IN MATRIMONIUM COLLOCAVERIS⁷³, X (MILIA) SERIO DATO; vel ita: SI FILIAM TITIO IN MATRIMONIUM NON COLLOCAVERIT, X MILIA TITIO DATO. sed et si (quis, si) heres⁷⁴ verbi gratia intra biennium monumentum sibi non fecerit, X Titio dari iusserit, poenae nomine legatum — denique⁷⁵ ex ipsa definitione multas similes species — fingere possumus. | §. 236. Nec libertas quidem poenae nomine dari potest; quamvis de ea re fuerit quaesitum. | §. 237. De tutore vero nihil possumus quaerere, quia non potest datione tutoris heres compelli, quidquam facere, aut non facere: ideoque nec datur poenae nomine tutor; (et si⁷⁶) datus fuerit, magis sub condicione, quam poenae nomine datus videbitur. | §. 238. Incertae personae legatum inutiliter relinquitur. incerta autem videtur persona, quam per incertam opinionem animo suo testator subicit, velut

si ita legatum sit: QUI PRIMUS AD FUNUS MEUM VENERIT⁷⁷, X (SI HERES) MEUS X (MILIA) DATO. idem iuris est si generaliter omnibus legaverit: QUICUMQUE AD FUNUS MEUM VENERINT⁷⁸. in eadem causa est, quod ita relinquitur: 5 QUICUMQUE FILIO MEO IN MATRIMONIUM FILIAM SUAM COLLOCAVERIT, SI HERES MEUS X MILIA DATO. illud quoque in eadem causa est, quod ita relinquitur: QUI POST TESTAMENTUM CONSULES DESIGNATI ERUNT: (NAM)⁷⁹ neque incertis personis legari videtur, et denique aliae multae huiusmodi species sunt. | Sub certa vero demonstratione incertae personae recte legatur; velut: EX COGNATIS MEIS, QUI NUNC SUNT, QUI PRIMUS AD FUNUS MEUM VENERIT, SI X MILIA HERES MEUS DATO. | §. 239. Libertas quoque non videtur incertae personae dari posse,

115. | §. 239. Libertas quoque non videtur incertae personae dari posse,

533) Verbi gratia a Cod. alienum, quod hoc loco inserueram, Heffl. iure eiecit. 34) Cf. Epit. II, 5, c. §. 7.

35) Cod.: legasset suae res 36) Lachm. mavult, omisso verbo testator, legere: poterant a. h. m. r.

37) Cf. Epit. II, 6. 38) Cod.: ei legare Lachm. coni. elegare 39) Cod.: n' iure Ordo verbor. invertendum videtur. 40) §. 42. sq. 41) Cod. tam in principio, quam in fine hui. vers. siglam B exhibet, quae verb. rubrica significare videtur. 42) Vid. §. 34. l. de legat.

43) Inst.: inutiliter antea legabatur 44) Inst. heredum 45) Inst. utique 46) Vid. c. §. 34. l. 47) Inst. poterat 48) Cod. moriatur

49) pretiosa ratione Cf. Commentar. I. §. 190. 50) Poenae — non faciat. Vid. §. 36. l. t. c.

51) Inst.: inutiliter legabatur et adimebatur vel transferabatur. 52) Inst. is [52^a] Ed. 2.: COLLOCAVERIT 53) Sic ed. Klenz. Ed. 2.: et, si heres

54) Ed. 2.: itaque Heffl. ed.: legatum videtur. denique Huschk. coni.: legat. erit et deniq.; Lachm.: leg. est et d.

55) Huschk. coni. ulterius; Lachm. proprias Posterior coniectura ad ductus a Blumio notatos proxime accedit. 56) Lachm. add. ita tutor 57) Cod. venit

58) Ita Huschk. Ed. 2.: omnibus legaverim, quicumque ad funus meum venerint Cod.: — — — — — venerit

59) Lachm. nullo inserto verbo opus esse censet. [Eadem anacoluthi species per duas apodotes est §. 215.: maior illa dissensio intervenit, si —, non nulli existimant, et III, 37.: et illud convenienter dicitur, si —, sine re ha-

quia lex Furia Caninia iubet | nominatim servos liberari.
 §. 240. Tutor quoque certus dari debet. | §. 241.⁶⁰ Postumo quoque alieno inutiliter legatur⁶¹. 'est autem'⁶² |
 20 alienus postumus, qui natus inter suos heredes | testato-
 ri⁶³ futurus non est. ideoque ex emancipato quoque⁶⁴
 filio conceptus nepos extraneus 'est postumus avo'⁶⁵. Nam |
 qui in utero est eius, quae iure nostro non potest | esse
 116. uxor⁶⁶, extraneus postumus patri continet. | §. 242. Ac
 13^b. ne heres quidem potest institui postumus | alienus; est
 enim incerta persona. §. 243. Cetera vero, quae | su-
 pra diximus⁶⁷, ad legata proprie pertinent. quamquam
 5 non | inmerito quibusdam placeat, poenae nomine he-
 redem institui non posse: nihil enim intererit, | utrum le-
 gatum dare iubeatur heres, si fecerit aliquid, aut non
 fecerit, an coheres ei adiciatur; quia | tam heredis ad-
 lectione, quam legati datione com- | pollitur, ut aliquid
 10 contra propositum suum faciat. |
 §. 244. An ei, qui in potestate sit eius, quem he-
 redem institimus, recto legemus, quaeritur. Servius
 recto legari probat, sed evanescere legatum si, quo
 tempore | dies legatorum cedere solet, adhuc in potestate
 15 sit: ideoque sive puro legatum sit et vivo testatore in
 potestate heredis esse desierit, sive sub condicione et
 ante condicionem id acciderit, deberi legatum. | Sabi-
 nus et Cassius sub condicione recto legari, pure non
 20 recte putant: licet enim vivo testatore pos- | sit desinere
 in potestate heredis esse. ideo tamen in- | utile legatum in-
 tellegi oportere, quia quod nullas vires habiturum foret
 si statim post testamentum | factum decessisset testator,
 hoc ideo valere | quia vitam longius traxerit, absurdum
 117. esset. | diversae scholae auctores nec sub condicione re-
 103^a.cte legari (putant); quia quos in potestate habemus, eis
 non | magis sub condicione, quam pure debere possumus.
 §. 245. Ex | diverso constat, ab eo, qui in potestate
 5 (sua) est, herede instituto recto tibi legari: sed si tu
 per eum heres exiteris, evanescere legatum, quia ipse
 tibi legatum | debere non possis; si vero filius emanci-
 patus, aut | servus manumissus erit, vel in alium trans-
 latus, et | ipse heres extiterit, aut alium fecerit⁶⁸, deberi
 10 legatum. |
 §. 246.⁶⁹ Hinc transiamus ad fideicommissa.
 §. 247. Et prius de hereditatibus⁷⁰ videamus.
 §. 248.⁷¹ In primis igitur sciendum | est, opus esse, ut

aliquis heres recto iure⁷² instituatur, | eiusque fidei com-
 mittatur, ut eam hereditatem alii restituant: alioquin in- |
 utile est testamentum, | in quo nemo recto iure⁷³ heres
 instituitur. §. 249.⁷⁴ Verba | autem utilia fideicom-
 missorum haec recte⁷⁵ maxime in usu esse | videntur:
 PETO, ROGO, VOLO, FIDEICOMMITTO, quae proinde firma
 singula sunt, atque si omnia in unum con- | gesta sint.
 §. 250.⁷⁶ Cum igitur scriberimus⁷⁷: (LUCIUS)⁷⁸ TITUS
 HERES ESTO, | POSSUMUS ADICERE: ROGO TE, LUCI TITI, PE-
 TOQUE A TE, UT⁷⁹, CUM PRIMUM | POSSIS HEREDITATEM MEAM
 ADIRE⁸⁰, GAIUS ERIO REDDAS, | RESTITUAS. POSSUMUS autem
 et de parte restituenda ro- | gare⁸¹; et liberum est, vel
 sub condicione, vel pure relinquere | fideicommissa, vel
 ex die certa⁸². §. 251.⁸³ Restituta autem | heredi-
 10 tate is, qui restituit, nihilominus heres permanet⁸⁴, is |
 vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis loco
 est, aliquando legatarii⁸⁵. §. 252. Olim autem nec
 heredis loco erat, nec | legatarii, sed potius emptoris;
 tunc enim in usu erat⁸⁶, | ei, cui restituebatur hereditas,
 nummo uno eam hereditatem dicis causa venire; et quo
 stipulatio- | nes inter (creditorum hereditatis et emptorem
 interponi solent, eadem interponebantur inter) ⁸⁷ heredem
 et eum, cui restituebatur hereditas, id est, hoc modo:
 heres quidem stipulabatur ab eo, cui restituebatur heredi-
 15 tatis, ut quicquid hereditario nomine condemnatus fuisset,
 sive quid alias | bona fide dedisset, eo nomine in-
 demnis esset, et omnino si quis cum eo hereditario no-
 mine ageret, ut recte defendere- | tur: ille vero, qui reci-
 piebat hereditatem, invicem stipulabatur, ut si quid ex
 hereditate ad heredem pervenisset, id sibi restitueretur;
 ut | etiam pateretur, eum hereditarias actiones procura-
 torio aut cognitorio nomine exequi. | §. 253.⁸⁸ Sed
 posterioribus temporibus, Trebellio Maximo | et Anniano⁸⁹
 Seneca Consulibus, senatusconsultum factum est, quo
 cautam est, | ut si cui⁹⁰ hereditas ex fideicommissi causa
 restituta sit, actiones⁹¹, | quae iure civili heredi et in
 heredem competere, (ei) | et in eum darentur, cui ex
 fideicommissi restituta esset hereditas. post quod senatus-
 consultum desierunt illae cautiones in usu haberi. |
 Praetor enim utiles⁹² actiones ei et in eum, qui recipit
 hereditatem, quasi heredi et in heredem dare coepit: |
 20 etneque in edicto proponuntur. ⁹³ §. 254. Sed rursus
 quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem, aut

heredi & p. | 560) Postumo — avo. Vid. §. 26. l. t. c.
 61) Inst. legabatur 62) Ex Inst. 63) Inst. te-
 statore 64) quoque abest ab Inst. 65) est etc. Ita
 Musckh. Ed. 2. haec verba non habet. Extant in Inst.,
 nisi quod ibi erat legitur. 66) dem etc. In contextu
 Ed. 2. legantur sola verba est eius et uxor. (Quae nunc
 supplevi maximam partem com. Ho. lw. 67) §§. 229-
 232. 233. 68) Ed. 2.: a. al. (heredem) fec. Heft.
 verb. heredem recte exposuit. cf. l. 30. D. de hered. insti-
 69) §. 234. 237. Vid. pr. l. de fideicom. heredit.
 Nunc transiamus etc. 70) Inst. add. fideicommissis
 71) Vid. §. 2. l. t. c. Cf. Epit. ll. 7. pr. 72) Inst.:
 aliq. rect. iur. testamento her. 73) recto iure om.
 Inst. 74) Vid. §. ult. l. de singul. reb. p. fideicom.
 rect.: Verba aut. fideicom. haec max. i. u. habentur:
 p. r. v. manda. fil. tuo cum: quae proinde sing. firm.
 a. a. a. i. u. c. continent. 75) Lachm. verb. recte

aut delendum. aut in fere commutandum arbitrat.
 76) Vid. c. §. 2. l. de fideicom. heredit. 77) Inst.
 aliquis scripserit: et mox poterit 78) Heft. Lucii
 nomen non addidit. Habent illud Inst. 79) potest
 etc. om. Inst. 80) Inst. add. cum 81) Inst. potest
 autem quisque et d. p. rest. heredem rog. 82) Inst.
 vel pure, vel sub condic. rel. fideicommissum, v. e. d.
 certa. 83) Vid. §. 3. l. t. c. 84) Ed. 2.: manet
 Male: nam in Sched. notatum invenio litteram p verbo
 manet supra lineam praescriptam.
 85) Inst.: aliquando heredis, aliquando legatarii loco ha-
 bebatur. 86) in usu erat Cod. innumerat: et sic
 ed. Heft. 87) Haec similiter excidisse manifestum
 est. Cf. §§. 254. 257. 88) Vid. §. 4. l. t. c. Et in
 Novonis quidem tempore — dare coepit. 89) Sched.
 ei cui. Inst. si 90) Inst. omnes act. 91) Inst.
 post quod senatus. Praetor utiles 92) §. 254. 258

5 pac|ne totam plerumque restituere rogabantur, | ad|ro he-
 reditatem ob nullam, aut minimum lucrum | recusabant,
 atque ob id extinguebantur fideicommissa ⁹³, Pega|so et
 Fusione (Cousulibus) senatus censuit, ut ei, qui rogatus |
 10 esset hereditatem restituere, perinde liceret, quar|tam
 partem retinere ⁹⁴, atque e lege Falcidia in lega|tis re-
 tinere ⁹⁵ conceditur. ex singulis quoque | rebus, quae
 per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permis|sa
 est. per ⁹⁶ quod senatusconsultum ipse (heres) onera he-
 reditaria sustinet ⁹⁷: ille autem, | qui ex fideicommissum
 15 reliquam partem hereditatis recipit ⁹⁸, lega|tarii partiarrii
 loco est ⁹⁹, id est, eius legatarii, cui pars bo|norum lega-
 tur; quae species legati partitio voca|tur, quia cum he-
 rede legatarius partitur here|ditatem. | unde effectum est,
 20 ut quae solent ⁶⁰⁰ stipulationes in|ter heredem et partia-
 rium legatarium interponi, | eadem interponantur inter
 eum, qui ex fideicommissi causa recipit ⁴ hereditatem, et
 heredem, id est, ut et lucrum et da|mnnum hereditarium
 pro rata parte inter eos com|munis sit. §. 255. Ergo
 20. siquidem non plus, quam dodrantem || hereditatis scriptus
 98^b. heres rogatus sit restituere, tum ² | ex Trebelliano sen-
 atusconsulto restituitur ³ hereditas, et in utrumque |
 actiones hereditariae pro rata parte dantur, in here|dem
 5 quidem iure civili, in eum vero, qui recipit ⁴ | heredita-
 tem, ex senatusconsulto Trebelliano. quamquam heres
 etiam pro | ea parte, quam restituit, heres permanet,
 etique et in | eum solidae actiones competunt: sed non
 ulterius oneratur, nec ulterius illi dantur actiones, qu|am
 10 apud eum commodum hereditatis remanet ⁵. | §. 256. At
 si quis ⁶ plus quam dodrantem, vel etiam totam he|redita-
 tem restituere rogatus sit, locus est ⁷ Pega|siano sena-
 tusconsulto. §. 257. Sed is ⁸, qui semel adierit here-
 ditatem, | si modo sua voluntate adierit, sive retinuerit |
 15 quartam partem, sive noluerit retinere, ipse | universa
 onera hereditaria sustinet ⁹: set | quarta quidem retenta,
 quasi partis et pro par|te stipulationes interponi debent,
 tamquam inter parti|arium legatarium et heredem; si vero
 totam he|reditatem restituerit, ad exemplum ¹⁰ emptae et|
 20 venditae hereditatis stipulationes interponen|dae sunt ¹¹.
 §. 258. Set si recuset scriptus heres adire he|reditatem
 ob id, quod dicat, eam sibi suspectam es|se quasi da-
 mnosam, cavetur Pegasiano ¹² senatusconsulto, ut de|si-
 21. derante eo, cui restituere rogatus est, iussu || Praetoris
 14^a.

Vid. §§. 5. 6. I. t. c. Sed quia h. scr. etc. 593) Inst. add. postea Vespasiani Augusti temporibus 94) Cf. Epit. II, 7, pr. 95) Cod. retinendis 96) Inst. post 97) Inst. sustinebat 98) Inst.: ex fid. recepit part. hered. 99) Inst. erat; et mox legabatur, vocabatur, partiebatur. 600) Inst.: unde quae solebant; et mox interponebantur. 1) Inst.: qui ex fideicommissum recepit 2) Inst. tunc 3) Inst. restituebatur; et mox dabatur, recipiebat. [4) Ed. 2.: recepit errore typographi.] 5) quamquam heres — hered. remanet. Inst. tamquam in heredem. 6) quis deest in Inst. 7) Inst. erat 8) Set is Inst. et heres 9) Inst. sustinebat; et mox interponebantur 10) ad exemplum deest in Inst. 11) Inst. interponebantur 12) Cod. casiano 13) Inst.: restituit hereditatem 14) Inst.: qui recepit hereditatem 15) Inst.: ac si i. e. ex Trebell. s. c. 16) Inst.: qui recepit hered., utroque senatusconsulto in hac specie concurrente. 17) Vid. §. 8. I. t. c. 18) Inst. rogatur. sic et infra. 19) Inst.: nam et

adeat et restituat ¹³, perindeque ei et in eum, | qui rece-
 perit ¹⁴, actiones dentur, ac iuris est ex | senatusconsulto
 Trebelliano ¹⁵. quo casu nullis stipulationibus | opus est,
 quia simul et huic, qui restituit, securi|tas datur, et 5
 actiones hereditariae ei et in eum trans|feruntur, qui re-
 ceperit hereditatem ¹⁶. §. 259. ¹⁷ Nihil autem in|ter-
 est, utrum aliquis ex asse heres institutus | aut totam
 hereditatem, aut pro parte restituere ro|getur ¹⁸, an ex
 parte heres institutus aut totam | eam partem, aut partis 10
 partem restituere ro|getur: nam et hoc casu de quarta
 parte eius par|tis ratio ex Pegasiano senatusconsulto ha-
 beri solet ¹⁹. |

§. 260. ²⁰ Potest autem quisque etiam res singulas ²¹
 per fideicommissum | relinquere, velut fundum, hominem,
 vestem, | argentum, pecuniam ²²; et vel ipsum heredem 15
 ro|gare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis a le-
 gatario legari non possit. §. 261. ²³ Item potest non
 solum pro|pria testatoris res per fideicommissum relinqui,
 sed etiam ²⁴ here|dis, aut legatarii ²⁵, aut cuiuslibet alto-
 rius. itaque | et legatarius ²⁶ non solum de ea re ro|gari 20
 potest, ut eam | alicui restituat, quae ei legata ²⁷ sit, sed
 etiam de ali|a, sive ipsius legatarii, sive aliena sit. sed ²⁸
 hoc solum | observandum est, ne plus quisquam ro|getur
 alicui | restituere, quam ipse ex testamento ceperit. nam||
 quod amplius est, inutiliter relinquitur. | §. 262. ²⁹ Cum 22.
 autem aliena res per fideicommissum relinquatur, necesse 14^b.
 est | ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere et praestare, |
 aut aestimationem 'eius' solvere ³⁰; sicut iuris 'est' si |
 per damnationem aliena res legata sit. | sunt tamen, qui 5
 putant, si rem per fideicommissum relictam do|minus non
 vendat, extinguatur fideicommissum; sed aliam esse causam
 per | damnationem legati.

§. 263. ³¹ Libertas quoque servo per fideicommis-
 sum | dari potest, ut vel heres ³² ro|getur manumittere,
 vel lega|tarius ³³. §. 264. 'Nec interest, utrum de suo 10
 proprio servo testator' ³⁴ | ro|get, an de eo, qui ipsius he-
 redis 'aut lega'tarii, vel | etiam extranei sit. §. 265. ³⁵ Ita-
 que et alienus servus redimi | et manumitti debet. quod-
 'si dominus eum non ven|dat ³⁶, sane 'extinguitur liber-
 tas, quia pro libertate pre|titi computatio nulla intervenit. 15
 §. 266. ³⁷ Qui autem ex fideicommissum ³⁸ | manumittitur,
 non testatoris fit 'libertus, etiamsi te|statoris 'servus sit,
 sed eius, qui manumit|tit ³⁹. §. 267. ³⁹ At qui directo

h. c. eadem observari praecipimus, quae in totius here-
 ditatis restitutione diximus. 20) Vid. pr. I. de sing.
 reb. p. fid. rel. Potest — pecuniam. Cf. Epit. II, 7, §. 1.
 vel legatar. etc. Cf. Epit. II, 7, §. 3. 21) Inst.
 quis etiam singulas res 22) Inst.: pecuniam numerata
 tam 23) Vid. §. 1. I. t. c. Cf. Epit. II, 7, §§. 4. 5.
 24) Inst. Potest autem non sol. proprias testator r. p. f.
 relinquere, sed et 25) Inst. add. aut fideicommissarii
 26) Inst.: legat. et fideicommissarius 27) Inst. relicta
 28) Verba legatarii et sed desunt in Inst.
 29) Cum — solvere. Vid. c. §. 1. I. t. c. Cf. Epit. II,
 7, §. 6. 30) sicut — legata sit. Cf. Epit. I. c.
 31) §§. 263. 264. Vid. §. 2. I. t. c. Cf. Epit. II, 7, §. 7.
 32) Inst.: ut heres eum 33) In Inst. add. vel fi-
 deicommissarius 34) Ex Inst. 35) Cf. Epit. II, 7,
 c. §. 7. Itaque vendat. Vid. c. §. 2. I. t. c. 36) Ex
 Inst. 37) Vid. c. §. 2. I. t. c. Cf. Epit. II, 7, c. §. 7.
 38) Inst.: ex fideicommissi causa 39) Ex Inst.
 39) Vid. c. §. 2. I. t. c.: At is qui

testamento liber esse iubetur, vel ut hoc modo: *STICHVS*
 20 *SERVVS MEVS LIBER ESTO, VEL STICHVM' | SERVVM MEVM*
*LIBERUM ESSE IUBEO, IS*⁶¹⁰ *ipsius testa|toris fit libertus.*
 Nec alius ullus⁴¹ directo ex testamento | libertatem ha-
 bere potest, quam qui utroque tempore | testatoris *'ex*
*iure Quiritium fuerit, et quo faceret'*⁴² | testamentum, et
 quo moretur. ||

123. ————— §. 2. —————⁴³

8^a. §. 268. Multum autem differunt quae per fideicommis-
 sum relinquuntur, ab his, quae directo iure legantur.

5 §. 269. Nam ecce per fideicommissum — | — heredis
 relinqui potest: cum alioquin legatum nisi testamento

— — inutile sit⁴⁴. | §. 270. Item intestatus moriturus
 potest ab eo, ad quem bona eius pertinent, fideicom-

10 non possit. ⁴⁵ *Item legatum codicillis*⁴⁶ *relictum non*

aliter valet, quam si a testatore confirmati fuerint, id
 est, nisi in testamento caverit | testator, ut quidquid in

codicillis scripserit, id ratum sit: fideicommissum vero
 etiam non confirmatis codicillis | relinqui potest. §. 271. I-

15 tem a legatario legari non potest: sed | fideicommissum
 relinqui potest. quin etiam ab eo quoque, cui per | fidei-

commissum relinquimus, rursus alii per fideicommissum
 relinquere possumus. §. 272. Item servo alieno di-

recto libertas dari non | potest: sed per fideicommissum
 potest. | §. 273. Item codicillis nemo heres institui

20 potest, neque exhere|dari, quamvis testamento confirmati
 sint. at | hic, qui testamento heres institutus est, potest

codicillis rogari, ut eam hereditatem alii totam, vel ex|
 parte restituat, quamvis testamento codicilli confir|mati

124 non sint. || §. 274. Item mulier, quae ab eo, qui cen-

8^b. tum milia aeris census | est, per legem Voconiam heres
 institui non potest, ta|men fideicommissio relictam sibi he-

reditatem capere potest. | §. 275. Latini quoque,
 5 qui hereditates legataeque directo | iure lege Iunia

capere prohibentur, ex fideicommissio capere possumus.
 §. 276. Item cum senatusconsulto prohibitum | sit, pro-

prium servum minore[m] annis xxx libe|rum et heredem
 instituire, plerisque placet, posse nos iubere liberum

10 esse cum annorum xxx | erit, et rogare, ut tunc illi re-
 stituantur hereditas. | §. 277.⁴⁷ Item quamvis non

(possimus) post mortem eius, qui nobis he|res exstiterit,
 alium in locum eius heredem insti|tuere, tamen possumus

eum rogare, ut, cum morietur, | alii eam hereditatem
 15 totam, vel ex parte restituat. | et quia post mortem quo-

que heredis fideicommissum dari | potest, idem efficere
 possumus et si ita scripserimus: *CUM TITIVS HERES MEVS*
MORTVVS ERIT, VOLO HE|REDITATEM MEAM AD PUBLIVM MA-

VIVVM PERTINERE. utroque | autem modo, tam hoc, quam
 illo, Titium heredem nostrum | obligatum relinquimus⁴⁸ de fideicommissio restituendo. |

§. 278. Praeterea legata (per) formulam petimus: fideicommissa vero Ro-
 mae | quidem apud Consulem, vel apud eum Praetorem,

qui | praecipue de fideicommissis ius dicit, persequimur;
 in provinciis ve|ro apud Praesidem provinciae. §. 279. I-

tem de fideicommissis semper || in urbe ius dicitur: de |
 legatis vero, cum res aguntur. | §. 280.⁴⁹ Fidei-

10 commissorum usurae et fructus debentur, si modo moram |
 solutionis fecerit, qui fideicommissum debet: legatorum |
 vero usurae non debentur; idque rescripto divi | Hadriani;

significatur. scio tamen Iuliano placuisse, in eo legato,
 quod sinendi modo relinquitur, idem | iuris esse, quod

in fideicommissis: quam sententiam et his tempo|ribus
 magis optinere video. | §. 281. Item legata

graece scripta non valent: fideicommissa vero valent. |
 §. 282. Item si legatum per damnationem relictum he-

15 res | infitietur, in duplum cum eo agitur: fideicom-
 missi vero no|mine semper in simplum persecutio est.

§. 283. Item (quod) quis|que ex fideicommissio plus de-
 bito per errorem solverit, re|petere potest: at id, quod

ex causa falsa per damna|tionem legati plus debito so-

15 lutum sit, repeti non | potest. idem scilicet iuris est de
 eo legato⁵⁰, quod non | debitum vel ex hac, vel ex illa

causa per errorem solutum fuerit. |
 §. 284. Erant etiam aliae differentiae, quae nunc

non | sunt. §. 285. Ut ecce peregrini poterant fidei-

20 commissa capere: et fere haec fuit origo fideicom-
 missorum⁵¹, sed postea id prohibitum est; et nunc ex ora-

15 tione divi Hadriani senatusconsultum factum | est, ut ea
 fideicommissa⁵² fisco vindicarentur. §. 286. Caeli-

bes || quoque, qui per legem Iuliam hereditates lega|ta-
 12 que capere prohibentur, olim fideicommissa | videbantur⁵³

capere posse. Item orbi, qui per legem Pa|pianam ob id,
 quod liberos non habent⁵⁴, dimidias partes | hereditatum

5 legatorumque perdunt, olim solida fideicommissa vide-
 bantur capere posse. Sed | postea senatusconsulto Pe-

gasiano perinde fideicommissa quo|que, ac legata⁵⁵ he-
 reditatesque capere posse | prohibiti sunt. eaque trans-

10 lata sunt ad eos, qui testamen|to liberos habent, aut si
 nullos⁵⁶ liberos habebant, | ad populum, sicuti iuris est
 in legatis et in heredi|tatibus⁵⁶. §. 287. Eadem aut

simili ex causa autem olim in|certae personae, vel po-
 stumo alieno per fideicommissum relinqui | poterat, quam-

15 vis neque heres institui, neque lega|ri ei possit. sed
 senatusconsulto, quod auctore dico Hadriano factum |
 est, idem in fideicommissis, quod in legatis hereditati-

640) is om. Inst. [41) ullus om. Ed. 2., errore ty-
 pographi.] 42) Ex Inst., nisi quod ibi v. *ex iure*
Quiritium non leguntur, [43) Loco primi et secundi
 versus paginae Blumius sibi has maiores litteras conspiciere
 visus est, R. ca. i. e. Rubrica.] §. 268. Cf. Epit. II, 7, §. 8.
 [44) nisi testamento om. Ed. 2. Puto Gaium scripsisse:
 Nam e. p. fideic. etiam nutu hereditas rel. potest, c.
 alioq. leg. nisi test. datum (vel relicta) inut. sit. Gösch.
 nimis audacter temerabat: N. o. per fid. etiam post mortem
 heredis rel. pot., c. al. legatum post mortem heredis re-
 lictum inut. sit.] 45) item leg. — §. 273. Cf. Epit.
 II, 7, c. §. 8. [46) Ed. 2.: cum alioquin legatum nisi te-

stamento facto inutile sit. codicillis enim Scilicet Gösch.
 ignorabat Blumium in Cod. legisse *ab eo legari non possit*]
 47) Cf. Epit. II, 7, c. §. 8. 48) Cod.: heredem
 r̄ oblig. relinquitur 49) Cf. Epit. II, 7, c. §. 8.
 50) Voc. legato delendam censet Sav. [Malim de ora-
 galo.] 51) Cod.: poterant fideicommissam facere et
 ferre hac l. or. fideicommissa 52) [Cod. fideicommissa
 sic et paulo post.] 53) Cod. habebant 54) Cod.
 legatum 55) Sav. mavult nulli. [Cum in Cod. sit habe-
 bant, verius fuerit: si nullus lib. habebit.] 56) Cod.
 hereditatibusque

bus|que, constitutum est. §. 288. Item poenae no- mine iam non | dubitatur, nec per fideicommissum qui- dem relinqui posse.

§. 289. Set quam|vis in multis iuris partibus longe
20 latior causa sit | fideicommissorum, quam eorum, quae

directo relinquantur; in quibusdam | tantumdem valeant⁶⁵⁷: tamen tutor non aliter testa|mento dari potest, quam di- recto, veluti hoc modo: LIBERIS | MEIS TITIVS TUTOR ESTO, vel ita: LIBERIS MEIS TITIVM | TUTOREM DO: per fideicom- missum vero dari⁶⁸ non potest.

GAII INSTITUTIONVM COMMENTARIVS TERTIVS.

¹ (§. 1. Intestatorum hereditates lege² xii tabula- rum primum ad suos heredes pertinent. §. 2. Sui au- tem heredes existimantur³ liberi, qui in potestate mori- entis fuerint⁴, veluti filius filiae, nepos neptisve ex filio⁵, pronepos proneptisve ex nepote⁶ filio nato prognatus pro- gnatae. nec interest, utrum naturales sint liberi, an adoptivi⁷. ita demum tamen nepos neptisve et pronepos proneptisve suorum heredum numero sunt, si praecedens persona desierit in potestate parentis esse, sive morte id acciderit⁸, sive alia ratione, veluti emancipatione. nam si per id tempus, quo quis⁹ moritur¹⁰, filius in potestate eius sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. idem¹¹ et in ceteris deinceps liberorum personis dictum intellege- mus¹². §. 3. Uxor quoque, quae in manu¹³ est, sua heres est, quia filiae loco est. item nurus, quae in filii manu est; nam et haec neptis loco est. sed ita demum erit sua heres, si¹⁴ filius, cuius in manu erit, cum pater moritur, in potestate eius non sit. idemque dicemus¹⁵ et de ea, quae in¹⁶ nepotis manu matrimonii causa sit, quia¹⁷

proneptis loco est. §. 4.¹⁸ Postumi quoque, qui¹⁹ si vivo parente nati essent, in potestate eius²⁰ futuri forent, sui heredes sunt. §. 5. Idem iuris est de his, quorum nomine²¹ ex lege Aelia Sentia, vel ex senatusconsulto post) || mortem patris causa probatur. nam et hi, vivo¹²⁷ patre²² | causa probata, in potestate eius futuri essent.^{76^a} §. 6. Quod etiam²³ de eo filio, qui ex prima secundave t. s. mancipatione post mortem patris manumittitur, in|tellegemus. | §. 7.²⁴ Igitur²⁵ cum filius filiae et ex al- tero filio nepotes neptesve²⁶ extant²⁷, pariter ad here- ditatem vocantur; | nec qui gradu proximior²⁸ est, ulte- riorem exclu|dit. aecum enim videbatur²⁹, nepotes ne- ptesve | in patris sui locum portionemque³⁰ succedere. | 10 pari ratione et si nepos neptisve sit ex filio et | ex ne- pote pronepos proneptisve, simul omnes vo|cantur ad hereditatem³¹. §. 8. Et quia placebat³², nepotes ne- ptes|ve, item pronepotes proneptesve in parentis³³ | sui¹⁵ locum succedere, conveniens esse visum | est, non in capita, sed (in)³⁴ stirpes hereditates dividi. ita³⁵ | ut

657) Cod. valent 58) Cod. dari uero

1) §. 1.—17. Vid. Lex Dei, Tit. XVI. §. 2, unde supple- menta tantum non omnia petita sunt. Primum huius Com- mentarii folium deperditum est. §§. 1. 2. Vid. §§. 1. 2. I. de hered. q. ab intest. defer. Cf. Epit. II, 8, pr. Ea quae continentur pr. I. t. c. in contextum recipere dubi- tavi. 2) Inst.: Intest. autem hered. ex lege 3) Inst. add. ut et supra diximus. 4) Inst. fuerunt 5) ex filio Inst., om. LD. 6) Inst.: ex nepote ex 7) nec interest etc. Sic Inst., ubi tamen quae sequuntur a Gaio aliena sunt. LD.: nec interesse nat. lib. an adopt. 8) in potestate etc. Haec om. LD. 9) LD.: per idem tempus quo quisque 10) moritur Inst. Hal., moriatur Schrad. moriatur vel moriatur LD. 11) Inst. Idque [12] Ed. 2., item LD. et Inst. intellegimus.] 13) LD.: manu eius est (vel estis, vel est in). [His si-

quid subest, debet esse: q. in m. erit, quasi sua h. e., ut II, 139.] 14) si om. codd. LD., qui et paulo post non habent erit, sed eius. 15) [Ed. 2. et LD. di- cimus.] 16) in om. codd. LD.; unus habet de. 17) quia. Duo codd. LD. quae a: tertius omittit. 18) Vid. c. §. 2. I. t. c. 19) qui Inst., om. LD. 20) eius om. Inst. Tum futuris LD. 21) nomina LD. 22) Verba causa probatur etc. in LD. desiderantur. 23) Quod etiam LD. et, item mox secundaque et intel- legimus. 24) §§. 7. 8. Vid. §. 6. I. t. c. Cf. Epit. II, 8, §. 2. 25) Igitur neque in LD. neque in Inst. legitur. 26) Inst. nepos neptisve. 27) LD. existent 28) LD. gradum proprio. 29) LD. videtur, Inst. esse videtur. 30) portionemque om. Inst. 31) In LD. et Inst. v. omnes et ad hereditatem omissa sunt. 32) Inst. placuit. 33) LD. patris 34) Ex LD. et Inst. 35) ita in LD. et Inst. deest.

filius partem dimidiam³⁶ hereditatis ferat, et³⁷ ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam: item si ex duobus filiis nepotes extent³⁸, et ex altero filio unus forte vel duo, ex altero tres aut quattuor, ad unum aut ad duos dimidia pars pertineat, et ad tres aut quattuor altera dimidia.

⁴⁰§. 9. Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet ex⁴¹ eadem lege XII tabularum ad agnatos.

§. 10. Vocantur autem adgnati, qui legitima cognatione iuncti sunt. legitima autem cognatio est ea⁴², quae per virilis sexus personam coniungitur. itaque eodem patre nati⁴³ fratres, agnati sibi sunt, qui etiam consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam matrem eandem⁴⁵ habuerint. item patruus fratris filio, et invicem is illi agnatus est. eodem numero sunt patruus patrueles inter se⁴⁶, id est, qui ex duobus fratribus progenerati sunt, quos plerique etiam consobrinos vocant. qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis pervenire poterimus.

§. 11. Non tamen omnibus simul agnatis dat lex XII tabularum hereditatem, sed his, qui tunc, cum certum est⁴⁸, aliquem intestato⁴⁹ decessisse, proximo gradu sunt. §. 12. Nec in eo iure successio est. ideoque si agnatus proximus hereditatem omiserit, vel antequam adierit^{49*} decesserit, sequentibus nihil iuris ex lege competit. §. 13. Ideo autem non mortis tempore quis proximus sit⁵⁰ requirimus, sed eo tempore, quo certum fuerit, aliquem intestatum decessisse, quia si quis testamento facto decesserit, melius esse visum est, tunc ex iis⁵¹ requiri proximum, cum certum esse coeperit, neminem ex eo testamento fore heredem.

§. 14. Quod ad feminas tamen attinet, in hoc iure aliud in ipsarum hereditatibus capiendis placuit, aliud in ceterorum bonis ab his capiendis. nam feminarum hereditates perinde ad nos agnationis iure redeunt, atque masculorum: nostrae vero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent. itaque soror fratri sororive legitima heres est; amita vero et fratris filia legitima⁵⁴ heres esse (non potest. sororis autem nobis loco est) etiam mater aut noverca, quae per in manum conventionem aput patrem nostrum iura filiae consecuta est. §. 15. Si ei, qui defunctus

erit, sit⁵⁵ frater et alterius fratris filius, sicut ex superioribus intellegitur, frater prior est, quia gradu praecedit. sed alia facta est iuris interpretatio inter suos heredes.

§. 16. Quodsi defuncti nullus frater extet, (sed) sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet: sed quaesitum est, si dispari forte numero sint nati, ut ex uno unus vel duo, ex altero tres vel quattuor⁵⁷, utrum in stirpes dividenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita. iam dudum tamen⁵⁸ placuit, in capita dividendam esse hereditatem. itaque quotquot erunt ab utraque parte personae, in tot portiones hereditas dividetur, ita ut singuli singulas portiones ferant.

§. 17. Si nullus agnatus sit, eadem lex XII tabularum gentiles ad hereditatem vocat. qui sint autem gentiles, primo commentario rettulimus. et cum illic monuerimus, totum gentilicium ius in desuetudinem abisse, super vacuum est hoc quoque loco, de ea re curiosius tractare.

§. 18. Haec tenus lex XII tabularum finitae sunt intestatorum hereditates: quod ius quemadmodum strictum fuerit, palam est intellegere.

§. 19. Statim enim emancipati liberi nullum ius in hereditatem parentis ex ea lege habent, cum desierint sui heredes esse.

§. 20. Idem iuris est si ideo liberi non sint in potestate patris, quia sint cum eo civitate Romana donati, nec ab Imperatore in potestatem redacti fuerint. §. 21. Item agnati capite deminuti non admittuntur ex ea lege ad hereditatem, quia nomen agnationis capitis deminutione perimitur.

§. 22. Item proximo agnato non ad eunte hereditatem⁶¹, nihilo magis sequens iure legitimo admittitur.

§. 23. Item feminae agnae, quaecumque consanguineorum gradum excedunt, nihil iuris ex lege habent.

§. 24. Similiter non admittuntur cognati, qui per feminini sexus personas necessitudine iunguntur. adeo quidem, ut nec inter matrem et filiam ultro citroque hereditatis capiendae ius competat, praeterquam si per in manum conventionem consanguinitatis iura inter eos constiterint.

§. 25. Sed haec iuris iniquitates edicto Praetoris emendatae sunt. §. 26. Nam liberos omnes, qui

36) LD. dimidiam partem. 37) Inst. habeat et, LD. fruatur vel fuerat. 38) Inst. extant. tum et om. Inst. et LD., mox filio om. Inst., quae habent aut duo. duo om. LD. 39) Inst. pertinet, ad tres aut ad quattuor. Haec omnia, item proxima ad unum. a. ad d. dim. pars, om. LD. 40) §§. 9. 10. Cf. Epit. II, 8, §. 3. Huic articulo in LD. rubricae loco praemittuntur v. De agnatis. 41) ex et vel et ex LD. 42) est ea LD. hoc est. Eadem mox virili sexu persona vel persone 43) Vid. §. 1. I. de legit. agn. succ. 44) Sic Inst. et LD. codex Vindob. Sed Pithocanus habet: itaque eod. pater nati sunt. Unde Gösch. dedit itaque qui e. p. n. sunt] Mox pro sibi LD. visi, Inst. et pro etiam. 45) Inst.: an etiam eandem matrem, LD. an matre eadem 46) inter se om. Inst. Eadem mox procreati. 47) Vid. c. §. 1. I. t. c. Cf. Epit. II, 8, §. 4. Sed Inst. omittunt v. XII tabularum et inverso verborum ordine habent proximior gradu. 48) LD.: qui tunc certum est, Inst.: qui cum certum esse coeperit. 49) Inst. intestatum. 49*) LD.: ideoque si heredes (vel heredes)

redem) proximos omiserit vel antequam hereditatem adierit. 50) sit LD. erit, et postea intestamentum decess. quam si quis. 51) ex iis om. LD., quae mox habet ex testamento heredem fore. 52) §. 1. §. 16. Cf. Epit. II, 8, §§. 5. 6. 53) LD. om. in Eadem mox habet placet, tum omittit bonis Post eadem nam et feminarum, deinde om. ad nos. 54) legitima om. LD. Eadem paulo post ius filiae cuncta (vel iuncta) est. In his cuncta Codex Veron. [consecuta Pithocanus. Possis etiam nuncta, ut I. 115.] 55) Si ei, qui etc. LD. si quis def. erit, si sit. Eadem mox, ubi prior est, habet potior; tum alia facta (vel faciat) iuris interpret. 56) §. 8. 57) LD.: si disp. numero sint, forte nati ex u. u. v. duo et ex a. tr. aut quatt. 58) tamen LD. autem. Eadem mox om. esse. Tum eadem hered. dividetur, et s. s. port. ferunt. 59) commentario rettulimus. et. LD. commentario (vel comentariorum, vel commentario respondit) et ultimum est. Conf. ad Comment. I. n. 428. 60) Cod. de eadem re in 61) [Ed. 2.: non ad eunte, (ad) hered.] 62) Cod. eos

legitimo iure deficiantur, | vocat ad hereditatem proinde ac si in potestate parentum | mortis tempore fuissent, sive soli sint, sive etiam | sui heredes, id est, qui in potestate patris fuerunt, concurrant. §. 27. Adgnos autem capite deminutos non | secundo gradu post suos heredes vocat, id est, non | eo gradu vocat, quo per legem vocarentur, si capite minuti non essent; sed tertio proximitatis nomine: licet enim capitis deminutione ius | legitimum perdiderint, certe cognationis iura | retinent. itaque si quis alius sit, qui integrum ius | agnationis habebit, is potior erit, etiamsi longiore gradu fuerit. §. 28. Idem iuris est, ut quidam putant, | in eius agnati persona, qui, proximo agnato omittente hereditatem, nihilo magis iure legitimo admittitur. | sed sunt, qui putant, hunc eodem gradu a Praetore vocari, quo etiam per legem agnatis hereditas datur. | §. 29. Feminae certe agnae, quae consanguineorum | gradum excedunt, tertio gradu vocantur, id est, si | neque suus heres, neque agnatus ullus erit. §. 30. Eodem gradu vocantur etiam eae personae, quae per femininam sexus personas copulatae sunt. §. 31. Liberi quoque, qui | in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

§. 32. Quos autem Praetor vocat ad hereditatem, hi heredes ipso quidem iure non | sunt, nam Praetor heredes | facere non potest: per legem enim tantum, vel similem iuris constitutionem heredes sunt, veluti per senatusconsultum | et constitutionem principalem. sed | eis siquidem Praetor det bonorum possessionem, loco heredum constituuntur.

§. 33. Adhuc autem alios complures gradus Praetor facit in bonorum possessione danda, dum id agit, ne quis sine successore moriatur. de quibus in his commentariis — — — — — hoc ius totum propriis commentariis — — — — — solum admonuisse sufficit. | — — — — — hereditatem — — — — — | — — — — — | in — — — — — | — — — — — * | — — — — — lege — — — — — | — — — — — §. 7. — — — — — | post eam vocat — — — — — ** uxor — — — — — rem — — — — — * || — — — — — | — — — — — 63. §. 23. — — — — —

63) Vid. §. 2. I. de success. cognat. 64) Vid. §. 2. I. de bon. poss., ubi est: Q. a. pr. solus vocat ad heredit., heredes quidem ipso iure non etc. 65) Inst. heredem. 66) Ex Inst., in quibus est constitutiones principales. [67) Ed. 2.: sed cum eis quidem Praetor dat etc.] Inst.: sed cum eis Pr. dat b. p., l. h. const. et vocantur bonorum possessores. 68) Adhuc — moriatur. Vid. c. §. 2. I. t. c., ex qua verba Gaii restituta sunt. In Inst. haec leguntur: Adh. autem et alios compl. gr. Pr. fecit in b. possessionibus dandis, d. id agebat, ne etc. 69) Sched. a vel n) [Böcking. etiam.] 70) Gaius ait, se ceteros istos bonorum possessionis gradus in his commentariis summo tantum digito tangere, cum de bonorum possessionis iure plenius propriis commentariis egerit. 71) item — vocat. Vid. §. 1. I. de bon. poss. Quae ibi praecedunt, aequae huius loci esse videntur; sunt autem haec: Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris iuris, sed magis con-

§. 34. item ab in | testato heredes suos et 134. agnatos ad bonorum possessionem vocat. quibus | casibus 126. beneficium eius in eo solo videtur aliquam utilitatem habere, quod is, qui ita bonorum possessionem petit, interdicto, | culus principium est quorum bonorum, ut possit. cuius interdicti quae sit utilitas, suo loco proponemus. | alioquin remota quoque bonorum possessione ad eos hereditas pertinet iure civili.

§. 35. Ceterum saepe quibusdam ita datur | bonorum possessio, ut is, cui data sit, (non) optineat hereditatem: quae bonorum possessio dicitur sine re.

§. 36. Nam si verbi gratia iure facto testamento heres institutus creverit hereditatem, sed bonorum possessionem secutum tabulas testamenti petere noluerit, contentus | eo, quod iure civili heres sit, nihilominus is, qui nullo facto testamento ad intestati bona vocantur, possunt petere bonorum possessionem: | sed sine re ad eos hereditas pertinet, cum testamento scriptus heres exire hereditatem possit.

§. 37. Idem | iuris est si intestato aliquo mortuo suus heres noluerit petere bonorum possessionem, contentus legitimo iure: nam | et agnato competet quidem bonorum possessio, sed sine re, cum | evinci hereditas ab suo herede potest. et illud convenienter, si ad agnatum iure civili pertinet hereditas, et hic adierit hereditatem, sed bonorum possessionem petere noluerit, etsi quis ex proximis cognatis petierit, | sine re habebit bonorum possessionem propter eandem rationem.

§. 38. Sunt et alii quidam similes casus, quorum aliquos | superiore commentario tradidimus. | 135. §. 39. Nunc de libertorum bonis videamus. 111.

§. 40. Olim itaque licebat libertis, patronum suum in testamento praeterire. nam ita demum lex XII tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, nullo suo herede relicto. itaque intestato | quoque mortuo liberto, si is suum heredem reliquerat, nihil in bonis eius patrono iuris erat. et siquidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur esse querella: si vero | vel adoptivus filius filiae, vel uxor, quae in manu esset, | sua heres esset, aperte inicum erat, nihil iuris patrono superesse.

§. 41. Qua de causa postea Praetoris edicto haec | iuris iniquitas emendata est. sive enim facta | testamento libertus, iubetur ita testari, ut patrono

firmandi gratia pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte facto testamento heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. item ab int. suos her. et agn. etc. 72) Comm. IV. §. 144. Proxima leguntur in c. §. 1. I. t. c., nisi quod ibi pro alioquin est sed et. 73) Ita Hollar. [74) Cod. ap. no herede potest Ed. 2.: a filio her. possit.] [75) Sic Hugo: intellege convenienter iuris est. Cod. convenientur Ed. 2.: convenienter dicitur: Prava interpunctio anacoluthon neque hic tollitur, neque II. 215. post elegasti. Tertium exemplum habebis II. 238, si nam a Gösch. inmissum eicias. 76) Cod. cognatus [Illoc cur improbatum fuerit non video.] 77) §§. 119. 148. 149. 78) §§. 39. 40. Vid. pr. I. de success. libert. 79) in Inst. impune 80) Inst. reliquisset, et mox ius pro iuris 81) Inst.: videbatur querela: si vero adop. filius esset. 82) §§. 41. 42. Vid. §§. 1. 2. I. t. c. 83) Inst. facie-

suo⁸⁴ partem dimidiam honorum suorum relinquit: et si aut nihil, aut minus quam partem dimidiam⁸⁵ reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiae honorum possessio. si vero intestatus moriatur suo herede relicto adoptivo filio, (vel) uxore, | quae in manu ipsius esset, vel nura, quae in manu filii eius fuerit, datur aequae patrono adversus | hos suos heredes⁸⁶ partis dimidiae honorum possessio. prosunt autem liber-
 136. 10⁸⁷ ad excludendum patronum naturales liberi, non
 111^b solum | quos in potestate mortis tempore habet, set etiam emancipati et in adoptionem dati, 'si' modo aliqua ex⁸⁸
 5 parte heredes scripti 'sint'⁸⁹, aut praeteriti contra tabulas testamenti honorum possessionem ex edicto petierint: nam | exheredati nullo modo repellunt patronum. |
 §. 42. Postea lege Papia aucta sunt iura patronorum, quod ad locupletiores libertos pertinet⁹⁰. cautum est enim | ea lege⁹¹, ut ex bonis eius, qui sestertiorum num-
 10 miorum centum milium plurisve⁹² patrimonium reliquerit, et pauciores quam tres liberos habeat, sive is | testamento facto, sive intestato mortuus erit, virilis pars patrono debeatur. itaque cum unum filium unamve fili-
 15 am heredem reliquerit⁹³ liber|tus, perinde pars dimidia patrono debetur, 'ac si' | sine ullo filio filiae moreretur: cum vero duos | duasve heredes reliquerit, tertia pars debetur: | si tres relinquat, repellitur patronus. |
 20 §. 43. In bonis libertinarum nullam iniuriam antiquo | iure patiebantur patroni. cum enim hae in patronorum legitima tutela essent, non aliter scilicet | testamentum facere poterant, quam patrono auctore. itaque sive auctor ad
 137. testamentum faciendum || factus — — — — —
 79^a. — — — — — | — — — — — | — — — — —
 t. s. — — — — — si vero⁹⁴ auctor | — — ** non erat
 5 — — — — — * morte — * | — — — — —
 — — — — — | * — — — — —
 — — — — — 'ut' | posset⁹⁵ patronum a bonis 'libertae vindicandis re'pelle-
 re'pelle. §. 44. Sed postea lex Papia 'cum' quattuor liberorum iure libertinas tutela patronorum
 10 liberaret, et eo modo — — — — — tu-
 toris auctoritate — — — — — ** | — — — — —
 — — — — — | — habuerit, virilis pars patrono debeatur⁹⁶,
 * * | ** ex bonis eius, quae omnia — — — — — iuris |
 15 — — — — — §. 2. — — — — — | — * ad patronum pertinet. |

dat; et mox iubebatur, relinqueret, reliquerat, dabatur, moriebatur. 84) suo deest in Inst. 85) Inst.: minus partis dimidiae. 86) Inst.: relicto filio adoptivo, dabatur aequae patr. contra hunc suum heredem 87) Inst. prodesse a. lib. solebant; et mox habebat. 88) Inst. ex aliqua 89) sint Inst. erant; et mox, testamenti omissio, petierant et repellebant. 90) Inst. adaucta s. i. p., qui loc. lib. habebant 91) ea lege deest in Inst. [92) nummorum etc. Haec post Ed. 2. Huschkus e litterarum ductibus eruit.] Inst. om. nummorum et plurisve. Eaedem mox reliquerat, habebat, erat, deberetur. 93) Inst.: filium filiaeve h. reliquerat; et mox debebatur, ac si is s. u. f. f. decessisset; cum duos d. h. reliquerat, t. p. debebatur patrono; si t. reliquerat, repellebatur patr. [94) E not. Ed. 2.] [95) ut posset Gösch. malebat ut possent Ed. 2.: ** possit Paulo post libertae vindicandis addidi.] 96) In Cod. ita ferme scriptum esse conicio: et eo modo inferret, ut iam sine patroni tutoris auctoritate te-

§. 45. Quae autem diximus de patrono, eadem intellegemus et | de⁹⁷ filio patroni, item de nepote eius | de pronepo | te ex nepote filio nato prognato. §. 46. Filia vero patroni, item neptis et proneptis ex nepote filio nato prognata, quamvis idem ius habeant, quae lege XII tabularum | patrono datum est, Praetor tamen vocat tantum masculini sexus | patronorum liberos. Ita filia ut contra tabulas testamenti liberti (vel) ab 'instato' contra filium adoptivum vel uxorem nurrumve dimidiae partis honorum possessionem | petat, trium liberorum iure lege Papia consequitur: | aliter hoc ius non habet. §. 47. Set ut ex bonis libertae | suae quatuor liberos habentis virilis pars ei debeatur⁹⁸, liberorum quidem iure non 'est' comprehensum⁹⁹, | ut quidam putant. set tamen intestata liberta | mortua, verba legi Papiae faciunt, ut ei virilis pars debeat. si vero testamento facto mortua sit liberta, tale ius ei datur, quod datum est — — — — — * | — — — — —
 100 | liberique contra tabulas testamenti horti habent: | quamvis parum diligenter ea pars legi scripta | sit. §. 48. Ex his apparet, extraneos heredes patronorum | longe remotum ab omni eo iure iri, quod vel¹ in intestatorum bonis vel contra tabulas testamenti patrono competit.

§. 49. Patronae olim ante legem Papiam | hoc ius habebant in bonis libertorum; | quod etiam patronis ex lege XII tabularum datum est. nec enim | contra tabulas testamenti, in 'quo' praeteritae erant, v. ab intestato contra filium adoptivum vel uxorem nurrumve honorum possessionem partis dimidiae poterant Praetor similiter | — — — — —
 §. 50. 'Sed postea lex Papia' | duobus liberis' honorum ingenuae patronae, || libertinae tribus, eadem fere in dedit, quae ex edicto Praetoris patroni habent. tamen vero liberorum | iure honoratae ingenuae patronae ea in dedit, quae per eandem legem patrono data sunt: | libertinae autem patronae non idem iuris praestitit. §. 51. Quod autem ad libertinarum bona pertinet, | quidem intestatae decesserint, nihil novi patronae libe honoratae lex Papia praestat. itaque si | neque ipsa trona, neque liberta capite deminuta³ sit, ex lege XII tabularum ad eam hereditas pertinet, et excluduntur

stari possent, prosperit, ut pro numero liberorum, et superstites liberta habuerit, v. p. p. d. Cf. Ulp. Fr. XX §. 3. [97) Hinc Ed. 2. haec tantum verba exhibe asteriscis distincta: patroni, vero patroni, nepote filii §. 46. quidem, lege XII tabularum patronis datum patronorum liberos, testamenti liberti, adoptivum, bonorum possessionem petat etc. quae nunc coniunctis (schenkii Hollw. Huschk. emendationibus instaurare licet [98) Ed. 2. debeatur Sched. sc. (?) ** o (?) eju. [99) etc. Ed. 2. habet 13 asteriscos. Gösch. coniecerat: consequitur Sched.: **pn* conuam] [100) Temptabam: quale datum est tribus iure libe honorate patronae, simile huic quod patronus] [1) Ed. 2.: remotiores ***** iure *** quod ** In iri perspicue habet Cod.; Klenzio debemus ab eo omni vel.] 2) Legendum videtur: ut patrono liberis eius concessit. Litteras lib. r Schedae exhibent. 3) Cod. qd pro ka. Sic rursus post legitimo iure, a perempto.

bertae | liberi: quod iuris est etiamsi liberis honorata |
non sit patrona; numquam enim, sicut supra¹⁰⁴ diximus,
feminae suum heredem habere possunt. si vero | vel
huius, vel illius capitis deminutio interveniat, rursus li-
15 beri | libertae excludunt patronam, quia, legitimo iure
capitis deminutione p[re]empto, evenit, ut liberi libertae
cognitionis iure potiores habeantur. §. 52. Cum
autem testamento facto moritur liberta, ea quidem pa-
trona, quae liberis honorata non est, nihil iuris habet
20 contra libertae testamentum: | ei vero, quae liberis ho-
norata sit, hoc ius tribuitur per legem Papiam, quod
habet ex edicto patronus contra | tabulas liberti. |

§. 53. Eadem lex patronae filiae liberis honoratae |
patroni iura dedit. sed in huius persona etiam unius ||
40 filii filiaeve ius sufficit.

§. 54. Hactenus omnia iura qu[asi] per indicem teti-
gisse satis est: alioquin dilige[n]tior interpretatio propriis
5 commentariis | exposita est. |

§. 55. Sequitur, ut de bonis Latinorum libertinorum |
dispiciamus.

§. 56. Quae pars iuris ut manifestior f[ac]iat, admo-
nendi sumus, de quo alio loco⁶ diximus, eos, | qui nunc
10 Latini Iuniani dicuntur, olim ex iure Quiritium ser[vos]
fuisse, sed auxilio Praetoris in libertatis forma | servari
solitos; unde etiam res eorum peculii iure ad patronos
pertinere solita est: postea vero per | legem Iuniam eos
omnes, quos Praetor in libertate⁷ t[ur]batur, liberos esse
coepisse, et appellatos esse Latinos Iunianos: Latinos
15 ideo, quia lex eos liberos | perinde esse voluit, atque
si essent cives Romani ingenui, qui ex | urbe Roma in
Latinas colonias deducti Latini col[on]iarii esse coeperunt;
Iunianos ideo, quia per legem Iuniam liberi facti sunt,
20 etiamsi non cives Romani. quare⁸ legis Iuniae lator
cum intellegeret | futurum, ut ea fictione res Latinorum
defunctorum ad patronos pertinere desinerent, ob | id
quod neque⁹ ut servi decederent, ut possent iure peculii

41. res¹⁰ eorum ad patronos pertinere, neque || liberti Latini
1^a. hominis bona possent manumissionis iure ad | patronos
pertinere: necessariu[m] existimavit, | ne beneficium istis
datum in iniuriam patrono[rum] converteretur, cavere, ut
5 bona defunctorum¹¹ proinde ad manumissores pertine-
rent, ac si lex lata non esset. itaque iure quodammodo
peculii bona Latinorum ad manumissores eorum¹² perti-
nent.

§. 57. — — — — — * * *¹³ differant ea iura,
quae | in bonis Latinorum ex lege Iunia constituta sunt,
10 ab his, quae in hereditate¹⁴ civium Romanorum libertor-
um observantur. | §. 58. Nam civis Romani liberti
hereditas ad extraneos heredes patroni | nullo modo per-
tinet: ad filium autem patroni nepotesque ex filio, et

pronepotes ex nepote filio nato prognatos¹⁵ | omnimodo
pertinet, etiamsi (a) parente fuerint exhere[dati]. Lati- 15
norum autem bona tamquam peculia servorum | etiam ad
extraneos heredes pertinent, et ad libe[ros] manumissoris
exheredatos non pertinent. | §. 59. Item civis Ro-
mani liberti¹⁶ hereditas ad duos pluresve patronos ae-
qua[liter] pertinet, licet dispar in eo servo dominium |
habuerint: bona vero Latinorum pro ea parte per[ti]nent, 20
pro qua parte quisque eorum dominus fue[rit]. §. 60. I-
tem in hereditate civis Romani liberti patronus alteri[us]
patroni filium excludit, et filius patroni al[terius] patroni
nepotem repellit. bona autem La[ti]norum et ad ipsum | 42.
patronum et ad alterius patroni heredem simul perti- 9^b.
nent pro qua parte ad ip[su]m manumisso[re]m pertinerent.

§. 61. Item si unius | patroni tres forte liberi sunt et
alterius unus, | hereditas civis Romani liberti in capita 5
dividitur, id est, tres | fratres tres portiones ferunt, et
unus quartam: | bona vero Latinorum pro ea parte ad
successores | pertinent, pro qua parte ad ipsum manu-
misso[re]m | pertinerent. §. 62. Item si alter ex his¹⁷
patronis suam partem | in hereditate civis Romani liberti 10
apernat, vel ante moria[tur] quam cernat, tota hereditas
ad alterum pertinet: bona | autem Latini pro parte de-
cedentis¹⁸ patroni caduca | fiunt, et ad populum per-
tinent. |

§. 63. Postea Lupo et Largo Consulibus senatus
censuit, | ut bona Latinorum primum ad eos pertinerent, | 15
qui eos liberassent¹⁹; deinde ad liberos eorum non |
nominatim exheredatos, uti quisque proximus es[et]: tunc
antiquo iure ad heredes eorum, qui libe[r]assent, pertine-
rent. §. 64. Quo senatusconsulto quidam (id) actum |
esse putant, ut in bonis Latinorum eodem iure u[ti]tatur, 20
quo utimur in hereditate civium Romanorum liber[ti]no-
rum. id quo²⁰ maxime Pegaso placuit. quae | sententia
aperte falsa est. nam civis Romani liberti here[ditas]
numquam ad extraneos patroni heredes || 'pertinet: bona 143.
autem' Latinorum etiam ex hoc ipso | senatusconsulto, 64^a.
non obstantibus liberis manumissoris, eti[am] ad extraneos 1. s.
heredes pertinent. item in hereditate | civis Romani li-
berti liberis manumissoris nulla exhere[datio] nocet: in 5
bonis Latinorum autem nocere nomina[tim] factam exhe-
redationem ipso senatusconsulto significa[tur]. verius est
ergo²¹ hoc solum eo senatusconsulto actum esse, ut |
manumissoris liberi, qui nominatim exhere[dati] non sint,
praeferantur extraneis heredibus. | §. 65. Itaque et 10
emancipatus filius patroni praeteritus, quam[vis] contra
tabulas testamenti parentis sui bonorum possessionem
non | petierit, tamen extraneis heredibus in bonis Lati-
no[rum] potior habetur. | §. 66. Item filia ceterique,

104) Comm. II. §. 161. 5) Sched.: honoratae ja
Unterh.: honoratae, item patronae filio. [Aliquid depe-
rissae manifestum est. Temptabam: honor. paene eadem
quae ipsi patronae, filio autem patronae] 6) Comm.
I. §. 22. 7) Sched. libtem, i. e. libertatem.
— — — (8) Ed. 2.: civis Romani. nam * * Sched. Blum.
cra.r] [9] ob etc. Ex not. Ed. 2.] 10) iure
etc. Ex not. Ed. 2.] [11] ut etc. Ed. 2.: * * * * *
libertorum Gösch. in not. Ed. 2. ut bona. Supererat
* libertorum, sed litteris liberto incertis. feci defunctorum]

[12] Ex not. Ed. 2.] 13) In Cod. fuerit unde evenit
ut nullum; vel simile aliquid. 14) Sched. hntem,
i. e. hereditatem. 15) [filio etc. Ed. 2.nato]
Sched. pd(?)ocnato (vel u) [Gösch. volebat filio nata,
Sanderus prognatos.] 16) In Cod. pro cr. lib. ti
est scrib. 17) Cod.: ex is; et mox in hereditatem.
18) Haud scio, an legendum sit deficientis. 19) Cod.:
ad eum p. q. e. liberasset [20] Cod. et Ed. 2. idem-
que. Correxerit Gösch.] [21] verius etc. Haec in Cod.
esse testatur Blum. Ed. 2. asteriscos 12 habet.]

15 quos exheredes licet iure civili | *facere inter ceteros,*
quomodo id sufficiat, ut ab omni hereditate p[atr]is sui
*summoveantur, tamen in bonis Latinorum*¹²², | nisi nomi-
 natim a parente fuerint exhereda|ti, potiores erunt ex-
 transeis heredibus. §. 67. Item ad li|beros, qui ab
 20 hereditate parentis se abstinue|runt — — — — —
 — — — — — * * | ab hereditate * exheredati²³ nullo
 modo dici possunt, non | magis quam qui testamento
 silentio praeteriti sunt. | §. 68. *Ex his*²⁴ omnibus
 satis illud apparet, si is, qui Latinum | fecerit — — —
 144. — — — — — * * || — — — — —
 64^b. §. 21. — — — — — | §. 69. Item — — —
 l. s. — — — — — * * | dispar — — — — —
 — — — — — | — — — — —
 145. — — — * pu||tant ad eos pertinere, quia nullo interve-
 97^a. niente | extraneo herede senatusconsulto locus non est²⁵.
 §. 70. Sed si cum liberis suis etiam extraneum here-
 dem patronus reliquerit, C|aelius Sabinus ait, tota bona
 5 pro virilibus partibus ad | liberos defuncti pertinere, quia
 cum extraneus here|s intervenit, non habet lex Iunia loc-
 cum, sed senatusconsultum. | Iavolenus autem ait, tan-
 tum eam partem ex senatusconsulto libe|ros patroni pro
 virilibus partibus habituros esse, | quam extranei heredes
 10 ante senatusconsultum lege Iunia habituri essent, | reli-
 quas vero partes pro hereditariis partibus ad eos perti-
 nere. §. 71. Item quaeritur, an hoc senatusconsultum
 | ad eos patroni liberos pertineat, qui ex filia ne-
 pte|ve procreantur, id est, ut nepos meus ex filia potior|
 15 sit in bonis Latini mei quam extraneus heres. item, | ad
 maternos Latinos hoc senatusconsultum pertineat, quaer-
 ritur, id est, | ut in bonis Latini materni potior sit pa-
 tronae filius, | quam heres extraneus matris. Cassio
 placuit, utroque | casu locum esse senatusconsulto. sed
 huius senten|tiam plerique improbant, quia senatus de
 20 his libe|ris patronarum nihil sentiat, qui aliam familiam
 sequerentur. idque ex eo adparet, quod nominatim ex-
 here|datos summoveat²⁶: nam videtur de his sentire, qui
 exheredari a parente solent, si heredes non institu|antur;
 146. neque autem matri filium filiamve, neque avo || materno
 97^b. nepotem neptemve, si eum eamve heredem | non inquae-
 rat, exheredare necesse est, sive de iure civili | quaeramus,
 sive de edicto Praetoris, quo praeteritis liberis |
 contra tabulas testamenti bonorum possessio promitti-
 tur. |
 5 §. 72. Aliquando tamen civis Romanus libertus tam-
 quam Latinus moritur, vel|uti si Latinus salvo iure pa-
 tronum ab Imperatore ius Quiritium con|secutus fuerit. nam
 ita²⁷ divus Traianus constituit, | si Latinus invito vel
 ignorante patrono ius Quiritium ab Imperatore | conse-
 10 cutus sit. quibus casibus dum vivit iste liber|tus, ceteris

civibus Romanis libertis similis est, et iustos liberos
 procreat; moritur autem Latini iure: nec ei liberi | ei
 heredes esse possunt; et in hoc tantum habet testa|men-
 tationem, uti patronum heredem institu|at, eique, si he-
 res esse noluerit, alium substituere | possit. §. 73. I
 quia hac constitutione videbatur effe|ctum, ut nunquam
 isti homines tamquam cives Romani more|rentur, quam
 vis eo iure postea usi essent, quo vel ex le|ge Aelia
 Sentia²⁸, vel ex senatusconsulto cives Romani esse|nt
 divus Hadrianus, iniqui|tate rei motus, auctor fuit sen-
 tusconsulti faciendi, ut qui igno|rante vel recusante pa-
 trono ab Imperatore ius Quiritium con|secuti essent, |
 eo iure postea usi essent, quo ex lege | Aelia Sentia, v
 ex senatusconsulto, si Latini mansissent²⁹, | civitatem Ro-
 manam consequerentur, proinde ipsi habe|rentur, ac
 lege Aelia Sentia vel senatusconsulto ad civitatem Ro-
 manam pervenissent. ||

§. 74. Eorum autem, quos lex Aelia Sentia dedi-
 tiorum numero | facit, bona modo quasi civium Ro-
 manorum libertorum³⁰, modo quasi | Latinorum ad patronum
 pertinent. §. 75. Nam eorum bona qui, si in ali-
 quo vitio non essent, manumissi cives Romani | sum
 essent, quasi civium Romanorum patronis eadem lege tri-
 bu|untur. non tamen hi habent etiam testamenti | actio-
 nem; nam id plerisque placuit, nec immerito: nam | im-
 credibile videbatur, pessimae condicionis ho|minibus vo-
 luisse legis latorem testamenti fa|ciendi ius concedere.
 §. 76. Eorum vero bona qui, si non | in aliquo vitio
 essent, manumissi futuri Latini | essent, proinde tribun-
 tur patronis, ac si Latini de|cessissent. nec me praete-
 rit, non satis in ea re le|gis latorem voluntatem sua
 verbis expressisse. |

§. 77. Videamus autem et de ea successione, quae
 nobis e|x emptione bonorum competit. §. 78. Bonorum
 autem vene|unt aut vivorum, aut mortuorum. vivorum
 velut | eorum, qui fraudationis causa latitant, nec absen-
 tes | defenduntur; item eorum, qui ex lege Iulia bonis
 cedunt; item iudicatorum post tempus, quod eis | parti
 lege XII tabularum, partim edicto Praetoris ad expedien-
 dam pecuniam tribuitur. | mortuorum bona veneunt vel
 eorum, quibus certum est neque heredes, neque bono-
 rum possessores, neque ullum alium || iustum successorem
 rem existere. §. 79. Siquidem vivi | bona veneant
 iubet ea Praetor per dies continuos xxx | possideri et
 proscribi; si vero mortui, post³² dies xv. pos|tea iubet
 convenire creditores, et ex eo numero magistrum crea-
 id est, eum, per quem bona veneant. itaque si vi-
 va bona veneant, in diebus — — | ** iubet, si mortui
 — — — —³⁴; nam vivi bona xxx, mortui vero xx
 emptori addici iubet. quare autem tardius viventi

122) Sched. latin [Ed. 2.: Latini] [23] Temptam-
 bam: se abstin., scilicet pertinet, quomodo ab extraneis re-
 pellantur ab hered., quod (vel nam) exhered. Ceterum
 Cod. hic bis habet a hereditate.] 24) Sched. is
 25) Loci sententiam hanc esse puto: bona Latini ad li-
 beros manumissori ex disparibus partibus succedentes,
 nullo extraneo herede interveniente, non pro virilibus,
 sed pro hereditariis partibus pertinere. 26) [Scriben-
 dum summoveat.]

27) Cod. ut. [Conf. ad Comm. II. n. 326.] 28) A-
 lia Sentia Cod. zs Scriptum oportebat as 29) man-
 sissent Cod. manumissi essent 30) civium etc. Co-
 se libustorum [Conf. not. 116.] 31) Sched. pa-
 sederit 32) Sententia postulare videtur p-
 33) Sched. iubent 34) Sched.: *upc. ? iuri* iub
 si mortui in dieor (vel m pro oi) duo vel q. abibus An (ph-
 ribus) veniri iub., si mortui, in diebus paucioribus?
 35) xx Hollw. xv.

ctae fuerint obligationes, adici²⁰² potest. at ne illud quidem interest, utrum civilis, an naturalis obligatio sit, cui adiciatur³; adeo quidem, ut | pro servo quoque ob-

15 ligetur, sive extraneus sit, qui a servo | fideiussorem⁴ accipiat, sive dominus in id, quod sibi debeat⁵.
§. 120. Praeterea sponsoris et fideipromissoris heres non tenetur, nisi si de peregrino fideipromissore⁶ quaeramus, et alio iure civitas eius utatur. Fideiussoris autem etiam

20 heres tenetur. | §. 121. Item sponsor et fideipromissor (per) legem Furiam biennio | liberantur; et quotquot erunt numero eo tempore, quo pecunia | peti potest, in tot partes deducitur inter eos obligatio, et | singuli viriles partes — — — .⁷ Fideiussores vero perpetuo tenentur; et quotquot⁸ erunt numero, singuli in solido

160. dum || obligantur⁹. *itaque liberum est creditori, a quo vellet solidum petere. sed ex epistula divi Hadriani compellitur* | creditor, a singulis, qui modo solvendo *sint, partes petere*¹⁰. | Eo igitur distat haec epistula a lege Furia, quod si quis ex sponsoribus aut fideipromissoribus solvendo non sit — — — — — quoque — — — .¹¹ *Cum autem lex Furia tantum in Italia locum habeat, consequens est, ut in provinciis sponsores quoque et fideipromissores proinde ac fideiussores in perpetuum*¹²

10 teneantur, et singuli in solidum | obligentur, nisi ex epistula divi Hadriani hi quoque adiuvari | videantur. |

§. 122. Praeterea inter sponsores et fideipromissores lex Apuleia | quandam societatem introduxit. nam si quis horum plus | sua portione solverit, de eo, quod amplius

15 dederit, adversus ceteros actionem habet. *lex autem Apuleia ante* | legem Furiam lata est, quo tempore in solidum obligantur. unde quaeritur, an post legem Furiam adhuc legis Apuleiae beneficium supersit. et utique extra Italiam | superest. nam lex quidem Furia tantum in Italia valet, Apuleia vero | etiam in ceteris — — — — — | — — — — —

— — — — — | *lex* | Apuleia non pertinet¹³. ¹⁴ itaque si creditor ab uno totum consecutus fuerit, huius solius detrimentum erit, | scilicet si is, pro quo fideiussit, sol-

161. vendo non sit. ¹⁵ *sed, ut ex || supradictis apparet, is, a quo creditor totum petit, | poterit ex epistula divi Hadriani desiderare, ut pro parte in | se detur actio. |*

§. 123. Praeterea lege — — — .¹⁶ cautum est, ut is, qui sponsores aut fideipromissores accipiat, praedicat pale et declarat, et de qua | re satis accipiat, et quot sponsores aut fideipromissores | in eam obligationem accepturus sit: et nisi praedixerit, | permittitur sponsoribus fideipromissoribus, intra diem xxx. praedictum postulare, quo quaeratur, an ex ea lege | praedictum sit; si iudicatum fuerit, praedictum non esse, liberantur. Quae lege fideiussorum mentio nulla fit. sed in usu est, etiam si fideiussores accipiamus, praedicere. |

§. 124. Sed beneficium legis Corneliae¹⁷ omnibus commune est. qua | lege idem pro eodem, apud eundem eodem anno, vetatur in ampliore summam obligationis creditae pecuniae, quam in xx | milibus¹⁸. et quam sponsor vel fideipromissor in ampliore¹⁹ pecunia velut si (in)²⁰ sestertium c milia, *se obligaverit, a tamen tenebitur*. | Pecuniam autem creditam dicimus non solum eam, quam credendi | causa datus, sed omnem quam tunc, (cum) contrahitur obligatio, certum | est debitum iri, id est, (quae) sine ulla conditione deducitur in obligationem. itaque et ea pecunia, quam in die certum dari | stipulamur, eodem numero est, quia certum est, eam debitum iri, | licet post tempus petat Appellatione autem pecuniae omnes res | in ea lege significatur. itaque si vinum, vel frumentum, et²¹ fundum || vel hominem stipulemur, haec lex observanda est. §. 125. Ex | quibusdam tamen causis potest

ea lex in infinitum satis accipere, veluti si dotis nomine vel eius quod ex testamento tibi debetur, aut in iudicio satis accipiat. et adhuc lege | vicesima hereditatum cavetur, ut ad eas satisfactiones, quae ex ea le proponuntur, lex Cornelia non | pertineat. §. 126.

eo iure quoque iuris | par condicio est omnium, sponsorum, fideipromissorum, fideiussorum, quod²² ita obligari non possunt, ut²³ | plus debeant, quam debet pro quo obligantur²⁴. at ex diverso, ut minus debent obligari possunt; sicut in | adstipulatoris persona dimus²⁵. nam ut adstipulatoris²⁶, ita | et horum obligatio accessio est principalis obligationis: nec plus in accessio esse potest, quam in principali re. §. 127. In quoque par omnium causa est, quod, si qui²⁶ pro

202) Bl. Sched.: *adici* [Duplex i in Cod. esse non credo.]

3) Inst. *sit oblig.* cui adi. *fideiussor* 4) Inst. *fideiussorem* a servo. 5) Inst.: quod sibi *naturaliter debetur*.

[6) Cod. *fideipromissore* et hic et aliis quibusdam locis; item aliquoties *fideiussores*.]

7) Cod. *hocabentur* Hollw. *debent*. [Verius fuerit *condemnantur*.]

8) *quotquot* etc. Vid. §. 4. I. t. c.

9) Inst. *tenentur*. Proxima ex Inst. suppleta. 10) *sint* [sunt Ed. 2.] etc. Inst.: *sint litis contestatas tempore, p. petere*.

11) [Huschk. *sua tantum portio* (vel *pars*) a ceterorum quoque *peti possit*. Mihi certum videtur in vocabulo quoque errorem inesse. Temptabam non *augetur onus ceterorum, quotquot erunt*.]

12) Sched. in *ppetuo* [Sic Flor. cod. in L. 10. D. ad S. C. Vellei., L. 80. pr. D. de contr. empt.]

13) Gaius primo de sponsoribus et fideipromissoribus disputat, docetque, legis Apuleiae beneficium etiam post legem Furiam latam extra Italiam superesse, cum lex Furia tantum in Italia, lex Apuleia autem in ceteris quoque regionibus obtineat: deinde ad fideiussores transit: in quo talibus for-

tasse verbis usus est: *Alia sane est fideiussorum condicio; nam ad hos lex Apuleia non pertinet*.

14) *itaque si* etc. Vid. c. §. 4. I. t. c., ubi est *Sed si ab uno fideiussore creditor t. c. f., paulo post omni v. scilicet*.

15) *sed ut* etc. Inst. *et sibi iputare debet, cum potuerit adiuvari* ex ep. d. H. et i siderare etc.

16) Sched.: lege i (vel j, vel p, vel ce (vel o, vel a) re (vel t, a' vel a) Butt. *Porcia*, Holl *Petrea*, Huub. *Apuleia*, Dirks. *Cornelia*.

17) *C. legum corneliae*

18) Cod. *milib.* [Malim *milli*

19) Cod.: *amplam*

20) Unterh. *mauult velut* [Ego malim *reluti*.]

21) Malim *item* [Böcking.: *a*

22) *ita* etc. Vid. §. 5. I. t. c. *Fideiussores ita* etc.

23) Cod. *p'sit* (i. e. possit) *et f.g.* [Vid. ad Comment. not. 73.]

24) Cod.: *q. deberet is p. q. obligaret*

Inst. addunt ex proximis *Nam et eorum oblig. acc. princ. oblig. nec . . . principali re. Quibus subiciunt*

At ex diverso . . . possunt. 25) §. 113. 25*)

Cod. Ed. 2.: *adstipulatoris*. 26) Ed.

si quis Vid. §. 6. I. t. c., ubi est: *Si quis autem fidei*

sol|verit, eius recipiendi causa habet cum eo mandati iudicium. | et hoc amplius sponsores ex lege Publilia propriam habent actionem in duplum, quae appellatur depensi. |

§. 128. Litteris obligatio fit veluti in nominibus transcripticiis. fit | autem nomen transcripticium duplici modo: 227 vel a re in personam, | vel a persona in personam. §. 129. (A re in personam transcriptio fit veluti si id, quod ex emptionis causa, aut conductionis, aut societatis mihi | debeas, id expensum tibi tulero.

§. 130. A persona in personam | transcriptio fit veluti 163. si id, quod mihi Titius debet, tibi id expensum tulero, 132. id est, si Titius te 28 delegaverit | mihi. §. 131. Alia causa est eorum nominum, quae arcaria vo|cantur. in his enim rei 29, non litterarum obligatio consistit: quippe

5 non aliter valent 30, quam si numerata sit pecunia; | numeratio autem pecuniae rei, non (litterarum) 31 facit obligationem. qua de causa re|cte dicemus, arcaria nomina nullam facere obligationem, sed obligationis factae testimoniam prae|bere. §. 132. Unde proprie dicitur, arcariis nominibus etiam pere|grinos obligari, quia non

10 ipso nomine, sed numeratione | pecuniae obligantur: quod genus obligationis iuris gen|tium est. | §. 133. Transcripticiis vero nominibus an obligentur peregrini, | merito quaeritur, quia quodammodo iuris civilis est talis obligatio: quod Nervae placuit. Sabino autem et Cas- 15 sio visum est, | si a re in personam fiat nomen transcripticium, etiam pere|grinos obligari; si vero a persona in personam, non obligari. | §. 134. Praeterea litterarum obligatio fieri videtur chiro|graphis et sygraphis, id est, si quis debere se, aut datu|rum se scribat; ita 20 scilicet, si 32 eo nomine stipulatio non fiat. quod genus obligationis proprium peregri|norum est.

23 §. 135. Consensu fiunt obligationes | in emptionibus et 34 venditionibus, locationibus con|ductionibus, societatibus, mandatis. §. 136. Ideo autem istis | modis consensu dicimus obligationes 35 contrahi, quia ne-

164. que verborum, || neque scripturae ulla proprietates desideratur 36, sed sufficit eos, qui negotium 37 gerunt, consensisse 38. unde in|ter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistu|lam, aut 39 per internuntium 40: cum alioquin verborum obligatio inter | absentes

fieri non possit. | §. 137. Item in his contractibus alter alteri obligatur de | eo 41, quod alterum alteri ex bono et aequo praestare oportet: cum alioquin in verborum obligationibus al|ius stipuletur, alius promittat, et in g. 10. nominibus | alius expensum ferendo obliget 42, alius oblige|tur. §. 138. Sed absentem expensum ferri potest, etsi verbis | obligatio cum absente contrahi non possit. |

§. 139. 43 'Emptio et venditio contrahitur' cum 44 de 15 pretio convenerit, | quamvis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra quidem | data fuerit: nam quod arrae nomine datur, argumentum | est emptionis et venditionis contractae. §. 140. 45 Pretium autem | certum esse debet. alioquin si ita inter eos con|venerit, ut quanti 20 Titius rem aestimaverit, tanti sit empta, Labeo negavit, ullam vim hoc negotium habere; 'quam sententiam Cassius probat: Ofilius et eam | emptionem putat et ven|ditionem; cuius opinionem Pro|culus secutus est. §. 141. 46 I-

tem pretium in numerata pecunia con|sistere debet. nam 165. in ceteris rebus an pretium esse possit, | veluti homo 47, 268. aut toga, aut fundus alterius rei (pretium esse possit) 48, val|de quaeritur. nostri praeceptores putant, etiam in alia re posse | consistere pretium. unde illud est, quod vulgo putant 49, | per permutationem rerum emptionem 5 et venditionem | contrahi, eamque speciem emptionis et venditionis 50 | vetustissimam esse: argumentoque utuntur Graeco poeta Homero, qui aliqua parte sic ait 51:

(Ἐνθεν ἄρ' οἰνίζοντο κερηκομῶντες Ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' ἀἰθωνί σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ἕνιοις, ἄλλοι δ' ἀνῆσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.) |

diversae scholae auctores dissentiunt 52, aliudque esse existimant permutationem rerum, aliud emptionem et | 10 venditionem: alioquin non posse rem expe|diri, permutationis rebus, quae videatur res venisse, et qu|ae pretii nomine data esse; sed rursus 53 utramque | videri et venisse. et 54 pretii nomine datam | esse, absurdum videri 55. et 15 ait Caelius Sabinus, si rem | a te venalem habente 56, veluti fundum, acceperim, et | pretii nomine hominem forte dederim, fundum | quidem videri venisse, hincem autem pretii nomine datum esse, ut fundus acciperetur. | 20

§. 142. 57 Locatio autem et conductio similibus regulis consti|tuuntur: nisi enim merces certa statuta sit,

sor p. r. solv. etc.

§. 12. 28) Cod.: te se 29) Cod. reb.

i. e. rebus, quod probant Brinkm. Hugo. [Ed. 2. rerum]

30) Cod. valet, quod probant Brinkm. Hugo et Böcking.

[31) Ed. 2.: pecuniae iure naturali de coniectura Savin.]

Sched. p̄e [puto p̄e i. e. p̄e] rei n

32) Cod. ut si 33) §§. 135. 136. et 137. usque

ad v. oportet Vid. L. 2. D. de obl. et act., item usque

ad v. promittat tit. l. de cons. obl. Cf. Epit. II, 9, §. 13.

34) et in D. et I. non legitur. 35) Inst.: dicimus

obligationem. Inst. dicitur obligatio. 36) Inst.: quia

neque scriptura neque praesentia omnimodo opus est, ac

no dari quicquam necesse est, ut substantiam capiat ob-

ligatio. 37) Dig. negotia. 38) Dig. et Inst. consentire.

39) Dig. vel. 40) Dig. et Inst. nuntium, omissis proximis cum ... possit.

41) de eo Inst. in id. 42) Cod. [qui h. l. mendose complura verba

bis habet] obligetur Tum Haub.: alius referendo obligetur.

43) Vid. pr. l. de empt. et vend. Cf. Epit. II, 9, §. 14.

44) simulatque Inst., e quibus priora suppleta sunt.

45) Pretium ... empti. Vid. §. 1. l. t. c., ubi est Sed et

certum pretium esse debet etc.; et paulo post inter ali-

quos. 46) Item ... absurdum videri Vid. §. 2. l. t. c.

47) [Ed. 2.: (an) homo] Cod. hoc modo. Tum Inst.: aut

fund. aut toga 48) Ex Inst. Tum eadem: v. quae-

rebatur. Sabinus et Cassius etiam in al. re putant posse

pr. consistere. 49) Inst. dicebatur. 50) Inst.:

empt. venditionisque. Eadem mox utebantur.

51) Inst.: qui a. p. exercitum Achivorum vinum sibi com-

parasse ait permutatis quibusdam rebus, his verbis. Tum

in Graecis ἄλλοι δ' αὐ ἕνιοις et αὐτοῖσι βόεσσιν. Grae-

corum versum loco Cod. videtur habere et reliqua.

52) Inst. contra sentiebant; et mox existimabant.

53) sed rursus Inst. nam 54) Sic Inst. Cod.: et

utramque [Potuit etiam, servato utramque, deberi et ante

venisse.] 55) Inst. rationem non pati. 56) a te

etc. Cod. tibi venalem habenti [Malim Titio ven. haben-

te.] 57) Cf. Epit. II, 9, §. 19.

non videtur | locatio et conductio contrahi. §. 143. Unde
 si alieno arbitrio | merces promissa sit, velut quanti Ti-
 166. titius aestimaverit, || quaeritur, an locatio et conductio
 26^b. contrahatur. ⁵⁹qua de causa | si fulloni polienda curan-
 dave, sarcinatori sarcinenda vestimenta dederim ⁶⁰, nulla
 statim mercede | constituta, postea ⁶¹ tantum daturus,
 5 quanti inter nos ⁶² convenerit, quaeritur an locatio et
 conductio contrahatur. §. 144. Vel si | rem tibi
 utendam dederim, et invicem aliam rem utendam acce-
 perim, quaeritur an locatio et conductio contrahatur.
 §. 145. ⁶³ Adeo autem emptio et venditio et locatio et
 10 conductio familiaritatem aliquam inter se habere viden-
 tur, ut in quibusdam causis quaeri solet, utrum emptio
 et venditio contrahatur, an locatio et conductio. veluti
 si qua res in perpetuum locata sit: quod evenit in praediis
 | municipum, quae ea lege locantur, ut, quamdiu
 id ⁶⁴ vectigal praestetur, neque ipsi conductori, neque
 15 heredi eius praedium | auferatur. sed magis placuit loca-
 tionem conductioemque esse. §. 146. Item si
 gladiatores ea lege tibi | tradiderim, ut in singulos, qui
 integri exierint, | pro sudore denarii xx mihi darentur;
 in eos vero singulos, | qui occisi aut debilitati fuerint,
 20 denarii mille: quae|ritur, utrum emptio et venditio, an
 locatio et conductio contrahatur. et magis placuit, eor-
 um, qui integri exierint, locationem et conductionem
 contractam videri; at eorum, | qui occisi aut debilitati
 sunt, emptionem et venditionem | esse: idque ex acci-
 167. dentibus apparet, tamquam sub condicione || facta cuiusque
 17^a. venditione an ⁶⁵ locatione. iam | enim non dubitatur,
 quin sub condicione res veniri aut locari | possint.
 §. 147. ⁶⁶ Item quaeritur, si cum aurifice mihi convene-
 5 rit, | ut is ex auro suo certi ponderis certaeque for-
 mae anulos mihi faceret, et acciperet ⁶⁷ verbi gratia denarios
 cc⁶⁷, utrum emptio et venditio, an locatio et conductio
 contrahatur ⁶⁸. Cassius ait, materiae quidem emptionem
 venditionem ⁶⁹ contrahi, operarum autem locationem et
 conductionem. sed plerisque placuit ⁷⁰, emptionem et
 10 venditionem contrahi. atqui si meum aurum ei dedero,
 mercede | pro opera constituta, convenit, locationem con-
 ductionem contrahi ⁷¹. |

§. 148. ⁷² Societatem coire solemus aut totorum ho-

norum, aut | unius alicuius negotii ⁷³, veluti mancipiorum
 emendorum aut vendendorum. §. 149. Magna sa-
 tem questio fuit, an ita coiri possit societas, ut qui
 maiorem partem lucretur, minorem | damni praestet. quod
 Quintus Mucius etiam (contra naturam societatis esse con-
 sult. Sed Servius Sulpicius, civis) ⁷⁴ praevaluit sententia,
 adeo ita coiri posse societatem existimavit, ut dixit,
 illo quoque modo coiri posse, ut quis nihil omnino damni
 praestet, set lucri partem capiat, si modo opera eius |
 tam pretiosa videatur, ut secum sit, cum cum hac pecu-
 one | in societatem admitti. nam et ita posse coiri so-
 cietatem constat, ut unus pecuniam conferat, alter
 conferat, || et tamen lucrum inter eos commune sit: saepe
 enim opera alicuius pro pecunia valet. §. 150. ⁷⁵ Illud
 illud ⁷⁶ certum est, si de partibus lucri et damni nihil
 inter eos convenerit, tamen ⁷⁷ aequis | ex partibus com-
 modum aut ⁷⁸ incommodum inter | eos commune esse.
 sed si in altero partes expressae fue|rint, velut in huius,
 in altero vero omissae, in eo quoque, quod | omissum
 est, similes partes erunt. ⁷⁹ §. 151. Manet autem so-
 cietas eousque, donec in eodem sensu perseverant. si
 cum | aliquis renuntiaverit societati, societas solvitur. |
 sed plane si quis ⁸⁰ in hoc renuntiaverit societati, ut ob-
 veniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si mihi ⁸¹
 totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset /
 relictus, in hoc renuntiaverit societati, ut hereditatem |
 solus lucrificiat, cogetur hoc lucrum communicare. ⁸²
 quid vero aliud lucrificerit ⁸³, quod non captaverit, ad
 ipsum solum pertinet. mihi vero ⁸⁴ quidquid omnino
 post renuntiatam societatem acquiritur, soli con|ceditur.
 §. 152. Solvitur adhuc societas etiam morte socii; | qui
 qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit ⁸⁵.
 §. ⁸⁶ 153. Dicitur, et capitis diminutione solvi societatem,
 quia civili ratione capitis diminutio morti — — — ⁸⁷
 dicitur: ⁸⁸ set | si adhuc consentiant in societatem ⁸⁹, nova
 videtur incipere societas. §. 154. Item si cuius ex
 sociis bona publice, aut | privatim venierint, solvitur so-
 cietas. sed hoc quoque casu ⁹⁰ || societas, de qua loqui-
 mur, nova ⁹¹ consensu contrahitur nullo iurisque gentium ⁹²
 est ⁹³ — — — omnes homines naturali ratione possunt.
 §. 155. ⁹⁴ Mandatum consistit, sive nostra gratia man-

258) qua de... convenerit. Vid. §. 1. I. de locat. et cond.
 59) Inst. aut sarcin. sarc. v. quis dederit. 60) Inst.
 sed postea 61) Inst. quantum inter eos [Ed. 2.: quantum
 Genitivum reicere non audeo.] 62) Adeo... an loc.
 et conductio. Vid. §. 3. I. t. c., ubi legitur Adeo a. fam.
 atq. i. se h. v. emptio et v., item loc. et cond., ut etc.
 [63] Hoc pronomen Puchta in versum proximum traiecit,
 id praedium, ubi legitur in §. 3. I. t. c. Huschk. malebat
 inde rectigal. [64] Ed. 2.: aut] 65) Vid. §. 4. I.
 t. c., ubi est: Item q. si e. a. Titius conv.; et mox ei
 faceret. [66] L. 2. §. 1. D. loc. cond. acceperit, ita-
 que c. §. 4. I. t. c. Schraderus, neque aliter Theophilus.]
 67) Inst. aureos decem. 68) Inst. vend. contrahi
 videatur, an loc. et cond. 69) Inst. et vend.
 70) plerisque placuit Inst. placuit tantum. [Scriben-
 dum placet, propter ait et convenit: nam Gaii consuetudo
 in talibus nullam admittit variationem temporum.]
 71) atqui etc. Inst. quodsi suum aur. Titius dederit, m.
 p. o. c., dubium non est, quin locatio et conductio sit.
 72) Vid. pr. I. de societ., ubi tamen nonnulla addita sunt.

Cf. Epit. II, 9, §. 16. 73) Inst. negotiationis; et mox
 vendendorumque. 74) Cf. §. 2. I. t. c. 75) [Ed. 2.: valet
 §. 150. Illud] 76) Nieb. tum 77) [Cod. et Ed. 2.: ut
 Böcking.: et] 78) §§. 151. 152. Vid. §§. 4. 5. I. t. c.
 Cf. Epit. II, 9, §. 17. 79) Inst. consensu perseveraverint.
 80) Inst. solvitur societas. s. pl. si q. callide 81) mihi
 in Inst. non legitur. 82) Inst. lucrificiat. 83) mihi
 vero Inst. ei vero, cui renuntiatum est. 84) Inst.
 elegit. 85) Cf. Epit. II, 9, c. §. 17. 86) Litterarum
 ductus nihil certi suppeditant. Simplicissimum est
 adsimulari, vel ut fere Heffl. aequiperari. Huschk.: mor-
 tis instar habere.] 87) set si etc. Vid. §. 8. I. t. c.,
 ubi est sed hoc casu si etc. 88) [Sched. in socie-
 tate] 89) hoc etc. Ita Huschk. et Heffl. Ed. 2.:
 ***** 90) de etc. Ed. 2. habet asteriscos 17.
 Klenz. denuo; tum Heffl. quemadmodum prior, Huschk.
 contrahi potest quia.] 91) iurisque etc. Sic Huschk.
 Ed. 2.: iuris*****] 92) [Gösch. nam consentire.
 Huschk. consentire vero.] 93) Cf. Epit. II, 9,
 §. 18.

5 *demus*, sive alii *est* — — — — — negotia geras, sive ut
 alteri *us* — — — — — obligatio²⁹⁴, et invicem |
 alter alteri tenebimur — — — — — .⁹⁵ | mihi bona
 fide praestare oportere. §. 156. Nam si tua gratia
 tibi mandem, supervacuum est mandatum: quod enim tu
 10 tua gratia facturus sis, id ex tua sententia, non ex meo
 mandatu face[re] videberis. itaque si otiosam pecuniam
 domi te habere mihi dixeris et ego te hortatus fuerim,
 ut eam fenerares: quamvis eam ei mutuum dederis, a
 quo sercare non potueris; non tamen habebis necum
 15 mandati actionem. itaque⁹⁶ et si hortatus sim, ut rem
 aliquam emeres, quamvis⁹⁷ non expedierit tibi, eam
 emis[se], non tamen — — — — — .⁹⁸ et adeo haec ita
 sunt, ut quaeratur⁹⁹, an mandati teneatur, qui mandavit
 sibi, ut Titio pecuniam fenerares.¹⁰⁰ — — — — —
 20 — — — — — §. 3. — — — — — | — quia
 non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum es-
 set. | §. 157. Illud — — — — — mandetur¹,
 70. quod contra bonos mores est, non contrahi obligatio-
 31^b. nem: velut si tibi mandem, ut Titio fur[tum], aut iniuriam
 facias. §. 158. Item si quid post mortem meam |
 faciendum mandetur², inutile mandatum est, quia genera-
 liter | placuit, ab heredis persona obligationem incipere
 § non | posse. §. 159. Sed recte quoque consumma-
 tum mandatum si, dum adhuc integra res sit, revoca-
 tum fuerit, evanescit. §. 160. Item si adhuc integro
 mandato mors | alterutrius alicuius³ interveniat, id est,
 vel eius, qui mandavit, vel | eius⁴, qui mandatum susce-
 10 perit, solvitur mandatum. sed utilitatis causa receptum
 est, ut⁵ si mortuo eo, qui mihi mandaverit, ignorans
 eam decessisse, exsecutus fuero mandatum, posse me⁷
 agere mandati actione: alioquin iusta et probabilis igno-
 rantia damnus mihi adferret⁸. | et haec simile est, quod
 15 plerisque placuit, si debitor meus manumisso dispensa-
 tori meo per ignorantiam solve[rit], liberari eum⁹; cum
 alioquin stricta iuris ratione | non posset¹⁰ liberari eo,
 quod alii solvisset, quam cui solve[re] deberet. |
 §. 161. Cum autem is, cui recte mandaverim, egressus
 20 fuerit mandatum, ego quidem eatenus cum eo habeo
 mandati actionem, | quatenus mea interest, inplere eum

mandatum, | si modo implere potuerit: at ille necum
 agere non potest. | itaque si mandaverim tibi, ut verbi
 gratia fundum | mihi sestertis emereres, tu sestertis ce-
 emeris, non habebis necum || mandati actionem, etiamsi 171.
 tanti velis mihi dare fundum, quanti emendum tibi man- 18^a.
 dassem. idque maxime Sabino et Cassio placuit. quodsi
 minoris emeris, habebis mecum scilicet actionem, quia
 qui mandat, ut c. milibus emere[ntur], is utique man- 5
 dare intellegitur, uti minoris, si posset¹², | emeretur.
 §. 162. In summa sciendum (est, quoties faciendum
 aliquid gratis | dederim, quo nomine, si mercedem statu-
 tuissem, | locatio et conductio contraheretur, mandati esse
 actionem: | veluti si fulloni polienda curandave vesti-
 menta, aut sarcinatori sarcienda (dederim). | 10
 §. 163. Expositis generibus obligationum, quae
 ex contractu¹⁴ nascuntur, admonendi sumus, adquiri
 nobis non solum | per nosmet ipsos, sed etiam per eas
 personas, quae in nostra potestate, manu, mancipiove
 sunt¹⁵. §. 164. Per liberos quoque homines¹⁶ | et 15
 alienos servos, quos bona fide possidemus, acquiritur |
 nobis; sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex
 operis¹⁷ suis, | vel ex re nostra adquirant. §. 165. Per
 eum quoque servum, in quo | usumfructum¹⁸ habemus,
 similiter ex duabus istis | causis nobis acquiritur.
 §. 166. Sed qui nudum ius Quiritium in servo | habet,
 licet dominus sit, minus tamen iuris in ea re | habere
 intellegitur, quam usufructuarius et bonae fidei posses-
 sor. nam placet, ex nulla causa ei¹⁹ adquiri posse:
 adeo ut, etsi nominatim ei dari stipulatus | fuerit servus,
 mancipiove nomine eius acceperit, quidam existiment, ni- 17².
 hil ei adquiri. §. 167. Communem servum | pro 18^b.
 dominica parte dominis acquirere certum est; excepto
 eo, quod uni nominatim stipulando, | aut mancipio²¹ ac-
 cipiendo, illi soli adquirat, | velut cum ita stipuletur:
 5 TITIO DOMINO MEO DARI²² SPONDES? aut cum ita manci-
 pio accipiat: HANC REM EX IURE QUIRITIVM LUCII TITII |
 DOMINI MEI ESSE AIO, EAQUE EI EMPTA ESTO HOC AERE
 AENAE[QUE] LIBRA. illud quaeritur an quod domini no-
 men adiectum efficit, idem faciat unius ex dominis |
 iussum intercedens. nostri praeceptores perinde ei, qui 10

294) Fortasse sic legendum: Mandatum c., s. n. g. m., s. aliena, id est, [Malim nam, vel itaque] sive ut mea negotia geras, s. u. a., mandem tibi, erit inter nos obligatio.
 95) [Huschke. parum probabiliter, in id quantum parerit me tibi atque te] 96) Sched. Ita. [Melius Item.]
 97) Cod. q. Scriptum oportebat qu. [Cf. §. 6. I. de mand.]
 98) In Cod. sic esse puto: mandati (i. e. mandati) tibi tenebor. 99) et adeo ... fenerares. Vid. §. 6. I. de mand., ubi est: ut quaesitum sit. 300) In Inst. post v. fenerares ita legitur: Sed obtinuit Sabini sententia, obligatorum esse in hoc casu mandatum, quia non etc.
 1) Sententiae convenit, ut legamus: Illud constat, si tale quid mandetur. Cf. §. 7. I. t. c.
 [2] Ed. 2.: Item si quis p. m. m. (aliquid mihi) f. mandet Cod. si quis et videt] 3) §§. 159. 160. Vid. §§. 9. 10. I. t. c., ubi est Recte quoque mand. contractum si etc. 4) [alterutrius alicuius Sic Cod. Ed. 2. cum Inst. omittit alicuius.] 5) Inst. mandaverit, vel illius 6) [ut a Gösche. deletum restitui. Cf. Comm. IV, §. 61. L. 1. §. 2. D. ad SC. Trebell. L. 62. pr. D. ad l. Falcid. L. 3. §. 1. D. de term. moto. Vatic. fragm. §. 127.

Hygin. de contr. agr. §. 31. Blum. Sicut. Flacc. p. 1. Turn. Livius V, 15, 11. Gellius III, 2.] 7) Inst.: qui tibi mandaverat, tu ignorans ... fucris ... posse te ... 8) Cod.: mihi non adferet. Inst. tibi afferet.
 9) Inst. quod placuit, si debitores man. dispensatore Titii, p. ign. liberti solverint, lib. eos. 10) Cod. et Inst. possent Tum Inst. liberari, quia al. solvisset q. c. s. debuerint. 11) quodsi etc. Vid. §. 8. I. t. c., ubi est habebis scilicet cum eo act., quoniam qui m. ut sibi centum aureorum fundus em., is ut mandasse intell. 12) [possit Ed. 2. et Inst.] 13) §§. 163...165. Vid. pr. §§. 1. 2. L. per q. pers. nob. oblig. acq. 14) Inst.: contr. vel quasi ex contractu. Paulo post vosmet ipsos, et convenienter cetera. 15) Inst.: potest. sunt, veluti per servos vestros etc. 16) Inst. Item per lib. homines 17) Inst. operibus 18) Inst.: usumfr. vel usum 19) Cod.: nulla ē (i. e. causa) alia ei 20) Communem ... spondes? Cf. §. 3. I. t. c. 21) aut mancipio Cod. ū (vel) mancipiando ā (aut) mancipio Inst.: aut per traditionem. 22) Inst. dare

iuss[er]it, soli adq[ui]ri existimant, atque si nominatim | ei soli stipulatus esset servus, mancipiove accep[er]isset. diversae scholae auctores proinde utrisque | adq[ui]ri putant, ac si nullius iussum intervenisset.

15 §. 168. ²²³ [Tol]litur autem obligatio praecipue solutione eius, quod debeatur. | unde quaeritur, si quis consentiente creditore aliud pro alio solverit, utrum ipso iure liberetur, quod | nostris praeceptoribus placet ²⁴; an ipso iure maneat | obligatus, set adversus petentem exceptione | doli mali defendi debeat, quod diversae scholae auct[or]ibus visum est.

²⁵ §. 169. Item per acceptilationem tollitur obligatio. acceptilatio autem est veluti ²⁶ imaginaria solutio. quod | enim ex verborum obligatione tibi debeam, id si velis mihi ²⁷ remittere, poterit sic fieri, ut patiaris haec
173. verba m[er]e dicere: QUOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCERPTUM? et | tu respondeas: HABEO. §. 170. Quo genere, ut diximus, (tantum hae obligationes solvuntur, quae ex verbis consistunt) ²⁸, non | etiam ceterae. consentaneum enim visum est, verbis factam | obligationem posse
5 aliis verbis dissolvi. set et ²⁹ id, quod ex | alia causa debeatur, potest in stipulationem deduci et | per acceptilationem (dissolvi. §. 171. Ex) imaginaria solutione tamen ³⁰ mulier | sine tutoris auctoritate acceptum facere non potest; cum alioquin solvi ei sine tutoris auctoritate ³¹ | possit. §. 172. Item quod debetur ³², pro parte — — — — — ³³ recte solvitur ³⁴; an autem
10 in partem acceptum fieri possit quae situm est.

§. 173. (Est) etiam alia species imaginariae solutionis per aes | et libram. quod et ipsum genus certis in causis receptum est: veluti si quid eo nomine debeatur, quod per aes et libram | gestum est ³⁵, sive quid ex iudicati causa debitum (sit). §. 174. Adhibentur autem | non minus quam quinque testes et libripens.
15 deinde is, qui liberatur ³⁶, | ita oportet loquatur: QUOD EGO TIBI TOT MILIBUS EO NOMINE — — — — — ³⁷ SOLVO LIBERIQUE HOC AERE AEREAQUE | LIBRA HANC TIBI LIBRAM PRIMAM POSTREAM — — — — — ³⁸ deinde asse percutit libram eumque | dat ei, a quo liberatur, veluti solvendi causa. §. 175. Similiter legatarius heredem eodem modo liberat de legato, quod per damnationem relictum est, ut tamen — — — — —
20 — — — — — esse significat — — — — — esse dicitur ³⁹. de eo tamen tantum potest hoc ⁴⁰ modo

liberari, quod pondere, numero constet; et ita si certum sit. quidam et de eo, | quod mensura constet, idem ⁴¹ existimant.

⁴² §. 176. Praeterea novatione tollitur obligatio; veluti si quod tu mihi debeas, a | Titio dari stipulatus sim ⁴³. nam intervenit novae personae novatio obligatio, et prima tollitur translata | in posteriorem. adeo ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima novationis iure tollitur: veluti si quod mihi debes, a Titio post mortem eius, vel a muliere pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero. quo casu rem | amitto ⁴⁴: nam et prior debitor liberatur, et posterior obligatio nulla est. non idem iuris est si a servo stipulatus fuero: nam tunc proinde adhuc obligatus tenetur, | ac si postea a nullo stipulatus fuisset ⁴⁵. §. 177. Sed si eadem | persona sit, a qua postea stipulatio novi sit; forte si condicio, vel sponsor, au dies ⁴⁷ adiciatur, aut detrahatur. | §. 178. Sed quae de sponsore dixi, non constat. nam diversae scholae auctoribus placuit, nihil ad novationem proficere sponse | adiectionem aut detractionem ⁴⁸. §. 179. Quae autem diximus, si condicio adiciatur novationem fieri, sic intellegi oportet, | ut ita dicamus factam novationem, si condicio extiterit: alioquin si defecerit, dat prior obligatio. sed videamus, num is, qui eo nomine agat, doli mali, aut pacti conventi exceptione possit summi- | veri. et videtur inter eos id actum, ut ita ea res poteretur, si posterioris | stipulationis extiterit condicio. Servius tamen Sulpicius | existimavit, statim, et pendente condicione, novationem fieri, et si defecerit condicio, e neutra causa agi | posse: eo modo rem perire. qui consequenter et illud respondit, si quis id, quod sibi Lucius Titius deberet, a servo fuerit | stipulatus, novationem fieri et rem perire; quia cum servo | agi non potest. et in utroque casu alio iure utimur. non magis his | casibus novatio fit, quam si id, quod tu mihi debeas, a peregrino, | cum quo sponsus ⁵⁰ communicatio non est, sponsus verbo stipulatus sim.

§. 180. Tollitur adhuc obligatio litis contestatione si modo legitimo iudicio fuerit actum. nam tunc obligatio quidem principalis dissolvitur, | incipit autem | neri reus litis contestatione: set si | condemnatus si sublata litis contestatione, incipit ex causa iudicati te

323) Cf. pr. I. quib. mod. obl. toll. Epit. II, 10. pr.
24) [Immo placuit. Cf. not. 270.] 25) §§. 169. 170. Vid. §. 1. I. t. c. 26) Inst. Est autem acceptilatio 27) Inst. Titio debetur, id si velit Titius, et cetera consequenter. 28) Ex Inst. [Ed. 2.: tantum eae solvuntur obligationes, quae] 29) sed et Inst. codices plerique omnes. Schrad. sed. Cod. Veron. set 30) [Ed. 2.: per acc. imag. solutione (dissolvi). §. 171. Tamen] 31) [Ed. 2.: sine tutore, typographi negligentia. Ed. 1.: sine tutore auctore. Vid. Comment. II. n. 129.] 32. 34) debetur et solvitur c. §. 1. I. t. c. Cod. debet et solvit Huschkio probatur solvit 33) Sched. fere sic: debet rectill. Andr. creditori volenti. Huschk. debitor volenti 35) Cod. de i. c. etiam [Fortasse esset]. Idem mox debet [Fortasse debebitur.] 36) Sched. liberat 37) [Husch. iure

neri sum damnas] 38) [Husch. : postreamque secundum legem publicam] 39) Ego et Rudorfi coniuncta opera e vestigiis litterarum haec eruimus: u tamen scilicet, sicut iudicatus sententia damnatum se esse significat, ita heres iudicio defuncti se damnatum esse dicit. 40) Haud scio, an in Cod. sit: h (heres) et 41) Cod. ind 42) §§. 176. 177. Vid. §. 3. I. t. c. 43) Inst.: veluti si id, q. tu Seio deb., a T. d. st. sit. 44) Inst.: nov. iure tollitur: vel si id, quod tu Titio debebas, a pupillo s. t. a. st. fuerit. quo c. res amittitur 45) Inst.: si a servo quis st. fuerit: n. t. prior pr. obligatus manet, ac si p. nullus st. fuisset. 46) Inst. stipuleris 47) Inst.: condicio aut dies aut fideiussor [48] Cod. et Ed. 2. detractationem] 49) Quod ... prior obligatio. Vid. c. §. 3. I. t. c. 50) Cod. sponsio [Sav. sponsus vel sponsi. Ed. 2.: sponsionis]

neri. et hoc (est), quod apud veteres scriptum est³⁵¹: ante litem contestatam dare debitorem oportere; post litem contestatam condemnari oportere; post condemnationem iudicatum | facere oportere. §. 181. Unde fit, ut si legitimo iudicio debitum peti|ero, postea de eo ipso iure agere non possim, quia inutiliter inten|do, DARI MIHI OPORTERE; quia litem contestatione dari oportere de|siit. aliter atque si imperio continenti iudicio ege|rim: tunc enim nihilominus obligatio durat, et ideo ipso | iure postea agere possum; sed deo per exceptionem rei iudica|tae vel in iudicium deductae summoverti. quae autem legitima iudicia, et quae imperio contineantur, sequenti³⁵² commentario³⁵³ | referemus. |

§. 182.³⁵⁴ Transeamus nunc ad obligationes, quae ex delicto oriun|tur; veluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, damnum | dederit, iniuriam commiserit: quarum omnium re|rum uno genere consistit obligatio; cum ex contractu obligatio|nes in IIII genera deducantur, sicut supra³⁵⁵ exposuimus. |

§. 183.³⁵⁶ Furtorum autem genera Servius Sulpicius et Masurius Sabinus IIII esse | dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum et oblatum: Labeo duo, manifestum, nec manifestum;³⁵⁷ nam conceptam et oblatam species potius actionis esse furto cohaerentes, | quam genera furtorum; quod sane verius videtur, sicut | inferius³⁵⁸ apparebit. §. 184. Manifestum furtum quidam id esse dixerunt, quod dum fit deprehenditur. alii vero

alterius, | quod eo loco deprehenditur, ubi fit: velut si in oliveto olivarum, | in vineto uvarum furtum factum est, quamdiu in eo oliveto, aut | vineto fur sit; aut si in domo furtum factum sit, quam|diu, in ea domo fur sit. alii adhuc ulterius 'eiusque'³⁵⁹ manifestum furtum esse dixerunt, donec perferret eo, | quo perferre fur destitisset. alii adhuc ulterius, quandoque eam rem | fur tenens visus fuerit; quae sententia non optinuit. set et illorum | sententia, qui existimaverunt, donec perferret eo, quo fur destitisset, deprehensum furtum — — — — — | — — — — —

aliquam — — — — — dubitationem³⁶⁰ || unius diei a³⁶¹ etiam plurium dierum spatio id terminan|dum sit. quod eo pertinere, quia saepe in aliis civitatibus surre|ptas res in alias civitates vel in alias provincias destinat | fur perferre. ex duabus itaque superioribus opinionibus | alterutra approbatur: magis tamen plerique posteriorem probant. |

§. 185. Nec manifestum furtum quod³⁶² sit, ex iis³⁶³, quae diximus, intellegitur. nam | quod manifestum non est, id³⁶⁴ nec manifestum est. §. 186. Conceptum furtum | dicitur, cum apud aliquem, testibus praesentibus, furtiva res quae|sita et inventa est³⁶⁵. nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit,

quae appellatur concepti. | §. 187. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva tibi ab aliquo³⁶⁶ oblata sit, eaque apud te concepta sit; utique si ea mente data tibi³⁶⁷ fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur. nam tibi, apud quem concepta est³⁶⁸, propria | adversus eum, qui optulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, (quae) appellatur oblata. §. 188. Est etiam prohibiti furti adversus eum, qui furtum quaerere³⁶⁹ volentem prohibuerit. |

§. 189. Poena manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat. nam | liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat. | utrum autem servus efficeretur ex ad|ditione, an ad|judicati loco constitueretur, veteres quaerebant. — * | — — — — — *³⁷⁰ postea improbata est asperitas poenae, et tam ex servi persona, quam ex liberi qu|adrupli actio Praetoris edicto constituta est. || §. 190. Nec manifesti furti poena per legem (XII) tabularum dupli inrogatur; | quam etiam Praetor conservat. §. 191. Concepti et oblata poena ex lege XII tabularum | tripli est; quae similiter a Praetore servatur. §. 192. Prohibiti actio | quadrupli ex edicto Praetoris introducta (est); lex autem eo nomine nullam poenam constituit. hoc solum praecipit³⁷¹, ut qui 5 quaerere | velit, nudus quaerat, linteo cinctus, lanceam habens; | qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse. | §. 193. Quid sit autem linteum, quaesitum est. set verius est, consu|ti genus esse, quo necessariae partes tegerentur. quare lex | tota ridicula est. nam qui vestitum quaerere prohibet, is et nudum quaerere prohibetur: eo magis, quod ita quaesita res in|venta maiori poenae subiciatur. deinde quod lanceam sive ideo haberi iubeat, ut manibus occupantis nihil subiciatur, sive ideo, ut quod invenerit ibi imponat, neutrum | eorum procedit, si id, quod quaeratur, eius 15 magnitudinis aut naturae sit, ut | neque subici, neque ibi imponi possit. certe non dubitatur, | cuiuscumque materiae sit ea lanx, satis legi fieri. §. 194. Propter hoc tamen, quod lex ex ea causa manifestum furtum esse iubet, | sunt, qui scribunt, furtum manifestum aut lege, aut natura (intellegi): lege id ipsum, | de quo loquimur, 20 natura illud, de quo superius exposuimus. sed verius est, natura tantum manifestum furtum | intellegi. neque enim lex facere potest, ut qui manifestus fur non sit, manifestus sit; non magis, quam³⁷² qui omnino fur non sit, | fur sit, et qui adulter aut homicida non sit, adulter vel || homicida sit. at illud sane lex facere potest, ut 179. perinde | aliquis poena teneatur atque si furtum, vel ad- 45b. ulterijum, vel homicidium admisisset, quamvis nihil eorum admisisset. |

351) quod etc. Cod. *q̄a p* (i. e. quia per) veteres *ff. sum* (senatusconsultum) Debebat esse *q̄. ap. uet. s. sum* 52) [Ed. 2.: (sint) legitima] 53) §§. 104. 105. 109. 54) Cf. Epit. II, 10, §. 1. 55) §. 89. 56) Cf. Epit. II, 10, §. 2. 57) nam etc. Vid. §. 3. I. de oblig. q. ex delict. nasc., ubi legitur *sunt pro esse*, et omissa sunt v. *quod s. v. videtur*. 58) §§. 186. 187. 59) [E not. Ed. 2. Cf. Comm. II, 67. 213. III, 151.] 60) [Non satis tuto haec ita formamus: furtum manifestum esse, improbata est, quod dicebatur aliquam admittere

dubitationem.] 61) [unius etc. Ed. 2.: *****] 62) §§. 185...188. Vid. §§. 3. 4. I. t. c. 63) Inst. *quid* 64) Inst. *his* Cod. *is* 65) Inst.: id *scilicet* 66) Inst. *sit* 67) Inst. *ab aliquo* tibi 68) Inst. *tibi data* 69) Inst. *sit* 70) Inst.: furti *actio* a. e. q. f. q. *testibus praesentibus* [71] Ed. 2.: in eum autem, qui ***** Cod., ut visum est iis qui eum inspexerunt, *in eum atque verberat* — — — — — Fortasse *servum aequae verberatum e saxo deiciebant.* [72] Cod. et Ed. 2.: praecipit] [73] Ed. 2.: quam (ut)]

§. 195.⁷⁴ Furtam autem sit non solum, cum quis
5 intereiplendi causa | rem alienam amovet; sed generali-
ter cum qui rem alienam⁷⁵ invito domino contractat.
§. 196. Itaque si quis re, quae apud eum deposita sit,
etatus, furtum committit. et si quis utendam rem acce-
perit, eamque in alium | usum transtulerit, furti obliga-
10 tur: ⁷⁶ veluti si ⁷⁷ quis ar|gentum utendum acceperit, (quod)
quasi amicos ad cen|am invitaturus rogaverit⁷⁸, et id
peregre secum tulerit: aut si quis eum gestandi gratia
commodatum⁷⁹ lon|gius secum⁸⁰ aliquo duxerit; quod ve-
teres scripserunt de | eo, qui in aciem⁸¹ perduxisset.
15 §. 197. Placuit tamen eos, qui rebus | commodatis ali-
ter uterentur, quam utendas acce|pissent⁸², ita furtum
committere, si intellegant, id | se⁸³ invito domino facere,
eumque si intellexisset non | permissurum: et si permis-
surum crederent, extra | furti crimen videri⁸⁴: optima
20 sane distinctione, quia | furtum sine dolo malo⁸⁵ non
committitur. §. 198. Set et si credat ali|quis, invito
domino se rem contractare⁸⁶, domino autem | volente id
fiat, dicitur furtum non fieri. unde illud | quaesitum⁸⁷ est,
cum Titius servum meum sollicitavit⁸⁸, | ut quasdam res
180 mihi subriperet et ad eum perferret, (et servus) || id ad
54^a me pertulerit, ego, dum volo⁸⁹ Titium in ipso delicto |
deprehendere, permiserim servo, quasdam res ad eum
perfer|re: utrum furti, an servi corrupti iudicio | teneatur
5 Titius mihi⁹⁰, an neutro. responsum, neutro eum | ten-
neri: furti ideo, quod non invito me res contractaret⁹¹;
ser|vi corrupti ideo, quod deterior servus factus non est.⁹²
§. 199. Interdum autem etiam liberorum hominum fur-
tum fit; velut si quis | liberorum nostrorum, qui in po-
testate nostra sunt, sive etiam uxor, quae in manu no-
10 stra sit, sive etiam iudicatus, vel | auctoratus meus⁹³
subreptus fuerit. §. 200. Aliquando etiam suae rei
quisque furtum committit; veluti si debitor rem, | quam
creditori pignori⁹⁴ dedit, subtraxerit, vel si bonae fidei
pos|sessori rem meam possidenti subriperim. unde | pla-
cuit eum, qui servum suum, quem alius bona fide pos-
15 sidebat, ad se reversum celaverit, furtum committit.

§. 201. Rursus ex diverso interdum (rem) alienam ce-
ra|pare et usucapere concessum est, nec creditur furum
fieri: velut res hereditarias, quarum non prius⁹⁵ actus
pos|sessionem⁹⁶ necessarius heres esset; nam necessarius
herede extante placuit, ut pro herede usucapi possit. de-
bi|tor quoque, qui fiduciam, quam creditori mancipaverat,
aut in iure cesserit, d'etinet, et superiore commenta-
ri|o⁹⁷ retulimus, sine furto possidere et usucapere po-
test. |

§. 202.⁹⁸ Interdum furti tenetur, qui ip-
sum furtum non fecerit: qualis || est, cuius ope, consilio⁹⁹
furtum factum est. in quo nu|mero est, qui nummos tibi⁴⁰⁰
excussit, ut eos alius surri|peret; vel opatitit tibi, ut alius
surri|peret: aut⁴⁰⁰ oves aut | boves tuas² fugavit, u
alius eas exciperet³. et hoc veteres scripserunt de eo,
qui panno rubro fuga|vit armentum. sed si quid per h-
sciviam, et non data o|pera, ut furtum committeretur,
factum sit³, videbimus, | an utilis Aquilias actio de-
bit⁴ debeat; cum per legem Aquiliam, | quae de damno
lata (est), etiam culpa puniatur. |

§. 203. Furti autem actio ei competit, cuius inter-
est rem salvam esse, licet dominus non sit. itaque nec
domino aliter competit, | quam si eius intersit, rem non
perire. §. 204. Unde constat, credito|rem de pignore
subrepto furti agere posse⁶. adeo | quidem, ut quamvis
ipse dominus, id est⁷, ipse debitor eam | rem subripue-
rit, nihilominus creditori competat⁸ actio furti. §. 205.

Item si fullo polienda curandave, aut sar|cinator sarcina
vestimenta mercede certa ac|ceperit, eaque furto amiserit,
ipse furti habet actionem, | non dominus: quia domini
nihil interest, ea⁹ non perisse, cum iudicio locati a ful-
lone aut sarcinatoro suum persequi | possit¹⁰. si modo
is fullo aut sarcinator (ad) rem praestandam | sufficiat¹¹:
nam si solvendo non est, tunc quia ab eo dominus | suum
consequi non potest, ipsi¹² furti actio competit, quin
hoc | casu ipsius interest, rem salvam esse. §. 206. Quae
de fullone || aut sarcinatoro diximus, eadem transferemus¹³
et ad eum, cui | rem commodavimus¹⁴. nam ut illi mer-
cedem capien|do custodiam praestant¹⁵, ita is¹⁵ quocumque

374) Vid. §. 6. I. t. c. Cf. Epit. II, 10, §. 3. 75) Inst.: cum quis alienam rem [quis etiam Ed. 2.] Mox Inst. contractat. 76) Cf. c. §. 6. I. t. c. Epit. II, 10, §. 4. 77) veluti si — §. 198 an neutro Vid. c. §. 6. et §§. 7. 8. I. t. c. 78) quod et rogaverit om. Inst. 79) Inst.: gest. causa comm. sibi 80) Cod. cum Inst. omitunt. 81) Inst.: aciem equum 82) Inst. acceperint 83) Inst.: si se int. id 84) Inst. ac si p. credant, e. crimen videri. [Böcking. mavult set si vel at si.] 85) Inst.: sine affectu furandi. 86) Inst.: rem commodatam sibi contractare 87) In Cod. additur et probatum 88) Inst.: servum Maerii sollicitaverit; et mox: res domino subripiat et ad e. perferat. [Ed. 2.: sollicitaverit Cod. colligat] 89) Inst.: id ad Maevium pert., Maevius, dum vult; et mox permiserit [Ed. 2.: ego (autem), cum volo Cod. ego cum volo] 90) mihi om. Inst. 91) [Immo contractarit] 92) §. 199. §. 200 — subtraxerit. Vid. §§. 9. 10. I. t. c., ubi est: Interdum etiam lib. 93) sive et. uxor etc. Haec in Inst. omitta sunt. 94) pignori Inst. pignoris causa [95) non prius Ed. 2.: *****] Sched. ppym Sav. et Heis. nondum [Husch. qui prius] 96) Cod. addit n virgula transfixum, quod potest esse

enim, nihil, nisi: mihi videtur delictum esse. Husch. quam.] 97) §§. 59. 60. 98) §. 202 — dari debeat Vid. §. 11. I. t. c. 99) Inst.: ope et consilio 400) qui nummos etc. Inst.: qui tibi numm. e., ut a. e. raperet, aut o. t., ut al. rem tuam exciperet, vel [1) Ed. 2.: oves tuas aut boves, contra fidem Codicis.] 2) Inst. caperet. 3) sed etc. Inst.: sed si quid eorum p. l., et n. d. o., ut f. admitteretur, f. est, is factum actio d. debeat. 4) Aquil. actio dari Ita Cramer. Cod. atquedeari 5) §§. 203...208. Vid. §§. 13...18. I. t. c. 6) In Inst. additur: etiamsi idoneum debitorem habeat, quia expedit ei, pignori potius incumbere, quam in personam agere. 7) ipse etc. Haec in Inst. omitta sunt. 8) Inst. competit 9) Inst.: interest eam rem [In Cod. videtur esse id e. ea] 10) Cod.: suum sequi p'sset Inst. rem suam persequi potest. 11) si modo etc. Haec immutata sunt in Inst. 12) non est etc. Inst.: solv. non sunt, t. q. ab iis suum dom. c. n. possit, ipsi domino 13) Inst.: Quae de f. et s. dix., eadem et ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. 14) Inst.: nam ut ille fullo m. accipiendo c. praestat 15) Inst. is Cod. hi [Ed. 2.: hic]

utondo commodum | percipiendo ⁴¹⁶ similiter necesse ha-
5 bet, custodiam | praestare. §. 207. Sed is, apud quem
res deposita est, custodiam | non praestat, tantumque ¹⁷
in eo obnoxius est, si quid ipse | dolo fecerit. qua de
causa (si) res ei subrepta fuerit, quae restituenda est,
eius ¹⁸ nomine depositi non tenc|tur, nec ob id eius in-
10 terest, rem salvam esse: furti itaque age|re non potest;
set ea ¹⁹ actio domino competit.

§. 208. In summa | sciendum est, quaesitum esse,
an impubes rem alie|nam amovendo furtum faciat. ple-
risque ²⁰ placet, quia fur|tum ex adfectu consistit, ita de-
mum obligari | eo crimine impubem, si proximus pu-
15 bertati | sit, et ob id intellegat, se delinquere. |

§. 209. ²¹ Qui res alienas rapit, tenetur etiam furti.
quis enim magis | alienam rem invito domino contractat,
quam qui rapit? itaque | recte dictum est ²², eum impro-
bium furem esse. set ²³ propriam | actionem eius delicti
20 nomine Praetor introduxit, quae appella|tur vi bonorum
raptorum. et est intra annum quadru|pli actio ²⁴, post
annum simpli. quae actio utilis est, etsi quis ²⁵ u|nam
rem, licet minimam, rapuerit. |

§. 210. ²⁶ Damni iniuriae actio constituitur per le-
gem Aquiliam, cuius primo capite cautum est, (ut) si
23 quis hominem alienum, || eamve ²⁷ quadrupedem, quae
1^a pecudum numero sit, iniuria | occiderit, quanti ea res in
eo anno pluri|mi fuerit, tantum domino dare damnetur.

§. 211. Is ²⁸ iniuria autem | occidere intellegitur, cuius
5 dolo aut culpa id accide|rit. nec ulla alia lege damnum,
quod sine iniuria datur, re|prehenditur. itaque impunitus
est, qui sine culpa et dolo ma|llo casu quodam damnum
committit.

§. 212. Nec solum corpus | in actione
huius legis aestimatur, sed sane si servo occiso plus
dominus capiat damni, quam pretium servi sit, id ²⁹ quo-
10 que | aestimatur: velut si servus meus ab aliquo heres
insti|tutus, antequam iussu meo hereditatem cerneret, oc-
cisus | fuerit; non enim tantum ipsius pretium aestimatur,
sed et | hereditatis amissae quantitas. item si ex gemel-
lis, vel ex comoe|dis, vel ex symphoniaciis unus occisus
15 fuerit, non solum | occisi fit aestimatio, sed eo amplius ³⁰
computatur, quod ceteri, qui supersunt, depretiati sunt.
idem iuris est etiam, si ³¹ ex pari | mularum unam, vel
etiam ex quadrigis ³² equorum unum occiderit. §. 213.

Cuius autem servus occisus est, is liberum | arbitrium
habet, vel capitali crimine reum facere | eum, qui oc-
20 ciderit, vel hac lege damnum persequi. §. 214. Quod
autem | adiectum est in hac lege: QUANTI IN EO ANNO
PLURIMI EA RES | FUERIT, illud efficit, si clodum ³³ puta,
aut luscum servum oc|ciderit, qui in eo anno integer
fuerit ³⁴, (ut non quanti mortis tempore, sed quanti in eo
anno plurimi fuerit,) aestimatio fiat ³⁵. quo fit, ut quis
plus interdum consequatur ³⁶, quam ei damnum || datum 184.
est. | ^{41^b}

§. 215. Capite secundo (in) adstipulatorem, qui pe-
cuniam in frau|dem stipulatoris acceptam fecerit, quanti
ea res esset, tan|ti actio constituitur. §. 216. Qua et
ipsa parte legis damni nomine actio|nem introduci mani-
5 festum est. sed id caveri non fuit necessarium, cum
actio mandati ad eam rem sufficeret; nisi quod ea le|ge
adversus infitiantem in duplum agitur. |

§. 217. ³⁷ Capite tertio de omni cetero damno ca-
vetur. itaque si | quis servum, vel eam quadrupedem,
quae pecudum nu|mero (est, vulneraverit, sive eam qua-
10 drupedem, quae pecudum numero) ³⁸ non est ³⁹, velut ca-
nem, aut feram bestiam, velut ursum, leo|nem ⁴⁰, vulne-
raverit vel occiderit, ex hoc ⁴¹ capite actio | constituitur.
in ceteris quoque ⁴² animalibus, item in omni|bus rebus,
quae anima carent, damnum iniuria datum | hac parte
vindicitur. si quid enim ustum, aut ruptum, aut | fra-
15 ctum (fuerit), actio hoc capite constituitur: quamquam
potuerit | sola rupti appellatio in omnes istas causas suf-
ficere; | ruptum (enim intellegitur, quod quoquo modo
corruptum) est. unde non so|lum usta, aut rupta ⁴³, aut
fracta, set | etiam scissa et collisa et effusa et — — — aut
perempta | atque deteriora facta hoc verbo continentur.

§. 218. ⁴⁴ Hoc tamen capite | non quanti in 20
eo anno, sed quanti in diebus xxx proxumis e|a ⁴⁵ res
fuerit, damnatur is, qui damnum dederit. ac ne | PLU-
RIMI quidem verbum adicitur. et ideo quidam * * ⁴⁷ pu-
ta|verunt, liberum esse — — — — — * * die|bus
— — — — — adiceret ⁴⁸, quo plurimi || res fuit, vel 185.
añum ⁴⁹, quo minoris fuit. ⁵⁰ sed Sabino placu|it, perinde 48b.
habendum, ac si etiam hac parte PLURIMI verbum | ad-
iectum esset: nam legis latorem contentum fuis|se ⁵¹,
(quod prima parte eo verbo usus esset). §. 219. ⁵² Et

⁴¹⁶ utendo etc. Inst. qui commodum utendi percipit.
17) Inst. sed tantum; et mox dolo malo. 18) quae
etc. Inst. quia restituendae eius rei, postea omissa itaque
19) Inst. furti 20) Inst. et pro plerisque
21) Vid. pr. l. de vi bon. rapt., ubi est quidem etiam
22) Cod. q. rapit itaq. rectum ē Inst. qui vi rapit? id-
eoque recte d. est 23) Inst.: sed tamen 24) actio
deest in Inst. 25) Inst. etiam si quis 26) Vid.
pr. l. de leg. Aquil. 27) eamve Inst. alienamve
28) [is delendum est. Cf. §. 2. l. t. c.] 29) sit id
Huschk. Cod. sid [Ed. 2.: sit] 30) Cod. am-
plius q. [Inst. amplius id quoque] 31) [Ed. 2.: si
(quis). Cf. §. 10. l. t. c.] 32) Ed. 2.: quadriga, ex
c. §. 10. l. t. c.] 33) Ed. 2.: efficit, (ut) si (quis)
claudum] 34) Cod. fuit 35) [ut non etc. Ed. 2.:
aestimatio fiat (non quanti m. t., s. q. in eo a. p. fuerit).
Supplementum Gösch. petiit ex §. 9. l. t. c., ubi tamen non
legitur mortis tempore, sed is hodie erit, unde poterat
scribi is huius erit.] 36) Cod.: ut qui s. plus indum

sequat' 37) Vid. §. 13. l. t. c. 38) Ex Inst.
39) non est Sched. de 40) velut (Cod. u. i. e. vel)
ursum, leonem. Haec in Inst. non leguntur. 41) Inst.
aut occid., hoc. Sed eadem paulo post actio ex hoc
cap. const. 42) Inst.: quoque omnibus. 43) aut
rupta om. Inst. 44) Brinkm.: et deiecta [Malim:
et diruta Cf. L. 27. §. 31. D. ad leg. Aquil.] Inst. et
quoquo modo. 45) Hoc tamen ... adicitur. Vid.
§§. 14. 15. l. t. c. 46) ea deest in Inst. Eadem
mox obligatur. 47) Huschk. d. s. i. e. diversae
scholae. Gösch. malebat d. s. a. (auctores)] 48) Loci
sententia haec videtur: liberum esse iudici arbitrium, ex
diebus xxx proxumis vel eum eligere etc. 49) alium
Sic Heffl. Ed. 2. eum] Cod. am(vel pi)o(vel u)
50) Vid. c. §. 15. l. t. c., ubi legitur Sed Sab. recte pl.,
per. habendam aestimationem etc. 51) esset etc.
Inst. fuisset: nam plebem Romanam, quae Aquilio tribu-
no rogante hanc legem tulit, contentam fuisse; et deinde
usa est. 52) Vid. §. 16. l. t. c., ubi est Ceterum pla-

placuit, ita demum ex ista⁴⁵³ lege actionem esse, si quis⁵⁴ |
5 corpore suo damnatum dederit. atqui⁵⁵, alio modo damno |
dato, utiles actiones dantur⁵⁶: velut si quis alienum homi-
nem, aut pecudem incluserit et fame necaverit⁵⁷, |
aut iumentum tam vehementer egerit, ut rumperetur;⁵⁸
(aut)⁵⁹ | si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem
10 ascenderet, vel in puteum descenderet, et (is) si⁶⁰
ascendendo | aut descendendo ceciderit, aut mortuus fue-
rit, aut aliqua | parte corporis laesus sit⁶¹. item⁶² si quis
alienum | servum de ponte aut ripa in flumen proiece-
rit⁶³, et is suffocatus fuerit, hunc⁶⁴ corpore suo damnum
15 dedisse eo quod proiecerit, non difficiliter intellegi po-
test. |

§. 220.⁶⁵ Iniuria autem committitur non solum cum
quis pugno pulsatus, aut | fuste percussus, vel etiam
verberatus erit, sed et⁶⁶ si cui convicium factum fuerit;
sive quis bona alicuius quasi debitoris, sciens eum ipse⁶⁷
20 nihil debere sibi, proscripterit; | sive quis⁶⁸ ad infamiam
alicuius libellum aut carmen | scripserit⁶⁹; sive quis ma-
trem familias aut praetextatum⁷⁰ | adsectatus fuerit; et
denique aliis pluribus modis. §. 221.⁷¹ Pati autem
iniuriam videmur non solum per nosmet ipsos, sed etiam
186 per liberos nostros, quos in potestate habemus; || item
48^a per uxores nostras, quae in manu nostra sunt⁷². itaque
se — —, ⁷³ filiae meae, quae Titio nupta est, iniuriam
feceris, non solum filiae nomine tecum agi iniuriarum |
potest, verum etiam meo quoque et Titii nomine⁷⁴.
5 §. 222.⁷⁵ Servo autem ipsi | quidem nulla iniuria intel-
legitur fieri, sed domino per eum | fieri videtur: non
tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos | nostros⁷⁶
vel uxores iniuriam pati videmur, sed ita cum | quid

atrocius commissum fuerit, quod aperte in *constumeliam*
domini fieri videtur⁷⁷; veluti si quis alienum servum |
verberaverit: et in hunc casum formula⁷⁸ proponitur. at
si qui⁷⁹ servo convicium fecerit, vel pugno eum per-
cusserit, non proponitur ulla formula, nec temere pe-
tenti datur⁸⁰. |

§. 223.⁸¹ Poena autem iniuriarum ex lege XII ta-
bularum propter membrum quidem ruptum talio erat: 15
propter os⁸² vero fractum aut collisum trecentorum as-
sum poena erat, velut⁸³ si libero os fractum erat: at
si servo et: propter | ceteras vero iniurias XXV assium
poena erat constituta. et videbantur illis temporibus, in
magna | paupertate, satis idoneae istae pecuniariae poe-
nae⁸⁴. | §. 224. Set nunc alio iure utimur. permit-
titur enim nobis a Praetore ipsis⁸⁵ iniuriam aestimare.

et iudex vel tanti condemnat, quanti nos aestimaverimus,
vel minoris pro uti visum fuerit. set cum atrocem ini-
uriam Praetor || aestimare soleat, si simul constituerit, 18
quantae pecuniae nomine fieri debeat vadimonium, hac⁸⁶
ipsa quantitate taxamus formulam, et iudex, quomodo
possit vel minoris damnare, plerumque tamen propter
ipsius Praetoris auctoritatem non audeat minuire conde- 5
mationem. | §. 225.⁸⁶ Atrox autem iniuria aesti-
matur vel ex facto, velut si quis ab aliquo vulneratus,
aut verberatus fustibusve caesus | fuerit⁸⁷; vel ex loco,
velut si cui in theatro, aut in foro⁸⁸ iniuria facta sit;
vel ex persona, velut si magistratus iniuriam passus fue- 10
rit, vel senatoribus ab humili persona facta sit iniu-
ria⁸⁹. 90 ||

18

91 39

cuit 453) Malim ipsa. Inst. hac 54) Inst.:
quis praecipue. 55) Cod. q, pro atq, ut videtur;
nisi quis delendam potius existimet siglam q. [Non ab-
surdum fuerit quia.] Inst.: Ideoque in eum, qui; et mox:
damnum dederit. 56) Inst. dari solent. 57) Inst.:
si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame
necaretur. 58) In Inst. adicitur: aut pecus in tan-
tum eragitaverit, ut praecipitaretur. 59) Ex Inst.
60) [is, si Ita Sav. Cod. si Ed. 2. is] Inst. om. si et
ceciderit. Eaedem vel descend. 61) sit Inst.
utilis in eum actio datur. 62) Cod. itemp Inst.
rectius Sed exhibent: sequens enim species a praecedentibus
longe diversa est. 63) Inst. deiecerit.
64) hunc Cod. u. (vel q) hic [Malim tum hic] Inst. verba
eo quod proiecerit huc revocant. 65) Vid. §. 1. I. de
iniur. 66) Inst.: pugno puta (alii pulsatus) aut fustibus
caesus vel e. v. e., sed etiam. 67) [Cod. ipsi
Ed. 2. omittit.] 68) Inst. sive cuius bona, q. d.,
possessa fuerint ab eo, qui intellegebat, nihil eum sibi de-
bere; vel si quis 69) Inst.: scripserit, composuerit,
ediderit, dolove malo fecerit quo quid eorum fieret.
70) Inst.: praetextatum praetextatamve. In iisdem hic alia
addita. 71) Vid. §. 2. I. t. c., ubi est Patitur autem
quis iniuriam non solum per semetipsum, et vetera con-
sequenter. 72) uxores etc. Inst. uxorem suam; id
enim magis praevaluit. Pro sunt Cod. sint. [Res exigere
videtur ut scribamus: ux. n., quamvis in n. non sint.]
73) Cod.: si veliae sive veliae. Inst., hoc omisso, si

filiae alicuius. [Est sane incommodum si vel Titiae, vel
sive L. Titiae, nec multo aptius Huschkianum si Meviae.
Librarius mentem correctoris non percepit, qui cum male
scriptum esset si titiae, adiecerat vel filiae.] (Immo: ita-
que si verbi gratia Gaius scripsisse putandus est, ut III
112. IV. 152. Böckling.) 74) Inst.: tecum iniur. agi
potest, sed etiam patris q. et mariti nomine. 75) Vid.
§. 3. I. t. c., ubi legitur Servis autem ipsis; et mox fieri
intelligitur; tum per eos. 76) nostros et mox iniuriam
pati videmur omittunt Inst. 77) quod etc. Inst. et
quod ap. ad cont. dom. respicit 78) Inst. actio.
79) [Ed. 2. et Inst.: si quis] 80) non prop. etc. Inst.
nulla in eum actio domino competit. 81) Poena
... fractum. Vid. §. 7. I. t. c. 82) Inst. ossum.
83) [Scribendum scilicet, vel utique.] 84) Cod.
pecuniae poenae ne [Huschk. pecuniae poenae esse.]
85) ipsis Cod. ses Cf. c. §. 7. I. t. c. ubi haec legun-
tur: Sed postea praetores permittebant ipsis, qui ini-
uriam passi sunt, eam aestimare, ut iudex vel tanti con-
demnet, quanti iniuriam passus aestimaverit, vel minoris,
prout ei visum fuerit. 86) Vid. §. 9. I. t. c., ubi de-
est aptem. 87) Inst.: vulneratus fuerit vel fustibus
caesus. 88) Inst.: vel in foro, vel in conspectu
praetoris. 89) Inst.: vel si senatori ab humili ini-
iuria facta sit etc. 90) In Cod. versus finem huius
paginae maioribus litteris scriptum extat: *lib m erpic*
91) Pagina 188. vacua.

GAII INSTITUTIONVM
COMMENTARIVS QVARTVS.

189. §. 1. quot genera actionum sint, verius videtur, duo
52^a. esse: in rem, et in personam. nam qui nisi esse dixe-
runt ex sponsonum generibus, non animadverterunt,
5 quasdam species actionum inter genera se retulisse.
§. 2. In personam actio est, qua agimus, quotiens cum
aliquo, qui nobis vel ex contractu, vel ex delicto obli-
gatus est, (contendimus), id est, cum intendimus, dare,
facere, praestare oportere. §. 3. In rem actio est,
cum aut corporalem rem intendimus nostram esse, aut
10 ius aliquod nobis competere, velut utendi, aut utendi
fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, vel alius tol-
lendi, vel prospiciendi. item actio ex diverso adversario
est negativa. §. 4. Sic itaque discretis actionibus cer-
tum est, non posse nos rem nostram ab alio ita pete-
tere: SI PARET EUM DARE OPORTERE. nec enim, quod
15 nostrum est, nobis dari potest: cum solum id dari no-
bis intellegatur, quod (ita datur, ut) nostrum fiat; nec
res, quae nostra (est), amplius (nostra) fieri potest.
plane odio furum, quo magis pluribus actionibus tene-
antur, effectum est, ut extra poenam dupli aut quadru-
pli, rei recipiendae nomine fures ex hac actione etiam
20 teneantur: SI PARET EOS DARE OPORTERE: quamvis sit
etiam adversus eos haec actio, qua rem nostram esse
petimus. §. 5. Appellantur autem in rem quidem
actiones vindicationes, in personam vero actiones, qui-
bus dare fieri oportere intendimus, conductiones.
§. 6. Agimus autem interdum, ut rem tantum con-
190. sequamur; interdum ut poenam tantum; alias ut rem et
52^b. poenam. §. 7. Rem tantum persequimur; velut
actionibus ex contractu agimus. §. 8. Poenam tan-

tum consequimur velut actione furti, et iniuriarum, et
secundum quorundam opinionem actione vi bonorum ra-
ptorum: nam ipsius rei et vindicatio et condictio nobis
competit. §. 9. Rem vero et poenam persequimur
velut ex his causis, ex quibus adversus instantem in
duplum agimus: quod accidit per actionem iudicati, de-
pensi, damni iniuriae — — rerum legatarum no-
mine, quae per damnationem certae relictae sunt.¹⁰

§. 10. Quaedam praeterea sunt actiones, quae ad
legis actionem exprimentur; quaedam sua vi ac po-
testate constant. quod ut manifestum fiat, opus est, ut
prius de legis actionibus loquamur.

§. 11. Actiones, quas in usu veteres habuerunt, le-
gis actiones appellabantur, vel ideo quod legibus pro-
ditae erant, quippe tunc edicta Praetoris, quibus con-
plures actiones introductae sunt, nondum in usu ha-
bebantur; vel ideo quia ipsarum legum verbis accom-
modatae erant, et ideo immutabiles proinde atque leges
observabantur. unde cum qui de vitibus succis ita
egisset, ut in actione vites nominaret, responsum est,
eum rem perdidisse, quia debuisset arbores nominare
eo, quod lex XII tabularum, ex qua de vitibus succi-
sis actio competeret, generaliter de arboribus succis
loqueretur. §. 12. Lege autem agebatur modis quin-
191. que: sacramento; per iudicis postulationem; per condi-
tionem; per manus iniunctionem; per pignoris captiorem.^{78b}

§. 13. Sacramenti actio generalis erat: de quibus
enim rebus ut aliter ageretur lege cautum non erat, de
5 his sacramento agebatur. eaque actio perinde pericu-
losa erat falsi — — atque hoc tempore periculosa
est actio certae creditae pecuniae propter sponsonem,

1) Versus primus et secundi principium nihil scripti
continent. Praeter rubricam, si quam Gaius apposuit,
tale quid deperditum esse crediderim: Superest, ut de
actionibus loquamur. (Conf. pr. I. de act.) Si quaeritur.
2) [Ed. 2.: actio est, quotiens cum aliquo agimus Re-
stitui quod habet Cod., addito ubi facile excidere potuit
contendimus.] 3) §§. 4. 5. Vid. §§. 14. 15. I. de act.
4) nos etc. Inst. actorem r. suam ita ab aliquo 5) Inst.:
nec en. quod actoris est, id ei dari oportet, quia scilicet
dari cuiquam id intellegitur, q. i. d., ut eius fiat; n. r.,
q. iam actoris est, magis eius fieri potest. 6) Inst.:
fures etiam hac actione: et mox: q. sit adv. eos etiam

haec actio, per quam rem suam quis esse petit.

7) Inst. Appellamus 8) [Ed. 2.: dari fieri] Inst.:
dare facere. [9] Addendum quibus. Diversum di-
cendi genus est in IV, 17. 54. 66.] 10) [Ex

Add. Ed. 2., quae habet in contextu: iniuriae — —
— legatorum etc. certa relictae sunt.] (Fortasse pro:
— — rerum legatarum etc. legas: adstipulationis causa,
legatorum etc. certa relictae sunt. Cf. III. 126. Bg.)
11) [cum Ita Heffl. Sched. et Ed.: eum] 12) [Ed. 2.
omittit eum.] Cod.: responsum cum rem perdidisse e'
(est) 13) [falsi etc. Ed. 2. habet 13 asteriscos.
Savin. falsiloquis. Huschk. falsi convictis. Ego falsi no-

qua periclitatur reus si temere neget, et restipulationem, qua periclitatur actor si non debitum petat: nam qui victus erat | summam sacramenti praestabat poenae nomine; eaque | in publicum cedebat, praedesque eo nomine Praetori dabantur, non ut nunc sponsionis et restipulationis poena lucro cedit adversario, qui vicerit. §. 14. Poena autem sacramenti aut quingenaria erat, aut quinquagenaria. nam | de rebus mille aeris plurisve 20 quingentis assibus, | de minoris 14 'aero' quinquaginta assibus sacramento contendebatur: nam 'ita' lege XII tabularum cautum erat. sed si de libertate hominis controversia erat, etsi pretiosissimus homo esset, | tamen ut 2 assibus sacramento contenderetur eadem lege cautum est favoris causa, ne satisfactione onerarentur 15 adsertores || _____ §. 10. _____ | — — — — — ; 8^a. — — — — — * * * | istae omnes actiones i. s. — — — — — * | _____ §. 5. _____ | _____ §. 5. _____ | — — — — —

193. — — — — — §. 15. ad iudicem accipiendum | venirent. postea vero reversis dabatur — * xxx. 16 iudex: idque per legem Pinariam factum est; ante eam autem | legem — — * 17 dabatur iudex. illud ex superioribus 18 intellegimus, si de re minoris quam (M) aeris agebatur, 5 quinquagenario sacramento, non quingenario eos contendere solitos fuisse. postea tamen quam iudex datus esset, | comperendinum diem, ut ad iudicem venirent, | denuntiabant. deinde cum ad iudicem venerant, antequam apud eum causam 19 perorarent, solebant breviter ei et quasi 10 per | iudicem rem exponere: quae dicebatur causae collectio 20, quasi causae suae in breve coactio. | §. 16. Si in rem agebatur, mobilia quidem et moventia, quae modo in | ius adferri adducere possent, in iure vindicabantur 15 ad hunc modum. qui vindicabat, festucam tenebat. deinde ipsam rem adprehendebat, velut hominem, | et ita dicebat: HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITUM MEUM ESSE AIO | SECUNDUM SUAM CAUSAM, SICUT DIXI. ECCE TIBI VINDICTAM | INPOSUI. et simul homini festucam imponebat. adversarius 20 eadem similiter dicebat et faciebat. cum | uterque vindicasset, Praetor dicebat: MITTITE AMBO HOMINEM. illi mittebant. qui prior vindicaverat, ita alterum interrogabat: POSTULO, ANNE | DICAS, QUAE EX CAUSA VINDICAVERIS. ille respondebat: IUS PEREGI SICUT VINDICTAM INPOSUI. deinde qui prior vindicaverat, dicebat: | QUANDO 194. TU INIURIA VINDICAVISTI, || D AERIS SACRAMENTO TE PRO- 107^b. voco. adversarius quoque dicebat: SIMILITER EGO TE;

seu L 21 asses sacramenti nomina bant. deinde eadem sequebantur quae cum 22 in personam ageretur. postea | Praetor secundum alterum eorum vindicias dicebat, id est, interim aliquem possessorem constituerebat, eumque 5 iubebat praedes adversario dare litis et vindiciarum. | id est, rei et fructuum: alios autem praedes ipse Praetor ab utroque accipiebat sacramenti, quod id in publicum cedebat. festuca autem utebantur quasi hastae loco, signo | quodam iusti domini; maxime (enim) 23 sua esse 10 credebant, | quae ex hostibus cepissent: unde in centumviralibus iudiciis hasta praeponebatur. §. 17. Si qua res talis erat, | ut (non) sine incommodo posset in ius adferri vel adduci, velut si columna, aut grex aliquis pecoris esset, pars aliqua inde sumebatur: deinde 15 in eam partem, quasi in | totam rem praesentem, fiebat vindicatio. itaque ex grege vel una ovis aut capra in ius adducebatur, vel etiam pilus | inde sumebatur et in ius adferebatur. ex nave vero et | columna aliqua pars defringebatur. similiter si de | fundo, vel de aedibus, 20 sive de hereditate controversia erat, | pars aliqua inde sumebatur et in ius adferebatur, | et in eam partem perinde atque in totam rem praesentem | fiebat vindicatio: velut ex fundo gleba sumebatur, et ex aedibus tegula, et si de hereditate controversia erat, aequae || 24

— — — — — qualem — — — — — . | 195. — — — — — §. 2. — — — — — | 96^b.

§. 18. Et haec quidem actio proprie condictio vocabatur: nam actor adversario denuntiabat, ut ad iudicem capendum die xix. adesset. | 25 nunc vero non proprie conductionem dicimus actionem in personam (esse, qua) 26 | intendimus, dare nobis 27 oportere: nulla enim hoc tempore eo | nomine denuntiatio fit. §. 19. Haec autem legis actio constituta | est per legem Siliam et Calpurniam: lege quidem Silia certae pecuniae, lege vero Calpurnia de omni certa re. | §. 20. Quare autem haec actio desiderata sit, cum de eo, quod nobis dari oportet, potuerimus sacramento, aut per iudicis postulationem | agere, valde quaeritur.

§. 21. Per manus iniunctionem aequae (de) | his rebus agebatur, de quibus ut ita ageretur, lege aliqua 28 | cautum est; velut iudicati lege XII tabularum. quae actio talis erat: qui | agebat, sic dicebat: QUOD TU MIHI IUDICATUS SIVE DAMNATUS | ES SESTERTIUM X MILIA, QUAE DOLO MULO NON SOLVISTI, OB EAM REM EGO TIBI SESTERTIUM | X MILIUM IUDICATI MANUS INICIO; et simul aliquam partem | corporis eius predebatur. nec licebat iudicato 20

mine. Hollw. kal. niosis (calumniosis).] 14) [Ed. 2.: minoribus] 15) causa etc. Ita Sav. e vestigiis scripturae. [Heft. pluris datione, vel praedis datione.] 16) Sententiae convenire crederes: post diem trigesimum. Vid. Ascon. in Verrin. Lib. I, cap. 9, p. 164. ed. Bait. [Heft. a xii (decemviris) xxx (die trigesimo). Huschk. is (iis) ex xv xxx. Sched. uat. xxx. vel uear xxx vel qcu xxx] 17) Buttm. confestim, Hollw. statim. [Heft. nondum.] 18) §. 14. 19) Sched. q; pro c. 20) An coniectio? Cf. Ascon. l. c., Gellius V, 10, item L. 1. D. de R. I. 21) [seu L ex not. Ed. 2., monstratum a Savinio.] 22) [Ed. 2.: deinde sequebantur quaecumque (si)] Sched. ad. (deinde) adsequebantur qcq (quaecumque) In quibus

Baumb. ultimam q spuriam esse suspicatur. [ead. debetur Klenzio.] 23) maxime enim Sic Savin. Sched. oxiim(?) 24) Folium, quod hanc olim excipiebat paginam, perditum esse constat. Cuius folii argumentum triplex fuisse mihi persuadeo: tractatus de sacramento actione continuatio et finis; deinde actionis, quae per iudicis postulationem fieri dicebatur, descriptio; denique illius articuli, in quo conductionis indolem Gaius noster exposuit, pars prior: posteriorem exhibet pag. 195. 25) nunc vero etc. Vid. §. 15. l. de act., ubi est abusive pro non proprie. 26) Ex Inst. [esse om. Ed. 2., non Latine.] 27) Sched.: intendimus id (debuit esse d) no... Inst. actor intendit, dari sibi [Ed. 2.: dari Scripsi dare cum Heft. et hic et ubicumque Cod. habebat d] 28) Cod.

ma]num sibi depellere, et pro se lege agere; set vin-
d]icem dabat, qui pro se causam agere solebat: qui vin-
d]icem non dabat, domum ducebatur ab actore et vin-
ciabatur. §. 22. Postea quaedam leges ex aliis qui-
196. busdam causis || pro iudicato manus iniectio[n]em in quosdam
96^a. dederunt: | sicut lex Publilia in eum, pro quo sponsor
dependis]set, si in sex mensibus proximis, quam pro eo
dependsum | esset, non solvisset sponsori pecuniam: item
5 lex Furia de sponsu adversus eum, qui a sponsore plus
quam virilem partem exegisset: et denique conplu]res
aliae leges in multis causis talem actionem de]derunt.
§. 23. Set aliae leges ex quibusdam causis²⁹ | consti-
10 tuerunt quasdam actiones per manus iniectio[n]em, sed
puram, id est, non pro iudicato: velut lex (Furia) testa-
mentaria | adversus eum, qui legatorum nomine mortisve
causa plus | ³⁰ assibus cepisset, cum ea lege non esset
exceptus, ut ei | plus capere liceret: item lex Marcia
adversus faenera]tores, ut si usuras exegissent, de his
15 reddendis | per manus iniectio[n]em cum eis ageretur.
§. 24. Ex quibus le]gibus, et si quae aliae similes es-
sent, cum agebatur, manum | sibi depellere et pro se
lege agere (licebat). nam et actor in ipsa | legis actione
non adiciebat hoc verbum PRO IUDICATO, | sed nominata
20 causa, ex qua agebat, ita dicebat³¹: OB EAM REM | EGO
TIBI MANUM INICIO: cum hi, quibus pro iudicato actio
d]ata erat, nominata causa, ex qua agebant, ita infere-
bant: | OB EAM REM EGO TIBI PRO IUDICATO MANUM INICIO.
nec | me praeterit, in forma legis Furiae testamentariae
PRO IUDICA]TO verbum inseri, cum in ipsa lege non sit:
197. quod videtur || nulla ratio[n]e factum. §. 25. Sed post-
116^a. ea lege — —³², excepto iudicato et eo, pro quo de-
pensum est, ceteris om[n]ibus, | cum quibus per manus
iniectio[n]em agebatur, permissum est, | sibi manum de-
5 pellere et pro se agere. itaque iudica]tus et is, pro quo
dependsum est, etiam³³ post hanc legem vindicem | dare
debebant: et nisi darent, domum ducebantur. | idque³⁴
quamdiu legis actiones in usu erant, semper ita ob]ser-
vabatur: unde nostris temporibus is, cum quo | iudicati
10 dependivo agitur, iudicatum solvi satisda]re cogitur. |
§. 26. Per pignoris capio[n]em lege agebatur de qui-
busdam re]bus moribus, (de quibusdam) lege. §. 27. In-
troduc]ta est moribus rei militaris. nam³⁵ propter stipen-
dium licebat militi, ab eo, qui dis]tribuebat³⁶, nisi daret,
15 pignus capere: dicebatur autem | ea pecunia, quae sti-
pendii nomine dabatur, aes milita]re. item propter eam
pecuniam licebat pignus capere, ex | qua equus emendus
erat: quae pecunia dicebatur aes e]questre. item propter

eam pecuniam, ex qua hordeum equis erat | comparan-
dum: quae pecunia dicebatur aes hordiarium. §. 28. Lege
autem | introduc]ta est pignoris capio velut lege XII ta- 20
bularum ad]versus eum, qui hostiam emisset, nec pretium
red]deret: item adversus eum, qui mercedem non red-
de]ret pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde
pecuniam | acceptam in dapem, id est, in sacrificium
inpenderet. || item lege — — —³⁷ data est pignoris ca- 198.
ptio publicanis | vectigalium publicorum populi Romani^{110^b}.
adversus eos, qui aliqua | lege vectigalia deberent.
§. 29. Ex omnibus autem istis cau]sis certis verbis pi-
gnus capiebatur; et ob id plerisque | placebat, hanc 5
quoque actionem legis actionem esse. quibusdam | autem
(non) placebat³⁸: primum quod pignoris captio extra
ius | peragebatur, id est, non apud Praetorem, plerum-
que etiam absente | adversario, cum alioquin ceteris acti-
onibus non aliter uti | possent³⁹, quam apud Praetorem,
praesente adversario: praeterea nefu]sto quoque die, id 10
est, quo non licebat lege agere, pignus capi | poterat. |
§. 30. Set istae omnes legis actiones paulatim in
odium ve]nerunt. namque ex nimia subtilitate veterum,
qui tunc iura con]diderunt, eo res perducta est, ut vel
qui minimum errasset, | item perderet. itaque per legem 15
Aebutiam et duas Iulias subla]tae sunt istae legis actio-
nes, effectumque est, ut per concepta ver]ba, id est, per
formulas litigaremus. §. 31. Tantum ex du]abus can-
sibus permissum est lege⁴⁰ | agere: damni infecti, et si
centumvirale iudicium fit — | — — —⁴¹ cum ad cen- 20
tumviros itur, ante lege agitur sacra]mento apud Praeto-
rem urbanum vel peregrinum. propter damnum ve]ro in-
fectum nemo vult lege agere; set potius stipula]tione,
quae in edicto proposita est, obligat adversarium — —⁴²
quod et commodius ius 'et' plenius est. per pignoris ||

199. ^{77^b}
^{t. s.}
apparet. §. 32. Item⁴² in ea forma, quae publicano 200.
proponitur, talis | fictio est, ut quanta pecunia olim, si^{77^a}
pignus captum | esset, id pignus is, a quo captum erat, ^{t. s.}
luere deberet, | tantam pecuniam condemnatur. §. 33. Nulla
autem formula ad con]ditionis fictionem exprimitur. sive 5
enim pecuniam, sive rem | aliquam certam debitam nobis
petamus, eam ipsam | dari nobis oportere intendimus,
nec ullam adiungimus | conditionis fictionem. itaque si-
mul intellegimus, e]as formulas, quibus pecuniam aut rem
aliquam nobis dare⁴³ oportere in]tendimus, sua vi ac po- 10
testate valere. eiusdem na]turae sunt actiones commodati,
fiduciae, negotiorum ge]storum et aliae innumerabiles. |

agilia, quod Savin. et Hugo immutari volebant.

29) Cod.: set aliae leges in multis causis ex qbdam si
30) Cod. perperam c Vid. supra Comm. II, §. 225.
31) [Ed. 2. adiciebat, errore Göschenii.] 32) Cod.
uallia, aut certe *uavia* vel *ualeia*. An *Villia*? an *Vel-*
leia? Huschk. *Valgia*. [Heft. *Varia*.] Savin. *Aquila*
Cf. supra not. 28. 33) *est etiam* Sched. *zet.* (esset.);
pro *ē. zl.* 34) [Sched. et Ed. 2.: itaque] Mox Cod. *obser-*
uabantur. 35) Cod. *n.* (nam) et 36) Cod. *q. distruebat*
[Niebuhr. *qui aes tribuebat.* Legendum puto vel *qui id is*
(is) *tribuere debet*, vel *qui (i. e. cui) id tribuebatur s.*
adtribuebatur.] 37) Sched. ****storia* An *Plaetoria*?

[Dirks. *ensoria*, Klenz. *quoque Thoria.*] 38) [Hoc
nimis breviter dictum. Gösch. temptabat: quibusdam
autem *legis actionem non esse* placebat, Hollw.: quib. aut.
contrarium placebat.] 39) [Cod. et Ed. 2. *pos-*
sit, haec quidem addito post *alioquin* verbo (*aliquis*).]
40) Cod.: *pmisum ē. id legis aōnem facere* lege
41) [Huschk. temptat *proinde* (vel *propterea*) *hodieque*.
Sed hoc de plebe vocabulum Gaius adscribere non audeo.]
42) Sched. Blum. *ac. m. g.* Heft. *per magistratum.*
42*) [Ed. 2.: §. 32. apparet ** Cod. post *apparet* vi-
detur interductum habere et litteras *st i. e. item.*]
43) [Ed. 2.: dari Cod. *dare* omnibus litteris.]

§. 34. Habemus adhuc alterius generis⁴⁴ fictiones in quibusdam formulis: velut cum is, qui ex edicto bonorum possessionem petit, ficto se herede agit. cum enim practorio iure et non legitimo succedat in locum defuncti, non habet directas actiones, et neque id, quod defuncti fuit, potest intendere suum | esse, neque id, quod defuncto debebatur, potest intendere dare⁴⁵ sibi oportere: ita quo ficto se herede intendit, veluti hoc modo: IUDEX ESTO. SI AULUS AGERIUS, id est, ipse actor, LUCIO TITIO HERES ESSET, TUM SI FUNDUM⁴⁶, | DE QUO AGITUR, EX IURE QUIRITIIUM EIUS ESSE OPORTERET. vel si in personam agatur⁴⁷, | praeposita simili fictione — *⁴⁸ ita subicitur: TUM SI PARET NUMERIUM NEGIDIUM AULO (AGERIO) SESTERTIUM X MILIA DARE OPORTERE. §. 35. Similiter et bonorum emptor | ficto se herede agit. set 201. interdum et alio modo agere solet. || nam ex persona 55^a. eius, cuius bona emerit, sumpta intentione, convertit condemnationem in suam personam, | id est, ut quod illius esset, vel illi dare⁴⁹ oporteret, eo nomine adversarius huic condemnatur: quae species actionis appellatur Rutiliana, quia a Praetore Publio Rutilio, qui et bonorum venditionem introduxisse dicitur, comparata est. | superior autem species actionis, qua ficto se herede bonorum emptor | agit, Serviana vocatur. §. 36. (Eiusdem generis est quae Publiciana vocatur).⁵⁰ datur autem haec actio ei, qui ex iusta causa | traditam sibi rem nondum usucepit, eamque amisit possessione petit. nam quia non potest eam ex iure Quiritium suam esse intendere, fingitur rem usucepisse, et ita quasi ex iure Quiritium dominus factus esset, intendit hoc modo: IUDEX ESTO. SI QUEM HOMINEM AULUS AGERIUS EMIT, ET IS⁵¹ BI TRADITUS EST, ANNO POSSEDISSET, TUM SI EUM HOMINEM, DE QUO AGITUR, EIUS EX IURE QUIRITIIUM ESSE OPORTERET | et reliqua. §. 37. Item civitas Romana peregrino fingitur, si eo | nomine agat, aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo iustum sit, eam actionem | etiam ad peregrinum extendi: velut si furti | agat peregrinus, aut cum eo agatur. in (peregrinum)⁵² formula ita concipitur: IUDEX ESTO. SI 20 PARET (OPE) CONSILIOVE DIONIS HERMAEI FILII⁵³ FURTUM FACTUM ESSE PATERAE ATRAEAE, QUAM OB REM EUM, SI CIVIS ROMANUS ESSET, | PRO FURE DAMNUM DECIDERE OPORTERET et reliqua. | item si peregrinus furti agat, civitas ei Romana fingitur. similiter si ex lege Aquilia peregrinus damni || iniuriae agat, aut cum eo agatur, ficta 202. civitate Romana iudicium datur. §. 38. Praeterea

aliquando fingimus, adversarium | nostrum capite deminutum⁵⁴ non esse. nam si ex contractu nobis obligatus obligatus sit, et capite deminutus deminutus fuerit, velut mulier | per coemptionem, masculus per adrogationem, desinit iure | civili debere nobis, nec directo intendere —⁵⁵ dare | eum eamve oportere: sed non in potestate eius sit, ius nostrum corrumpere, introducta est contra eum eamve actio utilis, | rescissa capitis deminutione, id est, in qua fingitur capite deminutus deminutus | non esse. 10

§. 39. Partes autem formularum hae sunt: demonstratio, intentio, adiudicatio, condemnatio. §. 40. Demonstratio | est ea pars formulae, quae praecipue ideo inseritur, ut demonstraretur res, de qua agitur. velut haec pars formulae: | QUOD AULUS AGERIUS NUMERIO NEGIDIO HOMINEM VENDIDIT. item haec: QUOD AULUS AGERIUS (A-PUT) NUMERIUM NEGIDIUM | HOMINEM DEPOSUIT. §. 41. Intentio est ea pars formulae, | qua actor desiderium suum concludit. velut haec pars | formulae⁵⁶: SI PARET, NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO SESTERTIUM X MILIA DARE OPORTERE. item haec: | QUIDQUID PARET NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO DARE FACERE (OPORTERE). item haec: SI PARET, HOMINEM | EX IURE QUIRITIIUM AULO AGERII ESSE. §. 42. Adiudicatio est ea pars formulae, qua | permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus adiudicare: velut si inter coheredes familiae eriscundae agatur, aut inter socios communi dividundo, | aut inter vicinos finium regundorum. nam illic ita est: QUANTUM | ADIUDICARI OPORTET, IUDEX TITIO ADIUDICATO. §. 43. Condemnatio est ea pars formulae, qua iudici condemnandi || absolvendive potestas permittitur. velut haec pars | formulae: IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO SESTERTIUM X MILIA CONDEMNNA: SI NON PARET, | ABSOLVE. item haec: IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO DUMTAXAT (X MILIA) CONDEMNNA: SI NON PARET, ABSOLVITO. item haec: IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO⁵⁷ CONDEMNNA | et reliqua, ut non adiciatur * . . §. 44. Non tamen⁵⁸ istae omnes partes simul inveniuntur, sed quaedam inveniuntur, quaedam | non inveniuntur. certe intentio aliquando sola invenitur, sicut in praedicialibus formulis: qualis est, qua quaeritur, aliquis libertus sit, vel quanta dos sit, et aliae complures. demonstratio 10 autem et adiudicatio et | condemnatio numquam solae inveniuntur: nihil (enim) omnino sine intentione vel condemnatione valet (demonstratio); item condemnatio sine demonstratione vel intentione vel | adiudicatione

44) Cod., ut videtur, *ageris* [Huschk. *zi*. (etiam generis)] 45) [Ed. 2. *dari*.] 46) [Lucio Titio etc. Ex Add. Ed. 2. de coniectura Blumii, qui tamen non recte scripsit *Lucii Titii*, et ante *fundum* addidit *eum*, quod Huschk. omittendum esse vidit.] 47) [*eius esse* etc. Haec quoque Blunius ita restituit. Ed. 2.: *vyissz* — — — —] 48) [Ed. 2.: proposita simili formula Blunio quod recepimus debetur. Idem litteris incertis quattuor censebat significari formula, Hestherum intentio, Hollw. *tunc vel deinde*.] 49) [Ed. 2.: *dari* Cod. *dare*.] 50) [Ed. 2. est *Publ. actio* Hestherum secutus sum.] 51) [*et is* Huschk. Ed. 2. * . .] Cod. *is* vel *us* 52) Cod. *agat in* [Ed. 2. *agatur*.] 53) [Ed. 2.: *dio-*

nis * . . *filii* Cod. *dionis er. mei filio* (sic). Blunius temptabat *Dionis Hermetis filii* De nomine Hermaco v. C. Keilii specimen onomatologi Graeci cap. I.] 54) Cod. *aditrium* (ad contrarium) nostrum *o. d.* (debebat esse *k. d.*) 55) Sched. *un* vel *un* Sententiae conveniret *licet*. [Huschk. *possumus*; bene, nisi quod id in Cod. scriptum extare frustra contendit. Blunio placebat *intenderemus*.] 56) Sched.: formulae *z* 57) [Ed. 2. add.: X MILIA, atque ita Cod. Delevi de sententia virorum doctorum tantum non omnium, qui de h. l. scripserunt.] 58) [*adiciatur* etc. Ed. 2.: *adiciatur*: SI NON PARET, ABSOLVITO. §. 44. (Neque tamen semper) de coniectura Sav. et Gösck. Sched. *di* (vel *di*)

15 nullas vires habet⁵⁹: ob id⁶⁰ numquam so|lac inven-
untur. |

§. 45. Sed eas quidem formulas, in quibus de iure
quaeritur, in ius conce|ptas vocamus. quales sunt; qui-
bus intendimus nostrum esse a|liquid ex iure Quiritium,
aut nobis dare⁶¹ oportere, aut pro fure damnium (*deci-
dere oportere: in*) quibus iu|ris civilis intentio est.

20 §. 46. Ceteras vero in factum conceptas | vocamus, id
est, in quibus nulla talis intentionis conceptio⁶² | est;
(sed) initio formulae nominato eo, quod factum est, adi-
cuntur ea verba, per quae iudici damnandi absolvendive
potestas datur. qualis est formula, qua utitur patronus
contra | libertum, qui eum contra edictum Praetoris in

04. ius vocat: || nam in ea ita est: RECUPERATORES SUNTO. SI
b. PARET, ILLUM PATRONUM | AB ILLO LIBERTO CONTRA EDI-
CTUM ILLIUS PRAETORIS | IN IUS VOCATUM ESSE, RECUPERA-
TORES ILLUM LIBERTUM | ILLI PATRONO SESTERTIUM X MI-
LIA CONDEMNATE: SI NON PARET, ABSOLVITE⁶³. ceterae quo-

5 que | formulae, quae sub titulo de in ius vocando pro-
positae sunt, | in factum conceptae sunt: velut adversus
eum, qui in ius | vocatus neque venerit, neque vindicem
dederit; item contra eum, qui vi⁶⁴ exemerit eum, qui in
ius vocatur. et denique innumerabiles eiusmodi aliae

10 for|mulae in albo proponuntur. §. 47. Sed ex qui-
busdam causis Praetor | et in ius, et in factum conceptas
formulae proponit, velut depositi et commodati. illa enim
formula, quae ita conce|pta est: IUDEX ESTO. QUOD AULUS

15 AGRIUS APUD NUMERIUM NEGIDIUM MENSAM | ARGENTEAM
DEPOSUIT⁶⁵, QUA DE RE AGITUR, QUIDQUID OB E|AM REM
NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO DARE FACERE OPORTET
EX FIDE BONA, EIUS⁶⁶ IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM | AULO
AGERIO CONDEMNATO, NISI RESTITUAT⁶⁶: SI NON PARET, AB-
SOLVITO, in ius concepta est. at illa | formula, quae ita
concepta est; IUDEX ESTO. SI PARET, AULUM AGRIVM A|
PUT NUMERIUM NEGIDIUM MENSAM ARGENTEAM DEPOSUISSE,
EAMQUE DOLO | MALO NUMERII NEGIDII AULO AGERIO RED-

20 DITAM NON ESSE, QUANTI EA RES ERIT, TANTAM | PECUNIAM
IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO CONDEMNATO: SI
NON PARET, ABSOLVITO, in factum | concepta est. similes
etiam commodati formulae | sunt.

§. 48. Omnium autem formularum, quae condemna-
tionem habent, ad pecuniariam aestimationem con|demna-
tio concepta est. itaque etsi corpus aliquod petamus, ||

velut fundum, hominem, vestem, aurum, argentum⁶⁷; in|-205.
dex non ipsam rem condemnat eum, cum quo actum est, | 66^a.
sicut olim fieri solebat, (sed) aestimata re pecuniam eum | t. s.
condemnat. §. 49. Condemnatio autem vel certae
pecuniae in formu|la ponitur, vel incertae. §. 50. Cer-5
tae pecuniae in ea formula, | qua certam pecuniam pe-
titimus; nam illic ima parte formu|lae ita est: IUDEX NU-
MERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO SESTERTIUM X MILIA CON-
DEMNATA: SI NON | PARET, ABSOLVE. §. 51. Incertae
vero condemnatio pecuniae dupli|cem significationem ha-
bet. est enim una cum⁶⁸ aliqua | praefinitione, quae 10
valgo dicitur cum taxatione; velut si incer|tum aliquod
petamus. nam illi^c ima parte fo|rmulae | ita est: EIVS⁶⁹
IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO DUMTAXAT X MI-
LIA CONDEMNATA: SI NON | PARET, ABSOLVE⁷⁰. diversa est,
quae infinita est: velut si rem aliquam a pos|sidente no-
stram esse petamus, id est, si in rem agamus, | vel ad 15
exhibendum. nam illic ita est: QUANTI EA RES ERIT, |
TANTAM PECUNIAM IUDEX^{70*} NUMERIUM NEGIDIUM AULO A-
GERIO CONDEMNATA: SI NON PARET, | ABSOLVITO. §. 52.

Quid ergo est?⁷¹ iudex si condemnat, certam pecuni|am
condemnare debet, etsi certa pecunia in conde|mnatione
posita non sit. debet autem iudex attendere, | 'ut cu|m 20
certae pecuniae condemnatio posita | sit, neque maioris,
neque minoris summa petita | condemnet: alioquin litem
suam facit. item si taxatio | posita sit, ne pluris con-
demnet, quam taxatum sit: alias enim | similiter litem
suam facit. minoris autem damnare || ei permissum est — 206.

— — — — — * | ————— | 66b.
— — — — — ** intendere debent — — ** | — t. s.
— — * condemnatione constringi — | ————— 5
‡. 3. ————— |

§. 53. Si quis intentione plus complexus fuerit,
causa cadit, id⁷² est, rem perdit, nec a Praetore in in-
tegrum restituitur, praeterquam⁷³ | quibusdam casibus, in 10
quibus Praetor e|dicto succurrit⁷⁴ — * | —————
‡. 2. —————⁷⁵ | modis petitur: re * tempore —
— — — — * | — ** quae enim — — — — —
— — — *⁷⁶ | ex parte res est, totam rem — — — — 15
— — | ————— ‡. 2. ————— | dari pro-
missum — — — — — * | —————
—————⁷⁷ | DARE SPONDES? DARE SPONDEO — — 20
— — — | ————— ————— | dare *

§. 53. Si quis intentione plus complexus fuerit,
causa cadit, id⁷² est, rem perdit, nec a Praetore in in-
tegrum restituitur, praeterquam⁷³ | quibusdam casibus, in 10
quibus Praetor e|dicto succurrit⁷⁴ — * | —————
‡. 2. —————⁷⁵ | modis petitur: re * tempore —
— — — — * | — ** quae enim — — — — —
— — — *⁷⁶ | ex parte res est, totam rem — — — — 15
— — | ————— ‡. 2. ————— | dari pro-
missum — — — — — * | —————
—————⁷⁷ | DARE SPONDES? DARE SPONDEO — — 20
— — — | ————— ————— | dare *

§. 53. Si quis intentione plus complexus fuerit,
causa cadit, id⁷² est, rem perdit, nec a Praetore in in-
tegrum restituitur, praeterquam⁷³ | quibusdam casibus, in 10
quibus Praetor e|dicto succurrit⁷⁴ — * | —————
‡. 2. —————⁷⁵ | modis petitur: re * tempore —
— — — — * | — ** quae enim — — — — —
— — — *⁷⁶ | ex parte res est, totam rem — — — — 15
— — | ————— ‡. 2. ————— | dari pro-
missum — — — — — * | —————
—————⁷⁷ | DARE SPONDES? DARE SPONDEO — — 20
— — — | ————— ————— | dare *

2 m. Horum postrema primus Unterh. rectius interpre-
tatus est, n̄ m̄ i. e. non tamen: quibus utrum semper
subici debeat disputatur. Quae supersunt d̄i vel d̄i Un-
terh. ita capit, d̄i (dum taxat), Blumius d̄i (x̄ m̄) i. e.
dum taxat decem milia, Puchta (x̄ m̄) i. e. decem milia,
Gösch. 71. i. e. quantum.] 59) Unterh.: item cond.
vel adiudicatio (malim: item adiudicatio vel cond.) sine
demonstrat. vel intentione nullas vires habent (malo ha-
bet). 60) [Böck. et ob id] 61) [Ed. 2.:
dari; et mox decidi.] 62) Sched. concepta
63) [Ed. 2.: CONDEMNATO — ABSOLVITO. Cod. con-
demnate ut Göschenio, vel condemnate ut Hollwegio vi-
sum, — a] 64) [qui si Ita Böcking. Cod. ambi-
guo qui, quod potest esse q̄ vi. Ed. 2.: qui]
65) Sched. deposuisset 65*) [Cod. et Ed. 2.: EIVS,
10 Correxerit Huschkius de legis Rubricae formulis p. 34.]
66) Cod. nr [Huschk. nisi restituat. Ed. 2. **]

67) [petamus, velut fundum — — vestem ex Add.
Ed. 2. Cetera supplevit Huschk. Ed. 2.: petatur *****
*****] 68) Sched. quac 69) [nam
etc. Ed. 2.: ***** formulae ita ** Secutus sum
Huschkium.] 70) absolue Ita litteras au explicio;
quamvis aliis locis vocem absolue a librario per solem
litteram a expressam deprehendamus. 70*) [iudex,
quod Huschk. addendum vidit, Ed. 2. non habet. Sched.
**cn m.c. i. e. pecn iudex.] 71) [Quid etc. Ed. 2.
*****] 72) [causa etc. Ita Unterholz. ex §. 33. I.
de act. Hollw. causa cadit et ob id ex §. 68. Ed. 2.
*****] 73) [praeterquam Ed. 2. ***** Unterh.
nisi in] 74) [in etc. Ed. 2. haec non habet.]
75) §. 33. I. de act. Plus autem quattuor modis petitur:
re, tempore, loco, causa. 76) c. §. 33. I. t. c.
aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel ma-
iore ex parte, suam esse intenderit. 77) c. §. 33. I.

plus — — — — — | ————
 207. §. 2. ———— || petere id *etiam*⁷⁸ non adiecto loco.
 41^a. Causa plus petitur velut si quis | in intentione tollat elec-
 tionem debitoris, quam is ha|bet obligationis iure. velut
 si quis ita stipulatus sit: SESTERTIUM | X MILIA, AUT HO-
 5 MINEM STICHUM DARE SPONDES? deinde alter|utrum ex
 his⁷⁹ petat: nam quamvis petat, quod minus est, plus
 tamen | petere videtur, quia potest adversarius interdum
 facilius | id praestare, quod non petitur. similiter si
 quis genus stipula|tus sit, deinde speciem petat. velut
 10 si quis *purpuram* stipu|latus sit generaliter, deinde | Ty-
 riam specialiter petat: quin etiam licet vilissimam petat, |
 idem iuris est propter⁸⁰ eam rationem, quam proxime di-
 ximus. | idem iuris est si quis generaliter hominem stipu-
 la|tus sit, deinde nominatim aliquem petat, velut Stichum, |
 quamvis vilissimum. itaque sicut ipsa stipulatio concepta |
 15 est, ita et intentio formulae concipi debet. §. 54. Illud
 satis | apparet, in incertis formulis plus peti non posse,
 quia | cum certa quantitas non petatur, sed quidquid
 adversari|um dare facere oporteat intendatur⁸¹, nemo pos-
 test plus intendere. idem | iuris est et si in rem incer-
 20 tae partis actio data sit; velut *potest*⁸² | heres, quantam
 partem petat in eo fundo, quo de agitur, | nescius esse:
 quod genus actionis in paucissimis causis da|ri solet.
 §. 55.⁸³ Item palam est, si quis alius pro alio intende-
 rit, | nihil eum periclitari, eumque ex integro agere posse,
 quia | — — — — — * si⁸⁴ is, qui homi-
 208. nem Stichum || petere deberet, Erotem petierit; aut si
 44^a. quis ex testamento dare⁸⁵ | sibi oportere intenderit, cui
 ex stipulatu debebatur⁸⁶; | aut si cognitor, aut procura-
 tor intenderit, sibi dare⁸⁷ oportere. §. 56. Sed |
 plus quidem intendere, sicut supra⁸⁸ diximus, periculo-
 5 sum | est: minus autem intendere licet; sed de reliquo
 intra eius|dem praeturam agere non permittitur. nam qui
 ita agit, per ex|ceptionem excluditur: quae exceptio ap-
 pellatur litis dividuae. | §. 57. At si in condemna-
 tione plus positum⁸⁹ sit, quam oportet, a|ctoris quidem
 periculum nullum est, sed (*reus, cum*) iniquam formu-
 10 lam acceperit, in integrum restituitur, ut minuatur con-
 demnatio. si vero minus positum fuerit, quam oportet,
 hoc solum (*actor*) | consequitur, quod posuit: nam tota
 quidem res in iudicium deducitur, | constringitur autem
 condemnationis fine, quam iudex egre|di non potest. nec
 ex ea parte Praetor in integrum restituit: facilius enim |
 15 reis Praetor succurrit, quam actoribus. loquimur autem
 exce|ptis minoribus xxv annorum; nam huius aetatis ho-
 minibus | in omnibus rebus lapsis Praetor succurrit. |

§. 58. Si in demonstratione plus aut minus positum sit. |
 nihil in iudicium deducitur, et ideo res in integro ma-
 net: et hoc est, quod dicitur, falsa demonstratione rem²⁰
 non | perimi. §. 59. Sed sunt, qui putant, minus
 recte comprehendi. nam | qui forte Stichum et Erotem
 emerit, recte videtur ita | demonstrare: QUOD EGO DE TE
 HOMINEM EROTEM EMI; et | si velit, de Sticho alia formula
 idem agat: quia verum est, eum, || qui duos emerit, sin-
 209. gulos quoque emisse: idque ita ma|xime Labeoni visum^{71^a}.
 est. sed si is, qui unum emerit, | de duobus egerit, fal-
 sum demonstrat. idem et in | aliis actionibus est, velut
 commodati, depositi. §. 60. Sed nos | apud quos-
 5 dam scriptum invenimus, in actione de|positi et denique
 in ceteris omnibus, quibus damnatus | unusquisque igno-
 minia notatur, eum, qui plus, quam oporteret, de|mon-
 straverit, litem perdere. velut si quis, una re de|posita,
 duas res deposuisse demonstraverit: | aut si is, cui pu-
 10 gno mala percussa est, in actione iniuria|rum, esse ali-
 am partem corporis percussam sibi, de|monstraverit. quod
 an debeamus credere verius esse, | diligentius require-
 mus. certe cum duae sint depo|siti formulae, alia in ius
 concepta, alia in factum, sicut | supra⁹⁰ quoque notavi-
 15 mus, et in ea quidem formula, quae in ius concepta
 est, initio res, de qua agitur, demonstre|tur, tum designe-
 tur, deinde inferatur iuris conten|tio^{90^a} his verbis: QUID-
 QUID OB EAM REM ILLUM MIHI DARE | FACERE OPORTET; in
 ea vero, quae in factum concep|ta est, — — — * | — 20
 — — — — — *⁹¹ res, de qua agitur, designetur | his
 verbis: SI PARET, ILLUM APUD ILLUM DEPOSUISSE: du|bi-
 tate non debemus, quin si quis in formula, quae in |
 factum composita est, plures res designaverit, quam de-
 210. posuerit, litem perdat; quia in intentione plus — *⁹² ||

210. 71^b.
 t. s.
 211. 68^a.
 t. s.
 §. 61. continetur, ut⁹³ habita ratione eius, quod in|ter
 acto|rem ex eadem causa praestare oporteret, in reliquum
 eum, cum | quo actum est, condemnare⁹⁴. §. 62.⁹⁵ Sunt
 autem bonae fidei iudicia haec: ex em|pto, vendito, lo-
 cato, conducto, negotiorum gestorum, | mandati, depo-
 5 siti, fiduciae, pro socio, tutelae, comodati. | §. 63. Ta-
 men iudici⁹⁶ nullam — — — *⁹⁷ compensatio|nis ra-
 tionem habere — — *⁹⁸ formulae verbis | praecipitur;
 sed quia id bonae fidei iudicio conveniens videtur, ideo⁹⁹
 officio eius contineri creditur. §. 64. Alia causa est 10

t. c. verbi gratia, si is, qui ita stipulatus est, Ephesi dare spondes? Romae pure intendat dari sibi oportere. 78) Sched. id *et* (pro *et*, ut opinor.) [Hollw. pure | petere, id est] 79) ex his Sched. eor' (eorum) ex his 80) propter Sched. papp (pro pp. i. e. propter). 81) Sched. *df* *oteret* (oporteret) intendat [Oporteret hic non ausim reicere.] 82) Sched. *auti* vel *auri*, [Heffl. velut si, et mox nescius esset.] 83) Item — debebatur. Cf. §. 35. I. t. c. 84) [Unterh. et Hollw. nihil in iudicium deducitur, velut si Huschk. cum re etiam antiqua actio remanet, velut si] 85) [Ed. 2. et Inst.: dari Cod. dare] 86) Inst. quod ex stip. debetur Sched.: c. ex st. deberedebat'

87) [Ed. 2.: dari Cod. *d*] 88) §. 53. 89) Sic Hollw. Sched. *petitum* 90) §. 47. [90^a] Malim intentio Böck.] 91) Legendum videtur: sine demonstratione in [Huschk. et, Böck. quasi] intentione 92) Sched. Bl. *po...* Fuerit *posu*it; vel simile quid. [Huschk. *posuisse quodammodo videtur*. Gösch. Blum. Heffl. *posuisse videtur*.] 93) §. 30. I. t. c. In quo et illud continetur, ut. 94) *habita ... condemnare, sicut iam dictum est*. §. 39. I. t. c. [De anaco-lutho Gaiano v. ad Comm. III. n. 306.] 95) Cf. §. 28. I. t. c. 96) [Ed. 2.: tutelae] §. 63. iudici 97) [nullam non habet Ed. 2. Desunt fere haec, etiam interdum] 98) [licet; neque enim] 99) [Cod.

illius actionis, | qua argentarius experitur: nam is cogitur cum compensatione agere, 'id est, ut' ¹⁰⁰ compensatio verbis formulae comprehendatur. itaque argentarius, ab initio compensatione facta, minus intendit sibi dare ¹⁵ oportere. ecce | enim si sestertium x milia debeat Titio, atque ei xx debeat Titius, ita intendit, si paret Titium sibi x milia dare oportere amplius, quam ipse | Titio debet. §. 65. Item . . . bonorum emptor cum deductione agere debet. | id est, 'ut' ¹ in hoc solum adversarius condemnatur, quod superest, deducto eo, quod invicem sibi ²⁰ defraudatoris nomine debetur ⁴. §. 66. Inter compensationem autem, quae argentario interponitur ⁵, et deductionem, quae obicitur bonorum emptori, illa differentia est, quod in compensationem hoc solum vocatur, quod eiusdem | generis et naturae est. veluti pecunia cum pecunia compensatur, triticum cum tritico, vinum cum ²¹³ vino: adeo, || ut quibusdam placeat, non omnimodo ^{47^a} vinum cum vino, aut | triticum cum tritico compensandum, sed ita si eiusdem naturae qualitatisque sit. in deductionem autem | vocatur et quod non est eiusdem generis. itaque si pecuniam | petat bonorum emptor, et invicem frumentum, aut vinum ipse ⁶ || debeat, deducto ⁷, quanti id erit, in reliquum experitur. §. 67. Item vocatur in deductionem et id, quod in diem debetur: compensatur autem hoc solum, quod praesenti die debetur. §. 68. Praeterea compensationis quidem ratio in ¹⁰ intentione ponitur: | quo fit, ut si facta compensatione plus nummo uno | intendat argentarius, causa cadat et ob id rem perdat. | deductio vero ad condemnationem ponitur, quo loco plus | petenti periculum non intervenit; utique bonorum emptore agente, qui, | licet de certa pecunia agat, incerti tamen condemnationem concipit. §. 69. ⁸ Quia tamen superius ⁹ mentionem habuimus de actione, qua ¹⁰ in peculium filiorum familias servorumque agatur ¹¹, opus est, ut de hac actione et de ceteris, quae eorumdem nomine in parentes dominosve dari solent, | diligentius admoneamus. ¹² §. 70. In primis itaque si iussu patris dominive negotium gestum erit, in solidum | Praetor actionem in patrem dominumve comparavit: | et recte, quia qui ita negotium gerit, magis patris dominive, quam filii servive fidem sequitur. §. 71. ²¹⁴ Eadem ratione || comparavit duas alias actiones, exerci- ^{47^b}

toriam 'et' | institoriam. tunc autem exercitoria locum habet, cum | pater dominusve filium servumve magistrum | navi ¹³ praeposuerit, et quid cum eo eius rei gratia, cui praepositus fuit, negotiorum ¹⁴ gestum erit. cum enim ⁵ ea quoque res | ex voluntate patris dominive contrahi videatur, | aequissimum 'Praetori' visum est, in solidum actionem dari. quin etiam, licet extraneum quis quem- ¹⁵ 'cumque magistrum ¹⁶ navi | praeposuerit, sive servum sive liberum, tamen ea Praetoria actio in eum redditur. ¹⁰ ideo autem exercitoria actio appellatur, quia exercitor vocatur is, ad quem cottidianus navis quaestus pervenit ¹⁶. institoria vero formula tum locum habet, cum quis tabernae, aut cuiuslibet negotiationi filium servumve 'suum' ¹⁷, aut quemlibet extraneum, sive servum, sive liberum ¹⁵ praeposuerit, | et quid cum eo eius rei gratia, cui praepositus est, contractum fuerit. ideo autem institoria 'appellatur, quia, qui' | tabernae praepositus, institor appellatur. quae et ipsa | formula in solidum est. §. 72. Praeterea tributoria 'quoque actio' | in patrem dominumve ²⁰ Praetoris edicto — — — — — | — * ¹⁸ constituta est, cum filius servusve 'in peculiari' ¹⁹ 'merce sciente patre dominove negotiatur. nam si quid ²⁰ cum eo eius rei causa contractum erit: ita Praetor ius dicit, ut quid- ²¹⁵ quid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id ²¹⁵ inter patrem dominumve, si quid ei debetur, et ceteros ^{73^a} ¹⁵ creditores pro rata portione distribuatur. et quia ipsi patris dominove distributionem permittit, si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quae tributoria appellatur. §. 73. Praeterea introducta est actio de peculio deque eo, quod in rem patris dominive versum erit: ut, quamvis sine voluntate patris dominive negotium gestum erit, tamen, sive quid in rem eius versum fuerit, id totum praestare debeat, sive quid non sit in rem eius versum, id eatenus praestare debeat, quatenus peculium patitur. in rem autem patris dominive versum intellegitur, quidquid necessario in rem eius impenderit filius servusve: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius ²¹ solerit, aut aedificia ruentia fulserit, aut familiae frumentum emerit, vel etiam fundum aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit ²². itaque si ex decem ut puta sestertiis, quae ²³ servus tuus a Titio mutua accepit,

et Ed. 2. id] 100) [Ed. 2. cum. Heffl. ita ut] 1) [Ed. 2.: dari] 2) [Cod. defendit] 3) [Ita Blumius in Add. Ed. 2. Codicis scripturam interpretatus est, nisi quod volebat Itemge, et in fine iubetur ut Hollw. malebat debet ita ut, ego debet i e ut. Ed. 2.: Item debet cum deductione agere velut bonorum emptor, ita, ut] 4) [sibi ... debetur ex Add. Ed. 2. Ed. 2.: tibi ... debet.] 5) Hugo opponitur. 6) [Ed. 2. tibi] Sched. II 7) [Ed. 2.: deducto eo] Cod. videtur habere deducitoro [Hoc re puto esse illud rg, de quo dictum est ad Comm. I. adn. 73.] 8) Vid. pr. I. quod cum eo. 9) Pag. 211. vel 212. Conf. §. 36. I. de act. 10) Inst. quae 11) Inst. [item Ed. 2.] agitur 12) §. 70...72. Cf. §. 1...3. I. t. c. 13) Cod. et Inst. navis. 14) Cod. [et Ed. 2.] negotium gestum erit. [Potest etiam scribi negotii.] Inst. contractum fuerit. 15) [Ed. 2.: quisquam 'magistrum'] 16) Inst. pertinet. 17) [suum addidi, quia aut non explebat spatium.] 18) [Iluschk.

praetoris edicto de eorum (malim de peculiaribus) mercibus rebusve. Ex his vera puto ea quae recepi, praetoris edicto.] 19) In reliqua quidem hui. pag. parte, nec non in universa pag. seq. nihil legi potuit: sed cum, quae ibi evanuerint, non solum quantum ad sententiam attinet, verum etiam maximam partem verbis tenus servata esse videantur in §§. 3. 4. I. t. c., lacunam inde explere non dubitavi. Institutionum tamen auctores, ne verbosa fieret disputatio, in solam servi dominique personam direxerunt sermonem: quod cum a Gaii nostri instituto alienum esse animadvertet, filii patrisque mentionem suo loco adieci. Quae praeterea mutanda visa sint, sequentes notae indicabunt. 20) Inst.: negotiatur et quid. 21) Inst. eius eam. 22) Inst. fuerit 23) Inst. aureis, quos. Et mox: mutuos; aureos; reliquos; toti decem aurei; terti; totos decem aureos. Quod aureis sestertia substitui, qui Commentar. III. §. 102. cum §. 5. I. de inutilib. stipulat., nec non eiusdem Commentar. §. 113. cum §. 5. I. de fideiussor.

creditori tuo quinque sestertia solverit, reliqua vero quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque quidem in solidum damnari debes, pro ceteris vero quinque eatenus, qualenus in peculio sit. ex quo scilicet apparet, si tota decem sestertia in rem tuam versa fuerint, tota decem sestertia Titium consequi posse. licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem patris dominive versum sit, agitur; tamen duas habet condemnationes. itaque iudex, apud quem ea¹²³ actione agitur, ante dispicere solet, an in rem patris dominive versum sit: nec aliter ad peculii aestimationem transit, quam si aut nihil in rem patris dominive versum²³ intellegatur, aut non totum. cum autem quaeritur, quantum in peculio sit, ante
216. deducitur, quod patri dominive, quique in potestate
 73^b eius sit, a filio servove debetur: et quod superest, hoc
 t. s. solum peculium 'esse' intellegitur. 'aliquando tamen id, quod est' debet filius servusve, qui in potestate patris
 5 dominive 'est, non' deducitur ex peculio: velut (si) is, cui debet, in huius ipsius peculio sit. §. 74.²⁵ Ceterum 'dubium non est, quin is quoque, qui iussu patris' dominive contraxerit²⁷, cuique institoria, vel exercitoria formula competit, de peculio, aut de in rem verso²⁸ agere possit. sed nemo tam stultus erit, ut qui aliqua
 10 illarum actionum sine dubio solidum consequi possit, in difficultatem se deducat²⁹, probandi, 'in rem patris dominive versum esse, vel habere filium servumve peculium, et tantum habere, ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributoria actio competit, de peculio, vel de
 15 in³⁰ rem verso agere potest. ²⁴sed huic sane plerumque expedit, hac potius actione uti, quam tributoria. nam in tributoria eius solius peculii ratio habetur, quod in his mercibus 'continetur', quibus negotiatur filius servusve, quodque inde receptum erit: at in actione peculii, totius. | et potest quisque tertia forte, aut quarta, vel etiam
 20 minore parte peculii negotiari, maximam vero partem 'in praediis, vel' in aliis rebus habere. iudici autem si²² potest adprobari, id, quod | debeat, totum³³ in rem patris dominive versum esse, ad hanc actionem transire
217. debet. nam, ut supra³⁴ diximus, eadem formula et de
 56^a. peculio et de in rem verso agitur.

§. 75.²⁵ Ex maleficiis filiorum familias servorumve, veluti | si furtum fecerint, aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominove
 5 aut | litis aestimationem sufferre, aut noxae dedere. e|rat enim inicum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora parentibus dominive damnosam esse. ²⁶§. 76. Constitutae sunt autem noxales actiones aut legibus, aut edicto. | legibus: velut furti lege XII tabularum; damni

iniuriae²⁷ | lege Aquilia. edicto Praetoris: velut iniuria-
 10 ram et vi bonorum raptorum. §. 77. Omnes autem noxales actiones caput²⁸ sequuntur. | nam si filius tuus servusve noxam commiserit, quamdum in tua potestate est, tecum est actio: si in alterius potestatem pervenerit, cum illo incipit actio esse: si sui | iuris coeperit,
 15 esse, directa actio cum ipso est, et noxae | deditio extinguitur. ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. nam si pater familias noxam commiserit, et haec se in adrogationem tibi dederit, aut servus tuus esse coeperit, (quod) quibusdam casibus accideri primo com-
 20 mentario²⁹ tradidimus, incipit tecum noxalis actio esse, quae ante directa fuit. §. 78. Sed si filius patri, | aut servus domino noxam commiserit, nulla actio nascitur: nulla enim omnino inter me et eum, qui in potestate mea est, obligatio nascitur. ideoque etsi in alienam || potestatem pervenerit, aut sui iuris esse coeperit,
 218. neque cum eo, neque cum eo, cuius nunc in potestate est, agi potest. unde quaeritur, | si alienus servus filiusve noxam commiserit mihi, et is postea in mea esse coeperit potestate, utrum intercidat actio, an quiescat.
 5 nostri praeceptores intercidere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo actio consistere non potuerit: ideoque, licet exierit de mea potestate, agere me non posse. diversae scholae auctores, quamdum in mea potestate sit, quiescere | actionem putant, cum ipse necum agere non possum³⁰: cum | vero exierit de mea potestate,
 10 tunc eam resuscitari. §. 79. Cum autem filius familias ex noxali causa mancipio datur, diversae scholae auctores | putant, ter eum mancipio dari debere, quia lege XII | tabularum cautum sit, (ne aliter filius de potestate patris) exeat, quam si ter fuerit mancipatus. Sabinus | et Cassius ceterique nostrae scholae auctores sufficere
 15 unam mancipationem (putant); crediderunt enim tres³¹ | lege XII tabularum ad voluntarias mancipationes pertinere. |

§. 80. Haec ita de his personis, quae in potestate (sunt), sive ex contractu, sive ex maleficio earum controversia esset. quod vero ad eas | personas, quae in manu mancipiove sunt, quotiens aut ex contractu, aut | ex maleficio earum³² ageretur, nisi ab eo, cuius iuri subiectae sint, in solidum defendantur, bona, quae earum futura forent, si eius iuri subiectae non essent, reneunt. | sed cum rescissa capitis diminutione³³ imperio continenti iudicio

_____ **219.**
 23. _____ 125^a.

_____ enim _____ ||
 _____ §. 81. quamquam diximus _____ **220.**
 125^b.

contulerit, non improbat, spero. 124) Inst.: de ea. 25) [Ed. 2. versum esse.] 26) Ceterum ... agere potest. Vid. §. 5. l. t. c., ubi tamen patris et filii nulla mentio. Ex Inst. hic quoque ea suppleta sunt, quae in Cod. legi non potuerunt. 27) [Ed. 2. contraxit] 28) aut de etc. Inst. deque eo quod in rem domini versum est 29) sed etc. Inst.: sed erit stultissimus, si, omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit, se ad difficile perducatur 30) Inst.: competit, aequo de pec. et in 31) sed huic etc. Cf. c. §. 5. l. t. c., item Thcoph. IV, 7, §. 5. 32) [iudici etc. Ed. 2.] 33) [debeatur

totum Ed. 2.] 34) §. 73. 35) Cf. pr. §. 1. l. de noxal. act. 36) §§. 76. 77. 78. — me non posse. Cf. §§. 4. 5. 6. l. t. c. 37) Cod.: iniuriae aut (velut) 38) Cod. capita Sed cf. L. 1. §. 18. D. depositi. 39) §. 160. 40) [Ed. 2.: possim] 41) [putant vel existimant] necessario addendum, quia Gaius certam in tabulis consuetudinem sequitur, qua ne id quidem admittit quod habet Ed. 2.: mancipationem crediderunt; tres enim] 42) [quotiens etc. Ed. 2. ex contractu earum. Huschk. sive ex maleficio sive ex contractu earum.] 43) [rescissa etc. Sic Huschk. Ed. 2.]

_____ **219.**
 125^a.
 t. s.
 _____ **220.**
 125^b.
 t. s.

permis|sum fuisse, ei mortuos homines dedere⁴⁴, tamen etsi quis | eum dederit, qui⁴⁵ fato suo vita excesserit, aequae liberatur. |

§. 82.⁴⁶ 'Nunc admonendi sumus, agere posse quem-
5 libet aut suo nomine, aut alieno'⁴⁷. | alieno, veluti cogni-
torio⁴⁸, procuratorio, tutorio, | curatorio: cum olim, quo
tempore erant legis actiones⁴⁹, in | usu fuisset⁵⁰, alterius
nomine agere non licere, 'nisi' pro popul|o et libertatis
causa⁵¹.

§. 83. Cognitor autem certis verbis in
litem coram | adversario substituitur. nam actor ita co-
10 gnitorem | dat: QUOD EGO A TE VERBI GRATIA FUNDUM PETO,
IN EAM REM | LUCIUM TITIUM TIBI COGNITOREM DO; adver-
sarius | ita: QUANDO TU A ME FUNDUM PETIS, IN EAM REM
PUBLIUM MAEVIUM COGNITOREM DO. potest, ut actor ita
dicat: QUOD EGO | TECUM AGERE VOLO, IN EAM REM COGNI-
15 TOREM DO; ad|versarius ita: QUANDO TU MECUM AGERE
VIS, IN EAM REM | COGNITOREM DO. nec interest, praesens
an absens cognitor | detur. sed si absens datus fuerit,
cognitor ita erit, si co|gnoverit et suscepit officium co-
gnitoris. | §. 84.⁵² Procurator vero nullis certis ver-

20 bis in litem consti|tuitur⁵³; sed ex solo mandato, et ab-
sente, et ignorante adversa|rio, constituitur. quinetiam
sunt, qui putant, vel eum procura|torem videri, cui non
sit mandatum, si modo bona fide accedat ad | negotium,
et caveat ratam rem dominum habiturum. | igitur etsi non
221. edat⁵⁴ mandatum procurator — —⁵⁵ || quia saepe manda-
89^a. tum initio litis in obscuro est, et postea aput iudicem
ostenditur. | §. 85. Tutores autem et curatores quem-
admodum constituentur, | primo commentario⁵⁶ retulimus. |

5 §. 86. Qui autem alieno nomine agit, intentionem quid-
dem ex persona domi|ni sumit, condemnationem autem
in suam personam con|vertit, nam si verbi gratia Lucius
Titius (pro) Publio Maevio agat, ita | formula concipitur:
SI PARET NUMERIUM NEGIDIUM PUBLIO MAEVIO SESTERTIUM
X MILIA DARE OPORTERE, IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM LUCIO
TITIO SESTERTIUM | X MILIA CONDEMNNA; SI NON PARET, AB-
SOLVE. in rem quoque si agat, intendit, Publii Maevii
10 rem | esse ex iure Quiritium, et condemnationem in suam
personam | convertit. | §. 87. Ab adversarii quoque
parte si interveniat aliquis, cum quo actio consti|tuitur,
intenditur, dominum dare oportere; condemnati|o autem
15 in eius personam convertitur, qui iudicium accepit. | sed

cum in rem agitur, nihil (in) Intentione facit eius per-
sona, | cum quo agitur, sive suo nomine, sive alieno
aliquis | iudicio interveniat: tantum enim intenditur, rem
actoris esse. |

§. 88. Videamus nunc, quibus ex causis is, cum quo
agitur, vel hic, qui a|git, co|gatur satisfacere⁵⁷. §. 89.
Igitur si verbi gratia in rem tecum a|gam, satis mihi dare⁵⁸
debes. aequum enim visum est, (te) de eo, quod | in-
terea tibi rem, quae an ad te pertineat dubium (est),
posside|re conceditur, cum satisfactione mihi cavere: ⁵⁸ ut
si victus | sis, nec rem⁵⁹ ipsam restituas, nec litis ae-
stimationem suff|feras, sit mihi potestas, aut tecum agendi,
aut cum sponsoribus || tuis. §. 90. Multoque magis²²²
debes satisfacere mihi, si alieno nomine iudi|cium accipias. | 89^b.

§. 91. Ceterum cum in rem actio duplex sit, aut enim
per formulam petito|riam agitur, aut per sponsionem, si-
quidem per formulam petito|riam agitur, illa stipulatio 5
locum habet, quae appellatur iudicatum solvi: si vero
per sponsionem, illa, quae appellatur | pro praede litis
et vindiciarum. §. 92. Petitoria autem formula haec
est, | qua actor intendit, rem suam esse. §. 93. Per
sponsionem vero | hoc modo agimus. provocamus adver-

sarium tali spon|sione: SI HOMO, QUO DE AGITUR, EX IURE 10
QUIRITIUM MEUS EST, SESTERTIOS XXV⁶⁰ NUMMOS DARE SPON-
DES? deinde formulam edimus, qua | intendimus, spon-
sionis summam nobis dare⁶¹ oportere. | qua formula ita
demum vincimus, si probaverimus, | rem nostram esse. |

§. 94. Non⁶² tamen haec summa sponsionis exigitur. 15
nec⁶³ enim poenalis est, | sed praeiudicialis, et propter
hoc solum fit, ut per eam de re iudicetur. unde etiam
is, cum quo agitur, 'non' restipulatur. ideo | autem ap-
pellata est pro praede litis vindiciarum stipulatio, quia
in lo|cum praedium successit, quia⁶⁴ olim, cum lege age-
batur, pro lite et vin|diciis, id est, pro re et fructibus a 20
possessore petitori daban|tur praedes. | §. 95. Ce-
terum si aput centumviros agitur, summam sponsionis non
per | formulam petimus, sed per legis actionem: sacra-
mento enim re|um provocamus; eaque sponsio sestertiorum
cxxv nummorum fit, scilicet⁶⁵ || propter legem — —⁶⁶. 223.

§. 96.⁶⁷ Ipse autem, qui in rem agit, si suo nomine agit,
satis non dat. §. 97. Ac | nec si per cognitorem
quidem agatur, ulla satisfactio vel ab ipso, | vel a do-
105^a.

144) [Husch. et Hollw. 'quamvis, ut su|pra quo-
que diximus, reo non permissum fuit (rectius Böck.
fuerit) demortuos (vel emortuos: nolim et mortuos) ho-
mines dedere Sed in his particula non locum alienum
occupat.] 45) [Videndum an scribi possit: tamen
etiam si quis vicum dederit isque] 46) Vid. pr. I.
de his p. q. agere posse. 47) Ex Inst. praeterquam
quod ibi est: quemlibet hominem. Ego vocem hominem,
qua sanè carere possumus, omisi, cum vix reliqua capiat
unius versus spatium. [Gaium scripsisse puto: agere
licere aut] 48) cognitorio deest in Inst.

49) [quo etc. Ed. 2. quamdiu ***** legis actiones] Haec
desunt in Inst. 50) [Cod. et Ed. 2.: fuissent]
51) [Ed. 2.: non liceret, (nisi) etc.] Inst. non posse, nisi
p. p., pro lib., pro tutela. 52) Cf. §. 1. I. t. c.
53) Sched. ***** [Hollw. substituitur. Verum puto da-
tur.] 54) [Hoc Hollw. probavit. Ed. 2.: etsi non
habeat] Sched. Bl. etsi, edat vel etsinaueat 55) [Ed. 2.:

mandatum, agere tamen posse, de coniectura Niebhrii.
Sed si spatia accuratius taxabimus. haec in Cod. lecta
esse dicemus, pcurator (i. e. pcurator) c(vel e)nil(vel h
pro il)ia an expiri p i. e. experiri potest?]

56) §. 144. sq. 57) [Ed. 2.: agit, satisfacere (cogitur). Cod.
agit satisfacere] 58) ut si victus etc., item §§. 90. 91. Vid.
pr. I. de satisfat. 59) nec rem Sic Inst. Cod. rem n'
60) [Hollw. cxxx.] 61) [Ed. 2.: dari] 62) [Ed. 2.:
Nec, contra fidem Codicis.] 63) [Ed. 2.: non Cod. n]
64) [Cod. q Ed. 2.: qui, omisso in fine sententiae vo-
cabulo praedes. Repetito coniunctionis quia Gaiiani mo-
ris est. Vid. II, 54. 84. et L. 78. D. ad legem Falcidiam]
65) [Cod. habet fore, fit sole vel fit solet, i. e. fit scilc.
vel fit sclet Ed. 2.: fieri solet.] 66) Sched. c(vel
g)reperiam Bl. crepu. vel riam Blum. Dirks. Unterh.
Papiariam, Huschk. Crepereiam 67) Cf. c. pr. I. de
satisfat.

5mino desideratur. cum enim certis et quasi sollemnibus
 verbis in locum domini substituatur cognitor, | merito
 domini loco habetur. | §. 98. Procurator vero si agat,
 satisfacere iubetur, ratam rem domini habiturum. peri-
 culum *'enim est'* ⁶⁸, ne iterum dominus de eadem re ex-
 10 periat. quod periculum (*non*) intervenit, si | per co-
 gnitorem actum fuit. quia de qua re quisque per cog-
 nitorem egerit, de ea non magis amplius actionem habet,
 quam si ipse | egerit. ⁶⁹ §. 99. Tutores et curatores
 eo modo, quo et procuratores, satisfacere debent, verba
 15 edicti faciunt. sed aliquando illis satisfactio remittitur. |
 §. 100. Haec ita si in rem agatur: si vero in personam,
 ab actoris quidem | parte quando satisfacere debeat quae-
 rentes, eadem | repetemus, quae diximus in actione, qua
 in rem agitur. §. 101. Ab | eius vero parte, cum
 20 quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interveniat,
 omnimodo satisfacere debet ⁷⁰, quia nemo alienae rei sine
 satisfactioe defensor idoneus intellegitur: sed siquidem
 cum cognitore agatur, dominus satisfacere iubetur; si vero
 cum procuratore, ipse procurator. idem et de tutore et
 de curatore | iuris est. §. 102. Quodsi proprio no-
 22 mine aliquis iudicium accipiat || in personam, certis ex
 105 causis satisfacere solet, quas ipse Praetor | significat. qua-
 rum satisfactio duplex causa est: nam aut propter |
 3. 4. genus actionis satisfactio, aut propter personam ⁷¹ quia
 5 suspecta sit. propter genus actionis: velut iudicati de-
 pensive, aut | cum de moribus mulieris agatur. propter
 personam: velut si cum | eo agitur, qui decoxerit, cuiusve
 bona (a) creditoribus possessa proscriptae sunt; sive
 cum eo herede agatur, quem Praetor suspectum aesti-
 maverit. |
 10 §. 103. Omnia autem iudicia aut legitimo iure con-
 sistunt, aut imperio continentur. §. 104. Legitima
 sunt iudicia, quae in urbe Roma, vel intra primum ur-
 bis Romae miliarium, inter omnes | cives Romanos, sub
 uno iudice accipiuntur: eaque lege Iulia iudiciaria ⁷², |
 15 nisi in anno et sex mensibus iudicata fuerint, expi-
 rant. et hoc est, quod vulgo dicitur, e lege Iulia litem anno |
 et sex mensibus mori. §. 105. Imperio vero conti-
 nentur recuperatoria, et quae sub uno iudice accipiuntur
 interveniente peregrini persona iudicis aut litigatoris.
 in eadem ⁷³ | causa sunt, quaecumque extra primum
 20 urbis Romae miliarium | tam inter cives Romanos, quam
 inter peregrinos accipiuntur. ideo | autem imperio con-
 tineri iudicia dicuntur, quia tamdiu valent, quamdiu is,
 qui ea praecepit, imperium habebit. §. 106. Et | siqui-
 dem imperio continenti iudicio actum ⁷⁴ fuerit, si |ve in rem,
 225 sive in personam, sive ea formula, (quae) in factum con-
 88^a cepta est, sive ea, quae in ius habet intentionem, postea

nihilominus ipso iure de eadem re |gi potest. et ideo
 necessaria est exceptio rei iudicatae, vel | in iudicium
 deductae. §. 107. At vero (si) legitimo iudicio in
 personam | actum sit ea formula, quae iuris civilis ha-
 5 bet intentionem, postea ipso iure de eadem re agi non
 potest, et ob | id exceptio supervacua est. si vero vel
 in rem, vel in factum actum fuerit, ipso iure nihilomi-
 nus postea agi potest, et ob id exceptio necessaria est
 rei iudicatae, vel in iudicium deductae. | §. 108. Alia ¹⁰
 causa fuit olim legis actionum. nam qua de re actum
 semel | erat, de ea postea ipso iure agi non poterat:
 nec omnino | ita, ut nunc, usus erat illis temporibus
 exceptio num. §. 109. Ceterum potest ex lege qui-
 dem esse iudicium, sed legitimum | non esse; et contra ¹⁵
 ex lege non esse, sed legitimum esse. (si) verbi gratia ⁷⁵
 ex lege Aquilia, vel Ovinia ⁷⁶, vel Furia in provinciis
 agatur, imperio continebitur iudicium: | idemque iuris
 est et si Romae apud recuperatores agamus, | vel apud
 unum iudicem interveniente peregrini persona. | et ex ²⁰
 diverso si ex ea causa, ex qua nobis edicto Praetoris
 datur | actio, Romae sub uno iudice inter omnes cives
 Romanos | accipiatur iudicium, legitimum est.

⁷⁷ §. 110. Quo loco admonendi | sumus, eas quidem
 actiones, quae ex lege senatusve consultis profisciscun-
 tur, perpetuo solere Praetorem accommodare: || eas vero, ²²⁶
 quae ex propria ipsius iurisdictione pendent, plerumque ^{88b}
 intra annum dare. §. 111. Aliquando tamen praetoriae
 actiones | imitantur ius legitimum: quales sunt
 eae, quas Praetor ⁷⁸ bonorum possessoriis ceterisque,
 'qui' heredis loco sunt, 'accommodat. fur' ⁷⁹ quoque ⁵
 manifesti actio, quamvis ex ipsius Praetoris iurisdictione
 profisciscatur, perpetuo datur: et merito, cum pro capitali
 poena | pecuniaria constituta sit. |

§. 112. Non omnes actiones, quae in aliquem aut
 ipso iure competunt, aut a Praetore dantur, etiam in
 heredem aequae competunt, aut dari ⁸⁰ solent. est enim ¹⁰
 certissima iuris regula, ex maleficiis | poenales actiones
 in heredem nec competere — — — ⁸¹; | velut furti, vi
 bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriae: sed | he-
 redibus actoris huiusmodi ⁸² actiones competunt, | nec de-
 negantur, excepta iniuriarum actione, et si qua alia | si-
 15 milis invenitur actio. | §. 113. Aliquando tamen
 (etiam) ⁸³ ex contractu actio neque heredi, neque in he-
 redem | competit. nam ad stipulatoris heres non habet
 actionem; et sponsoris et fidepromissoris heres non te-
 netur. |

§. 114. Superest, ut dispiciamus, si ante rem iudi-
 catam is, cum quo agitur, post acceptum iudicium satis-
 20 faciat actori, quid officio | iudicis conveniat: utrum ab-

168) Ex c. pr. I. t. c., ubi est enim erat
 69) §§. 99., 102. Cf. c. pr., item §. 1. I. t. c. 70) [Ex
 Add. Ed. 2. in cuius contexto est: satisfacere debet. Cod.
 si debet Inst. satisfacere, quod debebat esse satisfactio-
 tur.] 71) Cod. satisfacere a p(ro) persona
 72) Cod. iudicia 73) Cod. ea 74) Cod.
 pactum Librarius aliquoties, ubi p(per) scribendum erat,
 siglam p(ro) adhibuit: itaque hoc loco vocem peractum
 significare voluisse videtur. Ipsum tamen Gaium verbo
 peragi ita usum esse, ut non exprimeret subiectum, dubito.
 75) [Ed. 2.: verbi gratia (si) contra consuetudinem

Gaii. Vid. Comm. II, §. 235. III, 36. 112. IV, 86. 89. 119.
 126. 131. 152 | 76) [Atinia Dirks. in Rhen. Museo
 I. p. 37. n. 122.] 77) §§. 110., 114. Cf. tit. I. de
 perp. et temp. act. 78) [Praetor om. Ed. 2.
 Addidit Unterh.] 79) qui etc. Ex Inst.
 80) aut ipso etc. Ex Inst. 81) An: nec com-
 pet. nec dari solere? [Rudorff. mavult: nec comp nec
 praetorem dare] Inst. non competere. 82) Inst.
 sed heredibus huiusmodi [In Cod. aliud quid incasse ostem-
 dunt litterarum vestigia.] 83) Ex Inst.

solvere, an ideo potius da[m]nare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa fuit, | ut damnari debeat. nostri praeceptores absolvere eum | debere existimant: nec in-
 227. teresse, cuius generis fuerit iudicium. et || hoc est, quod
 83^a. volgo dicitur, Sabino et Cassio placere, omnia iudicia esse absolutoria. — — — — — | — — — — —
 — idem sentiunt . . . in — . . . | . . . iudiciis liberum est officium iudicis. tantumdem | — — — rem actionibus putant — — — — — | — — — — —
 ad sol — — — — — | — — — — — quibus — — — — — | — — — — —
 10 tentur et ad — — — — — | . . . Interdum — — — — —
 — — — — — . . . | — — — — — §. 3.
 — — — — — | — — — — — nobis
 15 — — — — — | petimus his — — — — —
 — — — — — | actori quam — — — — — . . . |
 — — — — — §. 2. — — — — — |
 20 paratu — actori — — — — — | . . . ex — — — — —
 — — — — — | — — — — —
 — — — — — | actum fuit. |

§. 115. ¹⁸⁴ Sequitur ut de exceptionibus dispiciamus.
 228. §. 116. Comparatae || sunt autem exceptiones defendendorum eorum ⁸⁵ gratia, cum quibus | agitur. saepe enim accidit, ut quis iure civili teneatur, sed iniquum sit, eum iudicio condemnari ⁸⁶. ⁸⁷ velut (si) stipulatus sim a te pecuniam tamquam credendi causa numeraturus, nec numeraverim: nam eam pecuniam a te peti posse ⁸⁸ certum est, dare enim te oportet ⁸⁹, cum ex stipulatu tenearis ⁹⁰; sed quia iniquum est, te eo nomine ⁹¹ condemnari, placet, per exceptionem doli mali ⁹² te defendi debere. Item si pactus fuero tecum, ne id, quod mihi debeas, a te petam, nihilominus id ipsum a te petere possum dare mihi oportere, quia obligatio pacto convento non tollitur: | sed placet, debere me petentem per exceptionem pacti conventi repelli. §. 117. In his quoque actionibus, quae (non) in personam sunt, exceptiones locum habent. velut si metu me coegeris, aut dolo induxeris, ut tibi rem aliquam mancipio | dem ⁹³ — . si . . . eam ⁹⁴ rem a me petas, datur mihi exceptio, | per quam, si metus causa te fecisse vel dolo malo arguero, repellere. | item si fundum litigiosum sciens a non possidente emeris, eumque a possidente petas, opponitur tibi exceptio, per quam omnimodo summovertis. | §. 118. Exceptiones autem alias in edicto Praetoris habet propositas, alias causa cognita accommodat. ⁹⁵ quae omnes vel ex legibus, vel ex his, | quae legis vicem optinent, substantiam capiunt, | vel ex iurisdictione Praetoris proditae sunt. || §. 119. Omnes autem exceptiones in ^{112^a} contrarium concipiuntur, quia affirmat is, cum quo agitur. nam si verbi gratia | reus dolo malo aliquid acto-

rem facere dicat, qui forte pecuniam petit, quam non numeravit, sic exceptio concipitur: SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO AULI AGERII FACTUM SIT, NEQUE FIAT. item si dicatur contra pactionem pecunia | peti, ita concipitur exceptio: SI INTER AULUM AGERIUM ET NUMERIUM NEGIDIUM NON CONVENIT, NE RE A PECUNIA PETERETUR. et denique in ceteris causis similiter concipi solet. ideo scilicet, quia omnis exceptio obicitur quidem a reo, sed ita formulae inseritur, ut condicionalem faciat condemnationem, id est, ne aliter iudex | eum, cum quo agitur, condemnet, quam si nihil in ea re, 'qua' | de agitur, dolo actoris factum sit; item ne aliter iudex eum condemnet, quam si nullum pactum conventum de non petenda pecunia factum erit.

§. 120. Dicuntur autem exceptiones aut peremptoriae, aut dilatoriae. §. 121. Peremptoriae sunt, quae perpetuo valent, nec evitari possunt: velut quod metus causa, aut dolo malo, aut quod contra legem solennitate consultum factum est, aut quod res iudicata est, vel in | iudicium deducta est; item pacti conventi, quo pactum ⁹⁶ | est, ne omnino pecunia peteretur. | §. 122. Dilatoriae sunt exceptiones, quae ad tempus nocent. | veluti illius pacti conventi, quod factum est verbi gratia, | ne intra quinquennium peteretur: finito enim eo tempore || non habet locum exceptio. cui similis exceptio ²³⁰ est litis dividuae et rei residuae. nam si quis partem ¹¹² rei petierit, | et intra eiusdem praeturam reliquam partem petat, hac exceptione summovertur, quae appellatur litis dividuae. | item si is, qui cum eodem plures lites habebat, de quibusdam | egerit, de quibusdam distulerit, ut ad alios iudices eant ⁹⁷, | si intra eiusdem praeturam de his, quae ita distulerit, agat, per hanc exceptionem, quae appellatur rei residuae, summovertur. | §. 123. Observandum est autem ei, cui dilatoria obicitur exceptio, | ut differat actionem: alioquin si obiecta exceptione egerit, rem perdit. nec enim post illud tempus, quo integrare, | evitare poterat, adhuc ei potestas agendi superest, re | in iudicium deducta et per exceptionem peremptoria. | §. 124. Non solum autem ex tempore, sed etiam ex persona dilatoriae | exceptiones intelleguntur. quales sunt cognitoriae: | velut si is, qui per edictum cognitorem dare non potest, | per cognitorem agat; vel ⁹⁹ dandi quidem cognitorem ius habeat, sed eum det, cui non licet cognituram suscipere. nam si | obiciatur exceptio cognitoria, si ipse talis erit ¹⁰⁰, ut ei non | liceat cognitorem dare, ipse agere potest: si vero cognitorem non liceat cognituram suscipere, per alium cognitorem, | aut per semet ipsum liberam habet agendi potestatem, | et tam hoc, quam illo modo evitare (potest) exceptionem. quodsi dissimulaverit eam et per cognitorem egerit, rem per-
 231.
 82^a.

184) Sequitur . . . iudicio condemnari. Vid. pr. I. de except. 85) Cod. reor' 86) Inst.: ut, licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit, tamen iniqua sit adversus eum, cum quo agitur. 87) velut si . . . defendi debere. Vid. §. 2. I. t. c., ubi ita est: Idem iuris est, si quis quasi credendi causa pecuniam stipul. fuerit, neque numeraverit. 88) Inst. petere posse eum 89) Cod. dret. i. e. oporteret. 90) [Ed. 2. et Inst. tenearis] 91) Inst. eo nom. to 92) doli

mali Inst. pecuniae non numeratae. 93) [Ed. 2.: darem] 94) Cod. mansin eam. 95) quae omnes etc. Cf. §. 7. I. t. c. 96) q pactum Ita hoc loco Cod. Paulo post (§. 122.) dubitatur utrum habeat q pactum an q factum (quod factum). 97) [eant Sic Blumius. Cod. egant Ed. 2.] 98) Sched. deductae et p exc. pemptae 99) [Ed. 2.: uel (si quis)] 200) [Sic Heft. Cod. erat Ed. 2. sit]

dit. | §. 125. Sed²⁰¹ peremptoria quidem exceptione cum
 reus — — — | non fuit² usus, in integrum restituitur
 — — — | dae³ exceptionis gratia: dilatoria vero si
 5 non fuit⁴ usus, | an in integrum restituatur⁵, quaeritur.
 §. 126.⁶ Interdum evenit, ut exceptio, quae prima
 facie iusta videatur, inique noceat actori⁷. quod cum acci-
 dat⁸, alia adiectione⁹ opus est adiuvandi actoris gra-
 10 tic: quae adiectio replicatio vocatur, quia per eam re-
 plicatur atque resolvitur vis¹⁰ exceptionis. "nam si
 verbi gratia pactus sim tecum, ne pecuniam, quam mihi
 debes, a te peterem, deinde postea | in contrarium pacti
 simus, id est, ut petere mihi liceat, et, si | agam tecum,
 excipias tu, ut ita demum mihi condemneris, si | non
 15 convenerit, ne eam pecuniam peterem; nocet | mihi ex-
 ceptio pacti conventi, namque nihilominus hoc verum |
 manet, etiamsi postea in contrarium pacti simus: sed |
 quia iniquum est, me excludi exceptione, replicatio mihi
 datur ex posteriore pacto hoc modo: SI NON POSTEA CON-
 20 VENERIT, UT | EAM PECUNIAM PETERE LICERET. | item si
 argentarius pretium rei, quae in auctione | venierit¹²,
 persequatur, obicitur ei exceptio, ut ita demum | emptor
 damnetur, si ei res, quam emerit, tradita e'isset; quae¹³
 est iusta exceptio: sed si in auctione praedictum est, ne
 ante | emptori traderetur res, quam si pretium solverit,
 232. replicatione || tali argentarius adiuvatur: AUT SI¹⁴ PRAE-
 82b. DICTUM EST, NE ALI|TER EMPTORI RES TRADERETUR, QUAM
 SI PRETIUM EMPTOR SOL|VERIT. ¹⁵ §. 127. Interdum
 autem evenit, ut rursus replicatio, quae prima | facie iu-
 5 sta sit, inique reo noceat. quod cum accidat, adiectione
 ne¹⁶ opus est adiuvandi rei gratia, quae duplicatio vo-
 catur. §. 128. Et si rursus ea prima facie iusta
 videatur, sed | propter aliquam causam inique actori no-
 ceat, rursus adiectione¹⁷ | opus est, qua actor adiuvetur,
 quae dicitur triplicatio. §. 129. Quarum | omnium
 10 adiectionum¹⁸ usum interdum etiam ulterius, | quam dix-
 imus, varietas negotiorum introduxit¹⁹. |
 §. 130. Videamus etiam de praescriptionibus, quae
 receptae sunt | pro actore. §. 131. Saepe
 enim ex una eademque obligatione | aliquid iam praestari
 oportet, aliquid in futura praestatione est. velut cum in
 15 singulos annos, vel menses certam | pecuniam stipulati

fuerimus: nam finitis quibusdam | annis, aut mensibus,
 huius quidem temporis pecuni|am praestari oportet, fru-
 turorum autem annorum sane quidem obligatio contracta
 intellegitur, praestatio vero adhuc nulla est. si ergo
 velimus id quidem, quod praestari oportet, petere et | in 20
 iudicium deducere, futuram vero obligatio|nis praestatio-
 nem in incerto relinquere, necesse | est, ut cum hac
 praescriptione agamus: EA RES AGATUR, CUIUS | REI DIES
 FUIT. alioquin si sine hac praescriptione ege|rimus ea
 scilicet formula, qua incertum petimus, || cuius intentio 233.
 his verbis concepta est: QUIDQUID PARET 'NUMERIUM NE- 122a.
 CIDIUM' | AULO AGERIO DARE FACERE OPORTERE²⁰, totam 1. 6.
 obligationem, id est, etiam | futurorum annorum²¹ in hoc
 iudicium deducimus et — — — | —————
 ————— | ————— ————— ————— 5
 — — — 22 | item si verbi gratia ex empto agamus, ut no-
 bis fundus | mancipio detur, debemus 'ita praescri|be're:
 EA RES AGATUR DE FUNDO MANCIPANDO: ut postea, si ve-
 li|mus vacuum possessionem nobis trad'i, de' tradenda |
 ea vel ex stipulatu ve'l ex' empto agere possimus. alio- 10
 quin | protinus²³ totius illius iuris obligatio illa incer|ta²⁴
 actione: QUIDQUID OB EAM REM NUMERIUM NEGIDIUM AULO
 AGERIO DARE FACERE OPORTET, per litis con|testationem²⁵
 consumitur: ut postea nobis agere volen|tibus de' vacua
 possessione tradenda nulla supersit | actio. §. 132. Prae- 15
 scriptiones autem appellatas | esse ab eo, 'quod a'ne
 formulas praescribuntur, plus quam manife|stum est.
 §. 133. Sed his²⁶ quidem temporibus, sicut supra quo-
 que | indicavimus²⁷, omnes praescriptiones ab actore pro-
 ficiscuntur. olim autem quaedam et pro reo opponeban|tur.
 qualis illa erat praescriptio: EA RES AGATUR, SI IN 20
 EA RE²⁸ PRAE|IUDICIUM HEREDITATI NON FIAT: quae nunc
 in speciem exceptio|nis deducta est, et locum habet, cum
 petitor heredita|tis alio genere iudicii praeciudicium heredi-
 tati faciat; velut | cum res singulas 'petat; esset' enim²⁹
 iniquum — — — — — || ————— 234.
 §. 23. ————— | 122b.
 ————— ————— ————— ————— ————— 1. 6.
 ————— ————— ————— ————— ————— §. 134. inten|tione
 formulae determinatur is, cui dare oportet; et | 235.
 sane domino dare oportet, quod servus stipulatur. at in| Fol. 227
 praescriptione de pacto³⁰ quaeritur, quod secundum natu- Cod., II
 ————— mal. scr.

201) [Sed Huschk. Ed. 2.: Semper Cod. Sem
 2) [Ed. 2.: exceptio nocet; ideoque si reus ea non fuerit
 Supplet Rudorff. re integra. 3) [Ed. 2.: restitui-
 tur recuperandae Sched. restitui o ni(?) s(?).....(?)dae
 Fortasse restituitur a praetore obiciendae] 4) [Ed. 2.:
 fuerit] 5) Cod. restituitur 6) Interdum ... ex
 posteriore pacto. Vid. pr. I. de replicat. 7) actori
 deest in Inst. 8) [Inst. et Ed. 2. accidit]
 9) Inst. allegatione. Eaedem mox omittunt voc. adie-
 ctio. 10) [Sic Inst. Sched. et Ed. 2. ius]
 11) nam si etc. Inst. veluti cum pactus est aliquis cum
 debitore suo, ne ab eo pecuniam petat, deinde postea in
 contr. p. sunt, i. e. ut p. creditori liceat; si agat credi-
 tor, et excipiat debitor, ut i. dem. condemnetur, si n.
 conv., ne eam pec. creditor petat, nocet ei exceptio
 (convenit enim ita: namque n. h. v. manet, licet postea
 in contr. pacti sunt): sed quia in. est, creditorem excludi,
 replic. ei dabitur ex post. pacto convento.
 12) Sched.: in auctionem venierit 13) [Ed. 2.:
 tradita sit; quae quidem Sched. tradita e...]

14) [aut si Cod. secundum sched. Blum. Ed. 2.: nisi.]
 15) §§. 127. 128. 129. Vid. §§. 1. 2. 3. I. t. c. Ibi est
 Rursus interdum evenit, ut replicatio, et mox omittitur
 reo. 16) [Ed. 2.: accidit, adiect.] Inst. accidit, alia
 allegatione. 17) Inst. allegatione alia. 18) Inst.
 exceptionum, mox omisso etiam. 19) Inst. intro-
 ducit. 20) [Sic Heft. Ed. 2.: quidquid (ob) eam rem
 N. N. etc. oportet.] 21) [Ed. 2.: etiam futuram]
 22) [Heft.: et quantumvis in obligatione fuerit, tamen id
 solum consequimur, quod litis contestatae tempore praes-
 tari oportet, ideoque removemur postea agere volentes.]
 23) [ea etc. Ita refinxi Hefteri et Huschkii inventa.
 Ed. 2. horum nihil exhibet.] 24) [Sic Huschk.
 Ed. 2.: ita concepta] 25) [Sic Rudorff. Ed. 2.:
 per intentionem] 26) Sched. iis 27) [Ed. 2.:
 diximus Sched. diximus] §. 130. 28) [si in ea
 re scripsi ex L. 1. D. §. 1. fam. herc. Ed. 2. quod]
 29) [res etc. Sic Heft. Ed. 2. horum nihil habet.]
 30) facto mavult Savin.

ra]lem significationem verum esse debet. §. 135. Quae-
 5 cumque autem diximus de servis, eadem de ceteris quo-
 que personis, quae | nostro iuri subiectae | sunt, dicta
 intellegemus. §. 136. Item admonendi sumus, | si
 cum ipso agamus, qui incertum promiserit, ita nobis |
 10 formulae loco demonstrationis, hoc modo: IUDEX ESTO.
 QUOD AULUS AGERIUS DE NUMERIO NEGIDIUM IN|CERTUM STI-
 PULATUS EST, CUIUS REI DIES FUIT, QUIDQUID OB EAM REM
 NUMERIUM NEGIDIUM | AULO AGERIO DARE FACERE OPORTET
 et reliqua. §. 137. Si cum sponsore aut fideiussore
 agatur, | praescribi solet in persona quidem sponsoris |
 hoc modo: EA RES AGATUR, QUOD AULUS AGERIUS DE LU-
 15 CIO TITIO INCERTUM STIPULATUS | EST, QUO NOMINE NU-
 MERIUM NEGIDIUM SPONSOR EST, CUIUS REI DIES FUIT; in
 persona | vero fideiussoris: EA RES AGATUR, QUOD NUME-
 RIUM NEGIDIUM PRO LUCIO TITIO INCERTUM | FIDE SUA ESSE
 IUSSIT, CUIUS REI DIES FUIT: deinde formula | subicitur. |
 §. 138.²³¹ Superest, ut de interdictis dispiciamus.
 20 §. 139. Certis igitur ex causis | Praetor aut Procon-
 sul principaliter auctoritatem suam si[n]iendis controver-
 siis praep[on]it³².³³ quod tum maxime fa[ci]t, cum de pos-
 sessione aut quasi possessione inter aliquos con|tenditur.
 et in summa aut iubet aliquid fieri, aut fieri prohibet.
 236. formulae autem verborum et conceptiones, quibus in || ea
 l. extra re utitur, interdicta decretave vocantur. §. 140. (Vo-
 l. d., se- cantur) autem decreta, cum | fieri aliquid iubet, velut
 cum praecipit, ut aliquid exhibe|atur, aut restituatur: in-
 terdicta vero, cum prohibet fieri, velut cum praeci|pit,
 5 ne sine vitio possidenti vis fiat, neve in loco | sacro
 aliquid fiat. unde omnia interdicta aut restitutoria, aut
 exhibitoria, aut prohibitoria vocantur. §. 141. Nec
 tamen cum | quid iusserit fieri, aut fieri prohibuerit,
 statim peractum | est negotium, sed ad iudicem recupera-
 toresve itur, et ibi | editis formulis quaeritur, an ali-
 10 quid adversus Praetoris e|dictum factum sit, vel an fa-
 ctum non sit, quod is fieri iusserit. | et modo cum poena
 agitur, modo sine poena: cum poe|na, velut cum per
 sponsonem agetur³⁴; sine poena, velut cum | arbiter
 petitur. et quidem ex prohibitoriis interdictis semper |
 per sponsonem agi solet; ex restitutoriis vero vel ex
 15 hi|bitoriis modo per sponsonem, modo per formulam
 a|gitur, quae arbitraria vocatur. |
 §. 142.³⁵ Principalis igitur divisio in eo est, quod
 aut prohibitoria sunt interdicta, | aut restitutoria, aut ex-
 hibitoria. §. 143. Sequens in eo est divisio, |
 quod vel adipiscendae possessionis causa comparata sunt,

vel | retinendae, vel recipiendae. | §. 144. Adipiscendae possessionis causa interdictum accommodatur |
 bonorum possessori, cuius principium est.³⁷ quorum bo-
 norum: eius|que vis et potestas haec est, ut quod quis-
 que ex his bonis³⁸, qu|orum possessio alicui data est,
 pro herede aut pro possessore || possideret³⁹, id ei, cui²³⁷.
 bonorum possessio data est, restitu|atur⁴⁰. pro herede⁴⁹.
 autem possidere videtur tam is, qui heres est, quam is⁴¹,
 qui pu|tat, se heredem esse: pro possessore is possidet,
 qui sine causa aliquam rem⁴² | hereditariam, vel etiam
 totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. |
 ideo autem adipiscendae possessionis vocatur⁴³, quia ei 5
 tan|tam utile est, qui nunc primum conatur, adipisci rei
 posses|sionem. itaque si quis adeptus possessionem ami-
 serit, de|sinit ei id interdictum utile esse⁴⁴. §. 145. Bo-
 norum quoque emptori simi|liter proponitur interdictum,
 quod quidam possessorium vo|cant. §. 146. Item 10
 ei, qui publica⁴⁵ bona emerit, eiusdem condi|cionis in-
 terdictum proponitur, quod appellatur sectorium, quod |
 sectores vocantur, qui publice bona mercantur. |
 46 §. 147. Interdictum quoque, quod appella|tur Salvianum,
 adipiscendae⁴⁷ possessionis (causa)⁴⁸ comparatum 15
 est, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas |
 is pro mercedibus fundi pignori futuras pe|pigiisset. |
 §. 148. Retinendae possessionis causa solet interdictum
 reddi⁴⁹, cum ab | utraque parte de proprietate alicuius
 rei controversia est⁵⁰, | et ante quaeritur, uter ex litiga- 20
 toribus possidere, et u|ter petere debeat: cuius rei gratia
 comparata sunt utri | possidetis et utrubi. §. 149. Et
 quidem utri possidetis interdictum de fun|di vel aedium
 possessione redditur, utrubi vero de re|rum mobiliam
 possessione. §. 150. Et siquidem de fundo
 vel aedibus || interdicatur, eum potioem esse Praetor in- 238.
 bet, qui eo tempo|re, quo interdictum redditur, nec vi,^{49b}
 nec clam, nec precario ab adversario | possideat: si vero
 de re mobili, tunc eum potioem esse iu|bet, qui maiore
 parte eius anni nec vi, nec clam, nec precario ab ad-
 ver|sario possedit⁵¹: idque satis ipsis verbis interdicto- 5
 rum si|gnificatur. §. 151. At in utrubi interdicto
 non solum sua cuique possessio prodest, sed etiam alte-
 rius, quam iustum est ei accedere: velut eius, | cui he-
 res extiterit; eiusque, a quo emerit, | vel ex — —⁵²
 aut donatione acceperit. itaque si nostrae possessioni
 iun|cta alterius iusta possessio exsuperat adversarii pos- 10
 sessionem, nos eo interdicto vincimus. | nullam autem
 propriam possessionem habenti accessio tem|poris nec
 datur, nec dari potest: nam ei, quod nullum est, nihil

231) Cf. pr. I. de interd. 32) Cod. pponit Ca-
 plick. [probantib. Hollw. et Böcking.] interponit.
 33) Vid. c. pr. I. t. c., ubi est q. tunc m. faciebat . . .
 contendebatur. 34) [Ed. 2.: agitur]
 35) Cf. §. 1. I. t. c. 36) §§. 143. 144. Vid. §§. 2.
 3. I. t. c., ubi est Seq. divisio interdictorum haec est,
 quod quaedam ad p. c. c. s., quaedam ret., quaedam recip.
 37) cuius etc. Inst. quod appellatur.
 38) Inst.: quod ex his bonis quisque 39) Inst.
 [et Ed. 2.] possideat 40) Inst. restituere debeat.
 41) tam is etc. om. Inst. 42) Inst.: qui nullo iure
 rem 43) Inst.: vocatur interdictum. 44) Inst.:

amiserit eam, hoc interdictum ei inutile est.
 45) Baumbach. publice [quod probo. Eg.]
 46) §§. 147. 148. . . petere debeat. Vid. c. §. 3. §. 4. I.
 t. c. 47) Inst. adipiscendae. 48) causa ex
 Inst. [Potest abesse.] 49) solet etc. Inst. com-
 parata sunt interdicta Uti possidetis et Utrubi.
 50) Inst. sit. 51) Ita Savin. Cod. p'sidet [(et
 possidet deder. Heffl. Klenz. et Böcking.) Hoc aliquo mo-
 do defendi posse idem Sav. ostendit R. d. Besitzes p. 500.
 n. 1. ed. sextae.] 52) [rel ex etc. omissa Ed. 2.]
 Cod. u ex donatione [Heffl. traditione, Unterh. permutati-
 one, Huschk. solutione.]

accedere potest. | set et si vitiosam habeat possessionem,
 15 id est, aut vi, aut clam, aut precario ab adversario ad-
 quisitam, 'non' datur: 'nam ei possessio' | sua nihil pro-
 dest. §. 152. Annus autem retrorsus numeratur. ita-
 que si | tu verbi gratia anni mensibus possederis prio-
 ribus v, et | ego vii posterioribus, ego potior ero quan-
 20 titate | mensium possessionis; nec tibi in hoc interdi-
 cto prodest, quod prior | tua eius anni possessio est 22.
 §. 153. 24 Possidere autem videmur non solum si ip'si |
 possideamus, sed etiam si nostro nomine aliquis in pos-
 sessi|one 25 sit, licet is nostro iuri subiectus non sit,
 qualis est | colonus et inquilinus. per eos quoque, apud
 quos deposuerimus, | aut quibus commodaverimus 26, aut
 239. quibus gratuitam habitati|onem constituerimus 27, | ipsi
 29^a. possidere videmur 28. et hoc est, quod volgo 29 dicitur, |
 retineri possessionem posse per quemlibet, qui nostro
 no|mine sit in possessione. 30 quinetiam plerique putant,
 5 animo 'quoque retine|ri possessionem, quod 61 nostrorum
 — — — — — . 62 animo solo, quia
 voluerimus, ex quo discessimus, | reverti 63, retinere pos-
 sessionem 64 videamur. apisc|o vero possessionem' per quos
 possimus, | secundo commentario rettulimus 65. nec ulla
 dubita|tio est, quin animo possessionem apisci 'non' pos-
 10 simus 66. | §. 154. 67 Recuperandae possessionis causa
 solet interdictum dari, si quis vi | deiecit sit 68. nam ei
 proponitur interdictum, cuius principium 'est': | UNDE TU
 ILLUM VI DEIECISTI 69: per quod is, qui deiecit, cogitur
 ei restituere rei 70 possessionem; si modo is, qui deiecit
 est, nec vi, | nec 'clam', nec precario (ab adversario)
 posside|ret rem vel fundum, quo, si aut 71 vi, aut clam, aut
 15 precario possideret, 'esset impun|e d'ieiectus' 72. §. 155. In-
 terdum tamen 'etiam' ei, quem vi | deiecerim, quamvis
 a me 73 vi, aut clam, aut precario possideret, cogeret 74
 restituere possessionem: velut si armis eum vi deiece-
 rim. nam Praetor | — — — — —
 — — — — — omni|modo — — — — —
 20 — — — — — . 2. — — — — — |

25 §. 156. Tertia divisio interdictorum in hoc 76 'est, quod
 aut' simplicia sunt, aut duplicia. | §. 157. Simplicia
 'sunt' velut in quibus alter actor, alter reus est. quallia
 sunt omnia restitutoria 'aut' exhibitoria. nam 77 actor ||
 est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus is est, 240.
 a | quo desideratur, ut exhibeat, aut restituat 78. | 9^{ab}.
 §. 158. Prohibitoriorum autem interdictorum alia dupli-
 cia, alia simp|licia sunt 79. §. 159. Simplicia sunt,
 quibus prohibet Praetor, in loco sacro, | aut 80 in flumine 5
 publico, ripave eius aliquid facere reum 81. | nam actor
 est, qui desiderat, ne quid fiat: reus is 82, qui aliquid |
 facere conatur. §. 160. Duplicia sunt velut utri|us
 partis interdictum | et utruvbi. ideo autem duplicia vo-
 cantur, quia par utrius|que litigatoris in his condicio est,
 nec quisquam praecipue re|us vel actor intellegitur, sed to
 unusquisque tam rei, quam actoris | partes 83 sustinet:
 quippe Praetor pari sermone cum utro|que loquitur. nam
 summa conceptio eorum interdictorum haec | est: UTI
 NUNC POSSIDETIS, QUOMINUS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI |
 VETO: item alterius: UTRUBI HIC HOMO, DE QUO AGITUR,
 A|PUD QUEM MAIORE PARTE HUIUS ANNI FUIT, QUOMINUS IS | 15
 EUM DUCAT, VIM FIERI VETO. |
 §. 161. Expositis generibus interdictorum, sequitur,
 ut de | ordine et de exitu eorum dispiciamus. et inci-
 piamus | a simplicibus. §. 162. Igitur (cum) resti-
 tutorium, vel exhibitori|um interdictum redditur, velut ut 20
 restituatur ei possessio, | qui vi deiecit est, aut exhi-
 beatur libertus, cui patronus | operas indicere vellet 84,
 modo sine periculo res ad exitum perducitur, modo cum
 periculo. §. 163. Namque si arbitrum postula|vo-
 rit is, cum quo agitur, accipit formulam, quae appella-
 tur || arbitraria: nam iudicis arbitrio si quid restitui vel 241.
 exhiberi debeat, id sine poena exhibit vel restituit, | et 120^a.
 ita absolvitur: quodsi nec restituat, neque exhibeat, quan|ti
 ea res est condemnatur. set actor quoque sine poena ex- 121.
 pe|ritur cum eo, qui neque exhibere, neque restituere 5
 quicquam offert, nisi 85 calumniae iudicium ei oppositum

253) [quantitate, nec, prodest etc. Haec partim ab
 Huschkio monstrata posui ubi Ed. 2. habebat asteriscos.]
 54) Vid. §. 5. I. t. c., ubi legitur Poss. autem videtur
 quisque non sol. si ipse possideat, sed et si eius nomine,
 et cetera consequenter. 55) Cod. p'ssionem
 56) Inst. deposuerit quis, a. quib. commodaverit.
 57) aut quibus gratuitam etc. Ita haec in Inst. omissa
 Savinius emendavit. Sched. a q̄b c (vel o) car. aut habi-
 tationem p (vel r) titulerimus a quibus r (vel c) annam ha-
 bitationem [Böcking.: aut quibus ūm u usū (usumfructum
 vel usum) aut habitationem p̄stiterimus (praestiterimus)]
 58) Sched. deumur [Ed. 2.: videbimur.] Inst. ipse poss.
 videtur. 59) volgo om. Inst. Eaedem mox retinere
 possessionem posse aliquem per queml., qui eius nomine
 60) Inst.: quinetiam animo q. r. poss. placet, id est ut,
 quamvis neq. e ipse sit in possessione, neque eius nomine
 alius, tamen, si non relinquenda possessionis animo, sed
 postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem
 videtur. 61) [Cod. q. Ed. 2. . Huschk. quas]
 62) [Huschk. praeceptorum sententia est. diversae autem
 scholae auctoribus contrarium placet, ut Mihi veriora
 videntur haec, verbi gratia aestivorum et ibernorum sal-
 tum Cf. L. 1. §. 25. D. de vi.] 63) [quia etc. Ed. 2.:
 quamvis Huschk. quamvis co-
 luerimus ad rem reverti, tamen] 64) [Ed. 2. ...
 Huschk. possessionem non] 65) Inst. Adipisci v.

poss. p. quos aliquis potest, secundo libro exposuimus.
 Cf. Comm. II. §§. 89. 90. 94. 95. 66) Inst.: animo
 solo poss. adipisci nemo potest. [Ed. 2. animo solo ad-
 ipisci possessionem nemo possit.] 67) Recuperandae
 dae ... possessionem Vid. §. 6. I. t. c. 68) Inst.:
 solet interdici, si quis ex possessione fundi vel aedium
 vi d. fuerit. 69) Inst.: interdictum Unde rei.
 70) rei om. Inst. 71) [Ed. 2.: precario (cum 15
 asteriscis, qui debebant esse 18) quodsi autem Haec
 postrema verba Sched. ita scripta exhibent, q. si aute]
 72) [Ed. 2.: possederit cum 14 asteriscis, qui debebant
 esse 16. Heft. possederit, impune deiecitur.]
 73) [etiam etc. Haec in locum 25 asteriscorum suf-
 feci coniunctis Klenzii Heft. Gösch. meisque inventis.]
 (Scripserim: a me aut vi Bg.) 74) An cogor? [Mihi
 simplicissimum videtur cogor. Huschk. cogor rei. Klenz.
 et Blum. cogor ei. Hoc qui probabit, debet in supe-
 rioribus cum Heft. scribere si quem, non ei quem.]
 75) §§. 156...160. partes sustinet. Vid. §. 7. I. t. c.
 76) in hoc Inst. haec 77) Inst. namque 78) Inst.
 is. a. q. d., ut restituat aut exhibeat. 79) Inst.:
 alia simplicia sunt, alia duplicia. 80) Inst.: sunt,
 velut cum prohib. pr., in l. s. cel 81) Cod. facere
 eū [Blamius correxit primus. Ed. 2. om. reum.] Inst.
 fieri. 82) (s om. Inst. 83) Inst. partem.
 84) [Ed. 2. vult] 85) qui neque etc. Sched.

poenis³⁰⁰ obligati sunt, item feminis pupillisque remitti solet poena sponsonis, iubet modo¹ eos iurare. | §. 173.² Statim autem ab initio pluris quam simpli actio est velut³ furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli, 15 concepti et oblati tripli⁴. nam ex his causis et aliis quibusdam, sive quis neget, sive fateatur, pluris quam simpli est actio. |

§. 174. Actoris quoque calumnia coercetur⁵: modo calumniae iudicio; modo contrario; modo iureiurando; modo restipulatione. | §. 175. Et quidem calumniae iudicium adversus omnes actiones locum habet, et est decimae partis causae; adversus interdicta autem quartae partis causae. | §. 176. Liberum est illi, cum quo agitur, aut calumniae iudicium opponere, aut iusiurandum exigere, non calumniae causa agere. | §. 177. Contrarium autem iudicium ex certis causis constituitur: ||

249. velut si iniuriarum agatur; et si cum muliere eo nomine 93³ agatur, | quod dicitur⁶ ventris nomine in possessionem missa dolo malo | ad alium possessionem transtulisse; et si quis eo nomine | agat, quod dicat, se a Praetore in 5 possessionem missum ab alio quo | admissum non esse. | sed adversus iniuriarum quidem actionem⁷ decimae partis datur: | adversus vero duas istas quintae. | §. 178. Severior autem coercitio est per contrarium iudicium. nam⁸ | calumniae iudicio x. partis nemo damnatur, nisi qui in-

10 tellegit, non recte se agere, sed vexandi adversarii gratia actionem instituit, potiusque ex iudicis errore, vel iniquitate victoriam sperat, quam ex causa veritatis⁹: calumnia enim in adfectu¹⁰ est, sicut furti crimen. contrario vero iudicio omnimodo damnatur actor, si causam 15 non tenuerit; licet aliqua¹¹ opinione inductus crediderit, se recte agere. | §. 179. Utique autem ex quibus causis contrario iudicio agere¹² potest, etiam | calumniae iudicium locum habet: sed alterutro tantum¹³ iudicio agere permittitur. qua ratione si iusiurandum | de 20 calumnia exactum fuerit, quemadmodum calumniae iudicium non datur, ita et contrarium non dari¹⁴ debet. | §. 180. Restipulationis quoque poena ex certis causis fieri solet. et quemadmodum contrario iudicio omnimodo condemnatur | actor, si causam non tenuerit, nec requiritur, an scierit, non | recte se agere; ita etiam restipu-

lacionis poena omnimodo damnatur actor. | §. 181. — + 250 si ab actore — restipulationis poena petatur, ei neque 93^b calumniae iudicium opponitur, neque | iuriurandi religio iniungitur. nam contrarium iudicium | in his causis locum non habere, palam est |

§. 182. Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi 5 fiunt: velut | furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum; item pro socio, fiduciae, tutelae, man¹⁵ dati, depositi¹⁶. sed furti¹⁷, aut vi bonorum 'raptorum, aut iniuriarum'¹⁸ non solum¹⁹ damnati notantur ignominia, sed etiam pacti²⁰ — — * * | scriptum est²¹. et recte: plurimum 'enim interest, utrum ex delicto' | aliquis, an ex contractu debitor 'sit' — * * illa parte | edicti id ipsum — — — — — * * | — — — — — fideiusso²²rio nomine iudicio convenitur²³. etenim — — — — * * |

§. 183. In summa sciendum est, cum, qui — — 15 — — — — * * agere et eum, qui vocatus est, — — — — — * * | — — — — — §. 2. — — — — — patrono et liberto — — — — — * *²⁴ et in cum, qui ad- 20 versus ea egerit, poena constituta est. | §. 184. Qui autem in ius vocatus fuerit (ab) adversario, ni eo die fini²⁵verit negotium, vadimonium ei faciendum est, id est, ut | promittat se certo die sisti. | §. 185. Fiunt autem vadimonia quibusdam | ex causis pura, id est, sine satisfactione; quibusdam cum satisfactione; || quibusdam 251. iureiurando; quibusdam recuperatoribus | suppositis, id 42^a.

est, ut qui non steterit, is protinus a recuperatoribus in summam vadimonii condemnatur: eaque singula diligenter Praetoris edicto significantur. | §. 186. Et siquidem iudicati dependens agatur, tanti fiet vadimonium, 5 quanti ea | res erit: si vero ex ceteris causis, quanti actor iuraverit non calumniae causa postulare sibi vadimonium promitti; nec tamen²⁶ pluribus, quam sestertium c milibus fit vadimonium. | itaque si centum milium res erit, nec iudicati dependens | agatur, non plus 10 quam sestertium quinquaginta milium fit vadimonium. | §. 187. Quas autem personas sine permissu Praetoris impune in ius vocare | non possumus, easdem nec vadimonio invitae obligare | possumus, praeterquam si Praetor aditus permittit.

qu, vel qu, vel m. [Debet esse qa.] 300) [Ed. 2. habentur, dupli non amplius] 1) [Ed. 2.: iubet tamen] Sched. mbcim 2) Vid. c. §. 1. I. t. c. 3) Inst. est actio veluti 4) concepti etc. Haec in Inst. ommissa sunt. 5) c. §. 1. I. t. c. Item act. quoque cal. coercetur. 6) [Ed. 2.: dicitur.] 7) Cod. aonis 8) Cod. non, et mox damnet 9) Malim: causae veritate. 10) Cod. adfectum 11) [Cod. et Ed. 2. alia Cf. L. 36. D. de usurpationibus.] 12) [Malim agi.] 13) Cod. tm i. e. tamen. 14) [Ed. 2.: dari non] 15) Quibusdam ... debitor sit. Vid. §. 2. I. t. c., ubi est Ex quibusdam iudiciis 16) Inst.: iniuriarum, de dolo, item tutelae, mand., depositi etc., item pro socio etc. [Ceteris a Savin. ex L. 1. pr. D. de his q. not. infam. suppletis addidi fiduciae, quia

supererat spatium.] 17) Inst.: furti quidem 18) Inst. addunt aut de dolo. Ex iisdem cetera suppleta. 19) Legendum videtur: sicut in (vel idq. ita in; vel, quod Heisio placet, ita e/ in) ed. (edicto) pr. (praetoris); scriptum est. In Inst. nihil eiusmodi legitur; ibi enim verbum pacti excipiunt verba et recte. 20) Locus eo pertinere videtur, quod infamia is tantum notatur, qui suo nomine damnatus est. 21) [Horum postrema Hollw. ita formanda censet, quas sine permissu praetoris in ius vocare non licet, velut patronus, patrona, item liberi ac parentes patroni patronae. Cf. §. 3. I. t. c.] 22) [Huschkius post minus firmas Gösch. et Heffteri suspiciones haec excidisse coniecit: pluris quam partis dimidia nec]

DOMITII ULPIANI
FRAGMENTA

UT VIDETUR

LIBRI SINGULARIS REGULARUM

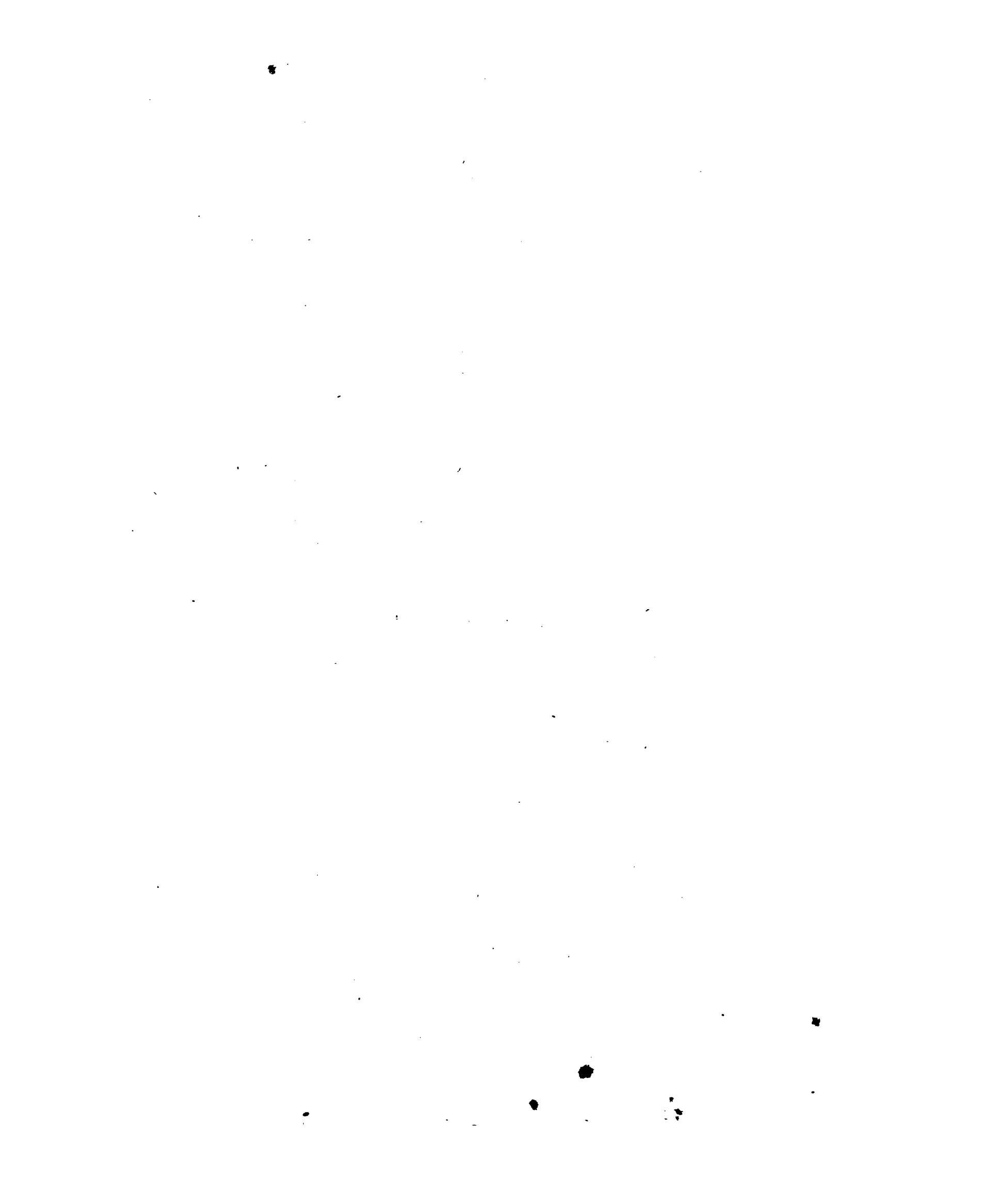
QUAE DICUNTUR

TITULI EX CORPORE ULPIANI

CURA

EDUARDI BÖCKING.

H*

EDUARDUS BÖCKING LECTORI S.

Cum ab iuvene litteratissimo, I. C. Bluntschlio, Ulpiani fragmentorum recognitionem, hortatu amici collegaeque mihi coniunctissimi, Eduardi Puggaei, iam pridem elaboratam, antequam in lucem ea prodiret, denuo recognoscendi cura mihi demandaretur, eam in me lubens, quoniam Ulpianum unice diligo, suscepi. Eorum igitur subsidiorum ope, quae a viris doctis et maxime Fr. Ad. Schillingio ¹ nuper parata erant, iunctis meis qualibuscumque emendationibus, aureum Ulpiani librum singularem regularum, quicquid eius nobis superest, emendaturus hanc mihi scripsi legem, ut evitato superstitionis vitio religiosissime Vaticanum codicem ² sequerer, neque, quod quidem momentum haberet, quicquam mutarem, nisi monito per annotationem lectore. Ex meis autem curis profectam annotationem, quam instituti nostri ratio artis finibus coercebat, uncis angulatis fere omnem inclusi, ut ab ea, quam Bluntschlius conscripserat, facilius dignosceretur ³. De scriptura, quam textum vocant, in universum hoc praemonendum habeo, Bluntschlium per omnia v. ill. Hugonis quartam Ulpiani editionem secuturum fuisse, nisi ubi se aliter fecisse in subiectis commentariis moneret. Quod cum ita esset, aliam instituti mei rationem sequi visum est. Uncis [] inclusi aut quae codex habebat, cum omissa esse deberent, aut omittebat, cum habere deberet: sed haec quidem Italicis litteris, quas cursivas dicunt, erectis autem sive antiquis illa exprimi curavi. In lacunarum a librario non designatarum indicatione Hugonem, qui ad hanc rem pluribus asteriscis usus est, secutus sum; idem quod in distinguendis quoque aliquot capitibus, quorum rubricae interiisse videbantur, faciendum esse censui, ut iam appareat quid sibi velint lineolae, quae hic illic continuos paragraphorum numeros distinguunt, at ubi vel unam codicis litteram vel etiam plures aut addidi aut mutavi, ut uncis eam casve ne circumsepirem, simpliciter cursivis litterarum formis usus sum: quarum vero ne nimia varietate libellus deformaretur, neque omnes ubique, quas codex fere permutare solet litteras, (ut sunt *e* et *i*, *u* et *o*, *x* et *s* in voce *dos*, *dox*, aliaque id genus, quae nullius momenti sunt) variis figuris distinximus, neque lectorem de singulis eiusmodi emendationibus annotatione interpellavimus. Interpungendi meam mihi permisit rationem; in orthographia vero quam priores editores et ipse quidem Hugo, vir ceterum vel in iis rebus, quas non sine damno multo maxima pars hominum negligere consueverunt, accuratissimus, sibi sumpserant licentiam respuendam esse censui, ipsius codicis, quoad fieri potuit, scribendi rationem secutus.

Iam boni velim consulas, lector, conatus nostros et valeas.

¹) Animadversionum criticarum ad Ulpiani fragmenta specimen I. II. Lips. 1830. 8°.

²) Codex clocxxviii. bibliothecae reginae Christinae Vaticanae, qui a folii cxc. aversa pagina usque ad folii ccli. aversam paginam Ulpiani fragmenta continet.

³) Liceat hoc loco annotare Puggaeum edidisse commentariolum, quo vocem *Caesaris* in Ulp. I. §. 12. defendere conatus est; quae quidem defensio multo minus mihi probabilis esse videtur, quam eiusdem viri coniectura de loco Ulp. I. §. 7., quem ab initio ita habuisse putat: *apud magistratum potestatemve, velut* etc.

Scribebam Bonnae ad Rhenum a. d. IV. Kal. Febr.
anni cloccccxxxi.

NOTARUM EXPLICATIO.

Bg.	= Böcking.
Bl.	= Bluntschli.
C.	= Codex Vaticanus. (Cf. praef. not. ²)
Cui.	= Cuiacius.
H.	= Hugo.
Hollw.	= Bethmann-Hollweg.
Marez.	= Marezoll.
Schill.	= Frid. Ad. Schilling.
Schult.	= Schulting.

Cetera signa per se satis nota sunt.

I N D E X

T I T U L O R U M.

I.	De libertis.
II.	De statu libero [vel statu liberis] ¹ .
III.	De Latinis.
IV.	De his qui sui iuris sunt.
V.	De his qui in potestate sunt.
VI.	De dotibus.
VII.	De iure donationum inter virum et uxorem.
VIII.	De adoptionibus.
IX.	De his qui ² in manu sunt.
X.	Qui in potestate ³ mancipiove sunt quemadmodum eo iure liberentur.
XI.	De tutelis.
XII.	De curatoribus.
XIII.	De coelibis ⁴ orbo et solitario patre.
XIV.	De poena legis Iuliae.
XV.	De decimis.
XVI.	De solidi capacitate inter virum et uxorem.
XVII.	De caducis.
XVIII.	Qui habeant ius antiquum in caducis.
XIX.	De dominis et acquisitionibus rerum.
XX.	De testamentis.
XXI.	Quemadmodum heres institui debeat, ¶
Cod. Vat. XXII.	Qui heredes institui possunt.
f. 191. no. XXIII.	Quemadmodum testamenta rumpuntur.
XXIV.	De legatis.
XXV.	De fidei commissis.
XXVI.	De legitimis heredibus.
XXVII.	De libertorum successionibus [vel bonis].
XXVIII.	De possessionibus dandis.
XXIX.	De bonis libertorum.

¹) C. *de statu liberū vel statu liberis*. Hugo: *de statu liberis*; sed idem infra restituit codicis lectionem. [Bl. codicis scripturam secutus fuit; cum F. A. Schillingio (animadv. critt. ad Ulp. spec. I. II. Lips. 1830. 8°) scripsi *libero* pro *liberū*. Bg.] ²) Bl. veteres quosdam editores secutus scripserat *quae*, sed emendatione non opus est. Bg.] ³) Cf. inferius p. 136. not. 65a. ⁴) Cod. *Decels*.

I N C I P I U N T *
T I T U L I
E X C O R P O R E U L P I A N I.

- l. fol. §. 1. * * * prohibet ⁴, exceptis quibusdam cognatis, . ac. et, si plus donatum sit, non rescindit. §. 2. Minus s. 23. quam perfecta lex est quae vetat aliquid fieri, et, si factum sit, non rescindit, sed poenam iniungit ei, qui contra legem fecit; qualis est lex Furia testamentaria, quae plus quam mille assium legatum mortisve causa prohibet capere, praeter exceptas personas, et adversus eum, qui plus ceperit, quadrupli poenam constituit.
- . aβ. §. 3. Lex aut rogatur, id est fertur; || aut abrogatur, a. 1. id est prior lex tollitur; aut derogatur, id est pars prima ⁵ tollitur; aut subrogatur, id est adicitur aliquid primae legi; aut obrogatur, id est mutatur aliquid ex prima lege.
- l. bβ. §. 4. Mores sunt tacitus consensus populi longa contra 3. consuetudine inveteratus.

TIT. I. DE LIBERTIS.

- . aa. §. 5. Libertorum ⁶ genera sunt tria, cives Romani, s. 10. Latini Iuniani, dediticiorum numero.
- §. 6. Cives Romani sunt liberti, qui legitime [liberati sunt, id est vindicta, aut] censu, aut testamento, nullo iure impediendo ^{6a}.
- §. 7. Vindicta manumittuntur apud magistratum praesidemve, velut consulem, proconsulem ⁷. §. 8. Censu manumittebantur olim qui lustrali censu Romae iussu dominorum inter cives Romanos censum profitebantur. §. 9. Ut testamento manumissi liberi sint, lex duodecim tabularum facit, quae confirmat * * * * *
- l. aβ. §. 10. * * * Hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege 6. ge Iunia, qua lege Latini sunt nominati inter amicos manumissi.
- §. 11. Dediticiorum numero sunt qui poenae causa vindicti sunt a domino, quibusve stigmata scripta ⁸ fuerunt, qui ^{9a} propter noxam torti nocentesque inventi sunt, quive traditi sunt, ut ferro aut cum bestiis depugnarent, [inve ludum] vel custodiam ^{9b} coniecti

fuerunt, deinde quoquo modo manumissi sunt ¹⁰. idque lex Aelia Sentia facit.

§. 12. Eadem lege cautum est, ut minor triginta annorum servus vindicta manumissus civis Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit; ideo sine consilio manumissum [Caesaris ¹¹] servum manere putat. testamento vero manumissum perinde haberi iubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque Latinus fit. §. 13. Eadem lex cum dominum, qui minor viginti annorum est, prohibet servum manumittere, praeterquam si causam apud consilium probaverit. 13a. In consilio ^{12a} autem adhibentur Romae ¹² quinque senatores et quinque || equites Ro-191. br. mani; in provincia viginti recuperatores, cives Romani.

§. 14. Ab eo domino, qui solvendo ¹³ non est, servus testamento liber esse iussus et heres institutus, etsi minor sit triginta annis, vel in ea causa sit, ut dediticius fieri debeat, civis Romanus et heres fit; si tamen alius ex eo testamento nemo heres sit. quodsi duo pluresve liberi heredesque esse iussi sint, primo loco scriptus liber et heres fit, quod et ipsum lex Aelia Sentia facit. §. 15. Eadem lex in fraudem creditoris et patroni manumittere prohibet.

§. 16. Qui tantum in bonis, non etiam ex iure Quiritium ^{14a} servum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis tantum alicuius servus est velut hoc modo: si civis Romanus a cive Romano servum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. nam quamdiu horum quid fiat, is servus in bonis quidem emptoris est, ex iure Quiritium autem ^{14b} venditoris est.

§. 17. Mulier, quae in tutela est, item pupillus et pupilla manumittere non possunt.

§. 18. Communem servum unus ex dominis manumittendo partem suam amittit, eaque ad crescit socio; maxime si eo modo manumiserit, quo, si proprium haberet, civem Romanum facturus esset. nam si in-191. bβ.

[⁷] Codex hoc verbum, editionibus omissum, habet.]
⁴) Cuiacius supplevit: Imperfecta lex est, veluti Cincia, quae supra certum modum donari proh. Schillingius hanc coniecturam, etiam Savinio probatam, recepit. [F. A. Schilling. ita fere Ulpianum scripsisse putat: Perfecta lex est, quae vetat aliquid fieri, et si factum sit, rescindit, qualis est. Imperfecta lex est, quae vetat aliquid fieri, et si factum sit, non [hoc Bg.] rescindit, nec poenam iniungit ei, qui contra legem fecit; qualis est lex Cincia, quae plus quam donari prohibet etc. ⁵) Codicis scripturam restitui: pars i. e. partim prima lex tollitur. Cuiacius, quem editores secuti sunt et ipse Bluntschlj quoque secutus fuit, scripserat pars primae legis. Böcking.]
⁶) Malim Libertinorum. Cf. Gai. I. 12. [^{6a}) Schillingium sequi visum est. H., quem Bl. secutus fuit: legitime vindicta, censu aut test., n. i. imp., manumissi sunt. Schult. et Cannegieter: qui vind. censu aut test., n. i. imp., manumissi sunt.] ⁷) Locus difficilis. dedi Hugonis emendationem, quamvis non valde placeat. Cod.: ap. mag. praeturimve, v. c. p. Schult. ap. mag. velut Praetorem Cons. Proc. Ingeniose coniecit

Unterholzner: ap. magistratum populi Romani [quae verba p. R. omnino necessaria esse duco. Bg.], apud quem est iurisdictio imperiumve, velut consulem, proconsulem (P. R. A. q. E. IVR. IM. VE.). Addenda vero est praetoris mentio. [Schillingius omisso praesidemve scribi vult praetoremve post proconsulem.]
⁸) Cuiacius supplevit: testamento datas libertates.
⁹) Cf. Gai. I. 13. ubi inscripta est, quod malim. Cod. et edd. veteres: quibus vestigia scripta. [De Cuiacii conii. Hugo dedit quod secuti sumus. ^{9a}) Schill. quive. ^{9b}) Ex Gai. I. 13. inserui, Schillingium secutus, inve ludum, quod excidisse codicis quoque verba vel custodiam, cuius loco priores editores scripserunt vel in custodiam, satis ostendere videntur. Bg.] ¹⁰) H. sint.
¹¹) Ita Cod. Fortasse latet nomen Scaevolae vel Cassii, [quod iam aliis quoque visum erat. Ingeniose Hollw. in cod. olim fuisse CAESABIS (Caelius Sabinus) lusit. Sed vide Schill. animadv. critt., ubi censuve pro vera Ulpiani scriptura docte defenditur. Bg.] [^{12a}) C. H.; Vulgo: in consilium.] ¹²) C. Romani. ¹³) C. solvendo. [^{14a}) C. ex ius quiritium, ut ubique. ^{14b}) C. et ius quiritium aut.]

ter amicos eum manumiserit, plerisque placet eum nihil egisse. §. 19. Servus, in quo alterius est usus-fructus, alterius proprietas, a proprietatis domino manumissus liber non fit, sed servus sine domino est.

§. 20. Post mortem heredis aut ante institutionem¹⁴ heredis testamento libertas dari non potest, excepto testamento militis. §. 21. Inter medias heredum institutiones libertas data utrisque aduentibus non valet: solo autem priore adente iure antiquo valet; sed post legem Papiam Poppaeam, quae partem non aduentis caducam facit, siquidem primus heres [liberos¹⁵] vel ius antiquum habeat, valere¹⁶ eam posse placuit; quodsi non habeat, non valere constat, quod loco non aduentis legatarii patres heredes fiunt¹⁷. sunt tamen qui et hoc casu valere [eius^{17a}] eam posse dicunt. §. 22. Qui testamento liber esse iussus est vox, quamvis¹⁸ unus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit. §. 23. Iusta libertas testamento potest dari his servis, qui testamenti faciendi et mortis tempore ex iure Quiritium testatoris^{18a} fuerunt.

§. 24. Lex Furia¹⁹ Caninia iubet testamento ex tribus servis non plures quam duos manumitti, et usque ad decem dimidiam partem manumittere concedit: a decimo²⁰ usque ad triginta tertiam partem, ut tamen adhuc quinque manumittere liceat, || aequae ut ex priori numero: a triginta usque ad centum quartam partem, aequae ut decem ex superiori numero liberari possint: a centum usque ad quingentos partem quintam, similiter ut ex antecedenti numero viginti quinque possint fieri liberi. et denique praecipit^{20a}, ne plures omnino quam centum ex cuiusquam testamento liberi fiant. §. 25. Eadem lex cavet, ut libertates servis testamento nominatim dentur.

TIT. II. DE STATU LIBERO [VEL STATU LIBERIS]^{20b}.

§. 1. Qui sub conditione testamento liber esse iussus est statu liber appellatur. §. 2. Statu liber, quamdiu pendet conditio, servus heredis [est]. §. 3. Statu liber seu^{20c} alienatur ab herede, sive usucapiatur²¹ ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. §. 4. Sub hac conditione liber esse iussus: si decem milia nunciandi dederit, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet²²; idque lex duodecim tabularum iubet. §. 5. Si per heredem factum sit, quo minus statu liber conditioni pareat, proinde fit liber, atque si condicio expleta fuisset. §. 6. Extraneo pecuniam dare iussus, ut liber esset²³,

si paratus sit dare, et is, cui iussus est dare, aut nollet accipere, aut antequam acceperit moriatur, proinde fit liber, ac si pecuniam dedisset.

§. 7. Libertas et directo potest dari hoc modo: LIBER ESTO, LIBER SIT, LIBERUM ESSE IUBEO, et per fidei commissum, ut puta: ROGO, FIDEI COMMITTO HEREDIS¹⁹² MEI, UT ISTE STICUM²⁴ SERVUM MANUMITTAT. §. 8. Is, qui directo liber esse iussus est, hercinus²⁵ fit libertus; is autem, cui per fidei commissum data est libertas, non testatoris, sed manumissoris fit libertus. §. 9. Cuius fidei committi potest ad rem aliquam praestandam, eiusdem etiam libertas fidei committi potest. §. 10. Per fidei commissum libertas dari potest tam proprio testatoris, quam heredis aut legatarii, vel cuiuslibet extranei servo. §. 11. Alieno servo per fidei commissum data libertate si dominus eum iusto pretio non vendat, extinguitur libertas, quoniam nec pretii computatio pro libertate fieri potest. §. 12. Libertas sicut dari, ita et adimi tam testamento, quam codicillis^{26a} testamento confirmatis potest; ut tamen eodem modo adimatur, quo et data est.

TIT. -III. DE LATINIS.

§. 1. Latini ius Quiritium consequuntur his modis: beneficio principali, liberis, iteratione, militia, nave, aedificio, pistrino; praeterea ex²⁶ senatus consulto vulgo quae sit ter²⁷ enixa. §. 2. Beneficio principali Latinus civitatem Romanam accipit, si ab imperatore ius Quiritium impetraverit. §. 3. Liberis ius Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit, nam lege Iunia^{27a} cautum est, ut si civem Romanam vel Latinam uxorem || duxerit, 192. b testatione interposita, quod liberorum quaerendorum causa uxorem duxerit²⁸, postea filio filiae nato natave et anniculo facto possit apud praetorem vel praesidem provinciae causam probare, et fieri civis Romanus²⁹, tam ipse quam filius filiae eius et uxor; scilicet si et ipsa Latina sit; nam si uxor civis Romana sit, partus quoque civis Romanus est. ex senatus consulto, quod auctore divo Adriano^{29a} factum est. §. 4. Iteratione fit civis Romanus qui post Latinitatem, quam acceperat maior triginta annorum, iterum iuste manumissus est ab eo, cuius ex iure Quiritium servus fuit, sed huic concessum est [ut] ex senatus consulto etiam liberis ius Quiritium consequi^{29b}. §. 5. Militia ius Quiritium accipit Latinus, [si] inter vigiles Romae sex annis^{29c} militaverit, ex lege Visellia³⁰. Praeterea ex senatus consulto concessum

¹⁴) C. instructionem. ¹⁵) Ex con. Schultingii; Cod. et edd. omitt. vocem *liberos*. [Rudorffio placet *heres vel ius caduci vel ius ant.* Cf. Schill. *animadv.* p. 50.] ¹⁶) C. *videre*. ¹⁷) Alii olim: *ea lege avarium partis heres fiat*. Veram Cod. lectionem servavit H. Cf. Gai. II. 206. [^{17a}) Placet Schill. con. *acquius*. Bg.] ¹⁸) Ita C.; H. Marczollii con. *quam vel recepit*. Ceteri: *quam*. [^{18a}) C. *et ius quiritium testa:::::: tores*.] ¹⁹) C. *Furia* (Fusia). [²⁰) Ita C. Sed H., quem sequi voluit Bl., a *decem*. Cf. Gai. I. 43. ^{20a}) C. *praecipit*. ^{20b}) Cf. supra not. 1. ^{20c}) *Lege sive*. Bg.] ²¹) Con. Cuiacii prob. Schult. et H.; in C. *est suscipiatur*. ²²) H. *pervenit*. ²³) C. *ut liber. ēē.* (esse). Edd: *et liber*

esse. [²⁴) C. *cum*. H.: *zum*, quod prob. Bl.] ²⁵) Edd. *orcinus*. [^{25a}) C. *codicellis*, ut fere ubique.]

²⁶) C. *et*. ²⁷) Ita C. habet. Schult. *veluti q. s. t. e. H. vulgo quaesitum ter*, quae emendatio probabilis videtur. [sed magis placebit Schillingii emendatio: *virgo*, quae sit t. e. Bg.] [^{27a}) Cf. inscrip. L. 132. L. 134. D. de V. S.] ²⁸) C. *duxit*. ²⁹) Ita edd.; C. H. *civem Romanum*. [^{29a}) C. *auctore divi atriiani*. Fortasse auctoritate *divi Hadriani* legendum est. ^{29b}) Malim retenta vocula *ut legere consequi possit*. ^{29c}) Malim *annos et paullo inferius triennium*. Bg.] ³⁰) C. Edd. *Visillia*. Iam Schult. maluit: *Visellia*. Cf. tit. C. ad leg. *Visell.* Saepissime C. noster litteras *e* et *i* permutat.

est ei, ut, si triennio inter vigiles militaverit, ius Quiritium consequatur. §. 6. Navi ^{30a} Latinus civitatem Romanam accipit, si non minorem quam decem milium modiorum navem fabricaverit, et Romam sex annis frumentum portaverit, ex edicto divi Claudii.

TIT. IV. DE HIS QUI SUI IURIS SUNT.

§. 1. Sui iuris sunt familiarum suarum principes, id est pater familiae, itemque mater familiae.

bβ. §. 2. Qui matre quidem [certa], patre autem incerto nati sunt, spurii adpellantur.

TIT. V. DE HIS QUI IN POTESTATE SUNT.

§. 1. In potestate sunt liberi parentum, ex ^{30b} iusto matrimonio nati.

§. 2. Iustum matrimonium est si inter eos, qui nuptias contrahunt, conubium sit, et tam masculus pubes, quam femina potens sit, et utriusque consentiant, si sui iuris sunt ³¹, aut etiam parentes eorum, si in potestate sunt ³². §. 3. Conubium est uxoris iure ducendae facultas. §. 4. Conubium habent cives Romani cum civibus Romanis; cum Latinis autem et peregrinis ita, si concessum sit. §. 5. Cum servis nullum est conubium. §. 6. Inter parentes et liberos infinite cuiuscumque gradus ³³ conubium non est. Inter cognatos autem ex transverso gradu olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant: nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere; sed tantum ³⁴ fratris filiam, non etiam sororis filiam, aut amitam vel materteram, quamvis eodem gradu sint ³⁵. eam denique, quae noverca vel privigna vel nurus vel socrus nostra fuit, uxorem ducere ³⁶ non possumus. §. 7. Si quis eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit, ideoque liberi in potestate eius non fiunt, sed quasi vulgo concepti spurii ³⁷ sunt.

§. 8. Conubio interveniente liberi semper patrem || 3. aα sequuntur: non interveniente conubio matris conditioni accedunt; excepto eo, qui ex peregrino et cive Romana peregrinus nascitur, quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum deterioris parentis conditionem sequi iubet. §. 9. Ex cive Romano et Latina Latinus nascitur, et ex libero et ancilla servus; quoniam, cum his casibus conubia non sint, partus sequitur matrem. §. 10. In his, qui iure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis tempus spectatur ³⁸; in his autem, qui non legitime concipiuntur, editionis: veluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, li-

berum parit; nam quoniam non legitime concepit, cum editionis tempore libera sit, partus quoque liber est.

TIT. VI. DE DOTIBUS.

§. 1. Dos aut datur, aut dicitur, aut promittitur.

§. 2. Dotem dicere potest mulier, quae nuptura est, et debitor mulieris, si iussu eius dicat; item ³⁸ patrens mulieris virilis sexus, per virilem sexum cognatione iunctus, velut pater, avus paternus. Dare, promittere dotem omnes possunt.

§. 3. Dos aut profecticia dicitur, id est quam pater mulieris dedit; aut adventicia, id est ea, quae a quovis alio data est.

§. 4. Mortua in matrimonio muliere dos a patre profecta ad patrem revertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum. quodsi pater non sit, apud maritum remanet. §. 5. Adventicia autem dos semper penes maritum remanet, praeterquam si is, qui dedit, ut sibi redderetur stipulatus fuit ³⁹; quae dos specialiter recepticia dicitur.

§. 6. Divortio facto, siquidem sui iuris sit mulier, ipsa habet ⁴⁰ actionem ad ⁴¹ dotis repetitionem. quodsi in potestate patris sit, pater adiuncta filiae persona habet actionem rei uxoriae ⁴²; nec interest adventitia sit dos, an profecticia. §. 7. Post divortium defuncta muliere heredi eius actio non aliter datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

§. 8. Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bina, trima die redditur ^{43a}; nisi ⁴³, ut praesens reddatur, convenerit. reliquae dotes statim redduntur.

§. 9. Retentiones ex dote fiunt [aut propter liberos], aut propter mores, aut propter impensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas. §. 10. Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cuius in potestate est, divortium factum sit. tunc enim singulorum liberorum nomine sextae retinentur ex dote: non plures tamen, quam tres sextae in retentione sunt; §. 11. nam in petitione ⁴⁴ dos, quae semel functa est, amplius fungi non potest, nisi || aliud ^{45a} matrimonium sit.

§. 12. Morum nomine, graviorum quidem sexta retinetur ⁴⁶; leviorum autem octava. graviores mores sunt adulteria tantum; leviores omnes reliqui. §. 13. Mariti mores puniuntur in ea quidem dote, quae a ⁴⁶ die reddi debet, ita [ut] propter maiores mores praesentem dotem reddat ^{46a}; propter minores senum mensum die.

[^{30a}] Edd. Nave.

^{30b} C. et. ³¹ Ita C.; H. sint. ³² Schillingius (diss. crit.) ex Coll. VI. 2. inseri vult: sint. ³³ C. tamen. [Cf. Coll. I. c.] ³⁴ Cui. Schult. Schill. Cf. Coll. I. c.; C. H. sit. ³⁵ Cf. Coll. I. c. et Gai. I. 63. C. eadēq; uxore, nov. . . . fuit ducere. Schult. Eam quae nov. . . . fuit, ducere. Schilling. (diss. crit.) probat Hotomani lectionem, quam accepimus, sed tamen mavult: eandem quae. . . ³⁶ C. spērei. Schill. proposit. sine patre (S. P.). ³⁷ C. tempore exceptatur. [Schill. expectatur, quod probabile videtur. Bg.]

³⁸ C. et Edd. institutus. Schillingius sagaciter verum vidit: librarius enim notam 17 perperam intellexit. ³⁹

[Ita G. et edd. vett.; Bl. maluit sit.] H. fuerit. ⁴⁰ H. probante Schill. ins. rei uxoriae. [⁴¹] C. Idē, inde edd. omnes: id est. Schill. secutus sum. Bg.] ⁴² Ex Cui. con.; C. Edd: revera. Librarius in siglis: R. V. erravit. ^{43a} C. reddetur. ⁴³ Ita C.; Edd: nisi si. In Cod. a recentiori manu si superscriptum est. ⁴⁴ Ingeniosa Klenzii con.; C. sunt. non in petitione dox. Edd: sunt, non in petitione. §. 11. Dos etc. H. con.: In retentione, sed non in petitione dos etc. ^{45a} C. alium. ⁴⁵ Coni. Cui.; C. sexte retinentur. ⁴⁶ Ita C. et H.; sed Schult. Cuiacii coniecturam secutus: annua bina trima. [^{46a}] Schill. suadente voculam ut inserui. H. prob. Bl.: praesentem reddit, omissa voce dotem. Bg.]

in ea autem, quae praesens reddi solet, tantum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote, quae triennio ⁴⁷ redditur, repraesentatio ⁴⁸ facit.

§. 14. *Impensarum* ⁴⁹ species sunt tres: aut enim necessariae dicuntur, aut utiles, aut voluptuosae. §. 15. Necessariae sunt impensae, quibus non factis dos deterior futura esset ⁵⁰, velut si quis ruinosas aedes refecerit. §. 16. Utiles sunt, quibus non factis quidem deterior dos non fieret ⁵¹, factis autem fructuosior effecta est, veluti si vineta et oliveta fecerit. §. 17. Voluptuosae sunt, quibus neque omissis deterior dos fieret, neque factis fructuosior effecta est; quod ⁵² evenit in viridiariis et picturis ⁵³ similibusque rebus.

* * *

TIT. VII. DE IURE DONATIONUM INTER VIRUM ET UXOREM.

§. 1. Inter virum et uxorem donatio non valet, nisi certis ex causis, id est mortis causa, divortii causa, servi manumittendi gratia. Hoc amplius principalibus 193. b3. constitutionibus concessum est mulieri in hoc donare viro suo, ut is ab imperatore lato clavo vel equo publico similive honore honoretur.

* * *

§. 2. Si maritus divortii causa res moverit ^{54a} rerum quoque amotarum actione tenebitur.

§. 3. Si maritus pro muliere se obligaverit vel in rem eius impenderit, divortio facto eo nomine cave- re sibi solet ^{54b} stipulatione tribunicia.

§. 4. In potestate parentum sunt etiam hi liberi, quorum causa ⁵⁵ probata est, per errorem contracto matrimonio inter disparis condicionis personas ⁵⁵: nam seu ^{55a} civis Romanus Latinam aut peregrinam vel eam, quae dediticiorum numero est, quasi [civem ⁵⁶] per ignorantiam uxorem duxerit, sive civis Romana per errorem peregrino vel ei, qui dediticiorum numero est, [quasi civi Romano,] aut etiam quasi ⁵⁷ Latino ex lege Aelia Sentia nubta fuerit, causa probata civitas Romana datur ⁵⁸ tam liberis, quam parentibus, praeter eos, qui dediticiorum numero sunt; et ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

* * *

TIT. VIII. DE ADOPTIONIBUS.

§. 1. Non tantum naturales liberi in potestate parentum sunt, sed etiam adoptivi. §. 2. Adoptio fit aut per populum, aut per praetorem vel praesidem provinciae. Illa adoptio, quae per populum fit, specia-

liter arrogatio dicitur. §. 3. Per populum qui sui iuris sunt arrogantur; per praetorem autem filii familiae || a parentibus dantur in adoptionem. §. 4. Arro- 194. a gatio Romae tantum ⁵⁹ fit; adoptio autem etiam in provincia apud praesides ⁶⁰. §. 5. Per praetorem vel praesidem provinciae adoptari tam masculi quam feminae, et tam puberes quam impuberes possunt. per populum vero Romanum feminae [quidem ^{60a}] non arrogantur. pupilli antea ⁶¹ quidem non poterant arrogari; nunc autem possunt ex constitutione divi Antonini. §. 6. Hi, qui generare non possunt, velut spado, utroque modo possunt ^{61a} adoptare. idem iuris est in persona coelibis ⁶². §. 7. Item is, qui filium non habet, in locum nepotis adoptare potest. §. 8. Si pater familiae arrogandum se dederit, liberi quoque eius quasi nepotes in potestate sunt arrogatoris. §. 8a. Feminae vero neutro modo possunt adoptare; quoniam nec naturales liberos in potestate habent.

* * *

TIT. IX. DE HIS QUI ⁶³ IN MANU SUNT.

* * *

Farreo ⁶⁴ convenit uxor ⁶⁵ in manum certis verbis et testibus X praesentibus, et sollempni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.

* * *

TIT. X. QUI IN POTESTATE ^{66a} MANCIPIOVE SUNT QUEMADMODUM EO IURE LIBERENTUR.

§. 1. Liberi parentum potestate liberantur emancipatione, id est si, postea quam mancipati fuerint, manumissi sint. sed filius quidem ter mancipatus, ter ^{66b} manumissus || sui iuris fit; id enim ⁶⁶ lex duodecim 194. a tabularum iubet his verbis: SI PATER FILIUM TER VENUMDAVIT ⁶⁷, FILIUS A PATRE LIBER ESTO ^{67a}. ceteri autem liberi praeter filium, tam masculi quam feminae, una mancipatione manumissioneque sui iuris fiunt. §. 2. Morte patris filius et filia sui iuris fiunt: morte autem avi nepotes ita demum sui iuris fiunt, si post mortem avi in potestate patris futuri non sunt, velut si moriente avo pater eorum aut etiam ⁶⁸ decessit, aut de potestate dimissus est; nam si mortis avi ⁶⁹ tempore pater eorum in potestate eius sit, mortuo avo in patris sui potestate fiunt. §. 3. Si patri vel filio aqua et igni interdictum sit, patria potestas tollitur; quia peregrinus fit is, cui aqua et igni interdictum est; neque autem peregrinus civem Romanum, neque civis Romanus peregrinum in potestate habere potest. §. 4. Si pater ab hostibus captus sit,

⁴⁷) Optime Hug. coni. In C. et Edd. est *quadriennio*. ⁴⁸) Ita [probante Schill.] edd. nonnullae Cuiacium secutae. sed C. et H. *repensatio*. ⁴⁹) C. *Impensarum*. ⁵⁰) Ita H.; C. et Edd. vett. est. ⁵¹) H. ex Marezollii coni.; C. et ceteri: *fuerit*. ⁵²) C. *quae*. ⁵³) Cui. H.; C. *pictoris*; reliquae edd.: *pictoriis*.

[^{54a}] Legem quod Schult. proposuit, Schill. probavit, *amoverit*. Bg. ^{54b}) C. *solent*.] ⁵⁵) Hollweg. vult: *quorum nomine causa*. Cf. Coll. XVI. 2. ⁵⁵) Coni. Cui. H. Est iu C. *disparis condignis personarū*. Vulgo: *disparis conditione personas*. [^{55a}] *Lege sive*. Bg.] ⁵⁶) Coni. P. Faber, Cui. prob. [addiderimus *Romanam*. Bg. quod prob. Schill.] C. et Edd. omittunt *civem*. ⁵⁷) Cf. Gai. I. 68. Vulgo: *est, aut etiam si*; C. *est aut etiam quasi*. [Hollwegium, prob. Schill., secutus sum. Bg.] Goeschen. *tan-*

quam c. R. proposuerat.] ⁵⁸) C. *civitas reddatur*. [Edd. *redditur*, quod Bl. retineri voluit; sed non dubitavi *civitas R. datur* scribere. Bg.] ⁵⁹) C. *data*. ⁶⁰) C. *praesidis*. edd.: *praesidem*. Cf. Gai. I. 100. [^{60a}] In C. *quidem* supra versus lacunam alia manu scriptum ex sequenti versu transsumptum, legendum autem esse videtur *omnino*. Edd. retinent illud *quidem*. Bg. *Malim nunquam, omissa vocula non*. Puggé. ⁶¹) C. *autem*. Schill. *prop. autem olim*. ^{61a}) C. *potest.*] ⁶²) H.; Ceteri: *coelibes*. ⁶³) Cf. supra not. 2. ⁶⁴) C. H.; Vulgo: *farre*. ⁶⁵) H.; C. et edd. rell. *convenitur*.

[^{66a}] Schill. inseri vult *MANU*. ^{66b}) Schill. *prop. terque*.] ⁶⁶) C. et edd. nonnullae: *idem*. ⁶⁷) C.; H. *venum-davit*. Vulgo *VENUM DAVIT*. ^{67a}) C. *ē* (est). ⁶⁸) C. H.; Vulgo: *aut iam*. ⁶⁹) C. *aut*.

quamvis servus hostium fiat, tamen, cum reversus fuerit, omnia pristina iura recipit iure postliminii. sed quamdiu apud hostes est, patria potestas in filio eius interim pendebit, et cum reversus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit; si vero ibi decesserit, sui iuris filius erit. Filius quoque || si captus fuerit ab hostibus, similiter propter ius postliminii patria potestas interim pendebit. §. 5. In potestate parentum esse desinunt et hi, qui flamines Diales ⁷⁰ inaugurantur, et quae virgines Vestae capiuntur.

TIT. XI. DE TUTELIS.

§. 1. Tutores constituuntur tam masculis quam feminis. sed masculis quidem inpueribus dumtaxat, propter aetatis infirmitatem: feminis autem [tam] inpueribus quam puberibus, et propter sexus infirmitatem et propter forensium rerum ignorantiam.

§. 2. Tutores aut ⁷¹ legitimi sunt, aut senatus consultis constituti, aut moribus introducti.

§. 3. Legitimi tutores sunt [qui] ex lege aliqua descendunt; per eminentiam autem legitimi dicuntur qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu propalam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. §. 4. Agnati sunt a patre cognati virilis sexus, per virilem sexum descendentes, eiusdem familiae, veluti patrui, fratres, filii fratris, patruelus ⁷². §. 5. Qui liberum caput, mancipatum sibi vel a parente vel a coemptionatore ⁷³, manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarus tutor appellatur. §. 6. Legitimi tutores alii tutelam ⁷⁴ in iure cedere possunt. §. 7. Is, cui tutela in iure cessa ⁷⁵ est, cessicius ⁷⁶ tutor appellatur, qui sive mortuus fuerit, sive capite minutus, || sive alii tutelam ⁷⁷ porro cesserit ⁷⁸, redit ad legitimum tutorem tutela. sed et si legitimus decesserit, aut capite minutus fuerit, cessicia quoque tutela extinguitur. §. 8. Quantum ad agnatos pertinet, hodie cessicia tutela non procedit; quoniam permissum erat in iure cedere tutelam ⁷⁹ feminarum tantum, non etiam masculorum; feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustulit ⁸⁰, excepta tutela patronorum.

§. 9. Legitima tutela capitis diminutione amittitur. §. 10. Capitis diminutionis ⁸¹ species sunt tres, maxima, media, minima. §. 11. Maxima capitis diminutio est per quam et civitas et libertas amittitur: veluti cum incensus aliquis venerit ⁸², aut quod ⁸³ mulier alieno servo se iunxerit, denuntiante domino, et ancilla facta fuerit ex senatus consulto Claudiano. §. 12. Media capitis diminutio dicitur per quam, sola civitate

amissa, libertas retinetur; quod fit in eo, cui aqua et igni interdicitur. §. 13. Minima capitis diminutio est per quam, et civitate et libertate salva, status dumtaxat hominis mutatur; quod fit adoptione et in manuum conventionione ⁸⁴.

§. 14. Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim tabularum, his verbis: UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAM ⁸⁵ SUAE REI, ITA IUS ESTO: qui tutores dativi ⁸⁶ appellantur. §. 15. Dari testamento tutores possunt liberis, qui in potestate sunt. §. 16. Testamento tutores dari possunt hi, cum quibus testamenti faciendi ius est, praeter || Latinum Iunianum; nam Latinus habet quidem testamenti factionem, sed tamen tutor dari non potest; id enim lex Iunia prohibet. §. 17. Si capite diminutus fuerit tutor testamento datus, non amittit tutelam; sed si abdicaverit se tutela, desinit esse tutor: abdicare autem est dicere nolle se tutorem esse: in iure cedere autem tutelam ⁸⁷ testamento datus non potest; nam et legitimus in iure cedere potest, abdicare se non potest.

§. 18. Lex Atilia iubet mulieribus pupillive non habentibus tutores dari a praetore et maiore parte tribunorum plebis, quos tutores Atilianos appellamus. sed quia lex Atilia Romae tantum locum habet, lege Iulia et Titia prospectum est, ut in provincia quoque ⁸⁸ similiter a praesidibus earum dentur tutores. §. 19. Lex Iunia tutorem fieri iubet Latinae ⁸⁹ vel Latinae inpueribus eum, cuius ⁹⁰ etiam ante manumissionem ex iure ⁹¹ Quiritium fuit. §. 20. Ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor datur a praetore urbis ei mulieri virginive, quam ex hac ipsa lege, nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam promittendamve, si legitimum tutorem pupillum habeat. sed postea senatus censuit, ut etiam in provincia quaque ⁹² similiter a praesidibus earum ex eadem causa tutores dentur. §. 21. Praeterea etiam in locum muti furiosive tutoris aliter ⁹³ dandum esse tutorem ad dotem constituendam senatus censuit. §. 22. Item ex senatus consulto tutor datur mulieri ei, cuius tutor abest, praeterquam si patronus sit qui abest: nam in locum patroni absentis alter ⁹⁴ peti non potest, nisi ad hereditatem adeundam et nuptias contrahendas. idemque permisit in pupillo patroni filio. §. 23. Hoc amplius senatus censuit, ut, si tutor pupilli pupillaeve suspectus a tutela submotus fuerit, vel etiam iusta de causa excusatus, in locum eius detur alius ⁹⁵.

§. 24. Moribus tutor datur mulieri pupillove, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, ut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam

⁷⁰) C. divalis. H. Divales.

⁷¹) C. H.; Vulgo: autem. ⁷²) C. H.; Alii: fratres, filii fratris, patrui, patruelus. ⁷³) H.; C. aquo emptia natore. Cf. Gai. I. 166. Vulgo: coemptore. [⁷⁴) C. & edd. vett. tutela.] ⁷⁵) C. concessa. ⁷⁶) Cf. Gai. I. 169.; C. et edd.: cessicius. [Paullo inferius recte cessicia tut.] ⁷⁷) Heise coni. H.; C. processerit. Vulgo: cesserit. ⁷⁸) Cui. verum divinavit. H. Cf. Gai. I. 171.; C. et Edd. pleraeque: sustinet. [⁷⁹) Ita C.; H.: deminutionis.] ⁸⁰) C. venerit. ⁸¹) C. H.; Ceteri: cum. [An quando?] ⁸²) C. conditione. ⁸³) C. pecuniā tutelabae. ⁸⁴) C.

dauiti. [⁸⁴) C. H. & edd. vett. tutela. Paullo ante vulgo: in iure autem c.] ⁸⁵) C. et Edd.; H. ex Marezollii coni.: quaque. ⁸⁶) C. H.; Ceteri: Latino. ⁸⁷) C. H. Cf. Gai. I. 167. Vulgo: qui. ⁸⁸) C. qui ius. ⁸⁹) Marezoll. coni. H.; C. et Edd. rell.: quoque. [Malim quacumque. Bg.] ⁹⁰) C. Edd.; H. recte [?] proponit: alium. Cf. §. 23. ⁹¹) C. aliter; Fortasse: alius aliter; Edd. omnes: alter. ⁹²) C. eius tutor alius. Edd. vett. eius tutor alius detur. [quod Gai. I. 182. confirmare videtur et Bl. in contextum recipere voluit. sed nos cum H. secuti sumus Marezollii coniecturam. Bg.]

195. aa.

195. aβ.

auctor fieri non potest), qui praetorianus ⁹⁰ tutor dicitur, quia [a] praetore urbis dari consuevit.

§. 25. Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt, et auctoritatem interponunt; mulierum autem tutores auctoritatem duntaxat interponunt. §. 26. Si plures sunt tutores, omnes in omni re debent auctoritatem accommodare, praeter eos, qui *testamento* ⁹¹ dati sunt: nam ex his vel unius auctoritas sufficit.

195. ba. §. 27. Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus: si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertae suae permittant in contubernio alieni servi morari, ^l si rem mancipi alienent. pupillis autem hoc amplius etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

§. 28. Liberantur tutela masculi quidem pubertate, puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est qui generare possit ⁹²; Proculiani ^{92a} autem eum, qui quatuordecim annos explevit; verum ⁹³ Priscus eum ^{93a} puberem esse, in quem utrumque concurrat, et habitus corporis, et numerus annorum. Feminae autem tutela liberantur ***

TIT. XII. DE CURATORIBUS.

§. 1. Curatores aut legitimi sunt, id est qui ex lege duodecim tabularum dantur; aut honorarii, id est qui a praetore constituuntur. §. 2. Lex duodecim tabularum furiosum, itemque prodigum, cui bonis interdium est, in curatione iubet esse agnatorum. §. 3. A praetore constituitur curator, quem ipse praetor voluerit, libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti male dissipant bona: his enim ex lege curator dari non poterat, cum ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri; libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui * nec patrem habuisse videtur, cum servilis cognatio nulla sit. §. 4. Praeterea ^{93b} dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus idonee negotia sua tueri non potest.

* * *

196. ba. TIT. XIII. DE COELIBE ORBO ET SOLITARIO PATRE.

§. 1. Lege Iulia prohibentur uxores ducere senatores quidem liberique eorum libertinas et quae ipsae quarumve pater matreve attem ludicram fecerit, item corpore quaestum facientem. §. 2. Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam, et a lenone lenave manumissam, et in adulterio deprehensam, et iudicio publico damnatam, et quae artem ludicram fecerit: adicit Mauricianus et a senatu damnatam.

* * *

TIT. XIV. DE POENA LEGIS IULIAE.

Feminis lex Iulia a morte viri anni tribuit vacationem, a divortio sex mensium ⁹⁴; lex autem Pappia a morte viri, biennii ⁹⁵; a repudio, anni ⁹⁶ et sex mensium ⁹⁷.

* * *

TIT. XV. DE DECIMIS.

Vir et uxor inter se matrimonii nomine decimam capere possunt. quodsi ex alio matrimonio liberos superstitibus habeant, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. Item communis filius filiae post nomen ⁹⁸ diem amissus amissave unam decimam adicit; duo autem post *nominum* ⁹⁹ diem amissi duas decimas adiciunt. Praeter decimam etiam usumfructum tertiae partis bonorum [cuius ^{99a}] capere possunt; et quandoque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem. hoc amplius mulier, praeter decimam, dotem potest ¹⁰⁰ legatam sibi.

TIT. XVI. DE SOLIDI CAPACITATE [INTER VIRUM ET UXOREM.] 19

§. 1. Aliquando vir et uxor inter se solidum capere possunt, velut si uterque vel alteruter eorum nondum eius aetatis sint, a qua ¹⁰¹ lex liberos exigit, id est si vir minor annorum XXV sit, aut uxor annorum XX minor: item si utriusque lege Pappia finitos annos in matrimonio excesserint, id est vir LX annos, uxor L: item si cognati inter se coierint ¹⁰² usque ad sextum gradum: aut si vir absit, et donec abest, et ¹⁰³ intra annum, postquam abesse desierit, libera inter eos testamenti factio est: si ius liberorum a principe inpetaverint: aut si filium filiamve communem habeant: aut quattuordecim annorum filium vel filiam duodecim amiserint: vel si duos trimos, vel ¹⁰⁴ tres post *nominum* ¹⁰⁵ diem amiserint: et intra annum tamen et sex menses etiam unus cuiuscumque aetatis impubes amissus solidi capiendi ius praestat ¹⁰⁶, item si post mortem viri intra decem menses uxor ex eo peperit ¹⁰⁷, solidum ex bonis eius capit.

§. 2. Aliquando nihil inter se capiunt, id est si contra legem Iuliam Pappiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, verbi gratia si famosam quis uxorem duxerit, aut libertinam senator.

§. 3. Qui intra sexagesimum vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis

⁹⁰) Cf. Gai. I. 184., qui praetorius habet. ⁹¹) Edd. ex Cui. emend.; C. tunc. ⁹²) Schult. & Canneg. potest, quod Gai. I. 196. confirmat. [^{92a}) C. Procoleiani. Edd. Procoleiani. Delenda erat littera e. Bg.] ⁹³) Fortasse legendum: Neratius. [^{93a}) C. cum. *) Lege quia].

^{93b}) Vir quidam doctus Lex Praetoria legendum prop.; sed praetor dat tutorem. Bg.]

⁹⁴) C. H. menses; Ceteri: mensium. ⁹⁵) C. et Edd. plurimae; H. biennium. ⁹⁶) C. et Edd. plur.; H. annum. ⁹⁷) C. H. menses. Ceteri: mensium.

⁹⁸) C. H.; Alii nonum. ⁹⁹) H.; C. nono Alii nonum.

[^{99a}) Pro eius, quod in Cod. est, legendum videtur vir et uxor. Sed cf. etiam superius nota 17^a. Bg.] ¹⁰⁰) C. H.; Alii petet. Fortasse; proprietatem, hoc ampl. . . . dotem praelegatam sibi.

¹⁰¹) Ita H.; C. sunt. aut qua. Cui. et Schult. sunt, qua. Alii: sit, quae quidem. ¹⁰²) C. cogerunt. ¹⁰³) Cui. conl. H.; C. et ceteri: abesset, omisso et ¹⁰⁴) C. H.; Alii vel si. ¹⁰⁵) Merillius et H.; sed C. ceterique: nonum. ¹⁰⁶) Cui. ut . . . praestet [quod Bl. prob.; sed Schult. conl. H. et nos recepimus.] C. ut . . . praestat. ¹⁰⁷) H. pepererit.

legibus post hanc aetate liberatus esset, perpetuis
 3. tamen poenis tenebatur ex senatus consulto Perniciano: sed Claudiano senatus consulto maior sexagenario si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem. §. 4. Quodsi maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium appellatur; et ^{107a} senatus consulto Calvitiano ¹⁰⁸ iubetur non proficere ad capiendas hereditates et legata [et] dotes ¹⁰⁹. itaque mortua muliere dos caduca erit.

TIT. XVII. DE CADUCIS.

§. 1. Quod quis sibi testamento relictum, ita ut iure civili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, veluti ceciderit ¹¹⁰ ab eo: verbi gratia si coelibis vel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel coelebs legi paruerit ¹¹¹, vel Latinus ius Quiritium consecutus sit: aut si ex parte heres scriptus vel legatarius ante apertas tabulas decesserit vel peregerit ¹¹² factus sit. §. 2. Hodie ex constitutione imperatoris Antonini omnia caduca fisco vindicantur; sed servato iure antiquo liberis et parentibus. §. 3. Caduca cum suo onere fiunt: ideoque libertates et legata [et] fidei commissa ab eo data, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salva sunt, scilicet ¹¹³ et legata et fidei commissa cum suo onere fiunt caduca.]]

TIT. XVIII. QUI HABEANT IUS ANTIQUM IN CADUCIS.

Item liberis et parentibus testatoris usque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit, ut heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat aut totum aut ex parte, prout pertinere possit.

TIT. XIX. DE DOMINIIS ET ADQUISITIONIBUS RERUM.

§. 1. Omnes res aut mancipi sunt, aut nec mancipi. Mancipi res sunt praedia in Italico solo, tam ¹¹⁴ rustica, qualis est fundus, quam urbana, qualis domus; item iura praediorum rusticorum, velut via, iter, actus, aquaeductus; item servi, et quadrupedes, quae dorso collove domantur, velut boves, muli, equi, asini. Ceterae res nec mancipi sunt. elefantum et camelum, quamvis collo dorsove domentur, nec mancipi sunt, quoniam bestiarum numero sunt.

§. 2. Singularum rerum dominia nobis adquiruntur ^{114a} mancipatione, traditione, usucapione, in iure cessione ¹¹⁵, adiudicatione, lege.

§. 3. Mancipatio propria species alienationis est [et] rerum mancipi, eaque fit certis verbis, libripende et quinque testibus praesentibus ^{116a}. §. 4. Mancipatio locum habet inter cives Romanos et Latinos colonarios ¹¹⁶ Latinosque Iunianos eosque peregrinos, quibus commercium datum est. §. 5. Commercium est ^{116a} emendi vendendique invicem ¹¹⁷ ius. §. 6. Res mobiles non ^{116b} nisi praesentes mancipari possunt, et non plures, quam quot ¹¹⁷ manu capi possunt. immobiles autem etiam plures simul, et quae diversis locis sunt, mancipari possunt.

§. 7. Traditio propria est alienatio rerum nec mancipi. harum rerum dominia ipsa traditione adprehendimus, scilicet si ex iusta causa traditae sunt nobis.

§. 8. Usucapione dominia adipiscimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi. usucapio est autem domini adeptio per continuationem possessionis anni vel biennii: rerum mobilium anni, immobilium biennii.

§. 9. In iure cessio quoque communis alienatio est et mancipi rerum et nec mancipi; quae fit per tres personas, in iure cedentis, vindicantis, addicentis ¹¹⁸.

§. 10. In iure cedit dominus; vindicat is, cui ceditur; addicit praetor. §. 11. In iure cedi res etiam incorporeales possunt, velut usufructus et hereditas et tutela legitima libertae ¹¹⁹.

§. 12. Hereditas in iure ceditur vel antequam adeatur vel posteaquam adita fuerit. §. 13. Antequam adeatur in iure cedi potest legitimo ab herede ^{119a}; posteaquam adita est, tam a legitimo, quam ab eo, qui testamento heres scriptus est. §. 14. Si antequam adeatur hereditas in iure cessa sit, proinde ¹²⁰ heres fit, cui cessa est, ac si ipse heres legitimus esset. quodsi posteaquam ^{120a} adita fuerit, in iure cessa sit, is qui cessit permanet heres, et ob id creditoribus defuncti manet ^{119b} obligatus; de-

bita vero percunt, id est debitores defuncti liberantur, [§. 15.] res ¹²¹ autem corporales, quasi singulae in iure cessae sint ¹²², transeunt ad eum, cui cessa est hereditas.

§. 16. Adiudicatione dominia nanciscimur per formulam familiae herciscundae, quae locum habet inter coheredes ^{122a}; et per formulam communi dividundo, cui locus est inter socios; et per formulam finium regundorum, quae ^{122b} est inter vicinos. nam si iudex uni ex heredibus aut sociis aut vicinis rem aliquam adiudicaverit, statim illi acquiritur, sive mancipi sive nec mancipi sit.

§. 17. Lege nobis acquiritur velut caducum vel

^{107a}) C. ex. ¹⁰⁸) Cuius de Claudiano cogitavit. ¹⁰⁹) H.; C. legata dotes. Alii: legatas dotes. [Malim legata dotesque. Bg.]

¹¹⁰) Cui. H.; C. et edd. cett. cecidit. ¹¹¹) C. paruit. ¹¹²) C. decesserint v. p. Cui. maluit peregrinus. ¹¹³) Cui. con. sed.

¹¹⁴) C. aut. [^{114a}] C. domini a nob acquiritur. Malim dominium nobis acquiritur, ut et inferius ubique dominium pro dominia. Bg.] ¹¹⁵) C. in iure cessione usucapione. ^{116a}) C. testes praesentes. ^{116b}) Cf. Gai. I. 22. 29. ubi coloniar. est. ^{116c}) Verbum est in codice supra commercium positum est, et quod sequitur emendi in C. scriptum est

emendi. ¹¹⁷) H.; C. quod. Vulgo: quae. ¹¹⁸) Savinius emend. H.; C. et edd. cett. cedentes, vindicantes, addicentes. ¹¹⁹) C. Cui. H.; Vulgo: et libertas. ^{119a}) C. Legitime abherede. Vulgo: a legitimo herede. ¹²⁰) C. Cui. H.; Ceteri: perinde, ut Gai. II. 35. ^{120a}) C. postea cu. ¹²¹) H.; Alii: liberantur §. 15. Res etc. ¹²²) Ballhorn-Rosen con.; C. Edd. quoties . . . sunt. Cf. Gai. II. 35. Schult. con: quamvis . . . cessae non sunt. [Recte Huschkius: quasi et . . . essent. ^{122a}) C. quos heredes. ^{122b}) Crediderim excidisse verba locum habet, si (s. quotiens) de finibus iurgium (s. controversia) aut similia. Bg.]

ereptorium ¹²³ ex lege Papia Poppaea, item legatum ex lege duodecim tabularum, sive mancipi res sint, sive nec mancipi.

§. 18. Adquiritur autem nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu mancipiove habemus. itaque si quid ¹²⁴, mancipio puta, acceperint, aut traditum eis sit, vel stipulati fuerint, ad nos pertinet. §. 19. Item si heredes instituti sint legatumve eis sit, et hereditatem, iussu nostro adeuntes, nobis adquirunt, et legatum ad nos pertinet. §. 20. Si servus alterius in bonis, alterius ex iure Quiritium sit, ex omnibus causis acquirit ¹²⁵ ei, cuius in bonis est. §. 21. Is, quem ¹²⁶ bona fide possidemus, sive liber sive alienus servus sit, nobis acquirit ex duabus causis tantum, id est quod ex re nostra et quod ex operibus ¹²⁶ suis acquirit. extra has autem causas aut sibi acquirit, si liber sit, aut domino, si alienus servus sit. Eadem sunt || 197. aβ. et in eo servo, in quo tantum usumfructum habemus.

TIT. XX. DE TESTAMENTIS.

§ 1. Testamentum est mentis nostrae iusta contentio ¹²⁷, in id sollemniter factum ¹²⁸, ut post mortem nostram valeat. §. 2. Testamentorum genera fuerunt tria, unum, quod calatis comitiis, alterum, quod in procinctu, tertium, quod per aes et libram appellatum est. his ¹²⁹ duobus testamentis abolitis hodie solum in usu est quod per aes et libram fit, id est per mancipationem imaginariam. in quo testamento libripens adhibetur ¹³⁰, et familiae emptor, et non minus quam quinque testes, cum quibus testamenti factio est. §. 3. Qui in potestate testatoris est aut familiae emptoris testis aut libripens adhiberi non potest, quoniam familiae mancipatio inter testatorem et familiae emptorem fit, et ob id domestici testes adhibendi non sunt. §. 4. Filio familiae emente pater eius testis esse non potest. §. 5. Ex duobus fratribus, qui in eadem ¹³¹ patris potestate sunt, alter familiae emptor, alter testis esse non potest, quoniam quod unus ex his mancipio accipit ¹³² acquirit patri, cui filius suus testis esse non debet. §. 6. Pater et [filius ¹³³], qui in potestate eius est, item ¹³⁴ duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes utriusque, vel alter testis, alter libripens fieri possunt alio familiae emente, quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi. §. 7. Mutus, || 197. ba. || surdus, furiosus, pupillus, femina neque familiae emptor esse, neque testis libripensve fieri potest. §. 8. Latinus Iunianus et familiae emptor et testis et libripens fieri potest, quoniam cum eo testamenti factio est.

§. 9. In testamento, quod per aes et libram fit, duae res aguntur, familiae mancipatio et nuncupatio testamenti, nuncupatur testamentum in hunc modum: tabulas testamenti testator tenens ita dicit: MARC UT IN HIS TABULIS CERISVE SCRIPTA SUNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR; ITAQUE VOS, QU/RITES, TESTIMONIUM PRAEBETOTE ¹³⁵, quae nuncupatio et testatio vocatur.

§. 10. Filius familiae testamentum facere non potest, quoniam nihil suum habet, ut testari de eo possit, sed divus Augustus [Marcus] constituit, ut filius familiae miles de eo peculio, quod in castris adquisivit, testamentum facere possit. §. 11. Qui de statu suo incertus est factus ¹³⁶, quod patre peregre mortuo ignorat se sui iuris esse, testamentum facere non potest. §. 12. Impubes, licet sui iuris sit, facere testamentum non potest, quoniam nondum plenum iudicium animi habet. §. 13. Mutus, surdus, furiosus, itemque prodigus, cui lege bonis ¹³⁷ interdictum est, testamentum facere non possunt: mutus, quoniam verba nuncupationis loqui non potest; surdus, quoniam verba familiae emptoris exaudire || non potest; furiosus, quoniam mentem non habet, ut testari de sua ¹³⁸ re possit; prodigus, quoniam commercium ¹³⁹ illi interdictum est, et ob id familiae mancipare non potest. §. 14. Latinus Iunianus, item is, qui dediticiorum numero est, testamentum facere non potest: Latinus quidem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus est; is autem, qui dediticiorum numero est, quoniam nec quasi civis Romanus testari potest, cum sit peregrinus, nec quasi peregrinus, quoniam nullius certae civitatis civis est ¹⁴⁰, ut adversus leges civitatis suae testetur. §. 15. Feminae post duodecimum annum aetatis testamenta facere post tutore auctore, donec in tutela sunt ¹⁴¹. §. 16. Servus publicus populi Romani ¹⁴² partis dimidia ¹⁴³ testamenti faciendi habet ius.

TIT. XXI. QUEMADMODUM HERES INSTITUI DEBEAT ^{143a}.

Heres institui recte potest his verbis: TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT, TITIVM HEREDEM ESSE ICUDO. illa autem institutio: HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO plerisque improbata est.

TIT. XXII. QUI HEREDES INSTITUI POSSUNT ¹⁴⁴.

§. 1. Heredes institui possunt qui testamenti factionem cum testatore habent. §. 2. Dediticiorum numero heres institui non potest, quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est. §. 3. [Latinus Iunianus ^{144a}] siquidem mortis testatoris tempore vel in||tra diem 198.

¹²³) Ita H.; C. ereptorium. Ceteri: ereptitium. [Coniecerunt alii ereptum cui, alii caducum nuptorium, vel nupturientium. Forsitan nuptiarum praemium legendum esse quis dixerit pro isto ereptorium. Bg.] ¹²⁴) H.; C. et vulgo: siquidem. ¹²⁵) H.; C. et edd.: acquirit. ¹²⁶) C. quā. ¹²⁶) H. operis.

¹²⁷) C. contentio. ¹²⁸) H., quem Bl. sequi voluit, facta. ¹²⁹) Ita cum C. scripsi; edd. omnes temere illis. Bg.] ¹³⁰) C. librae pensa debetur. ¹³¹) H.; C. eodem. Edd. eiusdem. ¹³²) C. mancipium accepit. ¹³³) Schilling. diss. erit. Cf. L. 17. D. de testibus. C. et edd. omittunt: filius. ¹³⁴) Schilling. diss. crit. con. Cf. L. 17. D. cit. et supra not. 38. C. institutus. Edd. constitutus.

¹³⁵) Cuiac. con. H. Cf. Gai. II. 104. C. et edd. praebitote. ¹³⁶) C. factio. Ex Marezollii con. H.: inc. est, (fac ita . . . esse) test. Vulgo: (facito . . . esse) test. [Non dubitavi meam in textum recipere coniecturam. Bg.] ¹³⁷) C. nobis. ¹³⁸) H.; C. et vulgo: ea. ¹³⁹) C. edd.; H. de Marezollii con.: commercio. ¹⁴⁰) C. sciens. pro quo iam Cui. civis est proposuit, quod Schult. et H. probaverunt. ¹⁴¹) Marez. emend. H.; C. et edd. sint. ¹⁴²) Cui con. H.; C. et edd. vett. praetoriani. Cf. infra not. 198. ¹⁴³) H.; C. partes dimidia. Alii: parte dimidia. ^{143a}) Bis hanc rubr. cod. exhibet.]

¹⁴⁴) H. possint. ^{144a}) Ex Cui. omnes edd. hoc supplementum receperunt.]

cretionis civis Romanus sit, heres esse potest, quodsi Latinus manserit, lege Iunia capere hereditatem prohibetur. Idem iuris est in persona coelibis, propter legem Iuliam. §. 4. Incerta persona heres institui non potest, velut hoc modo: QUISQUIS PRIMUM ¹⁴⁵ AD FURTUS MEUM VENERIT, HERES ESTO; quoniam certum consilium debet esse testantis. §. 5. Nec municipia, nec municipes heredes institui possunt; quoniam incertum corpus est, et neque cernere universi, neque pro herede gerere possunt ¹⁴⁶, ut heredes fiant. senatus consulto tamen concessum est, ut a libertis suis heredes institui possint. sed ¹⁴⁷ fidei commissa hereditas municipibus restitui potest; deque ¹⁴⁸ hoc senatus consulto prospectum est. §. 6. Deos heredes instituire non possumus praeter eos, quos senatus consulto, constitutionibus ^{149a} principum instituire concessum est, sicuti Iovem Tarpeium, Apollinem Didymaeum, sicuti Martem in Gallia, Minervam Iliesem ¹⁴⁹, Herculem Gaditanum, Dianam Efesiam, Matrem Deorum Sipyliensem ¹⁵⁰, quae Smyrnae ¹⁵¹ colitur, et Caelestem Salinensem Carthaginiis.

§. 7. Servos heredes instituire possumus, nostros cum libertate, alienos sine libertate, communes cum libertate vel sine libertate. §. 8. Eum servum, qui tantum in bonis noster ¹⁵² est, nec cum libertate heredes instituire || possumus, quia Latinitatem consequitur, quod non proficit ad hereditatem capiendam. §. 9. Alienos servos heredes instituire possumus eos tantum ¹⁵³, quorum cum dominis testamenti factionem habemus. §. 10. Communis servus cum libertate recte quidem heres instituitur, quasi proprius pro parte nostra; sine libertate autem, quasi alienus, propter socii partem. §. 11. Proprius servus cum libertate heres instituitur siquidem in eadem causa permanserit, ex testamento liber et heres fit, id est necessarius. §. 12. Quodsi ab ipso testatore vivente manumissus vel alienatus sit, suo arbitrio vel iussu emptoris hereditatem adire potest, sed si sine libertate sit institutus, omnino non consistit institutio. §. 13. Alienus servus heres instituitur siquidem in ea causa permanserit, iussu domini debet hereditatem adire, quodsi vivo testatore manumissus aut alienatus a domino fuerit, aut suo arbitrio aut iussu emptoris poterit adire hereditatem.

§. 14. Sui heredes instituendi sunt vel exheredandi, sui autem heredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tam naturales quam adoptivi; item uxor, quae in manu est, et nurus, quae in manu est filii, quem in potestate habemus. §. 15. Postumi quoque liberi, id est qui in utero sunt, || si tales sunt,

ut nati in potestate nostra futuri sint, suorum heredum numero sunt. §. 16. Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus, neque nominatim [quo ^{154a}] exheredatus, non patitur valere testamentum. §. 17. Reliquae vero personae liberorum, velut filia, nepos, neptis, si praeteritae sint, valet testamentum; scriptis ^{154b} heredibus adhaerent, suis quidem heredibus in partem virilem, extraneis autem in partem dimidiam. §. 18. Postumi quoque liberi cuiuscumque sexus omissi, quod valuit testamentum, agratione rumpunt ¹⁵⁴. §. 19. Eos, qui in utero sunt, si nati sui heredes nobis futuri sunt, possumus instituire heredes, siquidem post mortem nostram nascentur, ex iure civili; si vero viventibus nobis, ex lege Iulia. §. 20. Filius, qui in potestate est, si non instituitur heres, nominatim exheredari debet; reliqui sui heredes utriusque sexus aut nominatim aut inter ceteros. §. 21. Postumus filius nominatim exheredandus est; filia postuma ceteraeque postumae feminae vel nominatim vel inter ceteros; dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legatur. §. 22. Nepotes et pronepotes ceterique masculi postumi praeter filium vel nominatim vel inter ceteros cum adiectione legati sunt exheredandi; sed tutius est tamen ^{154c} nominatim eos exheredari; et id observatur magis. ||

§. 23. Emancipatos ¹⁵⁵ liberos, quamvis iure ¹⁵⁶ 198.bβ. civili neque heredes instituire, neque exheredare necesse sit, tamen praetor iubet, si non instituantur heredes, exheredari, masculos omnes nominatim, feminas vel ¹⁵⁷ inter ceteros; alioquin contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

§. 24. Inter necessarios heredes, id est servos cum libertate heredes scriptos, et suos et ¹⁵⁸ necessarios, id est liberos qui in potestate sunt, iure civili nihil interest: nam utrique etiam inviti heredes sunt ¹⁵⁹, sed iure praetorio suis et necessariis heredibus abstinere se a parentis hereditate permittitur; necessarii autem tantum heredibus abstinendi potestas non datur.

§. 25. Extraneus heres, siquidem cum cretione sit heres institutus, cernendo fit heres: si vero ¹⁶⁰ sine cretione, pro herede gerendo. §. 26. Pro herede gerit qui rebus hereditariis tamquam dominus utitur; velut qui auctionem ¹⁶¹ rerum hereditariarum facit, aut servis hereditariis cibaria dat. §. 27. Cretio est certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem, nec ne, velut: TITUS HERES ESTO CERNITOQUE IN DIEBUS CERTUM PROXIMIS, QUIBUS SCIENS POTERISQUE. NISI ITA CERVERIS, EXHERES ESTO. §. 28. Cernere est verba cretione dicere ad hunc modum: QUOD ME MAEVIUS ¹⁶²

¹⁴⁵ C. H.; Ceteri: primus. ¹⁴⁶ Cui. con. H. [et Bl.]: ut . . . possint; Edd. vett.: pro libito de herede cernere possint. C. ut . . . pro hire . . . de herede cernere possint. ¹⁴⁷ Cramerus vult: sed et. ¹⁴⁸ H.; C. et edd. denique. [^{148a} C. constitutionib.; legerim constitutionibusve. Bg.] ¹⁴⁹ Turnebus restituit. C. miliensem. ¹⁵⁰ C. et edd. Sipyliensem. Cf. Schulting. ad h. l. [¹⁵¹ C. hyfmirne, non hyfmirne, ut ap. H. est.] ¹⁵² Scripserim nostris. ¹⁵³ C. et edd. vett. tamen. [^{153a} Pro quo, om. Schult., fortasse legerit quis quidem. ^{153b} Legerim scri-

ptisque. Bg.] ¹⁵⁴ Cui. et H.; C. rumpuntur. Edd. vett.: rumpitur. [^{154a} Legerim testamento. Bg.] ¹⁵⁵ C. et edd., praeter H., Mancipatos. ¹⁵⁶ H.; C. liberos qui in re. Vulgo: quum iure. Cui. quos . . . est. Schult. quum, vel potius quamvis maluit. ¹⁵⁷ [Ex Gai. II. 135. Bl. vero posuerat.] H. ex Marez. con.: vel nominatim vel. ¹⁵⁸ Cui. H.; C. sit. Alii: scilicet. Fortasse item vel. ¹⁵⁹ Malim: fiunt. Cf. Gai. II. 157. ¹⁶⁰ Cui. H.; C. et edd. sive. ¹⁶¹ Cui. con. H.; C. et edd. actionem. ¹⁶² C: cum id [quod] medius [me Maevius

HEREDEM INSTITUIT ¹⁶³, EAM HEREDITATEM ADEO CERNO-
 199. a. q. QUE. §. 29. Sine cretione heres institutus || si consti-
 tuerit nolle se heredem esse, statim excluditur ab
 hereditate, et amplius eam adire non potest. §. 30. Cum
 cretione vero heres institutus sicut cernendo fit heres,
 ita non aliter excluditur, quam si intra diem cretio-
 nis non creverit, ideoque etiamsi constituerit nolle
 se heredem esse, tamen, si supersint dies cretionis,
 paenitentia actus cernendo heres fieri potest.

§. 31. Cretio aut ¹⁶⁴ vulgaris dicitur, aut continua:
 vulgaris, in qua adiciuntur haec verba: QUIBUS SCI-
 ERIS POTERISQUE; continua, in qua non adiciuntur.

§. 32. Ei, qui vulgarem cretione[m] habet, dies illi tan-
 tum ¹⁶⁵ computantur, quibus scivit ¹⁶⁶ se heredem
 institutum esse, et potuit cernere. ei vero, qui con-
 tinuam habet cretione[m], etiam illi dies computantur,
 quibus ignoravit se heredem institutum; aut scivit qui-
 dem, sed non potuit cernere.

§. 33. Heredes aut instituti dicuntur, aut substituti.
 [instituti,] qui primo gradu scripti sunt; substituti,
 qui secundo gradu vel sequentibus heredes scripti
 sunt, velut: TITIUS ¹⁶⁷ HERES ESTO CERNITOQUE IN DI-
 EBUS PROXIMIS CENTUM, QUIBUS SCIENS ¹⁶⁸ POTERISQUE:
 [QUODMI ¹⁶⁹] ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TUNC MAR-
 CIUS ¹⁷⁰ HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS, et reli-
 qua, similiter et deinceps substitui potest.

§. 34. Si sub imperfecta cretione heres institutus sit,
 id est non adiectis his verbis: SI NON CREVERIS, EX-
 HERES ESTO, sed si ita: SI NON CREVERIS, TUNC MAR-
 CIUS ¹⁷⁰ HERES ESTO, cernendo quidem superior inferiorem
 199. a. q. excludit; non || cernendo autem, sed pro herede geren-
 do, in partem admittit substitutum, sed postea di-
 vus Marcus constituit, ut et pro herede gerendo ex
 asse fiat heres, quodsi neque creverit, neque pro
 herede gesserit, ipse excluditur, et substitutus ex asse
 fit heres.

TIT. XXIII. QUEMADMODUM TESTAMENTA RUMPUNTUR ¹⁷¹.

§. 1. Testamentum iure factum ^{171a} infirmatur duobus
 modis, si ruptum aut irritum ^{171b} factum sit.

§. 2. Rumpitur testamentum mutatione, id est si
 postea aliud ^{171c} testamentum iure factum sit. item ag-
 gnatione, id est si suus heres agnascatur, qui ne-
 que heres institutus, neque ut oportet exheredatus
 sit. §. 3. Agnascitur suus heres aut agnascendo, aut
 adoptando, aut in manum conveniendo, aut in locum
 sui heredis succedendo, velut nepos mortuo filio
 vel emancipato, aut manumissione, id est si filius ex
 prima secundave mancipatione manumissus reversus
 sit in patris potestatem.

§. 4. Irritum ^{171b} fit testamentum, si testator capite
 diminutus fuerit, aut si iure facto testamento nemo ex-
 titerit heres.

§. 5. Si is, qui testamentum fecit, ab hostibus captus
 sit, testamentum eius valet, siquidem reversus fuerit,
 iure postliminii; si vero ¹⁷² ibi decesserit, ex lege
 Cornelia, quae ¹⁷³ perinde successionem eius confir-
 mat, atque si in civitate decessisset.

§. 6. Si septem signis testium signatum sit testamen-
 tum, licet iure civili ruptum vel irritum factum sit, 199.
 praetor scriptis heredibus iuxta tabulas bonorum pos-
 sessionem dat, si testator et civis Romanus et suae
 potestatis, cum moreretur, fuit; quam bonorum pos-
 sessionem cum re, id est cum effectu, habet ¹⁷⁴, si
 nemo alius iure heres sit.

§. 7. Liberis inpuberibus in potestate manentibus,
 tam natis quam postumis, heredes substituere paren-
 tes possunt duplici modo: id est aut eo, quo ¹⁷⁵
 extraneis, ut, si heredes non extiterint liberi, sub-
 stitutus heres fiat; aut proprio iure, ut ¹⁷⁶, si post
 mortem parentis heredes facti intra pubertatem de-
 cesserint, substitutus heres fiat. §. 8. Etiam exhereda-
 tis filiis substituere parentibus licet. §. 9. Non aliter
 inpuberi filio substituere quis heredem potest, quam
 si sibi quis heredem instituerit ¹⁷⁷ vel ipsum filium
 vel quemlibet alium.

§. 10. Milites quomodocumque fecerint testamenta,
 valent, id est etiam sine legitima observatione. nam
 principalibus constitutionibus permissum est illis quo-
 modocumque vellent, quomodocumque possent, testa-
 ri. idque testamentum, quod miles ¹⁷⁸ contra iuris
 regulam fecit, ita demum valet, si vel in castris mor-
 tuus sit, vel post missionem intra annum.

TIT. XXIV. DE LEGATIS.

§. 1. Legatum est quod legis modo, id est impera-
 tive, testamento relinquitur. nam ea, quae precativo
 modo relinquuntur, fidei commissa vocantur.

§. 2. Legamus autem quattuor modis: per || vindica- 199. b
 tionem, per damnationem, sinendi modo, per praecip-
 tionem. §. 3. Per vindicationem his verbis legamus:
 DO, LEGO, CAPITO, SUMITO, SIBI ¹⁷⁹ HABETO. §. 4. Per
 damnationem his verbis: HERES MEUS DAMNAS ESTO DA-
 RE, DATO, FACITO; HEREDEM MEUM DARE IUBRO. §. 5. Si-
 nendi modo ita: HERES MEUS DAMNAS ESTO SINERE LU-
 CIUM TITIUM SUMERE ILLAM REM SIBIQUE HABERE. §. 6. Per
 praecipionem sic: LUCIUS TITIUS ILLAM REM PRAECI-
 PITO.

§. 7. Per vindicationem legari possunt res, quae
 utroque tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt,

vel me Titius]. Cf. Gai. II. 166. Edd.: cum me Mae-
 vius. ¹⁶³ C. H.; Edd. vet. instituerit. ¹⁶⁴ H.; C. et
 edd. vet. autem. ¹⁶⁵ C. dantur. ¹⁶⁶ H.; C. et edd.
 quaedam: scit. ¹⁶⁷ C. vel totius. ¹⁶⁸ C. H.; Ceteri:
 scieris. Cf. Gai. II. 174. ¹⁶⁹ Abest a Cod. Ex Gaii I.
 c. supplevi. Edd.: Nisi. ¹⁷⁰ C. medius. Cf. supra not. 162.
¹⁷¹ H. rumpantur. [^{171a}] C. Testamento iure fa-
 cto, quod retineri posse conseo. Bg. ^{171b} C. in irri-

tum. ^{171c} C. alius.] ¹⁷² C. H.; Edd. vet. si non. ¹⁷³
 C. cornelia neq.: Vulgo: Cornelianam, quae. ¹⁷⁴ H. Cf.
 Gai. II. 148. C. quam bonam possessionem . . . habet-
 tur. Alii: quae bonorum possessio . . . habetur. ¹⁷⁵
 C. cum. ¹⁷⁶ H.; C. id (idem). Alii: id est. ¹⁷⁷ Emen-
 dationem a Schultingio probatam recepit H.; C. insti-
 tuheret. ¹⁷⁸ Schult.; C. cum illis. H. cum miles.
¹⁷⁹ H.; C. et alii: sive.

mortis, et quando ¹⁸⁰ testamentum faciebat, praeterquam si pondere, numero, mensura contineantur; in his enim satis est, si vel mortis dumtaxat tempore fuerint ex iure Quiritium. §. 8. Per damnationem omnes res legari possunt, etiam quae non sunt testatoris, dummodo tales sint, quae dari possint. §. 9. liber homo, aut res populi aut sacra aut religiosa nec per damnationem legari potest; quoniam dari non potest. §. 10. Sinendi modo legari possunt res propriae testatoris, et heredis eius. §. 11. Per praeceptionem legari possunt res, quae etiam per vindicationem.

§. 11a. Si ea res, quae non fuit utroque tempore testatoris ex iure Quiritium, per vindicationem legata sit, licet iure civili non valeat legatum, tamen senatus consulto Neroniano firmatur; quo cautum est, ut quod minus aptis ¹⁸¹ verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo iure legatum esset ¹⁸²: optimum autem ius legati per damnationem est.

l. a. §. 12. Si duobus eadem res per vindicationem || legata sit [sive disiunctim, velut: TITIO HOMINEM STICHUM DO LEGO, SEIO EUNDEM HOMINEM DO LEGO], sive coniunctim ¹⁸³, velut TITIO ET SEIO HOMINEM STICHUM ^{183a} DO LEGO, iure civili concursu partes fiebant, non concurrente altero pars eius alteri aderescebat; sed post legem Papiam Poppaeam non capientis pars caduca fit. §. 13. Si per damnationem eadem res duobus legata sit, siquidem coniunctim, singulis partes debentur et non capientis pars iure civili in hereditate remanebat; nunc autem caduca fit: quodsi disiunctim, singulis solidum ¹⁸⁴ debetur.

§. 14. Optione autem legati per vindicationem data legatarii electio est, veluti: HOMINEM OPTATO, ELEGITO ^{185a}, idemque est, etsi ita cui legaverim: TITIO HOMINEM [DO]. at si dixerim: HERES MEUS DAMNAS ESTO HOMINEM DARE, heredis electio est, [quem] velit dare ¹⁸⁵.

§. 15. Ante heredis institutionem legari non potest, quoniam et potestas testamenti ab heredis institutione incipit. §. 16. Post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legari videatur, quod iuris civilis ratio non patitur. In ¹⁸⁶ mortis autem heredis tempus legari potest, velut: CUM HERES MORIATUR.

§. 17. Poenae causa legari non potest. poenae autem causa legatur quod coercendi heredis [causa ¹⁸⁷] relinquitur, ut faciat quid ¹⁸⁸ aut non faciat, non ut [ad] legatarium ¹⁸⁹ pertineat, ut puta hoc modo:

SI FILIAM TUAM IN MATRIMONIO ^{189a} TITIO CONLOCABERIS, DECEM MILIA ¹⁹⁰ SEIO DATO.

§. 18. Incertae personae legari non potest, veluti: QUICUMQUE FILIO MEO FILIAM SUAM IN MATRIMONIO ^{189a} CONLOCABERIT, EI HERES MEUS ¹⁹¹ TOT MILIA DATO. sub certa tamen demonstratione incertae personae || legari ^{200. a. §.} potest, velut: EX COGNATIS MEIS, QUI NUNC SUNT, QUI PRIMO ^{191a} AD FUKUS MEUM VENERIT, EI HERES MEUS ILLUD DATO.

§. 19. Neque ex falsa demonstratione, neque ex falsa causa legatum infirmatur. falsa demonstratio est velut: TITIO FUNDUM, QUEM A TITIO EMI, DO LEGO, cum is fundus a Titio emptus non sit. falsa causa est velut: TITIO, QUONIAM NEGOTIA MEA CURAVIT, FUNDUM DO LEGO, ut ¹⁹² negotia eius numquam Titius curasset.

§. 20. A legatario legari non potest.

§. 21. Legatum [ab] eo ¹⁹³ tantum dari potest, qui extraneus est; ideoque filio familiae herede instituto vel servo neque a patre neque a domino legari potest. §. 22. Heredi a semet ipso legari non potest.

§. 23. Ei, qui in potestate, manu mancipiove est scripti heredis, sub conditione legari potest; ut requiratur ¹⁹⁴ quo tempore dies legati cedit in potestate heredis non sit. §. 24. Ei, cuius in potestate, manu mancipiove est heres scriptus, legari non potest.

§. 25. Sicut singulae res legari possunt, ita universarum quoque summa legari potest, ut puta [hoc] modo: HERES ¹⁹⁵ MEUS CUM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITOR ¹⁹⁶, DIVIDITO; quo casu dimidia pars bonorum legata videtur. potest autem et alia pars, velut tertia vel quarta, legari. quae species partitio appellatur ^{196a}.

§. 26. Ususfructus legari potest iure civili earum rerum, quarum salva substantia utendi fruendi potest esse facultas; et tam singularium rerum, quam plurimum; item ¹⁹⁷ partis. §. 27. Senatus consulto cautum est, ut etiamsi earum rerum, quae in abusu continentur, ut puta || vini, olei, tritici, ususfructus legatus ^{200. b. a.} sit, legatario res tradantur, cautionibus interpositis de restituendis eis, cum ususfructus ad legatarium pertinere desierit.

§. 28. Civitatibus omnibus, quae sub imperio populi Romani sunt ¹⁹⁸, legari potest; idque a divo Nerua in-

¹⁸⁰ Edd.; C. quomodo. Fortasse: quo. ¹⁸¹ Ex Victorii con. H.; C. et alii: pactis. [Mihi, quod aliis, placet rectis. Bg.] ¹⁸² C. ē (est). ¹⁸³ Gaii (II. 199.) ope Hugo ita restituit, nisi quod verba legata sit aptius ante hiatum collocari posse censui, post vocem vindicationem. nam librarius in voce sive in errore lapsus esse videtur [propter ὁμοιότητος]. C. vindicationem || legata sit. Si vero coniunctim.; Schulting.: per vind. legata sit, siquidem disiunctim, singulis in solidum debentur: si vero con.; Cui. proposuit: singulis partes debentur. ^{183a} C. istico. ¹⁸⁴ C. Cui. H.; Alii in solidum. ^{185a} Ita C.; edd.: eligito.] ¹⁸⁵ Goeschenii coniecturam recepi. Simile quid Cuiacius proposuerat: et si tacite (sive: generaliter) legaverim Titio hominem. At si ita: Heres meus etc. C. a recentiore manu restitutus, quem Hugo secutus est, habet: etsi tacite legaverim: Titio hominem aut decem heres meus dato, hominem dare heredis electio est quem [quem

om. C.] velit dare. ¹⁸⁶ C. & ¹⁸⁷ C. om. causa. Cf. Gai. II. 235. ¹⁸⁸ Cui. emend. H.; C. et alii: quidem. ¹⁸⁹ Coniectura Savinio et Hugoni probata. C. ut legatarum. Alii: ut legatum. [^{189a} Malim matrimonium. Bg.] ¹⁹⁰ Edd. vett.; C. decē m̄ decem. [An sestertiorum?] H. decem . . . Cf. Gai. II. 235. ¹⁹¹ Schult. con. H.; C. ei homini tot centum mi. Alii: ei homini tot millia. [^{191a} Malim primus. Bg.] ¹⁹² C. et vett. edd.; H. utut. Cui. maluit: cum. ¹⁹³ Edd. Leg. ei. Cui. proposuit: ab eo t. d. p., qui ex sua persona heres est. [Locus corruptus. rō extraneus est recens scriptum est.] ¹⁹⁴ C. H.; Alii: sed requiritur, ut. ¹⁹⁵ C. om. hoc. H. ex Erbii coniectura adiecit. Edd. vett. ut puta: Maevius heres. ¹⁹⁶ H.; C. et vulg. partito. [^{196a} Verbum appellatur alia litterarum forma in cod. scriptum est.] ¹⁹⁷ Heisii con. H.; C. et alii: id est. ¹⁹⁸ C. praetorianis. Cf. supra not. 142.

productum, postea a senatu, auctore Adriano, diligentius constitutum est.

§. 29. Legatum, quod datum est, adimi potest, vel eodem testamento, vel codicillis ^{198a} testamento confirmatis; dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

§. 30. Ad heredem legatarii legata non aliter transcunt, nisi si iam die legatorum cedente legatarius decesserit. §. 31. Legatorum, quae pure vel in diem certum relicta sunt, dies cedit antiquo quidem iure ex mortis testatoris tempore; per legem autem Papiam Poppaeam ex apertis tabulis testamenti; eorum vero, quae sub conditione relicta sunt, cum conditio extiterit.

§. 32. Lex Falcidia iubet non plus quam dodrantem totius patrimonii legari, ut omni modo quadrans integer apud heredem remaneat. §. 33. Legatorum perperam solutorum repetitio non est.

TIT. XXV. DE FIDEICOMMISSIS.

§. 1. Fidei commissum est quod non civilibus verbis, sed precative relinquitur, nec ex rigore iuris civilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.

§. 2. Verba fidei commissorum in usu fere ^{198b} haec sunt: 270. b. fidei committo, peto, || volo dari, et similia. §. 3. Etiam nutu relinquere fideicommissum [in] usu receptum est. §. 4. Fideicommissum relinquere possunt qui testamentum facere possunt, licet non fecerint. nam intestatus quis moriturus fidei commissum relinquere potest. §. 5. Res per fidei commissum relinqui possunt quae etiam per damnationem legari possunt. §. 6. Fideicommissa dari possunt his, quibus ¹⁹⁹ legari potest. §. 7. Latini Iuniani fidei commissum capere possunt, licet legatum capere non possint. §. 8. Fideicommissum et ante heredis institutionem, et post mortem heredis, et codicillis etiam non confirmatis testamento dari potest, licet legari non possit. §. 9. Item Graecae fidei commissum scriptum valet, licet legatum Graece scriptum non valeat. §. 10. Filio, qui in potestate est, servove heredibus institutis, seu his ²⁰⁰ legatum sit, patris vel domini fidei committi potest, quamvis ab eo legari non possit. §. 11. Qui testamento heres institutus est, codicillis etiam non confirmatis rogari potest, vel ut hereditatem totam vel ex parte alii restituat; quamvis directo ²⁰¹ heres institui ne quidem confirmatis codicillis possit. §. 12. Fidei commissum non per formulam petuntur, ut legata; sed cognitio est Romae quidem consulum, aut praetoris, qui fideicommissarius ²⁰² vocatur; in provinciis vero praesidium ^{202a} provinciarum. §. 13. Poenae causa vel incertae ²⁰³ personae ne quidem fidei commissum dari possunt. 201. a. §. 14. Is, qui || rogatus est alii restituere hereditatem, lege quidem Falcidia [locum] non habente, quoniam

[^{198a}] C. codicillis, ut solet.

[^{198b}] C. Vere.] ¹⁹⁹ C. Hi qui. ²⁰⁰ C. H.; Alii: seu si. [Malim sive iis.] ²⁰¹ C. H.; Alii: ex directo. ²⁰² Edd. vett.; C. H. fidei commissum. [^{202a}] C. praesidib;] ²⁰² H.; Alii: certae vel incertae. C. paene causa . . . vel incertae. ²⁰³ C. H.; Alii: vel. ²⁰⁴ Hugo locum sanavit. C.: ipse qui scriptus est heres in. Vulgo: ipse, qui scriptus est heres, hereditatem restituit, et in etc. ²⁰⁵ C. propriae. ²⁰⁶ C. H.; Alii:

non plus puta quam dodrantem restituere rogatus est, ex Trebelliano senatus consulto restituit, ut ei et in eum dentur actiones, cui restituta est hereditas. lege autem Falcidia interveniente, quoniam plus [quam] dodrantem vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatus consulto restituit, ut ²⁰⁴ deducta parte quarta ipsi, qui scriptus est heres, [et] in ²⁰⁵ ipsum actiones conserventur, is autem, qui recipit hereditatem, legatarii loco habetur. §. 15. Ex Pegasiano senatus consulto restituta hereditate commoda et incommoda hereditatis communicantur inter heredem et eum, cui reliquae partes restitutae sunt, interpositis stipulationibus ad exemplum partis et pro parte stipulationum. partis autem et pro parte stipulationes proprie ²⁰⁶ dicuntur quae de lucro et damno communicando solent interponi inter heredem et legatarium partiarium, id est cum quo partitus est heres. §. 16. Si heres damnosam hereditatem dicat, cogetur a praetore adire et restituere totam, ita ut ei et in eum, qui recipit hereditatem, actiones dentur, proinde atque si ex Trebelliano senatus consulto restituta fuisset. idque ut ita fiat, Pegasiano senatus consulto cautum ²⁰⁷.

§. 17. Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodaverit, ut non capienti fidei commissum restituat, || nec 201. a.) quadrantem eum deducere senatus censuit, nec cadum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.

§. 18. Libertas dari potest per fidei commissum.

TIT. XXVI. DE LEGITIMIS HEREDIBUS.

§. 1. Intestatorum ingenuorum hereditates pertinent primum ad suos heredes, id est liberos, qui in potestate sunt, ceterosque, qui [in ²⁰⁸] liberorum loco sunt; si sui heredes non sunt, ad consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre; si nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, id est cognatos virilis sexus, per mares descendentes, eiusdem familiae, id enim cautum est lege duodecim tabularum hac ²⁰⁹: SI INTESTATO ²¹⁰ MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT ²¹¹, AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO.

§. 2. Si defuncto ²¹² sit filius, [et] ex altero filio mortuo iam nepos unus vel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non ut in capita dividatur, sed in stirpes, id est ut filius solus mediam partem habeat et nepotes quotquot sunt alteram dimidiam: aequum est enim nepotes in patris sui locum ²¹³ succedere et eam partem habere, quam pater eorum, si viveret, habiturus esset.

§. 3. Quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu locus agnatis non est; velut si uxor defuncti praegrans sit, aut filius aput hostes sit.

cautum est [quod magis placet. Bg.].

²⁰⁸ H. uncis inclusit. Cf. Coll. XVI. 4. [quae omittit praepositionem, cuius loco scriptum esse potuit mihi aut nobis, sed melius omitti videtur. Bg.] ²⁰⁹ Alii: tabularum: ac [Malim hoc modo. Bg.] ²¹⁰ C. H.; Alii: intestatus [quod placet. Bg.] ²¹¹ Schilling; H. sit. In Cod. lacuna est. Alii: exstabit. ²¹² H.; Cuiacio placuit defuncti. C. et edd. vett. defunctus. ²¹³ H. et Gai. III. 8.; C. in . . . loco. Alii: loco, omissa voce in.

§. 4. Agnatorum hereditates dividuntur in capita: velut si sit *fratris* ²¹⁴ filius et alterius fratris duo .b. pluresve || liberi, quotquot sunt ab utraque parte personae, tot fiunt portiones, ut singuli singulas capiant.

§. 5. Si plures eodem gradu sunt ²¹⁵ agnati, et quidam eorum hereditatem ad se pertinere noluerint, vel antequam adierint decesserint, eorum pars ad crescit his, qui adierunt ²¹⁶. quodsi nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas non transmittitur, quoniam in legitimis hereditatibus successio non est.

§. 6. Ad feminas ultra consanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet; itaque soror fratri sororive legitima heres fit.

§. 7. Ad liberos matris intestatae hereditas ex lege duodecim tabularum non pertinebat; quia feminae suos heredes non habent: sed postea Imp. Antonini et Commodi oratione in senatu recitata id actum est, ut sine in manum conventionem matrum legitimae hereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis et reliquis agnatis. §. 8. Intestati filii hereditas ad matrem ex lege duodecim tabularum non pertinet; sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima heres fit ex senatus consulto Tertulliano; si tamen ei filio neque suus heres sit, quive inter suos heredes ad bonorum possessionem a praetore vocatur, neque pater, ad quem lege hereditas bonorumve possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus, quodsi soror consanguinea sit, ad utraque pertinere iubetur hereditas.

l. b. §. TIT. XXVII. DE LIBERTORUM SUCCES-
SIONIBUS [VEL BONIS].

§. 1. Libertorum intestatorum hereditas primum ad suos heredes pertinet; deinde ad eos, quorum liberti sunt, velut patronum, patronam, liberosve patroni. §. 2. Si sit patronus et alterius patroni filius, ad solum patronum hereditas pertinet. §. 3. Item patroni filius patroni nepotibus obstat. §. 4. Ad liberos patronorum hereditas defuncti pertinet, ut in capita, non in stirpes, dividatur.

§. 5. Legitimae hereditatis ius, quod ex lege duodecim tabularum descendit, capitis minutione amittitur.

TIT. XXVIII. DE POSSESSIONIBUS DANDIS.

§. 1. Bonorum possessio datur aut contra tabulas testamenti, aut adversus ²¹⁷ tabulas, [aut ²¹⁸] intestati.

§. 2. Contra tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis, testamento praeteritis, licet legitima non ad eos ²¹⁹ pertineat hereditas. §. 3. Bonorum possessio contra tabulas liberis, tam naturalibus quam adopti-

vis, datur; sed naturalibus quidem emancipatis, non tamen et illis, qui in adoptiva familia sunt; adoptivis autem his tantum, qui in potestate manserunt. §. 4. Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati sunt cavere *fratribus* ²²⁰ suis, qui in potestate manserunt, bona, quae moriente patre habuerint ²²⁰, se conlaturos.

§. 5. Secundum tabulas bonorum possessio datur scriptis heredibus, scilicet si eorum, quibus contra tabulas competit, nemo sit, aut petere nolint ^{220a}. §. 6. Etiam || si iure civili non valeat testamentum, forte quod 202. aa. familiae mancipatio vel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit non minus quam septem testium civium Romanorum signis, bonorum possessio datur.

§. 7. Intestati datur bonorum possessio per septem gradus: primo gradu liberis; secundo legitimis heredibus; tertio proximis cognatis; quarto familiae patroni; [quinto ^{220b}] patrono, patronae, item liberis [parentibus]ve ^{220c} patroni patronaeve; sexto viro, uxori; septimo cognatis manumissoris, quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet: et si nemo sit, ad quem bonorum possessio pertinere possit, aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria. §. 8. Liberis bonorum possessio datur, tam his, qui in potestate usque in mortis tempus fuerunt, quam emancipatis; item adoptivis, non tamen etiam in adoptionem datis. §. 9. Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt, non solum per feminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite diminuti: nam, licet legitimum ius agnationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

§. 10. Bonorum possessio datur parentibus et liberis intra annum, ex quo petere potuerunt; ceteris intra centum dies. §. 11. Qui omnes intra id tempus si non petierint bonorum ²²¹ possessionem, sequens gradus admittitur, perinde atque ^{222a} si superiores non || essent; idque per septem gradus fit. 202. a. §.

§. 12. Hi, quibus ex successorio edicto bonorum possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio praetoris, ideoque seu ipsi agant, seu cum his agatur, ficticiis actionibus opus est, in quibus heredes esse finguntur.

§. 13. Bonorum possessio aut [cum] re datur ^{222b}, aut sine re: cum re, [si ²²²] is, qui accepit, cum effectu bona retineat; sine re, cum alius iure civili evincere hereditatem possit; veluti si suus heres intestati ²²³ [sit], bonorum possessio sine re [est], quoniam ²²⁴ suus heres evincere hereditatem iure legitimo possit.

TIT. XXIX. DE BONIS LIBERTORUM.

§. 1. Civis Romani liberti hereditatem lex duodecim tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit: ideoque, sive testamento facto de-

²¹⁴) C. *frater*. ²¹⁵) H. *sint*. ²¹⁶) H.; C. et vulgo: *adierint*.

²¹⁷) Ita C. et edd. Librarius siglas *adū* (adversus) et *sdū* sive *scdū* (secundum) confudisse videtur. ²¹⁸) Cui. inseruit. [^{218a}] Vulgo: *ad eos non*.] ²¹⁹) C. *patrib*: ²²⁰) H.; C. *habuerunt*. Ceteri: *habuerunt*. ^{220a}) C. *nolent*. [^{220b}] Cui. inseruit. ^{220c}) C. *liberosve*. Inseui, proban-

tibus Cui. et Huschko, *parentibus*. Cf. Coll. XVI. 9. Bg.] ²²¹) C. H.; Edd. vet. *petierint*, *ad bonorum*. [^{222a}] C. *atque*. Edd.: *ac*, nescio qua de causa. Bg. ^{222b}) C. *aut reddat*.] ²²²) Edd. vet.; H. *cum*; C. om. *si*. ²²³) C. Cui. H.; Alii: *intestato*. ²²⁴) Cui. H.; C. *qm*. Alii: *quum*. [Malim *q*. (quod) Bg.]

cedat, licet suus heres ei non sit; seu ^{224a} intestato, et suus heres ei sit, quamvis non naturalis, sed uxor puta, quae in manu fuit, vel adoptivus filius, lex patrono nihil praestat. sed ex edicto praetoris, sive ²²⁵ testamento [*facto*] libertus moriatur, ut aut ²²⁶ nihil aut minus quam partem dimidiam bonorum patrono relinquat, contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relin-

202. b. a. quat; ¶ sive intestato decedat, et uxorem forte in manu ^{226a} vel adoptivum filium relinquat, aequae partis mediae bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

§. 2. In bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur: itaque seu ²²⁷ intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet, licet liberi sint libertae, quoniam non sunt sui heredes matri * * §. 3. * * * obstat ²²⁸ patrono. Lex Papia Poppaea postea libertas quatuor liberorum iure tutela patronorum libera-

vit; et cum intulerit iam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit, ut pro numero liberorum libertae superstitem virilis pars patrono debeatur. §. 4. Liberi patroni virilis sexus eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quae et ipse patronus. §. 5. Feminae vero ex lege quidem duodecim tabularum perinde ius habent, atque masculi patronorum liberi. (§. 5.) contra tabulas autem testamenti liberti, aut ab intestato contra suos heredes non naturales, bonorum possessio eis non competit; sed si ius trium liberorum habuerunt ²²⁹, etiam haec iura ex lege Papia Poppaea nanciscuntur. §. 6. Patronae in ²³⁰ bonis libertorum illud ius tantum habent ^{230a}, quod lex duodecim tabularum introduxit: sed postea lex Papia [*ingenuae*] patronae ²³¹ ¶ duobus liberis honoratae, libertinae tribus, id ^{231a} iuris dedit, quod patronus habet ex edicto. §. 7. Item ingenuae ²³² trium liberorum iure honoratae eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono ²³³ tribuit.

[^{224a}] Lege sive. Bg. ²²⁵ C. H., probante Bl., seu.] Cf. Gai. III. 41. ²²⁶ Cui.: *et aut*; Schult. *aut ut*; H. *aut*. [Bl. *si aut*.] Cf. Gai. l. c. [^{226a}] C. *in manum*. Cf. Klenzii L. Servil. p. XIX. ad pag. 123. not. 8. et adde Gösch. not. 5. ad Gai. I. 57. Bg.] ²²⁷ C. H.; Vulgo: *si*. ²²⁸ C. *obstat*. H. *obstat*. Cui. proposuit: *nam licet liberi . . . matri, non obstant patrono. Lex etc.* Cf. Gai. III. 43. Ulpianus vero de eo quoque casu tractavit, cum libertina, auctore tutore, testamentum fecerit.

Alii: *Licet liberi . . . matri, obstat patrono lex P. P. Postea.* ²²⁹ C. et alii: *habuerunt*. H. *habuerint*. ²³⁰ H.; Cf. Gai. III. 49.; C. et vulgo: *ex*. [^{230a}] C. *habent*. Forsitan legendum est *habebant*. Bg. Cf. Gai. III. 49.] ²³¹ Cf. Gai. III. 50. Vulgo: *patronae ingenuae*; H. C. *patronae*, ommissa voce *ingenuae*. [^{231a}] Malim *idem*. Bg.] ²³² H.; C. *ingenui*. Vulgo: *liberis ingenuae*. ²³³ Goeschenius ad Gai. III. 50. *ipsa patrono*. Vulgo: *ipsi patronae*.

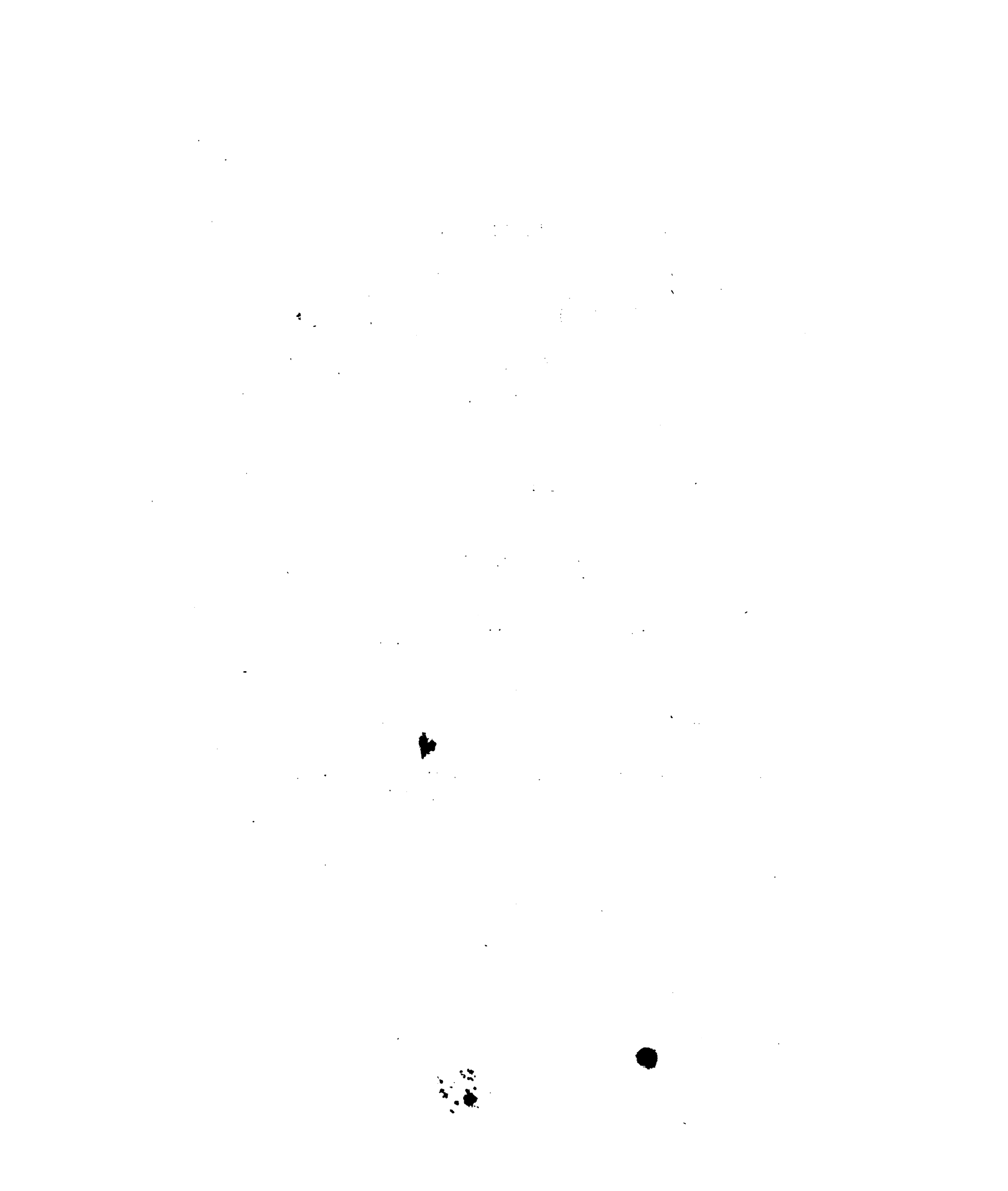
E X P L I C I T.

FRAGMENTA
VETERIS IURISCONSULTI
UT QUIBUSDAM VIDETUR
IULII PAULLI
DE IURE FISCOI.

ACCEDUNT
FRAGMENTA DUO
UNUM
SEXTI POMPONII
ALTERUM
HERENNII MODESTINI.

ITEM
GRADUUM AGNATIONIS VETUS DESCRIPTIO
SIVE
STEMMA LEGE QUEMADMODUM HEREDITATES REDEANT.

CURA
EDUARDI BÖCKING.

EDUARDUS BÖCKING LECTORI S.

Praemonituro de fragmentis de iure fisci otium mihi fecit qui post incomparabilis viri (heu nobis recens eius funus vehementer lugentibus!), quem una cum genuinis Gaii commentariis in bibliotheca capitulari Veronensi fragmenta nostra repperisse iam neminem eiusmodi rerum curiosum fugit, Niebuhrii, ex Veronensi codice transcriptum eorumdem exemplum ¹ primus idemque diligentius ea edidit, Io. Fr. Lud. Göschenius. ² in pagg. LXI. . . LXIII. ad Gaium a se editum praefationis ita de duobus foliis ³, quae fragmenta nostra de iure fisci exhibent, tractavit: „Duo illa folia, quibus inest hoc fragmentum, lacera sunt atque corrugata admodum: forma est quadrata maior: paginae in binas dividuntur columnas vicenis quaternis versibus compositas: singuli versus ternas denas ad vicenas litteras complectuntur, ita tamen, ut plerumque constant litteris septenis denis: litterarum forma uncialis est. Duobus locis versus omisit librarius, ut, opere aliquando cetera absoluto, rubricis diligentiore manu exarandis impleret ⁴. Praeterea horum foliorum cum codice XII. [Gaiano] haec est convenientia, quod quidam versus prae ceteris prominent, et in quibusdam aliis vacua deprehenduntur spatiola, quibus antecedentis articuli exitus a sequentis principio separatur: accedit, quod in his quoque membranarum nulla reperitur neque interpunctio, neque verborum distinctio, quodque frequenter siglis librarius usus est. Illud autem diversum est, quod huius fragmenti litterae illis, quibus Gaii Institutiones scriptae sunt, aliquanto grandiores sunt: quin quaedam in ipsa litterarum figura animadvertitur varietas, quae maxime apparet in litteris A et R; quo etiam illud referendum est, quod litterae F, P, R plerumque totae supra lineam positae sunt, cum in Gaii codice infra lineam decurrant. Neque quod dixi, in Gaii codice paginarum initiales litteras reliquis maiores esse, idem de hoc fragmento dicendum est: in posteriore enim folio initiales primae quartaeque columnae litterae, quamvis in verbi alicuius principio positae sint, ejusdem atque reliquae litterae magnitudinis nobis visae sunt; ceterarum columnarum initia deperdita sunt. At prominentis cujusque versus prima littera paulo grandior esse solet. Ceterum in his membranarum, quamvis non rescriptis, vetustate tamen ita evanidam factam repperimus scripturam, ut in iis quoque gallae infusum adhibendum fuerit. Quod autem earum contextum singulari numero fragmentum dixi, id si quis reprehendat, lubens concedo, duo proprie esse fragmenta: nam quae in extremo priore folio leguntur, cum posterioris folii principio minime cohaerent ⁵; ita ut folia quaedam intermedia deperdita esse evidenter appareat. De auctore nihil habeo, quod asseverare possim, praeterquam quod eum e classicorum Iuriconsultorum numero fuisse ipsa fragmentorum materia docet, quippe quae magnam partem sit e iure antiquo ⁶. Ex qua materia illud quoque colligit Niebuhrius, membranas nostras ante occiden-

¹ De Niebuhrii exemplo Gösch. praef. ad Gai. p. XV. (ed. I. p. XIII.) „Tandem eius quoque fragmenti, quod ad tractatum de iure fisci pertinet, transcribendi fecit periculum: et licet temporis angustiis impediretur, quominus harum membranarum, quarum pessima est condicio, accuratum exemplum solveret, magis tamen aestimandum erat vel minus absolutum earum apographum; omni enim antea destituebamur certa atque definita huius fragmenti notitia. Quae omnia biduo, eoque ne integro quidem, Niebuhrium percussisse, ei, qui difficultatum in eiusmodi rebus superandarum gnarus est, incredibile videri possit. Operae fructum Niebuhrius cum Illustrissimo Savinio communicavit. Qui, ut typis munderentur, quae Niebuhrius transcripserat, sedulo curavit.“ Praeter hoc Niebuhrii apographum (in Zeitschrift für geschichtl. Rechtswissensch. tom. III. p. 150. . . 158.) et a Göschenio post utriusque Gaianorum commentariorum editionis exempla (Berol. 1820. p. 341. . . 348. Edit. 1824. p. 403. . . 410.) curata fragmenta nostra nemo, quod sciam, eadem reperti curavit.

² De quibus duobus foliis idem Gösch. l. c. pag. X. (ed. I. p. VIII.) „parvulo“ inquit „insunt volumini, varii argumenti fragmenta complexo, cui titulus inscriptus legitur hic: „Vetera Paralipomena Mss. Codicum Capituli Veronensis, a Joh. Jacobo de Dionisiis Veronensi canonico in unum collecta. 1758.“

³ Verba ut opere. . . impletur ex eiusdem praefationis p. XXVI. (ed. I. p. XXV.) transsumpsi.

⁴ Id quod asteriscis inter §. 9. et §. 10. interpositis indicare volui. Bg.

⁵ Göschenius ad h. l. „Ne nunc quidem, ait, quicquam affirmo: probabilis tamen videtur eorum sententia, qui haec fragmenta Paulo tribuenda esse opinantur. Quam sententiam primus protulit cel. Gottschalkius, qui eam cum Savinio communicavit. Posthac ipse a doctissimo Caplickio admonitus sum, ea, quae fragmentorum §. 19. continentur, vislem fere verbis exprimi loco quodam Digestorum e Pauli Libro V. Sententiarum desumpto, videlicet L. 45. §. 3. de iure fisci.“ Sed recte admonet v. cl. Pernice (in lineamentis institit, quae Halis 1824. iterum edidit, p. 30.) nondum exploratum esse utrum fragmenta nostra, vel si Paullum auctorem habeant, ad eiusdem receptas sententias (cf. §. 19. fragmm. nostrorum), an ad libros, quos

„talis imperii exitium exaratas esse; neque enim verisimile videri, ut quis posterioribus temporibus talis
 „argumenti librum transcribi curaverit: Koppius ex litterarum forma de aetate membranarum nihil statuere
 „ausus est 6.“

Cum ipse quidem duorum illorum foliorum exemplo, quod ad proprios usus v. cl. Hollwegius, iam collega mihi dilectissimus, sibi olim accuratissime transscripsit, immo depinxit, usus sim, fas mihi est Göschenii in his quoque fragmentis edendis religiosissime positam diligentiam collaudare. Quem igitur, quantum fieri potuit, sequi res ipsa suadebat. Singulas litteras, quae legi nequiverunt, singulis asteriscis indicavimus. quotiens vero totus vel etiam complures versus aut omnino evanuerant, aut certi nihil quicquam exhibebant, maioribus lineis hiatus, denotavimus. Praeter ea supplementa, quae ex ingenio vel aliorum virorum vel meo ipsius perpauca, eademque in scriptura Italicis sive cursivis litteris insignita, proferimus, multae, quas Göschenius ad annotationem reiecerat, litterae syllabaeque in ipsam scripturam nobis recipiendae fuerunt, quippe quibus prolixiores commentarios subiicere non licebat. Similes vero locos, praeter eos, quos Göschenius aut ex Savinii, Hugonis, Heisii aliorumve doctorum virorum aut ex propria penu indicaverat, quosdam annotare non dubitavimus, quo facilius fragmenta nostra cum aliis, qui nobis supersunt, Ictorum libris comparari possent.

De fragmentis, quae adieci, Pomponiano Modestianoque, cum in annotatione dixerim, nihil hoc loco praemoneo. Neque etiam de *εἰκονισμῶ* graduum agnationis, — vulgo nominant „stemma quemadmodum hereditates lege redeant“ — quem ex Cuiacii Obs. lib. VI. cap. 40. repetendum curavi, longa praefatione lectorem defatigare volo, cum praesertim ipsam, quae ad rem nostram spectat, ab excellentissimi ingenii viro scriptam observationem schemati subiici iusserim. Alia eademque a nostro diversa stemmata reperiuntur in manu scripto Iustiniani institutionum codice Dorvilliano, et apud Isidorum (Orig. lib. X. cap. 7. ex ed. Gothofredi coll. 1059. . . 1064; ex ed. Areval. tom. III. p. 450.), nec non Graecum in Viglii Zuichemi editionibus Theophilinae institutionum *παράφρασεως*. (ed. princip. Basil. 1534. fol. pag. 168.) Iam olim ipse quoque agnationis cognationisque gradus descripsi descriptionemque in Gaii Iustinianique institutionum exemplo, quod Brolini anno 1600ccxxix. in forma quadrata prodiit, publicavi.

Speramus fore ut ii, quibus cummaxime bene consultum cupimus, iuris studiosi, aliquantum ex nostris laboribus fructuum percipere possint. Tu interim vale, lector.

de iure fisci Paullum scripsisse duos scimus, ex quibus unum eundemque ex priori libro desumptum locum in digestis habemus (L. 5. de his, quae ut indign.), pertineant: exordium enim fragmentorum nostrorum facile ad §. ult. L. cit. sese applicare.

6) Vid. *Zeitschrift für geschichtl. Rechtswissensch.* tom. III. p. 132. tom. IV. p. 481.

Scribeb. BONNAE AD RHENUM Id. Ianuar.
 anni 1600ccxxxi.

FRAGMENTA
VETERIS IURISCONSULTI
UT QUIBUSDAM VIDETUR
IULII PAULLI
DE
IURE FISCO.

l. I. §. 1. Heredi eius, qui¹ non pote-
l. 1. rat, deferendi potestas concessa² est, nisi ostendi pos-
sit eius voluntatis decessisse defunctum, ut deferre
se³ §. 2. Antequam quis ab alio deferatur⁴,
ipse se deferre debet, alias⁵ sero ad auxilium delatio-
nis confugit. quodsi per errorem⁶ se detulerit, nihil
ei officit inconsiderata diligentia. §. 3. Ius patrum
non minuitur, si se is deferat, qui solidum id, quod re-
lictum est, capere non potest. sane si post diem cen-
tesimum patres caducum vindicent, omnino fisco⁹
l. 2. locus non est. §. 4. Si se is deferat, cui tacit¹¹
..... v. 1... 5.¹²
..... eius rei¹³ nis ter vero f¹⁴
quadruplum¹⁵ nomine consequi fiscum oportet.
§. 5. Bona eorum, qui cum fisco contrahunt,

.....¹⁷ velut pignoris iure fisco obligantur; non
solum ea, quae habent, sed ea, quae postea¹⁸ habituri
sunt. §. 6. Edicto divi Traiani cavetur, ne qui
provincialium cum servis fiscalibus contrahant,¹⁹ nisi
adsignante procuratore. quod factum dupli damno vel
reliquorum eius solutione pensatur. et ideo qui cum || — col. 3.
..... v. 1... 8.²⁰ ere²¹ cogitur
na u ad eum lo orum pervenit²² h²³
Caesaris ab a atione²⁴ rerum um²⁵
itemque con rerum comm hibeantur ade
..... lari ab his donatum u e possu-
mus, nisi adem²⁶ portio .. Caesaris fiat. §. 7.
Qui mutnam pecuniam contra interdictum dispensatori
vicariove eius crediderit || — v. 1. ²⁷ col. 4.
.....²⁸ quia quod credidit, non amisit
v. 4. ²⁹ §. 8. ³⁰ Qui contra edictum divi

¹) C. qui e qui Savinio auctore Göschenius lacunam verbis se deferre explevit. sed magis ad litterarum quae in codice vestigia exstant, neque minus ad loci sensum (cf. L. 13. §. 4. 5. D. de iure fisci.) accedit Baumbachius, qui consequi praemium (cf. Paull. lib. I. de iure fisci: L. 5. §. 20. D. de his, quae ut indigni scriptum fuisse censet. ²) Sav. inseri vult non. ³) Sav. voluerit. Baumb. noluerit. Cum sequentis verbi quod superest primae litterae vestigium prioris litterae u ductus referat, legendum proposuerim veterit. ⁴) Cf. L. 2. §. 7. L. 13. pr. §. 10. D. de iure fisci. ⁵) Litterarum def superior pars decet, sed admodum certi sunt qui exstant in codice ductus. ⁶) C. derferre debet aliam. ⁷) C. asungitquandisipererrorem. ⁸) Cf. Gai. II. 206. 207. 286. Ulp. I. 21. XXV. 17. Juvenal IX. 86. seqq. c. Schol. ⁹) Librarius primum fisco scripsisse videtur. ¹⁰) Cf. L. 1. pr. l. 3. pr. §. 4 L. 13. §. 1. 6. 7. L. 49. D. et passim tit. cit. ¹¹) Gösch. tacitum. Ictum enim de eo loqui, cui tacitum fideicommissum relictum est. Sed fortasse in cod. fuit tacite relictum est. ¹²) Versus 1... 3. fere omnino sunt abscissi. v. 4.: tam son — v. 5.: g (vel q?) u — ¹³) Ita Gösch.; C. eret (e rei sive verbi cuiusdam postremae syllabae eret?) ¹⁴) Gösch. solam vocem vero recepit. Fortasse de tribus edictis locus tractavit, de quibus cf. L. 2. §. 3. L. 15. §. 4. L. 42. §. 1. D. tit. cit. ¹⁵) Heisii coni. quadruplum eius rei. Gösch. dubitat quadr. poenae scriptum fuisse. De quadrupli poena vid. L. 45. §. 13. L. 48. §. 9. D. tit. cit. L. 10. L. 16. Th. C. cod. L. 1. Th. C. de his qui cum

dispens. contr. id est L. 1. C. de his qui ex publ. ration. L. 8. C. de iure fisci.
¹⁶) Cf. L. 28. L. 46. §. 3. D. de iure fisci. L. 2. C. in quib. caus. pign. ¹⁷) Lacunam voce generaliter s. semper s. omnia expleverim, sed neque haec, neque, quod Hollw. prop., universa, satis codicis ductibus, qui sunt: euacuarum, respondent. ¹⁸) Cum librarius verba quae postea his scripsisse videatur, legerim sed ea quae quae postea. ¹⁹) Cf. L. 46. §. 1. 2. L. 45. D. de iure fisci. ²⁰) C. v. 1: uat — v. 2: ed — v. 3: usulc — v. 4: sa (contra a) — v. 5: saic — v. 6: oax (fisco contrax?) — v. 7: i(?)ncu — v. 8: meoi. (An totum eo nomine?) — ²¹) Hollw. restituere. ²²) C. oipuenit. ²³) Gösch. hoc. In Cod. est: h' t * — Legerim hereditas ²⁴) C. ab ad(?) An ad iudicatione vel abalienatione? ²⁵) Fortasse fiscalium. ²⁶) Locum fortasse in hunc modum restitui posse putat Hollw.: itemque communium rerum commercio prohibentur: adeo nec stipulari ab his, nec quod fuerit donatum vindicare possumus, nisi eadem — Göschenius totum locum inde a v. 9. ita exhibuit: — — cogitur — — — ad eum — — — pervenit hoc — — — Caesaris ab — — — rerum — — — itemque — — — rerum — — — adhibentur ad — — — ab his — — — donatum — — — possumus nisi — — — portio — Caesaris fiat. ²⁷) C. v. 1: oimioenpl (?) ²⁸) C. v. 2: .. mips(?)enit. ²⁹) Versus quartus vacuus est. ³⁰) Cf. Gai. IV. 117. L. 1. pr. D. de iure fisci. Titt. D. et C. de litigios. Nov. 112. c. 1.

Augusti rem litigiosam aente ³¹ comparavit, praeterquam quod ³² emptio nullius momenti est, poenam quinquaginta sestertiorum fisco repraesentare compellitur. res autem litigiosa videtur, de qua apud suum iudicem ³³ delata est. sed hoc in provincialibus fundis prava usurpatione optinuit.

_____ v. 17. ³⁴ _____ §. 9. ³⁵ Absentes fugitivos venundari aut comparari amplissimus ordo prohibuit, denuntiata in emptorem venditoremque poena sestertiorum quinquaginta, quae hodie fisco vindicatur ³⁶. ||

Fol. II. §. 10. ³⁷ excepto castrensi peculio bona sua concol. 1. ferre debebunt. §. 11. ³⁸ Caesare a liberto suo exasse ³⁹ herede instituto filia ad crescendi iure ⁴⁰ ad semissem vocatur; cum extraneis vero instituto, filia ex semisse extraneis ⁴¹, non etiam ⁴² Caesari ad crescit; quod si plus semisse Caesar accepit, in id, quod plus est, etiam Caesari ad crescit. §. 12. ⁴³ Libertae Caesaris, tam manumissione quam beneficio coniunctionis effectae, si testatae decedant, dimidium, si intestatae, totum fisco vindicatur. sane patris et patroni ignorantis ius non minuitur. §. 13. Ancilla Caesaris, quae V liberos col. 2. habuerit, in nu|| ⁴⁴ _____ v. 1... 11. ⁴⁵ _____ cum privato contrah..... a fisco ⁴⁶ stipulantur.

§. 14. ⁴⁷ Eorum bonorum, quae ad fiscum pertinere dicuntur, si controversia moveatur, ante senten-

tiam nec obsignari, nec describi aut incorporari possunt. idem servatur, cum a sententia provocatio interponitur. §. 15. ⁴⁷ Pro his bonis, quae fiscus inquitat, manus opponere nemo quidem prohibetur col. v. 2... 9. ⁴⁸ _____

..... §. 16. ⁴⁹ ⁵⁰ filiorum et nepotum ⁵¹ suorum quam ⁵² libertorum ei adesse prohibentur ⁵²; et si ad fuerint, infamia plectuntur. sane ⁵³ hoc principali beneficio impetrare non prohibentur. §. 17. ⁵⁴ Fisci advocati, quibus ad tempus officium mandatum est, quia salarium non accipiunt, contra fiscum adesse non prohibentur.

§. 18. ⁵⁵ Capite legis censoriae cavetur, ut non tantum cum ⁵⁶ quid || praestatur, cuius rei omnia procol. 4. fessio intra commiss..... quinquennium ⁵⁷ locum ⁵⁸ carum rerum nomine, quae per fraudem fisco ⁵⁹ ablatae sunt vel professioni subtractae ⁶⁰, quadruplum fisco dependitur ⁶¹, alias duplum.

§. 19. ⁶² A debitore ⁶³ fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. sane ipsum ita emere, ut manumittat aut fideicommissam libertatem praestet ⁶⁴, non est prohibitum.

§. 20. ⁶⁵ Ab eo, qui reus criminis postulatus adversam sententiam meruit, tempore reatus quocumque modo alienata a fisco cum quadruplis fructibus revocantur.

§. 21. ⁶⁶ Fideiussorem eius, qui ⁶⁷ cum dispensatore contraxit, ip ⁶⁸

³¹) Sav. dubitari, inquit, potest utrum legendum sit a possidente, an a non possidente. ³²) C. p..... Cum Gösch. scripsimus. ³³) Heisio suadente Gösch. verbum quaestio recepit. sed magis ad parvam, quae in fine versus est, lacunam explendam vox cā (causa) apta esse videtur.

³⁴) Versus vacuus. ³⁵) Cf. Paull. R. S. I. 6^a. §. 2. L. 19. §. 3. D. comm. div. L. 35. §. 3. D. de contr. empt. Ulp. in Coll. XIV. §. 3. L. 2. D. de lege Fab. L. 6. C. eod. ³⁶) C. uindi Non dubitavimus ex Niebuhrii auctoritate cum Göschenio vindicatur scribere.

³⁷) Cf. L. 4. pr. D. de castr. pec. L. 1. §. 15. D. de collat. L. 21. C. de collationibus. ³⁸) Cf. Gai. II. 124. (epit. II. 3. §. 1.) Ulp. XXII. 17. Paull. R. S. III. 4^b. §. 8. L. Rom. Burg. XLV. (ed. Schult. XLIV.; ed. Barkow. p. 126.) Theoph. II. 13. pr. ³⁹) Sav. auctore Göschenius ita explevit. ⁴⁰) Codicis v. 5. post decimam litteram, quae est ultima vocis instituto, evanidus factus est. Hollwegio suadente lacunam explevi; Gösch. vero ita locum exhibet: „instituto, „filia“ iure (ad crescendi) ad“, quasi vox ad crescendi a librario ommissa fuisset, dum contra in lacuna versus 5. nobis quaerenda videatur. ⁴¹) C.: c' extranei u instituto filiam ex semissem extranei. ⁴²) C. et. Cum Gösch. scripsi. ⁴³) Ad hanc §. cf. Tac. Ann. XII. 53. Paull. R. S. IV. 10. §. 2. Gai. III. 44. Ulp. XXIX. 3. Paull. R. S. II. 21^a. §. 9. 7. ⁴⁴) Putaverim: in numerum libertarum refertur, aut simile quid scriptum fuisse. ⁴⁵) C. versus 1... 8. omnino evanuerunt; v. 9: n —, v. 10. evanuit, v. 11: pñ —. ⁴⁶) Gösch. solam vocem contra in textum recepit. Approbante Hollwegio nos quaedam supplevimus.

⁴⁷) Ad §§. 14. 15. cf. Paull. R. S. V. 12. §. 6. L. 5. L. 7. C. (L. 5. Th. C.) de iure fisci. ⁴⁸) Versus 1. et 2. omnino evanuerunt; v. 3: uan... v. 4: cuun v. 5: ioc ...

rx. v. 6. vacuus est. v. 7: op (? o pro) v. 8: maquos (quos) a x (vel a). v. 9: e vernis n. ⁴⁹) Cf. L. 1. 2. C. de adv. fisci. L. 13. C. de adv. div. iudicior. L. 3. §. 1. L. 5. §. 1. C. de adv. div. iudicium.

⁵⁰) Litterarum n(?) m vestigia in cod. superesse videntur. ⁵¹) Ex Sav. coniectura recepi et nepotum; Gösch. non recepit. ⁵²) Cod. c Gösch. et. ⁵³) Totius loci sententiam hanc esse putat Sav.: „si quis cum fisco controversiam habeat, advocati fisci, exceptis causis filiorum et nepotum suorum et libertorum ei adesse prohibentur.“

Quid si a versu 9. ita legamus: „nisi in causis tam filiorum et nep. suorum, quam libert. ?“ C.: ... n? (?) Inde sane scripsi. ⁵⁴) Cf. cit. L. 1. C. de adv. fisci. ⁵⁵) Cf. (Quintil.) declam. 341. L. 2. C. de vectig. L. 16. §. 10. D. de publican. L. 15. LL. nota 15. citt. et L. 15. §. 6. L. 46. §. 1. D. eod. L. 19. Th. C. de bon. proscr. ⁵⁶) De verbis: cavetur, ut non tantum cum valde dubius sum, eaque impedire putaverim, quominus sequentes hiatus recte expleri possint. codicis v. 24. ita habet: iu(?) iustianumc' ⁵⁷) C.: u a u. niun. Quid si priores ductus triennium aut significare diceremus? Cf. L. 1. Th. C. de vect. et comm. ⁵⁸) An: locum habet (sive habebat) cum (s. ut s. nam?) ⁵⁹) Ita supplevi, Hollw. prob. ⁶⁰) C.: ablatasūprofessionisubtracta. ⁶¹) C.: defenditur.

⁶²) Locus est Paulli (R. S. lib. V.) L. 45. §. 3. D. de iure fisci. Cf. L. 11. §. 1. D. qui et a quib. man. L. 2. C. de serv. pign. ⁶³) C.: deuitore. ⁶⁴) L. 45. §. 3. cit. habet: sane ipsum ita ab alio emere mancipium, ut manumittat.

⁶⁵) Cf. L. 46. §. 6. L. 11. C. de bon. damn. et locc. nota 15. citt.

⁶⁶) Cf. L. 2. Th. C. de his, qui cum dispensatore contraxerunt. sive L. 2. C. de his, qui ex public. ration. ⁶⁷) C. Fideiussor. e' qui. ⁶⁸) Ita in medio pronomine desinit fere integra columna folii secundi.

FRAGMENTUM
SEXTI POMPONII*.

Et servitutes dividi non possunt: nam earum usus ita connexus est, ut, qui cum partiatur, naturam eius corrumpat.

*) Hoc fragmentum ad Pomponii librum singularem regularum, ex quo eodem nobis praeter L. 17. D. de servitutib. nihil superest, referendum esse optime coniecit v. cl. A. G. Cramer; idem qui illud, in Cuiacii libris (cf. opp. postumor. tom. I. p. 142. cum tom. IV. pag. 1471. ed. Fabrot.) fere — dicam, quamvis pudeat dicere — fere sepultum, denuo in lucem protraxit, in schediasmate, quod reperitur in commentariorum ab Hugone editorum (*Civilist. Magaz.*) tom. VI. pagg. 1... 33. Arnoldus Ferronius, senator Burdigalensis, ex cu-

ius commentariis in consuetudines Burdigalenses locum nostrum Cuiacius transcripserat, eum sumptum esse testatur „ex libris Pomponii, ... ex vetustissimis quibusdam fragmentis carie corrosis, quae nobis dono dedit Iulius Caesar Scaliger, ... excepta e bibliotheca Petri Criniti, Florentini“. Cf. Consuetudinum Burdigalensium Commentarii, Arnoldo Ferrono [*sic*] regio Consiliario Burdigalensi autore etc. Lugd. ap. S. Gryph. 1536. 4°. p. 72.

FRAGMENTUM
HERENNII MODESTINI¹

EX LIB. III. ² REGULARUM TIT. DE BONIS LIBERTORUM
ET DE TESTAMENTIS ³.

Cum in testamento dies et consules adiecti non sunt, non nocet, quo minus valeat testamentum.

*) Primus hoc fragm. edid. P. Pithoeus, cum Moss. et Romm. LL. coll. (Lutet. 1573. 4°. p. 54.) sed ex alio codice ms., qui Petri patris fuerat. Postea tum in Pithoeanis, tum in aliis iuris civilis antiust. collectionibus saepius est repetitum. cf. Schulting. iurispr. vet. p. 801. Ius civ. Antiust. Berol. 1815. tom. I. p. 249.
1) Cum nono regularum libro Modestinum de testa-

mentis egisse constet, Iac. Gothofredus (Manuale, biblioth. iur. cap. 2. §. 6.) pro III. potius IX. scribendum esse censet. 2) Hanc rubricam habet Pithoeus: *Modestinus regularum lib. III. sub titulo de bonis libertorum et de testamentis*. Alii, e. gr. Ius civ. Berol. l. c., omittunt voces *et de testamentis*.

Tritavus	Patruus maximus.				
Adavus.	Patruus maior.	Patruus maioris filius.			
Abavus.	Patruus magnus.	Patruus magni filius.	Patruus magni nepos.		
Proavus.	Patruus.	Patruus filius.	Patruus nepos.	Patruus pronepos.	
Avus.	Frater.	Frater filius.	Frater nepos.	Frater pronepos.	Frater abnepos.

LEGE HEREDITATES		EGO	QUEMADMODUM REDEANT	
CONSANGUINEI		Filius qui ex potestate non exiit.	SUNT INTER SE	
HI QUOQUE SUNT		Nepos qui ex potestate non exiit.	INTER SE CONSANGUINEI	
ITEM CONSANGUINEI		Pronepos qui ex potestate non exiit.	SUNT INTER SE	
ET HI INTER		Abnepos qui ex potestate non exiit.	SUNT CONSANGUINEI	
SUNT QUOQUE INTER		Adnepos qui ex potestate non exiit.	SE CONSANGUINEI	
ITEM II SUNT INTER		Trinepos qui ex potestate non exiit.	SE CONSANGUINEI	
Uxor quae in manu viri est.				Filia quae in potestate est.
Nurus quae in manu filii est.				Neptis quae in potestate est.
Pronurus quae in manu nepotis est.				Proneptis quae in potestate est.
Abnurus quae in manu pronepotis est.				Abneptis quae in potestate est.
Adnurus quae in manu abnepotis est.				Adneptis quae in potestate est.
Trinurus quae in manu adnepotis est.				Trineptis quae in potestate est.

IAC. CUIACII obs. lib. VI. cap. XL.: De gradibus librum singularem Paulus scripsit, qui totus fere continetur notissima l. *Jurisconsultus* [L. 10. D. de gradibus et affinis et nominibus eorum], ut mihi adfirmavit vir fide dignus, in cuius manus liber ille venerat integer. Scripsit et Varro, quem librum citat Servius V. Aeneidos [vers. 412.: „secundum Varronem in libris de gradibus“]. Mos erat eiusmodi libris subscribere εἰζορισμοῦς sive formas, graduum facilius percipiendorum causa, quas disponebant scalarum, ut Paulus ait, locorumve proclivium instar [cf. §. 10. L. cit.]. Duos ascendendi aut descendendi modos notat, scalas et clivos. In L. 20. §. 1. D. de serv. urb. praed. dixit „gradus et clivos“. In scalarum igitur aut clivorum modum gradus describuntur; et inde ascendendum et descendendum appellatio. Antiquam eorum formam oculis animisque subieci, quam habebat a fronte Codex Theodosianus quidam ab Aemaro Ranconneto V. C. paulo ante, quam optime de rep. meritum spiritum Deo redderet, mihi commodatus. Ea est agnationis tantum, et parentes complectitur ac suos heredes, tam non naturales, veluti matresfamilias, quae in manum convenerunt, quam naturales, et ceteros, qui in transversa linea sunt ex virili sexu, quos omnes agnatorum appellatione comprehendendi certissimum est, et eo iure eis omnibus legitimam hereditatem obvenire. In linea inferiori locantur non tantum mares, sed et feminae, non in transversa vel superiori, quia lege hereditas ex transverso vel directo sursum non redit, excepto secundo gradu ex transverso. Id in ea descriptione observandum est maxime, inter superiorem et inferiorem lineam poni eum, de cuius agnatione quaeritur, et hoc praenomine designari *Ego*, quod et aliae tres antiquae graduum agnationis formae habent, quae Deo faciente in lucem edentur alio tempore. [quod utinam factum esset!]

'DE GRADIBUS COGNATIONUM'.

Cod. Vict.
p. 173. f. 3.

[§. 1.] Gradus cognationum appellantur ab eo, quod personae cognatorum aliae proximiorae, aliae longiore gradu sunt, et ob id quasi gradatim altera alteram antecedit. [§. 2.] Omnes personae cognatorum aut supra numerantur, aut infra, aut ex transverso sive a latere. supra numerantur parentes: infra liberi: ex transverso sive a latere fratres et sorores liberique eorum; item parentum fratres et sorores liberique eorum.

[§. 3.] Primo gradu supra pater et mater: infra filius et filia. [§. 4.] Secundo, supra avus, avia: infra nepos, neptis: ex transverso frater et soror. hinc enim transversus incipit gradus. [§. 5.] Tertio, supra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex transverso fratris et sororis filius et filia; patruus, amita, id est patris frater et soror; avunculus, matertera³, id est matris frater et soror. [§. 6.] Quarto, supra ab-¹⁷⁴ avus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex transverso fratris et sororis nepos et neptis; patruus magnus et amita magna, id est avi frater et soror; avunculus⁴ magnus, matertera magna, id est aviae frater et soror; consobrinus, consobrina, id est qui quaeve ex fratribus aut sororibus, aut fratre et sorore generantur sciendum tamen proprie consobrinus appellari eos, qui ex duobus sororibus nati sunt, quasi consororinos; eos autem, qui ex duobus fratribus procreati sunt, fratres⁵ patruales vocari; eos vero, qui ex fratre et sorore nascuntur⁶, amitinos dici: hoc gradu sunt enim patrum, amitarum, avunculi, materterae filii. [§. 7.] Quinto gradu sunt supra atavus, atavia: infra abnepos, abneptis: ex transverso fratris et sororis pronepos, proneptis; propatruus, proamita, id est proavi frater et soror; proavunculus, promatertera, id est proaviae frater et soror⁷; consobrini | filius et filia; item propius sobrius⁸, sobriua, id est patrum magni, amitarum magnarum, avun-^{col. 2.} culi magni, materterae magnae filii, filiae. [§. 8.] Sexto gradu sunt supra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis: ex transverso fratris et sororis abnepos, abneptis; abpatruus, abamita, id est abavi frater et soror... neptisque⁹; item consobrini nepos neptisque; item propatrum, proamitarum, proavunculi, promaterterae filii, filiae; item sobrini, sobrinae, id est qui quaeve ex duobus consobrinis generantur.

1) Hoc de gradibus cognationum caput exstat in omnibus fere Mss. codicibus, quibus Notitia Dignitatum utriusque imperii novimus contineri. dixi autem de his codicibus in libello singulari de Notitia Dignitatum Germanice conscripto. (Bonae impensis Ad. Marci 1834. 8°.) Nunc ipsum hoc caput una cum sequenti tabula ex cod. MS. Victoriano, num. 99., qui asservatur in bibliotheca regia Monachiensi, damus, ita quidem, ut colores, quibus variis tabula picta in codice est, heraldico modo, quem dicunt, lineis varie ductis atque punctis indicentur. hircorum vero subfuscus et livens est color. Probe equidem scio hoc caput non solum res novas omnino nullas habere, sed saepissime ac multo etiam melius et prolixius easdem tractatas esse; nihilo tamen minus hoc idem caput cum annexa tabula picta magni sane momenti esse ad Iustinianarum Institutionum (cf. pr. . . §. 6. §. 9. I. de gradib. cognation.) crisin, non eam verborum quidem, sed historicam, facile persuasum sibi harum rerum periti iudices habebunt, meminerint modo plerosque fere omnes libellos, quotquot cum illo capite in iisdem codicibus manu scriptis insunt, sub finem quarti saeculi vel certe ante medium quintum putandos esse compositos.

2) COGNATIONVM non habet Cod. Mon., sed recepi ex cod. MS. olim Veneto, nunc in Britannia sepulto, de quo tractat Iac. Morelli bibl. MS. Graeca et Lat. Tom. I. Bassani ex typogr. Remondiniana. 1802. 8°. p. 370. sqq.

3) Male Cod. addit *magna*.

4) Cod. male *abavunculus*.

5) Cod. ins. *et*.

6) Cod. *nascantur*.

7) Cod. *Idē proavi, et soror | et fr.*

8) Ita Cod. hic et in tabula. — Cf. DD. ad §. 5. I. de grad. cognat. et ad L. 10. §. 16. D. cod.

9) Hoc distincte addit Cod. procul dubio, quamvis sine lacunae indicatione, omissis verbis unius versus *fratris et sororis patruelis. id est amitini amitinaeve nepos* Sed abavunculum et abmaterteram omittit.

L. VOLUSII MAECIANI
ASSIS DISTRIBUTIO

ET

BALBI MENSORIS
DE ASSE LIBELLUS.

Sicilici . . . vos Syra sua origine; et is quid sit satis declarat VOLUSIUS
MAECIANUS IURISCONSULTUS in libro singulari et pulcherrimo DE AS-
SE, qui iuris studiosis prius ediscendus est, quam Institutiones; et meo iu-
dicio sane temere accedunt ad iuris disciplinam, quibus non bene nota est
distributio assium.

IAC. CUIACIUS, Comment. in L. 21. §. 2. D. de annuis legatis
(opp. postumor. ed. Fabrot. tom. IV. part. I. col. 1407).

EMENDAVIT

ET

ANNOTATIONE TUM ELIAE VINETI ET IO. FR. GRONOVII TUM
SUA IPSIUS TABULISQUE INSTRUXIT

EDUARDUS BÖCKING.

EDITORIS PRAEFATIO.

De Lucio Volusio Maeciano, cum vitam eius delineare huius loci non sit, quamvis post Io. Strauchii, Ioannisque Wunderlichii commentarios aliorumque virorum, qui aut Ictorum vitas peculiaribus operibus celebraverunt, aut obiter easdem in libris de iuris Romani historia conscriptis exposuerunt, *σχεδιάσματα* is labor sine immodestiae vituperatione suscipi possit, modo diligenter sciteque perficiatur, — de Maeciano, inquam, pauca sunt, quae praemittam. De praenomine dubitare, quamvis existerint, qui dubitarent, nulla probabilis ratio suadet; Maecianum vero rectius per *aec*, quam per *et* (Metianum) scribi et lapides Graecique testantur, et ab aliis satis est superque demonstratum. Iam si Volusium nostrum Maecianum inter iuris peritos, quibus Antoninus Pius usus est, fuisse dixerō; tum si rettulero lectorem ad Ulpiani L. 17. D. de iure patronatus, quae divorum fratrum nobis servavit rescriptum, in quo idem Volusius ab imperatoribus honorificentissimis laudibus cohonestatur; deinde si Marcum Philosophum in iure Maeciani discipulum et semetipsum profiteri et a Capitolino vocari monuero; si denique ex eadem eiusdem Capitolini vita M. Antonini Philosophi (c. 25.) atque ex Vulcatii Gallicani vita Avidii Cassii (c. 7.) attulero Maecianum, cum ei Alexandria commissa esset (tamquam praefecto Augustali, si Rittero fidem habes), consentientem spe participatus Avidio Cassio, ab exercitu interemptum esse, Calpurnio Pisone et M. Salvio Iuliano coss. (a. u. c. 928. p. Chr. n. 175.): satis ad rem nostram de Iurisconsulti vita rettulisse mihi videor. Verum enimvero hoc indicare liceat, ex omnibus, quos de scriptore consului, me repperisse, qui ipsius in discipulum suum, M. Antoninum Imp., perfidiam increparet, neminem. Sed hoc *ὡς ἐν παρόδῳ*. De libris Maeciani qui quos scripserit scire volunt, indicem ii Florentinum, qui iam digestorum libris praeponi solet, eosque adeant, qui ad hunc indicem commentarios elaboraverunt. quae ex Maeciani scriptis in digestis reperiuntur, ea in Hommellii palingenesia, quam iusto maiore nomine vocavit auctor, (Lips. 1767. 8°) pagg. 353.. 360. repetita sunt. Sed iam ad libellum de assis distributione convertamur, quem quidem Schultingianae collectioni deesse, merito v. cel. Hugo (Ind. edd. p. 197.) notat, et tamen item idem liber Berolinensi iuris anteiust. *συντάγματι* deest. Eliam Vinetum, Burdigalensem, probe scio dubitavisse*) „hunc libellum quomodo suus auctor inscripserit, cuius titulum in antiquis codicibus“ se non repperisse profitetur. Sed qui primus libellum edidit, Io. Sichardus, inscriptionem a codice, quem secutus est, afuisse non solum, si bene memini, nusquam monuit; sed ipse quidem in epistola ad Ferdinandum, Hungariae, Bohemiae etc. regem, dedicatoria in hunc modum locutus est: „Haec quoque fuit causa, cur L. Volusium Maecianum de Assis, cuius passim in Paudectis responsa visuntur, et quo Hadrianus [vult autem Sichardus Antoninum Pium, quem Titum quoque Aelium Hadrianum nominatum fuisse constat.] multum fertur in consiliis usus, et quem M. Antoninum Philosophum Iulius Capitolinus sollicitè audisse scribat, e bibliotheca Laurisensi: Et Iulium Frontinum . . . cum Aggeno Urbico adnexuerimus Hos tibi, . . magna a me sumptuum et vigiliarum impensa erutos, deinde excusos, nominatim inscripsimus, maximos et elegantissimos auctores et c.“ Idem vero Sichardus libellum nostrum ita inscriptum edidit: VOLUSII METIANI | DISTRIBUTIO, ITEM VOCABULA AC NOTAE | PARTIUM IN REBUS PECUNIARIIS, | PONDERE, NUMERO, MESSURA. Quid igitur? iam aut ipsum Sichardum libelli inscriptionem ab eo confictam pro genuina nobis venditasse, aut eandem in eo codice, quem exscripsit editor, existisse dicamus necesse erit. Illud quidem ut credam ab animo meo impetrare nequeo: quamvis haud nesciam Sichardum, ceterum bonum virum et de litteris nostris bene meritum, interdum parum accuratum diligentemque fuisse; neque ipsum Maecianum in fronte libelli sui illam inscriptionem (quae, ut nunc se habet, ex ipsius libelli principio extremisque paragraphis facile a librario quodam vetere conscribi potuit) posuisse contenderim. Fuerunt tamen qui post Alciatum dubitarent an libellus, quem exhibeo, Volusium Maecianum auctorem non haberet; sed ii omnes, quotquot eorum sunt, nullam probabilem attulerunt rationem, et vix quidem eam, quae videatur ex Vineti annotatione, si quis perfunctorie tantum eandem legat, oriri posse (Cf. not. *). nam qui dicunt „scribendi genus in hoc libello adhibitum, valde abhorrens ab ele-

*) Sed Vinetus minime dubitavit Volusium Maecianum libelli auctorem habere; dubitavit solum de inscriptione libelli, utrum ea „Distributio etc.“ fuerit nec ne; quod testantur ipsius Vineti verba (praemon. de auctorib.) „Volusium Metianum auctorem libri de assis, nescio an aliquem ex iuris professoribus fuisse coniciat“ &c.

„*gantia Maeciani ICti*“ dubitationem iustam movere **), videant ii, ne merito derideantur. equidem ego quid ineptius dici queat, quam eleganti scribendi genere utendum esse ei, qui de arithmetices, ut ita loquar, elementis breviter tractare vult, mehercle! in promptu non habeo; neque Rhemni Fannii equidem de ponderibus et mensuris versus, vel si quis alius eosdem fabricaverit, revera carmen esse dixerim. Ne nimius fiam, hoc solum profiteri liceat, mihi nullam usque de hac L. Volusii Maeciani distributione assis suspicionem superesse, donec pro vanis in ~~istis~~que argumentorum speciebus firmiores atque probabiliores rationes attulerint, quae, nisi Maeciani, cuiusnam tandem alius auctoris esse libellus debeat commonstrent. Ad exornandam, quam exhibeo, libelli editionem, cum manu scripti codicis ullius copiam nancisci nequiverim, omnes, quas exstare scio, editiones adhibui; sed eo exemplo, quod Elias Vinetus (ad calcem Hotomani de re numaria operis. Parisiis, 1565. 8°.) publicavit, nisi prout in libro, quod tertio loco inter editiones indicavi, et in Graeviani Thes. antiqq. Romm. tom. XI. repetitum est, usus non sum. Sunt autem editiones haec:

1) Io. Sighardi, Codicis Theodosiani libri XVI. etc. Excudebat Basileae Henricus Petrus, etc. M. D. XXVIII. fol. Cf. fol. 168. (operarum vitio scriptum est 68.) *rect.* . . . fol. 169. *vers.* (Vid. Hugon. ind. edit. ad calcem Pauli sent. rec. Berolini, 1795. 8°. N. 3. p. 129. sqq.)

2) Iac. Cuiacii, Cod. Theod. libb. XVI. etc. Lugduni, apud Gulielm. Rouillium, etc. M. D. LXVI. fol. Cf. pagg. 689 . . . 693. (Vid. Hugo l. c. N. 17. p. 146. sqq.)

3) Fr. Hotomani I.C. de re numaria populi Romani liber. Eiusdem disputatio de aureo Iustiniano. His accesserunt Volusius Maectianus, Iurisc., Rhemnius Fannius, Priscianus Caesariensis, De asse, ponderibus et mensuris. Item, Ioachimus Camerarius De numismatis, seu moneta Graecorum et Romanorum. Apud Guilielmum Leimarium. M. D. LXXXV. 8°. — Maeciani libellus paginis 436. . . 446. continetur. Eliae Vineti annotationes in Priscianum, in carmen de ponderibus et mensuris, et in Volusium Metianum paginas 471. . . 488. implent, sed posteriores ne dimidiam quidem paginam. Camerarii de numismatis libellus, quem totius libri inscriptio promittit, in exemplo, quo utor, non inest; sed ad calcem post indicem legitur Gul. Budaei Breviarium de asse et Guil. Philandri Castillonensis epitome de ponderibus et mensuris Romanorum, qui duo libelli paginas expleunt undecim. — Balbi Mensoris opusculum ab hac editione Hotomaniani libri abest.

4) Cod. Theod. libri XVI. etc. Parisiis ap. Seb. Niuellium M. D. LXXXVI. fol. Cf. fol. 13. *vers.* . . . fol. 14. *vers.* Medius est Volusius Maectianus inter Gaii epit. et Pauli rec. sent., ad calcem voluminis cum aliis ad ius antejustin. pertinentibus rebus reiectus (Cf. Hugo l. c. N. 34. p. 162. sqq.). Satis constat, quod ad rem nostram attinet, nihil fere ab hac Cuiaciana differre eas, quae Genevae 1586. et Lugduni 1593. 4°. prodierunt, (Cf. Hugo l. c. N. 35. p. 169. sqq. N. 38. p. 172. et Schulting praefat. ad iurispr. vet.) quarum neutram ad manus habui. Sed editionem, quae Paris. ap. viduam Sebast. Nivellii. M. DCVII. prodiit, habui, quae tamen, si exceperis folia primum, tertium, decimum, per omnia et minutissima eadem est, ac superior, quae anno 1586. prodierat (Adeatur Hugo l. c. N. 45. p. 178.); utramque igitur in Maeciano nihil fere a Cuiaciana, quae anno 1566. prodiit, differre annotatio mea probabit.

5) Gronovianae editiones duae aut, si mavis, tres:

a) Io. Fred. Gronovii de sestertiis libri IV. Accesserunt L. Volusius Maectianus IC. et Balbus Mensor de asse etc. Amstelaedami. ap. . . Elzevirios, c. 16 lvi. 8°. min. Pagg. 871. . . 882. Maectianus implet; ad quem annotationem Gronovianam haec editio nullam habet. Balbus in pagg. 883. . . 886. et in duabus sequentibus notae ad Balbum leguntur. (Primo de sestertiis commentarii exemplo, quod Daventriae 1643. 8°. min. prodiit, neque Maectianus, neque Balbus inest.)

b) Id. liber (quibusdam additamentis et annotatione ad Maectianum auctus). Lugd. Bat. ex off. Io. du Vivie, 1691. 4°. Pagg. 395. . . 400. *med.* Maectianum, Balbum vero pagg. 400. . . 402., subiectis in inferiore paginarum parte commentariis, continent. Hoc quidem exemplum, sed parum accurate repetitum est in

c) Thesauri antiqq. Romm. congesti a G. G. Graevio, tom. XI. (Trai. ad Rh. et Lugd. Bat. 1699. fol. max.) Coll. 1705. . . 1710. Maectianum, cum Gronovii et quattuor Vineti notulis, sed iisdem maximam partem perperam positus, coll. 1711. . . 1714. Balbum cum Gronovii annotatione exhibent. Operas typhetarum, inerudita mancipia, hanc editionem curavisse fere dixeris: in col. 1709. verba quae est octogesima sestertii, et dimidio *truncio* omnino delenda sunt. —

Iam superest, ut paucis, quid hac editione praestiterim, lectorem moneam: ex enumeratis exemplis optimam quamque, quae mihi visa est, scripturam elegi; variationes annotavi; si quid ipse, quod aliquotiens a me factum est, in textu mutavi, Italicis sive cursivis litteris subiectaque annotatione religiose indicavi; ut distinctius quid quaque paragrapho contineatur emicaret, litteris capitalibus, quas vocant, nomina scripsi; omnem enim libellum capitum paragraphorumque numeris, quos uncis angulatis inclusos videbis, ut ad usum

***) Quod minus iusta ex causa Stockmannus, ad Bachii hist. iurispr. ed. 6. p. 484. not. y. Hoffmannum Wunderlichiumque dixisse annotavit.

scholarum accommodaretur, distinxeram. Vineti Gronoviique annotationem, quamvis neque ita magni usus, neque tamen magnae molis, utramque recepi.

Balbi Mensoris, quamvis non ICTi, veteris tamen a ICTis non longe alieni scriptoris, quod adieci libellum de *asse* minutisque eius portiunculis, id certe nullam desiderat excusationem, cum idem ac Maeciani distributio argumentum habeat. De Balbo insignis est locus agrimensoris Illius, qui inter alia Iulii quoque Frontini de coloniis opus excerpit, ut iam sub ipsius Frontini nomine quae nobis superest de coloniis sylloge circumferatur. is autem locus ap. Goes. rei agr. auctorr. p. 109., itemque p. 142. 143. ita habet: „ . . . *mensurae limitum et terminorum* . . . *Balbi mensoris, qui temporibus Augusti omnium provinciarum et civitatum formas, et mensuras compertus (s. provinciarum formas et civitatum mensuras comparatas) in commentarios contulit [ad conficiendum itinerarium, ut summi Niebuhrii opinio fert], et legem agrariam per universitatem (s. per diversitates) provinciarum distinxit ac declaravit*“. Et ap. eumd. Goes. legitur p. 148. „*Iubente Augusto, Caesare, Balbo mensore, qui omnium provinciarum mensuras distinxit ac declaravit per testimonia, quae suprascripta et fines locorum terminantur*“. *** — Libellum ipsum eodem, quo Maeciani, modo tractavi; sed cum neque Fabii Calvi, qui, teste Io. Fr. Gronovio, Balbum Hippocratis opusculis ****) adiecit, neque Vineti (quod ad calcem Hotom. de re num. libri ex principe editione positum est) exempla comparare mihi potuerim, Gronovianis tantum exemplaribus, de quibus superius (N. 5.) dixi, uti licuit.

***) Quae in Epit. bibl. Conr. Gesneri (Figur. 1555. fol. p. 25.) traduntur, cautissime accipienda sunt: „*Balbus scripsit ad Celsum de agrimensoria, ratiocinatoriaque de asse, minutisque eius partibus, quae a Culvo Hippocratis interprete citantur. Item de nominibus mensurarum lib. cuius meminit Volaterranus. Idem scripsit de Colonis Latinis librum, quem se emendaturum et in publicum editurum Alciatus promisit*“.

****) Romae 1526. fol. ea prodixisse recentiores quidam bibliographi asserunt; sed maiorem fidem habendam esse censeo Albr. ab Haller, qui (Biblioth. med. pract. tom. I. 1776. 4°. p. 92.) Romae 1525. fol. et ibid. 1527. 12°. in lucem eadem emissam esse testatur.

Scribebam Bonnae, a. d. IV. Kal. Mart.
anni c13lcccxxxi.

L. VOLUSII MAECIANI ASSIS DISTRIBUTIO

ITEM

VOCABULA AC NOTAE PARTIUM IN REBUS PECUNIARIIS PONDERE NUMERO MENSURA ¹.

Sarpenumero, Censor, animadverti aegre ferentem te, quod ASSIS DISTRIBUTIONEM, et in heredum institutione et in aliis multis necessariam, ignotam haberes. quae ne tam exigua res ingenium tuum ullo modo moraretur, cum partes ipsas, tum vocabula et notas proponendas existimavi. et deprehendes distributionem quidem partium infinitam, oppido autem quam exigua vocabula ac notas.

[§. 1.] Prima divisio solidi, id est librae, quod AS vocatur, in duas partes dimidias deducitur; pars dimidia SEMIS vocatur; nota eius S. [§. 2.] Sequens divisio fit in tres tertias partes; pars tertia TRIENS vocatur; nota eius $\frac{1}{3}$. [§. 3.] Sequitur divisio in quatuor quartas partes; pars quarta QUADRANS vocatur; nota eius $\frac{1}{4}$. [§. 4.] Deinceps fit divisio in sex sextas partes; sextae partis nomen est SEXTANS, cuius nota est $\frac{1}{6}$. [§. 5.] Deinde dividitur in octo octavas, quae SESCUNCIAE vocantur, quarum est nota $\frac{1}{8}$. [§. 6.] Item in novem nonas; nona pars vocatur UNCIA DUAE SEXTULAE ⁴; nota $\frac{1}{18}$. [§. 7.] Dividitur item AS in duodecim partes duodecimas; vocantur singulae UNCIA, cuius ⁵ nota —.

[§. 8.] Haec velut elementa primae de asse distributionis aequalitatem servant. siquid quibusdam earum detrahas vel conferas, fient dispartes. [§. 9.] Quare si quadranti sextantem, vel trienti unciam applices, facies QUINCUNCUM, qui constat ex quinque unciis, hoc est quinque duodecimis; nota quincuncis $\frac{5}{12}$. [§. 10.] Si semissi applices unciam, vel quincunci sextantem, vel trienti quadrantem, efficies SEPTUNCUM, hoc est septem duodecimas; nota septuncis S $\frac{7}{12}$. [§. 11.] Si septunci applicueris unciam, vel semissi sextantem, vel quincunci quadrantem, vel trienti tantundem ⁹, facies BESSEM, id est duodecimas octo: nota bessis — S — ¹⁰. [§. 12.] Si bessis applicueris unciam, vel septunci sextantem, vel semissi quadrantem, vel quincunci trientem, DODRANTEM efficies, hoc est novem duodecimas; nota dodrantis SZ ¹¹. [§. 13.] Si dodranti applicueris unciam, vel bessis sextantem, vel septunci quadrantem, vel semissi trientem, vel quincunci tantundem ¹², facies DEXTANTEM, hoc est decem partes duodecimas; nota dextantis S $\frac{10}{12}$. [§. 14.] Si dextanti

applicueris unciam, vel dodranti sextantem, vel bessis quadrantem, vel septunci trientem, vel semissi quincuncem, facies DEUNCUM, hoc est undecim duodecimas; nota deuncis S $\frac{11}{12}$ ¹³.

[§. 15.] Ex his apparet in quas partes aequaliter, in quas dispartes AS dividatur. quo tamen facilius et memoria res teneatur, summa divisionis haec est: in ASS sunt unciae decem duae, hoc est partes duodecimae duodecim, unciae et binae sextulae ¹⁴ novem, hoc est novem nonae ¹⁵; seunciae octo, id est octo octavae; sextantes sex, id est sex partes sextae; quadrantes quatuor, id est quatuor partes quartae; trientes tres, id est tres partes tertiae; semisses duo, id est duae partes dimidiae. [§. 16.] Ceterae partes inaequalem faciunt divisionem: in DEUNCIS sunt unciae undecim, sextantes quinque et uncia, quadrantes tres et sextans, trientes duo et quadrans, quincunces duo et uncia; semis et quincunx, septunx ¹⁶ et triens, bes et quadrans, dodrans et sextans, dextans et uncia; deest assi uncia: [§. 17.] in DEXTANTIS sunt unciae decem, sextantes quinque, quadrantes tres et uncia, trientes duo et sextans, quincunces duo, semis et triens, septunx et quadrans, bes et sextans, dodrans et uncia; deest assi sextans: [§. 18.] in DODRANTE sunt unciae novem, sextantes quatuor et uncia, quadrantes tres, trientes duo et uncia, quincunx et triens, semis et quadrans, septunx et sextans, bes et uncia; deest assi quatuor partes: [§. 19.] in BESSE sunt unciae octo, sextantes quatuor, quadrantes duo et sextans, trientes duo, quincunx et quadrans, semis et sextans, septunx et uncia; deest assi triens: [§. 20.] in SEPTUNCIS sunt unciae septem, sextantes tres et uncia, quadrantes duo et uncia, triens et quadrans, quincunx et sextans, semis et uncia; deest assi quincunx: [§. 21.] in SEMISSE sunt unciae sex, sextantes tres, quadrantes duo, triens et sextans, quincunx et uncia; deest assi alter semis: [§. 22.] in QUINCUNCIS sunt unciae quinque, sextantes duo et uncia, quadrans et sextans, triens et uncia; deest assi septunx: [§. 23.] in TRIENTE sunt unciae quatuor, sextantes duo, quadrans et uncia; deest assi bes: [§. 24.] in QUADRANTE sunt unciae tres, sextans et uncia; deest assi dodrans: [§. 25.] in SEXTANTE sunt unciae duae; deest assi dextans.

¹) Eandem inscriptionem omnes edd. habent, nisi quod om. ASSIS, et auctoris nomen a Sich. et Cui. Volusii Metiani, a Vineto Volusii Metiani Iurisconsulti et a Gron. Volusii Maeciani Iurisconsulti scribitur. Vinetus annotat: Hunc libellum quomodo suus auctor inscripserit, dubito: cuius titulum in antiquis codicibus non reperi. Cf. praef. m. pag. 4.

²) Male in Gronovianis edd. omnibus pro nota $\frac{1}{12}$ est simplex lineola —, unciae nota. ³) Sich. & Edd. Cuiacianae notam $\frac{1}{12}$ habent; Vinet. & X. Gronov. ita scripserat nota est $\frac{1}{12}$ (- $\frac{1}{12}$) inde operae cesserunt $\frac{1}{12}$. C— $\frac{1}{12}$; in vet. cod. esse $\frac{1}{12}$ admonet Gronovius.

⁴) Vin. et Cui. uncia duae sextulae. Cf. infra §. 15. ⁵) Sich. Vin. et Cui. hanc notam — habent. ⁶) Sich.: unciae, cui.

⁷) Ita recte cum Vin. Cuiacianae; Sich. habet $\frac{11}{12}$, et Gron. in vet. cod. esse $\frac{11}{12}$ annotat; in edd. eius est $\frac{11}{12}$ C $\frac{11}{12}$ I. D. sed repone $\frac{11}{12}$ ($\frac{11}{12}$ —I.) ⁸) Sich. habet Y; Vin. et Cui. & Gron. in vet. cod. esse S $\frac{11}{12}$ monuit. ⁹) i. e. trientem. ¹⁰) Edd. Gron. notam bessis hanc S $\frac{8}{12}$ C $\frac{8}{12}$ S $\frac{8}{12}$ habent; cum in Gronovii scriptura fuisse S $\frac{8}{12}$ (—S—) appareat. ¹¹) Edd. Gron.: SZ. CS $\frac{7}{12}$ — aut S $\frac{7}{12}$ —I. D. sed ipse Gron. certo scripserat SZ (S $\frac{7}{12}$ — aut S $\frac{7}{12}$ —I.). ¹²) i. e. quincuncem. ¹³) Sich. S $\frac{11}{12}$; Gron. in vet. cod., inquit, est S $\frac{11}{12}$ —I.; in eius edd. ita est S $\frac{11}{12}$ —CS $\frac{11}{12}$ —I. D. sed ita cum scripsisse dico S $\frac{11}{12}$ — (S $\frac{11}{12}$ —I.) not. 6. 9. et 10.

¹⁴) Sich.: pars duodecimae, duodecim unciae, et binae sextulae. ¹⁵) Sich.: nonae. ¹⁶) Sich. perperam sextans.

[II. §. 26.] Huc usque divisio maiorum, ut ita dictum sit, partium et celebris et nota est. sed cum rei natura ¹⁷ infinitam partiendi praestet facultatem, succedit UNCIAM quoque, quae est assis, ut supra dictum est, pars duodecima, DIVISIO, non tam celebris quidem, sed tamen non adeo ignota. [§. 27.] Ut assis, ita ¹⁸ UNCIAM prima divisio fit in duas partes dimidias, quae vocantur SEMUNCIAE; nota semunciae ξ . ¹⁹ [§. 28.] item dividitur uncia in tres partes, quae vocantur BINARIAE SEXTULAE; nota binarum sextularum λ . ²⁰ [§. 29.] item dividitur uncia in quatuor SICILICOS, id est quatuor quartas; nota sicilici D ^{20a}; [§. 30.] item in SEXTULAS sex, id est sex sextas; nota sextulae λ . ²¹ [§. 31.] item in duodecimas duodecim, quas singulas partes DIMIDIAS sextulas vocamus; nota dimidia sextulae $\frac{\lambda}{2}$. ²² [§. 32.] item in SCRIPTULA ²³ viginti quatuor; scriptuli nota $\frac{\lambda}{20}$. [§. 33.] Est autem assis SEMUNCIA pars vicesima [et] ²⁴ quarta, DUAE SEXTULAE pars tricesima sexta, SICILICUS quadragesima octava, SEXTULA septuagesima secunda, DIMIDIA SEXTULA centesima quadragesima ²⁶ quarta, SCRIPTULUM ducentesima octogesima octava. [§. 34.] SEMUNCIA habet sicilicos duos, sextulas tres, dimidias sextulas sex, scriptula duodecim. [§. 35.] DUAE SEXTULAE habent sicilicum et dimidiam sextulam, sextulas duas, dimidias sextulas quatuor, scriptula octo. [§. 36.] SICILICUS habet sextulam et dimidiam, dimidias sextulas tres, scriptula sex. [§. 37.] SEXTULA habet dimidias sextulas duas, scriptula quatuor. [§. 38.] DIMIDIA SEXTULA habet scriptula duo.

[§. 39.] Has quoque partes in quantumlibet dividere possis; verum infra eas neque notas, neque propria vocabula invenies. praeterea dimidium scriptulum audio quosdam ratiocinatores SIMPLIUM vocare, quod erit totius assis quingentesima septuagesima sexta, quam et ipsam partem infinito separare possis. [§. 40.] Nec mirum, si infra has partes partitio facta et nominibus et notis caret, cum etiam inter partes ²⁷ superiores ^{27a} primasque divisiones pleraeque partes et nominibus et notis careant: statim namque undecim undecimae assem efficiunt, nec aut nomen proprium aut notam habent; perinde decem decimae. nam nona assis facit UNCIAM DUAS SEXTULAS; octava, ut supra redditum est, SESCUNCIA vocatur; septem ²⁸ septimae, quae et ipsae assem implent, nec nomen proprium, nec notam habent; sextae SEXTANTES vocantur; ne quintae quidem aut nomen proprium aut notam habent; iam vero ter-

tias TRIENTES, quartas QUADRANTES, sicut duodecimas UNCIAS vocari ostensum est. [§. 41.] infra has ceterae usque ad ²⁹ sextam decimam nomine proprio notaque carent; sed sextadecima SEMUNCIA SICILICUS dicitur ³⁰, nam sedecim semunciae octo sunt unciae, sedecim sicilici quatuor unciae fiunt, iunctae unciis octo assem implent: septimadecima deinde interiecta nomine notaque caret: octavadecima vocabitur SEMUNCIA SEXTULA, nam haec decies octies ductae assem efficiunt: [§. 42.] post has inferiores partes, excepta semuncia, duabus sextulis, sicilico, sextula, dimidia sextula, scriptulo, neque vocabula propria, neque notas habent. [§. 43.] Centesima, quae commodi aut ³¹ usurarum nomine ³² ad sortem applicaretur, sicilico, id est C averso, eo notari, quod cum C centum significaret, convertebatur ad eam summam, cuius centesima futura erat, et sive una convenerat, unus sicilicus, sive plures, tot sicilici ponebantur.

[III. §. 44.] Sicut autem assis appellatio ad rerum solidarum ³³ hereditatisque totius, divisio autem eius ad partium demonstrationem pertinet, ita et ad pecuniam numeratam refertur, quae olim in aere erat, postea et in argento ferri coepit, ita ut omnis nummus argenteus ex numero aeris potestatem haberet. [§. 45.] eo in numero sunt hi argentei nummi: DENARIUS, cuius est nota λ ³⁴, QUINARIUS, cuius est ³⁵ nota V, SESTERTIUS, cuius nota est HS ³⁶; VICTORIATUS enim nunc tantundem valet, quantum quinarium olim, ac ³⁷ peregrinus nummus loco mercis, ut nunc tetradrachmum et drachma, habebatur. [§. 46.] DENARIUS primo asses decem valebat, unde et nomen traxit; QUINARIUS dimidium eius, id est quinque asses, unde et ipse vocatur; SESTERTIUS duos asses et semissem, quasi semis tertius ³⁸, Graeca figura $\xi\beta\delta\theta\mu\omicron\nu\eta\mu\iota\tau\acute{\alpha}\lambda\alpha\nu\tau\omicron\nu$, nam sex talenta et semitalentum eo verbo significantur: lex etiam duodecim tabularum argumento est, in qua duo pedes et semis SESTERTIUS PES vocatur. [§. 47.] nunc denarius sedecim, victoriatus et quinarium octo, sestertius quatuor asses valet.

[§. 48.] Infra quam divisionem sequitur alia quaedam subdivisio, notas aequae ac propria vocabula habens: quare si ad denarium ³⁹ rationem conficias, ASSEM hac nota scribas $\lambda\xi\text{D}$ ⁴⁰ ac voces SEMUNCIA SICILICUS; semunciae enim sedecim et sicilici sedecim assem efficiunt. [§. 49.] DUPONDIIUM ⁴¹ hac nota scribas $\lambda\xi$ et voces SESCUNCIA ⁴²;

¹⁷ Edd.: cum vel quum in se natura. Gronov. annotat: sed cum se i naturam. Sed cum rei natura.

¹⁸ Male Sich.: ignota ut assis. Ita. ¹⁹ Sich. et Cui.: ξ . Vinet. ξ . ²⁰ Sich. et Vin.: D ; Cui.: D ; Gron. in subiecta annotatione: in v. c. W. ^{20a} Vinet. D . ²¹ Vinet. X. Cui.: I. Gron.: I. ²² Sich. Vin. et Cui.: +. ²³ Sic t habuit nomen hoc in Metiani tam novis, quam vetustis exemplaribus: sicut veteres primum dixisse supra [i. e. in annotatione ad Rhemii Fannii carmen] docuimus. Vinet. ²⁴ Sich.: $\frac{\lambda}{20}$. Cui. et Vin.: $\frac{\lambda}{20}$. ²⁵ Cf. p. 32. not. 11. ad Balbum. ²⁶ Inepte Sich. tricesima.

²⁷ Sich. om. partem. ^{27a} Vinet. ed. 1585. om. superiores. ²⁸ Sich.: unciam, duas sextulas octava, ut supra redditum est. Sescuncia uocatur septem. ²⁹ Sich. Vin. et Cui. om. ad. ³⁰ Edd. Gron. vocatur. ³¹ Sich. Vin. et Cui.: centesimaque commodia, ut. Vinet

annotat: „sic fuit in utriusque generis exemplaribus, quicquid sit nominis hoc commodia, sive a modio ductum, sive aliunde“. ³² In v. c. nummi. Gronov.

³³ Sich.: solidiorum. ³⁴ Sich.: λ . Vin. λ . Cui. ed. 1566. λ . ³⁵ Cui. ed. 1568. et 1607. om. est. ³⁶ Vin. HS . Gron.: HS. ³⁷ Sich. Vin. et Cui.: olim. At. ³⁸ Varro de l. l. IV. (V. ed. Spengel.) c. 36. Sestertius quod semis tertius: dupondius enim et semis antiquus sestertius. . . . Ab semis tertius sestertius dictus.

³⁹ Sich. et Cui.: denariam. Vinet. denariam, quod probat Hotoman. de re num. p. 303. ed. m. ⁴⁰ Sich. Vin. et Cui. $\lambda\xi\text{D}$ notam habent post verba semuncia sicilicus. Cf. supra §. 27. §. 29. Hotoman. l. c. has notas legendum esse putat. ⁴¹ Sich.: Dupondium. ⁴² Sich. Vin. et Cui. notam $\lambda\xi$ iterum habent post voces sescuncia.

nam sedecim sescunciae dupondium⁴⁴ efficiunt⁴⁵. [§. 50.] TRASSIS hac nota scribas $\text{X}\text{—}\text{D}$ ac voces SEXTANS SICILICUS⁴⁴; aequae enim sedecim sextantes totidemque sicilici tres asses efficiunt. [§. 51.] QUATRUSIS⁴⁵ hac nota scribas $\text{X}\text{—}$ ⁴⁶ vocesque QUADRANS; sedecim enim quadrantes quatrussis⁴⁵ efficiunt. [§. 52.] QUINQUES hac nota scribas $\text{X}\text{—}\text{D}$ vocesque QUADRANS SEMUNCIA SICILICUS⁴⁷; nam sedecim quadrantes ac totidem semunciae sicilicique faciunt quinques. [§. 53.] SEXIS hac nota scribas $\text{X}\text{—}\text{D}$ nominesque TRIENS SEMUNCIA⁴⁸; aequae enim trientes et semunciae sedecies ducti sexis efficiunt. [§. 54.] SEPTUS hac nota scribas $\text{X}\text{—}\text{D}$ ac nomines QUINCUNX SICILICUS⁴⁹; simili enim modo⁵⁰ quincunces ac sicilici multiplicati septus efficiunt. [§. 55.] OCTUS hac nota scribas XS ac nomines SEMIS⁵¹, quibus eodem modo⁵⁰ multiplicatis octus reperies⁵². [§. 56.] NONUS hac nota scribas XSD appellesque SEMIS SEMUNCIA SICILICUS⁵³, et sedecies⁵⁴ hanc⁵⁵ quoque notam, quae vocatur semis semunciae⁵⁶ sicilicus^{56a} nonus invenies. [§. 57.] DECUS hac nota scribas $\text{X}\text{S}\text{—}\text{D}$ atque nomines SEPTUNX SEMUNCIA⁵⁷; septuncem quoque ac semunciam totiens si duxeris, decus efficies. [§. 58.] UNDECIAES⁵⁸ hac nota scribas $\text{X}\text{S}\text{—}\text{D}$ appellesque BESSICILICUS⁵⁹; nam bessicilici totiens ducti undeciaeris⁶⁰ efficiunt. [§. 59.] DUODECIAES hac nota scribas $\text{X}\text{S}\text{—}$ ac voces DODRANS⁶¹; dodrantes eodem modo computati duodeciaes efficiunt. [§. 60.] TREDECIAES hac nota scribas $\text{X}\text{S}\text{—}\text{D}$ vocesque DODRANS SEMUNCIA SICILICUS⁶²; dodrantibus semunciis sicilicis eadem ratione multiplicatis tredecim asses efficies. [§. 61.] QUATORDECIAES hac nota scribas

$\text{X}\text{S}\text{—}\text{D}$ ac voces DEXTANS SEMUNCIA; dextantes semunciaeque sedecim aequae quatuordeciae efficiunt. [§. 62.] QUINDECIAES hac nota scribas $\text{X}\text{S}\text{—}\text{D}$ ac⁶³ appelles DEUNX SICILICUS⁶⁴; deunx quoque ac sicilicus sedecies ducti quindeciae efficiunt.

[§. 63.] Ingeniosissime autem, cum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis aeris nota inventa est, quae sedecies multiplicata id efficeret: namque⁶⁵ cum denarii nota praescribatur, eique subiungatur aeris excurrentis^{65a} nota, manifestum est eam sedecies ducendam ex adnotatione denarii⁶⁶.

[IV. §. 64.] Ad quinarium et victoriatum rationem Romae confici nescio: quemadmodum tamen, si velis, conficias, facilius apparebit, si prius inspexeris ad quem modum sestertiarum ratio conficiatur; tunc enim vel excurrentis aeris dicitur exemplum denariae rationis, et dimidiam duces; vel sestertiarum, et duplicabis⁶⁷. [§. 65.] Ad sestertium ratio si conficiatur, SEMIS hac nota scribitur — T; vocatur LIBELLA TERUNCIVS: est autem LIBELLA sestertii decima pars, TERUNCIVS quadragesima, quae duae partes iunctae octavam sestertii, id est semissem, efficiunt^{67a}; nam octo libellis, id est octo decimis, teruncii octo, id est octo quadragesimae (quae fiunt quatuor vicesimae, hoc est duae decimae) adiectae complent sestertium. [§. 66.] sunt enim in sestertio LIBELLAE decem, SINGULAE viginti, TERUNCII quadraginta. [§. 67.] Infra semissem nemo rationem temere⁶⁸ sestertiarum ducit. potest tamen: nam quadrans, qui est pars sextadecima sestertii⁶⁹, poterit notari SINGULA⁷⁰, quae est vicesima sestertii, et DIMIDIO TERUNCIO, qui est octogesima sestertii; nam utra-

⁴⁴) Cf. supra §. 5. ⁴⁵) Cf. supra §§. 4. 29. 43. Sich.: scribas ac voces sext. sic. $\text{X}\text{—}\text{D}$. Cui. ed. 1566: $\text{X}\text{—}\text{D}$; ed. 1588: $\text{X}\text{—}$. Vinet. $\text{X}\text{—}\text{D}$. ⁴⁶) Sich. Vin. et Cui.: Quartussis. ⁴⁷) Sich. Vin. et Cui. in fine commatis, ut haec signa ponere solent, habent notam $\text{X}\text{—}\text{D}$. sed cf. supra §. 3. ⁴⁸) Sich. et Cui. $\text{X}\text{—}\text{D}$. Vinet. $\text{X}\text{—}\text{D}$. Cf. §§. 3. 27. 29. 48. ⁴⁹) Sich. et Cui.: $\text{X}\text{—}\text{D}$. Vinet. $\text{X}\text{—}\text{D}$. Cf. §§. 2. 27. ⁵⁰) Sich. Vin. et Cui. ed. 1566: $\text{X}\text{—}\text{D}$ — omissa sicilici nota. Cui. ed. 1607. omnino notam confuse expressit. Cf. §§. 9. 29. 43. ⁵¹) Id est sedecies. ⁵²) Sich. Vin. et Cui. om. notam; praeterea pro semis Vin. et Cui. habent sonus. Cf. §. 1. ⁵³) Sich. Vin. et Cui.: reperies. ⁵⁴) Sich. Vin. et Cui. sicilici notam omittunt. Cf. §§. 1. 27. 29. ⁵⁵) Ita scripsi pro ut semissem, quod in omnibus edd. est. ⁵⁶) Gron. hac. ^{56a}) Ita cum Gron. scripsi. Sich. Vin. et Cui. habent semissis uncia. ⁵⁷) Malim multiplicatam. ⁵⁸) Sich. Vin. et Cui. septuncem semunciam $\text{X}\text{S}\text{—}\text{D}$. Cf. §§. 10. 27. ⁵⁹) Vinet. annotat: „Quae in impressis exemplaribus erant Undeciae, Duodeciae, Tredeciae, Quatuordeciae, Quindeciae, ea in vetusto codice Danielis nostri fuerunt Undeciae, Duodeciae, Tredeciae, Quatuordeciae, Quindeciae. ⁶⁰) Hoc quoque loco Sich. Vin. et Cui. om. sicilici notam. Cf. §§. 11. 29. Notam, quam Gron., exhibui. Idem erit $\text{X}\text{—}\text{S}\text{—}\text{D}$. Cf. not. 10. ⁶¹) Cui. et Gron.: undecieris. ⁶²) Sich. Vin. et Cui.: XS , quae est semissis nota. Duodeciaeris haec quoque nota est XSZ . Cf. §. 12. ⁶³) Sicilici notam om. Sich. Vin. et Cui. Cf. §§. 12. 27. 29. ⁶⁴) Malim et aut atque. ⁶⁵) Vin. et Cui. notam quatuordeciaeris s. dextantis semunciae repetunt. Sich. vero, quasi dormitans, haec dedit: „Quatuordeciae hac nota scribas ac voces dextans semuncia $\text{X}\text{S}\text{—}\text{D}$ Dextantes semuncia aequae

sedecim aequae quatuordecimae efficiunt. $\text{X}\text{S}\text{—}\text{D}$ Quindeciae hac nota scribas, ac appelles deunx sicilicus. deest nota.“ Cf. ad h. l. §§. 14. 29. ⁶⁶) Sich.: Nam. ^{66a}) Hotom. incurrentis scripsisse Maecianum putat. ⁶⁷) Cf. §. 47. Hotomanus hunc locum explicat, de re num. p. 300. sqq. ed. m.

⁶⁷) Locum sine emendatione praetermittere nequivi. Si dicitur displiceat, ponas scribetur, vel conficitur. Sich. et Cui. locum ita exhibent: tunc enim excurrentis aeris, licet exemplum denariae rationis et dimidiam duces, vel sestertiarum et duplicabis. Vinet. ex ed. 1585. in hunc modum: tunc. n. vel excurrentis aeris (licet exemplum denariae rationis) dimidia duces, vel sestertiarum duplicabis. Sed ea vereor, ne ex Hotomani coniectura mutata sint; is enim p. 308. „Ego, ait, sic emendo: Tunc. n. vel excurrentis aeris (scilicet exemplo denariae rationis) dimidium duces: vel sestertiarum duplicabis“. Gron. ita: tunc enim vel excurrentis aeris licet exemplum denariae rationis dimidium duces, vel sestertiarum duplicabis; ad quem locum haec annotavit: „in v. c. et dimidium . . . sestertiarum et dupl. Haec ita legenda sunt denariae rationis, et dimidium duces; vel sestertiarum, et duplicabis. ^{67a}) Hotom. l. c. p. 305. hoc Maeciani dictum numeris Platonis obscurius esse immerito, ut mihi quidem videtur, increpat. deinde, quae sequitur, particulam nam importunam hoc loco ac non ferendam vocat, neque enim Maecianum probare proxima sibi proposuisse, neque vero hoc modo potuisse; sed redire ad demonstrandam quinarium rationem, repouendum ergo esse iam. ⁶⁸) Vinetum et Gron. secutus sum. Sich. et Cui.: tenere, quod tueri videtur Plaut. mil. glori. l. 1. v. 47.: recte rationem tenes. ⁶⁹) Cf. §§. 47. 51. ⁷⁰) In annotat. Gron. habet sigula.

aut altera DODRANS, altera QUADRANS; aut altera BESSIS (sic enim potius dicendum est, quam aut BES aut DES, quoniam binas ex tribus assis partes sibi vindicat), altera TRIENS⁴; aut altera SEPTUNX, altera QUINCUNX; aut utraeque partes erunt SEMIS. [§. 3.] Harum omnium partium nullae parem quantitatem habent, praeter duas ultimas, quemadmodum patuit. PRINCIPALES ideo dicuntur hae partes, quoniam unaquaeque illarum et in alias partes dividitur, quae SECUNDARIAE sunt ad totum: omnis enim pars partis, totius pars est. [§. 4.] Quod diximus explanandum est: cuiuslibet integrae rei in duodecim partes divisae semper duodecima pars UNCIA dicitur, restat⁵ vero DEUNX; et hae sunt partes primae divisionis. [§. 5.] Haec de assis partibus tractamus, nisi⁶ eo modo, quo simpliciter sunt partes ut integri totius. species enim illius innumerabiles sunt: nam quotquot sunt integrae unitates, totidem necesse est intelligi assis esse species. [§. 6.] Earum unitatum quaelibet, divisa in aequales partes sex⁷, sextam habebit SEXTANTEM, reliquas DEXTANTEM. ergo sic potest dividi: pars una assis DEXTANS, altera SEXTANS. [§. 7.] Item cuiuslibet rei integrae, in quatuor partes aequales divisae, quarta pars QUADRANS vocabitur, reliquae DODRANS. [§. 8.] Item cuiuslibet rei in tres partes divisae duae illarum BESSIS nominabitur, reliquae⁸ TRIENS. [§. 9.] Rursus cuiusvis rei divisae in tales duas partes, quarum altera alteram septima sui totius parte superat, SEPTUNX nuncupabitur, superata QUINCUNX⁹. [§. 10.] Sexto modo res aliqua integra in duas aequales minutias separatur, quae utraeque SEMIS dicuntur. [§. 11.] Septima divisio his adiungi potest: nam rei integrae in octo partes distributae pars quaelibet ex iis¹⁰ sine aliis considerata SEUNCIA dici potest, reliquae SEMUNCIDEUNX.

[§. 12.] Licet assis plures sint divisiones, tamen his septem numerarii ratiocinatores magis utuntur, et pars illa, quae est semuncideunx, in frequenti usu non est,

unde characterem non habet, quo designetur. [§. 13.] As ergo habet unum DEUNCEM, unum DEXTANTEM, unum DODRANTEM, unum BESSEM, unum SEPTUNCEM, duos SEMISSES, duos QUINCUNCES, tres TRIENTES, quatuor QUADRANTES, sex SEXTANTES, octo SEUNCIAS, duodecim UNCIAS. [§. 14.] Et uncia ablata de asse remanet DEUNX; sublata uncia de deunce remanet DEXTANS; sublata uncia de dextante remanet DODRANS; sublata uncia de dodrante remanet BESSIS; sublata uncia de besse remanet SEPTUNX; sublata uncia de septunce remanet SEMIS; sublata uncia de semisse remanet QUINCUNX; sublata uncia de quincunce remanet TRIENS; sublata uncia de triente remanet QUADRANS; sublata uncia de quadrante remanet SEXTANS; sublata uncia de sextante remanet UNCIA; sublata semuncia de sextante remanet SEUNCIA, hoc est uncia et dimidia; sublata semuncia de seuncia remanet UNCIA.

[§. 15.] Et UNCIA quidem sic dividitur: unciae pars alia SEMUNCIA, alia DUELLA, alia SICILICUS, alia SEXTULA, alia DRACHMA, alia HEMISECLA, alia TREMISSIS, alia SCRIPULUS, SCRIPULUSVE. SEMUNCIA quidem est medietas unciae, DUELLA tertia pars, SICILICUS quarta, SEXTULA sexta, DRACHMA octava, HEMISECLA duodecima, TREMISSIS sextadecima, SCRIPULUS quarta et vigesima. [§. 16.] Quare TREMISSIS continet scrupulum et dimidium, HEMISECLA duos scrupulos, DRACHMA tres, SEXTULA quatuor, SICILICUS sex, DUELLA octo, SEMUNCIA duodecim, UNCIA quatuor et viginti, SEUNCIA sex et triginta, SEXTANS octo et quadraginta, QUADRANS duos et septuaginta, TRIENS sex et nonaginta, QUINCUNX centum et viginti, SEMIS centum [et¹¹] quatuor et quadraginta, SEPTUNX centum [et] octo et sexaginta, BESSIS centum [et] duos et nonaginta, DODRANS ducentos et sedecim¹², DEXTANS ducentos et quadraginta, DEUNX ducentos [et] quatuor et sexaginta, AS ducentos [et] octo et octoginta.

annotavit autem: „Fortasse: quibuslibet binis partibus toti suo aequatas, et eiusdem sui totius constitutrices, nempe divisiones“. Dubito utrum totus, id est as, an totum scriptum fuerit. ⁴) Verba altera triens ap. Gron. ante parenthesin sunt. De voce Des cf. Varro de l. l. IV. (V. ed. Spengel.) c. 36. De nominativo BESSIS Nostro multi adstipulantur. ⁵) In edd. est sexta. Forsitan aliquis dixerit aut excidisse post sexta vero vocem SEXTANS, et ceterarum assis partium ad deuncem usque explanationem, aut pro sexta vero legendum esse undecim vero partes; et in simili quidem opinione Gronovium quoque versatum fuisse apparet; nam is ad h. l. haec annotavit: „Falsum, deuncem esse partem assis sextam, quae SEXTANS dicitur. Legendum: caeterae vero deunx. Ut mox: reliquas dextantem, reliquae dodrans etc. Nisi fuit: undecim vero deunx: nam sexta ex VI, quod pro XI fefellerat, ortum potest videri. Parique modo laborat finis.“ Sed omnis difficultas solvitur, si pro sexta reponas restat. ⁶) Gron.: „Forte non nisi eo modo“. Nihil mutavi, quoniam fieri fortasse potest, ut vocula nisi h. l. coniunctionis conditionalis vim non habeat, sed verbi, ut sit pro nisi. ⁷) Numerum sex de meo intuli; nam recte iam Gron. annotaverat: „Non profecto in quasvis aequales partes, sed in sex aequales partes: sive mavis ponere: „in aequales partes sex, sextam habebit sextantem.“ Uti mox: in quatuor partes aequales divisae: et, in tres partes divisae“. ⁸) Nihil immutandum est, quamvis Gron. annotaverit: „Scribo: reliqua triens. Unam

„cuius tertiam designat. At cum dixit, reliquas dextantem, intellige quinque sextas: reliquae dodrans, tres quartae: caeterae deunx, undecim duodecimae.“ Sic statim: superata quincunx, inquit, non superata“. Reliquae, i. e. partes. ⁹) Septima septuncis pars uncia est, quam si septunci detractam quincunci adieceris, utramque partem aequalem, id est semissem effeceris. Minus vero recte Balbus quincuncem a septunce una uncia superari dixit, cum duabus uncis superetur. scribere debebat quarum alterius septima sui totius parte alteri adiecta aequales utraeque fiunt vel huius simile quippiam. ¹⁰) In edd. est aliis; omisi litteras al. Gronovius annotavit: „Opinor, ex illis. nempe octavis“.

¹¹) Quum ita et, quae uncis angulatis inclusi, si Latine numeris, minus bene addantur, non dubitavi tamquam suspecta eadem circumsepire, cum praesertim numeri ab ipso auctore non verbis, sed notis scripti fuisse videntur, quos librarius demum verbis, neque id quidem satis accurate, reddidisse apparet.

¹²) Cum novies quatuor et viginti fiant ducenti et sedecim (9 X 24 = 216), quod in textu fuit, ducentos unum et viginti, corrigere non dubitavi. ad quem locum Gronovii sequentem annotationem, nisi ut omnem reddiderim, non transcripsi: „Immo, dodrans ducentos, sedecim. Tot enim fiunt, si centum nonaginta duobus scriptulis, quot habet bes, viginti quatuor addas: nec aliter dextans, rursus viginti quatuor additis, cccx potest habere. Pro cccxvi librarius accepit cccxi.“

QUAE EX
DOSITHEI MAGISTRI

INTERPRETAMENTORUM LIBRO TERTIO

AD IUS PERTINENT

D. ADRIANI SENTENTIAE ET EPISTOLAE

ET

TRACTATUS FORENSIS MAXIME DE MANUMISSIONIBUS.

GRAECE ET LATINE.

EX CODICIBUS SCRIPTIS VOSSIANO SANGALLENSI ET SCALIGERANO

ATQUE EX EDITIS LIBRIS

EMENDAVIT COMMENTARIISQUE INSTRUXIT

EDUARDUS BÖCKING.

P R A E F A T I O.

Dositheum Grammaticum ineunte tertio post Christum natum saeculo, cum Septimius Severus et Antoninus filius res Romanas regerent, vixisse, eo ipse libro, ex quo ad vetus ius pertinentes particulas, Hadriani, quas vocat, sententias et epistolas, et tractatum forensem, de manumissionibus maxime tractantem, iam exhibemus, auctor est. Nam ex Hyginiana Genealogia excerpta initio haec habent: *Μαξίμου και Ἀπρον ὑπάτοις πρὸ γ' εἰδῶν Σεπτεμβρίων Ἰγίνου γενεαλογίαν πᾶσιν γνωστὴν μετέγραψα*: *Maximo et Apro consulibus tertio Id. Septembres Hygini genealogiam omnibus notam descripsi*. Fasti autem consulares Q. Allium Maximum et M. Flavium Aprum anno post Christum natum CCVII. fascibus decoratos fuisse curulique honore nos edocent. Romae Dositheum vixisse puerulosque Graece docuisse absque dubio habebit qui grammaticam adiectaque *ἑρμηνεύματα* sive interpretamenta hominis, si ipsum audias, doctissimi ingeniosissimique, vel paullulum tractarit. Vitam equidem viri si quis de cucurbitinis capitibus librum componet, scribat; ego certe, vel si largius affluerent fontes, numquam scripserim: quem enim aut usum aut delectationem haberet eiusmodi scriptoris vitam descriptam legere, qui, quod etiam nunc a multis fieri videmus, omnia eximie et quasi *κατὰ Νικόστρατον* se facere gloriatur, et nihil nisi *θρηνημία* parit? Ventosa, quibus praefatur Hadriani sententiis, adspice scriptoris verba, aut lege prooemium tractatus de manumissionibus, et montes *εσπεκταρίας* pulcherrimarum utilissimarumque rerum; at quantum desipieris: nam ab ipso ludimagistro de suis nobis oblata vix quae accepta ferantur digna esse iudicabis; neque quae transcripsit, sine pristinae gratiae summo detrimento sub manibus nugonis fuisse senties. Notkerus tamen Balbulus, bonus vir et sanctior certe quam subtilior, huius Dosithei grammaticam Donati, Nicomachi et Prisciani operibus praefendam esse iudicavit.

o quantum est in rebus inane!

Quamvis, B. L., Dosithei opus non nimii pretii aestimaverim, tamen nequaquam abiiciendum, sed quam possem curiose tractandum visum est. Igitur integrum, quoad eius facere potui, *ἑρμηνευμάτων* tertium librum a me emendatum hoc ipso anno minore forma publici iuris fecit honestissimus bibliopola, A. Marcus; atque ex hoc pleniore exemplo in hanc iuris anteiustiniani *συναγωγὴν* translata sunt quae ex trivialibus, ut credo, quibus in scholis tum uterentur, libellis Dositheus excerpta Graece Latineque vertit, aridius quidem, et quasi vocabularius *ἀντόματος*, sed res ipsas, quae ad veteris iuris historiam excolendam gratissimae nobis esse debent. Scripsit autem Dositheus Grammaticam, cui Interpretamentorum sive *ἑρμηνευμάτων*, maximam partem Graeco-Latinorum adiecit libros tres, si tamen, quod crediderim, omnes nobis servati sunt. Ex duobus, qui hodie exstant codicibus, iisque fere coaevis, id est exeunte decimo vel ineunte undecimo saeculo scriptis, integrum ferme Dositheanum opus restitui poterit. Sangallensis enim codex MS. ¹ (N. 902.), de quo fusius in praefatione exemplo superius dicto praemissa tractavi, Grammaticam Latine scriptam continet, quam excipiunt Exercitationes grammaticales Latinae et Latino-Graecae; postque eas index 122 verborum Latino-Graecus secundum litterarum ordinem dispositus legitur, sed in littera *d* iam desinens. Sequuntur post spatium in codice non ita magnum relictum Glossarii vel Onomastici Gr.-Lat., quod plenius in altero, de quo modo dicam, codice exstat, capita 35 posteriora, inde a quibus cum Vossiano codice Sangallensis tantum non in singulis verbis conspirat; sed in prima, quam Dositheus post Hadriani sententias transcripsit, fabula Aesopia desinit. Alter autem codex MS., Leidensis ², qui quoniam ex bibliotheca viri ill. Is. Vossii in Leidensem transiit, Vossianus vulgo voca-

1) Usus apographo sum, quod venerandi nominis vir, ex cuius funere ante hunc annum eo ipso die, quo haec scribebam, summum omni litteraturae damnum, nostrae vero universitati litterariae calamitas accidit, Niebuhrius, cum ante hos novem annos S. Galli moraretur, fecit, amicoque meo I. Classenio legavit, a quo ipse id utendum accepi. 2) Membraneum librum, forma quadrata, Dositheana in 73 paginis, quarum signationes ad marginem exempli nostri annotavimus, continentem (a fol. b usque ad fol. oo) ipse accuratissime olim transcripsi, de hoc quoque codice fusius in praefatione libelli superius indicati tractatum est. Confer etiam Catal. bibl. publ. Lugd. Bat. 1716. fol. p. 395.

tur, post adverbiorum quorundam enumerationem Graeco-Latinam, nonnulla verborum quasi παραδείγματα satis inepta, alphabetico ordine disposita (quibus haec Magister praefatus est „ἀποδώσω οὖν τὰ λοιπὰ κατὰ στοιχεῖον· πρόσσω, πρόσσεις κ.τ.λ. Reddam ergo cetera per litteras: ago, agis, vel.“) Glossarium Gr.-Lat. alphabeticum, sed a littera ε demum incipiens habet, in cuius fine est: „ἐπληρώθη τὸ ε̄ μετὰ τῶν ἐρμηνειῶν: Impletum est primum Interpretamen“. Secundo libro, qui Glossarium continet Gr.-Lat. eiusdem fere generis, quale Henr. Stephanus aut B. Vulcanius p. 237. sqq. habent, 38 vel 39 capitibus constat, hac praefatione praemissa: Ἐμῆ ἐπιμελείη καὶ φιλοπονία μετέγραψα τοῦτο τὸ βιβλίον πᾶσιν ἀξιολογώτατον· ἐν τῷ πρώτῳ γὰρ βιβλίῳ τῶν ἐρμηνευμάτων ὡς πρῶτα συνηνέχκαμεν ἡγήματα, καὶ τούτων ἐκ μέρους ἀναγκαῖα εἰς κλήσιν [? πλάσιν? MS.: κλάσιν] ἡγήματων, ὅπως [MS. οὕτως] εὐκλόως τῆς δμύλλας τῶν ἀνθρώπων εὐχρηστία [MS. εἰρησσία] ἔσται. νῦν οὖν ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ἐροῦμεν ὡς καὶ θελήσει πρόνοια· ἡμεῖς γὰρ οἱ ἀνθρώποι πάντες ζῶμεν ἀπὸ θεοῦ: Mea diligentia et studio transcripsi hunc librum omnibus dignissimum: in primo enim libro Interpretamentorum quomodo priora contulimus verba, et eorum ex parte necessaria in declamatione verborum, uti facilius sermoni hominum proderit: nunc ergo in secundo libro dicimus, quorum et vult providentia, nos enim homines omnes vivimus a deo. Tum tertius incipit liber, qui sex quasi capitibus Graece et Latine e regione scriptis conficitur, quorum primum et tertium manibus tenes; secundum autem fabulae Aesopias habet XVIII, hac certe forma ante me fere omnes ineditas; quartum, sed mutilum caput excerpta ex Hygini genealogia continet, quae Augustinus van Staveren olim publicavit; in quinto capite, cuius initium truncatum est, belli Troiani enarratio, e periochis Homericis consarcinata, a libro septimo Iliados incipit, decurritque in Graecis (nam in fine Latina pauca desunt) usque ad finem vicesimi quarti; post haec sextum caput, nullius pretii scholasticam conversationem continens, qualem Stephanus et Vulcanius p. 281. sqq. habent et apud Verweium quoque legimus, ita orditur: „Incipit ἡἐρμηνευματα ἰδὲ Libri xij περὶ συναναστροφῆς: de conversatione.“ Nihil hoc loco in ista inscriptione (ex qua aut Dositheum duodecim olim Interpretamentorum libros conscripsisse, aut, quae „capita“ superius dixi, tamquam libros numerata fuisse, et intercidiisse nonnullos ante hanc cotidianam conversationem, quam libri tertii sextum quasi caput esse statui, fortasse aliquis coniecerit) mihi morandum esse existimo; sed hanc rem aliis, quibus haec magis quam mihi cordi sunt, investigandam relinquo; neque longiore praefatione te defatigabo, si de Scaligerano codice et editis, quibus usus sum, libris certiore te fecero. Indicat autem Scaligeranum illum peryaria ac multa continentem codicem Catalogus bibliothecae Leidensis p. 342. N. 61. Ipse quidem Dositheana, quae fol. 89b . . . 92a continentur, transcripsit, hoc est tractatum forensem, quem dixi, legemque de parricidii poena ³. Mihi persuasi hoc ipsius Ios. Scaligeri manu factum apographum aut ex eodem libro, ex quo Claud. Puteani exemplum, a Petro Pithoeo editum ⁴, enatum est, aut ex hoc ipso Puteano exemplo transscriptum esse. Similiter tam certum est, quam quod certissimum, Io. Fr. Gronovii exemplum Hadrianarum sententiarum, quo pronepos Iacobus usus est ⁵, ex Vossiano codice, de quo iam diximus, descriptum fuisse. De libris editis, qui ad rem nostram faciunt, haec ex praefatione mea, pleniori Dositheanorum exemplo praemissa, repetenda esse videtur:

1) Divi Adriani sententias et epistolas ⁶ (ut Dositheum ipsum secutus inscripsi — vid. p. 202.) ediderunt

a) Henr. Stephanus, Glossaria duo etc. 1573. fol. coll. 299. . . 305. — Stephani codex, qui nescio utrum interierit an alicubi adhuc servetur, a reliquis codicibus scriptis multum recedit, tam omittendo totas paragraphos (ut eo nomine pro more nostratum utar), quam in multis locis scripturae variatione. Stephani editionem repetitam habes in

α) Bonaventurae Vulcanii thes. utriusq. linguae. Lugd. Bat. 1600. fol. coll. 299. . . 305.

β) Caroli Labbaei Glossar. Londini in aedib. Valpian. 1816. . . 1826. fol. p. 489. 490.

Nicolai Catharini editionem non novi.

b) Melior Hamenvelto Goldastus. Dosithei mag. liber III. continens Divi Adriani Imp. sententias et epistolas. M. H. G. maximam partem auxit, emendavit, illustravit. Excudebat P. de la Rouiere, M. DCI. 8. (pagg. 72.) Goldastum Sangallensi codice usum esse constat. eius exemplar repetierunt

α) Anton. Schultingius, iurispr. vet. L. B. 1717. 4. p. 857. . . 879. De Lipsicensi Hispanicoque Schultingianae iurispr. exemplis monere nihil opus esse videtur.

β) Io. Alb. Fabricius, biblioth. Graec. vol. XII. Hamb. 1724. 4. p. 514. . . 554. Hoc exemplum, non ipsius Goldasti, expresserunt

γ) Londinenses, quos ad α. β. citavi, p. 491. . . 500.

Culiacum in Obs. passim usam esse MS. Sang. inferius suis locis annotavi.

3) Cf. pagg. 212. sqq. — Obiter h. l. monere liceat operarum errore p. 213., vers. 9. annotationis, loco numeri 92. positum esse 101. 4) Cf. inferius N. 2. litt. α. 5) Cf. Fellenberg. iurispr. ant. tom. II. Bern. 1761. 4. p. 630. . . 633. 6) Fallitur Fabricius bibl. Graec. lib. IV. c. 39. vol. VII. p. 60. (ed. Harl. vol. VI. p. 366.) has sententias esse Hadriani Imp. interrogationes, quarum meminit Alcuinus ep. 102. [i. e. ed. Quercetani; ep. 143. ed. Froben.] asserens. Nam Alcuinum ad altercationem Hadriani et Epicteti, quam in Fabric. tom. XIII. p. 560. habes, respexisse ipse Fabricius in annotatione ad p. 563. tom. XIII. docet, et recte. Debuerat igitur Harlesius locum superius dictum corrigere.

- 2) Tractatum, quem Dosithei verba in p. 213. respiciens forensem dixi, ad manumissiones maximam partem spectantem
- a) ex cod. Scal. Latine sine inscriptione edidit Petr. Pithoeus ad calcem Fragm. Papiniani, Pauli etc. (Collationis LL. Moss. et Romm.) Lutetiae ex off. Rob. Stephani 1573. p. 113. . . 115. (Cf. Cuiac. Obs. XIII. 31.) Hoc exemplum saepius repetitum est, e. gr. ad calcem Cuiacianorum Cod. Theod. exemplorum (vid. edit. 1586. sive 1607. p. 135. 136. — errore scriptum est 334. 135. — appendicis, ubi superscriptum est „*Ex Dosithei Magistri Grammatica*“. Cf. etiam Hugonis ind. edd. ad calcem Pauli, Berol. 1795. 8. ed. p. 169. N. 35. et p. 172. N. 38. sed vide ibid. p. 150. l. f., ubi errare qui putaverint exemplum Cuiacianum a. 1566. editum habere tractatum, de quo loquimur, merito monetur. Post Genevense Cod. Theod. exemplum, anno 1586. editum, et Lugdunense, quod anno 1593. 4. prodiit, inscribitur tractatui nostro „*Fragmentum Regularum (ut videtur) Ulpiani*“; in Leidensi „*Veteris cuiusdam iuris auctoris fragmentum*“. Novissime, sed non item accuratissime, Pithoei exemplum Schillingius repetiit p. 803. . . 809., qui Pithoei notulas et suos ipsius commentarios subiecit, libelloque inscripsit „*Fragmentum Regularum ex veteri Iurisconsulto*“.
- b) ex cod. Voss., hic illic adhibito cod. Scal., Graece et Latine adiectis notis et emendationibus edidit Matthias Roever, qui libro ita inscripsit „*Fragmentum veteris Iurisconsulti de iuris speciebus et de manumissionibus, quod servavit Dositheus Magister in Exercitationibus Graeco-Latinis nondum editis*“ etc. Lugd. Bat. 1739. 8. Apographis, neque iis satis accurate transcriptis, Roeverum usum fuisse didici; quod ideo moneo, ne omnia, quae eius editio perperam habet (sunt autem satis multa) temeritati editoris adscribas.
- α) Roeverianum exemplum repeti curavit subiecitque commentariolos criticos, omnes fere ex Roeverianis depromptos, Io. Lud. Guil. Beckius? Vid. Ius civ. anteiust. Berolin. 1815. 8. tom. I. p. 251. . . 261.
- β) Quantum fieri posse videtur, si Roeverianum exemplar fundum editionis esse volueris, accuratissimam debemus Fr. Ad. Schillingio, qui in *Dissertatione critica de fragmento iur. Rom. Dositheano* (Lips. 1819. 8.) p. 14. . . 25. sane laudabili consilio tractatum illum accuravit. Praeterea facile mihi quilibet concedet, Valkensarium et Schillingium omnium, ne Cuiacio quidem, incomparabili viro, exopto, optime de Dositheo disputavisse.

7) Quod cum hic ipse vir in libelli, cui inscripsit „*Indicis codicum et edd. iur. Iust. prodr.* (Lips. 1823. 8.)“ praef. p. 1. testatus sit, falsos esse apparere, qui Fr. Aug. Bienero, celeberrimo apud Berolinenses antecessori, exemplum illud adscribendum esse statuerunt. Vid. e. c. Lud. Pernice, *Gesch. des Röm. Rechts, Halle* 1824. 8. p. 31. not. 159.

Scribendam Bonnae a. d. 17. Non. Ianuar. anni 1859cccccxxxii.

SIGNORUM EXPLICATIO.

- B. = Io. Lud. Gill. Beckii exemplum fragmenti de iuris speciebus.
Cui. *sive* Cuiac. = Cuiacii Observationes.
Fabric. = I. A. Fabricii bibliothecae Graecae vol. XII.
G. = M. H. Goldasti exemplum Sententiarum Hadrianarum.
Lond. *sive* Londin. = Londinense exemplar Glossariorum.
Ms. G. = Goldasti de codice Sangallensi narrationes.
Ms. S-G. = Codex MS. Sangallensis ex Niebuhrii apographo.
Pith. = P. Pithoei exemplum tractatus forensis.
R. = Matthiae Roeveri exemplum fragmenti veteris Icti de iuris speciebus.
S. = Scaligeranus codex MS.
Salm. = Cl. Salmasii de modo usurarum liber. Lugd. Bat. 1639. 8.
Schi. *sive* Schill. = F. A. Schillingii dissertatio de fragmento iuris Rom. Dositheano.
Schult. = A. Schultingii iurispr. antelust.
Steph. = Henr. Stephani Glossaria.
V. = Vossianus codex MS.
Valck. = L. C. Valckenaer in Miscell. Obs. tom. X, p. 108. sqq.
Vulc. = Bonaventurae Vulcanii thes. utriusque linguae.

Cf. praefatio nostra.

7. γ §. 1. 2 Θαυμαστόν ἐστίν³ καὶ ἐπαινετὸν⁴ τοσαύτη εὐφροσύνη⁵ τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἔργον μαθήσει⁶ διερμηνευμένον⁷. πρὸ τούτου γὰρ δυσὶν⁸ βιβλίοις⁹ συνέγραψα πάντα τὰ ῥήματα, | ἃ ἠδυνήθην τῇ ἡμετέρῃ ἐρμηνείᾳ¹⁰, ὅσα ἀναγκαῖα ὑπολαμβάνω, καὶ ὅλως¹¹ ὅσα ὠφελεῖ¹² ἀνθρώποις¹³ φιληταῖς τῆς λαλλίας Ῥωμαϊκῆς· οὐκ ἐδίστασα καὶ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ προσθεῖναι¹⁴, ἵνα ἔχῃς ὅπου σεαυτὸν¹⁵ γυμνάσης, ἀλλὰ καὶ εὐτυχῶς¹⁶ τέκνοις σοῖς καταλείψῃς¹⁷ μνημόσυρον¹⁸ καὶ ὑπόδειγμα φιλοπониῶν σου¹⁹. Ἦδη οὖν ἀρχώμεθα ἐρμηνεύειν, καθὼς²⁰

§. 1. Mirandum est et laudandum tanto ingenio hoc in libro opus doctrinae interpretatum. ante hoc enim duobus libris⁹ conscripsi omnia verba, | quae potui, nostra interpretatione, quae necessaria arbitror, et omnino quae prosunt hominibus¹³ amatoribus loquela¹⁴ Latinae: non dubitavi et in hoc libro adicere¹⁷, ut habeas, ubi te ipsum exerceas, sed et feliciter liberis²⁰ tuis relinques memoriam¹⁸ et exemplum studiorum tuorum. Iam ergo incipiamus interpretari,

δυναμέδα διδάσκειν III καλλίστα· ἀλλὰ τὰ κεφάλαια τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἐν ὅς ἐκάστου²⁶ ταῦτα ἔσομαι ΘΕΙΟΥ²⁸ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ²⁹, ἐξ ὧν μείζων εὐχρηστία ἀκολουθεῖ. ἀνθρώποις³⁰ ἀπὸ τούτου τοῦ ἀρχοντος. ἐγένετο καὶ λαλιότης³². διὸ ἀναγκαῖως εἰσὶν ἀναγνωστέα καὶ μνήμη παραδοτέα³³, εἰ μένοι θέλομεν³⁵ Ῥωμαῖστί λαλεῖν ἢ Ἑλληνιστί χωρὶς αἰτίας. οὕτως ἀρχώμεθα³⁷.

§. 2. Αἰτοῦντός τις, ἵνα στρατεύηται, | Ἀδριανὸς¹ εἶπεν Πού³ θέλεις στρατεύεσθαι⁴; Ἐπίγονου λέγον-

sicut possumus²⁵ docere III r.^α optima: sed capitula nominum et verborum unius cuiusque haec²⁷ erunt DIVI ADRIANI SENTENTIAE ET EPISTOLAE, ex quibus maior utilitas sequitur. . . hominibus³⁰ ab eo principio³², . . fuit et loquela: propterea necessario sunt legenda et memoriae tradenda, si tamen³⁴ volumus Latine loqui vel Graece³⁶ sine vitio. sic incipiamus.

§. 2. Petente quodam, ut militaret, | Adrianus¹ dixit: Ubi vis militare? Illo dicente In praeto-

1) Stephanus et Vulcanius p. 299. hanc inscriptionem habent: *Hadriani sententias*. Ἀδριανοῦ ἀποφάσεις. G. et Schult. hanc, quae nunc non quadrat: *Dosithei Magistri Liber III. continens D. Adriani Imperatoris Sententias et Epistolas*. Hanc recte edit. Lond. Quae e Dosithei libro tertio supersunt, *Hadriani Imperatoris Sententiae et Epistolae, ad vetus ius spectantes*. Optime Valckenaer. (Misc. Obs. X. p. 115.): „Graecae quae vocantur *Hadriani sententiae* a praefationum [ab ipso Dositheo compositarum] stilo non deflectunt, et eam movent suspicionem, Auctorem Latinum habuisse, e quo nonnulla Lexicorum istius aevi subsidio, Graece verterit Dositheus, qui ad istam postea versionem in usum puerorum Latina etiam vocabula adiecerit.“ 2) Totum hoc comma deest Steph. 3) G. ἐστίν. 4) V. ἐπαινετόν. Ms. S-G. ἐπαινιτόν. 5) V. εὐφροσύνη et edd. εὐφροσύνη. 6) Lego μαθήσει G. 7) V. διερμηνευμένον. Ms. S-G. διερμηνευόμενον. G. διερμηνευόμενον, quod omnes retinent. 8) Ms. S-G. διόν. 9) V. βιβλίοις. — Cf. praef. nostra. 10) V. et Ms. S-G. ἐρμηνεία. 11) Fabric. et Londin. male ὅλως. 12) V. et Ms. S-G. ὠφελεῖ, ut fere ubique littera ε pro ει posita. G. imperite ὠφελει, quod tamen omnes retinent. 13) V. et Ms. S-G. ἀνθρώποις, ut saepius eiusmodi sphalmata habent. 14) V. ὁμοῖς et ita paullo inferius iterum pro *hominibus*. 15) V. hic et paullo inferius *loquell*. 16) V. προσθεῖναι. 17) Male Londin. *adicere*. 18) V. et Ms. S-G. ὁπῶσε αὐτόν. Librarius ου et ω saepius promiscue posuit. G. ὅπως αὐτόν. Annotavit scriben-

dum esse ὅπου. 19) V. εὐτυχῶς. Ms. S-G. εὐτυχῶν G. annot. Ms. habet εὐτυχῶν. ipse scripsit εὐτυχῶς, quod tenent ceteri. 20) Inepte Londin. *libris*. 21) Ita V. et Ms. S-G. Temere G. et ceteri *καταλείψῃς*. 22) Verum codicis *μνημόσυρον*, *memoriam* non solum V. sed et Sangallensis codex, quo G. usus est, agnoscunt; G. vero praetermisit et inde annotavit: *delendae sunt particulae καί, et, si nihil desit*. 23) V. σῶ. Cf. not. 18. 24) G. καθ' ὧς. 25) V. *possimus*. 26) V. et Ms. S-G. ὡς ἐκάστοι. 27) V. *haec*. 28) V. et Ms. S-G. θεοῦ. 29) Idem *ἐπιστολάς*. 30) „*Sequitur hominibus*. Graecum hoc loquendi genus Latinum non agnoscit, quod quidem ego sciens sim. Pro eo apud probatos scriptores observatum est *Comitari alicui*“ G. — Sed equidem vereor, ne ante *ἀνθρώποις*, *hominibus* exciderit aliquid, et ita quoque post *ἐγένετο*, *fuit*; id quod asteriscis interpositis indicavi. Nam non assentior G., qui putat locum sanari posse, si ex Lectii auctoritate punctum post *ἀνθρώποις*, *hominibus* ponatur. 31) V. et Ms. S-G. *principi*. 32) V. *αλλοιότης*. 33) V. *αναγνωστέα* . . . *παραδοτέα*. 34) Latinius *siquidem* G. 35) V. *θέλωμεν*. 36) V. *latina eloquia vel graecae*. 37) Cuiacium emendavisse *ἀρχώμεθα* refert G.; sed ille Obs. XXI. 5. habet quod nos.

1) Steph. Ἀδριανός, *Hadrianus*, et sic ubique cum aspiratione. 2) G. quidem annotat: „*Stephani codex: Hadrianus respondit*.“ Sed minus recte G. annotavisse videtur; nam Steph. cum ceteris habet: *dixit*. 3) V. et Ms. G. *ποι*. 4) Steph. *στρατεύεσθαι*.

τος Εἰς τὸ πραιτώριον, Ἀδριανὸς ἐξήτασεν ὅσον μῆκος ἔχεις; [Ἄγοντος ἐκείνου] Πέντε πόδας¹⁰ καὶ ἡμισυ, Ἀδριανὸς εἶπεν Ἐν τοσοῦτῳ εἰς τὴν πολιτικὴν στρατεύου¹¹, καὶ εἰς καλὸς στρατιώτης ἔσῃ¹², τρίτῳ δὲ ψαλίῳ¹³ δυνήσῃ εἰς τὸ πραιτώριον μεταβῆναι.

§. 3. Δι' ἐπιστολίδιου αἰτουμένου τινος, ἵνα τὸν ἴδιον ἀπελεύθερον ἀπολέσῃ¹, δὴ πρὸ χρόνου κελεύσει ἐπαρχοῦ γαζοφυλακίου κατὰ νόμον Αἰλίου Σεντίου ἢ εἰς λιθοτομίας βεβλήκει², καὶ νῦν τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ ζητεῖς ἀπολέσαι ἀνθρώπου³, καὶ τὴν ἐπίδοσιν ἀφαιρέσθαι, ἀφ' οὗ ἤδη ἐξεδιχθήσῃ; ἀναιδῆς εἶ⁴.

§. 4. Αἰτουμένου τινος περὶ

rio, Adrianus interrogavit Quam staturam⁵ habes⁶? [Dicente illo⁷] Quinque pedes et semis¹¹, Adrianus dixit Interim in urbana¹² militia¹³, et si bonus miles fueris, tertio stipendii poteris in praetorium transire¹⁷.

§. 3. Per libellam petente quodam, ut suum libertum perderet, quem ante tempus iussu praefecti aerarii secundum legem Aeliam Sentiam ἢ in lautumias miserat, et modo congiarium huius peteret, Adrianus dixit Quid quaeris perdere hominem⁴ et congiarium auferre, ex quo iam vindictatus⁵ es? Inprobus es⁶.

§. 4. Petente quodam

ἴδιου υἱοῦ, ὅτι αὐτὸν ἡμέλει, δόθεν ὄντα⁸ καὶ πενόμενον, καὶ τρέφειν μὴ θέλοι⁹, ἐν ᾧ ἀπάσας τὰς οὐσίας αὐτοῦ¹⁰ δόδαπαρήκει. Ἀδριανὸς εἶπεν τῷ νεανίσκῳ¹¹ Φύλασσε σου τὸν πατέρα¹², ἵνα τοῦτον γὰρ σε ἐγέννησεν¹³. φρόντισον οὖν¹⁴ μὴ κάλιν περι σοῦ πρόσ με¹⁵ μέμψηται¹⁶.

§. 5. Κωδικίλλους τίς ποτε¹ Ἀδριανῷ παρέδωκεν², δι' ὧν ἐφασκεν³ πλείονας εἶναι δανειστές, οἵτινες ἀδικούς τόκους ἐξέπραξαν, ἐν οἷς τινες εἰς δηνάρια χίλια ἐξ αὐτῆς ἡμέρας δηνάρια ἑκατὸν ὑποστέλλαι, καὶ παρεκτός⁷ ἑκατοστῆς λαμβάνειν, καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν δαμελίζειν. Ἀδριανὸς εἶπεν Ὁ ἐπισημοτάτος ἀνὴρ⁹ ἐπαρχός μου περὶ τοῦτου πράγματος ἐκ-

de suo filio, quoniam enim¹ neglexeret² valedinarium⁴ et pauperem, et pascere nollet⁶, in⁷ quo omnes facultates suas expenderat⁸: Adrianus dixit iuveni¹⁰ Custodi¹¹ patrem tuam; ideo enim te genuit¹³; cura ergo¹⁴ | ne iterum de r. d te apud me¹⁵ queratur¹⁷.

§. 5. Codicillos¹ aliquis³ Adriano tradidit², per quos dicebat⁵ plures esse feneratores, qui ini- quas⁶ usuras exigebant, in quibus quosdam in denarios mille ex ipsa die denarios centum subducere, et extrinsecus⁷ centesimas accipere, et easdem iterum faenerari⁸: Adrianus dixit Vir clarissimus⁹, praefectus me-

5) V. adriano. ἐξήτασε. Ms. S-G. ἐξήτασε. Cuiac. Obs. XXI. 5. ἐξήτασεν. G. ἐξήτασεν. sed ceteri recte ἐξήτασεν. 6) Ms. S-G. futuram. 7) V. et Ms. S-G. ἔχει. 8) V. habet. 9) V. et Ms. S-G. item Cuiac. l. c. om. λέγοντος ἐκείνου, Dicente illo. Cum G. ea inserenda esse censuimus. 10) V. πόδες. 11) G. dimidium; sed V. et Ms. S-G. semis. 12) V. et Ms. S-G. urbanam. 13) Steph.: interrogavit interim in urbana militia — ἐξήτασεν ἐν τῷ ἐν τῇ πολιτικῇ στρατείᾳ — omissis omnibus, quae in medio esse debebant. V. et Ms. S-G. ἐν τοσοῦτῳ εἰς τὴν πολιτικὴν στρατεύου. Falso Ms. habere ἐν τοσαύτῳ εἰς τὴν πολιτικὴν στρατεύου. 14) Steph. γένη. 15) Steph. τρίτῳ βαθμῷ. 16) Steph. om. τό. 17) Steph. transcendens.

1) V. et Ms. S-G. ἀπολέσει. 2) V. λιθοτομίας βεβλήκει. Ms. S-G. λιθοτομίας βεβλήκει. G. legendum λιτομίας proposuit; sed nihil mutandum est. 3) V. ητι. Ms. S-G. ητι. Cuiac. Obs. XXI. 6.: αἰτουμένου. Steph. et G. ζήτητο. 4) Ita V. et Ms. S-G.; cum Stephano G. (et Cuiac. l. c.): ἀνθρώπου ἀπολέσαι, hominem perdere. 5) G. iudicatus. sed V. et Ms. S-G. uindicatus. 6) Steph. hoc comma ita habet: Διὰ βιβλίδιου αἰτουμένου τινος ἵνα ἀπελεύθερον αὐτοῦ κολάσῃ, δε πρὸ χρόνου εἰς λιθοτομίας καταδικαστός, μετὰ ταῦτα τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ ζήτητο. Ἀδριανὸς εἶπεν, Τί ζητεῖς ἀνθρώπου ἀπολέσαι ἐξ οὗ ἤδη ἐξεδιχθήσῃ, ἀναιδῆς; 7) Steph. de filio suo quod se, n. id. υἱὸς δε αὐτὸν κ. τ. λ. 2) V. negle ret. Steph. et G. negligeret. 3) Steph. et G. δόθεν οὖντα. 4) Steph. om. valedinarium. 5) Ita V. et Ms. G.; sed G. θέλει. 6) Steph. om. et pascere nollet, καὶ τρέφειν μὴ θέλοι. 7) V. et Ms. S-G. en. 8) Fabric. et Londin. αὐτοῦ. 9) Steph. in quae omnem substantiam suam consumserat, εἰς δὴ πάσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ δόδαπαρήκει. 10) Steph. iuveni dixit, τῷ νεανίσκῳ εἶπεν. 11) Steph. Tuere.

12) Steph., G. et Cuiac. Obs. XXI. 7. τὸν πατέρα σου. 13) Steph. G. et Cuiac. l. c. inserunt καὶ, et quod non agnoscunt V. et Ms. S-G. 14) Steph. om. οὖν, ergo. G. habet igitur; quamvis Ms. S-G. cum V. ergo habeat. Perperam idem! G. legendum esse οὗ μὴ annotat. 15) Steph. om. apud me, πρόσ με. 16) Ms. G. μέμψηται, non μεμψεται, ut Fabric. et Londin. asserunt. 17) V. quaeratur.

1) V. codicellos. 2) Steph. om. ποτε. 3) V. et Ms. S-G. aliquis qui. Steph. quidam. G. quis. 4) Steph. porrexit, ἐπέδωκεν. 5) V. et Ms. S-G. om. δι' ὧν ἐφασκεν, per quos dicebat. 6) V. et Ms. G. δίκους, inusuras. — Steph., Cuiacium (Obs. XXI. 9) et G. secutus sum. Sed pro iniq̄us malim iniustus, unde τὸ inusuras, δίκους exortum esse videtur. 7) V. et Ms. S-G. [sed hic codex omissis τοῖς π] ἐξήραξον εἰς χρυσί- exihebant [exihebant Ms. S-G.] νους π̄ ἐξ αὐτῆς ἡμερῶν in denariis centū ex ipsis die- rum centum denarios centum λε καὶ παρεκτός κ. τ. λ. subducere et extrinsecus etc. Ms. G. ἐξήραξον, εἰς χρυσί- εἰς αὐτῆς ἡμερῶν ὑποστέλλειν: in denarios centum ex ipsis dierum centum subducere. — „Emendo, inquit G.: ἐξήραξον, ἐν οἷς τινες εἰς χρυσί- εἰς αὐτῆς ἡμερῶν χρυσί- νους ἑκατὸν ὑποστέλλειν [sic]: exihebant, in quibus quosdam in denarios mille ex ipsa denarios centum subducere. Χρυσίος non est denarius, sed solidus“. Steph. ita habet: exihebant, in quibus quosdam in denarios mille continuo dierum centum et extrinsecus etc. ἀπῆγον, ἐν οἷς τινες δηνάρια χίλια ἐξ αὐτῆς ἡμερῶν ἑκατὸν καὶ παρεκτός κ. τ. λ. Cuiacium l. c. et G. secutus sum, nisi quod ἐξήραξον pro ἐξήραξον legi, et ὑποστέλλαι pro ὑποστέλλειν ex Ms. recipiendum esse duxi. 8) Steph. accipere et eadem pecunia rursus faenerare: λαβεῖν καὶ τὰ αὐτὰ χρήματα πάλιν δαν. 9) V. et Ms. S-G. ο ἐπισημοτάτος, omissio in Graecis nomine ἀνὴρ. Sed Steph., Cuiac. l. c. et G. legunt δ [Articulus om. Steph.] ἐξοχωτάτος ἀνὴρ: Eminentissimus vir.

τινάξει¹⁰ καὶ ἀναγγελεῖ¹¹ μοι¹².

s. a. §. 6. Δι' ἐπιστολίδου Ιλλαι-
τοδντὸς τινος¹ εἶναι αὐτῶ
περιουσίαν² ἐπιπέρας³ δέξας,
ἀλλ' ὅτε ἵππον δημόσιον ἤ-
ταίτο⁴, παραλελειμμένον
αὐτῶν⁵ εἶναι, πρὸς διετίας
ἀποφάσει ἐπάρχου ἐπὶ ἐπι-
αυτῶ πολυδρόμῳ ἐκχωρή-
σαι. ⁶, ἐπειδὴ διαβολὴ παρ-
εξελήλυθε, ἣν δοῦλοι παρ-
ώξυναν⁷. Ἀδριανὸς εἶπεν Ὁ-
στις⁸ ἵππον αἰτεῖ δημόσιον,
ἐξημαρτημένος⁹ εἶναι ἀφεί-
λει. τὰ λοιπὰ δὲ¹¹ ζῶσθι¹²
σθ¹³ δοκιμάσεις¹⁴.

s. β. §. 7. Αὐτοῦτὸς τινος ἐπι-
τραπήναι αὐτῶ τὸν¹ πατέρα
ἐαυτοῦ² ἀπὸ ἐξορίας | μετα-
καλέσασθαι³. Ἀδριανὸς εἶ-
πεν⁴ Ἰπὸ⁵ τίνος ἐξώρισται;
Ἐκεῖνον λέγοντος Ἰπὸ ἐπ-
άρχου⁶. Ἀδριανὸς εἶπεν
Ἄφες ὄψωμαι τὰ ὑπομνή-
ματα, σὺ⁷ δὲ φρόντισον
ἐπαρῆσθαι πρὸς με¹¹.

us, de ea re excutiet et re-
nuntiabit mihi¹².

§. 6. Per libellum Illi pe-
tente quodam¹ esse sibi
facultatem² equestris di-
gnitatis, sed cum equum
publicum peteret, prae-
teritum eum⁴ fuisse, ante
biennium decreto prae-
fecti uno municipio ex-
cedere. ⁵, quoniam⁶ cri-
men intervenerat, quod
servi⁷ concitaverant: Adri-
anus dixit Qui⁸ equum
petit publicum, emendatus
esse debet; cetera autem
vitae tuae¹² probabis¹⁴.

§. 7. Petente¹ quo-
dam permitti sibi² pa-
trem suum ab exilio | re-
vocari: Adrianus dixit³
A quo exiliatus est? Illo
dicente A praefecto⁶:
Adrianus dixit Sine vi-
deam commentarios; tu
tamen¹⁰ cura reverti ad
me¹¹.

§. 8. Αὐτοῦτὸς τινος ἐαυ-
τὸν ὑπονοθευθῆναι¹ ὑπὸ
ἰδίων ἀπελευθέρων, καὶ ἔχειν
ἰδία ἐργαστήρια, ἐν οἷς αὐ-
τοῦ⁴ πραγματεύονται ἐκ τῶν
αὐτοῦ χρημάτων⁵, καὶ μὴδὲν
ἀπ' ἐκείνων⁶ λαμβάνειν ὁ
οὐδ' ἀπὸ συγγήγορος⁷ τῶν ἀπελευ-
θέρων ἀπεκρίθη, ἐπὶ⁸ πολ-
λῶ χρόνῳ αὐτοῦς⁹ τῶν πατέρων
αὐτῶν¹⁰ ἕν' ἕκαστον¹¹
παρεσχηκέναι δραχμὴν, καὶ
ἔτι ἐτοιμούς εἶναι παρ-
εἶναι¹², εἰ αὐτοῖς ἐπιτρέ-
ποι¹³ πραγματεύεσθαι. || Ἀ-
δριανὸς εἶπεν¹⁶ Φροντί-
σατε οὖν¹⁷, μὴ πάλιν¹⁸
μὲμνηται¹⁹ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς²⁰
νοῦν κοινὸν ἔχη²¹.

§. 9. Διὰ βιβλίδου λέγον-
τος τινος πατέρα ἴδιον ἀ-
ποπερισκέσθαι, καὶ αὐτῶ¹
δικουρίαν² ἀφῆρῆσθαι, ἣν
ἀπῆται³, καὶ εἰ τίνα ἄλλα
γεγόνισαν δίκαια⁴ εἶτα
αὐτοῦτὸς τινος, Ἀδριανὸς

§. 8. Dicente quodam
se circumventum esse² a
suis libertis³, et habere
suas tabernas, in quibus
ipsi⁴ negotiantur de suis
pecuniis⁵, et nihil ab il-
lis accipere: ergo advo-
catus⁷ libertorum re-
spondit, in⁸ multo tem-
pore eos⁹ patrono suo
unumquemque praestitis-
se denarium, et adhuc
paratos esse¹² praestare,
si¹³ eis¹⁴ permitteret¹⁵
negotari: || Adrianus di-
xit¹⁶ Curate ergo¹⁷, ne
iterum¹⁸ queratur¹⁹; sed
et ipse sensum commu-
nem habeat²¹.

§. 9. Per libellum di-
cente quodam patrem
suum confiscatum esse, et
sibi decuriam² ablatam
esse, quam petebat³, et
siqua alia fuissent iusta:
quae⁴ petente quodam, A-

10) V. ἐπινασσι. Ms. S-G. ἐπινασι. G. ἐπινασαι [sic].
De Steph. vid. not. 13. Cuiacius ἐπινασαι legens aliquid ante
hoc verbum excidisse putavit. 11) Ms. S-G. ἀπαγγελεῖ.
Cuiac. l. c. ἀπαγγελλεῖ. G. ἀπαγγελεῖ. 12) V. et Ms. S-G.
renuntiate mi. 13) Steph. praefectus meus, de hoc iudi-
cabit, et renuntiabit mihi per libellum: ἐπαρχος ἐμὸς,
περὶ τούτου ἔδικασεν, καὶ ἀπαγγέλλει μοι διὰ βιβλίου.

1) Steph. hoc comma ita oritur: Dicente quo-
dam: Αὐτοῦτὸς τινος. Cf. not. 13. ad §. 5. 2)
Steph. substantiam: περιουσίαν. 3) V. ἥτις. Ms.
S-G. εἶπεν. 4) Melius est Stephani se: αὐτῶν.
5) V. πολυδρόμῳ ἐκχωρησαι: municipio es cedere;
Latina Ms. quoque G. ita habet. G. cum Cuiac.
(Obs. XXI. 9.) et ceteris ἐκχωρησαι. annotat: *Vertere
debebat, praeteritum se fuisse ante biennium, quum
decreto praefecti unum annum municipio excessisset.*
Equidem vercor, ne satis recte Graeca Latinis reddita
sint, sed aliquid exciderit ex eo loco, ubi asteri-
scos posui, vel ex proxime superiore quodam; nam si
v. c. ἐκχωρησαι ἀναγκασθέντα: excedere coactum le-
gamus, satis bene pro Dositheanis omnia sibi
constant. 6) Ms. G. quomodo [? nihil annotavit Nie-
buhr.] 7) V. et Ms. S-G. inter uenerant quod eme-
rui. 8) V. παρωξυνικα. Ms. S-G. παρωξυνισαμ. —
9) Steph. peteret, prae- ἤταίτο, παραλελειφθαι
termissum se esse, secu- αὐτῶν διαβολὴν δου-
rum criminis, quod ipsi λια ἦν αὐτοὶ παρωξυναν
concitaverunt: Qui etc. Ὅστις x. τ. λ.

10) V. et Ms. G. ἐξημαρτηθῆναι. Cum Steph. Cuiacius
(Obs. XIV. 33. et XXI. 9.) et G. habent διωρθωμέ-
νος, quod e glossemate natum esse dicit, sed tamen
recepit G. 11) Steph. et Cuiac. l. c. τὰ δὲ λοιπὰ.
12) V. et Ms. S-G. ζῶσθι. vitae tuae. Malim vita tua.
G. (et Cuiac. l. c.) ζῶσθι σὺ: vitae tu. Steph. habet:
vitae tuae ipse: τοῦ βίου σου αὐτός. 13) V. et Ms.
S-G. δοκιμάσεις. 14) Ms. S-G. probabilis.

1) Steph. Postulante. 2) V. permitti se ibi. Ms. S-G.

permittit se sibi.

3) V. et Ms. S-G. om. articulum.
4) Steph. αὐτοῦ. 5) Steph. ἐξορισμοῦ ἀνακαλέσασθαι.
6) Steph. hoc loco et paullo inferius om. Ἀδριανὸς
εἶπεν: Adrianus dixit. 7) G. et ceterae edd. ἀπὸ.
8) Propter ὁμοιοτέλευτον V. et Ms. S-G. (nihil anno-
tante G.) om. Ἰπὸ τίνος . . . ἐπάρχου: a quo . . .
praefecto. 9) V. σοι. 10) Ita V. et Ms. G.; sed G.
recepit ex Steph. autem, ex nota ortum esse τὸ tamen
opinans. 11) Steph. redire ad me: ἐπαρῆσθαι πρὸς ἐμὲ.
12) Steph. et G. περιγεγραμῆσαι. sed ipse G. anno-
tavit: Legendum ex Ms. ὑπονοθευθῆναι. 2) Ex Steph.
et G. recepi esse, quod V. et Ms. S-G. om. 3) V. et
Ms. S-G. a suis alibertis. 4) V. om. αὐτοὶ: ipsi, et
hoc quidem om. etiam Ms. S-G. 5) Steph. de sua
pecunia: ἐκ τοῦ ἰδίου χρημάτων. V. et Ms. G. ex τῶν
αὐτῶν [αὐτῶν V.] χρημάτων. 6) Editi ἀπὸ ἐκείνων.
7) Steph. Aduocatus ergo: ὁ συγγ. οὖν. G. omisso
articulo οὖν συγγ. Sed Ms. S-G. cum V. articulum agno-
scit; nec abesse potest. 8) V. et Ms. S-G. om. in. item
Steph., qui tamen et ἐπὶ om. 9) Steph. om. eos: αὐτοῦς.
10) Steph. αὐτοῦ. 11) Editi: ἕνα ἕκαστον. 12) V.
et Ms. S-G. (nihil tamen admonente G.) ex Graecis
om. δραχμὴν . . . παρέχειν, ex Lat. praestitisse . . .
paratos esse. τὸ praestare habet V.; nescio an Ms.
S-G. quoque habeat. 13) V. et Ms. S-G. se. 14) Editi
illis. 15) V. et Ms. S-G. om. ἐπιτρέποι: permittet. 16)
Steph. om. (nihil admonente G.) negotiari . . . dixit:
πραγματεύεσθαι . . . εἶπεν. 17) Steph. om. ergo:
οὖν. 18) V. et Ms. S-G. om. πάλιν: iterum. 19) V.
quaeratur. 20) V. ουτος. 21) V. et Ms. S-G. εχει:
habet. Malim ἔχέτω, habeto. 22) Steph. queratur: com-
munem sensum habete: μὲμνηται. κοινὸν νοῦν ἔχετε.

1) G. et Cuiac. (Obs. XXI. 10.) αὐτῶ. sed tamen
sibi habet G. 2) Scribendum esse δικουρίαν anno-
tat G. De Steph. cf. not. 16. V. habet δικουρίαν. Ms.
S-G. δικουρίαν. 3) Cuiac. l. c. et G. απαιτεῖ, petit.
sed ipse G. ann. Ms. ἀπῆται: petebat. 4) V. et Ms.

ἐξήτησεν Πότε δ πατήρ σου ἀποπεφισκωμένος εἶη; Ἀεργοντος ἐκείνου Πρὸ ἐτῶν δέκα, Ἀδριανὸς ἠρώτησεν ἧ Διὰ τί οὐ πρότερον ἤκουσας ὅ τὸν ἐπαρχὸν καὶ περὶ τούτου ἐμίμνω; ἔάν γάρ¹⁰ ἀρξάμεθα πράγματα ἢ καλῶς ἢ κακῶς¹¹ κεκριμένα μετακαλεῖν, | οὐδὲν τετελεσμένον εἶναι¹² αὐτὸς σαυτῷ¹³ ὑστέρησαι¹⁴.¹⁵

§. 10. Οὐρβικὸς λέγοντος Πριμιτίβου ἔλευθερῶσαι θέλοντα ὁ δούλον [ἴδιον³], κεκλωσμένον εἶναι ἄπο ῥεστούτης, μητρὸς ὄρφανῆς⁴. εἰς ἀδικίαν γὰρ τῆς ὄρφανῆς τοῦτο γίνεσθαι εἶναι γὰρ αὐτὸν πραγματευτὴν αὐτῆς⁵, καὶ δι' αὐτὸν τὰ πράγματα πάντα τῆς ὄρφανῆς διοικούμενα⁷. Ἀδριανὸς ἐξήτησεν⁸, ποίας ὁ ἡλικίας ἢ ὄρφανῆ¹⁰ εἶη; λέγοντος τοῦ συνηγ-

drianus inquisivit Quando pater tuus⁴ confiscatus esset⁴? Dicente illo Ante annos decem, Adrianus interrogavit⁷ Quare non antea audisti⁸ praefectum et de hoc questus es⁹? si enim coeperimus¹¹ res aut bene aut male¹² indicatas revocare, | nihil consummatum erit; ipse tibi defuisti¹³.¹⁴

§. 10. Urbico dicente Primitivum manumittere volentem servum [suum³], vetitum esse⁴ a Restuta, matre pupillae⁵: in fraudem enim pupillae hoc fieri; esse enim eum actorem eius⁶, et per eum res omnes pupillae administratas⁷: Adrianus inquisivit, cuius aetatis pupilla esset? Dicente advoco, decem

ρου, δέκα εἶναι ἐτῶν, Ἀδριανὸς εἶπεν Πείσον τοὺς κριτὰς¹¹ μὴ ἀφείλιν τοῦτον III περὶ ταύτην¹² προσηγορίαν ἔλευθεροῦσθαι.

§. 11. Λεγούσης τινὸς γυναικὸς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἴδιου υἱοῦ ἀφρηθῆσαι ὑπὸ τινος . . .¹, καὶ λέγοντος υἱὸν ἴδιον εἶναι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀνήκειν τὴν ἐπίδοσιν ἀπεκρίθη ἡ γυνὴ Ῥωμαϊκὴν αὐτὴν γεγονέναι, καὶ δέλτους μόνον συγγεγραμέναι, γάμους δὲ μὴ γεγονέναι ἠρνήσατο ἄλλος, ὅστις ἑαυτὸν ἔλεγεν πατέρα αὐτοῦ εἶναι. Ἀδριανὸς εἶπεν Ὅτι οὖν μὴ ἡ υἱὸς σός, τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ . . .³ ἀφαιρῆσθαι. Μὴ δυναθῆντος οὖν αὐτὸν ἀποδείξει υἱὸν ἴδιον εἶναι, περὶ οὗ ἤγετο, | Ἀδριανὸς ἐκέλευσεν πρὸς ἑαυτὸν τὸν παῖδα καὶ ἐπηρώτησεν, πα-

esse annorum, Adrianus dixit Suade iudices¹¹ non debere eum III circa eam¹² appellatio- nem manumitti.

§. 11. Dicente quadam muliere congiarium sui filii ablatum esse a nescio quo . . .¹, et dicente filium suum esse, et ad se pertinere congiarium: respondit mulier Latinam² se fuisse, et tabulas solum conscripsisse; nuptias autem non fuisse: negavit alius, qui se dicebat patrem eius esse: Adrianus dixit Cum ergo non erit filius tuus, congiarium eius . . .³ auferri. Non potente ergo eum ostendere filium suum esse, de quo agebatur, | Adrianus iussit apud se puerum et interrogavit,

S-G. om. *τίνα, quae*, ut faciunt Cuiac. l. c. et G., qui ita habent *καὶ εἴ τ. α. γ. δίκαια αἰτοῦντος*, [incisionem non habet Cuiac.] *Ἀδριαν. et siq. a. f. iusta, quae peteret: Adrian.* G. omnino ita Dositheum acrispisse videri ann.: *καὶ εἴ τ. ἄλλα πολλὰ ἐγεγόνεσαν τοῦ ἴδιου δικαίου, ἔ δπαιτοῦντος* (vel *ἀρπατοῦντος*) αὐτοῦ, Ἀδρ. ἐξήτ.: *et siq. alia multa f. sui iuris, quae petente illo Adr. inquis.* 5) V. et Graecum secutus sum; G. *suus*. 6) In V. ante *τὸ ἐσσε* steterat *est*, quod deletum est, ut videtur propter Graecum *εἶη*. 7) G. *εἶπε, dixit*. 8) Pro *ἤκουσας τὸν, audisti p.* veritatem sententiae exigere *ἠλεύσω πρὸς τὸν: adisti p.* annotavit G. 9) Verba Ἀδρ. ἠρώτ. [εἶπες G.] . . . ἐμίμνω: *Adrian. interrog.* [dixit G.] . . . *questus es* omnia om. V., et Cuiacius quoque, quoniam eadem verba a cod. Sangallensi pariter absumt, quem codicem si diligentius tractavisset G., nihil erat, quod annotaret: „Causam, quamobrem haec verba Cuiacius externarit, non quitus sum capere“. 10) Pro *ἔάν γάρ* V. et Ms. S-G. *αν*, et ita Cuiac. omittit *γάρ*. 11) V. et Ms. S-G. *siquae perimus*. G. annot. „In Ms. *quae eperimus* est pro *coeperimus*: et supra contrario exemplo *ecus* pro *equus*“. 12) V. *πράγματα η. καλῶς η. καλῶς* [sic]: *res aut bene aut male*. Cuiac. et G. habent *πρ. κακῶς ἢ καλῶς: res male aut bene* Ms. S-G. om. ἢ *καλῶς, aut male*. 13) Ms. G. [? nihil admon. Niebuhr.] et Cuiac. *ἔσθαι*. 14) Stephanum *ἑαυτῷ, sibi* habere falso annotavit G.; sed V. et Ms. S-G. ita habent. 15) V. et Ms. S-G. om. *ὑστέρησαι: defuisti*. 16) Steph. ita locum exhibet: *et sibi decuriam abi. esse et multa alia sui iuris: Quare n. a. aud. p. et de h. q. es? ipse t. defuisti: καὶ αὐτῷ δεκάδα ἀπηνέχθαι καὶ ἄλλα πολλὰ τοῦ ἴδιου δικαίου Ἀτίνα ἀπαιτοῦντος, Ἀδριανὸς ἠρώτησεν, Διὰ τί οὐ πρ. ἤκ. τ. ἐπ. καὶ π. τ. ἐμ.; αὐτ. σαυτῷ ὑστέρησαι*.

1) Steph. Ῥορβικὸς λέγ. *πριμιτίβου*. 2) V. et Ms. G. *θέλοντα, volentem*. 3) Cuiac. (Obs. XIV. 33.) om. *δούλον ἴδιον*, tamquam spuria, quae tamen a V. et Ms. G. [sed nequaquam a Steph., qui

neque in Graecis, neque in Lat. ea habet, ut falso G. asseruit] agnoscuntur. Vocem *ἴδιον, suum* tamquam suspectam circumsepsi; nam nomen *δούλον, servum*, quamvis non ita bene collocatum sit, stare tamen poterit. Haec, quasi inflatis buccis ann. G.: „Verba sunt traiecta alia, quaedam deperdita, quae sic repono: Οὐρβ. λέγ. Πριμ. δούλον ἴδιος ὄρφανῆς ἔλευθερῶσαι θέλοντα, κεκλω. αὐτὸν εἶναι ἀπ. Ῥεστ. μητρ. ὄρφ.: Urb. dic. Prim. servum suae pupillae manumittere volentem, vel se esse a Rest. matre pup. Ita si divinisset Veritatis praestes [Cuiacius], verius numquam potuisset.“ [?] 4) V. et Ms. S-G. om. *κεκλωσμένον εἶναι, vetitum esse*. 5) Steph. *esse matrem pupillae: εἶναι μητέρα ὄρφανῆς*. 6) Pro *τοῦτο γίν. . . αὐτῆς, hoc fieri . . . eius* V. nihil nisi o. *πραγματευτῆς αὐτοῦ, actor eum eius* habet. Steph. et Cuiac. [sed hic ex quibusdam tantum editt.] l. c. om. *αὐτῆς, eius*. Immerito igitur G, ann.: „Non male et ista restituimus. Nam MS. lectionem non emam, quod dici solet, vitiosa nuce, οὐδ' ἰσχυρὸς μῆξ.“ Potius fuerat MSti scripturam indicare, quod tamen non fecit G.; habet autem, fere ut V., Ms. S-G. pro *εἰς ἀδικίαν . . . αὐτῆς* haec: o *πραγματευτῆς αὐτοῦ τὴν αὐτῆν*, et ex Latinis omittit verba *in fraudem . . . esse enim*. Londinenses, procul dubio incuria, *αὐτῆν* post *αὐτῆς* habent. 7) V. et Ms. G. cum G. *secati sumus*; nisi quod ex Latinis *πάντα* adiecimus; G. annotatione propos. *πάντα τὰ πράγμ.* Steph. et Cuiac. *καὶ διὰ τούτου πράγματα διοικῆσθαι, et per eum res administrari*. 8) Steph. et Cuiac. *ἀνεξήτησεν*. 9) V. *ποίη*. 10) V. η. *ὄρφανῆς*. 11) Steph. multis om. ita habet: *inquisivit persuaderi iudicibus, ἀνεξήτησεν πῶσαι τ. κρ.* 12) V. *τὴν αὐτῆν*. 13) Lego *hanc*. G.

1) Aliquid ex hoc loco, nescio quid, excidisse apparet. 2) Iam Cuiacius Obs. XXI. 7. docuit Dositheum scribere debuisset *ciuem Romanam*. 3) Excidit, mea quidem sententia: *δεδήλωται δι' ἀδικίας: manifestum est iniuria*, vel huius simile quippiam; scilicet si verbo *ἀφαιρῆσθαι, auferri* hic locus debetur,

ρὰ τίνι διατρέβοι; * [Λέγοντος δὲ τοῦ παιδὸς Παρὰ μητρὶ.] * Ἄδριανὸς τῷ ἀνδρῶπι εἶπεν Ἀναιδέστατε, ἀπόδος τὴν ἀλλοτριαν ἐπίδοσιν *.

§. 12. Αἰτουσῆς τινὸς γυναικὸς * περὶ φροντιστοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ὃς * αὐτῷ τριετίαν παρῆσχευ τροφεία, καὶ σήμερον τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ ἀφῆρκεν. Ἄδριανὸς τὸν φροντιστὴν ἐξήτασεν *, τ. γ. πότε εἴη ἐπίτροπος || δεδωμένος, καὶ εἴ τι παρῆσχευ καὶ * τῷ ὄρφανῷ; ὁ φροντιστὴς εἶπεν *, ὅτι ὁ κοινωρὸς αὐτοῦ ἀπὼν εἴη, καὶ μή-

apud quem moraretur? [Dicente autem puero Apud matrem.] * Adrianus homini dixit Improbissime, redde alienum congiarium *.

§. 12. Petente quadam muliere * de curatore filii sui, qui ei trienni-um non praestiterat * alimenta, et hodie congiarium eius abstulit: Adrianus curatorem * interrogavit, quando esset procurator || datus, et siquid praestitisset pupillo? curator dixit *, quoniam socius eius absens esset, et

δε δυνῆσθαι * τί ποτε μόνος * παρέχειν * Ἄδριανὸς * εἶπεν τῷ φροντιστῇ Διὰ τοῦτο οὐκ ἐδόθη, ἵνα λιμῶ πνέξῃ * τὸν ὄρφανόν; κατὰ δύναμιν οὐκ τῆς ὑποστάσεως τροφεία αὐτῷ παρέχευ *.

§. 13. Ἐν τοσούτῳ δὲ ἐντυχέν τις * Ἄδριανῷ * λέγων Οἱ υἱοί μου, Κύριε, ἐστρατολογήθησαν *. Ἄδριανὸς εἶπεν Ἐπ' ἀγαθῷ *. Ἀπεκρίθη * [ἐκείνος?] * Ἄλλὰ ἰδιῶται εἰσιν καὶ φοβοῦμαι μή τι παρὰ τὸ καθήκον ποιήσουσιν * καὶ ἐρημόν με καταλίπωσιν * Ἄδριανὸς

non potuisset aliquid socius praestare: Adrianus dixit curatori Propter hoc ergo datus es, ut fame neces * pupillum? pro modo ergo facultatis alimenta ei praestata *.

§. 13. Interea autem interpellavit quis * Adriano dicens Filii mei, Domine, militiae capti sunt *: Adrianus dixit Feliciter [in bono?]. Respondit [ille?] t. δ. Sed inscientes * sunt et timeo ne quid extra ordinem faciant et miserum * me relinquant. Adrianus

4) Quae unciis angulatis inclusi, cum omnino deesse viderentur, de meo non inferre nequivi. 5) Loccus depravatissimus. spero fore, ut non omnino quae emendare ausus sum, a rei peritis improbentur. V. et Ms. S-G. (G. multa perperam indicavit) ita habent: Λέγοντος τινος τὴν ἐπίδοσιν... ὑπὸ [ἴπο V.] τινος καὶ λ... ἀνηκεῖν [ἀνηκεῖν V.]... γαμοῦς δὲ μὴ γεγενῆσθαι μὴ δυνῆσθαι [δυνῆσθαι V.] οὐκ περὶ οὐ ηἴτο Ἄδρ. εἶπεν οτι... υἱὸς σοῦ τὴν ἐπίδ. αὐτοῦ [ἀπὸ Ms. S-G.] ὑπὸ τινος ἀφαιρισθῆναι οστις ἐλεγεν πατέρα αὐτοῦ εἶναι [ἐναί Ms. S-G.] Ἄδριανὸς ἐκέλευσεν... ἐπηρωτησέν [ἐπερωτησέν Ms. S-G.]... διατρέβοι. Ἄδρ. τῷ ἀνδρ. [ἀνδρ. V.] εἶπεν... ἐπίδοσιν: Dicente quodam congiarium... a nescio quo et d... pertinere... nuptias autem non fuisse. non potenti [sic uterque cod.] ergo de quo agebatur Adr. dixit cum... filius tuus congiarium eius a nescio quo auferri qui se dicebat patrem eius esse Adrianus iussit... interrogavit... moraretur Adr. homini... congiarium. — Steph.: Dicente quad. m., cong. filii sui abl. esse. a n. quo; eumque fil. pertin. congiarium: negavit alius: Respondit m... tabulas quidam scriptas fuisse, nuptias vero non f. Quum ergo non potuisset eum ostendere... agebatur, Cum non sit tuus filius, congiarium redde. Λέγοντος τινὸς γυναικὸς τὴν ἐπίδ. τ. ἰδ. υ. ἀφ. ὑπὸ τινος: αὐτὸν τ. υ. πρὸς αὐτὴν ἀνήκ. τὴν ἐπίδοσιν ἠρνήσατο ἄλλος. Ἀπεκρίθη γυνή... αὐτὴν γεγενῆσθαι, καὶ δέλους μὴ γεγράφθαι, γαμ. δ. μ. γεγ. Μὴ δυνῆσθαι... περὶ οὐ ἐπράττετο. Ὅποτε μὴ εἴη σοῦ υἱός, τὴν ἐπίδοσιν ἀπόδος. — Cuiacius, Obs. XXI. 7., „Et hoc quidem, ait, quod in utroque exemplari [Sangallensi puta, et quo Steph. usus fuerat] expressum est depravatissime, meo iudicio partim ex hoc, partim ex illo ita restituendum et redintegrandum est, detracta verborum alienorum interiectione et proprietate iteratione superflua: Λέγοντος... ὑπὸ τινος, οστις ἐλεγεν πατέρα αὐτοῦ εἶναι καὶ πρὸς αὐτὸν [male Fabrot. αὐτοῦ] ἀνήκειν τὴν ἐπίδοσιν, ἠρνήσατο ἄλλος. ἀπεκρίθη γυνή, Ῥωμαῖκην αὐτὴν [αὐτὴν G.] γεγενῆσθαι [αὐτὴν γεγενῆσθαι male Fabrot.] καὶ δ. μόνον συγγεγράφθαι, γ. δ. μ. γεγενῆσθαι. μὴ δυνῆσθαι... περὶ οὐ ἐπράττετο, Ἄδριανὸς τῷ ἀνδρῶπι εἶπεν Ὅποτε μὴ εἴη σοῦ υἱός, ἀναιδέστατε... ἐπίδοσιν.“ Et ita G. textum Graecum recepit, Latinum vero hunc: Dicente... nescio quo, qui se dicebat patrem eius esse, et ad se pert. cong.; negavit alius: respondit mulier, Latinam se natam fuisse et t. s. c. n. a. n. f. non potente ergo... agebatur, Adrianus homini dixit: Cum ergo non sit tuus filius, improbis-

sime... congiarium. Adhuc superest, ut, quomodo G. sententiam restaurandam esse opinatus sit, referam: Λέγοντος... [ut Cuiac.]... πρὸς αὐτὸν ἀν. τ. ἐπ. Ἄδριανὸς ἐκέλευσεν [hoc certe rectius, quam ἐκέλευσεν] πρὸς... [ut nos habemus]... διατρέβοι;... ἀρνήσατο ἄλλος, ὑπὸ τινος ἀφῆρκετο ἢ ἐπίδοσιν, καὶ ὃς ἐλεγεν αὐτὸν υἱὸν ἰδίου εἶναι, καὶ... ἀπεκρίθη ἢ γυνή etc. [i. e. cetera ut Cuiac.]: Dicente... [ut in Latinis, quae praecedunt]... pertinere congiarium, Adrianus vocavit ad se puerum e. i. a. q. moraretur?... negavit alius, a quo auferebatur congiarium, et qui dicebat eum filium suum esse et... Respondit mulier etc. [ut in antecedentibus Latinis sunt]. G. Lacunas, ait, asteriscis notatas sine ἀπογράφῳ, aut meliore ἀπογράφῳ, non, opinor, ipse Apollo restituit.

1) V., Ms. S-G., Cuiac. (Obs. XXI. 7.) et G. Αἰτουσῆς τινὸς γυναικὸς. 2) V. et Ms. S-G. Petente quodam mulieris. 3) Cuiac. αὐτῆς ὡς. 4) Ita V. Ceteri παρῆσχευ. 5) Ita V. et Ms. G.; sed G. praestitit. 6) V. et Ms. S-G. curator. 7) Ita V. et Ms. S-G.; sed G. et Schult. habent ἐξήτασεν, ceteri ἐξήτησεν. 8) Ita V. et Ms. G. Ceteri παρῆσχευ. G. proposuit παρῆσχευ. 9) Ex Cuiac. εἶπεν, dixit, om. V. et Ms. G., recepimus. Alieni appetens G. annotavit: Verbum εἶπεν, dixit, quod desiderabatur, adiecit. 10) V. μὴδε δυνῆσθαι. Ms. G. μὴδε δυνῆσθαι. sed Ms. S-G. μὴδε δυνῆσθαι habet. Cuiac. G. et ceteri μὴ δυνῆσθαι. Annotat G. „Scripserat lector μὴ ἐδυνῆσθαι. Dositheus vero μὴ δυνῆσθαι, per syncope, ut voluit Grammatici.“ 11) Ms. G. μονῶς. 12) V. παρῆσχειν. 13) V. et Ms. G. τῷ ἀδριανῶ. 14) V. Πῶς λιμῶ πνέξῃ. Ms. G. τινέξῃ. Cuiac. πνέξῃς. 15) Ms. G. necesse, G. eneces. 16) Stephano tota §. 12., ut et sq. §. 13. defuit.

1) V. et Ms. S-G. om. τις, quis. 2) V. et Ms. S-G. ἐν. εὐτυχεν ἀδριανῶ [ἀδριανῶ V.]; Fabric. et qui eum secuti sunt Londinenses ἐντέτυχεν. 3) V. et Ms. S-G. στρατολογήθησαν. sed G. falso annot. στρατολογήθησαν. Cuiac. (Obs. XXI. 10.) et G. στρατολογήθησαν. 4) Legendum est in militia lecti sunt G. 5) V. επαγαγε. Cuiac. et G. ἐν ἀγαθῷ. 6) Ita V. et Ms. G. Ex glossemate feliciter et in bono coniunguntur. Ex Graecis in bono legendum est, quamvis Latine dicitur feliciter. 7) Inserui, G. suadente, ἐκείνος, ille. 8) Non ita scite annotavit G. „Admodum inscienter interpretatus est, quum oportuisset rudes“. 9) Scribo ποιήσωσιν G. 10) Lego disertum ἀντι τοῦ desertum G. 11) Cuiac. et G. καταλίπωσιν. sed in aliis edd. Cuiac. καταλίπονσιν. G. annotat: „Scribo κα-

εἶπεν Μηδὲν εὐλαβοῦ¹², ἐν εὐχῆν¹³ γὰρ στρατεύονταί. Ὡς δὲ πατὴρ εἶπεν Ἐπιτρέψον οὖν μοι¹⁴, Κύριε αυτοκράτορ¹⁵, πᾶν ὑπερέτην¹⁷ αὐτῶν εἶναι, ἵνα αὐτοὺς ἐπέχω. Ἀδριανὸς εἶπεν Μὴ ποιήσῃσαν οἱ θεοί¹⁸, ἵνα σε ὑπόδουλον τοῖς τέκνοις σου ποιήσω, ἀλλὰ κλημα λαβῶν¹⁹ ἑκατοντάρχης αὐτῶν γενοῦ²⁰.

§. 14. Ἀδριανὸς ἐπίδοσιν u. 6. διδόντας γυνή τις III ἐξεβόησεν Δέομαι σου, Κύριε αυτοκράτορ³, ἵνα κελεύσῃς ἐκ τῆς ἐπίδοσεως⁴ τοῦ υἱοῦ μου δοθῆναι μοι τι⁷, ἐπεὶ αὐτὸς μου ἀμελεῖ⁸. Καὶ υἱὸς αὐτῆς παρεστῶς λέγει¹¹ Ἐγώ, Κύριε αυτοκράτορ, οὐκ ἐπιγινώσκω ταύτην μητέρα Ἀδριανὸς εἶπεν¹³ Ἐὶ σὺ ταύτην οὐκ ἐπιγινώσκεις¹⁴ μητέρα¹⁵, οὐδὲ¹⁶ ἐγὼ σε πολίτην Ῥωμαίων¹⁷.

§. 15. Χαίρε, μήτηρ² καλλίστη καὶ τιμιωτάτη³. ὅσα γὰρ σὺ θεοῖς εὐχῆ ὑπὲρ ἐμοῦ, κήγῳ τὰ αὐτὰ ὑπὲρ σου

dixit Ne quid timeas; in pace enim militant: Cui pater dixit Permite¹⁴ ergo me, Domine Imperator, vel ministrum eorum esse, ut eos attendam. Adrianus dixit Ne id faciant¹⁸ dii¹⁸, ut te obsequentem filiis tuis faciam; sed vite accepta¹⁹ centurio eorum esto.

§. 14. Adriano congiarium dante² mulier quaedam III exclamavit Rogo³ te, Domine Imperator, ut iubeas de congiario filii mei⁴ dari⁶ mihi aliquid⁷, quoniam⁸ ipse me neglegit. Et filius eius¹⁰ adstans dicit¹¹ Ego, Domine Imperator, non agnosco eam¹³ matrem: Adrianus dixit¹³ Si tu eam non agnoscis¹⁴ matrem¹⁵, nec ego te civem Romanum.

§. 15. Gaude, mater optima et carissima². quantum enim tu deos oras pro me, et ego eadem pro

εὐχομαι. | ἡ γὰρ σὴ εὐσεβεία καὶ σεμνότης πάντα ποιεῖ χαίρω δέ, νῆ τὸν Ἡρακλέα, ὅτι τὰ ὑπ' ἐμοῦ⁶ γινόμενα πάντα σοι ἀρεστά εἰσιν καὶ ἐπαινετά. Οἶδας⁷ οὖν, μήτηρ, τὴν σήμερον ἡμέραν γενέθλιόν μου εἶναι, καὶ ἀρτέλομεν κοινῇ δεῖπνησαι. ἂν θέλῃς⁹ οὖν, ἐνωρότερον¹⁰ μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου λελουμένη ἔρχου. Σαβίνη γὰρ εἰς ἀγρὸν ἄρμησεν, ἀλλὰ σφυρίδα¹⁴ αὐτῇ ἐπεμψεν. Βλέπε οὖν, || ἵνα τάχιον ἔλθῃς, ἵνα δυνησώμεθα τὴν εὐκαταίαν¹⁶ εἰς ἓν θρησκειῖσαι¹⁷.

§. 16. Ἐγένετο² νόμος τοιουτοτρόπος³ πᾶσιν ἀνθρώποις, ὅπως ὅστις πατροκτόνιον⁴ πεποιήκει⁶, δημοσίως εἰς μολγὸν⁷ πεμφθῆις συρῆαφῆναι⁹ μετὰ ἐχίδνης, καὶ πιθήκου, καὶ ἀλέκτορος, καὶ κυνός, ἀσβεβῶν ζῶων ἀσβεβῆς¹⁰ ἀνθρώπος, καὶ εἰς ἀμάξαν ἐξευγμένην μελανῶν βοῶν¹¹ κατανεχθῆναι πρὸς θάλασσαν,

te oro⁴: | tua enim pietas et castitas omnia facit⁵; gaudeo tamen, per Herculem, quoniam quae a me fiunt, omnia tibi grata sunt et laudabilia. Scis ergo, mater, hodiernum diem natalem meum esse, et debemus invicem⁸ cenare: si vis ergo, tempore¹¹ cum sororibus meis lota veni. Sabina¹² enim in villam¹³ profecta est; sed sportellam ipsa misit. Vide ergo, || ut celerius veni- u. 7 as¹⁴, ut possimus optabilem¹⁶ in unum celebrare.

§. 16. Fuit quaedam lex² eiusmodi omnibus hominibus, uti qui patricidium⁴ fecisset, publice in culleum⁶ missus consueretur⁸ cum vipera et simia et gallo et cane, impiis animalibus impius¹⁰ homo, et in plaustrum, iunctam nigris bobus, deportaretur¹² ad mare, et in

κατέκωσιν. Et ita ex V: retinui. Ms. S-G. κατακωσιν. 12) Editi omnes εὐλάβου. 13) V. ἐν ἱερῆν. 14) V. Ms. G. et edd. omnes Remitte. Emendavi ut G. proposuit. 15) V. μου. 16) V. et Cuiac. ex Fabricii et alii edd. αυτοκράτορ. 17) V. ὑπερέτη. 18) V. μη ποτήσῃσαν οἱ θεοί, ne deficiant dii, et Lat. ita quoque Ms. S-G. habet. 19) V. ἀλλὰ κλημα λαβόν, sed vitae acceptae. 20) V. et Ms. G. γενοῦ. Cuiac. ἐνοῦ, quod G. et pedissequi retineat.

1) V. dantes. 2) Steph. Oro. 3) V. αυτοκράτορ, ut ubique. 4) V. et Ms. S-G. om. ἐκ τῆς ἐπίδοσεως. 5) V. filio meo. 6) V. et Ms. S-G. dare. 7) Steph. et ex eo G. μου τίποτι μοι δοθῆναι, aliquid mihi dari. V. et Ms. S-G. secutus sum. 8) Steph. et ex eo G. male ἐπειδὴ, quando. 9) V. ἐμελεῖ. 10) Fabric. Schulting. et Londin. om. eius, quamvis Steph. et G. habeant ex Mss. 11) Steph. om. παρεστῶς λέγει. adstans dicit. 12) Steph. hanc. 13) Id. om. Ἀδριανὸς εἶπεν, Adrianus dixit. 14) V. οὐκ ἐπιγινώσκω, non cognoscis. 15) Steph. Si tu hanc matr. n. agn.: El σὺ ταύτην μητ. ο. επ. 16) Steph. et G. male οὐτε [ipse G. sphalmate οὐτε.]. 17) V. Ῥωμαίων.

1) Hanc epistolam, omissam Stephano, Fabricius inscripsit: Hadriani Imp. epistola ad matrem. 2) V. et Ms. S-G. μητηρ, ut saepius. 3) G. non vidisse Dositheum ann., verba esse salutantis, quae epistolis praeponi solent. 4) „Significantius interpretaretur: Quaecumque tu a Diis optas mihi; eadem ego et tibi opto.“ G. 5) G. fecit. 6) Ita V. et Ms. S-G.; G. ἐπὶ μου. 7) V. et Ms. S-G. οἶδες. 8) V. inuicem. commune. Sed hoc apertum gloss. est. 9) V. θεῖς. G. et ceteri

δῆλεις. 10) V. et Ms. S-G. ἐνορωτερον. 11) G. ann. „Lego temporarius, ut in duobus Glossariis est et infra celerius“. 12) Ms. S-G. Sauina. 13) V. in villa. 14) G. σφυρίδα. 15) V. veniatis. 16) Deesse videtur ἡμέραν, diem sive ἑορτήν, festum. 17) V. et Ms. G. θρησκεισαι. G. θρησκησαι. Legendum esse θρησκεισαι annotavit G.

*) „Dositheus sicubi ex incondita scribendi forma et sordidi ingenii faece sese videtur emergere, veluti in lege de parricidis, Graecos, quos descriperit, auctores habuisse existimari debet“. Ita Valckenaer. Misc. Obs. X. p. 119. Ceterum annotavisse iuvabit iam Th. Reinesium in defenza. variarr. lectt. p. 90. hanc legem ad Hadriani tempora minime pertinere monuisse.

1) V. et Ms. S-G. γινεται. 2) V. et Ms. S-G. fit quidem lex. Steph. et G. Fuit lex quaedam. 3) Ita V. et Ms. S-G.; Steph. et G. νόμος τις τοιούτου τοῦ τρόπου. 4) Cod. Scal. et Steph. πατροκτόνιον. 5) Steph. parricidium, quod G. magis probat. 6) G. vult ἐπεποιήκει, sed temere. 7) V. et Ms. G. μολσον. 8) Steph. in culleo. 9) V. συρραφῆναι. Ms. G. συρραφῆναι, et inde uterque codex conscriberetur. Steph. συρραφῆ, et ita recte Steph. consueretur. Infinitivos συρῆαφῆναι, κατενεχθῆναι, βληθῆναι nolui cum Steph. permutare, quamvis praecedat ὅπως, cum id fortasse sit pro ὅς. 10) V. et Mss. S-G. πιθήκων καὶ ἀλέκτορος καὶ κυνῆς ἀσβεβῆς ζῶοις [ζῶις V.] ἀσβεβῆς. V. et simiam et gallu et c. imp. an. imp. Steph. ἐχίδνης καὶ κυνός καὶ πιθήκου καὶ ἀλέκτορος, ἀσ. ζ. ἀσ. vipera et cane et simia et gallo, impiis an. imp. 11) V. μελανῶν βοῶν, nigris bobis. 12) V. et Ms. S-G. deportari; sed cum

καὶ εἰς βύθονα¹³ βληθήναι¹⁴. profundum mitteretur¹⁵.
Ἐδείξαν¹⁶ ὑπόδειγμα τι- Ostenderunt¹⁶ exemplum
μωρίας, ἵνα μᾶλλον φοβη- poenae, ut magis time-

θώσιν . . .¹⁷ οὕτως ἀνόσιον ant . . .¹⁷ sic crudele¹⁸
ἔργον ἐποίησεν¹⁹. opus fecit¹⁹.
^{20.} ^{20.}

[ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΙΟΝ ΝΟΜΙΚΟΝ

[DISPUTATIO FORENSIS

ΜΑΛΙΣΤΑ ΠΕΡΙ

MAXIME DE

ΕΛΕΤΟΕΡΩΣΕΩΝ *.]

MANUMISSIONIBUS *.]

Ἄλλ' ἤδη¹ νῦν δ' ὑπε- Sed nunc iam² quae
σχόμην, τὰ ἀνήκοντα³ πρὸς promisi, quae pertinent³
τῆν ἀγοράν, ἢ ἐν βουλευ- ad forum, aut in curi-
τηρίῳ⁴, οὐδενὶ ἐμποδίῳ⁵ am⁴, nullo impedimento⁵
ἤδη⁶ ἀρξομαι. iam⁷ nunc incipiam⁸.

§. 1. Πάν γὰρ δίκαιον ἢ §. 1. Omne enim iustum
πολιτικὸν προσαγορεύεται, aut civile appellatur, aut
ἢ φυσικὸν λέγεται, | ἢ ἐθνι- naturale dicitur, | aut aa. d
κὸν δίκαιον· ἀπὸ τοῦτου gentile iustum¹: ab eo
γὰρ ἀνομάσθη, ὅτι² πάντα enim nominatur², quod³

Latina scriberet aut Dositheus aut librarius, ex Graecis infinitivos retinuisse videtur, oblitus τοῦ consue-
retur, συρραφθῆναι. 13) V. et Ms. G. βυθονι. 14) Steph. καὶ ἐπὶ ἀμάξης ἐξευγμένης μελανοῖς βουσίην κατένευξεν εἰς θάλασσαν, καὶ ἔριψεν εἰς βυθόν. et inde haec Lat. et super plaustrum iunctum nigris bubus deferretur in mare, et proiiceretur in profundum. Haec hunc locum codex quoque Scaligeranus (biblioth. Lugd. Bat. φ. 61.) fol. 101. rect. Graece habet, sed ex Stephano, ut videtur, transcriptum, a quo, nisi omittendo articulum inter τοιοῦτου et τρέπον, nihil recedit. 15) V. et Ms. S-G. mitti. Cf. not. 12. 16) Steph. Ostendi enim, Ἐδείξα οὖν. Hoc οὖν, om. V. et Ms. S-G., recepit G., annotans „ἔδειξαν γὰρ ἐπέδει-

γμα. Haec in utroque cod. corruptissima ita restituenda putavimus“. 17) Excidisse aliquid suspicor, e. gr. ἀνθρωποι, ἢ ὅπως οὕτως τιμωρηθῆ, ὅς, homines, quam ut ita puniretur, qui etc. Vid. not. 19. 18) V. crudelam“. 19) Nos codicum mss. scripturam secuti sumus. Steph. φοβηθῶσιν οὕτως ἀνομιον ἔργον ἐργάσασθαι. timeant tam nefarium opus operari. G. φοβηθῶσιν οὕτως ἀνόσιον ἔργον ποιῆσαι. timeant tam crudele opus facere. 20) Adiecerunt Steph. et G., om. V. et Ms. G., hoc comma: Νῦν οὖν δίκαια ποιεῖτε, καλὸν γὰρ ὑπόδειγμα πάντων ὑποδείξετε [ἀποδείξετε G.]: Nunc ergo iusta facite; bonum enim exemplum omnibus ostendetur.

*) De inscriptione huius tractatus consule praefationem nostram. Quem qui Ulpiano adscribendum esse opinentur, eos errare docte docuit Schill. p. 37. sqq. ipse autem ex diversis auctoribus eum a Dositheo excerptum fuisse putat. Mihi potius nescio ex quonam libello triviali Dositheus quae de iure tradit hausisse videtur; dubito num Magister alios, quam eiusmodi libros scholasticos tractaverit. Graeca Schillingius ex Latinis fecisse Dositheum, ut communis fere omnium doctorum virorum opinio fert, non negat; vult autem Latinam huius fragmenti μετάφρασιν, quae adhuc existat, non a Dositheo, sed a librariis medii aevi factam esse. At quamquam speciosis argumentis usus est et diligentissime rem ab omnibus fere partibus perpendit Schillingius, eius tamen de auctoribus Latinae versionis opinionem comprobare nequeo, sed eorum potius sententiae subscribam, qui Dositheum ipsum Graecis, quae ex Latinis fecerat, Latinam interpretationem a se excogitatam postmodum apposuisse credunt. ex codicum mss. conditione eorumque fati et ex arido Magistri ingenio explicari posse putaverim,

quae v. cl. Schillingio insuperabilem dubitationem movere visa sunt.

1) V. ἀλλ' ἤδη. Editi Ἄλλ' ἤδη. 2) Editi Ea vero. 3) V. τὰ ἀνήκοντα, non, ut Iac. Gronov. in Feltenb. iurispr. ant. tom. II. p. 630. dedit τὰ ἀνομήκοντα. Editi promisi, pertinentia. 4) R. verba ἢ ἐν βουλευτηρίῳ, quae Lat. vel in curia (et ita ceteri quoque habent), nescio quo iure, reddidit, glossema esse verborum πρὸς τῆν ἀγοράν, aut supplendum esse δοκιμασθέντα, comprobata sunt opinatur. 5) V. ἐν ποδί, in p. — R. ἐν π. et in ped. retinet; B. et Schill. ἐμπ. imp. 6) R. deleri vult ἤδη. Cf. sq. ann. 7) Edd. om. iam. Crediderim ante hoc ἤδη, iam excidisse verbum, e. g. διερχομένησιν, interpretabor, aut simile quoddam. 8) Edd. aggrediar. 1) V. omne enim iustum cum iure aut civile appellatur aut naturale dicitur | uel nationis aut gentile iustum. Glossemata irreperunt. Pro iustum edd. ius et pro gentile edd. gentium habent. 2) Edd. nominatum est. 3) V. et R. habent καὶ, et; ex Schill. ὅτι recepi; is autem τὸ et, pro quo habemus quod, sine mutatione relinquere maluit.

τὰ ἐθνη ὁμοίως τούτου ⁴ εἰσὶν κεχρημένα ⁵. ὁ γὰρ καλὸν καὶ δίκαιον ἔστιν, πάντων εὐχρηστικῶν συμφωνεῖ. τὸ δὲ δίκαιον πολιτικὸν κύριον ἔστιν Ῥωμαίων, καὶ ἀπὸ τούτων ⁶ εἰρημένον, ἐπειδὴ ἡμέτερα πόλις ταύτη τῆ ἀληθείᾳ ⁷ χρῆται ⁸. ἀλλ' ἔτι ⁹ τοῦτο εἶναι προλέγουσιν, ὁ πᾶσι πολιταῖς ἰσοῖς ἢ μεῖζονι μέρει ¹⁰ συμφέρει ¹¹. εἰσὶν γὰρ οὗ καὶ ¹² παρέδοσαν ὑπόστασιν δικαιοσύνης εἶναι. πλείονες τούτων δὲ ¹³ τὸν ἀφορισμὸν ἀληθέστερον εἶναι παρέδοσαν, ὅτινα ¹⁴ ἐν τῇ ἀρχῇ εἴπαμεν.

§. 2. ¹ Δικαίου πολιτικοῦ ² προσαγορεύεται, ὡς ἐκ

omnes nationes similiter eo sunt usae: quod enim bonum et iustum est, omnium utilitati convenit. quod autem iustum civile proprium est Romano-rum ⁷, et ab eis dictum, quoniam nostra civitas ea veritate ⁹ utitur: sed quidam hoc ¹³ esse praedictum, quod omnibus civibus suis aut maiori parti ¹¹ expedit ¹². sunt enim qui et ¹⁴ tradiderunt quantitatem ¹⁵ iustitiae esse; plurimi hanc autem ¹⁶ definitionem veriorē esse tradiderunt, quam ¹⁷ initio diximus.

§. 2. ¹ Iuris civilis appellatur, qui ³ ex plu-

πλείονων μερῶν συνεστήκεν ⁴. ἀλλὰ διατάξεις αὐτοκρατορικαὶ ὁμοίως τιμητέον ⁵, ὁ ἔστιν καὶ τοῦ πραίτορος ⁶ διάταγμα ὁμοίως ἢ ἀνθυπάτου ἐκ τούτου γὰρ συνατέθεντο τὴν ἐμπειρίαν καὶ παρελήφθηται ¹⁰ | τῶν ἀποκριμάτων ¹¹ καὶ κεφαλαιωδῶς ¹² εἰώθαμεν ταῦτα λέγειν [§. 3. ¹⁴] νόμος γὰρ Ἰούλιος καὶ Πάπιος τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ δικαίου ¹⁵ προσαγορεύονται.

§. 3. [§. 4.] Τούς γὰρ κανόνας ἐπεξιόντι ¹ μοι πρὸς ταῦτα τὰ μαθήματα ἀναγκαῖον ² [ἐφάνη] ³ πρὸ πάντων εἰδέναι ⁴ [περὶ αἰρέσεως τῶν ἀνδρῶπων ⁴]. οὐδὲ γὰρ μι-

ribus partibus constant ⁶. sed edicta imperatoria ⁷ similiter honorantur ⁸ quod est et praetoris edictum similiter vel proconsulis ex ea enim consenserunt prudentiam ⁹ et receptum est | respon-sorum ¹¹ et summatum solemus haec et dicere ¹³. [§. 3. ¹⁴] lex enim Iulia et Papia ceterae partes iustitiae ¹⁵ appellantur.

§. 3. [§. 4] Regulas enim exsequenti ¹ mihi ad ea studia necessari-um [visum est ²] ante omnia scire [de conditione hominum ⁴]: nec enim

4) Schill. τούτω emendavit; sed non est, quod a V. et R. recedamus. 5) Edd. κεχρημένα. V. κεχρημένα. 6) V. conuenit se. quod autem iustum civilem. Edd. Ius civile vero. 7) V. est et romanis sum. 8) Schill. τούτου emend. 9) Si nihil hoc loco desit, aut pro ταύτη, ea, legendum esse τούτω, eo. (i. e. τῷ δικαίῳ, iure), ut veritate sit pro revera, aut pro ἀληθείᾳ, veritate, scribendum esse νομοθεσίᾳ, leguminatione suspicor. R. prop. ἀθθεντίᾳ, auctoritate. 10) V. χραται. Edd. χράται. 11) Edd. ἀλλὰ ἔτι. V. ἀλλ' ἔτι. 12) Edd. illud. 13) V. εἶναι | α. πάντες | πολιταῖς. ἰσοῖς | προλέγουσιν | η. μίζονι. μερὶ || συμφέρει: esse | quod omnes | civibus suis | praedicent | aut maiore paris || expedit. Versus προλέγουσιν, praedicunt, translatus est (quod sphalmatum genus frequentius commisit stolidus librarius), ut iam R. vidit, qui tamen textum emendare ausus non est. Schill. εἶναι [παρέδοσαν.] ὁ πάντες πολιταῖς ἰδ. προλ., ἢ μ. μ. σ. esse [tradiderunt] quod omnes civibus suis praedicunt, aut maiori parte e. 14) Edd. etiam. Cf. not. sq. 15) V. quantitātē (quanti tamen). Edd. quantitatem; R. qualitatem rectius esse annotavit. Non possum, quin suspicer scriptorem hoc loco exprimere voluisse quod hodie ius in sensu subiectivo dicunt, et sub isto quantitātē aliud quippiam latere, copulam vero καὶ ante παρέδοσαν ex verbo δίκαιον enatam esse. 16) V. δικαιοσύνης. εἶναι. | πλῖονα | τούτωνδε: iust. | esse plurima | hanc autem. R. δικαιοσύνης εἶναι πλείονα. τούτων δε: iust. esse plurimam: h. a. Schill. δικ. εἶναι. πλείονες δε τούτων, sed Latina ex instituto non mutavit. 17) V. et edd. ὅσα, quae; R. prop. ὅν vel ὡς. Beck. ὅπως.

1) Locum, a quo apographum Scaligeranum fol. 89. b. fo. a incipit, perpetuis librorum praetermissionibus depravatissimum, ex V. repraesentavi. Editi hic illic multum a scriptis codicibus recedunt. Haec fere de loco mihi dicenda esse videntur: Verba δικαίου πολιτικοῦ, iuris civilis, fortasse ad §. antecedentem trahenda et post nomen ἀφορισμὸν, definitionem, ponenda esse dixeris. magis tamen locus ad ea, quae §. 1. sqq. Inst. de iur. nat. traduntur, mihi videtur spectare, ut ita fere restituamus: Δικαίου πολιτικοῦ τὸ μὲν ἔγγραφον, τὸ δὲ ἀγραφοῦν προσαγορεύεται. ἐκεῖνο δὲ ἐκ πλείονων μερῶν συνεστήκεν. Tum post

legis senatusque consultorum expositionem: ἀλλὰ διατάξεις αὐτοκρατορικαὶ νόμου τάξιν ἐπέχουσιν, καὶ ὁμοίως τιμῶνται. μέρος δὲ ἔστιν καὶ τοῦ πραίτορος διάταγμα ἢ ἀνθυπάτου, ὁμοίως τιμητέον. Sequebatur de responsis prudentium brevis expositio, fortasse in hunc modum: ἀθθεντίαν δὲ ἔχει καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νομικῶν (sive ἐμπειρῶν) νομοθετούμενα. ἐκ τούτου γὰρ ὁ οἱ νομικοὶ συγκατένευσαν, τὴν ἐμπειρίαν συγκατέθεντο, καὶ παρελήφθηται τῶν ἀποκριμάτων ὄνομα, ὥστε τοὺς νομικοὺς ἐπερωτούμενους ἐξ ἀποφθέγματος νομοθετεῖν. καὶ κεφαλαιωδῶς εἰώθαμεν ταῦτα λέγειν δικαίου πολιτικόν. νόμος γὰρ λέγεται ἑξαιρέτως, ὡς ὁ Ἰούλιος καὶ Πάπιος. ἀλλ' οὕτως καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ δικαίου προσαγορεύεται. — Haec nihil fere, nisi coniecturas, fortasse leviores, esse ipse moneo. S. ita habet: Δικαίου πολιτικοῦ εἰς τι ἐνηθημένον [non ἐρηθημένον.] [marg. ἐκεῖ ἐντεθείμενον] προσαγορεύεται ἐκ πλείονων μερῶν συνεστήκεν. ἀλλὰ διατάξεις αὐτοκρατορικῆς [marg. δ. . . ἐν αὐ. . . κήν] ὁμοίως τιμητέον εἶναι [marg. αὐτῶ] ἔστιν καὶ στρατηγῶν διάταγμα ὁμοίως, καὶ ἀνθυπάτου. ἐκ τούτου γὰρ συγκατένευσαν ἐμπειρίαν καὶ παρελήφθηται [marg. ἐμπειρῶν καὶ παρελήφθη] ἐξ ἀποφθέγματος ταῦτα λέγειν. νόμος γὰρ τὰ λοιπὰ μ. τ. δ. προσαγορεύονται: Iuris civilis ut quid appositivum appellatur, ex pluribus partibus constat * Sed constitutiones Imperatoris similiter honorandum quid est, et Praetoris edictum similiter, vel proconsulis * Ex eo enim consenserunt peritum et adsumptus ex responsis ista dicere. Lex enim caeteras partes iusti appellantur. 2) Schill. Δικαίου πολιτικόν [εἰς τι ἐρηθημένον]. 3) Edd. quasi. 4) Edd. συνεστήκεν: constans. 5) Edd. constitutiones Imperatoriae. 6) V. τιμηταίον. 7) Edd. honorandum. 8) V. πραίτορος. 9) Edd. ex eo enim constituerunt iurisprudentiam. 10) V. ἐμπειρίαν καὶ παρελήφθηται. 11) Schill. adiecit ὄνομα: nomen. 12) V. κεφαλαιωδῶς. 13) Ita V.; Edd. summatum haec dicere solemus. 14) Hic cum R. novam §. incipit B. 15) V. τῶ δικαίῳ: iustitiae (sic). Saepius ω pro ου positam esse iam monuimus.

1) V. et R. B. ἐπεξιόντι. S. ἀπεξιόντι, sed in marg. ἐπέξ. quod cum Schill. secutus sum. 2) V. exsequenti. 3) Ex marg. S. recepi ἐφάνη, et inde in Lat. visum est, quod omnes om. 4) Ex Schill.

αἷς ἔειπον αἰρέσεως ὁ, ἀλλὰ ποιικίλης, αἵτινα καθ' ἕκαστον τὰ ἀνήκοντα ἑπὶ τὴν ἐξήγησιν ἀνεπιπέτα ἐστὶν τῆ τάξει ὁ.

§. 4. [§. 5.] Πάντες γὰρ ἢ ἐθγενεὶς ἢ εἰσιν, ἢ ἀπελευθερωθῶσιν ἢ ἕκαστα διασαφηθῆναι ἢ, βέλτιον δοκεῖ ἀρξασθαι ἀπὸ ἀπελευθερωσῶν ἀναφῆρειν, καὶ πρῶτον ἢ περὶ Ῥωμαϊκῶν ἢ γράφειν, μὴ πλεονάκεις ταυτῶν ἢ διερμηνεύειν ἀναγκαζώμεθα ἢ. [§. 6.] Πρῶτον οὖν ἴδωμεν, πόταπὸν ἐστὶν, ὃ λέγεται αὐτοῖς ἢ, οἱ μεταξὺ φίλους παλαιούς ἢ ἡλευθεροῦντο ἢ, μὴ εἶναι ἐλευθέρους ἢ, ἀλλὰ ἢ τοῦ δεσπότητος θελήσει ἢ εἰς ἐλευθερίαν ἢ διατρέψειν, καὶ ἢ μόνον τοῦ δουλικῶ φόβου ἀπολύεσθαι.

unius sunt conditionis, sed variac; quae per singula ὁ, quae pertinent ad eam enarrationem, referenda sunt per ordinem ὁ.

§. 4. [§. 5.] Omnes enim vel ἢ ingenui sunt, vel ἢ liberti ἢ. || sed ut magis possint singula ὁ declarari ἢ, melius videtur ὁ incipere a libertis adferre ἢ, et primum ἢ de Latinis ἢ scribere, ne saepius eadem interpretari cogamur ἢ. [§. 6.] Primum ergo videamus, quale est quod dicitur eos ἢ, qui inter amicos veteres ἢ manumittebantur ἢ, non esse liberos, sed domini voluntate in libertatem ἢ morari, et tantum servitutis timore ἢ dimitti ἢ.

§. 5. Πρῶτον γὰρ μὴ ἐλευθερία ἦν, | καὶ ἢ ἐλευθερία ἐγένετο ὁ ἐκ προσαγωγῆς, ἢ κατὰ διαθήκην ὁ, ἢ ἐν ἀποτιμήσει ὁ, καὶ πολιτεία ὁ Ῥωμαίων συνητεῖ ὁ τοῖς ὁ ἡλευθερωμένοις, ἢ τις προσαγορεύεται νόμιμος ἐλευθερία. Οὗτοι δὲ ἢ, οἱ δεσπότητος θελήσει ἐπ' ἐλευθερίαν ἢ ἦσαν, ἕμειναν ἢ δούλοι, καὶ οἱ ἐλευθερωθέντες ἢ ἐτόλμων ἢ εἰς δουλείαν πάλιν αὐτοῖς κατὰ βίαν ἀγειν. παρεγένετο ὁ ὁ στρατηγὸς καὶ οὐκ ἦφιεν ἐλευθερωθέντα ἢ δουλεύειν. [§. 7.] Πάντα μέντοι καθὼς δούλος III προσεπύριεν ἡλευθερωκῶτι ἢ ἢ εἴτε ἐπηρωτά ἢ, ἢ κατὰ γραφὴν εἰλήφει ἢ, ἢ ἐξ οἷας δέποιε ἢ δίκης ἢ ἄλλης προσεπέκτετο ἢ, δεσπότητος τοῦτο ἐγένετο, τοῦτ' ἐστὶν ἐλευθε-

§. 5. Ante enim ἢ una libertas erat, | et libertas bb. ὁ fiebat ex ἢ vindicta ἢ, vel ex testamento ὁ, vel in censu, et civitas ὁ Romana competebat ἢ manumissis, quae appellatur iusta ὁ libertas ὁ. Hi tamen ἢ, qui domini voluntate in libertate erant ἢ, manebant servi, et manumissores ἢ ausi erant ἢ in servitutem de novo eos per vim ἢ perducere ἢ. interveniebat praetor et non patiebatur manumissum servire. [§. 7.] Omnia tamen ἢ quasi ἢ servus III cc. ὁ adquirebat manumissori; vel siquid stipulabatur, vel ἢ mancipatione accipiebat, vel si ex ἢ quibuscumque causis aliis adquisierat, domini hoc fa-

est π. αἰρ. τ. ἀνθρ. de c. h., quod ceteri non habent. sed in S. asteriscus, signum lacunae, post scire est. 5) V. ενος. 6) V. ερεσεως. 7) S. αἵτινα ἕκαστα ἀνήκοντα. 8) V. singularae. 9) V. ἀνεπιπέτα ἐστὶν τ. τ. S. ἀνηκτικατα [sed in marg. ἀνεπιπέτα] εἰσὶν ἐν τάξει. 10) S. quae singula pertinentia ad hanc enarrationem referenda sunt in ordine. Edd. quae singula ad hanc enarrationem pertinentia ordine referenda sunt.

1) V. ευτενης. 2) S. et edd. aus. 3) S. asteriscum habet. 4) S. et edd. ἀλλ'. 5) S. δύναιντο. 6) S. singularae. 7) V. om. διασαφ. decl. 8) V. videtur. 9) S. βέλτιον βλέπεται ἀρχειν ἀπ' ἐλευθέρων. 10) Edd. referre. Non satis accurate locum transscripsit Salmas. de modo usur. p. 878. 11) S. om. ἀναφ. . . πρῶτον, adf. . . primum, sed in Lat. asteriscum habet; edd. et prius quidem. 12) S. Ῥωμαίων. 13) V. delatinis romanis. 14) R. B. ταῦτα. 15) S. μὴ διατελῶν ἑαυτα ἐρμονευμα [marg. τὰ αὐτὰ ἐρμηνεύοιμι]. 16) S. omittens cogamur asteriscum habet. 17) S. Πρῶτον οὐκ οὖν δρώσωμεν [marg. δρώσωμεν] ποῖόν ἐστι τὸ [marg. ὅτι] λέγεται αὐτοῖς. 18) S. dicitur eis; sed recte iam Pith. et ex eo Schult. dicitur eos. 19) iam Pith. ann. „fort. apud veteres.“ R. prop. et Schill. recepit πάλαι. Malim (Cf. ad §. 2. not. 15.) παλαιως, si hoc dici possit. 20) V. om. αὐτοῖς . . . ἡλευθ. : eos . . . manumitt. 21) S. add. πάλαι, sed in Lat. nihil. 22) In marg. S. est ἐκ. 23) S. βουλευματος. 24) S. et edd., exceptis Salmas. l. c. p. 877. et Schill., ἐν ἐλευθερίᾳ. omnes edd. in libertate. Cf. annot. meam ad Ulp. fragm. XXIX. 1. 25) In marg. S. est καὶ, quod e textu abest. 26) S. Pith. R. B. et Schill. serviendū metu. 27) Ita V. et S. et cum iis Pith. et Salm. p. 877. 878.; sed R. B. et Schill. liberari. — S. asteriscum habet post dimitti.

1) Ita V.; S. enim * antea. Edd. antea enim. Salm. p. 880. Latinam huius loci interpretationem,

quam non exhibet, valde insulsam nominat. 2) Pro καὶ ἢ ἐκ. ἐγ. S. habet γίνεταί, reliquis omissis cum Lat. verbis et lib. f. ex. — R. B. et Schill. vel ex. 3) V. exvindictis. 4) S. κατὰ διαθήκην. V. vel ex testamento. S. vel testimonio. 5) S. ἀποτιμήσει [marg. ἀποτιμήσει]. 6) S. πόλις. V. administratio [sic]. Cf. infra §. 17. [19]. not. 2. 7) V. ευναγος. [sic]. S. συναγεται et ita R. B. — Salm. l. c. συνηδει. Schill. συναγεται. Cf. omnino infra §. 15. [17.] not. 32. — V. compdat [sic]. S. et edd. competit. 8) V. et Salm. l. c. om. τοῖς. In marg. S. est: melius αὐτοῖς. 9) V. iusta legitima. S. et edd. legitima. 10) S. asteriscum habet. 11) S. et edd. autem. S. ὅτι. 12) S. et Salm. p. 878. et R. ἐν ἐλευθερίᾳ. Schill. ἐπ' ἐλευθερίας. 13) V. erant. fuerant. 14) V. εἰμειναν. S. et R. ἕμεινον. 15) V. ἐλευθερωντε. S. ἐλευθερωται [marg. ἐλευθερωται]. Hoc loco et, si inseri legimus malim: et ἐτόλμων . . . ἀγειν, παρεγένετο ὁ στρατηγὸς . . . perducere, interv. 16) V. et S. ἐτόλμων. 17) S. et edd. audebant. 18) V. peradvim. 19) S. et edd. ducere. 20) Edd. ex Salm. δὲ iusserunt, quod Mss. non agnoscunt, neque τὸ sed editorum libb. ante interv. — S. Παρεγένετο. V. παρεγίνοντο, inter ueniebant. iam, cum V. versum ὁ στρατηγὸς, praetor om., et patiebatur habeat, Salm. p. 878. scripsit παρεγίνοντο δὲ οἱ στρατηγοί, καὶ οὐκ ἦφιέσαν. 21) S. ἀφῆκει ἐλευθερωμένον [marg. ἡλευθερωμένον]. 22) Edd. autem, sed V. et S. tamen. 23) S. et edd. tanquam. 24) V. et S. ἐλευθερωκῶτι [marg. S. ἡλευθ.]. 25) S. ἐπερωτάτο. 26) V. om. ἢ, vel. 27) V. γραφὴν εἰλήφει. Salm. συγγραφὴν εἰλήφεν, et εἰλήφεν R. quoque habet. 28) V. uel siquid stipulabantur mancipationi accipiebat uelis ex. S. vel si quid stipulabatur, vel si per scripturam acceperat, vel ex; ita etiam R., sed om. si ante per. Schill. ut nos, nisi quod mancipationi ex V. servavit, et si ante ex om. 29) V. δηποται. 30) S. αἰτίας. quod melius est. 31) Edd. add. τοῦ.

ρουμένον πάντα τὰ ἐπιέρχοντα πρὸς τὸν πάτρωνα | S. fol. διέφεραν 22.
 91. a §. 6. [§. 8.] Ἀλλὰ γὰρ ἔχουσιν ἰδίαν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς φίλους ἡλευθερωμένοι, καὶ φέρονται Λατῖνοι Ἰουλιανοί, ἐπειδὴ νόμος Ἰουλιανός, ὃς τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἔδωκεν, ἐξέσωσεν αὐτοὺς | Λατῖνοις κολωναρτίοις, οἱ, ὅτε ἦσαν πολῖται Ῥωμαίων ἀπελευθεροί, ὄνομα ἴδιον εἰς τὴν κολωνίαν ἡ δεδώκεισαν 12.
 cc. β §. 7. [§. 9.] Ἐν τούτοις, οἱ μεταξὺ φίλων ἡλευθεροῦνται, ἀλλήλους δὲ δεσπότης σκοπεῖται. νόμος γὰρ Ἰουλιανός τούτους γίνεσθαι Λατῖνους κελεύει, οὗς δὲ δεσπότης ἡλευθεροῦντος εἶναι ἡδέλησεν. τοῦτο δὲ οὕτως ἔχον, ἀφείλει προαίρεσιν ἡλευθεροῦντος ἔχειν 10 δεσπότης, || ὅθεν εἰ 12 κατὰ

ciebat 22, id est manumissi omnia bona ad patronum pertinebant | 23.
 §. 6. [§. 8.] Sed nunc habent propriam libertatem inter amicos manumissi, et sunt Latini Iuliani, quoniam lex Iunia, quae libertatem eis dedit, exaequavit eos | Latinis colonariis, qui, cum essent cives Romani liberti, nomen suum in coloniam dedissent 12.
 §. 7. [§. 9.] In eis, qui inter amicos manumittuntur, voluntatem domini spectant: lex enim Iunia eos fieri Latinos iubet, quos dominus liberos esse voluit. hoc tamen sic habens, debet voluntatem manumittentis habere dominus 12; || unde si per

βίαν ἀναγκασθεῖς, λόγου χάριν 14 ὑπὸ τινος δήμου 15 ἢ ἀφ' ἑνὸς 16 ἐκδοσίου ἀναγκασθέντων, ἐλευθεροῦσθαι, οὐκ ἐλεύσεται ὁ 17 δοῦλος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ἐπεὶ οὐ νοεῖται ἡδέλησθαι 22 ὁ ἀναγκασθεῖς [ἐλευθεροῦσθαι] 23.
 §. 8. [§. 10.] Ὁμοίως, ἴνα ἀναγκασθῆ ἔχειν ὁ δοῦλος τὴν ἐλευθερίαν, τοιοῦτος εἶναι ἀφείλει, ἵνα ὁ πραίτωρ εἴτε ἀναθύρατος ἐλευθερίαν αὐτοῦ συντηρῆ, καὶ γὰρ τοῦτο νόμος Ἰουλιανός ἡσφαλίσται | εἰσὶν μέντοι πλείονες αἰτίας, ἐν αἷς οὐ φυλάσσει 7 ἀναθύρατος τὴν ἐλευθερίαν, περὶ ὧν προβαίνοντες ἐπιθελομεν.
 §. 9. [§. 11.] Ἀλλὰ καὶ ἐπειροῦ παρατηρητέον, ἴνα ὁ ἡλευθεροῦμενος ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν ἡλευθεροῦντος 10 καὶ διὰ τοῦτο 12 εἰ τοιοῦτος ὁ ἐκ δικαίου πολιτι-

vim 13 coactus, verbis gratia 14 ab aliquo populo 15, vel a singulis hominibus 17, manumiserit, non veniet 20 servus ad libertatem, quia non intellegitur 21 voluisse qui coactus est [manumittere] 23.
 §. 8. [§. 10.] Similiter, ut possit habere servus libertatem, talis esse debet, ut praetor sive proconsul libertatem eius tueatur; nam et hoc lege Iunia tutata est: | sunt autem plures causae, in quibus non tueatur proconsul manumissionem; de quibus procedentes ostendemus.
 §. 9. [§. 11.] Sed et illud observandum, uti qui manumittitur, in bonis manumittentis [sit]; et ideo si tantum ex iure Quiritium sit ma-

32) S. et edd. ex quacunq[ue] causa alia [edd. al. c.] acquiescerat, domini hoc faciebat. 33) S. τοῦτ' ἔστιν ἡλευθερωμένος πρὸς τὸν | ἀπέχεται: hoc est *manumissus ad patronum pertinebat [non pertinebant, ut Pith.]. Edd. praeter Salm., (qui nobiscum Voss. codicis scripturam servavit, nisi quod τοῦ ἡλευθ. scripsit) habent τοῦτ' ἔστιν ἡλευθερωμένος π. τ. υπ. πρ. τ. πάτρ. διέφεραν: hoc est, manumissus omnia bona patrono acquirebat.
 1) S. ἐλευθερίαν οἱ εἰς τ. φ. ἡλευθεροῦνται: lib., qui inter amicos manumittuntur, et ita Lat. habent editi libri. 2) Schult. et dicuntur. 3) V. Iuliani. 4) V. νομοῖ. οὐλοιο: lex iuliani. 5) S. et R. Schill. iis. S. om. eos, sed Pith. habet. 6) V. ἐξίσωσεν: exequabit. S. ἐξίσωξεν [marg. ἐξίσωσεν]. 7) V. λατῖνους κολωναρτίους: latini colonariis. S. λατ. κολωναρτίοις. 8) S. οἱ τότε. 9) Salm. p. 878. Ῥωμαῖοι. 10) S. om. ἀπελευθεροί, pro quo verbo habet καί. 11) S. τὴν πόλιν. 12) Ita Mss. (V. δαδωκίσαν). Salm. ἔδωκίσαν. R. δαδωκίσαν. 13) S. qui tunc erant c. Romanorum, et nomen suum in civitatem dederant. Edd. omnes: dederant.
 1) S. et edd. his. 2) S. ἡλευθεροῦνται [marg. ἡλευθ.]. 3) V. θελεσι. 4) Ad vocem δεσπότης, linea notata, in S. margo habuerat τοῦ νόμου, sed iterum inducta sunt verba. 5) V. ita habet; S. et edd. voluntas domini spectatur. Asteriscus in S. post hanc vocem est. 6) V. iουλιος: iulia. 7) S. σκοπεῖται ὅς [in marg. fuerat νόμος. cf. not. 4.] κελεύει τούτους γένεσθαι λατῖνους: qui [quae Pith.] iubet eos fieri Latinos. 8) V. quo. 9) R. B. Schill. τοῦτου δὲ οὕτως ἔχοντος, Hoc cum ita sese habeat. V. sequor. De S. cf. not. 11. 10) R. B. Schill. inserunt ὁ. V. non agnoscit articulum. 11) S. τοῦτο δὲ οὕτως ἔχοντες ἀφείλουσιν, εἰ τὴν προαίρεσιν ἡλευθεροῦντος ἔχειν [marg. εἶχεν] ὁ δεσπότης: Hoc tamen cum ita habeant, debent promissum (sic) manumittentes [Pith.:

debet promissum manumittentis] habere (S. om. sed Pith. add. dominus. cf. not. 13.). R. mavult manumittentes ἡλευθεροῦντες. 12) V. ὅθεν. ενεῖ. 13) Hic S. ins. dominus. Pith. om. Cf. not. 11. 14) V. λόγου χάριν: verbigratiarum. 15) S. om. δήμου: populo. 16) S. ἢ ὑπὸ τινος. 17) S. vel ab unoquoque hominum. 18) V. ἐλευθεροῦσι. 19) S. ἔχεται, articulo om. 20) V. non potuerit. 21) S. et edd. intelligitur. 22) S. ἡδέλησθαι [marg. ἡδέλησθαι]. 23) V. om. ἐλευθεροῦσαι: manumittere. et abesse posse videtur. S. ἐλευθεροῦσθαι [marg. ἐλευθεροῦσαι]: qui coactus manumissus. R. B. Schill. qui coactus manumiserit.
 1) S. om. ὁ δοῦλος: servus. 2) V. εἶνα. σπρωτωρ. S. ἴνα ὁ στρατηγός: ut praecceptor; sed in marg. est, ut Pith. edid., praetor. Post πραίτωρ (S. στρατηγός) MSS. et edd. habent αὐτοῦ, eius, quem verum codicis V. post ἐλευθερίαν, libertatem ponere, ut R. prop., non dubitandum erat. 3) V. praetor eius si vero consul et libertatem. S. ὁ στρατηγός αὐτοῦ ἢ εἴτη [marg. ἦτοι] ἀναθύρατος: praecceptor (cf. not. 2.) eius vel proconsule. (Lacuna asterisco indicata de-currit usque ad §. 11. [§. 13.] verba πρὸς ἄλλον: ad alium). 4) V. συντηρῆ [συντηρεῖ]. 5) V. iουλίου: iulia. 6) Ita V.; edd. emend. cautum. 7) V. φυλάξει. Edd. φυλάξει: tuebitur. 8) Edd. in quibus Proconsul libertatem non tuebitur. Ex V. manumissionem retinui. 9) V. προβαίνοντες.
 1) V. ut. 2) Ita (επειρο) V.; perperam R. B. ἐπειρον. 3) Edd. ina. est. 4) Malim ut is. 5) Edd. temere ὁ ἡλευθερωμένος: ut manumissus. 6) Verbum ἦ, sit in fine versus om. librarius V. et ita edd. quoque praeter Schill. qui ἦ, sed non τὸ sit habet. 7) Edd. διὰ τοῦτου. 8) V. εἰς. τοκοτορ. Scribendum erat εἰ μόνον, ut paullo inferius; sed Latinum tantum fecellit scriptorem. Cf. inf. §. 13.

αὐτῷ ἢ ἐλευθεροῦντος, οὐκ ἔστιν αὐτῷ δούλον οὐ μόνον ἐκ δικαίου πολιτικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν εἶναι¹⁰.

§. 10. [§. 12.] Κοινὸς δοῦλος εἰ ὑπὸ ἐνός ἢ γίνηται ἐλευθερὸς¹, οὕτως ἐπὶ τῆν ἐλευθερίαν ἔρχεται², καὶ τοῦ ἐτέρου δεσπότητος ἔλος γίνεσθαι δοῦλος, νόμου ἀξιομένου³. Ἀλλὰ μεταξὺ φίλων δοῦλος ἀπὸ ἐνός ἀπὸ κοινωνῶν ἐλευθερωθεὶς, ἐκατέρω κυριεύουσιν, δοῦλος μὲν εἶ. δίκαιον γὰρ οὐ προσαυξέσθαι ἐν ταύτῃ τῇ ἐλευθερίᾳ, ἐν ἧ στέρε-

numittentis, non erit Latinus: necesse est ergo servum non tantum ex iure Quiritium, sed etiam in bonis esse¹⁰.

§. 10. [§. 12.] Communis servus [si ab uno] manumissus ἢ fit liber², neque ad libertatem pervenit³, et alterius domini totus fit servus, iure creascentis³. Sed inter amicos servus ab uno ex sociis⁶ manumissus, utriusque dominabunt, servus manebit⁷: iustum enim non ad crescere in hac manumissione, in qua

ταῖς εἰ καὶ Προκουλὸς δοκιμάσῃ προσαυξέειν μετὰ κοινωνῶν, οὐ τῇ γνώμῃ χρῶμεθα⁷.

§. 11. [§. 13.] Κυριώτατος | τοῦτον τὸν δοῦλον, οὐ ἢ χρήσις καὶ ὁ καρπὸς² πρὸς ἄλλον ἀνήκει³, οὐ δύναται ἐκ προσαγωγῆς ἐλευθερωθῆναι, ἐπισκοπούσης χρήσεως καὶ καρποῦ⁷. καὶ εἰ ἐλευθερωσῇ⁸ τοῦτον ἐκ προσαγωγῆς, ποιήσεται¹⁰ δοῦλον¹¹ ἀνευ δεσπότητος ἀλλὰ Λατίνον¹².

§. 12. [§. 14.] Ἕνός ἐλευθερῶν δοῦλον² οὐ δύναται πρὸς Λατίνον ἄγειν³, ἐ-

vertitur. sed quam Proculus aestimaverit ad crescere cum socio, qua sententia utimur⁷.

§. 11. [§. 13.] Proprietarius | cum servum, cuius usus et fructus² ad alium pertinet³, non potest ex vindicta⁶ manumittere⁶, obstante usu et fructu⁷; et si manumiserit cum ex⁹ vindicta, faciet servum¹¹ sine domino: sed Latinum¹².

§. 12. [§. 14.] Peregrinus manumittens servum⁴ non potest ad Latinum

dd.β

[§. 15.] not. 5. 9) V. latinos. 10) R., qui totum hunc locum omnino non intellexit, ineptissime „Verba, ait, admodum confusa [sed ipsius R. emendatio confusior est] hoc pacto in ordinem redigenda existimo: Ἴνα ὁ ἐλευθερωμένος ἐκ δικαίου πολιτικοῦ ἢ ἐλευθεροῦντος, καὶ διὰ τούτου εἰ τοσοῦτον ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν ἢ ἐλευθεροῦντος, ἔστιν αὐτῷ δούλον οὐ μόνον ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ δικαίου πολιτικοῦ εἶναι: ut manumissus ex i. Q. sit manumittentis, et ideo, si tantum i. b. est manumittentis, erit Lat.; nec igitur est, ut servus non tantum i. b. sit, sed et ex i. Q.“ Et tum idem R. citat Ulp. fragm. I. §. 16. Debebat quid esset in bonis et ex iure Quir. rem habere didicisse. Cf. Goeschen. in Zeitschr. f. gesch. Rechtsw. tom. III, p. 246. sqq.

1) Edd. Servus communis, si ab uno manumittitur. Sed V. ita habet κοινὸς | δοῦλος. εἰ ὑπὸ ἐνός ἢ γίνηται ἐλευθερὸς: κοινὸς | servus manumissus ἢ fit liber. Temeritate, qua R. usus est, ceteri quoque editores impediti sunt, quo minus ex ima pag. cc.δ aut ex summa pag. dd.α aliquid excidisse videre potuerint. Crediderim ita fere locum olim scriptum fuisse: *Κ. δ. εἰ ὑπὸ ἐνός κοινωνῶν ἐκ προσαγωγῆς ἐλευθερωσῇ, οὕτως τοῦ ἐλευθεροῦντος (s. τοῦ ἐκατέρω δεσπότητος) γίνεσθαι ἀπελευθερῶν: C. s. si ab uno [nam ita inferius quoque est pro altero] sociorum vindicta manumittatur, neque manumissoris (s. utriusque domini) fit libertus etc.* 2) Excidisse suspicor: ἀλλ' ὁ ἐλευθερῶν τὸ αὐτοῦ μέρος ἀποβάλλει: sed manumissor partem suam amittit. Cf. Ulp. I. 18. 3) Edd. iure accrescendῶν. Non mutavi V., neque nemo videbit scribendum fuisse νόμῳ τοῦ ἀξιομένου aut potius cum Theoph. δικαίῳ προσαυξήσεως: iure accrescendῶν. 4) Schill. emend. ὑπὸ. 5) V. sociis. 6) Ita V.; Schill. emend. ἐκατέρω κυριεύουσιν. R. prop.: Ἀλλὰ εἰ μεταξὺ . . . ἐλευθεροῦται . . . καὶ δοῦλος μὲν εἶ. Sed levi translocatione unius versus locus sibi constat: Ἀλλὰ . . . ἐλευθερωθεὶς δοῦλος μὲν εἶ [καὶ] ἐκατέρω κυριεύουσιν (aut ἐκατέρω aut κυριεύουσιν legentim): Sed . . . manumissus servus manebit, [et] utriusque dominabuntur. Edd. dominabuntur. 7) Magni momenti esse existimo hunc locum accuratius tractari, cum praesertim R. codicem V. maxima temeritate exprimitendo ceteros quoque editores circumscripserit; subiectam igitur ut in V. est:

[18] δίκαιον γὰρ iustū enim
οὐκ αὐξέσθαι non ad crescere
[20] ἐν ταύτῃ in hac

τῇ ἐλευθερίᾳ ἐν ἧ στέρεται
εἰ καὶ προκουλὸς δοκιμάσῃ
προσαυξέειν μετὰ κοινωνῶν
οὐ τῇ γνώμῃ χρῶμεθα
manumissionem in qua vertitur
sed quā proculus aestimaverit
ad crescere cum socio
qua sententia utimur

Inter vers. 19. et 20. plura fuisse, quae exciderint, non suspicari nequeo, ut sensus fortasse hic fuerit: „Iustum enim non ad crescere, nisi aut vindicta, aut censu, aut testamento manumissus sit servus: quodsi alter dominus consenserit ad manumissionem, praetor servum tuetur in hac libertate, in qua vertitur (versatur); neque, quamvis Proculus existimaverit ad crescere inter socios [i. e. hoc quoque casu iuri accrescere esse inter socios], eius sententia utimur. Sed cf. Goeschen. l. c. p. 258. cum not. 15. ibid. Edd. locum ita habent: δίκαιον γὰρ, οὐ προσαυξέσθαι ἐν ταύτῃ τῇ ἐλευθερίᾳ, ἐν ἧ στέρεται· εἰ καὶ Προκουλὸς δοκιμάσῃ, προσαυξέειν μετὰ κοινωνῶν, οὐ τῇ γνώμῃ χρῶμεθα: iustum enim, non accrescere in hac manumissione, in qua vertitur: etsi Proculus existimaverit, accrescere inter socios, non ea sententia utimur. Ut haec ita ab ipso corrupta sibi constarent, R. pro οὐ τῇ, uti ipse expressit, οὐ ταύτῃ τῇ legi voluit.

1) V. uis [sic] usus et fructus. Edd. cuius usus-fructus. 2) Cf. §. 8. [10.] not. 3. 3) V. ἀνηκεν. S. πρὸς ἄλλον ἀνήκειν ἤτοι. R. B. ἀνήκεν. 4) S. ad alium pertinere. 5) V. exvindictas. S. et edd. om. ex. 6) S. manumittere. 7) S. ἐπισκοπούσης *χρήσεως καρποῦ [marg. ἐπισκοπούσης χρήσεως καρποῦ]: obstante usufructu, et ita Lat. habent edd.; sed V.: obstantis usus et fructus. 8) V. ἐλευθερωθεὶς [ἐλευθερωθείς]. 9) S. et edd. et si manumiserit eum, om. ex. 10) S. ποιήσιν [sed marg. ποιήσει]. 11) V. om. ἀνευ κ. τ. λ.: sine et sqq. usque ad sequentis §i οὐ δύναται, non potest. 12) Ita S.: δοῦλον ἀνευ δεσπότητος. ἀλλὰ λατίνον ξένος κ. τ. λ.: servum sine domino [Pith. h. l. asteriscum posuit], sed Latinum. Peregrinus etc. Quod Roevero non improbable visum est, scriptum fuisse „ἀλλὰ εἰ Λατίνον ποιήσῃ, δοῦλος μὲν εἶ: si eum Latinum fecerit, seu inter amicos manumiserit [!], servus manebit“ hoc mihi, siquid aliud, improbableissimum videtur. De sensu loci abrupti vid. Goesch. l. c. p. 262. sqq.

1) Cf. antec. §. not. 11. 2) Ita V.; S. οὐ δύναται φωμαῖκῶν ποιήσαι: non potest Latinum facere.

πει³ δ νόμος³ Ἰου³νιος, δς⁴ τῶν
Λατίνων³ γένος εἰσῆγαγεν,
οὐκ ἀνήκει⁷ πρὸς Ἕλληνας⁹
ἐλευθεροῦντας⁹, καθὼς καὶ¹⁰
Ὀκταβῆνος¹¹ δοκιμάζει. ||
dd. γ δ¹² πραιτωρ¹² οὐ μὴ ἀφ-
ήσει¹⁴ τὸν ἐλευθερωθέντα¹⁶
δουλεύειν, εἰ μὴ ἄλλως νόμῳ
Ἑλλήνων χειρογραφῆ¹⁸.

§. 13. [§. 15.] Νεώτερος εἰ-
κοσι¹ ἐτῶν ἐλευθερωσάσι οὐ-
τε ἐκ προσαγωγῆς δύναται,
οὔτε διαθήκῃ³. τοιγαροῦν
οὐδὲ Λατίνον ποιῆσαι δύνα-
ται· τοσοῦτον γὰρ⁵ ἐπὶ
συμβούλιῳ⁶ δύναται ἐλευθε-
ρῶσαι δοῦλον ἴδιον αἰτίας
δοκιμασθείσης.

§. 14. [§. 16.] Οὗτος δέ,
δ ἐλευθερούμενος³ εἰς φί-
λους³, δσων ἂν ἦ⁴ ἐτῶν³,
Λατίνος γίνεταί, καὶ μόνον
αὐτῷ τούτῳ⁷ προχωρεῖ⁹ ἢ
dd. δ ἐλευθερία¹⁰, | ἴνα μεταξὺ¹²

perducere³, quia³ lex Iu-
nia, quae⁴ Latinorum ge-
nus introduxit⁶, non per-
tinet ad peregrinos manu-
missores⁹, sicut et Octave-
nus¹² probat. || praetor¹².
non permittet¹² manumis-
sum servire, nisi aliter¹²
lege peregrina caveatur¹⁹.

§. 13. [§. 15.] Minor vi-
nginti¹ annorum manumit-
tere neque ex vindicta po-
test³, neque testamento:
itaque⁴ nec Latinum fa-
cere potest; tantum enim⁵
apud consilium⁶ potest
manumittere⁷ servum su-
um causa⁸ probata.

§. 14. [§. 16.] Is autem,
qui¹ manumittitur³ in-
ter amicos³, quocumque
est⁴ annorum, Latinus
fit, et tantum⁶ ei hoc⁹
prodest⁹ manumissio¹⁰, |

πάλιν δυνῆθῃ¹² ἐκ προσα-
γωγῆς ἢ διαθήκῃ ἐλευθερω-
θῆναι¹², καὶ πολίτης¹⁴ Ῥω-
μαίων¹⁵ γενέσθαι¹⁶.

§. 15. [§. 17.] Γυνὴ χωρὶς
ἐπιτρόπου | αὐθεντίας¹ [οὐ
δύναται ἐλευθερῶσαι²], ἐκ-
τός³ εἰ μὴ⁴ δίκαιον τέ-
κνων⁵ ἔχοι⁶· τότε γὰρ ἐκ
προσαγωγῆς χωρὶς ἐπιτρό-
που δύναται ἐλευθερῶσαι.
ἔθεν εἰ γὰρ⁹ ἢ γυνὴ ἀποῦσα
ἐλευθερον εἶναι κελεύσῃ¹⁰,
ἥτις δίκαιον τέκνων μὴ ἔ-
χοι¹¹, ἐζητήται τοῦτο¹²,
εἰ¹⁴, ἐπιτρόπου αὐτῆς¹⁵
αὐθεντίαν ἐπιχωροῦντος¹⁶
τούτῳ τῷ χρόνῳ, Ill ὡς¹⁷ ἐ-
πιστολῇ¹⁸ γράφεται δοῦλῳ
δπὸ¹⁹ τῆς δεσπόνης, [οὐ-
τος ἐλεύθερος γένοιτο;]²⁰
Ἰουλιανὸς ἀρνείται· ὅπο-
λαμβάνει γὰρ τούτῳ τῷ χρόνῳ
δφείλειν αὐθεντίαν παρέχε-

ut postea iterum possit
ex vindicta vel testamento
manumitti¹², et civis Ro-
manorum¹⁵ fieri.

§. 15. [§. 17.] Muller
sine tutoris auctoritate¹
[non potest manumitte-
re²], nisi ius liberorum³
habeat⁷: tunc⁹ enim ex
vindicta sine tutore po-
test manumittere. unde
si⁹ mulier absens libe-
rum esse iubeat¹⁰, quae
ius liberorum non habe-
at¹¹, quaesitum est hoc¹²,
an, tutoris eius auctori-
tatem praestantis hoc¹⁶
tempore, Ill sicut¹⁷ e-
pistola¹⁸ scribitur servo
a domina, [is liber fa-
ret?]²⁰ Iulianus negat:
existimat enim hoc²²
tempore debere aucto-
ritatem praestare²², quo

S. fol
91b.
92a.

Edd. Graeca ex V., Lat. ex S. sumpserunt. 3) S. et edd. επειδή: quoniam. Sequentem artic. om. S. 4) V. ἰουλιος ως, iulia qui. 5) S. ἰουλιος ολα [marg. δς] ῥωμαϊκόν. 6) S. induxit. 7) V. et S. item R. B. ἀνήκειν. 8) S. ἔξουος. 9) S. om. ἐλευθεροῦν-
τας: manumissores. 10) Pro καθὼς καὶ S. habet κωσως [marg. ὡς δ καίσαρ. sed nomen καίσαρ indu-
ctum est]. 11) V. οκταβιανος. S. δκταουιανός, uterque Octavianus, ut et S. R. et B. habent. Iam Pith. Octavenus legendum esse vidit. 12) Pith. at praetor, et R. δ δὲ πρ. prop.; Schill. Ὁ δὲ πρ. 13) S. δ στρατηγός. 14) S. οὐκ ἐάσει, om. seq. artic. R. B. μὴ ἐάσει. 15) V. πμιττατ [praemittat]. S. permittit. 16) S. ἡλευθερωθέντα. 17) V. alias. 18) Pro χειρ. in S. est στερρεω εγεγονον [marg. στερρεδὸν ἐγεγόνει]. Dubito utrum peius sit. 19) S. peregrina confirmatum fuerit.

1) V. μίω. ἴκοσι: maior XXii. Cum R. et B. secuti sumus S.; Schill. Μετων ἔκοσι: Minor vig. 2) V. neq. exui dicta potest neq. S. nec vindicta potest nec. R. B. et Schill. non potest nec vindicta, nec. 3) V. διαδεχη. 4) V. Ιταq. ergo. 5) S. οὐδὲ ἄρα γὰρ ῥωμαϊειστην [marg. ῥωμαϊοιτήν] π. δ. Μόνον δὲ (Cf. §. 9. [11.] not. 8.): itaque nec L. f. p. Tantum autem. 6) S. συμβούλιον [συμβούλιον]: concilium; sed Pith. edidit consilium. 7) R. B. et Schill. manumittere potest. 8) S. caussa.

1) V. quia. 2) S. οὗτος δὴ ο [marg. δς] ἡλευ-
θῆρωται: Hic autem, qui man. R. B. Schill. Οὗτος δὲ
δ [Schill. δς] ἐλευθεροῦται: Is a. q. m. 3) S.
om. εἰς φίλους: inter amicos. 4) V. φυλους oc.
ουαν. γ: amicos qucumq. est. S. et edd. quoc. sit. Ver-
rum loci sensum explic. Goeschem. l. c. p. 246. 5) S.
ἐπὶ τῶν [marg. ἐτῶν]. 6) S. et edd. solum. 7) V.
τουτο. 8) Pith. annotavit ad hoc. 9) S. προχωρεῖ:
procedit. 10) V. τῇ ἐλευθερία. S. et edd. om. articulum,
et in Lat. habent libertas. Malim ἐλευθέρωσις pro ἐλευ-
θερία. 11) Hoc μεταξὺ amat Dositheus pro ἐπειτα vel
μετὰ τοῦτο. 12) V. δυνῆτη. 13) S. ἴνα ἐκ δευτέρου ἐλευθ.
θύν.: ut iterum manumitti possint [marg. possit, ut Pith.
edidit], om. ἐκ προσαγωγῆς ἢ διαθήκῃ: ex vindicta vel

testamento. V. om. versum ἐλευθερωθῆναι: manumitti.
14) V. πολίτης. 15) S. et edd. Ῥωμαίος: Romanus.
16) Edd. γίνεσθαι. Cf. infra §. 16. [18.] not. 17.

1) V. auctoritatem. 2) Ita [m. n. p.] iam Cuiae.
(Obs. XIII. 31.) Latine edidit; uterque cod. ms. om.
haec verba, neque R. et B. in textu ea habent. 3)
S. om. ἐπίος. 4) V. εἰμε. 5) S. τέκνων δίκαιος
liberum [Pith. et Cuiae. l. c. liberorum] ius. 6) S.
ἔχει. 7) Post hanc vocem S. asteriscum habet. 8)
Cuiae. l. c. tum. 9) V. οθενε γη: unde esse [sic].
S. et edd. ἔθεν εἰ: unde ei. 10) S. κελεύοι: iusse-
rit. Edd. ex V. Graecum, ex S. Lat. habent. 11)
S. τέκνον [marg. τέκνων] μὴ ἔχει: liberorum non ha-
bet. Comma ἥτις . . . ἔχοι: quae . . . habeat ante
vocem ἐλευθερον: liberum ponendum esse, miror
nominem annotavisse. 12) S. om. τοῦτο. 13) B. et
Schill. om. hoc, quamvis R. habeat. 14) V. η.
15) S. αὐτῆς, sed marg. αὐτῆ. 16) V. ἐπὶ χρόνῳ.
V. quae sit hoc an tutores eius auctoritatem praes-
tantis hunc. S.: q. e. (om. hoc) si tutores eius au-
ctoritatem commodent eo. Edd. nobiscum genitivum
absolutum servant, sed eo habent pro hoc. 17) Ita
V.; S. ὅ ἢ: quo, et ita edd. 18) Inde a voce γρά-
φεται: scribitur usque ad §i 17. [19.] verbum ἐλευθε-
ροῦται: manumittitur (ἐλευθεροῦνται: manumittuntur)
librarius V. omnia repetit, perpaucis tantum mutatis.
Cf. Iac. Gronov. in Felleub. iurispr. ant. tom. II. p. 633.
Ne nimia fieret annotatio, non singillatim indicavi ubi
a nostra scriptura in eo loco, quem librarius V. his
transscripsit, recederet iteratio, quam ipsam uno con-
textu not. * exhibui ad calcem §. 17. [19.]. 19) S.
et edd. δπὸ. 20) Uncis inclusa adieci. Cuiae. l. c.:
quaesitum est si tutores eius auctoritatem commodent
eo tempore quo epistola scribitur servo a domina, an
interposita auctoritas ullius momenti sit. R. explete
prop. ἢ ἐλευθερία δοῦλῳ συναίτεῖ sive ἡλευθερωμένῳ
παράγεται: libertas servo (s. manumisso) competat.
Schill. male Roeverum sicut explevit ἐλευθερία δοῦ-
λῳ συναίτεῖ: libertas servo competat. Cf. inf. not. 32.
21) S. et edd. eo. 22) V. παρέχεται. Omnes praes-
tare.

σθαι ²², ἐν ᾧ διαρτίζεται
 ἢ ²³ ἐλευθερία· τότε γὰρ ἀπαρ-
 ρτίζεσθαι νοείται ²⁴, ὅτε
 δ ²⁷ δοῦλος ἐπιγνώ ²⁸ τῆς
 δεσποίνης τὴν ³⁰ θέλησιν,
 ἀλλὰ Νηράτιος Πρίσκος ³¹
 δοκιμάζει ἐλευθερίαν δούλῳ
 συναιτείν ³²· ἀρκεῖσθαι ³³
 γὰρ, ὅποτε ³⁴ ἢ ἐπιστολῇ ³⁵
 γράφεται ³⁶, | παραλαμβάνει
 αὐθεντῶν ἐπιτρόπου·
 οὐ ἢ γνώμη ³⁷ καὶ διατά-
 ξεις αὐτοκρατορικῆς ³⁹ ἰσχυ-
 ροποιεῖται ⁴⁰.

§. 16. [§. 18.] ¹ Δούλον εἰς
 ὑποθήκην ² δεδομένον ³ πο-
 λίτην Ῥωμαίων ποιήσας δ-
 φειλῆτος ⁴ οὐ δύναται, ἐκτός
 εἰ μὴ ⁷ πρὸς ἀπόδοσιν ἢ ἐ-
 πιστοκτεῖ γὰρ ¹⁰ τῆ ἐλευθερίας
 νόμος Ἀλίας ¹¹ Σέγντιος ¹²,
 ὅς ¹⁴ κωλύει δούλον πεπι-
 στευκότων χάριν ¹⁶ ἢ ἐλευθε-
 ρωμένον πολίτην Ῥωμαίων

peragitur libertas; tunc
 enim ²⁴ peragi intelle-
 gitur ²⁵, cum ²⁶ servus
 agnoscat ²⁸ dominae vo-
 luntatem. sed Neratius
 Priscus ³¹ probat liber-
 tatem servo competere ³²:
 sufficere enim, quando
 epistola scribitur, | ad-
 hiberi ³⁷ auctoritatem
 tutoris: cuius senten-
 tia et constitutione im-
 peratoria ³⁹ confirmata
 est ⁴⁰.

§. 16. [§. 18.] ¹ Servum
 pignori ² datum civem
 Romanorum ⁴ facere de-
 bitor ⁶ non potest, nisi
 forte ⁷ solvendo ⁹ sit;
 obstat enim ¹⁰ libertati
 lex Aelia Sentia ¹¹,
 quae ¹⁴ prohibet ¹⁵ ser-
 vum creditorum causa ¹⁶
 manumissum civem Ro-

γενέσθαι ¹⁷. ἀλλὰ Λατι-
 νον ¹⁸ . . .

§. 17. [§. 19.] ¹ Καὶ ὅστις ἐν
 ἀποτιμήσει ἐλευθεροῦται, III
 εἰ λ' ἔτη ἔχοι, πολιτεῖαν Ῥω-
 μαίων κτῆται· ἀλλὰ ὀφεί-
 λει οὗτος ὁ δοῦλος ἐκ δι-
 καίου πολιτικοῦ ἐλευθεροῦν-
 τος εἶναι, ἵνα πολίτης Ῥω-
 μαίων γένηται. Ἀποτίμησις
 δὲ ἐπὶ Ῥώμῃς ἀγεσθαι ἐλ-
 ῳθεν ¹· ἢ ἀποτίμησις κα-
 θαρμῶ κτίζεται· ἐστὶν δὲ
 ὁ καθαρμὸς πενταετηρικὸς
 χρόνος, ᾧ Ῥώμη καθαιρε-
 ται ². Μεγάλη μὲντοι ἀμ-
 φισβήτησις ἐστὶν ⁴ ἐν τοῖς
 ἐμπείροις, πότερον τούτω
 τῷ ⁵ χρόνῳ δυνάμεις ⁶ λαμ-
 βάνουσιν ἅπαντα, ἐν ᾧ ἢ
 ἀποτίμησις ⁷ [ἀγεται] ⁸, ἢ
 ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ, ἐν ᾧ
 καθαρμὸς ¹⁰ κτίζεται. | Εἰ-
 σὶν γὰρ οἱ ὑπολαμβάνοντες

manum fieri. sed La-
 tinum ¹⁸ . . .

§. 17. [§. 19.] ¹ Et qui in
 censum manumittitur, III
 si triginta annos habeat, ci-
 vilitatem Romanorum pos-
 sidet; sed debet hic ser-
 vus ex iure Quiritium ma-
 numittentis esse, ut civis
 Romanus fiat. Censum au-
 tem in Roma agi solet ¹.
 vel census lustrum condi-
 tur: est autem lustrum
 quinquennale tempus,
 quo Roma purgatur ².
 Magna autem ³ dissensio
 est ⁴ inter peritos, utrum
 hoc ⁵ tempore vi-
 trum accipiunt ⁷ omnia
 in quo census [agi-
 tur] ⁸, aut ⁹ in eo tem-
 pore, in quo lustrum
 conditur. | Sunt enim
 qui existimant non ali-

ff. a
 v. 8.
 § 99.

ff. β

23) S. διαρτίζεται, om. seq. artic. 24) Cuiac. l. c. autem. 25) Schill. emend. νοείσθαι. S. et edd. intelligitur. 26) S. et edd. quando. 27) S. om. articulum. 28) V. et R. B. ἐπιγνοί. 29) S. et edd. cognoverit. 30) S. om. artic. 31) S. Νηράτιος Πρίσκος: Neratius Proculus; sed marg. Priscus. 32) V. συναιτείν plane inaudito verbo, quod enatum est ex versione con, σύν et petere ατείν. Maxime notatu dignum videtur hoc verbum, quo evidentissime Graeca olim ex Latinis translata esse probatur. Cf. superius not. 20. et §. 5. not. 7. — S. habet περιγινεσθαι. horrendum scilicet istud συναιτείν librarius Graece vertit. 33) V. ἀρκίσθαι. 34) S. ὅτε. 35) V. ἐπιστολῇ. 36) Schill. emend. γράφεται. 37) V. ἀδιδερί. 38) S. οὐ γνώμη [sic]. 39) V. καὶ διατάξεις αυτοκρατορικῆ: et constitutio imperatoriae. (Cuiac. l. c. constitutio Imperatoriae.) 40) S. ἰσχυροποιεῖται [sed Pith. et Cuiac. confirmata] est.

1) V. incipit ab ἐλ: si. 2) V. ἐν ὑποθήκῃ. S. ἐν [marg. εἰς] ὑποθήκῃ: pigneri. Edd. ἐν ὑποθήκῃ. 3) S. et edd. δίδόμενον. 4) Ita V.; S. et edd. Romanum. 5) S. ὀφειλῆτος [marg. ἀφειλῆτος [sic]. 6) S. deb. fac., sed Pith. fac. deb. 7) S. ins. οὐ et om. seq. ἢ. 8) S. et edd. nisi si, om. forte. 9) V. adcredendum (sic). S. solvendum [Pith. solvendo] non sit. 10) V. om. γὰρ: enim. 11) V. αἰος. 12) S. Σέγντιος. 13) V. libertate lex alia sententia (sic). 14) S. αἰς, sed marg. ὅς. V. om. ὅς: quae. 15)

F. C.

S. et edd. vetat. 16) S. δανιστῶν ἔνεχα: foeneratorum causa. Pith. ann. „δανιστῶν δίκαι. F. C. id est fraudandorum creditorum, ut in l. 8. D. qui et a quib. ma.“ Malim itaque legi πεπιστευκότων βλάβης ἔν.: creditorum fraudandorum c. 17) V. γενέσθαι. Cf. §. sq. not. 2. Hoc loco edd. γενέσθαι retinent. Cf. supra §. 14. [16.] not. 16. 18) S. ἀλλὰ Ῥωμαίων. R. putat scriptum fuisse ἀλλὰ οὐδὲ Λατίνος γίνεται ὁ ἢ ἐλευθερωμένος; Sed nec Latinus fit manumissus. Neminem certo facile asscuticentem habebit R. Cf. sup. §. 11. [13.] not. 12.

1) Fortasse nihil nisi καὶ deest, ut et pro uel legatur; vix enim suspicari licet excidisse aliquid de censibus sine lustrum condito habitis. 2) De V. cf. not. 18. ad §. 15. [17.] et ipsum locum transcriptum not. 2. in f. §. 17. [19.]. Comma ἀλλὰ ὀφείλει: sed debet... γένηται: fiat iam aptius positum esse contenderim. In voce Μεγάλη: Magna desinit stolidi librarii V. iteratio, et reliqua suo quidem more, sed tamen non bis scripsit. — S. hunc locum ita habet: καπινισθ [marg. καὶ ὅστις] ἀποτιμήσει ἐλευθεροῦνται [marg. ἐλευθεροῦται], εἰ τριάκοντα ἔτη ἔχοι, πλὴν Ῥωμαίων κτῆται. | τίμησις μὲντοι ἐπὶ Ῥώμῃς αἰθῆται [marg. ἀγεσθαι] εἴωθεν. | τίμησις μὲντοι καθαρμῶ κτίζεται. ἐστὶν δὲ ὁ καθαρμὸς | πενταετηρικὸς χρόνος, ᾧ Ῥώμη καθαιρεται· ἀλλὰ ὀφείλει οὗτος ὁ δοῦλος ἐκ δικαίου κυρίας | ἐλευθεροῦντος [marg. δικαιοκυρίας ἐλευθεροῦ- μένος] εἶναι, ἵνα πολίτης Ῥωμαῖος γίνεσθαι | δυναθῆ: Et qui | in censum manumittuntur, [Pith. manumittuntur], si triginta annos habeat, | civitate Romana nascitur [marg. potitur]. Census tamen Romae agi | solet. In census [Pith. solet. Census] autem lustrum conditur. Est autem lustrum | quinquennale tempus, quorum [marg. et Pith. quo Roma] lustratur. Sed debet | hic servus ex iure Quiritium manumittentis esse, ut | civis Romanus fieri possit. — R. B. et Schill. a S. non recedunt, nisi in his verbis: Καὶ ὅς ἐν ἀποτίμησει ἐλευθεροῦται, εἰ λ' . . . πολιτεῖαν . . . Ἀποτίμησις δὲ ἐ. Ῥ. ἀγεσθαι ἐ. ἢ ἀποτίμησις καθ. πτ. . . ἐκ. δικ. πολιτικοῦ ἐλ. . . : Et qui in censu manumittitur, si . . . potitur. Census autem R. a. s. Census lustrum . . . quo Roma lustr. Sed etc. 3) S. et edd. tamen. 4) S. om. ἐστίν: est. 5) S. φρονιμοῖς ἵνα ῥωμῆ ω [marg. ἐν τῇ Ῥώμῃ, ᾧ]: prudentes utrumque. Pith. edid. utrumque et ann. „Leg. utrum eo. Interpres tamen ineptissime ἵνα ῥωμαῖω. quae potissima ratio est cur haec potius ex Latinis Graeca facta existimem“. 6) Hic et paullo inf. Salmas. de modo us. p. 88a. habet δύναμιν. 7) S. et edd. accipiant. 8) Ita supplevi cum Salmas. 9) S. πάντα ἐν ᾧ τίμησις: omnia in quo census, reliquis om. Edd. pro aut habent an, praeter Salm. 10) V. καταρμὸς, ut saepius π pro θ.

P

μη ἄλλως δυνάμεις λαμβάνειν τὰ πρᾶσσόμενα ἐν τῇ¹¹ ἀποτιμήσει, ἐὰν μὴ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀκολουθήσῃ¹², ὅτε¹³ ὁ καθαρμὸς κτιζέται¹⁴. ὕπολαμβάνουσιν γὰρ ἀποτιμήσιν καταβαίνειν¹⁵ ἐπὶ τὴν ἡμέραν τοῦ καθαρμοῦ, οὐχὶ τὸν καθαρμὸν κατατρέχειν ἐπὶ τὴν ἡμέραν τῆς

as vires accipere quae aguntur in censu, nisi haec dies sequatur¹², qua¹³ lustrum conditur¹⁴: existimant enim censum descendere ad diem lustrum, non lustrum decurrere ad diem census. Quod ideo¹⁵ quaesitum est,

ἀποτιμήσεως¹⁷. Ὅ¹⁸ δὲ τοῦτο ἐξήγηται, ἐπειδὴ¹⁹ πάντα²² τῆ ἀποτιμήσει²³ πρᾶσσονται τῷ καθαρμῷ ἰσχυροποιούνται²⁵. Ἄλλὰ ἐν τῇ πόλει Ῥωμαίων μόνον ἀποτιμήσιν ἀγεσθαι δεδήλωται ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις²⁹ ἢ μάλλον ἀπογραφαῖς χρωῶνται³¹.

quoniam²¹ omnia [quae] in censum²⁴ aguntur, lustrum confirmantur²⁸. Sed in urbem Romanorum²⁶ tantum census agi²⁷ notum²⁸ est; in provincia²⁹ autem || magis professionibus³⁰ utuntur³¹.

S. ὁ καθαρμὸς. 11) V. ἡ pro τῇ. 12) V. ἀκολουθήσει: sequatur; pro secuta sit. 13) Salm. ἐν ᾗ pro ὅτε. 14) V. quo. 15) S. om. Ἐἴσιν γὰρ . . . κτιζέται: Sunt enim . . . conditur. 16) S. καταβήσονται. 17) V. τῇ ἐπιτιμήσει. S. τῆς διατιμήσεως. Salm. R. et B. τῆς ἐπιτιμήσεως. 18) S. et Salm. om. ὁ. 19) S. census. Propterea. 20) V. ἐπὶ δὲ. 21) S. quia. 22) R. prop. ἂ ἐν τῇ ἀπ. quod Schill. minus bene secutus est. 23) V. πάντα τῆ ἀποτιμήσεως. Salm. ἐν τῇ ἐπιτ. [non ἀποτ. ut R. dicit]. 24) Inserui quae, et retinui accus. post in ex V.; S. censu, om. praepos. 25) Ante versum ἰσχυρ. confirm. in V. est ἔ [IX?]. 26) S. et edd. in ciuitate Romana. 27) V. agei. 28) S. declaratum. 29) V. ἐπαρχίαις: prouintia. S. et edd. prouinciis. 30) V. professiones. 31) Sequuntur in V. post versum vacuum excerpta ex Hygini genealogia; in S. locus de poena parricidii, quem superius pag. 212. §. 16. exhibuimus.

*) Locus ex V. pag. cc.β vers. 28. . . pag. ff.α vers. 17. ad §§. 15. [17.] . . . 17. [19]:
καὶ. ος. ἐπιτιμήσει | ἐλευθεροῦνται || cc.γ || εἰ. λ. ἐτηχοῦ | πολιτῶν. Ῥωμαίων | κατα. ἐπιτιμήσει. δε | ἐπιρωμης. | ἀγεσθαι. ἰωθεν | ἡ. ἀποτιμήσεως | καθαρμὸς κτιζέται | ἐστὶν. δε. ο. καθαρμὸς | πάντα. ἐτηρικός | χρόνος | ἰωρωμη. | καθαρμὸς | ἀλλὰ. οφίλει | οὗτος. ο. δούλος. ἐκδικαίου | πολιτικῶν | ἡλευθερία. εἰ. ναί | ἴνα. πολὶ τῆς | Ῥωμαίων. γὰρ κτιζέται | γραφεται. δού-

λω | ὑπο. τῆς. δεσποινῆς | Ἰουλιανὸς. ἀρνείται | ὑπολαμβάνει. γὰρ | τουτω. τωχρονῶ | οφίλει | ἀυθεντιαν. παρεχέσθαι | ἐν. ω. ἀπαρτίζεται | ἡλευθερία | τότε. γαράπαρτίζεται | νοσ. ἰται. οτε. δουλος | ἐπιγνοί || cc.δ || τῆς. δεσποινῆς. τῆν. θελήσειν. | ἀλλὰ. ονηρατικός | πρὶς. κος. δοκιμαζέ | ἐλευθερίαν | δούλω συναίτιν | ἀρξισθαι. γὰρ | οποτε. η. ἐπιστολή | γραφεται | παραλαμβανέσθαι | ἀυθεντιαν. ἐπιτροπῶν | οὐ. η. γγνωμη | καὶ. δε. ἀταξίς | ἀυτοκρατορικῆ | ἰσχυροποιεῖται | εἰ. δούλων | ἐν. ὑποθήκη | δεδομένον | πολιτῶν | Ῥωμαίων. ποιῆσαι | οφίλει. οὐδυναται | ἐκτος | εἰ. μη | πρὸς. ἀποδος. ἰνη | ἐπισκοπῆ | τῆ. ἐλευθερία | νομος. αἰλιος | σεντικός. κωλυε | δούλων | πεπιστευκοτων || ff.α || χαρῶν | ἡλευθερωμένον | πολιτῶν Ῥωμαίων | γεγέσται | ἀλλὰ. λατινῶν | καὶ. ος. ο. ἐπιτιμήσει | ἐλευθεροῦνται | εἰ. λ. ἐτη. εχοί | πολιτῶν | Ῥωμαίων | καταται | ἐπιτιμήσει. δε. | ἐπιρωμης | ἀγεσθαι. ἰωθεν | ἡ. ἀποτιμήσει | καθαρμῶν. κτιζέται | μεγάλη —

bitur seruo | addomina | iulianus negat | existimat enim | ut tempore | debere | auctoritatis p̄stare | quoperagitur | libertas | tunc eni pagitur | Intellegitur cū seruus | agnoscat || cc.δ || domine uoluntate | sed neratius | priuscu p̄bat | libertatem | seruo conpetere | sufficere enim | quo epistula | scribitur | adhibere | auctoritate tutoris | cuius sententia | et constitutio | imperatoriae | confirmata est | si seruus | pignori | datum | ciuem | romanū | facere | debitor n̄ potest nisi | si forte | ad reddendū sit | obstat | libertati | lex alia | sententia p̄hibet | seruū | creditorum || ff.α || causa | manumissum | ciuem romanum | fieri | sed latinum | et qui in censum | manumittuntur | si triginta an habeat | administrationē | romanorum | possidet | census autem | apud romanam | agisoldē | uel census | lustrum conditur | magna —

L O C O R U M

EX IURE ROMANO ANTEIUSTINIANO

AB INCERTO SCRIPTORE COLLECTORUM

F R A G M E N T A

QUAE DICUNTUR

V A T I C A N A.

EDIDIT

A N G E L U S M A I U S

RECOGNOVIT

A U G U S T U S B E T H M A N N - H O L L W E G.

● P R A E F A T I O.

A consilio iuris anteiustiniani fragmentorum, quae Angelus Maius ante hos decem annos Romae primum edidit, denuo edendorum non alienum videbitur repetere quae de libri manu scripti, quo usus est, condicione ille praemonuit.

Exstat in bibliotheca Vaticana codex membranaceus, e monasterio Bobiensi, ut videtur, Romam allatus, forma oblonga, litteris partim quadratis, saeculi fere octavi, numero VMCCCLXVI. insignitus, qui sanctorum anachoretarum collationes auctore Cassiano, sed non integras, continet. Constat membranis centum, quarum quadraginta tres semel, quinquaginta septem bis scriptae sunt. Antiquioris scripturae folia duo et viginti ad Theodosianum Codicem pertinent; unum legis Romanae Burgundionum fragmentum continet; reliqua operis iuridici antea ignoti reliquias exhibent, quae iam accuratius describamus.

Scriptum erat opus illud in codice quadrato grandioris modi, ex quo folia viginti octo usibus suis accommodavit Cassianae collationis scriptor. antiquam enim scripturam abluendo delevit, et ipsa folia ita scidit, ut ex singulis geminis foliis cohaerentibus terna aut bina cohaerentia folia et unum efficeret, omnia formae oblongioris¹, quorum partem ad librum suum conscribendum adhibuit. Ita factum est, ut in Vaticano codice prioris codicis folia duodeviginti integra, aut frustis inter se iunctis restituta, decem vero mutila exstent. In ordinandis iungendisque membranis Maius quaternionum notis usus est, eamque seriem constituit, quam tabula subiecta demonstrat². Primum locum obtinuit quaternio VI., ex quo praeter *πρωτόκολλον* et

1) Res illustrabitur hac figura, quae folium primum et ultimum quaternionis XV. repraesentat.

85. a.	88. b.	87. b.
fol. V. III.	fol. I.	
XV.		

- 2) 1. Q. VI. fol. I. — fol. VIII. $\frac{1}{4}$.
 p. 60. a. b. — p. 61. b. a.
 2. (Q.?) f. II. vel III. — f. VI. vel VII. $\frac{1}{4}$.
 p. 58. b. a. — p. 63. b. a.
 3. Q. XV. fol. I. — fol. VIII.
 { p. 88. b. a. ($\frac{1}{4}$) — p. 85. b. a.
 { p. 87. b. a. ($\frac{1}{4}$)
 fol. II. $\frac{1}{4}$. — fol. VII. $\frac{1}{4}$.
 p. 98. b. a. — p. 98. a. b.
 4. (Q. XVI.) (fol. I.) — fol. VIII. $\frac{1}{4}$.
 p. 99. b. a.
 fol. II. — fol. VII.
 { p. 96. a. b. ($\frac{1}{4}$) — p. 91. a. b.
 { p. 96. a. b. ($\frac{1}{2}$)

ἑσχατόκολλον, i. e. primum integrum folium et octavi tertiam partem, quae numero fasciculi insignita est, nihil superest; sex intermedia folia perierunt. Dubitare tamen licet anne his annumerandae sint eae membranae, quas Maius, nescio qua ratione, secundo loco posuit, nam id tantum liquet eas ad eundem titulum (*ex empto et vendito*) et, cum quaternionis notam non exhibeant, ad mediam partem fasciculi cuiusdam pertinere. Quaternionis XV. (tit. *de usufructu*) exstant folia primum et octavum, et ea quidem integra; sed secundi et septimi tertia tantum pars; quattuor intermedia desiderantur. Quae sequuntur in Maii exemplo, ex quaternione XVI. desumpta esse ipsius materiae nexus probat. Primum tantum folium huius fasciculi periisse videtur; secundum et septimum, quae inter se cohaerent, integra habemus. Octavi, quod Maius non satis idonea ratione quaternioni XVII. assignavit, quodque cum praecedente ad tit. *de re uxoria et dotibus* pertinet, duae partes supersunt; tertia, in qua signum quaternionis fuisse suspicor, abscissa est. Plura servata sunt ex quaternione XXVII. (tit. *de excusatione*). desideratur tantum folium tertium. quarti folii non nisi tertia pars superest, sexti pars tertia interiit. Quaternio XXVIII. (tit. *quando donato* rel. et *de donationibus* rel.) fere integer servatus est: foliorum tamen secundi et sexti duae partes perierunt. Fragmentum denique tituli *de cognitoribus et procuratoribus* ad calcem collocavit Maius, quia nullo numeri signo certo loco assignatur; qua de causa medio fasciculo has membranas vindicare non dubito, ita tamen, ut duo aut quattuor folia inter eas excidisse putem.

Antiquior scriptura, quamvis abluta versiculisque recentioris scripturae superimpositis cooperta, omnis fere legi potuit. Singulae paginae versus triginta duos eosque praelongos complectuntur. Quos versus post editorem Romanum speciminis causa depingi curavimus, ii litteras habent a quadraginta tribus usque ad quinquaginta unam, Litterarum forma, Gaii Veronensis scripturae similis, et siglarum frequentia, quarum praecipuae in specimine illo exhibitae sunt, quintum vel sextum saeculum redolent. Praeterea credendum non est post Iustiniani tempora librariorum in iuris antiqui reliquiis describendis operam suam consumpsisse.

Haec sufficiant de codice manuscripto, quem in annotatione nostra littera *V. (Vatican.)* designare placuit. nunc videamus quomodo is publici iuris factus sit. Quod quidem prae ceteris Angelo Maio debemus, qui pro sua in indagandis palimpsestis industria codicem his scriptum esse primus animadvertit, et acuti visus, quo naturae dono gaudet, auxilio scripturam deletam atque recentiorum litterarum figuris obrutam explicavit. Sed cum vir doctus a iuris scientia alienus esset, felicissime evenit, ut Blumius noster tunc Romae moraretur, cuius doctrina ac sagacitate in legendis et restituendis his fragmentis summopere se adiutum fuisse ipse Maius testatus est³. Dolendum tamen est Blumium propter nimiam editoris festinationem in librum plus temporis insumere nequivisse⁴; alioquin hic vir retractandi codicis necessitatem certe nullam reliquisset. Prodiit opus cum aliis antiquitatis monumentis⁵ sub titulo: *Iuris civilis antejustiniani reliquiae ineditae ex codice re-*

5. Q. XXVII. fol. I.	~~~~~	fol. VIII.
p. 82. a. b.		p. 89. a. b. ($\frac{1}{2}$)
		p. 84. b. a. ($\frac{1}{2}$)
		fol. VII.
fol. II.	~~~~~	p. 90. a. b.
{ p. 97. a. b. ($\frac{1}{2}$)		
{ p. 92. b. a. ($\frac{1}{2}$)		
(fol. III)	~~~~~	fol. VI. $\frac{1}{2}$.
		p. 100. b. a.
fol. IV. $\frac{1}{2}$.	~~~~~	fol. V.
p. 94. b. a.		p. 93. b. a.
6. Q. XXVIII. fol. I.	~~~~~	fol. VIII.
{ p. 21. b. a. ($\frac{1}{2}$)		p. 20. b. a.
{ p. 86. b. a. ($\frac{1}{2}$)		
fol. II. $\frac{1}{2}$.	~~~~~	fol. VII.
p. 23. b. a.		p. 18. b. a.
fol. III.	~~~~~	fol. VI. $\frac{1}{2}$.
p. 19. a. b.		p. 22. a. b.
fol. IV.	~~~~~	fol. V.
{ p. 17. b. a. ($\frac{1}{2}$)		p. 24. b. a.
{ p. 85. a. b. ($\frac{1}{2}$)		
7. (Q. ?) f. II. vel III.	~~~~~	f. VI. vel VII. ($\frac{1}{2}$)
p. 62. b. a.		p. 59. b. a.

3) Cf. praef. ed Rom. p. XVIII.

4) Cf. Blumii *Iter Italicum*, III. p. 96. not. 163.

5) Libri titulus est: *Iuris civilis et Symmachi orationum partes. C. Iulii Victoris ars rhetorica. L. Caecilii Minutiani Apuleii fragmenta de orthographia. cum append. et tab. aeneis.*

scripto bibliothecae pontificiae Vaticanae curante Angelo Maio, bibl. eiusd. praefecto. Romae, 1823.⁶ in qua editione id quammaxime se egisse declarat, ut imaginem veluti restituti codicis exhiberet. Multum vero abest, quin hac in re eam praestiterit diligentiam, quam Goeschenius summo nostrarum litterarum bono in Gaio edendo adhibuit. Nam, ut alia taceam, siglarum, quae multae sunt in codice, suis locis fere nullam mentionem fecit. Sub idem fere tempus, quo Romae liber ederetur, Parisiis etiam, venia a Maio non sine pretio impetrata, recusus est⁷; itemque Berolini⁸, Savinii maxime hortatu; cuius etiam illustris viri auctoritate factum est, ut ex Germanis iurisconsultis et multi et maximi emendationes atque supplementa ipsi miserint, quibus nova editio castigatius et plenius pararetur. Quae cura v. cl. Klenzio mandata est, sed antequam opus perfici potuit, Buchholtzius librum ex sua ipsius et aliorum doctorum virorum penu auctum et „commentarium critico tum exegetico” instructum edidit⁹. Ita deflorato quasi labore Klensium adhuc editioni se subtraxisse multum dolendum est.

Cum nos editionem praepararemus, ante omnia sperabamus fore, ut ipsius codicis Vaticani denuo inspiciendi atque conferendi copia nobis fieret; id quod fortuna nobis invidit. Utendum igitur erat iis subsidiis, quae Maius ipse, quaeque notae manu scriptae virorum doctorum, a Klenzio liberaliter nobiscum communicatae, praestiterunt. Nomina eorum sunt: Barkowius¹⁰, Blumius¹¹, Dirksenius, b. Hauboldus¹², Kellerus¹³, Klensius, Muchlenbruchius, Rudorffius¹⁴, Savinius. Alia virorum illustrium b. Hassii¹⁵, Schraderi¹⁶, b. Wenckii¹⁷, aliorum, libri suppeditaverunt. In adornanda vero editione id egimus, tum ut codicis Vaticani scripturam nec non Maii exemplum fideliter repraesentaremus, tum ut studiosae iuventutis atque scholarum usui libellum accommodaremus. itaque coniecturas verisimiliores contextui, sed litteris cursivis distinctas, inseruimus, atque, ubi codex spatium nullum praebat, uncis inclusimus; ipsius vero codicis aut Maii scripturam in annotatione religiose indicavimus. Ubi verbum eliminandum videbatur, id quoque in annotationem ablegavimus, aut uncis appositis notavimus. Paginas ut in Gaio et Ulpiano numeravimus; membranarum vero incisiones numerosque versiculorum omisimus. Librarii scribendi ratio ubi neque plane corrupta videbatur, neque intellectui impedimento erat, servata est. Ita v. c. cum codice scripsi *conpleri, adprobari, praescriptio, incipiet, subicit, centensimus, querellas* et alia. non admonito lectore correxi codicis scripturam, ubi *e* et *ae, d* et *t* falso permutatae essent; aspirationem (*h*) omisi in *hostendatur, exhimere, honera, hisdem, hii*, supplevi in *actenus*, alia eiusmodi. Titulos, quos codex in summis paginarum oris exhibet, ipsamque partitionem et ordinem ex Maii exemplo retinui. Paragraphorum signis, ut in Berolinensi exemplari, singulos locos distinximus, quae tamen signa transponenda erant in §§. 74. 75. et 87. Locos denique, qui in aliis quoque iuris monumentis invenirentur, non solum indicavi, sed etiam verba eorum, quae a codicis nostri scriptura discederent, apposui.

6) In Commentario praevio parte I. (p. VIII...XXII.) de iuris civilis fragmentis disserit. Tabula aeri incisa, quam repeti curavimus, duplicis scripturae palimpsesti et praecipuarum siglarum specimen exhibet. Contextum excipiunt (p. 93.) Varias lectiones Cod. Theodosiani, (p. 104.) Fragmentum legis Romanae Burgundionum, et (p. 108.) Summaria quaedam Cod. Theodosiani e pervetere codice. Sequuntur Indices, (p. 117.) Additamenta et emendationes.

7) Sub tit.: *Vaticana iuris Romani fragmenta Romae nuper ab Angelo Maio detecta et edita, Gallicis typis mandaverunt Ephemeridum quae Themidis nomine publicantur editores. Paris. Décembre 1823.* Desiderantur ceterae iuris reliquiae, item tabula aeri incisa et additamenta.

8) Tit. *Iuris Romani anteiustiniani fragmenta Vaticana e codice palimpsesto eruit Angelus Maius. Prostant Romae et Berolini. 1824.* Desideratur commentarius praevious notitiam codicis manu scripti continens, et tabula aeri incisa.

9) Iudicium de hac editione huius loci non est. Silentio tamen praeterire non possum, emendationes tum a Savinio mecum communicatas tum a me propositas, quas ex scholis meis se accepisse Buchholtzius declarat, parum accurate eum reddidisse. Exempli causa videatur §. 46. ubi *perit* scripsit, quod sensu caret, pro *non perit*.

10) Animadversionum nonnullas publici iuris fecit in *Lectionum iuris civilis cap. I. quod praeside A. F. Barkow def. A. de Russdorf. Gryphiswald. 1828. 4.*

11) Ex notis eius manu scriptis, quibus uti licuit, aliae codicis scripturam accuratius quam Maii exemplum exhibent, aliae restitutioni contextus inserviant.

12) Summi viri nomen incuria omissum supple in not. 127. ad §. 82. nam prius emendationem ibi prolatam proposuerat.

13) Emendationes, quas Savinio transmiserat, publice proposuit in *Them. Vol. VI. p. 521. seqq.*

14) Coniecturas ad tit. *quando donator* rel. et *de donationibus* rel. pertinentes in *Diss. de lege Cincia, Berol. 1825. 8.* proposuit, alias manu scriptas tum ab ipso, tum a Klenzio accepimus.

15) De legis Cinciae iure in: *Rhein. Mus. Vol. I. p. 185. seqq. et: Güterr. der Ehegatten. Vol. I. Berol. 1824. 8.*

16) *Krit. Zeitschr. Vol. V. I. p. 167. seqq.*

17) *Leipz. Litt. Zeit. 1824. num. 173. 174. — Codicis Theodosiani libri V. priores. Lips. 1825. 8. — Praefatione Vol. I. Opuscul. acad. b. Hauboldi, Lips. 1825. 8. p. XXXVII. seqq.*

εσχατόκολλον, i. e. primum integrum folium et octavi tertiam partem, quae numero fasciculi insignita est, nihil superest; sex intermedia folia perierunt. Dubitare tamen licet anne his annumerandae sint eae membranae, quas Maius, nescio qua ratione, secundo loco posuit, nam id tantum liquet eas ad eundem titulum (*ex empto et vendito*) et, cum quaternionis notam non exhibeant, ad mediam partem fasciculi cuiusdam pertinere. Quaternionis XV. (tit. *de usufructu*) exstant folia primum et octavum, et ea quidem integra; sed secundi et septimi tertia tantum pars; quattuor intermedia desiderantur. Quae sequuntur in Maii exemplo, ex quaternionis XVI. desumpta esse ipsius materiae nexus probat. Primum tantum folium huius fasciculi periisse videtur; secundum et septimum, quae inter se cohaerent, integra habemus. Octavi, quod Maius non satis idonea ratione quaternioni XVII. assignavit, quodque cum praecedente ad tit. *de re uxoria et dotibus* pertinet, duae partes supersunt; tertia, in qua signum quaternionis fuisse suspicor, abscissa est. Plura servata sunt ex quaternionis XXVII. (tit. *de excusatione*). desideratur tantum folium tertium. quarti folii non nisi tertia pars superest, sexti pars tertia interiit. Quaternio XXVIII. (tit. *quando donato* vel, et *de donationibus* rel.) fere integer servatus est: foliorum tamen secundi et sexti duae partes perierunt. Fragmentum denique tituli *de cognitoribus et procuratoribus* ad calcem collocavit Maius, quia nullo numeri signo certo loco assignatur; qua de causa medio fasciculo has membranas vindicare non dubito, ita tamen, ut duo aut quattuor folia inter eas excidisse putem.

Antiquior scriptura, quamvis abluta versiculisque recentioris scripturae superimpositis cooperta, omnis fere legi potuit. Singulae paginae versus triginta duos eosque praelongos complectuntur. Quos versus post editorem Romanum speciminis causa depingi curavimus, ii litteras habent a quadraginta tribus usque ad quinquaginta unam. Litterarum forma, Gaii Veronensis scripturae similis, et siglarum frequentia, quarum praecipuae in specimine illo exhibitae sunt, quintum vel sextum saeculum redolent. Praeterea credendum non est post Iustiniani tempora librariorum in iris antiqui reliquiis describendis operam suam consumpsisse.

Haec sufficiant de codice manuscripto, quem in annotatione nostra littera *V. (Vatican.)* designare placuit. nunc videamus quomodo is publici iuris factus sit. Quod quidem prae ceteris Angelo Maio debemus, qui pro sua in indagandis palimpsestis industria codicem bis scriptum esse primus animadvertit, et acuti visus, quo naturae dono gaudet, auxilio scripturam deletam atque recentiorum litterarum figuris obrutam explicavit. Sed cum vir doctus a iuris scientia alienus esset, felicissime evenit, ut Blumius noster tunc Romae moraretur, cuius doctrina ac sagacitate in legendis et restituendis his fragmentis summopere se adiutum fuisse ipse Maius testatus est³. Dolendum tamen est Blumium propter nimiam editoris festinationem in librum plus temporis insumere nequivisse⁴; alioquin hic vir retractandi codicis necessitatem certe nullam reliquisset. Prodiit opus cum aliis antiquitatis monumentis⁵ sub titulo: *Iuris civilis antejustiniani reliquiae ineditae ex codice re-*

5. Q. XXVII. fol. I.	~~~~~	fol. VIII.
p. 82. a. b.		p. 89. a. b. ($\frac{1}{3}$)
		p. 84. b. a. ($\frac{2}{3}$)
fol. II.	~~~~~	fol. VII.
{ p. 97. a. b. ($\frac{1}{3}$)		p. 90. a. b.
{ p. 92. b. a. ($\frac{2}{3}$)		
(fol. III)	~~~~~	fol. VI. $\frac{2}{3}$.
		p. 100. b. a.
fol. IV. $\frac{1}{3}$.	~~~~~	fol. V.
p. 94. b. a.		p. 93. b. a.
6. Q. XXVIII. fol. I.	~~~~~	fol. VIII.
{ p. 21. b. a. ($\frac{1}{3}$)		p. 20. b. a.
{ p. 86. b. a. ($\frac{2}{3}$)		
fol. II. $\frac{1}{3}$.	~~~~~	fol. VII.
p. 23. b. a.		p. 18. b. a.
fol. III.	~~~~~	fol. VI. $\frac{1}{3}$.
p. 19. a. b.		p. 22. a. b.
fol. IV.	~~~~~	fol. V.
{ p. 17. b. a. ($\frac{1}{3}$)		p. 24. b. a.
{ p. 85. a. b. ($\frac{2}{3}$)		
7. (Q. ?) f. II. vel III.	~~~~~	f. VI. vel VII. ($\frac{1}{3}$)
p. 62. b. a.		p. 59. b. a.

3) Cf. praef. ed Rom. p. XVIII.

4) Cf. Blumii *Iter Italicum*, III. p. 96. not. 163.

5) Libri titulus est: *Iuris civilis et Symmachi orationum partes. C. Iulii Victoris ars rhetorica. L. Caecilii Minutiani Apuleii fragmenta de orthographia. cum append. et tab. aeneis.*

scripto bibliothecae pontificiae Vaticanae curante Angelo Maio, bibl. eiusd. praefecto. Romae, 1823.⁶ in qua editione id quammaxime se egisse declarat, ut imaginem veluti restituti codicis exhiberet. Multum vero abest, quin hac in re eam praestiterit diligentiam, quam Goeschenius summo nostrarum litterarum bono in Gaio edendo adhibuit. Nam, ut alia taceam, siglarum, quae multae sunt in codice, suis locis fere nullam mentionem fecit. Sub idem fere tempus, quo Romae liber edere, Parisiis etiam, venia a Maio non sine pretio impetrata, recusatus est⁷; itemque Berolini⁸, Savinii maxime hortatu; cuius etiam illustris viri auctoritate factum est, ut ex Germanis iurisconsultis et multi et maximi emendationes atque supplementa ipsi miserint, quibus nova editio castigatius et plenius pararetur. Quae cura v. cl. Klenzio mandata est, sed antequam opus perfici potuit, Buchholtzius librum ex sua ipsius et aliorum doctorum virorum penu auctum et „commentarium critico tum exegetico” instructum edidit⁹. Ita deflorato quasi labore Klenzium adhuc editioni se subtraxisse multum dolendum est.

Cum nos editionem praepararem, ante omnia sperabamus fore, ut ipsius codicis Vaticani denuo inspicendi atque conferendi copia nobis fieret; id quod fortuna nobis invidit. Utendum igitur erat iis subsidiis, quae Maius ipse, quaeque notae manu scriptae virorum doctorum, a Klenzio liberaliter nobiscum communicatae, praestiterunt. Nomina eorum sunt: Barkowius¹⁰, Blumius¹¹, Dirksenius, b. Hauboldus¹², Kellerus¹³, Klenzius, Muchlenbruchius, Rudorffius¹⁴, Savinius. Alia virorum illustrium b. Hassii¹⁵, Schraderi¹⁶, b. Wenckii¹⁷, aliorum, libri suppeditaverunt. In adornanda vero editione id egimus, tum ut codicis Vaticani scripturam nec non Maii exemplum fideliter repraesentarem, tum ut studiosae iuventutis atque scholarum usui libellum accommodarem. itaque coniecturas verisimiliores contextui, sed litteris cursivis distinctas, inseruimus, atque, ubi codex spatium nullum praebat, uncis inclusimus; ipsius vero codicis aut Maii scripturam in annotatione religiose indicavimus. Ubi verbum eliminandum videbatur, id quoque in annotationem ablegavimus, aut uncis appositis notavimus. Paginas ut in Gaio et Ulpiano numeravimus; membranarum vero incisiones numerosque versiculorum omisimus. Librarii scribendi ratio ubi neque plane corrupta videbatur, neque intellectui impedimento erat, servata est, ita v. c. cum codice scripsi *conpleri, adprobari, praescribitio, incipit, subicit, centensimus, querellas* et alia. non admonito lectore correxi codicis scripturam, ubi *e* et *ae, d* et *t* falso permutatae essent; aspirationem (*h*) omisi in *hostendatur, exhimere, honera, hisdem, hii*, supplevi in *actenus*, alia eiusmodi. Titulos, quos codex in summis paginarum oris exhibet, ipsamque partitionem et ordinem ex Maii exemplo retinui. Paragraphorum signis, ut in Berolinensi exemplari, singulos locos distinximus, quae tamen signa transponenda erant in §§. 74. 75. et 87. Locos denique, qui in aliis quoque iuris monumentis invenirentur, non solum indicavi, sed etiam verba eorum, quae a codicis nostri scriptura discederent, apposui.

6) In Commentario praevio parte I. (p. VIII...XXII.) de iuris civilis fragmentis disserit. Tabula aeri incisa, quam repeti curavimus, duplicis scripturae palimpsesti et praecipuarum siglarum specimen exhibet. Contextum excipiunt (p. 93.) Varias lectiones Cod. Theodosiani, (p. 104.) Fragmentum legis Romanae Burgundionum, et (p. 108.) Summaria quaedam Cod. Theodosiani e pervetere codice. Sequuntur Indices, (p. 117.) Additamenta et emendationes.

7) Sub tit: *Vaticani iuris Romani fragmenta Romae nuper ab Angelo Maio detecta et edita, Gallicis typis mandaverunt Ephemeridum quae Themidis nomine publicantur editores. Paris. Decembre 1823.* Desiderantur ceterae iuris reliquiae, item tabula aeri incisa et additamenta.

8) Tit. *Iuris Romani anteiustiniani fragmenta Vaticana e codice palimpsesto eruit Angelus Maius. Prostant Romae et Berolini. 1824.* Desideratur commentarius praevius notitiam codicis manu scripti continens, et tabula aeri incisa.

9) Iudicium de hac editione huius loci non est. Silentio tamen praeterire non possum, emendationes tum a Savinio mecum communicatas tum a me propositas, quas ex scholis meis se accepisse Buchholtzius declarat, parum accurate eum reddidisse. Exempli causa videatur §. 46. ubi *perit* scripsit, quod sensu caret, pro *non perit*.

10) Animadversionum nonnullas publici iuris fecit in *Lectionum iuris civilis cap. I. quod praeside A. F. Barkow def. A. de Russdorf. Gryphiswald. 1828. 4.*

11) Ex notis eius manu scriptis, quibus uti licuit, aliae codicis scripturam accuratius quam Maii exemplum exhibent, aliae restitutioni contextus inserviunt.

12) Summi viri nomen incuria omissum supple in not. 127. ad §. 82. nam prius emendationem ibi prolata proposuerat.

13) Emendationes, quas Savinio transmiserat, publice proposuit in *Them.* Vol. VI. p. 521. seqq.

14) Coniecturas ad tit. *quando donator* rel. et *de donationibus* rel. pertinentes in *Diss. de lege Cincia, Berol. 1825. 8.* proposuit, alias manu scriptas tum ab ipso, tum a Klenzio accepimus.

15) De legis Cinciae iure in: *Rhein. Mus.* Vol. I. p. 185. seqq. et: *Güterr. der Ehegatten.* Vol. I. Berol. 1824. 8.

16) *Krit. Zeitschr.* Vol. V. I. p. 167. seqq.

17) *Leipz. Litt. Zeit.* 1824. num. 173. 174. — *Codicis Theodosiani libri V. priores.* Lips. 1825. 8. — Praefatione Vol. I. *Opuscul. acad. b. Hauboldi,* Lips. 1825. 8. p. XXXVII. seqq.

Ceterum quid praestiterimus benevolus lector ipse diiudicet. Silentio autem praetercundum non est me, ut in arte critica minus exercitatum, ad opus suscipiendum non vana fiducia mei, sed amici vere candidi Puggaei adhortatione, atque praecipue eo motum esse, quod collega mihi coniunctissimus Böckingius operae socium se futurum spondisset. et hic quidem pro suo erga me amore et litterarum promovendarum studio religiosissime, ut solet, vadimonium obcundo et meam ipsius et lectorum gratiam demeruit. Eiusdem autem viri cl. observationes et emendationes adiectis litteris *Bg.* ut plurimum distinximus.

* Scrib. Bonnae, mens. Mart. a. MDCCCXXXIII.

SIGNORUM EXPLICATIO.

Bark.	=	Barkow.
Bg.	=	Böcking.
Bl.	=	Blume.
Buchh.	=	Buchholtz.
Dirks.	=	Dirksen.
Hass.	=	Hasse.
Haub.	=	Haubold.
Kell.	=	Keller.
Kl.	=	Klenze.
Meyerf.	=	Meyerfeld.
Mühlenbr.	=	Mühlenbruch.
Nieb.	=	Niebuhr.
Rud.	=	Rudorff.
Sav.	=	Savigny.
Schr.	=	Schrader.
V.	=	Cod. Ms. Vaticanus.

EX EMPTO ET VENDITO.

l. b. . . §. 1. *Qui a muliere* | sine ¹ tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit, vel falso tutore auctore, quem sciit non esse, non videtur bona fide emisse. itaque et veteres putant, et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore; Proculus et Celsus pro emptore, quod est verius: nam et fructus suos facit, quia scilicet voluntate dominae percipit; et mulier sine tutoris auctoritate possessionem alienare potest. Iulianus propter Rutilianam constitutionem eum, qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere; et si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eam usucapere.

§. 2. P. lib. III. R. ² Usurae venditori post traditam possessionem arbitrio iudicis praestantur; ante traditam autem possessionem emptori quoque fructus rei vice mutua praebere necesse est: in neutro mora considerabitur.

§. 3. Venditor ³, qui legem commissoriam exercere noluit, ob residuum pretium iudicio venditi recte agit; quo secuto legi renuntiatum videtur.

§. 4. Qui ⁴ die transacto legem commissoriam exercere noluit ⁵, postea variare non potest.

§. 5. Pap. lib. III. Res. Aede ⁶ sacra terrae motu diruta locus aedificii non est profanus, et ideo venire ⁷ non potest.

§. 6. Mulier ⁸ servam ea lege vendidit, ut si redisset in eam civitatem, unde placuit exportari, manus iniectio esset. Manente vinculo servitutis si redierit, quae vendidit manum iniciet et ex iure concessio mancipi-

um abducat ⁹. post manumissionem autem si redierit, in perpetuam servitutem sub eadem lege publice distrahetur. quae ¹⁰ vendidit si manum iniecerit non liberatae, mancipium retinere poterit ac manumittere. adimi quippe libertatem, et publice venditionem ita fieri placuit, ut propter pericula venditores, quamvis ¹¹ metuentes, servis suis offensam vel duritiam possint ¹² paenitendo remittere.

§. 7. Quominus possessio rei venditae tradatur empti ¹³ iudicio, decem annorum praescriptione non impeditur.

§. 8. Evictione citra ¹⁴ dolum emptoris et iudicis iniuriam secuta duplum ex empti iudicio secundum legem contractus praestabitur.

§. 9. Creditor a debitore pignus recte emit, sive in exordio contractus ita convenit, sive postea. Nec incerti pretii venditio videbitur, si convenerit, ut pecunia faenoris non soluta creditor iure empti dominium retineat, cum sortis et usurarum quantitas ad diem solvendae pecuniae praestitutam certa sit. |

§. 10. Iniquam sententiam evictae rei periculum ven- 60. a. ditoris non spectare placuit, neque stipulationem auctoritatis committere.

§. 11. Convenit ¹⁵ ad diem pretio non soluto venditori alterum tantum praestari. quod usurarum centensimam excedit, in fraudem iuris videtur additum. Diversa causa est commissoriae legis, cum in ea specie non faenus inlicitum exerceatur, sed lex contractus non inprobabilis ¹⁶ dicatur.

§. 12. Ante ¹⁷ pretium solutum dominii quaestione

1) Locus ex Pauli lib. VIII. ad Sabinum esse videtur, qui in L. 27. D. de contr. empt. iuri Iustiniano accommodatus ita legitur: . . . *qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, vel falso tutore, quem scis tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit.* 2) Papinianus lib. III. Responsorum. cf. §§. 4. et 5. 3) Similia ex Hermogeniani lib. II. iuris Epitomarum L. 7. D. de lege commiss. exhibet. 4) Ita V. teste Bl. Loci sententiam ex Papiniani lib. III. Responsor. refert Ulp. in L. 4. §. 2. D. de lege comm. 5) Dig. suadent voluit. 6) Est L. 73. pr. D. de contr. empt. ex Pap. lib. III. Re-

sponsor.; V. perperam habet aedes. 7) Ita V. teste Bl. Mai. *veniri.* 8) Hunc quoque locum Papiniani lib. III. Resp. adscribere videtur Ulp. in L. 1. D. de servis export. 9) Ita Sav. V. *adducet.* 10) Ita Sav. V. *q. u. Mai. quaevis.* 11) V. *possum.* 12) V. *emptio.* 13) Ex Mai. conl.; V. *circa.* 14) Papiniani verba ex lib. III. Responsorum, in L. 13. §. 26. D. de act. empti ex Ulpiano relata. 15) Dig. *cum ea specie . . . contrahatur . . . contractui non improbata.* 16) Ex Pap. lib. III. Resp. in L. 18. §. 1. D. de peric. et comm. ita mutata: *Ante pretium solutum dominii quaestione nota, pretium emptor solvere*

mota pretium emptor restituere non cogetur, tametsi maximi fideiussores evictionis offerantur, cum ignorans possidere coeperit, nam usucapio frustra complebitur anticipata lite; nec oportet evictionis securitatem praestari, cum in ipso contractus limine domini¹⁷ periculum imminet.

§. 13. Venditor¹⁸ si per collusionem imaginarium colonum emptoris decipiendi causa subposuit, ex empto tenebitur. nec idcirco recte defenditur, si, quo facilius excogitatum fraudem retineret, colonum et quinque annorum mercedes in fidem suam recipiat: alioquin si bona fide locavit, suspectus non erit.

§. 14. Lege venditionis inempto praedio facto fructus interea perceptos iudicio venditi restitui placuit, quoniam eo iure contractum in exordio videtur: sicuti in pecunia quanto minoris venierit, ad diem pretio non soluto. Cui non est contrarium iudicium ab aedilibus in factum de recipiendo pretio, mancipio redditur, quia displicuisse proponitur¹⁹; quod non erit necessarium, si eadem lege contractum ostendatur.

§. 15. Fructus pendentes, etsi maturi fuerunt, si eos venditor post venditionem ante diem solvendi pretii percepit, emptori restituendos esse convenit, si non aliud inter contrahentes placuit¹⁹.

§. 16. Vino mutato periculum emptorem spectat, quamvis ante diem pretii solvendi vel condicione emptionis inpleta²⁰ id evenerit, quodsi mille amphoras certo pretio corpore non demonstrato vini vendidit, nullum emptoris interea periculum erit.

§. 17. Evictis²¹ agris, quanti emptoris interest iudicio empti lis aestimatur. quodsi ab initio convenit²², ut venditor pretium restitueret, usurae quoque post evictionem praestabuntur, quamvis emptor post domini litem inchoatam²³ fructum adversario restituat. nam incommodum medii temporis damnum emptoris est. |

[Desunt folia sex.]

61. b. §. 18. secundum ius in facti empto res inquietari, sed actione fiduciae Valerio III. et Gallieno II. cons. (255.) §. 19. Gallienus Aug. pupillarum a creditoribus revocari nullo possunt. Si igitur abs aita contra venditionem a creditor

qui inquietari te in possessione Saeculari IL et Donato cons. (260.)

§. 20. periūm²⁴ in Ofilium spe auxilium non potest denegari pecuniam creditoribus s habere non potuit in poss et usurarum, quia in commun kal. Iulii. Viminaci

§. 21. Gallienus Aug. alienandae non sunt. Aditus itaque cedente e iussione²⁵ qui P. P. VIII. kal. Nov. Patavii

§. 22. Diocletianus²⁶ et Maximianus A.A. cessationem collationum vera fide comparasti et venditio facta convelli non debet

§. 23. Diocletianus²⁷ et Aurelius Maximianus A.A. Leontio. Cum speciem venditam violentia ignis, qui nunc per hoc absumptam dicas, si venditionem nulla condicio suspenderit, amissae rei periculum te non adstringet. PP.

§. 24. Diocletianus Claudia emptori indemnita possessionem venditam esse coc ex qualitate rei per hoc Diocletiano II. et Aristobolo cons. (285.) |

§. 25. Gallienus A. tico possessionem paternam ab aliquo directi iuris emptore Gallieno V. et Faustino cons. (262.)

§. 26. necessitatibus urgentibus patris vivis parentibus placuit familia longa aetate o PF. urbi v.c. PP. II. kal cons.

§. 27. m Fortunatam militem e controversia moveri constitit ipso Aug. III. consule.

§. 28. Alexander A. vendendarum possessionum i neque alienare eas, neque Agricola et Clementino cons. (230.)

§. 29. Sabiniani non oportuit post interpositionem cari praeponeere igitur procurator rationis meae possessiones

non cogetur, nisi fideiussores idonei a venditore eius evictionis offerantur. 17) Ex Mai. con. — V. domini. 18) Cf. Hermog. lib. III. iur. Epit. in L. 49. D. de act. empti. Qui per collusionem imaginarium colonum circumveniendi emptoris gratia supposuit, ex empto tenetur. Nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii pensiones in fidem suam recipiat. 19) Locus corruptus ex con. Nieb. Haub. Kl. ita restituendus est: contrarium, quod iudicium . . . mancipio reddito, quia displicuisset, proponitur. Bg. fortasse: pretio mancipii redditum; cf. tamen L. 31. §. 17. D. de aed. edicto. Mai. pro mancipio conlicit mancipi. 19) Librarium verba convenit et placuit inter se commutavisse suspicari possis. 20) Corrige venditionem . . . inpletam. Mai. Bg. 21) In L. 18. pr.

D. de usuris Pauli libro III. Responsorum tribuuntur, quae Papiniani esse magis est ut dicamus. 22) Dig. agris, si initio convenit. 23) Ita Dig. — V. inchoatum. 24) Ita V.; Mai. per Iulium. 25) Mai. proponit: eius iussione. 26) Est pars L. 2. C. si propter publ. pens. (4, 46.) Diocl. et Max. AA Plotio. Si deserta praedia ob cessationem collationum vel reliqua tributorum ex permisso praesidis ab his, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta sincera fide comparasti: venditio ob sollennes praestationes necessitate facta convelli non debet. Sin autem rel. Quae verba lacunas loci nostri hic excedunt, illic non explent. 27) Est L. 5. C. de periculo et comun. (4, 48.), quae per violentiam habet et adstringit, verba autem qui nunc per hoc omittit. Bg. fortasse: perpopulatus est urbem.

... ium nec emptor ignora-
 ... ordine audietur. PP. kal.
 ...
 §. 30. ... posita in possessione fuisti
 ... eiectus inveniris, is erit
 ... v.c. pro sua aequitate ad effec-
 ... Aureliano et Basso cons. (271.)
 §. 31. ... carissime nobis. Teues tu quidem
 ... iucundissime ~~et~~ lites dirimis
 ... um statutis tuis non cu-
 ... e incipient discedere
 ... versum eventum sac-
 ... litigabatur insidunt par-
 ... u et interpretationem diversam
 ... cat non censui quasi vero in ea |
 [Plura desunt.] VI.
 18. b. . . §. 32. . . aditus competens iudex considerato tutelae
 iudicio cam curabit ferre sententiam, quam agnitam
 legibus esse providerit. PP. IIII. kal. Sept. Constan-
 tino et Licinio Augg. II. cons. (312.)
 §. 33. Augg. et Caess. Rutiliae Primaie. Ingenuos pro-
 genitos servitutis adfligi dispendiis minime oportere
 etiam nostri temporis tranquillitate sancitur; nec sub
 obtentu inita venditionis illicitae ²⁸ decet ingenuitatem
 infringi. quare iudicem competentem adire par est,
 qui in liberali causa ea faciet compleri, quae in hu-
 iuscemodi contentionibus ordinari consueverunt, secun-
 dum iudicariam disciplinam partibus audientiam prae-
 biturus. PP. idib. Aug. Romae Constantino et Licinio
 Augg. IIII. cons. (315.)
 §. 34. Aug. et Caess. Fl. Aprillae. Cum profitearis te
 certa quantitate mancipium ex sanguine comparasse,
 culus pretium te exsolvisse dicis et instrumentis esse
 firmatum: hoc a nobis iam olim praescriptum est ²⁹,
 quod, si voluerit liberum suum legitimum recipere,
 tunc in eius locum mancipium domino daret, aut pre-
 tium quo valisset numeraret; etiam nunc si a suis
 parentibus certo pretio comparasti, ius domini te pos-
 sidere existimamus. nullum autem ex gentilibus libe-
 rum adprobari licet. Subscripta XII. kal. Augg. Con-
 stantino Aug. III. cons. (313.)
 §. 35. Aug. et Caess. ³⁰. Nulla verecundiae vel quietis
 mora vel quolibet intervallo cunctandi passim,
 nunc singuli, modo populi, proruentes in nostros obtutus ³¹,
 sic uniformes querellas ³² fere sermo-
 cinationibus volutarunt, ut nec interpellantium creduli-
 tati valeretur occurrere, nec allegationum qualitas dispa-

rari, parens carissime atque amantissime ³³. Pari ³⁴ si-
 quidem exemplo vociferationibus consules, multitudines
 memorarunt ³⁵ non iuste res suas esse divenditas; aliis
 possidentibus se fiscalia luere: frequenti denique ob-
 seccratione delata remedium cupiverunt. His sumus valde
 permoti, verentes ne alicuius calliditatibus adversabili
 emolumento persuasi res suas venderent sine censu, ac
 post subsidia nostrae mansuetudinis precarentur; ita-
 que versutis calliditatis commenta miscerentibus, dum
 insidiarum ³⁶ fallentium non suspicamur arcana, pro in-
 nocentiae nostrae natura ceteros aestimantes, detrimento
 census nocentis ³⁷ levaremus. Has fraudes, hos dolos,
 istas argutias ³⁸ lege prohibemus, constitutione excludi-
 mus ³⁹: et idcirco iustae providentiae consulta delibe-
 ratione sancimus, ut omnino qui ⁴⁰ comparat rei com-
 paratae ius cognoscat et censum ⁴¹, neque liceat
 alicui rem sine censu ⁴² comparare vel vendere. In-
 spectio autem publica ⁴³ vel fiscalis esse debet 58. a
 hac lege, ut si aliquid sine censu venierit, et
 post ab aliquo deferretur ⁴⁴, venditor quidem posses-
 sionem, comparator vero id quod dedit pretium fisco
 vindicante deperdat ⁴⁵. Id etiam volumus omnibus in-
 timari nostrae clementiae placuisse ⁴⁶ neminem debere
 ad venditionem rei cuiuslibet adfectare et ⁴⁷ accedere
 nisi eo tempore, quo ⁴⁸ inter venditorem et emptorem
 contractus sollemniter explicatur, certa et vera propri-
 etas vicinis praesentibus ⁴⁹ demonstratur; usque eo leg-
 is istius cautione currente ⁵⁰, ut etiamsi subsellia
 vel, ut vulgo aiunt, scamna vendantur, ostendendae
 proprietatis probatio compleatur ⁵¹. Hinc etenim iur-
 gia multa nascuntur, hinc proprietatis iura temerantur,
 hinc dominiis vetustissimis molestia comparatur, cum
 caecitate praepropera, et rei inquisitione neglecta, luce
 veritatis omisa, nec perpetuitate cogitata domini, iu-
 ris ratione postposita, ad rei comparationem accedunt.
 omissis omnibus, dissimulatis atque neglectis, id pro-
 perant atque ⁵² festinant, ut quoquo modo cuniculis nec-
 scio quibus inter emptorem et venditorem sollemnia
 celebrentur: cum longe sit melius, sicuti diximus, ut
 lucem veritatis fidei testimonio, publica voce, subcla-
 mationibus populi, idoneus venditor adprobet ⁵³, quo sic
 felix comparator atque ⁵⁴ securus aevo diuturno persistat;
 quod pro quiete totius successionis eloquimur, ne forte ali-
 quis venditor suum esse dicat quod esse constat alienum.
 Ita comparator, malo venditore deterior, incautus et credu-
 lus, cum testificantibus vicinis omnia debeat quaerere, ab
 universorum disquisitione dissimulet, quoniam sic oportet

28) Extrema huius versus pars vacua est. 28*) Mai. corr. *ilicite*. 29) Mai. *est. Quodsi . . . numeraret. Etiam nunc* rel. 30) Haec Constantini constitutio truncata exstat in Theod. Cod. epit. L. 2 de contr. empt. (3, 1.) inscripta *Const. A. ad Gregorium*, qui Pf. P. fuit a. 336. et sequenti. 31) V. in *obtusus*. 32) V. *idem*. 33) Sollemnis Praef. pract. alloquendi formula. V. p. k. atq. a. a. Posteriorem siglam *augustalis* explicaverat Mai.; sed in additamentis correxit. 34) V. *paris*. 35) V. *memorabunt*. Mai. *memorabant*. 36) V. *insuarum*. 37) Ita V. pro *nocentes*. 38) V. *argutitas*. 39) Ita Mai. prop. — V. *excludis*. 40) Priora L. 2. Th. C. cit. verba, quae et Iustinianus

Legi a. C. I. sine censu vel rel. fund. comp. non posse (4. 47.) in fine adiecit. 41) Th. C. *censum rei comparatae cognoscat*. 42) Th. C. *inserit vel*. 43) Ita Th. C.; V. *publicae*. Mai. *publica*. 44) Th. C. *et id ab aliquo deferretur*. 45) Th. C. *perdat*. 46) Th. C. *id etiam placuit*. 47) Th. C. non habet *adfectare et*. 48) Ita Th. C.; V. *quom*. 49) Th. C. *a vicinis*. 50) Th. C. *decurrente*. 51) Ita Th. C.; V. *completur et mox perperam hunc*. Sequentia in Th. C. in hanc formam contracta sunt: *Nec inter emptorem et venditorem sollemnia in exquisitis cuniculis celebrentur, sed fraudulenta venditio penitus sepulta deperat*. 52) V. *adque*. 53) V. *adprobetur*.

teat agere, ut nec illud debeat requiri, quod ex iure dicitur „si a domino res vendita sit“⁵³. Ita ergo venditionum omnium est tractanda sollemnitas, ut fallax illa et fraudulenta venditio paenitus sepulta depereat. Cui legi deinceps cuncti parere debebunt, ut omnia diligentem circumspectionem quascita per universas successiones tuto decurrant: neque aliquem ex improvidentia casum⁵⁴ malignae captiones obruant⁵⁵. Dat. III. kal. Sept. ap. FF. ⁵⁶ ad correctorem Piceni, Aquileia. Accepta XIII. kal. Oct. Albae. Constantino Aug. III. cons. (313.)⁵⁷

§. 36. Augg. et Caess. Basso. Valentinus perfidiam et⁵⁸ maxime queritur, quia de illo⁵⁹ a tutore processit, a quo aliquid in fortunas suas perniciosissimum proficisci minime omnium decebat. Exuperantius vir clarissimus si tantum avunculus Valentino esset, nequaquam in Valentinum peccare deberet, qui non |

[Duo aut quattuor folia desiderantur.]

63. b. §. 37. . . videlicet⁶⁰ acta non donum quam . . . fiduciam sibi esse servatam . . . obnoxia comparator acced . . . num proinde posthac saltim . . . fraudesque talia dissemina . . . centur nullus aditus fictis . . . dolis relinquatur ingenui . . . ad provincialium preces dudum est con . . . satisfacere vel nolent pub . . . summa relevaret iam nunc i . . . spicue lege sancire, ut quaecumque⁶¹ pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceterisque fiscalibus debitis luxu ac nequitia . . . fundis atque mancipiis vel in quibuscumque corporibus sub auctione licitanda sunt, fisco auctore vendantur, et ut perpetuo penes eos sint iure domini, quibus res huiusmodi⁶² sub hastae sollemnis⁶² arbitrio fisco addixerit . . . in his utitur venditoris, quae ob d . . . gi vel permissu iudicum distra . . . emolumenta malle quam debita . . . penes perditos mancant sibi . . . nere contractuum tergiversationum . . . interpretationis insidias pertimesce . . . talis accesserit ignavorum . . . d⁶³ umquam quo fisco facta venditio est . . .

53) V. si ad omnino. Formulam iuris esse Wenckius annotavit. 54) Ita V.; Maius proponit casuum, vel casu; in add. casum passive pro lapsum accipit, quod nullo modo ferri potest. At nec Wenckii sententia, casum qui per imprudentiam acciderit, pro homine imprudente, dictum esse, mihi arridet; quare mendum aliquod hic aut voci obruant subesse suspicor. Bg. conii. casus aut cassum. 55) V. videtur orrcant. Mai. 56) Siglae fortasse significant a Praefecto praetorio ad correctorem Piceni transmissum esse legis exemplar. Apud fiscum frumentarium eas interpretatur Mai. 57) Th. C. habet subscriptionem: Dat. prid. Non. Feb. Constantinopoli, Feliciano et Titiano Coss. (337-), quam ita cum nostra componit Wenckius, ut Constantinum anno imperii sui novissimo hanc legem repetiisse et cum Oriente communicasse statuatur. 58) Num eo? Mai. — Bark. corrigit Exuperantius. 59) Buchh. quia illa. Schr. et Bl. de illo auctore. 60)

hiis quae contra utilitatem provision . . . magisque obreptivi praerogati . . . latur cum haec sit commissa se c . . . atque⁶⁴ luxuriam ferre debemus . . . Lucana saepius vina redem . . . per somnum et gulam atque lasciviam . . . alienare velle nec posse defend⁶⁵ . . . mus est ita status debet esse se . . . concedit qui & in satisfactio | . . .

. . . nitas, nisi forsitan hi copiam 63. a . . . que repetendi cum in praeteritum . . . vis omnium rerum multis ex . . . cum etiam minoribus, si quando⁶⁴ aliquid⁶⁵ eorum pro fiscalibus debitis adiudicatur emptoribus, repetitionis facultas in omnem intercipiatur aetatem . . . o res obnoxiae necessitatibus . . . pius respexere leges, quia parentibus . . . ut desidia mereri posse secretis. Dat. III. non. Novemb. Trev. III. id. Nov. Trev. Acc. Valentiniano nobilissimo puero et Victore cons. (369.) . . . 66 PR. PV. Lug. prim. 67 Modesto et Harintho cons. (372.)

§. 38. . . bus tantum praedii rustici sit interdicta . . . nullum debitum doceatur haec . . . supplicans Eugrafius memoratum . . . ad speciem fuerit ementitum . . . a res gesta probatur, ut precibus continetur . . . fuisse suggerit, Fauste carissime, aestima . . . rem sit an in rem eius versum . . . si res minori profuisse potuerit . . .

§. 39. . . emptio et venditio bonae fidei auctoritate . . . plic. memorant raptis atque⁶⁴ . . . t terroris iniectum ut ei casula . . . scinderet vitesque inspectorum . . . bonam fidem gestam in possessionis . . . auxilium iure congruum ita faciat . . . a aestimet. Dat. prid. non. . .

§. 40. . . te patris ut Maximus adserit . . . comparata omnium heredum communem . . . suam quoque consortes obtineant |

Est L. 1. Th. C. de fide et iure hastae (10, 17.) et L. 5. Iust. eod. (10, 3.) inscripta: Imppp. Valentinianus, Valens, et Gratianus AAA. ad Viventium Pf. P. Gall., in utroque autem Codice magnopere in compendium redacta. 61) Hic incipit L. 1. Th. C. cit. ex qua sequentia supplementum, exceptis verbis luxu . . . mancipiis vel, quae in Th. C. non inveniuntur. 62) Ita Cod. Iust. — V. cem. Th. C. huiusmodi. 63*) Mai. suppl.: sollemnitate. 63) V. d cum linea traecta. Mai. dixit; L. 1. Th. C. cit. ita pergit: Et si quid unquam, ut a fisco facta venditio possit infringi, auctoritate rescripti fuerit impetratum, nullus obtemperet, cum etiam rel. 63*) Mai.: defendi. 64) Ex Th. Cod. 65) Th. C. ex rebus eorum. 66) Kl. suppl.: Idem id rescripserunt. Bl.: eadem in verba rescr. 67) Praesidi provinciae Lugdunensis primae. Cf. L. 1. Th. C. sine censu vel reliquis (11, 3.). Mai.

DE USUFRUCTU.

88.b. } §. 41. Diocletianus et Max. Constantius¹ Tannoniae
87.b. } Iuliae. Usumfructum locari et venundari posse a fructuario, nulli dubium est. proinde si vendente filio tuo possessionem etiam tu-certo pretio usufructu proprio cessisti, quem testamento mariti tui relictum esse proponis, quandoquidem emptorem contractus fidem commemorare minime custodire, aditus Aelius Dionisius, vir clarissimus amicus noster², id tibi faciet representari, quod te constiterit iure deponere. PP. VI. id. Mart. Carthagine³ Fausto II. et Gallo cons. (298.).

§. 42. Aurelio Loreo cui⁴ et Enucentrio. Fructuario⁵ superstitie licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, ius utendi fruendi non tollitur. Subscripta V. id. Feb. Sirmi, Aug.⁶ V. et IIII. cons. (293.).

§. 43. Cl. Theodoto.⁷ Habitatio morte finitur; nec proprietatem ea, quae habitationem habuit⁸, legando rei⁹ vindicationem, nec debitum negando in testamento creditoris actionem¹⁰ excludit. Subscripta¹¹ IIII. kal. Oct. Viminaci Caess. cons. (294.).

§. 44. Ulp. lib. II. R. Aur. Felici.¹² Fructus ex fundo per vindicationem pure relicto¹³ post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere; colonum autem cum herede ex conducto habere actionem.

§. 45. Paul. lib. II. Manualium ex tribus¹⁴. Tametsi usufructus fundi mancipi non sit, tamen sine tutoris auctoritate alienare eum mulier non potest, cum aliter quam in iure cedendo id facere non possit; nec in iure cessio sine tutoris auctoritate fieri possit. Idemque est in servitutibus praediorum urbanorum.

§. 46. *Idem* lib. I. Manualium. Actio de usufructu¹⁵ iisdem modis perit, quibus ipse usufructus, praeterquam non utendo. Pecuniae quoque usufructus legatus per annum non utendo (*non amittitur*)¹⁶; quia nec usufructus est, et pecuniae dominium fructuarii, non heredis est.

§. 47. Item. Per mancipationem deduci usufructus potest, non etiam transferri. Per do lego legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest. Item potest constitui et *familiae erciscundae*¹⁷ vel communi dividendo iudicio legitimo. In re nec mancipi per traditionem deduci usufructus non potest; nec in homine, si peregrino tradatur: civili enim actione constitui potest, non traditione, quae iuris gentium est.

§. 48. Item. Ad certum tempus et in iure cedi et legari et officio iudicis constitui potest.

§. 49. Item. Ex certo tempore legari potest¹⁸. An in iure cedi, vel an adiudicari possit, variatur. videamus ne non possit; quia nulla legis actio prodita est de futuro.

§. 50. Item. In mancipatione vel in iure cessione an deduci possit vel ex tempore, vel ad tempus, vel ex condicione, vel ad condicionem, dubium est: quemadmodum si¹⁹ is, cui in iure ceditur, dicit „aio „hunc fundum meum esse deducto usufructu ex kal. „Jan.“, vel „deducto usufructu usque ad kal. Jan. decemmas“; vel „aio hunc fundum meum esse deducto usufructu, si navis ex Asia venerit“: item in mancipatione „emptus mihi est pretio, deducto usufructu „ex kal. illis usque ad kal. illas“: et eadem sunt in

87.a.
88.a.

1) Utrum Maximiani A., an Constantii Caes. nomen, quorum certe alterutrum superest, reiiciendum sit, dubito; nam Buchholzii opinio in Fr. Vat. Diocletiano Constantium Caes. semper adiungi, Fragmentis nostris §§. 22. 23. refellitur. 2) V. uc. a. n. imposita o super n. 3) V. Carthagini. 4) Dirks. Bark. Buchh. corr. c. u. i. e. clarissimo viro. 5) Eadem fere verba Antonino A. tribuuntur in L. 3. §. 1. C. de usufruct. (3.33.), quae post alia ita pergit: *Usufructuario autem superstitie rel.* 6) Ita V. pro Augg. In Cod. Iust. subscriptio haec est: *PP. III. cal. Aug. Antonino A. IV. et Balbino Coss.* (213.) 7) Est L. 11. C. de usufr. (3.33.) inscripta: *Idem AA. et Caess.* (Diocl. et Max.) *Theodoro.* Cont. et Char. *Theodoto.* 8) C. Iust. qui — habuit. 9) V. perperam legundo per vind. C. Iust. habet: *dominii vind.* unde Buchh. proponit *domini.* Ad codicis scripturam propius ac-

cedit rei. Ipsius rei vindicationem Impp. tam habitationi, quam creditoris actioni opponunt. 10) Ex conl. Klencz. et Wenck.; V. habet: *vel debitum negandum testamento.* Haec verba Iust. Cod. omisit. 11) Quae in C. Iust. legitur subscriptio: *Dat. XV. Kalend. Novemb. Constantinop. post consulatum Lampadii et Orestis VV. CC.* (531.) aperte falsa est. 12) Est L. 120. §. 2. D. de leg. 1. inscripta: *Ulp. lib. II. Responsorum.* Haloander addit *respondit*, quod in hoc quoque loco post *Aur. Felici* aut addendum, aut certe subintelligendum est. 13) Dig. *fundo pure legato.* 14) Tres libros Manualium Paullum scripsisse index Florentinus docet. 15) V. *suo fructu.* 16) Tale quid desideratur. 17) V. *factum est.* 18) V. et Mai. *possit*, quod falsum esse et grammatica ratio et prudentium de usufructu ex certo tempore legando consensus docet. 19) V. *nisi.*

condicione. Pomponius igitur putat non posse ad certum tempus deduci, nec per in iure cessionem, nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse. ego didici et deduci ad tempus posse; quia et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum confirmant²⁰. Numquid ergo et ex tempore et condicione deduci possit? sequitur, ut et legato²¹ deduci ad certum tempus possit.

§. 51. Adquiri nobis potest usufructus et per eos quos in potestate manu mancipiove habemus: sed non omnibus modis, sed legato, vel si heredibus illis institutus deducto usufructu proprietatis legatur. per in iure cessionem autem vel iudicio familiae erciscundae non posse; per²² mancipationem ita potest, ut nos proprietatem, quae illis mancipio data (sit)²³, deducto usufructu remancipemus.

§. 52. Usumfructum²⁴ ad certum tempus constitutum cum adiectione temporis vindicari²⁵ debere. Diversum est si in statu libero constitutus sit. tunc enim pure²⁶ vindicandus est, sicut pure vindicatur qui simpliciter constitutus est, non adiectis casibus, quibus²⁷ solet amitti usufructus.

§. 53. Item. Si²⁸ altius tollendo agat is, qui in infinitum tollendi ius non habet, si non expresserit modum, plus petendo causa cadit, quasi intenderit ius sibi esse in infinitum tollere.

§. 54. Sicut legato usufructu loci sine servitute iter quoque per loca testatoris debetur, ita in iure cesso²⁹ iter quoque contineri Neratius scribit.

§. 55. Usufructus³⁰ sine persona esse non potest; et ideo servus hereditarius inutiliter usufructum stipulatur. legari autem ei posse³¹ dicitur, quia dies eius non cedit statim; stipulatio autem pura suspendi non potest. Quid ergo, si sub condicione stipuletur? videamus, ne nec hoc casu valeat³², quia³³ ex praesenti vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit.

§. 56. Item. Servo via inutiliter legatur. stipulatur autem eam utiliter, si dominus fundum habeat.

§. 57. Usufructus do lego servo legatus morte et alienatione servi perit; si stipulatur, non perit: igitur et post mortem suam, sicut cetera, usumfructum servus stipulari potest; quod aliter est in legatis.

§. 58. Si heres fundi, cuius usufructus ab ipso sub condicione legatus sit, usumfructum legaverit, . . . 98. b. existente ea desinit ad posteriorem pertinere³⁴ . . .

desierit habere usumfructum
Item ac si quis usumfructum
si ea nupserit, nubente ea
deinde amittet, si iuraverit legis³⁵ enim beneficium quatenus Videmus quid dicendum sit, si Titius . . . capite diminutus sit. nihil enim habuit quod amitteret . . . Titio; ac si id ipsam testator expresserit . . . legaverit Maeviae, deinde Titio

§. 59. Ulp. lib. XVII. ad Sabinum Ve cedere. Quamquam³⁶ usufructus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius, qui fruatur et utitur, tamen ei³⁷ semel cedit dies.

§. 60. Item. Dies³⁸ autem usufructus, ut³⁹ usus, non prius cedit, quam aditam hereditatem.⁴⁰ et Labeo quidem putabat etiam ante aditam hereditatem cedere diem usufructus, sicuti ceterorum legatorum. sed est verior Iuliani sententia in usufructu diversam esse rationem: ⁴¹ tunc enim constituitur usufructus, cum quis iam frui potest.

§. 61. Item. Amitti⁴² autem usumfructum capitis minutione constat: nec solum usumfructum, sed etiam actionem de usufructu vel per fideicommissum lego Et parvi refert, utrum iure sit constitutus usufructus, an vero iustitiae praetoris: proinde traditus quoque usufructus⁴³, scilicet⁴⁴ in fundo stipendiario vel tributario⁴⁵, item in fundo vectigali vel superficie, non iure constitutus, capitis minutione amittitur⁴⁶ capitis minutio extinguit usumfructum.

§. 62. Item. Sed⁴⁷ ita demum amittitur capitis diminutione usufructus, si iam constitutus est: ceterum, si ante aditam hereditatem aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti.⁴⁸ Et ita Iulianus lib. XXXV. Dig. scribit

. tionem⁴⁹ fuit ex die legatus capitis diminutio. hodie enim incipit

§. 63. Item. Usque⁵⁰ adeo autem capitis diminutionem demum usumfructum perimit, qui iam constitu-

20) Ita V. 21) V. legatum. Bark. per legatum. 22) V. vel. Legatum potest; per, nisi si quid h. l. desit. Bg. 23) Mai. aut datur corrigendum aut sit supplendum esse putat. 24) V. usufructus. 25) V. suidari. 26) V. iure. 27) Ita Mai.; V. quia. 28) Fortasse de inserendum est. 29) Ita Mai.; V. cesso. 30) Est L. 26. D. de stip. serv. (45, 4.) inscr. Paul. lib. I. Manualium. 31) Dig. addunt usumfructum. 32) Dig. omittunt videamus ne et adiciant stipulatio. 33) Ita Dig.; V. quam. An quoniam? 34) Keller supplet: et ad eum redit, si prior desierit rel. At cum lacuna his verbis non expleatur, et L. 16. D. quib. mod. us. amitt. negationem postulet, malim: et priori acquiritur; nec ad illum redit, si prior desierit rel. 35) De indicta viduitate et lege Julia Miscella hic agi constat. 36) Est L. 1. pr. D. quando dies us. leg. cedat (7, 3.) inscr. Ulp. lib. XVII. ad Sabin. ex qua sequentia restituta sunt. Inscripti-

onem loci nostri Bark. ita restituit: ad Sabin. sub titulo: quando dies usufructus legati cedat. 37) Dig. om. ei. 38) §. 2. L. cit. 39) Dig. item. Fort. au. Bg. 40) Dig. quam hereditas adeatur. 41) Haec, quae in Dig. desiderantur, in Maii exemplo ita restituta sunt, spatium autem vacuum aliquantum excedunt. 42) Est L. 1. pr. D. quib. mod. us. am. (7, 4.) Ulp. lib. XVII. ad Sabinum. Non solum usumfructum amitti capitis minutione constat, sed et actionem de usufructu; et parvi rel. 43) E Dig. restituta. 44) Ita Blum. et Buchh. 45) Ita Blum. 46) E Dig. 47) §. 1. L. cit. 48) E Dig. restituta; sequentia ibi non leguntur. 49) Mai. supplet: per damnationem. Cur non per vindicationem? Haud meliore iure Buchh. legis §. 2. D. quib. mod. us. verba si tibi fundus inseruit. Malim: Si usufructus — fuit ex die legatus, antequam dies venerit, non perimit eum capitis diminutio. Hodie rel. 50) Est L. 1. §. 3. D. quib. mod. us. ex

tus est, ut si in singulos annos legatus sit, is demum amittitur, qui iam processit. |

§. 64. Item. Sicut⁵¹ in annos singulos ususfructus legari potest, ita nec⁵² capitis diminutione amissus legari prohibetur, ut adiciatur „quotiensque capite minus, nutus erit”, vel sic „quotiens amissus erit ususfructus, ei do lego”: et tunc si capitis minutione amittatur, repetitus videbitur⁵³ norum ante aditam hereditatem⁵⁴
 netur.

§. 65. Papinianus lib. VII. Responsorum⁵⁵. Equis per fideicommissum relictis post moram factus quoque praestabitur. sed factus secundus⁵⁶
 si gregem reliquit; vel morae actio relictum sequatur.

§. 66. um usufructu legato. Ulp.⁵⁷
 usumfructum posse legari

§. 67. ad crescendum, ut ne cuius
 m summam igitur patientiam eam
 a te usufructus caperet cetera
 in ea, aut in re nova omnes
 fructum. Sed in veteribus⁵⁸ rebus
 diserte ibi scriptum est. Verendum
 ae.

§. 68. iter non recipit hanc quaestionem, quia et dividendi nequit⁵⁹ sit.⁶⁰ Et veteres quidem aestimandum totum usumfructum putabant et ita constituendum, quantum sit in legato. sed Aristo a veterum opinione recessit; ait enim posse quartam⁶¹ ex eo sicut ex corporibus retineri, idque Iulianus⁶² probat.

§. 69. Lucius Titius testamento suo ita⁶³ cavuit „Do „lego eidem Sciae uxori meae . . . us⁶⁴ mihi pro parte „heres est, usumfructum . . . cum⁶⁵ in diem, quo legitimae aetatis erit . . . satisfactionem⁶⁶ exigi veto; „ita tamen, ut ab ea⁶⁷ . . . et studiis liberalibus instituat⁶⁸ . . . fideicommissaria praeter uxorem de . . .
 toris⁶⁹ non debere compelli ad satisfactionem

[Quattuor folia deperdita sunt.]

§. 70. Si fundi ususfructus fuerit legatus, et sit ager, unde palo in fundum, cuius ususfructus legatus est, solebat paterfamilias uti, vel salice, vel arundine: puto | fructuarium⁶⁸ hactenus uti posse, ne ex eo ven-⁶⁸ aa.
 das; nisi forte salieti ei, vel silvae palaris, vel arundineti ususfructus sit legatus: tunc enim et vendere potest. nam et Trebatius scribit silvam caeduum posse fructuarium caedere, sicut paterfamilias caedebat. Item, ut arundinetum alebat, non puto. Prohibetur licet paterfamilias vendere non solebat, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi. Cassius autem Seminari⁶⁹ quoque usumfructum ita q conserendi tantum agri causa facta sunt arbores demortuas ad fructuarium pertinere ceteraeque materiae secuntur numquid ad proprietarium spectet ut. Trebatius autem simpliciter esse eas fructuarii fructuarium adm

§. 71. Item. Ex silva caedua usque⁷⁰ ad usum suum et villae posse fructuarium ferre; nec materia eum pro ligno usurum, si habeat, unde utatur ligno, Labeo ait: idemque esse in arboribus evulsis, vel vi ventorum etiam deiectis. Puto tamen si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferre fructuarium non posse.⁷¹ materiam tamen ipse succidere, quantum ad villae refectionem, poterit: quemadmodum Neratius lib. III. Membranarum ait, calcem coquere vel arenam fodere, aliudve quid aedificio necessarium sumere eum posse⁷²
 apud Labeonem agit⁷³ a pertinere, quamvis Proculus non

 Nunc videndum, si⁷³ servi ususfructus sit legatus⁷⁴

qua sequentia Mai. supplevit. 51) Est L. 3. pr. D. tit. cit. Ulp. lib. XVII. ad Sabinum. 52) Ita V. teste Mai. in add. Dig. et pro nec et mox potest. 52*) E Dig. quae verba ei lego ins. post v. cap. min. erit. 53*) Vers. vac. 53) Ex L. 8. D. de usuris. Mai. 54) Dig. praestabitur, ut fructus, sed fetus secundus ut causa, sicut partus mulieris. In loco fortasse fuerunt: sed factus secundus, sicut partus mulieris, non praestabitur, nisi gregem rel. 55) Blum. Ulp. notat. 56) Vel ceteris. Mai. V. ceteribus. 57) Ita restituit Buchh. 58) Fortasse supplendum est: aliter atque si usufructus legatus sit. Sequentia ex L. 1. §. 9. D. ad Leg. Falc. inscr. Paul. lib. sing. ad Leg. Falcid. restituta sunt, quae incipit: Si usufructus legatus sit, qui et dividi potest, non sicut ceterae servitutes individualae sunt: veteres quidem rel. 59) Dig. inserunt partem. 60) Dig. ins. recte. 61) Ita Mai. praeposita voce Item, quam eieci, quia hoc fragmentum ex Paulli lib. sing. ad Leg. Falc. desumptum esse minime constat. Idem feci in §§. 70. 71. 62) Buchh. filius. 63) Blum. eum. 64) Ita Buchh.; V. uem, Mai. quem, Kell. cautionem. 65) Buchh. et alatur. 66) Ita Buchh. 67) Buchh. ius Praetoris. 68) Est L. 9. §. 7. D. de usufr.

ex Ulp. lib. XVII. ad Sabinum, cuius ope Mai locum nostrum restituit. 69) Similia in §. 6. eiusd. L. inveniuntur. Seminarii autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen ut et vendere ei et seminare liceat. Debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renovare, quasi instrumentum agri: ut finito usufructu domino restitatur. 70) Verba Ulp. lib. XVII. ad Sab. in L. 12. pr. D. de usufr. ex qua Mai. locum nostrum restituit. In Dig. est: Arboribus evulsis vel vi ventorum deiectis usque ad usum suum et villae posse usufructuarium ferre, Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat, unde utatur ligno. Quam sententiam puto veram: alioquin et si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarium. 71) Ita Buchh. 72) Dig. posteriorem partem ita exhibent: materiam tamen ipsum succidere quantum ad villae refectionem putat posse: quemadmodum calcem, inquit, coquere, vel arenam fodere, aliudve quid aedificio necessarium sumere. 72*) Fort. ait. Bg. 73) Est L. 21. D. de usufr. ex Ulp. lib. XVII. ad Sabin. quae incipit: Si servi ususfructus sit legatus, quidquid rel. 74) Suppl. cum Buchh. quid insit, aut

. . . legato. quidquid is ex opera sua acquirit, vel ex re fructuarii, sive mancipium accipiat, sive stipuletur, sive . . . sive ei possessio fuerit tradita, legatario acquirit.⁷⁵ et si heres institutus sit, vel legatum acceperit, poterit . . . quaeri; quamvis Labeo distinguat, cuius gratia vel heres institutus sit, vel legatum acceperit.⁷⁶ |

98. b. §. 72. . . Sicuti stipulatione fructuario⁷⁷ acquirit ita etiam paciscendo eum acquirere exceptionem fructuario, Iulianus⁷⁸ XXXV. Dig. scribit: idemque et si acceptum rogaverit, liberationem ei parere. Quoniam autem diximus quod ex operis acquiritur ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari, etenim modicam quoque^{78*} castigationem fructuario competere Sabinus respondit et Cassius lib. VIII. Iuris civilis scribit⁷⁹, ita ut⁸⁰ neque torqueat, neque flagellis caedat . . . ae⁸¹ gladiatoriae ei usus . . . ut competere posse. Ut vero pug- . . . Idem et Sabinus, quamvis navis⁸² usufructu legato navigandum mittendam putat, licet naufragii periculum imminet; . . . naves enim ad hoc parantur, ut navigent . . .

§. 73.⁸³ . . . fundos et mancipia dona . . . interveniente recepit stipulatione⁸⁴ . . . utendi fruendique partis . . . in diem vitae suae ex voluntate . . . a habuerit usque in . . . os partis alterius adprobat . . . et Paterno cons.⁸⁵ (233. vel 269.)

§. 74.^{85*} . . . ex his aliqui mortuus . . . si per damnationem . . . legaverit liberis mortuis . . .

§. 75.^{85*} . . . inter fructuarios ius⁸⁷ adcrendi. Sed . . . in do lego legato m⁸⁸

quid contineatur. 75) Dig. post vocem fructuarii habent Ad eum pertinet, sive stipuletur, sive ei possessio fuerit tradita. 76) Dig. Si vero heres institutus sit, vel legatum accepit: Labeo distinguit, rel. 77) Pars prior huius fragmenti exstat in L. 23. D. de usufr. Ulp. lib. XVII. ad Sabin. Sed sicuti stipulando fructuario rel. 78) Dig. ins. lib. 78*) V. quae pro que. 79) Dig. scripsit. 80) In Dig. Flor. vi. Hal. et Vulg. ut in nostro ut. 81) Mai. rest. harenae. An operae? 82) L. 12. §. 1. D. de usufr. Ulp. lib. XVII. ad Sabinum: Navis usufructu legato navigandum mittendam puto, licet rel. 83) Signo §., quod in Berolinensi exemplo, h. l. omisum, inferius (§. 75.) minus recte positum est, quodque Buchh. in §. 71. verbis Nunc videndum praeposuit, hunc locum debere manifestum est. novum enim incipit comma, ut vacua antecedentis versus posterior particula docet. 84) Ita Buchh. restituit. 85) Haec subscriptio, et partis alterius commemoratio rescriptum indicant aut Severi Alexandri, aut M. Claudii, quod ex libris Ulpiani desumptum esse Buchh. temere praesumpsit. 85*) Ed. Berol. §§. 73. 74. 86) Mai. inscriptionem praeposuit: Ulp. lib. XVII. ad Sabinum, quod quo iure fecerit, non intelligo, nisi forte ipsa Sabini verba, quae Ulpianus in sequentibus et maxime in §. 86. explicat, his frustulis subesse crediderit. 87) Sequentia usque ad §. 88. ex Ulp. lib. XVII. ad Sabinum exscripta de usufructu accrescendo habent et maximam partem reperiuntur in LL. 1. 3. 8. D. de

. . . Ceterum si separatim⁸⁹ usufructus sit relictus, sine dubio ius adcrendi cessat. Denique⁹⁰ apud Iulianum lib. XXXV. Dig. quaeritur, si communi servo usufructus sit relictus, et utrique ex dominis adquisitus sit⁹¹, an altero repudiante vel amittente usumfructum, alter totum habeat. Et Iulianus quidem⁹² putat ad alterum pertinere; et licet dominis usufructus non aequis partibus, sed pro dominicis adquiratur, tamen persona eius, non dominorum, inspecta ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere. | Idem 85. b. ait⁹³, et si communi servo et separatim Titio usufructus legatus sit, amissam partem usufructus⁹⁴ non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum coniunctum; quam⁹⁵ sententiam neque Marcellus, neque Mauricianus probat; Papinianus quoque lib. XVII. Quaestionum ab ea recedit; quae sententia Nerati fuit e libro I. Responsorum relata⁹⁶. sed puto esse veram Iuliani sententiam: nam quamdiu vel unus ulitur, potest dici usumfructum in suo esse statu.⁹⁷ Pomponius autem⁹⁸ libro VII. ex Plantio, relata Iuliani sententia, quosdam esse in diversam opinionem⁹⁹ ait: nec enim magis socio debere adcrendere, quam debere ei, qui fundi habens usumfructum partem usufructus proprietario cessit, vel non utendo amisit, ego autem Iuliani sententiam non ratione adcrendi probandam puto, sed eo, quod quamdiu servus est, cuius persona in legato spectatur, non debet perire portio: urgetur tamen Iuliani sententia argumentis Pomponi: quamquam Sabinus responderit, ut et Celsus¹⁰⁰ lib. XVIII. Dig. refert, eum qui partem usufructus in iure cessit, et amittere partem et ipso momento recipere: quam sententiam ipse ut stolidam reprehendit; etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi.

§. 76. Iulianus scribit,¹⁰¹ si servo communi et Titio

usufr. accr. Desideratur in V. quod ex eod. Ulp. libro LL. 6. 10. 12. ci. tit. exhibent. — L. 1. cit. ita incipit: Quotiens usufructus legatus est, ita inter fructuarios est ius accrescendi, si coniunctim sit usufructus relictus. Ceterum rel.; ex quibus Mai. et Buchh. principium loci nostri restituerunt, inserendo vocem est inter fructuarios et ius. 88) V. m cum duobus punctis (nisi forte sit lineola) superimpositis. An modo? Mai. — Fortasse legendum est: modo coniunctim relictus sit. Ceterum rel. cf. §. 77. Interdum tamen, etsi non sunt coniuncti rel. — Buchh. ita: Sed etsi coniunctim sit usufructus relictus, vel separatim, in do lego legato ius accrescendi est. Ceterum si separatim unicuique partis rei usufructus rel. 89) Dig. inserunt unicuique partis rei, a Maio ommissa, et recte, quantum video. 90) L. 1. §. 1. D. cit. 91) Dig. utrique domino adquisitus. 92) Dig. Et putat. 93) L. 1. §. 2. D. cit. 94) Dig. amissum ab altero ex sociis usumfructum. 95) Dig. quae sententia vera est, nam quamdiu rel. 96) Ita Mai.; V. relatum. 97) Dig. in suo statu esse. sequentia omittunt. 98) V. ait. 99) Mai. sextum casum, ut in fine §. 77. postulat, Bark. corrigit esse, Klenz. Bg. et Buchh. nihil mutandum censent. 100) V. Celsus Iulianus. unde Mai. Celsus. [Ed. Berol. §. 75.] Ital. etc. Sed posterius nomen mendo librarii irrepsisse argumenta librorum et Celsi et Iuliani docent. Corrigen- dum tamen videtur cum Buchh. lib. XVIII. cf. §. seqq. et Hommel. Paling. 101) Totius loci senten-

ususfructus legetur, et unus ex dominis amiserit usufructum, non ad crescere Titio, sed soli socio: quem admodum fieret si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus. Sed qui diversam sententiam probant quid dicent? utrum extraneo soli, an etiam socio ad crescere? Et qui Iulianum consuluit, ita consuluit, an ad utrum¹⁰² pertineat, quasi possit et ipsi socio ad crescere. Atquin quod quis amittit, secundum Pomponi sententiam ipsi non accedit.

§. 77. Interdum¹⁰³ tamen, etsi non sint coniuncti, tamen usufructus legatus alteri ad crescit: ut puta si mihi fundi usufructus separatim totius, et tibi similiter fuerit usufructus¹⁰⁴ relictus, nam, ut Celsus lib. XVIII, Dig. et Iulianus lib. XXXV. scribit¹⁰⁵, concursu partes habemus. Quod et in proprietate contingeret: nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usufructu hoc plus est (contra¹⁰⁶ quam Atilicium respondisse Aufidius¹⁰⁶ Chius refert), quod et constitutus nihilominus amissus¹⁰⁷ ius ad crescendi admittit¹⁰⁸. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt, ut et¹⁰⁹ Celsus et Iulianus eleganter aiunt¹¹⁰: usufructus cotidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore, quo vindicatur. Cum primum itaque non inveniet alterum¹¹¹, qui sibi concurrat, solus utetur totum¹¹². Vindictus tamen dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet non alias ius ad crescendi esse, quam in coniunctis; qui responso ait, Nihil refert coniunctim an separatim relinquatur. }

85. a. §. 78. Iulianus lib. XXXV. scribit¹¹³, si duobus heredibus institutis deducto usufructu proprietatis legetur, ius ad crescendi heredes non habere: nam videri usufructum constitutum, non per concursum divisum.

§. 79. Neratius¹¹⁴ putat cessare ius ad crescendi, lib. I. *Resp.*; cuius¹¹⁵ sententiae congruit ratio Celsi dicentis totiens ius ad crescendi esse, quotiens in duobus, qui¹¹⁶ solidum habuerunt, concursu divisus est.

§. 80. Unde Celsus¹¹⁷ lib. XVIII.¹¹⁸ si duo fundi domini deducto usufructu proprietatem mancipaverint¹¹⁹, uter eorum amiserit usufructum, ad proprietatem redire: sed non ad totam¹²⁰, sed cuiusque usufructum ei parti accedere, quam ipse mancipavit¹²¹: ad eam enim partem redire debet, a qua initio divisus est. Plane, inquit¹²², si partem usufructus habens¹²³, et

ego totam proprietatem cum partis usufructu, non posse me eam¹²⁴ partem tibi mancipare, quae est sine usufructu, quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi usufructus.

§. 81. *Papinianus* quoque libro XVIII. Quaestionum sententiam Nerati probat, quae non est sine ratione.

§. 82. Poterit quaeri, si duobus servis heredibus institutis deducto usufructu proprietatis sit legata, an altero defuncto usufructus proprietati ad crescat? nam illud constat, ut et Iulianus lib. XXXV. scribit, et Pomponius lib. VII. ex Plautio non reprobatur, si duobus servis meis usufructus legetur, et alter decesserit, cum per utrumque quaevissem usufructum, ius ad crescendi me habere; cum, si alterius nomine repudiassem, alterius quaevissem, haberem quidem usufructum totum iure ad crescendi, sed ex solius personamitterem. in proposito autem, siquidem pure fundus [. . .¹²⁵.] non ex persona servi. Et ita Iulianus quoque lib. XXXV. Dig. scribit, quamvis Scaevola apud Marcellum dubitans notet. At¹²⁶ si sub condicione sit legatus, potius ex persona domini constitui usufructum Marcellus lib. XIII. Dig. scribit; ubi Scaevola notat: Quid si pure? sed dubitare non debuit, cum et Iulianus scribat ex persona servi constitui, secundum quae ius ad crescendi locum haberet¹²⁷ in duobus servis, si quis contrariam sententiam probaret, sed nunc, secundum Iuliani sententiam et Nerati, cessat quaestio.

§. 83. Non¹²⁸ solum autem si duobus do lego¹²⁹ usufructus legetur, erit ius ad crescendi, verum si¹³⁰ alteri usufructus, alteri proprietatis¹³¹; nam amittente usufructum altero, cui erat legatus, magis iure ad crescendi ad alterum pertinet, quam redit ad proprietatem. Nec novum: nam et si duobus usufructus legetur, et apud alterum sit consolidatus, ius ad crescendi non perit; nec ei apud quem consolidatus est, neque ab eo: et ipse quibus modis amitteret¹³² ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non amittet; sed praetor, subsecutus exemplum iuris civilis, utilem actionem dabit fructuario¹³³: et ita Neratio et Aristoni videtur, et Pomponius probat¹³⁴, quamquam Iulianus lib. XXXV. Dig. scribat, ipsi quidem ius ad crescendi |¹³⁵ XV.

[Unum aut duo exciderunt folia. ¹³⁶]

tiam Dig. ita contractam exhibent L. 1. §. 2. in fine: *Idem est, si duobus coniunctim, et alteri separatim usufructus esset relictus.* 102) Ita V. et Mai. quam scripturam tuetur Bg. Malim cum Kell. *utrumque.* 103) L. 1. §. 3. D. cit. 104) Dig. v. *usufructus* non habent. 104*) V. scr. Mai. scribunt, in add. scribit; ut Dig. 105) Dig. haec omittunt. 106) V. Mai. *Aufidius.* 107) Dig. *quia et const. et postea amiss. nihilominus rel.* 108) Ita Dig. — V. Mai. *amittit.* 109) Dig. *et ut.* 110) V. *adiunt.* 111) Dig. *alter eum.* Buchh. proponit *primus alterum, aut alter alterum.* 112) Dig. *in totum. Nec refert rel.* 113) L. 1. §. 4. D. cit. *Idem Iulian. lib. XXXV. Digestorum scripsit.* 114) Ante nomen *Neratius* spatium est, in quo *Item* aut *Idem* fuisse suspicatur Blum.; L. 3. pr. D. cit. *Idem Neratius rel.* 115) Dig. *cui.* 116) Dig. *in solidum.* 117) L. 3. §. 1. D. cit. 118) Dig. *inser. scribit.*

119) Dig. *tradiderint.* 120) Dig. *totum.* 121) Dig. *tradiderit.* 122) V. Mai. *inquit.* Haec et sequentia usque ad §. 83. in Dig. non inveniuntur. 123) Ita Sav.; V. Mai. *habeat.* 124) Ita Sav.; V. et Mai. *me meam.* 125) Sensus postulare videtur ut suppleamus: *legatus sit, ex persona servi constituitur usufructus; si vero sub condicione, ex persona domini, non rel.* 126) V. Mai. *Ad.* 127) Ita Heimsoeth. et recte, quantum video. V. et Mai. *habere.* 128) L. 3 §. 2. D. cit. 129) Dig. non habent *do lego.* 130) Dig. *est ius accr., verum et si.* 131) Dig. *alteri fundus legatus est.* 132) V. Mai. in cont. *amittere.* 133) Dig. *iisdem et nunc amittet.* 134) Dig. *habent et ita et Neratio . . . probat;* seqq. omittunt. 135) Supple *competere, non vero fructuario ab eo.* 136) In his argumentum L. 6. D. de usufr. *accr. fuisse suspicor.*

Ceterum quid praestiterimus benevolus lector ipse diiudicet. Silentio autem praetereundum non est me, ut in arte critica minus exercitatum, ad opus suscipiendum non vana fiducia mei, sed amici vere candidi Puggaei adhortatione, atque praecipue eo motum esse, quod collega mihi coniunctissimus Böckingius operae socium se futurum spondisset. et hic quidem pro suo erga me amore et litterarum promovendarum studio religiosissime, ut solet, vadimonium obeundo et meam ipsius et lectorum gratiam demeruit. Eiusdem autem viri cl. observationes et emendationes adiectis litteris *Bg.* ut plurimum distinximus.

* Scrib. Bonnae, mens. Mart. a. MDCCCXXXIII.

SIGNORUM EXPLICATIO.

Bark.	=	Barkow.
Bg.	=	Böcking.
Bl.	=	Blume.
Buchh.	=	Buchholtz.
Dirks.	=	Dirksen.
Hass.	=	Hasse.
Haub.	=	Haubold.
Kell.	=	Keller.
Kl.	=	Klenze.
Meyerf.	=	Meyerfeld.
Mühlenbr.	=	Mühlenbruch.
Nieb.	=	Niebuhr.
Rud.	=	Rudorff.
Sav.	=	Saviguy.
Schr.	=	Schrader.
V.	=	Cod. Ms. Vaticanus.

EX EMPTO ET VENDITO.

l. b. . . §. 1. *Qui a muliere* | sine ¹ tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit, vel falso tutore auctore, quem sciit non esse, non videtur bona fide emisse. itaque et veteres putant, et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore; Proculus et Celsus pro emptore, quod est verius: nam et fructus suos facit, quia scilicet voluntate dominae percipit; et mulier sine tutoris auctoritate possessionem alienare potest. Iulianus propter Rutilianam constitutionem eum, qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere; et si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eum usucapere.

§. 2. P. lib. III. R. ² Usurae venditori post traditam possessionem arbitrio iudicis praestantur; ante traditam autem possessionem emptori quoque fructus rei vice mutua praebere necesse est: in neutro mora considerabitur.

§. 3. Venditor ³, qui legem commissoriam exercere noluit, ob residuum pretium iudicio venditi recte agit; quo secuto legi renuntiatum videtur.

§. 4. Qui ⁴ die transacto legem commissoriam exercere noluit ⁵, postea variare non potest.

§. 5. Pap. lib. III. Res. Aede ⁶ sacra terrae motu diruta locus aedificii non est profanus, et ideo venire ⁷ non potest.

§. 6. Mulier ⁸ servam ea lege vendidit, ut si redisset in eam civitatem, unde placuit exportari, manus inlectio esset. Manente vinculo servitutis si redierit, quae vendidit manum iniciet et ex iure concessio mancipi-

um abducat ⁹. post manumissionem autem si redierit, in perpetuam servitutem sub eadem lege publice distrahetur. quae ¹⁰ vendidit si manum iniecerit non liberatae, mancipium retinere poterit ac manumittere. adimi quippe libertatem, et publice venditionem ita fieri placuit, ut propter pericula venditores, quamvis ¹¹ metuentes, servis suis offensam vel duritiam possint ¹² paenitendo remittere.

§. 7. Quominus possessio rei venditae tradatur empti ¹³ iudicio, decem annorum praescriptione non impeditur.

§. 8. Evictione citra ¹⁴ dolum emptoris et iudicis iniuriam secuta duplum ex empti iudicio secundum legem contractus praestabitur.

§. 9. Creditor a debitore pignus recte emit, sive in exordio contractus ita convenit, sive postea. Nec incerti pretii venditio videbitur, si convenerit, ut pecunia faenoris non soluta creditor iure empti dominium retineat, cum sortis et usurarum quantitas ad diem solvendae pecuniae praestitutam certa sit. |

§. 10. Iniquam sententiam evictae rei periculum ven- 60. a. ditoris non spectare placuit, neque stipulationem auctoritatis committere.

§. 11. Convenit ¹⁵ ad diem pretio non soluto venditori alterum tantum praestari. quod usurarum centensimam excedit, in fraudem iuris videtur additum. Diversa causa est commissoriae legis, cum in ea specie non faenus inlicitum exerceatur, sed lex contractus non inprobabilis ¹⁶ dicatur.

§. 12. Ante ¹⁷ pretium solutum dominii quaestione

1) Locus ex Paulli lib. VIII. ad Sabinum esse videtur, qui in L. 27. D. de contr. empt. iuri Iustiniano accommodatus ita legitur: . . . *qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, vel falso tutore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit.* 2) Papinianus lib. III. Responsorum. cf. §§. 4. et 5. 3) Similia ex Hermogeniani lib. II. iuris Epitomarum L. 7. D. de lege commiss. exhibet. 4) Ita V. teste Bl. Loci sententiam ex Papiniani lib. III. Responsorum. refert Ulp. in L. 4. §. 2. D. de lege comm. 5) Dig. suadent voluit. 6) Est L. 73. pr. D. de contr. empt. ex Pap. lib. III. Re-

sponsor.; V. perperam habet aedes. 7) Ita V. teste Bl. Mai. venire. 8) Hunc quoque locum Papiniani lib. III. Resp. adscribere videtur Ulp. in L. 1. D. de servis export. 9) Ita Sav. V. adducet. 10) Ita Sav. V. q. u. Mai. quaevis. 11) V. possum. 12) V. emptio. 13) Ex Mai. con.; V. circa. 14) Papiniani verba ex lib. III. Responsorum, in L. 13. §. 26. D. de act. empti ex Ulpiano relata. 15) Dig. cum ea specie . . . contrahatur . . . contractui non improbata. 16) Ex Pap. lib. III. Resp. in L. 18. §. 1. D. de peric. et comm. ita mutata: *Ante pretium solutum dominii quaestione nota, pretium emptor solvere*

mota pretium emptor restituere non cogetur, tametsi maximi fideiussores evictionis offerantur, cum ignorans possidere coeperit, nam usucapio frustra complebitur anticipata lite; nec oportet evictionis securitatem praestari, cum in ipso contractus limine domini¹⁷ periculum imminet.

§. 13. Venditor¹⁸ si per collusionem imaginarium colonum emptoris decipiendi causa subposuit, ex empto tenebitur. nec ideo recte defenditur, si, quo facilius excogitatum fraudem retineret, colonum et quinque annorum mercedem in fidem suam recipiat: alioquin si bona fide locavit, suspectus non erit.

§. 14. Lege venditionis inempto praedio facto fructus interea perceptos iudicio venditi restitui placuit, quoniam eo iure contractum in exordio videtur: sicuti in pecunia quanto minoris venierit, ad diem pretio non soluto. Cui non est contrarium iudicium ab aedilibus in factum de recipiendo pretio, mancipio redditur, quia displicuisse proponitur¹⁹; quod non erit necessarium, si eadem lege contractum ostendatur.

§. 15. Fructus pendentes, etsi maturi fuerunt, si eos venditor post venditionem ante diem solvendi pretii percepit, emptori restituendos esse convenit, si non aliud inter contrahentes placuit¹⁹.

§. 16. Vino mutato periculum emptorem spectat, quamvis ante diem pretii solvendi vel condicione emptionis inpleta²⁰ id evenerit. quodsi mille amphoras certo pretio corpore non demonstrato vini vendidit, nullum emptoris interea periculum erit.

§. 17. Evictis²¹ agnis, quanti emptoris interest iudicio empti lis aestimatur. quodsi ab initio convenit²², ut venditor pretium restitueret, usurae quoque post evictionem praestabuntur, quamvis emptor post domini litem inchoatam²³ fructum adversario restituat. nam incommodum mediis temporis damnum emptoris est. |

[Desunt folia sex.]

61. b. §. 18. secundum ius in faci. . . . empto res inquietari, sed actione fiduciae
Valerio III. et Gallieno II. cons. (255.)
§. 19. Gallienus Aug.
pupillorum a creditoribus revo-
cari nullo possunt. Si igitur abs
mita contra venditionem a creditor

qui inquietari te in possessione Saeculari II. et Donato cons. (260.)

§. 20. periūm²⁴ in Ofilium spe
auxilium non potest denegari pe-
cuniam creditoribus
habere non potuit in poss

et usurarum, quia in commun
kal. Iulii. Viminaci

§. 21. Gallienus Aug. alie-
nandae non sunt. Aditus itaque
cedente e iussione²⁵ qui
P. P. VIII. kal. Nov. Patavii

§. 22. Diocletianus²⁶ et Maximianus AA.
cessationem collationum
vera fide comparasti et venditio

facta convelli non debet
§. 23. Diocletianus²⁷ et Aurelius Maximianus AA.
Leontio. Cum speciem venditam violentia ignis, qui
nunc per hoc absumptam dicas, si venditio-
nem nulla condicio suspenderit, amissae rei periculum
te non adstringet. PP.

§. 24. Diocletianus Claudia
emptori indemnita
possessionem venditam esse coc
ex qualitate rei per hoc Diocletiano

II. et Aristobolo cons. (285.) |

§. 25. Gallienus A. tico possessionem pa- 61. a
ternam ab aliquo directi iuris emp-
tore Gallieno V. et Faustino cons. (262.)

§. 26. necessitatibus urgentibus pater
. vivis parentibus placuit
. familia longa aetate
. o PF. urbi v.c. PP. II. kal.
. cons.

§. 27. m Fortunatam militem
. e controversia moveri consti-
. ipso Aug. III. consule.

§. 28. Alexander A. vendendarum possessionum
. i neque alienare eas, neque
. Agricola et Clementino cons. (280.)

§. 29. Sabiniani non oportuit post interpo-
. cari praepone re igitur procurator
. rationis meae possessiones

non cogetur, nisi fideiussores idonei a venditore eius
evictionis offerantur. 17) Ex Mai. conl. — V. do-
mini. 18) Cf. Hermog. lib. III. iur. Epit. in L. 49.
D. de act. empti. Qui per collusionem imaginarium
colonum circumveniendi emptoris gratia supposuit,
ex empto tenetur. Nec defenditur, si, quo facilius
excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii
pensiones in fidem suam recipiat. 19) Locus
corruptus ex conl. Nieb. Haub. Kl. ita restituendus
est: contrarium, quod iudicium mancipio red-
dito, quia displicuisset, proponitur. Bg. fortasse:
pretio mancipii redditum; cf. tamen L. 31. §. 17. D. de
aed. edicto. Mai. pro mancipio conicit mancipi.
19*) Librarium verba convenit et placuit inter se
commutavisse suspicari possis. 20) Corrige con-
ditionem inpletam. Mai. Bg. 21) In L. 18. pr.

D. de usuris Pauli libro III. Responsorum tribuuntur,
quae Papiniani esse magis est ut dicamus. 22) Dig.
agris, si initio convenit. 23) Ita Dig. — V. incho-
atum. 24) Ita V.; Mai. per Iulium. 25) Mai.
proponit: eius iussione. 26) Est pars L. 2. C. si
propter publ. pens. (4, 46.) Diocl. et Max. AA Plotio.
Si deserta praedia ob cessationem collationum
vel reliqua tributorum ex permissu praesidis ab his,
quibus periculum exactionis tributorum imminet, dis-
tracta sincera fide comparasti: venditio ob
sollennes praestationes necessitate facta convelli
non debet. Sin autem rel. Quae verba lacunas loci
nostri hic excedunt, illic non explent. 27) Est L.
5. C. de periculo et comm. (4, 48.), quae per violentiam
habet et adstringit, verba autem qui nunc per-
hoc omittit. Bg. fortasse: perpopulatus est urbem.

... ium nec emptor ignora-
... ordine audietur. PP. kal.
... 29.

§. 30. ... posita in possessione fuisti
... eiectus inveniris, is erit
... v.c. pro sua aequitate ad effec-
... Aureliano et Basso cons. (271.)

§. 31. ... carissime nobis. Teues tu quidem
... iucundissime et lites dirimis
... um statutis tuis non cu-
... e incipient discedere
... versum eventum sac-
... litigabatur insidunt par-
... u et interpretationem diversam
... est non censui quasi vero in ea |
[Plura desunt.] VI.

58. b. .. §. 32. .. aditus competens iudex considerato tutelae
iudicio eam curabit ferre sententiam, quam agnitam
legibus esse providerit. PP. IIII. kal. Sept. Constan-
tino et Licinio Augg. II. cons. (312.)

§. 33. Augg. et Caess. Rutiliae Primae. Ingenuos pro-
genitos servitutis adfligi dispendiis minime oportere
etiam nostri temporis tranquillitate sancitur; nec sub
obtentu in itae venditionis inlicitae 28* decet ingenuitatem
infringi. quare iudicem competentem adire par est,
qui in liberali causa ea faciet compleri, quae in hu-
iuscemodi contentionibus ordinari consuerunt, secun-
dum iudicariam disciplinam partibus audientiam prae-
biturus. PP. idib. Aug. Romae Constantino et Licinio
Augg. IIII. cons. (315.)

§. 34. Aug. et Caess. Fl. Aprillae. Cum profitearis te
certa quantitate mancipium ex sanguine comparasse,
culus pretium te exsolvisse dicis et instrumentis esse
firmatum: hoc a nobis iam olim praescriptum est 29,
quod, si voluerit liberum suum legitimum recipere,
tunc in eius locum mancipium domino daret, aut pre-
tium quo valisset numeraret; etiam nunc si a suis
parentibus certo pretio comparasti, ius domini te pos-
sidere existimamus. nullum autem ex gentilibus libe-
rum adprobari licet. Subscripta XII. kal. Augg. Con-
stantino Aug. III. cons. (313.)

§. 35. Aug. et Caess. 30. Nulla verecundiae vel quietis
mora vel quolibet intervallo cunctandi passim,
nunc singuli, modo populi, prouentes in nostros ob-
tutus 31, sic uniformes querellas iisdem 32 fere sermo-
inationibus volutarunt, ut nec interpellantium creduli-
tati valeret occurri, nec allegationum qualitas dispa-

rari, parens carissime atque amantissime 33. Pari 34 si-
quidem exemplo vociferationibus consules, multitudines
memorarunt 35 non iuste res suas esse divenditas; aliis
possidentibus se fiscalia luere: frequenti denique ob-
secratione delata remedium cupiverunt. His oemus valde
permoti, verentes ne alicuius calliditatibus adversabili
emolumento persuasi res suas venderent sine censu, ac
post subsidia nostrae mansuetudinis precarentur; ita-
que versutiis calliditatis commenta miscerentibus, dum
insidiarum 36 fallentium non suspicamur arcana, pro in-
nocentiae nostrae natura ceteros aestimantes, detrimento
census nocentis 37 levaremus. Has fraudes, hos dolos,
istas argutias 38 lege prohibemus, constitutione exclusi-
mus 39, et idcirco iustae providentiae consulta delibe-
ratione sancimus, ut omnino qui 40 comparat rei con-
paratae ius cognoscat et censum 41, neque liceat
alicui rem sine censu 42 comparare vel vendere. In-
spectio autem publica 43 vel fiscalis esse debet 58. a
hac lege, ut si aliquid sine censu venierit, et
post ab aliquo deferretur 44, venditor quidem posses-
sionem, comparator vero id quod dedit pretium fisco
vindicante deperdat 45. Id etiam volumus omnibus in-
timari nostrae clementiae placuisse 46 neminem debere
ad venditionem rei cuiuslibet adfectare et 47 accedere
nisi eo tempore, quo 48 inter venditorem et emptorem
contractus sollemniter explicatur, certa et vera propri-
etas vicinis praesentibus 49 demonstretur; usque eo le-
gis istius cautione currente 50, ut etiamsi subsellia
vel, ut vulgo aiunt, scamna vendantur, ostendendae
proprietatis probatio compleatur 51. Hinc etenim iur-
gia multa nascuntur, hinc proprietatis iura temerantur,
hinc dominiis vetustissimis molestia comparatur, cum
caecitate praepropera, et rei inquisitione neglecta, luce
veritatis omissa, nec perpetuitate cogitata domini, iur-
is ratione postposita, ad rei comparationem accedunt.
omissis omnibus, dissimulatis atque neglectis, id pro-
perant atque 52 festinant, ut quoquo modo cuniculis nec-
scio quibus inter emptorem et venditorem sollemnia
celebrentur: cum longe sit melius, sicuti diximus, ut
lucem veritatis fidei testimonio, publica voce, subcla-
mationibus populi, idoneus venditor adprobet 53, quo sic
felix comparator atque 54 securus aevo diuturno persistat;
quod pro quiete totius successionis eloquimur, ne forte ali-
quis venditor suum esse dicat quod esse constat alienum.
Ita comparator, malo venditore deterior, incautus et credu-
lus, cum testificantibus vicinis omnia debeat quaerere, ab
universorum disquisitione dissimulet, quoniam sic opor-

28) Extrema huius versus pars vacua est. 28*) Mai. corr. inlicite. 29) Mai. est. Quodsi . . . numeraret. Etiam nunc rel. 30) Haec Constantini constitutio truncata exstat in Theod. Cod. epit. L. 2 de contr. empt. (3, 1.) inscripta Const. A. ad Gregorium, qui Pf. P. fuit a. 336. et sequenti. 31) V. in obtutus. 32) V. idem. 33) Sollemnis Praef. praet. alloquendi formula. V. p. k. atq. a. a. Posteriorem siglam augustalis explicaverat Mai.; sed in additamentis correxit. 34) V. paria. 35) V. memorabunt. Mai. memorabant. 36) V. insuarum. 37) Ita V. pro nocentes. 38) V. argutias. 39) Ita Mai. prop. — V. sexludis. 40) Priora L. 2. Th. C. cit. verba, quae et Iustianus

Legi 2. C. I. sine censu vel rel. fund. comp. non posse (4. 47.) in fine adiecit. 41) Th. C. censum rei comparatae cognoscat. 42) Th. C. inserit vel. 43) Ita Th. C.; V. publicae. Mai. publice. 44) Th. C. et id ab aliquo deferretur. 45) Th. C. perdat. 46) Th. C. id etiam placuit. 47) Th. C. non habet adfectare et. 48) Ita Th. C.; V. quom. 49) Th. C. a vicinis. 50) Th. C. decurrente. 51) Ita Th. C.; V. conpletur et mox perperam hunc. Sequentia in Th. C. in hanc formam contracta sunt: Nec inter emptorem et venditorem sollemnia in exquisitis cuniculis celebrentur, sed fraudulenta venditio penitus sepulta depereat. 52*) V. adque. 53) V. adprobetur.

teat agere, ut nec illud debeat requiri, quod ex iure dicitur, „si a domino res vendita sit“⁵³. Ita ergo venditionum omnium est tractanda sollemnitas, ut fallax illa et fraudulenta venditio paenitus sepulta depereat. Cui legi deinceps cuncti parere debebunt, ut omnia diligenti circumspectione quaesita per universas successiones tuto decurrant: neque aliquem ex improvidentia casum⁵⁴ malignae captiones obruant⁵⁵. Dat. III. kal. Sept. ap. FF. ⁵⁶ ad correctorem Piceni, Aquileia. Accepta XIII. kal. Oct. Albae. Constantino Aug. III. cons. (313.)⁵⁷

§. 36. Augg. et Caess. Basso. Valentinus perfidiam et⁵⁸ maxime queritur, quia de illo⁵⁹ a tutore processit, a quo aliquid in fortunas suas perniciosissimum proficisci minime omnium decebat. Exuperantius vir clarissimus si tantum avunculus Valentino esset, nequaquam in Valentinum peccare deberet, qui non |

[*Duo aut quattuor folia desiderantur.*]

63, b. §. 37. . . videlicet⁶⁰ acta non donum quam . . . fiduciam sibi esse servatam . . . obnoxia comparator acced . . . num proinde posthac saltim . . . fraudesque talia dissemina . . . centur nullus aditus fictis . . . dolis relinquatur ingenui . . . ad provincialium preces dudum est con . . . satisfacere vel nollent pub . . . summa relevaret iam nunc i . . . spicue lege sancire, ut quaecumque⁶¹ pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceterisque fiscalibus debitis luxu ac nequitia . . . fundis atque mancipiis vel in quibuscumque corporibus sub auctione licitanda sunt, fisco auctore vendantur, et ut perpetuo penes eos sint iure dominii, quibus res huiusmodi⁶² sub hastae sollemnis⁶² arbitrio fisco addixerit . . . in his utitur venditoris, quae ob d . . . gi vel permissu iudicum distra . . . emolumenta malle quam debita . . . penes perditos mancant sib . . . nere contractuum tergiversationum . . . interpretationis insidias pertimesce . . . talis accesserit ignavorum . . . d⁶³ umquam quo fisco facta venditio est . . .

hiis quae contra utilitatem provision . . . magisque obreplivi praerogati . . . latur cum haec sit commissa se c . . . atque⁶⁴ luxuriam ferre debemus . . . Lucana saepius vina redem . . . per somnum et gulam atque lasciviam . . . alienare velle nec posse defend⁶⁵ . . . mus est ita status debet esse fe . . . concedit qui in satisfactio | . . .

. . . nitas, nisi forsitan hi copiam⁶³ . . . que repetendi cum in praeteritum . . . vis omnium rerum multis ex . . . cum etiam minoribus, si quando⁶⁴ aliquid⁶⁵ eorum pro fiscalibus debitis adiudicatur emptoribus, repetitionis facultas in omnem intercipiatur aetatem . . . o res obnoxiae necessitatibus . . . pius respexere leges, quia parent . . . ut desidia mereri posse secre . . . Dat. III. non. Novemb. Trev. III. id. Nov. Trev. Acc. . . Valentiniano nobilissimo puero et Victore cons. (369) . . . ⁶⁶PR. PV. Lug. prim. ⁶⁷ Modesto et Harintheo cons. (372.)

§. 38. . . bus tantum praedii rustici sit interdicta . . . nullum debitum doceatur haec . . . supplicans Eugrafius memo . . . ad speciem fuerit eminentium . . . a res gesta probatur, ut precibus continetur . . . fuisse suggerit, Fauste carissime, aestima . . . rem sit an in rem eius versum . . . si res minori profuisse potuerit . . .

§. 39. . . emptio et venditio bonae fidei auctori . . . plic. memorant raptis atque⁶⁸ . . . t terroris iniectum ut ei casula . . . scinderet vitesque inspectori . . . bonam fidem gestam in possessionis . . . auxilium iure congruum ita faciat . . . a aestimet. Dat. prid. non . . .

§. 40. . . te patris ut Maximus adserit . . . comparata omnium heredum commu . . . suam quoque consortes obtineant |

53) V. si ad omnino, Formulam iuris esse Wenckius annotavit. 54) Ita V.; Maius proponit casuum, vel casu; in add. casum passive pro lapsus accipit, quod nullo modo ferri potest. At nec Wenckii sententia, casum qui per imprudentiam acciderit, pro homine imprudente, dictum esse, mihi arridet; quare mendum aliquod hic aut voci obruant subesse suspicor. Bg. con. casus aut cassum. 55) V. videtur orrcant. Mai. 56) Siglae fortasse significant a Praefecto praetorio ad correctorem Piceni transmissum esse legis exemplar. Apud fisco frumentarium cas interpretatur Mai. 57) Th. C. habet subscriptionem: Dat. prid. Non. Feb. Constantinopoli, Feliciano et Titiano Coss. (337.), quam ita cum nostra componit Wenckius, ut Constantinum anno imperii sui novissimo hanc legem repetiisse et cum Oriente communicasse statuatur. 58) Num eo? Mai. — Bark. corrigit Exuperantii, 59) Buchh. quia illa. Schr. et Bl. de illo auctore. 60)

Est L. 1. Th. C. de fide et iure hastae (10, 17.) et L. 5. Iust. eod. (10, 3.) inscripta: Imppp. Valentinianus, Valens, et Gratianus AAA. ad Viventium Pf. P. Gall., in utroque autem Codice magnopere in compendium redacta. 61) Hic incipit L. 1. Th. C. cit. ex qua sequentia supplementum, exceptis verbis luxu . . . mancipiis vel, quae in Th. C. non inveniuntur. 62) Ita Cod. Iust. — V. cem. Th. C. huiusmodi. 63*) Mai. suppl.: sollemnitate. 63) V. d. cum linea trajecta. Mai. dixit.; L. 1. Th. C. cit. ita pergit: Et si quid unquam, ut a fisco facta venditio possit infringi, auctoritate rescripti fuerit impetratum, nullus obtemperet, cum etiam rel. 63*) Mai.; defendi. 64) Ex Th. Cod. 65) Th. C. ex rebus eorum. 66) Kl. suppl.: Iidem id rescripserunt. Bl.: eadem in verba rescr. 67) Praesidi provinciae Lugdunensis primae. Cf. L. 1. Th. C. sine censu vel reliquis (11, 3.). Mai.

DE USUFRUCTU.

88.b. } §. 41. Diocletianus et Max. Constantius¹ Tannoniae
87.b. } Iuliae. Usumfructum locari et vendari posse a fructuario, nulli dubium est. proinde si vendente filio tuo possessionem etiam tu-certo pretio usufructu proprio cessisti, quem testamento mariti tui relictum esse proponis, quandoquidem emptorem contractus fidem commemorare minime custodire, aditus Aelius Dionisius, vir clarissimus amicus noster², id tibi faciet representari, quod te constiterit iure deponere. PP. VI. id. Mart. Carthagine³ Fausto II. et Gallo cons. (298.).

§. 42. Aurelio Loreo cui⁴ et Eneucentrio. Fructuario⁵ superstitie licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, ius utendi fruendi non tollitur. Subscripta V. id. Feb. Sirmi. Aug.⁶ V. et IIII. cons. (293.).

§. 43. Cl. Theodoto.⁷ Habitatio morte finitur; nec proprietatem ea, quae habitationem habuit⁸, legando rei⁹ vindicationem, nec debitum negando in testamento creditoris actionem¹⁰ excludit. Subscripta¹¹ IIII. kal. Oct. Viminaci Caess. cons. (294.).

§. 44. Ulp. lib. II. R. Aur. Felici,¹² Fructus ex fundo per vindicationem pure relicto¹³ post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere; colonum autem cum herede ex conducto habere actionem.

§. 45. Paul. lib. II. Manualium ex tribus¹⁴. Tametsi usufructus fundi mancipi non sit, tamen sine tutoris auctoritate alienare cum mulier non potest, cum aliter quam in iure cedendo id facere non possit; nec in iure cessio sine tutoris auctoritate fieri possit. Idemque est in servitutibus praediorum urbanorum.

§. 46. Idem lib. I. Manualium. Actio de usufructu¹⁵ iisdem modis perit, quibus ipse usufructus, praeterquam non utendo. Pecuniae quoque usufructus legatus per annum non utendo (*non amittitur*)¹⁶; quia nec usufructus est, et pecuniae dominium fructuarii, non heredis est.

§. 47. Item. Per mancipationem deduci usufructus potest, non etiam transferri. Per do lego legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest. Item potest constitui et familiae *erciscundae*¹⁷ vel communi dividundo iudicio legitimo. In re nec mancipi per traditionem deduci usufructus non potest; nec in homine, si peregrino tradatur: civili enim actione constitui potest, non traditione, quae iuris gentium est.

§. 48. Item, Ad certum tempus et in iure cedi et legari et officio iudicis constitui potest.

§. 49. Item. Ex certo tempore legari potest¹⁸. An in iure cedi, vel an adiudicari possit, variatur, videamus ne non possit; quia nulla legis actio prodita est de futuro.

§. 50. Item. In mancipatione vel in iure cessione an deduci possit vel ex tempore, vel ad tempus, vel ex condicione, vel ad condicionem, dubium est: quemadmodum si¹⁹ is, cui in iure ceditur, dicit „aio^{87.a.} „hunc fundum meum esse deducto usufructu ex kal. „lan.“, vel „deducto usufructu usque ad kal. Ian. deci- „mas“; vel „aio hunc fundum meum esse deducto usu- „fructu, si navis ex Asia venerit“: item in mancipatione „emptus mihi est pretio, deducto usufructu „ex kal. illis usque ad kal. illas“: et eadem sunt in

1) Utrum Maximiani A., an Constantij Caes. nomen, quorum certe alterutrum superest, reiiciendum sit, dubito; nam Buchholzii opinio in Fr. Vat. Diocletiano Constantium Caes. semper adiungi, Fragmentis nostris §§. 22. 23. refellitur. 2) V. uc. a. n. imposita o super n. 3) V. Carthagini. 4) Dirks. Bark. Buchh. corr. c. u. i. e. clarissimo viro. 5) Eadem fere verba Antonino A. tribuuntur in L. 3. §. 1. C. de usufruct. (3,33.), quae post alia ita pergit: *Usufructuario autem superstitie rel.* 6) Ita V. pro Augg. In Cod. Iust. subscriptio haec est: *PP. IIII. kal. Aug. Antonino A. IV. et Balbino Coss.* (213.) 7) Est L. 11. C. de usufr. (3,33.) inscripta: *Idem AA. et Caess. (Diocl. et Max.) Theodoro.* Cont. et Char. Theodoto. 8) C. Iust. qui — habuit. 9) V. perperam legando per vind. C. Iust. habet: *dominii vind.* unde Buchh. proponit *domini*. Ad codicis scripturam proprius ac-

cedit rei. Ipsius rei vindicationem Impp. tam habitationi, quam creditoris actioni opponunt. 10) Ex conl. Klentz. et Wenck.; V. habet: *vel debitum negandum testamento.* Haec verba Iust. Cod. omisit. 11) Quae in C. Iust. legitur subscriptio: *Dat. XV. Kalend. Novemb. Constantinop. post consulatum Lampadii et Orestis VV. CC.* (531.) aperte falsa est. 12) Est L. 120. §. 2. D. de leg. 1. inscripta: *Ulp. lib. II. Responsorum.* Haloander addit *respondit*, quod in hoc quoque loco post *Aur. Felici* aut addendum, aut certe subintelligendum est. 13) *Dig. fundo pure legato.* 14) Tres libros Manualium Paullum scripsisse index Florentinus docet. 15) V. *suo fructu.* 16) Tale quid desideratur. 17) V. *factum est.* 18) V. et Mai. *possit*, quod falsum esse et grammatica ratio et prudentium de usufructu ex certo tempore legando consensus docet. 19) V. *nisi.*

condicione. Pomponius igitur putat non posse ad certum tempus deduci, nec per in iure cessionem, nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse. ego didici et deduci ad tempus posse; quia et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum confirmant²⁰. Numquid ergo et ex tempore et condicione deduci possit? sequitur, ut et legato²¹ deduci ad certum tempus possit.

§. 51. Adquiri nobis potest usufructus et per eos quos in potestate manu mancipiove habemus: sed non omnibus modis, sed legato, vel si heredibus illis institutis deducto usufructu proprietatis legetur. per in iure cessionem autem vel iudicio familiae erciscundae non posse; per²² mancipationem ita potest, ut nos proprietatem, quae illis mancipio data (sit)²³, deducto usufructu remancipemus.

§. 52. Usumfructum²⁴ ad certum tempus constitutum cum adiectione temporis vindicari²⁵ debere. Diversum est si in statu libero constitutus sit. tunc enim pure²⁶ vindicandus est, sicut pure vindicatur qui simpliciter constitutus est, non adiectis casibus, quibus²⁷ solet amitti usufructus.

§. 53. Item. Si²⁸ alius tollendo agat is, qui in infinitum tollendi ius non habet, si non expresserit modum, plus petendo causa cadit, quasi intenderit ius sibi esse in infinitum tollere.

§. 54. Sicut legato usufructu loci sine servitute iter quoque per loca testatoris debetur, ita in iure cesso²⁹ iter quoque contineri Neratius scribit.

§. 55. Usumfructus³⁰ sine persona esse non potest; et ideo servus hereditarius inutiliter usumfructum stipulatur. legari autem ei posse³¹ dicitur, quia dies eius non cedit statim; stipulatio autem pura suspendi non potest. Quid ergo, si sub condicione stipuletur? videamus, ne nec hoc casu valeat³², quia³³ ex praesenti vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit.

§. 56. Item. Servo via inutiliter legatur. stipulatur autem eam utiliter, si dominus fundum habeat.

§. 57. Usumfructus do lego servo legatus morte et alienatione servi perit; si stipulatur, non perit: igitur et post mortem suam, sicut cetera, usumfructum servus stipulari potest; quod aliter est in legatis.

§. 58. Si heres fundi, cuius usufructus ab ipso sub condicione legatus sit, usumfructum legaverit, . . . 98. b. existente ea desinit ad posteriorem pertinere³⁴ . . .

desierit habere usumfructum

Item ac si quis usumfructum

si ea nupserit, nubente ea

deinde amittet, si iuraverit legis³⁵ enim beneficium quatenus

Videamus quid dicendum sit, si Titius

capite diminutus sit. nihil enim habuit quod amitteret

Titio; ac si id ipsum testator expresserit

legaverit Maeviae, deinde Titio

§. 59. Ulp. lib. XVII. ad Sabinum

cedere. Quamquam³⁶ usufructus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius, qui fruitur et utitur,

tamen ei³⁷ semel cedit dies.

§. 60. Item. Dies³⁸ autem usufructus, ut³⁹ usus, non prius cedit, quam aditam hereditate.⁴⁰ et Labeo

quidem putabat etiam ante aditam hereditatem cedere

diem usufructus, sicuti ceterorum legatorum. sed est

verior Iuliani sententia in usufructu diversam esse

rationem: ⁴¹ tunc enim constituitur usufructus, cum

quis iam frui potest.

§. 61. Item. Amitti⁴² autem usumfructum capitis minutione constat: nec solum usumfructum, sed etiam

actionem de usufructu

vel per fideicommissum lego Et parvi

refert, utrum iure sit constitutus usufructus, an vero

tuitioe praetoris: proinde traditus quoque usufructus⁴³,

scilicet⁴⁴ in fundo stipendiario vel tributario⁴⁵,

item in fundo vectigali vel superficie, non iure constitutus, capitis minutione amittitur⁴⁶

capitis minutione extinguit usumfructum.

§. 62. Item. Sed⁴⁷ ita demum amittitur capitis diminutione usufructus, si iam constitutus est: ceterum,

si ante aditam hereditatem aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti.⁴⁸

Et ita Iulianus lib. XXXV. Dig. scribit

. tionem⁴⁹ fuit ex die legatus capitis

diminutio. hodie enim incipit

§. 63. Item. Usque⁵⁰ adeo autem capitis diminutio eum demum usumfructum perimit, qui iam constitu-

20) Ita V. 21) V. legatum. Bark. per legatum. 22) V. vel. Legrim potest; per, nisi si quid h. l. desit. Bg. 23) Mai. aut datur corrigendum aut sit supplendum esse putat. 24) V. usufructus. 25) V. suidari. 26) V. iure. 27) Ita Mai.; V. quia. 28) Fortasse de inserendum est. 29) Ita Mai.; V. cesso. 30) Est L. 26. D. de stip. serv. (45, 4.) inscr. Paul. lib. I. Manualium. 31) Dig. addunt usumfructum. 32) Dig. omittunt videamus ne et adiciunt stipulatio. 33) Ita Dig.; V. quam. An quoniam? 34) Keller supplet: et ad eum redit, si prior desierit rel. At cum lacuna his verbis non expleatur, et L. 16. D. quib. mod. us. amitt. negationem postulet, malim: et priori acquiritur; nec ad illum redit, si prior desierit rel. 35) De indicta viduitate et lege Julia Miscella hic agi constat. 36) Est L. 1. pr. D. quando dies us. leg. cedat (7, 3.) inscr. Ulp. lib. XVII. ad Sabin. ex qua sequentia restituta sunt. Inscripti-

onem loci nostri Bark. Ita restituit: ad Sabin. sub titulo: quando dies usufructus legati cedat. 37) Dig. om. ei. 38) §. 2. L. cit. 39) Dig. item. Fort. au. Bg. 40) Dig. quam hereditas adeatur. 41) Haec, quae in Dig. desiderantur, in Mail exemplo ita restituta sunt, spatium autem vacuum aliquantum excedunt. 42) Est L. 1. pr. D. quib. mod. us. am. (7, 4.) Ulp. lib. XVII. ad Sabinum. Non solum usumfructum amitti capitis minutione constat, sed et actionem de usufructu; et parvi rel. 43) E Dig. restituta. 44) Ita Blum. et Buchh. 45) Ita Blum. 46) E Dig. 47) §. 1. L. cit. 48) E Dig. restituta; sequentia ibi non leguntur. 49) Mai. supplet: per damnationem. Cur non per vindicationem? Haud meliore iure Buchh. legis §. 2. D. quib. mod. us. verba si tibi fundus inserunt. Malim: Si usufructus — fuit ex die legatus, antequam dies venerit, non perimit eum capitis diminutio. Hodie rel. 50) Est L. 1. §. 3. D. quib. mod. us. ex

tus est, ut si in singulos annos legatus sit, is demum amittitur, qui iam processit. |

§. 64. Item. Sicut⁵¹ in annos singulos ususfructus legari potest, ita nec⁵² capitis diminutione amissus legari prohibetur, ut adiciatur „quotiensque capite minutus erit”, vel sic „quotiens amissus erit ususfructus, ei do lego”: et tunc si capitis diminutione amittatur, repetitus videbitur⁵³⁵⁴
ante aditam hereditatem⁵⁵
. netur.

§. 65. Papinianus lib. VII. Responsorum⁵⁶. Equis per fideicommissum relictis post moram factus quoque praestabitur. sed factus secundus⁵⁷
. si gregem reliquit; vel morae actio
. relictum sequatur.

§. 66. um usufructu legato, Ulp.⁵⁸
. usumfructum posse legari

§. 67. ad crescendum, ut ne cuius
. m summam igitur patientiam eam
. a te ususfructus caperet cetera
. in ea, aut in re nova omnes
. fructum. Sed in veteribus⁵⁹ rebus
. diserte ibi scriptum est. Verendum
. ae.

§. 68. iter non recipit hanc quaestionem, quia et dividi nequit⁶⁰ sit.⁶¹ Et veteres quidem aestimandum totum usumfructum putabant et ita constituendum, quantum sit in legato. sed Aristo a veterum opinione recessit; ait enim posse quartam⁶² ex eo sicut ex corporibus retineri, idque Iulianus⁶³ probat.

§. 69. Lucius Titius testamento suo ita⁶⁴ cavet „Do „lego eidem Sciae uxori meae . . . us⁶⁵ mihi pro parte „heres est, usumfructum . . . cum⁶⁶ in diem, quo legitima aetatis erit . . . satisfactionem⁶⁷ exigi veto; „ita tamen, ut ab ea⁶⁸ . . . et studiis liberalibus instituat⁶⁹ . . . fideicommissaria praeter uxorem de
. toris⁷⁰ non debere compelli ad satisfactionem

[Quattuor folia deperdita sunt.]

§. 70. Si fundi ususfructus fuerit legatus, et sit ager, unde palo in fundum, cuius ususfructus legatus est, solebat paterfamilias uti, vel salice, vel arundine: puto | fructuarium⁷¹ hactenus uti posse, ne ex eo ven-⁷² 98. aa.
dat; nisi forte salieti ei, vel silvas palaris, vel arundineti ususfructus sit legatus: tunc enim et vendere potest. nam et Trebatius scribit silvam eaedum posse fructuarium caedere, sicut paterfamilias caedebat. Item, ut arundinetum alebat, non puto. Prohibetur licet paterfamilias vendere non solebat, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi. Cassius autem
. Seminari⁷³ quoque usumfructum ita q conserendi tantum agri causa facta sunt arbores demortuas ad fructuarium pertinere
ceteraeque materiae
secuntur numquid ad proprietarium spectet ut.
Trebatius autem simpliciter
esse eas fructuarii
fructuarium adm

§. 71. Item. Ex silva caedua usque⁷⁴ ad usum suum et villae posse fructuarium ferre; nec materia eum pro ligno usurum, si habeat, unde utatur ligno, Labeo ait: idemque esse in arboribus evulsis, vel vi ventorum etiam deiectis. Puto tamen si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferre fructuarium non posse.⁷⁵ materiam tamen ipse succidere, quantum ad villae refectionem, poterit: quemadmodum Neratius lib. III. Membranarum ait, calcem coquere vel arenam fodere, aliudve quid aedificio necessarium sumere eum posse⁷⁶
.
apud Labeonem agit⁷⁷ a
pertinere, quamvis Proculus non
.
Nunc videndum, si⁷⁸ servi ususfructus sit legatus⁷⁹

qua sequentia Mai. supplevit. 51) Est L. 3. pr. D. tit. cit. Ulp. lib. XVII. ad Sabinum. 52) Ita V. teste Mai. in add. Dig. et pro nec et mox potest. 53) E Dig. quae verba ei lego ins. post v. cap. min. erit. 53*) Vers. vac. 53) Ex L. 8. D. de usuris. Mai. 54) Dig. praestabitur, ut fructus, sed fetus secundus ut causa, sicut partus mulieris. In loco fortasse fuerunt: sed factus secundus, sicut partus mulieris, non praestabitur, nisi gregem rel. 55) Blum. Ulp. notat. 56) Vel ceteris. Mai. V. ceteribus. 57) Ita restituit Buchh. 58) Fortasse supplendum est: aliter atque si ususfructus legatus sit. Sequentia ex L. 1. §. 9. D. ad Leg. Falc. inscr. Paul. lib. sing. ad Leg. Falcid. restituta sunt, quae incipit: Si ususfructus legatus sit, qui et dividi potest, non sicut ceterae servitutes individuae sunt: veteres quidem rel. 59) Dig. inserunt partem. 60) Dig. ins. recte. 61) Ita Mai. praeposita voce Item, quam eieci, quia hoc fragmentum ex Paulli lib. sing. ad Leg. Falc. desumptum esse minime constat. Idem feci in §. 70. 71. 62) Buchh. filius. 63) Blum. eum. 64) Ita Buchh.; V. uem, Mai. quem. Kell. cautionem. 65) Buchh. et alatur. 66) Ita Buchh. 67) Buchh. iussu Praetoris. 68) Est L. 9. §. 7. D. de usufr.

ex Ulp. lib. XVII. ad Sabinum, cuius ope Mai locum nostrum restituit. 69) Similia in §. 6. eiusd. L. inveniuntur. Seminarii autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen ut et vendere ei et seminare liceat. Debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renovare, quasi instrumentum agri: ut finito usufructu domino restituatur. 70) Verba Ulp. lib. XVII. ad Sab. in L. 12. pr. D. de usufr. ex qua Mai. locum nostrum restituit. In Dig. est: Arboribus evulsis vel vi ventorum deiectis usque ad usum suum et villae posse usufructuarium ferre, Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat, unde utatur ligno. Quam sententiam puto veram: alioquin et si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarium. 71) Ita Buchh. 72) Dig. posteriorem partem ita exhibent: materiam tamen ipsum succidere quantum ad villae refectionem putat posse: quemadmodum calcem, inquit, coquere, vel arenam fodere, aliudve quid aedificio necessarium sumere. 73) Fort. ait. Eg. 73) Est L. 21. D. de usufr. ex Ulp. lib. XVII. ad Sabin. quae incipit: Si servi ususfructus sit legatus, quidquid rel. 74) Suppl. cum Buchh. quid insit, aut

. . . legato. quidquid is ex opera sua acquirit, vel ex re fructuarii, sive mancipium accipiat, sive stipuletur, sive . . . sive ei possessio fuerit tradita, legatario acquirit.⁷⁵ et si heres institutus sit, vel legatum acceperit, poterit . . . quaeri; quamvis Labeo distinguat, cuius gratia vel heres institutus sit, vel legatum acceperit.⁷⁶ |

98. b. §. 72. . . . Sicuti stipulatione fructuario⁷⁷ acquirit ita etiam paciscendo eum acquirere exceptionem fructuario, Iulianus⁷⁸ XXXV. Dig. scribit: idemque et si acceptum rogaverit, liberationem ei parere. Quoniam autem diximus quod ex operis acquiritur ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari, etenim modicam quoque^{78*} castigationem fructuario competere Sabinus respondit et Cassius lib. VIII. Iuris civilis scribit⁷⁹, ita ut⁸⁰ neque torqueat, neque flagellis caedat ae⁸¹ gladiatoriae ei usus ut competere posse. Ut vero pug- Idem et Sabinus, quamvis navis⁸² usufructu legato navigandum mittendam putat, licet naufragii periculum immineat; . . . naves enim ad hoc parantur, ut navigent . . .

§. 73.⁸³ fundos et mancipia dona interveniente recepit stipulatione⁸⁴ utendi fruendique partis in diem vitae suae ex voluntate a habuerit usque in os partis alterius adprobat et Paterno cons.⁸⁵ (233, vel 269.)

§. 74.^{82*}⁸⁶ ex his aliqui mortuus si per damnationem legaverit liberis mortuis

§. 75.^{85*} inter fructuarios ius⁸⁷ adcrendi. Sed in do lego legato m⁸⁸

quid contineatur. 75) Dig. post vocem fructuarii habent Ad eum pertinet, sive stipuletur, sive ei possessio fuerit tradita. 76) Dig. Si vero heres institutus sit, vel legatum accepit: Labeo distinguit, rel. 77) Pars prior huius fragmenti exstat in L. 23. D. de usufr. Ulp. lib. XVII. ad Sabin. Sed sicuti stipulando fructuario rel. 78) Dig. ins. lib. 78*) V. quae pro que. 79) Dig. scripsit. 80) In Dig. Flor. vi. Hal. et Vulg. ut in nostro ut. 81) Mai. rest. harenae. An operae? 82) L. 12. §. 1. D. de usufr. Ulp. lib. XVII. ad Sabinum: Navis usufructu legato navigandum mittendam puto, licet rel. 83) Signo §., quod in Berolinensi exemplo, h. l. omissum, inferius (§. 75.) minus recte positum est, quodque Buchh. in §. 71. verbis Nunc videndum praeposuit, hunc locum deberi manifestum est. novum enim incipit comma, ut vacua antecedentis versus posterior particula docet. 84) Ita Buchh. restituit. 85) Haec subscriptio, et partis alterius commemoratio rescriptum indicant aut Severi Alexandri, aut M. Claudii, quod ex libris Ulpiani desumptum esse Buchh. temere praesumpsit. 85*) Ed. Berol. §§. 73. 74. 86) Mai. inscriptionem praeposuit: Ulp. lib. XVII. ad Sabinum, quod quo iure fecerit, non intelligo, nisi forte ipsa Sabini verba, quae Ulpianus in sequentibus et maxime in §. 86. explicat, his frustulis subesse crediderit. 87) Sequentia usque ad §. 88. ex Ulp. lib. XVII. ad Sabinum exscripta de usufructu accrescendo habent et maximam partem reperiuntur in LL. 1. 3. 8. D. de

. . . . Ceterum si separatim⁸⁹ usufructus sit relictus, sine dubio ius adcrendi cessat. Denique⁹⁰ apud Iulianum lib. XXXV. Dig. quaeritur, si communi servo usufructus sit relictus, et utriusque ex dominis adquisitus sit⁹¹, an altero repudiante vel amittente usumfructum, alter totum habeat. Et Iulianus quidem⁹² putat ad alterum pertinere; et licet dominis usufructus non aequis partibus, sed pro dominicis adquiratur, tamen persona eius, non dominorum, inspecta ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere. | Idem^{85, b.} ait⁹³, et si communi servo et separatim Titio usufructus legatus sit, amissam partem usufructus⁹⁴ non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum coniunctum; quam⁹⁵ sententiam neque Marcellus, neque Mauricianus probat; Papinianus quoque lib. XVII. Quaestionum ab ea recedit; quae sententia Nerati fuit e libro I. Responsorum relata⁹⁶. sed puto esse veram Iuliani sententiam: nam quamdiu vel unus utitur, potest dici usumfructum in suo esse statu.⁹⁷ Pomponius autem⁹⁸ libro VII. ex Plautio, relata Iuliani sententia, quosdam esse in diversam opinionem⁹⁹ ait: nec enim magis socio debere adcrendi, quam debere ei, qui fundi habens usumfructum partem usufructus proprietario cessit, vel non utendo amisit, ego autem Iuliani sententiam non ratione adcrendi probandam puto, sed eo, quod quamdiu servus est, cuius persona in legato spectatur, non debet perire portio: urgetur tamen Iuliani sententia argumentis Pomponii: quamquam Sabinus responderit, ut et Celsus¹⁰⁰ lib. XVIII. Dig. refert, eum qui partem usufructus in iure cessit, et amittere partem et ipso momento recipere: quam sententiam ipse ut stolidam reprehendit; etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi.

§. 76. Iulianus scribit,¹⁰¹ si servo communi et Titio

usufr. accr. Desideratur in V. quod ex eod. Ulp. libro LL. 6. 10. 12. ci. tit. exhibent. — L. 1. cit. ita incipit: Quotiens usufructus legatus est, ita inter fructuarios est ius accrescendi, si coniunctim sit usufructus relictus. Ceterum rel.; ex quibus Mai. et Buchh. principium loci nostri restituerunt, inserendo vocem est inter fructuarios et ius. 88) V. m cum duobus punctis (nisi forte sit lineola) superimpositis. An modo? Mai. — Fortasse legendum est: modo coniunctim relictus sit. Ceterum rel. cf. §. 77. Interdum tamen, etsi non sunt coniuncti rel. — Buchh. ita: Sed etsi coniunctim sit usufructus relictus, vel separatim, in do lego legato ius accrescendi est. Ceterum si separatim unicuique partis rei usufructus rel. 89) Dig. inserunt unicuique partis rei, a Maio omissa, et recte, quantum video. 90) L. 1. §. 1. D. cit. 91) Dig. utriusque domino adquisitus. 92) Dig. Et putat. 93) L. 1. §. 2. D. cit. 94) Dig. amissum ab altero ex sociis usumfructum. 95) Dig. quae sententia vera est, nam quamdiu rel. 96) Ita Mai.; V. relatum. 97) Dig. in suo statu esse. sequentia omittunt. 98) V. ait. 99) Mai. sextum casum, ut in fine §. 77. postulat, Bark. corrigit esse, Klenz. Bg. et Buchh. nihil mutandum censent. 100) V. Celsus Iulianus. unde Mai. Celsus. [Ed. Berol. §. 75.] Ital. etc. Sed posterius nomen mendo librarii irrepsisse argumenta librorum et Celsi et Iuliani docent. Corrigen- dum tamen videtur cum Buchh. lib. XVIII. cf. §. seqq. et Hommel. Paling. 101) Totius loci senten-

usufructus legetur, et unus ex dominis amiserit usufructum, non adescere Titio, sed soli socio: quemadmodum fieret si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus. Sed qui diversam sententiam probant quid dicerent? utrum extraneo soli, an etiam socio adescere? Et qui Iulianum consuluit, ita consuluit, an ad utrum¹⁰² pertineat, quasi possit et ipsi socio adescere. Atquin quod quis amittit, secundum Pomponi sententiam ipsi non accedit.

§. 77. Interdum¹⁰³ tamen, etsi non sint coniuncti, tamen usufructus legatus alteri adescit: ut puta si mihi fundi usufructus separatim totius, et tibi similiter fuerit usufructus¹⁰⁴ relictus, nam, ut Celsus lib. XVIII. Dig. et Iulianus lib. XXXV. scribit¹⁰⁵, concursu partes habemus. Quod et in proprietate contingeret: nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usufructu hoc plus est (contra¹⁰⁵ quam Atilicium respondisse Aufidius¹⁰⁶ Chius refert), quod et constitutus nihilominus amissus¹⁰⁷ ius adescendi admittit¹⁰⁸, omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt, ut et¹⁰⁹ Celsus et Iulianus eleganter aiunt¹¹⁰: usufructus cotidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore, quo vindicatur. Cum primum itaque non inveniet alterum¹¹¹, qui sibi concurrat, solus utetur totum¹¹². Vindius tamen dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet non alias ius adescendi esse, quam in coniunctis; qui responso ait, Nihil refert coniunctim an separatim relinquatur. |

85. a. §. 78. Iulianus lib. XXXV. scribit¹¹³, si duobus heredibus institutis deducto usufructu proprietatis legetur, ius adescendi heredes non habere: nam videri usufructum constitutum, non per concursum divisum.

§. 79. Neratius¹¹⁴ putat cessare ius adescendi, lib. I. *Resp.*; cuius¹¹⁵ sententiae congruit ratio Celsi dicentis totiens ius adescendi esse, quotiens in duobus, qui¹¹⁶ solidum habuerunt, concursu divisus est.

§. 80. Unde Celsus¹¹⁷ lib. XVIII. ¹¹⁸: si duo fundi domini deducto usufructu proprietatem manciperint¹¹⁹, uter eorum amiserit usufructum, ad proprietatem redire: sed non ad totam¹²⁰, sed cuiusque usufructum ei parti accedere, quam ipse manciperavit¹²¹: ad eam enim partem redire debet, a qua initio divisus est. Plane, inquit¹²², si partem usufructus habeas¹²³, et

ego totam proprietatem cum partis usufructu, non posse me eam¹²⁴ partem tibi mancipare, quae est sine usufructu, quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi usufructus.

§. 81. *Papinianus* quoque libro XVIII. Quaestionum sententiam Nerati probat, quae non est sine ratione.

§. 82. Poterit quaeri, si duobus servis heredibus institutis deducto usufructu proprietatis sit legata, an altero defuncto usufructus proprietati adescat? nam illud constat, ut et Iulianus lib. XXXV. scribit, et Pomponius lib. VII. ex Plautio non reprobatur, si duobus servis meis usufructus legetur, et alter decesserit, cum per utrumque quaevissem usufructum, ius adescendi me habere; cum, si alterius nomine repudiasset, alterius quaevissem, haberem quidem usufructum totum iure adescendi, sed ex solius persona amitterem. in proposito autem, siquidem pure fundus [. . .¹²⁵.] non ex persona servi. Et ita Iulianus quoque lib. XXXV. Dig. scribit, quamvis Scaevola apud Marcellum dubitans notet. At¹²⁶ si sub condicione sit legatus, potius ex persona domini constitui usufructum Marcellus lib. XIII. Dig. scribit; ubi Scaevola notat: Quid si pure? sed dubitare non debuit, cum et Iulianus scribat ex persona servi constitui, secundum quae ius adescendi locum haberet¹²⁷ in duobus servis, si quis contrariam sententiam probaret. sed nunc, secundum Iuliani sententiam et Nerati, cessat quaestio.

§. 83. Non¹²⁸ solum autem si duobus do lego¹²⁹ usufructus legetur, erit ius adescendi, verum si¹³⁰ alteri usufructus, alteri proprietatis¹³¹; nam amittente usufructum altero, cui erat legatus, magis iure adescendi ad alterum pertinet, quam redit ad proprietatem. Nec novum: nam et si duobus usufructus legetur, et apud alterum sit consolidatus, ius adescendi non perit; nec ei apud quem consolidatus est, neque ab eo: et ipse quibus modis amitteret¹³² ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non amittet; sed praetor, subsecutus exemplum iuris civilis, utilem actionem dabit fructuario¹³³: et ita Neratio et Aristoni videtur, et Pomponius probat¹³⁴. quamquam Iulianus lib. XXXV. Dig. scribat, ipsi quidem ius adescendi |¹³⁵

XV.

[Unum aut duo exciderunt folia. ¹³⁶]

tiam Dig. ita contractam exhibent L. 1. §. 2. in fine: *Idem est, si duobus coniunctim, et alteri separatim usufructus esset relictus.* 102) Ita V. et Mai. quam scripturam tuetur Bg. Malim cum Kell. *utrumque.* 103) L. 1. §. 3. D. cit. 104) Dig. v. *usufructus* non habent. 104) V. scr. Mai. *scribunt*, in add. *scribit*; ut Dig. 105) Dig. haec omittunt. 106) V. Mai. *Aufidius.* 107) Dig. *quia et const. et postea amiss. nihilominus* rel. 108) Ita Dig. — V. Mai. *amittit.* 109) Dig. *et ut.* 110) V. *adiunt.* 111) Dig. *alter eum.* Buchh. proponit *primus alterum, aut alter alterum.* 112) Dig. *in totum. Nesc refert* rel. 113) L. 1. §. 4. D. cit. *Idem Iulian. lib. XXXV. Digestorum scripsit.* 114) Ante nomen *Neratius* spatium est, in quo *Item* aut *Idem* fuisse suspicatur Blum.: L. 3. pr. D. cit. *Idem Neratius* rel. 115) Dig. *cui.* 116) Dig. *in solidum.* 117) L. 3. §. 1. D. cit. 118) Dig. *inser. scribit.*

119) Dig. *tradiderint.* 120) Dig. *totum.* 121) Dig. *tradiderit.* 122) V. Mai. *inquit.* Haec et sequentia usque ad §. 83. in Dig. non inveniuntur. 123) Ita Sav.; V. Mai. *habeat.* 124) Ita Sav.; V. et Mai. *me meam.* 125) Sensus postulare videtur ut *suppleamus: legatus sit, ex persona servi constituitur usufructus; si vero sub condicione, ex persona domini, non rel.* 126) V. Mai. *Ad.* 127) Ita Heimsoeth. et recte, quantum video. V. et Mai. *habere.* 128) L. 3 §. 2. D. cit. 129) Dig. non habent *do lego.* 130) Dig. *est ius accr., verum et si.* 131) Dig. *alteri fundus legatus est.* 132) V. Mai. in cont. *amittere.* 133) Dig. *iisdem et nunc amittet.* 134) Dig. *habent et ita et Neratio . . . probat;* seqq. omittunt. 135) *Supple competere, non vero fructuario ab eo.* 136) In his argumentum L. 6. D. de usufr. accr. fuisse suspicor.

96. a. } §. 84. difficile¹³⁷ est dicere, quamquam non sit longe,
95. a. } quod Marcellus lib. XII. Dig. ¹³⁸ scribit, si duobus pure Stichus legetur, et alter manumittat, alter post manumissionem repudiet, ubi non fit caducum, libertatem locum habere. idemque et si heres¹³⁹ deliberrante legatario¹⁴⁰ manumittat, mox legatarius repudierit: nam hoc casu liberum fore ait¹⁴¹.

§. 85. Si tamen per damnationem ususfructus legetur, ius adcrendi cessat: non immerito, quoniam damnatio partes facit. Proinde si re alienae ususfructus legetur, et ex Neroniano confirmetur¹⁴² legatum, sine dubio dicendum est ius adcrendi cessare, si modo post constitutum usumfructum fuerit amissus. quodsi autem, et socius¹⁴³ amittat, erit danda totius petitio. idemque et si sinendi modo fuerit legatus ususfructus. An tamen in Neroniano, quoniam exemplum vindicationis sequimur, debeat dici utilem actionem, amisso usufructu ab altero, alteri dandam, quaeri potest: et puto secundum Neratium admittendum¹⁴⁴. In fideicommissis autem id sequimur, quod in damnatione.

§. 86. Novissime, quod ait Sabinus, si¹⁴⁵ uxori cum liberis ususfructus legetur, amissis liberis eam habere, quale sit videndum. Et siquidem do lego legetur, tametsi quis filios legatarios acceperit, sine dubio locum habebit propter ius adcrendi. sed si legatarii non fuerint, multo magis, quoniam partem ei non fecerunt, tametsi cum ea uterentur. Matre autem mortua, siquidem legatari fuerunt, soli habebunt iure adcrendi: si heredes, non iure adcrendi, sed iure dominii, si fundus eorum est, ipsis adcrendi; sin minus, domino proprietatis. sed si nec heredes fuerunt, nec legatarii, nihil habebunt. [§. 87. ¹⁴⁶] Quodsi per damnationem fuerit ususfructus legatus matri, siquidem legatarii sunt filii, partes sunt¹⁴⁷: si non sunt, sola mater legataria est, nec mortalitas liberorum partem ei facit.

§. 87. ¹⁴⁸ Sabinus certe verbis istis non ostendit utrum legatarii fuerint nec ne. sed Iulianus¹⁴⁹ lib. XXXV. Dig. relata Sabini scriptura ait intellegendum cum, qui solos liberos heredes scribit, non ut legatiorum fecisse mentionem, sed ut ostenderet magis matrem ita se velle frui, ut liberos secum habeat: alioquin, inquit, in damnatione ratio non permittebat ius adcrendi. proposuit autem Iulianus vel do lego legatum usumfructum, vel per damnationem; et sic sensit, quasi legatarii sint et heredes soli, in do lego legato non esse ius adcrendi, atque si alteri ab altero legetur, quoniam a semetipsis inutiliter legatum est, sibi non concurrunt, matri vero non in totum concurrunt, sed alter pro alterius portione¹⁵⁰: et in eo dumtaxat ius adcrendi erit; mater tamen adversus utrumque ius adcrendi habet. |

§. 88. Iulianus subicit Sextum quoque¹⁵⁰ Pomponium } ^{95. b.}
 } ^{96. b.} praeferre, si per damnationem usufructus uxori et liberis¹⁵¹ legetur, singulare hoc esse, atque ideo filii personam¹⁵² matri accedere¹⁵³; nec esse legatarios, sed matre mortua liberos quasi heredes usumfructum habituros. Ego, inquit Pomponius¹⁵⁴, quaero, quid si mixti fuerint liberis extranei heredes? ait et filios pro legatariis habendos, et mortui partem interituram: Aristonem autem adnotare haec vera esse, et sunt vera. §. 89. Ulp.¹⁵⁵ ad Sabinum lib. XVI. De ¹⁵⁶ illo Pomponius dubitat, si fugitivus, in quo ususfructus meus¹⁵⁷ est, stipuletur aliquid¹⁵⁸, vel mancipium accipiat¹⁵⁹; an per hoc ipsum, quasi utar¹⁶⁰, retineam usumfructum. magisque admittit retineri¹⁶¹. nam saepe etiamsi praesentibus servis non utamur, tamen usumfructum retinemus, ut puta aegrotante servo, infante¹⁶², cuius operae nullae sunt, vel defectae senectutis homine¹⁶³. nam et si agrum aremus¹⁶⁴, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus eum¹⁶⁵. Iulianus tamen lib. XXXV. Dig. scribit, etiamsi non stipuletur

137) Ultima verba huius loci exstant in L. 2. D. de manumiss. Ulp. lib. XVII. ad Sabin. Si heres rel. 138) Locum Marcelli ex lib. XIII. Dig. mutatum exhibet L. 31. D. de test. mil. Si miles Titio et Seio servum legaverit, et Titius manumisisset deliberante Seio, moxque is legatum omisisset, liberandum fore dico: quia etsi heres servum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset. 139) V. herede. 140) L. 2. cit. ins. servum legatum 141) Dig. repudiaverit: manumissum liberum fore placet. 142) Ita Buchh.; V. Mai. confirmatur. 143) Buchh. antea socius. 144) Ita Mai. in ann.; V. amittendum. 145) L. 8. D. de usufr. accr. Ulp. lib. XVII. ad Sabinum. Si mulieri cum liberis suis ususfructus legetur, amissis liberis ea usumfructum habet: sed et matre mortua liberi eius nihilominus usumfructum habent iure accrescendi. 146) Aperte §phi signum h. l. perperam a prioribus editoribus positum est: locus usque ad verba partem ei facit pars est §phi 86. Rem ordinavimus. 147) Malim habebunt vel fiunt. 147) Vid. not. 146. 148) L. 8. cit. post verba supra transcripta ita pergit: Nam et Iulianus lib. XXX. Dig. ait, idem intellegendum in eo, qui solos liberos heredes scripserit: licet non ut legatarios eos nominaverit, sed ut ostenderet magis velle se matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruente. 149) Mai: . . . adcrendi. Adque

. . . concurrunt, matri etc. Keller voluit: . . . adcrendi, quoniam a semet ipsis inutiliter legatum est. Atque si . . . legetur, sibi rel. Cum neutrum idoneum praebet sensum, neque quod mihi ipsi visum erat legendum esse quasi si legatarii . . . non esset ius etc., neque quod Bg. fecit periculum, ut legeret . . . adcrendi, atque . . . legetur: quoniam . . . legatum est: sibi non rel. rem expediat, nisi cum Bg. dicas excidisse aliquid; locum, quem sanare nescimus, intactum relinquendum esse putavimus. 150) V. Mai. quoque et Pomp. Copulam ex seqq. irrepsisse putat Bg., cui non obstat L. 32. pr. D. de leg. 1. 151) Ita Kell.; V. et liberis uxori. Mai. prop. uxoris. 152) Ita V. recte; Kell. proponit filii portionem. 153) V. Mai. in cont. accederet. 154) L. 8. D. de usufr. accr. Sed et Pomponius quaerit, quid si mixti fuerint liberi et extranei heredes? et ait filios legatarios esse intelligendos. Et per contrarium rel. quae V. omittit. 155) Ita Mai. 156) Est L. 12. §. 3. D. de usufr., ex lib. XVII. Ulp. ad Sab. 157) Dig. meus ususfructus. 158) Dig. add. ex re mea. 159) Ita V. Mai; Dig. vel per traditionem accipiat. 160) Verb. utar V. agnoscit teste Mal. in add. 161) Dig. retinere. 162) Dig. vel infante. 163) Ita Mai. in add.; V. hominem. 164) Mai. in add. proponit non aremus. Perperam. 165) Dig. retin. usumfructum.

quid¹⁶⁶ servus fugitivus intra annum mancipio-
ve¹⁶⁷ accipiat, tamen retineri¹⁶⁸ usufructum. nam qua¹⁶⁹
ratione, inquit, retinetur a proprietatis domino¹⁷⁰
possessio, etiamsi in fuga servus sit, pari ratione etiam
usufructus non amittitur¹⁷¹.

§. 90. . . lib. I. de interdictis¹⁷², sub titulo „In
„cum, qui legatorum nomine, non voluntate eius, cui
„bonorum possessio data erit, possidebit“. Si usu-
fructu legato legatarius fundum nactus sit, competit
[utile¹⁷³] interdictum adversus eum, quia non possidet
legatum, sed potius fruitur. Inde et interdictum „Uti
possidetis“ utile hoc nomine proponitur [et]¹⁷⁴ „Unde
vi“, quia non possidet. Utile . . . tali¹⁷⁵ concipiend-
um est „Quod de his bonis legati nomine possides,
„quodque uteris frueris, quodque dolo malo fecisti,
„quominus possideres¹⁷⁶, uteris frueris“ cetera.

§. 91. *Idem*¹⁷⁷ lib. II. de interdictis, sub titulo „Si
„uti frui prohibitus esse dicetur“. Non is, ad quem
ea res pertinet¹⁷⁸ . . . legatum est, qui¹⁷⁹ utendi fru-

endi causa, cum usufructus ad eum pertineret, mis-
sus¹⁸⁰ in qua re sit, possidere eam videtur, et ob
id¹⁸¹, qui uti frui prohibitus est, proprie deiectus dici
non potest. Ideo specialiter hoc interdictum eo casu
desiderari . . .

§. 92. *Idem*¹⁸² lib. IV. de interdictis, sub titulo „A
„quo usufructus petetur, si rem nolit defendere“. Sicut
corpora vindicanti, ita et ius, satisfacere oportet;
et ideo necessario exemplo¹⁸³ interdicti „Quem fun-
dum“ proponi etiam interdictum¹⁸⁴ „Quem¹⁸⁵ usu-
fructum vindicare velit“ de restituendo usufructu.

§. 93. Post pauca sub titulo suprascripto. Restitutus
ex hoc interdicto usufructus intellegitur, cum petitor
in fundum admissus sine periculo interdicti „Unde vi“
ad eam rem propositi depelli non potest. *Idem* Pae-
dius ait¹⁸⁶ diversam causam esse possessionis, cum
ille qui possessor est . . .

[Desunt folia duo aut quattuor]

DE RE UXORIA ET DOTIBUS¹.

§. 94. . . *Paulus lib. VII. Responsorum. Fundus aestimatus in dotem datus a creditore antecedente*
pt. 2. *ex causa*² | fiducia³ ablatu est; quaero⁴ an mulier,
si aestimationem dotis repetat, exceptione submovenda
sit? ait enim se propterea non teneri, quod pater
eius dotem pro se dedit, cui heres non extitit⁵. P.
respondit, praedio evicto sine⁶ dolo et culpa viri, pre-
tium petenti⁷ doli mali exceptionem obesse⁸; quae
tamen officio iudicis rei uxoriae continetur. Poterit
mulieri prodesse hoc, quod ait se patri heredem non
extitisse, si conveniretur; amplius autem et consequi

eam pretium fundi evicti evidens iniquitas est, cum
dolos patris ipsi nocere debeat.

§. 95. P. respondit solam testationem dotis repen-
dae non sufficere ad moram doti factam, ut actio eius
ad heredem transmittatur.

§. 96. Die nuptiarum virgini optulit munus, et duxit eam.
quaero de donatione. P. respondit, si ante nuptias
uxori futurae sit . . . a . . . enial . . . traditus est, do-
nationem perfectam videri; quodsi post nuptias dona-
tio intercessit, tunc iura¹⁰ donationem impedisse.
quoniam igitur die nuptiarum munus datum proponi-

166) Ita Dig.; V. Mai. quis. 167) V. Mai. mancipioque.
168) Dig. fugitivus, retineri tamen. 169) Ita Dig.; V.
Mai. nam in qua. 170) Dig. proprietario. 171) Dig.
usufr. retinetur. 172) An Venuleii sunt §§. 90—93.,
quem libros IV. de interdictis scripsisse ex indice
Florentino scimus? Ulpiani esse Zimm. et Buchh.
suspicantur. Schrad. sive Ulpiani sive Paulli. Scriptu-
ram V. in his §§. minus distinctam esse testatur Blum.
173) Sav. conl. 174) Ita Sav. locum ordinavit. Mai.
fruitur inde. Et interdictum . . . proponitur. Unde
vi rel. 175) Supple Utile autem interdictum quod
legatorum formula tali. Pro tali Bl. ductus incertos
exhibet hos davito (vel e)la. 176) V. Mai. possidens.
177) Ita Mai. 178) Verba non is . . . pertinet, quae
Mai. formulae vindicaverat, cum sequentibus coniun-
genda esse Sav. monuit. 179) Pro legatum Bl. ex-
hibet . . . catum. Sav. supplet: pertinet, quae lega-
ta est, veluti qui; Klenz. pertinet, cuive quid lega-
tum est, qui. 180) Sav. prop. admissus. 181) V.

Mai. it. 182) Suppl. Mai. 183) V. et Mai. exemplum.
An ad exemplum? Schrad. Buchh. 184) Mai. rest.
interdicto. 185) V. q. supraposita sive lineola sive
i sive m. Bl. 186) Ita Mai.; V. ali.

1) Ita V. teste Mai. in add. In exemplo suo ha-
bet *De dotibus et re uxoria*. 2) Ex L. 49. §. 1. D.
soluta matr. ita restituit Mai. 3) Dig. pignoris.
Mai. pignoris vel fiduciae. 4) Dig. quaesitum est. 5)
Dig. extiterit. 6) V. respondit pro praedio evicto si
sine. et ita Mai. 7) Dig. ins. mulieri. 8) Dig. sequen-
tibus usque ad verba amplius autem et omissis, ita
pergunt: consequi enim eam rel. 9) Mai.: futurae
sita . . . a . . . geniali. etc. Blum. in V. haec vestigia
scripturae se vidisse testatur *situlba(a)ac(g) vel q)eni-
ale (o vel is?)*. Bark. proponit *sit donatum, i. e. pri-
usquam aqua et ignis illi traditus est*. Cf. L. 66. §.
1. D. de don. int. vir. et ux. Magis litterarum ducti-
bus, quam sensui respondent verba *situlus cum aqua
geniali*, aut *situlus aquae genialis*. Bg. 10) V. et Mai.

tur, facilius in iudicio examinari posse tempus donationis et matrimonii.

§. 97. P. respondit id quod dotis nomine marito datum est, si post mortem mariti nulla mora intercessit, apud heredem mariti remanere oportere.

§. 98. P. respondit stipulationem quidem in hunc casum conceptam „cum moriar, dari” utilem esse, etiamsi mixti¹¹ casus non intervenirent, ut autem de dote sua, quam apud maritum habet, mulieri testari liceat, inutiliter convenisse videri.

§. 99. P. respondit filiamfamilias ex dotis dictione obligari non potuisse.

§. 100. Mater pro filia partem dotis dedit, partem dixit; filia in matrimonio decessit relictis filiis ex alio matrimonio; quaero de iure dotis. P. respondit eam, quae data est, mortua in matrimonio muliere apud virum remansisse; eam, quae dicta est a matre, pcti¹² non posse.

§. 101. P. respondit rebus non aestimatis in dotem datis maritum culpam, non etiam periculum praestare debere.

§. 102. L. Titius cum esset in patris potestate, absente eo duxit in matrimonium Septiciam filiamfamilias, cuius nomine dotem accepit a patre; postea supervenit pater, quo praesente duravit¹³ in diem mortis filii¹⁴ matrimonium; postmodum decessit L. Titius: quaero an ex eo, quod non contradixit pater, etiam dotis dationi consensisse videatur, et ideo actione rei uxoriae filii nomine teneatur? P. respondit patrem etiam postea nuptiis consentientem et matrimonium filii sui et dotem efficere; et ideo ex persona filii¹⁵ rei uxoriae iudicio vulgari conveniri posse; in qua actione peculi quantitas deducitur. Tamen in proposito tutius fuit respondere ex persona filii eum conveniri posse, qui solus contraxerat; etsi alias placeat
91. b. patrem, quo consentiente filius dotem accepit, rei uxoriae iudicio vulgari conveniri posse.

§. 103. P. respondit rei uxoriae titulo id solum peti posse quod in dotem datum est. Ex donatione autem non potest peti id, quod ante matrimonium in stipulatum deductum non est, salvo eo, ut quaeratur utrum perfecta fuit donatio, an non.

§. 104. P. respondit dignitatem mulierum¹⁶ ex honore matrimonii et augeri et minui solere.

§. 105. P. respondit rebus¹⁷ in dotem datis et manente matrimonio evictis viro adversus uxorem ex empto competere actionem; et ideo eius quantitatis,

quae in aestimationem deducta est, sextas retineri posse.

§. 106. Convenit in pacto dotali, ut divortio facto sextae liberorum nomine retinerentur; quaero an divortio interveniente sextae retineri possint? P. respondit secundum ea, quae proponuntur, posse.

§. 107. Item. Quaesitum est, si vir, qui repudium misit, [et]¹⁸ eandem reduxit, eaque mulier absente viro de domo discesserit, an aeque sextae retineri possint ex priore pacto? P. respondit, si verum divortium intercessit, et ad eundem rursus reversa, non renovato pacto, manente¹⁹ dote divortit, sextas liberorum nomine ita demum retineri posse, si culpa mulieris divortium intercessit.

§. 108. Paulus lib. VIII. Responsorum titulo de re uxoria²⁰. P. respondit patrem dotem a se profectam, mortua in matrimonio filia, deductis quintis singulorum liberorum nomine, repetere posse.

§. 109. P. respondit pupillorum matrem uxorem ducere tutoribus interdictum non esse, et ideo eum, de quo quaeritur, et privignum fuisse et recte heredem institutum videri.

§. 110. P. respondit etiam post nuptias copulatas dotem promitti vel dari posse; sed non curatore praesente promitti debere, sed tutore auctore.

§. 111. L. Titius a Scia uxore sua inter cetera accepit aestimatum etiam Stichum puerum, et eum possedit annis fere quattuor; quaero an eum usuciperit? P. respondit, si puer, de quo quaeritur, infurtivam causam non incidisset, neque maritus sciens alienum in dotem accepisset, potuisse eum aestimatum in dotem datum post nuptias, ante non²¹, usucapi; *quamvis*²² Iulianus et ante nuptias res dotis nomine traditas usucapi pro suo posse existimaverit²³, et nos quoque idem probemus; tamen hoc tunc verum est, cum res dotalis²⁴ sunt. cum vero aestimatae dantur, quoniam ex empto²⁵ incipiunt possideri, ante nuptias²⁶ pendente venditione, non prius ususcapio sequi potest, quam nuptiis secutis.

§. 112. Apud magistratus de plano L. Titius²⁷ his verbis a marito repetit. Anicius Vitalis dixit „Quoniam praesto est Fl. Vetus iunior, peto rem | . . . e²⁸ 99. b. „ab eodem ex legibus et edictis dotem et peculium” . . . dixit²⁹ tabulis signatis, nec protulit³⁰. Fl. Vetus iunior dixit „ . . . us sum”³¹. Duumvir dixit „Sermo vester in actis erit”. Quaero an ad heredes eius rei uxoriae actio transierit, cum his quaerendae actionis neque³² . . . curator, neque procurator, ne-

iure. 11) Ita videri in V. annot. Mai. — Kell. proponit mulieris curatores. Buchh. rei uxoriae cautiones. 12) Ita Sav. Bl. et Bark.; V. repeti. quod tuetur Buchh. 13) Ita Sav. et Kell. — V. duravit. Mai. dotavit. 14) In V. teste Maio vox filii loco deletae vocis pater posita esse videtur. 15) Sav. prop. et ideo et r. u. iud. vulg. conveniri posse, et ex p. filii, in qua act. rei. Quid si filii, reive legamus? Bg. 16) Ita Bien. et Klentz.; V. multorum. 17) Supple aestimatis. Sav. 18) V. Mai. et eandem. 19) V. mante. 20) Verbatim, de re ux. alia manu scripta sunt teste Mai. 21) V. antano, mox factum antino, tum denique correctum anno, teste Mai. qui

novissimam scripturam recepit. Primam (ante nō) genuinam esse puto. 22) V. qn. id est quoniam. Sed corrigendum qu. quamvis. Mai. — V. scripturam tuetur Kl. 23) Ita V. teste Mai. in add. pro aestimaverit. 24) Ita V. pro dotales. 25) Mai. conf. quoniam ex empto non inc. nam incisionem post possideri nullam habet. 26) V. et Mai. ins. aut, quod Sav. auctore expunxi. Kell. proponit ut. Bl. velut. Buchh. sicut Bg. autem. 27) Buchh. Titia. 28) Buchh. peto rei uxoriae actione. 29) Buchh. Mandatum sibi esse dixit. 30) Ita Mai.; V. protulit. 31) Buchh. interpellatus sum. 32) Ita Meyerf.; Mai. loco

que cognitor aut *advocatus facultatem* ³³ haberet. P. respondit mulieris nomine postulatam virum . . . posse ³⁴ actionem rei uxoriae perpetuari. ³⁴

§. 113. . . . *verecundiam*, hoc est vitae probabilis instrumentum . . . *periculum* redigi, ut cum praelatam liceat proprietatis eum ³⁵ . . . fretus coniunctionis firmitate proi ³⁶ em . . . m iuxta statutum iudicantis adfixerit . . . a deprimitur. Viderit enim utrum in praeteritum . . . *dote* repromissa aestimantis aliquid remanere . . . constituta petendi firmitas putaretur, e conmu . . . tior parentium affectus persuasit, ut in solo . . . *dote* obligatio gigneretur frustra evidens . . . am restituendae dotis voluntatem astutia heredit . . . speciebus, quas doti pater filiae nomine designave . . . um libelli scriptione promat, et de redhibitione . . . a filiae dotem restitui voluit. Frustra Maximus . . . desiderat Renato submoto, cui dos Paulinae nomine . . . repetitionem instituere potuisse iudicavit ut voluntas soceri primo per libellum dehinc . . . consuluit auxilium nostrae mansuetudinis in . . . undique versum eius actionibus aditum daret, qui cum repetitionem . . . set violato necessitudinis iure secundo soceri iu . . . adipisci merebatur. quapropter Maximi sententia dotem, cuius . . . *iuxta* ³⁷ extremam restitui voluntatem, qui eam reddi . . . prohiberi placuit. nec enim dubium est effectum restitutum . . . destinatum, cui dotem filiae nomine per libellum.

§. 114. Paulus lib. VIII. R. [*Inter*] virum et uxorem convenit, cum res et . . . ³⁸ in dotem darentur, ut divortio secuto utrum vellet mulier | eligeret, vel mancipia, vel aestimationem. Manente matrimonio ancillae ³⁹ pepererunt. quaesitum est, si mulier mancipia elegisset, an partus apud maritum remanere ⁴⁰ deberent? P. respondit, quoniam periculo mariti vixerunt mancipia, partus sicut fructus matrimonii ⁴¹ tempore perceptos apud virum remanere debere . . .

§. 115. . . talem consultationem et responsum ⁴² . . .

Lucia Titia cum nubere Septicio maioris dignitatis . . . milia in dotem dedit, cum non amplius in bonis haberet . . . verum est quod a quibusdam dicitur, omnia in dotem da . . . da . . . ⁴³ dari posse, argumento esse in manum ⁴⁴ conventionem . . .

§. 116. . . . ia ⁴⁵ filia repudium genero misit. Quaero . . . nis ⁴⁶ dotem petere possit? P. respondit matrimonium quidem repudio a patre misso ipso iure solutum ⁴⁷ videri, sed non licere patri filiam invitam a marito abducere; nec ⁴⁸ dotem repetere posse, nisi filia consentiente.

§. 117. Lucius Titius Septiciam ducturus uxorem erat. Postea Septicius datus tutor Septiciae eundem Titium potiore ⁴⁹ nominavit ⁵⁰ tutorem. Quaero an excusandus sit? P. respondit, de officio . . . ⁵¹ eum facturum, si eum, de quo quaeritur, potiore non pronuntiet, ne nuptias ⁵² destinatas eorum ⁵³ impediatur.

§. 118. P. respondit etiam manente accusatione adulterii ⁵⁴ eam, quae rea facta erat, nubere potuisse.

§. 119. Ulpianus lib. II. de officio proconsulis. Impp. Augg. Iulio Iu . . . tam ⁵⁵ dotem recte reddi sibi desiderare dixit ⁵⁶, quae . . . quod etiam in patre servabitur, qui consentiente filia re . . . ⁵⁷ nec moratoriae dilationi locus erit, quod mal . . .

§. 120. Ulpianus lib. XXXIII. ad Edictum. Inter cetera reddenda . . . ut ⁵⁸ retentionum ratio habeatur. Siquidem convenit . . . non ⁵⁹ deterior dotis causa fiat, nisi in eum casum, quo . . . ⁶⁰ hoc enim iure utimur, et Iulianus scribit, et est rescriptum . . . dos ⁶¹ retineri uno filio interveniente potest, si modo non culpa . . . ⁶² quodsi nihil convenit, exercendae retentiones non sunt ⁶³.

§. 121. Papinianus lib. IV. R. Non ab eo culpa dissociandi matrimonii procedit, qui nuntium divortii ⁶⁴ misit, sed qui discidii necessitatem inducit ⁶⁵.

§. 122. Item. Convenit, ut divortio vel morte viri soluto matrimonio . . .

quaerendas habet quaerere. 33) Meyerf. virum tenari, nam per quemcunque posse. Kell. supplet: virum videri ideoque posse. 34) In margine scholion: Posse per quemcunque actionem . . . perpetuari. Meyerf. supplet act. rei uxoriae. 35) In marg. sch. Donum per libellum promissum et sine stipulatione affert actionem. 36) Quinque vel sex litterarum spatium exesse annot. Mai. 37) Ita Dirks. 38) Keller res et ancillae. Meyerf. res aliae et ancillae aestimatae. Bark. cum aestimata mancipia in dotem. Kl. res aestimatae et in his mancipia. 39) Ita restitutum. 40) Sequitur spatium vacuum. 41) Spatium quattuor litterarum. 42) V. et Mai. manus. 43) Spatium septem fere litterarum Kell. his explevit: Pater invita filia. Meyerf. L. Titius pro inscia filia. 44) Bark. suppl. cum filia in potestate patris sit, an is. Kell. quaero an deductis sextis. Buchh. an solus. Meyerf. iure stipulationis. 45) Haec supplevi. 46) Ita Kell. 47) Ita Bl.; Kell. nominat. 48) Buchh.

supplet off. boni viri. Fortasse boni praetoris. 49) Ita Kell.; Buchh. nominet n.n.; Rudorff. admittat n.n. 50) V. Mai. earum. 51) Sic lacunam explendam esse censeo. Cf. L. 11. §. 13. D. ad leg. Iul. de adult. Dirks. manente iudicio adult. 52) Buchh. Iulio Iuliano. Datam. 53) Ita Mai.—V. d cum linea traiecta. An dixerunt? 54) An repudium misit, aut repetit dotem? Postremum Buchh. recepit. 55) Legendum puto: ad Edictum, inter cetera reddenda dos est ita, ut. 56) Lege convenit, cavendum est, ne. 57) An: quo filii exstent? 58) Supple: Idque et tota dos, cf. L. 24. D. de pact. dot. 59) Kell. non culpa mariti divortium factum est. 60) Reliquum spatium versiculi scriptura vacare videtur. Mai. 61) Sic Mai. ex schol. quod in marg. ita est: Non ab eo culpam divortii procedere, qui repudium dedit, sed qui dandi necessitatem indixit. Corr. induxit. Mai. 62) Mai. h. quoque l. corrigi vult induxit.

DE EXCUSATIONE.

82. a. §. 123. . . . | eum , de quo agitur , et de incolumitate eius sibi rescribant.
- §. 124. Item. Hi quoque , qui sunt ex collegio sex primorum , habent a tutelis excusationem ; sed non simpliciter , sed post unam . nam non alias a ceteris vacant , nisi unam habeant.
- §. 125. Item. Olim varie observabatur ¹ circa numerum tutelarum ; sed hodie certo iure utimur , tam ex rescriptis divorum ² , quam ex constitutionibus imperatorum nostrorum : nam si quis tres tutelae sive curas habeat ³ , excusatur.
- §. 126. Item. Haec locuti sumus de tutelis finitis non inputandis . eodem loco sunt et non coeptae.
- §. 127. Item. Sed hodie hoc iure utimur , ut si filium quis habeat in potestate , tam patris , quam filii onera patri in numerum procedant ⁴.
- §. 128. Item. Hodie itaque ut quis excusetur tria onera allegare debet , sive tutelarum , sive curarum , sive etiam curae kalendari ; et sive ⁵ eiusdem tituli ⁶ sint tria onera ⁷ , a quarta excusant.
- §. 129. Item. Valetudo quoque mala praestat vacationem , si talis sit , ut ostendat cum ne quidem rebus suis administrandis idoneum esse.
- §. 130. Item. Si quando autem huiusmodi valetudo adfirmetur , inspectio praetoris necessaria est . Sive autem quis arthriticus ⁸ sit , sive psoricus ⁹ , sive epilepticus ¹⁰ , sive orbus , et his similia , excusantur.
- §. 131. Item. Verba rescripti : Libertus , qui negotia senatoris populi Romani curat ¹¹ , a tutela excusatur ; a muneribus autem civilibus , cum ipse quoque bonis publicis fruatur , non vacat.
- §. 132. Item. Sic autem interpretantur prudentes has constitutiones , ut unum libertum procuratorem in quaqua domo senatoris voluerint vacare , non quotquot erunt , si plures fuerint.
- §. 133. Item. Ergo videmur hoc iure uti , ut is vacet , cui omnium rerum generaliter procuratio mandata sit ; et non amplius , quam unus.
- §. 134. Item. Arcari Caesariani , qui in foro Traiani habent stationes , ex sacris constitutionibus multifariam emissis habent immunitatem.
- §. 135. Item. Qui iam tutores vel curatores sunt , si rei publicae causa absint , ad tempus excusantur.
- §. 136. Item. Eum , qui vias curam habet ab imperatore iniunctam , excusari.
- §. 137. Item. Anabolicari ¹² a tutelis curationibusque habent vacationem.
- §. 138. Item. Ii , qui in centuria accensorum ¹³ velatorum sunt , habent immunitatem a tutelis et curia.
- §. 139. De litibus , quas tutor cum pupillo habet , an propterea excusetur ? Et dicit ¹⁴ propterea non excusandum ; et extant rescripta.
- §. 140. Item. Veterani quoque post emerita stipendia missi , si ¹⁵ honesta missione , in perpetuum a tutelis 82. b vacant.
- §. 141. Item. Primipilaribus ob id ipsum , quod primipilares sunt , vacatio a tutelis a divo Hadriano dari coepit.
- §. 142. Item. Decuriales quoque , qui ob id ipsum vacant , a tutelis condecurlialis ¹⁶ filii non vacare , si non habeant aliam excusationem.
- §. 143. Item. Neque autem primipilari filii , neque veteranorum , a tutelis excusantur.
- §. 144. Item. Is , qui inter vigiles militat , quamvis post emerita stipendia legitima missus sit , non in perpetuum vacat a tutelis , sed intra annum , quam missus est ; ultra non vacat.
- §. 145. Item. Officium quoque militare excusat . namque ¹⁷ manus emeritum prodest ; multo magis cum frequentatur ¹⁸.
- §. 146. Item. Qui Romae magistratu funguntur , quamdiu hoc funguntur , dari tutores non possunt.
- §. 147. Item. Imperatores nostri constituerunt , ne ultra ¹⁹ ducentesimum miliarium senator populi Romani cogatur res pupillares administrare . Itaque in usu ita servatur , ut ad eas res , quae ultra ducentesimum lapidem sunt , equestri ordinis ²⁰ viri dentur tutores vel curatores a praetore , et hoc non tantum in eo senatore servatur , qui decreto tutor vel curator datus est , sed et in eo , qui testamento.
- §. 148. Item. Is ²¹ , qui in portu pro salute imperatoris sacrum facit ex vaticinatione archigalli , a tutelis excusatur ²².
- §. 149. Item. Philosophis quoque et medicis et rhetoribus et grammaticis , quibus per ²³ hanc professionem immunitas dari solet , etiam vacatio a tutelis da-

1) Ita Mai. ; V. *observatur*. 2) Bark. *sapplet principum*. 3) Ita Mai. ; V. *habeant*, littera *n* fortasse deleta. 4) Sic scribendum vel *ut* delendum esse monuit Mai. ; V. *procedere*. Bg. nisi *procedere debeant* malis , *ro ut* aut delendum , aut *velut* legendum , in verbo autem nihil mutandum esse putat. 5) Ita Mai. ; V. *su* superducta lineola. Malim *et si vel* Bg. 6) Kell. *eiusdem tutelae*. 7) Mai. *sive non excidisse* putat. minus recte. 8) V. Mai. *arthriticus*. 9) Ita V. ; Mai. *conic. psoricus*. Dirks. *psoricus*. Bark. *phthisicus*. Kl. *poricus* a Graeco *πώρος*. 10) Ita V.

11) Buchh. vult *procurat* , quasi geminatis P. R. quae praecedunt. 12) Ita V. cf. Vopisc. in Aurel. c. 45. 13) Ita Blum. Bark. — V. Mai. *ensorum*. 14) Ita V. *An dicitur?* Mai. 15) Voculam *si* superabundare quis dixerit. 16) Ita Mai. — V. *condecurliales*. 17) Infra §. 222. ubi idem fragmentum iterum occurrit , scriptum est *nam cum*. 18) In §. 222. adicitur *prodesse debet* rel. 19) Ita Mai. in add. ; V. *intra*. 20) V. *aequestri ordini* Videtur tamen addita *s i q̄ ordini*. Mai. 21) V. *iis*. 22) V. *excusantur*. 23) Mai. *ma* vult *propter*.

tur tam divorum principum rescriptis, quam imperatoris nostri. Quod²⁴ ad medicos uniuscuiusque civitatis pertinet, intra numerum quinque esse debere sacrae constitutiones docent. cetera.

§. 150. Item. Neque geometrae, neque hi, qui ius civile docent, a tutelis excusantur.

§. 151. Item. Qui²⁵ muniti sunt aliquo privilegio, aliquando [non]²⁶ admittuntur ad excusationem, veluti si minor sit annorum XXV, si adfini datus sit tutor²⁷, et aliquem usum rerum habeat²⁸, quod ius venit ex epistula divi Hadriani²⁹.

§. 152. Item. De libertis³⁰ quoque, quamvis multa privilegia excusationum praetendant, tamen a patroni sui liberorum tutela non excusantur.

§. 153. Item. Qui patri pupilli promiserunt se suscepturos tutelam, non excusantur, quia³¹ est iniquum³² alios non esse datos.

§. 154. Item. Si inmiscuit se administrationi tutor, perdit beneficium excusationis; plus enim egit, quam si promississet. idque divi Fratres Domitio Rufo rescriperunt in haec verba: Liberi tutelam³³, quam sponte suscepisti, praebere; nam desiderasti³⁴.

§. 155. Item. Igitur observandum deinceps erit, ut qui tutor datus [sic]³⁵, signas habere se causas excusationis arbitrabitur, adeat³⁶ ex more: nec³⁷ in infinitum captiosi silentii tempus³⁸, per quod³⁹ res interfringat, concessum sibi credat. Hi, qui Romae vel intra centesimum⁴⁰ fuerint, sciant in proximis diebus quinquaginta se excusationis causas allegare debere, aut capessere administrationem; ac nisi id fecerint, in ea causa fore, in qua sunt, de quibus consules amplissimi decreverunt periculo suo eos cessare.

§. 156. Item. Formam autem ex hac constitutione datam hodie in usu ita celebrari animadvertimus, ut ex eo die incipiant quinquaginta dies enumerari, ex quo scierat⁴¹ se esse tutorem vel curatorem, scilicet ex eo, ex quo in notitiam eius decretum prolatum⁴² sit testato: vel, si testamento datus sit, ex quo id quoque scierit. Itaque ubi sciit, ne praescriptione L dierum excludatur, si sint sessiones⁴³ vel pro tribunali vel de plano, adversario, id est ei, qui eum petit, denunciare debet, et adire praetorem et titu-

lum excusationis suae apud eum expromere. si seriae sint, libellos det contestatorios.

§. 157. Item. Tunc demum excusandus est qui prius datus fuerat, si is, quem nominaverit, et potior necessitudine et idoneus re fideque, vel absens repraehendatur⁴⁴.

§. 158. Item. Pars orationis⁴⁵ imperatoris Severi „Promiscua facultas potioris nominandi nisi intra certos fines cohibeatur, ipso tractu temporis pupillos fortunis suis privabit: cui rei obviam ibitur, patres conscripti, si censueritis, ut collegae patris sive⁴⁶ pupilli in decuria vel corpore, item cognati vel affines utriusque necessitudinis, qui lege Julia et Papia excepti sunt, potiores non nominent; ceteri cognati vel affines amicitiae atque municipes eos tantummodo nominent, quos supra⁴⁷ complexus sum. vicinitatis autem iure nemo potior existimetur”.

§. 159. *Impp.* nostri⁴⁸ Aelio Diodoto⁴⁹. Tutores secundum patris voluntatem decreto praetoris, clarissimi viri, quod⁵⁰ non iure testamento vel codicillis dati fuerant, confirmatos potiores nominare posse non arbitramur⁵¹: nam iudicium patris, licet iure deficiat, servandum est.

§. 160. Item. Libertus sicut excusare se a tutelis, ita nec potiores nominare potest.

§. 161. Item. Ex ea die, ex qua quis potiores nominavit, deinceps omnibus sessionibus adversus eum, quem nominavit, adire debet, usque dum causam finiat. ceterum si aliquam sessionem intermiserit is, qui potiores nominavit, praescriptione excluditur. plane illa sessio, quae de plano celebratur, ei non computabitur.

§. 162. Item. Si is, qui potiores nominavit, litteras petierit ad magistratus, ut compellant eum venire, quem potiores nominavit, libellos⁵² dedit, alia⁵³ die litteras accipere debet, ac⁵⁴ magistratibus reddere per dinumerationem vicenum⁵⁵ milium passuum.

§. 163. Item. Illud curare debet, ut intra diem decimum, quam litteras reddidit magistratibus, rescriptas⁵⁶ deposcat; et ubi eas acceperit, per dinumerationem simili modo reverti debeat: et si sessionem invenerit pro tribunali, reddere praetori⁵⁷, ut subnotet sua manu quod volet.

24) V. videtur habere *quam*. Mai. 25) Eadem *fero* verba occurrunt infra §. 223. *Hi, qui muniti* rel. 26) Negationem, quam sensu postulante inscriimus, librarii culpa omissam esse etiam §. 223. docet. 27) In §. 223. ita est: *annis XXV adfini datus tutor*. 28) In §. 223. adiiicitur *hereditiarum*. 29) §. 223. pergit: *quam scripsit Claudio Saturnino* rel. 30) Ita V.; Bark. *corr. liberti*. 31) Num *quamvis*? Mai. Nihil mutandum est. 32) V. *inicum*. Bark. proponit: *quia eis imputatur*. 33) Ita Mai.; V. *liberi tutela*. 34) Ita Mai.; V. *desideras*. 35) Mai. *suppl.* 36) Ita Mai.; V. *adea*. 37) Ita Mai.; V. *sed*. Fortasse *sed non infinitum*. Kl. 38) Ita Mai.; V. *temporis*. 39) V. videtur habere *quam*. Mai. 40) Intellige *lapidem s. miliarium*. An cum Buchh. adiciendum sit, dubito. 41) Ita Mai.; V. *scierant*; Buchh. *scierit*. 42) Buchh. *corr. perlatum*. 43) Ita Mai.; V. *sessiones*.

43*) Ita V. *Corr. deprehendatur*. Bl. Bark. 44) Ita Mai.; V. *oratione*. 45) Sic Mai. in annot. In contextum posuit *sui vel. V. habet suum*. 46) Ita Dirks. Muehlenbr et Kell.; V. Mai. *cura*. 47) V. *N. superposita o. Mai.* in contextu *Imp. noster*, in annot. *Impp. nostri*, quod praefendum est propter §. 246. ubi idem rescriptum ex Pauli libro sing. de excus. tut. descriptum existat. 48) In §. 246. adiiicitur *salutem*. 49) Ita Mai.; V. *quos*. 50) V. Mai. *arbitramus*. In §. 246. inverso ordine legitur *nominare potiores*. 51) Ita V.; Mai. in annot. *supplet qui lib. Malim cum, vel postquam*; Bl. Kl. *prop. et lib. dederit*. 52) Malim *altera*. 53) Ita Mai. V. *ad*. 54) Ita V. et Mai.; Buchh. *vicenorum*. 55) Ita Mai. in annot. cf. §. 165. V. Mai. *rescripta*. 56) Ita hic et infra §. 165. interpungendum esse censeo; Mai. et Buchh. comma ante verba *pro tribunali* posuerunt.

- §. 164. Item. Siquis eos, quos potiores⁵⁷ nominavit, non probaverit, si adhuc intra quinquagesimum diem est, alios potiores potest nominare.
- §. 165. Item. Quamvis supra dixerimus eum, qui potiozem nominaverit, si aliquam sessionem intermiserit pro tribunali, praescriptione submoventi, utique verum est, si litterae non sunt impetratae; ceterum ex quo impetratae sunt, in eum diem, quo reddi praetori rescribtae debent, et [si]⁵⁸ hoc medio spatio sessio fuerit, non oberit si sessionibus non adierit. et ita in usu servatur.
- §. 166. Item. Libelli ita formandi „Cum proxime „decreto tutorem me dandum existimaveris illi, quod „mihi in notitiam pertulit illa die, nomino potiozem⁵⁹, „ut municipem suprascripti⁶⁰, illum Veientanum, mo- „rantem eo loco, habentem in substantia plus minus „tantum.” Si eques Romanus fuerit qui potior nominabitur, etiam hoc comprahendi debet. Deinde fine⁶¹ talem clausulam addat „Rogo, praetor, propter praescriptiones, tempora⁶², libellos accipere digneris.”
- §. 167. Si pro tribunali dabuntur vel de plano, illi dandi erunt, et petendum ut denuntietur ex auctoritate. cum denuntiaverit⁶³ et non venerit, libellos det, ut litteras petat.
- §. 168. Item. Quidam tamen iustos secundum has leges putant dici. Divi quoque Marcus et Lucius Apronio Saturnino ita rescriberunt „Si instrumentis probas habere te iustos tres liberos, excusationem tuam Manilius Carbo praetor vir clarissimus accipiet.” Sed iustorum mentio ita accipienda est, uti secundum ius civile quaesiti sint.
- §. 169. Item. In⁶⁴ adoptionem dati ad hanc causam proderunt⁶⁵.
- §. 170. Item. Ius liberorum a principe impetratum nec ad hanc causam, nec ad mulnera⁶⁶
- [Desideratur folium.]
94. b. §. 171. tionem poterit
Non enim testamentarius⁶⁷
- §. 172. Paulus libro II. Sententiarum⁶⁸. Pro t
ut est Latinus Iunianus codicillis ad testamentum non pertinentibus
- §. 173. Ulpianus de officio praetoris tutelaris.⁶⁹ In Italia⁷⁰ domicilium constit
neribus⁷¹ subicietur, tamen⁷²
- recuperabit
vit sacerdotium cont
tutelam privileg
apertum testamentum sacerdoti
- §. 174. Item. Haec de sa
excusationem cons
quo quis consul vel praetor vel
- §. 175. Item. Collegas eo
exerceant, quam pater f
quo pater pupillorum ex
- §. 176. Item. Sicut autem de
lium. Et ita imperator noster
- §. 177. Item. Veteran
Veteranorum autem filii
Sed utrum simul non plu
unam⁷³, tractari potest. Puto⁷⁴
inveni rescriptum ex-
cusantur. Et ita de ignomina⁷⁵ Masu-
riae⁷⁶ Sabinae rescripserunt⁷⁷
exauctoratum e Sed ignominia missi
ab urbicis plane tutelae excusabuntur, quia ingredi
eis urbem non licet⁷⁸.
Sed etsi non sint perfectis
si missionem non ignominiosam⁷⁹
- §. 178. item. Sed primipil
. primipilarem dabunt 94. b
. legare quoque ipse quoque⁸⁰ in locum⁸¹
.
- §. 179. m sacerdotio fungitur
. rescripto divi Pli declaratur
.
- §. 180. unt in primipilaribus
. exemplo veteranorum
.
- §. 181. veterem suam emp-
. scstertia⁸² centum mi-
. mmatam eam nau-
eisc
- §. 182. ducit: nam minor vigin-
ti quinque annis tutela excusantur ut
. o daret minores XXV
annis
- §. 183. t a principio negotiorum
. onera tutelarum

57) Ita Mai.; V. potiores. 58) Ita Mai. in annot.; V. et. 59) Ita Mai. melius, quam quod in add. proposuit potiores. V. potior. linea traiceta per mediam r. 60) Ita lego. Mai. municipes suprascriptos. V. municipes ss. Sequentia quoque ad formam libellorum pertinere Buchh. non vidit. 61) An fini? Buchh. 62) Kell. vult praescriptionis tempora. Buchh. praescriptiones temporis. 63) Ita fortasse V. secunda manu; prima denuntiaveris. 64) Ita Mai. — V. non habet praepositionem. 65) Zimm. vult non prodeunt. 66) Supple: prodest. Buchh. cetera devitanda proderit. 67) Buchh. sententiam loci hanc fuisse putat: Nec legitimus tutor ad potiorum nominationem poterit descendere, si iam administrationi se miscuit. non enim testamentarius excusabitur, si patri pupilli promiserit se suscepturum tutelam. 68)

In Paulo Visigotthorum non invenitur haec sententia. 69) Ita Mai. in add. 70) Ita Mai. 71) Utrum numeribus, an oneribus scribendum sit dubito. Mai. prius in contextu, posterius in add. probavit. 72) Totius loci sententiam Buchh. ex l. 19. D. de excus. ita constituit: Nemo, qui in Italia domicilium constitutum habet, provincialibus oneribus subicietur. Tamen. 73) Buchh. non plures suscipere tutelae debeant, quam unam. 74) Mai. adiecit tamen. 75) Ita Buchh. 76) V. r. r. r. . . . 77) Ita Mai. restituit ex verbis Ulpiani in l. 8. § 9. D. de excusat. 78) Mai. ig. . . . Buchh. supplet: perfectis militiae annis ob causam missi, tamen, si missionem non ignominiosam meruerint, ad tempus excusantur. Cf. l. 8. §. 3. D. de excus. 79) Ita V. 80) Buchh. supplet: excusati tutoris alium tutorem petere. 81) V. extertia

... m iniuriam adferat
 ... a tutela excusabitur. Hi, quos
 ... tutelas, quas ante
 ...⁸¹

§. 184. excusabitur etiam ab ea, quam antea suscep-
 cep si⁸² ad tempus curator

§. 185. m per rusticitatem se alie-
 num excusationem⁸³ mereri paupertas pla

§. 186. Item. Tria⁸⁴ onera tutelarum excusationem
 tribuunt⁸⁵. Tria autem onera sic sunt accipienda,
 ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, sed

93. b. patrimoniorum separatio. et ideo qui tribus fratribus
 tutor datus est, qui indivisum patrimonium habent⁸⁶,
 vel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tute-
 lam suscepisse creditur.

§. 187. Item. Qui curam kalendarii Gaditanorum a
 principe inductam⁸⁷, in equestri⁸⁸ ordine susceptam
 administrabat⁸⁹.

§. 188. In tribus non inputabitur tutela vel cura,
 quae affectata est. Affectatam sic accipiemus, si vel
 appetita videatur, vel cum posset quis se excusare,
 ab ea se non excusavit. creditur enim affectasse qui
 onus, cum posset declinare, non recusavit et id saepe
 decretum est in tutore, qui non potuit invitus dari
 tutor, vel curatore⁹⁰, qui, cuius fuerat tutor, curator
 est nominatus.

§. 189. Item. Siquis⁹¹ inter tres⁹² emancipati filii sui
 tutelam administrat, an ei haec in numero cedat⁹³
 scio dubitatum. invenio tamen Fulvio Aemiliano in
 persona Manili Optivi rescriptum⁹⁴ emancipatae filiae
 tutelam numerari ei⁹⁵ inter onera oportere.

§. 190. Item. Tria⁹⁶ autem onera in domo⁹⁷ esse suf-
 ficit. proinde si pater alicuius vel filius vel frater⁹⁸,
 qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat, quae
 ad periculum patris pertinent, quoniam⁹⁹ voluntate eius
 administrant, omnibus excusatio a tutela competit¹⁰⁰.

§. 191. Item. Numerus quoque liberorum a tutela
 excusationem tribuit: civibus quidem Romanis earum
 tutelarum, quae Romae sunt iniunctae, trium¹⁰¹ filio-
 rum; earum vero, quae in municipiis Italicis iniungun-
 tur, quattuor numero liberorum. idque imperator no-

ster et divus Severus Claudio Herodiano rescripse-
 runt¹⁰². et ideo si quis a magistratibus municipalibus
 fuerit datus, quattuor numero liberorum debet excusari.
 §. 192. Item. Sed et si in provincia delata fuerit tu-
 tela, licet Romae excusatio allegetur, a quinque libe-
 ris debet recipi.

§. 193. Item. Exemplo civium Romanorum Latinos
 Iunianos¹⁰³ excusari oportet.

§. 194. Item. Iusti autem an iniusti sint filii non re-
 quiritur: multo minus, in potestate necne sint; cum
 etiam iudicandi onere iniustos filios relevare Papinia-
 nus lib. V. Quaestionum scribat.

§. 195. Item. Ex filia nepotes [non¹⁰⁴] prodesse ad
 tutelae liberationem, sicuti nec ad caducorum vindica-
 tionem palam est; nisi mihi proponas ex veterano
 praetoriano genere socerum avum effectum; tunc enim
 secundum orationem dei¹⁰⁵ Marci, quam in castris prae-
 toriis¹⁰⁶ recitavit, Paulo iterum et Aproniano consuli-
 bus^{106*} VIII. id. Jan., id habebit avus, quod ha-
 bet in nepotibus ex filio natis. cuius orationis verba
 haec sunt „Et quo facilius veterani nostri soceros
 repperiant, illos quoque novo privilegio sollicitabi-
 mus, ut avus nepotum ex veterano praetoriano nato-
 rum iisdem commodis nomine eorum fruatur, quibus 93 a.
 fruatur, si eos haberet ex filio”.

§. 196. Item. In adoptionem dedisse non nocet;
 nec adoptasse ad excusationem proderit, quoniam soli
 naturales tribuunt excusationem.

§. 197. Item. An bello amissi a tutela excusare de-
 beant? nam et in fascibus sumendis et in iudicandi
 munere pro superstitionibus habentur, ut lege Iulia de
 maritandis ordinibus de fascibus sumendis, et pu-
 blicorum kapite vicesimo sexto¹⁰⁷, item privatorum ka-
 pite vicensimo septimo de iudicando cavetur. Et puto
 constituendum ut et a tutelae excusent. proinde sive tres
 bello amiserit, sive unum duosve, pro superstitionibus cedent.

§. 198. Item. Sed utrum soli filii, an et nepotes de-
 bent¹⁰⁸ prodesse, subsistendum; quoniam lex quidem
 privatorum kapite XXVII. solos natos¹⁰⁹ appellat, lex
 vero publicorum kapite XXVI. liberorum facit menti-
 onem. Puto tamen eandem esse acquitatem in nepoti-

81) Buchh. proponit: *Hi, quos imperator domici-
 cilium mutare iussit, etiam eas tutelas, quas ante
 susceperant, statim deponunt.* 82) Kell. *in
 locum furiosi.* Buchh. totum articulum ita restitu-
 it: *Adversa valetudine excusabitur etiam ab ea,
 quam antea susceperat, tutela; sed interdum in
 locum furiosi ad tempus curator datur.* 83) Ita
 supplendum censeo. cf. infra §§. 240. 243. 244. 84)

Est L. 3. D. de excusat. inscripta Ulp. lib. sing. de off.
 praetoris tutelarum, cuius ope Mai. locum nostrum re-
 stituit. 85) Dig. dant excusationem 86) Dig. ha-
 berent. 87) Buchh. proponit iniunctam. 88) V. se-
 questri. 89) Excidisse [Bg.: aut fortasse solammodo
 subintelligendum esse] aliquid manifestum est. Mai.—
 Kl. prop. administrat excusatur. 90) Ita Mai. in
 annot.; V. curator ei. Buchh. in curatore. Fortasse le-
 gendum est: *vel curatore, qui ei. (eius), cuius fuerat
 rel.* 91) Hanc Ulpiani sententiam ex Modestini lib.
 VI. excusat. L. 15. §. 16. D. de excusat. ita refert: *Ul-
 pianus libro singulari de excusationibus ita scribit:
 Siquis rel.* 92) Dig. adiciunt tutelas. 93) Dig.
 in numerum procedit. Cf. supra §. 127. Buchh. in na-

merum cedat. 94) Dig. invenio tamen rescriptum.
 95) Dig. omittunt ei. 96) Est L. 5. D. de excus.
 inscripta: *Ulp. lib. sing. de officio praetoris tutelarum.*
 97) Dig. Tria onera in domo una. 98) Ita Dig.; V.
 et Mai. fratres. 99) Dig. patris sui spectent, quia.
 100) Dig. adiciunt: *Sed si non patris voluntate ad-
 ministrant, non prodesse saepe rescriptum est.* 101)
 V. a trium. Fortasse a tribus filiis. Cf. §. 192. 102)
 Verba rescripti infra §. 247. Mutatum invenitur in L.
 1. C. qui numero liberor. (5. 66.) 103) V. iu-
 manos. 104) Negationem, quam inserendam esse
 Mai. annotavit, abundare pntat Buchh. propter eundem
 Ulp. dictum in §. 160. Verum enimvero in eo loco
 sic construenda est oratio: *sicut excusare se a tutelae
 (non potest), ita nec pot. nominare potest.* 105) Ita
 V. explicatis litteris hic et infra §§. 210. 270. 247.
 quod utrum recte factum sit, an librarius siglam d.
 perperam explicaverit, dubito; Mai. illud probare stu-
 det ex Capitol. Marc. c. 18. 106) V. praetoris; Buchh.
 praetorii. 106*) A. p. Ch. 168. 107) V. Mai. viginti sex.
 108) Ita V. 109) Ita Mai. proponit. V. senatus. Bf. ex se
 natos [ut saepius in Livio. Bg.] Kl. et Bark. gnatos.

bus, qui in locum filiorum succedunt, quae est in filiis.

§. 199. Item. Utrum in acie dumtaxat amissus, an tempore belli amissus prosit? Sed Aristo in acie amissum dumtaxat. ego ¹¹⁰ puto per tempus belli amissum debere prodesse, ne publica strages patri noceat.

§. 200. Item. Erit haec etiam excusatio, si quis se dicat tutelam alicuius administrasse, et ad curam eius vocetur, nam invitum non esse compellendum suscipere imperator noster cum patre Polo Terentiano rescripsit.

§. 201. Item. Siquis uxori ¹¹¹ suae curator datur, nam sicuti senatus censuit, nequis eam ducat, cuius tutor vel curator fuit, ita uxoris suae non debere curam administrare divus ¹¹² Severus Flavio Severiano rescripsit.

§. 202. Item. Proinde sicui fuerit pupilla a patre desponsa, non debet ei tutor dari, ne nuptiae impediuntur, et datus excusabitur; et si sponsae suae curator fuerit datus, debet excusari, nisi forte a patre tutor vel curator fuerit destinatus. aut enim ipse eam pater despondit, et utrumque perficiet; aut post mortem patris desponsa est, et magis est, ut voluntati patris obtemperetur in onere, quam ipsius in matrimonio; quare nuptiae impediuntur.

§. 203. Item. Est et hoc genus excusationis ¹¹³, si quis se dicat domicilium non habere Romae ¹¹⁴ delectus ad munus, vel in ea provincia, ubi domicilium non habet; idque et d. ¹¹⁵ Marcus Pertinaci et Aeliano cons. ¹¹⁶ rescripsit.

§. 204. Item. Proinde qui studiorum causa Romae sunt, praecipue civilium, debent . . . ris causa Romae ^{100.b} arguti studii cura distracti. Et ita . . . imperator Antoninus Aug. Caereali a censibus et aliis rescripsit.

§. 205. Item. Proinde si quis ad urbicam dioecesim ¹¹⁷ pertinens . . . r ¹¹⁸, excusare se debet ab eo patrimonio, quod in regio . . . r ¹¹⁹ a re provinciali; sed caveat, si legatum accepit, hoc facere, li . . . ad ministratum ¹²⁰, quoniam ^{120*} in plenum voluntati pareat legati . . . excusabitur ¹²¹; idque d. ¹²² Marcus in eo, qui se a re provinciali excusavit, . . . s ¹²³, Claudio Pulchro rescripsit.

§. 206. Item. An is, qui se voluit excusare, nec optinuit, postea potiores nominare possit quaeritur ¹²⁴, et magis est ut possit, si dierum ¹²⁵ tempora patiantur. Vos enim . . . us, licet potior nominatus alterutrum debeat eligere, an velit negare se potiozem, an vero magis potiozem nominare. idque imperator noster Aelio ^{125*} Diodoto praetori ¹²⁶ rescripsit.

§. 207. Item. Licet is, qui tutor datus est, et excusare se et non recepta excusatione potiores nominare potest, si tempora dierum patiantur, tamen si elegerit ¹²⁷ potiores nominare, postea ad excusationem transire non potest. nam confitentis est nullam se excusationem habere, cum potiores nominaverit; nec ferendus est, si dicat se sine praedicio hoc facere, for . . . teatur excusationem et potiorum ¹²⁸ nominationem . . . ¹²⁹

§. 208. Item. Is, qui potior nominatus est, siquidem negat se esse in ea coniunctione, amplius nominare potiozem non potest: convictus ne excusare se quidem poterit: et ita est rescripto ad Herodianum ¹³⁰ de excusatione insertum.

§. 209. Item. Is, qui potior nominatus est, ad omnia haec dies eos habebit, quos habent qui primo loco ¹³¹ dati sunt, ut eodem rescripto declaratur.

§. 210. Item. Is, qui potiozem nominat, libellos debet quaternos dare praetori de plano vel pro tribunali, ut epistula dei ¹³² Marci ad Aemilianum continetur, et dicere quo iure potiozem nominet, id est gradum necessitudinis eius vel cognationis aperte designare. et ideo non sufficit cognatum vel collegam generaliter dicere, sed debet gradum dicere vel nomen collegii dignitative designare et ius cognationis exprimere; nec sufficit collegam dicere, nisi in quo collegio addiderit, et si forte | in aliquo horum deliquerit, emendandi ei facultas intra tempus, quo potuit potiozem nominare, conceditur; postea non. idque imperator noster . . . rescripsit ¹³³.

§. 211. Item. Ne hi quidem possunt ¹³⁴, quos praetor confirmavit, testamento designatos ^{134*}, ut imperator noster Aelio Diodoto ¹³⁵ praetori rescripsit. proinde si a matre fuerint designati, an potiores nominare possint

110) Contraria sententia eidem Ulpiano adscribitur in L. 18, D. de excusat. 111) V. et Mai uxoris. 112) Ita V. explicatis litteris. 113) Similia ex Paulli lib. sing. de cognitionibus inveniuntur in L. 46. §. 2. D. de excus.

Sed et hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus est: idque imperator Antoninus cum divo patre significavit. 114) Buchh. inserit ibi. 115) V. siglam exhibet; Mai. deus. 116) Ita V. In fastis nostris non inveniuntur hoc consulum par, quod Maius anno 163., sed appposito interrogandi signo, assignavit. 117) V. dyoecsim. 118) Suppleo cum Blum. testamento tutor detur. Buchh. designetur. Rudorff. Romae tutor designetur.

119) Fortasse regionibus iuridicorum est, et similiter. Cf. §. 232. Buchh. regionibus iuridicorum situm est, multo magis, quae spatium vacuum excedere videntur. Rudorff. regionibus situm est, quae sunt sub iuridicis, sicut excusatur vel. 120) An legendum: licet nihil de tutela sit administratum? Sed Rud. prop. licet enim urbanum patrimonium a se probet admin. 120*) Rud. quia non. 121) Ita Mai. Lacunam sic expleo: legatum accipiendo, ideoque nec excusabitur. Rud. expl. commodo privabitur. 122) Siglam Mai. explicat deus. 123) Buchh. supplet: testamento designatus. Rud. testamento tutor designatus et legatum consecutus. 124) Coni. Mai. 125) V. eum — Mai. in ann. prop. dierum. Cf. §. sq. 125*) Mai. om. Aelio. 126) Ita Mai V. praetor. Hoc rescriptum idem esse videtur atque quod §§. 159. 211. 215. 246. memoratur. 127) Mai., qui locum ita restituit, habet velit. correxi elegerit. 128) Mai. (et V.?) potiozem. 129) An: forte si simul profiteatur excus. et pot. nom.? Rudorff. prop. forte quia utrumque se habere fateatur. 130) Ita Mai. cf. §§. 191. 247. 131) Coni. Kell.; Mai. prob. Klenz. quos ii, qui tutores dati sunt. Buchh. quos habent ii, qui prius dati sunt. 132) Ita V. explicatis litteris. 133) Ita restituit Mai.; Buchh. in fine §. addit imp. noster cum patre. idem enim rescriptum in §§. 200. 234. 235. 238. occurrere putat. 134) Excidisse verba potiores nominare Mai. putat. Equidem ex iis, quae praecesserunt, quaeque non recepit compiler, ea subintelligenda esse censeo. Cf. §. 187. 134*) Rudorff. ins. a patre. 135) Dubitare non debuit

quaeri potest; et puto eos nominare posse; nam de iis tantum¹³⁶ rescriptum est, qui a patre erant designati. sed hoc erit servandum... alio^{136*} virilis sexus per virilem sexum descendunt... curae¹³⁷ destinati. nam et Papinianus respondit libertum a patrona nepoti destinatum¹³⁸ tutorem posse potiore nominare.

§. 212. Item. Nominare autem potiores non possunt in primipilaris filio, ut divus¹³⁹ Severus constituit.

§. 213. Item. Licet autem patris appellatio in oratione... accipiendam, quamquam¹⁴⁰ circa primipilares hoc iure utimur, ut filio primipilaris dentur soli, nec¹⁴¹ etiam nepoti.

§. 214. Item. Sed nec cognati vel adfines possunt nominare¹⁴² potiores; sed, ut oratione¹⁴³ expressum est, hi soli, qui lege Iulia Papiave¹⁴⁴ excepti sunt.

§. 215. Proinde si quis cognatus alterutra¹⁴⁵ lege exceptus licet... Diodoto¹⁴⁶ praetori est rescriptum, potiore nominare non poterit; n... nominare adfines qui alterutra lege exceptus...¹⁴⁷

§. 216. Item. Excipiuntur autem lege quidem Iulia cognatorum sex gradus et ex septimo¹⁴⁸ sobrino sobrinave natus; sed et nata per interpretationem; item qui in horum potestate sunt, quaeve in matrimonio, vel ii, qui sunt cognatarum nostrarum¹⁴⁹ hoc gradu nos contingentium mariti, vel eorum, qui sunt in potestate¹⁵⁰ nostra, cognati, contingentes eos ea cognatione, quae septimum gradum¹⁵⁰ non excedit.

§. 217. Item. Nuptiarum nobis cognati usque ad sextum¹⁵⁰ gradum vel nostri cognati ab uxoribus nostris...¹⁵¹

§. 218. Item. Lege autem Papia ii adfines excipiuntur, qui vir et uxor, et gener et nurus¹⁵², et socer et socrus umquam fuerunt.

§. 219. Item. Vitricus, noverca, privignus, privigna, vel ipsorum, vel eorum, qui in eorum potestate fuerunt.

§. 220. Item. Memini itaque me suadente... Alcium libertum maternum Furi Octavi clarissimi viri i...¹⁵³ cum tutelam eius administrasset, necessariis usque ad...¹⁵⁴ nam et liberti materni in pari sunt

condicione. oratio enim dei¹⁵⁵ Marci ita scribita est, go. a. ut patroni¹⁵⁶ patronae libertus tutor deligi possit, tametsi aliquo privilegio subnixus sit.

§. 221. Item. Si alius eum Latinum fecerit, alius iteraverit, an utriusque liberorum tutelam suscipiat videndum, quasi utriusque meritum habeat. Nisi forte, exemplo munerum, ut d.¹⁵⁷ Marcus rescripsit, apud originem¹⁵⁸ eius, qui Latinum fecit, debere eum fungi, solius¹⁵⁹ eius liberorum tutelam suscepturum¹⁶⁰ dicemus.

§. 222. Item. Officium^{160*} quoque militare excusat. nam cum munus emeritum prodest, multo magis cum frequentatur prodesse debet. sed si ad tempus rei publicae causa absit, non in perpetuum, sed ad tempus excusabitur. Denique cum ex facto sub divo Hadriano quidam cum legatus esset legionis, testamentum recitatum esset, quo tutor erat datus, non in perpetuum, sed ad tempus, quo legatus legionis erat, meruit excusationem. Etiam is, qui commentarios habet praefecti, quamdiu hic commentarios habet praefecti, ut d.¹⁶¹ Marcus cum filio rescripsit.

§. 223. Item. Hi, qui¹⁶² muniti sunt aliquo privilegio, aliquando non admittuntur ad excusationem, velut si minor sit annis XXV adfines datus tutor¹⁶³, et aliquem usum rerum habeat hereditiarum¹⁶⁴. Quod ius venit ex epistula divi Hadriani¹⁶⁵, quam scripsit Claudio Saturnino, legato Belgicae; quae constitutio videtur de his loqui, qui a praetore dati sunt. ego¹⁶⁶ idem esse accipiendum, si testamento datus sit. in eandem sententiam et divus¹⁶⁷ Pius Plaetorio¹⁶⁸ Nepoti scripsit.

§. 224. Papinianus lib. XI. Quaestionum respondit, verbis orationis Fratrum imperatorum libertum, etsi ob aliquod privilegium a tutelis vacet, patroni tamen patronaeque liberorum¹⁶⁹ tutor ut delegatur¹⁷⁰, comprehensum. In numero liberorum pronepos patroni sine dubio continetur. sed potest dici non aliis patroni liberis libertum hoc debere, quam qui iure patroni hoc sperare possunt; et ideo neque patronae nepotis tutelam administrare compellendum pri-

Mai. utrum Cl. Theodoto, ut §. 43., an Aelio Diodoto, ut §§. 159. et 246., ubi verba huius rescripti exhibentur, scribendum esset. 136) Ita Mai. 136*) Rud. expl.: servandum, etsi liberti a patrona sive nepoti sive alii rel. 137) Rud. descendenti fuerint tutelae vel curae. Buchh. con. servandum; Bark. prop. servandum et si fuerint ab alio... descendentium tutelae vel curae. 138) Ita Mai. cf. §. 224. 139) Ita V. explicatis litteris. Lacunam Mai. explevit. 140) Ita V.; Buchh. con. in oratione latius sit accipienda, tamen. Kl. prop. in orat. occurrat, puto latius accip. Malim in orat. sit, puto latius eam acc. 141) Ita V. et in add. Mai. In contextu habet non. 142) Wenck. vult nominari. 143) Ita Wenck. 144) Ita suppleo; V. Mai. iuliave. Mai. prop. papia iuliave, aut publicorum privatorumve. 145) V. et Mai. hic et in fine §. alterutra. 146) Buchh. supplet: exceptus est, sicut Diodoto. Sed plura desiderari existimo. 147) Buchh. nec potiore poterit nominare... exceptus est. 148) V. et Mai. no. 149) Ita Bark. melius quam quod, Dirks. ad stipulante, proposueram: suprascriptarum personarum, vel cognatarum... mariti.

sunt. 150) Ita restitui. Buchh. cognati a nobis usque. 151) Buchh. excepti sunt. Fortasse capere possunt. 152) Ita Buchh. cf. §. 302. 153) Buchh., quod sensum attinet, recte restituit: in cura detentum esse. 154) Buchh. ad curam eum nominasset. An necessariusque (i. e. potior) ad curam nominaretur? 155) Ita V. explicatis litteris. 156) Abundat copula et, quam Buchh. h. l. ins. 157) Ita V.; Mai. deus. 158) Ita Rudorff. et Buchh. cf. L. 17. §. 9. D. ad municipal. Mai. Orignem. V. orignem. 159) V. solus. sed in annot. Mai. solius. 160) Ita Mai; V. suscepturam. 160*) Eadem fere verba supra §. 145. inveniuntur. 161) V. siglam, Mai. deus habet. 162) Eandem sententiam scriptor recepit supra §. 151. quae incipit: Qui muniti. 163) In §. 151. est: annorum XXX si adfines datus sit tutor. 164) §. 151. hereditiarum non habet. 165) Sequentia omisit compiler ex §. 151. 166) Buchh. suppl. puto. 167) Ita V. explic. litt. 168) V. prima manu platoria, secunda, ut videtur, plaetorio. Mai. 169) Ita Mai; V. libertorum. 170) Ita V. pro deligatur, quod Buchh. in contextum posuit.

vilegio *subnixum* ¹⁷¹, neque pupilli, qui ex filia patroni venit, quia vacatione *praeter* ¹⁷² liberos patronorum, qui per virilem sexum descendunt, liberti fruuntur.

§. 225. Item. Et haec *quidem* ¹⁷³ de eo, cui beneficium datae libertatis exprobrari potest, alioqui nequaquam ¹⁷⁴ credendum est ei privilegium ¹⁷⁵ ablatum, cui fideicommissa ¹⁷⁶ libertas soluta est. nam in toto fere iure manumissor eiusmodi nihil iuris [ut] ¹⁷⁷ patronus adversus personam modo liberti consequitur, licet in bonis eius patroni ius exerceat; excepto ¹⁷⁸ quod in ius vocare patronum iniussu praetoris non debeat. }

90. b. §. 226. Item. Ius anulorum ingenuitatis imaginem praestat, salvo iure patronorum patronique liberorum.

§. 227. Paulus libro sexto Quaestionum sub rubrica [de] ¹⁷⁹ legitimis tutelis. Apollinaris Paulo. Duo ¹⁸⁰ sunt Titi, pater et filius: datus est tutor Titius, nec apparet de quo sensit testator; quaero quid sit iuris? R. Is datus est, quem dare se testator sensit. si id non adparet ¹⁸¹, non ius deficit, sed probatio: ergo neuter est tutor ¹⁸². Hoc rescriptum est in Stichum manumisso, si duo sint Stichi, et incertum de quo testator sensit; vel si Erotem legaverit qui plures eodem nomine habuit servos. Quod in nummis legatis non ita placuit: si non adparet voluntas, id acceptum est, quod minus est.

§. 228. Antoninus Granio Firmino militi. Ex duobus tutoribus, qui non specialiter in locum excusati dati sunt, sicut precibus tuis adlegas, si unus pro tutore res tuas administravit, adversus eum tantum tibi competere actionem ignorare non debes. nec enim mutuo cessationis periculo qui nihil gessit teneri potest, cum simpliciter datus *eius* ¹⁸³, qui administrationi se miscuit, contutor iure fuisse non videatur.

§. 229. Paulus libro singulari de testamentis. Parentibus licet liberis suis in potestatem habentibus ¹⁸⁴ testamento tutores dare, masculis quidem inpuberibus, feminis vero etiam puberibus, et tam iam natis quam etiam postumis. itaque post institutionem heredum hoc modo scribere potest „Lucio Titio filio meo, et si mihi vivo mortuove nati erunt, tutores do Lucium Aurelium et Gaium Optatum; a quibus peto ut tutelam liberorum meorum gerant, ita ut ea, quae in Asia reliquero, Aurelius, ea autem, quae in Italia, Optatus administret.”

§. 230. Possumus autem et singulis liberis alium at-

que alium tutorem dare, veluti hoc modo „Titio filio meo Aurelium tutorem do; Seio filio meo tutorem Optatum do”. Pluribus quoque liberis unus tutor, item uni plures dari possunt.

§. 231. Paulus libro singulari de excusationibus. Ii, qui tres pluresve tutelae vel curationes, vel permixto modo cuiuscumque [tituli] ¹⁸⁵ separatas administrant, excusari a tutela curatione solent, quodsi fratrum tutelam suscipiant, pro una tutela *reputantur* eadem bona. }

§. 232. Ulp. de officio praetoris tutelaris. Observari ^{189a} autem oportet, ne his pupillis tutorem det, qui ^{184b} patrimonialia in his regionibus habent, quae sunt sub iurisdicis, ut Cl. Pompeiano praetori imperator noster rescripsit; multo magis, si in provincia sit patrimonium. licet is, [qui] petitur ¹⁸⁶, in urbe consistat.

§. 233. Ulp. de officio praetoris tutelaris. Qui ¹⁸⁷ in collegio pistorum sunt a tutelis excusantur, si modo per semet ipsos ¹⁸⁸ pistrinum exerceant. sed non alios puto excusandos, quam qui intra numerum ¹⁸⁹ constituti centenarium pistrinum secundum litteras divi Traiani ad Sulpicium Similem exerceant. quae omnia litteris praefecti annonae significanda sunt.

§. 234. Ulp. lib. superscripto. Sed Ostienses pistores non excusantur, ut Filiuminiano ¹⁹⁰ imperator noster cum patre rescripsit.

§. 235. Item. Urbici ¹⁹¹ pistores a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur, quamvis neque decuriales, neque qui in ceteris corporibus sunt, excusentur. et ita Hadriano ¹⁹² rescripto ad Cl. Iulianum praefectum annonae significatur; quam epistulam quodam rescripto ad Vernam et Montanum pistores imperator noster cum patre interpretatus est et ad pistores pertinere, cum in eo negotio frumentum agentibus daretur a collegarum filiorum tutelae vacatio. Plus ¹⁹³ etiam imperator noster indulget, ut a tutelis, quas susceperant antequam pistores essent, excusarentur. sed hoc ab ipso creatis pistoribus praestitit; et ita Marco Diocae praefecto annonae rescripsit.

§. 236. Item. Sed et qui in foro suario negotiantur, si duabus partibus bonorum annonam iuvent, habent excusationem litteris allatis a praefecto urbis testimonialibus negotiationis; ut imperator noster et divus Severus M. Anicio Cereali rescripserunt; quo rescripto declaratur ante eos non habuisse immunitatem, sed *nunc* ¹⁹⁴ eis dari eam, quae data est his, qui annonam populi Romani iurant.

§. 237. Paul. lib. singulari ad municipalem. Urbici ¹⁹⁵

171) Ita Wenck. cf. §. 220. Bark. Blum. Kell. *munitum* V. et Mai. lacunam quattuor litterarum et *irum* exhibent. 172) Ita Kell. et Mai. in add.; V. pp. id est *propter*, quod Mai. in contextu habet. 173) Ita Blum. et Kell. §. Y. *hac q.* Mai.: *hac quae*... 174) Est L. 24. D. de excusat. *Papinianus libro XI Quaestionum. Nequaquam* rel. 175) Dig. adiciunt *excusationis*. 176) Dig. *fideicommissaria*. 177) Ita Mai. e Dig. ins. 178) Dig. *adversus liberti pers. consequitur, excepto*. 179) Ita Mai.; V. *sub R.* 180) Est L. 30. D. de test. tut. *Paulus lib. VI. Quaestionum. Duo* rel. 181) V. hic et infra *atparet*, quod Mai. recepit. 182) Dig. *igitur n. e. t.*; om. sequentia. 183) Ita Buchh.; Wenck. *ei. V.* et Mai. *est.* 184) Ita

V.; Bark. vult *in potestate manentibus*. Nihil mutare ausi sumus. Cf. etiam Bg. annot. ad Ulp. XXIX. §. 1. 185) Ita Buchh. cf. §. 128. 186) Num *petit*? Mai.—Sav. Wenck. Buchh. *cui petitur*. 187) Eadem verba L. 46. pr. D. de excus. ex Paulli lib. sing. de cognitionibus exhibet. cf. §§. 235. 203. 188) *Hoc ipsos* L. 46. cit. non habet. 189) L. 46. cit. *intra numerum sunt*. 190) Buchh. *Filumeniano*. 191) *Urbici autem pistores... excusantur* sunt verba L. 46. §. 1. cit. ex Paulli lib. sing. de cognitionibus. 192) Mai. quam adiectivum nomen maluit *Hadriani*. 193) Ita incidit locum Sav.; Mai.: *pertinere. Cum... vacatio, plus*. 194) Coni. Sav.; Mai. *immunitatem. Sed non*. 195) Eadem usque ad v. *excusantur* ex Paulli lib. sing. de co-

autem pistores a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur. Sed et si qui in foro suario negotiantur, si ¹⁹⁶ duabus partibus patrimonii annonam iuvent, a tutelis habent excusationem.

§. 238. Ulp. de officio praetoris tutelaris libro singulari. Proinde si mutus surdusve quis sit, sine dubio a tutela excusabitur. Hi vero, quos valetudo *vel* furor vel morbus perpetuus excusat, etiam eas tutelas, quas ante susceperant, deponunt: alia causa aetatis est: luminibus etiam captum ¹⁹⁷ Portato Faustino rescripsit imperator noster cum patre.

§. 239. Item. Furio | Epatidae, cum allegasset se unum oculum amisisse et in alio periclitari, rescripsit, an propter adversam valetudinem oculorum excusari deberet praetorem aestimaturum. Hi etiam a susceptis excusabuntur.

§. 240. Item. Paupertas ¹⁹⁸ plane ¹⁹⁹ dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere ²⁰⁰; idque divorum Fratrum rescripto continetur.

§. 241. Item. Siquis autem in provincia domicilium habet, debet excusari; sed et si quis patrimonium in ea regione, quam iuridicus administrat, habet.

§. 242. Item. Scio tamen quosdam, cum per errorem ad potiorum nominationem prosilissent, haud impetrasse ²⁰¹, ut deserto iure potiorum ad excusationem se converterent.

§. 243. Paulus libro singulari ad municipalem. Paupertas ²⁰² quoque solet tribuere excusationem, quod oneri tutelae impar esse ²⁰³ videatur.

§. 244. Paulus libro singulari de officio praetoris tutelaris. Mediocritas ²⁰⁴ et rusticitas et domesticae li-

tes ²⁰⁵ interdum excusationes merentur ²⁰⁶, ex epistula divorum Hadriani et Antonini ²⁰⁷ et Fratrum ad Caerellium Priscum, praetorem tutelarem.

§. 245. Item. Qui conplura allegant, quae singula non sint firma, interdum excusari solent. nam et Fratres imperatores Sentio Potito ita rescripserunt „Quamvis singula, quae litteris tuis complexus es, non praesent tibi ²⁰⁸ iustas causas excusationis, tamen quia multa simul congruerunt, movere nos possunt, ut excusatio tua a tutela recipi possit”.

§. 246. Paulus libro singulari de excusatione tutorum. Imperatores nostri ²⁰⁹ Aelio Diodoto suo *salutem* ²¹⁰. Tutores secundum patris voluntatem decreto praetoris, clarissimi viri, quod non iure testamento ²¹¹ vel codicillis dati fuerant, confirmatos nominare potiores ²¹² posse non arbitramur. nam iudicium patris licet iure deficiat, servandum est.

§. 247. Paulus libro I. editionis secundae de iurisdictione tutelari. Qui tres pluresve liberos habent superstites excusari solent, idque c. npluribus constitutionibus cavetur tam dei ²¹³ Marci et Luci, quibus ²¹⁴ Pontium Marcellum trium liberorum patrem liberaverunt litteris ad eum emissis, quam dominorum nostrorum. Sed hic numerus in Italia cives Romanos liberat ²¹⁵: nunc ex constitutione principum nostrorum nec in Italia, sed Romae tantum exemplo municipalium munerum. nam Clodio ²¹⁶ Herodiano ita scribserunt „Sicut in Italia cives Romani consistentes numero quatuor liberorum *incolumium* a civilibus ²¹⁷ |

XXVII.

QUANDO DONATOR INTELLEGATUR

REVOCASSE VOLUNTATEM.

§. 248. . . . | ipsam ¹ contumeliis persequi, in affectu pietatis monitos posse mitescere. Volumus igitur, ut si constet ² iuxta patrem liberos, contra quam humanitatis ratio deposcit, superbe *crudeliterque* se tolle-

re, emancipatio firmitudine evacuetur; idque, quod liberis pater *donationibus* contulit, patris dicioni naturaeque *iuri* subiugatis ³, patriae reccidat potestati. Et ita illi, qui sacris evoluti a functione obsequii re-

guitationibus L. 46. §. 1. D. de excus. exhibit. 196) V. et Mai. ins. a. 197) Buchh. adicit *habere excusationem*. 198) L. 7. D. de excus. eandem sententiam Ulp. libro sing. excusationum tribuit. cf. supra §. 189. 199) Dig. sane. 200) Dig. probare. 201) V. et Mai. impetrassent. 202) Similia ex Pauli lib. II. Sententiarum inveniuntur in L. 40. §. 1. D. de excusat. Paupertas, quae operi et oneri tutelae impar est, solet tribuere vacationem. 203) Ita Mai.; V. impetrasse. 204) Modestinus haec Pauli verba allegat in L. 6. §. 19. D. de excusat. 205) Dig. om. et domesticae lites. 206) Dig. excusationem praebent. 207)

Dig. secundum epistulas divorum Hadriani et Antonini. Eius, qui se neget litteras scire rel. 208) V. Mai. sibi. 209) Idem rescriptum §. 159 exhibitur. 210) §. 159. om. salutem. 211) V. et in contextu Mai. testato. 212) §. 159. potiores nominare. 213) Ita V. 214) Klenz. corr. qui. 215) Buchh. liberabat. 216) Buchh. Claudio ut in §. 191. ubi idem rescriptum memoratur. Mutatum exstat L. 1. C. qui numero lib. (V. 66.) 217) Buchh. supplet muneribus excusantur.

1) Buchh. vult ipsum. 2) Blum. prop. constabit; plures enim litteras desiderari. 3) Ita Buchh. — V.

cesserunt, necessitatis laqueis adstricti, in qua⁴ commendatione pietatis etiam detrectantes adveniant. Dat. XVII. kal. Augg. Constantinopoli, Gallicano et Symmacho cons. (33o.)

§. 249. Constantinus et Caes.⁵ Multas saepe natas ex donatione causas cognovimus, in quibus vel adumbrata pro expressis⁶, vel inchoata pro perfectis, vel plurima pro omnibus controversiam faciant, cum agentium visa⁶ ex ingenio ac facultate dicendi aut perfecta deformarent aut inchoata perficerent. inde ius anceps ac pro dicentium impulsu vacillans⁷ sententiarum decreta differebat⁸, Maxime carissime ac iucundissime. hinc enim nuper exceptis personis dicta lex est⁹, in quibus summum ius et voluntas omnibus libera, solemnitate more perfecta, ortus¹⁰ suos praesenti munere opulentat¹¹; tempestiva dehinc communium donationum cura successit. absolutis enim illis, quae ideo prima sunt, quoniam sunt religione potiora, circumactio animo ad universum donationum genus conspeximus omnes earum species signis ac nominibus imprimendas, ut in hominum contractibus differentiam sui nuncupationum proprietate secernant. Itaque sive illa donatio¹² directa sit, sive mortis causa instituta, sive condicionibus faciendi non faciendive¹³ suspensa, sive ex aliquo notato tempore promissa, sive ex¹⁴ animo dantium accipientiumve sententiis, quantum ius sinit, cognita¹⁵; eius haec prima observatio est¹⁶, ut, quas leges indulgent¹⁷, condiciones pactionesque promanant¹⁸ hisque penitus cognitis vel recipiantur, si complacitae¹⁹, vel reiciantur, si sunt molestae. sed iure receptis²⁰ parendum erit, nec denegabitur officium, quin simul spes abiciatur adipiscendi²¹. in ceteris sane condicionibus indefensos minores, quando²² praestare²³ promissa difficile est, non . . . it²⁴, quorum

tamen defensores²⁵, si forte per eos in obeundis donationum officiis, neglecta [fuerit] utilitas minoris, quare, cum res erit recepta, commodis²⁶ spoliabitur²⁷, rei amissae periculum praestabunt²⁸. Ita familiaris dispendii | metus etiam segiores ad ea conficienda ex^{26.1} tarditate incitabit²⁹. Post in iisdem conscribendis³⁰ | 21.1 praecipue nomen donatoris, ius ac rem notans pro-scribatur; tum ab utroque iure compleatur, neque id occulto³¹, aut per imperitos, aut privatim. his³² enim rebus saepe clandestina fraus, et quae facta sunt infecta, et inducta³³ quae scripta sunt simulans, aliisque ac dehinc aliis largiendo ac donando, ac saepe vel dando multos habendi spe allectos concurrere in expugnanda sibi proprietate impulit. Tabulae igitur aut³⁴ quodcumque aliud materiae³⁵ tempus dabit, vel ab ipso vel ab eo, quem fors ministraverit, scientibus plurimis perscribantur³⁶, eaque, ut supra conpraehensum est, rebus, nominibus, personisque distinctae sint; ac tum³⁷ corporalis traditio, in quam saepe multi talia simulando inrepentes, aut veluti corpora capientes, sollemne illud ius ac voluntarium, inconcessa usurpatione praeripiunt. Ea igitur ipsa rerum traditio praesentium advocata vicinitate, omnibusque arbitris³⁸, quorum post fide uti liceat³⁹, conventu plurimorum celebretur. non enim aliter vacua iure dantis res erit, quam ea vel eius voluntate, si est mobilis, tradatur, vel abscessu sui, si domus aut fundus aut quid eiusdem generis erit, sedem novo domino patefecerit⁴⁰. Quae omnia consignare actis⁴¹ iudicis praestat, ut res multorum mentibus, oculis, auribus testata, nullum effugiat, cuius aut scientiam capiat, aut dissimulationem tegat. Quodsi iudex aberit, cui summa proviuciae commissa est, mandetur istud magistratum actis, atque ut nullus sit subiciendi aut sur-

Mai. subiugati. 4) Mai. prop. iniqua. 5) Huius constitutionis verba decisiva exstant in L. 1. Th. C. de donat. (8,12.) et L. 25. I. C. eod. (8,54.) inscr. *Imp. Constantinus A. ad Maximum Pf. U.* 5*) Mai. (et V.?) *expressis*. 6) Sic V. habere videtur. Mai. — Buchh. prop. *agentes quaevis*. 7) Ita Buchh.; V. Mai. *vaccillanti*. 8) Bark. vult *differebant*. 9) Videtur esse L. 4. Th. C. de donat. (a. 319. p. Ch.) 10) Ita V.; Blum. con. *ocius*. 11) In V. additur e, superposita lineola; postea vero expuncta est. 12) His verbis incipiunt L. 1. Th. C. et L. 25. I. C. *Donatio sive directa* rel. 13) V. Mai. *faciendis non faciendisve*. Th. C. *faciendi ac non faciendi*. I. C. *sive condicione faciendi aut non faciendi*. 14) Th. et I. C. om. *ex*. 15) Th. et I. C. *cognominata*. 16) Fort. *esto*. Bg. Th. et I. C. *sub hac fieri debet observatione*. 17) Th. et I. C. *ins. actiones*. 18) Th. et I. C. *contineat*. 19) Th. et I. C. *add. sunt*. 20) Ita Rud. Mai. *rectius*; Buchh. *Sic iuri. rectius*. Haec usque ad vv. *quorum tamen* omittit. Th. et I. C. 21) Spatium vacuum hic vidit Bl. 22) V. *qn. i. e. quando*. cf. notae iur. a Magn. coll.; Mai. *quoniam*. 23) Rud. prop. Mai. *certa re*. Vocem *certa* incertam esset testatur Bl. ipse vidisse sibi videtur *pota* aut *fota*. 24) Ita Mai. *An sinit?* Sententia loci esse videtur: *Minores, si quando iniquis condicionibus donationum se subiecerint, indefensi non erunt, i. e. in integrum restituentur*. 25) Th. C. *ita ut minorum defensores, si per eos donationum condicio neglecta est, rei amissae periculum praestent*, quae I. C. omittit. repetita au-

tem sunt in L. 2. Th. C. de adm. et per. tut. (3,19.) et L. 21. I. C. eod. (5,37.), quae incipit *Pupillarum seu minorum rel.* 26) Ita locum ordinavi. V. Mai. *habent officiis, quare cum res erit recepta, neglecta utilitas minoris commodis* rel. 27) Ita V. *secunda manu*; prima *probabitur*. 28) Sententiam loci hanc esse puto: *si defensores minorum modum donatae rei impositum non impleverint, ideoque donatio revocata fuerit, amissae rei periculum praestabunt*. 29) Hae om. Th. et Iust. C. 30) Th. et I. C. *In conscribendis autem donationibus*. 31) Th. et I. C. *rem notari oportet, neque id occulte*. Sequentia *aut p. imp.* nou sunt in I. C. 32) *His ... impulit* non hab. Th. et I. C. 33) Ita V. *prima manu*; *secunda indicta*. 34) Ita Bl. et Bark.; Mai. in context. *i. . .*; in *add. igitur*. In Th. et I. C. ita est: *Sed aut tabula aut quodcumque*. 35) I. C. *ins. genus*. 36) Th. et I. C. *sors ministravit . . . perscribatur*. V. in marg. habet schol.: *Donationes apud acta firmandas et praesentibus multis implendas*. 37) Th. C. om. quae praecedunt, et sequentia usque ad v. *praesentium* ita exhibet: *Et corporalis traditio ad excludendam vim atque irruptionem*. I. C. haec omnia non habet. 38) Th. C. *ins. adhibitis*. 39) Th. C. *quor. postea fide probabitur*. 40) Th. C. *donatam rem, si est mobilis, ex voluntate traditam donatoris, vel, si immobilis, abscessu donantis novo domino patefactam*. 41) Th. et I. C. *finem constitutionis ita exhibent: actis etiam annexendis, quae apud iudicem vel magistratus conficienda*

ripiendi locus, cum alterutri commodum sit verum, exemplis idem magistratus adscribant. sic enim conscientia multorum, monumentis iudiciorum ac populorum praescriptis, aut litium causa pervulgatis omnibus, fides abstrusior non erit. Talia enim esse oportet dominiorum⁴² initia, quorum diuturna possessio saepe legitima proprietatum iura perfringit; talis liberalitatum honestas, quae locis clamata omnibus accipientium donantiumque familiis, liberalitatis et gratiae praedicatione compleat⁴³. Simul cum sit eximium cuiusque donum promerendo cepisse, eius iucunditas nulla litium tristitudine minuatur. Quodsi expectanda causa dicendaque sententia, orba publico testimonio liberalitatis caecam gratiam obscuraque coetus prodiderit, quoniam sola fraus cognita est, eorum⁴⁴, quae donata dicuntur, temere non erit fides accipienda, sed ea alienatione . . .

3. b. uorum relecta vel su . . .
versis studiis recte r . . .
iure quod quibusque rebus donatis . . .
ea perfectione facienda . . . verborum deinde esse quicquam . . .
lege commutata verborum . . .
faciendis neque ullam . . .
flare cum futuris ius p . . .
quae ut omnes cognosc . . .
ti tuo praeferenda est. PP. III. non. Feb. Severo et Rufino cons. in foro divi Traiani. (323.)⁴⁵
§. 250. Paulus⁴⁶ lib. XII. R. Imperfecta . . . liberalitatis novissim⁴⁷ . . .
§. 251. Item. Non ideo donatio . . . filiae tradita placui . . .
tatem sibi recepisse . . .
§. 252. Item. Cuius⁴⁸ mater absentis filio⁴⁹ . . . ad eum fecit quas procurator⁴⁹ . . .
quae instrumenta praediorum e . . .
praediorum ad filium . . .
vel servis eius tradita n . . . prae-⁴⁹
diorum ad filium perven . . . mater.⁴⁹
nae voluntatis et c . . .
causa redire iussisset . . .
possessionem praediorum . . .
constare . . .
factam praedio neque m . . .
habuisse. Respondi nec fideicommissum s . . .

in acde sacra editu⁵⁰ . . .
teris post mortem suam . . .
post mortem suam . . .
. r poenam mad . . . rationem 23. a.
. vit quod ne fiduciae daretur
. num accepit perveniret, qui
.
§. 253. . . . actio perficitur. Cum autem creditor . . .
. nem si debitor pecuniam, quam dele-⁵⁴
gat⁵² stipulatione⁵³ factam novationem
. dam stipulationem venit
. inchoavit. Respondi
. possessione tradita, quam inritam
. donavit, in iis praediis fuit
§. 253a. *Donationes in concubinam collatas*⁵⁴ non
posse revocari convenit, nec si matrimonium inter
eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere,
quod ante iure valuit. an autem maritalis honor et
affectio pridem praecesserit⁵⁵ . . . personis com-
paratis vitae coniunctione considerata perpendendum
esse respondi⁵⁶.
§. 254. *Item. Species extra dotem a matre filiae no-*
*mine viro traditas*⁵⁷ filiae, quae praesens fuit, do-
natas et ab ea viro traditas videri respondi; nec ma-
trem offensam repetitionem habere, vel eas recte vin-
dicare, quod vir cavisset extra dotem usibus puellas
sibi traditas; cum ea significatione non modus dona-
tionis declaretur, nec ab usu proprietatis separatur,
sed peculium a dote puellae distingueretur⁵⁸.
§. 255. *Item. Pater, qui filiae, quam habuit in po-*
*testate, mancipia*⁵⁹ donavit, et peculium emancipatae
non ademit . . . emancipationis vita decesserat⁶⁰,
ex post facto donationem videbatur perfecisse.
§. 256. . . . bat praediorum, quae pater ei post
. am donationem genuit
. esset: parvi etenim refert
. perfecta⁶¹ non probaretur arbitrum⁶²
. em recte secuturum
. ea dati sint⁶³
. si filiae propria praedia |
praelegaret, et adiecisset „exceptis quae sorori tuae
donavi”. nam et testamento liberalitatem confirma-
tam, et aperte patris declaratam voluntatem⁶⁴; quod
divisionis arbitrio sufficit, iuris quoque verbis defi-
cientibus.

sunt. I. C. adicit, ubi hoc leges exposulant. 42) Ita Mai.; V. dominorum. 43) Mai. vult praedicationem aut compleatur. 44) Ita Mai.; V. earum. 45) Subscriptionem Mai. restituit ex L. 1. Th. C. et L. 25. I. C. edita quae tamen Romae datam esse legem indicant. Praeterea Sabino et Rufino cons. scribendum esse contendit Wenck. in annot. ad L. 2. Th. C. de adm. tut. 46) V. Paul.; sed Papiniani haec et sequentia esse Mai. putat; cf. §. 253a. seqq. 47) Sententiam Rudorff. hanc esse coniecit: Imperfectam collationem liberalitatis ad novissimum diem vitae voluntas perseverans confirmat. 48) Verba L. 48. D. de acq. vel am. poss. et L. 77. §. 26. D. de leg. 2. agnoscere sibi videtur Dirks. 49) Ita restitui. 50) Buchh. prop. aeditum. 51) Ita Mai. in add.; in cont. quando. 52) Ita Buchh. 53) Sic restitui. 54) Est L. 31. pr. D.

de donat. inscr. Papinianus lib. XII. Responsor., ex qua locum nostrum restituimus. 55) Ita Dig.; Mai. praecesserit. 56) Dig. adic. neque enim tabulas facere matrimonium. 57) L. 31. cit. §. 1. esse vidit Mai. eaque usus est in rest. h. §. 58) Dig. adic. iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam offensa eas revocare velit, et veredundiae maternae congruam bonique viri arbitrio competentem ferre sententiam. 59) L. 31. cit. §. 2. 60) Ita Mai.; Buchh. ademit, atque post diem em. vita decesserit. Dig. ademit, ex post facto. 61) Ita rest. 62) Rudorff. prop. arbitrum enim hereditatis dividendas donationem recte. cf. §§. 295. 296. 281. 63) Ita Bl.; Mai. ed. sint, et finem versiculi scriptura vacare testatur. 64) V. ins. confirmat, postea deletum. Fortasse v. esse aut valere excidit. Bg.

§. 257. Item. Eiusmodi⁶⁵ lege deposita in aede arca, ut eam ipse, qui solus⁶⁶ deposuit, tolleret, aut post mortem domini Aelius Speratus, non videri perfectam⁶⁷ donationem respondi.

§. 258. Item, Pomponius⁶⁸ Filadelfus dotis causa praedia filiae Pomponiae⁶⁹, quam habuit⁷⁰ in potestate, tradidit, et mercedes⁷¹ eorum genero solvi⁷² mandavit. An ea praecipua filia retinere possit, cum communes⁷³ filios heredes instituisset, quaerebatur. Iustam causam retinendae possessionis habere filiam, quoniam pater praedia, [de]⁷⁴ quibus quaerebatur, dotis esse voluit, et matrimonium post mortem quoque patris constiterat⁷⁵, respondi; filiam⁷⁶ etenim, quae naturaliter agros retinuit⁷⁷, specie dotis, cuius capax fuit⁷⁸, defendi.

§. 259. Item. Mulier sine tutoris auctoritate praedium stipendiarium instructum non mortis causa Latino donaverat. perfectam in praedio ceterisque rebus nec mancipii⁷⁹ donationem esse apparuit; servos autem et pecora, quae collo vel dorso domarentur, usu non capta. si tamen voluntatem mulier non mutasset, Latino quoque doli profuturam duplicationem respondi: non enim mortis causa capitur quod alteri⁸⁰ donatum est, quoniam⁸¹ morte Cincia removetur⁸².

§. 260. Item. Filius emancipatus, cui pater peculium non ademit, res quidem pro donato vel pro suo, quod iustam causam possidendi habet, usucapit; sed debitores convenire non potest, neque lites pecuniae⁸³ prosequi, si non sit in rem suam cognitor datus aut nominum delegationes intervenerunt. Plane quod ei solvitur patre non dissentiente debitorem liberat; nec interest an emancipatum ignoret vel ei non esse pe-

culium ademptum, cum rei substantia plus polleat⁸⁴ existimatione falsa.

§. 261. Item. Peculium vindicta manumisso vel inter amicos si non adimatur, donari⁸⁵ videtur. Quae ratio facit, ut ex iusta causa possidens usucapere rem possit. aliud in his placuit, qui tantum libertatem acceperunt, si testamento parentis⁸⁶ potestate solvuntur; quos amittere peculium, si non sit legatum, constitit. neque enim tacita liberalitas defuncti permittentis^{86*} retinere peculium potuit intellegi.

§. 262. Item. Sponsae res simpliciter donatae non insecutis nuptiis non repetuntur. sed etsi adfinitatis contrahendae causa donationes factae sunt et nuntium sponsus culpa sua remisit, acque non repetuntur. quod ita intellegi oportet, si revocandae donationis⁸⁷ condicio non coniuncti matrimonii comprahendatur, non⁸⁸ perficiendi contractus.

§. 263. Item. Eam, quae bona sua filiis per epistolam citra stipulationem donavit, si neque possessionem rerum singularum tradidit, neque per mancipationem praediorum dominium transtulit, nec interpositis delegationibus aut inchoatis litibus actiones novavit, nihil egisse placuit.

§. 264. Item. Matrem, quae sine tutoris auctoritate filio donationis causa praesentes servos mancipio dedit, perfecisse donationem apparuit⁸⁹.

§. 265. Item. Aurum et argentum, quod in re praesenti fuit, pater filio sui iuris donavit, eiusque possessionem traditam esse instrumento palam fecit: non idcirco⁹⁰ donationem irritam factam existimavi, quod usum omnium rerum apud patrem filius reliquit⁹¹.

DE DONATIONIBUS AD LEGEM CINCIAM¹.

§. 266. Ulpianus lib. I. ad edictum de rebus creditis. Indebitum² [non]³ solutum accipimus non solum si omnino non debebatur⁴, sed et si per aliquam ex-

ceptionem peti non poterat, id est perpetuam exceptionem⁵. quare hoc quoque repeti poterit, si quis perpetua exceptione tutus solverit⁶. unde quis contra

65) L. 31. cit. §. 3. 66) Dig. solus qui. 67) Dig. celebratam. 68) L. 35. D. fam. ercisc. Pap. lib. XII. Resp. 69) Dig. om. Pomponiae. 70) Dig. habebat. 71) Dig. reditus. 72) Ita Mai.; V. fulvi. 73) Dig. omnes. 74) Ita Mai. e Dig. 75) Dig. steterat. 76) V. Mai. male per filiam. Fortasse posse filiam. Bg. 77) Dig. tenuit. 78) Dig. fuisset. 79) Ita V. 80) Ita Sav.; V. altero. Mai., prob. Rudorffio, prop. Latino. 81) V. qn. An quamvis? Mai. — Nihil mutandum est. 82) Versus scriptura vacat. 83) Ita Mai.; V. pecun. An pecuniarias? 84) V. Mai. pulleat. 85) Hoc, vel donatum prop. Mai.; V. Mai. donatori. 86) Delc parentis, Sav. 86*) V. promittentis. Mai. 87) Ita Sav. Kell.; V. Mai. revocantis. Mai. donatione. 88) Ita V.; Mai. habet sed pro non. 89) Post hunc ver-

sum interponitur scholion: Pollicitatio donationis inter privatos vim obligationis non inducit. 90) V. Mai. itcirco. 91) V. prima manu reliquit.

1) Hic titulus in summis paginarum oris scribitur: nulla tamen in ipso contextu secretio fit. Mai. — Hugo et Schrad. dubitaverunt, anne cum priore coniungendus esset hic titulus; id quod fecit Buchh. Atcum neque in aliis locis appareat, qua ratione sive compilator sive librarius in ordinandis discernendis que titulis usus sit, nihil mutare ausus sum. 2) Verba sunt L. 26 §. 3. D. de cond. indeb., inscr. Ulp. lib. XXVI. Ad edictum. 3) Loco non, quod del., Dig. habent autem. In loco nostro vo (vero) fuisse dixerim. Bg. 4) Dig. debeatur. 5) Dig. per aliq. except. peremptoriam peti non poterat. 6) Dig. poterit, nisi sci-

legem Cinciam obligatus non excepto solverit, debuit dici repetere eum posse; nam semper exceptione Cinciae uti potuit non solum ipse, verum, ut Procul[e]iani contra Sabinianos⁷ putant, etiam quivis, quasi popularis sit haec exceptio; sed et heres⁸ eius, nisi forte durante voluntate decessit donator: etenim doli replicationem locum habere imperator noster rescripsit in haec verba⁹.

§. 266.a. Greg. lib. XIII. tit.¹⁰ Imp. Alexander Flavio Menandro. Professio donationis apud acta factae, cum neque mancipationem, neque traditionem subsecutam esse dicas, destinationem potius liberalitatis quam effectum rei actae continet. eapropter quod non habuit filius tuus dominium, si quae adfirmas vera sunt, obligare pacto suo creditori non potuit; nec quod sine effectu gestum est, vindicationem tui iuris impedit. PP. III. kal. Ian. Alexandro Aug. III. et Dione II. cons. (229.)

§. 267. Imp. Severus et Antoninus Augg. Cosoninae Hilarae. Actio nova¹¹ ex pro[missione]¹², quae donationis causa facta sit, dari non¹³ solet. PP. prid. kal. Ian. Romae, Antonino II. cons. (205.)

§. 268. Quaerebatur an, cum Scius filiam suam emanciparet, apud acta professus sit ei se donare fundum, nec instrumenta donationis fecerit, an¹⁴ videatur professione actorum perfecta esse donatio. Respondi, si neque mancipatio, neque traditio secuta est, solis actis dominium non transisse.

§. 269. Ulpianus libro XLVI. ad Sabinum. „Ut, quod utendum mater filiae dedit, non videatur donatum; et si donatum sit, non valeat, in potestate filia constituta patris. Aliud esse, si dotem dedit”. Ulpianus: Constat quod utendum filiae datum est non esse donatum; sed etsi donatum¹⁶ esset, aequae donatio non valeret in filiam conlata, quae in patris erat potestate¹⁷. plane si in dotem mater filiae dedisset, valet quod factum est: potest enim donare filiae, cum res mariti fiant; quamvis quandoque filia vel sola, si iuris sui fuerit, vel voluntate filiae pater habeat rei uxoriae actionem. Merito igitur Sabinus ait, si inacia uxore vel invita, mater¹⁸ in dotem dedit, rem mariti non

esse factam, et ideo vindicari ab herede mulieris posse. quodsi¹⁹ sciente ea hoc factum sit, consequens erit dicere in dotem conversum esse id, quod datum est²⁰.

§. 270. Hermog. tit. de donationibus²¹. Divi Diocletianus et Constantius Caeciliae Anagrianae. Si donationibus in unam filiam conlatis quarta non retenta patrimonium exhaustum²² in fraudem ceterorum filiorum probetur, has rescindi ad instar inofficiosi testamenti²³ sacris constitutionibus parentum nostrorum evidenter continetur. Matre quoque filiae res venundante nihil ei auferre posse non ambigitur. Subscripta V. kal. Mai. Sirmi, Caess. cons. (294.)

§. 271. Idem²⁴ Boncio Secundo. Praeses provinciae amicus noster notionem suam impertiet, non ignorans pro sua auctoritate atque experientia, si docebitur inmoderatis donationibus, non retenta quarta ad excludendam inofficiosi querellam²⁵ nepotis ex filio nati, patrimonium suum avum exhausisse, postquam²⁶ constitutiones huiusmodi contentis ad exemplum inofficiosi querellae esse occursum²⁷. PP. Mogontiaci XI. kal. Iul. Maximo et Aquilino cons. (286.)

§. 272. Greg. lib. XIII. tit.²⁸ Imperator Philippus Agilio Cominio²⁹ suo salutem³⁰. Inter patronos [et³¹] libertos de iure donationum tractari non oportet, cum etsi³² perfectis donationibus in possessionem inductus libertus, quantolibet tempore ea, quae sibi donata sunt, pleno iure ut dominus possederit, tamen³³ omnis donatio mutata patronorum voluntate revocanda sit³⁴.

Quod observabitur etiam³⁵ circa ea, quae libertorum nomine, pecunia tamen patronorum et beneficio conparata sunt. nam qui obsequiis suis liberalitatem patronorum provocaverunt sunt digni, quin eam non retineant³⁶, cum coeperint obsequia negligere³⁷: cum magis eos³⁸ conlata liberalitas ad obsequium inclinare debeat³⁹, quam ad insolentiam erigere. Fundus⁴⁰ autem, quem Agilio liberto donasse te tribus et decuria quae ipsius nomine parata^{40*} . . . sive partis est vindicatio cum consuetudo novo⁴¹ . . . libertus obtinere debeat, circa quas voluntas patronorum in supremam^{42*} usque diem perseveraverit. Hoc tamen ius

ens se tutum exceptione solvit; rel. omittunt. 7) Ita Bg. Rudorff. — V. Mai. tabulas. 8) Ita Mai.; V. heris. 9) Verba huius rescripti desiderantur. nam quod sequitur rescriptum Alexandri ad alia omnino pertinet, nec ab Ulpiano citari potuit, quippe qui libros ad edictum sub Antonino Caracalla scripsit, et a. 228. p. Chr. interfectus est. quare nec Hassii Wenckiique sententiam probo, qui post v. habere plene distinguendum esse censuerunt. 10) Ita V. recentiore uti videtur manu. Mai. — Ed. Berol. habet: verba: [Greg. lib. XIII. tit.] Imp. rel. 11) Hass. prop. nuda. 12) Wenck. vult professione. 13) Ita Mai. in add.; in contextu non dari. 14) Ita V. duabus s. Mai. 15) Mai. rō an ex contextu om. in add. supplevit. 16) Coni. Mai.; V. donator. 17) In marg. schol. Mater filio in potestateposito donando nihil agit. 18) Ita Blum.; V. Mai. maritus. 19) V. Mai. quod. 20) Verba datum est deleta atque alia manu restituta esse testatur Mai. in add. 21) Haec quoque alio scripturae genere inter versus addita sunt. Mai. 22) Ita Mai.; V. exhaustam; alia manu exhaustum. 23) V. et. superim-

posita i. Mai. 24) In marg. schol. de inmodicis donationibus. 25) V. quaerellam. Mai.; sed q. rellam. Blum. 26) Ita Mai. In V. v. post per siglam a Magnone exhibitam scriptum esse test. Blum. Corr. cum Rudorff. per. Buchh. iuxta. 27) Ita Blum. et Mai. in annot. In contextu querellam esse concursum. Syllaba con in V. per siglam scripta est. Blum. — Buchh. concessam. 28) Ita V. ut §. 266. a. 29) Hoc rescriptum exstat in L. 1. C. de revoc. don. (8,56.) inscr. Cosmino. 30) In marg. schol. In libertos conlatam a patrono donationem, si ingrati extent, revocandam, vel si nomine eorum quid emptum sit. 31) Copulam Mai. ins. 32) L. 1. cit. ab v. etsi incipit. 33) Iust. C. ins. si ingratus sit. 34) Iust. C. est. 35) Iust. C. et. 36) Iust. C. non sunt digni, quo eam retineant. 37) V. neglegerent. 38) Iust. C. in eos. 39) Iust. C. eos incl. deberet. 40) Iust. C. om. locum: Fundus . . . perseveraverit. 40*) Mai. parata; sed praeter p omnia incerta esse testatur Blum. 41) In hoc versu non nisi ductus plano incertos se vidisse testatur Blum. 42) Rudorff. suppl. donationes. 42*) V. Mai. supremam.

stabit intra ipsorum tantum liberalitatem, qui donaverunt⁴²; ceterum neque filii eorum, neque successores ad⁴⁴ beneficium perveniunt⁴⁵. neque enim fas est omni⁴⁶ modo inquietari donationes, quas is, qui donaverat, in diem vitae suae non revocavit⁴⁷. *Dat. XV. kal. Iul. Aemiliano II. et Aquilino cons.*⁴⁸ (249.)

§. 273. Divi Constantinus et Caes. Prisca legum aequitate provisa, variis ambagum versutiis exquisita donatio, licet instrumentum emptionis vel debiti tenorem comprahendere videatur, tamen claris donationibus⁴⁹ probata debet⁵⁰ in irritum devocari; siquidem consultissima ratione videatur esse provisum matrimonio constante donationes inter virum et uxorem ac r. in atas⁵¹ nullam firmitatem habere. nec sibi debent mulieris⁵² blandiri, quamquam venditores vel debitores ad eludendas legum sanctiones mariti earum se falso videantur esse professi. quare Vettium Rufinum, clarissimum virum praefectum⁵³ urbi, amicium nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui partium allegationis exa⁵⁴ petitioni tuae secundum iuris providebit iustitiam. *Dat. XIII. kal. Nov. Mediolano*⁵⁵, *Constantino*⁵⁶ et *Licinio cons.* (315.)⁵⁷

§. 274. Idem Aureliae Sabinae sive Gaudiosae. Licet in potestate filii [sunt] degentes⁵⁸ donationum effectum a patre sibi conlatum mox consequi non⁵⁹ posse videantur⁶⁰, tamen perseverante voluntate⁶¹ ad instar mortis causa donationis huiusmodi liberalitatem redigi oportere retro principum rescriptis⁶² cognoscitur⁶³ esse concessum, unde virum clarissimum praefectum urbi, amicum nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui omnibus rite consideratis, quae in precem tuam conferenda m n si pro experientia sua recte ari *Dat. idib. Augustis, Romae, Constantino et Licinio Augg. cons.* (312?)

§. 275. Divi Diocletianus et Constantius Sabinae⁶⁴ et

Diodulae. Perfectam donationem mutata voluntate donatoris, etsi parum gratus existet cui dono res data est, minime contendi⁶⁵ posse saepe rescriptum est. *PP. V. non. Mart. Nicomediae, Maximo et Aquilino cons.* (286.)

§. 276. Idem⁶⁶ iac. Si pater⁶⁷ tuus nomine matris tuae de sua pecunia⁶⁸ donationis causa, eique tradidit et decedens non revocavit, ad⁶⁹ contulisse videtur, intellegis frustra te velle experiri, cum oratione divi Severi huiusmodi donationes post obitum eorum, qui donaverunt, confirmantur. *PP. pridie non. Mart. Antiochiae, Augg. IIII. et III. cons.* (290)

§. 277. Idem A⁷⁰ contulit donationem et decedens supremo⁷⁰ iudicio non revocavit, scilicet manente potestate, praeses provinciae iuxta divorum principum constitutiones super hac re factas vim prohibebit, de ceteris inter vos disceptaturus. *PP. IIII. kal. Sept. Maximo et Aquilino cons.* (286.)

§. 278. Idem Aurelio Zoilo. Cum adfirmes patrem tuum donationes perfectas in te contulisse et supremis⁷⁰ iudiciis eas non revocasse, poteris iure constituto, praesertim cum honori primipilari sis adstrictus⁷¹, securo animo ea, quae donata sunt, possidere. *PP. VIII. kal. Nov. Maximo et Aquilino cons.* (286.)

§. 279. Idem Benignae Superlatae. In filiam post emancipationem a patre conlatam⁷² postea auferri ab ea non potuisse dubitari non oportet. si igitur nihil aliud tibi de iure adversatur, praeses provinciae ne qua tibi legitime possidenti fiat iniuria intercessu auctoritatis suae providebit. *PP. IIII. kal. Dec. Maximino*⁷³ et *Aquilino cons.* (286.)

§. 280. Idem⁷⁴ Aur. Anniae⁷⁵. In q lum⁷⁶ non venit adversus enormes donationes, quae in ita⁷⁷ in quosdam liberos vacuefactis⁷⁸ facultatibus in filiorum pernicie⁷⁹ conferuntur, iamdudum divorum principum statutis esse provisum. si⁸⁰ igitur mater tua ita patri-

Cf. not. 70*. 43) *Iust. C. intra ipsos tantum qui liberalitatem dederint.* 44) *Iust. C. ins. hoc.* 45) *Iust. C. pertinebunt.* 46) *Iust. C. ullo.* 47) *Iust. C. retractavit.* 48) *Ex Iust. C. restituta.* In V. tria circiter sunt verba litteris inclinatis atque obscuratis. Mai. 49) *Corr. documentis.* Buchh. *probationibus.* 50) Ita Buchh.; V. Mai. *debent.* 51) *Mai. uxorem ac re (sive res) insecuta non ratas.* Blum. *ac r. (cum linea transiecta) in . . . itatas.* Fort. *ac res invicem dadas.* Bg. Schol., quod in marg. est, Mai. in add. ita dedit: *De donationibus sub emptione . . . sub . . . tis;* Blum. ita: *De donationib. sub emp . . . tis;* Rudorff. *suppl. sub emptionis titulo factis.* 52) V. pro mulieres. 53) V. Mai. *c. u. p. f.* 54) Ita V. Mai.; Blum. *prop. allegationes exaudiens.* Bark. Buchh. Rudorff. *allegationibus examinatis.* 55) Ita V. Mai. Cf. infra not. 143*. 56) V. Mai. *Constantio.* 57) Quartum consulatum Constantini et Licinii AA. intelligendum esse Buchh. monuit, quia hoc anno Vectius Rufinus praef. urbi fuit. Mai. habet (312?) 58) Wenck. et Buchh. hic ins. ut. Rudorff. *et.* Equidem puto delendum esse v. sunt. 59) Rudorff. *prop. non vel minime.* Mai. m . . . 60) Ita Wenck.; Rudorff. *videntur.* V. Mai. Buchh. *videatur.* 61) Coni. Rudorff.; Wenck. *prop. perseverantia voluntatis.* V. Mai. *perseverat et*

. satis. 62) V. Mai. *scribitis.* 63) Ita Mai.; V. *cognitor.* 64) Ita Mai.; V. *Sab . . na.* 65) Hass. *prop. condici vel rescindi.* Bark. *contundi.* Cram. aut nihil mutandum aut *Post perf. don. legendum esse* censet. 66) *Desiderantur sex fere litterae.* Mai. 67) Ita Rudorff. et Wenck. *Sex litterae desiderari videntur.* Mai. 68) Wenck. *fundos emit.* 69) Rudorff. *ad matrem vel eam.* Malim [quae] *ad eam.* Buchh. *ad illam recte donationem cont. videtur.* 70) *Totus fere versiculus abrasus est.* Mai.; Rudorff. *suppl. Si pater tuus in te contulit.* 70*) V. Mai. *supremo et mox suppressis.* Cf. not. 42*. 71) Ita potius videtur in V., quam *adscriptus.* Mai. 72) Ita V. Mai.; Blum. *ins. donationem.* Sav. *prop. conlata;* Buchh. *conlatum.* 73) Buchh. vult *Maximo II.* Cf. superiores subscriptiones. 74) In marg. schol. *De inmodicis donationibus.* 75) Est L. 7. *Iust. C. de inoff. don. (3,28.), inscr. Iidem AA. (Diocl. et Max.) Ammiano,* unde Buchh. *Maii scripturam corr. Aur. Ammiano.* 76) Mai. quattuor litteras desiderari notat, Bg. *prop. querelam.* Rudorff. *quaestionem.* Buchh. *dubium.* 77) Una tantum littera post ita legi non potest; sed nescio quid aliud supra versum videtur esse additum. Mai. 78) Ita Buchh. V. *vacua factis.* Mai. *vacuis factis.* 79) Ita V. Mai.; Buchh. *pernicem.* 80) *Principium*

monium suum profunda liberalitate in fratrem tuum exisceratis opibus suis exhausit⁸¹, ut quartae partis dimidiam, quam⁸² ad excludendum inofficiosi querelam adversum au habes⁸³, praeses provinciae quod immoderate⁸⁴ gestum est revocabit⁸⁵, camque⁸⁶ aeris alieni solutionem, si⁸⁷ ab intestato cum fratre tuo matri heres existitisti, revocare non potes. *Dat. Nicomediae V. non. Mart. Augg. III. et II. cons. 88* (287.?)

§. 281. Idem⁸⁹ Aurelio Severo Alexandro. Pater in filium, quem in potestate habet, conferens ipso iure donationem non facit; sed ex praeceptis statutorum recepta | humanitate placuit, si in eodem iudicio perseverans in fatum concesserit, liberalitatem eius salva lege Falcidia probari. Proinde si pater, qui per epistulam res tibi dono dedit, non revocata liberalitate, nec mutata voluntate fatalem diem intestato obiit, iulibata donatio permanet, nisi tamen legis Falcidiae ratio comminui eam exegerit; quod si locum habet, eatenus ex donatione fratres tui deducunt, quatenus id fieri indemnitas et iuris ratio [et]⁹⁰ in optinendis portionibus, quas eos habere necesse est, exigunt. Iuxta hanc iuris formam praeses provinciae ad vicem familiae heriscundae officium sententiae suae legibus temperabit. *PP. Byzanthio 91 XI. kal. Apr. Maximo et Aquilino cons. (286.)*

§. 282. Idem⁹² Calpurniae Aristenetac. Quoniam non contenta rescripto, quod ad primas preces acceperas, iterato supplicare voluisti, ex iure rescriptum reportabis: Communes res in solidum donari nequeunt, sed portiones eorum, qui donant, ad eos, qui dono accipiunt, transitum faciunt. nec⁹³ ambigi oportet donationes etiam inter absentes, si⁹⁴ ex voluntate donantium possessionem ii⁹⁵, quibus donatum est, nanci-

scantur, validas esse⁹⁶. Restat, ut si⁹⁷ filius tuus immoderate liberalitatis effusione patrimonium suum exhausit, iuxta legum placita⁹⁸ praesidis provinciae auxilio⁹⁹ utaris¹⁰⁰; qui discussa fide veri si integri¹⁰¹ restitutionem ex filii persona competere tibi¹⁰² ob improbabilem donationis enormitatem animadverterit¹⁰³, in removendis his, quae perperam gesta sunt, tibi subveniet¹⁰⁴. *PP. III. id. Febr. 105 Mediolani, Maximo et Aquilino cons. (286.)*

§. 283. Idem¹⁰⁶ Aurelio Carrenoni. Si stipendiario- rum¹⁰⁷ proprietatem dono dedisti, ita ut post mortem eius, qui accepit¹⁰⁸, ad te rediret, donatio inrita est¹⁰⁹, cum ad tempus¹¹⁰ proprietates transferri nequiverit. si vero usumfructum in eam, contra quam supplicas, contulisti, usumfructum a proprietate alienare non potuisti. *PP. V. id. Mart. Maximo et Aquilino cons. (286.)*

§. 284. Idem Alexandriae. Ea quidem, quae iure donationis a socru tua in te conlata sunt, manere inconcussa rector provinciae efficiet. In¹¹¹ matrimonio vero retinendo tui arbitri¹¹² est, an velis et filiis communibus intervenientibus in eodem proposito perseverare. *PP. III. id. Oct. Heraclia 113 Thracum, Maximo et Aquilino cons. (286.)*

§. 285. Greg. lib. XIII. tit. 114 Idem Aurelio Abanti. Si filiae tuae possessiones, de quibus agitur, neque mancipasti, neque tradidisti, frustra vereris, | ne ex 22. a. una professione vel 115 praesertim cum fundos tributarios etiam ab iniuria tempera¹¹⁶

Maximo et Aquilino cons. (286.)

§. 286. Eodem libro eodem tit. 117 Idem¹¹⁸ Iuliae Marcellae. Quoties donatio ita conficitur, ut post tem-

L. 7. cit. Si mater tua patrimonium rel. 81) Ex L. 7. rest.—Mai. habet profundit lib. in fratrem tuum . . . isce pati . . . pibus tuis auxit. 82) Ita Mai.; Buchh. partem. Iust. C. partis dimidium, quod. 83) Mai. adversum au . . . rtae his datis . . . atis quae in Aurelio tecum ri habes. Buchh. non male: adversum Aurelium (fratrem) sufficere constat, his datis collatisque in Aurelium tu non habes. Iust. C. ad excludendam inoff. testamenti querelam adversus te sufficeret, in his donationibus, quas tibi largita est, non habeas. 84) Mai.: . . . tae. 85) Iust. C. quod imm. gest. est, revocabitur. 86) Ita Mai.; Buchh. prop. quamquam. An namque? 87) Ita Rudorff. et in fine non potest, quod displicet. Buchh. quia. 88) Fasti hos cons. non exhibent, sed a. 207. Augg. III. et I.; a. 290. IV. et II. In Iust. C. subscr. est: *PP. V. id. Maii, cons. ut supra.* (Maximino II. et Aquilino cons. a. 286.) 89) In marg. schol. Si pater in filium familias aliquid confert, liberalitas eius salva lege Falcidia probanda est. 90) Copula abundat. Mai. Buchh. et indemnitas et iuris ratio in. 91) Ita V. In margine notas Tironianas vidisse sibi visus est Mai. 92) In marg. schol. Communes res in solidum donari non posse. Donationes etiam inter absentes posse fieri, et validas esse, si ex voluntate donantium hi, quibus donatum est, nanciscuntur possessionem rerum donatarum. 93) Verba nec . . . validas esse extant in L. 6. Iust. C. de donat. (8,54.), inscr. *Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Christianus.* [in cod. Ca-

sin. et Vat. 1427. est *Aristianae.* Blum.] 94) Iust. C. et maxime si. 95) V. Mai. hii. Iust. C. possessiones hi. 96) Schol. *Idem supra pag. VIII. et infra pag. XV. et XXIII.* 97) Haec inveniuntur in L. 4. Iust. C. de inoff. don. (3,29.), inscr. *Imp. Diocl. et Max. AA. Aristianae.* 98) Iust. C. om. iuxta leg. placita. 99) V. Mai. auxilio. 100) Iust. C. uteris. 101) Iust. C. in integrum. 102) Iust. C. tibi comp. 103) Iust. C. animadverteret. 104) Iust. C. pergit: ideoque non est tibi necessarium adversus immodicas donationes auxilium ad instar inofficiosi testamenti. 105) Ita quoque L. 6. cit., sed L. 4. habet *Dat. VI. id. Febr.* 106) Hoc rescriptum mutatum exstat in L. 2. Iust. C. de don. quae sub modo (8,55). *Imp. Diocl. et Max. AA. et CC. Zenoni.* 107) Iust. C. rerum tuarum. 108) Iust. C. qui accipit. Rudorff. corrigi vult quae accepit. 109) Iust. C. donatio valet, et loco sequentium haec habet: cum etiam ad tempus certum vel incertum ea fieri potest, lege scilicet, quae ei imposita est, conservanda. Subscriptio eadem est. 110) Ita Rudorff. ex Iust. C.; V. Mai. ad te. Buchh. a te. 111) Una vel duae litterae legi nequeunt. Mai. 112) Ita V. pro arbitrii. 113) Ita V. Mai. 114) Haec inter versus alia manu addita sunt. Mai. 115) Buchh. suppl. vel apud acta facta perfecta sit donatio. 116) Buchh. temperari aditus praeses provinciae praecipiet. 117) Haec quoque alia manu addita sunt. Mai. 118) Est L. 3. Iust. C. de don.; quae sub modo (8,55.), inscr. *Idem AA. et CC. (Diocl. et Max.) Marcellae.* ex qua

*pus id, quod donatum est, alii restituatur*¹¹⁹, *veteris iuris auctoritate rescriptum est, si is, in quem liberalitatis compendium conferebatur, stipulatus non sit, placiti fide non servata*¹²⁰ ei, qui liberalitatis auctor fuit, vel heredibus eius condictionis actionis persecutionem competere. sed cum postea benigna iuris interpretatione divi principes ei, qui stipulatus non sit, utilem actionem iuxta donatoris voluntatem decernendam esse¹²¹ admiserint, actio, quae sorori tuae, si in rebus humanis ageret, potuit decerni¹²² s tibi adcommodabitur. PP. Sirmii¹²³

§. 287. Constantinus et Caess.
nec ea, quae matres in filios contulerunt
tunt. Sane si generaliter r
vel mancipatione totius patrimonii¹²⁴
est, id quod donatum est, stare non
transferri non valeat qu
li possit rectorem provinciae interp
Licinio V. et Crispo cons. (318.)

§. 288. Greg. lib. XIII. tit. 125 Divus¹²⁶ imp. Probus Massiciae R. est, siquidem donaturam¹²⁷ te, quae d menta¹²⁸ fecisti, aut eundem, cui don perfectam ac solam tibi p
non posse, quando apud te eius rei proprietates
functiones¹²⁹ vel per eum, cui donata res non erat, vel ab actoribus ipsius nomine celebratae non tibi obesse¹³⁰
iustum magistrum sum
cum comminatione vide
praeinitione allega, ut si prae
latur. PP. VI. kal. Ian. Messala et Grato cons. (280.) |

22. b. §. 289. stipendiarii vel tributarii donatio¹³² perficitur. Pone igitur sollicitudinem egit non tradidisse ea, vel quae spernenda non sunt. PP. non. Oct.
§. 290. a fides adiuvet. Ceterum lem declarat¹³³ voluntatem onem ab eo perfecisti, siquidem feminis¹³⁴ in familia degentibus pater don s adeo emolumenti tribuat les, quod tibi¹³⁵ ex patris rebus iure res tuorum inquietudinem, siqua

. portionem, quae tibi ex bonis patris um¹³⁶ voluntas perseverans t, vel etiam fundi ex pecunia a patre m tibi tradita, ac postmodum tit¹³⁷ facta numerans, quod pence dat. III. kal. Oct. Verona

§. 291. donationem in te conlatam, licet¹³⁸ in potestate in diem novissimum¹³⁹ vitae voluntas arc: nam tu eorum, quae praetulisti fiat contra voluntatem defuncti arbitrum¹⁴⁰ divisioni dabit, qui in tare debet, ut tibi istae res portio¹⁴¹ ex legibus ab intestato debita¹⁴¹ PP. V. kal. Ian. Treveris II. cons.

§. 292. donatio¹⁴² quidem a patre in filium si in eadem voluntate pater novissimam^{143*} voluntas quam in extremam^{143*} portio, quae ab intestato debetur, | inlibata servetur. Iuxta quae adi correctorem virum¹⁴⁴ clarissimum, amicum nostrum, et ea, quae in precem contulisti, adlega; qui in examinationibus eam sententiam promet, quam iuris atque aequitatis ratio dictaverit. PP. Mediolano^{143**}, VII. kal. Ian. Tusco et Anullino cons. (295.)

§. 293. Idem Aur. Luciano¹⁴⁴. In donatione rei tributariae circa exceptam et non exceptam personam legis Cinciae nulla differentia est; cum et vacuae possessionis inductione celebrata in utriusque persona perficiatur, et si hanc secutam post huiusmodi placitum non constet, manifeste nec coepta videatur. quapropter in his quidem, quae solo tributario consistunt, a maiore V et XX annis in vacuum inductos possessionem ostendi convenit; rerum autem mobilium sive moventium, si [non]¹⁴⁵ excepti fuistis, quae mancipi sunt, usucapta vel mancipata post vel antea maiore¹⁴⁶ tempore a vobis anni possessa avocari non possunt; nec mancipi vero, traditione facta, propter eiusdem interdicti potestatem similis possessionis probatio necessaria est. nam si exceptus fuisti, privignus tum constitutus, sola traditio sufficit. Quod autem res¹⁴⁷ tibi ab herede donatricis distractas¹⁴⁸ esse proponis, duplicari¹⁴⁹ tibi titulum possessionis non potuisse con-

restituere licuit, quae V. et Mai. non habent. 119) Mai. in add. restitui. in contextu habet rescripti. 120) Iust. C. impleta, 121) Iust. C. competere. 122) Iust. C. competeat, tibi adcommodabitur. 123) Subscr. Iust. C. est PP. XI. kal. Octobr. ipsis IV. et III. cons. (290.) 124) Suppl. Buchh. 125) Haec verba Mai. uucis inclusit. 126) Ita Mai.; V. d. linea traiecta. 127) Ita Buchh., V. Mai. donaturum. 128) Bg. Rudorff. prop. documenta. Buchh. instrumenta. 129) Mai. siones. Verba L. 4. Iust. C. de donat. (8. 54.) Imp. Probus A. Marsiae. Si functiones [exactiones vel tributa] per eum rel. 130) Ex Iust. C. restituimus quae Mai. non habet. Habet autem Iust. C. celebratae sunt, tibi obesse non potest. 131) In Iust. C. est PP. V. kal. Ian. 132) Ita Buchh.; Rudorff. prop. Donatio praedii stip. vel trib. sine traditione non perficitur. 133) V. dederat mox declarat. Mai. 134) Alia manu in marg.

adscripta est v. feminis. Mai. 135) Ita vel sibi in V. esse videtur. Mai. 136) Rudorff. in diem novissimum. Buchh. usque ad diem vitae supremum. 137) Ita V. vel tat Mai. 138) Prima manu dicit. Mai. 139) Ita Rudorff. et Buchh. 140) Ita Rudorff. Buchh. 141) Suppl. Buchh. 142) Ita Buchh. Mai. vidit ratio et rest. portio. 143) Buchh. suppl. filiumfamilias collata ipso iure rata non est; quodsi. 143*) Nos restituimus. 143**) Cf. supra not. 55. 144) Pars huius rescripti est L. 4. Iust. C. de contrah. empt. (4. 38.), inscr. Iidem AA. (Diocl. et Max.) Luciano. 145) Ita ins. Rudorff. Malim moventium nisi. Bg. 146) V. a maiore, sed a videtur expuncta. Excidisse nonnulla putat Mai. propter v. eiusdem interdicti. 147) Incipit L. 4. cit. a verbis: Cum res tibi donatas ab herede. 148) Iust. C. tibi distractas. 149) Ex Iust. C. qui habet proponas, intelligere debueras duplicari. Blum. duplicare

stat; sed ex perfecta donatione¹⁵⁰ dominum factum¹⁵¹ frustra emisse, cum rei propriae emptio non possit consistere; ac tum¹⁵² demum tibi profuerit¹⁵³, si ex donatione te non fuisse dominum monstratur¹⁵⁴. sane quoniam omnia vobis ab eo donata et tradita dicitis¹⁵⁵, ad hoc a filio facta venditione¹⁵⁶ rerum maternarum adferre perfecta etiam donatione poterit^{156*} defensionem, *ne vel*¹⁵⁷ exemplo inofficiosi testamenti possit haec avocare. Quibus¹⁵⁸ omnibus praeses provinciae suam notionem praebebit. PP. IIII. kal. Iun. Diocletiano et Maximiano V. et IIII. cons. (293.)

§. 294. Papinianus¹⁵⁹ libro XII. *Resp.* Quod pater filiae, quam habuit ac retinuit in potestate, donavit, cum eam donationem testamento non confirmasset, filiae non esse respondi. nam et peculia non praelegata communia fratrum esse constabat. Diversa ratio est contra legem Cinciam factae donationis: tunc enim exceptionem voluntatis perseverantia doli replicatione perimit¹⁶⁰. Cum¹⁶¹ pater filiis, quos habuit ac retinuit in potestate, donat, nihil prodest non mutari voluntatem, quoniam quod praecessit totum inritum est. unde cum filius in divisione bonorum penes fratrem quod pater donaverat, errore lapsus reliquit, portionem eius non esse captam usu Servio Sulpicio placuit; quod neque frater ipse donaverat, neque pater donare poterat¹⁶². | Cur ergo quod vir uxori dedit, morte soluto matrimonio, si voluntas perseveravit, fini decimarum¹⁶³ auferri non oportere maximi principes nostri suaserunt, et ita senatus censuit? Sed nimirum liberi, qui repulsam donationis auctoritate iuris tulerunt, aliis rationibus ad bona patris perveniunt; ac plerique plus habere¹⁶⁴ quam fratres iurgis eiusmodi contendunt. §. 295. Impp. Severus et Antoninus Augg. Atilio Natali militi¹⁶⁵. Si frater tuus in potestate patris in diem mortis perseveravit, donationes, quas a patre in eum conlatas esse adfirmas, nullius esse momenti dubitare non debes. de patris igitur bonis dividendis cum fratre tuo apud eum, de quo meres¹⁶⁶, consistet. PP. XIII. kal. Sept. Faustiano et Rufino cons. (210.) §. 296. Papinianus lib. II. *Resp.* Donationem, quam pater in filium, quem in familia retinuit¹⁶⁸, frustra contulit, arbiter hereditatis dividendae non sequitur. et ideo si frater coheres apud fratrem suum possessionem errore iuris lapsus reliquerit, usucapio partis non erit.

te tibi. 150) Iust. C. *ex donatione et traditione.* 151) Iust. C. *ins. te.* 152) Iust. C. *tunc.* 153) Iust. C. *profuit.* 154) Iust. C. *demonstratur.* 155) Iust. C. *omnia bona tibi* [Blum.: recte! V. *bona r*] *ab ea don. et trad. dicis.* [Blum.: recte!] 156) Iust. C. *et a filio facta venditio.* 156*) Blum. *poteris.* 157) Ita Iust. C. — V. *prima manu defensionem, secunda defensione in.* Mai. *defensionem ne.* 158) Haec et subscriptionem I. C. non habet. 159) In marg. schol. *Nihil prodesse filiofamilias donatum, si[t] non confirmetur donatio, quamvis pater non mutaverit voluntatem. Et sequens et tertia. Infra pag. X. adnota . . . similis huic inc. adnot . . .* 160) Ita Kell. et Rudorff. — V. Mai. *excepti . . . replicationem perimit. secunda manu replicatione perimitur.* Blum. et Bark. prop. *exceptio . . . replicatione perimitur.* 161) Mai. *ins. vult vero.* 162) Inferiore in marg. huius pag. litteris magnis in-

§. 297. Divi Diocletianus et Constantius¹⁶⁹ Clodiae Iuliae Ptolemaidi¹⁷⁰. Cum matrem tuam donationis instrumenta in neptem suam fecisse, nec ea tradidisse dicas, in dubium non venit liberalitatem, quoniam adsignatis instrumentis minime coepta est, invalidam esse. Igitur ut querella¹⁷¹, quae inter vos orta est, cognita causa comprimatur, a viva matre tua neque instrumenta, neque possessionem traditam esse ostende. PP. IIII. non. Nov. Suneata¹⁷², Diocletiano Aug. II. et Aristobolo cons. (285.)

§. 298. Paulus lib. LXXI. ad edictum ad Cinciam. Personae igitur cognatorum excipiuntur in his verbis „sive quis cognatus cognata¹⁷³ inter se, dum sobrinus „sobrinave propiusve eos, et sive quis in alterius potestate matrimoniove¹⁷⁴ erit, qui eos hac cognatione „attinget, quorumve in potestate matrimoniove¹⁷⁴ erit, „eis omnibus inter se donare capere liceto.”

§. 299. Item. Quinque igitur gradus pleni excepti sunt, et ex sexto una persona, sobrinus et sobrina.

§. 300. Item. Excipiuntur et ii, qui in potestate eorum vel manu mancipiove, item quorum in potestate manu mancipiove crunt.

§. 301. Item. Ita¹⁷⁵ si is, qui¹⁷⁶ in eo gradu est, in potestate habeat eum, qui mihi longiore gradu^{20. b.} sit, dare¹⁷⁷ ei potero: sic et lex Furia scripta est: eo amplius, quod illa lex sex gradus et unam personam ex septimo gradu exceptit, sobrinum natum.

§. 302. Item. Excipiuntur et adfinium personae, ut privignus, privigna, noverca, vitricus, socer, socrus, [gener¹⁷⁸] nurus, vir et uxor, sponsus, sponsa.

§. 303. Item. Sed in hac¹⁷⁹ adfines qui sunt tempore donationis excipiuntur. Idemque etiam divus Pius rescripsit: leges enim quae voluissent etiam eos excipere, qui fuissent, nominatim id cavisse.

§. 304. Item. Excipit tutorem, qui tutelam gerit, si dare velit; quia tutores quasi parentes proprii pupillorum sunt: nam permisit eis [in]¹⁸⁰ infinitum donare. Contra, ut possit pupillus donare, non exceptit.

§. 305. Item. Item¹⁸¹ excipit „siquis mulieri virginive cognatus dotem conferre velit.” igitur quocumque gradu cognatus dotis nomine donare potest.

§. 306. Item. Quaesitum an et cognata cognatae ultra exceptam¹⁸² donare possit? Labco scribit non posse; sed ratio aequitatis aequae¹⁸³ in feminis est.

§. 307. Item. Item¹⁸⁴ excipit „siquis a servis¹⁸⁵,

clinitatis scribitur *CFCNUS.* Mai. 163) Ita V. *accentibus positus supra marm.* Hass. prop. *perseveravit sine dierum, auferri.* cf. tamen Ulp. *fragua. tit. XV.* 164) Ita V. recte; Mai. prop. *habent.* 165) In marg. *Quod supra.* 166) Ita V. Mai. — Buchh. *sub quo meres.* 167) Ita V. an XII? Mai. 168) In marg. *Quod supra.* 169) Ita Buchh.; V. Mai. *Constantinus.* 170) In marg. *Donationem non adsignatis instrumentis non valere.* 171) Ita Mai.; V. *q. trajecta linea. An quaestio?* 172) Ita V. Mai. 173) Mai. prop. *cognatave.* 174) Wenck. prop. *manu mancipiove.* [sed nihil mutandum est. 175) Corr. *itaque.* Mai. 176) Ita Mai.; V. *quique aut quique.* 177) Corr. *donare.* Mai. 178) Suppl. Wenck. 179) Ita V.; *supple lege.* 180) Ita Rudorff. alii. 181) Ita V. 182) Corr. Rudorff. — V. Mai. *exceptum.* 183) Id vel *aequa, sive eadem* prop. Rudorff. et Kell. — V. Mai. *ea, quae.* 184) Ita V. 185)

quique pro servis servitute servierunt, accipit, dicitur¹⁸⁵. his verbis „siquis a servis suis“ liberti continentur, ut patronis dare possint. sequentibus vero excipitur, ut is, qui bona fide servit, si postea liber pronuntiat sit, possit dare ei, cui servit. Sabinus utraque scriptura^{186*} contineri et bis¹⁸⁷ idem dictum.

§. 308. Item. Sed tantum patronum a liberto excipit. quidam putant etiam liberos patroni exceptos, quoniam libertus continetur servi appellatione: et sicut in XII tabulis patroni appellatione etiam liberi patroni continentur, ita et in hac lege.

§. 309. Item. Contra autem^{187*} liberti a patronis excepti sunt? et hoc iure utimur, ne excepti videantur, ut et dare et capere¹⁸⁸ lex eis¹⁸⁹ permittat.

§. 310. Paulus lib. XXIII. ad edictum de brevibus. Perficitur donatio in exceptis personis sola mancipatione vel promissione; quoniam neque Cinciae legis exceptio obstat, neque in factum „si non donationis causa mancipavi vel promisi me daturum“. idque et divus Pius rescripsit.

§. 311. Item. Sed in persona non excepti sola mancipatio vel promissio non perficit donationem: in rebus mobilibus, etiamsi traditae sint, exigitur ut et interdicto *Utrubi*¹⁹⁰ superior sit is, cui donata¹⁹¹ est,

20. a. sive mancipi mancipata sit, sive nec mancipi tradita.

§. 312. Divi Diocletianus et Constantius Aurelio Onesimo.¹⁹² Successoribus donatoris perfectam donationem revocare non permittitur; cum imperfectam perseverans voluntas per doli mali replicationem confirmet. unde aditus praeses provinciae si de possessione te pulsum animadvertit, nec annus excessit, ex interdicto Unde vi restitui rem¹⁹³ cum sua causa providebit; vel si hoc tempus finitum est, [per]¹⁹⁴ formulam promissam, quasi¹⁹⁵ nullas vires donationem habuisse dicatur, quaestione facti examinata iure praeses provinciae sententiam ferre curabit. PP. VIII. kal. Mart.

Diocletiano V. et Maximiano IIII. cons. (293.)

§. 313. Idem Laelio Sempronio Laeporio.¹⁹⁶ Donatio praedii, quod mancipi est, inter non exceptas personas traditione atque mancipatione perficitur; eius vero, quod nec mancipi est, traditione sola. Si igitur patrona tua in rebus humanis agens supradicto iure ex causa donationis, retento sibi usufructu, ad te eundem fundum transtulit, intellegis ius tuum satis esse manumitum; si tamen¹⁹⁷ cum moretetur patrona, quam praedium donasse commemoras, possessionem rei donatae non revocavit. Iuxta quae aditus is, cuius de ea re notio est¹⁹⁸, auctoritatem suam interponet. Dat. pridie kal. Apr. Diocletiano Aug. VI. et Constantio II. cons. (296.)

§. 314. Idem Aureliae Apollonidae. In filium a patre donationum conscribitis instrumentis, cum in vacuum inductum possessionem horum lectio manifestat.¹⁹⁹ Ceterum sine dubia facti quaestione divus Titus Antoninus parens noster necessariis angustis rationem²⁰⁰ eius consortii, quod²⁰¹ nascendi tempore liberis et parentibus datur, cogitans²⁰² non admitti scrupulosam inquisitionem statuit; nec idcirco patris indignatione posse donationem iustam unquam rescindi summa cum ratione placuit. PP. V. id. Nov. Melantia, Caesa. cons. (294.)^{202*}

§. 315. Idem Ulpiae Rufinae.²⁰³ Cum²⁰⁴ ex causa donationis uterque dominium rei tributariae vindicetis, eum, cui priori possessio vel soli tradita est, haberi potior rem²⁰⁵ convenit. Dat. XII. kal. Mart. Dorocortoro²⁰⁶, Tiberiano et Dione cons. (291.)

§. 316. Idem Aug. Homoneae.²⁰⁶ Si non est in vacuum possessionem ex causa donationis inductus is, contra quem supplicas, nulla ratione tributarii praedii dominus constitutus extraneus vindicationem habere potest. . . .

XXVIII.

Buchh. suppl. suis propter seqq. 186) Hass. prop. ditor. 186*) Buchh. ins. idem. 187) Ita Mai.; V. his. 187*) Buchh. loco autem prop. an item. 188) Rudorff. prop. nec dare nec capere, prob. Wenck.; Hass. ut excepti vid. ut et cap. Nihil mutandum censeo. 189) V. Mai. eius. 190) Coni. Sav.; V. vel. Kell. prop. uti possidetis. Mai. corr. vel interdicto. 191) Hass. ins. vult res. 192) In marg. schol. Nec imperfectam donationem a successoribus [non] posse revocari. Videtur deleta non. Mai. 193) Ita Rudorff. et Buchh.; V. te. Mai. prop. te cum tua causa. 194) Suppl. Rudorff. 195) Buchh. formula praemissa qua si; Hass. formula praemissa, quodsi nullas vires donationem habuisse dicatur. 196) Schol. Donatio praedii (sic) mancipi ab eo, quod non mancipi est, in quo discrepet. 197) Schol. Donationem praedii patronae in libertum ita firmam esse, si possessionem eius, cum moretetur, non revocavit. 198) Ita Mai.; V. cderne. singulis litteris linea superimposita. 199) Schol. Tra-

ditionem inter parentes et filios non requiri: nec patris indignatione[m] iustam donationem debere rescindi. 200) Ita Wenck.; V. Mai. ratione. 201) Rudorff. Buchh. ins. a. 202) Rudorff. prop. consulens. sed vid. annot. praeced. 202*) Mai. habet 294. 300. 302? 203) In marg. schol. Si in causa donationis duo sibi dominium rei tributariae vindicent, potior esse cui possessio tradita est. 203*) Eadem fere verba inveniuntur in fine L. 15. C. de rei vind. Idem AA. et Caesa. Aureliae Philoxenae. Quotiens duobus in solidum praedium iure distrahitur. . . ; cum, etsi ex causa donationis utrique dominium rei vindicetis, eum cui priori possessio soli tradita est haberi potior conveniat. Dat. II. kal. Octobr. AA. cons. (293.) 204) Ita Mai.; V. portionem. 205) Buchh. corr. Dorostoro. 206) Schol. Eum, cui non sit tradita possessio, rem ex donatione sibi vindicare non posse.

DE COGNITORIBUS

ET

PROCURATORIBUS.

b. §. 317. . . . *apud acta facta*¹ | procuratori haec satisfactio remitti solet. nam cum apud acta non nisi a praesente domino constituatur, cognitoris loco intelligendus est. Ad defendendum cognitore constituto dominus, non cognitor, actori satisfacere cogendus est: cum vero procurator defensurus intervenit, non dominus, sed procurator iudicatum solvi satisfacere compellitur. quae satisfactio adeo necessaria est, ut eam remitti non posse², etiamsi apud acta procurator constituatur, divus Severus constituit. cognitore enim interveniente iudicati actio³ domino vel in dominum datur: non alias enim cognitor experietur⁴ vel ei actioni⁵ subicietur, quam⁶ si in rem suam cognitor factus sit. interveniente procuratore iudicati actio ex edicto perpetuo ipsi et in ipsum, non domino vel in dominum competit.

§. 318. Ulp. lib. VIII. ad edictum. Non⁷ tamen sic putat certis verbis cognitorem dari debere, ut⁸ siquid fuisset adiectum vel detractum, non valeat datio, ut in legis actionibus.

§. 319. P. 9 Etiam Graecis verbis cognitorem dari posse inter omnes constat.

§. 320. Secuntur haec verba „et qui¹⁰ eam, quam in „potestate habet¹¹, genero mortuo, cum eum mortuum „esse sciret, [intra id tempus, quo elugere virum mortuis est, antequam virum elugeret¹²,] in matrimonium „conlocaverit, camve sciens uxorem duxerit¹³; et qui „cum, quem in potestate haberet, earum quam¹⁴ uxorem ducere passus fuerit¹⁵, quae virum, parentem, liberosve suos, uti mos est, non eluxerit; quae, cum in „parentis sui potestate non esset, viro mortuo, cum eum „mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere „virum moris est, nupserit”.

§. 321. „Parentem”, inquit¹⁶. Hiç omnes parentes accipie utriusque sexus: nam lugendi eos mulieribus moris est. quamquam Papinianus lib. II. Quaestionum etiam a liberis virilis¹⁷ sexus lugendos esse dicat; quod nescio ubi legerit. sed quatenus extendatur parentum

appellatio^{17*} non est definitum apud quemquam. itaque erunt lugendi etiam ex feminino sexu parentes. liberos similiter accipere debemus et nepotes et deinceps ulteriores exemplo parentum. Lugendi autem sunt parentes anno, item liberi maiores X annorum aequo anno. quem annum decem mensuum¹⁸ esse Pomponius ait. nec leve argumentum est annum X mensuum¹⁸ esse, cum minores¹⁹ liberi tot mensibus elugeantur, quot annorum decesserint, usque ad trimatum; minor trimo non lugetur, sed sublugetur; minor anniculo neque lugetur, neque sublugetur.

§. 322. . . . XXXIII. 20 Verba autem edicti haec sunt „Alieno nomine, item per²¹ alios agendi „potestatem non faciam in his causis, in quibus ne²² „dent cognitorem, neve dentur, edictum comprehendit.”

§. 323. Quod ait „alieno nomine²³, item per alios” breviter repetit duo edicta: | cognitorium²⁴ unum, quod 62. a. pertinet ad eos, qui dantur²⁵; ut qui prohibentur vel dare vel dari cognitores, iidem²⁶ et procuratores dare darive arceantur.

§. 324. Ob²⁷ turpitudinem et famositatem prohibentur quidam²⁸ cognituram suscipere, adsertionem non²⁹, nisi suspecti praetori.

§. 325. Divi Diocletianus et Constantius Aur. Pantiae. Actor rei forum sequi debet, et mulier quidem facere procuratorem sine tutoris auctoritate non prohibetur. siquam itaque habes actionem, experiri magis iure, quam adversus ea, quae pro tuo³⁰ statuta sunt, quaecumque postulare debes. PP. V. id. Nov. Heracliae, Augg. V. et IIII. cons. (293.)

§. 326. *Idem*³¹ Aur. Agemacae. Actor rei forum, sive in rem, sive in personam sit actio, sequitur. unde perspicis non eiusdem provinciae praesidem adeundum, ubi res, de quibus rebus³² agitur, sitae sunt, sed in qua³³ is, qui possidet, sedes ac domicilium habet. In rem actio privati iudicii quaestionem continet. Dominae praesentia³⁴ si procurator agat vel defendat, satisfactioem recte postulat. nam procuratorem tam puellam

1) Ita supplevi. Kell. *praesentis*. 2) Ita Mai.; V. *possit*. 3) Ita Kell. -- V. Mai. *iudicatio*. 4) Ita emendavi, prob. Muehlenbr.; V. Mai. *cognitori experitur*. 5) V. Mai. *actio*. 6) Ita Mai.; V. *q. iam linea superducta, i. e. quoniam*. 7) Ita Buchh.; Mai. *ad edictum non tamen rel.* 8) Ita Mai.; V. *u linea superposita*. 9) Haec littera rubro et quidem vix superstitite colore scripta est. Mai. 10) Haec verba edicti inveniuntur in L. 1. D. de his qui not. inf. 11) L. 1. cit. *quae in pot. eius esset*. 12) Haec excidisse Mai. non vidit. 13) In L. 1. cit. est *quis duxerit, non iussu eius, in cuius potestate est*. 14) Ita V. -- L. 1. cit. *habet eam, de qua supra comprehensum est*. 15) Spatium vacuum. Mai. -- L. 1. cit. *sequentia non habet*. 16) V. Mai. *inquid*. 17) Ita Mai.; V. *viriles*. 17*) Mai. (et V?) *apellatio*. 18) Ita

V. 19) Ita Mai.; V. *minoris*. 20) Ita videtur in V. Haud scio an legendum sit *Paul. ad edict. lib. LXXIII. vel Ulp. ad ed. lib. LXXVII*. Mai. Priorem scripturam Buchh. recepit. 21) Ita Mai.; V. *post*. 22) Ita V.; Mai. *neue*. 23) Spatium vacuum. Mai. 24) An: *edicta cognitorum vel cognitoria?* 25) Excidisse puto tale quid: *alterum ad eos, qui dant cognitores; ut qui rel.* Plura suppl. Buchh. 26) V. Mai. *idem*. 27) Vix tantum spatium est, ut scribi possit *idem*. Mai. 28) Ita V. Mai.; Buchh. *prop. quidem*. 29) Mai. *adsertionem, non nisi. et ante ads. inseri vult ob. Perperam*. 30) Aut *pro te*, aut *pro tuo commodo* legendum est. (Sed ne sic quidem locus sanus est. Bg.) 31) Ita Buchh. In margine esse *quod XII. vel quod ait* annot. Mai. 32) V. *de quibus res ubi*. Mai. om. *rebus*. Correx. Bg. 33) Ita Mai.; V. *quas*. 34) An

tutore auctore, quam adultam posse facere nulli dubium est. PP. Sersum³⁵ XVIII. kal. Feb. cons. ss.³⁶ (293.)

§. 327. . . .³⁷ Lib. XXI. R. Mulieres quoque et sine tutoris auctoritate procuratorem facere posse.

§. 328. Lib. II. R. Procurator³⁸ absentis, qui pro evictione praediorum, quae vendidit, fidem suam adstrinxit, etsi negotia gerere³⁹ desierit, obligationis tamen onere praetoris auxilio non relevabitur⁴⁰.

§. 329. Sub condicione cognitor non recte datur, non magis quam mancipatur aut acceptum vel expensum fertur. nec ad rem pertinet, an ea condicio sit inserta, quae non expressa tacite inesse videatur.

§. 330. Lib. II. R. P.⁴¹ respondit, si procurator absentis aliquam actionem absentis nomine inferre velit, cogendum eum adversus omnes absentem defendere.

§. 331. Lib. II. R. Quoniam praesentis procuratorem pro cognitore placuit haberi, domino causa cognita dabitur, et in eum, iudicati actio.

§. 332. Procurator⁴² absentis, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat;⁴³ et ideo nec iudicati actio post condemnatum procuratorem in dominum datur, aut procuratori, qui vicit, denegatur.

§. 333. Lib. XV. R. Absentis procuratorem satisfacere debere de rato habendo recte responsum est. multis enim casibus ignorantibus nobis mandatum solvi potest, vel morte vel revocato mandato⁴⁴. Cum autem certum est mandatum perseverare, id est cum praesens est dominus, satisfactionis⁴⁵ necessitas cessat. |

59. b. §. 334. dotis nomine effici⁴⁶ . . . vel sponsorem reversum conveniat . . . vel opus novum⁴⁷ facientem prohibeat . . . vel furtum mihi facientem⁴⁸ deprehendat non furti manifesti actionem⁴⁹ . . . acquirit actionem non mirum . . .

absentia? 35) Ita V.; Buchh. prop. Sestini. 36) Signa significat *suprascriptis*, Mai. 37) Buchh. suppl. *Papinianus*. 38) Est L. 67. D. de procur. *Papinianus lib. II. Responsorum. Procurator, qui rel.* 39) Dig. *agere*. 40) Dig. *levabitur*: nam. rel. vide in §. 332. 41) *Paullum*, non *Papinianum* intellegit Buchh., non satis idonea ratione. 42) L. 67. D. de proc. ita pergit: *nam procurator, qui rel.* 43) *Sequentia* in L. 67. cit. non leguntur. 44) Ita Mai.; V. *mandata*. 45) Ita Kell.; V. *Mai dationis*. 46) Sensus esse videtur: *si procurator mulieris interpellat maritum dotis nomine, efficit, ut actio rei uxoriae heredibus quaeratur*. Locum sumptum esse crediderim ex *Paulli lib. I. Manualium*, unde etiam L. 72. D. de procurat. sumpta est. Cf. quoque L. 24. §. 2. D. de usuris. inser. *Paul. lib. XXXVII. ad edictum*. 47) Ita restitui. An conv. intra biennium?—Buchh. *interpellat vel opus nov.* quae versum non explent. 48) Ita etiam Buchh. ex L. 24. §. 2. cit. 49) Ita legendum esse puto. 50) Ita Buchh. 51) L. 72. cit. *Per procuratorem non semper acquirimus actiones, sed retinemus: veluti si rel.* 52) L. 72. cit. habet: *veluti si reum conveniat intra legitimum tempus*. 53) L. 72. cit. *vel si proh. op. n. fieri, ut interd. nobis utile sit q. v. a. cl.; nam et hic pristinum ius nobis conservat.* 54) Ita restitui. Mai. *ne ut*. Sensus postulat, ut legamus: *Actor mun. si agat (ita Blum.) ex edicto de rato et*

cant; Iulianus, etsi m procurator⁵⁰ denuntiet n

fiduciae actionem

retinemus⁵¹, velut si m sponsorem

conveniat intra biennium⁵² vel si prohibeat opus

novum fieri interdictum nobis utile est Quod vi aut

clam⁵³

et acquirit actionem si

§. 335. Actor municipum cogitur, interdum neutrum⁵⁴ iudicium⁵⁴

accipere cogitur, quod iudic

sicut in cognitore iisdem⁵⁵

casibus, quibus et cognitor nec tamen recte⁵⁶

ei solvitur, sicut nec cognitori⁵⁷

adversus omnes defendere⁵⁷

defendere intellegitur⁵⁸ si

satis dederit; ceterum⁵⁹ ad-

iuvare debet, sicut⁵⁹

§. 336. Lib. I. Sententiarum. Cum quo agitur

pro praede litis et vindiciarum adversario⁶⁰

Si in personam⁶¹ sit actio d

in rem pro praede litis et vindiciarum⁶²

Actoris⁶³ procurator non solum absentem defendere, sed et rem ratam dominum habiturum satisfacere cogitur.

§. 337. Procurator ante g

accipere iudicium⁶⁴

§. 338. Divi Diocletianus et Constantius

citra⁶⁵ mandatum domini⁶⁶ |

. domino a procuratoribus dis-

tra⁶⁶ ex superfluo autem ea, quae procurator⁶⁶

confirmare⁶⁶ desideras. nam prin-

. temporis terminos perpe-

. Mart. Nicomediae

§. 339. condemnato⁶⁷ quae periculum ignominiae

vere et defendere cogitur. cf. L. 33. §. 3. D. de procur. et L. 6. §. 3. D. quod cui. univ. nom. 55) Ita Blum.

cf. L. 6. §. 3. cit. *Actor itaque iste procuratoris (cognitoris) partibus fungitur, et iudicati actio ei ex edicto non datur, nisi in rem suam datus sit.* 56) Ita Blum.; Buchh. *morte*. 57) Ita restitui. 58) Supple: *recte, aut boni viri arbitrato def. intellegitur.*

59) Ita Blum. 60) Ita Blum. 61) Ita Buchh.; V. *Mai in persona*. 62) *Paulli sententia haec esse videtur: Is, cum quo agitur, vel iudicatum solvi vel pro praede litis et vindiciarum satisfacere debet: si in personam sit actio, de iudicato solvendo cavere debet; si vero in rem, pro pr. lit. et vind.* 63) Haec *Mai* ex Consult. vet. *ICti*, c. 3. restituit, ubi eadem verba ex *Paulli lib. I. Sententiarum* leguntur. 64) *Sententiam hanc esse puto: Procurator ante quam actionem postulet, vel iudicatum solvi satisfacere debet, accipere iudicium non cogitur.* 65) Hoc rescriptum esse L. 19. C. de procurat. propter nonnullorum verborum concordantiam minus recte credit *Wenck*. 66) Ita restitui. *Sententia est: Citra mandatum domini gestus nullius momenti sunt. Ideoque quae invito domino a procuratoribus distracta comparasti, auferri tibi possunt. Ex superfluo autem ea, quae procuratores ex mandato domini gesserunt, confirmare desideras.* 67) *ita restitui* *re procurator* *periculum igno-*

ADDENDA ET EMENDANDA.

- Pag. 239. §. 18. vers. 3. lege: Valeriano
- 245. - 41. - 2. - : fru-
 - - - - 4. - : certo
 - - - - 6. - : emptorem
 - - - 43. - 3. - : vindicationem
 - - - - 4. - : Subscripta
 - - - 44. - 4. - : actionem.
 - 246. - 47. - 1. - : deduci
 - - - - 7. - : actione
 - - - 50. - 5. - : usufructu
 - - - - 7. - : fundum
 - - - - 8. - : mancipa-
 - 247. - 50. - 2. - : in
 - - - - 7. - : possit?
 - - - 51. - 2. - : potestate
 - - - - 3. - : heredibus
 - - - - 6. - : ut
 - - - 53. - 1. - : Item.
 - - - - 4. - : in
 - - - 55. - 7. - : stipulatio
 - - - 57. - 1. - : morte
 - - annot. 30. lege: stip. serv. (45. 3.)
 - 249. §. 67. vers. 5. - : veteribus
 - 251. annot. 78. lege: Dig. Flor. habent Iulianus lib. XXX. Dig.
 - 266. §. 161. vers. 5. lege: potiozem
 - 267. annot. 66. Rudorff. suppl.: civilia proderit.
 - 268. §. 174. ita supplevit Rudorffius: Haec de sacerdotibus testamento tutoribus datis dixisse sufficiat. si-
mitem autem excusationem consul et praetor habebit, qui magistratus sui tempore testamento
tutor datus est: nam et eo anno, quo quis consul vel praetor vel alias in magistratu potesta-
teve est, testamento eum utiliter dari posse constat.
 - - §. 178. vers. 1. lege: Item.
 - 273. §. 217. Rud. prop.: nobis cognati non excedentes eundem gradum . . . nostris, iive qui in potestate
nostra constituti sunt.
 - - §. 220. Rud. ita restitui posse putat: Memini itaque me suadente, a . . . praetore tutelari Alcimum
. . . viri in cura fuisse detentum, cum . . . necessariusque adolescentis curatorem eum no-
minasset. nam et . . . patroni patronaeque libertus etc.
 - 279. annot. 24. Rudorff. expl.: non minus quidem quam maiores amittendae donationis dispendium contingit.
 - 280. annot. 26, 27. Rud. proposuit: officiis, quibuscum res erit recepta, neglecta utilitas minoris probabitur,
rei etc.
-

LEX DEI

SIVE

INCERTI SCRIPTORIS

**MOSAICARUM ET ROMANARUM LEGUM
COLLATIO.**

CURA

FRIDERICI BLUME.

tutore auctore, quam adultam posse facere nulli dubium est. PP. Sersum³⁵ XVIII. kal. Feb. cons. ss. 36 (293.)

§. 327. . . .³⁷ Lib. XXI. R. Mulieres quoque et sine tutoris auctoritate procuratorem facere posse.

§. 328. Lib. II. R. Procurator³⁸ absentis, qui pro evictione praediorum, quae vendidit, fidem suam adstrinxit, etsi negotia gerere³⁹ desierit, obligationis tamen onere praetoris auxilio non relevabitur⁴⁰.

§. 329. Sub condicione cognitor non recte datur, non magis quam mancipatur aut acceptum vel expensum fertur. nec ad rem pertinet, an ea condicio sit inserta, quae non expressa tacite inesse videatur.

§. 330. Lib. II. R. P.⁴¹ respondit, si procurator absentis aliquam actionem absentis nomine inferre velit, cogendum eum adversus omnes absentem defendere.

§. 331. Lib. II. R. Quoniam praesentis procuratorem pro cognitore placuit haberi, domino causa cognita dabitur, et in eum, iudicati actio.

§. 332. Procurator⁴² absentis, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat;⁴³ et ideo nec iudicati actio post condemnatum procuratorem in dominum datur, aut procuratori, qui vicit, denegatur.

§. 333. Lib. XV. R. Absentis procuratorem satisfacere debere de rato habendo recte responsum est. multis enim casibus ignorantibus nobis mandatum solvi potest, vel morte vel revocato mandato⁴⁴. Cum autem certum est mandatum perseverare, id est cum praesens est dominus, satisfactionis⁴⁵ necessitas cessat. |

59. b. §. 334. dotis nomine effici⁴⁶
vel sponsorem reversum conveniat . . . vel opus novum⁴⁷
facientem prohibeat . . . vel furtum mihi facientem⁴⁸
deprehendat non furti manifesti actionem⁴⁹
adquirat actionem non mirum

absentia? 35) Ita V.; Buchh. prop. *Sestini*. 36) Significat *suprascriptis*, Mai. 37) Buchh. suppl. *Papinianus*. 38) Est L. 67. D. de procur. *Papinianus lib. II. R. Responsorum. Procurator, qui rel.* 39) Dig. *agere*. 40) Dig. *levabitur*: nam. rel. vide in §. 332. 41) *Paullum*, non *Papinianum* intellegit Buchh., non satis idonea ratione. 42) L. 67. D. de proc. ita pergit: *nam procurator, qui rel.* 43) *Sequentia* in L. 67. cit. non leguntur. 44) Ita Mai.; V. *mandata*. 45) Ita Kell.; V. *Mai dationis*. 46) Sensus esse videtur: *si procurator mulieris interpellat maritum dotis nomine, efficit, ut actio rei uxoriae heredibus quaeratur*. Locum sumptum esse crediderim ex *Paulli lib. I. Manualium*, unde etiam L. 72. D. de procurat. sumpta est. Cf. quoque L. 24. §. 2. D. de usuris. inscr. *Paul. lib. XXXVII. ad edictum*. 47) Ita restitui. An conv. intra biennium?—Buchh. *interpellat vel opus nov.* quae versum non explent. 48) Ita etiam Buchh. ex L. 24. §. 2. cit. 49) Ita legendum esse puto. 50) Ita Buchh. 51) L. 72. cit. *Per procuratorem non semper acquirimus actiones, sed retinemus: veluti si rel.* 52) L. 72. cit. habet: *veluti si reum conveniat intra legitimum tempus*. 53) L. 72. cit. *vel si proh. op. n. fieri, ut interd. nobis utile sit q. v. a. cl.; nam et hic pristinum ius nobis conservat*. 54) Ita restitui. Mai. *ne ut*. Sensus postulat, ut legamus: *Actor mun. si agat (ita Blum.) ex edicto de rato ca-*

cant; Iulianus, etsi m *procurator*⁵⁰ denuntiet n
fiduciae actionem

retinemus⁵¹, velut si m *sponsorem*
conveniat intra biennium⁵² . . . *vel si prohibeat opus*
novum fieri interdictum nobis utile est Quod vi aut
*clam*⁵³

et acquirit actionem si
§. 335. Actor municipum *cogitur*,
interdum neutrum⁵⁴ *iudicium*⁵⁴
accipere cogitur, quod iudic

sicut in cognitore *iisdem*⁵⁴
casibus, quibus et cognitor *nec tamen recte*⁵⁶
ei solvitur, sicut nec *cognitori*⁵⁷

adversus omnes defendere⁵⁷
defendere intellegitur⁵⁸ *si*
satis dederit; ceterum⁵⁹ *adiuvare*
debet, sicut⁵⁹

§. 336. Lib. I. Sententiarum. Cum quo agitur . . .
*pro praede litis et vindiciarum adversario*⁶⁰
Si in personam⁶¹ sit actio d

in rem pro praede litis et vindiciarum⁶²
Actoris⁶³ procurator non solum absentem defendere,
sed et rem ratam dominum habiturum satisfacere cogitur.

§. 337. Procurator ante g
accipere iudicium⁶⁴

§. 338. *Divi Diocletianus et Constantius*
citra⁶⁵ mandatum domini⁶⁶ |

. *domino a procuratoribus distra*⁶⁶
*tra*⁶⁶ *ex superfluo autem ea, quae procurator*⁶⁶
*confirmare*⁶⁶ desideras. nam pri-

. temporis terminos perpet.
. *Mart. Nicomediae*
.

§. 339. *condemnato*⁶⁷ quae periculum ignominiae

vere et defendere cogitur. cf. L. 33. §. 3. D. de procur. et L. 6. §. 3. D. quod cui. univ. nom. 55) Ita Blum. cf. L. 6. §. 3. cit. *Actor itaque iste procuratoris (cognitoris) partibus fungitur, et iudicati actio ei ex edicto non datur, nisi in rem suam datus sit*. 56) Ita Blum.; Buchh. *morte*. 57) Ita restitui. 58) *Supple: recte, aut boni viri arbitratu def. intellegitur*. 59) Ita Blum. 60) Ita Blum. 61) Ita Buchh.; V. *Mai in persona*. 62) *Paulli sententia haec esse videtur: Is, cum quo agitur, vel iudicatum solvi vel pro praede litis et vindiciarum satisfacere debet: si in personam sit actio, de iudicato solvendo cavere debet; si vero in rem, pro pr. lit. et vind.* 63) Haec Mai. ex *Consult. vet. ICl.* c. 3. restituit, ubi eadem verba ex *Paulli lib. I. Sententiarum* leguntur. 64) *Sententiam hanc esse puto: Procurator ante quam actionem postulet, vel iudicatum solvi satisfacere debet, accipere iudicium non cogitur*. 65) Hoc rescriptum esse L. 19. C. de procurat. propter nonnullorum verborum concordantiam minus recte credidit *Wenck*. 66) Ita restitui. *Sententia est: Citra mandatum domini gesta nullius momenti sunt. Ideoque quae invito domino a procuratoribus distracta comparasti, auferri tibi possunt. Ex superfluo autem ea, quae procuratores ex mandato domini gesserunt, confirmare desideras*. 67) *Blum. locum ita restituit: Cognitore vel procuratore ex eiusmodi causa condemnato, quae periculum igno-*

itur; quia neque dominus condem-
natus est⁶⁷. et si cogitor in rem
suam⁶⁷. in rem⁶⁸ suam dato bis in
. vel cogitore transfertur
.
§. 340. famae periculum irrogat
. cogitorem dirigere
. actio⁶⁹ popularis cogitorem
. post⁶⁹ litem contestatam admittit
. iudicium⁷⁰ accipere cogitur maxime
. t capitales inimicitias
. permittitur⁷⁰ excusatio cogni-
tori⁷⁰. si suspectus⁷¹ tutor postuletur *defensor-*
rem eius oportere etiam de rato cavere, ne reversus

ille velit retractare quod actum est. Sed non facile
per procuratorem quis suspectus accusabitur, quoniam
famosa⁷² causa est, nisi constet ei a tutore manda-
tum nominatim⁷³.

§. 341. um⁷⁴ de pluribus speciebus
. cavetur, quod edicto praetor perspicien-
dum⁷⁵. facultatem vel a cogitore
. iudicium transferendi⁷⁶
. cogitoris sit affecta-
ta⁷⁷. t possit transferre non
. verba edicti talia sunt »Ei qui cogni-
torem⁷⁷. re⁷⁸. His verbis non solum
. are⁷⁹ autem cogitorem |
.

miniae irrogat, neque dominus neque cogitor vel pro-
curator infamia notabitur; quia neq. dom. condemna-
tus est, neque cogitor vel procurator suo nomine
condemnatur. Optime! reliqua vero non probaverim:
Sed si cogitor in rem suam datus sit vel procurator,
notabitur. Quare cogitore vel procuratore in rem
suam dato bis infamia irrogari potest, si post litem
contestatam in procuratorem vel cogitorem transfer-
tur iudicium. 68) Ita Blum.; Mai. sem. 69) Ita
Blum.; Buchh. male ante l. c. Sensus est: actio popu-
laris cogitorem ante l. c. non admittit; post l. c. ad-
mittit. 70) Ita Blum. De sensu cf. L. 8. §. ult. L. 14.
D. de procur. 71) Haec Buchh. restituit ex L. 39.

§. 7. D. de procur. inser. *Idem* (Ulp.) *lib. IX. ad edi-*
ctum. quae incipit Idem ait, si. 72) Dig. famae. 73)
Sequitur in Dig. aut si etiam absente tutore, quasi
non defenderetur, praetor erat cogiturus. 74) Blum.
suppl. Hoc edictum de plur. spec. loquitur. Primo
enim rel. 75) Ita Buchh. 76) Fortasse legendum
est: facultatem vel a cogitore in dominum, vel a
domino in cogitorem iudicium transferendi. 77) Ita
legendum puto. 78) Supple: Ei qui cogitorem
dedit ex iusta causa (vel causa cognita) permittam li-
tem in se transferre. 79) Blum. et Buchh. dare.
Malim quare autem cogitorem solum nominaveris
rel.

ADDENDA ET EMENDANDA.

- Pag. 239. §. 18. vers. 3. lege: Valeriano
- 245. - 41. - 2. - : fru-
 - - - - 4. - : certo
 - - - - 6. - : emptorem
 - - - 43. - 3. - : vindicationem
 - - - - 4. - : Subscripta
 - - - 44. - 4. - : actionem.
 - 246. - 47. - 1. - : deduci
 - - - - 7. - : actione
 - - - 50. - 5. - : usufructu
 - - - - 7. - : fundum
 - - - - 8. - : mancipa-
 - 247. - 50. - 2. - : in
 - - - - 7. - : possit?
 - - - 51. - 2. - : potestate
 - - - - 3. - : heredibus
 - - - - 6. - : ut
 - - - 53. - 1. - : Item.
 - - - - 4. - : in
 - - - 55. - 7. - : stipulatio
 - - - 57. - 1. - : morte
 - - - annot. 30. lege: stip. serv. (45. 3.)
 - 249. §. 67. vers. 5. - : veteribus
 - 251. annot. 78. lege: Dig. Flor. habent *Iulianus lib. XXX. Dig.*
 - 266. §. 161. vers. 5. lege: potiozem
 - 267. annot. 66. *Rudorff. suppl.: civilia proderit.*
 - 268. §. 174. ita supplevit *Rudorffius*: Haec de sacerdotibus testamento tutoribus datis dixisse sufficiat. si-
mitem autem excusationem consul et praetor habebit, qui magistratus sui tempore testamento
tutor datus est: nam et eo anno, quo quis consul vel praetor vel alias in magistratu potesta-
teve est, testamento eum utiliter dari posse constat.
 - - §. 178. vers. 1. lege: Item.
 - 273. §. 217. Rud. prop.: nobis cognati non excedentes eundem gradum . . . nostris, iive qui in potestate
nostra constituti sunt.
 - - §. 220. Rud. ita restitui posse putat: Memini itaque me suadente, a . . . praetore tutelari Alcimum
. . . viri in cura fuisse detentum, cum . . . necessariusque adolescentis curatorem eum no-
minasset. nam et . . . patroni patronaeque libertus etc.
 - 279. annot. 24. *Rudorff. expl.:* non minus quidem quam maiores amittendae donationis dispendium contingit.
 - 280. annot. 26. 27. Rud. proposuit: officii, quibuscum res erit recepta, neglecta utilitas minoris probabitur,
rei etc.
-

LEX DEI

SIVE

INCERTI SCRIPTORIS

**MOSAICARUM ET ROMANARUM LEGUM
COLLATIO.**

CURA

FRIDERICI BLUME.

SIGNORUM · EXPLICATIO.

Pith.	=	Codex MS. Petri Pithoei.
Scal.	=	Apographum Pithoeani codicis, a Iosepho Scaligero factum, publicae Leidensis academiae bibliothecae legatum.
Vind.	≡	Codex bibliothecae imperialis Vindobonensis, Salisburgensis cccx. nuncupatus.
Verc.	=	Codex maioris Vercellensis ecclesiae, num. cxxii. insignitus.
1) cd. Pith.	=	Princeps Collationis editio, a Petro Pithoeo a. 1573. Parisiis accurata, in 4to.
2) Basil.	=	Basileensis editio a. 1574. 4to.
3) Steph.	=	Stephani editio, Paris. a. 1850. 8°. inter Iuris civilis fontes ac rivos.
4) Paris. III.	=	Cuiacii editio, Paris. a. 1586. fol.
5) Genev.	=	Genevensis editio a. 1586. 4to.
6) Lugd.	=	Lugdunensis editio a. 1593. 4to.
7) Beza.	=	Theod. Bezae editio. Genevae a. 1603. fol.
8) Paris. IV.	=	Parisiensis editio a. 1607. fol.
9) Paris. V.	=	Parisiensis ed. a. 1609. (P. Pithoei opera sacra.) 4to.
10) Heidelb.	=	Heidelbergensis ed. a. 1656. 8°.
11) Lond.	=	Londinensis editio a. 1660. inter Criticos sacros, T. VIII. fol.
12) Leew.	=	Simonis Leewii ed., inter Iuris civilis initia et progressus. Lugd. Bat. 1671. 8°.
13) Paris. VI.	=	Parisiensis ed. a. 1689., post Pithoeorum notas ad Cod. et Novell. fol.
14) Francof.	=	Francofurtana ed. a. 1696., inter Criticos sacros, Tom. VIII. fol.
15) Amstel.	=	Amstelodamensis editio a. 1698., inter eosdem Criticos, Tom. L. fol.
16) Schult.	=	Schultingii ed. a. 1717., in Iurisprudentia anteiustiniana.
17) Lips.	=	Lipsiensis ed. a. 1737., in eodem Schultingii libro.
18) Finestr.	=	Finestris ed. a. 1744., in Iurisprudentia anteiustiniana, Cervariae edita in 12°.
H. Canneg.	=	Hermanni Cannegieteri ad Collationem commentarius. Francof. 1765. 4to (s. 8vo).
19) Io. Canneg.	=	Io. Cannegieteri ed., cum Ulpiani fragmentis. Traiecti 1768. (1774.) 4to.
20) Berol.	=	Berolinensis ed., a Frid. Aug. Bienero in Iure civili anteiustiniano. Berol. 1815. in 8°. accurata.
21) Nostra maior editio,		quae hoc ipso anno 1833. in 8°. prodiit Bonnæ ap. A. Marcum.
-

PRÆFATIO.

Cum primum noster libellus in eruditorum hominum notitiam pervenerat, a Io. Tilio, Charonda, aliisque tributus est Licinio Rufino, Regularum auctori, Iuliique Paulli coevo. Quam quidem sententiam cum Petrus Pithoeus in praefatione editioni suae praemissa certissimis argumentis refutasset, Cuiacius tamen non prorsus abiicit, alii cum Marq. Frehero hactenus amplexi sunt, ut nomen Licinii Rufini tuerentur, sed pro iureconsulto monachum vel theologum quemdam, sub finem saeculi quinti degentem, accipiendum esse contenderent. At ex adversa parte exstiterunt Aegidius Menagius et Schultingius, qui nihil omnino de nomine auctoris statui posse rectius monuerunt.

Vixisse scriptorem nostrum post Theodosii XV. consulatum, h. e. post a. Chr. 435., iam Pithoeo persuasum erat: Iacobus autem Gothofredus exactius statuit fuisse eum Cassiodori aequalem. Christianum fuisse omnibus fere indubitatum est: fueritne iurisconsultus an theologus, clericus an monachus, quaestionis est. Iam vero monachum fuisse nulla ratio suadet: clericum fuisse veri similis est, cum propter iuris divini scientiam quam profert, tum propter verba *Scitote iurisconsulti*, quae ad extraneos potius quam ad collegas pertinere videantur. Ceterum non prorsus ignarum eum fuisse iuris Romani complura ipsius dicta probant; unde vel episcoporum iudiciis saepius interfuisse, vel etiam scholastici munere functum esse si quis contendat, ego haud negaverim.

Vix autem est, ut dubitari possit, quin totus liber ab ipso auctore ita inscriptus fuerit *Lex Dei, quam Dominus (s. Deus) dedit ad Moysen*. nam omnes codices in istis verbis fere conveniunt, quae ad primum caput tituli primi trahi haud possunt. Praeterea Vindobonensis codex exordium tituli quarti sic exhibet *Incipit de adulteriis constitut. IIII. de legem Moysi*. At maior pars recentiorum iureconsultorum alium titulum substituendum esse putavit, nam multi *Fragmenta Pithoei*, vel *Fragmenta a P. Pithoeo edita* appellaverunt: omnium tamen maxime placuit titulus *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, quem cum Basileensis editor primum a. 1574., Stephanus deinde a. 1580. libro praeposuisset, Cuiacius a. 1586. ita inverso verborum ordine *Lex Dei sive Mosaicarum et Romanarum legum vetus Collatio*, cum vero nomine coniunxit. In ed. Genevensi a. 1586. dicitur *Collatio Legum Iudaicarum et Romanarum*, a Th. Marcilio vocatur *Legis Mosaicæ paritatio s. comparatio*, ab Heineccio denique *Pariator legum Mosaicarum et Romanarum*.

Omnium, quos libri nostri mentionem fecisse videmus, princeps Hincmarus est, Rhemensis provinciae archiepiscopus, qui librum iunctum habebat cum lege Romana Visigothorum. Deinde Ioannem Tiliam, Meldensem episcopum, libelli nostri fragmenta quaedam vidisse, quibus Licinnii Rufini nomen tribuebat, a P. Pithoeo docemur. Atque ab hoc Tiliae codice etiam eum locum manasse crediderim, quem Ant. Contius a. 1555. publicavit, quemque ex integro Paulli libro desumptum esse putabat. sed integrum librum, antequam a Pithoeo ederetur, Contio ad manus non fuisse inde apparet, quod a. 1572. inter fragmenta XII tabularum celeberrimum Collationis locum tit. XVI. kap. 4. non posuit. At ne ille quidem codex integer fuisse videtur, quem Ludovicus Charondas se habere dixit ex bibliotheca Dionysiana. quinimmo hunc Dionysianum codicem ipsum Tilianum fuisse veri simillimum est: Charondas autem illum numquam habuisse, sed Pithoeanum codicem vel potius apographum eius ad tempus sibi permissum pro Dionysiano accepisse videtur.

Pithoeanum codicem ex antiquissima Sequanorum aut Mandubiorum potius bibliotheca, in qua per annos octingentos et amplius latuerat, desumptum esse ipse Petrus Pithoeus testatur. at quanam ista bibliotheca fuerit, vel quonam postea Pithoeanus codex devenerit, frustra quaesitum est. Apographum solum, Sca-

ligeranum dictum, superest, quod Pithoeanum codicem exactissime exprimere videtur. exstat enim in publica Leidensis academiae bibliotheca liber manu scriptus, numerum 61. ferens, cum hac inscriptione *Ex legato Illustris Viri Iosephi Scaligeri*. Is liber, de quo Böckingius etiam supra pagg. 195. 196. in praefatione Dositheanis excerptis praemissa dixit, nostrum libellum continet a fol. 105. usque ad folii 123. paginam primam. Usi sunt isto Scaligerano apographo primum d'Orvillius, deinde Florentius Petrus Pittenius, Matthias Roeverus, Hermannus Cannegieterus, Haenclius denique et Puggaeus.

Venimus ad nova subsidia, quae nostro libro adhibere licuit. Et de Vindobonensi quidem codice, a Lancizollio anno 1822. invento, illud imprimis monendum est ex Inuvavia eum in Imperatoris Austriae bibliothecam translatum esse, ideoque etiamnunc codicem Salisburgensem CCCLX. nuncupari. Est autem codex membranaceus, scriptus saeculo undecimo variis litterarum formis. Alterum Collationis exemplum manu scriptum, num. CXXII. insignitum, Vercellis in bibliotheca maioris ecclesiae ipse inveni mense Octobri a. 1822., cum legis Langobardorum causa, cuius antiquissimum codicem ibi exstare a cel. Peyronio certior factus eram, in illam urbem venissem. Est autem codex membranaceus, quadratus maioris formae, binis columnis, ante medium saeculum XI. exaratus.

His autem tribus codicibus, Pithoeano, Vindobonensi atque Vercellensi, praeter Collationem etiam Iuliani novellarum collectio, Dictatum de consiliariis, et nonnullae Iustiniani novellae constitutiones communes sunt, ut ab uno eodemque fonte eos manasse pro certo affirmari possit. differunt tamen inter se non solum scriptura, sed etiam integritate, capitumque distinctionibus, cum in his sum quisque librarius ordinem atque rationem secutus esse videatur: nam in Pithoeano codice nostra Collatio a kap. DXXI. incipit, quasi ad antecedentem Iuliani librum pertineret; inter Vindobonensis autem atque Vercellensis codicum capita quid intersit sequens tabula demonstrat:

Cod. Vindob.		Cod. Vercell.
kap. 1 ... 13.	- -	1 ... 10.
14 ... 27.	- -	15 ... 29.
28 ... 33.	- -	30 ... 36.
34.	- -	37. 38.
35 ... 51.	- -	39 ... 56.
52 ... 66.	- -	57 ... 72.
67 ... 89.	- -	73 ... 96.
90 .. 102.	- -	97 ... 108.
103 ... 113.	- -	109 ... 118.
114. (115.)	- -	119.
116 ... 119.	- -	120 ... 124.
120 ... 124.	- -	125 ... 128.
125. 126.	- -	129.
127.	- -	130 ... 134.
128 ... 137.	- -	Desunt.

Edita Collationis XXI exempla signorum, quam supra exhibuimus, explicatio enumerat.
Scribebam Lubecae, die XXVIII. mens. Aug. ann. MDCCCXXXIII.

TITULORUM KAPITUMQUE INDICES 1.

I. INDICES TITULORUM.

<i>(Ex editione Pithoei.)</i>	<i>(Exapographo Scaligerano.)</i>	<i>(Ex editione Pithoei.)</i>	<i>(Exapographo Scaligerano.)</i>
I. De sicariis et homicidia casu vel voluntate.	I. De sicariis.	VIII. De familiari testimonio non admittendo.	
II. De atroci iniuria.	II. De atroci iniuria.	X. De deposito.	VII. De deposito.
III. De iure et saevitia dominorum cohibenda.	III. De iure et saevitia dominorum cohibenda.	XI. De abigeis.	VIII. De abigeis.
III. De adulteris.	III. De adulteriis, stupratoribus, et incestis.	XII. De incendiariis.	VIII. De incendiariis.
V. De stupratoribus.		XIII. De termino moto.	X. De termino moto.
VI. De incestis.		XIV. De plagariis.	XI. De plagariis.
VII. De furibus et poena eorum.	V. De furibus et poena eorum.	XV. De mathematicis, maleficis et Manichaeis.	XII. De mathematicis, maleficis et manicheis.
VIII. De falso testimonio.	VI. De falso testimonio.	XVI. De legitima successione.	XIII. De legitima successione.

II. INDICES CAPITULORUM.

<i>(Ex codice Vindobonensi, fol. 162^b. col. 2. in fine.)</i>	<i>(Ex codice Vercellensi, fol. 6^b. col. 2. vers. 22.)</i>	<i>(Ex codice Vindobonensi, fol. 163^a. col. 1.)</i>	<i>(Ex codice Vercellensi, fol. 7^a. col. 1.)</i>
	(k̄p̄ dxcii Idē de episcopis et monachis. EXPLICIT.)	de sicariis et beneficiis.	officio proconsulis. k̄p̄. mii.
INCIPIT LEGEM D̄I QUOD PRÆCIPIT D̄NS AD MOYSEN. (fol. 163 ^a . col. 1.)	INCIPIT CAPITULA LEGIS QUOD PRÆCIPIT D̄S AD MOYSEN. MOYSES DI SACERDUS HEC DICIT.	iv. Relatis verbis legis modo ipse loquitur.	Quicūq; cū telo ambulaverit.
i. Moyses sacerdos dicit.	k̄p̄ i Si quis percusserit hominē ferro.	v. Itē paulus libro quo supra. et titulo dicit.	k̄p̄ v. Idē paulus libro quod supra et titulo k̄p̄ vi.
ii. Ad legem corneliā de sicariis et beneficiis dicit.	k̄p̄ ii Paulus quoque liB̄ v. sententiarū sub tīf. ad legem corneliā. k̄p̄ iii. De	vi. Ulpianus liB̄ et titulo qui supra.	Ulpianus libro et titulo qui supra. k̄p̄ vii. Verba rescripti qui hominē occidit absolvi solet. k̄p̄ viii.
iii. Ulpianus liber VII. de officio proconsulis sub titulis		vii. Verba rescriptis.	Paulus liB̄ tertio quinto tīf
		viii. Paulus liber tertius titulū qui supra.	
		ix. Item gregorianus liber	quod supra.

1) In indicibus, quos nunc exhibeo, adeo inter se non conveniunt codices manu scripti, ut unumquemque librarium suum sibi indicem pro lubitu confecisse facile pateat. Neque enim in Vindobonensi aut Vercellensi indice tituli recenseri solent, nec apud Pithoeum Scaligerumve index capitum adest: et is, quem Vindobonensis codex continet, ita eum ipso libello coniunctus est, ut eum proxime antecedit, cum e contrario Vercellis statim in exordio codicis ante Iuliani novellarum constitutionum epitomen exhibeatur, ipse istarum constitutionum indici coniunctus. Ceterum codicum scripturam ad litteram retinui, ne in istiusmodi rebus vano emendandi studio duci viderer. immo ex Vercellensi codice vel singularum versuum numerum retinendum curavi, quod in Vindobonensi propter angustiam loci typographo relictum non semper fieri potuit.

2) VI. VII. VIII. correctoris manus restituit ex VII. VIII. VIII.

<i>(Ex codice Vindobonensi.)</i>	<i>(Ex codice Vercellensi.)</i>	<i>(Ex codice Vindobonensi.)</i>	<i>(Ex codice Vercellensi.)</i>
iiii. ad legē corneliā de sicariis et beneficiis.		xxx. Paulus libro singulari sub titulo.	tertiis k̄p̄ xxxiii Marcellus
x. Item gregorianus in eodē titul.	k̄p̄ viii Idem. k̄p̄ x Idē gregorianus eodem lib̄ et titulo.	xxxi. Marcellus libro XXXI. digestorū.	lib̄ xxxi de gestor, de auctoritate k̄p̄ xxxiiii Idem
xi. Itē gregorianus in eodē lib̄. et titul.	k̄p̄ xi Idem k̄p̄ xii Idem	xxxii. Idem paulus eodem singularē librū et titul.	k̄p̄ xxxv qui iurē matris vel patris qui accusat potest
xii. Ulpianus liber et titulus qui supra.			k̄p̄ xxxvi de adulteriis
xiii. Verba consultationis et rescripti.	k̄p̄ xiii Imp̄. euaristus cognovi quod claudius luppi filius in convivio k̄p̄ xiiii. Verba rescripti k̄p̄ xv De scientibus e ignorantibus, generaliter loquitur	xxxiii. Idem paulus in eodem libro et titulo.	k̄p̄ xxxvii Paulus lib̄ singulari et tit̄ quod supra
xiiii. De scientibus et ignorantibus generaliter loquitur.		xxxiiii. Papinianus libro et titulo.	k̄p̄ xxxviii Idē k̄p̄ xxxviiii Idem k̄p̄ xl Idem sic pater qui adulterū occidit et filię suę pepercit. k̄p̄ xli Si maritus uxore sua in adulteriū deprehensā occidit.
xv. Paulus libro et titulo qui supra.	k̄p̄ xvi Idē k̄p̄ xvii Incipit qui supra.		k̄p̄ xlii Si de mancipiis alterutrius.
EXPLICIT DE SICARIIS ET HOMICIDIIS CAUSA. VEL VOLUNTATEM.		xxxviii. Sic de mancipiis alterutrius.	k̄p̄ xlii Si de mancipiis alterutrius marito vel patre accusatus
INCIPIUNT DE ATROCIIS INIURIIS		xl. Paulus libro sententiarū sub titulo.	
(col. 2.)		EXPLICIT DE ADULTERIS.	k̄p̄ xliii de adulteriis Exp̄
xvi. Moyses dicit	de iniuriis moyses dicit	INCIPIUNT DE STUPRATORIB;	k̄p̄ xliiiii Incipit de stupratoribus moyses dicit qui manserit cū masculo
xvii. Ulpianus libro singulari sub titulo.	k̄p̄ xviii Idem de iniuriis	xl. (sic) Moyses dicit Qui manserit cū masculo.	(fol. 7 ^b . col. 1.)
xviii. Papinianus libro definitiorū secundo sub titulo.	k̄p̄ xviii De iudicatis psonis p̄ hominū liberorū, k̄p̄ xx	xli. De adulteris.	k̄p̄ xlvii Idem
xix. Ulpianus libro XVIII. ad edictum sub titulo.	Si fatevitur iniuriam k̄p̄ xxi	xlii. Idem.	k̄p̄ xlvii Idem theodosianus
xx. Paulus libro singulari sub titulari.	Idē de iniuriis. k̄p̄ xxii	xliiii. Om̄s qui in flagitiis; luxu virili corpus.	imp̄ valentinianus theodosius et archadius aāā
xxi. Idem paulus in eodem libro singulari sub titulo quemadmodum iniuria agatur.		INCIPIUNT DE INCESTIS NUPTIIS.	k̄p̄ xlvii (sic) Idem
xxii. Paulus libro sententiarū sub titulo.	Idem k̄p̄ xxiii De sicariis et beneficiis k̄p̄ xxiiii Incipit	xliiii. Moyses dicit quicūq; concubuerit cum mulierem uxorem patris.	k̄p̄ xlviii Incipit de incertis nuptiis moyses dicit
EXPLICIT CAPITULA INCIPIUNT DE IURAE ET SEVITIA DOMINOR.	(col. 2.)	xlv. Ulpianus liber singularis nuptiis sub titl.	k̄p̄ xlviii de nuptiis tit̄.
xxiii. Moyses dicit	de iure et sevitia dominor, moyses dicit k̄p̄ xxv Idē	xlvi. Idem,	k̄p̄ l de nuptiis inter parentes et liberos
xxiiii. Paulus libro sententiarum sub titulo.		xlvii. De nuptiis sub titulo.	k̄p̄ li de nuptiis sub tit̄ exēplū litterarum ni nominis
xxv. Ulpianus liber VIII. de officio proconsulis sub titl.	k̄p̄ xxvi De dominor, sevitia	xlviii. Si quis contra romanū nominis decus sanctitatem.	k̄p̄ lii Si qua aut contra romanū nominis decus sanctitatem.
xxvi. Divus etiam adrianus.	k̄p̄ xxvii Idē k̄p̄ xxviii De	xlviiii. De nuptiis.	k̄p̄ liii Idē k̄p̄ liiii de adulteriis
xxvii. Idem divus pius. ad libellum alfi iulii.	servor, obsequiū k̄p̄. xxviiii.	l. De adulteris.	k̄p̄ lv De his qui incertas nuptias contraxerunt
xxviii. Gregorianus librū VIII. sub titulo.	Idē k̄p̄ xxx De accusationibus,	EXPLICIT DE STUPRATORIBUS.	k̄p̄ lvi Maledictus inquit dixit moyses qui concubuerit cū uxore patris k̄p̄ lvii Incipit de furibus et de poene eor,
EXPLICIT.		INCIPIUNT DE FURIBUS ET DE POENIS EORUM.	k̄p̄ lviii Idem k̄p̄ lviiii Idem
INCIPIT DE ADULTERIS.	Incipit de ADULTERIS	lii. Quodsi duodecim tabularū.	k̄p̄ lxi Idem k̄p̄ lxi Idem k̄p̄ lxii (sic)
xxviiii. Moyses dicit quicūq; moechatus fuerit uxorem proximi sui.	k̄p̄ xxxi Moyses dixit de adulteriis k̄p̄ xxxii de adul-	liii. Paulus liber sententiarū V.	
		liiii. Ulpianus liber VIII. ad edictum sub titulo.	

(Ex codice Vindobonensi)	(Ex codice Vercellensi.)	(Ex codice Vindobonensi.)	(Ex codice Vercellensi.)
lv. Si quis noctu furem occiderit.		lxxxii. Satis proposita constitutionem, (fol. 164a. col. 1.)	kp lxxxviii de satis proposita constitutionem
lvi. De furibus. (col. 2.)		EXPLICIT.	
lvii. Idem, EXPLICIT.	kp lxiii Idem k (sic) lxiiii	INCIPIT DE ABACTORIBUS.	kp lxxxviii Incipit de abactoribus moyses dicit
INCIPIT. DE FALSO TESTIMONIO.	Incipit de falso testimonio moyses dicit	lxxxii. Moyses dicit.	
lviii. Moyses dicit.		lxxxiii. Si quis imbolaverit vitulum aut ovem.	kp xc Idē xci Idē kp xcii
lviiii. De poenis omnium legū sub titulo.	kp lxxv De poenis omniū legum	lxxxiiii. De abactoribus atrocis pecorum.	
lxx. (sic) De testibus et de questionibus	kp lxxvi De testibus et de questio	lxxxv. Idem paulus eodem libro et titulo.	
lxxi. Idem liber ad legem corneliam de sicariis et beneficiis.	nibus kp lxxvi (sic) Idē lib ad legē corneliā de sicariis et beneficiis	lxxxvi. Idem paulus eodem libro et titulo.	Idem kp xciii Idem kp xciiii
lxxii. Paulus liber sententiarum V. sub titulo ad legem corneliam.	kp lxxvii Idē kp lxxv Idē kp lxxviii	lxxxvii. Qui bovem vel equum errantem invenerit.	
lxxiii. Idem.	(col. 2.)	lxxxviii. De poenis paganorum.	Idem de poenis paganorum.
lxxiiii. Idem poena legis cornelie testamentariae liber VIII.	kp lxxv Idem kp lxxvi Idem x	lxxxviiii. De officio proconsulis.	kp xcvi Idem kp xcvi Idem
lxxv. (sic) Idem.		xciii. (sic) De officio proconsulis.	
lxxv. (sic) Idem.		xciiii. Eodem scripto.	kp xcvi Idem kp xcvi Idem.
lxxviii. (sic) Idem.	lxxxx	xcv. (sic) Idem ulpianus libro et titulo.	
lxxix. De officio proconsulis ad legem corneliam.	kp lxxxi Idem kp xx Idem kp lxxv	xcvi. Si quis bovem aberrantem vel equum.	kp xcvi Idem kp c Incipit de in
lxxx. (sic) De testibus et de questionibus.	De officio proconsulis ad legem iustitiam kp lxxv De testibus et questionibus eorū 7 exp	EXPLICIT.	
INCIPIT DE DEPOSITO.	kp lxxvii Incipit deposito moyses dixit	INCIPIT DE INCENDIARIIS.	incendiariis moyses dicit.
lxxxi. (sic) Moyses dicit.		xcvii. Moyses dixit si exierit ignis et invenerit spinas et combusserit.	
lxxx. (sic) Si aliquid dabit proximo suo.	kp lxxviii De deposito et comen dato	xcviii. Paulus liber sententiarū sub titulo.	kp ci Idem
lxxx. Si subripiatur domus domui habet furti actionem.	kp lxxviii Si subripiatur domus domui habet furti actione	xcv. Commissum vero servorum.	kp cii Idem
lxxxii. Cum quis suscipit depositum.	kp lxxx Idem kp lxxx Idē	xcvi. Idem.	kp ciii Idem (fol. 8a. col. 1.)
lxxxiii. Eas poenas quod vestem.	kp lxxxvi Idem kp lxxxviii Idē	xcvii. De officio proconsulis.	kp ciiii de officio proconsulis.
lxxxv. Idem.		xcviii. De poenis paganorum.	kp cv De poenis paganorum et de incendiariis
lxxxvi. Idem. A. et C. septimiae.		xcviiii. Ulpianus libro XVIII. ad edictū sub titulo.	kp cvi Si fatebitur iniuria occisū esse
lxxxviii. (sic) De deposito.	kp lxxxviii Idem kp lxxxv Idē	e. Idem.	kp cvii Si quis insulā voluerit exurere.
lxxxiv. Imperator alexander. A. messorio milite.		ci. Et ita celsius libro XXXVII. digestorum.	kp cviii De stipula incendientis kp cviiii Idem
lxxxviii. (sic) Paulus liber responsorum V. sub titulo.	kp lxxxvi Ex locato et con ducto	EXPLICIT DE INCENDIARIIS.	kp cx Idem
lxxx. (sic) Si quis expositis rebus inlesis.	kp lxxxvi Idem	INCIPIT DE TERMINO AMOTO.	kp cxi Idem
		cv. (sic) Non transmovebis terminū proximi tui.	kp cxii Incipit de termino amoto moyses dicit
		cv. De officio proconsulis.	kp cxiii Idem
		EXPLICIT DE TERMINO.	

3) Iii negligenter crasa sunt.

W

(Ex codice Vindobonensi.)	(Ex codice Vercellensi.)	(Ex codice Vindobonensi.)	(Ex codice Vercellensi.)
INCIPIT DE PLAGIARIIS. (col. 2.)	k̄p̄ cxliii Incipit de plagiaris	EXPLICIT DE MATHEMATICIS.	
cvii. Moyses dicit quicūq; plagiaverit.	xliiii moyses dicit	INCIPIT DE LEGITIMAS ACTIONES.	k̄p̄ cxliiii(sic) Incipit de legiti (col. 2.) ma actione.
cviii. Paulus libro senten- tiarum V.	k̄p̄ cxv. Idem.	cxviii. Filii salpade.	k̄p̄ cxviii De successione in- ter fr̄a
cxliiii. (sic) sub titulo ad legem fabiam tenetur.		cxix. Gaius institutionem li- bro III.	k̄p̄ cxv Idem
cxl. (sic) Itemque presidis provinciae.		cxxi. Idem.	k̄p̄ cxvi Idem
cxli. Si servus sciente do- mino.	k̄p̄ cxvi Si servi sciente dño alī enū servū subtraxerit	cxlii. Idem.	
cxlii. Ulpianus libro VIII.	k̄p̄ cxvii De officio p̄consulis	cxliii. Idem.	k̄p̄ cxvii Idem
cxli. (sic) Imperator anto- ninus exposuit constituit idem legis iuliae.	ad legē fabiam cohercendā	cxlviii. (sic) Item prone- potes proneptesve.	
cx. (sic) Qui alieno servo persuaserit ad dominum fugiat.	k̄p̄ cxviii Idem de adulteris	cxlv. (sic) Item si ex duo- bus filiis nepotes extant.	
EXPLICIT DE PLAGIARIIS (sic).		cxvii. Item patruus fratris ⁴ filio.	k̄p̄ cxviii Idem
INCIPIT DE MATHEMATICIS ET MANICHEIS.	k̄p̄ cxviiii Incipit de mathe- maticis et manicheis (sic)	cxviii. De intestatorum suc- cessionibus.	k̄p̄ cxviii De intestatorū suc- cessionibus
cxlii. (sic) Moyses dicit non inveniatur qui lustret fi- lium tuum.	dicit	(fol. 164b. col. 1.)	
cxvi. De officio proconsulis sub titulo.	k̄p̄ cxix de mathematicis et ba- ticatoribus	cxviii. De legitimis heredi- tibus intestatorum.	k̄p̄ cxix Idem
cxvi. (sic) Pompeio. et rafo consulibus.	k̄p̄ cxxi Idem	cxviiii. Idem.	k̄p̄ cxviii Idem
cxvii. Divi pii ad pactum legatum provincie.	k̄p̄ cxlii Idem	cxix. Idem.	k̄p̄ cxviii Idem
cxviii. De maleficis et ma- nicheis.	k̄p̄ cxliiii Idem	cxli. Idem.	
		cxlii. Idem in eodem libro.	
		EXPLICIT MAP.	Explicit
		INCIPIT LIBER PRIMUS. MAP. I. IDEM. Moyes dei sacerdos hęc dicit (etc.)	INCIPIT COM STITUTIO PRIMA NOVELLARUM IUS TINIANI PP̄ AV̄C. DE GRECO IN LATINO TRANSLATAS PER IU- LIANUM (etc.)

4) Sic correctum ex patris.

INCIPIT LEX DEI QUAM¹ DEUS PRAECEPIT² AD MOYSEN.

TITULUS PRIMUS.

DE SICARIIS ET HOMICIDIS CASU VEL VOLUNTATE³.

Kp. I.⁴ MOYSES DEI SACERDOS HANC DICIT: §. 1. Si quis percusserit hominem ferro et occiderit eum, mortem⁵ moriatur. §. 2. Si⁶ autem manu lapideve⁷, quo⁸ mori possit, percusserit, et mortuus fuerit, homicida est: mortem⁹ moriatur. §. 3. Si autem per inimicitiam impulerit eum, vel in miserit super eum aliquod vas ex insidiis, et mortuus fuerit, §. 4. vel per iram percusserit eum manu⁹, et mortuus fuerit¹⁰, mortem⁹ moriatur.

Kp. II.¹¹ PAULUS QUOQUE LIBRO QUINTO SENTENTIARUM SUB TITULO¹² AD LEGEM CORNELIAM¹³ DE SICARIIS ET VENEFCIS¹⁴ DICIT: §. 1. Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei, qui hominem occiderit¹⁵, eiusque rei causa¹⁶ furtive faciendi cum telo fuerit, et qui venenum hominis necandi causa habuerit, vendiderit¹⁷, paraverit, falsumve testimonium dixerit, quo quis periret¹⁸, mortisve¹⁹ causam praestiterit. §. 2. Quae omnia facinora in honestiores poena²⁰ capitis vindicari placuit; humiliores vero aut in crucem tollantur, aut bestiis subiciuntur²¹.

Kp. III. ULPIANUS LIBRO VII.²² DE OFFICIO PROCONSULIS, SUB TITULO DE SICARIIS ET VENEFCIS: §. 1. Capite primo legis Corneliae de sicariis cavetur, „ut is²³ praetor indexve quaestionis, cui sorte obvenerit quaestio de sicariis eius quod in urbe Roma²⁴ propius²⁵ mille passus²⁶ factum sit, uti quaerat²⁷ cum iudicibus, qui ei²⁸ ex lege sorte²⁹ obvenerint³⁰, de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi³¹ furtive faciendi causa³², hominemve occiderit, cuiusve³³ id dolo malo factum erit³⁴ ET RELIQUA. §. 2. RELATIS VERBIS LEGIS MODO IPSE LOQUITUR³⁵ ULPIANUS³⁶: Haec lex non³⁷ omnem, qui cum telo ambulaverit, punit³⁸; sed eum tantum, qui hominis necandi furtive faciendi causa telum gerit, compescit³⁹. Item eum, qui hominem occidit⁴⁰, coercet: nec⁴¹ adiecit cuius conditionis hominem, ut et⁴² ad servum et peregrinum pertinere haec⁴³ lex videatur.

Kp. IV.⁴⁴ ITEM⁴⁵ PAULUS LIBRO QUO SUPRA ET TITULO DICIT: §. 1. Homicida est qui aliquo genere teli hominem occidit, mortisve⁴⁶ causam praestitit.

1) LEGEM DEI QUOD Vind. Verc. 2) PRAECEPIT DOMINUS Vind. PRAECEPIT DOMINUS Verc. 3) Haec verba: TITULUS . . . VOLUNTATE absunt ab omnibus codicibus. 4) Haec exstant in Moysis lib. IV. (qui Numeri vocatur) cap. 35. verss. 16. 17. 20. 21. multis tamen mutatis in versione vulgata. 5) morte Pith. et Verc. mortem Vind. Scal. Cuiac. 6) Sin Pith. Berol. 7) manu lapidem Vind. manu lapidem Verc. Scal. manu lapide Cuiac. 8) quod Vind. 9) manum Vind. 10) vel per . . . fuerit Scal. omittit 11) Idem locus repetitur Tit. VIII. cap. 4. exstat etiam apud Paullum V. 23. §. 1. 12) Verba PAULUS, . . . TITULO om. Vind. 13) Hic desinit rubrica in Verc. 14) VENEFCIS Vind. beneficiis Verc. Quod quidem vitium et in sequentibus constanter occurrit. 15) eis . . . occiderint . . . fuerint et sic p. Paul. Visig. 16) causam Verc. Scal. 17) et vendiderit Vind. 18) perisset Pith. 19) mortis suae Scal. Verc. 20) poenam Vind. Verc. 21) Ita Vind. Verc. obiciuntur Paul. Visig. 22) Haec absunt a Verc., sed in margine legitur Ulpiani. 23) his qui Vind. Verc.

24) romae Vind. 25) propriis Pith. proprios Vind. proprius Verc. et propius cj. Cuiac. propiusve cj. Schulting. 26) mille passuum Vind. X milia passuum cj. Cuiac. 27) utique erat Pith. 28) cui ei Pith. qui ea Vind. 29) legem sortem Pith. lege sortem Vind. 30) obvenerit Vind. Verc. 31) homines negandi Verc. 32) causam Verc. 33) cuius Pith. 34) fuerit Pith. 35) Relatis . . . loquitur absunt a Verc. 36) Ulpianus om. Vind. 37) Haec lex non om. Verc. 38) Qui cum . . . punit. Haec verba rubricam Kp. IV. efficiunt in Verc. 39) coerci compesci Pith. coerci compescit Vind. A Verc. utrumque abest. coercit compescit cj. Pith. gesserit compescit Ed. Paris. III. a. 1586. in marg. Nos Bondami (Var. Lect. II. 14.) coniecturam recepimus. 40) Item . . . occidit om. Verc. 41) coercit nec Pith. coerciti in hac Vind. coercere ei in hac Verc. 42) et abest a Verc. 43) pertinet ira haec Pith. pertinere haec Verc. 44) Locus nunc restitutus legitur apud Paullum V. 23. §. 2. 45) IDEM Verc. 46) mortis suae Scal. Verc.

Kp. V.⁴⁷ ITEM DE CASUALIBUS⁴⁸ HOMICIDIIS⁴⁹ MOYSES LEGALITER DICIT: §. 1. Si autem subito⁵⁰, non per inimicitias, in miserit super eum aliquod vas, non insidians⁵¹, §. 2. vel lapidem, quo moriatur, non per dolum, et ceciderit super eum, et mortuus fuerit; si autem non⁵² inimicus eius fuerit⁵³, neque quaesierit malefacere ei, §. 3. iudicabitur⁵⁴ inter eum qui percussit⁵⁵ et proximum⁵⁶ mortui secundum iudicia haec, §. 4. et⁵⁷ liberabitur percussorem.

Kp. VI. ULPIANUS LIBRO ET TITULO QUI SUPRA RELATI⁵⁸: §. 1. Distinctionem casus et voluntatis in homicidio servari rescripto Hadriani confirmatur. Verba rescripti⁵⁹: §. 2. „Et qui hominem occidit absolvi solet, sed⁶⁰ si non occidendi animo id admisit; et qui non occidit, sed voluit occidere, pro homicida dampnatur“. §. 3. „E re itaque⁶¹ constituendum est et⁶² quo ferro⁶³ percussit Epafroditus⁶⁴. nam si gladium instrinxit⁶⁵ aut telo⁶⁶ percussit, quid dubium est quin⁶⁷ occidendi animo percusserit? si clave⁶⁸ percussit aut cacuma⁶⁹, cum⁷⁰ forte rixaretur, ferro percussit⁷¹, sed non occidendi mente⁷²“. §. 4. „Ergo hoc exquirite, et⁷³ si voluntas occidendi fuit, ut homicidam⁷⁴ servorum⁷⁵ supplicio cum cruce⁷⁶ iubete adfigi⁷⁷“.

Kp. VII.⁷⁸ PAULUS LIBRO QUINTO⁷⁹ TITULO QVO SUPRA: §. 1. Qui hominem occidit aliquando absolvitur, et qui non occidit ut homicida dampnatur: consilium enim uniuscuiusque, non⁸⁰ factum, puniendum

est ideoque si⁸¹, cum vellet occidere, casu aliquo perpetrare non potuit, ut⁸² homicida puniatur⁸³; et is, qui⁸⁴ casu⁸⁵ teli hominem imprudenter ferierit, absolvitur. §. 2.⁸⁶ Quodsi in rixa percussus homo⁸⁷ perierit⁸⁸, quoniam ictus⁸⁹ quoque ipsos⁹⁰ contra unumquemque contemplari oportet, ideo humiliores in ludum⁹¹ aut in metallum dampnantur⁹², honestiores dimidia parte⁹³ bonorum multati relegantur.

Kp. VIII.⁹⁴ ITEM GREGORIANUS LIBRO XIV.⁹⁵ AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENERIFICIS TALEM CONSTITUTIONEM PONIT: §. 1.⁹⁶ Imperator Antoninus Augustus Aurelio⁹⁷ Herculano⁹⁸ et aliis militibus. Frater vester rectius fecerit, si se praesidi provinciae optulerit; cui si probaverit non occidendi animo Iustam⁹⁹ a se percussam¹⁰⁰ esse, remissa¹ homicidii poena secundum disciplinam militarem sententiam proferet². Proposita prid. Kal. Febr. Laeto bis Cons.³

Kp. IX. ITEM GREGORIANUS EODEM TITULO ET LIBRO TALEM CONSTITUTIONEM PONIT: §. 1. Imp. Alexander A. Aurelio Flavio⁴ et aliis militibus. Si modo pro quo⁵ libellum dedistis, non dolo praestitit mortem, minime perhorrescat: crimen quippe ita⁶ contrahitur, si et voluntas occidendi intercedat. ceterum ea, quae ex improvise casu⁷ potius quam fraude accidunt, facto⁸ plerumque, non noxae imputantur. Prop. XIII. Kal. Aug.⁹ Alexandro cons.¹⁰

Kp. X.¹¹ ITEM GREGORIANUS EODEM LIBRO ET TITULO TALE RESCRIPTUM DEDIT: §. 1. Diocletianus et

47) Exstat Moys. IV. 35. v. 22 ... 25. 48) *causalibus* Scal. Vind. Verc. 49) *homicidiis* Pith. 50) *subito* om. Pith. 51) *insidiaverit* Vind. *insidiaris* Verc. 52) *si neque* ed. Pith. Sed Scal. habet *si autem, omisso non.* 53) *fuerit* om. Pith. 54) *iudicabit is* et Verc. 55) *percusserit* Pith. Sed Scal. *percussit.* 56) *et ius.* Vind. 57) *et om.* Vind. Verc. 58) *relati* (extra rubricam) Verc. *relato* Scal. Cuiac. 59) De eodem Hadriani rescripto complura refert Marcian. L. 1. §. 3. D. ad leg. Cornel. de sicar. (48. 8.) Cf. etiam Callistr. L. 14. cod. 60) *scilicet* ed. Pith. *set* Scal. A Dig. verbum abest. 61) *et re itaque* Scal. Vind. *tremitaque* Verc. 62) *ex omnes* codd. *et* cj. Pith. 63) *ferro* quo cj. Cuiac. 64) *ipsa funditus* Pith. *ipsa fronditus* Vind. *ipsa froditus* Verc. unde facillime effici poterat *Epafroditus*. Cuiac. Paris. III. marg. cj. *ipsa voluntas*; Vonck. (spec. crit. p. 33.) cj. *constituendum funditus, ex quo ferro percussit.* Alii alia excogitaverunt. 65) *instrinxit* Vind. *strinxerit* Dig. 66) *telo* om. Scal. *et in eo* Dig. 67) *qui non* Scal. Vind. Verc. 68) *Sic lapide* Pith. *Si lapide* cj. Cuiac. *Si lapis* Verc. A Vind. locus *Si ... ferro percussit* abest. Nos Digestorum scripturam recepimus, iam Paris. III. margini adscriptam. 69) *aut cucuma* om. Verc. Vind. 70) *aut cum* Pith. Verc. 71) *percusserit* Verc. 72) *occidendo mentem* Vind. 73) *ut* Vind. 74) *homicida* Vind. Verc. 75) *severum* omnes codd. *homicidii reum* cj. F. Pith. *severo* cj. Noodt. Probabil. IV. 9. 76) *cum iure* Pith. *eo iure* Vind. *eum iure* Verc. *maiore* cj. F. Pith. *servilli* cj. Cuiac. *communi iure* cj. Noodt. Sed nostram emendationem cap. II. h. t. satis confirmat. 77) *adsci* Pith. 78) Exstat ap. Paul. Visig. V. 23. §. 3. 79) LIBER TERTIUS V. Vind. LIBRO TERTIO QUINTO Scal. Verc.

80) *non om.* Verc. 81) *qui* Pith. Sed Scal. om. vocem. 82) *et* Vind. 83) *puniatur* Scal. Vind. Verc. *puniatur* Paul. Visig. 84) *his qui* Vind. Verc. *si quis* Scal. 85) *casu tactu* Paul. Visig. 86) *Locus* restitutus est Paull. l. c. §. 2. Verba *Quodsi ... oportet* exstant L. 17. D. ad leg. Cornel. de sicar. (48. 8.) paucis mutatis. 87) *homo percussus* Vind. 88) *ferierit* Verc. *fuerit* Pith. Vind. *perierit* Dig. 89) *iocus* Scal. *botus* Vind. *votus* Verc. *ictus* Dig. 90) *ipsos quoque* Vind. *quoque ipso* Scal. 91) *lutum* Verc. 92) *dampnantur* Scal. 93) *dimidiam partem* Vind. *demidia parte* Scal. 94) Seqq. 3. constit. Schult. cod. Greg. lib. XIX. tit. 3. inseruit 95) *num* omnes codd. 96) §. 1. exstat L. 1. Cod. ad leg. Corn. de sicariis (9. 16.), additis quibusdam ex cap. IX. huius tit. 97) *Aurelio* abest a Cod. Iust. 98) *Herculario* Vind. *Ver. Herculiano* ed. cod. *Herculano* cod. Casin. 99) *Iustum* Scal. *iusta* Vind. *Ver. hominem* Cod. Iust. 100) *percussa* Verc. *percussum* Cod. Iust. 1) *esse remissa* om. Vind. 2) *proferret* Scal. *proferret* Vind. *proferre* Verc. 3) p. Cha. 222. — prid. Kl. Febr. Laeto vis cons. Scal., additis in margine inferiori *Amilio Laeto II. Anicio Cereali Cons.* Cod. Iust. habet *PP. II. Val. Febr. Laeto II. et Cereale Cons.* In Vind. et Verc. ~~haec omnia desunt~~ 4) *Favio* Pith. 5) *quo* om. Vind. 6) *crimen enim* Cod. Iust. Quae sequuntur *Tribonianus* fini constitutionis antecedentis attextit, respecta subscriptione. 7) Verba *ex improvise ... facto* om. Scal. lacunam asterisco indicans. *ex* abest a Verc. *ex improbis occasum* Vind. 8) *fata* Vind. *facto* Verc. 9) *Id. August.* Scal. Omnis subscriptio abest a Vind. et Verc. 10) Anno p. Chr. 222. 11) Hoc rescriptum paucis mutatis exstat L. 5. Cod. ad legem Corneliam de sicariis (9. 16.)

(Maximianus) Domini nostri¹². Have Agato¹³ karissime nobis¹⁴. Qualitas precum Iulii Antonini clementiam nostram facile¹⁵ commovit, quippe quod adseveret¹⁶ homicidium se non voluntate, sed¹⁷ casu fortuito fecisse¹⁸, cum calcis¹⁹ ictu mortis occasio praebita videatur. Quod si²⁰ ita est, neque super hoc ambigi poterit, omni eum²¹ metu ac suspitione, quod ex²² admittas rei discrimine sustinet, secundum id quod adnotatione nostra comprehensum est, volumus liberari. Dat. prid. 23 Kal. Decemb. 24 Diocletiano Aug. IIII. 25 et Maximiano Cons. 26

Kp. XL 27 ULPIANUS LIBRO 28 ET TITULO QUO SUPRA: §. 1. 29 Cum quidam per lasciviam 30 causam mortis praebuisset, comprobatum est factum Taurini Egnatii 31 proconsulis Baeticae 32 a divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. §. 2. Verba 33 consultationis 34 et rescripti ita se habent 35: „Inter Claudium 36, optime Imperator, et Evaristum cognovi, quod Claudius 37 Lupi 38 filius in convivio, dum sago iactatur 39, culpa Marii 40 Evaristi 41 ita male 42 acceptus fuerit, ut post diem quintam moreretur 43, atque 44 apparebat nullam inimicitiam cum Evaristo 45 fuisse; sed 46 cupiditi-

tatis culpam coercendum credidi 47, ut ceteri eiusdem aetatis iuvenes emendarentur 48. ideoque Mario Evaristo 49 urbe, Italia, provincia 50 Baetica 51 in quinquennium interdixi 52 et 53 decrevi 54, ut 55 impendii 56 causa duo milia patri eius persolveret Evaristus 57, quod manifesta eius fuerat 58 paupertas. Velis rescribere 59. §. 3. Verba rescripti: „Poenam 60 Marii Evaristi 61 recte, Taurine 62, moderatus es 63 ad modum culpae: refert enim 64 et in maioribus delictis consulto aliquid admittatur 65 an 66 casu 67. §. 4. Et sane in omnibus criminibus distinctio 68 haec poenam 69 aut 70 instam 71 provocare 72 debet, aut 73 temperamentum admittere.

Kp. XII. MODESTINUS 74 LIBRO DIFFERENTIARUM SEXTO SUB TITULO DE SCIENTIBUS ET IGNORANTIBUS GENERALITER LOQUITUR 75: §. 1. Nonnunquam per ignorantiam delinquentibus 76 iuris civilis 77 venia tribui solet, si modo rem facti 78 quis, non iuris, ignoret, quae scilicet 79 consilio 80 delinquentibus praestari 81 non solet. Propter quod necessarium est addita distinctione considerare utrum sciente an ignorante aliquo 82 quid gestum proponatur. ET RELIQUA.

12) Huius inscriptionis manca tantum fragmenta in codicibus exstant: *Quod si dim* Pith. *quod si DNN* Vind. *quod si d. y. y* Vere. In Cod. Iust. inscriptio ita se habet: *Exemplum sacrarum litterarum. Diocletianus et Maximianus A. A. Agatho. — agatoeli* Cod. Vatic. 1427. Nobis autem persuasum est in verbis *quod si latere diocl. et*; nam quamplurima argumenta in eam rem concurrunt. Primum enim Iustiniani constitutionum codex illa ipsa nomina hoc loco exhibet, nec vocem *maximianus*, aut potius *max.* librarii culpa excidisse quisquam negabit, cui reliqua inscriptio satis firmata fuerit. Deinde *dux* legi debere *domini nostri* res ipsa docet: qua quidem appellatione Gregorianus recte usus est, si vere sub istis imperatoribus codicem suum conscripsit, quod nunc vel nostro loco probari posse facile dixerim. Denique, quo omnis emendationis nostrae summa redit, pro *quod si* legendum est *dioclet.*: nam *d* et *cl* facile inter se confundi et notum est et ipsi nostri codices demonstrant. Ecce enim Vindobonensis tit. I. cap. 11. pro *claudium* habet *dauidium*, tit. II. cap. 5. §. 5. pro *CL* habet *ad*, et tit. VI. cap. 4. exhibet *diocletiani*; Vercellensis autem tit. XV. cap. 3 habet *diocletianus*. Pariter etiam *d* cum *q* vel *di* cum *qu*, atque adeo *et* cum *si* confundi poterat, quod ex scripturae effigie plenius probari potest. 13) *Habe Agato* Eith. *Habe Agatu* Scal. *habe gatu* Vind. In Cod. Iust. verba *Have ... quippe quod* omnia sunt. 14) *K. N.* omnes codd. 15) *facilem* Vind. Vere. 16) *Eum qui adseverat* Cod. Iust. 17) *sed* om. Vind. 18) *fecisset* Scal. Vind. Vere. 19) *calicis* Scal. Vind. 20) *Si hoc* (omisso *quod*) Cod. Iust. 21) *omnium* Scal. Vind. Vere. A Cod. Iust. *eum* abest. 22) *quamex* Cod. Iust. *ex* abest a Vind. 23) *VII.* Cod. Iust. 24) *Decemb. Sirmii* Cod. Iust. 25) *III.* Scal. 26) *A. p. Chr. 290. ipsis A. A. IIII. et IIII. Cons.* Cod. Iust. — Subscriptionem om. Vere. 27) Hoc caput inseruit Charondas praefationi digestorum editionis a se curatae, quam scripsit ad senatum Parisiensem a. 1572. 28) *LIBRO* om. Vere. 29) Haec leguntur L. 4. §. 1. Dig. ad leg. Cornel. de sic. (48. 8). 30) *lasciviam nimiam* Vind. 31) *egnatii* Pith. *heriati* Vind. *ergati* Vere. 32) *vetice* Scal. Vind. *vetice* Vere. 33) *Per-* *da ... optima* om. Vere. 34) *consolationis* Pith.

Vere. 35) *habentem* Pith. Vind. *habent* Scal. *habent Fellem* Charond., qui verbum *rescribas*, vel aliud simile excidisse putat. Locus ab aliis aliter tentatus est. 36) *Clodium* Pith. Char. *dauidium* Vind. 37) *gladius* Scal. *clodius* ed. Pith. Char. 38) *luppi* Scal. Vere. 39) *ietitur* Vind. *ietitur* Vere. 40) *manu Pith. mani* Scal. *manu Marii* Char. *mamario* Vind. *marie* Vere. 41) *baristi* Vere. 42) *melle* Vind. *melea* Vere. 43) *commoraretur* Vind. 44) *adque* Pith. 45) *cum evaristi* Pith. *evaristi* Vind. *abaristi* Vere. *cum evaristo* Char. 46) *nec* Pith. Char. Vind. *ne* Vere. 47) *credidit* Pith. Vind. 48) *emendaretur* Vind. *emendarentur ... italia* om. Vere. 49) *et evaristo* Vind. 50) *e provinciae* Vere. 51) *veticae* Scal. *vetica* Vind. *vetica* Vere. 52) *interdixit* Pith. Vind. Vere. 53) et omitt. Pith. Char. Vere. 54) *decrevit* Pith. Vind. 55) *et omnes codd. et Char.* 56) *impendi omnes codd.* 57) *et baristus* Vere. 58) *fuerat eius* Vind. 59) *vel res omnes codd.* Sed has notas esse, scil. V. R., quae veterem formulam contineant *velim rescribas*, aut potius quando ad principem sermo est, *velis rescribere*. Pithoeus recte animadvertit. 60) *poene* Vind. 61) *Mari evaristi* Pith. *marii et evaristi* Vind. *mariae baristi* Vere. 62) *et Taurine* Pith. *taurine* Scal. *Egn. Taurine* Char. 63) *est* omnes codd. et Char. 64) *enim* omitt. Dig. Verba *refert enim ... temperamentum admittere* leguntur L. 5. §. 2. D. de poenis (48. 19.), quasi omnia essent verba Ulpiani. 65) *amittatur* Vind. *admittitur* Dig. Flor. 66) *hanc* omnes codd. 67) *occasio* Vind. Vere. 68) *distinctio* Vind. 69) *poenarum* Charond. *poenam. Distinctio haec poena*, repetitis quae antecedunt, Vind. 70) *autem ante* Vind. ante Vere. 71) *iustitiam* omnes codd. et Char. Nos cum Pithoeo Dig. secuti sumus. 72) *eligere* Dig. Flor. *elicere* Dig. vulg. 73) *ad-* *tem* Vere. 74) Verba: *Modestinus ... titulo* Vind. capiti praecedenti iungit, Vere. prorsus omittit. 75) *lo-* *quitur aliter* Vind. 76) *delinquentium* Vind. 77) *iuris civili* Scal. *iure civili* ed. Pith. 78) *pacto* Pith. *facto* Vind. Vere. *facti* ed. Pith. 79) *qui sci-* *licet* Scal. Vind. *quis licet* Vere. 80) *consilium* Vind. 81) *praestare* Vind. 82) *scientiae an igno-* *rantiae aliquod* Vere.

Kp. XIII.⁸³ PAULUS LIBRO ET TITULO QUO SUPRA: Teli autem appellatione non tantum ferrum continetur, sed omne quod nocendi causa portatum est.
 §. 1.⁸⁴ Qui telum tutandae⁸⁵ salutis⁸⁶ causa gerit⁸⁷ non videtur⁸⁸ hominis⁸⁹ occidendi causa portare. §. 2.⁹⁰

EXPLICIT TITULUS DE SICARIIS¹ ET HOMICIDIS CASU VEL VOLUNTATE.INCIPIT DE ATROCI INIURIA².TITULUS SECUNDUS³.

Kp. I.⁴ MOYSES DICIT: §. 1. Si autem contenderint duo viri, et percusserit alter⁵ alterum lapide aut pugno, et non fuerit mortuus, detubuerit autem⁶ in lectulo, §. 2. et si surgens ambulaverit homo fortis⁷ in baculo suo⁸, sine crimine erit ille, qui eum percusserat. praeterea cessationis⁹ eius¹⁰ mercedem dabit ei et medico impensas curationis.

Kp. II. ULPIANUS LIBRO SINGULARI REGULARUM¹¹ SUB TITULO DE INIURIIS: §. 1. Iniuria si quidem atrox, id est gravis est¹², non sine iudicis arbitrio aestimatur. Atrociem autem aestimare solere praetorem; idque¹³ colligi ex¹⁴ facto, ut puta si verberatus¹⁵ vel¹⁶ vulneratus quis¹⁷ fuerit. ET RELIQUA.

Kp. III. PAPIANUS LIBRO DEFINITIONUM SECUNDO SUB TITULO DE IUDICATIS¹⁸: §. 1. Per hominem liberum¹⁹ noxae²¹ deditum²² si tantum acquisitum sit, quantum²³ dampni²⁴ dedit, manumittere cogendus est a praetore²⁵ qui noxae deditum accepit; sed fiduciae iudicio²⁶ non tenetur.

Kp. IV.²⁷ ULPIANUS LIBRO XVIII.²⁸ AD EDICTUM SUB

TITULO²⁹ SI FATERETUR INIURIA OCCISUM ESSE, IN SIMPLIUM ET CUM DICERET³⁰: §. 1. Rupisse eum utique accipiemus, qui³¹ vulneraverit, vel virgis vel loris³² vel pugnis cecidit³³, vel telo (vel)³⁴ cum aliovis³⁵ genere sciderit³⁶ hominis³⁷ corpus, vel tumorem fecerit; sed ita³⁸ demum, si damnum³⁹ datum est. Ceterum⁴⁰ si in nullo⁴¹ seruum pretio viliores deterioresve fecerit, Aquilia⁴² cessat⁴³, iniuriarumque erit agendum⁴⁴. Ergo etiam pretio⁴⁵ quidem non sit deterior factus servus⁴⁶, verum⁴⁷ sumptus in salutem⁴⁸ eius et sanitatem⁴⁹ facti sunt, in haec nec⁵⁰ mihi videtur⁵¹ damni⁵² Aquilia lege⁵³ agi⁵⁴ posse.

Kp. V. PAULUS LIBRO SINGULARI ET TITULO⁵⁵ DE INIURIIS: §. 1.⁵⁶ Generaliter dicitur iniuria⁵⁷ omne quod non iure fit; specialiter alias⁵⁸ contumelia⁵⁹, quam Graeci (ὄψιν appellat, alias culpa, quam Graeci δόξημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuriae accipitur, alias iniquitas et iniustitia, quam Graeci⁶⁰ δόξιναν vocant⁶¹. nam cum praetor non iure⁶² adversus nos⁶³ pronuntiat⁶⁴, iniuriam nos⁶⁵ ad-

83) Restituta sunt haec Paul. V. 23. §. 7. 84) §. 1. exstat L. 11. §. 2. D. ad leg. lul. de vi publica (48. 6). 85) *tuta de Verc.* 86) *salutis suae Dig.* 87) *ageret Pith. geret Scal. et ed. Pith. gerit Vind. Verc. gerunt Dig.* 88) *videatur omnes codd. videntur Dig.* 89) *homines Verc.* 90) *Similia legantur L. 11. §. 1. eod.*

1) *Verc. om. casu . . . iniuria. Vind. om. et homicidiis . . . voluntate.* 2) *ATROCINIIS INIURIIS Vind. In Verc. rubrica desideratur.* 3) *Haec duo verba absunt ab omnibus.* 4) *Haec exstant Exod. XXI. 7. 18. 19.* 5) *unus Vind.* 6) *et decubuerit Vind.* 7) *fortis ed. Pith.* 8) *suo abest a Pith. Vind.* 9) *praeter accessionis Pith. Vind. praeter accessationis Verc. praeter cessationis cj. Pith.* 10) *eius omitt. ed. Pith. sed apud Scal. exstat.* 11) *LIBRO REGULARI ed. Pith. LIBRO REGULARIS Scal. LIBRO SINGULORUM DE Vind. Verba ULP. . . TITULO OM. Verc.* 12) *gravis rerum Pith.* 13) *atque Pith.* 14) *collegit. Et Vind. colligit ex Verc.* 15) *verberatur Verc.* 16) *aut Vind.* 17) *quis abest a Pith.* 18) *Papianus . . . titulo om. Verc.* 19) *IUDICATIS PERSONIS Verc.* 20) *HOMINUM LIBERORUM Verc. hominem liberorum Vind.* 21) *noxiae Pith. mora Vind. mox Verc.* 22) *editum Verc.* 23) *quantum Vind.* 24) *damnum Pith.* 25) *a praetore et Vind. praetor. Et Verc.* 26) *iudici Verc.* 27) *Exstat L. 27. §. 17. D. ad legem Aquilianam (9. 2).* 28) *Sic Scal. et Dig. xviii. Pith. Vind. ULPIANUS . . . TITULO om. Verc.* 29) *Haec inscriptio iisdem fere verbis, quamvis mendosis, infra repetitur tit. xii. kap. 7.* 30) *dicere Vind.* 31) *qui autem Vind.* 32) *vel*

oriens Vind. Verc. vel locvis (locris? loreis??) Scal. 33) *pugnis cedit Pith. pignus occidit Vind. pugnis occidit Verc.* 34) *vel omnes codd. omittunt, sed exstat in Dig.* 35) *cum altobis Verc. quo alio (omisso genere) Dig.* 36) *cederet Pith. occiderit Vind. Verc. ut scinderet Dig. sciderit Hal.* 37) *alicui Dig. 38) vel ita Pith. Verc. In Vind. legi videtur: vel a. itta. Dig. habent sed ita.* 39) *damnum iniuria Vind.* 40) *De cetero ed. Pith. et cetero Scal. cetero Vind. Verc.* 41) *in nullo Vind. si nullo Dig.* 42) *ad Aquiliam Pith. ad Aquilia Vind. Verc.* 43) *cenae Vind. Verc.* 44) *agendum duntaxat; Aquilia enim eas ruptiones, quae damna dant, persequitur Dig.; quae tamen iam a P. Pithoeo pro spuriis habita sunt.* 45) *pretium Verc.* 46) *servus factus Dig.* 47) *vero Verc.* 48) *salute Pith. alte Vind. salte Verc.* 49) *sanite Vind. Verc.* 50) *nec omitt. Dig. ed. Paris. a. 1586. in marg.* 51) *videri Vind. Verc. Dig. Flor.* 52) *damnum datum atque ideo Dig.* 53) *lege Aquilia Dig.* 54) *agi omnes codd. omittunt; sed exstat in Dig.* 55) *SINGULORUM TITULI Vind.* 56) *Exstat pr. I. de iniur. (4. 4.)* 57) *Iniuria dicitur Inst.* 58) *alia est omnes codd. Sed alias habent Instt. Iust.* 59) *quae a contemnendo dicta est additur in Inst.* 60) *Haec quae unciis inclusa sunt, om. omnes codd. [per διοιορλευρον]; sed ex Instt. restituenda videbantur.* 61) *greci adicent Vind. Verc.* 62) *notter Pith Vind. Verc. nar Scal. nec Scal. in marg. non iure cj. Cuiacius, Nerius, Schulting. et Roever. quod et Institutiones confirmant.* 63) *adversum nos Pith. adversus (linea per s traducta) nos Verc. contra quem Instt.* 64) *pronuntiamet Pith. pronuntiat Vind.* 65) *nos.*

cepisse dicimus⁶⁶. §. 2. Unde apparet non⁶⁷ esse verum, quod Labeo putabat, aput praetorem iniuriam *ἔβρι*⁶⁸ duntaxat significare; commune nomen enim eius est⁶⁹, quod semper adversus bonos mores fit, idque non fieri alicuius interest. §. 3. Hoc edictum ad eam iniuriam pertinet, quae contumeliae causa fit. §. 4. Fit autem iniuria vel in corpore, dum caedimur, vel⁷⁰ verbis, dum convitium patimur, vel cum dignitas laeditur, ut⁷¹ cum matronae⁷² vel praetextatae⁷³ comites abducuntur⁷⁴. §. 5. Iniuriarum actio aut legitima est aut honoraria. Legitima ex lege duodecim tabularum qui iniuriam alteri facit quinque et⁷⁵ viginti sestertiorum⁷⁶ poenam subit. Quae lex generalis fuit; fuerunt⁷⁷ et speciales, velut illa: „si quis os⁷⁸ fregit libero, trecentos⁷⁹, (si) servo⁸⁰, CL poenam subito sestertiorum⁸¹.”

Kp. VI.⁸² IDEM PAULUS EODEM LIBRO SINGULARI⁸³, SUB TITULO QUEMADMODUM INIURIARUM⁸⁴ AGATUR: §. 1.⁸⁵ „Qui autem iniuriarum⁸⁶,” inquit⁸⁷, „agit⁸⁸, certum dicat, quid⁸⁹ iniuriae factum sit, et taxationem⁹⁰ ponat non minorem, quam⁹¹ quanti vadimonium⁹² fuerit.” §. 2. Certum dicit qui suo nomine demonstrat iniuriam, neque ita ut per disiunctionem hoc aut

illud accidisse⁹³ comprehendat; sed ut necesse habeat aut unam nomine⁹⁴ suo rem designare⁹⁵, aut plures ita complecti⁹⁶, ut omnes eas accidisse cogatur probare.

§. 3. Certum autem an incertum dicat cognitio ipsius praetoris est⁹⁷. Demonstrat⁹⁸ autem hoc loco praetor non vocem agentis⁹⁹, sed qualem formulam edat.

§. 4. Certum non dicit qui dicit¹⁰⁰ pulsatum, si sit verberatus. Sed et partem corporis demonstrat¹, et quem in modum, pugno puta², an fuste, an lapide, sicut formula proposita³ est „quod Auli Agrerii⁴ pugno mala⁵ percussa est”. Illud non cogitur⁶ dicere dextra an sinistra, nec qua⁷ manu percussit.

§. 5. Item⁸ si dicat infamatum se esse⁹, debet adicere¹⁰ quemadmodum infamatus sit. sic enim et¹¹ formula concepta est „quod Numerius¹² Negidius¹³ sillum¹⁴ inmisit Aulo Agerio infamandi causa”.

Kp. VII.¹⁵ PAULUS LIBRO SENTENTIARUM (QUINTO)¹⁶ SUB TITULO AD LEGEM CORNELIAM¹⁷ DE SICARIIS ET VEREFICIS: §. 1. Causa mortis idonea non videtur, cum caesus¹⁸ homo post aliquot¹⁹ dies officium diurnae²⁰ vitae retinens decessit; nisi forte fuerit ad necem²¹ caesus, aut letaliter vulneratus.

EXPLICIT DE ATROCI INIURIA²².

omitt. Inst. 66) dicemus Scal. dicitur Inst. 67) nos Vind. Ver. Scal. 68) imbrim Vind. ibrin. Ver. hybrin Scal. 69) Omnes codices exhibent communem. Omnibus enim iuris est. In quibus emendandis multa tentata fuerunt, sed nemini probata. commune enim omni ei nomen iniuriae est cj. Pith. commune enim nomen iniuriae est cj. Grotius flor. spars. ad pr. Inst. de Iniuriis (4. 4.). commune enim nomen iniuriae ei semper, quod etc. cj. Barthius adversar. XLIV. 20. commune enim nomen iniuria: ἔβρις est, quod specialiter etc. cj. Nerius anal. I. 20. commune enim nomen omnis non iuris est, quod scilicet etc. cj. H. Cannegieterus p. 87. commune omnibus enim iniuria est estque cj. Heraldus obs. cap. 46. commune omnibus enim iniuriis est quod [i. e. quia] cj. Vonck. p. 58. commune enim omnibus iniuriis id est, quod cj. Io. Cannegieterus ad h. l. (significare) seu contumeliam: omnibus enim iniuriis est cj. Roeverus cap. IV. Salmasius denique in obs. ad ius Atticum c. 7^b. pag. 224. haec ita refert: commune enim nomen esse iniuriae, omni quodcumque adversus etc.: sed explicandi potius, quam emendandi causa a codicum scriptura recessit videtur. 70) in ius Vind. 71) vel Scal. Vind. Ver. Sed Pithoeum Digestorum auctoritas defendit. 72) patronae Scal. 73) praetextato Scal. pretextote Ver. 74) adducuntur Scal. Vind. 75) ex Scal. Vind. Ver. 76) virgiture sitrium Vind. 77) fuerint Vind. A Pith. haec verba: fuerunt . . . fregit omnino absunt. 78) velut manifestus Vind. velut manifestus Ver. Pro quibus haec velut illa si quis os reponenda crant, nam in illo genere scripturae, quod cursivum nunc vocari solet, tanta similitudo intercedere poterat inter ma et illa, inter n et si, atque inter ifest et quis, ut alterum cum altero facile confunderetur. 79) ccc. Vind. 80) si omnes omittunt. atsi servo Gaius III. 223, servos ed. Pith. Sed Scal. servo habet. 81) subitor extertiorum Scal. Ver. In Vind. haec duo verba omittuntur, 82) Hoc caput iam ante Pithoeum ediderat A. Contius (lection. subsec. lib.

I. cap. IX.) ita inscriptum: Sequitur fragmentum eodem pertinens, ex integro Pauli libro singulari sub Titulo, Quemadmodum iniuriarum agendum sit. 83) SINGULORUM Vind. In Ver. verba SINGULARI SUB TIT. omittuntur. 84) INIURIAM Scal. INIURIA Vind. Ver. 85) §. 1. Simil. Ulp. L. 7. pr. de Iniuriis, unde patet verbum inquit ad praetorem referendum esse. 86) iniuria Scal. Ver. iniuriam Vind. 87) inquit omnes codd. 88) aget Pith. Cont. 89) qui Scal. Ver. 90) taxationum Vind. 91) quam omitt. Vind. 92) vademonium Ver. 93) accidisset Scal. Ver. A Vind. verba neque ita . . . aut plures absunt. 94) nominis Pith. nomini Ver. 95) destinare Pith. Ver. destinaret Scal. designare cj. Pith. quod Digestorum similitudine satis firmatum. Vid. L. 7. pr. de Iniuriis. 96) completi Vind. Ver. 97) est om. Ver. 98) demonstrata Scal. Vind. Ver. 99) ageritis Vind. Ver. 100) quid dicitur Scal. qui dicit se Cont. 1) demonstrat omnes codd. 2) puto Scal. Vind. Ver. 3) posita Cont. Pith. 4) agerii Cont. ageri Ver. In Vind. verba formulae: quod . . . percussa est desiderantur. 5) mola Pith. Ver. mala cj. Cont. Pith. et Scal. Recte. cf. Gai. IV. 60. 6) cogetur Ver. 7) ne qua Scal. Ver. neque Vind. 8) ita omnes codd. 9) se esse omitt. Scal. 10) Ita Vind. Ver. addicere Scal. 11) et om. Vind. Ver. 12) numedius Cont. Pith. innumerio Vind. nomedius Ver. 13) nigidius Cont. Pith. Ver. nigidio Vind. 14) illum inmisit omnes codd., nisi quod Cont. edidit immisit. — sillum cj. Arnaud apud H. Canneg. p. 107; cui quidem emendationi sola geminatione litterae S opus est. millum ipse Canneg. cj. l. c. carmen emisit Salmas. cj. ad ius Attic. c. 7. libellum emisit Vonck. p. 39. 15) Hic locus restitutus est in Paull. V. 23. §. 5. 16) quinto om. omnes. codd. 17) PAULUS . . . CORNELIAM om. Ver. 18) laesus Pith. 19) aliquos Pith. ed. aliquot Scal. Vind. Ver. 20) diurnae Pith. 21) vicem Vind. 22) Haec om. Pith. Ver. EXPLICIT DE ATROCIIS INIURIARUM Vind.

INCIPIT DE IURE ET SAEVITIA DOMINORUM¹.TITULUS TERTIUS².

Kp. I.³ Moyses dicit: §. 1. Si quis percusserit servum aut⁴ ancillam virga⁵, et mortuus fuerit in manibus eius, iudicio vindicetur. §. 2. Quodsi supervixerit die⁶ uno aut duobus, non vindicabitur, premium enim ipsius est.

Kp. II.⁷ PAULUS LIBRO⁸ (QUINTO)⁹ SENTENTIARUM, SUB TITULO AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEVICIS DICIT: §. 1. Servus si plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus homicidii reus non potest postulari: modum enim¹⁰ castigandi et in servorum cohercitione placuit temperari.

Kp. III.¹¹ ULPIANUS LIBRO¹² OCTAVO DE OFFICIO PROCONSULIS, SUB TITULO DE DOMINORUM SAEVITIA: §. 1. Si dominus in servum¹³ saevierit, vel ad impudicitiam¹⁴ turpemque violationem¹⁵ compellat, quae sint¹⁶ partes praecidit¹⁷ ex rescripto divi¹⁸ Pii ad Aurelium¹⁹ Marcianum proconsulem²⁰ Baeticae²¹ manifestatur²². Cuius rescripti verba haec sunt: §. 2. „Dominorum quidem potestatem in suos servos inlibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. Sed dominorum interest ne auxilium contra saevitiam vel famem vel intolerabilem iniuriam denegetur his²³, qui²⁴ iuste deprecantur“. §. 3.²⁵ „Ideoque cognosce de querellis eorum²⁶, qui ex familia Iulii Sabini²⁷ ad statuam confugerunt²⁸, et si vel²⁹ durius habitos³⁰, quam aequum est³¹, vel infami³² iniuria affectos³³ cognoveris, venire³⁴ iube, ita³⁵ ut in potestatem³⁶

Sabini³⁷ non revertantur. Quodsi³⁸ meae constitutioni fraudem fecerit, sciet³⁹ me admissum⁴⁰ severius exsecuturum“. §. 4. Divus etiam Hadrianus⁴¹ Umbriam⁴² quandam matronam in⁴³ quinquennium relegavit, quod ex levissimis causis ancillas⁴⁴ atrocissime tractaret⁴⁵. §. 5. Item⁴⁶ Divus Pius ad libellum Alfi Iuli⁴⁷ rescripsit⁴⁸ haec verba: „Servorum obsequium non solum imperio, sed moderatione⁴⁹ et sufficientibus praebitis et iustis operibus⁵⁰ contineri oportet“. §. 6. „Itaque et ipse curare debes⁵¹ iuste ac temperate tuos⁵² tractare, ut et facile⁵³ requirere eos possis⁵⁴, nec si apparuerit vel inparem te⁵⁵ impendiis esse, vel atrociolem dominatione saevitiam exercere, necesse habeat proconsul V. C.⁵⁶, ne quid tumultuosius contra accidat⁵⁷, praevinire te, et⁵⁸ ex mea iam auctoritate ad alienandos eos compellere.“ Glabrione⁵⁹ et Omullo⁶⁰ Coss.⁶¹

Kp. IV.⁶² GREGORIANUS⁶³ LIBRO XIV.⁶⁴ SUB TITULO DE ACCUSATIONIBUS: §. 1. Imp.⁶⁵ Diocletianus et Maximianus Augusti⁶⁶ Aurelio Sacrato⁶⁷ militi. Cum servum tuum vi⁶⁸ aegritudinis graviter oppressum fati munus⁶⁹ implese proponas, propter inmoderatam castigationem⁷⁰ calumpniae accusationem⁷¹ emergere innocentiae⁷² ratio, cuius fiduciam geris, non permittit. Prop. Non. Decemb. Diocletiano A. III. et Aristobulo⁷³ Coss.⁷⁴

EXPLICIT TITULUS⁷⁵ DE DOMINORUM SAEVITIA COHIBENDA⁷⁶.

1) Haec om. Verc. 2) Haec item in Verc. desiderantur. 3) Kp. III. CONS. (Kp. DCXVI) Scal. CONSTIT. TITULI III. VIND. 4) Kp. I. exstat Exod. XXI. 20. 21. 4) et Vind. 5) *virgam* Vind. 6) *de die* Vind. 7) Restitutus legitur hic locus Paul. V. 23. §. 6. 8) A Verc. verba PAULUS ... CORNELIAM absunt. 9) *quinto* abest etiam a Pith. et Vind. 10) *etsi* cj. Cramerus in Zeitschr. für geschichtl. Rechtsw. T. I. p. 308. 11) §§. 1 ... 4. exstant L. 2. D. de his qui sui (1. 6.) 12) In Verc. non nisi ultima tria verba rubricae exstant. 13) *servos* Dig. 14) *impudicitiam* ed. Pith. 15) *violentum* Vind. 16) *sunt* Vind. 17) *principis* Vind. 18) *divi* om. Vind. 19) *Aurelii* Vind. *Aelium* Dig. et Inst. 20) *proconsule* Scal. 21) *vettice* Vind. *bettice* Verc. *veticae* Dig. sec. cod. Flor. 22) *manifestabitur* Dig. Flor. et Vulg.; sed Hal. habet *manifestatur*. 23) *iis* Pith. ed.; item Hal. et Inst. Sed Scal. cum ceteris habet *his*. 24) *qui si* Scal., addita margini nota: *sic*. Idem confirmat Gulacius. 25) §§. 3. 4. desuper insertae sunt §. 2. fin. Inst. eod. tit. (1. 8.) 26) *illorum* Pith. ed. et Verc. Sed Scal. sec. Haenel. habet *eorum*. 27) *savini* Vind. Verc. 28) *confugerant* Vind. 29) *sive* omnes codd. *si vel* Inst. et Dig. 30) *abuti* Vind. 31) *est* om. Pith. Vind. 32) *infamiae* Pith. *infamem* Vind. *famis* cj. Reisig. 33) *adfectos* Pith. *adfectos esse* Inst. Haloaudi. 34) *veniri* Pith. ed. Sed Scal. sec. Dorvill. habet *venire*. In cod. Flor. scriptum erat *veniri*, deinde correctum *venire*. 35) *ita* omitt. Pith. *intra* Vind. 36) *potestate* Vind. Verc. et cod. Flor. 37) *savini* Verc. 38) *qui si* Inst. et cod. Flor. sed Hal. et Dorvill. ed. *quod*. 39) *scias* Inst. et Dig. Vulg. 40) *admissum hoc* Verc.

41) *divisus* Verc. 42) *Umbriam* Dig. sec. Vulg. 43) *quod* quidem nomen frequenter occurrit. 44) *in* om. Vind. 45) *ancillas suas* Dig. Hal. 46) *tractavit* Vind. *tractasset* Dig. 47) *idem servorum obsequium* Verc., reliquis omissis. 48) *Alfi Iuli* Pith. 49) *scripsit* Vind. 50) *imperium reddet moderationem* Vind. 51) *operibus delendam esse* vult Gronov. obs. IV. 6. 52) *debet* Pith. Verc. 53) *et vos* Pith. Verc. *servos* cj. Scal. 54) *facilis* Pith. Vind. Verc. sed Scal. habet *facile*, et sic cj. Pith. 55) *eo possit* Pith. *possis* Vind. *eos possit* Verc. *eos possis* cj. Pith. 56) *in parente* Pith. Verc. *in parentem* Vind. *inparem te* cj. Pith. Cuiac. et Scal. 57) *proconsul v. c.* Pith. sed om. haec tria verba Verc. 58) *accedat* Vind. Verc. 59) *se et* Pith. et Vind. Verc. et cj. Pith. et te cj. Scal. 60) *Gravione* omnes codd. *Glabrione* cj. Pith. Cuiac. et Scal. 61) *Romulo* Pith. Vind. *romolo* Verc. *Omullo* cj. Scal. sec. Haenel.; ceteri eum *Omnio* scripsisse referunt. *Omullo* cj. Pith. 62) A. p. Chr. 152. *Coss.* om. Verc. 63) Hanc constitutionem Gregoriani libro XIX. tit. 1. restituit Schultingius. 64) In Verc. verba *Gregorianus ... titulo* desunt. 65) xviii. Pith. viii. cj. Schulting. 66) In Verc. inscriptio desideratur. 67) *Augusti* om. Vind. 68) *sacrati* Vind. 69) *vi* om. Verc. 70) *favemur* Vind. 71) *castigationem* Verc. 72) *causationem* Pith. 73) *innotitias* Pith. Verc. 74) *Aristone* Pith. *Aristobulo* cj. Scal. et Schulting. Vind. et Verc. subscriptiones prorsus varent. 75) A. p. Chr. 285. — *Coss.* III. Scal. sec. Dorvill. Sane iste numerus sequentem titulum indicare videtur. 76) *titulus* om. Vind. *titulo* Scal. Verc. 77) *cohibenda* om. Vind. Verc.

INCIPIT DE ADULTERIIS ¹.TITULUS QUARTUS ².

Kp. I. MOYSES DIXIT ³: §. 1. ⁴ Quicumque moechatus fuerit cum ⁵ muliere ⁶ proximi sui, mortem ⁷ moriatur qui ⁸ moechatus fuerit ⁹, et quae ¹⁰ moechata fuerit. §. 2. ¹¹ Quodsi aliquis seduxerit ¹² virginem non desponsatam ¹³ et stupraverit eam, ducat ¹⁴ eam ¹⁵ sibi in uxorem. §. 3. Quodsi renuerit ¹⁶ pater eius, et noluerit eam dare illi ¹⁷ uxorem ¹⁸, pecuniam inferret ¹⁹ patri, quantum est dos virginis.

Kp. II. PAULUS LIBRO SINGULARI ²⁰ ET TITULO DE ADULTERIIS ²¹: §. 1. Brevem interpretationem de adulteris ²² cohercendis facturum per ²³ ipsa capita ire malui ²⁴, ordinemque legis servare. §. 2. Et quidem primum caput ²⁵ legis Iuliae ²⁶ de adulteris ²⁷ prioribus legibus pluribus abrogat ²⁸. §. 3. ²⁹ Secundo vero capite permittit patri ³⁰, (si in) ³¹ filia sua, quam ³² in potestatem habet, aut ³³ in ea quae ³⁴ (eo) ³⁵ auctore ³⁶, cum in potestate ³⁷ esset, viro ³⁸ in manum conveniret ³⁹, adulterum domi ⁴⁰ suae generive sui deprehenderit ⁴¹, isque in ⁴² eam ⁴³ rem socerum adhibuerit, ut is ⁴⁴ pater cum ⁴⁵ adulterum sine fraude occidat ita, ut filiam in continenti ⁴⁶ occidat. §. 4. In vidua ⁴⁷

autem filia si ⁴⁸ adulterum deprehensum occiderit, et in continenti filiam, licito ⁴⁹ iure hoc factum ⁵⁰ Marcellus libro XXXI. digestorum scribit ⁵¹. §. 5. Auctoritate ⁵² quoque (legis) patrem ⁵³ posse ⁵⁴ interfocere ⁵⁵ vel consularem virum ⁵⁶, vel patronum ⁵⁷ suum, (si) ⁵⁸ in filia ⁵⁹ adulterum ⁶⁰ deprehenderit, eodem ⁶¹ libro Marcellus probat. §. 6. Sed si filiam non interfecerit, sed ⁶² solum adulterum, homicidii reus est. §. 7. ⁶³ Sed etsi ⁶⁴ intervallo ⁶⁵ filiam interfecerit ⁶⁶, tantundem ⁶⁷ est, nisi persequatur illam et ⁶⁸ interfecerit: continuatione ⁶⁹ enim animi videtur legis auctoritate ⁷⁰ fecisse ⁷¹.

Kp. III. IDEM PAULUS EODEM LIBRO SINGULARI ET TITULO ⁷²: §. 1. Certae autem enumerantur personae, quas viro ⁷³ liceat occidere, in adulterio deprehensa uxore ⁷⁴, quamvis ⁷⁵ uxorem non liceat. §. 2. Ergo ⁷⁶ secundum leges viro ⁷⁷ etiam ⁷⁸ filiofamilias permittitur etiam domi ⁷⁹ suae deprehensum adulterum interficere servum, et cum ⁸⁰ qui auctoramento rogatus ⁸¹ est ad gladium, vel etiam illum qui operas suas ut cum bestiis puguaret locavit. §. 3. Sed et iu-

1) ADULTERIO Pith. 2) CONSTITUT. IIII. DE LEGEM MOYSE Vind. At Scal. et Verc. verba: TIT. IIII. PROFUSI NON HABENT. 3) DICIT Vind. 4) §. 1. exstat. Levitic. XX. 10. Deuteronom. XXII. 18. 5) cum om. Verc. 6) mulierem Vind. Verc. 7) morte ed. Pith. Verc. mortem Vind. Scal. Cuiac. 8) que Vind. 9) fuerit om. Vind. 10) qui Vind. Verc. 11) §§. 2. 3. exstant Exod. XXII. 16. 17. Sim. Deuter. XXII. 28. 29. Cfr. cap. I. X. de adulteriis. 12) duxerit Vind. et duxerit Verc. 13) sponsatam Verc. 14) dotabit Vind. davit Verc. docuit Scal. ducat ed. Pith. et Scal. in marg. 15) eam om. Verc. 16) renuerit Vind. Verc. 17) illi dare Vind. 18) in uxorem Pith. 19) inferret Verc. 20) LIBER SINGULAREM Vind. 21) DE ADULTERIS SUB TITULO Pith. DE ADULTERIS SUB TITULO Vind. Ia Verc. inscriptio his tribus verbis constat: SUB TITULO DE. 22) adulteris Pith. adulterio Vind. 23) in Vind. 24) ire maluit Scal. rem mali Vind. in re mali Verc. 25) caput Verc. 26) Iulii Verc. 27) adulteris Vind. Verc. Scal. 28) obrogat cj. Scal. 29) Similia refert Paul. Sent. II. 26. §. 1., quae etiam infra kap. XII. huius tituli leguntur. 30) pater Pith. 31) si in abest ab omnibus; a Pithoco et Cuiacio restitutum est ex coniectura. 32) filias suas quas Pith. Verc. familias (omisso quas) Vind. 33) ut Pith. aut cj. Pith. Cuiac. A Vind. et Verc. utrumque abest. 34) eam queque Vind. 35) eo abest ab omnibus; Pithocus cum Cuiacio et Scal. ex coniectura restituit. 36) auctorem Verc. 37) potestatem Verc. 38) vero Scal. viro cum Vind. 39) venerit Vind. 40) domui Pith. domus Vind. domo Verc. domi cj. Pithocus cum Cuiacio. 41) deprehendens Vind. deprehendant Verc. 42) in quem omnes codd. inque cj. Pith. Cuiac. Scal. isque in cj. Schulting. 43) ea Verc. 44) ut his Scal. ad hos Vind. ad his Verc. 45) cum omnes codd. cum cj. Pith.; habet etiam Scal. sec. Dörvill. cum filia adult. cj. Cuiacius. 46) incontinentem Vind. In Verc. verba filiam . . . autem (§. 4.) omissa sunt. 47) In-

vidua Pith. Vind. in vidua cj. Pith. Cuiac. et Scal. in invita cj. Tydeman. (Ulp. Marcelli vit. II. c. 5. §. 1.) invita sane Minerva. 48) qui Pith. 49) illicito cj. Cuiacius ad Papin. de adulteriis, L. 22. §. 1. h. t. et Obs. VI. c. 14. 50) Hoc verbo versus clauditur in Scal. kap. xxxi addit Vind. kp. xxxiii Verc. 51) xxx INDEGESTORUM SCRIBET AUTEM DE Verc. 52) auctoritatem Vind. auctoritate Verc. auctor ita (vel auctoritate quaque) inepte cj. Tydeman. l. c. 53) pater (om. legis) omnes codd. paterna cj. Pith. sua patrem cj. H. Canneg. p. 136. quod pater cj. Bondam. specim. p. 26. legis patrem cj. Cuiac. in marg. et Obs. xxi. 28.; item Puteanus atque Pithocus. Quam quidem coniecturam imprimis confirmare videntur L. 4. Cod. ad legem Iul. de adulteriis (9. 9.), nec non ultima nostri capituli verba. 54) possit Vind. posset cj. Bondam. et Tydeman. l. c. 55) interficeret Scal. 56) cons. verum Pith. cons. vel utrum Vind. const. virum Verc. 57) et patronem Vind. vel praetorium (omisso suum) cj. Puteanus, probb. Pith. et Schult. 58) si, quod ab omnibus abest, cj. Pith. si eum cj. Puteanus et Tydem. l. c. 59) filiam Pith. Vind. 60) adulterium Scal. Vind. Verc. 61) ut eodem cj. Tydeman. l. c. 62) sed solum . . . filiam interfecerit abest a Vind. 63) Simil. Papin. L. 23. §. 4. eod. et kap. IX. infra h. t. Cfr. Maer L. 32. pr. eod. 64) Sed om. Verc. etsi om. Pith. 65) intervallum Pith. 66) interfecerit Verc. 67) tandem Vind. In Verc. verba: tantundem . . . interfecerit desiderantur. 68) illum, omisso et, Pith. 69) continuationem Vind. Verc. 70) auctoritatem Pith. auctis Vind. Verc. 71) fecisset Pith. 72) Haec om. Verc., sed verba CERTAE . . . PERSONAE rubro colore scripta sunt. 73) vero Vind. 74) deprehensam uxorem Scal. Vind. Verc. deprehensas uxoris Scal. cj. in marg. 75) Ego Vind. Verc. 76) vero Scal. virum Vind. 77) etiam delevit Cuiac. 78) domui Vind. 79) eo Verc. 80) Cf. tit. IX. cap. 2. auctoramentum rogatum Vind.

dicio publico dampnatum licet⁸¹ interficere⁸² in adulterio deprehensum, vel libertinum⁸³ vel suum vel paternum, et tam civem Romanum quam Latinum⁸⁴. §. 4. Sed et patris et matris et⁸⁵ filii⁸⁶ et filiae libertum permittitur occidere: in quo loco et dediticius⁸⁷ habetur⁸⁸. §. 5. Debet autem profiteri⁸⁹ apud eum, cuius iurisdictio⁹⁰ est eo loco, ubi occidit, et uxorem dimittere. quod⁹¹ si non fecerit, impune⁹² non interficit⁹³. §. 6. Sciendum est autem Divum⁹⁴ Marcum et Commodum⁹⁵ rescripsisse, eum qui adulterum⁹⁶ inlicito interfecerit⁹⁷, leviori poena puniri⁹⁸. Sed et Magnus Antoninus pepercit⁹⁹ eis¹⁰⁰, qui adulteros inconsulto calore ducti interfecerunt¹⁰¹. ET RELIQUA.

Kp. IV. IDEM PAULUS EODEM LIBRO SINGULARI¹ ET TITULO: §. 1. Qui² iure mariti³ vel patris accusat⁴ potest⁵ et sine calumniae poena vinci: si iure extranei accusat⁶ potest calumniae poena puniri, sed tantum post duos menses. §. 2. Intra quatuor menses utiles⁷ expertus⁸, licet talis sit, qui alias⁹ accusare non possit, ut¹⁰ libertinus, aut minor viginti quinque annorum, aut¹¹ infamis, tamen ad accusationem admittitur, ut et Papinianus libro XV. ¹² scripsit¹³.

Kp. V. ¹⁴ PAPINIANUS LIBRO XV. ¹⁵ RESPONSORUM SUB TITULO¹⁶ AD LEGEM IULIAM DE ADULTERIIS: §. 1. Civis Romanus, qui sine conubio¹⁷ civem¹⁸ peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non postulat; sed ei non opponetur infamia, vel

quod libertinus rem sestertiorum¹⁹ triginta²⁰ millium, aut filium non habeat²¹, propriam iniuriam persecuti²².

Kp. VI. PAULUS LIBRO SINGULARI ET TITULO QUO SUPRA: §. 1. In uxorem adulterium vindicatur iure mariti, non²³ etiam (in)²⁴ sponsam: Severus quoque et Antoninus ita rescripserunt²⁵.

Kp. VII. ²⁶ PAPINIANUS ²⁷ LIBRO SINGULARI DE ADULTERIIS²⁸: §. 1. Querebatur an pater emancipatam²⁹ filiam iure patris accusare possit³⁰. Respondi³¹: occidendi quidem facultatem lex tribuit eam³² filiam, quam habet in potestatem, aut (quae)³³ eo³⁴ auctore³⁵ in manum³⁶ convenit; sed accusare iure patris ne quidem emancipatam³⁷ filiam pater prohibetur³⁸.

Kp. VIII. PAPINIANUS ³⁹ EODEM ⁴⁰ LIBRO ⁴¹ SINGULARI ET TITULO⁴²: §. 1. Cum patri lex⁴³ regia dederit in filium⁴⁴ vitae necisque⁴⁵ potestatem, quo⁴⁶ bonum fuit lege comprehendi, ut potestas fieret etiam filiam occidendi, vellem⁴⁷ mihi rescriberes⁴⁸: nam scire caplo. Respondit: numquid ex contrario praestat nobis argumentum haec adiectio, ut non⁴⁹ videatur lex non habenti dedisse, (sed)⁵⁰ ut videatur maiore aequitate ductus adulterum occidisse, cum nec filiae pepercit?

Kp. IX. IDEM DE ADULTERIIS: §. 1. Si⁵¹ pater, qui⁵² adulterum occidit, filiae⁵³ suae pepercit, quaero quid adversus eum sit statuendum? Respondit: sine dubio iste pater homicida est; igitur tenebi-

acto ramentoro gatus Verc. auctoramento locatus cj. Cuiac. et Scal., quod et Roeverus cap. 11. (Oelrichii thesaur. T. I. p. 143...45.) defendit, Tertulliani (ad martyres cap. 5 in verbis: „quot otiosos affectatio armorum ad gladium locat“) potissimum auctoritate ductus. Sed pro codicum scriptura certant Schultingius et H. Cannegieterus (in commentario p. 215...220.), quamquam diversis rationibus. 81) *licere* omnes codd. 82) *interficere* om. Verc. 83) *etiam* Vind. 84) *litinum* Verc. 85) *et om.* ed. Pith. 86) *filii* Vind. Verc. 87) *deditus* Pith. *demptitius* Vind. *deditus* cj. Cuiac. 88) *haberetur* Pith. 89) Cf. cap. XII. §. 5. 90) *iurisdictio* Vind. 91) *qua* Vind. 92) *inpuna* Vind. 93) *interfecit* Scal. i. m. sec. Schult. 94) *quod* Vind. *dum* Verc. 95) *quomodo* Vind. Verc. 96) *adulterium* Vind. 97) *interficerit* Verc. 98) *puniret* Vind. *punire* Verc. 99) *pepercit* Verc. 100) *eas* Scal. *si* Vind. *ei* Verc. 101) *in conculis talo* (corr. *taloca*) *oculto loco reducti interficerent* Vind. 1) *singulari* omittit Vind. A Verc. omnis allegatio auctoris et libri abest. 2) *Qui* om. ed. Pith., sed Scal. Vind. Verc. habent. Pithoeus abesse videtur a codicis scriptura propter L. 14. §. 3. D. ad leg. Iul. de adulteriis. 3) *matris* Vind. *matr* Verc. 4) *qui accusat* ed. Pith. Vid. not. 2. 6) *potest* om. Vind. 7) *quattuor menses utilis* Vind. 8) *experitur* Vind. Verc. 9) *alios* Vind. 10) *aut* Vind. Verc. 11) *aut* abest a Vind. Verc. 12) In Verc. omnis allegatio desideratur. 13) *scripsit* om. Vind. 14) In Vind. kap. antecedens continuatur. 15) Haec omittunt Vind. et Verc. 16) *responsorium sub titulis* Vind. In Verc. etiam haec desiderantur. 17) *conubio* ed. Pith. *conuvio* Scal. 18) *sibi* Pith. 19) *restertiorum* Vind. *sextertiorum* Verc. 20) *tria* cj. Hotomanus de aureo Iustin. p. 687. propter L. 10. D. de accus. Sed ibi de ingenuo agi videtur, non de liberto. 21) *habuit* omnes codd. 22) *consequenti* Vind. 23) *imo* cj. Cuiac. et Pet. Burgius, Elect.

iur. e. 16. Sed codicum scriptura ex L. 13. §. 8. D. ad leg. Iul. de adult. potius confirmatur quam refellitur. 24) *in om.* omnes codd. *et in (pro etiam)* cj. Cuiac. 25) *Reversus quoque... rescripserit* Vind. 26) In Vind. hoc caput pars est antecedentis, In Scal. capp. vi. vii. primum transposita, postea recto ordini signis appositis restituta sunt. 27) *Papianus* Pith. Verc. 28) *adulteris* Scal. Vind. Verc. 29) *emancipatum* Vind. *mancipatum* Verc. 30) *possit* Verc. 31) *respondit* Pith. *respondeo* Vind. Sed pro Vercellensis codicis scriptura illud afferri debet, quod Papinianus in Responsorum libris haud rarius ipse loquitur, quam respondisse traditur, ut fieri potius solet in Paulli responsis per litteras P. R., i. e. Paullus respondit. Vide e. g. kap. XI. h. t. 32) *ei* Verc. 33) *quae* om. omnes codd. 34) *eam* Pith. 35) *auctorem* omnes codd. 36) *manu* Vind. Verc. 37) *mancipatam* Verc. 38) *patris prohibet* Vind. 39) PAPIANUS Pith. Verc. 40) *eodem* om. Vind. 41) *liber* Vind. LIB. Verc.; Pith. hoc verbum omnino omittit. 42) *titulus* Vind. 43) *hec lex* Vind. *ex lex* Verc. 44) *filiam* Pith. Sed verum scripturam iam pridem restituerat Iac. Gothofr. (Comm. ad leg. XII tabb., ad tab. III.) quam nuper adversus Scheltingam et Byackerh. recte defendit Dirksen. ad XII tabb. p. 274. 275. 45) *nechis qui* Vind. *nechisque* Verc. 46) *quod* omnes codd. *quo* cj. Iac. Gothofr. l. c. et ad L. 2. Th. C. de liberali causa. 47) *velle* Scal. Vind. Verc. *velis* cj. Cuiac. propter L. ult. D. de minoribus (4. 4). Sed ibi scriptum est *velim rescribas*. 48) *rescribere* omnes codd. *rescriberes* Scal. 49) *non ut* cj. Cuiac. 50) *sed* omnes codd. praeter Scal. omittunt: ex conjectura adscripserunt Pith. Cuiac. et Iac. Gothofr. l. c. adeo cj. Gothofr. ibid. *at (pro sed ut)* cj. H. Cannegieter. p. 157. 51) sic Verc. 52) *qui* delevit Cuiac., non contradicente Schultingio, quis cj. Schult. marg. ed. Lugd. a. 1672. 53) *et filias* omnes codd.; sed redundare *qui*, aut *et*, Schult. etiam monuit.

tur lege Cornelia de sicariis ⁵⁴. Plane si filia non voluntate patris, sed casu servata est, non minimam habebit defensionem pater, quod forte fugit ⁵⁵ filia ⁵⁶, nam lex ita punit homicidam, si dolo malo homicidium factum fuerit: hic autem pater non ideo servavit filiam, quia voluit, sed quia ⁵⁷ occidere eam non potuit.

Kp. X. PAPIANUS IDEM ⁵⁸: §. 1. Si maritus uxorem suam in adulterio deprehensam occidit ⁵⁹, an in legem ⁶⁰ de sicariis incidat ⁶¹ quaero. Respondit: nulla parte legis marito uxorem occidere conceditur; quare aperte ⁶² contra legem fecisse eum non ambigitur ⁶³. Sed si de poena tractas ⁶⁴, non inique ⁶⁵ aliquid ⁶⁶ eius honestissimo calori permittitur ⁶⁷: ut non ⁶⁸ quasi homicida puniatur capite vel deportatione, sed usque ad exilium ⁶⁹ poena eius ⁷⁰ statuatur ⁷¹.

Kp. XI. IDEM SIC ⁷²: §. 1. De mancipiis alterutrius ⁷³ marito vel patre accusante quaestionem habendam palam esse ⁷⁴. An idem extraneo accusatori permitti debeat quaero. Respondi: potest videri ea ratio fuisse permittendi istis personis de servis quaestionem habere, ut diligentius dolorem animi sui, item iniuriam laesae ⁷⁵ domus non translaticie ⁷⁶ persequerentur ⁷⁷. sed quoniam non facile tale delictum sine ministerio servorum admitti creditum est ⁷⁸, ratio eo perduxit ⁷⁹, ut etiam extraneo accusante mancipia quaestioni tormentorum subiicerentur ⁸⁰ a iudicibus.

Kp. XII. ⁸¹ PAULUS LIBRO SENTENTIARUM (SECUNDO) ⁸² SUB TITULO DE ADULTERIIS ⁸³: §. 1. (Capite secundo legis Iuliae de adulteriis) ⁸⁴ permittitur (patri) ⁸⁵ tam adoptivo quam ⁸⁶ naturali adulterum cum filia cuiusque ⁸⁷ dignitatis domi ⁸⁸ suae vel generi sui deprehensum sua manu occidere. §. 2. Filiusfamilias ⁸⁹ pater si ⁹⁰ filiam in adulterio ⁹¹ deprehenderit, verbis quidem legis prope est, ut non possit occidere: permittitur tamen etiam ei ⁹², ut occidat ⁹³. §. 3. Maritus in adulterio deprehensus ⁹⁴ non alios, quam infames et eos qui corpore ⁹⁵ quaestum faciunt ⁹⁶, servos etiam et liberos ⁹⁷, excepta uxore, quam prohibetur, occidere potest. §. 4. Maritum ⁹⁸, qui uxorem deprehensam cum adultero occidit, quia hoc inpatientia iusti doloris admisit, lenius puniri placuit. §. 5. Occiso adultero dimittere statim maritus debet uxorem, atque ⁹⁹ ita triduo proximo profiteri, cum quo adultero et in quo loco uxorem deprehenderit. §. 6. Inventa in adulterio uxore ¹⁰⁰ maritus ita deum adulterum iratus ¹ occidere potest, si cum domi ³ suae deprehendat. §. 7. Eum, qui in adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit, reum lenocinii postulari placuit. §. 8. Servi vero tam mariti, quam uxoris, in causa adulterii torqueri possunt; nec his libertas sub spe ⁴ impunitatis data valebit.

EXPLICIT TITULUS DE ADULTERIIS ⁵.

⁵⁴) DE SICARIIS KAP. Vind., nullo tamen numero addito. ⁵⁵) fugit om. Pith. ⁵⁶) filiam Pith. filia effugit aut casu evasit cj. Pith. quod fortuna superstitem fecit filiam monstruosissima lo. Canueg. coniect. ⁵⁷) voluisset qui Scal. ⁵⁸) PAPIANUS OM. Vind.; omnem inscriptionem om. Verc. ⁵⁹) occiderit Verc. ⁶⁰) lege Scal. Vind. Verc. ⁶¹) incidit Pith. ⁶²) ea parte Pith. ⁶³) dubitantur non ambigitur omnes codd. dubitatur Scal., qui verba non ambigitur delenda esse notavit, assentiente P. Fabro Semestr. II, 25. Cuiacius autem, qui ab initio correxerat dubitatur, postea verba non dubitantur expunxit. Sane librorum errorem ea, quae in Pithoano codice sequuntur, satis verisimilem reddunt. ⁶⁴) deponas (vel deponat?) tractas Pith. de poenas intractas Vind. de pena tractas Verc. ⁶⁵) Sic felicissime cj. Od. Müller. non his quae Pith. non idque Vind. Verc. quin cj. Pith. et Cuiacius. non hic quin cj. Vonck. p. 40. an usque ad cj. P. Faber l. c. ⁶⁶) aliquod, dein aliquo Scal. ⁶⁷) permittitur Vind. Verc. In Pith. additur ambigitur. sic dicit non dubitantur, quae tamen a Vind. et Verc. recte absunt, cum explicationem tantam antecedentium verborum non ambigitur continent. permittatur cj. Pith. permittatur . . . dubitamus cj. Cuiac. remittatur cj. P. Faber l. c. dubitantur cj. H. Cannegieter. p. 160. ⁶⁸) non om. Vind. non ut cj. Pith. ⁶⁹) exitium Pith. exitum Vind. Verc. exilium cj. Pith. Scal. et Cuiac. ⁷⁰) poenas Vind. ⁷¹) statuitur omnes codd. ⁷²) Item sic Pith. Si Vind. non si Verc. ⁷³) alterius Pith. adulteri cj. Cuiacius. ⁷⁴) est cj. Schulting. ⁷⁵) lex et Pith. laeso Verc. lecti cj. Pith., propter L. 30. Cod. ad leg. Iul. de adulteriis. Sed Vind. emendatione non eget. ⁷⁶) translatici et Vind. translaticias Verc. ⁷⁷) persequerentur Vind. ⁷⁸) est om. Vind. ⁷⁹) eum adduxit Vind. ⁸⁰) subiicerentur Vind. Verc. ⁸¹) Haec leguntur inter Paul. Sent. II. 26. §§. 1. 2. 4. . . 9.

praesertim ex cod. Vesontino: at §. 9. ex nostro libello restituta est. ⁸²) secundo om. omnes codd., restituit Pith.; Verc. om. inscriptionem usque ad titulo. ⁸³) ADULTERIS Vind. Verc. ⁸⁴) Haec ex cod. Vesontino Cuiacio duce restituenda erant. ⁸⁵) patri omnes codd. hoc loco om.; sed in Pith. post v. naturali scriptum est. ⁸⁶) tam Vind. ⁸⁷) cuiuscunque cj. Cuiac. ⁸⁸) domui Vind. domus Verc. ⁸⁹) filiusfamilias Pith. fillusfamilia Verc. ⁹⁰) si pater Verc. ⁹¹) adulterium Verc. ⁹²) permitti tamen ei debet cod. Vesontinus, quod Papiniano minus contrarium est. Vid. L. 20. D. ad L. Iul. de adult. ⁹³) Hic quaedam omisa sunt, quae in Pauli sententia §. 3. continentur ex cod. Vesontino. ⁹⁴) deprehensus Vind. Verc. ⁹⁵) corpori Vind. ⁹⁶) habent Vind. ⁹⁷) et liberos abest a cod. Vesontino. liberos cj. Pith. et H. Canneg. propter kap. 3. h. t. At ille in Nic. Fabri sententia acquievit, uxorem quae in manu esset, inter liberos haberi posse existimantia. Cuiacius (Obs. XXI. 18.) autem ita explicat: liberos homines infamia notatos. ⁹⁸) maritus Scal. Vind. Verc. ⁹⁹) adque Verc. ¹⁰⁰) uxor Vind. inventam . . . uxorem lex Roman. Visig., non sine consilio mutatis verbis, ut Brissonio (ad leg. Iul. de adulteriis cap. 4.) videtur. inventum in adulterio uxoris cj. Cuiacius, sed postea ipse improbat, Obs. XXI. 18. ¹) maritum Vind. ²) maritus Pith. Verc. maritum Vind. In apographo Scaligerano, atque in omnibus legis Rom. Visig. codicibus maritus omittitur. occidere potest si maritus cj. Vryhoff. obs. iur. civil. p. 118. Nos Cramerii emendationem recepimus, Zeitschrift f. gesch. Rechtsw. T. I. p. 305. Cf. Iuvenal. Sat. X. v. 312. 313. Ulp. L. 29. pr. D. ad Leg. Iul. de adult. ³) domui Vind. Verc. domus Scal. ⁴) specie omnes codd. spe cj. Pith. Scal. Cuiac. Rittersh. et Schulting. ⁵) EXPLICIT TITULO QUINTO Scal. EXPLICIT DE ADULTERIS Vind. EXPLICIT. QUOD SUPRA Verc.

INCIPIT DE STUPRATORIBUS.

TITULUS QUINTUS.

Kp. I.² MOYSES DICIT: §. 1. Qui manserit³ cum masculo mansione⁴ muliebri, aspernamentum⁵ est: ambo moriantur⁶, quia⁷ rei sunt.

Kp. II.⁸ PAULUS LIBRO SENTENTIARUM (SECUNDO) SUB TITULO DE ADULTERIIS⁹: §. 1. Qui masculum liberum invitum stupraverit¹⁰, capite punitur¹¹. §. 2. Qui voluntate sua stuprum flagitiumque impurum patitur, dimidia parte¹² bonorum suorum multatur, nec testamentum ei ex maiore parte facere licet.

HOC QUIDEM IURIS EST: MENTEM TAMEN LEGIS MOYSIS^{12*} IMPERATORIS THEODOSII CONSTITUTIO AD PLENUM SECUTA COGNOSCITUR:

Kp. III.¹³ ITEM^{13*} THEODOSIANUS: „Imp. Valentinianus, Theodosius¹⁴ et Archadius¹⁵ AAA.¹⁶ ad Orientium¹⁷ vicarium urbis Romae. §. 1. Non patimur¹⁸ urbem Romam, virtutum¹⁹ omnium matrem, diutius

effeminati in viros pudoris contaminatione foedari, et agreste²⁰ illud a²¹ priscis conditoribus robur, fracta²² molliter plebe²³ tenuatum, convicium saeculis²⁴ vel conditorum²⁵ inrogare vel principum²⁶, Orienti, vir carissime nobis²⁷. §. 2. Laudanda igitur experientia tua²⁸ omnes²⁹, quibus flagitiosus luxus³⁰ est virile³¹ corpus muliebriter³² constitutum alieni sexus dampnare³³ patientia, nihilque³⁴ discretum³⁵ habere cum feminis, occupatos³⁶, ut flagitii poscit inmanitas, atque omnibus eductos³⁶, pudet dicere, virorum lupanaribus, spectante³⁷ populo flammis vindictibus expiatis³⁸: ut universi intellegant³⁹ sacrosanctum⁴⁰ cunctis esse debere hospitium virilis animae, nec sine summo supplicio alienum expetisse sexum qui suum turpiter perdidisset. Prop. pridie Id. Maias⁴¹, Romae⁴², in atrio Minervae⁴³.”

EXPLICIT TITULUS DE STUPRATORIBUS.

INCIPIT DE INCESTIS NUPTIIS

TITULUS SEXTUS.

Kp. I.² MOYSES DICIT: §. 1. Quicumque concubuerit cum muliere uxore patris sui, pudenda patris sui³ detexit: mortem⁴ moriantur⁵; ambo rei sunt.

§. 2. Et quicumque concubuerit cum nuru sua, mortem⁴ moriantur⁵; ambo rei sunt.

Kp. II.⁶ ULPIANUS LIBRO REGULARUM SINGULARI⁷ SUB

1) Haec duo verba praeter Scal. nullus codex exhibet. 2) Exstat Levitic. XX. 13. Sim. eod. XVIII. 22. 3) manserint Vind. 4) mansionem Vind. 5) leporem Vind. apernamentum Verc. 6) moriatur Verc. 7) quia om. Pith. Verc. 8) Exstat Paul. Sent. II. 26. §§. 12. 13. 9) Inscriptionem om. Vind. In Verc. sola verba: ITEM DE ADULTERIS relicta sunt. secundo om. Pith., qui habet adulteris. 10) stupraverit Verc. 11) punitur Pith. punitur Vind. Verc. punitur ed. Paris. 1586. punitur Lex Romana Visig. 12) dimidiam partem Vind. Verc. 12*) Moysi Scal. Vind. Verc. 13) Exstat L. 6. Th. C. ad legem Iuliam de adulteriis (9. 7.), sed om. §. 1. Integram constitutionem commentario illustravit I. Gothofr. post L. 6. cit.; edidit praeterea Baron. Annal. ad a. 390. §. 65. 13*) IDEM Vind. 14) Valentiniano Theodosio Vind. 15) Arcadius Pith. Archadio Vind. 16) augg. Scal. 1066 Vind. aag. Verc. 17) orientium Verc. origenio Cod. Wirceb. Legis Romanae Visig. orontio Cuiac. ed. a. 1566. 18) patiamur Pith. 19) urbis romae virtutem omnes codd. urbem Romam virtutem cj. Cuiacius et Iac. Gothofr. 20) ageste Pith. agreste Scal. agrestis Vind. acreste Verc. 21) illud ad Pith. ed. illud a Scal. illum hac Vind. illum a Verc. 22) robor facta Vind. Verc. 23) plero Vind. pleve Verc. pube cj. Iac. Gothofr. 24) seculi Pith. regulis Vind. seculis Verc. 25) conditurum Verc. 26) principium omnes codd. principum cj. Cuiac. et Iac. Gothofr. Sed principium vel pro genitivo accipi posse ipse Cuiacius cum aliis monuit. 27) oriente ague novis Pith. orienti aove (?) novis Scal. Orienti, ceteris omissis, Vind. Verc. vicarie karissime nobis cj. Pith., quem sequitur Iac. Gothofr., item Schulting. ka-

rissime nobis cj. Cuiac. amantissime atque karissime nobis ed. Paris. III. in marg. vicarie ave carissime nobis cj. Io. van de Water obs. I. 19. Aug. C. protinus cj. H. Canneget. p. 173. Nobis, quid de litteris a g statuendum sit nondum liquet, ideoque cum Cuiacius cas omisit. 28) Haec absunt a Vind. Verc., item a L. 6. Th. C. cit. 29) Omnibus Vind. et Cod. Wirceburg. Leg. Rom. 30) lus Vind. lusur cj. H. Canneget. p. 176. flagitii usus, flagitii usu, vel flagitiosum, Lex Rom. Visig. 31) viri Pith. virili Vind. Verc. virili Lex Rom. Visig. 32) muliebriliter Vind. 33) damnare Pith. Verc. damnata lex R. Vis. ex edit. Scharardi. taminare cj. Io. Canneget. ad h. l. 34) nihil enim Th. Cod. 34*) discretum videntur Th. C. 35) In Th. C. occupatos...lupanaribus desiderantur. 36) eductos omnes codd. 37) huiusmodi scelus spectante (vel expectante) Theod. Cod. 38) expiavit Vind. Verc. expiabunt Theod. Cod. 39) intelligant Pith. Vind. intellegat Verc. 40) sacrosanctis Vind. Verc. 41) perdidisse proprie dixi maias Vind. perdidisset propriidie maias Verc. Id. om. Scal. 42) Romae om. Verc. 43) (p. Chr. a 390.) minere Pith. minerve Verc. In Theod. Codice inscriptio ita se habet: PP. in foro Traiani VIII. Id. August. Valentiniano A. IIII. et Neotherio Coss.; de qua diversitate Iac. Gothofr. complura annotavit.

1) Haec ab omnibus absunt. 2) Exstat Levitic. XX. 11. 12. 3) patris sui om. Verc. 4) morte ed. Pith. 5) moriatur Scal. Verc. 6) Exstat inter Ulp. fragmenta V. §§. 6. 7. De toto hoc kap. conf. eel. Schilling. in diss. critica de Ulp. fragm. 1824. 8. p. 11...46. 7) libro regulari ed. Pith. liber singulari Vind. libro singulari Scal. Verc. regularum cj. Cuiac. singulari regularum cj. Pith. regular. I. cj.

TITULO DE NUPTIIS⁸. §. 1. Inter parentes et liberos (infinite)⁹, cuiuscunque¹⁰ gradus sint¹¹, conubium non est. §. 2. Inter cognatos autem ex transverso gradu olim quidem usque ad quartum gradum¹² matrimonia contrahi non poterant¹³: nunc autem (etiam)¹⁴ ex tertio gradu licet uxorem ducere, sed tantum¹⁵ fratris filiam¹⁶, non etiam sororis¹⁷; nec¹⁸ amitam¹⁹, nec²⁰ materteram²¹, quamvis eodem gradu sint²². §. 3. Eamque²³ noverca vel privigna, vel quae²⁴ nurus vel socrus²⁵ (nostra)²⁶ fuit, uxorem²⁷ ducere non possumus. §. 4. Si quis eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum^{27a} matrimonium contrahit²⁸, ideoque liberi in potestate²⁹ eius³⁰ non fiunt, sed quasi vulgo concepti, spurii³¹ sunt.

Kp. III.³² PAULUS LIBRO SENTENTIARUM (SECUNDO)³³ SUB TITULO DE NUPTIIS³⁴: §. 1. Inter parentes et liberos iure civili matrimonia contrahi non possunt, nec filiam sororis aut neptem uxorem³⁵ ducere possumus³⁶: proneptem aetatis ratio prohibet. §. 2. Adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes ac³⁷ liberos omnimodo; inter fratres eatenus, quatenus capitis minutio non³⁸ intervenit. §. 3. Nec³⁹ socrum, nec nurum, privignam⁴⁰, nec novercam aliquando citra poenam incesti⁴¹ uxorem ducere licet; sicut nec amitam, aut materteram. Sed qui vel⁴² cognatam contra interdictum duxerit, remisso mulieri iuris⁴³ errore, ipse poenam adulterii lege Iulia⁴⁴ patitur, non etiam ducta.

Kp. IV.⁴⁵ GREGORIANUS LIBRO QUINTO SUB TITULO DE NUPTIIS⁴⁶ EXEMPLUM LITTERARUM DIOCLETIANI ET MA-

XIMIANI IMP. TALEM CONIUNCTIONEM GRAVITER PUNIRE⁴⁷ COMMEMORAT. Exemplum edicti Diocletiani et Maximiani nobilissimorum Caesarum. §. 1. „Quoniam piis⁴⁸ religiosisque mentibus nostris ea, quae Romanis legibus caste sancteque sunt constituta, venerabilia maximo videntur, atque⁴⁹ aeterna religione servanda, dissimulare ea, quae a quibusdam in praeteritum nefarie incesteque⁵⁰ commissa sunt, non⁵¹ oportere⁵² credimus: (sed) cum⁵³ vel cohibenda sunt, vel etiam vindicanda, insurgere⁵⁴ nos⁵⁵ disciplina nostrorum temporum cohortatur. Ita enim et ipsos immortales deos⁵⁶ Romano⁵⁷ nomini, ut semper fuerunt⁵⁸, faventes atque placatos futuros esse non dubium est, si cunctos⁵⁹ sub imperio nostro agentes⁶⁰ piam religiosamque, quietam et⁶¹ castam in⁶² omnibus more⁶³ colere perspexerimus vitam⁶⁴. §. 2. In quo id etiam providendum quam maxime esse censuimus, ut matrimoniis religiose atque⁶⁵ legitime iuxta disciplinam iuris veteris⁶⁶ copulatis, tam eorum honestati, qui nuptiarum coniunctionem⁶⁷ sectantur, quam etiam his, qui deinceps⁶⁸ servata religione nascentur⁶⁹, incipiat esse consultum: et honestate nascendi etiam posteritas ipsa purgata sit. Ita enim pietati nostrae maxime placuit, ut sancta⁷⁰ necessitudinum nomina⁷¹ optineant apud affectus⁷² suos piam ac⁷³ religiosam consanguinitati⁷⁴ debitam caritatem. nefas enim credere est ea, quae in praeteritum a compluribus constat⁷⁵ esse commissa, cum pecudum ac⁷⁶ ferarum promiscuo ritu⁷⁷ ad illicita conubia instinctu⁷⁸ execrandae⁷⁹ libidinis sine⁸⁰

Hugo. 8) *de nuptiis sub titulo Pith. nuptiis sub titulo Vind. de nuptiis titulo Verc. v. f. de his qui in potestate sunt Ulp. fragm. quod praefert Schilling. l. c. p. 42 ... 46.* 9) *infinite ex Ulp. adscripsi.* 10) *cuiusque ed. Pith. Verc. cuiuscunque Scal. Vind. et fragm. Ulp.* 11) *sint abest ab Ulp. fragm. sit Vind. 12) usque ad quartum gradum om. ed. Pith. 13) conpeterant (om. non) Vind. 14) etiam ex Ulp. adscripsi. Vid. Schilling. p. 20 ... 24. 15) tamen Ulp. fragm. 16) filia Vind. Verc. Ulp. fragm. 17) sororis filia Ulp. fragm. 18) aut Ulp. fragm. 19) amita Vind. Ulp. fragm. 20) vel Ulp. fragm. quod receperunt Schult., G. Meerm. atque Io. Canneg. et amitam, non materteram cj. P. Faber. 21) matertera Vind. Verc. Ulp. fragm. 22) sit Ulp. fragm. 23) eademque uxore Ulp. fragm. de quo vid. Schill. eaque Verc. 24) quae abest ab Ulp. fragm. quem Vind. 25) vel socrus om. Vind. 26) nostra ex Ulp. addidi. 27) uxorem om. Ulp. 27*) incertum Vind. Verc. 28) contrahi Vind. Verc. 29) potestatem Verc. 30) eis Vind. Verc. Scal. (corr. eius). 31) sine patre cj. Schill. p. 36. sqq. 32) Non exstat in lege Rom. Visig., sed nunc restitutum legitur apud Paul. II. 19. §§. 3 ... 5. 33) secundo Pith. om. In Vind. et Verc. etiam quae antecedunt desiderantur. 34) DE NUPTIIS SUB TITULO PITH. VIND. SUB TITULO OM. VERC. 35) uxorem omittit ed. Pith. et Verc. (?) sed Scal. Cuiac. Vind. habent. 36) non possumus Cuiac. Vind. Verc. (Scal.?) 37) hos Vind. hac Verc. 38) non Verc. et Scal. omittunt. 39) non Vind. 40) nec privignam cj. Moller. Selector. (Oelrichs. thesaur. nov. II. 2.) cap. 6. §. 4. 41) incerti Vind. 42) vel (omisso qui) Pith. vel qui Verc. Si vero cj. Pith. 43) mulieris (om. iuris, Vind. Verc. mulieris iuris Scal. 44)*

legis Iuliae Pith. legem Iuliam Vind. 45) Haec constitutio nunc Gregoriani codicis lib. V. tit. i. restituta est: praeterea §. 5. exstat L. 17. C. de nuptiis (5. 4.) 46) DE NUPTIIS SUB TITULO PITH. VERC. DE NUPTIIS SUB TITULIS VIND. 47) puniri omnes codd. 48) quis Vind. Verc. 49) adque Vind. Verc. 50) incerteque Vind. Verc., ut fere ubique incert. pro incert. 51) nos cj. Schult. in marg. ed. Lecw. 52) opponere Vind. 53) sed om. omnes codd.: cj. Vonck. p. 41.; cum vero cj. idem et H. Canneg. p. 182.; verum cum cj. Schult.; ut cum cj. Bondam. specim. p. 49.; in futurum vero, vel in posterum vero cj. Moller. l. c. cap. 6. §. 3. 54) ac insurgere cj. Struchtmeyer. animadv. p. 84. 55) non Scal. 56) immortales dē Verc. 57) romanis Vind. 58) supersuerint Scal. semper fuerint Vind. Verc. 59) cuncto Verc. 60) nostro gentes Scal. nostram habentes Vind. nostro degentes cj. Scal. 61) et quietam et Pith. et quietem et Scal. et quietem Verc. 62) in om. Vind. 63) more delendum censet Cuiac., vel more maiorum legendum. bono more, vel recto more cj. H. Canneg. p. 183. 64) vitia Verc. 65) religionem atque Vind. religioneque Verc. 66) vestri Vind. Vris Verc. 67) coniunctiones ed. Pith. coniunctione Scal. Verc. 68) cum deinceps Pith. Verc. 69) nascitur Verc. 70) sancte Pith. sanctus Vind. superscripte Verc. sancta cj. Cuiacius. 71) nomine Verc. 72) effectos Vind. defectos Verc. 73) hac Vind. Verc. 74) consanguinitatis Scal. Vind. Verc. 75) constant Vind. 76) hac Vind. 77) promiscui oritur Vind. promiscuo ritum Verc. promiscue ritu Scal. sec. Haen. 78) incestum Scal. Vind. Verc. 79) exercendas omnes codd. exercendo Scal. sec. Haen. execrandae cj. Schult. Cfr. tit. XV. Kap. 3. §. 4. 80) ne Vind. Verc.

ullo respectu⁸¹ pudoris ac pietatis inruerint. §. 3. Sed quaecunque antehac vel imperitia⁸² delinquentium, vel pro ignorantia iuris, barbaricae inmanitatis ritu ex illicitis matrimoniis⁸³ videntur admissa, quamquam essent severissime⁸⁴ vindicanda, tamen contemplatione⁸⁵ clementiae nostrae ad indulgentiam volumus pertinere; ita tamen, ut quicumque in antea⁸⁶ tempus illicitis incestisque⁸⁷ matrimoniis polluerunt, hactenus⁸⁸ adeptos⁸⁹ se esse nostram indulgentiam⁹⁰ sciant, ut post tam nefaria scelera vitam⁹¹ quidem sibi⁹² gratulentur esse concessam: sciant tamen⁹³ non legitimos⁹⁴ se suscepisse liberos, quos tam nefaria coniunctione genuerint⁹⁵. Ita enim fiet, ut de futuro quoque nemo audeat infrenatis⁹⁶ cupiditatibus obedire⁹⁷, cum et sciant ita praecedentes admissores istiusmodi criminum venia liberatos, ut liberorum, quos illicite genuerint⁹⁸, successione⁹⁹ carceatur¹, quae iuxta vetustatem Romanis legibus negabatur. Et² optassemus³ quidem nec ante⁴ quicquam eiusmodi⁵ esse commissum, quod esset⁶ aut clementia remittendum, aut legibus corrigendum⁷. §. 4. Sed et posthac⁸ religionem sanctitatemque in conubiis⁹ copulandis volumus ab unoquoque servari, ut se ad disciplinam legesque Romanas meminerint pertinere: et eas tantum sciant nuptias licitas, quae sunt Romano iure permittasae. §. 5. Cum quibus autem personis tam cognatorum quam ex adfinium¹⁰ numero contrahi non liceat matrimonium, hoc edicto nostro amplexi sumus: cum¹¹ filia, nepte, pronepte, itemque¹² matre¹³, avia, proavia; et ex latere amita ac¹⁴ matertera, (sorore)¹⁵,

sororis filia et ex ea nepte¹⁶; itemque ex adfinibus¹⁷ privigna, noverca, socra, nuru¹⁸, ceterisque quae antiquo iure¹⁹ prohibentur, a quibus cunctos volumus abstinere²⁰.

§. 6. Nihil enim nisi sanctum ac²¹ venerabile²² nostra iura custodiunt, et ita ad tantam magnitudinem Romana maiestas²³ cunctorum numinum²⁴ favore pervenit, quoniam omnes leges suas religione²⁵ sapienti pudorisque observatione devinxit²⁶.

§. 7. Quare hoc edicto²⁷ nostro volumus omnibus palam fieri, quod praeteritorum venia, quae²⁸ per clementiam nostram contra disciplinam²⁹ videtur indulta, ad ea tantum delicta pertineat, quae³⁰ in diem III.³¹ Kal. Ianuariarum Tusco et Anulino Coss. videntur esse commissa.

§. 8.³² Si qua autem contra Romani nominis decus sanctitatemque legum post supradictum diem deprehenduntur³³ admissa, dignis severitate plectentur. nec³⁴ enim ullam³⁵ in tam nefario scelere quisquam aestimet veniam se consequi posse, qui in³⁷ tam evidens³⁸ crimen³⁹ et post edictum nostrum non dubitabit⁴⁰ inruere. Dat. Kal. Maias⁴¹, Damaso Tusco⁴² et Anulino⁴³ Coss.⁴⁴

Kp. V. HERMOGENIANUS SUB TITULO⁴⁵ DE NUPTIIS⁴⁶: Imp. Diocletianus et Maximianus Augusti Flaviano⁴⁷. His⁴⁸ qui incestas nuptias per errorem contrahunt, ne poenis subiciantur ita demum clementia principum subvenit, si postea quam⁴⁹ errorem suum rescierint, illico nefarias nuptias diremerint. Prop. Id. Mart.⁵⁰ (Tiberiano)⁵¹ et Dione⁵² Coss.⁵³

⁵⁴ HANC QUOQUE CONSTITUTIONEM GREGORIANUS TITULO DE NUPTIIS INSERUIT, QUAE EST TRICESIMA ET SECUNDA.

81) respectum Verc. 82) imperitiam Scal. peritiam Vind. Verc. 83) matrimonii si Scal. matrimoniis sic cj. Roever. cap. 13. 84) verissime Verc. 85) contemplationem Vind. Verc. 86) antehactum Vind. 87) se om. Vind. re Verc. 88) actenus Vind. Verc. 89) adeptos Vind. Verc. 90) nostra indulgentia ed. Pith. nostras indulgentia Scal. 91) uti eam Vind. vita Verc. 92) sibi quidem Verc. 93) sciant tamen non legitimos esse concessam sciant tamen Vind. 94) legitimo Verc. 95) genuerunt Pith. Verc. 96) infrenatis Pith. Vind. in effrenatis Verc. infrenatis cj. Cuiac. 97) obedisse Vind. Verc. 98) genuerunt Pith. 99) successiones Pith. successionem ne Vind. successio Dorvill. in marg. 1) caretur Vind. Verc. careatur ut cj. Pith. careant cj. Cuiac. arceantur cj. Puteanus. 2) et om. Verc. 3) optarem Vind. Verc. 4) negante Scal. 5) huiusmodi Vind. 6) esse Vind. Verc. 7) succurrendum Vind. 8) post hanc omnes codd. posthac cj. Cuiac. 9) conubiis Pith. quo nobis Vind. Verc. Haec exstant L. 17. Cod. de nuptiis (5. 4). 10) affinium Verc. 11) nemini liceat contrahere matrimonium cum, omnibus quae antecedunt omissis, Cod. Iust. 12) proneptique Pith. proneptite. Itemque Vind. 13) cum matre Cod. Iust. 14) hac Vind. 15) sorore solus Iust. Cod. addit. 16) praeterea fratris (tui) filia et ex ea nepte Tribonianus adiecit in Cod. Iust. 17) affinibus Vind. afnibus Verc. 18) socrus nurus Vind. Verc. nuru socru Cod. Iust. 19) nurum ceteras antiquo iurae Vind. cet. q. iure antiquo Cod. Iust. 20) se abstinere Iust. Cod. 21) nisi hanc tantum ac Pith. nisi nactum hac Vind. Verc. Veram

lectionem Puteanus ex cj. restituit. nisi antiquum ac cj. Roeverus l. c. cap. 4. 22) venerabiles omnes codd. venerabiliter Scal. (?) 23) romanam gesta Pith. 24) non mirum Pith. non morum Scal. nomenclinum Vind. Verc. deorum nimirum, sive sanctorum numinum cj. Roeverus l. c. sanctorum deorum nec mirum cj. Io. Canneg. ad h. l. numinum Puteanus recte coniecerat. 25) religiones Verc. religionis sapientia cj. Cuiac. 26) Ita Pith.; ceteri devinxit. 27) praedicto Vind. 28) quae om. Pith. Vind. 29) disciplinam veterem cj. Pith. et Cuiac. quod recepit ed. Genev. 30) quae . . . commissa om. Verc. 31) in die tertio Pith. 32) dicentur ed. Paris. a. 1586. in marg. 33) KAP. XLVIII. Vind. KP. LII. Verc. 34) deprehenduntur Schult. cj. in marg. ed. Lcew. 35) plectentur. Neque Vind. 36) nullam Vind. Verc. 37) in om. Pith. 38) evidenti Pith. Verc. evidenter Vind. evidens cj. Cuiac. 39) crimini Pith. Sed Scal. habet crimen, addito in margine crimine. 40) dubitavit Vind. Verc. 41) Maii Pith. et Iust. Cod. Madias, reliquis, quae sequuntur, omissis, Vind. magias Verc. 42) Damasco et Tusco Verc. reliquis omissis. 43) Anulino Scal.: sed Anulino scriptum est in marg. 44) p. Chr. 295. 45) Haec. om. Vind. Verc. 46) Et haec om. Vind. 47) FL. Flaviano Pith. 48) his om. Vind. 49) cum Vind. 50) Mar. cod. Pith. Omnem subscriptionem om. Vind. Verc. 51) Tiberiano ex cj. addidit Pith. Tiberiano II. cj. Schulting. ad Hermog. cod. 52) Diogene cod. Pith. quod ipse Pith. emendavit. 53) p. Chr. 291. 54) Quae sequitur auctoris annotatio a Vind. et Verc. abest.

ALIIS TAMEN ET DIE ET COSS.⁵⁶, ID EST CONSTITUTIO P. P.⁵⁶
V. ID. IUN. DIOCLETIANO TER ET MAXIMIANO AUGUSTIS.⁵⁷

Kp. VI. PAPIANUS LIBRO SINGULARI⁵⁸ DE ADULTERIIIS⁵⁹: §. 1. Qui sororis filiam⁶⁰ uxorem duxerit⁶¹ per errorem, antequam praeveniretur a delatore, diremit⁶² coitum. quaero⁶³ an adhuc possit accusari? Respondit, ei⁶⁴ qui coniunctae⁶⁵ sororis filiae⁶⁶ bona fide abstinuit, poenam remitti palam est: quia qui errore cognito diremit⁶⁷ coitum creditur⁶⁸ eius voluntatis fuisse, ut si scisset se in eo necessitudinis gradu positum, non fuisset tale matrimonium copulaturus.

Kp. VII.⁶⁹ IDEM DICITUR IN EOS, QUI INCESTAS NUPTIAS CONTRAXERUNT. MALEDICTI TAMEN SUNT OMNES INCESTI PER LEGEM, CUM ADHUC RUDIBUS POPULIS EX DIVINO MUTU CONDITA HAEDEM ADSTIPULANTIBUS⁷⁰ SANCIRETUR⁷¹. ET UTIQUE OMNES MALEDICTI PUNITI SUNT, QUOS DIVINA ET HUMANA SENTENTIA CONSONA VOCE DAMNAVIT⁷². LEX DIVINA SIC DICIT: §. 1.⁷³ Maledictus, INQUIT⁷⁴, dixit Moyses,

qui concubuerit cum uxore patris sui; et dicit omnis populus Fiat, fiat. §. 2. Maledictus, qui concubuerit cum sorore sua de patre aut de matre; et dicit⁷⁵ omnis populus Fiat, fiat. §. 3. Maledictus, qui concubuerit cum nuru sua; et dicit⁷⁵ omnis populus Fiat, fiat. §. 4. Maledictus, qui concubuerit cum socru sua; et dicit omnis populus Fiat, fiat. §. 5. Maledictus, qui concubuerit cum sorore patris sui; et dicit omnis populus Fiat, fiat. §. 6. Maledictus, qui concubuerit cum sorore matris suae; et dicit omnis populus Fiat, fiat. §. 7. Maledictus, qui concubuerit⁷⁶ cum sorore uxoris⁷⁷ suae; et dicit omnis populus Fiat, fiat. §. 8. Maledictus, qui dormierit cum uxore fratris sui; et dicit omnis populus Fiat, fiat. §. 9. Maledictus, qui dormierit cum omni peccore⁷⁸; et dicit omnis populus Fiat, fiat.

EXPLICIT TITULUS DE ADULTERIS STUPRATORIBUS ET INCESTIS.⁷⁹

INCIPIT DE FURIBUS ET POENA EORUM.

TITULUS SEPTIMUS².

Kp. I.³ QUODSI DUODECIM TABULAE⁴ NOCTURNUM FUREM (QUOQUOMODO, DIURNUM)⁵ AUTEM SI SE⁶ Telo DEFENDERIT⁷, INTERFICI IUBENT⁸: SCITOTE IURISCONSULTI⁹, QUIA MOYSES PRIUS HOC STATUIT, SICUT¹⁰ LECTIO MANIFESTAT¹¹. MOYSES DICIT: §. 1.¹² Si perfodiens nocte parietem inventus fuerit fur, et¹³ percusserit eum alius, et mortuus fuerit hic, non est homicida is qui percusserit eum. §. 2. Si autem sol ortus fuerit¹⁴ super

eum, reus est mortis percussor, et ipse moriatur¹⁵.

Kp. II.¹⁶ PAULUS¹⁷ LIBRO¹⁸ SENTENTIARUM V. AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFIGIS: §. 1. Si quis furem nocturnum vel diurnum, cum se telo defenderet¹⁹, occiderit²⁰, hac quidem lege non tenetur, sed melius fecerit, si²¹ eum comprehensum transmitendum ad praesidem magistratibus optulerit²².

Kp. III. ULPIANUS²³ LIBRO XVIII.²⁴ AD EDICTUM²⁵

55) et coss. om. Scal. 56) *prōp.* Scal. 57) a. p. Chr. 290. 58) Haec om. Vind. Verc. 59) *de ad.* om. Vind. *adulteris* Scal. 60) *filiam per errorem* Vind. 61) *duxerit* Vind. Scal. 62) *dirimit* Pith., sed *diremit* habet Scal. *dirimet* Vind. *dirimum* (omisso *coitum*) Verc. 63) *quero* Vind. Verc. 64) et omnes codd. *ei* Scal. et ed. Pith. 65) *coniunctionis* Pith. cj. 66) *filiam* Scal. (?) Codicum scripturam pro Graecismo habet et defendit H. Canneg. pag. 190. Cfr. Horat. Od. III. 27. vers. 69. Terent. Heaut. II. 3. vers. 132. 67) *dirimit* Vind. 68) *creditor* Verc. 69) Exstant §§. 1...9. in Deuteron. XXXVII. vers. 20...23., sed multis resecatis. In libris editis, nec non in apographo Scaligerano haec auctoris verba kapiti sexto innuntur, nullo novo numero addito. 70) *hisdem abstipulantibus* Vind. Verc. 71) *sancirentur* Pith. 72) *damnauit* Pith. Verc. 73) xp. lvi. Verc. 74) *inquit* Vind. Verc. 75) *dicet* hic et in sequentibus, excepta §. 8., constanter Verc. 76) *dormierit* Verc. 77) *sororem sororis* Vind. 78) *peccata* Vind. 79) In Vind. et Verc. verba *explicit...incestis* desiderantur.

1) et *de penis* Vind. ET DE PENE Verc. 2) Haec duo verba, ut fere semper, in omnibus codicibus desiderantur. 3) Verba *Quodsi...iubent* auctor collationis ex Cic. pro Milone, cap. 4., vel ex Quintil. Instit. oratt. V. cap. 14., transcripsit. Cfr. etiam Senecae controvers. lib. X. cap. ult. Augustini quaest. XI. super Exod. 4) *tabularum* omnes codd. *tabularum*

leges cj. Cuiacius: quod Pithoeano codici, tamquam Pithoeo teste, male tributum est in ed. Paris. a. 1689. Nostrae autem lectioni Cicero ac Quintilianus auctores sunt. 5) Haec supplevi ex Cic. et Quintil. *omni modo diurnum* cj. Cuiacius, propter kap. III. h. t., ut videtur. Nam haec verba in codice Pithoeano exstare ed. Paris. a. 1689. male refert. *simpliciter diurnum* ed. Genev. 6) *autem si se aut Pith. aut ensis se aut Vind. aut tensisse aut Verc. autem si se audeat* ed. Genev. idem cj. Freher. parerg. lib. I. cap. 9. et Schult. *aut eum si se audeat* cj. Bondam. spec. animadv. cap. 4. Nobis iterum in Ciceronis Quintilianique verbis acquiescendum videbatur. 7) *defendere* Pith. *defenderis* Verc. 8) *impune voluerunt* Cic. et Quintil. 9) *scitote iurisconsultum* Vind. 10) *si cui* Scal. 11) *manifestas* Vind. 12) §§. 1. 2. exst. Exod. XXII. a. 3. 13) et om. Vind. Scal.; a Verc. *fur...fuerit* absunt. 14) *fuerit* om. Pith. 15) *moriatur* Pith. 16) Restitutus est locus Paull. S. R. V. 23. §. 9. 17) IDEM Verc. cui posterior manus addidit *paulus*, vel potius *paulus*. 18) Verc. hoc verbum cum reliqua inscriptione om. 19) *defendere* omnes codd. 20) *occiderit eum* Verc. 21) *qui* Pith. 22) *obtulerit* Pith. Verc. (?) 23) IDEM Verc., reliquis usque ad verbum *titulo* omissis. 24) VIII Pith. Vind. XVIII. cj. Pith. recte, cum non solum L. 3. L. 5. D. ad leg. Aquil., sed etiam alii permulti eiusdem libri loci ita inscripti sint. 25) Reliqua pars inscriptionis ex Dig., ut fere semper, prorsus resecta est: sed nostri quoque collectoris er-

SUB TITULO SI ²⁶ QUADRUPES PAUPERIEM DEDERIT. §. 1. ²⁷ Iniuria occisum esse merito adicitur ²⁸: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum. Proinde si quis servum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, quia (iniuria) ²⁹ non occidit. §. 2. Sed et ³⁰ quemcumque ³¹ alium ³² ferro se petentem qui ³³ occiderit, non videbitur iniuria occidisse ³⁴. Proinde ³⁵ si furem nocturnum, quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem aequae ³⁶ lex permittit ³⁷, sed ita ³⁸ demum, si se telo defendat: videamus an ³⁹ lege Aquilia teneatur? Et ⁴⁰ Pomponius dubitat num ⁴¹ haec ⁴² lex non ⁴³ sit in usu. §. 3. Etsi ⁴⁴ quis noctu ⁴⁵ furem occiderit, non dubitamus ⁴⁶ quin ⁴⁷ lege Aquilia ⁴⁸ (non) ⁴⁹ teneatur ⁵⁰: sin autem, cum posset adprehendere ⁵¹, maluit occidere, magis est, ut iniuria ⁵² fecisse videatur: ergo etiam ⁵³ lege ⁵⁴ Cornelia tenebitur. §. 4. ⁵⁵ Iniuriam autem accipere hic ⁵⁶ nos oportet ⁵⁷ non ⁵⁸ quemadmodum circa ⁵⁹ iniuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod ⁶⁰ non iure factum est ⁶¹, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit. ⁶² ET RELIQUA.

Kp. IV. ⁶³ ULPIANUS ⁶⁴ LIBRO OCTAVO DE OFFICIO PROCONSULIS SUB TITULO DE FURIBUS ⁶⁵: §. 1. Fures ad forum ⁶⁶ remittendi sunt diurni, nocturnique ⁶⁷ extra ordinem ⁶⁸ audiendi ⁶⁹ et causa cognita puniendi: dummodo in ⁷⁰ poena eorum sciamus operis publici ⁷¹

temporarium ⁷² modum non egrediendum ⁷³. Idem ⁷⁴ et in balneariis ⁷⁵ furibus. §. 2. Sed ⁷⁶ si se ⁷⁷ telo fures defendunt vel effractores, vel ceteri ⁷⁸ similes, nec quemquam percusserint, metalli poena humiliores ⁷⁹, honestiores ⁸⁰ vero relegatione ⁸¹ adficiendi erunt.

Kp. V. PAULUS ⁸² LIBRO SENTENTiarUM (SECUNDO) ⁸³ SUB TITULO DE FURIBUS ⁸⁴: §. 1. ⁸⁵ Furti quocumque genere damnatus ⁸⁶ famosus efficitur. §. 2. ⁸⁷ Fur est qui ⁸⁸ rem alienam contrectat ⁸⁹. §. 3. Furtorum genera sunt quattuor, manifesti, nec manifesti, concepti et oblati. Manifestus fur est qui in faciendo deprehensus est, et qui ⁹⁰ intra ⁹¹ terminos eius loci, unde furatus est ⁹², comprehensus est, vel antequam ad eum locum ⁹³, quo ⁹⁴ destinaverat, pervenerit ⁹⁵. Nec manifestus est fur ⁹⁶ qui in rapiendo ⁹⁷ quidem comprehensus ⁹⁸ non est, sed eum fecisse ⁹⁹ negari non potest. §. 4. Concepti actione ¹⁰⁰ tenetur, apud quem furtum est inventum ¹. Oblati actione is ² tenetur, qui rem furtivam alii obtulit, ne apud se inveniretur. §. 5. Furti actione is agere potest, cuius interest rem non perisse ⁴. §. 6. Conceptiva autem ⁵ agere potest qui rem ⁶ concepit et invenit. Oblati ⁷ agere potest, penes ⁸ quem res concepta ⁹ inventa est.

EXPLICIT TITULUS ¹⁰ DE FURIBUS.

rorem suspicatur Pithocus, neque sine causa. 26) Haec ad rubricam non pertinent in Verc. 27) Iniuria... factum L. 3. med. D. ad leg. Aquil. (9. 2.) 28) adigito Vind. adigitū Verc. edigitur Scal. sec. H. 29) iniuria ab omnibus abest, ante vocem occidit Pithoco et Cuiacio addendum esse videbatur. ita non occidit cj. H. Cauneg. p. 195. 30) etsi Dig. 31) quicumque Scal. Vind. quocumque Verc. 32) alio Vind. 33) quis Dig. 34) occisisse Scal. Vind. Verc. 35) proinde... in usu Dig. omittunt. 36) eaque Pith. eaque Vind. ea quem Verc. aequae cj. Cuiac. item Marcil. ad XII. tabb. cap. 56. ea quoque cj. Noodt. probab. I. 9. et ad leg. Aquil. cap. 5. probante Schultingio, qui eadem antea coniecerat, marg. ed. Leew. 37) permitti Verc. permittit occidere cj. Cuiac. 38) ita lex Scal. Vind. Verc. 39) si a Vind. 40) Et Pomponius... usu om. Vind. Et om. Scal. sed a correctore adscriptum est set. 41) nunc Pith. Verc. num Pith. cj. omnibus fere probantibus. cum nunc Schult. cj. marg. ed. Leew. 42) hic cj. Noodt. probab. I. 9. et ad leg. Aquil. cap. 5. 43) nunc cj. Pith., improbante Schult. 44) Sic Pith. et Dig. KAP. LX. Si Vind. KP. LX. IDEM. Si Verc. 45) metu quis mortis Dig. 46) dubitatur Dig. 47) qui in Verc. qui non cj. H. Cauneg. pag. 196. cfr. nota 49. 48) legem Aquiliam Vind. 49) non om. omnes codd.; at ex Dig. cum Pithoco restituendum erat. 50) Videamus in Vind. alia manus, eiusdem tamen saeculi, versui superscripsit. 51) appraehendere Verc. 52) iniuriam Vind. 53) et, om. lege, Dig. 54) legem corneliam Vind. lege om. Dig. 55) §. 4. exstat L. 5. §. 1. D. ad leg. Aquil. (9. 2.) 56) sic Scal. sec. Haen. hic accipere Dig. 57) oporteat Vind. 58) non om. Verc. 59) et circa omnes codd. circa Dig. 60) quod om. Verc. 61) est om. Vind. 62) et ideo interdum utraque actio concurrat, etc. Dig., verbis et reliqua non additis. 63) Kap. IV. exstat L. 1. D. de furibus balneariis (47. 17.) 64) Inscripti- onem om. Vind. IDEM, reliquis usque ad verbum titu-

lo omissis, Verc. 65) De furtibus Verc. 66) furtum Pith. furem Vind. Verc. forum optime cj. Pith. propter tit. XI. kapp. 4. 6. et tit. XII. kap. 6. In Dig. verba ad forum... diurni desiderantur. 67) quodturniquem Vind. et nocturni qui Verc. que Dig. om. 68) ordine Verc. 69) audiendi sunt Dig. 70) in om. omnes codd. sciamus in poena eorum Dig. 71) publicis Vind. Verc. 72) temporarium Pith. omittit, sed Scal. habet. temporalium Vind. temporarii Dig. 73) modum monendum Vind. 74) KAP. LXII. IDEM Vind. KP. LXII. Verc., ita tamen, ut in Verc. statim kap. V. huius tituli sequatur, reliqua vero nostri kapituli pars kapite LXIII. in fine totius tituli contineatur. 75) balnearibus Vind. 76) et Verc. 77) se om. Vind. Verc. telo se Dig. 78) his ins. Dig. 79) humiliores om. Dig. 80) vel honestiores Dig. 81) relegationis Dig. 82) IDEM, verbis Paulo... titulo omissis, Verc. Omnem inscriptionem om. Vind. 83) secundo om. etiam Pith. 84) de furtis Paul. Visig., in rubrica tit. 31. libri II. 85) §. 1. exstat in Pauli Sent. II. 31. §. 15. 86) dampnatus Vind. condemnatus Paul. Visig. 87) §. 2. ... 6. exstant ap. Paullum L. c. §§. 1. ... 5. 88) qui dolo malo Paul. Visig. 89) contractat, Verc. contractat Verc. 90) qui om. Pith. 91) infra Verc. 92) unde fur est Vind. unde quid sustulerat Paul. Visig. 93) locum... fur om. Vind. 94) quem Scal. Verc. 95) perveniret Paul. Vis. 96) fur est Paul. Vis. 97) faciendo Paul. Visig. 98) compraehensus Vind. deprehensus Paul. Visig. 99) furtum fecisse Paul. Visig. 100) actione is Paul. Visig. 1) tenetur... actione om. Scal. 2) furtum quaesitum et inventum est Paul. Visig. 3) is om. Vind., item Verc., cui tamen postea his adscriptum est. 4) perdidisse Paul. Visig. in quibusdam codd. mss. 5) concepti is Paul. Visig. 6) qui rem... potest om. Vind. Verc. 7) oblatis is Paul. Visig. 8) poenes Vind. poenes Scal. 9) concepti Pith. concepta et Paul. Visig. concepta i. (id est) inventa cj. Pith. 10) titulus om. Vind.

INCIPIT DE FALSO TESTIMONIO.

TITULUS OCTAVUS.

Kp. I.³ MORSES DICIT: §. 1. Si steterit testis iniustus adversus hominem accusandum, accusans eum impietatis, §. 2. stabunt duo homines, quibus est invicem contentio⁴, ante deum, et ante sacerdotes, et ante iudices, quicumque fuerint in illis diebus. §. 3. Cum inquisierint iudices diligenter, et inventus fuerit testis iniustus testificans iniusta, insurgentes adversus eum §. 4. facietis ei⁵ sicut voluit malefacere: et delebitis malum de medio vestrum: §. 5. et ceteri audientes timebunt, nec audebunt haec⁶ mala facere inter vos.

Kp. II. PAULUS LIBRO SINGULARI⁷ DE POENIS OMNIUM LEGUM SUB TITULO AD LEGEM IULIAM DE ADULTERIIS⁸: §. 1. Qui falsum testimonium dixerit, proinde tenebitur, ac si lege Cornelia testamentaria damnatus esset.

Kp. III.⁹ PAULUS¹⁰ LIBRO SENTENTIARUM QUINTO SUB TITULO DE TESTIBUS ET DE QUAECTIONIBUS¹¹: §. 1. Hi, qui¹² falso vel varie¹³ testimonia dixerunt¹⁴, vel utrique¹⁵ parti prodiderunt, aut¹⁶ in exilium aguntur, aut in insulam¹⁷ relegantur, aut curia submoventur¹⁸.

Kp. IV.¹⁹ IDEM LIBRO (SENTENTIARUM QUINTO SUB TITULO)²⁰ AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFCIS: §. 1. Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei, qui hominem occiderit, eiusque rei causa furtive²¹ faciendi cum telo fuerit, et qui venenum hominis ne-

candi causa habuerit²², vendiderit, paraverit, falsumve²³ testimonium dixerit, quo²⁴ quis periret, mortisve²⁵ causam praestiterit. §. 2. Quae omnia facinora in honestiores poena capitis vindicari²⁶ placuit: humiliores vero aut in crucem²⁷ tolluntur, aut bestiis subiciuntur²⁸.

Kp. V.²⁹ PAULUS³⁰ LIBRO SENTENTIARUM QUINTO, SUB TITULO AD LEGEM CORNELIAM TESTAMENTARIAM: §. 1. Is³¹, qui ob falsum testimonium perhibendum³² pecuniam acceperit³³, dederit, iudicemve ut³⁴ sententiam ferat, vel non ferat, corruerit³⁵, corrumpendumve curaverit: humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur³⁶.

Kp. VI.³⁷ IDEM EODEM LIBRO ET TITULO: §. 1. Falsum est quidquid in veritate non est, sed pro vero adseveratur.

Kp. VII. ULPIANUS³⁸ (DE OFFICIO PROCONSULIS)³⁹ SUB TITULO DE POENA LEGIS CORNELIAE TESTAMENTARIAE, LIBRO VIII.: §. 1. Praeterea factum est senatusconsultum⁴⁰ Statilio⁴¹ Tauro et⁴² (Scribonio Libone)⁴³ consulibus⁴⁴, quo poena⁴⁵ legis Corneliae inrogatur ei, qui quid⁴⁶ aliud, quam testamentum⁴⁷, sciens⁴⁸ signaverit, signarive⁴⁹ curaverit: item⁵⁰ qui⁵¹ falsas testationes faciendas, testimoniave⁵² falsa invicem dicenda⁵³ aut consignanda⁵⁴ dolo malo curaverit⁵⁵, Licinio⁵⁶

1) IDEM, praecedentibus in rubrica omissis, Verc. 2) Haec duo verba nullus codex habet. 3) Exstat Deuteron. XIX. 16...20. 4) contemptio Scal. 5) ei om. Vind. 6) haec om. ed. Pith., sed Scal. et Cuiac. habent. 7) Paulus...singulari om. Vind. Verc. 8) adulteris Vind. Scal. 9) Exstat apud Paul. V. 15. §. 5, item in L. 16. D. de testibus (22. 5.) 10) Paulus...titulo om. Vind. Verc. 11) et de quaestionibus in Paulo Visig. non legitur; est tamen in rubricis tit. 14. 16. eiusd. 12) Hi om. Dig. 13) falsum vel aliqua omnes codd. falsa vel obliqua cj. Pith. falsum vel ob aliqua (scil. data) cj. Bynkersh. Obs. III. 20. quod nemo probavit. 14) dixerint Vind. dixerit Verc. 15) utriusve Pith. 16) Verba aut... submoventur ita mutavit Tribonianus: a iudicibus competenter puniuntur. 17) insula Vind. 18) relegantur aut curia submoventur Vind. Verc. summoventur Scal. 19) Exstat Paul. V. 32. §. 1. Item supra insertum erat tit. I. kap. 2. 20) sententiarum... titulo om. omnes. 21) furtive Pith. ed. 22) et im. Vind. 23) falsum Vind. 24) quod Vind. 25) mortis suae Verc. 26) vindicare Vind. Verc. Scal. sec. Haen. 27) cruce Verc. 28) Ita Vind. Verc. 29) Exstat Paul. V. 25. §. 2. 30) IDEM, corr. paulus Verc., reliqua inscriptione omissa. 31) Hi Pith. Verc. Hii Vind. Hii Scal. Verbum om. Paul. Visig. 32) vel verum non perhibendum add. Paul. Vis. 33) acceperint Pith., et sic deinceps. 34) iudicem velut Verc. 35) corruerit Verc. 36) deportantur omnes codd. deportantur cj. Scal. et Cuiac. 37) Locus restitutus plerumque est Paul. V. 25. §. 3., a Rittersh. autem post §. 5. et a Fabro post §. 13. cod. 38) IDEM,

reliqua om. Verc. Ulpianus... titulo om. Vind. 39) de officio proconsulis om. omnes codd. 40) senatusconsultum Vind. 41) stativo, vel stativo, Vind. 42) et tauro omnes codd. 43) Hoc nomen ex conjectura addunt Pith., item Cuiac. i. m. et paratitl. ad Cod., tit. ad L. Corn. de fals. et Salmas. ad ius Att. et Rom. cap. 30. pag. 877. qui omnes ad Libonianum S. C. hoc ius referendum esse censent. Lepido cj. E. Otto (praef. thes. Tom. I. p. 34., propter L. 13. D. de S. C. Silan.) cuius consulatus in annum decimum post Chr. cadit. 44) p. Chr. a. 16. 45) Verba poena... curaverint exstant L. 9. §. 3. D. de L. Corn. de falsis (48. 10.). 46) quicquid Vind. quidquid Verc. qui cj. Salmas. I. c. 47) in testamento Dig. 48) sciens dolo malo falsum Dig. 49) signaverit vel Vind. signaverit vel Verc. 50) KP. LXXI. IDEM Verc. Verba item... coss. om. Vind. 51) quod Verc. Scal. qui ed. Pith. 52) testamenta vel Scal. Verc. testamentave ed. Pith. testimoniave Dig. eas testamentave cj. Io. Canneg. testamenta testimoniave cj. H. Canneg. pag. 204. 53) falsas testationes invicem dicendas, testamentave falsa facienda cj. Bynkersh. Obs. III. 18. testimoniave falsa inspicienda L. pr. cit. 54) aut consignanda om. Dig. consignando, corr. consignanda, Scal. denuncianda cj. Catharinus Obs. II. 24. (Meerm. thes. T. VI.) 55) coierint Dig. coniecerint L. 1. pr. eod. 56) Licno, vel Licentio (?) Scal. Haec vero consulum nomina, quae solus Pith. codex exhibet, ad Statilii Tauri consulatum pertinere, nec nisi librarii culpa huc aberrasse crediderim. Licinio Crasso et Calpurnio Pisone Coss. (p. Chr. 27.) Salmas. cj. L. c. p. 878., non probante Scaevola, qui Taurum

V. et Tauro Coss. §. 2. Item⁵⁷ qui ob instruendam⁵⁸ advocacionem testimoniave⁵⁹ pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit aut aliquam delationem⁶⁰ interposuerit: item⁶¹ si quis coierit ad accusationem⁶² innocentium, senatusconsulto,

quod⁶³ Cotta⁶⁴ et Messalla⁶⁵ Coss.⁶⁶ factum est, cohercentur. §. 3. Sed et si quis ob denunciandum, vel non denunciandum⁶⁷ remittendumve⁶⁸ testimonium pecuniam acceperit, senatusconsulto⁶⁹ quod duobus Geminis Coss.⁷⁰ factum est⁷¹, poena legis Corneliae adicitur. ET RELIQUA

(DE FAMILIARI TESTIMONIO.

TITULUS NONUS.)

Kp. (I.) VIII.² ITEM³ MOYSES⁴. §. 1. Falsum testimonium non dabis adversus proximum tuum.

Kp. (II.) IX. ULPIANUS LIBRO IX.⁵ DE OFFICIO PROCONSULIS, SUB TITULO AD⁶ LEGEM IULIAM DE VI PUBLICA ET PRIVATA: §. 1. Eadem lege⁷ quibusdam⁸ testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis, capite⁹ octogesimo septimo¹⁰ et capite⁹ octogesimo octavo¹¹. §. 2. In hoc¹² his verbis¹³: „Hominibus

hac lege¹⁴ in reum testimonium dicere ne liceto¹⁵, qui se ab eo, parenteve¹⁶ eius, libertove¹⁷ cuius eorum¹⁸ liberaverit¹⁹, quive impubes²⁰ erit, quive²¹ (iudicio publico damnatus, qui)²² eorum in integrum²³ restitutus non est²⁴, quive in vinculis custodiaque²⁵ publica erit, quive depugnandi²⁶ causa auctoratus erit, quive ad²⁷ bestias depugnare²⁸ ac²⁹ locavit³⁰, locaverit, praeterquam³¹ qui iaculandi³² causa ad ur-

suffectum quemdam eiusdem anni consulem potius fuisse suspicatur. 57) KAP. LXVI, omisso Item, Vind. Kp. LXXII, IDEM Verc. 58) struendam omnes codd. instruendam L. 1. §. 1. L. 20. cit.; quod post Pith. et Cui. etiam Bynkersh. ac Schult. contra Salmas. praefereunt. 59) testimonia vel Verc. 60) obligationem cj. Cuiac. i. m., et in paratitl. Cod. ad leg. Corn. de falsis: propter L. 20. D. ad l. Corn. de fals. (48. 10.) 61) KAP. LXVII, omisso item, Vind. Kp. LXXIII, IDEM Verc. id est cj. Cuiacius. 62) occisionem omnes codd., nec plane damnatur a Schult. obligationem L. 1. §. 1. tit. cit., quod praefert Bynkersh. l. c. accusationem L. 2. D. de concussionem, quod Pithoeo, Cuiacio atque Schultingio magis placuit. 63) senatusconsultus, om. quod, Vind. 64) cocta Vind. A Verc. hoc verbum abest. 65) Sic Scal. messala ed. Pith. metalla Vind. mesalla Verc. 66) p. Chr. a. 20. — coss. omnes codd. omittunt. 67) venundandum, vel denudandum non omnes codd.; in Verc. tamen verba vel denudandum non remittendum corrector supplavit. 68) vel Verc., ab ipso librario scriptum. 69) in L. 1. §. 2. D. de lege Cornelia de falsis (48. 10.) verba Marciani sunt: „Sed etsi quis ob denuntiandum (renuntiandum sec. cod. Flor.) remittendumve testimonium, dicendum vel non dicendum, pec. acc.“ Macer denique L. 2. D. de concussionem (47. 13.) ait: „quive ob accusandum vel non accusandum, denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pec. acc.“ Quamobrem nec timidissimum offenderet, si quis ita legeret: ob venundandum vel denuntiandum non remittendumve. At vero longe magis arridet Cuiacii emendatio, (Parat. Cod. ad leg. Corn. de fals. (9. 22.) ob denuntiandum vel non denuntiandum remittendumve. Sic enim utriusque loco, tam Marciani, quam Macri, stultissimus noster evadit, atque ita et Salmasio (ad ius Rom. et Attic. c. 30. in fin. pag. 866. sqq.) et Bynkershoekio (obs. III. 20.) visum est, et Schultingio, nisi quod is ultimo verbo substituere mallet remittendum non remittendumve. Multo minus autem se commendat quae alii attulerunt. etenim P. Pith. H. Grotius (in flor. spars. ad L. ult. D. de concussionem) et Heraldus (de rer. iud. auct. lib. I. cap. 6.) maluerunt: ob venundandum vel renuntiandum remittendumve. Sed haec a codicum scriptura longius recedunt: immo vel sensum desiderari in verbo renuntiandum Salmasius, Bynkersh. et Schult. uno ore monuerunt. Nihilominus tamen ea ab H. Cannegietero p. 208. ita recolta videmus: ob renuntiandum vel denuntiandum remittendumve. Denique et Io. Canne-

gietero parum feliciter coniecit: ob denuntiandum vel denuntiatum modo, remittendum cui testimonium. 69) senatusconsultus Vind. 70) p. Chr. a. 29. — coss. Scal. 71) sit omnes codd.

1) Huius rubricae nullum vestigium apparet in codicibus nostris, praeterquam quod in Pithoeano codice proximum titulum antecedunt verba: Expl. titulus de familiari testimonium non admittendo. Hinc Pithoeus novum numerum, quem etiam sequentium titulorum numeri postulant, Leewius autem et Schultingius vel ipsam rubricam Incipit de familiari testimonio non admittendo hoc loco inseruerunt. 2) Estat Exod. II. 16. 3) IDEM Vind. Verc. 4) Moyse dicit Verc. 5) Haec tria verba om. Vind. Verc. lib. VIII. cj. Cuiac., propter L. 19. D. de testibus, ut videtur. 6) ad om. Vind. 7) legem Vind. Verc. Scal. 8) in ins. Vind. 9) capitulo Verc. 10) octogesimo et VII. Scal. LXXXmi et VIImi Vind. 11) octogesimo octavi Vind. 12) in haec verba omnes codd. Nos Pithoei coniecturam sequimur. cf. seq. not. 13) his verbis delendum esse in marg. ed. Par. a. 1586. notatur. Item pro glossemate habet Tydeman. diss. de Clp. Marcello c. 7. §. 1. (Oelrichs. thes. nov. T. 1. p. 51.) his hominibus cj. Cuiac. in marg. omnibus cj. N. Faber sec. Brisson. de Formul. II. 38. Cf. Dirksen. Beitrage p. 300. is haec verba inseruit cj. H. Canneg. p. 210. 14) in ha lege Pith. in hac lege Scal. Vind. Verc. in delendum esse Pith. et Cuiac. cj. In Dig. initium L. 3. §. 5. de testib. ita habet: Lege Julia de vi cavetur ne hac lege etc. 15) nec licito Vind. Verc. liceret Dig. 16) parentemve Scal. Vind. Verc. 17) libertove abest a Dig. liberta vel Vind. libertove Verc. libertove eius cj. Pith. liberisve cj. H. Canneg. p. 212. 18) Dig. om. cuius eorum; eorum delendum censet Pith. 19) libertus libertaverit omnes codd. liberaverit cj. Cuiac. propter L. 3. cit. libertus libertave erit. liberaverit, Pith. cj., probantibus Tydem. l. c. et Mollero cap. VI. §. 9. 20) quive impubes Dig. quibus impuber Vind. qui vel inpuvere Verc. In seqq. Vem. fere constanter exhibet vel pro ve. 21) quique Dig. 22) Haec, quae omnes codd. om., ex Dig. supplenda esse iam Pithoeus et Cuiacius viderunt. 23) in integrum eorum Verc. 24) erit Dig. 25) custodiamaque Vind. custodiave Dig. item Scal. sec. Boever. (?) 26) Dig. om. quive ... auctoratus. 27) ad om. Pith. a Verc. 28) ut depugnaret Dig. 29) se om. Pith. Vind. 30) locavit om. Vind. Dig. locavit cj. Cuiac. 31) Dig. om. praeterquam ... steterint. 32) aculandi

bem³³ missus est, erit³⁴; palamve³⁵ corpore³⁶ quastum faciet³⁷, feceritve³⁸: quive ob³⁹ testimonium dicendum⁴⁰ pecuniam accepisse iudicatus⁴¹ erit, ne⁴² quis eorum⁴³ hac lege in reum⁴⁴ testimonium dicat." §. 3. Capite octogesimo septimo his: "Homines inviti in reum testimonium ne dicant⁴⁵, qui sobrini⁴⁷ est ei reo, propioreve⁴⁸ cognatione coniuunctus, quive socer, gener, vitricus, privignusque eius erit." ET RELIQUA.

Kp. (III.) X. 40 PAULUS LIBRO SENTENTIARUM QUINTO, SUB TITULO 50 DE TESTIBUS ET QUESTIONIBUS 51:

§. 1. Suspectos⁵² testes, et eos vel⁵³ maxime, quos accusator de domo⁵⁴ deduxit⁵⁵, vel vitae humilitas infamaverit, interrogari⁵⁶ non placuit. in⁵⁷ testibus⁵⁸ enim et vitae qualitas spectari⁵⁹ debet et dignitas. §. 2. In adfinem⁶⁰ vel cognatum⁶¹ inviti testes interrogari non possunt. §. 3. Adversus se inuicem parentes et liberi, itemque liberti, nec volentes ad testimonium admittendi sunt, quia rei⁶² verae⁶³ testimonium necessitudo personarum plerumque corrumpit⁶⁴.

EXPLICIT TITULUS DE FALSO TESTIMONIO⁶⁵.

INCIPIT DE DEPOSITO.

TITULUS DECIMUS¹.

Kp. I. 2 MOYSES DICIT²: §. 1. Si aliquis⁴ dabit proximo suo argentum aut⁵ vas servare, et furatam fuerit de domo⁶ hominis: si invenitur qui furatus est⁷, reddat⁸ duplum. §. 2. Quodsi non fuerit inventus fur, accedet⁹ is qui commendatum susceperat: stabit¹⁰ ante dominum, et iurabit¹¹ nihil se nequiter egisse de omni re commendata proximi sui, et liberabitur.

Kp. II. MODESTINUS LIBRO DIFFERENTIARUM SECUNDO¹² DE DEPOSITO ET¹³ COMMENDATO¹⁴: §. 1. Commodati¹⁵ iudicio conventus etiam¹⁶ culpam praestare cogitur: qui vero depositi convenitur, de dolo, non etiam de culpa condemnandus est. commodati¹⁷ enim¹⁸ contractu quia utriusque contrahentis utilitas intervenit, utrumque praestatur: in depositi vero causa sola¹⁹ de-

ponentis utilitas vertitur, et ibi dolus tantum praestatur. §. 2. Sed in ceteris quoque partibus iuris ista regula custoditur: sic enim et in fiducia iudicio, et in actione²⁰ rei uxoriae²¹ et²² dolus et²³ culpa deducitur, quia utriusque²⁴ contrahentis utilitas intervenit. §. 3. In mandati vero iudicio dolus, non etiam culpa²⁵ deducitur: quamvis singulariter denotare liceat²⁶ in tutelae iudicio utrumque²⁷ deduci, cum solius pupilli²⁸, non etiam tutoris²⁹ utilitas in administratione versetur³⁰. §. 4. Depositum damnatum infamis³¹ est; qui vero commodati damnatur, non fit infamis³²: alter enim propter dolum³³, alter³⁴ propter culpam condemnatur. §. 5. Actione³⁵ depositi³⁶ conventus³⁷ cibariorum³⁸ nomine apud eundem iudicem utiliter experitur: at is, cui res commodata

Pith. accusandi Scal. in m. 33) urbe Verc. 34) missus steterit Vind. Verc. 35) quaeve palam Dig. 36) corpus Vind. corpore om. Dig. 37) fecit cj. Pith. 38) fecerit Pith. 39) ob om. Vind. 40) dicendum vel non dicendum Dig. 41) iudicatus vel convictus Dig. 42) neve Pith. neque Vind. Verc. neu cj. Pith. — Dig. om. ne quis... dicat. 43) reorum cj. Io. Canneg. 44) in hoc Vind. 45) octogesimi VII. hi Vind. octoginta septimum Verc. om. his... testimonium. 46) nec dicunt Vind. Verc. 47) consobrini, om. qui, Vind. 48) propioreve Pith. ed. Vind. qui priore vel Verc. propioreve Scal. sec. Haen. 49) Hoc kap. exst. Paul. V. 15. §§. 1...3. 50) Paulus... titulo om. Vind. et Verc. 51) et questionibus om. Paul. Vis., continetur tamen rubricis tit. 14. et 16. 52) susceptos Pith., quod Pith. defendere conatur. susceptos Vind. susceptus Verc. suspectos gratiae Paul. Vis. 53) eos idem, om. et, Vind. 54) de domo om. Vind. Verc. 55) eduxit Pith. produxerit Paul. Visig. 56) interrogare Scal. sec. Haen. 57) in om. Scal. 58) teste Paul. Vis. 59) expectari Vind. Scal. expectari Verc. 60) si sint adfinem Pith. in hac finem Vind. 61) adgnatos L. 10. pr. D. de gradib. et affin. 62) rei om. Scal. 63) iubere Vind. iuvere Verc. in vere Scal. in iure cj. Scal. 64) corruptit Verc. 65) Explicit Titulus de familiari testimonio non admittendo Pith. Explicit de falso testimonio Vind. EXPL. TITULO DE TESTIMONIA Verc.

1) Haec duo verba om. codd. 2) Hoc kap. exstat Exod. XXII. 7. 8. 3) dixit Vind. Verc. 4) aliquid Scal. sec. Haen. 5) Sic Scal. et Vind. vel ed. Pith. et Verc. 6) de eo homo Vind. 7) est

eam rem Verc. 8) reddet Pith. 9) accedat Scal. 10) stabit om. Pith. Verc. 11) iuret Verc. 12) Modestinus... secundo om. Vind. Verc. 13) vel Pith. 14) COMMENDATE Vind. commodato cj. Cuiac. Scalig. Sane h. l. dici non potest commendare idem esse ac deponere, ut kap. 3. 7. §. 4. h. t. L. 24. med. D. de pos. L. 186. D. de V. S. L. 6. C. de pos. et Ambros. de Tobia c. 21.: nam nostro loco de differentiis potius utriusque negotii, vel ipsa Modestini libri titulus docet. Nihilominus tamen in allegationibus veterum librorum vitiosus loquendi usus non librariis, sed ipsi potius collectorum tribuendus videtur. 15) commendati omnes codd. commendati Scal. sed Haen. 16) est omnes codd. etiam cj. Pith. 17) quomodati Vind. commendati Verc. 18) enim om. Verc. vero cj. Hotom. Obs. IV. 14. 19) causola Pith. causam solam Vind. causula (non clausula) Scal. cum sola cj. Pith. 20) actionem Vind. Verc. Scal. 21) luxuriae Vind. 22) et om. Vind. Verc. 23) et om. Verc. 24) quia vel solius accipientis vel utriusque cj. Hotom. Obs. IV. 14. 25) culpa... non etiam om. Pith.: quae variorum conficiendi atque emendandi generum causa fuit, quibus omnibus nunc opus non est. 26) liceant Verc. 27) utrorumque Verc. 28) polli Vind. 29) rectoris Vind. 30) versatur omnes codd. 31) infamis... damnatur om. Vind. 32) sit infamus Vind. 33) dolum solum cj. II. Canneg. p. 230. 34) alter enim Vind. alter et cj. H. Canneg. l. c. 35) Actione... experitur L. 23. D. de pos. 36) deposito Verc. Scal. 37) servo consiuto additur in L. 23. D. de positi, quod suspectum videtur Cuiacio, in Recitt. ad Modest. different. servo restituito cj. Pith. 38) cibariarum Pith. Verc. cyba

est³⁹, improbe cibarium⁴⁰ exactionem intendit. Impensas tamen necessarias iure persequitur, quas forte in aegrum⁴¹ vel alias laborantem impenderit. §. 6.⁴² Res⁴³ deposita si subripiatur⁴⁴, dominus⁴⁵ eo nomine⁴⁶ habet furti actionem, quamvis eius⁴⁷, apud quem res deposita est, intersit ob impensas in rem factas rem⁴⁸ retinere⁴⁹. Is vero, cui res commodata sit, furti experiri debet, si modo solvendo fuerit. §. 7. Actio⁵⁰ commodati semper⁵¹ in simplum⁵² competit: depositi vero nonnunquam in duplum, scilicet si ruinae vel⁵³ naufragii vel incendii aut tumultus causa res deponatur⁵⁴.

Kp. III.⁵⁵ ERMOGENIANUS⁵⁶ SUB TITULO DE DEPOSITO⁵⁷ HUIUSMODI INSERIT CONSTITUTIONEM: §. 1. Idem Augustus (et)⁵⁸ Caesar Fl.⁵⁹ Munatio. Eum, qui suscepit depositum, dolum, non etiam casum praestare certi iuris est. Cum itaque⁶⁰ proponas⁶¹ ignis vi⁶² quaedam cremata de his, quae tibi fuere⁶³ commendata, nec ullum dolum in subtraheendis rebus adhibendum⁶⁴, rector provinciae nihil contra iuris rationem fieri patietur. Et quoniam nec tu⁶⁵ quereris moras⁶⁶ adhibita⁶⁷ varietate⁶⁸, negotium inter vos ortum secundum iuris ordinem sua ratione⁶⁹ decidetur⁷⁰. Sub-

scripta^{70*} VIII. Kal. Iul. Serdica⁷¹, Augustis⁷² Cosa.⁷³ Kp. IV. §. 1. Idem⁷⁴ Augustus et Caesar⁷⁵ FL. Aurelij Attenico Andronico. Eos, penes⁷⁶ quos⁷⁷ vestem et argenti materiam deposuisse⁷⁸ proponis⁷⁹, apud rectorem provinciae convenit interrogari. Quod⁸⁰ sive teneant, sive dolo fecerint⁸¹ quominus⁸² possint restituere, secundum bonam fidem tibi satisfacere compellet⁸³. Subscripta⁸⁴ VI. Kal. Aprilis⁸⁵, Syrmis⁸⁶, Caess. Coss.⁸⁸

Kp. V. §. 1. Idem⁸⁹ Augustus⁹⁰ et Caesares Aurelio et Eustatio et⁹¹ Diosimo⁹². Is, qui depositum accepit, ultra dolum, si non aliud specialiter convenit, praestare nihil necesse habet. cuius memor⁹³ iuris rector provinciae partium allegationibus auditis pro ereptorum qualitate⁹⁴ suam⁹⁵ ordinabit⁹⁶ sententiam⁹⁷. Subscripta⁹⁸ XIV. Kal. Nov. Appiaria.⁹⁹

Kp. VI.¹⁰⁰ §. 1. Idem Augusti¹ et Caesares Septimiae² Quadratillae³. Qui dolo malo⁴ depositum non restituit, suo nomine conventus⁵ ad eius restitutionem cum infamiae⁶ periculo⁷ urgetur⁸. Subscripta⁹ pridie¹⁰ Idus Decembres Nicomediae¹¹ CC. Coss.¹²

Kp. VII.¹³ PAULUS LIBRO SECUNDO SENTENTiarum suarum

rarum Vind. Sane rerum suppleri posset. Cf. tamen L. 4. D. de aliment. leg. 39) *commendata est* Pith. Verc. *commendantem* Vind. 40) *civiarum* Pith. Verc. *cybariarum* Vind. 41) *egrum* Vind. eorum Verc. 42) KAP. LXXIII. DE DOMINOS SUBRIPIENTIA. Vind. KP. LXXVIII. Verc. 43) *Respondit* Pith. Quod facile ita explicari potest, per litteram R cum linea traiecta tam res, quam *respondit* significari. Sic etiam cj. Cuiacius. *Res apud te* cj. Pith. *res apud alium* ed. Paris. a. 1586. in marg. *res quondam (s. quoque)* cj. H. Canneg. p. 235. *res deposita* om. Vind. Verc. 44) *subripiatur* Scal. *subripiantur* Vind. 45) *domus* Verc. 46) Sic corrigendum erat ex cj.: nam omnes codd. pro *eo nomine* habent *domui*, non *domus*, quod ed. Paris., Genev. aliaeque exhibent. *rei* cj. Cuiac. *quidem* ed. Paris. a. 1586. in marg. *solus* cj. Vryhoff. obs. p. 120. *demum* cj. Püttm. sec. H. Canneg. p. 235. *duntaxat* cj. Schult. in m. ed. Leewiana. Nostra autem emendatio, quam Gaii Iustinianiue Institutiones satis confirmant, etiam ex scribendi compendiis aliquatenus explicari potest: nam Vind. kap. I. §. 1. h. t. pro *domo* habet *eo homo*: ex quo consequitur pariter *domui* scribi potuisse pro *eo homui* vel *eo nomui*, cum vel nunc et hanc permutatum inveniamus tit. XVI. kap. 4. i. f. 47) *eius* om. Pith. 48) *se omnes* codd. 49) *retineri* Verc. 50) Sic. cj. Pith. *solvenda actio fuerit* omnes codd. 51) *commodatis rem per* Verc. 52) *simplo* Verc. *in simplum semper* Scal. 53) *vel* om. Vind. 54) *causa reponatur* Vind. *causare deponatur* Verc. 55) Kapp. III. ... VI. restituta sunt tit. XXI. in cod. Hermog. 56) *Ermogenianus ... Munatio* om. Vind. Verc. 57) *de depositi* Scal. 58) *et om.* Pith. *Augusti et Caesares* cj. Cuiac. 59) *Flavius* Scal. sec. Haen. 60) *igitur* Scal. 61) *pro paena signis* Verc. 62) *sui* Scal. Vind. *suis* Verc. 63) *fuerit* Verc. 64) *adhibitis* Scal. 65) *tu* om. Vind. Verc. *metu* (pro *nec tu*) cum Anonymo cj. H. Canneg. p. 237. 66) *morae* cj. Cuiac. *moras aut* cj. Io. Canneg. h. t. *mora* cj. Pauw. obs. p. 70. 67) *adhibita* Vind. item cj. Cuiac. et Io. Canneg. *adhibitas* cj. H. Canneg. l. c. 68) Sic Scal. Verc. *varietatem*

Vind. ed. Pith. *veritate* ed. Paris. a. 1586. in marg. *varie totum* cj. H. Canneg. l. c. *variata rem* cj. Pauw. l. c. 69) *rationem* Scal. *nationem* Vind. *natione* Verc. 70) *decidatur* Vind. Verc. 70*) *Subscriptionem* om. Verc. 71) *Serdica ... Coss.* etiam Vind. omittit. 72) *Augustus*, corr. *Augustis*, Scal. 73) A. p. Chr. 293 ... 302. *Caesaribus* Pith. *Coss.* cj. Cuiac. et Schult. 74) *Inscriptionem* om. Vind. Verc. 75) *Caesare* Scal. sec. Haen. *Augusti et Caesares* cj. Cuiac. 76) *Eas poenas* Vind. *Eas paenas* Verc. *Easperne* Scal. *Eo sperni* Scal. sec. Roever. 77) *quas* Vind. 78) *te deposuisse* cj. H. Canneg. pag. 241. 79) *pro paenis* Verc. 80) *quos* cj. Cuiac. 81) *fecerunt* Pith. 82) *cominus* Vind. Verc. 83) *compellit* Vind. Verc. 84) *Subscriptionem* om. Verc. 85) *VII.* Vind. 86) *Aprilis* Vind. 87) *Syrmis ... Coss.* om. Vind. 88) A. p. Chr. 294 ... 302. *Coss.* Scal. 89) *Inscriptionem* om. Vind. Verc. 90) *Augusti* cj. Cuiac. 91) *et* om. Scal. 92) *Diosimo* cj. H. Canneg. p. 241. 93) *memoria* Verc. 94) *qualitatemque* Vind. 95) *sua* ed. Pith. *suae* Scal. Verc. 96) *ordinavit* omnes codd. *ordinabit* ed. Pith. 97) *sententia* Pith. 98) *Subscriptionem* om. Vind. Verc. 99) A. p. Chr. 294 ... 302. 100) Hoc kap. exst. L. 10. C. depos. 1) Sic Iust. Cod. *Idem Augustus* Pith. *idem* Verc. Haec om. Vind. 2) *VII et Pith. Septimiae* Vind. *Septimiae* Cod. Iust. sec. codd. mss. *Pistor.* Vatic. 1427. et Mont. Cassini. Sed Verc. om. haec. 3) *Quadrat. Ille* Pith. Verc. *quadrat illas* Vind.; Iust. Cod. om. hoc nomen. *Quadrat. Ille* cj. Pith. 4) Iust. Cod. om. haec. 5) *Idem et condemnatus* addit, non probante Schult. 6) *infam* Vind. Verc. 7) Sic Iust. Cod. cum *infam. peric. rest.* omnes mss. 8) *urgetur* Pith. Verc. *urguntur* Vind. 9) Sic Vind. *Scripta* Pith. 10) *pridie* om. Pith. 11) *nicomedia* ed. Pith. *II Comedia* Scal. *Nicom. CC. Coss.* om. Vind., Verc. om. omnem inscriptionem. Item adhuc in Iust. Cod. desiderabatur; at in cod. ms. *Pistor. ita* se habet: D. III. K. IV. D. CC. 12) P. Chr. a. 294 ... 302. 13) Haec maiore ex parte restituta sunt in Paul. II. 12. §. 1 ... 11.; nam solae §§. 5. 7. etiam

TITULO⁴⁴ DE DEPOSITO: §. 1. Deponere possumus apud alium id⁴⁵, quod nostri iuris est, vel alieni. §. 2. Depositum est quasi diu positum, servandum⁴⁶ est⁴⁷ quod ad breve⁴⁸ tempus custodiendum datur. §. 3. Deponere videtur qui in metu ruinae⁴⁹, incendii⁵⁰, naufragii⁵¹ apud alium custodiae causa deponit⁵². §. 4. Deponere videtur et is qui suspectam⁵³ habens vel minus idoneam custodiam domus, vel vim latronum timens, apud aliquem rem custodiendam commendat⁵⁴. §. 5.⁵⁵ Si sacculum⁵⁶ vel argentum (signatum)⁵⁷ deposuero, et is penes⁵⁸ quem depositum fuit, me invito contrectavit⁵⁹, et depositi et furti actio mihi in eum competit. §. 6. Ob res depositas dolum tantum praestari solet. §. 7. In iudicio depositi et mora et⁶⁰ fructus veniunt, et usurae rei depositae praestantur⁶¹. §. 8. Si quis rem penes⁶² se depositam⁶³ apud alium deposuerit, tam ipse directam⁶⁴, quam is, qui apud eum deposuit, utilem actionem depositi habere possunt. §. 9. Si pecuniam deposuero, eaque uti⁶⁵ tibi permisero⁶⁶, mutua⁶⁷ magis videtur, quam deposita⁶⁸, ac per hoc tuo periculo erit. §. 10. Si rem apud te depositam vendideris, eamque redemeris⁶⁹, postque eam⁷⁰ perdidideris, semel admisso⁷¹ dolo, perpetuo⁷² depositi actione⁷³ teneberis. §. 11. Ex causa depositi lege duodecim tabularum in

duplum actio datur, edicto praetoris in simplum.

Kp. VIII.⁴⁴ GREGORIANUS LIBRO IV. SUB TITULO DE DEPOSITO⁴⁵: §. 1. Imp.⁴⁶ Alexander A. Mestrio⁴⁷ militi⁴⁸. Incurso⁴⁹ latronum⁵⁰ ornamenta deposita⁵¹ apud interfectum⁵² ab eis⁵³ perierunt⁵⁴; detrimentum ad heredes eius, qui depositum accepit, qui dolum tantum⁵⁵ praestare debuit⁵⁶, non pertinet⁵⁷. Quodsi ex⁵⁸ praetextu⁵⁹ latrocinii commissi⁶⁰ res, quae⁶¹ in potestatem⁶² heredis⁶³ sunt⁶⁴, non restituntur, tam depositi quam ad⁶⁵ exhibendum actio, sed et in rem vindicatio competit. Prop.⁶⁶ VII. Kal. Iul. Maximo⁶⁷ bis et Urbano Coss.⁶⁸

Kp. IX.⁶⁹ PAULUS LIBRO⁷⁰ RESPONSORUM QUINTO, SUB TITULO EX⁷¹ LOCATO ET CONDUCTO: §. 1. Imp. Antoninus Iulio⁷² Agrippino⁷³. Dominus horreorum periculum vis⁷⁴ maioris vel effracturae⁷⁵ latronum praestare non cogitur. His cessantibus⁷⁶ si quid⁷⁷ ex depositis⁷⁸ rebus, inlaesis extrinsecus horreis, periit⁷⁹, damnum⁸⁰ deponitorum⁸¹ sarciri⁸² debet. Prop.⁸³ IV. Non. Nov.⁸⁴ Antonino A. IV.⁸⁵ (et Balbino)⁸⁶ Coss.⁸⁷ Paulus respondit⁸⁸ satis propositam⁸⁹ constitutionem declarare, his qui horrea locant, maiorem vim imputari⁹⁰ non posse.

EXPLICIT TITULUS DE DEPOSITO⁹¹.

in Lege Rom. Vis. leguntur. 14) Paulus ... titulo a Vind. et Verc. abest. libro sententiarum sub titulo secundo Scal. 15) aliud Vind. 16) quasi positum diu servandum. Commendatum cj. Hotom. Obs. IV. 14. Interpunctionem mutandam esse, ut legatur: Vel alieni dep. est: quasi diu pos. servandum, cj. Moller. l. c. §. 8. 17) et est cj. H. Canneg. p. 241. Salmas. (de mut. p. 166.) cj.: Depositum est quasi diu positum servandum. Commendatum est quod ad breve tempus custodiendum datur. 18) quod brevem Vind. quod breve Verc. Scal. 19) in me et in urbinee Vind. in meturbine Verc. 20) incendunt Vind. Verc. 21) naufragium Vind. naufragi Verc. 22) cause de deposito Vind. causa, om. deponit, Verc. 23) suspecto Vind. suspecta Verc. 24) commodat Vind. Verc. 25) Exstat L. 29. pr. D. depositi (16. 3.) 26) sacculum Pith. saccellum Vind. Verc. 27) signatum om. omnes codd., est autem in Dig. et L. Rom. Vis. 28) poenes Vind. paenis Verc. pene Scal. 29) contrectavi Vind. Verc. contrectaverit Dig. et Lex Rom. Visig. 30) et om. L. Rom. Vis. 31) prestantur Verc. postulantur L. Rom. Vis. 32) poenes Vind. poene Verc. paene Scal. 33) se positam ed. Pith. se posita Scal. sedem positam Vind. 34) direptam Scal. Vind. Verc. 35) eam hancque in Pith. eamque Vind. Verc. eamque utendam cj. Cuiac. eamque in usum cj. Pith. eamque etiam cj. Schroeder. (Obs. iur. civ. p. 357.) eamque uti cj. H. Canneg. p. 246. eamque in nomen cj. H. Canneg. h. l. Nobiscum faciunt L. 9. §. 9. et L. 10 D. de reb. cred. 36) commisero Pith. promisero Vind. Verc. permisero L. 9. L. 10. citt. 37) mutuum ed. Pith. mutuam Scal. Vind. 38) depositum Pith. 39) redimeris omnes codd. 40) Sic cj. Pith. postquam Pith. eam postquam Vind. eamque postquam Verc. post eam cj. Cuiacius. 41) semala misso Vind. semel amisso Verc. et Scal. sec. Haen. 42) perpetua Pith. Verc. perpetuam Scal. sec. Haen. 43) actionem Scal. Verc. In Vind. verba actione . . . duplum actio desiderantur. 44) Exstat L. 1. C. de depositi (4. 34.), sed aucta a Tribuniano. 45) Rubri-

cam om. Vind. Verc. 46) Imp. . . . militi om. Verc. 47) Sic Pith. et Inst. Cod. sec. mss. Pistor. Cassin. Vatic. 1427. Mesteno edd. Alexander amiscio Vind. 48) militi om. C. Iust. 49) Si incurso C. Iust. 50) vel alio fortuito casu addit C. Iust. 51) exposita Vind. Verc. 52) apud interpraefectum Scal. 53) ab eis om. C. Iust. 54) perierint Verc. C. Iust. 55) dolum solum et latam culpam, si non aliud specialiter convenit C. Iust. 56) debent ed. Pith. debuit Scal. 57) potuit Scal. 58) ex om. C. Iust. 59) praetexto Vind. Scal. pretexto Verc. 60) vel alterius fortuiti casu addit C. Iust. 61) quem Vind. Verc. 62) potestate Pith. C. Iust. 63) heredi Verc. 64) vel quas dolo desiit possidere addit C. Iust. 65) ad om. Vind. Verc. 66) Subscriptionem om. Vind. Verc., item adhuc in Cod. Iust. desiderabatur. exstat tamen in cod. Pistoriensi ita: pp. IIII. id. iul. max. et urbano oss. 67) maximiano Pith. 68) A. p. Chr. 234. 69) Imperatoris rescriptum exstat L. 1. C. de locato et cond. (4. 65.) 70) liber Scal. Vind. omnem inscr. om. Verc. 71) de cj. Cuiac. 72) Antoninus A. C. Iust. 73) Agripino Verc. 74) sui Scal. Vind. Verc. 75) effracturam Cod. Iust. 76) KAP. LXXXI. ins. Vind. KP. LXXXVI. Verc. 77) quis Vind. Verc. cum Scal. 78) ex positis omnes codd. extrinsecus ex depositis rebus inlaesis C. Iust. male. 79) periit om. Pith. perit Vind. Verc. perieris C. Iust. 80) dampnum Vind. 81) depositarum rerum C. Iust. 82) sarcire Verc. ei resarcire C. Iust. vulg.; sed palimps. Verou. sarciri. 83) Subscr. om. Vind. Verc. Item in Iust. Cod. desiderabatur, nisi quod Charondas eam ex nostro libello margini adscripserat: inveni autem eam tam in cod. Pistor., quam in foliis rescriptis Veron. 84) pp. k. iul. romae cod. Pist. pp. prid. non. ian. palimps. Veron. 85) antonino III Pith. ant. cod. Pist. 86) et Balbino om. Pith. 87) A. p. Chr. 213. — Cons. Pith. 88) Paulus resp. om. Vind. Verc. KAP. LXXXII. Vind. KP. LXXXVIII. DE Verc. 89) praepositam Pith. proposita Verc. 90) imputare Vind. 91) EXPLICIT DE DEPOSITIS Vind. Sed Verc. om. haec

INCIPIIT DE ABIGEATORIBUS.

TITULUS UNDECIMUS.

Kp. I.⁴ MOYSES DICIT: §. 1. Si quis involaverit vitulum aut ovem et occiderit aut vendiderit, quinque vitulos restituit pro vitulo uno, quattuor oves pro una. §. 2. Quodsi non habet unde reddat, venundetur pro furto.¹⁰

Kp. II.¹¹ PAULUS LIBRO SENTENTIARUM SUB TITULO DE ABIGEATORIBUS: §. 7. Atroces pecorum abactores plerumque ad gladium vel in metallum, nonnunquam autem in opus publicum dantur. Atroces autem sunt qui equos et greges ovium de stabulo vel de pascuis abigunt, vel si id saepius, aut si ferro, conducta manu, faciunt.

Kp. III.¹² IDEM PAULUS EODEM LIBRO ET TITULO: §. 1. Abactores sunt qui unum equum, vel duas equas, totidemque boves, vel capras decem, porcos quinque abegerint. Quicquid vero intra hunc numerum fuerit ablatum, poena furti, pro qualitate eius aut in duplum aut in triplum convenitur, aut fustibus caesus in opus publicum unius anni datur, aut sub poena vinculorum domino restituitur.

Kp. IV.¹³ IDEM PAULUS EODEM LIBRO ET TITULO: §. 1. Si ea pecora, de quibus quis litigat, abegerit, ad forum remittendus est; atque ita convictus in duplum vel in triplum furis more damnatur.

Kp. V.¹⁴ IDEM PAULUS EODEM LIBRO ET TITULO: §. 1. Qui bovem vel equum errantem quodve aliud pecus abduxerit, furem magis, cum quam abactorem constitui placuit.

Kp. VI. PAULUS LIBRO SINGULARI DE PORCIS PAGANORUM SUB TITULO DE ABIGEIS DICIT: §. 1. Cum durius abigei dampnantur, et ad gladium traduntur: itaque Divus Pius ad concilium Baeticae rescripsit. §. 2. Qui pecora, de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus est, et si victus fuerit, in duplum vel quadruplum condemnandus.

Kp. VII.¹⁵ ULPIANUS LIBRO OCTAVO DE OFFICIO PROCONSULIS, SUB TITULO DE ABIGEIS: §. 1. De abigeis puniendis ita Divus Hadrianus rescripsit concilio Baeticae: „Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium damnari solent: puniuntur autem durissime non ubique, sed ubi frequentius est hoc genus maleficii; alioquin et in opus, et nonnunquam temporarium damnantur. §. 2. Ideoque puto apud vos quoque sufficere genus poenae, quod maximo huic maleficio infrogari solet, ut ad gladium abigei dentur; aut si quis tam notus et tam gravis in abigendo fuit, ut prius ex hoc crimine aliqua poena affectus sit, hunc in metallum dari oportere. §. 3. Rescriptum Divi Hadriani sic loquitur, quasi gravior poena sit metalli: nisi forte hoc sensit Divus Hadrianus gladii poenam dicendo ludii damnationem. §. 4. Est autem differentia inter eos, qui ad gladium, et eos qui ad ludum damnantur: nam ad gladium damnati statim consumuntur, vel certe intra annum debent consumi; hoc enim mandatis continetur. enimvero qui in ludum damnantur

1) UNDE INCIPIIT Scal. 2) ABIGEATORIBUS Scal. AB-
ACTORIBUS Vind. ACTORIBUS Verc. 3) Haec om. omnes.
4) Exstat Exod. XXII. 1. 3. i. f. 5) involaverit Vind.
6) et Vind. 7) venundaverit Verc. 8) restituet
ed. Pith. restituens Scal. 9) venundatur Vind. Verc.
10) furato Scal. 11) Restituta sunt haec Paul. V.
13. §. 2. v. Pith. om. 13) Haec om. Vind.
14) ABACTORIBUS Vind. ACTORIBUS Verc. Certe verba ab-
igeus, abigeator et abactor saepius promiscuo usu ha-
bentur, ut Schult. probavit ad h. l. 15) pecorum-
que Vind. 16) in om. Vind. 17) reabigunt Vind.
18) si vel cj. Gothofr. ad L. un. Th. C. quor. usus
interd. est (15. 15.) 19) saepius cj. Vonck. pag. 42.
20) aut a codd. aut cum cj. Faber sec. Pith. aut. om.
a. cj. Pith. 21) conductam Vind. aut conducta cj.
Faber. sec. Pith. coactave cj. Freher. parerg. I. 9.
item cj. Pith. sec. ed. Paris. a. 1689. 22) Exstat
Paul. l. c. §. 1. 23) abigeatores Pith. abactores ed.
Pith. cum ceteris. 24) qui om. Vind. Verc. 25)
oblatum Vind. Verc. 26) imponat codd. poena ed.
Pith. in poena cj. Scal. in poenam cj. Cuiac. Sed in
Paul. Vis. est poena. 27) restituatur Vind. Verc.
Scal. 28) Exstat Paul. l. c. §. 3. 29) item Verc.
30) litigaverat Pith. Vind. litigaverit Verc. 31) ad-
que Vind. Scal. 32) in om. Pith. 33) foris Vind.
Verc. 34) dampnatur Vind. damnentur ed. Genev.
a. 1586. 35) Hic locus restitutus est Paul. l. c. §. 4.
Est etiam in Edicto Theodor. cap. 58. init. ita: „Qui
bovem vel equum errantem, vel aliud pecus abduxerit,
furti magis reus tenendus est.” 36) Inscr. om.

Vind. Verc. 37) quod vel (corr. ve) aliud pecus quod vel
aliud pecus Vind. 38) adduxerit Vind. 39) non furem
eum esse Vind. 40) abigeatorem Pith. 41) Haec om.
Vind. 42) abigeis Verc. ut saepius. 43) abysei Vind.
ambigei Verc. 44) damnantur Pith. dampnatur Vind.
45) traduntur ed. Paris. a. 1586, in marg. 46) bet-
tice, vel hettice Vind. battice Vind. beticae Scal. 47)
et ipsi qui Scal. et ipse qui Scal. sec. Roever. 48) a
Vind. 49) furum Scal. 50) premitendus Vind.
Verc. Scal. 51) condemnandus Vind. 52) Ex-
stat L. 1. pr. D. de abigeis (47. 14.) 53) Haec om.
Vind. 54) de sub titulo abigeis Vind. Omnem in-
script. om. Verc. 55) Haec om. Vind. De om. Scal.
56) Adrianus Pith. 57) consilio Vind. consilio Dig.
proconsuli Dig. in edd. Hal. et Beckii, pessime. Cfr.
Io. Fr. Gronov. ad Liv. XLIV. 2. I. Gothofr. ad L. 1.
Th. C. de legatis et decretis (12. 12.) kap. 6. §. 1. h. t.
58) bettice Vind. betticae Verc. In Dig.: consilio Ba-
eticae rescripsit. 59) abigeis Verc. 60) quod Vind.
61) ad olantium Vind. 62) solet Verc. 63) pu-
niantur Vind. 64) id Dig. 65) maleficia Vind.
66) alioqui nec Pith. loqui nec Vind. 67) et om.
Hal. Beck. 68) temporarium Vind. 69) dampnan-
tur Vind. damnatur Verc. dantur Dig. 70) maxime
cj. Pith. maximum cj. P. Faber. Semestr. II. 11. et Le-
onin. Obs. VI. 4. 71) solet aut gladio Vind. 72)
Adriani Pith. 73) Adrianus Pith. 74) damnationem
Vind. 75) et eos qui ad ludum in Verc. sunt ante
est autem ... gladium. 76) consumuntur et mox
consumuntur Vind. 77) debent a om. Verc. 78) de-

tur non utique consumuntur⁷⁶; sed etiam⁷⁹ pileari⁸⁰, et rudem accipere possunt post intervallum⁸¹, siquidem post quinquennium pileari⁸², post triennium autem rudem induere⁸³ eis permittitur. §. 5.⁸⁴ Eodem rescripto⁸⁵ Divi Hadriani⁸⁶ diligentissime expressum est non ubique parem esse poenam abigeorum.

Kp. VIII.⁸⁷ ITEM ULPIANUS LIBRO ET TITULO⁸⁸ QUI SUPRA⁸⁹: §. 1. Abigei autem proprie hi⁹⁰ habentur qui pecora ex pastu⁹¹ et⁹² ex armentis⁹³ subtrahunt, et quodammodo depraedantur⁹⁴, et abigendi⁹⁵ studium quasi artem exercent, equas de grege⁹⁶ vel boves de armentis⁹⁷ abducentes⁹⁸. Ceterum⁹⁹ si quis¹⁰⁰ bovem aberrantem, vel equum¹, in solitudinem² abduxerit³,

non est abigenus, sed fur potius⁴. §. 2. Sed et qui porcum⁵, vel⁷ capram, vel berbicem⁸ abducunt⁹, non tam graviter, ut hi qui¹⁰ maiora animalia abigunt¹¹, plecti debent¹². §. 3. Quamquam autem Hadrianus metalli poenam, item operis¹³ vel etiam gladii¹⁴ praestituerit¹⁵, attamen¹⁶ qui honestiori¹⁷ loco nati sunt, non debent ad hanc poenam pertinere; sed aut¹⁸ relegandi¹⁹ erunt, aut removendi²⁰ ordine²¹. §. 4. Romae²² tamen etiam bestiis obfici²³ abigeos videmus²⁴: et sane qui cum gladio abigunt²⁵, non inique hac poena afficiuntur²⁶.

EXPLICIT DE ABIGEIS²⁷.

INCIPIT DE INCENDIARIIS.

TITULUS DUODECIMUS²⁸.

Kp. I.²⁹ MOYSES Dicit: §. 1. Si exierit³⁰ ignis et invenerit spinas et comprehenderit areas vel³¹ apicas vel campum, aestimationem³² restituet ille qui succendit ignem.

Kp. II.³³ PAULUS LIBRO³⁴ SEPTENTIARUM (QUINTO)³⁵ SUB TITULO DE INCENDIARIIS: §. 1. Qui casam aut villam³⁶ inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur³⁷, honestiores³⁸ in insulam relegantur³⁹. §. 2. Fortuita incendia, quae casu venti furentis⁴⁰ vel incuria⁴¹ ignem⁴² supponentis⁴³ ad usque vicin⁴⁴ agros⁴⁵ evadunt, et si ex eis⁴⁶ seges vel vinea⁴⁷ vel oliveta⁴⁸ vel

fructiferae⁴⁹ arbores concrementur⁵⁰, datum damnum⁵¹ aestimatione⁵² sarcitur⁵³.

Kp. III.⁵⁴ IDEM PAULUS EODEM LIBRO ET TITULO⁵⁵: §. 1. Commissum vero servorum, si domino videatur, noxae deditione⁵⁶ sarcitur⁵⁷. §. 2. Messium⁵⁸ sane per dolum⁵⁹ incensores, vinearum olivarumve, aut⁶⁰ in metallum humiliores damnantur⁶¹, aut honestiores in insulam relegantur⁶².

Kp. IV.⁶³ IDEM PAULUS LIBRO ET TITULO QUI⁶⁴ SUPRA⁶⁵: §. 1. Incendiarii⁶⁶, qui quid⁶⁷ in oppido praedandi causa faciunt, facile⁶⁸ capite puniuntur.

Kp. V. ULPIANUS LIBRO VIII.⁶⁹ DE OFFICIO PROCON-

mnatis Pith. Verc. *damnatis* Vind. *mandatis*. cj. Pith. Scal. et Cuiac. Eadem verborum permutatio est in Flor. Dig. L. 61. §. 5. de furtis (47. 2.). 79) KP. LXXVI. SED ETIAM Verc. 80) *pileari* Scal. Vind. *PILLEARI* Verc. 81) *interpalam* Pith. *interpella* Vind. Verc. *intervallum* cj. Pith. et Cuiac. 82) *pileari* Scal. Verc. *pil-lari* Verc. 83) *indulgere* corr. in Verc. scriptum erat *induere*. 84) KP. CX Vind. KP. LXXVII Verc. 85) *scripto* Vind. 86) *Adriani* Pith. 87) Exstat, paucis om., L. 1. §§. 1... 3. D. de abig. (47. 14.) 88) LIBER ET TITULI Vind. 89) Haec om. Vind. Verc. 90) *hi* om. Verc. 91) *pascuis* Dig. 92) *et* om. Verc. vel Dig. 93) *fermentis* Pith. 94) *vepredantur* Vind. *depredantur* Scal. 95) Sic Dig. *abigei* omnes codd. 96) *exercentes quas degere* Scal. Vind. Verc. *exercent, equos de gregibus* Dig. 97) *equos de armentis vel oves de gregibus abducentes* Dig. sec. Hal. 98) *adducentes* Vind. 99) *et cetera* Vind. *Ceterum* Scal. 100) KP. CXII. si quis Vind. KP. LXXVIII. si quis Verc. 1) *bovem vel equum aberrantem* cj. Odofr. Müller. [Cf. c. 5. §. 1. h. t.] 2) Sic omnes codd. *in solitudine relicto* ed. Paris. a. 1586. in m. *equos in solitudine relictos* Dig. 3) *adduxit* Vind. *abduxit* Verc. 4) *potius fur* Vind. 5) *et* om. Vind. Verc. 6) *porcam* Dig. 7) *et* Vind. 8) *vervecem* Dig. Vid. Ducang. v. *berbix*. 9) *adducant*, corr. *adducunt*, Vind. *adducunt* Scal. *abduxit* Dig. 10) *quam qui* Dig. 11) *abigent* Pith. Vind. *abigent* Verc. *abegerit* Scal. 12) *debet* Dig. 13) *operibus* Scal. Vind. Verc. 14) *grandi* Vind. 15) *prestuerit* Scal. *presteterit* Vind. *presuerit* Verc. 16) *adtamen* Vind. 17) *honestiore* Dig. 18) *sed etiam* Vind. *sed etiam ut* Verc. 19) *relegandi* Vind. 20) *movendi* Dig. 21) *ordinem* Scal. Verc. *ordenem* Vind. *ordini* Dig. Flor. or-

dine movendi Dig. Haloandr. 22) *Romae... et* om. Dig. 23) *subici* Pith. *abici* Vind. *obici* Verc. 24) *videamus* omnes codd. 25) *obiciunt* Verc. 26) *non inique bestiis obiciuntur* Dig. 27) *ABACTORIBUS* Vind. Haec om. Verc.

1) *Incipit* om. Scal. 2) Scal. ita exhibet: DE INCENDIARIIS XII., Verc. autem ita: DE INCENDIARIIS DUODECIM. 3) Exstat Exod. XXII. 6. 4) *exibit* Pith. *ixit* Scal. 5) *aut* Verc. 6) *existimationem* Verc. 7) Exstat Paul. V. 20. §§. 2. 3. 8) *liber* Scal. libro... *titulo* om. Verc. 9) *quinto* om. omnes. 10) *pil-lam* Scal. Vind. 11) *damnantur* Vind. 12) *vero* ins. Vind. 13) *relegantur* Vind. Verc. 14) *ferente* Paul. Visig. *fuorunt his* Pith. *fuorint his* Scal. 15) *incuriam* omnes codd. 16) *ignis* Verc. 17) *subponentis* Vind. Verc. 18) *agri* Vind. 19) *eo* Vind. 20) *vineas* Vind. Verc. 21) *oliva* Pith. *olivas* Verc. *olivae* Paul. Vis. 22) *fructiferas* Vind. 23) *concrementum* Vind. *concremantur*, corr. *concremaentur*, Verc. 24) *damnum* Vind. *dati damni* cj. Pith. et Cuiac. 25) *estimatione* Vind. *extimationem* Verc. 26) *resarciatur* Verc. *sarciantur* cj. Pith. et Cuiac. 27) Exst. Paul. l. c. §§. 4. 5. 28) Inscript. om. Vind. 29) *nos edictionem* Vind. *nos et edictione* Verc. 30) *sarcitur* Paul. Vis. 31) *mansum* Vind. 32) Sic Paul. Visig. *perdum* Pith. Verc. *perdunt* Vind. *per odium* cj. Pith. *perditi* cj. Freher. parerg. I. 9. *per dolum* m. cj. Io. Caneg. ad h. l. 33) *aut* om. Verc. 34) *damnantur* Vind. 35) *relegantur* Vind. Verc. 36) Exst. Paul. l. c. §. 1. 37) LIBER ET TITULI Vind. 38) *qui... incendiarii* om. Verc. 39) *quidquid* Pith. Verc. *quicquid* Vind. 40) *facile* om. Paul. Vis.; item delevit Cuiac. 41) Haec tria verba om. Vind. Verc.

SULIS, (SUB TITULO)⁴² DE NAUFRAGIIS ET (INCENDIARIIS)⁴³:
 §. 1. Incendiarii lex quidem Cornelia aqua et igni interdicti iussit: sed parie⁴⁴ sunt puniti⁴⁵. nam qui data⁴⁶ opera in civitate⁴⁷ incendium fecerunt⁴⁸, si⁴⁹ humillimo⁵⁰ loco sunt⁵¹, bestiis⁵² subici⁵³ solent: si in aliquo⁵⁴ gradu, et Romae⁵⁵ id fecerunt⁵⁶, capite puniendi⁵⁷, aut certe (deportationis poena)⁵⁸ adficiendi⁵⁹ sunt qui haec committunt. §. 2. Sed ei⁶⁰ qui non data opera incendium fecerit⁶¹ plerumque ignoscitur, nisi in lata et incauta negligentia⁶² vel lascivia fuit.

Kp. VI. PAULUS LIBRO SINGULARI⁶³ DE POENIS PAGANORUM, SUB TITULO DE ABIGENS DICIT: §. 1. Incendiarii, qui in oppido praedae causa id admiserint⁶⁴, capite puniuntur⁶⁵: qui casu insulam aut villam, non ex inimicitia⁶⁶ incenderint, levius. Fortuita enim⁶⁷ incendia ad forum remittenda⁶⁸ sunt, ut damnum⁶⁹ vicinis⁷⁰ sarciatur.

Kp. VII. ULPIANUS LIBRO XVIII.⁷¹ AD EDICTUM⁷², SUB TITULO SI FATERETUR INIURIA OCCISUM ESSE⁷³, IN SIMPLUM [ET CUM DICERET]⁷⁴: §. 1.⁷⁵ Item si⁷⁶ insulam meam adusseris⁷⁷ vel incenderis⁷⁸, Aquiliae⁷⁹ actionem⁸⁰ habeo. idemque⁸¹ est et⁸² si⁸³ arbutum meum vel villam meam. §. 2. Quodsi dolo

quils insulam exusserit⁸⁴, etiam⁸⁵ capitis poena plectitur⁸⁶, quasi incendiarius. §. 3.⁸⁷ Item⁸⁸ si quis insulam⁸⁹ voluerit exurere, et ignis etiam ad vicini insulam pervenerit, Aquilia tenebitur lege⁹⁰ vicino⁹¹: non minus etiam⁹² inquilinis⁹³ ob⁹⁴ res eorum exustas, et⁹⁵ ita Labeo libro responsorum⁹⁶ XV. refert⁹⁷. §. 4. Sed⁹⁸ si stipulam⁹⁹ in agro tuo incenderis¹⁰⁰, ignisque evagatus¹ ad praedium vicini pervenerit, et illud² exusserit³, Aquilia⁴ lex locum habeat, an in factum actio sit, fuit quaestionis⁵. §. 5. Et⁶ plerisque Aquilia lex locum habere non videtur, et ita Celsus⁷ libro⁸ XXXVII. digestorum scribit. ait⁹ enim: si¹⁰ stipulam incendentes¹¹ ignis effugit¹², Aquilia lege eum¹³ non teneri, sed in factum agendum, quia non¹⁴ principaliter hic exussit¹⁵, sed dum aliud¹⁶ egit¹⁷, se ignis processit¹⁸. §. 6. Cuius sententia scilicet¹⁹ rescripto²⁰ Divi Severi²¹ comprobata est in haec verba: „Praeses provinciae, si²² propter ignem²³, (qui)²⁴ pabuli²⁵ gratia factus culpa servorum²⁶ Vetariae²⁷ Astiliae²⁸ evagatus²⁹ agrum³⁰ tuum, ut proponis, depopulatus est, ad exemplum legis Aquiliae noxali³¹ iudicio acturus³² (es)³³, si litis aestimatio³⁴ permittitur, iudicium³⁵ accommodare³⁶ potest³⁷”. Videlicet non est visum³⁸ Aquiliam³⁹ sufficere. §. 7.⁴⁰ Si forte⁴¹

42) sub titulo, quod omnes om., cj. Pith. 43) cj. Pith. 44) res varie Viud. restituariae Verc. 45) punitio-num Pith. 46) qui data etc. nonnullis mutatis existant L. 12. §. 1. D. de incendio (47. 9) 47) civitatem Verc. 48) fecerint Dig. 49) si in Pith. Verc. 50) humili modo Verc. humiliore Dig. 51) sint Dig. 52) vetici Vind. 53) Ita Vind. Verc. Dig. Flor. obici Dig. vulg. 54) alico Vind. 55) et Romae om. Dig. 56) fecerint Dig. 57) puniri omnes codd. puniuntur Dig. 58) Haec om. omnes codd. in insulam deportantur Dig. exilio cj. Cuiac. exilio vel deportatione cj. Pith. deportatione addit ed. Genev. a. 1586. deportatione in insulam ed. Paris. a. 1586. in m. 59) afficiendi Vind. Quae sequuntur om. Dig. 60) et Scal. Vind. Verc. 61) fecerint Scal. Verc. fecerunt Vind. 62) negligentia ed. Pith. negligentia Vind. 63) Haec om. Vind. Verc. 64) ad eam miserint, om. id, Vind. 65) puniantur Scal. Vind. puniatur Verc. 66) non inimicitia Pith. 67) enim fortuita Vind. in fortuita enim Verc. 68) remittendi Vind. 69) damnum Vind. 70) vicini Pith. vicini Verc. 71) xviii. solus Vind. exhibet. Ulpianus ... titulo om. Verc. 72) ab edicto Vind. 73) ESSE ULPIANUS Verc. 74) doceret Pith. Vind. docere Verc. diceret cj. Cuiac. Vonck. pag. 43. De his tribus verbis iam dictum est ad tit. II. Kap. 4. 75) Exstat L. 27. §. 7. D. ad leg. Aquil. (9. 2.): „Item si arbutum meum vel villam meam incenderis, Aquiliae actionem habeo.” 76) in, om. item si, Vind. id si Verc. 77) adusseris Pith. aduserit Vind. aduseris Verc. 78) incenderit Vind. 79) aquilia Vind. Verc. 80) actione Vind. 81) abeo. Itemque Vind. Verc. 82) ex Vind. 83) si om. Vind. Verc. 84) exusserit Vind. exurerit Verc. 85) Actiam Vind. ex etiam Verc. 86) flectatur Vind. plectetur Verc. 87) Kap. c. Vind. Kap. cvii. Verc. Exstat L. 27. cit. §. 8., ultimis verbis rescatis. 88) item om. Vind. et Dig. 89) meam add. Dig. 90) lege om. Dig. 91) vicini Pith. vicini cj. Io. Canneg. h. l. etiam vicino Dig. Cfr. nott. 89. 90. 92) Sic Dig. etiam non minus omnes codd. etiam: non minus cj. Io. Canneg. h. l. 93) in aquilini Verc. inquilinis tenebitur Dig. 94) sub Vind. Verc. 95) et refert om. Dig. 96) XV. responsorum Pith. responsurum. V. Verc. 97) refert

Vind. 98) sed om. Vind. Verc. 99) stipula Vind. 100) incenderit Scal. Vind. 1) pervagatus cō Pith. evacuatus Vind. 2) illum Verc. 3) aquiliae Scal. aquiliana Vind. 4) habet Vind. 5) quaestio Pith. 6) sed Pith. 7) Kap. ci. et ita Celsius Vind. Kap. cviii. DE STIPULA INCENDENTIS. CELSIUS Verc. 8) libro ... si om. Verc. 9) id Pith. 10) si om. Vind. 11) incendentes Vind. 12) fugit Pith. offugit Vind. effugerit Verc. 13) eum om. Vind. 14) non om. Pith. 15) exurit Verc. 16) alius Vind. 17) legit omnes codd. agit cj. Pith. egit cj. Schult. ille egit cj. Io. Canneg. ad h. l. 18) Sic cj. Pith. et Cuiac. praecessit omnes codd. 19) scit Vind. sit Scal. Verc. sic ed. Pith. et cj. Pith. Verbum delendum esse cj. Cuiac. 20) rescriptum Scal. Verc. 21) diviserit Vind. divi severit Verc. 22) Horum trium verborum loco omnes codd. habent profiteri. Sed saepissime litteras r et s permutatas esse videmus; et ut demonstraretur in profite latere praeses provinciae, finge scriptum fuisse p.pve (nam ita scribi solitum), tunc enim litterarum formae proxime accedebant ad profite. — Cuiacius cj. in m.: Imp. Severus. Bondam. spec. c. 3. p. 189. ed. Oelrichs.: profiteris, quod et Io. Canneg. probavit. Freher. parerg. I. 9: Si ut profiteris, ignis, quod in ed. Paris. a. 1689. ipsi Pithoeo tribuitur. H. Canneg. p. 266.: Probe videris. Roever. c. 4. p. 150. thes. Oelrichs.: Periclitare. Vonck. p. 43.: prope (vel proper) iter ignis etc. 23) si ignis, deleto propter, cj. Cuiac. 24) qui om. omnes codd., cj. Scal. Io. Cann. h. l. et Bondam. animadv. c. 3. 25) Babuli Pith. 26) culpas eorum Vind. culpam servorum Verc. 27) Vectoriae Pith. Vectiliae Scal. beturiae Vind. 28) artilliae Vind. ulterius cj. Cuiacius. 29) vagatus Scal. evagatus ... Aquiliae om. Vind. 30) agri Scal. 31) noxi Vind. nox alii Verc. 32) auctoras Vind. actoras Verc. actarum cj. Io. Canneg. 33) es om. codd. 34) estimatio Vind. extimatio Verc. 35) petitur, iudicem cj. Canneg. 36) cum adire Pith. Verc. Kap. cii. adire, omisso cum, Vind. cum ea (scil. Vectoria) adire cj. Pith. l. c. adire, deleto cum, cj. Cuiac. Vonck. Bondam. 37) potes cj. idem. 38) visa Pith. 39) Aquilia omnes codd. 40) §. 7. exstat L. 27. §. 9. D. ad L. Aquil. quibusdam rescatis. 41) fornacarius Dig.

servus coloni⁴² ad fornacem obdormisset⁴³, et villa fuerit exusta, Neratius⁴⁴ scribit ex⁴⁵ locato⁴⁶ conventum praestare debere, si negligens⁴⁷ in eligendis⁴⁸ ministeriis fuit⁴⁹. Ceterum⁵⁰ si alius ignem subiecerit⁵¹ fornaci, alius negligenter custodierit, (an tenebitur qui subiecerit)?⁵² Nam⁵³ qui non⁵⁴ custodiit⁵⁵, nihil⁵⁶ fecit: qui recte ignem subiecit, non peccavit: quemadmodum⁵⁷ si hominem⁵⁸ medicus recte secuerit, sed negligenter vel ipse, vel alius curaverit, Aquilia cessat. Quid ergo est? Et hic⁵⁹ puto ad exemplum Aquiliae dandam actionem⁶⁰ tam in⁶¹ cum, qui ad⁶² fornacem obdormivit⁶³ vel⁶⁴ negligenter custodiit⁶⁵, quam⁶⁶ in medicum qui negligenter curavit, sive homo perit, sive debilitatus est. Nec⁶⁷ quisquam dixerit in eo, qui obdormivit⁶⁸, rem eum⁶⁹ humanam⁷⁰ et naturalem passum, cum deberet vel ignem extinguere⁷¹, vel ita⁷² munire, ut non evagaret⁷³. §. 8.⁷⁴ Item⁷⁵ libro VI. ex Viviano relatum⁷⁶ est: si furum⁷⁷ secundum parietem communem haberes, an damni iniuria⁷⁸ tenearis⁷⁹? Et ait⁸⁰ agi⁸¹ non

posse⁸² Aquilia lege⁸³, quia nec cum eo qui focum haberet: et⁸⁴ ideo aequum⁸⁵ putat⁸⁶ in factum actionem dandam⁸⁷. Sed non proponit exustum parietem⁸⁸. Sane cum quaeri potest, (si)⁸⁹ nondum⁹⁰ mihi damnum⁹¹ dederis⁹², et⁹³ ita⁹⁴ ignem habetas⁹⁵, ut metuum ne mihi⁹⁶ detur⁹⁷, aequum⁹⁸ sit me interim⁹⁹ actionem in¹⁰⁰ factum impetrare? Fortassis² enim de hoc³ senserit Proculus: nisi quis dixerit damni non facti⁴ sufficere cautionem. §. 9. Sed et si qui⁵ servi⁶ inquilini insulam exusserint⁷, libro X.⁸ Urscius⁹ refert Sabinum¹⁰ respondisse lege Aquilia servorum nomine dominum noxali iudicio conveniendum¹¹: ex locato¹² autem dominum teneri negat¹³. Proculus autem¹⁴ respondit¹⁵: cum coloni servi villam¹⁶ exusserint¹⁷, colonum vel ex locato vel¹⁸ lege Aquilia teneri¹⁹, ita ut colonus servum²⁰ posset²¹ noxae dedere: et si uno iudicio res esset²² iudicata, altero²³ amplius non agendum²⁴. §. 10.²⁵ Celsus²⁶ libro XXVII. digestorum²⁷ scribit²⁸: si cum apes²⁹ meae ad tuas advolassent³⁰, tu eas³¹ exusseris³², quosdam³³ negare³⁴

42) Sic Dig. quae idem conductores coloni Pith. Verc. que eidem conductores colonia Vind. quod idem in conducto est, coloni cj. Freher. parerg. I. 8. coloni quod idem in conductore est cj. H. Canneg. p. 270. quidam conductoris coloni cj. Vonck. p. 43. quidam coloni cj. Roever. c. VIII. (Oelrichs. thes. I. 166.) servi quidam conducti a colono cj. in m. ed. Heidelb. in bibl. Bickell. Sed rectius Cuiacio atque Schult. ducibus ista tria verba pro glossemate verbi coloni habebuntur. 43) Sic Dig. obdormissent omnes codd. 44) muneris Pith. munerari Vind. Verc. numerus cj. Scal. 45) et Verc. 46) loca Pith. locata Vind. Verc. 47) negligens et mox negligenter, et ita in sqq. Vind. 48) in legendis Pith. negligendis Vind. in eligendis Dig. Flor. 49) fuit tenetur Pith. 50) ceterorum omnes codd. 51) subiecit Pith. 52) Sic Dig. nam in codicibus nostris praeter tenetur nihil legitur. uter tenetur cj. Freherus l. 8. quod etiam receperat ed. Genev. a. 1586. 53) namque omnes codd. unice cj. Io. Canneg. h. l. 54) non om. Dig. 55) custodit omnes codd., item Dig. Flor. 56) si nihil hic Pith. si nihil Verc. 57) quemadmodum ... cessat om. Dig. 58) si hominem om. Vind. 59) et hic om. Dig. 60) puto utilem competere actionem Dig. 61) Sic Dig. tamen omnes codd. 62) ad om. Pith. Vind. 63) obdormit Vind. 64) quam in eum qui Dig. quam in eum qui ignem subiecit vel cj. Pith., cum ea, quae in Vind. et Verc. sequuntur, ignoraret. Eandem ob causam Freher. l. 8. cj. etiam in, pro tam in, quod recepit etiam ed. Genev. a. 1586. 65) custodit Vind. Verc. Dig. Flor. 66) quam ... debilitatus est om. Dig. custodiit ... negligenter om. Pith. 67) ne Scal. Verc. 68) obdormit Vind. Verc.—Vind. omnia repetit post fornacem obdormivit scripta. 69) eam Scal. 70) humaria Vind. 71) extinguere Vind. 72) velit Verc. 73) Sic Pith. evacaret Verc. evaderet Vind. evagaretur Dig. Vulg. evagetur Dig. Flor. Activam formam defendit Non. Marc. c. 7. n. 2. 74) KAP. CIII. Vind. KP. CVIII. Verc.—§. 8. exstat L. 27. §. 10. D. ad L. Aquil. quibusdam mutatis. 75) Item ... est om. Verc. Dig. 76) Sic cj. Pith. relegatum uterque cod. 77) fornium Pith. Vind. 78) iniurias Verc. 79) Ita Dig. teneris Pith. Verc. teneres Vind. 80) aut Vind. agit Scal. ait Proculus Dig., quod etiam Pithoeo magis placuit 81) agi om. Pith. quod variis conici-

endi modis materiam dedit. 82) posset Pith. 83) aquilia lege om. Dig. id aquilia lege omnes codd. 84) et om. Pith. 85) equium Verc. aequius Dig. 86) puto Dig. 87) dandam, scilicet si paries exustus sit Dig., verbis sed non ... potest omissis. 88) Hic inserere verba fortassis... Proculus suadet Meister. progr. poster. de Viviano, Francof. 1810. 4. 89) si om. codd., cj. Cuiacius. si autem Dig. 90) nondum dum cj. Meister. l. c. 91) dampnum Vind. 92) dederit Pith. 93) sed Dig. 94) ita om. Scal. 95) habeat Pith. 96) mihi om. Vind. 97) det ed. Pith. dete Scal. Vind. Verc. damnum des Dig. 98) an aequum ed. Genev. aequumne cj. Pauw. obsa. p. 72. aequum ... dixerit om. Dig. 99) Sic cj. Pith. inter omnes codd. interea cj. Pauw. l. c. 100) idem in Pith. KAP. CIII. IDEM in Vind. KP. CX. IDEM in Verc. id est cj. Pith. et Cuiac. itidem cj. Pauw. l. c. et Vouck. p. 44. 1) imperare Pith. 2) fortasses Vind. 3) et hoc cj. Cuiac. 4) damni infecti puto Dig. 5) Sic cj. H. Canneg. p. 274. quis omnes codd. Verbum delendum esse cj. Pith. 6) servus cj. Cuiac. 7) exusserit Pith. exurerit Verc. 8) lib. X. om. Verc. 9) urbs eius Vind. urbis eius Verc. 10) savinum Vind. 11) inventiendum Vind. 12) tolcatu Scal. togato Vind. Verc. 13) debet Vind. 14) Proculus etc. Haec cum appendice exstant L. 27. §. 11 D. ad legem Aquil. (9. 2.) autem om. Dig. 15) et Pith. ait Dig. verbum om. Vind. 16) illam Vind. 17) exuerint Vind. exurerit Verc. exussissent Dig. 18) vel om. Pith. vel ex Dig. 19) teneri om. Pith. tenere Vind. Verc. 20) servus Scal. servos ed. Pith. et Dig. Hal. 21) posse Vind. possit servum Dig. 22) esset om. Vind. 23) alterum Vind. 24) agendam Pith.; Dig. addunt: Sed haec ita, si culpa colonus caret: ceterum si noxios servos habuit, damni eum iniuria teneri, cur tales habuit. Idem servandum et circa inquilinorum insulae personas scribit. Quae sententia habet rationem. 25) si cum... Celsus ait exstant L. 27. §. 12. ibid. quibusdam omissis. IDEM Pith. KAP. CV. IDEM Vind. KP. CXI. IDEM Verc. 26) Celsus Vind. 27) degestorum Vind. Verc. 28) scripsit Verc. 29) apes om. Vind. 30) revolassent Vind. evolassent Dig. vulg. 31) Sic Dig. totas Pith. Verc. et totas Vind. 32) exuserit Pith. eiuserint Vind. et iusserit Verc. 33) quo damni Verc. 34) quos-

competere legis Aquiliae³⁵ actionem³⁶, inter³⁷ quos et Proculum³⁸, quasi apes domini³⁹ mei non fuerint. Sed id falsum esse Celsus ait⁴⁰, cum apes revenire⁴¹ soleant⁴², et fructui mihi⁴³ sint⁴⁴. Sed Proculus eo movetur⁴⁵, quod nec mansuetae, nec ita clausae⁴⁶ fue-

rint⁴⁷. Ipse autem Celsus⁴⁸ ait nihil inter has et columbas interesse, quae si manu⁴⁹ refugiant⁵⁰, domi tamen fugiant⁵¹.

EXPLICIT⁵² TITULUS⁵³ DE INCENDIARIIS⁵⁴.

INCIPIT⁵⁵ DE TERMINO AMOTO⁵⁶.

TITULUS DECIMUS TERTIUS⁵⁷.

Kp. I.⁴ MOYSES DICIT⁵: §. 1. Non transmovebis terminos⁶ proximi tui, quos⁷ constituerunt⁸ patres tui, vel⁹ principes possessionis tuae.

Kp. II.¹⁰ PAULUS LIBRO¹¹ SENTENTIARUM (PRIMO)¹² SUB TITULO¹³ FINIUM REGUNDORUM¹⁴: §. 1. In eum¹⁵, qui per¹⁶ vim¹⁷ terminos¹⁸ deiecit¹⁹ vel amovit²⁰, extra ordinem animadvertitur²¹.

Kp. III. ULPIANUS LIBRO IX.²² DE OFFICIO PROCONSULIS, SUB TITULO DE TERMINO MOTO²³: §. 1. Eos, qui terminum²⁴ moverunt²⁵, non impune²⁶ id facere debere²⁷ Divus Hadrianus²⁸ Terentio Gentiano XVII. Kal. Septembriarum²⁹ se³⁰ tertio consule³¹ rescripsit: quo rescripto poenam variam statuit³². §. 2. Verba

rescripti ita se habent³³: „(Quin) pessimum factum (sit)³⁴ eorum, qui terminos finium causa³⁵ positos³⁶ abstulerunt³⁶, dubitari non potest: poenae³⁷ autem³⁸ modus ex conditione³⁹ personae et mente facientis⁴⁰ magis statui potest. nam si⁴¹ splendidiore sunt personae⁴², quae convincuntur, non dubito⁴³ quin⁴⁴ occupandorum aliorum⁴⁵ finium causa id admiserint⁴⁶; et possunt in⁴⁷ tempus, ut⁴⁸ cuiusque⁴⁹ compatitur⁵⁰ aetas, relegari⁵¹, et sic in biennium aut triennium ad opus publicum⁵² dari. quodsi⁵³ per ignorantiam aut⁵⁴ fortuito⁵⁵ lapides usus causa⁵⁶ furati sunt, sufficit⁵⁷ eos verberibus coherceri⁵⁸.”

EXPLICIT TITULUS⁵⁹ DE TERMINO AMOTO⁶⁰.

dam negare om. Dig. necare Vind. 35) aquilie legis Vind. 36) legis aquiliae actionem competere Dig. 37) inter quos... esse om. Dig. 38) proculus Vind. 39) domini Scal. Verc. 40) celsius est Vind. 41) evenire Scal. Verc. eveniri Vind. 42) solent Vind. 43) missi Pith. 44) Sic cj. Pith. sunt omnes codd. 45) commovetur Vind. eum movetur Verc. 46) ita cluse Verc. inclusae cj. H. Canneg. p. 274.) in alveo clausae cj. Noodt. ad leg. Aquil. c. 14. tamen clausae cj. Roever. c. 1. 47) fuerint hd Pith. fuerint hae cj. Bondam. specim. c. 3. 48) celsius Vind. Verc. 49) manum Verc. manus cj. Cuiac. mane cj. Noodt. l. c. in aera cj. H. Canneg. p. 274. 50) effugiunt cj. Cuiac. Noodt. Roever. II. cc. fugiunt cj. H. Canneg. l. c. 51) dominum tamen non effugiunt cj. Cuiac. domum tamen refugiant cj. H. Canneg. Noodt. Roever. II. cc. Cf. L. 4. L. 5. §. 5. D. de A. R. D. (41. 1.) §. 15. Inst. de R. D. (2. 1.) (Quintil.) Declam. 13. c. 9. verbis: „ipsae domum sua sponte revolant.” Nihilominus tamen in codicum scriptura acquiesci posse crediderim: nam domi fugere esse videtur non longe a domo et revertendi animo fugere. Sed alia quoque ratione rō domi defendi posse Od. Muellerus me monuit: „Putaverim domi esse dictum pro domum. Similiter Plaut. (Trin. IV. 1. 22. Cf. Donat. ad Terent. Eun. IV. 7. 44.) domi cupio, i. e. domum reverti cupio.” 52) explicit... incendiariis om. Verc. 53) titulus om. Vind. TITULO Scal. 54) INCENDIIS Vind.

1) KP. CXII. ITEM Verc. 2) TERMINIA MOTA Pith. 3) Haec om. Vind. Verc. Numerum XIII. habet Scal. sec. Haen. 4) Kap. 1. exstat Deuteron. XIX. 14. 5) DIXIT Vind. 6) transibis terminum Vind. 7) quam Verc. 8) posuerunt Vind. statuerunt Verc. 9) vel quem constituerunt Vind. 10) Kap. II. exstat apud Paul. Visig. l. 16. sub rubrica DE FINIUM REGUNDORUM. Kapitit initium nec Vind. nec Verc. notant. 11) liber Scal. Vind. lib. Verc. 12) primo om. omnes. 13) titulo om. Vind. 14) regendorum Verc. 15) eis Vind. Verc. 16) per om. Scal. Vind. Verc. 17) vi cj. Scal. et Cuiac. 18) terminum Vind. terminus Scal. Verc. 19) deiecerit Paul. Vis. 20) movit Vind. amoverit Paul. Vis. 21) animadvertit Vind.

animadvertatur Verc. 22) Haec om. Vind. Verc. 23) Et haec om. Verc. AMOTO Vind. 24) terminos Pith. 25) amoverunt Vind. DE EO QUI TERMINUM MOVERUNT Verc. 26) in poene Vind. 27) debent Vind. 28) adrianus Pith. 29) dech. et septembriarum Vind. sed ista recentior manus addidisse videtur. 30) se om. Vind. Re Verc. 31) p. Chr. a. 140. — consl. Pith. consuli Vind. consul Verc. 32) statui Vind. 33) Rescriptum plenius exstat L. 2. D. de termino moto (47. 21.), ex Callistr. lib. III. de cognitionibus. Divus Hadrianus in haec verba rescripsit Dig. 34) Sic Dig. A codd. quin et sit absunt. 35) impositos Pith. posito Verc. 36) abstulerint Verc. propulerunt Dig. Flor. protulerunt Hal. protulerint Vulg. 37) de poena Dig. 38) eam Scal. Vind. ea Verc. tamen Dig. Flor. autem Hal. autem eorum Vulg. 39) se conditionem Vind. 40) facientes Vind. Verc. 41) Sic Dig. magistratui poenam si Pith. Verc. magistratui poenam. variam statuit, verba rescripti. Si Verc. 42) personae sunt Dig. 43) condubito Pith. non dubie Dig. 44) quis Vind. qui Verc. si Vulg. si id Hal. Verbum om. cod. Flor. 45) alienorum Dig. 46) amiserint Vind. admiserunt Verc. Dig. 47) ad ed. Pith., sed in Scal. margini tantum adscriptum est in Vind. Verc. Dig. 48) ut om. Vind. 49) cuiuscunque Verc. item cj. Roever. 50) Sic Vind. compatitur Pith., quod defendere studet Noordkerk. obs. dec. p. 21. patitur Verc. et cj. Roever. patiatum, vel patietur Dig. comperitur cj. H. Canneg. p. 279. 51) religaris Vind. religari Verc. relegari: id est, si iuvenior, in longius, si senior recisus: si vero alii negotium gesserunt, et ministerio functi sunt, castigari addunt Dig. Quae quidem pro interpretamento rescripti recte habet Nerius anal. II. 19. 52) et ad opus biennio, ceteris om., Dig. 53) quod nisi Verc. 54) aut om. Vind. 55) fortuito Pith. et Dig. Hal. 56) Sic cj. Pith. et Scal. visus Pith. Vind., quod defendit Nerius l. c. vel lusur cj. Io. Canneg. h. l. quod minus displicet. vis Verc. usus causa om. Dig. 57) sufficet Dig. 58) coherceri ed. Pith. cohercerent Vind. decidere Dig. 59) Haec om. Verc. titulus om. Vind. ed. Pith. 60) Haec om. Verc. terminia mota ed. Pith. terminia mota Scal. sec. Haen.

INCIPIT DE PLAGIARIIS¹.TITULUS DECIMUS QUARTUS².

Kp. I.³ MOYSES DICIT: §. 1. Quicumque plagiaverit quemquam in⁴ Israel⁵, et vendiderit eum, mortem moriatur⁶.

Kp. II.⁷ PAULUS LIBRO⁸ SENTENTIARUM V. SUB TITULO⁹ AD LEGEM FABIAM: §. 1. Lege Fabia¹⁰ tenetur qui civem Romanum ingenuum, libertinum, servumve¹¹ alienum¹² celaverit¹³, vendiderit, vinxerit, comparaverit¹⁴. §. 2. Et olim quidem huius legis poena nummaria¹⁵ fuit: sed translata est¹⁶ cognitio in praefectos urbis, itemque¹⁷ praesidis¹⁸ provinciae extra ordinem meruit animadversionem. Ideoque¹⁹ humiliores aut in metallum dantur²⁰, aut in crucem tolluntur: honestiores ademta²¹ dimidia parte bonorum in perpetuum²² relegantur²³. §. 3. Si²⁴ servus sciente domino alienum servum subtraxerit²⁵, vendiderit, celaverit, in ipsum dominum animadvertitur: quod si id domino ignorante commiserit, in metallum datur²⁶.

Kp. III. ULPIANUS LIBRO IX.²⁷ DE OFFICIO PROCOSULIS, SUB TITULO²⁸ AD LEGEM FABIAM²⁹: §. 1. Frequens est etiam legis Fabiae cognitio in³⁰ tribunali- bus praesidum: quamquam³¹ quidam procuratores³² Caesaris³³ usurpaverint³⁴, tam³⁵ Romae³⁶ quam³⁷ in³⁸ provinciis. §. 2. Sed enim iam eo perventum est constitutionibus, ut Romae quidem praefectus urbis

solus super ea re³⁹ cognoscat, si intra miliarium⁴⁰ centesimum sit⁴¹ in via⁴² commissa. enimvero si ultra centesimum, praefectorum praetorio erit cognitio; in provincia⁴³ enim⁴⁴ (est)⁴⁵ praesidum provinciarum, nec aliter procuratori Caesaris⁴⁶ haec cognitio iniungitur, quam (si)⁴⁷ praesidis⁴⁸ partibus in provincia fungatur. plane⁴⁹ post sententiam de Fabia⁵⁰ latam procuratoris partes succedunt. §. 3. Huiusmodi tamen⁵¹ procurator, qui illam provinciam regit⁵², licet de capitalibus causis cognoscere nec soleat, tamen ut⁵³ de lege Fabia possit cognoscere⁵⁴ Imp. Antoninus constituit⁵⁵. Item⁵⁶ legis Iuliae⁵⁷ de adulteriis⁵⁸ coercentis⁵⁹ constitutione Imperatoris⁶⁰ Antonini quaestionem accepit⁶¹. §. 4. Lege autem Fabia⁶² tenetur qui civem Romanum, cumve⁶³ qui in Italia liberatus sit, celaverit, vinxerit⁶⁴, vinctumque habuerit, vendiderit, emerit, quive in eam rem socius fuerit: cui capite primo⁶⁵ eiusdem legis poena iniungitur⁶⁶. Si servus⁶⁷ sciente domino fecerit, dominus eius sestertii⁶⁸ quinquaginta⁶⁹ milibus eodem capite punitur⁷⁰. §. 5. Eiusdem legis capite secundo⁷¹ tenetur qui⁷² alieno servo persuaserit, ut dominum fugiat, quive alienum servum invito domino celaverit, vendiderit, emerit dolo malo, quive in ea re socius fuerit: iubeturque populo⁷³ sestertia⁷⁴ quinquaginta⁷⁵ milia da-

1) Om. Verc. 2) Haec om. codd., nisi quod Scal. addit: XIII. 3) ITEM DE PLAGIARIIS Verc. Kap. I. exstat Exod. XXI. 16. Cf. Deuteron. XXIV. 7. 4) in om. Vind. Verc. 5) israelitam Vind. 6) morietur Vind. moriatur. INTERPRETATIO. Plagiarius est qui hominem liberum rapit et vendit Verc. 7) Resiit. sp. Paul. V. 30^b. 8) liber Vind. Scal. 9) tituli Vind. 10) lege Fabia om. Vind. Verc. 11) servum vel Vind. Verc. 12) alium Verc. 13) servaverit ed. Par. a. 1586. 14) vinxerit comparaverit Vind. 15) Sic cj. Cuiac. P. Faber Semestr. II. 11. i. f. et Freher. parerg. I. 9. propter L. 7. D. ad leg. Fab. Cf. Paul. V. 6. §. 14. summaria omnes codd. 16) est delent Cuiac. Scal. 17) KAP. CVIII. ITEMQUE Vind. 18) praesides cj. Cuiac. 19) hodieque cj. Io. Canneg. 20) damnantur ed. Pith. damnentur Scal. 21) adepti Vind. ademptum Verc. 22) impp. Pith. 23) religantur Vind. Verc. 24) KAP. CX. si Vind. KP. CXVI. si Verc. 25) subtraxerit Vind. 26) dampnatur Vind. 27) Haec om. Verc. 28) sub tituli de officio proconsulis Vind. sub titulo om. Verc. 29) FABIAM. ULPIANUS. Verc. 30) conditio, om. in, Vind. 31) tamquam Vind. 32) procurator cj. Scal. 33) cesari Vind. cesari Verc. cesarius Scal. 34) urpaverit Scal. usurpaverit Scal. sec. H. Canneg. p. 279. 35) Sic cj. Cuiac. quam omnes codd. 36) roma Verc. 37) tam Pith. Vind. etiam Verc. 38) in om. Vind. 39) superare Pith. 40) lapidem add. ed. Heid. 41) sint cj. Cuiac. 42) iniuria Scal. item cj. Pith. in Italia cj. H. Canneg. p. 282. 43) provinciam Pith. Vind. provinciis cj. Cuiac. 44) autem cj. Idem. 45) est om. codd. 46) procuratori necessarius Vind. procuratoris Verc. procuratorum caesaris Scal. 47) si om. codd. 48) praesidias Vind. Verc. 49) plene Scal. 50) fabiam Vind. flabiam Verc. 51) huius certae adtamen Pith. huius cerei modi tamen Vind., ita ut modi eadem manu supra rei scriptum sit. hu-

ius cerei et tamen Verc. Insulae Cretae tamen cj. Cuiac. in m. et Obs. XIX. 13. Cretae attamen cj. Bynkersh. Obs. II. 20., qui tamen verbum huius ante sententiam inserit. Pithoeus nomen aut urbis aut regionis Armeniae dcesse putat. (succedunt) iure certo: attamen cj. H. Canneg. p. 285. (succedunt) huius (scil. praesidis partibus). Certae attamen provinciae cj. H. Canneg. h. l. Omnem §. 3. expungit Gulther. de off. dom. Aug. III. 34. 52) illa provincia degit cj. H. Canneg. l. c. 53) adtamen, om. ut, Vind. 54) KAP. CXIII. ins. Vind. KP. CXVIII. Verc. 55) Haec tria verba om. Verc. 56) Idem Pith. Item legis om. Vind. 57) legis Iuliae om. Verc. 58) adulteris Vind. 59) coercentis Pith. 60) imperatoris om. Scal. 61) accipi Vind. accipit Scal. 62) pharium Vind. 63) Sic cj. Pith. eundemque Pith. Vind. eiusdemque Verc. eumque ed. Genev. eum denique cj. Io. Canneg. h. l. 64) et habuerit vinxerit Vind. mox om. habuerit. 65) pro modo Vind. 66) poenam ingungitur Vind. 67) si servus qui codd. si servus plagium ed. Paris. a. 1586. in m. si servus quis cj. Pauw. Obs. p. 72. quae si servus cj. Roever. cap. 1. si servus fuerit qui cj. Schulting fuerit, vel sit tacite subintelligi posse suadet Moller. VI. §. 5. Similiter H. Canneg. p. 289. verba si servus, ad vinxerit cett. referenda esse censet. si servus quidem: vel id, vel consentiente (pro qui sciente) cj. Finestres, ad Hermogen. p. 988. Cf. D'Arnaud. var. coniect. I. 13. Nos qui delevimus cum Cuiac. Obs. XXI. 11. 68) rexertis Vind. sestertium ed. Paris. a. 1586. in marg. 69) quingentis cj. Cuiac. in m. et Obs. l. c., propter Paul. l. 6. A. §. 2. rectius tamen contradicente Schultingio. 70) Sic cj. Cuiac. punitur omnes codd. 71) secundo capite Vind. 72) KAP. CXIII. Qui Vind. 73) populus Pith. populos Verc. 74) Sic Vind. extertiam ed. Pith. Verc. extertium Scal. sestertium cj. Scal. Cuiac. i. m. et Obs. XXI. 11. 75) quingenta cj. Cuiacius ll. cc.

TE⁷⁶ ET RELIQUA. §. 6. SCIENDUM TAMEN EST⁷⁷ EX NOVELLIS CONSTITUTIONIBUS CAPITALI⁷⁸ SENTENTIA PLAGIATORUM⁷⁹ PRO ATROCITATE⁸⁰ FACTI PUNIENDOS: QUAMVIS ET

PAULUS RELATIS SUPRA⁸¹ SPECIEBUS CRUCIS ET METALLI⁸² HUIUSMODI REIS INROGAVERIT POENAM⁸³.
EXPLICIT TITULUS⁸⁴ DE PLAGIARIIS⁸⁵.

INCIPIT¹ DE MATHEMATICIS ET MANICHAËIS².TITULUS DECIMUS QUINTUS³.

Kp. I.⁴ MOYSES DICIT: §. 1. Non inveniatur in te⁵ qui lustret filium tuum aut filiam tuam, nec⁶ divinus, apud quem sortes tollas: nec consentias⁷ venenariis⁸ impostoribus⁹, qui dicunt¹⁰ quid conceptum habeat¹¹ mulier¹², quoniam fabulae seductoriae sunt. Nec intendas prodigia, nec interrogas mortuos. §. 2. Non¹³ inveniatur in te augurator¹⁴, nec¹⁵ inspector avium, nec maleficus, aut incantator: nec Pitonem¹⁶ habens¹⁷ in ventrem¹⁸, nec aruspex, nec¹⁹ interrogator mortuorum, nec portenta inspiciens²⁰. §. 3. Omnia namque ista a domino deo tuo damnata²¹ sunt, et qui²² fecerit haec. Propter²³ has enim²⁴ abominaciones²⁵ deus eradicavit²⁶ Chaldaeos²⁷ a facie sua²⁸. §. 4. Tu autem perfectus eris ante dominum deum tuum: §. 5. Gentes enim istae, quas tu possidebis²⁹, auguria et sortes et divinationes audiebant.

Kp. II. ULPIANUS LIB. VII.³⁰ DE OFFICIO PROCONSULIS, SUB TITULO³¹ DE MATHEMATICIS ET VATICINATORIBUS:
§. 1. Praeterea interdictum³² est mathematicorum

callida³³ impostura, et obstinata³⁴ persuasione³⁵. nec³⁶ hodie primum interdicti eis³⁷ placuit, sed vetus³⁸ haec prohibitio est. Denique extat³⁹ senatusconsultum⁴⁰ Pomponio⁴¹ et Rufo Cons. ⁴² factum, quo cavetur, ut⁴³ mathematicis, Chaldaeis, ariolis et ceteris, qui similem⁴⁴ quaestum⁴⁵ fecerunt⁴⁶, aqua et igni interdicatur, omniaque bona eorum publicentur: et si⁴⁷ externarum⁴⁸ gentium quis⁴⁹ id fecerit⁵⁰, ut in eum animadvertatur: §. 2. Sed fuit quaesitum utrum scientia⁵¹ huiusmodi hominum puniatur, an exercitio et professio⁵². (Et)⁵³ quidem apud veteres dicebatur⁵⁴ professionem eorum, non notitiam, esse prohibitam. postea variatum⁵⁵; nec⁵⁶ dissimulandum esse⁵⁷ nunquam inrepsisse⁵⁸ in usum, ut etiam profiterentur, et publice se praebent⁵⁹. quod quidem⁶⁰ magis per contumaciam et temeritatem eorum factum est, qui visi⁶¹ erant vel consulere⁶² vel exercere, quam quod⁶³ fuerat⁶⁴ permissum. §. 3. Saepissime denique interdictum est fere ab omnibus⁶⁵ principibus, ne quis

76) dari Vind. 77) est tamen Vind. 78) capitalis Verc. 79) sententiam plagiatores Vind. 80) atrocitatem Vind. Verc. 81) Sic omnes codd. supra relatis ed. Pith. 82) metalli poenam omnes codd. 83) Sic omnes codd. poenam om. ed. Pith. 84) titulus om. Vind. Verc. 85) de plagiariis om. Scal.
1) INCIPIT XV. Scal. 2) et manichaeis om. Vind. maleficus excidisse suspicatur Vonck. p. 44. propter rubricam kap. 3. h. t. et Iust. C. IX. 18. 3) Haec om. codd. 4) Exstat, sed longe aliter, Deuteron. XVIII. 10 ... 14. 5) in te om. Vind. 6) ne Vind. 7) tollat nec consentiat Pith. 8) venenarias Verc. venenariis Scal. 9) impostoribus Vind. 10) qui dicunt bis habet Vind. 11) habet Vind. Verc. 12) Sic ed. Pith. mulieri omnes codd. 13) nec Scal. 14) auguriorum Verc. auguriorum, dein corr. augulator Vind. 15) vel Vind. 16) phytonem Vind. [l. Pithonem]. 17) habentem Scal. 18) in ventrem om. Vind. 19) nec om. Verc. 20) inspicias Verc. 21) dampnata Vind. 22) quid Verc. 23) pro Vind. 24) enim om. Verc. 25) obominaciones Verc. 26) denses abdicant Vind. Verc. 27) chaldeos Vind. Verc. caldeos Scal. sec. Haen. Similiter inferius codd. 28) ad faciem tuam Vind. 29) possides Pith. Vind. 30) Haec om. Vind. Verc. 31) Et haec om. Verc. TITULI Vind. 32) Sic Vind. Verc. interdictos ed. Pith. interdictis Scal. interdicta cj. Pith. Scal. Cuiac. 33) callidam Vind. callida mathematicorum Scal. 34) Sic Verc. obstinacitate Pith. opinatam, corr. obstinatam, Vind. obstinacitatis cj. Bynkerh. Obs. VI. 5. obstinata aetate cj. Vryhoff. Obs. p. 122. obstinata hac aetate D'Orleans ad Tacit. p. 229. ex obstinacitate cj. Io. Canneg h. l. 35) persuasio Pith. persuasionem Vind. 36) quo Vind. 37) interdicite his Vind. interdicite ei Verc. 38) seductus Vind. seductos Verc. 39) exstat Pith. 40) KAP. CXVII ins. Vind. KP. CXXI Verc. 41) pomponi Vind. pomponio ... cons. om.

Verc. 42) A. p. Chr. 17. 43) et Vind. 44) simile cj. H. Canneg. p. 295. Cf. not. seq. 45) incertum codd. artem cj. Pith. et Cuiac. incertorum artem cj. Gothofr. ad L. 7. Th. C. de paganis (16. 10.) huic artem cj. D'Orleans ad Tacit. l. c. in urbe artem cj. Io. Canneg. incertum cj. Ner. Anal. II. 18. probante Rovero p. 147. simile incestum postea cj. Cuiac. certum vel quaestum cj. Lips. ad Tac. Ann. II. 32. incerti quaestum cj. Gothofr. l. c. interitum vel simile minus certum cj. Forster. Obs. I. 18. Omnia pro glossemate verbi ceteris habebat Barth. Advers. XXV. 14. i. f. 46) fecerint cj. Schulting. 47) sic omnes codd. si cj. Scal. Schult. aliique. sit cj. Cuiac. (?) si sit cj. D'Orleans l. c. 48) eternus Pith. externas Vind. externus Verc. ceterarum cj. Scal. sec. Rovero. et Ner. Anal. II. 8. externae gentis cj. Vonck. p. 45. e terris cj. D'Orleans l. c. eterna cj. Cuiac. (?) 49) qui si codd. praeter Scal., qui om. si — quis cj. Cuiac. (?) Ner. Vonck. ll. cc. 50) fecerint Vind. Verc. 51) scientiam huiusmodi Vind. 52) professione ed. Genev. 53) et om. codd., addidit Pith. ex cj. Oiseli. 54) apud te redicebatur Vind. 55) varietur Vind. variatur Verc. 56) Sic cj. Oisel ap. Pith., et Cuiac. nam codd. nam non cj. H. Canneg. p. 299. non enim cj. Io. Canneg. Codicum scripturam defendit Ner. Anal. II. 8. 57) non est cj. Pith. 58) in rebus si om. Vind. Verc. 59) reprehenderent Pith. reprobarent Vind. reprobarent Verc. responderent cj. Pith. reprobarent cj. Struchtmeier. animadv. p. 85. proponerent Salmas. ad Lamprid. Alex. Sever. c. 27. H. Canneg. p. 299. 60) quod siquidem Vind. Verc. 61) ausi cj. Pith. nisi cj. Nerius l. c. Pro codicum scriptura recte certat Salmas. l. c. et ad Capitolini Verum c. 9. 62) consulere ... saepissime om. Vind. 63) qui codd. quod cj. Pith. cui eorum cj. Nerius l. c. 64) fuerant Pith. fuerit cj. Pith. et Salmas. l. c. 65) hominibus Scal.

omnino huiusmodi ineptiis se immisceret⁶⁶, et varie puniti sunt hi, qui id⁶⁷ exercuerint⁶⁸, pro mensura scilicet⁶⁹ consultationis: nam qui de principis salute⁷⁰, capite puniti sunt, vel qua⁷¹ alia poena graviore⁷² adfecti; enimvero si qui de⁷³ sua suorumque⁷⁴, levius. Inter hos habentur etiam⁷⁵ vaticinatores⁷⁶: (sed)⁷⁷ hi quoque plectendi sunt, quoniam nonnunquam contra publicam quietem imperiumque populi Romani improbandas artes exercent. §. 4. Extat⁷⁸ denique⁷⁹ decretum⁸⁰ Divi Pii⁸¹ ad Pacatum⁸², legatum provinciae Lugdunensis⁸³, cuius rescripti verba quia multa sunt, de fine eius⁸⁴ ad locum⁸⁵ haec⁸⁶ pauca subi-
ci⁸⁷. §. 5. Denique et⁸⁸ Divus⁸⁹ Marcus eum, qui motu Cassiano vaticinatus⁹⁰ erat, et multa quasi ex instinctu⁹¹ deorum dixerat, in insulam⁹² Syrum relegavit. §. 6. Et sane non debent impune⁹³ ferri huiusmodi homines, qui sub obtentu et monitu deorum quaedam vel enuntiant⁹⁴ vel iactant vel scientes confingunt.⁹⁵

Kp. III. GREGORIANUS LIBRO VII⁹⁶ SUB TITULO⁹⁷ DE MALEFICIS ET MANICHAÏS: Imp. ⁹⁸ Maximianus⁹⁹ Dio-

celetianus¹ et Maximinus² Nobilissimi A. A. A. Iuliano proconsuli Africae. §. 1. Otia³ maxima⁴ interdum homines incommodioris⁵ conditionis naturae humanae⁶ modum⁷ excedere hortantur, et quaedam genera inanissima⁸ ac turpissima doctrinae superstitioni⁹ inducere suadent, ut¹⁰ sui erroris arbitrio¹¹ pertrahere et alios multos videantur, Iuliane karissime. §. 2. Sed dii¹² immortales¹³ providentia¹⁴ sua ordinare¹⁵ et disponere¹⁶ dignati¹⁷ sunt, quae bona et vera sunt, ut¹⁸ multorum et honorum et¹⁹ egregiorum virorum et sapientissimorum²⁰ consilio et tractatu²¹ inlibata²² probarentur et staturerentur: quibus nec obviam ire, nec resistere fas est, neque reprehendi a nova vetus religio debet²³. maximi enim criminis est²⁴ retractare²⁵ quae scmel ab antiquis²⁶ statuta²⁷ et definita suum²⁸ statum et²⁹ cursum³⁰ tenent ac possident³¹. §. 3. Unde³² pertinaciam pravae mentis nequissimorum hominum punire ingens^{32*} nobis studium est: hi enim³³, qui novellas et inauditas³⁴ sectas veteribus³⁵ religionibus opponunt³⁶, ut³⁷ pro arbitrio suo pravo³⁸ exclu-

66) immiscerent Scal. inicerent Vind. inmiscerent Verc. 67) sunt id quid, Vind. 68) exercuerunt Pith. 69) et add. Pith. Vind. sceleris et cj. Freher. I. 9. Lips. ad Tac. Ann. II. 32. Excurs. G., et ed. Paris. a. 1689. sceleris et illicitae cj. D'Orleans ad Tacit. p. 229. scilicet et modo cj. Delrio disquis. mag. lib. V. app. 1. scilicet et conditione cj. H. Canneg. p. 301. 70) quidem pr. solute Vind. Verc. 71) qui Vind. 72) gr. p. ed. Pith. 73) si quidem omnes codd. si qui sint cj. Roever. c. 3. 74) Sic cj. Gothofr. ad L. 6. Th. C. de maleficis (9 18.). suasorumque Pith. suasorum qua Scal. sec. Haen. variorumque Vind. suarorumque Verc. suasorum professio quae ed. Heidelb. suasores qui cj. Roever. l. c. suasores quoque cj. Bondam. specim. animadv. c. 4. suasores plerumque cj. Struchtm. animadv. p. 85. 75) Sic cj. Schulting. quam omnes codd. cirqui (pro circi) cj. H. Canneg. p. 304. 76) beatificatores, corr. baticinatores Verc. vaticinatores ... nonnunquam om. Vind. 77) sed om. omnes. 78) extat Vind. 79) enimque Verc. 80) digestus Vind. decertum Verc. 81) KAP. CXVIII, om. Divi Pii, Vind. KP. CXXII. DIVI PII Verc. 82) PACTUM Vind. Verc. 83) LUCUDISENSIS Verc. 84) legis cj. H. Canneg. p. 19.; Schult. verba decreti intercidisse putat. 85) hunc locum ed. Heidelb. Cf. not. sq. Codicum scripturam defendit Pith. ad h. l. 86) hunc cj. Scal. 87) Sic Vind. et cj. Cuiacius. subiecit Pith. Verc. probante Schult. qui haec ipsi collectori, non Ulpiano tribuit. 88) et om. Scal. Vind. Verc. 89) dibus Verc. 90) casiano betiginatus Vind. casiano beatiginatus Verc. 91) extinctu Pith. Vind. extinctum Verc. Scal. ex instinctu cj. Scal. et receperunt ed. Heid. Leew. Schult. 92) insula Pith. 93) inpunem Vind. inpuni Verc. 94) renuntiant Pith. 95) Sic cj. Scal. eos fingunt omnes codd. deos fingunt cj. Bynkersh. Obs. VI. 5. et ed. Par. a. 1586. in m. Vulgatum defendit H. Canneg. p. 209. 96) KAP. CXVIII. ceteris om. Vind. GREGORIANUS LIB. VI. KP. CXXIII. Verc. LIB. VIII. cj. Schult. Huius const. mentio fit in comm. Pseudo-Ambrosiano in epist. ad Timoth. II. c. 3. Opp. S. Ambros. Paris. 1614. Tom. II. col. 597. „Cum (Maichaeos) Diocletianus Imp. constitutione sua designet, dicens sordidam hanc et impuram haeresin, quae nuper egressa est de Perside.” Ediderunt atque illustraverunt eam

Baron. Annal. ad a. 287.; Bynkersh. de cultu relig. pe- regr. (Opusc. tom. II. 1729 p. 207. sqq.) Dominic. Carlinius diss. apolog. ad calcem libri de pace Constantiae, Veron. 1763. 4°. p. 277. sqq.; Bilderdyk. denique singulari libello, Rotterod. 1808. 1829. 97) Haec item om. Vind., in Pith. Verc. post MANICHAÏS leguntur. 98) comp. Pith. imperatoribus Vind. 127. Verc. 99) Maximus Pith. 1) DIODETIANUS Verc. 2) maximianus Pith. maximus Verc. 3) etiam Verc. africa lotia Scal. 4) maxime, deleto interdum, cj. Bilderd. in epist. de h. l. 5) in communionem omnes codd. communionem cj. Pith. communionem ed. Genev. ex communionem cj. H. Canneg. p. 317. spem cj. Bilderd. 6) hominum Pith. naturae hominum delet Bilderd. 7) modo Vind. Verbum delet Bilderd. 8) inmanissima Scal. item cj. Pith. et Baron. inanissimae ac turpissimae doctrinae superstitionibus cj. Vonck. lect. Lat. 1745. 8°. p. 175. 9) superstitionis omnes codd.: quod deleri posse censet Bilderd. superstitionis cj. Vonck. p. 46. superstitioni suae cj. H. Canneg. p. 319. doctrinae et superstitionis cj. Roever. c. 12. 10) et Verc. ut ad (vel infra ad alios) cj. H. Canneg. p. 320. 11) arbytrio Vind. arbitria cj. H. Canneg. l. c. 12) redde Vind. Verc. 13) immortales Pith. 14) prudentia Scal. 15) ornare Pith. Vind. 16) et om. Vind. et disponere pro glossemate habet Bilderd. 17) dignitati Vind. 18) et omnes codd. ut cj. Cuiac. Schult. Bilderd. 19) et om. Vind. Verc. 20) et sapientissimorum delet Bilderd. 21) ut tradita cj. Idem. 22) in inlibata Vind. Verbum delet Bilderd. 23) deberet ed. Pith. debere Scal. Vind. Verc. debet cj. Pith. et Schult. 24) esset cj. Bilderd. 25) sed tractare Pith. 26) antiquitus Baron. antiquitate cj. Bilderd. 27) tractata Pith. delet Bilderd. cum seq. et. 28) Sic cj. Pith. et Cuiac. sunt omnes codd. 29) enim et ed. Heidelb. 30) cursum Verc. Scal. cursum suum cj. Scal. 31) ac possident etiam pro glossemate habet Bilderd. 32) et ins. Baron. 32*) enim ins. Verc., sed postea deletum est. 33) hic enim sunt cj. H. Canneg. p. 323. 34) et inauditas delet Bilderd. 35) de terroribus Pith. deterioribus cj. Pith. et Cuiac. veterioribus cj. Cuiac. in m. ed. a. 1586. Schult. aliique. 36) KP. CXXIII. IDEM addit Verc. 37) ut delet Bilderd. et cj. H. Canneg. l. c. et Bondam. animadv. c. 1. 38) suo pravum Pith. scita pravum cj. H. Canneg. l. c. prä-

dunt³⁹ quae divinitus concessa⁴⁰ sunt quondam⁴¹ nobis⁴². §. 4. De quibus sollertia tua serenitati nostrae retulit, Manichaeos⁴³ audimus⁴⁴ nuperrime⁴⁵ veluti⁴⁶ nova inopinata⁴⁷ prodigia in hunc mundum de Persica⁴⁸ adversaria nobis gente progressa vel orta esse, et⁴⁹ multa facinora ibi⁵⁰ committere; populos namque quietos turbare, nec non et⁵¹ civitatibus maxima detrimenta inserere⁵²; et verendum est ne forte, ut fieri adsolet, accedenti⁵³ tempore⁵⁴ conentur⁵⁵ (per)⁵⁶ execrandas⁵⁷ consuetudines et scaevas⁵⁸ leges Persarum⁵⁹ innocenioris⁶⁰ naturae homines, Romanam gentem⁶¹ modestam atque tranquillam, et universum orbem nostrum⁶² veluti venenis suis⁶³ malivolis⁶⁴ inficere⁶⁵. §. 5. Et⁶⁶ quia omnia, quae pandit prudentia⁶⁷ tua in relatione⁶⁸ religionis illorum, genera maleficiorum statuunt⁶⁹ evidentissimorum⁷⁰, (atque) exquisita⁷¹ et adinventata⁷² commenta⁷³: ideo aerumnas⁷⁴ atque⁷⁵ poenas debitas et condignas illis⁷⁶ statuimus. §. 6. Iubemus namque auctores quidem

ac principes una cum abominandis scripturis⁷⁷ eorum severiori poenae subici⁷⁸, ita ut⁷⁹ flammis ignibus exurantur: coustanteos⁸⁰ vero, et usque adeo⁸¹ contentiosos⁸² capite puniri praecipimus, et eorum bona⁸³ fisco nostro vindicari sancimus. §. 7. Si qui⁸⁴ sane etiam⁸⁵ honorati, aut cuiuslibet dignitatis, vel maioris, personae⁸⁶ ad hanc⁸⁷ inauditam et turpem atque⁸⁸ per omnia infamem sectam⁸⁹, vel ad doctrinam Persarum⁹⁰ se transtulerint⁹¹, eorum patrimonia⁹² fisco nostro adsociari⁹³ facies⁹⁴: ipsos quoque⁹⁵ Foensibus⁹⁶ vel Proconensibus⁹⁷ metallis dari. §. 8. Ut igitur stirpitis^{97*} amputari mala⁹⁸ haec⁹⁹ nequitia de saeculo¹⁰⁰ beatissimo nostro possit¹, devotio tua iussis ac statutis² tranquillitatis nostrae maturius obsecundare³ (festinet⁴). Dat. pridie Kal. Aprilis, Alexandriae.⁵

EXPLICIT TITULUS DE MATHEMATICIS, MALEFICIS ET MANICHAEIS. ⁶

vum delet Bilderd. 39) Sic cj. H. Canneg. aliique. excludant codd. praeter Scal. sec. Haen. 40) constituta cj. H. Canneg. 41) Sic cj. Cuiac. quoniam omnes codd. quos etiam cj. H. Canneg. moluntur cj. Bondam. l. c. 42) novimus cj. H. Canneg. nocivos, vel etiam novis cj. Vonck. p. 47. nova cj. Bondam. Verbum eiecit Bilderd. nobis. Quoniam cj. Bynkersh. p. 217. 43) manichaeos esse cj. H. Canneg. et manichaeos cj. Bondam. l. c. 44) audivimus Pith. 45) eos nuperrime omnes codd. quoque nuper inde cj. H. Canneg. eos eiecit Bilderd. 46) velut Pith. 47) inopinata delet Bilderd. 48) perfida (persida?) Verc. Cf. Pseudo-Ambros. l. c. 49) vel orta esse et delet Bilderd. 50) ubique cj. H. Canneg. et Bilderd. 51) et om. Baron. 52) inferre cj. Pith. ingerere cj. Schult. ad Greg. C. h. t. Codicum scripturam recte defendit Bynkersh. p. 219. 53) accedenti Pith. Verc. accedente vel accedente Scal. accedente Baron. 54) ut ... tempore delet Bilderd. 55) conveniatur Vind. conventur Verc. 56) per om. codd.; cj. Pith. sec. ed. Paris. a. 1689. 57) et grande Vind. et grandes Verc. 58) istebas Pith. sevas Vind. is scaevas Verc. scaevas cj. Vonck. p. 49. incestas cj. Pith. sec. ed. a. 1689. et Barth. Adv. XXIV. 20. istas has Baron. pristinas ed. Heidelb. exteris cj. Bilderd. detestabiles H. Canneg. infestas Alteserra sec. H. Canneg. inficetas Io. Canneg. h. l. Histaspas cj. Fr. Pith. sec. Cuiac. Thyesteas cj. Voss. ad Catull. p. 315. Aegystheas, sive bestias cj. Bynkersh. p. 219. 59) Persarum delet Bilderd. 60) innoceniores Vind. in nocentioris cj. Bilderd. in innocenioris cj. Idem et H. Canneg. inducere et innocenioris cj. Roever. c. 12. 61) et Romanam gentem cj. H. Canneg. p. 327. Romanum, gentem ... tranquillam, quasi haec glossema essent, cj. Bilderd. 62) universam urbem nostram Vind. urbem, corr. orbem etiam Scal. habet. 63) Sic cj. Pith. venenis de suis omnes codd. de venenis suis cj. Roev. l. c. venena de suis cj. Barth. Adv. XXIV. 20. 64) malibolis Verc. malis ovis cj. Barth. l. c. 65) Sic cj. Cuiac. aliique. infigere omnes codd. defigere cj. Pith. sec. ed. a. 1689. quod improbat Schult. 66) haec Vind. 67) prudensiam tuam Verc. 68) relationem Pith. Vind.; Bilderd. interpreti tribuit verba in relatione et genera maleficiorum. 69) statutis Pith. statutum Vind. statuti Verc. statuimus cj. H. Canneg.

p. 329. satis cj. Vonck. p. 51. 70) evidentissimis Scal. evidentissime cj. Bilderd. 71) acquisita Vind. acquisita Verc. in quo atque latere videtur, quod om. omnes codices. sunt exquisita cj. Bondam. 72) inventa Vind. astu inventa cj. H. Canneg. l. c. adinventis cj. Roever. cap. XII. et Bondam. A Bilderdykio pro interpretamento habentur verba et adinventata 73) comperimus cj. Bilderdyk. 74) eorum maenas Pith. erumnas Vind. Verc. eorum maenas cj. Cuiac. eorum machinas ed. Heidelb. eorum minas Baron. eorum naevis cj. Bondam. ea removemus cj. H. Canneg. p. 329. non Romanas cj. Vonck. l. c. comperitas cj. Strucht. p. 85. coercitiones cj. Bilderd. 75) adque Vind. at cj. Vonck. l. c. poenas aequae cj. Bondam. 76) Sic ed. Genev. et Schult. illi Pith. Verc. illas Vind. 77) una cum abominandis scripturis librarii culpa huc aberrasse suspicatur Bilderdyk. 78) subici Pith. 79) aut, om. ita, Verc. 80) consecantates Baron. consecarios cj. Bilderd. 81) Sic cj. Pith. et Cuiac. ad eos omnes codd. 82) et usque adeo contentiosos delet Bilderd. 83) nomina Vind. 84) quis Scal. Vind. Verc. 85) etiam pro glossemate habet Bilderd. 86) personam Vind. aut ... personae delet Bilderd. 87) huc Vind. Scal. hunc Verc. 88) et cj. Pith. 89) secutam Vind. Scal. 90) vel ... Persarum delet Bilderd. 91) transtulerunt Pith. Vind. 92) bona Baron. 93) associari Verc. 94) facias Vind. 95) ipsosque Baron. 96) forensibus omnes codd. focensibus Scal. et cj. Bynkersh. p. 222. elaphonensibus cj. Pith. fonensibus ed. Paris. a. 1586. in m., et S. Petit. Obs. II. 10. fennensibus sive phaenensibus cj. Schult. 97) pconensibus Verc. proconnensibus cj. Pith. et Schult. 97*) Verbum delet Bilderd. 98) Sic cj. Vryhoff. obs. p. 184. et Bondam. specim. c. 1. malis Pith. Vind. mali Verc. radix cj. Pith. messis cj. Cuiac. talis ed. Paris. a. 1586. in m. magis ed. Heidelb. immanis cj. H. Canneg. p. 331. inanis cj. Strucht. p. 86. magica cj. Bondam. var. lect. 11. 99) et Baron. 100) hoc ins. Vind. 1) possint Baron. 2) ac st. delet Bilderd. 3) ob secundari Vind. obsecundato cj. Bynkersh. et Bondam. specim. c. 1. 4) Hoc ex cj. add. Pith. procurabit ed. Heidelb. studebit, vel studeat cj. Bilderd. 5) (A. p. Chr. 287.?) Subscriptionem om. Verc. Alexandriae etiam Vind. om. 6) EXPLICIT DE MATHEMATICIS, ceteris om. Vind. nec omnia om. Verc.

INCIPIT DE LEGITIMA SUCCESSIONE 3.

TITULUS SEXTUS DECIMUS 3.

Kp. I. 4 SCRIPTURA DIVINA SIC DICIT: §. 7. Filiae Salfadae 5 adstantes ante Moysen et Eleazarum sacerdotes et principes, atque omnem 6 senatum filiorum Israel in foribus tabernaculi testimonii, dixerunt: §. 2. Pater noster mortuus est: et filii non fuerunt ei, sed filiae: §. 3. et ideo non deletur nomen patris nostri de medio tribus suae 7. Non est ei masculus: date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri. §. 4. Et obtulit 8 Moyses petitionem 9 earum coram deo 10. §. 5. Et locutus est Dominus Moysi dicens: §. 6. Recte filiae Salphadae 11 locutae sunt, et ideo dabitur eis possessionem hereditatis in medio fratrum patris earum. §. 7. Et dices 12 haec filiis Israel: Homo si decesserit, et 13 filios 14 non habuerit, §. 8. dabitur hereditatem proximo eorum de tribu eius: et possidebit omnia eius. Et haec erit filiis Israel iustificatio iudiciorum, secundum 15 quae constituit Dominus Moysi.

Kp. II. 16 GAIVS INSTITUTIONUM LIBRO III. 17 LEGITIMAS SIC ORDINAT SUCCESSIONES: §. 1. Intestatorum 18 hereditates 19 lege duodecim tabularum primum ad suos heredes pertinent. §. 2. Sui 20 autem heredes existimantur 21 liberi, qui in potestate morientis fuerunt, veluti filius filiae 22, nepos neptisve (ex filio) 23, pronepos proneptisve ex nepote 24 filio nato prognatus prognatave: nec interest (utrum) 25 naturales (sint) 26 liberi, an adoptivi 27: ita demum tamen nepos neptisve et 28 pronepos proneptisve suorum here-

dum numero sunt, si praecedens persona desierit (in potestate parentis esse, sive morte id acciderit) 29, sive alia ratione, veluti emancipatione. nam si per id 30 tempus, quo quis moritur 31, filius in potestate eius sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. 32 idem et in ceteris 33 deinceps liberorum personis dictum intellegimus. §. 3. Uxor quoque, quae in manu eius 34 est 35, ei 36 sua heres est, quia filiae loco 37 est: item nurus, quae in filii manu est; nam et haec neptis loco est 38. sed ita demum erit sua heres, si 39 filius, cuius in manu erit 40, cum 41 pater moritur, in potestate eius non sit 42. idemque dicimus et de ea, quae in 43 nepotis manu matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. §. 4. Postumi quoque, qui 44 si vivo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui 45 heredes sunt. §. 5. 46 Idem iuris est de his, quorum 47 nomine 48 ex lege Aelia 49 Sentia vel ex senatusconsulto post mortem 50 patris causa (probatur: nam et hi, vivo patre causa) 51 probata, in potestate eius futuri essent. §. 6. (Quod) 52 etiam 53 de eo filio 54, qui ex prima secundave 55 mancipatione 56 post mortem patris manumittitur, intellegemus 57.

§. 7. 58 (Igitur) 59 cum filius filiae et ex altero filio nepotes neptisve extant 60, pariter ad hereditatem vocantur; nec qui gradu 61 proximior 62 est ulteriorem excludit: aequum enim videbatur 63 nepotes neptisve in patris sui locum portionemque succedere. Pari ratione et si nepos neptisve 64 sit ex filio, et ex nepote

1) INCIPIT TITULUS XVI. Scal. KP. CXXV. ITEM Verc. 2) DE LEGITIMAS ACTIONES Vind. DE LEGITIMA ACTIONE Verc. 3) Haec om. codd. 4) Exst. Numer. XXVII. 2...8. 11. 5) salpha. d. Vind. salpadae Verc. 6) sacerdotem et principem omnemque Pith. 7) de media tribu sua Vind. 8) optulit Verc. 9) petitiones Verc. 10) domino deo, om. coram, Pith. Verc. 11) salpadae Pith. Verc. salphad Vind. 12) dicimus Pith. dicis Verc. 13) ea om. Vind. 14) filium Vind. filius Verc. 15) sicut, om. quae, Vind. 16) LIBER INSTITUTIONUM KAP. CXXI. Vind. LIBRO TERTIO INSTITUTIONUM KP. CXXVI. DE SUCCESSIONE INTER FR̄S Verc. Haec nunc leguntur apud Gaium III. §. 1...17. sed usque ad §. 5. med. ex nostro praesertim loco restituta. Cf. Gaius Visig. II. 8. pr. et §. 1. 2. Inst. de hered. quae ab int., ubi tamen aliunde nonnulla addita sunt. 17) n. cj. Pith. Quae sequuntur cum verbo Intestatorum om. Verc. 18) statutorum Scal. intestatorum autem Instt. 19) ex ius. Instt. 20) Si Scal. Verc. 21) ut supra diximus ius. Instt. 22) filia vel Pith. Vind. filiae vel Verc. filiae sed Scal. 23) Sic Instt. Nostri codd. om. ex filio; etiam neptisve pronepos om. Vind. 24) vel ius. Vind. nepote ex Instt. 25) Sic Instt. interesse, om. utrum, omnes codd. 26) sint ex Instt. 27) Hic multa ex novo iure adduntur in Instt. 28) et om. Instt. 29) Haec om. codd.; habent Instt. 30) Sic Instt. idem omnes codd. 31) Sic Instt. Hal. quisque morietur Pith. Vind. quisque morietur Verc. quis moreretur Instt. sec. Cuiac. et Bien. 32) KAP. CXXII. ius. Vind. CXXVII Verc. 33) ceteri Vind. 34) eius reiecit Göschen. viri cj. Ferd.

de Retes Opusc. lib. I. c. 4. §. 10. an alicuius? 35) in manu eius venit cj. H. Canneg. p. 339. 36) Sic cj. Pith. Cuiac. et de Retes. is Pith. in Verc. Verbum om. Vind. item H. Canneg. et Göschen. iure suo cj. Bondam. var. lect. 12. 37) in loco Vind. locus Verc. 38) item...loco est om. Vind. 39) si om. Vind. Verc. 40) eius Vind. Verc. Scal. 41) dum Pith. Vind. 42) sit KAP. CXXIII. Vind. KP. CXXVIII. Verc. 43) in om. Vind. DE Verc. 44) qui om. Vind. Verc. 45) sibi Vind. Verc. 46) KAP. CXXIV. Vind. 47) qui erroris cj. Cuiac. qui eorum cj. Schult. ad Gaium Vis. II. 8. qui iure cj. H. Canneg. p. 341. 48) Sic cj. Pith. Cuiac. Schult. Cf. etiam Gaius II. 142. nomina omnes codd. postliminii et cj. H. Canneg. p. 341. 49) helia Vind. 50) Inde ab hoc verbo Gaii codex Veronensis etiam nunc superest. 51) Ex cod. Veron. 52) quad om. codd. exhibet tamen Veronensis. idem cj. Scal. 53) Sic cod. Veron. et nostri codd. 54) de officio Vind. 55) Sic cod. Veron. secundaque nostri codd. 56) emancipatione Pith. Vind. emancipationem, corr. emancipatione, Scal. 57) Sic cod. Veron. intelligimus Pith. intellegimus Verc. ille legitimus Vind. 58) §§. 7. 8. exstant §. 6. Inst. de hered. quae ab intest. (3. 1.) 59) Hoc ex cod. Ver. supplevi; abest a Instt. Instt. 60) Sic cod. Veron. et Instt. sec. Bien. existent Pith. Verc. existente Vind. existunt Instt. Hal. et Cuiac. 61) gradum Vind. Verc. 62) Sic cod. Ver. et Instt. propior Pith. proprium Vind. proprio Verc. 63) Sic cod. Veron. videtur Pith. Verc. Instt. videntur Vind. 64) neptisque cod. Veron. neptisve Verc.

pronepos proneptive⁶⁵, simul (omnes)⁶⁶ vocantur (ad hereditatem)⁶⁶. §. 8. Et quia placebat nepotes nepesve, item⁶⁷ pronepotes proneptesve in patris⁶⁸ sui locum succedere, conveniens esse visum⁶⁹ est non in capita, sed⁷⁰ in stirpes hereditates⁷¹ dividi, (ita)⁷² ut filius partem dimidiam⁷³ hereditatis ferat⁷⁴, (et)⁷⁵ ex altero filio duo pluresve nepotes alteram⁷⁶ dimidiam: item⁷⁷ si ex duobus filiis nepotes extent⁷⁸, et⁷⁹ ex altero filio unus forte vel duo⁸⁰, ex altero tres aut quattuor⁸¹, (ad unum aut ad duos dimidia pars pertineat, et ad tres aut quattuor)⁸² altera⁸³ dimidia⁸⁴. §. 9. De agnatis⁸⁵. Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet⁸⁶ ex eadem lege duodecim tabularum ad agnatos. §. 10.^{86*} Vocantur autem agnati qui legitima cognatione iuncti⁸⁷ sunt. Legitima autem cognatio haec est⁸⁸ quae per virilis sexus⁸⁹ personas⁹⁰ coniungitur⁹¹: itaque⁹² eodem patre⁹³ nati⁹³ fratres agnati sibi⁹⁴ sunt, qui etiam consanguinei vocantur; nec requiritur an matrem eandem⁹⁵ habuerint⁹⁶. item⁹⁷ patruus fratris filio, et invicem is illi agnatus est. eodem⁹⁸ numero sunt fratres patruales inter se⁹⁹, id est qui ex duobus fratribus progenerati¹⁰⁰ sunt, quos plerique etiam consobrinos vocant¹. qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis² pervenire poterimus³. §. 11. Non tamen omnibus simul agnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem, sed his, qui tunc⁴, cum⁵ certum est aliquem intestato⁶ decessisse, proximo⁷ gradu sunt. §. 12.⁸ Nec in eo iure successio est: ideoque si heres⁹ proximus omiserit¹⁰, vel antequam hereditatem¹¹ adierit decesserit, sequentibus nihil iuris ex lege¹² competit. §. 13.¹³ Ideo autem non mortis tem-

pore quis proximus¹⁴ erit¹⁵ requirimus, sed eo tempore, quo certum fuerit aliquem intestatum¹⁶ decessisse, quia¹⁷ si quis testamento facto decesserit, melius esse visum est tunc (ex iis)¹⁸ requiri proximum¹⁹, cum certum esse coeperit neminem ex eo testamento heredem fore²⁰. §. 14. Quod ad feminas tamen²¹ attinet²², (in)²³ hoc iure aliud in ipsarum hereditatibus capiendis placuit²⁴, aliud in ceterorum (bonis)²⁵ ab his capiendis. nam²⁶ feminarum hereditates proinde²⁷ (ad nos)²⁸ agnationis iure redeunt, atque masculorum: nostrae vero hereditates ad feminas ultra consanguineorum²⁹ gradum non pertinent. itaque soror fratri sororive legitima heres est: amita vero et fratris filia (legitima)³⁰ heres esse non potest. Sororis autem nobis loco est etiam mater aut noverca, quae per in manum conventionem apud patrem nostrum ius filiae consecuta³¹ est. §. 15. Si ei, qui³² defunctus erit, sit³³ frater et alterius fratris filius, sicut ex superioribus intellegitur³⁴, frater³⁵ potior³⁶ est, quia gradu praecedit: sed alia facta (est)³⁷ iuris interpretatio inter suos heredes. §. 16. Quodsi defuncti nullus frater extet, sed³⁸ sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet: sed³⁹ quaesitum est, si dispari numero sint, forte⁴⁰ nati⁴¹ ex uno unus vel duo, et⁴² ex altero tres aut⁴³ quattuor, utrum in stirpes dividenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita. iam dudum tamen⁴⁴ placuit in capita dividendam⁴⁵ hereditatem: itaque quotquot⁴⁶ erunt ab utraque parte personae, in tot portiones hereditas⁴⁷ dividetur⁴⁸, et⁴⁹ singuli singulas portiones ferent⁵⁰. §. 17. Si

65) *neptisve* cod. Ver. 66) Haec idem solus exhibet. 67) KAP. CXXV. *Item* Vind. *Require post capitulū cxxxmo IIII° capitulū cū xxxv. KP. CXXVIII. IDEM* Veron. cfr. infra nota 77. 68) *parentis* cod. Ver. et Instt. 69) Pith. om. *esse visum est.* 70) et Veron. 71) *hereditatem* Vind. *hereditatis* Veron. Scal. 72) Ex cod. Veron. 73) Sic idem et Instt. *dimidiam partem* nostri codd. *dimidiam item* Scal. 74) Sic cod. Veron. *fruat* Pith. *fuerat* Vind. Veron. *habeat* Instt. 75) et om. nostri codd. 76) *aliam* Vind. 77) KAP. CXXVI. *Item* Vind. Omnia, quae sequuntur, usque ad verbum *habuerint*, in media §. 10., om. Veron.: cuius lacunae causa ea, quae antea, nota 67. relata sunt, librarius scripsisse videtur. 78) *existent* Vind. 79) et om. Pith. et Instt. 80) *duo* om. Vind. Scal. 81) *quattuor* Pith. 82) Haec etiam om. Pith. Vind. 83) *alteram* Vind. et cj. Scal. 84) Sic cod. Veron. et Instt. *dimidiam* Pith. et Vind. 85) Haec a cod. Ver. et Instt. absunt. *agnatus* Scal. 86) et ins. Vind. 86*) §§. 10. 11. nonnullis mutatis repetuntur §. 1. Instt. de legitima agnat. succ. (3. 2). Simil. Gaius Vis. II. 8. §. 3. 87) *vincti* Pith. 88) *hoc est* Vind. *est ea* cod. Veron. 89) *ex virili sexu* Vind. 90) *persona* Scal. *personae* Vind. 91) *coniunguntur* Vind. 92) Sic Vind. et Instt. *ita qui* Pith. *itaque qui* cj. Göschenius. 93) *sunt* ins. Pith., recepit Göschen. 94) *visi* Scal. Vind. 95) *etiam eandem matrem* Instt. 96) *habuerunt*. KAP. CXXXII. Vind. KP. CXXX. Veron. 97) *ITEM* Veron. 98) *eorum* Vind. 99) *inter se* om. Instt. 100) *procreati* Instt. 1) *quos... vocant* om. Veron. 2) *agnationis* Vind. Veron. 3) *potuerimus* Pith. *praeterimus* Veron. 4) *tum* Scal. 5) *cum* om. Scal. Vind. Veron. 6) *intestatum* Scal. 7) *proximior* Instt. Vulg. *proximiores* Hal. 8) Simil. §. 7. Instt.

cod. 9) *agnatus* cod. Veron. 10) *proximo suo miserit* Vind. *proximos omiserit* Veron. *proximus hereditatem omiserit* cod. Veron., si scripturae vestigiis fidem habere licet. *spreverit hereditatem* Instt. 11) *hereditatem* om. Instt. et Göschen. 12) *ex lege omnes* codd.; sed Pith. om. incuria. 13) Simil. §. 6. Instt. cod. 14) *proximum* Vind. A Pith. verba *quis... tempore* absunt. 15) *sit* cj. Göschen. 16) *intestamentum* Vind. *intestamentu* Veron. 17) Sic cj. Pith. et Göschen. *quam* omnes codd. *quoniam* cj. Cuiac. Cf. Oiscl. ad Gaium Visig. II. 8. Fabrot. ad Theoph. III. 2. §. 6. 18) Haec solus cod. Veron. habet, aut certe habere videtur. 19) *est* ins. Veron. 20) *fore her.* cod. Veron. 21) *tamen* om. Pith. 22) *attinet* Vind. *adtingit* Veron. 23) *in* ex cod. Veron. 24) Sic cod. Veron. *placet* nostri codd. 25) *bonis* ex cod. Veron. 26) Sic cod. Veron. *nam et* nostri codd. 27) *deinde* Vind. *perinde* ed. Heidelb. et Göschen. 28) Ex cod. Veron. 29) *nostrae... consanguineorum* om. Veron. 30) Ex cod. Veron. 31) *iuncta* Vind. *cuncta* Veron. 32) Sic cod. Veron. *si quis* nostri codd. 33) *si sit* nostri codd. 34) *intellegitur* Pith. Vind. 35) *frater* om. Vind. 36) *prior* cod. Veron. 37) Sic cod. Veron. *faciat* Pith. *facta* Vind. Veron. *facit, fuit, fuerat, placita, sancita*, variorum sunt coniecturae. 38) *extet* Pith. *sed* om. cod. Veron. 39) *sed* om. cod. Veron. 40) *forte numero sint* cod. Veron. 41) *nati ut* cod. Veron. 42) *et* om. cod. Veron. *aut* Vind. 43) *vel* cod. Veron. 44) Sic cod. Veron. *autem* nostri codd. 45) *dividendam esse* Veron. 46) *quod* Veron. 47) *hereditas... portiones* om. Pith. [per *ἀμοιρίων*]. 48) *dividitur* Vind. 49) *ita ut* cod. Veron. 50) *fuerunt* Pith. *fecerunt* Vind. *fer* (i. e. *ferunt*) Veron. *fe-*

nullus agnatus sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat⁵¹. Qui sint autem gentiles primo commentario⁵² retulimus⁵³: et⁵⁴ cum illic⁵⁵ admonuerimus (totum)⁵⁶ gentilicium⁵⁷ ius in de-suetudinem⁵⁸ abiisse⁵⁹, supervacuum est hoc quoque loco de ea re⁶⁰ curiosius tractare.

Kp. III.⁶¹ PAULUS⁶² LIBRO SENTENTIARUM IV.⁶³ SUB TITULO DE INTESTATORUM⁶⁴ SUCCESSIONIBUS⁶⁵: §. 1. In-testati dicuntur qui testamentum facere non possunt, vel ipsi linum, ut intestati decederent, abruperunt: vel hi, quorum hereditas repudiata est, cuiusve conditio⁶⁶ defecerit. Sane⁶⁷ iure praetorio factum testa-mentum abiecta⁶⁸ doli exceptione⁶⁹ optinebit⁷⁰. §. 2. Ii⁷¹, quorum testamenta rumpuntur⁷² aut inrita⁷³ fi-unt, ipso⁷⁴ quidem⁷⁵ iure testati⁷⁶ decedunt, sed per consequentias⁷⁷ sublato testamento intestati decedunt. §. 3. Intestatorum hereditas lege duodecim tabularum primum suis heredibus, deinde agnatis, et⁷⁸ aliquan-do quoque⁷⁹ gentilibus⁸⁰ deferebatur. sane consan-guineos⁸¹ lex non adprehenderat⁸²: interpretatione⁸³ prudentium primum inter agnatos locum acceperunt. §. 4. Sui⁸⁴ heredes sunt hi⁸⁵: primo loco filius filia in potestatem⁸⁶ patris constituti⁸⁷; nec interest⁸⁸ ad-optimi sint, an⁸⁹ naturales et⁹⁰ secundum legem Iuliam Papiamve quaesiti⁹¹, modo mancant in potestate⁹². §. 5. Qui sui heredes sunt, ipso iure heredes etiam

ignorantes constituuntur, ut furiosi, aut infantes et peregrinantes⁹³: quibus bonorum possessio⁹⁴ propter praetoriam actionem non erit⁹⁵ necessaria⁹⁶. §. 6. In⁹⁷ suis heredibus adeo a morte⁹⁸ testatoris⁹⁹ rerum hereditarium dominium continuatur¹⁰⁰, ut nec auctoritas pupillis¹, nec furiosis curator sit necessarius, nec si² forte solvendo³ (non)⁴ sit hereditas: quamvis etiam furiosus si resipuerit, et pupillus si adoleve-rit, abstinere possint. §. 7. Post mortem patris na-tus, vel ab hostibus reversus, aut ex primo secundove mancipio manumissus, cuiusve⁵ erroris causa probata, licet non fuerint⁶ in potestate, sui tamen patri heredes efficiuntur. §. 8. Post filios filias ad in-testatorum successionem inter suos veniunt⁷ nepotes, neptes, pronepotes⁸, proneptes, ac⁹ deinde masculi-no sexu post¹⁰ filium descendentes, si nullus paren-tum impedimento¹¹ ipsis¹² in avi potestate¹³ vel proavi familia remanserit¹⁴. parentes enim liberis suis, cum quibus in potestate fuerunt¹⁵ ipsi¹⁶, ordine successionis obsistunt¹⁷. §. 9. Filii si¹⁸ cum ne-potibus ex alio filio susceptis in familia retinentur¹⁹, ad intestati²⁰ patris successionem cum fratris filiis vo-cantur²¹: quibus in patris sui partem²² venientibus hereditas in stirpes, non²³ in capita dividitur, ita²⁴ ut unus²⁵ filius et plures nepotes singulos semisses habeant. Idemque²⁶ evenit, si avo²⁷ ex duobus filiis

rant cod. Ver. ferrent cj. Scal. sec. Pugg. ferent cj. Scal. sec. Dorvill. ferunt cj. Cuiac. sient, ferent, fundetur, scindetur alii coniecerunt. 51) vocant Vind. et cod. Ver. 52) commentariorum Pith. 53) retulimus cod. Ver. et ultimam Pith. Verc. respondit et ultimam Vind. traditum, evolutum expositum olim conieciatur. 54) est et ed. Pith. est Vind. Verc. Scal. et cod. Ver. 55) illud Scal. 56) Ex cod. Ver. 57) Sic Scal. et Verc. gentilium ed. Pith. et Vind. gentilium cod. Ver. 58) inde sue consuetudine Verc. 59) abisse Vind. Scal. habuisse Verc. 60) de eadem re iterum (?) cod. Ver. 61) Paul. IV. 8. §§. 1. . . . 19. 22.; sed praeter §§. 14. 18. 22. omnia ex nostro loco restituta sunt. 62) Paulus . . . titulo om. Verc.; Vind. etiam reliquam rubricam partem om. 63) vii. Pith. 64) Sic L. Rom. Vis. testamentorum Pith. 1) TESTATORUM Verc. 65) successione Paul. Vis. 66) condicio Verc. 67) Sic cj. Scal. et Io. Canneg. ad h. l. sine omnes codd. si cj. Cuiac. addito sit post testamentum. 68) Sic omnes codd. abiecta cj. Pith. et Cuiac. adiecta cj. Scal. non abiecta cj. Schult. ad Paul. IV. 8. §. 1. abiecta doli abiecta exc. cj. Io. Canneg. ad h. l. 69) Sic cj. Pith. Cuiac. aliique. expectatione Pith. Verc. expectationem Vind. 70) obtinebit Pith. Verc. 71) eorum omnes codd. ii enim cj. Schult. l. c. 72) rumpuntur Vind. testamentarum ponuntur Verc. 73) invita Vind. Verc. 74) quamvis ipso (vel licet pro ipso quidem) cj. Pith. 75) quoque Vind. 76) testamenti Pith. intestati cj. Pith. Scal. Cuiac. Schult. 77) consequentia Verc. sed . . . decedunt om. Pith., nec cuiquam ea quae desiderabantur recte supplere contigerat. 78) est Vind. est et Verc. 79) enim Vind. 80) Sic cj. Pith. Scal. Cuiac. Schult. gentibus omnes codd. 81) Sic cj. Pith. et Scal. consanguineis omnes codd. consanguineos quos cj. Cuiac. Schult. 82) adprehenderet Vind. apphenderat Verc. comprehenderat cj. I. Gothofr. ad leg. XII. tabb., probatt. ad tab. V. cap. 2. adprehendit at ed.

Paris. a. 1586. in marg., item cj. Pauw. ohss. p. 76. 83) sed interpretatione cj. Pith. 84) sibi Vind. suis Verc. 85) hoc Scal. Vind. Verc. 86) potestate Pith. 87) constituta Scal. 88) interest si Vind. Verc. 89) tam Vind. 90) eos Vind. Verc. 91) papianum exquisiti Vind. papiam vel quesiti Verc. papiamque quaesiti cj. Schult. ad Paul. h. l. 92) potestatem Vind. 93) ex [ut saepius pro et] p. Vind. Verc. aut p. ed. Heidelb. et peregrini nati cj. Cuiac. Cf. §. ult. Inst. de H. I. (2. 14.) 94) possessionis Pith. Verc. possessiones Scal. Vind. ius bonorum possessionis cj. Pith. 95) erat omnes codd. erit cj. Pith. 96) necessarium ed. Pith. necessariam Scal. sec. Haen. 97) in om. Scal. Vind. Verc. 98) ad mortem Pith. a mortem Vind. 99) parentis cj. Schult. ad Paul. h. l., propter §. 3. Inst. de hered. q. ab int. (3. 1) 100) continuatur. КР. СХХХІІ. ІДЕМ Verc. 1) pupillo Pith. pupillū Verc. 2) Sic cj. Cuiac. qui prius si legerat. nisi omnes codd. Cf. not. 4. 3) Sic cj. Pith. et Cuiacius. solvenda Pith. Verc. volvenda Vind. 4) non, quod om. codd. cj. Pith. et Cuiac. 5) cuiusve erroris delendum esse cj. Scal. 6) fuerit Vind. Verc. 7) veniant Vind. Verc. 8) pronepotes om. Vind. 9) aut Vind. hac Verc. 10) per cj. Rittersh., non adprobante Schult. 11) parentū impedimentū Verc. 12) ipsi Vind. Verc. Scal. 13) potestatem Vind. 14) permanere Vind. remanseri (?) Verc. remanserint cj. Scal. 15) fuerit Vind. fuerint Verc. 16) ipsis ed. Heidelb. 17) constituunt Vind. obstituunt Verc. 18) filius, om. si, Vind. Verc. Scal. 19) retentus cj. Scal. 20) ab intestato ad Pith. 21) vocatur Vind. Verc. et cj. Scal. in add. Scal. 22) parentes Vind. Verc. parentem Scal. 23) in st. non om. Verc. 24) КР. СХХХІІІ. ІТЕМ Verc. 25) unus om. Pith. 26) Sic cj. Pith. idque omnes codd. 27) si ab eo omnes codd. si cum eo cj. Pith. si avo ed. Par. a. 1586. in m. et cj. Schult. et si avo cj. Io. Canneg. h. l.

impari²⁸ numero nepotes successerint²⁹. §. 10. Ex filia nepotes sui heredes non sunt: in avi enim materni potestate³⁰ alienam familiam sequentes ipsa ratione esse non possunt. §. 11. Eo tempore suus heres constituendus est, quo certum est aliquem intestatum decessisse: quod ex eventu deficientis conditionis³¹, et ortu nepotis, qui vivo avo post mortem patris natus (sit), iniri³² potest. §. 12. Quem³³ filius emancipatus suscepit, vel adoptavit³⁴, sui heredis locum in avi successione, sicut ipse pater, obtinere non potest. adoptivus³⁵ tamen nec quasi³⁶ cognatus bonorum possessionem³⁷ eius petere³⁸ potest. §. 13. Si sui heredes non sunt, ad agnatos³⁹ legitima hereditas pertinet⁴⁰, inter quos primum locum consanguinei obtinent. Agnati autem sunt cognati virilis sexus per virilem (sexum)⁴¹ descendentes: sicut filius fratris, et patruus, et deinceps⁴² tota successio. §. 14. Inter agnatos et cognatos hoc interest: in agnatis etiam⁴³ cognati continentur: inter cognatos⁴⁴ vero agnati non comprehenduntur. et ideo patruus et agnatus est et cognatus, avunculus autem cognatus tantummodo⁴⁵ est⁴⁶. §. 15. Consanguinei sunt eodem patre nati, licet diversis matribus, qui⁴⁷ in potestate fuerunt⁴⁸ mortis tempore; adoptivus quoque frater, si non sit emancipatus, et hi qui post mortem patris nati sunt, vel causam probaverunt⁴⁹. §. 16. Soror iure con-

sanguinitatis tam ad fratris, quam ad sororis hereditatem admittitur. §. 17. Consanguineis non existentibus, agnatis defertur⁵⁰ hereditas, prout quis alterum gradu⁵¹ praecesserit. quodsi plures eodem gradu⁵² consistunt, simul admittuntur. §. 18. Si sit frater⁵³ defuncti⁵⁴, et fratris filius et nepos⁵⁵, fratre⁵⁶ non existente⁵⁷, filius fratris⁵⁸ nepoti praefertur. §. 19. Sed si duorum fratrum sint liberi, non in stirpes, sed in capita hereditas distribuitur, scilicet ut pro numero singulorum viritum⁵⁹ distribuatur⁶⁰ hereditas. §. 20.⁶¹ Feminae ad hereditates legitimas ultra consanguineas⁶² successiones⁶³ non admittuntur⁶⁴: idque⁶⁵ iure civili Voconiana ratione⁶⁶ videtur effectum. ceterum lex duodecim tabularum sine ulla discrezione⁶⁷ sexus agnatos⁶⁸ admittit.

Kp. IV. ULPIANUS LIBRO SINGULARI⁶⁹ SUB TITULO DE LEGITIMIS HEREDITATIBUS⁷⁰: §. 1.⁷¹ Intestatorum⁷² gentilitiorum⁷³ hereditates pertinent primum ad suos heredes, id est liberos qui in potestate sunt, ceterosque qui in⁷⁴ liberorum loco sunt. si sui heredes non sint⁷⁵, ad consanguineos, id est fratres et⁷⁶ sorores ex eodem patre. si nec hi sunt, ad reliquos agnatos (proximos, id est cognatos)⁷⁷ virilis sexus per marces⁷⁸ descendentes, eiusdem familiae. Id⁷⁹ enim cautum est lege duodecim tabularum hac⁸⁰: „Si intestatus⁸¹ moritur, cui suus⁸² heres nec esit⁸³, agna-

28) Sic cj. Pith. et Io. Cauneg. in patrum omnes codd. 29) successerunt Vind. 30) potestatem Vind. Verc. 31) condicionis Vind. 32) iniri, om. sit Pith. siniri Vind. siniri Verc. Legendum esse sit iniri, iam Cuiacius viderat. est iniri cj. Scal. definiri cj. Schult. 33) cum Scal. cuius Vind. x. cxxxiiii. idem. cum Verc. 34) adoptivi Vind. 35) adoptivum Verc. 36) ne quasi Pith. Vind. neque si Verc. nec quasi ed. Heidelb. et cj. Schultingius, qui etiam veretur, „ne aliqua exciderint, in quibus sit facta mentio nepotis ex filio emancipato nati, qui ad bonorum avi possessionem admittitur ex edicto unde liberi: et sic additum deinde hoc de adoptivis, qui nullo tali beneficio gaudent.” Utrumque duplicit Vonckio p. 52. cum ne pro ne quidem accipi posse, et tamen redundare contendat. 37) possessionum Vind. Verc. possessione cj. Schult., quamvis potiri et cum accus. construi posse ex Sanctii Minerva III. 3. probari censeat. 38) potiri Pith. potire Scal. 39) agnatum Vind. 40) pertinere Verc.: isque finis totius libelli est in hoc codice. 41) sexum om. uterque cod. per personam virilem cj. Moller. diss. c. VI. §. 11. 42) deinceps et ed. Heidelb. Leew. Schult., mero lapsu typographi, ut videtur. 43) enim etiam Pith. 44) agnatos Vind. 45) modo Vind. tantummodo cognatus Scal. 46) est om. Paul. Vis. 47) quibus Vind. 48) fuerint Vind. 49) probaverint Vind. 50) agentis differtur Vind. 51) gradum Vind. 52) eosdem gradus Vind. 53) si sint fratres Paul. Vis. si sint frater cj. Cuiac. ad Paul. h. l. et Balduin. Iustinian. lib. IV. 54) defunctus cj. Freher. parerg. l. 9. 55) filii vel nepotes Paul. Vis. filius vel nepos cj. Cuiac. ad Paul. et Balduin. l. c. 56) Sic Paul. Vis et Vind. fratres et Pith. ex fratre cj. Freher. l. c. frater filio fratris vel eo cj. Cuiac. Balduin. II. cc. ex fratre set cj. Scal. fratre herede ed. Paris. a. 1586. in m. frater et fratre, aut potius fr. et eo cj. Io. Cauneg. h. l. Sed nulla emendatione opus esse videtur. 57) existentes Pith. existentem Vind.

58) fratris filius cj. Balduin. l. c. Utrumque verbum delet Cuiac. 59) virium Pith. iuri Vind. iurium vel viritum cj. Pith. marium cj. Fr. Hotom. illustr. quaestio. c. 14. fin.; improbante Rittersh. ad Novell. pars VII. cap. 1. num. 8. Ceterum idem Rittersh. ad Paul. h. l. verba scilicet... hereditas glossam sapere monuerat. 60) distribuitur Vind. 61) Haec §. nunc est in Paul. IV. 8. §. 22. 62) consanguineos Vind. 63) successiones spurium videtur Giphano atque Rittersh. sed rectius defenditur a Schultingio. 64) amittantur Vind. 65) Sic Paul. Vis. id quod Pith. hi quod Vind. 66) Sic Paul. Visig. sec. codd. Cuiac. voconia narratione Paul. Vis. sec. codd. plerosque voconia rationem Pith. coniurationem Vind. voconia rogatione cj. Pith. et Cuiac. ratione cj. Pith. et Scal. 67) Sic Paul. Vis. discrepatione Pith. discrepationes Scal. discrepationem Vind. 68) Sic cj. Giphano. Raguell. I. Gothofr. aliique. cognatos Pith. Paul. Vis. cognatis Vind. 69) regularum singulari cj. Schilling. diss. de Ulp. fragm. 1824. p. 16. Ulpianus... titulo om. Vind. 70) heredibus Ulp. fragm. Cf. Schill. l. c. p. 49. 50. 71) §. 1. exst. Ulp. fragm. XXVI. §. 1. 72) Hoc verbum tam in Pith. quam in Vind. rubricae pars est. 73) ingenuorum Ulp. Quod nostro quoque loco substitutum esse censet Schill. l. c. p. 51... 55. 74) Sic Vind. Ulp. in om. Pith. Cf. Schill. p. 55. 56. 75) sunt Ulp. quod praefert Schill. p. 56. 76) aut Vind. 77) Haec ex Ulp. supplenda erant. 78) matres Vind. Scal. 79) his Pith. sic cj. Cuiac. 80) at, vel ac cj. Cuiac. ast cj. Contius in brevi collect. XII. tabb. cap. 67. quem sequuntur Io. Cauneg. aliique ac edd. Ulpiani vulgatae, ut cj. P. Faber. Verbum delent Charondas et Balduin. Sed vide Dirksenii Zwölf-Tafel-fragm. p. 349. et Schilling. l. c. p. 57. 58. 81) intestato Ulp. fragm. quod ut praefertur Ciceronis ac Pauli verba suadere videntur. Vid. Dirks. p. 349. Schill. p. 58. 82) Sic Ulp. cuius, pro cui suus, nostri codd. 83) est nostri codd.; ab Ulpiani fragmentis abest, vacuo tamen spatio relicto. Vid. Zeitschr. für gesch. Rechtswiss.

tus proximus familiam habeto" ⁸¹. §. 2. Si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat, his verbis „Si agnatus ⁸⁵ nec esit ⁸⁶, gentiles ⁸⁷ familiam ⁸⁸ habento". Nunc ⁸⁹ nec gentilitia ⁹⁰ iura in usu sunt.

Kp. V. IDEM ⁹¹ (LIBRO) ⁹² INSTITUTIONUM (SECUNDO) ⁹³, SUB TITULO DE SUCCESSIONIBUS) ⁹⁴ AB INTESTATO ⁹⁵: §. 1. Ab intestato quoque hereditas defertur ⁹⁶ per ius civile, aut per praetoris beneficium. per ius civile suis heredibus, vel liberis, qui in potestate fuerunt ⁹⁷, filio ⁹⁸ filiae, et deinceps, qui in locum defuncti parentis, qui ⁹⁹ ex eodem nati sunt, succedunt.

Kp. VI. IDEM ¹⁰⁰ EODEM LIBRO: §. 1. Post suos ab intestato legitimi admittuntur, primum consanguinei; ii ¹ sunt frater ² et soror, qui in eiusdem potestate ³ patris fuerunt ⁴, etsi ex diversis matribus nati sunt. §. 2. Consanguineos et ⁵ adoptio facit, et adrogatio, causae probatio, et in manum conventio.

Kp. VII. IDEM ¹⁰⁰ EODEM LIBRO: §. 1. Et consanguinei ⁶ legitimi vocantur. Hi sunt agnati, qui nos per patris cognationem contingunt, virilis sexus: nam sciendum feminis, ultra consanguineas, hereditates legitimas non deferri. §. 2. Suis praetor solet emancipatos liberos, itemque civitate donatos coniungere data bonorum possessione ⁷: sic tamen, ut bona, si quae propria habent, his qui in potestate manserunt conferant, nam aequissimum putavit neque eos bonis

paternis carere per hoc quia non sunt in potestate neque praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis heredibus.

Kp. VIII. IDEM ¹⁰⁰ LIBRO QUI SUPRA, (SUB TITULO) ⁸ DE SUIS ⁹ (ET LEGITIMIS) ¹⁰ HEREDIBUS: §. 1. Post consanguineos ¹¹ praetor vocat cognatos: cognati autem sunt qui nos per patrem aut ¹² matrem contingunt: post cognatos virum et uxorem. §. 2. Et haec ¹³, si qui decessit non fuit libertinus, vel stirpis libertinae: ceterum si libertinus est vel libertina, ad patronum eius legitima hereditas, patronamve lege duodecim tabularum defertur ¹⁴.

Kp. IX. IDEM ¹⁰⁰ EODEM LIBRO: §. 1. Post familiam patroni ¹⁵ vocat praetor patronum et patronam; item liberos, et parentes patroni, patronae: deinde virum et uxorem, mox cognatos patroni et patronae ¹⁶. §. 2. Quodsi is, qui decessit, liber fuit absque ¹⁷ remanicipatione manumissus, lex quidem duodecim tabularum manumissori legitimam hereditatem detulit: sed praetor aequitate motus decem personas cognatorum ei praetulit has: patrem, matrem, filium, filiam, avum, aviam, nepotem, neptem, fratrem, sororem: ne quis occasione iuris sanguinis necessitudinem vinceret. §. 3. Sed imperator noster in hereditatibus, quae ab intestato deferuntur, eas solas personas voluit admitti, quibus decimae ¹⁸ immunitatem ¹⁹ ipse praebuit.

Tom. IV. p. 130. *extabit* cj. Contius, quem vulgares Ulpiani ead. sequuntur. *sit* cj. Haubold. et Hugo, parum probante Schillingio l. c. p. 61. *escit* cj. Cuiac. Obs. VII. 18. et Charond. Cf. Dirksenii Zwölf-Tafel-fragm. p. 350. 351. Schill. J. c. p. 59... 62. At vero omnibus istis praefendum esse *esit* recte me monuit Odofr. Müllerus. nam Festus s. v. *nec* (pag. 177. ed. Lindemann.) ex duodecim tabb. refert: „*ast ei custos nec esit.*“ Macrob. Saturn. I. 4: „*sei nox furtum factum esit.*“ Sic etiam *esum* olim dicebatur pro *sum*. Varro de L. L. lib. IX. cap. 57. pag. 530. sqq. Ideoque minus probanda videtur vulgaris lectio *escit*, quae inchoativi potius verbi significationem habet, quamvis Ursino auctore vel in Festi locum irrepserit. 84) Sic Ulp. et L. 195. §. 1. fin. D. de V. S. *habeatur* nostri codd. *habeat*, *verum* vel *habeat*, *at vero* cj. Io. Canneg. h. l. 85) Sic cj. Pith. et Scal. *si gnatus* Pith. *sic natus* Vind. 86) *nescit* Pith. Vind. *nec sit* cj. Pith. et Scal. *nec escit* cj. Cuiac. quem plurimi secuti sunt. *nec essit* ed. Paris a. 1586. in marg. *nec esit* cj. Freher. parerg. I. 9. et Müller. *nec erit* cj. Vitus ad leges decemviror. §. 105. Cf. Dirksen. l. c. pag. 358. 87) Sic uterque codex. *gentilis* cj. Cuiac. Fr. Pithoeus aliique. 88) *familias* Vind. 89) *heres hanc* uterque codex. Et de hoc quidem loco perquam copiose disputavit Schilling. l. c. p. 66... 85. cf. Dirksen. l. c. p. 359... 363. *herciscant* cj. Oiscl. sec. Pith.: quem prorsus refellit Schillingius, sicut et Lipsium et Vitum. qui *herciscunt* maluerant. *nancitor* cj. Freher. et Dirksen II. cc. *heres nancitor* cj. I. Gothofr. ad XII tabb. *familiae heres esto* cj. Fr. Pith. ad XII tabb. *habeant nunc* cj. Petr. Pith. *habeto nunc* cj. Cuiac. *habento*, om. *heres* vel *nunc*, cj. Roever. qui istud *heres* merum glossema esse sibi persuaserat. Sane etiam

Schultingio *heres* post *escit* ponendum esse videbatur. Nobis tamen omnium maxime placet Schillingii sententia (l. c. p. 84.), verbum *heres* ex scripturae compendio ortum esse, cum *habet* et *heres* eadem nota insigniri solitum fuisse vel P. Diaconus testis sit. 90) *gentilitia* Scal. 91) *item* Pith. 92) *libro* om. uterque codex; cj. Cuiac. *libro II.* cj. Pith. 93) *ab intestato institutionum* uterque cod. 94) Sic cj. Pith. Scal. et Cuiac. 95) Vide not. 94. *quae ab intestato deferuntur* cj. Scal. 96) *differtur* Vind. 97) *fuerint* Vind. 98) Sic cj. Scal. et Schult. *fili* uterque cod. 99) *cum aliis qui* cj. Schult. 100) *item* Pith. 1) *ii* om. Vind. et Scal. sec. Haen. 2) *fratres* Pith. 3) *potestatem* Vind. 4) *fuerint* Vind. 5) *et* om. Scal. 6) *et consanguineis* Pith. *a consanguineis* cj. Pith. *post consanguineos* cj. Scal. et Cuiac. *ex consanguineis* ed. Heideclb. 7) *possessiones*. EXPLICIT. Vind., ita totum librum claudens. *possessiones* etiam Scal. habet. 8) Haec om. cod. 9) *a suis* cj. Pith., ita ut ad verbum *vocat* haec trahantur. Sane etiam Schultingio aliunde huc illata esse videbantur, cum de suis iam dudum egerit Ulpianus. 10) Haec etiam om. cod. 11) *agnatos* cj., vel potius interpretationis causa adscripsit Cuiac. 12) *patrem aut* delet Cuiac. 13) *hoc* ed. Heideclb. 14) Sic cj. Cuiac. et Schult. *refertur* cod. Pith., quod frustra defendere studet Vonck. p. 52. 15) *liberti* cj. Pith. quem refellunt Cuiac. Obs. XX. 34, et Schult. ad Ulp. XXVIII 7. 16) Haec ita transponenda esse *mox... patronae, deinde... uxorem*, cj. Cuiac. 17) Sic cj. Schult. *ex* cod. Pith. 18) *VICESIMAE* cj. Cuiac. et Pith. 19) Cf. Dion. Cass. Excerpta Peiresc. p. 745. Ramos del Manzano ad legg. Iul. et P. P. lib. I. cap. 24. §. 2. Schulting. ad Paul. IV. G. §. 1.

CONSULTATIO
SIVE
CONSULTATIONES
VETERIS CUIUSDAM
IURISCONSULTI.

CURA
EDUARDI PUGGÉ.

P R A E F A T I O.

Consultationem sive *Consultationes veteris ICTi*, quas *de pactis* dicere solent, primum Iac. Cuiacius ad fidem codicis MS. ab Ant. Oiselio anno 1563. sibi donati¹ edidit in fronte suarum ipsius *Consultationum*². Exemplum, quod b. Hauboldus Parisiis a. 1577. in forma octonaria editum esse dixit³, valde dubito num exstiterit: nam certior factus sum Hauboldum non nisi ex coniectura de hac Parisina *Consultationum* editione dixisse; anni autem notationem cum ex catalogo Bynkershoekiano sumpsisse. Neque minus v. ill. Hugo⁴ quod Parisiis a. 1579. principem prodiisse editionem putavit, erravisse videtur: nam *Consultationes* non solum iam in Cuiacii operibus, anno 1577. Parisiis apud Nivellium fol. editis, exstant⁵, tum, ut puto, primum publici iuris factae; sed etiam nulla omnino *Consultationum* editio anno 1579. prodiit, cum praeter Hugonis coniecturam, quod equidem sciam, huius exempli indicium non exstet. Quod in operibus Cuiacianis a. 1584. ap. Nivellium editis exstat libelli nostri exemplum, de eo, cum ab editione principe nihil fere discrepet, vix est quod moneam. Sed maximi momenti est exemplar *Consultationum*, quod habemus ad calcem Theodosiani Codicis, Parisiis a. 1586. fol. impressi; tum quod in multis locis a prioribus, de quibus dixi, editionibus recedit, tum quod nonnulla habet, quae in illis frustra quaesiveris, ut annotatio nostra indicabit. De exemplo Parisino a. 1607. edito lectorem ad Bückingii praefationem Maeciano praemissam ablegamus⁶. Satis inter omnes constat Schultingium⁷ Bienerumque⁸ optime de libello nostro meruisse, et utrumque quidem annotatione critica, scripturaeque accurata tractatione, Schultingium etiam distinguendo per capita *Consultationes*, rerumque quarumdam explicatione.

Superest de editione nostra ut moneamus amicum cl. Rudorffum scripturam exemplorum Cuiacianorum a. 1577. et 1584. editorum inter se contulisse atque hanc annotationem humanissime nobiscum communicavisse; tum praeter recentiora exempla, et quae ad calcem Theod. Codicis Lugd. a. 1586. fol. et Paris. a. 1607. fol. prodierunt, me habuisse scripturae comparationem ex editionibus, quae ad calcem Theod. Cod. Parisiis et Genevae a. 1586. fol. in lucem datae sunt, desumptam. Quam comparationem maximae spei iuvenis, Gustavus Hasse, tum ob praeclaras animi dotes, tum ob affinitatem, quae inter nos intercessit, mihi carissimus, ante hos quattuor annos conscripsit, ipse has *Consultationes* recogniturus atque editurus, nisi praematura mors filium ad patrem paullo ante defunctum avocasset. — A codicum manu scriptorum usu et comparatione tantum abfui, ut fatear me nescire an *Consultationum* codex ms. ullus hodie exstet. In constituenda igitur scriptura id maxime egi, ut, reiecta in annotationem lectionum varietate, princeps exemplum (in opp. Cuiac. a. 1577.) plerumque sequer, neque ab eo discederem, nisi ubi aperti librarii errores emendandi essent. vix enim dubito, quin editus ille liber scriptum codicem, quo Cuiacius usus est, preesse secutus sit. —

Dabam Bonnae, mense Maio a. MDCCCXXXIV.

1) Cuiac. Obs. VII. 26.

2) Cum harum *Consultationum* scriptor incertus non, ut qui de iure respondent facere consueverunt, ablegat consulentes ad auctores, quorum sententiis suam ipsius confirmet, sed ipsa auctorum verba ex codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano et ex Paulli sententiis proponat, iis Cuiacius iam prius cum Theod. Codicem a. 1566. cum aliis iuris anteiustiniani libris primum ederet, usus erat.

3) Instt. litter. p. 248. Instt. iur. Rom. priv. lineam. Lips. 1826. p. 163. not. d.

4) Ind. edit. ad calcem Paulli sentent. Berol. 1795. p. 157. Nro. 28. Vir ill. ipse in ephemeridibus s. Pandectis (*Civil. Magazin Vol. III. p. 235.*) fatetur non nisi coniectura ductum de hac editione se scripsisse. [*„Die Sammlung von Consultationen, Consultatio veteris ICTi gab zuerst Cuias heraus, nach einem Manuscripte von Loysel (1576. oder 1579.)“*] In eiusdem Historia iur. Rom. (edit. XI. p. 1094.) simpliciter scriptum est *„Cuias hat sie (die Consult.) 1577. bey seinen eigenen Consultationen, in einer Ausgabe seiner Werke, mit abdrucken lassen“*.

5) Fortasse iam an. 1577. ex Paris. editione *Consultationes* Colon. Agripp. repetitae sunt, et nescio, an haec editio cum ea, quae in catal. Bynkersh. indicatur, una eademque sit. Denuo *Consultationes* Colon. Agripp. 1578. et 1590. typis expressae sunt. Coloniensia exemplaria scripturam ex Cuiaciana (opp. ann. 1577.) repetunt. Qui novissime Coloniae librum edidit, cum scripturam a Cuiacio an. 1586. exhibitam non nosse appetret, quod tres posteriores constitutiones tum a Cuiacio primum publicatae desint. Idem dicendum est de exemplo Genev. an. 1586. edito, quod et ipsum editionem an. 1577. secutum esse videtur. Exemplar, quod ibid. a. 1593. prodiit, cum editione an. 1586., si postremum exceperis folium, omnino convenit.

6) Cf. supra p. 179. 180. Nro. 4.

7) Iurisprud. vet. anteiustin. ex rec. Schultingii Lips. 1754. 4°. p. 811. sqq.

8) Iur. civil. anteiust. Berol. 1815. 8. Tom. II. p. 1477. sqq.

CONSULTATIO
SIVE
CONSULTATIONES
VETERIS CUIUSDAM
IURISCONSULTI.

I. Consultuisti me utrum inter fratrem et sororem habita de rebus dividendis pactio, virtutem aliquam possit retinere: quam tamen pactionem dicit mulierem illam metu mariti et imperio subscripsisse et ignorasse quae vel quales condiciones ipsi pactioni fuissent inditae vel insertae. Ergo si ita est, quemadmodum tua consultatione significas, pactum huiusmodi iure dissolvitur, nec stare poterit, quia legum beneficiis omnimodis impugnatur: primoreque¹ iuxta id, quod proposuisti, capite invitati pactio et metu coacti ipsis legibus de pactis clamantibus apertissime infirmatur: nam manifeste constitutum est, ne quisquam pacisci cogetur invitus. Dein textus memoratarum legum sic continet:

„quas libero arbitrio et voluntate confecit“².

Quis erit tam destitutus sapientia et vacuus intellectu, ut dicat illam pactionem fortem et firmam esse debere, quam mulier metu coacta mariti subscripsit imperio? Ac sic³ liberam voluntatem et proprium arbitrium non intelligitur habuisse: ac per hoc ipso legum capite, sicut iam supra dictum est, tale pactum nullius iudicatur esse momenti, quantum leges subter annexae testantur. EX CORPORE GREGORIANI LIB. II.:

„Imp. Severus A. Iulio Conserturino. Ea, quae per vim et metum gesta sunt, etiam citra principale auxilium irrita esse debere iampridem constitutum est. „Accepta Kal. Iul. Dextro II. et Crispino Coss.“⁴”

ITEM ALIA EX CORPORE ET LIBRO SUPRADICTO:

„Imp. Antoninus A. Iuliae Basiliae.⁵ Pacta, quae ab invititis⁶ contra leges constitutionesque fiunt⁷, nullam vim habere indubitati iuris est et cet. PP. V.⁸ Kal. „Aug. Antonino A. VI.⁹ et Albino¹⁰ Coss.“¹¹”
„Imp. Alexander A. Dionysio ad locum. Pactum, quod

„mala fide factum est, irritum esse, et cetera. PP. II. „Id. Sept. Alexandro Aug. Cons.“¹²”

ITEM ALIA EOD. LIBRO ET CORPORE:

„Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Heraclidi. Si non ex mandato uxoris tuae adversario eius cautionem remisisti, idque evidentibus documentis monstrari potest, quod citra conscientiam uxoris tuae et ea invita factum esse carebit effectum. PP. VIII. „Id. Sept. Diocletiano V.¹³ et Maximiano III. Coss.“¹⁴”

ITEM ALIA EOD. LIBRO ET CORPORE:

„Imp. Carus et Numerianus AA. Aurelio. Cum frandis studio transactionem interpositam esse dicas, quod inter vos gestum est infirmat iuris auctoritas. (Et „reliqua.) PP. VI. Idus Decembr. Caro et Carino Consulibus.“¹⁵”

Ergo si leges servantur et custodiuntur principum statuta, pactionem, de qua locuti sumus, manifestissimum est nullas vires habere. Nam hoc loco THEODOSIANI LEGEM DE PACTIS pro hoc credidi inserendam, quia initium ipsius constitutionis tale est, ut dicas¹⁶:

„Si adversum pacta vel transactiones, quas libero arbitrio et voluntate confecit, putaverit esse veniendum, et poenam reddat, et emolumenta perdat, et infamiam incurrat.“¹⁷”

sed ille, qui liberum arbitrium habuit, non ille, qui invitatus fecit, et faciendi voluntatem¹⁷ non habuit.

II Secundo loco me consulendum sub hac voce duxisti, ut diceres divisionem in castello sic factam a marito mulieris ipsius, ut illa nesciente domus cum membris suis vel hospitibus circumiectis divisa sit sine conscientia uxoris. Si ea praedictus maritus fecerit nulla aequalitate servata, nulla compensatione in omnibus custodita, ad haec verba ex legum constitutio-

1) primo ordineque Coni. in margine Par. 86. 2) Vid. infr. Th. C. const. in. f. h. c. 3) ac si Colon. 1590. 4) p. Chr. a. 196. 5) In hui. L. inscript. apud Iust. (L. G. C. de pact.) omittitur rō Iuliae. 6) vv. ab invititis in I. C. non leguntur. 7) I. C. inserit vel contra bonos mores. 8) V. a I. C. abest. 9) VI. ita S. et B. IV. I. C. VI. ex Par. 86. proficiscitur: abest a reliquis edd. 10) I. C. Balbino. 11) p. Chr. a. 213.

12) p. Chr. a. 226. cfr. L. 9. I. C. de pactis. 13) V. agnoscit unica Par. 86. et in Cons. et in Cod. Gregor. quam S. et B. secuti sunt. legendum est IV. cfr. Relandi Fast. Cons. p. 262. 13*) p. Chr. a. 290. 14) p. Chr. a. 283. 15) dicas Opp. 77. 84. Colon. 78 Gen. 86. dicat Par. 86. quam secutae sunt recent. edd. 16) L. 3. Th. C. de pact. et transact. L. 41. I. C. de transact. 17) liberam volunt. Par. 86.

ne respondi maritum in negotiis uxoris sine mandato non recte aliquid definire: nec posse aliquid firmum et¹⁸ stabile esse quod sine conscientia uxoris de rebus uxoriis visus fuerit transegisse; praesertim si doceatur inutilis esse et sine aequalitate vel compensatione ipsa divisio. Notum est quod etiam si mandato uxoris niteretur, et fraudulenta divisio vel minus aequalis posset ostendi, vacua et inanis specialiter remaneret. Adde quod sine uxoris conscientia maritus dicitur defuisse, qualem poterit habere virtutem? aut quid valebit, cum primum hoc refragari voluerit? Sed ne forte dicat Amplexa es divisionem et acquievisti rebus divisis, respondendum est legaliter, et pro omni veritate hoc specialiter habendum, quia etiam inter maiores personas et legales, si fraudulenta divisio facta probetur, legibus rescinditur, et a iudice divisio ipsa, aestimantibus magnis viris, ad meliora reducitur: et facta compensatione firmior divisio constituitur sicut lex infra¹⁹ scripta evidenti lectione declarat. EX CORPORE GREGOR. LIBRO III.: „Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae²⁰ Se- „verae.²¹ An divisio, quam iam factam esse proponis, „convelli debeat, rector provinciae praesente parte di- „versa diligenter examinabit: et si fraudibus eam non „caruisse perspexerit²², quando etiam maioribus²³ in²⁴ „perperam factis divisionibus soleat subveniri, quod „improbum atque inaequaliter factum esse constiterit, „in melius reformabit. PP. XVII. Kal. Iul. ipsis VI. et „Constantio²⁵ III. Coss.”

ITEM ALIA EODEM LIBRO ET CORPORE:

„Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aproniae „Mammae. Si divisio inter te et sororem tuam non „bona fide facta est, etiam citra principalis²⁶ restituti- „onis auxilium, quod etiam maioribus tribui solet, ad „aequitatis temperamentum reformari potest, etc. PP. „VI. Kal. Iul. Maximiano II. et Aquila Consulib.²⁷”

III. Tertio loco vel capite interrogandum me specialius²⁸ consuisti, utrum contra iudicium iri possit, quod adversus maritum in causa mulieris prius datum est, eo quod mandato usus fuerit uxoris suae, et in causa ipsa victus abscesserit, et contra eum iudicium prolatum fuerit. Addidisti etiam quod mandatum neque gestis legaliter fuerit allegatum, nec satisfactorem dedisset ille ipse procurator ab uxore factus, et sic causam dixisset, quam agebat²⁹. Quod si verum est, illud iudicium dici non potest. sed nec iudices sine verecundia et turpitudine erunt, qui personam in ipso

litis initio non inquisierunt, sicut est legitimum³⁰: nec fecerunt ut satisfactorem daret procurator, quod et consuetudinis est et re vera legaliter observatur. ac praeterea si hoc factum non est, nullam personam habuit litigandi. sed nec illi potuerunt in causa proferre iudicium, ubi fuit³¹ iudicatoria, inanis et nulla persona. Quid potest esse miserius? quid abiectius? quid legibus sic contrarium, ut ingrediatur audientiam, sedentibus iudicibus, ille, qui nullam in se habeat firmitatem, et citra legum solemnia vanas actiones intendant? Respice leges subter adiectas: tunc intelliges, quod qui mandato utitur satisfactorem dare debet. Sed in illo mandato hoc futurum est, ubi aut verbo mandatur, aut gestis epistola mandati non³² legitur allegata. Ergo testimonium legum, sicut iam dictum est, sequentium diligenter attendite. Sic agnosceitis iudicium stare non posse, ubi ad agendum solemnitas persona, id est solemniter ordinata, ingressa non fuerit. EX PAULLI SENTENTIARUM LIB. I.:³³

„Voluntarius procurator, qui se negotiis alienis offert, „rem ratam dominum habiturum cavere debet.”

ITEM ALIA EODEM LIBRO ET CORPORE:³⁴

„Actoris procurator non solum absentem defendere. sed „et rem ratam dominum habiturum satisfacere cogitur.”

ITEM ALIA EODEM LIBRO ET CORPORE:³⁵

„Petitoris procurator rem ratam dominum habiturum. „desiderante adversario, satisfacere cogendus est; quia „nemo in re aliena idoneus est sine satisfactione.”

ITEM ALIA EODEM LIBRO ET CORPORE:³⁶

„Si satis non det procurator absentis, actio ei absentis „nomine non datur.”

Quid apertius, quam leges supra scriptae declarant, quod nulla actio per procuratorem sine satisfactione intendi potest aut proponi? Ergo si actio non datur illi procuratori, qui satis non dederit, quomodo poterit³⁷ dici aut nominari iudicium, ubi accusationis³⁸ vestigium nullatenus invenitur? Quid testificantur principes per constitutiones innumeras, nisi nulla esse debere iudicia, ubi procurator satisfactionem non dederit, aut rem ratam dominum habiturum evidentissima sponsione firmarit? Attentus audi quid loquitur lex subter adiecta: tunc intelliges cadere iudicia, quae sine procuratoris satisfactione fuerint omnino prolata. EX CORPORE THEODOSIANI LIB. II.:³⁹

„Impp. Valentinianus et Valens AA.⁴⁰ Commune negotium et quibusdam absentibus agi potest⁴¹, si praesentes rem ratam dominum habiturum cavere⁴² sint

18) et abest opp. 77. Col. 78. Gen. 86. 19) Sumpta est ex h. leg. L. 3. I. C. commun. utr. iudic. 20) I. C. AA. et Aureliae ap. Hal. vero et CC. absunt ita quoque 19) Aureliae omissa Hal. et Cont. in I. C. leg. 21) Septimiae Gregor. Cod. in edd. Cui. 66. et Gen. 86. et pleraeque I. C. editt. Alios vero legere Mauro, alios Severo in I. C. notavit Charond. 22) prospexerit Par. 86. 23) quamvis maioribus in perperam factis divisionibus non soleat subveniri, tamen quod Gregor. Cod. in edd. Cui. 66. Par. 86. et Gen. 86. 24) in abest Opp. 77. 84. Col. 78. Gen. 86. 25) Constantino Gregor. Cod. in edd. Cui. 66. et Gen. 86. Par. 86. sed in margine Constantio.

26) principale Greg. Cod. Lgd. 60. Par. 86. 27) p. Chr. a. 286. 28) specialibus Gen. 86. 29) quam agebat abest Par. 86. 30) legum Par. 86. 31) procuratoris inseruit B. ex Par. 86. aliae edd. hoc verbum omittunt mihi glossema esse videtur. 32) non abest Par. 86. 33) lib. I. tit. III. §. 3. 34) lib. I. tit. III. §. 4. Val. Fr. §. 336. 35) lib. I. tit. III. §. 5. 36) lib. I. tit. III. §. 6. 37) potest Gen. 88. S. B. 38) satisfactionis con. S. 39) L. 2. Th. C. de cognitore et procurat. L. 2. I. C. de consort. eiusd. lit. 40) I. C. add. Sallustio PP. 41) I. C. post litem legitime ordinatam etiam quibusd. absent. in solidum agi sine mandato potest. 42) Th. C. parati sint.

„parati, vel si, quod⁴³ ab his petitur, iudicatum solvi
„satisfactione firmaverint. PP. VI. Id. Decembr. divo
„Ioviano et Varronio⁴⁴ Coss. 45”

ITEM EODEM LIBRO ET TITULO:⁴⁶

„Imp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA.
„Pancratio Pf. P. In principio quaestionis persona in-
„quiri debet⁴⁷, utrum ad agendum negotium mandato
„utatur accepto. Quibus rite et sollemniter constitutis,
„potest esse sententia: praeteritis autem his nec dici
„controversiae solent⁴⁸, nec potest esse iudicium, etc.
„Dat. prid. Non. Apr. CP. Antonio⁴⁹ et Syagrio
„Coss.⁵⁰”

IV. In dei nomine⁵¹ quid tractari aut observari
debeat, quoties pacta inter partes emissa fuerint, si
condiciones tales interponantur, quae nec legibus, nec
rationi conveniunt. Quid agere aut obicere adversa-
rio debeas, lectionibus subter annexis poteris eviden-
tius informari, quod⁵² tantum de⁵³ dubiis rebus pa-
cisci possumus. de rebus enim certis et incertis et
futuris⁵⁴ aut de crimine transigi nulla paenitus ratione
potest. PAULLI SENTENT. LIB. I. TIT. DE PACT. ET CON-
VENTIONIBUS VEL TRANSACTIONIBUS: 55

„Functio dotis pacto mutari non potest; quia privata
„conventio iuri publico nihil derogat.

„In bonae fidei contractibus pactum conventum alio
„pacto dissolvitur: et, licet exceptionem pariat, repli-
„catione tamen excluditur” EODEM LIB. ET TITULO.⁵⁶

Enimvero si de re iudicata aliqua pactio interponatur,
stare legibus non potest. Ad quam pactionem exclu-
dendam harum Paulli sententiarum proferes lectionem:
„Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa in-
„terponatur, servari non potest:” LIB. I. TIT. DE TRANS-
ACT. 57

ITEM EODEM LIB. ET TIT.⁵⁸:

„Neque contra leges neque contra bonos mores pa-
„cisci possumus. De criminibus propter infamiam ne-
„mo cum adversario pacisci potest.”

IDEM LIB. III. TIT. DE INSTIT. HERED. 59:

„Pacta vel⁶⁰ condiciones contra leges vel decreta prin-
„cipum vel bonos mores⁶¹ nullius sunt momenti.”

EX CORPORE HERMOGENIANI TIT. DE PACT. ET TRANSACT.:

„Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Sevastiano. 62
„Neque ex nudo nascitur pacto actio. neque si contra
„bonos mores verborum intercessit obligatio, ex his
„actionem dari convicit, et reliqua. PP. IV. Kal. Iun.
„iisdem Coss.”

ITEM EODEM CORPORE ET LIB. 63:

„Iidem AA. et CC. 64 Flavio Rumitalo. (inter cetera, et
„ad locum :) Pactum neque contra bonos mores, neque
„contra leges emissum valet et reliq. PP. Id. AA. 64”
„Coss.”

ITEM EODEM CORPORE ET TIT.:

„Iidem AA. et CC. Zeuxiano⁶⁵ Antonino. Pacto trans-
„actionis exactio iudicati non tollitur. Unde si pater
„tuus condemnatus iudicio post transegit et solvit, so-
„lutione magis, quam transactione, tuum defende ne-
„gotium, et reliq. PP. XVIII. Kal. Iun. ipsis AA.
„Coss.”

V. In dei nomine quid tractari debeat, quotiens
adversarius aliqua sibi direpta, sublata, proposita in-
tendit actione reposcere. Primore in loco debet per-
sonam suam, quae sit ad repetendum idonea, eviden-
ter ostendere: et dum claruerit eum ad repetendum
personam habere legitimam, in genere actionis quid,
aut quantum, aut quas species, in modum et mensu-
ram, vel summam et quantitatem debet specialiter
designare et indubitanter exprimere. Quae universa
secundum leges subter annexas hi, qui iudicaturi sunt,
petitorem implere compellunt: qui si aut neglegere⁶⁶,
aut satisfacere legibus fortasse nequiverit, causam per-
dat, secundum leges subter annexas. Quibus modis
causa petitor cadat⁶⁷, leges LIB. I. PAULLI SENTENT. TIT.
DE EO QUI CAUSA CADIT⁶⁸ ita:

„Causa cadimus aut loco, aut summa, aut tempore,
„aut qualitate. Loco, alibi: summa, in⁶⁹ repetendo:
„tempore, ante petendo: qualitate, eiusdem rei spe-
„ciem meliorem postulando⁷⁰.

ITEM LIB. I. PAULLI SENTENT. SUB TITULO SI HEREDITAS, VEL
QUID ALIUD PETATUR⁷¹:

„Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos
„pertinet: alioquin plus petendi periculum incurri-
„mus, et causam perdimus.”

EX CORPORE HERMOGENIANI, TITUL. DE CALUMNIATORIBUS
ET PLUS PETENDO:

„Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Drex-
„tro. (inter cetera et ad locum:) Si tutor vel curator
„plus petierit, causa cadit. Quod cum factum esse
„dicas, frustra a nobis remedium quaeris: quia te ra-
„tio iuris impugnat. PP. IV. Id. Decembr. Nicomedia.
„Constantio et Maximo Coss. 72”

IDEM EODEM CORPORE:

„Et iisdem⁷³ AA. et CC. Claudio Menandro. Quoties-

43) I. C. quid. 44) Varroniano Par. 86. Gen. 86. et Th. C. edd. secuti sunt S. B. 45) p. Chr. a. 364. 46) L. 3. Th. C. de cognitor. et procuratt. L. 24. I. C. de procuratt. secundo loco constitutio, sed excerpta reperitur. 47) Th. C. debet inquiri. 48) solent om. G. 86. 49) Ita Lgd. 66. Cui. opp. 77. 84. Par. 86. Antonino G. 86. et editi. Th. C. secuti sunt S. B. 50) p. Chr. a. 382. 51) nomina dei Cui. opp. 77. 84. 52) quia Par. 86. quod reliquae add. 53) de abest ab edd. atque a S. appositum est. 54) et incertis futuris Gen. 86. nec incertis futuris S. conl. Fortasse legendum: nec incerta futuris. 55) lib. I. tit. I. §. 6. 56) lib. I. tit. I. §. 2. cfr. Arndts. ad h. l. not. 4. 57) lib. I. tit. I. §. 5.

cfr. Arndts. ad h. l. 58) lib. I. tit. I. §. 4. et 7. 59) lib. III. tit. IVb. §. 2. 60) Vv. pacta vel non habent Paulli edd. 61) Paulli edd. ad iic. v. adscriptae. 62) Sebastiano Lgd. 66. Par. 86. Hermog. Cod. I. C. in L. 24. de liberali caus. 63) titulo conl. S. 64) et CC. omitt. Lgd. 66. Par. 86. Hermog. Cod. 64) PP. iisdem AA. Hermog. Cod. in edd. Lgd. 66. Par. 86. et Gen. 86. 65) Zotiano Hermog. Cod. in tribus edd. citt. 66) negligere Gen. 86. S. B. legendum quae si aut neglexerit. 67) cadit Par. 86. 68) lib. I. tit. X. 69) in abest Par. 86. cfr. quoque Arndts ad h. P. l. 70) postulantes Par. 86. cfr. Arndts. ad Paul. l. c. 71) lib. I. tit. XIII b. §. 5. 72) p. Chr. a. 294. 73) li-

„cumque ordinatis actionibus aliquid petitur, ideo petitor cogitur specialiter genus litis edere, ne plus debito, aut eo ⁷⁴ quod competit, postuletur. Sive itaque fideicommissum, sive fundus, sive pars fundi, sive domus, sive pars domus, sive debitum, aut quodcumque petatur, specialiter designari debet petitionis summa vel quantitas, cum genus litis editur. Si quis igitur ⁷⁵ plus ab ⁷⁶ eo, quod ei competit vel debetur, petierit, rem et causam, de qua agitur, perdit. Plus enim petitur, sicut responsis prudentum continentur, summa, loco, tempore, causa, qualitate, aestimatione.”

Unde ⁷⁷ istius lege rescripti excipe adversarium apud iudicem competentem; quem si iudex plus petiisse perspexerit, extinctis adversarii tui petitionibus, pro partibus tuis sententiam dicet ⁷⁸. PP. Mediol. XII. Kal. Aprilis, Tusco et Aquilino Coss. ⁷⁹

Hic require, qualiter actionis editio ⁸⁰ pulsato fiat.

VI. Iuvante deo quid tractari debeat adversus eum, qui se heredem dicit alicuius, aut ad se hereditatem personae cuiuslibet aestimat posse competere. Et dum agere forsitan tentaverit, primore in loco debet evidenter ostendere se personam habere legitimam: et hoc dum ostenderit, ut iuris legumque dictat auctoritas, genus actionis edere debet, in quo manu sua subscribat; quo dato genere actionis, acceptis triduanis iudiciis ⁸¹, quarto die respondeat adversarius suus, ut leges praecipiant, responsionibus salvis pulsato, quae de iure et legibus suffragantur; salva etiam actione calumniae; quia dum calumniator qui pulsatus ostensus fuerit, qualis sit poena calumniae, legibus subter annexis ostenditur: sic tamen, ut ipse probet, quemadmodum sua interest, et ostendat ad se universa, quae repetit, pertinere. Illud praecipue summa cum cautela observari oportet, ut, si adversarius scripturam aliquam donationis ostenderit, et primore in loco fidem faciat scripturae; quam dum fecerit, in eadem munificentia singulae quaeque res si scriptae fuerint, quae donantur, sicut leges iubent, valet facta donatio: et si eas dum vixit in bonis suis habuit, aut eius iuri vel dominio competebant, aut si lite contestata de hac luce migraverit. Quae universa qualiter, et quibus modis adstruere, defensore ⁸² vel adversario divinitatis auxilio resistere debeas, inferius continentur adscripta. Et ne forte dicat adversa pars, aliqua sibi principali

rescripto aut praeceptione fuisse concessa, ad huius mali ⁸³ versutiam potest pulsatus modis omnibus replicare, principem ea semper velle concedere, quae legibus rationique conveniunt ⁸⁴: quia causa, quae nullam de legibus sortitur firmitatem, in praedictum alterius a principe non potest sumere firmitatem; sicut idem inferius declaratur.

„Petitio hereditatis, cuius defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur: LIB. I. SENTENT. TIT. 6. SI HEREDITAS VEL QUID ALIUD PETITUR ⁸⁵”

„Qui petit hereditatem, ipse probare debet ad se magis, quam ad eum, qui possidet, sive ex testamento, sive ab intestato, pertinere.” IDEM EOD. LIB. ⁸⁶ SENTENTIARUM RECEPTARUM, EODEM TITULO SI HEREDITAS, etc. ⁸⁷”

„Eas res, quas quis iuris sui esse putat, petere potest: ita tamen, ut ipsi incumbat necessitas probandi eas ad se pertinere.” IDEM EOD. LEGES LIB. ET TIT. ⁸⁸ IV. ⁸⁹

„In petitione hereditatis ea veniunt quae defunctus mortis tempore dereliquit ⁹⁰, vel ea quae post mortem ante aditam hereditatem ex ea quaesita sunt.” EOD. LIB. ET TIT. SI HEREDITAS VEL QUID ALIUD PETITUR. ⁹¹

LIB. II. SENT. PAULLI TIT. EX EMPTO ET VENDITO: ⁹²

„Heredibus debitoris adversus creditorem, qui pignora vel fiducias distraxit, nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa sit.”

LIB. III. PAULL. SENT. TIT. DE LEGATIS: ⁹³

„Post diem legati cedentem actio, quae inchoata non est, ad heredem non transmittitur.”

Item qualiter donatio fieri debeat, EX CORPORE HERMOGENIANI, TIT. DE DONAT. INTER VIR. ET UXOR.

„Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Septimio Sabiniano. ⁹⁴ Cum de bonis tuis partem quidem tertiam penes te retinuisse, partem vero tertiam in eum, quem tu in potestate habebas, ac tertiam in emancipatum donationis titulo contulisse commemorares, non est iuris incerti, in eum quidem, qui in sacris familiae tuae remanet, destinationem magis paternae voluntatis factam, quam perpetuam donationem pervenisse: nec in emancipatum transmittam, si generaliter idem pater ⁹⁵ tertiam bonorum donasti; quia generaliter bonorum portionem donare non posses ⁹⁷,

dem omissio et con. S. ⁷⁴) ne plus ab eo Cui. Obs. VII. 28., omittit ibi hoc rescriptum referens verba sive... aestimationis, sine dubio quod pro Icti verbis ea habuit. Receptum tamen ea in editt. corp. Hermog. In editione Berol. typographico procul dubio errore verba denuo quasi Icti relata sunt. ⁷⁵) itaque Par. 86. ⁷⁶) ab delendum esse censet S. ad Hermog. ⁷⁷) instructus inserit Par. 86. et in Cons. et in Cod. Hermog. ⁷⁸) unde istius lege... dicit puto haec verba esse Icti, et sequentia PP. — Coss. ponenda post aestimatione. Verba hic require etc. tunc ad totum cap. 5. trahenda forent. ⁷⁹) p. Chr. a. 295. ⁸⁰) edito Par. 86. cautio a pulsato eadem in marg. ⁸¹) iudiciis Col. 78. Gen. 86. ⁸²)

et defensori con. S. puto legendum: adstruere defensionem (defensori) vel. ⁸³) huiusmodi Par. 86. secuti sunt S. B. ⁸⁴) convenient fortasse legendum. ⁸⁵) lib. I. tit. XIII b. §. 4. ⁸⁶) eodem libro et titulo. Eas Par. 86. ⁸⁷) lib. I. tit. XIII b. §. 6. ⁸⁸) lib. I. tit. XIII b. §. 7. ⁸⁹) IV. delendum censet S. ⁹⁰) reliquit Paull. edd. ⁹¹) lib. I. tit. XIII b. §. 1. ⁹²) lib. II. litt. XVII. §. 12. ⁹³) lib. III. tit. VI. §. 3. ⁹⁴) Haec constitutio minus plene legitur L. 11. I. C. de donat. in inscript. pro Septimio Sabiniano habet Sabino (al. Sabiano) subscribitur ibi II. K. ind. Maii. ⁹⁵) Fortasse legendum perfectam. ⁹⁶) eidem partem Hermog. Cod. in edd. Cui. 66. Par. 86. et Gen. 86. ⁹⁷) portionem donari non posse Par. 86. portio dona-

„cum singulae res nominari debeant, quae donatione, emancipatione⁹⁸ vel in iure cessione transferuntur, et reliqua. Dat. prid. Kalend. Maii, Heraclea, ipsis „AA. Coss.”

IDEM EOD. LIB. ET TIT.:

„Imp. Diocletian. et Maximian. AA. Cretiano Maximo. Nec venditio donationis causa bonorum omnium valet: sed rerum singularum nominatim donatio, facta capit effectum, et c. Dat. VIII. Kal. Ianuar. „Caesarib. Coss.”

Item leges, legatum, si per codicillos dimissum fuerit, sine testamento valere non posse. EX CORPORE HERMOGENIANI TIT. DE DONAT. INTER VIR. ET UXOR.:

„Iisdem⁹⁹ AA. et CC. Aurelio Altino. (inter cetera et ad locum:) Codicillis autem sine testamento legatum, nec adimi, nec dari potest. Datum sub die VIII. Kal. Ianuar. Nicomedia. CC. Coss.”

Item leges, qua poena calumniatores plectendi sint.

EX CORPORE HERMOGENIANI TIT. DE CALUMNIATORIB.:

„Imp. Diocl. et Max. AA. Quintiano: Tibi magis, quam adversario, qui per calumniam petit, contra quem supplicas¹⁰⁰, iudicio tutelae convenit excipere¹ actionem, ad quam respondere debes; quippe si per calumniam hoc eum facere confidis, remedio reprobationis initio postulatae, calumniae decimae partis² eius, quod petit³, tibi⁴ condemnari eum desiderare potes. PP. Kalend. 5 Novembr. AA. Coss.”

Item leges, qualiter petitor probare debeat quod intendit, non ab adversario instrui. EX CORPORE HERMOGENIANI TIT. AD EXHIB.:

„Imp. Dioclet. et Maximian. AA. Aurelio Diogeni. Nimis grave est quod petitis, urgeri ad exhibitionem partem adversam⁶ eorum, per quos sibi negotium fiat. Unde intelligitis, quod intentiones vestras⁷ proprias afferre debeatis⁸ probationes, non adversum se ab adversariis adduci. PP. Kalend. Maii, AA. et CC.⁹ Coss.”

IDEM EODEM CORPORE TITUL. UBI AGI DEBEAT:

„Imp. Diocletian. et Maximian. AA. Flavianae. (inter cetera et ad locum:) Quaecumque ad te pertinentia detineri¹⁰ dicis ab his, quorum meministi, vel probaveris¹¹ tibi deberi, praeses provinciae restitui providebit. PP. VII. Id. Ianuar. AA. Coss.”

IDEM EOD. CORPORE TIT. DE INSTRUM.:

„Imp. Diocletian. et Maximian. AA. Iulio Pancratio. (inter cetera et ad locum:) Omissis itaque istiusmodi moris, si intentionem suam incipiat adversarius, us tuus implere, praescriptionibus¹² temporis vel alterius et tu causam magis tuam defende, habens securitatem victoriae¹³, si quod intendit adversarius tuus, probationibus implere non possit. PP. DD. Diocletian. V. A. ¹⁴ et Maximian. A. Coss. ¹⁵

Item leges, quod scriptura, quae nullam de legibus habeat firmitatem, firmari a principe non debet. ¹⁶ EODEM CORP. TIT. DE TESTAMENT.:

„Imp. Diocletian. Maximian. AA. Aurelio Secundino Optioni. (inter cetera et ad locum:) Scriptura, quae nec iure, nec legibus consistit, nec a nobis hanc confirmari¹⁷ convenit; quippe cum beneficia citra cuiusquam¹⁸ iniuriam petentibus decernere minime solemus. PP. VII. Kalend. Novemb. Martianopoli, CC. Coss.”

Item leges, qualiter quod actor habuit, hoc eius heredi possit competere. EX CORPORE HERMOGENIANI TIT. DE SUCCESSIONIBUS:

„Imp. Diocletian. et Maximian. AA. Aurelio Asterio. (inter cetera et ad locum:) Si secundum edicti formam testamentum obsignatum¹⁹ extitit, bona, quae, cum moreretur actor²⁰ tuus, eius fuerunt, sollenniter petes²¹, et reliq. PP. III. Kal. April. Sirmio, CC. Coss.”

IDEM EODEM CORPORE, TITUL. DE PACT. ET TRANSACT.²²:

„Imp. Dioclet. et Maxim. AA. Eusebio. (inter cetera et ad locum:) Manifesti atque evidentis iuris est, antequam cereret vel pro herede gereret vel bonorum possessionem peteret defuncta²³, successionem eam non potuisse ad heredes suos transmittere. PP. X. Kal. Mart. iisdem AA. Coss.”

Item leges, qua poena calumniatores plectendi sunt LIB. I. SENTENT. TIT. DE CALUMNIATOR.²⁴:

„Calumniosus est qui sciens prudensque per fraudem, negotium alicui comparat.”

IDEM LIB. V. TIT. DE PRIVAT. ET PUBL. IUDIC.²⁵:

„Omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectendi sunt.”

VII. Quantum ad nos delatae pactionis textus in-

ri non potest Hermogg. tres citt. 98) mancipatione Hermogg. tres citt. 99) iidem S. B. 100) Tibi ... petit supplicas, contra quem iud. Par. 86. Hermog. Cod. in edd. Par. 86. et Gen. 86. sibi ... petit supplicas * Iudicio Hermog. Cod. in ed. Lgd. 66. Etiam in Cuiac. Obs. VII. 5. haec lex incipit: Iudicio etc. 1) excipi Par. 86. Hermog. Cod. in tribus edd. citatis. Cuiac. Obs. VII. 5. 2) in decimam partem Obs. VII. 5. Hermog. Cod. in edd. Lgd. 66. et Par. 86. decimae partis in decimam partem Hermog. Cod. in ed. Gen. 86. 3) petiit Obs. VII. 5. Hermog. Cod. in edd. Lgd. 66. et Gen. 86. competit Paris. 86. in Cons. et Hermog. Cod. 4) tibi deest in Hermog. Cod. Par. 86. 5) XI. Kal. Obs. VII. 5. Par. 86. Hermog. Cod. in tribus edd. citt. 6) diversam Paris. 86. 7) Sic Cui. opp. 77. 84. Gen. 86. intentioni vestrae Par. 86. S. B. intentignis vestrae Hermog. Cod. in tribus edd. citt. fortasse legendum ad intentiones vestras. 8) debetis Lgd. 66. Par. 86.

in Hermog. Cod. 9) et CC. omittit. edd. in duab. Herm. Cod. edd. citatis. 10) quae detineri Hermog. Cod. in edd. Lgd. 66. et Par. 86. 11) meministi, probaveris, vel Hermog. Cod. in tribus edd. citt. 12) praescriptionibus Par. 86. 13) securitatem. victoria est, si Hermog. Cod. in edd. Lgd. 66. et Gen. 86. 14) A. V. S. B. 15) p. Chr. 293. 16) firmari hanc a principe non debere Par. 86. 17) Scripturam ... a nobis confirmari Hermog. Cod. in trib. edd. citt. 18) cuiusdam Cui. opp. 84. Par. 86. sec. est B. 19) signatum Paris. 86. et Hermog. Cod. in trib. editt. citt. 20) auctor Hermog. Cod. in trib. edd. citt. 21) petis Hermog. Cod. in iisd. edd. 22) Cuiac. hanc constt. posuit in tit. de success. in ed. Lgd. 66. Par. 86. 23) defuncto Hermog. Cod. in Lgd. 66. et Gen. 86. defunctam Hermog. Cod. in ed. Par. 86. 24) lib. I. tit. V. §. 1. 25) comparat. Et in priv. et in publ. iud. omnes S. con. cfr. Paull. lib. I. tit. V. §. 2. et

sinuat, potius contra bonos mores carthola ipsa litigii seminarium propagavit, quam tum utili deliberatione assurgentium iurgiorum scandala resecauit. Dignoscitur itaque calliditas dictantis non habuisse prudentiam. Dum igitur contra legum iurisque ordinem veniens iustam arbitrii ignoravit custodire mensuram, quae tanta duarum personarum dignitas potuit reperiri, aut quae intra regionem tanta fuit defectio iudicantium, ut nec triumphale iudicium etiam de rebus iudicatis male paciscentium non tam electio, sed, quod verius²⁶ constat, facilitas eligeret²⁷? de rebus enim iudicatis soli principi et contra iudices licuit iudicare; aut si ita convenerat, ut iudicii vinculum solveretur. Ergo pactio ipsa iudicii ordinem et constitutionem infirmat, quae discingit²⁸, quod tamen non paciscendo, sed donando fieri potuisset, secundum sententiam Pauli Iuridici, cuius sententias sacratissimorum principum scita semper valituras, ac divalis constitutio²⁹ declarat³⁰. PAULLI SENT. I. LIB. DE PACT. 30*:

„Nec contra leges, nec contra bonos mores pacisci possumus.”

ITEM EOD. LIB. ET TIT. 31:

„Pactum contra ius aut constitutiones aut S. C. interpositum nihil momenti habet.”

ITEM EX CORPORE PAULLI DE PACT. ET CONVENTIS 32:

„Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, servari non potest³³.”

Intelligis memoratae pactionis constitutionem iuridici auctoris³⁴ sententiis vacuum. Quid, inquam, ulterius requirendum? Dicit pars adversa, pacti sumus libero arbitrio, nullo cogentis imperio, tibi et bonis moribus constat³⁵. Si certum, non contra iussa et senatusconsulta, quae iudicata sunt prius, effectui contradantur: et de his, quae alterationi superesse noscuntur, sit dignus³⁶, ac legalis numerus iudicum, qui cuncta lata sententia moderata ratione³⁷ discingat. Certe si necesse est rusticis improbisque moribus aliquid amplius satisfieri, ipsi duo, quos³⁸ praefata carthola nominavit, sub praesentia electarum personarum, defensore quoque adhibito, appellentur, ut, si praesumunt aut putant iustum vel legale, audiant quae partes iurgantium crediderint intimanda: et, si ipsius cartholae, quae iam dignoscitur iuris formulis vacuata, modum aestimant se supplere, promant de agnitis legis sententiam. Tunc et ipsi sentient quid sit temeritas iudicantis, ubi minor numerus post maiorem, praeterea et religiosorum, quos non summi pontificatus honor attollit, contra res iudicio terminatas praesumpserit ferre sententiam: ac, si destiterint, conte-

statio allegetur, illos aut differre, aut non praesumere, aut electionem impleant paciscentiam. Demum si quae in contentionem veniunt, aut ampliori numero iudicum, aut summae potestatis sunt arbitrio decernenda. Deinde vero quod minime fuerat necessarium consultationem nostram tuis utilitatibus sciscitari³⁹, si avus maternus nepoti aliqua contulisse noscatur, utrum in iure eius manere debeant, an matri in possessione sua consorti persuasionibus lubricis imputari, pro eo fortasse, quod usufructuaria⁴⁰ de proprietate filii constituta, ac si filiae proprium vel cuilibet extraneo aliquid reliquisset, domino de facultate sua testari non licuit. Cumque etiamsi pater filii superesset, nec ad ipsum ab avo materno quod nepoti collatum fuerat, pertineret: ut etiam⁴¹ C. Th. declarat auctoritas. Quod tamen superfluum penes electas magnificasque personas fieri iudicamus: sed necesse est, ut ignorantia rusticitatis, vel tergiversationis iniquitas directis semper oblationibus comprimatur. EX THEODOSIANI LIB. IX. 42 SUB

TIT. DE MAT. BON. ET MAT. 43 GEN. CRETIONE SUBLATA:

„Impm. Honor. et Arcad. AA. Florentio praef. urb. (ad locum:) Quicquid avus, avia, proavus, proavia, nepoti, nepti, pronepoti, pronepti cuiuslibet tituli largitate contulerint, id est, testamento, fideicommissis, legato, codicillo, donatione, vel etiam intestati successione, pater filio filiaeve⁴⁴ integra illibataque custodiat. Dat. prid. Id. Octob. Mediolano, Olibrio et Probino Coss. 45”

Luce clarius constitit patri factum⁴⁶, nec matri usum obesse, ut de reliqua facultate possessionem debitam consequatur: et circa nepotem munus avaticum perpetua liberalitate mansurum. Hoc et consultorum iura declarant, quae necessarium tractatui nostro non duximus adhiberi.

VIII. Adde dum⁴⁷ sollicitudinis tuae cura tractavit, ut de effractoribus, et manifesto crimine comprehensis quam iudex debuit ferre sententiam, tractatus nostri pagina declaret; aut si maritus, quem iudiciariae potestatis cingit auctoritas, de servis, qui res uxorias manifesto crimine abstulisse convicti sunt, peremptoriam debuerit ferre sententiam, quasi id oblici possit, in propria causa quis iudicet stulte; huic lex divorum principum, quae infra legitur, opponenda, maritum illa tantum negotia uxoris velut extraneum auctorem prosecuturum, quae procuratio emissa perscripserit⁴⁸. EX CORPORE THEODOSIANI:

„Impm. Theodosius, et Arcadius, et Honorius AA. Vitori proconsuli Aslae 49. Procurator, licet maritus sit, id solum exequi debet, quod procuratio emissa

Arndts ad h. l. 26) *ver. dici const.* Par. 86. B. S. 27) *eligisset* Par. 86. 28) *puto legendum atque disc.* 29) *cfr. l. 2. Th. C. de responsis prudent.* 30) *de-* *claravit* Par. 86. 30*) *lib. I. tit. I. §. 4.* 31) *lib. I. tit. I. §. 4 a.* 32) *lib. I. tit. I. §. 5.* 33) *cfr. Arndts ad h. l.* 34) *actoris* Col. 78. 35) *sibi bonis moribus constet* Par. 86. 36) *si dignus* Par. 86. *sit dignus* Col. 78. S. B. 37) *moderati. ne* Par. 86. 38) *quos quasi praefata* Par. 86. 39) *sciscitaris* S. C. 40) *usufructuaria mater sit de* Par. 86. 41) *Hoc*

etiam Par. 86. 42) *lib. VIII. mavult. S. scil. legitur* haec const. L. 7. Th. C. VIII. 18. L. 2. I. C. de bonis maternis. 43) *Sic Colon. 78. Gen. 86. S. B. mat. et bon. Opp. 84. Par. 86.* In I. C. desunt in inscript. verba: *cretione sublata*, in Th. C. leguntur in subscript. et in Th. C. et I. C. *Dat. Idib. Octbr.* 44) *filiaeve* Par. 86. 45) *p. Chr. a. 395.* 46) *pate factum* Par. 86. S. B. 47) *Addendum* cj. S. *At dudum* cj. Roeveri in Diss. ap. Oelrichs Thes. Vol. I. Tom. I. 48) *Legendum praescripserit* v. const. sequ. in f. 49) *Th. C. II. 12. 4.*

praescripserit. Dat. V. Kal. Iul. Theodosio A. III. et Abundantio Coss. 50"

„Agnoscis maritum velut extraneum causam uxori-
am prosecutum. Agnoscis 50^a iudicem de manifestis reis non
potuisse tardare sententiam. ITEM EX CORPORE THEODO-
SIANI LIB. IX. TIT. DE ACCUSATIONIBUS ET INSCRIPTION.

„Imp. Arcadio et Honorio AA. Ne diversorum crimi-
num rei, vel desidia iudicum, vel quadam levitatis 51
ambitione, per provincias detenti in carcerem crude-
lius differantur, moneantur omnes iudices productos
e custodiis reos discussioni 52 debitae subiicere 53: et
quod leges suaserint, definire. Datum III. Non. Aug.
CP. Arcadio III. et Honorio 54 Coss. 55

Hoc etiam specialiter post hanc legem iudex sibi me-
tuat inferendum, quod, si dignam tardarit 56 ex lege
ferre sententiam, dum principum praecepta despexit 57,
ipse legibus damnabitur. UNDE EX CORPORE THEODO-
SIANI 58:

„Imp. Constantinus 59 A. et Iulianus Caes. ad Taurum
Pf. P. (ad locum:) Multabuntur iudices, qui rescri-
pta contempserint aut distulerint. Dat. III. Non.
Iul. Constantino A. VII. 60 et Iuliano Coss. 61"

Intelligat nunc improbus accusator, cinctum iudicem
et uxoria, velut externa, debuisse negotia definire:
et non licuisse, ut alienum reatum metueret, cui de
manifestis reis non licuit tardare sententiam.

IX. EX CORPORE HERMOGENIANI 62:

„Imp. Valens et Valentinianus AA. ad Volusianum
praefect. urbis. Post sententiam pacisci non licere
iuris ordine praecavetur. Unde cum supplicans, ini-
que se oppressam 63, et post sententiam sacri auditio-
rii depactum esse commemorat, Volusiane parens
carissime atque amantissime, amota poena, quam
pacto contra ius facto serenitas tua inesse praevide-
rit, legum auxilio consulat supplicanti. Dat. IV. Id.
Aug. Mediolani. 64"

„Idem AA. Pompeio Favonio. Hereditatem, quam tibi
competere iure confirmas, negotii merito discusso,
approbatis allegationibus, restitui 65 efficiet legum
fonte demanans sententia iudicantis, remota videlicet
pactione, quam dolo patuerit elicitam. Dat. VIII.
Id. Februar. Alleg. Non. Kal. April. in basilica Ther-
marum Comm. ipsis AA. Coss."

„Idem Aug. Mamertino Pf. P. (inter cet. et ad locum:)
„Facta quidem per vim et metum apud omnes satis
„constat cassata viribus esse 66 respucunda. Dat. XII. Kal.
„April. ipsis AA. Coss."

„Idem AA. ad Valentinianum consularem Piceni. Non
„dubium est eum a fide placiti recessisse, qui quae
„promiserat implere noluit 67, Valentiniane carissime.
„Proinde si adversario supersedente, cominus 68 expli-
„care ea, quae sponderat 69, fides placiti vacillat, fa-
„miliares litterae, quas ad se missas dicit, supplici
„Exoperio non oberunt. Fines etiam, quos temeratos
„asseverat, amota praescriptione temporis, hi, qui
„pervaserunt, ut ratio iuris est, redhibere cogantur.
„Alleg. IV. Kalend. Maii Flavia Fecnestri in secretario,
„ipsis AA. Coss. 70"

„Idem AA. Heliae Bavoniae. Lites trahi 71 et sub
„quodam potentiae terrore infimos fatigari iudiciorum
„expectat invidia. Unde si adversarium tuum longe a
„filii tui successione positum haec in te, quae preci-
„bus texuisti, excogitasse constiterit, rector provinci-
„ae hominis, qui nec paciscendi nec colloquendi 72
„de negotio substantiam habuit, impudentiam summo-
„veat, reddique faciat quicquid claruerit usurpatum:
„nec impudentia vindicet quod concedere leges et iu-
„ra non possunt: maxime cum memores nec a prima
„pactione, quae substantiam non habebat, secunda
„conventionem discessum, sed etiam inaniter resedis-
„quod non iam pactione, sed quadam usurpationis non
„subsistentibus causis immoderatio doceatur. Dat. III. 73
„Kalend. Aug. Mediolani, ipsis AA. Coss."

„Imp. Valens et Valentinianus AA. Ampeliae. 74 Ea,
„quae heredes inter se transactione interposita compo-
„suerint, firma illibataque perseverabunt. Et ideo se-
„cundum fidem instrumenti competens tibi portio a
„possessoribus cum fructibus restituetur, per virum
„clarissimum proconsularem 75 Africae, amicum no-
„strum, fide gestorum diligenti examinatione compro-
„bata. Dat. III. Non. Iul. Sirmio, divo Ioviano et
„Varrone Coss. 76"

„Imp. Valentinian. et Valens AA. Felici consulari Ma-
„cedoniae. (inter cetera et ad locum:) 77 Si servili-
„bus contuberniis sese mulieres quondam ingenuae
„subdiderint, et nunc contemnentem dominum minoris
„aetatis, servitutis iugum conantur effugere, gravitas
„tua his, qui servilem condicionem non statim in ipsis
„coniunctionem primordiis refugerunt, necessitatem
„subeundae servitutis imponat. Dat. XIV. Kalend. Aug.
„Mediolani, ipsis AA. Coss."

EX CORPORE GREGORIANO 78:

„Imp. Antoninus A. Prisciano militi. Summa senten-
„tia comprehensa, quam, cessantibus curatoribus quon-

in inscript. *Victorio* in subscript. Dat. XV. Kal. etc. 50) p. Chr. a. 393. 50*) *Agnosce* et Par. 86. S. B. 51) Th. C. IX. I. 18. *lenitatis*. 52) Th. C. *disceptationi*. 53) Th. C. *subdere*. 54) Th. C. *Arcadio IV. et Honor. III. AA. Coss.* 55) p. Chr. a. 396. 56) *tardasset* Par. 86. 57) *dispexerat* Par. 86. 58) *sub titulo de diversis rescriptis id est auctoritatibus* Par. 86. Th. C. I. 2. 7. 59) *Male Constantinus*, legendum *Constantius*, quod nomina in inscriptione addita et consules subscripti docent. 60) Legendum ex fastibus *Constantio A. VIII.* 61) p. Chr. a. 356. 62) Ed. Gen. 86. in margine *Theodosiano*. cfr. Wenck. ad tit. Th. C. de pactis et transact. 63) *oppres-*

sum Par. 86. opp. 84. S. B. - 64) p. Chr. a. 365. *supplendus hic consulatus, Valentiniano et Valente AA. Coss.* 65) *restituere legum* Par. 86. 66) *esse abest* Par. 86. 67) *noluit* Par. 86. S. B. 68) *quo minus* Par. 86. S. B. 69) *sponderat* Gen. 86. S. B. 70) p. Chr. a. 365. 71) *Vv. lites trahi* in L. 6. Th. C. de pact. ed. Gothofred. omittuntur. 72) *B. eloquendi nescio unde*. 73) *VIII.* Gen. 86. 74) L. 7. Th. C. de pact. et transact. 75) *proconsulem* Gothofred. ad L. 7. Th. C. de pactis et transact. 76) p. Chr. a. 364. 77) L. 5. Th. C. ad Sc. Claud. ed. Gothofr. cfr. Wenck. ad tit. Th. ad Sc. Claud. not. m. 78) *Maiori ex parte* in L. 3 I. C.

„dam tuis, iudex secutus iureiurandi⁷⁹ a te perlati re-
„ligionem, in condemnationem deduxit, minui pacto
„non potuit: ac praeterea⁸⁰ sublata cautione transacti-
„onis, quae nullo iure interposita est, Septimius Va-
„rianus rem iudicatam exequatur⁸¹. PP. Kal. Iul. Leto
„II. et Cereale Coss.“^{81*}

„Imp. Dioclet.⁸² et Maximin.⁸³ AA. Ulpiae Marcelli-
„nae. Si praeses provinciae ignorantiam tuam fraudu-
„lenta transactione ac dolosis artibus generi tui cir-
„cumscriptam esse cognoverit, siquidem Aquiliana sti-
„pulatio et acceptilatio⁸⁴ insecuta non est, pactum
„callide scriptum integris singulorum actionibus amo-
„vebit. PP. III. Non. Octobr. ipsis AA. Coss.“

„Imp. Gordianus A. Cliniae Antoniae. Pacta, quae
„contra bonos mores interponuntur, iuris ratio⁸⁵ non
„tuetur.⁸⁶ PP. Non. Octobr. ipso A. II. et Pompe-
„iano Coss.“⁸⁷

„Imp. Alexander Aurelio Dionysio.⁸⁸ Cum posteaquam
„adversarius matris tuae victus esset, matrem tuam
„circumvenit, ut pacisceretur⁸⁹ nullam se controver-
„siam de servis moturam⁹⁰, id pactum mala fide factum
„irritum est. Et cum ex ea conventionione cum matre tua
„agi coeperit, iudex eam liberabit; quia de re iudi-
„cata pacisci nemo potest. PP. prid. Id. Sept. Ale-
„xandro A. Cos.“

EX CORPORE THEODOSIANI:

„Imp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano⁹¹ procon-
„suli Africae. Et mulieribus et⁹² minoribus in iis, quae
„praetermiserint vel ignoraverint⁹³, innumeris auctori-
„tatibus constat esse consultum. Datum prid. Non.
„Mart. Ravennae, Constantino Cos.“⁹⁴

ITEM EODEM CORPORE⁹⁵:

„Imp. Constantinus A. ad Maximum praefect. urb. (in-
„ter cetera et ad locum:) Pactiones eas valere vo-

„lumus, si cum legibus consentiant, et reliqua. Dat. VI.
„Non. Febr. Romae, Sabino et Rufino Coss.“⁹⁶

EX CORPORE GREGORIANI:

„Imp. Valentinian.⁹⁷ et Galienus AA. et Valerius Cae-
„sar Aurelio. Praeses provinciae aestimabit⁹⁸, utrum de
„dubia lite transactio inter te et civitatis tuae or-
„dinem¹⁰⁰ facta sit, an¹ de re iudicata: quia de re iu-
„dicata² pacisci nemo potest. PP. III. Kalend. Iun. Ae-
„miliano et Basso Coss.“³

IDEM EX CORPORE GREGORIANI TIT. DE TRANSACT.:

„Imp. Gordianus A. Flavio Hercolano. Super iudicato
„non subsecuta appellatione frustra transigi non est
„opinionis incertae. PP. XIV. Kalend. Nov. Sabino et
„Veterano⁴ Coss.“⁵

ITEM EODEM CORPORE:

„Imp. Alexander Donato militi. Si certa quantitas in
„condemnatione iudicii⁶ deducta fuerit, pacisci exinde
„non posse, etc. PP. IX. Kalend. Iun. Fusco⁷ II. et
„Dextro Coss.“⁸

ITEM EX CORPORE GREGORIANI⁹:

„Qui contra arbitri sententiam petit, sola in eum poe-
„nae actio ex compromisso competit; non etiam con-
„ceptio¹⁰ pacti conventi: lib. I. tit. X.

EX EODEM LIBRO ET TIT.:

„Imp. Diocletian. et Maximian. AA. Sergiae et Ana-
„gio. (inter cetera et ad locum:) De dubia vero lite
„facta transactio rescindi non potest. PP. VIII. Id.
„April. Caes. Coss.

ITEM EODEM CORPORE ET TITULO:

„Imp. Diocletian. et Maximian. AA. Aurelio Hermo-
„geni militi. Pactum, quod contra iuris formam pro-
„vinciae rector factum animadvertit, id infirmare mi-
„nime dubitabit. PP. XIV. Kal. Nov. Caes. Coss.

de in litem iur. inventur. 79) *iurisiur.* S. B. 80) *cj. S. propterea* sect. est B. *propterea oblata* Par. 86. 81) *exequetur* Lgd. 66. Par. 86. in Gregor. Corp. 81*) p. Chr. a. 215. 82) Hanc const. Cui., nescio cur, in Hermog. posuit Codice tit. de pactis et transact. Lgd. 66. Par. 86. 83) *Maximianus* Par. 86. Gen. 86. in Hermog. Cod. B. S. 84) *pactionem* inserit Par. 86. 85) *iuratio* Cui. opp. 77. 84. 86) *intuetur* Hermog. Cod. in edd. Lgd. 66. et Gen. 86. 87) p. Chr. a. 241. 88) L. 9. I. C. de pactis, ubi *A. Dionysio* in inscriptione, in subscript. vero *Alexandro II. et Marcello* (p. Chr. 226.) 89) I. C. *ei caveret.* 90) *Si postquam adv. ... de servis agitaturam* Herm. Cod. in trib. edd. citt. 91) Th. C. II. 16. 3. in inscript. *AA. Iuliano II.* in subscript. *Constantio V. C. Cons.*, Par. 86. et in edditt. iur. antei. citt. in inscriptione *Iuliano II. proconsuli* I. C. II. 22. 8. in subscript. *Dat. Non. Maii Constantio V. C. Cons.* 92) In I. C. omm. vv. *et mulieribus et.* 93) *praetermiserunt vel ignoraverunt* I. C. 94) ex inscript. supra no-

tata p. Chr. a. 414. 95) L. 1. Th. C. de pactis et transact. (ex ed. Gothofr.) cfr. Wenck. ad tit. Th. C. de pactis. 96) p. Chr. a. 316. 97) Cfr. L. 12. I. C. de transact. 98) *Valerianus et Gallienus AA. Aurelio Hermog.* Cod. in trib. edd. citt. unde S. pro Valentiniano Valerianum posuit. 99) I. C. *existimabit.* 100) I. C. *administratores.* 1) nihil eorum, quae in I. C. post v. *an sequuntur*, hic reperitur. 2) *quia de re iudicata* abest Col. 78. Gen. 86. *sit, quia de re incerta nemo* Par. 86. 3) p. Chr. a. 259. 4) *Venusto* Gregor. Cod. in trib. edd. citt. 5) p. Chr. a. 240. 6) *iudicis* Lgd. 66. Par. 86. in Gregor. Corp. 7) *Tusco* Lgd. 66. 8) p. Chr. a. 225. 9) Quae sequuntur, in Par. 86. primum publicata sunt. Ex his tribus fragmentis primum abest a Codd. Gregor. et Germ. ed. Cui. 66. duo postrema vero iam exstant in Cod. Hermog. ed. Cui. 66. ad quem ex errore relata sunt, cum ad Gregorianum pertineant. 10) *exceptio* edidit S. ex coniectura.

P A R S A L T E R A .

C A I I
I N S T I T U T I O N U M

LIBRI DUO

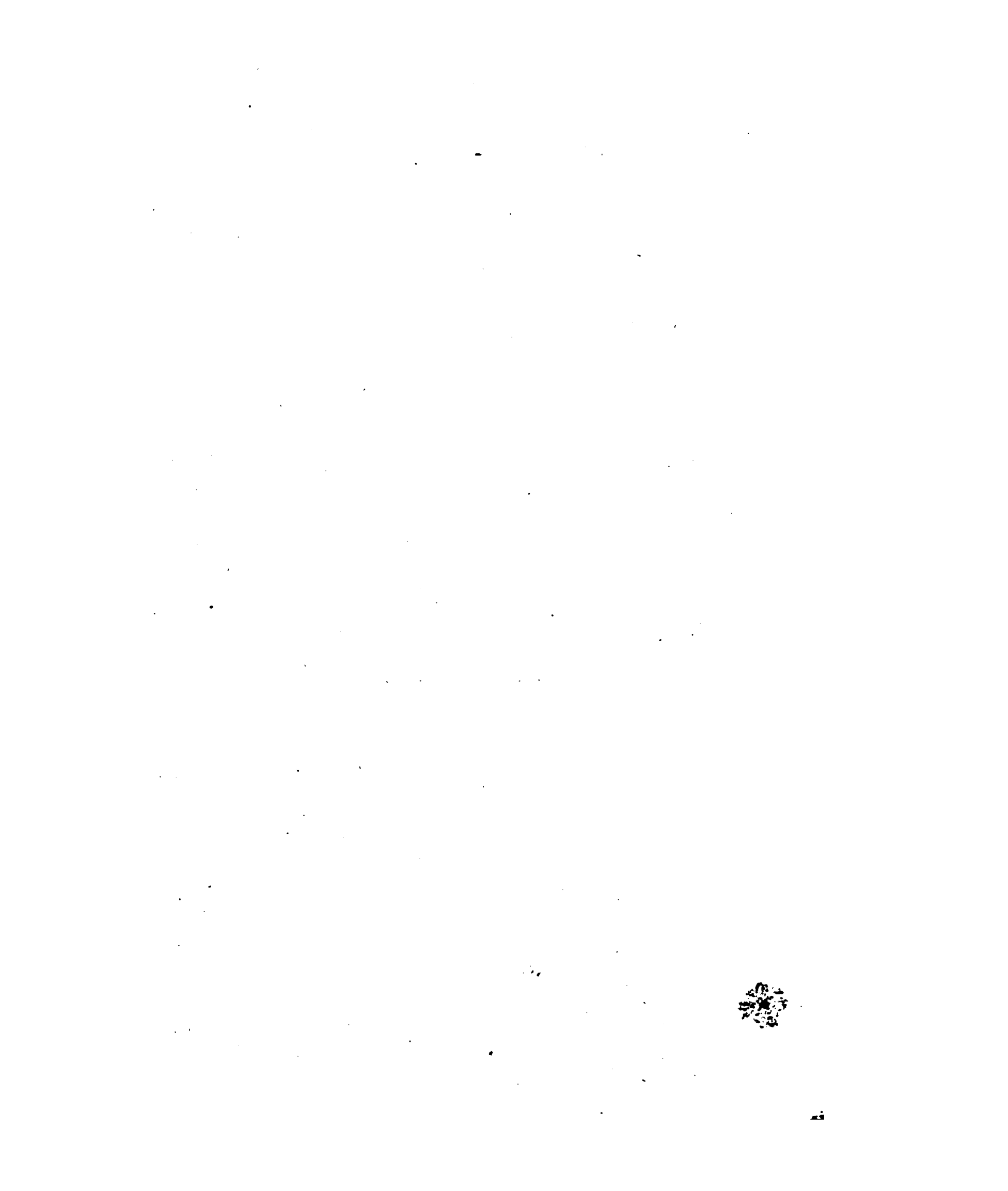
ET

FRAGMENTUM PAPINIANI.

EX LEGE ROMANA VISIGOTTHORUM.

CURA

EDUARDI BÖCKING.

P R A E F A T I O.

Iam cum Niebuhrii, donec in vivis erat eximii viri, sagacitate et Goeschenii aliorumque praestantissimorum virorum diligentia pro Visigothorum Caio, in quo fere torvi Procrustis artes eos exercuisse dixeris, hilarem Gaii per tot saecula miserrime habiti faciem recte aspicere liceat, mirabitur fortasse aliquis, qui fiat, ut in repraesentandis distortis splendidissimi olim Icti membris et tempus nostrum et aliorum numos perdamus. Diligentius vero rem perpendenti longe aliter videbitur: nam ut necessarius est deformis noster Caius in legendis omnium fere priorum iuris doctorum scriptis, praeter recentissima, ita in reparanda resarciendaque genuina Gaianorum commentariorum scriptura nemo facile Visigothorum epitome carere poterit. Sed propius etiam dicam quod res est. Propositum nobis est in hoc volumen omnes libros librorumque fragmenta, quotquot ex iure Romano Iustiniana legum volumina aetate superant, colligere. primum igitur genuina, quae nobis supersunt, scripta dedimus, Gaium cum Ulpiano aliisque quibusdam fragmentis, Maeciani denique Balbique de asse libellis, tum a Dosithei Grammatici excerptis eos libros secundum temporis ordinem exhibere coepimus, quorum facies ab aliis, iisque privatis, hominibus modo insolentius, modo modestius immutata est. Iam in altera, quam inchoamus, voluminis parte transeundum nobis videtur ad opera, quae ab ipsis regibus sive iussu potius eorum ab aliis hominibus aut composita aut congesta sunt, ut leges aut pro legibus essent. Neque in hac parte temporis ordo nobis deserendus est visus: nisi quod Theoderici, Ostrogothorum regis, edictum post ea scripta posuimus, ex quibus lex Romana Visigothorum composita est; equidem moti rationibus, quas exponere longum, neque necessarium est, cum ultro sese cogitantibus offerant. stat igitur in limine Caius, Visigothicus ille, quem fragmentum Papiniani excipit, quamquam in lege Romana Visig. Paulli sententiae libros Gaianorum sequebantur. Atque in his quidem edendis nos beatum Hauboldum maxime sequi debere, si, quae modo significavimus, cum exempli ab hoc viro editi ratione atque indole contuleris, facile nobiscum senties. Is enim vir, cuius nomen ex iis est, quae saeculum nostrum ornant, in edendo Caii exemplo, quod in Berolinensi iure civili anteiustin. (1815. 8. pagg. 187...244.) habes, eam sibi scripserat legem (cf. l. c. pag. 188. not. f.), ut memor semper esset, non Caii, sed Aniani scripturam ab editore repraesentandam, neque eius esse curare quid scribi debuisset, dum quid epitomator vere scripserit assequatur. A qua lege, quamvis amici mei, ceterarum Visigothicae Romanorum legis partium editores, non ita preesse eandem sequi poterunt (cum his viris curandum erit, ut, quantum prae instrumenti editionis bonitate fieri poterit, scripta reficiant, instaurent et in pristinam quasi condicionem reducant), mihi quidem, postquam genuinus Gaius iam dudum nobis reditus est, abhorreere minime licuit; ipsa vero me movit, ne ab Hauboldo recederem, nisi in paucis locis, ubi de Visigothorum scriptura aliter sentiebam, atque ille: si rectius, assensum, sin minus, veniam mihi non denegabit aequus lector. Neque in commentariis, quos subieci, criticis lectores multas velim res novas exspectare, ne decipiantur: nam ii quoque multo magis Hauboldo quam mihi debentur. Sed de textu, quem vocant, (excepta §. ult. epitomes, de qua vid. ann.) monendum videtur me curavisse, ut obliquis, id est cursivis, litteris exprimerentur ea verba, quae ex genuinis Gaii commentariis Visigothi in epitomen transsumpserunt; litteras vero maiore inter singulas relicto spatio poni iussi, quotiens verba imprimenda erant, quae Veronensi codici desunt: quae res et in restituenda Gaianorum commentariorum scriptura aliquem usum habere, et quasi legis Rom. Visig. compositorum laborem nobis ante oculos ponere posse videbatur; quibus de causis, quamvis taedii plenissimam, neque ubique locorum satis tuto perficiendam, tamen tentandam esse putavimus, erectis igitur sive antiquis, ut typhotetae loquuntur, litteris scripta sunt quae in codice Veronensi aliter, atque in nostro libello, leguntur; sed quae ex illo codice omnino evanuerunt, discriminatis, ut modo dixi, litterarum formis. Qui margini adscripti sunt numeri, ii referunt lectores ad Gaii institutionum genuinarum commentarios paragraphosque.

Haec, ut rectum de opella nostra iudicium ferre possis, non nescire debes. Vale, lector.

Scribebam Bonnae pridie Kal. Dec.

anni c1810cccxxxi.

SIGNORUM EXPLICATIO.

Aeg. s. Aegid.	=	Epitome Aegidiana, in Meermani thes. tom. VII. p. 682...86. (Cf. Hugonis ind. fontt. post Pauli Scntt. Berol. 1795. 8. pag. 123.)
Bo. s. Bouch.	=	Bouchardi editio. Paris. 1525. 4. (Cf. Hugo l. c. p. 128.)
Cui. s. Cuiac.	=	Cuiaciana exempla.
Cui. I	=	Exemplum Lugdunense a. 1566. fol. editum. (Cf. Hugo l. c. p. 146.)
Cui. II.	=	Exemplar Parisinum a. 1586. fol. editum. (Cf. Hugo l. c. p. 162.)
Gen. s. Genev. 1586.	=	Exempl. Genevense a. 1586. editum. (Cf. Hugo l. c. p. 169.)
Goth.	=	Codex Gothanus MS.
Haub. s. Hd.	=	Hauboldi exemplum Caii. Cf. praef. nostr.
Leid.	=	Codex MS. Leidensis.
Lov. s. Lovan. 1552.	=	Exempl. Lovaniense a. 1552. (Cf. Hugo l. c. p. 140. Meerm. thes. tom. VII. p. 677. *)
Lugd. 1553.	=	Lugdunense Brachylogo adiectum Caii exemplum a. 1553. (Cf. Hugo l. c. p. 140. sqq.)
Lugd. 1559.	=	Lugdunense exemplum a. 1559. aut 1557., de quo consule Editoris notitiam litterariam in eius Brachylog. Berolin. 1829. 8. pag. C. (Cf. etiam Hugo l. c. p. 145.)
Meerm.	=	Meermani animadversiones criticae in Caii Institutiones; in ipsius thes. tom. VII. p. 673. sqq.
Mon.	=	Codex MS. Monacensis.
Ottob.	=	Codex MS. Ottobonianus.
Sav.	=	Codex MS., quem. v. ill. Savinius possidet.
Sch. s. Schult.	=	Schultingii iurispr. vetus. Lugd. Bat. 1717. 4. (Cf. Hugo l. c. p. 194. sqq.)
Sich.	=	Sichardi exemplum. Basil. 1528. fol. (Cf. Hugo l. c. p. 130. sqq.)

C A I I
I N S T I T U T I O N U M
EPITOMES
LIBER PRIMUS.

TITULUS I. DE STATU HOMINUM ².

3. I. 9. **C**aii Institutionum liber primus dicit ³ omnes homines
I. 10. aut liberos esse, aut servos; sed ex his ⁴ ipsis, qui
I. 11. liberi sunt, alios esse ingenuos, alios libertinos: in-
genuos, qui ingenui ⁵ nati sunt; libertinos, qui pro ⁶
iusta servitute manumissi liberi fiunt. Ingenuorum
I. 12. omnium unus status est: libertorum ⁷ vero ideo non
unus est, quia tria sunt genera libertatum ⁸; quia
liberti aut cives Romani sunt, aut Latini, aut
dediticii. Tamen, qui cives Romani sint ⁹, qui
Latini, qui dediticii, breviter explanandum est. §. 1.
I. 17. **C**ives Romani sunt qui his tribus modis, id est testa-
mento aut in ecclesia aut ante consulem fuerint ma-
numissi. §. 2. Latini sunt qui aut per epistolam
aut inter amicos aut convivii adhibitione manumittun-
tur. §. 3. Dediticii vero sunt qui post admissa
I. 13. crimina suppliciiis subditi et ¹⁰ publice pro criminibus
caesi sunt, aut in quorum facie vel corpore quaecum-
que indicia aut igne aut ferro impressa ¹¹ sunt, et ita
impressa sunt, ut deleri non possint. hi, si manumissi
fuerint, dediticii appellantur.

§. 4. Sed inter haec tria genera libertatum ¹²
ideo cives Romani meliorem ¹³ statum habent, quia
et testamenta facere, et ex ¹⁴ testamento quibuscum-
que personis succedere possunt: nam ¹⁵ Latini et de- I. 22.
dicitii nec testamenta condere, nec sibi ex testamen- · 25.
to aliorum aliquid dimissum possunt ullatenus ¹⁶ vin-
dicare. Tamen Latini certis rebus ¹⁷ privilegium ¹⁸ I. 28.
civium Romanorum libertorum consequi possunt, de- I. 35.
dicitii vero nulla ratione possunt ad civiam Romano- I. 25.
rum libertatem ordinis beneficio pervenire ¹⁹: nam ²⁰ I. 26.
Latini patronorum beneficio, id est si iterum ab ipsis
aut testamento aut in ecclesia aut ante consulem ma-
numittantur, civium Romanorum privilegium ²⁰ con-
sequuntur.

§. 5. Non tamen omnes domini servos suos ma- I. 36.
numittere possunt, nam si aliquis ²¹, multa debita I. 37.
habeat ²², cuius substantia ²³ creditoribus ²⁴ teneatur ob-
noxia ²⁵, si in fraudem creditoris sui servos suos ma-
numittere voluerit, collata manumissio non valet ²⁶.
§. 6. Aut si libertus civis Romanus filios liberos ²⁷
non habuerit, et in fraudem patroni sui servos suos
manumittat, similiter data manumissio non valebit ²⁸.

1) Cod. Mon. Gai Institutionum liber primus de personis. Goth. Incipiunt tituli Gagi. Sav. Incipit Gai Institutionum lib. I. Ottob. Incip. lib. Gaii. Leid. Incipiunt tituli legum Gaii. — Ed. Bouch. Titi Cui Institutionum liber primus. Sich. Cui Institutionum liber prior de personis. Cuiac. I. Gaii Institutionum liber. Schult. Cui Institutionum Liber primus. Sed Cuiac. II. Gaii Institutionum epitome, quam inscriptionem, utpote indoli libri consentaneam, recepit. HAUB. 2) Plurimae edd. cum Hd. „de libertatibus servorum“, sed antiquissimae nobiscum faciunt. Aleander et Oisel. „de iure personarum“ exhibent. Veronensis Gaius in interiore marg. habet „de conditione hominum“. 3) Hoc exordium om. cod. Mon. et edd. antiqq., quarum aliae obliqua, aliae, ut Sich., recta in sequentibus oratione utuntur. Cod. Goth. Gaius de institutionum libri primi dicit. Cod. Sav. a verbo dicit exorditur. 4) Bo. iis. Sich. et Sch. om. his. 5) Ranconetus liberi voluit; sed vsq̄ ingenuus medio aevo pro voce liber utebantur. 6) Ita Codd. et edd. Cuiacc. Reliquae edd. om. pro, quod cum Hd. retinimus. 7) Bo. libertinorum. 8) Sich. Sch. libertorum. Margo Sich. libertatum habet. 9) Codd. Goth. et Sav. sunt. 10) Goth. om. et. Aleander voluit aut. 11) Goth. in ferro expressa. 12) Ita

codd. In marg. Sich. libertorum, quod Sch. habet cum omnibus fere edd. 13) Bo. mediocrem. 14) Bo. om. ex. 15) Sich. Sch. ins. et. 16) Goth. nullatenus. 17) Hic et inferius lib. I. tit. 2. §. 3. et lib. II. tit. 3. §. 4. malim rationibus. 18) Singularem numerum restituimus fide cod. Goth. HAUB. 19) Hic locus emendatus est e cod. Ottob. qui tamen pro ordinis legit ordines. Vestigia genuinae lectionis sistunt cod. Sav. ubi pro beneficium exstat beneficio, et ed. Sich. quae in marg. habet: ordinis beneficio. HAUB. 20) Ita Codd. — Edd. praeter Hd.: privilegia. 21) Aliqui codd. Mon. Goth. Sav. et edd. Bouch. Sich. ac Lugd. a. 1553. HAUB. 22) Habeant et paullo inferius voluerint iidem scripti et editi libri, praeter Goth. qui legit habebant... voluerint. HAUB. 23) Goth. et Bo. substantiae, sequenti verbo teneantur, quod et Mon. habet. 24) Edd. a creditoribus. 25) Goth. substantiae a creditoribus teneantur obnoxiae. 26) Goth. valeat. Ad hunc locum interpretationem Visigothicam, in editis libris non exstantem, se repperisse in duobus antiquissimis Mss. testatur Matth. Roever (sgm. vet. Icti de iuris speciebus etc. Lugd. Bat. 1739. 8. pag 35). Est autem haec: „Debitor frustra servum manumittere praesumitur, nisi creditoribus res a se debitas ante reddiderit“. 27) Ottob. om. liberos. 28) Hd. valet.

- I. 38. §. 7. Praeterea minor quicumque viginti annorum dominus libertatem servo²⁹ dare non potest; nisi forte³⁰
- I. 39. tantum³¹ minor manumissor, cui pater suus³² et³³ mater a patrono donati sunt, eosdem manumittat, aut certe paedagogum aut collactaneum manumittat³⁴.
- I. 40. nam quamlibet³⁵ dominus, id est³⁶ quattuordecim annos egressus³⁷, testamentum facere possit³⁸ et heredem instituere et legata relinquere, libertatem tamen³⁹ servis non potest in hac aetate conferre.

TIT. II. DE NUMERO SERVORUM TESTAMENTO MANUMITTENDORUM.

- I. 42. Constitutum est quantum servorum numerum testamento de quanta¹ familia liceat manumitti, hoc ordine, ut, si quis duos servos habet, ambos manumittere possit; qui vero tres, duos testamento manumittat²: qui³ quattuor, similiter duos: qui sex, tres: qui octo, quattuor: qui decem, quinque: qui undecim, duodecim, tredecim, quattuordecim, quindecim, sedecim, decem et septem⁴, similiter quinque: qui decem et octo, sex: et ab hoc numero usque ad⁵ triginta, tertiam partem manumittere liceat: qui amplius quam triginta habuerit usque ad centum, quartam partem⁶ de numero servorum manumittere potest: qui vero plures quam centum habuerit, quintam partem manumittere potest. sed⁷ hoc statutum est, ut de quamlibet grandi familia nulli amplius, quam centum, testamento manumittere liceat. §. 1. Nam qui voluerit aut⁸ in ecclesia aut ante consulem aut inter amicos aut per epistolam manumittere, potest his manumissionibus omnem familiam iugo servitutis absol-
I. 45. vere. §. 2. Nam si⁹ aliquis testamento plures manumittere voluerit, quam quot¹⁰ continet numerus supra scriptus, ordo servandus est¹¹, ut illis tantum libertas valeat¹², qui prius manumissi sunt, usque ad illum numerum, quem explanatio continet superius

comprehensa; qui vero postea¹³ supra constitutum numerum manumissi leguntur, in servitute eos certum¹⁴ est permanere, quodsi non¹⁵ nominatim servi vel ancillae in testamento manumittantur, sed confuse omnes servos suos vel¹⁷ ancillas is, qui testamentum facit¹⁸, liberos facere voluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine data libertas; sed omnes in servili conditione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. nam et si ita in testamento servorum manumissio adscripta fuerit, id est in circulo, ut qui prior¹⁹, qui posterior nominatus sit, non²⁰ possit agnosci, nulli ex his libertatem valere manifestum est, si agnosci non potest qui prior²¹, qui posterior fuerit manumissus²². §. 3. Nam si aliquis in aegritudine constitutus in fraudem huius legis facere noluerit²³ testamentum, sed²⁴ epistolis aut quibuscumque aliis rebus²⁵ servis suis pluribus, quam per testamentum licet, conferre voluerit libertates, et sub tempore mortis hoc fecerit²⁶, hi, qui prius manumissi fuerint²⁷, usque ad numerum superius constitutum²⁸ liberi erunt, qui vero post statutum numerum manumissi fuerint, servi sine dubio permanebunt. §. 4. Nam si²⁹ incolumis³⁰ quocumque diverso tempore manumisit, inter eos³¹, qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computentur³².

TIT. III. DE IURE PERSONARUM.

Aliquae personae sui iuris sunt, aliquae alieno I. 48. iuri subiectae sunt. Itaque cum ostenditur quae I. 50. personae alieno iuri subiectae sint, tunc evidenter agnoscitur quae sui iuris sint.

§. 1. In potestate itaque dominorum sunt servi, I. 52. quam potestatem¹ omnes gentes habere certum est. sed² 53. distringendi³ in servos dominis pro sua potestate permittitur; occidendi tamen⁴ servos suos domini licentiam non habebunt, nisi forte servus, dum pro culpa modo caeditur, casu forsitan⁵ moriatur; nam si servus

29) Ita restituimus fide codd. Mon. Sav. et Ottob. (a quo tamen quicumque abest) nec non ed. Bouch. Sed Sich. et reliqui editores servo suo libertatem. Hav. 30) Bo. om. forte. 31) Schroeder. (obs. iur. IV. 5. p. 337.) tamen legendum prop. 32) Bo. eius. 33) Cui. I. vel. 34) Bo. om. aut certe... manumittat. 35) Bo. et Lugdd. binae quilibet. 36) Goth. om. id est. 37) Bo. aggressus. 38) Bo. potest. 39) Goth. om. tamen.

1) Id est quantalibet. 2) Ottob. tantummodo manumittit. 3) Goth. et Sich. si, sed hic in marg. Qui. 4) Sich. decem et quinque, decem et sex, decem et septem. 5) Goth. et Mon. om. ad. 6) Hd. secutus codd. Goth. Mon. et Sav. om. partem, quod cum edd. restitui, secutus Gal. I. 43. 7) Codd. Goth. Sav. et Gaii Veron. fide expunxi copulam et. 8) Goth. om. aut. 9) Goth. Sivs. 10) Bo. et Hd. secutus recepi quot, pro quo Mon. et Sav. quod habent, cuius vestigia in Goth. quoque apparent. 11) Goth. servetur. 12) Cod. Ottob. ut illis (lege illi) tantum libertatis (leg. libertatem) habeant. Hav. 13) Hd. ex Mon. et Bo. recepit post. Sed et si vulgatam retineamus scripturam, nihil impedit, quo minus locum intellegamus ut Cliffordo immutandus visus est: qui vero supra const. num. postea man. 14) Edd. ina-

integre, quod Hd. cum Mon. et Sav. om. 15) Ottob. decretum, quod etiam Sich. Cui. I. et Genev. in marg. habent. 16) In codd. Mon. et Goth. sequens nominatim absorpsit negationem. 17) Goth. et Sich. et, sed hic in marg. vel. 18) Codd. Ottob. et Sav. fecit. 19) Mon. prius. Sav. et Cui. II. ut et in marg. Sich. primus. 20) Ex Goth. et Sich. excidit non. 21) Goth. prius. Mon. Sav. Ottob. et Cui. II. primus. 22) Edd. manum. fuerit. Hd. et Mon. Sav. et Ottob. sequimur. Ceterum malim quia agnosci et a. nam ut nunc sunt, verba et agn. etc. plane otiosum glossema esse videntur. 23) Mon. Sav. et Bo. Sich. voluerit. 24) Mon. et Bo. om. sed. 25) Cf. tit. sup. not. 17. 26) Goth. mortis fuerit. Mon. Bo. mortis hoc fuerit. 27) Goth. et Sich. Cui. I. et II. cum Genev. fuerunt. 28) Sav. et in marg. Sich. comprehensum. 29) Mon. om. si. 30) Sich. Nam si in colonia. 31) Goth. in eos. Sch. om. inter eos. 32) Ottob. teneantur.

1) Goth. om. potestatem. 2) Mon. distringendi. Goth. distinguendum. Sich. sed si distringendi. 3) Edd. praeter Bo. et Lovan. tantum; sed in marg. Sich. tamen. 4) Alterum forsitan, quod vulgo hic addicitur, manifeste abundat; et abest etiam ab ed. Bouch. nec non a Summario; unde cum Meerm. id expunxi- mus. Cf. Schroeder. Obs. iur. IV. 5. p. 337. Hav.

dignum morte crimen admisérít, iis⁵ iudicibus, quibus publici officii potestas commissa est, tradendus est, ut pro suo crimine⁶ puniatur.

55. §. 2. *In potestate etiam patrum sunt⁷ filii ex legitimo matrimonio procreati.*

TIT. IV. DE MATRIMONIIS.

Legitimae sunt nuptiae, si Romanus Romanam nuptiis intervenientibus vel consensu¹ ducat uxorem.

58. §. 1. Sed non omnes personas uxores ducere licet: quia nec patri filiam, nec filio matrem, nec avo neptem², nec nepoti aviam. Quod non solum de personis, quae nobis³ propinquitate coniunctae sunt, sed etiam de⁴ adoptivis, hoc est affiliatis, iustum⁵ est observari: nam etsi⁶ per emancipationem adoptio dissolvatur, nuptias tamen inter has personas semper

61. constat esse⁷ illicitas. §. 2. *Inter fratrem quoque et sororem, sive eodem patre ac matre nati fuerint, sive diversis matribus aut patribus, matrimonia esse non possunt. Inter adoptivos etiam fratres illicita sunt coniugia, nisi forte adoptio emancipatione fuerit dissoluta: nam si emancipatio intervenerit, nuptiae inter*

62. huiusmodi⁸ fratres licito⁹ contrahuntur. §. 3. *Fratris quoque et sororis filiam uxorem ducere¹⁰ non licet.* §. 4. *Sororem quoque patris ac matris uxorem*

63. *res¹¹ accipere non licet.* §. 5. *Genero quoque sororum suam, nec socero nurum uxorem accipere licet¹², nec vitrico privignam, nec¹³ privigno novercam.* §. 6. *Fratres etiam¹⁴ amitinos vel consobrinos in matrimonium¹⁵ iungi nulla ratione permittitur.* §. 7. *Sed nec uni viro duas sorores uxores¹⁶ habere, nec uni¹⁷ mulieri duobus fratribus iungi permittitur.*

64. §. 8. *Quodsi¹⁸ quis incestas vel nefarias, id est quae sunt superius comprehensae, nuptias inierit, nec uxorem habere videtur, nec filios: nam h i, qui ex huiusmodi conceptione nati fuerint, quamlibet¹⁹ matrem²⁰ habere videantur²¹, patrem vero nullatenus habere censentur, et tamquam si de adulterio²² concepti fuerint, computantur: qui spurii appellantur, hoc*

89. *est sine patre filii.* §. 9. *Regula iuris hoc continet, ut, qui legitime concipiuntur, tempore conceptio-*

nis statum sumant; qui vero non de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant²³ eo tempore, quo nascuntur. ac proinde de²⁴ legitima coniunctione conceptus, etiamsi mater eius statum mutet, id est si ancilla fiat, ille qui legitime conceptus est, ingenuus nascitur; nam²⁵ qui non legitimo matrimonio concipitur, si mater eius ex ancilla, dum praegnans est, libera facta fuerit, liber nascetur²⁶; si vero ex ingenua²⁷ ancilla praegnans facta fuerit, servus nascetur²⁸, quia non legitime, sed vulgo conceptus est.

TIT. V. DE ADOPTIONIBUS.

Adoptio naturae similitudo est, ut aliquis filium habere possit, quem non generaverit¹. §. 1. *Et ipsa adoptio² duobus modis fit: una, quae arrogatio I. 98. dicitur; alia, quae adoptio. Arrogatio est, quando aliquis patrem non habens adoptatur, et ipse se in potestatem adoptivi patris dat. Et ideo arrogatio dicitur I. 99. tur: quia et ille, qui adoptat³, interrogatur, utrum illum, quem adoptat⁴, filium habere velit: et ille, qui adoptatur, interrogatur, utrum id fieri velit. Illa vero alia adoptio est, ubi quis patrem habens ab alio⁵ patre adoptatur: et ita ille, qui adoptatur, de certi patris potestate discedit⁶, et⁷ in adoptivi patris incipit esse⁸ potestate⁹.* §. 2. *Nam et feminae adoptari I. 101. possunt, ut loco filiarum adoptivis¹⁰ patribus¹¹ habeantur: feminae vero adoptare¹² non possunt, quia I. 104. nec filios ex¹³ se natos in potestate habent.* §. 3. *Spadones autem, qui generare non possunt, adoptari I. 103. possunt; et licet filios generare non possint, quos adoptaverint¹⁴ filios habere¹⁵ possunt.*

§. 4. *Si quis vero filios habens se dederit adoptandum, non solum ipse in patris adoptivi potestatem redigitur, sed et filii eius, si tamen avum paternum non habuerint, in adoptivi patris transeunt potestatem, tanquam nepotes.*

TIT. VI. QUIBUS MODIS FILII EXEUNT¹ DE POTESTATE PATRIS.

Filii, qui² in potestate patris sunt, mortuo I. 127.

5) In marg. Sich. is. 6) Sich. ins. publice. 7) Goth. sunt patrum.

1) Seldeni (cf. ux. Hebr. II. 20. p. 155.) MS. cod. om. vel consensu. 2) Sch. perperam om. nec avo neptem. 3) Goth. om. nobis. 4) Mon. Goth. Sav. et Bo. vel. 5) Ita cum Hd. fide Goth. et Bo. ac Lovan. dedimus. reliqui codd. et edd. iussum. 6) Bo. et Sich. si. 7) Cum Oiselio Hd. ex Sav. esse, reliquis omissum, restituit. 8) Sav. eiusmodi. 9) Bo. Hd. licite. 10) Bo. accipere. 11) Oisel. ut et ex cod. Leid. Roeverus uxorem. 12) Mon. liceat. 13) Vulgo neque... neque. 14) Ita cum codd. Mon. Goth. Sav. et Leid. habent edd. Bo. Sich. Aleand. et Oisel. reliqui fere omnes enim. 15) Goth. et Sich. matrimonio. 16) Goth. et Sav. om. uxores. 17) Sich. om. uni. 18) Sav. et Bo. cum Sich. quia si. 19) Bo. Sich. licet. 20) Mon. Sav. et Sich. uxorem, sed hic in marg. matrem habet. 21) Vulgo vid. hab. 22) Mon. adultero. Goth. etiam quasi de adulterio. 23) Goth. sumunt. 24) Praepositionem Hd. adiecit

ex Mon. Sav. et Bo. nam rō „proinde“ eam absorbuerat. 25) Goth. om. nam. 26) Hd. ex Mon. et Sav. nascitur. 27) Sav. et in marg. ed. Genev. a. 1586; ingenuo. In Bo. hiatus est. 28) Hd. ex Goth. et Sav. nascitur.

1) Sich. et Pacius generavit. 2) Goth. ins. in. 3) Cuiac. II. ins. apud curiam, sine ulla librorum auctoritate. 4) Goth. om. interrogatur, utrum illum, quem adoptat. 5) Goth. aliquo. 6) Goth. discessit. 7) Copulam et habent Mon. Sich. Cuiac. I. et II Genev. a. 1586. Sch. Hd. 8) Hd. ex Mon. et Sav. esse incipit. 9) Goth. potestatem. 10) Mon. et Bo. adoptatis. 11) Goth. et Sich. fratribus, sed hic in marg. habet patribus. 12) Mon. Goth. et Bo. familias vero adoptari. In cod. Sav. vox feminas expuncta et superscriptum est familiae; idem quoque adoptari habet. 13) Hd. ex Mon. Goth. et edd. Bo. Cui. I. a. 14) Cum Hd. Mon. Goth. et Sav. secuti sumus; reliqui adoptaverunt. 15) Goth. ins. non. Sich. ins. tamen.

1) Epit. Aegid. exeant. 2) Sich. in marg. si.

patres sui iuris fiunt, sed si hic filius, qui morte³ patris sui iuris effectus est, filios habeat⁴, in eius post patris sui obitum erunt filii potestate: nam si pater moriatur, et avus paternus vivat, nepos ex filio sui iuris esse non potest, quia in avi remanet potestate, qui⁵ avo mortuo sui iuris efficitur⁶. Item si moriatur pater et relinquat filium emancipatum et⁷ ex eodem filio emancipato nepotes⁸, tunc nepotes liberi et sui iuris erunt, et in patris emancipati potestatem non veniunt⁹.

I. 128. §. 1. Item de potestate patris exeunt filii, si pater eorum in exsilium¹⁰ missus fuerit, quia non potest filium civem Romanum in potestate¹¹ habere homo peregrinae condicionis effectus. item filius si¹² vivo patre in exsilium¹³ missus fuerit, in potestate patris civis Romani¹⁴ esse non potest, quia¹⁵ similiter peregrinae condicionis factus agnoscitur¹⁶.

I. 129. §. 2. Item si ab hostibus pater captus sit, in potestate, quamdiu apud hostes fuerit¹⁷, filios non habebit¹⁸, sed¹⁹ si de captivitate evaserit, iure postliminii omnem, sicut in aliis rebus, ita et in filiis recipit potestatem²⁰. si vero pater, qui ab hostibus captus est, in captivitate moriatur²¹, ab eo tempore, quo ab hostibus captus est, filii sui iuris effecti²² intelliguntur.

I. 132. §. 3. Item per emancipationem²³ filii sui iuris efficiuntur. sed²⁴ filius masculus tribus emancipationibus de potestate patris exit et sui iuris efficitur.

I. 119. Emancipatio²⁵ autem, hoc est manus traditio, quaedam similitudo venditionis est: quia in²⁶ emancipationibus praeter²⁷ illum, hoc est certum patrem, alius

pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur, ergo ipse²⁸ naturalis pater filium suum fiduciario²⁹ patri mancipat³⁰, hoc est manu tradit³¹, a quo fiduciario patre naturalis pater³² unum aut duos numos, quasi in si-¹¹⁹ militudinem pretii accipit³³, et iterum eum acceptis¹³² numis fiduciario patri tradit³⁴. hoc secundo et tertio fit, et tertio eum fiduciario patri mancipat et tradit, et sic de patris potestate exit³⁵. Quae tamen emancipatio³⁶, solebat³⁷ ante praesidem fieri; modo¹³⁴ ante curiam facienda est, ubi quinque³⁸ testes cives¹¹⁹ Romani in praesenti³⁹ erunt, et pro illo, qui libripens appellatur, id est stateram⁴⁰ tenens, et qui antestatus appellatur, alii duo⁴¹, ut septem testium numerus impleatur. Tamen cum tertio mancipatus⁴² fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur⁴³ et a naturali patre manumittatur, ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate⁴⁴ naturalis pater, non fiduciarius, succedat. Feminae vel nepotes masculi ex filio una emancipatione de patris vel avi exeunt potestate, et sui iuris efficiuntur. et hi ipsi, quamlibet⁴⁵ una mancipatione⁴⁶ de patris vel avi potestate exeant⁴⁷, nisi a patre fiduciario⁴⁸ remancipati fuerint, et a naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater non potest, nisi⁴⁹ fiduciarius, a quo manumissi sunt⁵⁰. nam si remancipatum eum⁵¹ sibi naturalis pater vel avus manumiserit, ipse eis in hereditate⁵² succedit. Quodsi habeat quis filium, et ex eo nepotes⁵³, et voluerit filium emancipare, et nepotes in sua potestate⁵⁴ retinere⁵⁵, in arbitrio eius est: aut⁵⁶ si voluerit nepotes emancipare⁵⁷, et

3) Sav. post mortem. Bo. ins. sui. 4) Goth. et Sich. ins. qui. 5) Goth. remaneat [remanent?] potestatem quia. 6) Goth. Sav et Sich. efficiuntur. 7) Mon. om. et. 8) Mon. om. nepotes. 9) Sav. veniant. 10) Goth. exsilio. 11) Goth. potestatem, ut fere ubique pro potestate. 12) Hd. ex Mon. et Sav. Item si filius. 13) Mon. et Goth. exsilio. 14) Cod. Leid. et edd. Crispini, Pacli et Gothofr. Romanus habere testatur Meerm. 15) Goth. qui. 16) Bo. quia similiter conditionem mutasse dignoscitur. Sich. quia s. p. c. factus esse agnoscitur. Pro vulgari cognoscitur cum Hd. codd. Mon. Goth. et Sav. recepimus scripturam. 17) Goth. om. fuerit. 18) Hd. fide Mon. Sav. Bo. et Cui. II. habet. 19) Sich. in marg. Quod. 20) Sav. om. in ante filiis. Sich. et Aleand. et filios recipit in potestatem. Cui. I. et Genev. a. 1586. et in filios recipit in potestatem. Vulgo et in filios rec. pot. Hdum sequi debebamus. 21) Mon. et Bo. moritur. 22) Goth. facta. Hd. ex Mon. et Bo. facti. 23) Sav. mancipationem. 24) Goth. si. 25) Emancipatio codd. Mon. Goth. Sav. et Leid. item edd. Bouch. et Sich. quare hanc lectionem alteri: mancipatio, praetulimus, in primis quum non raro epitomator Cui mancipationem cum emancipatione confuderit. Hav. 26) Mon. et Goth. quae in. Bo. quae et in. Cum Hd. a vulgari quia et in recessimus. 27) Mon. et Goth. pater. Bo. per. 28) Ita cum Hd. ex Mon. et Bo. scripsimus pro vulgari iste. 29) Goth. fiduciarium. 30) Bo. emancipat. 31) Mon. tradet. 32) Mon. a quo fiduciario pater naturalis pater. Sich. om. a habet quo fid. etc. 33) Goth. in similitudi-

ne pretii accipit. 34) Mon. tradet. Goth. dedit. Cui. II. mancipat et tradit. 35) Plenior hanc lectionem suppeditant codd. Sav. et Leid. nec non ed. Bo. cui cum duobus his codd. excepto vocabulo mancipat, pro quo legit emancipat, convenit. Vestigia eiusdem lectionis adsunt in codd. Mon. et Goth. nec non in edd. Sich. et Lugd. a. 1553. Nam Mon. legit: hoc secundo et tertio cum fiduciario patri emancipat ac tradet et sic de patris potestate exit. Gothanus: hoc secundo et tertio fit, cum fiduciarium patri mancipat et tradit et sic de patris potestate exit. Sich.: hoc secundo et tertio fit, cum fiduciario patri mancipat ac tradit, quae verba, ut solet, Lugd. a. 1553. praesentat, nisi quod pro mancipat habet emancipat. Hav. 36) Cui. mancipatio. 37) Mon. Goth. et Bo. solet. 38) Goth. ubicumque. 39) Bo. in praesentia. 40) Mon. Sav. et Cui. II. staterem. Goth. statere. 41) Mon. et Bo. alios duos. 42) Goth. et Sav. emancipatus. 43) Sav. et Sich. mancipatur. 44) Goth. hereditatem. 45) Sav. ius. et. Bo. quotlibet. 46) Mon. Goth. et Sich. emancipationes. 47) Goth. Bo. et Sich. exeunt. 48) Mon. Goth. Sav. et Bo. Sich. Cui. Genev. a. 1586. om. fiduciario. 49) Oisel. sed. Schulting. annotat, nisi pro sed Latinitatis posterioris et corruptae esse. 50) In libro Ms. quo usus est Ianus a Costa, sequitur succedit. 51) Cum Hd. ex Mon. et Goth., nec non Bo. recepimus eum. Bo. om. sequens sibi. 52) Goth. hereditatem. 53) Mon. et Goth. nepotem. 54) Goth., omisissis verbis et voluerit filium emancipare et nepotes, habet in suam potestatem. 55) Sav. tenere. 56) Sich. ut. 57) Mon. mancipare.

filium in sua potestate⁵⁸ retinere, et hoc ei⁵⁹ pro iuris ordine licere manifestum est. quod⁶⁰ non solum de nepotibus, sed et de⁶¹ pronepotibus similiter facere potest⁶².

TIT. VII. DE TUTELIS⁴.

Tutores aut³ legitimi sunt aut testamentarii.

55. 6. §. 1. *Legitimi sunt qui pupillo per virilem sexum*
 164. *propinquitate coniunguntur³, et qui proximior fuerit*
de agnatis, ad ipsum legitima tutela pertinet; quia
 165. *is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipse proximus est*
 et⁴ *ad hereditatem.*
 144. §. 2. Testamentarii sunt quos patres aut avi pa-

terni in⁵ *testamento suo tutores filiis aut nepotibus delegaverint. Quodsi nec testamentarius tutor fuerit, L. 185. nec legitimus, tunc⁶ ex inquisitione iudicis pupillis tutores dantur.*

TIT. VIII. DE CURATIONE¹.

Peractis pupillaribus annis, quibus tutores absolvuntur, ad curatores ratio minorum² incipit pertinere. sub curatore sunt minores aetate, maiores eversores³, insani: hi, qui minores sunt, usque ad viginti et quinque annos impletos⁴ sub curatore sunt; qui vero eversores aut insani sunt, omni tempore vitae suae sub curatore⁵ esse iubentur, quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.

C A I I
 I N S T I T U T I O N U M
 EPITOMES
 LIBER SECUNDUS.

TIT. I. (al. IX.)¹ DE REBUS.

- II. 1. *Caius superiore commentario de iure personarum aliqua disputavit; nunc² in hoc commentario de rebus iterum tractat.*
 II. 2. §. 1. *Omnes itaque res aut nostri iuris sunt aut divini aut publici. nostri iuris sunt quae in*
 II. 3. *proprietate nostra esse noscuntur. divini iuris sunt ecclesiae, id est templa dei vel ea³ patrimonialia ac substantiae⁴, quae ad ecclesiastica iura pertinent. pu-*
 II. 8. *blici iuris sunt muri, fora, portae, theatra, circus, arena, quae antiqui⁵ sancta appellaverunt, pro eo,*

quod exinde tolli aliquid aut coniungi⁶ non liceret: II. 9. sed haec omnia in nullius bonis sunt⁷; ideo publici iuris esse dicuntur. Sed et res hereditariae, antequam aliquis heres existat, id est quando dubitatur utrum scriptus an⁸ legitimus heres succedere debeat, in nullius bonis esse videntur.

§. 2. Praeterea quaedam res corporales⁹ incorporeales¹⁰ sunt, quaedam incorporales¹¹ corporales¹² sunt¹³ quae manu¹⁴ tangi possunt, velut ager, mancipium, vestis¹⁵, aurum, argentum, et his similia. incorporales¹⁶ sunt quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae non

58) Goth. iterum in suam potestatem. 59) Goth. retinere hoc eis. 60) Sav. quodsi. 61) Sav. om. de. 62) Goth. poterit. Sich. potuit.

1) In Sav. superscriptum est tutoribus. 2) Bo. om. aut. 3) Hd. ex Mon. et Goth. iungitur. 4) Cum Hdo ex Mon. et Sav. adiecimus et. 5) Sav. et Bo. om. in. 6) Ex Mon. Goth. Sav. et Leid. codd. ut et Bo. et Lovan. recepimus ex.

1) Goth. De curatore. Epitome Aegid. Sich. et Otzel. De curatoribus. Cui. Schult. De curationibus. Hdum et Mon. Sav. Ottob. cum Bo. sequimur. 2) Mon. ratio nummorum. Goth. rationum morum. 3) Ottob. ina. et. 4) Ottob. ad vicissimum quintum annum impletus. Vulgo completos. Cum Hdo ex Sav. et Cui. II. scripsimus impletos. 5) Ottob. et Hd. curatoribus.

1) Continuos numeros titulorum exhibent cod' Sav. et edd. Cui. I. II. nec non Genev. a. 1586 quod semel monuisse sufficit. Sed in Mon. EXPL. I. TIT. de rebus. Hava. Sich. Cuii Institutio | num Liber posterior, | de Rebus. | Caius superiore . . . | . . . iterum tractat. | De rerum divisione. TIT. I. — Aleand. rubricam habet de rerum divisione et qualitate. 2) Bo. novo. 3) Goth. et Sich. dei ac. 4) Sich. substantia. 5) Goth. et Sich. antiquitus. 6) Vulgo contingi, pro quo Bynkersh. Obs. VII. c. 25. legi suadet confringi. Sed Mon. habet coniungi, quem sequuti sumus ob L. 9. §. 4. D. de divis. rer. Hava. 7) Sich. bonis esse videntur. 8) Sich. aut. 9) Goth. add. sunt. 10) Sav. om. quaedam incorporales. corporales sunt. 11) Bo. om. manu. 12) Sav. vestes. 13) Hd. fide codd. Mon. Goth. et ed. Bo.

in corpore, sed in iure consistunt, sicut est hereditas, et obligationes de ⁴⁴ diversis contractibus scriptae, et licet hereditas ⁴⁵ vel emptio aut diversi contractus ⁴⁶ res corporales in se habeant, ius tamen ipsius hereditatis vel emptionis aliorumque contractuum incorporale est. §. 3. Incorporalia etiam sunt iura praediorum urbanorum vel rusticorum, Praediorum urbanorum iura sunt ¹⁷ stillicidia, fenestrae, cloacae ¹⁸, altius erigendae ¹⁹ domus aut non erigendae ²⁰, et ²⁰ luminum, ut ita quis ²¹ fabricet, ut ²² vicinae domui lumen non tollat ²³. Praediorum vero rusticorum iura sunt via ²⁴ vel iter, per quod pecus aut animalia debeant ²⁵ ambulare vel ad ²⁶ aquam duci, et ²⁷ aquae ductus; quae similiter incorporalia sunt. Haec iura, tam rusticorum quam urbanorum praediorum ²⁸, *servitutes appellantur*.

- II. 73. §. 4. Item regulariter constitutum est, ut *superposita inferioribus cedant*, id est ²⁹ ut si quis in *solo* ³⁰ *nostro* sine nostro permissu ³¹ domum *aedificaverit*, ad eum, cuius terra est, domus aedificata pertinet; vel si aliquis in agro nostro arbores aut vineas ³² vel ³³ *plantas* quascumque *posuerit*, similiter II. 74. superficies ³⁴ solo cedat ³⁵; vel si messem in campo *seminaverit*, omnia haec, quae in terram alienam ³⁶ *lactantur*, domino terrae *acquirantur* ³⁷. Quod et ³⁸ *de chartis* vel ³⁹ *pergamenis*, si in ⁴⁰ *alienis* ⁴¹ *scri-*

bat, licet aureis aut ⁴² *argenteis litteris*, similiter eius est scriptura, cuius chartae aut pergamenae fuerint ⁴³. Quod et de tabula ⁴⁴, hoc est *si aliquis in tabula* II. 75. *mea picturam fecerit* ⁴⁵, observatur ⁴⁶, quia statutum est, ut *tabulae pictura cedat*. §. 5. Quodsi quis ex II. 76. *avis meis vinum* aut ex ⁴⁷ *spicis frumentum* aut ex *olivis oleum fecerit*, eius *vinum*, triticum vel *oleum est*, cuius *spicae* aut *uvae* aut *olivae* fuerint. Si quis etiam *ex tabulis alienis navem aut armarium aut quodcumque ad usum pertinens* ⁴⁸ *fecerit*, simili ratione eius erunt quae facta fuerint ⁴⁹, de cuius ligno facta probantur. Similiter etiam *si ex lana* vel ex lino alieno *vestimenta fecerit*, eius erunt vestimenta ⁵⁰, cuius lana vel ⁵¹ *linum* fuisse probabitur.

§. 6. Sed in his ⁵² omnibus superius compre- II. 76. *hensis* quicumque in terra aliena aliquid posuerit aut aedificaverit, aut horum ⁵³, quae dicta sunt, aliquid ⁵⁴ fecerit ⁵⁵, illis, qui aliena ⁵⁶ praesumpserint ⁵⁷, hoc competit, ut ⁵⁸ *expensas* vel *impendia*, quae in ⁵⁹ his fecerint ⁶⁰, a dominis, qui rem factam vindicant, recipere possint.

§. 7. *Acquiritur* ⁶¹ *autem nobis non solum per* II. 86. *nosmet* ⁶² *ipsos, sed et per eos, qui in potestate nostra sunt*, sicut filii vel *servi*; quia ⁶³ quicquid his a II. 87. *qualibet* persona donatum vel venditum fuerit, aut *heredes* fuerint ⁶⁴ *instituti* ⁶⁵, id patribus ⁶⁶ et dominis sine aliqua dubitatione *conquiritur* ⁶⁷: praeter eos

scripserat *Incorporalia*. 14) Praepositionem, vulgo omissam, habent codd. Mon. Sav. Leid. et edd. Bo. Sich. Lovan. et binae Lugd. cum Hdo. 15) Mon. et Bo. *diversitas*. 16) Goth. *diversis contractibus*. Sav. *diversus contractus*. 17) Mon. Ottob. et Bo. *Incorporalia* (Mon. *Incorporali*) *etiam sunt iura praediorum urbanorum iura sunt*. 18) Mon. *coctae*. 19) Mon. Goth. Sav. et Bo. *erigendi*. Ottob. *eregendi*. 20) Bo. et in marg. Sich. *aut*. 21) Sav. Ottob. et Bo. *aliquis*. 22) Bo. et. 23) Ottob. *tollatur*. 24) Goth. Ottob. *via*. Mon. et Bo. *viae*. 25) Vulgo *debent*. Cum Hdo ex Mon. Goth. Sav. et Bo. *recepimus debent*. 26) Mon. Goth. et Sav. *om. ad*. 27) Goth. *om. et*. 28) Sequuti sumus Aleandri ad h. l. emendationem, fide MS. *nizam*, et iam ante in utriusque ed. Cui. margine propositam, nisi quod pro *et* retinimus *haec*. Certe et Mon. pro *tamen* exhibet *tam*, et ed. Bo. *Et iura tam rusticorum etc.* Goth. tamen ita: *Et iura rusticorum praediorum servitutis*, et Sav. transponendo: *Haec tamen iura*. Hava. 29) Cum Hdo ex Sav. et Cui. II. *recepimus id est*. 30) Sich. in ma. g. loco. 31) Bo. *sine nostra permissione*. 32) Mon. *vineae*. Goth. Sav. Ottob. et Cui. II. *vineam*. 33) Goth. *om. vel*. 34) Mon. *superficiis*. Goth. et Sich. *superficii*. Bo. *superstitum*. Cui. in marg. *superficium*. Meerm. vult *superpositum*. 35) Mon. Goth. et Cui. II. *cedit*. 36) Goth. *terra aliena*. 37) Ita cum Hdo ex Goth. et Bo. pro vulgari *acquiruntur dare visum est*. 38) Sich. *om. et*, sed in marg. habet. 39) Ita Hd. ex Mon. Sav. et Ottob. *dedit*. Bo. *aut*. Vulgo *et*. 40) Mon. Sav. et Bo. *om. in*. 41) Bo. *alienus*. 42) Ita Hd. ex Mon. Sav. et Sich. marg. *vulgo vel*. 43) Non dubitavimus Meermani coniecturam pro vulgari: *cuius charta aut pergamenae fuerit* recipere, quum et praecesserit pluralis numerus, et eius vestigia in verbo *fuerint* extant in Mon. Sav. et

Leid., tum in ed. Bouch. Hava. 44) Goth. Bo. et Sich. *de tabellis*. 45) Mon. *si aliquis in tabellam vel picturam fecerit*; Goth. *s. a. in tabella picturam f.* Sav. *s. a. tabulam ea pictura f.* Bo. *s. a. tabellam vel picturam f.* Sich. *si a. in tabella mea picturam f.* Hava. 46) Sich. *observetur*. 47) Sav. recentiore manu, et Bo. habent *ex*, quod reliqui *om.*, nos cum Hdo, suadente Meerm., tenuimus. 48) Roever (Oelr. thes. I. s. p. 173.) in cod. ms. se reperisse *aut quodcumque d.* (rò d. significare *aliud* interpretatur.) *ad usum pertinens*. Epit. Aegid. *navem aut opus aliud*. 49) Mon. *qua fata fuerint*. Sav. *quae facta sunt*. 50) Addidimus tam *ex ante lino*, quam *alieno* post hanc vocem, moti auctoritate tum codd. Mon. (ubi tamen *alieno* recentioris est manus) et Lugd. Bat. a Roevero l. l. in auxilium vocati, nec non eid. Aegid. Bo. atque Lovan., in quibus omnibus utrumque abest, tum cod. Sav. qui habet saltem *rò alieno*, receptum etiam in Cui. II. Praeterea Goth. sistit *ex*. Pro *vestimenta* Sav. et Cui. II. legunt *vestimentum*. Hava. 51) Hd. ex Mon. et Sav. *aut*. 52) Mon. *om. in*. Sich. *Similiter etiam, si hiis*. 53) Mon. Sav. et Bo. *haec*. Goth. *hoc*. 54) Mon. et Bo. *aliquis*. 55) Sav. *fecerint*. 56) Goth. *alienam*. 57) Ita cum Mon. Hd. habet. Reliqui *praesumpserunt*. In medio hoc vocabulo truncatus est cod. Ottob. 58) Mon. et epit. Aegid. cum Bo. *ins. in*. Hdus *ii* fortasse legendum esse censuit. 59) Goth. *ex*. 60) Mon. Sav. et Bo. *fecerunt*. 61) Bo. *Acquiretur*. 62) Goth. *nos*. 63) Goth. et Sich. *ita ut*, sed hic in marg. *quia*. Nyhoff. spec. iur. crit. c. 4. p. 35. locum emendavit: *ita ut, quicquid . . . aut si heredes f. i. idem parentibus . . . conquiratur*. 64) Mon. et Bo. *om. aut heredes fuerint*. 65) Bo. *instituto*. 66) Goth. et Sich. *idem parentibus*. Cf. not. 63. Sich. in marg. *id*. 67) Goth. *om. conquiritur*.

filios, quibus per leges ut ⁶⁸ castrense peculium habere permissum est. Hi vero servi, qui in usufructu nostro et in proprietate alterius sunt, hoc tantum usufructuario acquirere possunt, quod opere aut manibus suis fecerint aut de mercedibus operis sui acceperint; nam si eis aut hereditas aut legatum dimittatur, aut donationis aliquid conferatur, hoc ⁶⁹ proprietario domino, non usufructuario, acquiritur.

TIT. II. (al. X.) DE TESTAMENTIS ¹.

I. 97. Per universitatem, hoc est omnia simul ² bona
I. 98. acquirimus hereditate ³, emptione, adoptione; quia is, quem ⁴ adoptaverimus ⁵, si sine patre est, cum omnibus bonis ⁶ suis ad nos transit. §. 1. Id quodque
I. 112. statutum ⁷ est, quod non omnibus liceat facere testamentum: sicut sunt hi ⁸, qui sui iuris non sunt, sed alieno iuri subiecti sunt, hoc est filii, tam ex nobis
II. 113. nati, quam adoptivi. §. 2. Item testamenta facere non possunt impuberes, id est minores quattuordecim annorum, aut puellae duodecim. §. 3. Item et hi ¹⁰, qui furiosi, id est ¹¹ mente insani fuerint, non possunt facere testamenta ¹². sed ¹³ hi, qui insani sunt ¹⁴, per intervalla, quibus sani sunt, possunt facere testamenta.

TIT. III. (al. XI.) DE EXHEREDATIONE LIBERORUM.

II. 123. Is, qui filium ¹ in potestate ² habet, curam gerere ³ debet, ut ⁴ testamentum faciens masculinum filium aut nominatum ⁵ heredem instituat, aut nominatum exheredes; nam si masculinum filium ⁶ testamento
II. 124. praeterierit, non valet ⁷ testamentum. §. 1. Si vero filiam praeterierit ⁸, non rumpit ⁹ testamentum filia praetermissa; sed inter fratres suos, legitimo stante testamento, suam, sicut alii fratres, consequitur portionem; si vero testamento extranei heredes scripti fuerint, stante testamento ¹⁰ filia medietaem hereditatis acquirit. nam si facto testamento, in

quo filius masculus ¹¹ praetermissus est, evenerit, ut II. 123. vivente adhuc patre filius, qui praetermissus est, moriatur, sic quoque, quamlibet ¹² filius ille mortuus fuerit, testamentum quod factum est non valet ¹³. §. 2. Postumorum ¹⁴ duo genera sunt, quia postumi II. 133. appellantur hi, qui post patris mortem ¹⁵ de uxore nati fuerint, et illi, qui post testamentum factum nascuntur. Et ideo, nisi is, qui testamentum facit, in II. 132. ipso testamento ¹⁶ comprehenderit „quicumque filius aut filia mihi ¹⁷ natus natave ¹⁸ fuerit, heres ¹⁹ mihi sit”, aut certe dicat „exheres sit”, valere eius non potest testamentum; quia, sicut superius iam dictum est ²⁰, legitime concepti pro natis habentur ²¹; I. 147. nisi quod melior est condicio ²² postumae, quam nativae, quia nata si praetermissa fuerit, non rumpit ²³ et 134. testamentum, postuma vero, sicut ²⁴ masculus, testamentum rumpit ²⁵.

§. 3. Si quis post factum testamentum adoptivus ¹¹³⁸ verit apud populum illum ²⁶, qui sui iuris est, hoc est qui patrem non habet, aut apud praetorem ²⁷ illum adoptaverit, qui in potestate patris est, quasi ei filius natus sit, ita eius rumpitur ²⁸ testamentum.

§. 4. Posteriore quoque testamento, quod iure II. 144. factum est, id quod ante iure factum fuerat ²⁹, rumpitur. quodsi facto posteriore testamento heres scriptus aut ante aditionem hereditatis moriatur, aut vivo testatore defecerit, aut condicio possibilis, sub qua heres institutus est, impleta non fuerit, is, qui testamentum fecit, intestatus mori videtur ³⁰, quia testamentum, quod prius fecerat, testamento posteriore rescissum ³¹ est, et quod ³² posterius factum est ³³, his rebus ³⁴, quas diximus, infirmatur.

§. 5. Alio quoque modo testamenta iure facta in II. 145. firmantur, si ³⁵ aliquis post factum testamentum capite minuitur, id est aut ³⁶ ab hostibus capitur, aut pro crimine in exilium ³⁷ deputetur. Similiter et is,

68) Cum. Hdo. rō ut, vulgo om., ex cod. Mon. recipimus. Goth. per legem sui. Sav. per leges aut. Bo. per leges in. 69) Mon. Goth. et Bo. haec. Sav. et epit. Aegid. id.

1) Goth. de testamento. 2) Hdus ex Mon. Sav. et Bo. semel recepit, quam scripturam ut potiore margini sui exempli adscripsisse Aem. Ranconetum testatur. 3) Goth. et Sav. hereditatem. 4) Mon. his quas. 5) Hdus ex Mon. et Bo. adoptaveramus. 6) Bo. om. bonis. 7) Goth. Bo. et Sich. institutum. 8) Ita pro vulgari hi sunt cum Hdo ex Mon. et Sav. dedimus. 9) Ita Sich. in marg. pro vulgari et, praetuleruntque hanc scripturam Ranconetus et Hd. 10) Goth. Et hi. Bo. Item est. 11) Rocver ex cod. Lugd. Bat. inseri vult qui. 12) Sav. testamentum. 13) Goth. et. 14) Sequuntur in pluribus libris MSS. et in editis praeter Bouch. omnibus haec: si intervalla ipsius insanias habent; quae tamen verba quum etiam e cod. Mon. exsulent, et plane sicut otiosa, tamquam ineptum glossema ipsi quoque eiecimus. Havs.

1) Goth. si quis filios suos. Sich. Is qui filium suum. Hauboldi Is, qui filios tuentur. Sav. Bo. et Cui. II. 2) Goth. in potestatem. 3) Ita Hd. ex Mon. Sav. et Bo. scripsit. Vulgo agere. 4) Sav. ins. et. 5) Sav. nominatum. 6) Vulgo ins. in; sed cum Mon.

Goth. et Hd. omisimus. 7) Goth. valeas. Bo. vales. 8) Sav. praetermiserit. 9) Hd. ex Mon. et Bo. et hic et §. sequenti rumpet scripsit, cui ut sequentia responderent, etiam acquiri in adquirens mutavit. 10) Hd. ex Mon. et Sav. masculus filius. 11) Hd. 1553. quandolibet. 12) Ed. Lugd. a. 13) Sav. videbitur. 14) Sich. ins. autem. 15) Hd. ex Mon. et Sav. mortem patris. 16) Goth. pro testamento. 17) Bo. ibi. 18) Sav. nata. 19) Cui. II. exheres. 20) Sav. om. est. 21) Ita Hd. ex Mon. Sav. et edd. Bo. et Cui. II. Vulgo habeantur. Sich. habeatur. Lugd. a. 1559. haberentur. 22) Ita ex Sav. Hd. Vulgo cond. est. 23) Cf. supra not. 9. 24) Bo. et Lovan. ins. et. 25) In Sav. rec. manus correxit pupillum, cui superscriptum est filium. Mon. apud filium pupillum. Goth. apud filium pupillum. 26) Mon. Goth. et Bo. aut habet praetorem. 27) Bo. rumpet. 28) Vulgo quod iure factum ante fuerat. Cum Hdo secuti sumus Mon. et Sav.; sed hic codex habet factum est. 29) Mon. Goth. et Bo. videatur. 30) Goth. excisum. In Sav. vō scissum rec. manus mutavit in rescissum. 31) Bo. de quo. 32) Sav. om. est. 33) Et hoc loco malim rationibus. Cf. supra lib. I. tit. I. §. 4. not. 17. 34) Aleand. ut si. 35) Bo. om. aut. 36) Mon. Goth. et Bo.

- qui ³⁷ adoptatus ³⁸ fuerit, testamentum, quod antequam adoptaretur fecerat, non valebit.
- II.152. §. 6. *Heredes aut ³⁹ sui sunt aut necessarii aut extranei ⁴⁰: sui heredes appellantur filii aut ⁴¹ nepotes ex filiis maculis, quos in potestate avus vel pater habet. Necessarii sunt heredes servi, qui cum libertate ⁴² heredes instituuntur. necessarii ideo, quia, aut velint aut nolint ⁴³, necesse est eis ⁴⁴ heredes*
- II.154. *case: nam qui ⁴⁵ creditoribus tenentur obnoxii et putant se non tantum in substantia, quantum in debitis relinquere, ipsi servos suos manumittunt et heredes necessarios ⁴⁶ faciunt, ut quo magis heres quam dominus infamiam incurrat, cum res eius, id est ⁴⁷ hereditas domini, pro debitis venditur et creditoribus datur.*
- II.161. *Extranei sunt qui nullo propinquitatis gradu testatori ⁴⁸ iunguntur ⁴⁹, sed eos quicumque pro arbitrio suo scribit ⁵⁰ heredes.*

TIT. IV. (al. XIII.) ¹ DE SUBSTITUTIONIBUS ET ² FACIENDIS SECUNDIS TABULIS.

Substitutio est quae post institutionem a testatore fieri solet, id est secundi heredis appellatio. et duae sunt, quarum una vulgaris dicitur, alia pupillaris.

- II.174. §. 1. *Vulgaris dicitur „ille ³ heres mihi esto“: sive hoc filio, sive extraneo: „quodsi hereditatem meam adire nolueris ⁴, illum substituo, ad quem hereditas mea debeat pertinere.“*
- II.179. §. 2. *Pupillaris substitutio filiis tantummodo im-
puberibus dari potest, quae ita fit „ille filius meus ⁵
II.180. si intra pubertatem decesserit, illum ei substi-*

tuo“. sed pupillaris substitutio ita secreta esse debet, II.181. ut ad notitiam substituti pervenire non possit, ne vitae pupilli aliquas substitutus insidias moliat; nam in extrema pagina testamenti fieri debet, ut pars illa, in qua substitutio pupillaris scripta est, quamdiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneat, et prior pars testamenti, in qua heres scriptus est, reseretur ⁶. Hoc etiam de postumis ⁷ fieri potest. II.183. §. 3. Nam si extraneus heres scriptus sit ⁸, etsi aliquem II.184. substituere non possumus, ut, si heres extiterit et intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres sit, potest tamen per fideicommissum obligari, ut alii rogatus a testatore hereditatem aut integram aut pro parte restituat ⁹.

TIT. V. (al. XIII.) DE LEGATIS.

Legatorum genera sunt quattuor ¹, vindicationis, II.193. damnationis, sinendi ² modo et praeceptionis.

- §. 1. *Vindicationis legatum est, si testator sic lo- II.193. cutus fuerit „illum servum tibi do“ aut „lego“, vel ³ „illam rem tibi praesume, habe ⁴, vindica“; quod post II.194. mortem testatoris ⁵ statim legatarius, non expectato ⁶ herede, sibi praesumit ⁷. quam si ⁸ praesumpserit, nec pro praesumpto legato ab herede potest ⁹ calumniam sustinere; nec si aliena res fuerit, quae legata est, lega- II.197. tarius hoc poterit ¹⁰ ab herede petere ¹¹. Si ¹² per II.199. vindicationem una res ¹³ multis legata sit, et ¹⁴ singuli hanc ipsam rem praesumere velint, aequales sin-
guli de re legata capiunt ¹⁵ portiones.*

exilio. 37) Cum Hdo vulgarem, eamque omnium codd. auctoritate firmatam scripturam retinimus. Cui. Sim. et si qui. Schult. ex ed. Genev. 1586. Sim. et si quis. Meerm. prop. Sim. eius qui. Verborum is esse debuit ordo: Sim. et test., quod is, q. a. f., antequam ad. fecerat, non val. 38) Mon. et Bo. adoptivus. 39) Pro Hauboldi autem recepi ex codd. MSS. (cf. not. sq.) aut. Malim vero ex Gaii II. 152: autem aut. 40) Haec lectio ex ed. princ. Bouch. (in qua tamen post necessarii additum est sunt), quantum scimus, migravit primum in ed. Cui. I. et ex hac in ceteras omnes recentiores, etiam Schult. Reliquae antiquiores praecedente Sich. habent: heredes autem sui sunt, aut non sui: aut necessarii sunt aut extranei. Neutrum convenit cum MSS. quos cognovimus. Nam Mon. heredes aut sui sunt aut sui necessarii sunt aut extranei; Goth. et Sav. heredes aut sui sunt aut sui et necessarii sunt a. e. Leid. teste Roevero, Spec. laud. c. 10. p. 172., heredes autem sui sunt aut sui et necessarii sunt aut extranei: unde idem vir doctus locum, quo iuris rationi magis esset consentaneus, ita emendavit: heredes autem sui et necessarii sunt, aut necessarii, aut extranei. Praeterea in codd. Mon. et Sav. statim sequitur sui necessarii heredes appellantur etc. quo significatur perpetua quaedam loquendi formula. Nos quidem retinimus receptam a recentioribus editoribus lectionem, utpote neque ipsam a iuris analogia alienam, et proinde a Schwartzio Spec. Obs. Lugd. Bat. 1750. 4. c. 4. §. 8. p. 33. sq. propugnata, quam Roeveri coniectura nimium recedat a librorum scriptorum auctoritate. Ceterum in Lugd. a. 1559. novus hic additur titulus de suis, necessariis et extraneis heredibus,

quem reliquae non agnoscunt. HAUB. 41) Goth. et Bo. cum Sich. ac. 42) Goth. quicumque servi libertate. 43) Mon. quia aut vellent, aut nolent. Bo. quia velint nolint. 44) Mon. ei. 45) Bo. si. 46) Mon. et Bo. necessario. 47) Goth. om. est. 48) Bo. testatorum. 49) Mon. iunguntur. 50) Mon. Goth. scribet.

1) Hunc titulum omnino om. codd. Mon. Goth. Sav. et Leid., ut et epit. Aegid. et ed. Bo. 2) Sich. Cui. et Genev. 1586. ins. de. 3) Sich. Lugd. 1553. aliaeque edd. dicitur illa. Gaius II. 174. recte Hdum cum Schult. utriusque Cui. scripturam secutum esse probat. 4) Genev. 1586. noluerit. 5) Meus adiecimus ex [Sich. et] utraque Cui. HAUB. Et recte; cf. Gai. II. 179. 6) Cui. utraque et Gen. a. 1586. reseratur. 7) Edd. omnes et de donis, praeter Lugd. 1559., quae et de bonis habet. Canneg. et deinde scribi voluit Hdus autem et in extraneis scribendum esse coniecerat. Non dubitavi locum ex Gai. II. 183. (§. 4. 1. de pup. subst.) sanare. 8) Sich. et. 9) Sich. et Lugd. 1553. addunt vindicationis, quod procul dubio ex initio proximi tituli huc erravit. HAUB.

1) Cod. Leid. ins. id est. 2) Bo. sumendi. 3) Mon. et Bo. om. vel. 4) Goth. et Sav. praesume habere. 5) Bo. quodsi testatoris. 6) Mon. Sav. et Bo. spectato. Cf. interpretationem Visig. ad Paul. III. 6. §. 7. 7) Goth. cum Bo. et Sich. praesumat. 8) Goth. sibi. 9) Bo. possit. 10) Mon. et Bo. hoc est id. Goth. hoc noverit. Sav. poterit hoc. 11) Ita Hd. ex Bo. pro. vulg. repeters. 12) Bo. ins. autem. 13) Mon. Goth. Sav. muneris. 14) Bo. ins. si. 15) Bo. capient.

201. §. 2. *Per damnationem*¹⁶ isto ordine *legatum* dimittitur, ut testator in testamento scribat „tu¹⁷ *heres meus* illi hoc da” aut „illud¹⁸ illi ab herede meo dari iubeo”. In quo *genere legati etiam alienae*¹⁹ *res per legatum* dimitti possunt; et²⁰ necesse est *heredi* aut *redimere* eam rem, quae iuris alieni est, et²¹ legatario tradere, aut si is, cuius est res, vendere noluerit, quantum res illa valebit²² legatario in pretio compensare²³. Sed si testator rem²⁴ alienam²⁵ quasi suam credens, per hoc genus *legatum* reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non potest, et inutile est²⁶ *legatum*; nam si sciens alienam esse per *legatum* dederit, necesse est ab herede aut ipsam rem aut *aestimationem* rei in pretio²⁷ legatario²⁸ dari.
210. §. 3. Ceterum inter²⁹ *damnationis legatum* et *vindicationis* hoc interest, quod³⁰ *per vindicationem* res aliena relinqui³¹ non potest; *per damnationem* eo pacto, quo³² superius comprehensum est, potest.
203. Illae etiam *res, quae in rerum natura* non sunt, *per damnationem*³³ *legato* dimitti possunt, velut³⁴ si ita testator in testamento scribat „*fructus qui ex illo agro nati fuerint*”, aut „*id quod ex illa ancilla natum fuerit*”: quod in *legato*³⁵ *vindicationis* fieri non potest, quia non potest haec *legatarius* testatore mortuo continuo *vindicare*.
205. §. 4. *Est et*³⁶ inter *legatum vindicationis* et *damnationis* ista³⁷ similitudo, quod *per*³⁸ *legatum vindicationis*, sive³⁹ *damnationis*, si *coniunctum*⁴⁰, id est *duobus* aut *pluribus*⁴¹, una *res* in *legato* dimissa fuerit omnibus⁴², in utroque *legato* simul ab omnibus praesumatur.
- §. 5. Inter *legatum vindicationis* et *damnationis* illa⁴³ distantia est, ut, si *disiunctim*⁴⁴, id est *singulis* quaecumque *res* per *legatum damnationis* re-

licta fuerit, *singulis* integra⁴⁵ *debeat*⁴⁶; id est ut⁴⁷ unus *rem* ipsam accipiat, alii⁴⁸ *aestimationem*⁴⁹ rei ipsius in pretio⁵⁰ ab herede percipiant⁵¹.

§. 6. *Sinendi modo* haec *legati* verba sunt „ille II. 209. *heres meus* rem illam illum permittite praesumere et sibi⁵² *habere*”. nam et *propriam rem testator*, et II. 210. *heredis*⁵³ *sui*, et alienam⁵⁴ per *sinendi*⁵⁵ *legatum* relinquere potest⁵⁶. In quo *legato* quoquo modo⁵⁷ II. 214. non quidem *heres* legatario *rem*, quae relicta est⁵⁸, iubetur tradere, sed *vindicanti*⁵⁹ *legatario* non permittitur prohibere.

§. 7. *Praeceptionis* vero *legatum* non nisi⁶⁰ uni II. 216. ex *heredibus* dari potest, ut aliquid ei ex hereditate et 217. *praecipuum* relinquatur: et si aut *coniunctim*, id est II. 223. multis, aut *disiunctim*⁶¹ *singulis* relinquatur⁶², omnibus⁶³ una *res* tantum, quae nominata est, *debetur*⁶⁴; non uni *res* et alii *aestimatio*, sicut in *legato*⁶⁵ *damnationis* est constitutum.

TIT. VI. (al. XIV.) DE LEGE¹ FALCIDIA.

Lego Falcidia constitutum est, ut² quicumque II. 227. *heres* fuerit institutus³ *quartam partem* totius *hereditatis* habeat. Quodsi testator hereditatem suam *le-* II. 224. *gatis* exinanierit, hoc statutum est, ut *Falcidiam* sibi de⁴ *imminutione* *legatorum* *heres* retineat, constante nihilo minus testamento⁵.

TIT. VII. (al. XV.) DE FIDEICOMMISSIS.

Potest aliquis *recto iure* *heredem* instituere et ro- II. 248. *gare eum*, ut *hereditatem* suam aut omnem aut ex parte *alii* per *fideicommissum* reddat. nam si *heredem* *directo iure* non instituerit, *fideicommissarius* non potest ad *alium*¹ *acceptam hereditatem* transmittere. sed in hac quoque re² hoc³ observandum II. 254.

16) Goth. ins. in. 17) Goth. ins. ille. 18) Goth. ins. ut. 19) Mon. et Goth. aliae. 20) Sich. ins. si. 21) Bo. aut. 22) Ita et Sav. olim; rec. autem manus mutavit in *valuit*. 23) Goth. in *pretium compensari*. 24) Mon. om. *rem*. 25) Goth. om. *alienam*. 26) Goth. om. *est*. 27) Goth. et Sich. *pretium*. 28) Goth. *legatarium*. 29) Mon. Goth. et Bo. in. 30) Goth. *ut*. 31) Mon. Goth. et Bo. *rem alienam relinquere*. 32) Goth. *quod*. 33) Goth. et Sich. ins. in. 34) Mon. et Bo. *ut*. Goth. *vel*. 35) Mon. et Bo. *legatum*. 36) Ita ex truncata Gai. II. §. 205. scribendum esse apparet, *ro et* om. Mon. Sav. et Hd.; Sich. vero om. *est*. Vulgo om. *Est et*, et inferius *similitudo est* legitur. 37) Goth. *vindicationis sive ista*. 38) Praepositionem restituit Hd. ex Goth. Leid. Sav. et edd. Bo. Cui. Gen. 1586. 39) Goth. *pro sive* habet et; Sich. *sive et*. 40) Goth. *sicut iuncti*. Bo. *sit coniuncta*. Ed. Lugd. 1553. *si coniunctum*. HAUB. 41) Goth. *plurimis*. 42) Vulgo omissam vocem *omnibus* cum Hdo exemplo Mon. Goth. et Sav. ut et edd. Bo. et Sich. recepimus. 43) Sav. et edd. Sich. Cuiacc. Genev. 1586. et Schult. *ista*. 44) Goth. *disiuncti*. 45) Sich. in marg. *in integrum*. 46) Mon. *debeantur*. 47) Sav. om. *ut*. 48) Sav. *et alii*. Bo. *alius*. 49) Goth. *aestimationem*. Mon. *aestimations*. 50) Goth. *pretium*. 51) Mon. et Bo. *percipiat*. 52) Mon. *eum*. Goth. Bo. et Sich. *eam*, sed Sich. in marg. *sibi*. 53) Bo. Sich. et Cui. *heredes*. 54) Ita libri fere omnes, nisi quod Oisel. eie-

cit et *alienam*. Sed recte procul dubio cum Schult. et Goeschenio dicimus epitomatores lapsos esse, neque quid intersit inter *per damu*, *leg*. et *sinendi modo leg*. hominem cepisse. 55) Sich. ins. *modum*. 56) Sav. *legata relinquere possunt*, sed *legata et sunt* a recentiore manu scripta sunt. 57) Edd. praeter Bo. om. *quoquo modo*. Goth. *quomodo*. Sav. *eo quo modo*. 58) Hd. eiecit *ro est*, quia abest a codd. Mon. et Sav. nec non a Bo. 59) Bo. *vindicante*. Malim *vindicantem legatarium*. 60) *Pro non nisi* Mon. *omnes si*, Bo. *non omnibus sicut nisi*. 61) Sav. *disiunctis*. 62) Goth. Mon. et Bo. om. *et si aut c.... relinquatur*. 63) Sich. ins. *aut*. 64) Mon. Goth. et Bo. *deur*; sed in marg. Goth. *debetur*. 65) Goth. *legatum*.

1) Mon. et Goth. om. *lege*. 2) Ab Hdo ex Bo. receptum *ut* retinendum esse putavimus. 3) Goth. *constitutus*. 4) Bo. om. *de*. 5) In Cui. utraque, Genev. 1586. et Schulting. edd. sequuntur haec: *Hic de Pauli Sententiis addendum*, quorum vestigium exstat etiam in cod. Goth. sed post rubrum huius tituli, ubi adhaerent verba: *Hic Pauli sententiis*. Quum tamen prorsus absint a codd. Mon. et Sav. tum ab edd. Bouch. Sich. Lovan. Patav. et binis Pesnotii, remque, ut videtur, Meermanus confecerit, et ipsi ea, ut aliena, resocare non dubitavimus. HAUB.

1) Mon. *potest aliam*. Goth. *potest talia acceptura*; sed in marg. habet quod nos. Sich. in marg. *ab alio*. 2) Sav. *ina per*. 3) Mon. et Bo. *id*. Goth. om. *hoc*.

- est, quod de *Falcidia* supra iam⁴ dictum est, ut *heres institutus*, etiamsi omnem *hereditatem* alii *restituere*⁵ iussus⁶ sit, ita *hereditatem* alii *restituatur*, ut *quartam* sibi ex ipsa *hereditate* *retineat*.
- II. 260. §. 1. *Et singulae* quaecumque *res per fideicommissum* dimitti⁷ possunt⁸, hoc est aut *fundus* aut *domus* aut *mancipium* aut *argentum*.
- §. 2. Ab ipso⁹ *fideicommissario* alteri¹⁰ *fideicommissum* dimitti potest. §. 3. Et a¹¹ *legatario* licet *legatum* dimitti non possit¹², *fideicommissum* potest.
- II. 261. §. 4. Et non solum¹³ *propriae res a testatore per fideicommissum* dimitti possunt, sed etiam *ipsius heredis*, aut *legatarii*, aut *cuiuslibet extranei*: [§. 5.] [*sed hoc observandum est*,] ne¹⁴ *legatarius*, cui per *testamentum* *parum dimissum est*, plus alii per *fideicommissum*, quam id, quod consequitur¹⁵, reddere iubeatur.
- II. 262. §. 6. Cum autem¹⁶ *aliena*¹⁷ *res per fideicommissum* relinquitur¹⁸, necesse est *heredi*¹⁹ vel *legatario* rem illam, quae per *fideicommissum* est relicta²⁰, aut *redimere*²¹ et²² *fideicommissario*²³ dare, aut *pretium eius*²⁴ rei, quantum *aestimata* fuerit, *fideicommissario numerare*²⁵, sicut in *damnationis legato* fieri diximus.
- II. 263. §. 7. *Libertates*²⁶ etiam *servis per fideicommissum dari* possunt, ut *heres* vel *legatarius* ea *mancia manumittant*, quae *testator ab iis*²⁷, ut *manumitteret*²⁸, speravit²⁹. Nec interest utrum hoc *testator de suis servis*, an *de ipsius heredis*, vel *de legatarii*³⁰, aut *de alienis* fieri iubeat. Quodsi³¹ *de alienis* fecerit, similiter cogitur³² *heres emere ipsum*

*servum et manumittere. quod si*³³ *illum dominus suus nolit*³⁴ *vendere*, perit³⁵ per *fideicommissum* data *libertas*, quia in hac re *heres aestimationem in pretio dare non cogitur*. Sed cum per *fideicommissum* *libertas datur*, is, qui *manumissus fuerit*, non *testatoris*, sed³⁶ *heredis libertus*³⁷ est.

§. 8. Praeterea³⁸ inter *fideicommissa*³⁹ et *legata* sunt quaedam *distantiae: fideicommissum ad eum*, cui^{II. 263.} aliquid *dimissum*⁴⁰ est, *herede mortuo poterit*⁴¹ *pervenire*⁴², si⁴³ talis fuerit *condicio testamenti*; nam *legatum*⁴⁴ ita *relinqui non potest*. Item *legatum*^{II. 270.} per *codicillum relictum non valet, nisi codicilli testamento fuerint confirmati: fideicommissum vero, etiamsi codicilli testamento non fuerint confirmati, nihilo minus debetur*⁴⁵. Item per *legatarium legatum*^{II. 271.} alteri *relinqui non potest, sed fideicommissum potest*. Item per *legatum servo alieno directa libertas dari*^{II. 272.} non potest, per *fideicommissum potest*⁴⁶. Item per^{II. 273.} *codicillos*⁴⁷ *nemo heres institui potest, quamvis testamento confirmati sint*⁴⁸; sed is, qui⁴⁹ *testamento heres*⁵⁰ fuerit *institutus, potest per codicillum rogari*⁵¹, ut *hereditatem*, quae ei data est, alii *eam*⁵² *totam vel pro parte*⁵³ *restituatur*; quod *validum est*⁵⁴, etiamsi *codicilli testamento non fuerint confirmati*. Item,^{II. 277.} *quamvis non possimus*⁵⁵ *post mortem eius, quem*⁵⁶ *heredem instituimus, alium ei substituere, tamen*⁵⁷ per *fideicommissum rogare eum possumus, ut, cum moriatur, alii eam hereditatem vel totam vel pro parte restituatur. et quia*⁵⁸, sicut superius dictum est, etiam *post mortem heredis fideicommissum ei, cui relictum est, dari potest* [*idem efficere possumus*], quod hoc

4) Goth. om. iam. Bo. de *Falcidia*. Supra autem. 5) Goth. *instituire res*. Sav. *instituire*. 6) Hdus ex codd. recepit *scriptus*, quam vocem Bo. quoque, et in marg. Sich. et Cui. II. habent; in margine autem Cui. I. et Genev. a. 1586. est *scriptum*. 7) Goth. et Bo. *dimittit*. 8) Sich. *potest*. 9) Mon. Goth. et Bo. *Et in ipso*. Sich. *argentum, ab ipso*. 10) Mon. om. *alteri*. 11) Goth. om. a. 12) Goth. et Sav. *posse*. 13) Bo. *Non solum autem*. 14) Verba *sed h. o. est* ex Veronensi Galo inserui, Hauboldus haec annotavit: „Quae paragraphis numeratis distinctae sunt edd. vulgo hic novam incipiunt sententiam, dum antiquiores, veluti Sich. et Cui. utraque, rectius ea cum superioribus connectunt; quam rationem et nos sequuti sumus; dissentiente quamvis Meermano, qui et separanda a praecedentibus censet, et pro *ne* legendum conicit a *ne*. Imo *ne* accipiendum pro *dummodo ne*. Ceterum cod. Sav. habet *nec* et ed. Bouch. *et ne*; et in Cui. II. turbatae sunt lineae hunc in modum: 1. 3. 2. 4. 5. 15) Goth. *sequitur*. - 16) Bo. om. *autem*. 17) Goth. et Sav. *alienas*. 18) Bo. *dimissa est*. 19) Sav. *est teneri heredi*. Sich. *est heredi tenere*. 20) Bo. om. *necesse est . . . est relicta*. 21) Sich. addit *vel red-dere*. in marg. Goth. est *reddere*. 22) Goth. Sich. et Bo. *aut*. 23) Bo. *fideicommissum*. 24) Sic e codd. Mon. et Sav. pro *eiusdem* restituit Hd. 25) Goth. *numerare vel munerare*. 26) Goth. *Libertatem*. 27) Goth. Cui. I. et Genev. 1586. *his (hii)*. 28) Goth. et Bo. *manumittant*. 29) Intactum reliqui verbum *speravit*, quamvis *rogavit* valde mihi arrideat. Alii *imperavit*, alii *separavit*, alii denique *legavit* scribi voluerunt. 30) Ita codd. Mon. et Sav. nam a reli-

quis praeter ed. Bouch. *de abest*. Goth. et *legatario*; Bouch. *vel de legatariis*; Sich. et *legatarii*, in marg. tamen vel Hav. 31) Mon. *sed si*. 32) Sav. *cogitatur*. 33) Ita Goth. et Sich. — Ceteri *Sed si*. 34) Ita ex Mon. et Sav., nec non ed. Bo. Hd. — Goth. *noluit*; ceteri *no-luerit*. 35) Mon. et Bo. om. *perit*. 36) Mon. et Bo. om. *sed*. 37) Goth. *libertas*. 38) Mon. et Bo. *Quia*. 39) Bo. *fideicommissum*. 40) Sic pro vulgari *com-missum* scripsimus auctoritate codd. Mon. Sav. et Leid. nec non edd. Bouch. Sich. (in marg.) et Cui. II. Hav. 41) Goth. et Sav. cum Sich. et Cui. II. om. *poterit*. Bo. *debet*. 42) Ranconetus emendari voluit: *fideic. ut ad eum . . . mortuo pervenire valeat*. 43) Cui. II. *ina, tamen*. 44) Sav. *legato*. 45) Sav. om. *fideicom-missum vero . . . confirmati*. Goth. *fideicommissum ve-rum*. Sich. *Per fideicommissum etc.* Ceterum fide Mon. Hdus transposuit verba: *testamento codicilli*. 46) Mon. et Bo. om. comma *Item per legatum . . . potest*. Goth. om. verba *Item per legatum*, et Sav. haec: *per legatum et directa*. 47) Singularem numerum ex Goth. Sav. Mon. et edd. Bo. Sich. retinuit Hd. 48) Sav. *sumt*. 49) Sich. *ins. in*. 50) Goth. om. *heres*. 51) Sich. *rogare*. 52) Recte Hdus *rd eam*, vulgo omisum, ex Mon. Goth. Sav. Bo. et Sich. retinuit. 53) Hdus ex Mon. et Bo. *vel partem*. 54) Bo. om. *est*. 55) Mon. *possumus*. 56) Mon. *quam*. 57) Sav. et Bo. om. *quamvis . . . tamen*. 58) Locus viros doctos mire olim vexavit. Non dubitavi eum sanare insertis ex cod. Veronensi verbis, quae unctis inclusi. Idem vero efficere potueris, si, omissis iis, quae unctis inclusi, pro *quod* legeris *idem*. Hdus haec olim an-notavit: „Quum alterutrum sit otiosum, Alexander *quia*,

ordine fit, ut testator scribat⁵⁸ „illum heredem instituo et volo, ut, cum mortuus fuerit⁶⁰, ad illum 278. hereditas mea pertineat“⁶¹. Praeterea⁶² et in hoc 280. alia fideicommissorum et legatorum condicio est, quia⁶³, fideicommissa si tardius, quam scriptum sit⁶⁴, soluta⁶⁵ fuerint⁶⁶, usuras et fructus debentur; legatorum vero usuras non debentur, sed ex 282. mora solutionis, si per damnationem relicta fuerint, duplicantur.

TIT. VIII. (al XVI.) DE INTESTATORUM HEREDITATIBUS¹.

- I. 1.) Intestatorum hereditates primum ad I. 2.) suos heredem pertinent². Sui autem heredes appellantur filius, filia, nepos vel³ neptis, pronepos, proneptis ex nepote; quia omnes per virilem sexum descendentes sui vocantur. [nec interest utrum⁴] naturales sunt haec⁵ personae, an⁶ adoptivae: adoptivorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. sed ita nepos vel neptis ex filio avo⁷ sui⁸ heredes sunt, si pater eorum de potestate patris aut morte aut emancipatione⁹ discesserit¹⁰: nam si eo¹¹ tempore, quo aliquis moritur, filium in potestate habeat¹² et ex eo nepotes, illi¹³ vivo patre suo et in potestate avi constituto, sui¹⁴ heredes avo esse non possunt. §. 1. Similiter¹⁵ postumi, qui, si¹⁶ vivo patre nati fuissent, in potestate eius futuri erant, sui heredes sunt.
- II. 7. §. 2. Si quando¹⁷ aliquis moriatur¹⁸ et reliquerit filium aut filiam et¹⁹ ex alio filio mortuo nepotes neptesve, filii vel nepotes²⁰ ex filio, defuncto patre vel avo²¹, hac ratione succedunt, ut filius ac

filia²² suas partes accipiant²³, et nepotes ex filio portionem²⁴, quam pater eorum erat habiturus, accipiant; quia regulariter constitutum est, ut inter suos proximior longiore gradu positum²⁵ non excludat, et non in capita, sed in stirpem²⁶ dividatur hereditas. III. 8. Item si quis moriens filium non²⁷ relinquit, sed ex duobus masculis filiis²⁸ dimittat nepotes, hoc est ex uno filio unum vel duos nepotes²⁹, ex altero tres aut quattuor, similiter, sicut superius dictum est, in stirpem, non in capita, hereditas dividitur³⁰, hoc modo, ut illi duo nepotes ex uno filio medietatem percipiant, et illi quattuor ex alio filio aliam medietatem, hoc est ut tales accipiant portiones, quales patres eorum, si vixissent, habituri erant.

§. 3. Si defuerint sui heredes³¹, tunc hereditas III. 9. defuncti pertinet³² ad agnatos. Agnati enim sunt III. 10. per³³ virilem sexum defuncto³⁴ propinquitate coniuncti, id est consanguinei fratres, hoc est de uno patre nati: nec disputari potest, si de diversis matribus nascantur, qui uno patre geniti sunt³⁵: item patruus, id est frater patris, fratris sui filio³⁶ agnatus est. ipso modo sunt fratres patruales, hoc est qui de singulis germanis nati sunt. Hoc ordine agnoscitur qui sint agnati³⁷, sicut supra diximus, per virilem sexum propinquitate coniuncti³⁸.

§. 4. Non tamen omnibus simul agnatis III. 11. lex hereditatem propinqui intestati dat; sed his, qui defuncto mortis suae tempore proximiores inveniuntur,

§. 5. In feminis vero alia condicio est, quia in- III. 14. ter feminas sola tantum soror consanguinea habetur³⁹ agnata, ut, germano suo defuncto ab intestato, ei agnationis^{39*} iure succedat⁴⁰. Reliquae feminae, hoc est

Schultingius et expungunt. Violentiore manu adhibuit Io. Cannegieter ad Ulp. XXV. 4. p. 123. pro et substituendo siglas IT. casque iure testamenti explicando. Nostra ex sententia abundant multo plura, nempe ab: et quia usque ad: dari potest; quae si cieceris, optime sibi constabit oratio sive Caili sive Epitomatoris, siquidem tunc formula adiecta a verbis: quod hoc ordine etc. statim respondet praecedentibus: per fideicommissum rogare eum possumus, ut etc. 59) Pro fit cod. Mon. legit etiam. Goth. vero nihil habet, nisi: quod etiam ut testator scribat. Bouch. quod hoc ad ordinem etiam, ut etc. HAUB. 60) Goth. Bo. et Sich. fuero. 61) Goth. et Sich. perveniat, sed hic in marg. pertineat. 62) Cod. Leid. propterea. 63) Bo. om. alia... quia. 64) Hd. ex Mon. et Bo. sit. Ceteri est. 65) Mon. et Bo. solutae. 66) Mon. fuerit.

1) Sich. Cul. I. et Genev. 1586. in marg. hereditibus. 2) Genev. 1586. procul dubio partim ex Moss. et Romm. LL. coll. aut ex Iust. Institt. habet: Int. hereditas lege XII. tabularum pr. ad s. h. pertinet; et ita paullo inferius eadem ed. in marg. habet existimatur. 3) Cum Hdo ex Mon. Goth. et Sav. nec non edd. Bo. et Sich. recepimus vel. 4) Uncis inclusa ex Moss. et Romm. LL. coll. adicienda esse visa sunt. 5) Sav. haec. 6) Mon. haec, Sav. hac. Sich. hoc est Vulgo ac. Hd. haec. 7) Quod in Sav. est . . . uo, recentior manus complevit uiuo. 8) Sich. suo. 9) Mon. mancipatione. 10) Goth. mancipati discesserint. 11) Bo. eum. 12) Goth. filium habeat con-

stitutum. Sich. fil. in p. habeat constitutum. 13) Mon. Goth. Sav. et ed. Bo. inserunt qui; fortasse quidem legendum est. 14) Mon. om. sui, quae vox in Sav. dispuncta est. 15) Sich. ins. et. 16) Sich. quasi. 17) Sav. et Bo. aliquando. 18) Ita Hd. ex Goth. Sav. et Sich.; pleraeque autem edd. cum Mon. moritur habent. 19) Goth. om. et. Sich. aut. 20) Goth. et Sich. neptes sive filii nepotes. 21) Ita fide codd. Mon. Goth. et Sav. et exemplo ed. Sich. dedimus mutata interpunctione. Vulgo: defuncto, patri vel avo etc. HAUB. 22) Ita Hd. ex Mon. Goth. et Sich. — Vulgo filius vel filia. 23) Cui. II. portiones accipiant. Etiam Mon. Sav. et edd. Aegid. Bo. Sich. et Hd. verbum accipiant agnoscunt. 24) Goth. partem. 25) Goth. longiorem gradum positum. Mon. habet quod nos ex Hdo retinimus. Sav.posito. Vulgo positos. 26) Goth. et Sav. hic et inferius in stirpe. 27) Bo. om. non. 28) Goth. om. filii. 29) Sich. ins. et. 30) Ita cum Hdo ex Mon. et Bo. pro reliquorum dividatur scripsimus. 31) Ita ex Mon. Sav. Leid. et edd. Aeg. Bo. posuit Hd. Ceteri heredes sui. 32) Mon. pertineat. 33) Sav. super. 34) Mon. et Bo. defuncti. 35) Bo. habet, approbante Meerm.: neque hoc magni interesse potest, si de diversis matribus nascantur, quum uno patre geniti sunt. 36) Goth. fratris filius. 37) Goth. ins. qui. 38) Mon. Goth. Sav. et Sich. coniunctum. 39) Mon. habeatur. 39*) Hd. adgnati. 40) Ita Mon. Leidd. et ed. Aegid.; discedunt Goth. et Sav. ei agnatis iure succedat, Bo. ex agnatis iure succedat, exhibentes. Noordkerk. Obs. c. 3. p. 43. con-

*amita*⁴¹, id est patris soror, vel *fratris filia*, nec in *capiendis hereditatibus* propinquorum *legitimae* sunt, nec masculis propinquis agnationis iure succedunt. *ipsarum* vero hereditates ad masculos propinquos agnationis condicione perveniunt.

- III. 15. §. 6. Regulariter constitutum est, ut inter agnatos proximior⁴² posteriorem excludat, et inter eos non in stirpem, sed in capita ab intestato dividatur hereditas. nam *inter suos*, sicut *superius* diximus⁴³, *alia ratio est*, ut⁴⁴ proximior posteriori non excludat, et semper hereditas in stirpem, non⁴⁵ in capita, dividatur. nam *si quis* moriens dimittat⁴⁶ germanum et ex altero⁴⁷ germano filios, germanus frater, quia gradu proximior est, solus succedit⁴⁸, fratris filii non succedunt⁴⁹. Item *si moriatur quis*, et de duobus germanis fratribus dimittat filios dumtaxat masculos, et⁵⁰ ex uno fratre dimiserit duos⁵¹, ex alio quattuor similiter masculos, omnes quidem fratrum filii patruo suo ab⁵² intestato succedunt; sed non *in stirpem*⁵³, sed *in capita*, ita, ut illi duo ex uno patre duas accipiant portiones, et illi quattuor ex alio accipiant quattuor⁵⁴ (Cf. III. portiones⁵⁵. nam si sorores habuerint, in patruo hereditatem⁵⁶ non veniunt⁵⁷, sicut nec sororis filii in avunculi hereditate⁵⁸ succedunt.

- III. 29. §. 7. Nam et regulariter statutum est⁵⁹, ut cognati tunc intestatorum propinquorum hereditates capiant, quando aut *sui*, aut *agnati* defuerint.

TIT. IX. (AL. XVII.) DE OBLIGATIONIBUS.

Obligatio in duas species dividitur: nam omnes¹ III. obligationes aut *ex contractu nascuntur*, aut *ex culpa*. Quae *ex contractu nascuntur*, quattuor genera² sunt, III. quae singula³ hoc ordine distinguuntur: aut enim *re*⁴ contrahitur obligatio, aut *verbis*, aut *litteris*, aut⁵ *consensu*.

§. 1. *Re contrahitur*, quoties aliqua cuicumque III. mutuo dantur, quae *in his rebus*⁶ contingunt, quae *pondere*, numero⁷, *mensura* continentur, hoc est si pecunia numeretur, vel frumentum detur. *vinum* aut *oleum* aut *aes* aut⁸ *ferrum*, *argentum* vel *aurum*, quae omnia numerando aut pensando aut *metiendo*⁹ ad hoc damus, ut eorum fiant, qui ea accipiunt, et ad nos¹⁰ statuto tempore non ipsae res, sed *alias eius naturae*, quales datae sunt, atque ipsius ponderis¹¹, numeri¹² vel mensurae¹³ reddantur. propter quod¹⁴ *mutuum appellatum est*, quasi a me tibi ita datum¹⁵ sit¹⁶, ut *ex meo tuum fieret*.¹⁷

§. 2. *Verbis* contrahitur obligatio *ex interrogatio-* III. *ne* dantis, et *responsione* accipientis, ita, ut si¹⁸ et¹¹ ille qui dat, interroget¹⁹ „hoc mihi dabis?” qui accipit²⁰ respondeat²¹ „dabo”: aut in obligatione debitoris²², si aliquis *fideiussor* accedat, ille qui cum persona fideiussoris contrahit²³, interroget ipsum²⁴ „fide tua²⁵ esse iubes?”²⁶ et ille respondeat²⁷ „fide mea esse iubeo.” Hac²⁸ condicione non solum ille²⁹, qui III. debitor est, sed et is³⁰, qui *fideiussor* existit³¹, obligan-

iecit: *ex agnationis iure succedat*; Meerm. voluit ea agnationis iure succedat. Vulgo: *ei agnationis iure succedat*. 41) Sich. Cui. I. et Gen. 1586. *amitae*. 42) Goth. *proximus*, sed in marg. ut nos. 43) In Sav. rec. manus ins. si. 44) Mon. et Sav. om. ut. 45) Goth. *in stirpe et non*. 46) Bo. *amittat*. 47) Goth. *alio*. 48) Sich. *succedat*. 49) Aeg. et Sich. *succedant*. 50) Sav. *masculos si*. Voculam et om. Mon. Cuiac. I. et II. Genev. 1586. 51) Sav. Bo. Sich. et Lov., approbante Meerm., ins. et. 52) Sav. et Sich. om. ab. 53) Sic codd. Mon. Sav. et ed. Bouch. ex perpetua nostro loquendi ratione; *stirpe* Goth. [et Sich.] Reliqui *stirpes*. HAUB. 54) Sav. *quattuor accipiant*. 55) Bo. om. et illi. . . portiones. 56) Sav. *hereditate*. 57) Goth. *veniant*. 58) Bo. *hereditatem*. 59) Fide cod. Goth. locum hunc repraesentavimus, ad quam lectionem, MS. quod Meerm. laudat, comprehensam, proxime adcedit codd. Leid. et Mon. et edd. Aegid. et Bo. Certe abest hoc ante vulgatum *regularare est*. HAUB.

1) Bo. om. *omnes*. 2) Mon. *qua omnes genere* Bo. *quasi omnis generis*. 3) Sich. *singulae*. 4) Mon. Sav. *aere*. et ita est in marg. Cuiac. I. et II., sicut et initio §. 1. — Goth. *rei*. 5) Bo. ins. *ex*. 6) Mon. et Bo. om. *rebus*. 7) Sich. ins. *et*. 8) Hoc aut, vulgo om., habet ex Mon. Goth. et Sav. Hd. 9) Mon. et Goth. *metendo*. Bo. *mittendo*. 10) Certe melius foret, quod Veronensis liber habet, *nobis*, quam ad nos. Sed cogitandum est Caium nostrum visigotthizare; neque igitur cum Hdo Schroederi mutationem sequentis verbi *reddantur* in *revertantur* approbaverim. 11) Mon. Sav. *ponderibus*. 12) Mon. *muneratae*. Goth. et Sich. *numeratae*. Sav. *numerate*. 13) Sich. *vel mensuratae*. 14) Mon. om. *quod*. Bo. *propterea*. 15) Goth. *data*. 16) Mon. *est*. 17) Goth. *fuerit*. 18) Mon. et Bo. om. *si*. 19) Goth. *inter-*

rogat. 20) Ita cum Hdo ex Bo. scripsimus. Mon. et Sav. *accepit*, ceteri *accipiet*. 21) Mon. Sav. *respondet*. 22) Bo. ins. *ut*. 23) Locum saepe tentatum crediderim iam sanum esse. Ceterum si *qui personam fideiussoris* legi debeat, malim quam Salmasii *accipit*, quod Oiselius recepit, verbum *adhibet*. Hd. ita edidit: *qui personae fideiussoris credet*, et annotavit: „Nulla lectionum sive in codd. sive in edd. obviaram idoneum sensum praebet; et, quae sola cum suppleddat, Salmasii (de modo us. c. 16. p. 743.) legentis: *qui personam fideiussoris accipit*, coniectura, a lac. Oiselio in contextum adco recepta, a librorum auctoritate nimis recedit. Nam v. c. in cod. Mon. est: *qui personam fideiussori tradet*, in Sav. *qui personam fideiussoris tradit*. Margo edd. Cui. I. et II. nec non Genev. 1586. habet: *cui persona fideiussoris traditur*; contextus vero, sicut in plerisque: *qui personam fideiussori tradit*. Nec magis placet Schroederi Obs. IV. 6. p. 343. sq. emendatio: *ille, cui personam fideiussor tradit*. Nos vestigia genuinae lectionis in ipso cod. Mon. (*tradet*) ac Sav. (*fideiussoris*) reperire nobis visi sumus.” 24) Vulgo: *interroget: istum*, ut *to istum* initium sit interrogationis. Sed cod. Mon. habet *interrogat ipsum*, eodemque modo legit Sav. ubi *ipsum* a recentiore manu est suppletum; et in ed. Bouch. certe est: *interroget istum*, formula interrogationis demum in sequenti: *FIDE* incipiente, quod etiam natura huius formulae postulat. (vid. *Brissonii* de Form. VI. 187.) Male Sich. *interrogetur: istum etc.* HAUB. Sed praetulerim vulgatam scripturam propter Veronensis codicis „*idem fide tua esse iubes*.” 25) Goth. et Sich. *fidem tuam*, et ita paullo inferius *fidem meam*. 26) Mon. *tua esse iussi*. Bo. *tua iussi*. 27) Mon. *respondet*. Goth. et Sav. *respondit*. 28) Goth. et Sich. *In hac*. 29) Oisel. om. *ille*. 30) Goth. *sed his* Mon. et Sav. om. *sed*. 31) Mon. *extitit*, Goth. *stetit*.

tur³². et non solum fideiussor ipse³³, dum vivit, sed et heredes ipsius, si ille defecerit, tenentur^{33*} obnoxii. xii. creditor autem, qui pecuniam³⁴ dedit, in potestate³⁵ habet ad reddendam³⁵ pecuniam, quem³⁷ velit, tenere, utrum ipsum debitorem an³⁶ fideiussorem³⁶. sed si debitorem tenere elegerit⁴⁰, fideiussorem⁴¹ absolvet⁴²; si vero fideiussorem tennerit, debitorem absolvet⁴³: quia uno electo⁴⁴, quem idoneum creditor⁴⁵ iudicavit⁴⁶, alterum liberat⁴⁷. §. 3. Sunt et aliae obligationes, quae nulla praecedente interrogatione contrahi possunt, id est ut si⁴⁸ mulier, sive⁴⁹ sponso uxor futura⁵⁰, sive iam marito⁵¹, dotem dicat. quod tam de mobilibus⁵² rebus, quam de fundis fieri potest. et non solum in hac obligatione ipsa⁵³ mulier obligatur⁵⁴, sed et pater eius et debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam illi⁵⁵ debebat⁵⁶, sponso creditricis⁵⁷ ipse debitor in dotem dixerit. Hae⁵⁸ tantum tres personae nulla⁵⁹ interrogatione praecedente possunt dictione⁶⁰ dotis legitime⁶¹ obligari. aliae vero personae, si pro muliere dotem viro⁶² promiserint, communi iure obligari⁶³ debent⁶⁴, id est⁶⁵ ut et interrogata respondeant et stipulata promittant⁶⁶. §. 4. Item⁶⁷ et alio casu, uno loquente et⁶⁸ sine interrogatione alii⁶⁹ promittente contrahitur obligatio, id est

si⁷⁰ libertus patrono aut donum aut munus aut operas⁷¹ se daturum esse iuravit⁷²; in qua re⁷³ supradicti liberti non tam⁷⁴ verborum sollennitate, quam iurisiurandi religione tenentur⁷⁵. sed nulla⁷⁶ altera persona hoc ordine obligari⁷⁷ potest. §. 5. Praeter III. 97. terea⁷⁸ inutilis est⁷⁹ promissio, etiamsi stipulatione interveniente facta sit, si aliquis id se daturum⁸⁰ promiserit, quod sui iuris non est, hoc est si aut ingenuum hominem quasi⁸¹ servum se daturum promittat, aut si mortuum aliquis, quem vivum credebat, promiserit, aut locum sacrum aut sanctum aut religiosum daturum⁸² se quicumque⁸³ promiserit. §. 6. Praeter III. 98. ea inutilis est promissio, si aliquis rem⁸⁴ sub tali conditione⁸⁵ promittat, quae⁸⁶ impleri⁸⁷ pro rei difficultate non possit. §. 7. Praeterea inutilis est⁸⁸ in III. 100. interrogatio et promissio, si ita aliquis interroget debitorem „post mortem meam” vel „tuam illud⁸⁹ dari⁹⁰ spondes?” Quod propterea inutile visum est, quia a persona heredis obligatio incipere non potest. et ideo nec heredi creditoris⁹¹ sub hac sponsione obligatur debitor, nec debitoris heres creditori tenetur obnoxius⁹². §. 8. Item inutilis est⁹³ obligatio, si dicat creditor: „pridie quam moriar⁹⁴ dare spondes?”⁹⁵ vel interroget debitorem⁹⁶, „pridie quam moriaris?”

32) Leid. et edd. Bo. Sich. aliaeque obligatur. Schult. et Hd. ex Mon. et Sav. obligantur. 33) Sav. et Bo. om. ipse. 33*) Ep. Aeg. teneantur. 34) Mon. pecunia. 35) Goth. et Bo. potestatem. 36) Sav. reddendum. Epit. Aeg. reddendi. Salmasius et Oisel. repetendam. 37) Bo. quam. 38) Goth. et Oisel. aut. Sav. hac. 39) Sich. addit absolvi. 40) Rancon. voluit voluerit. 41) Sich. in marg. pro debitorem habet fideiussorem, et pro hoc nomine illud. 42) Mon. Sav. bis habent absolvet. 43) Sich. om. si vero f... absolvet. 44) Goth. unum electum. 45) Bo. debitor. 46) Ita ex Mon. Goth. Sav., edd. Bo. et Sich. Hd. pro vulgato iudicat. 47) Mon. om. liberat. 48) Mon. Sav. et Bo. om. si. 49) Iidem si pro sive. 50) Goth. om. uxor futura, quas voces Sich. post marito habet. 51) Mon. Sav. et Bo. om. sive iam marito. 52) Mon. quod tandem mobilibus. Sav. quod tandem mobilibus. 53) Bo. his. 54) Ita Hd. ex Mon. Goth. et Sav. pro vulgari obligabitur. 55) Ita cum Pacio et Aleandro Hd. pro vulg. ille. 56) Goth. debeat. 57) Id. et Sich. marito creditoris, sed in marg. Sich. sponso. Bo. ipsi creditori. 58) Goth. om. haec. Sav. habet hac. 59) In marg. Sich. sine ulla. 60) Sich. conditionis (non conditione), sed in marg. dictionem dotis legitime obtinere. 61) Mon. dotis legitime. Cf. antec. annot. — Goth. dotes legitime. 62) Ita Hd. ex Bo. — Mon. vero. Vulgo marito. 63) Mon. obligare. 64) In Sav. rec. manu debebunt, quod Bo. habet. 65) Bo. om. id est. 66) Exhibuimus hunc locum auctoritate codd. Mon. et Sav. qui plane consentiunt. Neque aliter Cui. II. aut, solo addito ad, Bouch. in qua est: ut et ad interrogata respondeant, et stipulata promittant. Etiam Goth. habet saltem stipulata, licet in eo praecedant ut interrogate. Sed Sich. et ed. Patavina: ut et interrogatae respondeant et stipulationem praemittant. Imo interrogata sunt, de quibus rei sunt interrogati, et stipulata i. q. in stipulationem deducta; barbaro quidem exemplo, sed quod ab Aniani aetate minime sit alienum. Haur. Schult. interrogatae respondeant, et stipulatae promit-

tant. 67) Mon. et Bo. om. item. 68) Mon. et Goth. ins. uno. Bo. casu viro loquente et viro. 69) Schult. pro vulgari alio, quod Aleander expunxit, proposuit aut legendum alii (ut Hd., librarium ob praecedens alio lapsus esse existimans, recepit), aut dicendum esse Anianum pro alii scripsisse alio. — Meerm. voluit aliqua aut ulla. Anianum alius scripsisse crediderim. 70) Bo. om. si. 71) Bo. opera. 72) Ita cod. Mon. et ed. Bouch. reliqui iuraverit. Quae vero in scriptis omnibus et editis sequuntur: Exponendum hic, quid sit donum, aut munus, vel operae, quum manifeste glossema redoleant, et proximam sententiam: in qua re etc. cum praecedentibus optime coherentem male divellant, e contextu eliminavimus. Ceterum nec huius insititii loci eadem est ubivis scriptura. Nam ed. Bouch. habet: exponendum est hic etc. porro aut inter donum et munus abest a codd. Mon. et Goth. tum ab edd. Bouch. Sich. Cui. I. II. et Genev. 1586. et loco operae codd. Goth. et Sav. item ed. Bouch. et Ranconetus in marg. sistunt opera. Haur. 73) Mon. et Bo. om. in qua re. 74) Bo. tantum. 75) Hd. ex Mon. Goth. et Bo. Cui. II. retinentur. 76) Mon. ins. haec. 77) Goth. ins. non. 78) Roever. ex Leid. propterea. 79) Mon. et Sav. om. est. 80) Id aliquid se daturum est in codd. Mon. et Goth. At Sav. id aliquid se daturum, et ed. Bouch. id aliquid daturum aliquid se; in reliquis: id aliquid daturum se, unde levi verborum transpositione contextum emendavimus. Haur. 81) Mon. et Bo. aut. 82) Mon. om. daturum. 83) Bo. sed quidcunque. 84) Mon. pro rem habet ille; Bo. illi. 85) Goth. sublatam conditione. 86) Hd. ex Mon. Leid. et ed. Bo. recepit conditio, quod probat Meerm. 87) Goth. qua conditione implere. 88) Hd. ex Mon. et Bo. ins. et, quam copulam Goth. et Sich. post Praeterea habent. 89) Goth. illum. 90) Bo. Sich. dare. 91) Goth. creditori. 92) Goth. et Sich. heredes creditori teneantur (Sich. tenentur) obnoxii. 93) Mon. om. est. 94) Sav. moriatur. 95) Mon. Sav. dare respondes Sich. haec dare spondes. 96) Bo.

- similiter et haec stipulatio inutilis iudicatur⁹⁷, quia non potest sciri⁹⁸ quando sit *pridie quam aliquis moriatur*, nisi postquam mortuus fuerit. §. 9. Item si pure interroget creditor, et debitor sub condicione promittat. §. 10. Vel si creditor decem solidos⁹⁹ debitorem interroget, et debitor quinque promittat, hoc ordine integrum debitum vacillare cognoscitur. §. 11.
- III. 110. Si aliquis¹⁰⁰ nobis pecuniam debeat, possumus¹⁰¹ debitorem nostrum compellere, ut pecuniam, quam nobis (Cf. 111.) redditurus erat, alteri se caveat redditurum; neque potest ei, cui pro nostro debito cavit¹⁰², de cauto et¹⁰³ non numerato, sicut fieri solet, aliquid disputationis afferre¹⁰⁴, cum id, quod a nobis accepit, alteri cave-rit¹⁰⁵ redditurum.
- III. 128. §. 12. Litteris¹⁰⁶ obligatio fit aut a¹⁰⁷ re in per-sonam¹⁰⁸, aut a persona in personam¹⁰⁹; a re in per-sonam, velut si id, quod ex emptione aut conducti-one aut societate debes¹⁰⁰, alii¹¹¹ reddas; a persona in personam, velut si id, quod¹¹² mihi alter debet, alteri personae delegem, ut¹¹³ reddere debeat.
- III. 135. §. 13. Consensu fiunt obligationes ex emptioni-bus et venditionibus¹¹⁴, locationibus conductionibus, societatibus et mandatis; quia in huiusmodi¹¹⁵ rebus consensus magis, quam scriptura aliqua¹¹⁶ aut¹¹⁷ sollem-nitas quaeritur¹¹⁸. In quibus rebus etiam inter ab-sentes obligatio contrahi potest, quod in aliis rebus III. 139. fieri non potest. §. 14. Emptio igitur et ven-ditio contrahitur, cum de pretio inter emptorem et venditorem fuerit definitum; etiamsi pretium non fuerit numeratum¹¹⁹, nec pars pretii aut arra¹²⁰ data fuerit.
- §. 15. Locatio et¹²¹ conductio simili ratione III. consistunt, ut¹²² consensu, etiam verbo definitio¹²³ in-ter consentientes firma permaneat. §. 16. Societatem III. inire possumus aut omnium bonorum, aut unius ali-cuius negotiationis. et potest ita iniri societas, si ta-III. men hoc inter socios convenit¹²⁴, ut unus pecuniam det,¹²⁵ alter operam suam¹²⁶ pro pecunia ponat et huius rei definitio etiam verbo iniecta valet¹²⁷; ita, ut III. quicquid societatis tempore quolibet modo fuerit acqui-situm, sociis commune sit. §. 17. Permanet¹²⁷ au-III. tem iniecta societas donec¹²⁸ in ipso consensu¹²⁹ socii perseverant; quia, sicut consensu contrahitur, etiam¹³⁰ dissensu dissolvitur¹³¹. Dissolvitur ergo societas aut III. morte unius¹³² socii, aut contraria voluntate, aut ca-III. pitis diminutione, id est si unus ex sociis, sicut fre-quenter¹³³ supra diximus, capite fuerit diminutus.
- §. 18. Similiter et mandari¹³⁴ verbo potest; et cum verbis mandatum fuerit, obligatio contrahitur. possu-III. mus enim¹³⁵ aut nostra negotia aut aliena cuicum-que agenda mandare, dummodo honestum aliquid agi mandemus¹³⁶: nam si contra bonos mores¹³⁷ aliquid III. mandare voluerimus, hoc est si cuiquam mandemus¹³⁸, ut¹³⁹ alicui furtum faciat aut homicidium aut adulte-rium admittat¹⁴⁰, in his¹⁴⁰ rebus mandati obligatio non contrahitur. §. 19. Solvitur¹⁴¹ mandatum aut mor-III. te¹⁴², cui¹⁴³ mandatum est, aut contraria illius¹⁴⁴ volun-(Cf. tate, qui mandavit. §. 20. Sed is, cui mandatur, man-III. dati formam egredi non potest; aut, si egressus fuerit, et mandatori¹⁴⁵ teneatur¹⁴⁶ obnoxius, et quod extra mandatum egit, non praeiudicat¹⁴⁷ mandatori¹⁴⁸.

om. pridie quam . . . debitorem. . . 97) Goth. Similis et haec stipulatio simili vindicatur. 98) Mon. Goth. et Sav. sciri. 99) Sav. et Sich. ins. in. sed in Sav. rursus expunctum est. 100) Ita Mon. Sav. et Bo. estque hic loquendi modus epitomatori familiaris. Reliqui si quis. HAUS. 101) Bo. praesumat. 102) Ita ex Mon. Hd. Reliqui caveat. 103) Bo. ins. de. 104) Goth. offerre. 105) Sav. caveret. 106) Enim hic inseri vult Galvan. de usufr. c. 17. §. 8, quod putat iam superiorem §. ad litterarum obligationem spectare. Ac reapse connectunt §. 12. cum 11. Sich. et Aleander hunc in modum: Nec potest ei, nisi litteris obligatio fiat, aut a re in personam, aut a persona in personam dari; ubi Aleander tñ dari praemittendum esse conicit exceptio. HAUS. 107) Bo. om. a, et Rancon. hic et paullo inferius de re pro a re posuit. 108) Sav. hic et inferius persona habet. 109) Pro Litteris . . . personam. Mon. habet: Litteris obligatio fit auctore in persona aut a persona in personam, nisi quod. In Bo. quoque a verbis a re in personam . . . a persona in personam locus mutilus esse apparet. Anianus totum de litterarum obligatione locum, ut mihi quidem videtur, magis a pristina forma depravaverat. 110) Sav. dabis. Goth. debet. 111) Goth. aliis. 112) Bo. pro velut . . . quod habet ut sicut. 113) Sich. ins. mihi. 114) Goth. in vindicationibus. 115) Ita Hd. ex Mon. Goth. Sav. et Bo. — Ceteri eiusmodi. 116) Hoc aliqua habent Mon. Goth. Sav. Leid. cum edd. Bo. Sich. Cuiac. I. et II. et Genev. 1586. 117) Ranconet. inseri voluit res aut verborum. 118) Bo. requiritur. 119) Sav. nominatum. — Copulam et, quam vulg. ius. re-tius a Goth. omittitur. 120) Mon. et Bo. pretii aucta. 121) Bo. om. et. 121*) Mon. Goth. Bo.

et. Sich. Et. idem pro sequenti etiam habet et. 122) Goth. etiam verba inter consentientes (om. definitio). Bo. et consensu etiam verborum definitio. Aleander: etiam verbo definito, pergens inter convenientes. 123) Mon. Goth. Sav. et Bo. om. convenit. 124) Sich. ins. et. 125) Goth. et Bo. opera sua. 126) Sav. velit. 127) Goth. permaneat. 128) Sav. et Cui. II. donec quamdiu. Reliqui quamdiu. 129) Mon. consensu. 130) Hd. delevit sic ante etiam, aucto-ritate Mon. Sav. Bo. Cui. I. II. et Genev. 1586. Goth. etiam si. Aleander ita dissensu. 131) Hd. ex Mon. dissolvitur. 132) Lugd. 1553. huius. 133) Hanc vocem ut suspectam, quaeque a cod. Bat. absit, ei-cluunt Roeverus l. l. p. 174. et Cliffordus Sect. II. c. 5. §. 11. p. 89. Aleander vero ei addit fieri. HAUS. Ale-andri emendationem probaverim. 134) Sav. Simili-ter emendare. Bo. Similiter verbo emendari potest. Inde Clifford. Similiter verbo etiam mandari potest. 135) Cui. II. etiam. 136) Goth. mandem. Sich. in marg. volumus. 137) Ita Hd. ex Mon. et Leid. — Vulgo mores bonos. 138) Ita ex Leid. Hd. — Mon. cuique mandem. Reliqui cuicumque mandemus. 139) Bo. om. ut. 140) Goth. committat. 140*) Ita Hd. ex Goth. Sav. Cui. I. II. Gen. 1586. Reliqui iis vel hiis. 141) Vocem autem, quam hoc loco vulgo in-serunt, om. Mon. Goth. Bo. 142) Mon. aut(?) a morte. Bo. morte (om. aut). Vix potui, quin verba eius qui mandavit aut eius, quae aperte desunt, iniicerem. 143) Goth. cuicumque. 144) Goth. eius. 145) Mon. Bo. Sich. mandatorum. 146) Mon. tenetur. 147) Goth. Sav. Bo. praeiudicat. 148) Mon. man-datorum. Goth. mandatorem.

TIT. X. (al. XVIII.) QUIBUS MODIS OBLIGATIO
TOLLITUR¹.

182. Tollitur obligatio solutione debiti². praeterea aliquoties tollitur obligatio, etiam si aliud³, quam cautum fuerat a debitore, creditori reddatur: nam si quicumque⁴ pro pecunia, quam creditori cavet⁵, acquiescente creditore aurum⁶ aut argentum aut mancipia, vel⁷ alias quaslibet species, habita aestimatione, consentiente creditore dederit⁸, obligatio evidenter tollitur.

[TIT. XI.]

[DE OBLIGATIONIBUS QUAE EX DELICTO
NASCUNTUR¹.]

- §. 1. Quia² de obligationibus, quae ex contractu nascuntur, diximus³, superest, ut de his obligationibus, quae ex delicto nascuntur⁴, simpliciter⁵ disputemus. Ex delicto nascuntur obligationes, si aliquis furtum fecerit, vel bona aliena rapuerit, vel damnum alteri dederit aut iniuriam fecerit. quarum omnium rerum uno genere ex delicto nascitur obligatio. §. 2. Furtorum autem sunt genera quattuor: manifesti, nec manifesti, concepti, et oblati. Manifestum furtum dicitur, si quando fur, cum⁶ cuiuscumque rem tollit,⁷

in ipso furto deprehenditur. Nec manifestum furtum III. 185. appellatur⁸, quod quamlibet dum ficeret⁹ inventum non est, tamen furtum factum¹⁰ fuisse probatur. Con-III. 186. ceptum furtum dicitur, cum¹¹ apud aliquem¹² alterum res furata¹³ invenitur¹⁴. Oblatum¹⁵ furtum dicitur, cum res furtiva alicui ita a fure datur¹⁶, ut apud ipsum furem inveniri¹⁷ non possit.

§. 3. Praeterea qui rem alienam invito aut¹⁸ ne-III. 195. sciente domino contingit¹⁹ vel tollit²⁰, aut de loco movere²¹ praesumit²², furtum facit. §. 4. Et si III. 196.

quis²³ rem utendam²⁴ acceperit aut commendatam apud se habuerit, et ea aliter²⁵ usus fuerit quam accepit²⁶, furti actione tenetur²⁷. §. 5. Praeterea si quis iumentum alterius ad hoc accepit, ut eum quinque millibus²⁸ duceret, si id decem²⁹ millibus²⁸ aut longius quam ab illo, qui dedit, fuerit constitutum, abegerit³⁰, furti reus erit³¹.

§. 6. Et multa praeterea horum quoque similia Cf. III. 202. sunt secundum legem. Nam furti tenetur etiam qui ipse et Praef. furtum non fecerit, sed, ut fieret, opem, aut consilium, aut studium commodarit: velut, si quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit, ut alii eam rapere possent³².

1) Ita Goth. et Sav., sed Mon. tollitur. Vulg. tollatur. 2) Mon. Goth. Sav. Cui. II. soluti debiti. Bo. soluto debito. 3) Cui. II. aliquid. 4) Genev. 1586. cuicumque. 5) Goth. cavet. Sich. in marg. dedit; unde Schult. conl. quam creditor dedit. Ranconet. dedit vel cavet. 6) Goth. aut quiescentes creditores harum. 7) Bo. aut. 8) Goth. consentienti dederit. Sich. consentienti (om. credit.) reddiderit, et marg. crediderit.

9) MSS. rubricam h. l. nullam habent; ideo unciis inclusam adieci cum Lugd. 1559. et Aleand. ex verbis (i. 1. Genev. 1586.: De obligationibus ex culpa. Tit. XIX. Oisel. De obligationibus ex delicto. 2) Mon. Goth. Sav., sed hic rec. manu, quod; et ita Bo. quoque habet. 3) Sav. ut diximus. 4) Cf. annot. 1. 5) Schult. et Schroed. conl. similiter. 6) Ita Hd. ex Cui. II. — Bo. om. fur cum. Mon. Sav. furtum ex. Vulg. om. cum. Malim fur, dum. 7) Goth. Sich. ins. et. 8) Mon. Nec furtum appellatur furtum. Sav. furtum dicitur. sequatur iterum furtum, sed postea dispunctum est. 9) Goth. dum defecerit; sed in marg. fieret. 10) Mon. et Sich. om. factum; sed hic in marg. esse factum probatur. 11) Goth. dum. 12) Mon. antequam. 13) Ita Mon. Goth. Sav. et Sich. — Ceteri furtiva. 14) Ita Hd. ex Mon. Sav. et Bo. — Reliqui inveniatur. 15) Mon. obligatum. Sav. oblegatum. 16) Goth. daretur. 17) Sav. invenire. 18) Bo. invito iure. 19) Goth. contigit. Sav. contegit. 20) Goth. tulit. Cum Hdo. ex Mon. et Bo. scripsi tollit. Reliqui tollere. 21) Goth. commoveri. 22) Mon. Goth. Sich. praesumpsit. 23) Mon. qui. 24) Mon. furatam. Goth. Sav. Bo. furatam; sed in Sav. prius fuerat utendam. 25) Mon. Sav. eam aliter. Goth. Bo. et in marg. Genev. 1586. aliter eam. Vulg. aliter ea. 26) Aegid. Pacius. Aleander et Oiselius: acceperit. 27) Goth. teneatur. 28) Goth. miliaria. 29) Goth. duceret sedecim. Sav. duceret et si. Bo. d. si decem. 30) Mon. adiecerit. Goth. abiecerit, sed in marg. duxerit. Bo. adduxerit. Hd. ex Cui. I. II. et Gen. 1586., quae duxerit, sed in marg. adegerit habent, hoc verbum retinuit. Sichardum secutus sum, qui ipse duxerit, quod vulgo receperunt, ad marg. habet. 31)

Goth. Sav. Bo. est. 32) Nullus locus in toto Cajo Visigothorum corruptior hoc ipso. En primum lectionis varietatem! Mon. Et multa praeterea quorumcumque similia sunt secundum lege furti tenetur sed ut fieret opem aut consilium aut studium commodaret velut si quis pecuniam quam in manu aliquis tenebat excusserit ut alii eam rapere possint. — Goth. Et multa praeterea quarumcumque similia sunt quem secundum legem furtum tenetur si ut fieret opem aut consilium aut studium commoverit (in marg. commodaverit) vel si quis pecuniam quam in manu aliquis tenebat excusserit (in marg. excusserit) ut alii eam rapere possint. — Sav. Et multa praeterea quorum arum similia sunt secundum et ille (manu recent. lege) furti tenetur sed ut fieret et opem aut consilium aut studium commodaret velut si quis pecuniam quam in manu aliquis tenebat excusserit ut alii eam rapere possent similibus conditi[o] servetur. — Aegid. Et si aliquis pecuniam, quae in manu habetur, excusserit, ut alii rapere possint, furti eius tenetur. Et multa horum similia. — Bo. Et multa praeterea quorumcumque similia sunt, secundum legem furti tenentur. Sed et si quis, ut ferret opem, aut consilium aut studium commodarit, velut, si quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit, ut alii eam rapere possint, in idem iudicium incidit. — Sich. Et multa praeterea quorumcumque similia sunt, secundum quae et ille furti tenetur, si, ut fieret, opem aut consilium aut studium commodaverit. Vel si quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit, ut alii eam rapere possent. — Cui. I. Et multa praeterea quorumcumque (in marg. quae horum) similia sunt: secundum quae et ille furti tenetur, qui, ut fieret, opem aut consilium aut studium commodarit: velut si quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit, ut alii eam rapere possent. — Cui. II. Et multa praeterea quae horum similia sunt: secundum quae etc. (ut Cui. I.) Contextum Cuiacianae I. sequuti sunt ut plurimum editores recentiores, ne Schultingio quidem excepto, nisi quod Oiselius pro: qui, ut fieret, opem reddidit: qui, ut ferret opem. — Nos quidem in constituendo contextu quum maxime et codicis antiquissimi Monacensis et Institutionum (§. 11.

de obligat. quae ex delicto nasc.) vestigia expressimus: ut tamen, quae nobis ex coniectura inserenda viderentur, diverso litterarum caractere describi curaremus. — Ceterum ad calcem Caji in sola ed. Genev. 1586. [immo, et in Lugd. 1593. 4.] haec leguntur: *Deest de prohibiti furti actione sententia, quam laudat Papianus tit. 14. Deest titulus de iniuriarum actione, quem laudat Papianus titulo sexto. Deest regula de liberis raptoris et raptae, quam laudat Papianus tit. X.* HAUB. — Ne beati Hauboldi circulos perturbarem, nihil in huius commatis a candidissimo viro factis emendationibus immutare statui; adscribam autem ex genuluis commentariis lib. III. §. 202., ex qua Visigothi ita fortasse scripserunt:

Interdum furti tenetur . . . rapere possent. et multa practerea, quae horum sunt similia, puniuntur secundum legem Aquilianam. Nam Gaius l. c. ita habet: „Interdum furti tenetur qui ipse furtum non fecerit, qualis est, cuius ope consilio furtum factum est. in quo numero est qui nummos tibi excussit, ut eos alius surriperet, vel opstitit tibi, ut alius surriperet, aut oves tuas aut boves fugavit, ut alius eas exciperet. et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. sed si quid per lasciviam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, videbimus an utilis Aquiliae actio dari debeat; cum per legem Aquilianam, quae de damno lata est, etiam culpa puniatur.”

FRAGMENTUM
AEMILII PAPINIANI

EX LIB. I. RESPONSORUM SUB TITULO DE PACTIS
INTER VIRUM ET UXOREM¹.

Inter virum et uxorem pacta non solum verbis, sed² voluntate contrahentium constituuntur, ut neuter coniugum locupletior fiat³.

1) Parvum hoc fragmentum, ex lege Romana Visigothorum superstes, primum editum est a Sichardo (p. 167.b.), qui ei inscripsit „*Papiniani titulus.*” Cuiacius autem cum anno 1566. Lugduni iuris anteiustini libri ederet (cf. supra p. 179. N. 2.), legi Romanae Burgundionum fragmentum nostrum ita coniunxit (pag. 694.), ut eius legis primus titulus esse videretur; quod, ut alia fere omnia, imitatum est exemplum Genevense a. 1586. (cf. l. c. N. 4.). Iam inter omnes constat ridiculum inde legi Romanae Burgundionum enatum esse nomen „*Papianus,*” sive „*Papiani Responsa,*” sive „*Papiani Responsorum liber.*” ac nomine quidem isto, quamvis ipse Cuiacius id postea improbaret, cum in Parisiensi exemplari, quod a. 1586.

prodiit, (cf. l. c. N. 4.) fragmentum Papinianum, a lege Rom. Burg. separatum et ante Paulli sententias collocatum, vero rursus auctori vindicaret, tamen hodie etiam uti solent. Vid. Savinii hist. iur. Rom. tom. II. p. 23. sqq. — Inscriptum est fragmento nostro apud Cuiacium ex ed. 1586, append. fol. 14.b i. f. et ap. Schulting. p. 810. *Papianus lib. I.* etc., ut nos habemus. In Berolinensi iur. civil. anteiust. p. 249. hoc tantum inscriptum est „*Fragmentum Papiniani.*” 2) Exemplum Parisiense a. 1586. inserit *ex*, unde legendum esse *sed et* coniecerunt. 3) In Genevensi et, qui hoc exemplum secuti sunt, libris haec interpretatio subiicitur: *ut neuter in coniugio fiat locupletior, et ut verbis inter se obligari possint.*

Locum, quem post fragmentum Papiniani, ante Isidori Etymologiarum librum V. Cod. reg. Paris. 4414. fol. 147^b, (ex quo libro postea eum locum in Pithoeanum exemplar Theodosiani Codicis anno 1566. fol. editum p. 718. migravisse litteris ad me datis Haenelius significavit) et ita quidem inscriptum habet *Edictum de Legibus*, vix est quod admoneamus Papiniani non esse. Beatus Hauboldus (opuscul. acad. tom. II. p. 930.) prologum fortasse cum locum fuisse „alicuius monumenti legalis hucusque ignotum, forte ipsius Legis Rom. „Burgundionum, quam constat in libris MSS. Papiniani sententiae ut plurimum adhaerere, nisi proxima Isidoriani libri mentio in eadem adnotatione obvia aliud suaderet” suspicatus erat. Habet autem ille locus, quem ex aliqua Constantini potius lege, quam Papiniani scriptis profectum esse dixeris: *In Vet. ex. qu’ sententia Papiani ex lib. I. responsorum tit. de donat. int. vir. et ux. sic supplenda. Respuenda sunt iurgia et amplectenda pacis tranquillitas, quia commodius est lites pacifice definire, quam sub ambiguo certamine dispendiosam exspectare victoriam. Sequitur deinde liber V. Isidori Etymolog. lib. V. Moyses.*

IULII PAULLI
RECEPTARUM SENTENTIARUM

AD FILIUM

LIBRI QUINQUE.

CURA

LUDOVICI ARNDTS

L. U. D.

P R A E F A T I O.

Ex iis, quae praefatio ad Visigothicam Gaii epitomen de ratione edendorum librorum, ex quibus Lex illa Romana composita est, iam pridem monuit, Paulli receptas Sententias si quis, quantum fieri possit, integras exhibere velit, id ex sola Lege Romana Visigothorum fieri non posse, sed adhibendos etiam alios, qui ex iure Romano nobis supersunt, libros esse, Mosaicarum imprimis et Romanarum legum Collationem, veteris Icti Consultationem, Iustiniani denique Digesta, facile videris. Itaque quod Rittershusius primum aliique post hunc virum fecerunt, hac quoque editione faciendum suscepimus, id est ut omnia ex Paulli Sententiarum libris ubiubi servata colligeremus, disponeremus et hoc quidem modo celeberrimi iuris auctoris splendidissimum olim opus restitueremus. Ne vero Lex Romana Visigothorum suo quasi honore atque iure defraudaretur, ipsius scripturam tantum non ubivis locorum servare, ceterorum vero librorum variationes in subiectos commentarios referre, atque erectis sive antiquis litteris scribere quae illa continentur Lege, dum obliquis sive cursivis litteris in exprimendis aliunde desumptis locis uteremur, placuit. Cuiacius autem cum in medio reliquerit, utrum MS. Paulli codex, quem ex Vesontina bibliotheca utendum acceperat, epitomen Visigothicam representaverit, nec ne¹, consultius esse ex eo libro transcriptos locos erectis quidem, ut ex Breviario Alariciano, quod vocant, acceptas sententias, exprimere, sed asteriscos singulis versibus praepone re existimavimus. In computandis numeris titulorum paragraphorumque sive commatum Schultingii rationem, qua in allegando Paulo iam diu docti homines utuntur, tenuimus. quo factum est, ut ex Lege Romana Visigothorum, Mosaicarum et Romanarum legum Collatione, ex Consultatione denique veteris Icti receptis locis suis cuique numerus praepone retur²; cum vero aliunde desumpti apud Schultingium numeros haberent nullos, eiusmodi locis, quotiens cum aliis rubricam communem habere debebant, §i proxime vel antecedentis vel sequentis numerum, sed appositis litteris *a*, *b*, *c*, et sic porro, praemisimus. pari quoque modo rubricas cum ipsis sententiis ex Digestis assumptas numeravimus³. Monuerim tamen ad aliorum quorundam titulorum numeros iam Rittershusium Schultingiumque alia ratione litteras apposuisse⁴. In commentariis nostris non solum librorum tum editorum tum scriptorum varietates, sed etiam ubi diversi nonnullorum capitum fontes inter se discrepent indicavimus, coniecturas etiam, sed parcius, adiecimus. Interpretationem Visigothicam, quam omittere editionis lex vetabat, ita tractavi, ut maxime probatis scripturis electis rarius varietates uncis inclusas adicerem. Ut quibus ad elaborandam hanc Paulli editionem libris editis usus sim facilius videas, asteriscorum appositione eos inferius, ubi signa explicantur, indicavi.

Iam vero de Aurelianensi, ut priorum editorum nonnulli vocant, exemplo, quod neque Schultingio, neque Hugoni, cum eximii editionibus de Paulo bene mererentur, eius copia facta fuit, paucis te volo. Inscriptio libri ita habet „IVLII PAULI | RECEPTARUM | SENTENTIARUM | LIBRI V. | Ex postrema Iac. Cuiacij recogni- | tione multis sententijs atque | adeo titulis aucti. | *Quibus accessit*, | Epitome iuris Ciullis, Antiq. auct. | *Ingens sanè rerum et verborum thesaurus* | *paucis tamen omnem Iuris Ro. notitiam* | *comprehendens.* [Signum Plantiniana officinae.] PARISIIIS, | Ex officina Plantiniana. | Apud ADRIANVM PERIER, | via Iacobaea, 1599. | *Cum privilegio Regis.*” In fine libri, qui textum quinque Sentt. librorum 102 foliis numeratis continet, legitur in averso folio, cuius adversa pagina errata quaedam indicat, „Excussus fuit hic liber typis viduae | Nicolai Leuez Auarici Bituri- | gum iuxta scholas utriusque | Iuris.” Iac. Gothofredus⁵ et post eum ill. Hugo⁶ „Auarici s. Aureliae” a. 1599. prodidisse similem Rittershusiano Paulli exemplum forma 120 asserunt; et praeter hos Fabrotus⁷ exemplum eo ipso anno Aureliae editum memorat⁸. Quid Aureliae mentio sibi velit, ipse me necire ingenue fateor, sed hoc Aurelianense vocatum exemplar plane idem esse, ac superius indicatus liber, quo liberalitate v. cl. Böckingii utor, cui v. ill. A. G. Cramer ante hos tres vel quattuor annos utendum permisit, tam exploratum habeo, quam quod exploratissimum. Exemplar olim C. Rittershusii fuit, cuius manu nonnulla ad marginem scripta exstant, quae tantum non omnia in commentarios nostros accepta habes. Ceterum non bonitas editionis, sed exemplarium infrequentia facit, ut haec de libello Aurelianensi praefatus sim. Vale, lector, et res tuas bene age.

1) Cf. Obs. XXI. 13. 15. 16. 2) Praeter lib. I. tit. 1. §. 4a. 3) E. gr. lib. I. tit. 1A, et B. 4) E. gr. I. 6A. et B. 13A. et B., V. 30A. et B., de quibus locis vide commentarios nostros. 5) Manuale iur. Biblioth. c. II. §. 5. 6) Indic. fontt. p. 177. N. 41. 7) Cuiac. opp. priorr. tom. I. p. 349. 8) Obiter monuerim perpetuum non esse quod tumultuarius editor se in Paulli sententiis repetendis libellum illum Aurelianensem sequi dixit.

Scribebam Bonnae Kal. Febr.

anni clolcccxxxii.

SIGNORUM EXPLICATIO.

Au.	=	*Exemplum quod Avarici Biturigum a. 1599. prodiit. (Cf. praef. nostra.)
Bo.	=	Bouchardianum exemplum Paris. 1525. 4. (Cf. Hugonis index editionum p. 128.)
Bi.	=	*Bieneri exemplar in iure civili anteiustinianeo Berolinensi, 1815. 8. edito.
Br. s. Brev.	=	Breviarium Alaricianum sive Lex Romana Visigothorum.
Cann. H.	=	*Hermanni Cannegieteri commentarius ad Collation. Franquev. 1765. 4.
Cann. L.	=	*Moss. et Romm. LL. Collatio a Io. Cannegietero Traiecti ad Rhen. a. 1768 4. edita (Cf. Hugo l. c. p. 216.)
Coll.	=	Moss. et Romm. LL. Collatio.
Cons.	=	Veteris iurisconsulti Consultatio.
Cui.	=	Cuiacius, Cuiacianum exemplum.
Cui. 58.	=	*Pauli Sentt. cum interpretationibus Cuiacii. Paris. 1558. 4. (Cf. Hugo l. c. p. 144.)
Cui. 66.	=	*Exemplar Lugdunense a. 1566. fol. (Cf. Hugo l. c. p. 146.)
Cui. 88.	=	Exemplar Parisiense a. 1586. sive *a. 1607. (Cf. Hugo p. 162. 178.)
Fabr. s. Fabrot	=	*Cuiacii operum omnium exemplum cura Fabroti editum Paris. 1658. fol. tom. I. p. 349. 399.
Fl.	=	*Exempl. Dig. Florentinum Taurellianum. 1553. fol.
Genev.	=	Exemplar Genevense a. 1586. sive *Lugdunense a. 1593. 4. (Cf. Hugo l. c. p. 169. 172.)
Goth.	=	Codex MS. Gothanus. (Cf. Schultingii iurisprudentiae anteiust. editio Lipsiensis, in fine.)
H.	=	*Hugonis exemplum Paulli. Berol. 1795. 8.
Hal.	=	*Haloandrina Digesta. Norimb. 1529. 4.
H. a P.	=	*Hugonis a Porta Digestum vetus et Infortiatum a. 1560. Digestum novum a. 1561. fol.
Heid.	=	Moss. et Romm. LL. Collationis exemplum Heidelbergense a. 1656. 8. (Cf. Hugo p. 183.)
Meerm.	=	*Pauli Sentt. cum notis Petri Fabri in Meermani thesaur. tom. VII. p. 689. 399.
Mon.	=	Codex MS. Monacensis.
P. s. Pith.	=	*P. Pithoei exemplum Moss. et Romm. LL. Collationis, Lutetiae 1573. 4. (Cf. Hugo p. 155.)
Paris.	=	Cod. MS. Parisiensis.
Rehd.	=	Cod. MS. Digestorum Rehdigeranus.
Ritt.	=	Rittershusii exemplum Paulli. Norimbergae a. 1594. 8. (Cf. Hugo p. 176.)
S.	=	*Exemplum Sichardianum. Basileae a. 1528. fol. (Cf. Hugo p. 139.)
Sav.	=	Codex MS., quem Ill. Savinius possidet.
Scal.	=	Moss. et Romm. LL. Collationis apographum, quod olim Iosephus Scaliger fecit. (Cf. Schultingii iurisprudentia anteiust. praef. et p. 407. not. 5. p. 940. Roeverus ad loca quaedam iur. civ. depravata in Oelrichs. thesaur. dissertt. Belgg. vol. I. tom. I. p. 182... 184. et Böckingii praef. ad Dositheum. p. 196. 197.)
Sch.	=	*Schultingii iurisprudentia anteiustinianea. Lugd. Bat. 1717. Lipsiae. 1737. 4. (Cf. Hugo p. 194. 201.)
V.	=	Vulgatae Digestorum editiones.
Ves.	=	Codex MS. Vesontinus. (Cf. praef. nostr.)
Verc.	=	Moss. et Romm. LL. Collationis codex MS. Vercellensis.
Vind.	=	Eiusdem Collationis codex MS. Vindobonensis.

I U L I I P A U L L I

R E C E P T A R U M S E N T E N T I A R U M

L I B E R P R I M U S.

TIT. I. A. DE OFFICIO ASSESSORUM.

[a] *Consiliari¹ eo tempore, quo assidet, negotia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est, in alienum autem non prohibetur.*

TIT. I. B. AD MUNICIPALEM.

[b] *Filii libertorum libertarumque liberti paterni et patroni manumissoris¹ domicilium aut originem sequuntur. §. 1. Vidua mulier amissi mariti domicilium retinet, exemplo clarissimae personae per maritum factae: sed utrumque aliis intervenientibus nuptiis permutatur. §. 2. Municipales sunt liberti et in eo loco, ubi ipsi domicilium sua voluntate tulerunt: nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt praeiudicium: et utrobique muneribus² adstringuntur. §. 3. Relegatus in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet. §. 4. Senator ordine motus ad originalem patriam, nisi hoc specialiter impetraverit, non restituitur. §. 5. Senatores et eorum filii filiaeque quoque tempore³ nati nataeve, itemque nepotes et pronepotes⁴ ex filio origini⁵ eximuntur, licet municipalem retineant dignitatem. §. 6. Senatores, qui liberum comeatum, id est ubi⁶ velint morandi arbitrium, impetraverunt, domicilium in urbe retinent. §. 7. Qui faenus exercent, omnibus patrimonii intributionibus fungi debent, etsi possessionem non habeant.*

TIT. I. C. DE DECURIONIBUS.

[c] *Honores et munera non ordinationi¹, sed potioribus quibusque iniungenda sunt. §. 1. Surdus et mutus, si in totum non audiant aut non loquantur, ab honoribus civilibus, non etiam a muneribus, excusantur. §. 2. Is qui non sit decurio duumviratu²*

vel aliis honoribus fungi non potest, quia decurionum honoribus plebei fungi prohibentur. §. 3. Ad decurionatum filii ita demum pater non consentit, si contrariam voluntatem vel apud acta praesidis vel apud ipsum ordinem vel quo alio modo contestatus sit.

TIT. I. D. DE MUNERIBUS ET HONORIBUS.

[d] *Aestimationem honoris aut muneris, in pecunia pro administratione offerentes audiendi non sunt. §. 1. Qui pro honore pecuniam promisit, si solvere eam coepit, totam praestare operis inchoati exemplo cogendus est. §. 2. Invitus filius pro patre rem publicam salvam fore cavere non cogitur. §. 3. Defensionem rei publicae amplius quam semel suscipere nemo cogitur, nisi id fieri necessitas postulet.*

TIT. I. E. DE VACATIONE ET EXCUSATIONE MUNERUM.

[e] *Ab¹ his oneribus, quae possessionibus vel patrimonio indicuntur, nulla privilegia praestant vacationem. §. 1. Corpus mensurarum² frumenti iuxta annonam urbis habent³ vacationem; in provinciis non item⁴. §. 2. Angariarum⁵ praestatio et recipiendi hospitis necessitas et militi et liberalium artium professoribus inter cetera remissa sunt. §. 3. Auctis⁶ post appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtentu non excusantur. §. 4. Defensores rei publicae ab honoribus et muneribus eodem tempore vacant.*

[f] *Legato, qui publicum negotium tuitus sit, intra tempora vacationis praestituta rursus⁷ eiusdem negotii defensio mandari non potest. §. 1. Comitatus praesidum et proconsulum procuratorumve Caesaris a muneribus vel⁸ honoribus et tutelis vacant.*

I. A. [a] L. 5. D. DE OFFICIO ASSESSORUM. Au. et Sch. hanc sententiam subiungunt titulo de vacat. et excus. mun. (I. 1E.); Ritt. eam omnino praetermisit. 1) Sic Fl. — Brenem. con. consiliario. Hal. et V. consiliariis, et infra assident... prohibentur.

I. B. [b] L. 22. D. AD MUNICIPALEM. 1) Hal. ut liberti, paterni patroni et manumissoris 2) Fl. puneribus. Brenem.: „fortasse pro publicis muneribus.” 3) Hal. quoquo t. H. a P. eo t. V. qui quaeve eo t. n. n. sunt. 4) Sic Hal. sed Fl. n. pronep. et proneptes. 5) V. pro origine et filiis. 6) V. ubicunque.

I. C. [c] L. 7. D. DE DECURIONIBUS. 1) V. ordinationibus. Hal. ordinatione. H. a P. ordinatis omnibus. Sch. con. ordinis ratione. 2) Fl. duumvirato.

I. D. [d] L. 16. D. DE MUNER. ET HONOR. 1) Hal. et V. h. l. habent inscriptionem: Papinianus libro I. sent.

I. E. [e] L. 10. D. DE VACAT. ET EXCUSAT. MUNERUM. 1) V. om. ab. 2) Hal. H. a P. mensurum. 3) Hal. et Rehd. habet. 4) Sic Hal. et Gothofr. in nota. Alii idem. 5) Fl. Angariorum. 6) Ritt. in margine exemplaris Au. annotavit „f. aucti.” [f] L. 12. D. DE VACAT. ET EXCUSAT. MUNERUM. 7) V. rursus. 8) V. et.

TIT. I.F. DE LEGATIONIBUS.

[c] *Legatus antequam officio legationis functus sit, in rem suam nihil agere potest, exceptis his quae ad iniuriam eius vel damnum parata sunt*¹. §. 1. *Si quis in munere legationis, antequam ad patriam revertetur*², *decessit, sumptus qui proficiscenti sunt dati non restituuntur.*

TIT. I.G. DE ADMINISTRATIONE RERUM AD CIVITATES PERTINENTIUM.

[n] *Decuriones pretio viliori frumentum, quod annona*¹ *temporalis est, patriae suae praestare non sunt cogendi.* §. 1. *Nisi ad opus novum pecunia specialiter legata sit, vetera ex hac reficienda sunt.*

[i] *Ad curatoris rei publicae officium spectat, ut diruta domus a domini exstruantur.* §. 1. *Domum sumptu publico exstructam, si dominus ad tempus pecuniam impensam cum usuris restituere noluerit, iure eam res publica distrahit.*

TIT. I. DE PACTIS ET CONVENTIS².

§. 1.³ *De his rebus pacisci possumus, de quibus transigere licet; ex his enim pacti obligatio solummodo nascitur.* §. 2. *Omne pactum posteriore pacto dissolvitur, licet pariat exceptionem*⁴. §. 3. *Pactum conventum Aquiliana stipulatio subici solet: sed consul-*

tius est huic poenam quoque subiungere, quia rescisso quoquo modo pacto poena ex stipulatu repeti potest⁵.

§. 4. *Neque contra leges, neque contra bonos mores pacisci possumus*⁶.

§. 4a. [x] *Pactum contra ius aut constitutiones aut senatus consulta interpositum nihil momenti habet.*

§. 5. *De rebus litigiosis et convenire et transigere possumus*⁷: *post rem iudicatam*⁸ *pactum, nisi donationis causa interponatur*⁹, *servari non oportet*¹⁰.

§. 6. [L] *Functio dotis pacto mutari non potest, quia privata conventio iuri publico nihil derogat.* §. 7.

De criminibus propter infaniam nemo cum adversario pacisci potest.

TIT. I.H. DE IN IUS VOCANDO¹.

[m] *Parentes naturales in ius vocare nemo potest: una est enim omnibus parentibus servanda reverentia.*

[n] *Ingratus libertus est qui patrono obsequium non praestat, vel res eius filiorumve tutelam administrare detractat*².

TIT. II. DE COGNITORIBUS¹.

§. 1. *Omnes infames, qui postulare prohibentur, cognitores fieri non possunt, etiam volentibus adversariis.* §. 2. *Feminae in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur*². §. 3. *In rem suam*

I.F. [c] L. 10. D. DE LEGATIONIBUS. 1) Hal. *peracta*. 2) Hal. V. *Rehd. reverteretur*.

I.G. [n] L. 5. D. DE ADMIN. RER. AD CIVITAT. PERTINENTIUM. 1) Hal. V. *annonae*. [i] L. 46. D. DE DAMNO INFECTO.

I. 1) Hic titulus primus est in Lege Romana Visigothorum; in cuius codicibus manu scriptis fere omnibus haec formula Paulli Sententiis praemittitur: *Ex Paulli sententiis huic corpori convenit annecti quae in Theodosiano pro dirimendis litibus non inveniuntur inserta*. Sichardus ita habet: *Corpori huius operis convenit annecti et rel.* 2) Sic MSS. Cui. Pariss. Sav. Mon. edd. Bo. Cui. 66. 86. Genev. Au. Bi. et Cons. VII. Reliquae edd. *de p. et conventionibus*; cod. Goth. *de p. et conventibus*; Cons. IV. *d. p. et conventionibus vel transactionibus*; epitome Breviarum in codice manu scripto Guelferbytanico *de pactis et constitutis*. Vide *Ztschr. f. geschichtl. Rtsw.* V. p. 304. 3) §§. 1. et 3. primum edidit Cui. 58. — Inveniuntur in cod. Paris. 4403. 4) Sic in MSS. Pariss. Sav. Mon. Goth. edd. Bo. S. Cui. 58. Bi. — Cui. 66. eamque sequentes plurimae edd. ex Cons. IV. ita: *In bonae fidei contractibus pactum conventum alio pacto dissolvitur: et licet exceptionem pariat, replicatione tamen excluditur*: quae Ritt. quoque recepit, sed praemissa ex Brev. sententia, quam Cui. 66. Genev. omnino eiecerunt, Cui. 86. et Sch. cum interpretatione Gotthica coniunxerunt; Fabrot. denique, non item Au., post illam ex Cons. sumptam sent. exhibet, annotans: „haec sent. decrepta

est ex sup.” 5) Cf. l. 15. D. de transaction., ubi post *Aquil. inseritur quidem, pro poenam q. legitur poenalem quoque stipulationem; pro quoquo modo habet forte; pro repeti ibi est peti*. Au. ad §. 3. i. m. scriptum habet: „ex l. 15. D. de transact.”, nec quomodo hic locus et nostra sententia inter se discrepent indicat: ad v. *repeti tantum i. m. annotatur: „alii lib. peti”*; Fabrotus haec annotata recte praetermisit. 6) Cf. Cons. IV. VII. [x] ex Cons. VII. Sch. hanc sent. apposuit. 7) Cui. 58. primum habet *de rebus... possumus*: ex cod. Paris. 4403. 8) Goth. om. *p. r. i.* 9) Idem om. *interponatur*. 10) Sic Cui. 58. et edd. recentiores. — MSS. Sav. Mon. Goth. edd. Bo. S. et Cons. IV. VII. *potest*. [L] §§. 6. 7. ex Cons. IV. primum Cui. 66. recepit. In Cons. sententia 7. §pho 4. huius tit. statim subnectitur; sed Cui. 66. et sqq. ead. eam in fine tituli posuerunt.

I.H. 1) Hunc titulum, quem Au. ante titulum *de pactis* habet, Sch. ordinem Edicti secutus recte post illum collocandum esse defendit; cf. de Weyhe, libri tres Edicti p. 159. [m] L. 6. D. DE IN IUS VOCANDO. [n] L. 19. D. DE IURE PATRONATUS. Sequor Sch. aliosque hanc sententiam sub hoc titulo exhibentes, quamvis num recte fecerint dubium sit. 2) Ita Fl. Ceteri *detractat*.

II. 1) Codd. Sav. Mon. ed. Bo. (quae tit. II. et III. coniungit) *de procuratoribus et c.* Goth. et S. *de curatoribus et c.* Epitome Breviarum *de p. et cognitionibus*; V. *Ztschr. f. geschichtl. Rtsw.* V. p. 304. 2) Goth. *femina... cognitaria opera s. n. prohibetur*.

INTERPRETATIO.

I. §. 2. Si de una re inter ipsas personas duae pactiones fiant, posterior valebit. §. 4. Si inter aliquos conveniat aut de admittendo crimine, vel inferenda violentia vel faciendo quod lex aut honestas prohibet, aut de rebus alienis, aut si de bonis viventis aliquid paciscantur, haec pactio valere non potest. §. 5. Post rem iudicatam pactio inter eos, qui litigaverunt, tunc obtinet firmitatem, si de summa, quam iudicio constat addictam, ab eo, qui vicit, aliquid concedatur.

II. §. 1. Infames sunt qui propter aliquam culpam notantur infamia. Et ideo tales personae ad agendas causas nec mandatum dare nec suscipere ab altero possunt, etiam si hoc eorum adversarii acquiescant. §. 2. Feminae licet procuratorem suscipere prohibeantur, tamen si dominae et procuratrices fiant, pro re iam sua (s. propter rem iam suam) agere possunt. §. 3. Nec procurator in causa aliena, nec procurator et dominus, ut pro re sua agat, infamis persona fieri potest.

cognitor procuratorve ille fieri potest, qui pro omnibus postulat. §. 4. Actio iudicati non solum in dominum aut domino, sed etiam heredi et in heredem datur.

TIT. III. DE PROCURATORIBUS.

§. 1. Mandari potest procuratio praesenti¹ et nudis verbis et per litteras et per nuntium et apud acta praesidis et magistratus. §. 2. Procurator aut ad litem aut ad omne negotium aut ad partem negotii aut ad res administrandas datur.

§. 3. [o] *Voluntarius procurator, qui se alienis negotiis offert, rem ratam dominum habiturum cavere debet.* §. 4. *Actoris procurator non solum absentem defendere, sed et rem ratam dominum habiturum satisfacere cogitur.* §. 5. *Petitoris procurator rem ratam dominum habiturum, desiderante adversario, satisfacere cogendus est; quia nemo in re aliena idoneus est sine satisfactione.* §. 6. *Si satis non det procurator absentis, actio ei absentis nomine non datur.* §. 6a. [p] *Actoris procurator non in rem suam datus propter impensas, quas in litem fecit, potest desiderare, ut sibi ex iudicatione² satis fiat, si dominus litem solvendo non sit.* §. 6b. [q] *Absens reus causam absentiae per procuratorem reddere potest.*⁴

§. 6a. [p] *Actoris procurator non in rem suam datus propter impensas, quas in litem fecit, potest desiderare, ut sibi ex iudicatione² satis fiat, si dominus litem solvendo non sit.* §. 6b. [q] *Absens reus causam absentiae per procuratorem reddere potest.*⁴

TIT. IV. DE NEGOTIIS GESTIS.

§. 1. Qui negotia aliena gerit et bonam fidem et exactam diligentiam rebus eius, pro quo¹ intervenit,

praestare debet.² §. 2. Tutor³ post finitam tutelam si in administratione duret, actione negotiorum gestorum pupillo vel curatori eius tenebitur.

§. 2a. [n] *Litis contestatae tempore quaeri solet, an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus, cuius⁴ patitur actionem.*

§. 3.⁵ Si pecuniae quis negotium gerat, usuras quoque totius temporis⁶ praestare cogetur⁷, et periculum eorum nominum, quibus collocavit, agnoscere, at litem tempore solvendo non sint: hoc enim in bonae fidei iudiciis servari convenit.⁸ §. 4. Mater, quae filiorum suorum rebus intervenit, actione negotiorum gestorum et ipsis et eorum tutoribus tenebitur.⁹ §. 5. Filius familias aut servus si negotium alicuius gerat¹⁰, in patrem dominumve peculio tenus actio dabitur.

§. 6. Si pater vel dominus servo vel filio familias¹¹ aliena agenda negotia commiserit, in solidum tenebitur. §. 7.¹² Pater si emancipati filii res sine ulla exceptione a se donatas administraverit¹³, filio actione negotiorum gestorum tenebitur. §. 8. Qui, cum tutor curatore non esset,¹⁴ pro tutore curatoreve res pupilli adultive administraverit¹⁵, actione negotiorum gestorum pro tutore curatoreve tenebitur.

§. 8a. [s] *Actio negotiorum gestorum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri.* §. 8b. *Nec refert directa quis an utili actione agat vel conveniatur; quia¹⁶ in extraordinariis iudiciis, ubi conceptio*

§. 8a. [s] *Actio negotiorum gestorum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri.* §. 8b. *Nec refert directa quis an utili actione agat vel conveniatur; quia¹⁶ in extraordinariis iudiciis, ubi conceptio*

§. 8a. [s] *Actio negotiorum gestorum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri.* §. 8b. *Nec refert directa quis an utili actione agat vel conveniatur; quia¹⁶ in extraordinariis iudiciis, ubi conceptio*

III. 1) Sic Sav. Mon. edd. Bo. Cui. 66.86. Genev. Au. Bi. — Cett. edd. praesentibus. [o] §§. 3... 6. ex Cons. III. primum in Cui. 66. leguntur. 2) Cf. Vaticana fragm. §. 336, ubi ante hanc sententiam haec legi possunt: *Cum quo agitur... vindictiarum ad ver... Si in personam sit actio d... in rem pro praede litem et (vindictiarum.)...* In §. 337. ibid. quae, cum novam inscriptionem non habeat, item ex Paulli Sententia sumpta esse videtur, haec leguntur: *Procurator ante §... accipere iudicium...* [p] L. 30. D. n. t. 3) V. Fl. manu recentiore ex iudicati actione. [q] L. 71. D. n. t. 4) §§. 6a. et 6b. desunt Au. quae ad §. 4. perperam annotatum habet: „ex l. 30. D. de procur.“; neque id correxit Fabrotus.

IV. 1) S. Cui. 66. Genev. quibus. 2) S. debet. 3) Goth. Tutor si. [n] L. 37. pr. D. n. t. 4) Hal. cum is. 5) Cf. l. 37. §. 1. D. h. t. 6)

Dig. om. totius temp. 7) Goth. Cui. 58. Fabr. Sch. H. Dig. cogitur. 8) Goth. et S. in textu habent: *bonae fidei iudices servare conv.* sed hic quidem i. m. *in bonae fid. etc.*, quae nos ut aliae edd. in textum recepimus. Dig. haec habent: *... nominum, quae ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitorum ita suas fortunas amiserunt (Hal. V. amiserint), ut tempore litem ex ea actione contestatae solvendo non essent, cetera absumt.* 9) S. habet cogitur reddere rationem et ipsis et eorum tutoribus. Cf. interpretatio huius §. 10) Goth. Bi. gerant. 11) Cui. 58. Fabr. filiof. v. servo. 12) Cf. l. 37. §. 2. D. h. t. 13) Dig. administravit et infra tenetur. Taurell. i. m. tenebitur. — Dig. om. sine ulla exc. S. post filio inserit ex. 14) Vulgo insertum est *si*, abundans. 15) Goth. administravit. [s] §§. 8a. 8b. ex L. 47. pr. §. 1. D. DE NEGOT. GEST. 16) Hal. plane.

§. 4. Actio de executione iudicatarum rerum non solum ipsi auctori, qui egit, competit, sed et heredi similiter debetur: nam et heres victi ab herede victoris ad solutionem iudicati nihilo minus retinetur (S. tenetur.)

III. §. 1. Ista interpretatione non eget. §. 2. Procurator eas tantum res agere potest, quas ei evidenter constituit fuisse commissas.

IV. §. 2. Tutor si peracta tutela, id est impletis pupillaribus (S. tutelaribus vel pupillaribus) annis, voluerit in ipsa administratione persistere, de actis negotiis pupillo vel curatori eius non tutelae, sed negotiorum gestorum cogendus est reddere rationem. §. 3. Qui pecuniam exercet alienam, usuras eius reformare cogendus est. et si minus idoneis personis de hac ipsa pecunia fortasse crediderit, pro ipsorum personis, quaeolvere non possunt, damnum ipse, qui talibus personis credidit, sustinebit. §. 4. Mater, quae se in retinendis rebus filiorum (tutelae inserit S.) mi-

scuerit, tam ipsis quam tutoribus eorum negotiorum gestorum cogetur reddere rationem. §. 5. Si filius familias aut servus iniussu patris aut domini negotia gesserint aliena, et ex hoc inveniuntur obnoxii, tantum damni pater vel dominus sustinebit quantum in eorum peculio inveniri poterit. (et si iubente domino vel patre susceperint, in solidum tenebitur. *addit ed. Genev.*) §. 6. Ista lex interprete non indiget. §. 7. Si pater ea, quae emancipato filio sine aliqua conditione donaverit, administrare praesumpsit, filio emancipato pro his, quae in rebus eius gessit, negotiorum gestorum (S. inserit procuratori curatorive; Riu. tutori curatorive) tenebitur actione. §. 8. (Si pater in retinendis rebus filiorum se miscuerit, tam ipsis quam tutoribus eorum negotiorum gestorum cogitur reddere rationem. *Hanc interpretationem Sichardus exhibet post §. 8. huius tituli, ad quam cum aperte non pertineat, alii eam non receperunt.*)

*formularum non observatur, haec subtilitas super-
vacia est: maxime cum utraque actio eiusdem potesta-
tis est eundemque habet effectum.*

TIT. V. DE CALUMNIATORIBUS.

§. 1. Calumniosus est qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat. §. 2. Et in privatis et in publicis iudiciis omnes calumnioli extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.

TIT. VI.A. DE FUGITIVIS.

§. 1. Servus a fugitivario comparatus intra decem annos manumitti contra prioris domini voluntatem non potest. §. 2. Contra decretum amplissimi ordinis fugitivum in fuga constitutum nec emere nec vendere permissum est, irrogata poena in utrumque sestertiorum D millium. §. 3. Limenarchae et stationarii fugitivos deprehensos recte in custodiam retinent. §. 4. Magistratus municipales ad officium praesidis provinciae vel proconsulis comprehensos fugitivos recte transmittunt. §. 5. Fugitivi in fundis fiscalibus quaeri et comprehendi possunt. §. 6. Fugitivi, qui a domino non agnoscuntur, per officium praefecti vigillum distrahuntur. §. 7. Intra triennium venditionis agniti fugitivi emptor pretium a fisco recipere potest.

TIT. VI.B. DE REIS INSTITUTIS.

§. 1a. [r] Ab accusatione destitit qui cum adversario

suo de compositione eius criminis, quod intendebat, fuerit locutus. §. 1b. Animo ab accusatione destitit qui affectum et animum accusandi deposuit. §. 1c. Destitisse videtur qui intra praefinitum accusationis a praeside tempus reum suum non peregit. §. 1d. Nuntiatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis suis assistere iubentur. §. 1e. Calumnias causa puniuntur qui in fraudem alicuius librum vel testimonium aliudve quid conquisisse vel scripsisse vel in iudicium protulisse dicuntur.

§. 1. De his criminibus, quibus quis absolute est, ab eo, qui accusavit, refricari accusatio non potest. §. 2. Filius accusatoris si hoc crimen, quod pater intendit, post liberatum reum persequi velit, ab accusatione removendus est. §. 3. Crimen, in quo alius destitit vel victus recessit, alius obicere non prohibetur. §. 3a. [v] Delator non est qui protegendas causas suae gratia aliquid ad fiscum nuntiat.

TIT. VII. DE INTEGRI RESTITUTIONE.

§. 1. Integri restitutio est redintegrandae rei vel causae actio. §. 2. Integri restitutionem praetor tribuit ex his causis, quae per metum, dolum, et status permutationem, et iustum errorem, et absentiam necessariam, et infirmitatem aetatis gesta esse dicuntur. §. 3. Integri restitutio plus quam semel non est decernenda: ideoque causa cognita decernitur. §. 4. Integri restitutio aut in rem competit aut in personam.

17) Hal. sit ... habeat. Hanc non genuinam Paulli sententiam esse facile quisque viderit.

V. 1) Cf. l. 3. D. ad SC. Turpill. — Au. negligenter, ut solet, i. m. adscripsit „ex l. 3. D. ad SC. Turp.“, atque si in Breviario haec sententia non inveniretur, at in l. 3. cit. non legitur quod est in Br. pub. iud., sed extraordinariis criminibus: Fabrotus omisit istam Au. annotationem. — Cons. vi, paragraphum 1. huius tituli refert ex lib. I. sentent. tit. de calumniator., eique statim sub inscriptione: Idem lib. V. tit. de privat. et publ. iudic., addit haec: Omnes calumnioli extra a. p. q. a. plectendi sunt. Cum Sch. ibi pro inscriptione legendum esse censeo: Et in privatis et in pub. iud.

VI.A. 1) Haec rubrica cum subiectis sententiis a Cui. (Obs. XXI. 11.) ex cod. Ves. restituta legitur primum in edd. Cui. 86. et Genev.; et in Cui. 86. quidem numerum VI, in Genevensi vero nullum numerum habet; Ritt. eumque sequentes Sch. H. Bi. utrumque titulum, et hunc et sequentem, de reis institutis, qui in Cui. 86. septimus est, numero VI. designant, eosque appositis litteris A. B. distinguunt. 2) §§. 3. 4. cf. l. 4. D. de fugitivis. 3) Dig. Hal. et V. praefigunt

nam et. 4) Cui. 86. Au. Fabrot, repetere.

VI.B. 1) Cui. con. destitutis. [r] §§. 1a. . . 1e. et l. 6. pr. . . §. 4. D. ad SC. TURPILL. 2) Hal. V. Rehd. peregerit. 3) Ritt. hanc sententiam ad finem tituli de calumniatoribus collocavit. Sed cf. Sch. ad h. l. 4) Hal. V. conscripsisse. 5) Goth. S. de quibus. 6) Puettmannus, Obs. p. 349. con. a quo. A. van Dorp. Obs. cap. 5. p. 45. delendum censet in. [v] l. 44. D. DE IURE FISCO. Sch. hanc sententiam huic titulo assignavit, monens delatori quoque desistere non licere, (l. 15. pr. de iure fisci), neque igitur, hoc quoque loco Paullum de delatoribus tractavisse, a vero abhorre. Ritt. l. 44. cit. perperam lib. I. sent. inscriptam esse putaus ad titulum de delatoribus (V. 13.) eam rettulit Au. omisit.

VII. 1) Hinc sumpta est l. 2. D. de in int. rest. sive per status mutationem aut iustum errorem. 2) Sent. 4. abest a codd. Sav. Mon. Goth. et ed. Bo.; eamque in genuino Breviario Alariciano non existisse, sed posteriore demum tempore adiectam esse putat Burchardi, die Lehre von der Wiedereinsetzung in den vor. Stand. p. 43. 44.; cui tamen opinioni repugnare

V. §. 2. Qui apud cinctos aut privatos iudices fuerit de calumniae obiectione convictus, non expectata ordinis sententia, prout causa fuerit, supplicio subdetur.

VII. §§. 1. 2. Integri restitutio dicitur, si quando res quaelibet aut causa, quae perierat, in priorem statum reparatur, vel id, quod alicui sublatum est, reformatur. Hoc enim, quod per praetorem antea fiebat, modo per iudices civitatum agendum est: ita ut eorum causae vel res in integrum revocentur, qui aut per timorem potestatis alicuius

compulsi sunt, aut fraude vel errore decepti sunt, aut per captivitatem vel quamcumque iniustam necessitatem substantiam suam aut statum ingenitatis perdidisse noscuntur; aut si qui per necessitatem longinuae peregrinationis absentant; vel ad restauranda ea, quae in damnis minorum gesta esse probantur. §. 3. Ut in integrum res vel causa redeat, non nisi semel potest a iudice cognita causa praestari. §. 4. Quoties de revocanda re vel causa integre restitutionis beneficium petitur, aut in rem aut in personam

in rem actio competit, ut res ipsa, qua de agitur, revocetur; in personam aut quadrupli poena intra annum vel simpli post annum peti potest. §. 5. Si aliquis, ut se de vi latronum vel hostium vel populi liberaret, aliquid mancipavit vel promissit, ad metum non pertinet; mercedem enim depulsi metus tribuit⁵. §. 6. Servus per metum mancipatus⁴ quicquid adquisierit⁵ vel stipulatus sit, ei acquirit⁶, qui vim passus est. §. 7. Vis est maior rei impetus, qui repelli non potest⁷. §. 8. Qui quem in⁸ domo inclusit, ut sibi rem manciparet aut promitteret, extorsisse mancipationem videtur. §. 9. Qui quem ferro vinxit, ut sibi aliquid traderet vel venderet, vim intulisse videtur. §. 10.⁹ Qui in carcerem quem detrusit¹⁰, ut aliquid ei extorqueret, quicquid ob hanc causam factum est, nullius est momenti¹¹.

TIT. VIII. DE DOLO MALO.

§. 1.¹ Dolus malus² est, cum aliud³ agitur, aliud simulatur. §. 2. Siqui⁴ dolum aut metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque de vi et dolo actione tenebitur.

TIT. IX. DE MINORIBUS XXV ANNORUM.

§. 1. Minor XXV annorum si aliquod flagitium ad-

videtur, quod Breviarium interpretationem talis sententiae, qualem hic habemus, exhibet. Ceterum S. Cui. 66. Genév. in §. 4. initio habent *integra restitutio*; et sic etiam interpretatio itemque Caroli M. Capituli VII. cap. 288. 289, quae fere verbotenus interpretationem Gothicam §§. 1. 2. 4. huius tituli continet. 3) Goth. attribuit. Idem om. enim. 4) S. emancipatus. 5) Goth. quae fuerit. 6) Idem adquisierit. 7) Ita haec sent. et in Brachylogo iur. civ. lib. II. tit. 11, §. 2. (ed. Böckingii §. 5.) refertur; sed l. 2. D. quod metus causa habet: *Vis autem est maioris r. i.* 8) Cui. 58. Fabr. Sch. H. om. in. 9) Cf. l. 22. D. quod metus c. 10) Goth. aliquem destruxit. 11) Cui. 58. Ritt. Fabr. Sch. H. Bi. ut Dig. n. m. est. VIII. 1) Sentt. 1. 2. allegantur in gestis Aldrici episcopi Cenomanensis; vide Baluzii miscellanea, lib. III. p. 139, et cf. Savinii *Gesch. d. R. Rechts* tom. II. p. 116. 117. 2) Mon. Sav. Bo. om. malus et in rubrica malo. Goth. dolus est malus. 3) Apud Baluzium l. c. legitur aliter. 4) Sch. emendat *Si quis*. Ritt. con. *Is qui*. Sav. Mon. Goth., edd. Bo. S. Cui. 66. 86. Genév. Au. Bi. non habent *Si*. S. i. m. annotat, alias legi *doli actione tenebitur qui dolum malum adhibuit, ut*

agendum est, id est ut res ipsa de qua agitur, quae sublata est, recipiatur. et cum in personam actio intendi coeperit si qui rem indebite abstulisse convincitur, id quod sublatum est in quadruplum reformare debet, post annum vero, in simplum. §. 5. Quicumque aliquid, ut se de hostibus vel seditione populi aut de latronum impetu liberaret, causa mercedis, ut evaderet, aut promissit aut dedit, hoc per metum se dedisse non poterit allegare, nec revocare quod dedit. §. 6. Si, cum domino vis infertur, servum metu interveniente dederit, et apud eum cui datus fuerat aliquid quolibet pacto adquisierit, cum servum ipsam dominus, cui vis est illata, receperit, ad eum omnia quae servus adquisierat pertinebunt. §. 7. Ista interpretatione non indiget. §. 8. Qui aliquem in domo sua clausum tenuerit, quascumque ei scripturas extorsit, non valebunt. §. 9. 10. Interpretatione non indiget.

miserit, quod ad publicam coercionem spectet⁴, ob hoc in integrum restitui non potest. §. 2. Qui minori mandavit, ut negotia sua agat, ex eius persona in integrum restitui non potest; nisi minor sua sponte negotiis eius intervenerit⁵. §. 3. Si maior effectus res, quas⁶ minor egit, pacto⁴ vel silentio comprobavit, adversus hoc quoque in integrum restitui frustra desiderat. §. 4.⁵ Si minor minori⁶ heres existat, ex sua persona non ex defuncti in integrum restitui potest. §. 4a. [x] *Si minor XXV annis filio familias minori pecuniam credit, melior est causa consumentis; nisi locupletior ex hoc⁷ inveniatur litis contestatae tempore is⁸ qui accepit⁹.* §. 4b. *Minores si in iudicem compromiserunt et¹⁰ tutore auctore stipulati sunt, integri¹¹ restitutionem adversus talem obligationem iure desiderant.*

§. 5.¹² Minor se in his, quae¹³ fideiussit vel fidepromisit vel spondit¹⁴ vel mandavit, in integrum restituendo reum principalem non liberat.

§. 5a. [r] *Minor ancillam vendidit: si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit; eed adversus emptorem quanti sua interest actionem habebit.* §. 5b. *Mulier minor XXV annis, si pactione dotis deterior condicio eius fiat, et tale pactum*

res ad alium transiret: quae Schultingius monet fortassis ex Aniani interpretatione esse. — Baluz. l. c. ita habet: Qui dolum vel metum adhibuit, ut res ad alium transiret, de doli actione tenebitur.

IX. 1) Goth. S. Cui. 66. 86. Genév. *cohortionem expectet. Au. cohortionem spectet.* 2) Cf. l. 24. pr. D. h. t. quem locum Au. et Fabrot. post §. 2. repraesentant; sed l. 24. cit. quamquam inscripta *Paul. lib. I. Sent.*, maximam tamen partem ex eiusdem auctoris lib. XI. ad Edictum sumpta esse videtur. Cf. Sch. ad h. l. Quod ad §phum nostram spectare videtur, initium legis cit. hoc est: *Quodsi minor sua sponte negotiis maioris intervenerit, restituendus erit.* 3) Goth. *quam. H. Bi. rem, quam.* 4) Ritt. Fabr. Sch. H. *facto.* 5) Bo. om. §. 4., quae in Gothano codice titulum interpretationis praefert. 6) S. i. m. *maiori.* [x] §§. 4a. 4b. ex L. 34. pr. §. 1. D. DE MINOR. Has duas sententias Rittershusius omisit, Au. vero in fine huius tituli posuit. 7) Hal. in hoc. 8) Hal. om. *is.* 9) V. *accepit.* 10) Hal. *licet.* 11) V. *in integrum.* 12) Cf. l. 48. pr. D. h. t. quae apud Hal. male inscripta est *Paul. lib. III. sent.* 13) Dig. in id, quod. 14) Dig. om. *vel fid. vel spop.* [r] §§. 5a. 5b. ex L. 48. §.

IX. §. 1. Minores aetate si crimina graviora commiserint, per aetatem se non poterunt excusare. §. 2. Siquis maior aetate minori per mandatum negotia sua agenda commiserit, ex persona minoris integri restitutionem accipere non potest, nisi forsitan minor sine mandato voluntarie se causis miscuerit alienis. §. 3. Siquis id quod minor aetate gessit, postquam maior effectus est, id est usque ad impletum XVIII. annum, silentio suo et taciturnitate revocare nolit, de hac re integri restitutionem petere non potest, (quod in pupillaribus annis vendidisse vel tacuisse suggererit. *addidit Genév.*) §. 4. Si minor minori successerit, non ex persona defuncti ille qui heres est, sed ex sua agere potest; hoc est si ille, qui defunctus est, XVIII. annorum sit, et succedens XX, ex iatius qui successit aetate tempora computanda sunt. §. 5. Si minor maiorem fidedicat, licet ipse teneri non possit, tamen quem fidedixit teneri potest.

*inierit, quod numquam maioris aetatis constitutae paciscerentur*¹⁵, atque ideo revocare velit, audienda est. §. 6. Qui sciens prudensque se pro minore obligavit, si id consulto¹⁶ consilio fecit, licet minori succurratur, ipsi tamen non succurratur¹⁷. §. 7. Minor adversus emptorem in integrum restitutus pretio restitute fundum recipere potest; fructus enim in compensationem usurarum penes emptorem remanere placuit. §. 8. Minor adversus distractiones eorum pignorum et fiduciarum, quas pater obligaverat, si non ita ut oportuit a creditore distractae sint, restitui in integrum potest.

TIT. IX. A. EX QUIBUS CAUSIS MAIORES XXV ANNIS IN INTEGRUM RESTITUUNTUR.

[2] *Is qui rei publicae causa afuturus erat, si procuratorem reliquerit, per quem defendi potuit, in integrum volens restitui non auditur*¹.

TIT. X. DE PLUS PETENDO¹.

§. 1.² Causa cadimus aut loco aut summa aut tempore aut qualitate: loco, alibi³; summa, plus⁴; tempore, repetendo ante tempus⁵; qualitate, eiusdem speciei rem meliorem postulantem⁶.

TIT. XI. DE SATISDANDO.

§. 1. Quoties hereditas petitur, satisfactio iure desideratur; et si satisfactio¹ non detur², in petito rem hereditas transfertur. si petitor satisfacere noluerit, penes possessorem possessio remanet; in pari enim causa

potior est possessor. §. 2. Usufructuarius de utendo usufructu satisfacere debet se perinde usuram, ac si ipse pater familias uteretur.

TIT. XII. DE IUDICIIS OMNIBUS¹.

§. 1. Hi, qui falsa rescriptione usi fuerint, lege Cornelia de falsis puniuntur. §. 2. Ex his² qui ancillam corrupti³ alienam, aliam reformare cogendus est. §. 3. Qui falsum nesciens allegavit, falsi poena non tenetur. §. 4. In caput domini patronive nec servus nec libertus interrogari potest. §. 5.⁴ Praegnantem neque torqueri neque damnari nisi post editum partum possunt. §. 6.⁵ Qui rescriptum a principe falsa allegatione elicerint, uti eo prohibentur. §. 7. Qui de se confessus est, in alium torqueri non potest, ne alienam salutem in dubium deducat qui de sua desperavit. §. 7a. [A] Qui sine accusatoribus in custodiam recepti sunt, quaestio de his⁶ habenda non est, nisi si⁷ aliquibus suspicionibus urgeantur. §. 7b. [B] Per minorem causam maiori cognitioni praecidium fieri non oportet; maior enim quaestio minorem causam ad se trahit. §. 7c. [C] In crimine adultarii nulla danda dilatio est, nisi ut personae exhibeantur, aut iudex ex⁸ qualitate negotii motus hoc causa cognita permiserit.

TIT. XIII. A. DE IUDICATO¹.

§. 1. Qui exhibiturum se aliquem iudicio cave-

1. 2. D. H. T. 15) Hal. constituta pacisceretur. 16) S. consultus sed i. m. consulto. 17) Goth. succurratur.]

IX. A. [2] ex L. 39. D. H. T., quam Ritt. recte, ut mihi videtur, sub hanc rubricam collocavit; Sch. ad tit. de iudicato (l. 13.) Au. ad finem tituli de integri restitutione (L. 7.) rettulit; Fabrotus praetermisit. 1) Hal. audietur.

X. 1) Cons. v. allegat titulum de eo, qui causa cadit. 2) Deesse videtur plus petendo. Cf. Bynkershoek. Obs. lib. VII. cap. 8. 3) Sic Sav. Mon. Goth. Bo. S. Cui. 66. 86. Gen. Au. Bi. et Cons.; sed Cui. 58, Fabrot. Sch. H. si alibi. 4) Sic Sav. Mon. edd. Bo. Bi.; Cett. edd. s. si plus, quam damus, petimus. Cons. summa in repetendo. 5) Cui. 58. Ritt.

Fabr. petendo ante temp. Cons. tempore ante petendo. 6) Cons. eiusdem rei speciem meliorem postulando.

XI. 1) Ritt. conl. satis. 2) Goth. datur.

XII. 1) Cui. 58. a nonnullis codd. abesse omnibus asserit. 2) Cui. conl. Is. Malim Et is. Bocking. — Codd. Cui. Sav. Mon. ed. Bo. om. §. 2. 3) Goth. corruerit et inf. alia. 4) Bo. om. §. 5. 5) §. 6. primum edidit Cui. 58. ex cod. Paris. 4403. [A] L. 22. D. DE QUAECTION., quam Au. post §. 3. tit. 13A. ponit. 6) Hal. eis. 7) Hal. V. Rehd. om. si. [B] L. 54. D. DE IUDICIIS. [C] L. 41. D. AD LEG. IUL. DE ADULT. Cf. infra lib. II. tit. 26. in fine. 8) Hal. om. ex.

XIII. A. 1) Hanc rubricam Cuiacius quidem (ad lib. V. tit. 20. infra) auferendam esse censuit, editiones

§. 6. Qui sciens minorem hoc argumento pro eo fideiussor accessit, ut excusatione minoris aetatis fideiussionem suam in posterum liberaret, minor quidem aetatis beneficio liberatur, sed ad solvendum debitum fideiussor, qui hoc argumento usus est, retinetur. §. 7. Si minor praedium, quod venderat, per integri restitutionem reddito emptori pretio receperit, fructus ab emptore praecipuos recipere non potest, sed eos quanti fuerint in compensationem usurarum iussus est imputari. §. 8. Minor annis ea, quae pater eius oppignoraverat vel fiducia causa posuerat, si viliori pretio quam oportebat a creditore distracta convicerit, potest soluto debito ad recipiendam rem suam integri restitutionis auxilium promereri.

X. §. 1. Causam perdit quicumque aut commendatum sive commodatum aliquid alibi sibi quam placuit dari petierit, aut plus quam datum est reddi poposcerit, aut ante tempus quam redhibitio promissa est petierit reformari, aut meliorem speciem quam dederat postulari.

XI. §. 1. Si quicumque hereditatem ex defuncti voluntate aut testamenti condicione possideat, quam alter sibi debitam esse contendit, petitor iure postulat, ut ei a possessore satisfactio detur, quae omnia hereditaria corpora salva futura esse promittat usque in cognitionis eventum. et si possessor ex hac re conventus huiusmodi satisfactionem non providerit, dato a petitore fideiussore ad eam hereditaria corpora transferuntur. si vero petitor satisfactorem non dederit, penes possessorem usque ad eventum iudicii possessio remanebit. §. 2. Usufructuarius proprietatis domino satisfactorem dare compellitur, se usufructu suo non aliter usurum, quam ipse proprietatis dominus uti potuit diligenter.

XII. §. 1. Hi qui in causis suis falsa principum rescripta detulerint, ut falsarii puniantur. §. 7. Qui de se confessus est, super alium credi non potest. (edit. Gen.)

XIII. A. §. 1. Cautio solvitur, si pro cuius praesentia cautum fuerat moriatur. (Genev. ex comment. Cui. 58.)

rit², mortuo eo, pro quo caverat, periculo cautionis liberatur.

§. 1a. [D] *Eum, pro quo quis apud officium cavuit, exhibere cogitur. item³ qui apud acta exhibiturum se esse quem promisit, etsi officio non caveat, ad exhibendum tamen cogitur.*

§. 2. Filius familias iussu patris manumittere potest, matris non potest. §. 3. Is qui album raserit, corruperit, sustulerit, mutaverit, quidve aliud propositum edicendi⁴ causa turbaverit, extra ordinem punietur⁵. §. 4. Si id quod emptum est neque tradatur neque mancipetur, venditor cogi potest, ut tradat aut mancipet.

§. 4a. [E] *Acta apud se habita, si partes consentiant et iudex hoc permiserit, potest iubere ea die circumduci, nisi vel negotium vel lis terminata est.* §. 4b. *De amplianda vel minuenda poena damnatorum post sententiam dictam sine principali auctoritate nihil est statuendum* §. 4c. *Contra indefensos minores tutorem vel curatorem⁶ non habentes nulla sententia proferenda est.* §. 4d. [F] *Contra pupillum indefensum, eumque qui rei publicae causa abest, vel minorem XXXV annis propositum peremptorium nihil momenti habet.* §. 4e. *Is qui ad maius auditorium vocatus est, si litem inchoatam deseruit, contumax non videtur.* §. 4f. [C] *Bonis venditis excipiuntur concubina et liberi naturales.*

§. 4g. *Res publica creditoribus omnibus chirographariis creditoribus praefertur.*

§. 5. Deteriorem servum facit qui fugam suaserit et qui furtam, et qui mores eius corpusve corruperit. §. 6. Qui ancillam alienam virginem immaturam corruperit, poena legis Aquiliae tenebitur.

§. 6a. [H] *In dardanarios propter falsum mensuratum modum ob utilitatem popularis annonae pro modo admissi extra ordinem vindicari placuit.*

tamen praeter Au. et Fabrot. omnes retinuerunt. Cf. Sch. ad l. l. — Sane varia ex diversis titulis desumpta in hunc nunc confusa esse videntur. 2) Goth. *caverat*. [D] L. 17. D. DE IN IUS VOC. — Au. hanc legem sub titulo de in ius vocando exhibet. nos Ritt. Sch. secuti sumus. 3) Fl. *item eum, qui*. Charondas emendat *item eum quis*. 4) Goth. *mentiendi gratia*. S. *mentiendi causa* sed in margine *edicendi*. 5) Goth. S. *puniatur*. Cui. 66. 86. Genev. Au. Fabrot. *punitur*. [E] §. 4a...4c. ex L. 45. PR. §. 1. 2. D. DE RE IUDICATA. — Au. §§. 4a...4e. ante §. 4., §§. 4f. et 4g. vero post §. 6. habet. 6) Hal. *tutores vel curatores*. [F] §§. 4d. 4e. ex L. 54. PR. §. 1. D. DE RE IUD. [C] §§. 4f. 4g. ex L. 38. D. DE REBUS AUCT. IUD. POSS. Sch. huic fragmento praemisit sententiam ex l. 39 D. quib. ex caus. mai., quam nos supra sub tit. 9A. collocavimus. [H] L. 37. D. DE POENIS. XIII. B. 1) Hanc rubricam primum Cui. 66. recepit ex Cons. v. vi. ubi, haud dubie librarii culpa, hic titulus modo sextus, modo quartus dicitur. Cui. 66. 86. Genev.

§. 3. In eum, qui album curiae raserit, vitiaverit, vel quodcumque aliud scripturae genus sua praesumptione turbaverit, capitaliter, non expectata ordinis sententia, vindicatur. §. 4. Si eam rem, quam aliquis accepto pretio facta venditione distraxit, tradere distulerit, ad traditionem rei, quam vendidit, omnibus modis compellendus est. §. 5 6. Hae duae secundum legem Aquiliae similem poenam ha-

TIT. XIII. B. SI HEREDITAS VEL QUID ALIUD PETATUR¹.

§. 1.² In petitione hereditatis ea veniunt, quae defunctus mortis tempore reliquit, vel³ ea quae post mortem ante aditam hereditatem ex ea acquisita⁴ sunt.

§. 2. Possessor hereditatis pretia⁵ earum rerum, quas dolo alienavit, cum usuris praestare⁶ cogendus est. §. 3.⁷ Rerum ex hereditate alienatarum aestimatio in arbitrio petitoris consistit. §. 4. Petitio hereditatis, cuius defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur.

§. 5. [I] *Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos pertinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et causam perdimus.* §. 6. *Qui petit hereditatem, ipse probare debet⁸ ad se magis, quam ad eum qui possidet, sive ex testamento sive ab intestato pertinere.* §. 7. *Eas res, quas quis iuris sui esse putat, petere potest, ita tamen ut ipsi incumbat necessitas probandi eas ad se pertinere.*

§. 8.⁹ Possessor hereditatis, qui ex ea fructus capere vel possidere neglexit, duplam eorum aestimationem praestare cogitur. §. 9. Hi fructus in restitutione praestandi sunt petitori, quos unusquisque diligens pater familias et honestus colligere potuisset.

§. 1a. [X] *Si in agrum vicini viam publicam quis reiecerit, tantum in eum viae receptae¹ actio dabitur quanti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata est.*

§. 1. Qui viam publicam exaraverit, ad munitionem eius solus compellitur².

TIT. XIV. DE VIA PUBLICA.

§. 1a. [X] *Si in agrum vicini viam publicam quis reiecerit, tantum in eum viae receptae¹ actio dabitur quanti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata est.*

§. 1. Qui viam publicam exaraverit, ad munitionem eius solus compellitur².

TIT. XV. SI QUADRUPES DAMNUM INTULERIT¹.

§. 1. Si quadrupes pauperiem fecerit damnum dederit quidve depasta sit, in dominum actio datur, ut aut damni aestimationem subeat aut quadrupedem dedit²: quod etiam lege Pesulania³ de cane cavetur.

ei numerum XV. apposuerunt; Rittershusius vero, Sch. H. Bi. hunc titulum XIII. B. et antecedentem XIII. A. designaverunt, cf. supra tit. 6A. not. 1. 2) §§. 1. 4. cf. Cons. vi. 3) Bo. ut. 4) Cons. cit. Cui. 86. Au. *quaesita*. 5) Sav. Goth. Bo. *praesentiam*, S. *praesentia*. 6) S. i. m. Goth. *praesentare*. 7) §. 3. primum edita est in Cui. 58. ex cod. Paris. 4403. [1] §§. 5...7. ex Cons. v. vi. primum insertae sunt in Cui. 66. 8) Sch. inserit *eam*, 9) Sentt. 8. 9, quas primum edidit Cui. 66., inveniuntur in appendice cod. Paris. 4403. sub rubrica: *de her. vel quid aliud* et cum annotatione *int. n. ind. i. e. „interpretatione non indiget.”*

XIV. [X] L. 3. PR. D. DE VIA PUBL. ET ITIN. PUBL. 1) Hal. Rehd. *reiectae*. Rehd. om. *tantum*. 2) Cf. l. 3 cit §. 1.

XV. 1) Sch. H. auctoritate Legis R. Burg. tit. 13 s. 9. *pauperiem fecerit*. 2) Sic Sav. edd. Cui. 58. 86. Ritt. Au. Fabr. Bi. et i. m. S. Cui. 66. Genev. Sed Bo. *tradat*. S. *caedat*. Goth. *cedat*. Cui. 66. Genev. Sch. H. *quadrupede cedat*. 3) Mon. *Pesolania*. Bo. Cui. 66. 86.

bent, ut cum his, quae animo vel corpore corruperunt, alia similia mancipia huiusmodi praesumptores exsolvant.

XIII. B. §. 4. Si auctor de petitione hereditatis sibi debita ita silentium gessit, id est ut nullam proponeret actionem, heres eius ab hereditatis ipsius petitione repellitur.

XV. §. 1. Si alienum animal cuicumque damnum intulerit aut alicuius fructus laeserit, dominus eius aut aesti-

§. 1a. [L] *Siquis saevum canem⁴ habens in plateis vel in viis publicis eum in ligamen diurnis horis⁵ non redegerit, quicquid damni fecerit, a domino solvatur⁶.* §. 1b. *Siquis caballum quodve⁷ aliud animal habens scabidum⁸ ita ambulare permiserit⁹, ut vicinorum gregibus permixtus proprium inferat morbum, quicquid damni per eum datum fuerit, similiter a domino sarciatur¹⁰.*

§. 2. *Feram bestiam in ea parte, qua populi¹¹ iter est, colligari praetor prohibet. et ideo, sive ab ipsa sive propter eam ab alio alteri damnum datum fuerit¹², pro modo admissi extra ordinem actio in dominum vel custodem datur; maxime si ex eo¹³ homo perierit vel fuerit laesus¹⁴.* §. 3. *Ei, qui¹⁵ irritatu suo feram bestiam vel quamcumque aliam quadrupedem in se proritaverit, eaque¹⁶ damnum dederit, neque in eius dominum neque in custodem actio datur.*

§. 3a. [M] *In circulatores, qui serpentes circumferunt et proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur.*

TIT. XVI. DE¹ FINIUM REGUNDORUM.

§. 1. *In eum, qui per vim terminos deiecerit vel amoverit², extra ordinem animadvertitur³.*

TIT. XVII. DE SERVITUTIBUS.

§. 1. *Viam, iter, actum, aquaeductum, qui bien-*

nio usus non est, amisisse videtur; nec enim ea usucapi possunt, quae non utendo amittuntur. §. 2. *Servitus hauriendae aquae vel ducendae¹ biennio omisa² intercidit, et biennio usurpata recipitur.*

§. 2b. [N] *Servitus aquae ducendae vel hauriendae nisi ex capite vel ex fonte constitui non potest³: hodie tamen ex quocumque loco constitui solet.*

TIT. XVIII. DE FAMILIA HERCISCUNDA¹.

§. 1. *Arbiter familiae herciscundae plus quam semel dari non potest: et ideo de his, quae divisa eo iudicio non sunt, communi dividendo arbiter postulatus partietur.* §. 2.² *De omnibus rebus hereditariis iudex cognoscere debet, celebrata divisione, ut semel de omnibus pronuntiet.* §. 3. *Iudici familiae herciscundae convenit, ut ea, quae quis ex communi accipit, ipsa aut aestimationem eorum repraesentet, ut inter coheredes dividi possint.* §. 4. *Iudex familiae herciscundae nec inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est: alioquin inutiliter datur.* §. 5. *Omnes res, quae sociorum sunt, communi dividendo iudicio inter eos separantur.*

TIT. XIX. QUEMADMODUM ACTIONES PER INFILTIATIONEM DUPLANTUR¹.

§. 1. *Quaedam actiones si a reo infiltiantur, duplantur, velut iudicati, depensi², legati per damnatio-*

Genev. Au. *Pesolonia*. Ritt. ex Cui. conl. *Solonia*; quam scripturam etiam in vetustissimo exemplari manu scripto se deprehendisse asserit Prateius in iurisprudencia veter. Solon. Vide Ottonis Thes. IV. p. 112. [L] §§. 1a, 1b. ex L. R. BURGUND. TIT. 13. ubi legitur: *De cane etiam sub eodem titulo comprehensum est, ut si quis etc, deinde: his illud adiectum, ut si quis caballum etc., quae nos, ut Au. quoque et Sch. fecerunt, hoc loco dedimus.* 4) Sic edd. Amadut. Bi. Barkow. secundum cod. Vaticanum, qui habet *sacuum canem*. Cui. 86. *cacuum can.* reliquae edd. *si quisquam canem.* 5) Sic Bi. Bark.; cett. edd. *d. h. in ligamina.* 6) Sic Bi. Bark.; cett. edd. et cod. Vatican. *id a domino dissolvatur.* 7) Bi. vel. 8) Cui. 66. Genev. Au. Sch. *scabiosum.* 9) Ita ex codd. Vatic. et Ottobon. habent Bi. et Bark.; Au. *id admiserit.* cett. edd. *ita dimiserit.* 10) Ita ex codd. allegatis Bi. et Bark.; plerique *ab eo resarciatur.* Au. om. *per eum* et deinde *habet civiliter ab eo resarciatur.* 11) Cui. 86. Au. *populo.* 12) Goth. *sit.* 13) S. i. m. *exinda.* 14) Sav. Mon. edd. Bo. Cui. 86. Au. om. *vel f. l.* 15) Goth. *et qui.* Fortasse *si quis.* 16) Cui. 58. Fabr. *eoque.* [M] L. 11. D. DE EXTRAORD. CRIM. Hanc sen-

tentiam Ritt. et Sch. non absque ratione huic titulo subiungunt (cf. l. 4. D. si quadrupes pauper.); Au. et Fabr. ad finem tituli de dolo malo (L. 8.) habent.

XVI. 1) Sch. H. auctoritate Coll. XIII. 2. om. *de* 2) Goth. *amovit.* Coll. 3) *deiecit v. amovit.* 3) Cuiacius huic loco in duobus codicibus haec addita invenit: *ut fines terrae per terminos regantur, ne dissipentur, ut ab utrisque quingue pedum loco teneantur: quae Ritt. tamquam Paulli sententias, quas de ea re hic extitisse probabilis Cuiacii coniectura est, repraesentavit.*

XVII. 1) Sic Sav. Mon. edd. Bo. Bi. — alii *deducendae*. Cui. 58. Fabr. *haur. vel deduc. aquae.* 2) S. *biennii actione omisa.* sed in margine *biennio omisa.* Goth. *biennii actio obmissa intercedit.* [N] L. 9. D. DE SERVIT. PRAED. RUST. 3) Hal. *poterat.*

XVIII. 1) Cui. 58. Ritt. Au. Fabr. Bi. *de familiae herciscundae* Goth. *de familia herciscundae.* ibidemque additur glossema: *est divisio hereditatis inter heredes, herciscundae enim apud veteres divisio nuncupatur.* 2) §§. 2...5, quas primum Cui. 66. edidit, inveniantur in appendice codicis Paris. 4403.

XIX. 1) Goth. *duplantur.* 2) Cui. 58. Sch. H.

mationem damni reddat, aut ipsum animal tradat. quod etiam de cane similiter est statutum. §. 2. *Fera bestia in ea parte, qua populi transeunt vel frequentant, ligari vel custodiri prohibetur; ne aut ipsa aliquem noceat aut terrore eius quolibet casu aliquis ab altero fortasse laedatur. quod si factum fuerit, in dominum, si hoc praecepit, vel in custodem eius damni vel cuiuscumque laesionis actio, non expectata ordinis sententia, revertetur.* §. 3. *Quicumque feram bestiam vel quamcumque quadrupedem provocando quocumque modo adversum se incitaverit, nec domino nec custodi eius poterit imputari, quia suo vitio incurrisse dinoscitur.*

XVI. §. 1. Non indiget interpretatione.

XVII. §. 1. *Viam, qua eundo ad rem nostram uti sole-*

mus, vel iter, quo per rem alienam ad nostram pergimus, et actum, id est qua pecora minare consuevimus, vel aquaeductum biennio non utendo, siquis usus non fuerit, perire ei certissimum est. §. 2. *Usus hauriendae aquae vel ducendae si biennio destiterit, non utendo perit; et si iterum biennio in usum fuerit reducta, recipitur.*

XVIII. §. 1. Propter divisionem bonorum communium si quando inter fratres contentio vertitur, dividendae rei non plus quam semel arbiter deputatur, ut inter eos quae sunt communia habita aequalitate distribuatur. quodsi deputatus a iudice arbiter indivisum aliquid dimiserit, ex communi consensu postea qui sit divisionis medius eligatur.

XIX. §. 1. *Aliqua, quae cum ab his, quibus sunt debita,*

nem relictī, damni infuria³ legis Aquiliae, item de modo agri, cum a venditore emptor deceptus est. §. 2. Ex his causis, quae infitiatione duplantur, pacto decidi non potest.

TIT. XX. DE FIDEIUSSORE ET SPONSORE.

§. 1. Inter fideiussores ex edicto praetoris, si solvendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio dividetur¹.

TIT. XXI. DE SEPULCRIS ET LUGENDIS.

§. 1. Ob incursum fluminis vel metum ruinae¹ corpus iam perpetuae sepulturae traditum, sollennibus redditis sacrificiis, per noctem in alium transferri locum potest. §. 2. Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis; et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. §. 3.² *Intra muros *civitatis corpus sepulturae dari non potest, vel ustrina *feri. §. 4. Qui corpus perpetuae sepulturae traditum vel ad tempus alicui loco commendatum nudaverit et solis radiis ostenderit, piaculum committit; atque ideo, si honestior sit, in insulam, si humilior, in metallum dari solet. §. 5. Qui sepulcrum violaverint aut de sepulcro aliquid sustulerint, pro personarum qualitate aut in metallum dantur aut in insulam deportantur. §. 6. Qui sepulcrum alienum effregerit vel aperuerit, eoque mortuum suum alienum-

*ve intulerit, sepulcrum violasse videtur. §. 7. *Vendito fundo religiosa loca ad emptorem non transeunt, nec in his ius inferre mortuum habet. §. 8. *Qui monumento inscriptos titulos eraserit, vel statuam everterit, vel quid ex eodem traxerit, lapidem colum-naeve sustulerit, sepulcrum violasse videtur³. §. 9. *In eo sarcophago vel solo⁴, ubi corpus iam depositum est, aliud corpus inferri non potest, et qui intulerit reus sepulcri violati postulari potest.* §. 10.⁵ Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede vel a patre vel a domino potest. §. 11. *Maritus id, quod in funus uxoris impendit, ex dote retinere potest. §. 12. Neque iuxta monumentum neque supra monumentum habitandi ius est; attactu enim conversationis humanae piaculum admittitur; et qui contra ea fecerit, pro qualitate personae vel opere publico vel exilio multatur. §. 13. Parentes et filii maiores sex⁶ annis anno lugeri possunt; minores mense; maritus decem mensibus; et cognati proximioris gradus octo. Qui contra fecerit, infamium numero habetur.* §. 14. Qui luget, abstinere debet a conviviis, ornamentis, purpura⁷ et alba veste⁸. §. 15. Quicquid in funus erogatur, inter aes alienum primo loco deducitur. §. 15a. [o] Corpora animadversorum quibuslibet penitentibus ad sepulturam danda sunt.

Bi. habent *iudicati depensi*, Ritt. ex Cui. con. *iudicati, depositi*. Genev. quoque i. m. *depositi*. cf. infra II. 12. §. 11. Iam certum est scribendum esse *iudicati, depensi*, cf. Gai. III. 127. IV. 171. 3) Goth. S. d., *iniuriarum*. XX. 1) Goth. Cui. 58. Ritt. Fabrot. *dividitur*. XXI. 1) *ruinae* additum est ex cod. Ves. 2) Sentt. 3...9. 11...13. ex cod. Ves. Cuiacius primum edidit in Obs. XXI. 13. 3) Au. Fabr. om. §. 8. 4) Ritt.

ex Cui. con. *loco*. Sch. con. *solio*. 5) §. 10. a Cuiacio fide codicis Ves. in hunc locum translata antea legebatur post §. 15. Alio ordine sentt. 4. et sqq. in ed. Ritt. legantur. 6) Fort. *decem*. Cf. Vaticana fragm. §. 321. et Klenzius in *Ztschr. f. gesch. Rechtsw.* VI. p. 34. annot. 1. 7) *purpura* insertum est ex cod. Ves.; Ritt. et Fabr. id non receperunt. 8) Genev. i. m. *veste pretiosa*. [o] L. 3. D. DE CADAVER. DAMNAT.

repetuntur, si a debitoribus negata fuerint, dupli satisfactione redduntur, id est res iudicata, legati per damnationem relictī, id est si quid heres legati titulo dare iussus est et petitum negaverit; vel si damnum alicui per iniuriam factum quis sarcire noluerit; vel de modo agri, cum a venditore emptor fuerit circumscriptus, ut minus inveniat, quam probatur scriptum. quae omnia superius comprehensa secundum legem Aquiliam duplicantur. §. 2. Hae causae, quae pulsatorum negatione duplantur, per pactum finiri non possunt.

XX. §. 1. Cum multi fideiussores extiterint, etiamsi ad solvendum quae promiserunt probantur idonei, et possint omnes in solidum retineri, tamen restitutio debiti inter eos dividenda est, ut unusquisque id, quod eum pro portione sua contingit, exsolvat.

XXI. §. 1. Non indiget interpretatione. §. 15. Quicquid in sepultura defuncti expensum fuerit, prius quam aliis creditoribus de mortui hereditate reddendum est.

I U L I I P A U L L I

R E C E P T A R U M S E N T E N T I A R U M

L I B E R S E C U N D U S .

TIT. I. DE REBUS CREDITIS ET IUREIURANDO.

§. 1. In pecuniariis causis si alter ex litigatoribus iusiurandum deferat, audiendus est: hoc enim et compendio litium et aequitatis ratione provisum est¹. §. 2. Deferre iusiurandum prior actor potest: contrarium autem de calumnia iusiurandum reo competit. §. 3. Si, reus cum iurare velit, actor illi necessitatem iurisiurandi remisit, et hoc liquido appareat, actio in eum non datur. §. 4. Heredi eius, cum quo contractum est, iusiurandum deferri non potest, quoniam contractum ignorare potest. §. 5. Siqui² debitum quocumque modo confessus docetur³, ex ea re actio creditori⁴ non datur, sed ad solutionem compellitur.

§. 5a. [A] Praesidis provinciae officiales, quia⁵ perpetui sunt, mutuam pecuniam dare et faenebrem exercere possunt. §. 5b. Praeses provinciae mutuam pecuniam faenebrem sumere non prohibetur.

TIT. II. DE PECUNIA CONSTITUTA.

§. 1. Si id, quod mihi Lucius Titius¹ debet, eo-

I. 1) S. inserit hanc sententiam: *Solus iurare potest, qui suspectus dicitur, cum nulla veritas petitori in eo exprimitur, qui calumniam se pati dicit.* quam abesse a veteribus libris manu scriptis inveniens Cui. expunxit. 2) Bo. S. Cui. 58. 86. *Ei, qui, sed et Au. et Fabr. ut cett. Si qui.* 3) S. dicitur, sed i. m. docetur. Goth. dicitur. 4) Cui. 58. Sch. H. Bi. cred. actio. [A] §§. 5a. 5b. ex L. 34. pr. §. 1. D. DE REB. CRED. 5) H. a P. qui.

II. 1) Cui. 58. om. Titius. [a] L. 6. D. DE CONSTITUTA PECUN. Quae antecedit, l. 5. §. ult. l. c. haec est: *Servo quoque constitui posse constat: et si servo*

I. §. 1. Cum de repetitione (*Sic S. i. m. Cui. 66. 86. Gemav. sed S. Sch. refusione*) pecuniae agitur et probatio debita pecuniae nulla profertur, iubet huius rei ambiguitatem sacramentorum interpositione finire. §. 2. Licet prior petitor offerat sacramentum, tamen cum nulla probatio debiti est, is qui calumniam se pati dicit potest fidem suam iurisiurandi religione firmare. §. 3. Siquando pulsatus repetenti pecuniam obtulerit sacramentum, et ille ei iurisiurandi necessitatem ultro concesserit, non potest ab eo postea debitum postulare. §. 4. Heres eius, cui pecunia credita dicitur, ad sacramentum vocari non potest; quia quae aegerit auctor suus ad integrum scire non potuit.

II. §. 1. Siquis pro alterius debito se pecuniam pro-

laturum te constituas, teneris actione pecuniae constitutae.

§. 1.a. [a] *Idem est et si ei, qui bona fide mihi servit, constitutum fuerit.* §. 1.b. [c] *Siquis duobus pecuniam constituerit, tibi aut Titio, etsi stricto iure propria actione² pecuniae constitutae manet obligatus, etiamsi Titio solverit, tamen per exceptionem adiuvatur.*

TIT. III. DE CONTRACTIBUS.

§. 1. Stipulatio est verborum conceptio, ad quam quis congrue interrogatus respondet: velut, „Spondeo? Spondeo: Dabis? Dabo: Promittis? Promitto: Fidei tuae erit? Fidei meae erit“¹: et² tam pure quam sub condicione concipi potest.

TIT. IV. DE COMMODATO¹, ET DEPOSITO² PIGNORE FIDUCIAVE.

§. 1. Quicquid in rem commodatam³ ob modum vel aliam rationem impensum est, a domino recipi potest. §. 2. Si facto incendio, ruina, naufragio, aut

constituatur domino solvi vel ipsi servo, qualem qualem servum domino acquirere obligationem. [c] L. 30. D. XODUM. 2) Taurell. *propr. Actioni.* cod. Fl. secundum Brenemannum *propr. Actioni.* Gebauer. *propr. actioni.* Cui. Obs. XIII. 20. *coni. priori actioni.*

III. 1) Sav. Mon. S. Cui. 66. 86. Genev. An. om. f. m. e. 2) Ritt. ad Au. annotavit: „f. ea.“

IV. 1) S. i. m. *commendato.* 2) Pleraque edd. habent *deposito, pignore.* Sed Ritt. Sch. H. Bi., ut iam Cui. 58. in annotatione proposuit, interpunctionem eiecerunt. Cf. tit. seq. §. 1. et L. R. Burg. tit. 13 in fine. — Goth. habet *deposito pignoris fiduciae.* 3) S. i. m.

miserit redditurum ad solutionem statuta promissionis est retinendus.

III. §. 1. Stipulatio est inter praesentes haec verba (*Ritt. ex Cui. coni. verborum conceptio: Sch. coni. per verba*), quibus se invicem partes obligare possunt, ubi necesse est, ut interrogatione petentis pulsatus ad interrogata respondeat: veluti siquis pro alio fideiussorem se dicat accedere, qui cum se hac responsione obligaverit, ad solutionem etiam sine scriptura poterit retineri. (*Aliam eiusdem §. interpretationem Cui. 58. in annotations exhibet: Stipulatio est inter praesentes verborum conceptio, ut quicumque verborum conceptione se obligaverit vel fideiussor extiterit, ad solutionem etiam sine scriptura teneatur.*)

quo alio simili casu res commodata amissa sit, non tenebitur eo nomine is, cui commodata est: nisi forte, cum posset⁴ rem commodatam salvam facere, suam praetulit. §. 3. Servus vel equus si a latronibus vel in bello,⁵ in aliam causam commodati, occisi sunt, actio commodati datur; custodia enim et diligentia rei commodatae praestanda⁶ est. §. 4. Si rem aestimatam tibi dederit, ut ea distracta pretium ad me⁷ deferres, eaque perierit, siquidem ego te rogavi, meo periculo erit; si tu de vendenda⁸ promisisti, tuo periculo erit.

TIT. V. DE PIGNORIBUS.

§. 1. Creditor si simpliciter sibi pignus depositum distrahere velit, ter ante denuntiare debitori suo debet, ut pignus luat¹, ne a se distrahatur. §. 2. Fetus vel partus eius rei, quae pignori data est, pignoris iure non tenetur², nisi hoc inter contrahentes convenerit. §. 3. Compensatio debiti ex pari specie et causa dispari admittitur: velut, si pecuniam tibi debeam et tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum aut cetera huiusmodi, licet ex diverso contractu, compensare vel deducere debes³; si totum petas, plus petendo causa cadit.

TIT. VI. DE EXERCITORIBUS¹.

§. 1. Filius familias si voluntate patris navem exerceat, patrem in solidum ob ea, quae salva receperit², obligat.

commendatam. 4) Goth. S. Cui. 66. 86. Genev. *possit.* 5) Sav. Mon. Goth. Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. inserunt *vel*, quod Cui. 58. delevit. Ritt. ad Au. annotavit: „rectio abeat q. d. Paullus: cum quidem essent in aliam causam commodati.” (Verba in a. c. c. post vocem *equus* ponenda videntur. Eg.) 6) S. i. m. *restituenda.* 7) S. i. m. *ab ea.* 8) Sav. Goth. *defendenda.* S. i. m. *divendi.* V. 1) S. Cui. 66. 86. Genev. Au. *absolvat.* Goth. *solvat.* 2) Goth. Mon. ed. Bo. *i. retinetur.* Huschkius in *Studien des R. Rechts* p. 371. emendavit *iure non retinetur*, idemque eam, quam in l. 8. D. in quib. caus. pign. tacit. habemus, sententiam (cf. infra tit. 13. §. 1b) huic §pho per particulam *sed* adiungendam esse arbitratur. 3) Goth. S. *debit* et porro *petat... cadet.*

VI. 1) S. addit *et institutoribus.* Goth. *et institutoribus.* 2) Bo. *solvere ceperat.* S. *salva receperat.* VII. 1) Goth. Cui. 58. Au. Fabrot. *Rodiam.* Cuiacius refert quosdam codices habuisse *ad legem Rodiam de nauticis.* 2) Sic S. Cui. 66. Genev. —

IV. §. 3. Si servum vel equum vel quaecumque alia ali- quis ab altero ad usum tantummodo serviendi commodata susceperit, et eos ad pugnam vel ubi vitae periculum incur- rant duxerit, ad redhibitionem commodatae rei merito a domino retinetur. §. 4. Si facto pretio rem vendendam ali- quis cuicumque tradiderit, et dum ab eo vendenda profer- tur, quaecumque occasione perierit, ei perit, qui eam dede- rat distrahendam. ceterum si rem acceptam non rogant domino, sed promittente eo qui accepit, dum vellet venun- dare, perdiderit, sibi rei perditae ingerit detrimentum.

V. §. 1. Creditor si sine condicione pignus sibi depo- situm tenens ter debitorem convenerit, ut soluto debito pi- gnora sua recipiat. quodsi (*Sch. ex Caroli M. capitular. lib. VII. cap. 299.* recipiat: et) debitor noluerit post tres admonitiones soluto debito pignora sua recipere, cre- ditor distrahendi pignoris habebit liberam potestatem. §. 2. Siquis gregem equarum, vaccarum, vel ovium accepta mutua pecunia pignori creditori dederit, fetus earum re- sum ad debitorem, non ad creditorem pertinet. Ita est et si

TIT. VII. AD LEGEM RHODIAM¹.

§. 1. Levandae navis gratia cum iactus mercium² factus est, omnium intributione³ sarcitur, quod pro omnibus datum est⁴. §. 2. Iactu navis levata si perierit, extractis aliorum per urinatores mercibus, eius quoque rationem haberi placuit, qui merces salva nave iactavit. §. 3. Nave vel arbore vi tempestatis amissa vectores ad contributionem non tenentur, nisi ipsis arborem salutis causa eruentibus navis salva sit. §. 4. Levandae navis gratia merces in scapham transiectas atque ideo amissas intributione⁵ earum, quae in navi salvae erunt⁷, refici convenit; nave autem perdit con- servatae⁸ cum mercibus scaphae ratio non habetur. §. 5. Collatio intributionis ob iactum⁹ salva nave fieri debet.

TIT. VIII. DE INSTITUTORIBUS¹.

§. 1. Sicut commoda sentimus ex actu praepositi in- stitoris, ita et incommoda sentire debemus. et ideo² qui servum sive filium siliamve familias sive ancillam³ praeposuit negotiis⁴ vel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum convenitur. §. 2. Siquis pec- uniae faenerandae agroque⁵ colendo, condendis⁷ ven- dendisque frugibus praepositus est, ex eo nomine, quod cum illo contractum est, in solidum fundi dominus obligatur; nec interest servus an liber sit. §. 3. Quod cum discipulis eorum, qui officinis vel⁸ tabernis

Sav. Mon. Goth. et Cui. 86. *iactus commertium.* Bo. Bi. *iactus cum m.* Cui. 58. Ritt. Fabr. Sch. H. Si L. n. g. i. m. ex l. 1. D. h. t. ubi praemittitur: *Legem Rhodia cavetur, ut.* Au. omnino recepit l. 1. cit. 3) S. Cui. 58. Sch. H. Dig. *contributione.* 4) S. i. m. *damnum quod p. o. latum est.* Goth. quoque habet *latum*, cui superscriptum est *datum.* 5) §. 2. in Sav. Mon. Goth. Bo. post §. 3. posita est. S. i. m. habet *iactura.* 6) S. *transiectae... amissae in contribu- tione.* 7) Bo. Cui. 58. Ritt. Fabr. *sunt.* 8) Sic etiam ed. S. i. m., quae in textu habet *navem autem perditam conservantes cum mercibus, scaphae.* 9) Goth. *obiectum.* S. *in tribulationis obiectum.*

VIII. 1) Goth. *de institutoribus* et sic etiam in §. 1. 2) Sav. Mon. Goth. edd. Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. inserunt *in eum*, quod alii recte omiserunt. 3) S. Goth. *ancillas.* 4) Cui. 86. Au. *negotio* 5) Bo. hic habet rubricam *de institutoribus.* 6) Cui. 58. Fabr. *agro.* 7) Cui. con. *coemendis.* 8) S. Cui. 66. 66.

ancillam dederit, et partum ediderit; ad debitorem perti- net, non ad creditorem. §. 3. Siquis alicui debeat solidos de- cem, et illi qui debet de quacumque ratione debeantur a creditore suo solidi quinque, et veniat creditor et totos de- cem solidos a debitore petat: si probaverit ille debitor sibi ab eo quinque solidos deberi, quare illum in solidum pro totis decem solidis convenit, causam perdit qui noluit de- bitum compensare. similis ratio est et de frumento et de aliis speciebus.

VII. §. 1. Interpretatione non eget. (S.) — Si quorumcum- que res pro sublevatione navis manibus in mari iactatae fuerint, eis, quorum res fuisse noscuntur, ab his omnibus, qui in navi fuerint, restaurandae sunt (Genev.).

VIII. §. 1. 2. Quicumque quamlibet personam aut ad exercendum negotium aut pro ratione culturae aut condendis vendendis frugibus praeposuisse cognoscitur, si quid damni per eius actum accesserit, ad eum, qui ipsum in- stituit, pertinebit, sive servus sive liber sit. §. 3. Siquid cum discipulis vel mercenariis tabernariorum vel cuiusli-

praesunt, contractum est, in magistros vel institores⁹ tabernae in solidum actio dabitur¹⁰.

TIT. IX. DE IN REM VERSO.

§. 1. Servus vel filius familias si acceptam pecuniam in rem patris vel domini verterit, hoc modo, agrum puta colendo, domum fulciendo, mancipia vestiendo, mercando, vel creditori solvendo, vel quid tale faciendo, de in rem verso in solidum vel patrem vel dominum¹ obligat: si tamen ob hanc causam pecunia data sit².

TIT. X. DE SENATUS CONSULTO MACEDONIANO.

§. 1. Qui filio familias contra interdictum amplissimi ordinis pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris ex eo, quod vivo patre credidit, cum eo agere non potest.

§. 1a. [D] *Filius familias si¹ in id acceperit mutuam pecuniam, ut eam pro sorore sua in dotem daret, pater eius de in rem verso actione tenebitur; ipsi enim, mortua in matrimonio puella, repetitio dotis datur.*

TIT. XI. AD SENATUS CONSULTUM VELLEIANUM.

§. 1. In omni genere negotiorum et obligationum tam pro viris quam pro feminis intercedere mulieres prohibentur. §. 2. Mulier, quae pro tutoribus filiorum suorum indemnitate promisit, ad beneficium senatus consulti non pertinet.

§. 2a. [E] *Si decipiendi animo, vel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei senatus consulti non datur; actionem enim, quae in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non exclu-*

dit. §. 2b. Procurator si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione senatus consulti Velleiani adiuvatur, ne alias actio intercidat¹.

TIT. XII. DE DEPOSITO.

§. 1. [F] *Deponere possumus apud alium id quod nostri iuris est vel alieni. §. 2. Depositum est quasi diu positum. Servandum est quod¹ ad breve tempus custodiendum datur. §. 3. Deponere videtur qui in metu ruinae, incendii, naufragii, apud alium custodiae causa deponit. §. 4. Deponere videtur et is qui suspectam habens vel minus idoneam custodiam domus, vel vim latronum timens apud aliquem rem custodiendam commendat.*

§. 5.² *Si sacculum³ vel argentum signatum⁴ deposuero, et is, penes quem depositum fuit, me invito contrectaverit⁵, et depositi et furti actio mihi in eum competit.*

§. 5a. [C] *Si ex⁶ permissu meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, utatur, ut in ceteris bonae fidei iudiciis, usuras eius nomine praestare mihi cogitur. §. 6. Ob res depositas dolus tantum praestari solet. §. 6a. [H] *Latae culpae finis est non intelligere id quod omnes intelligunt.**

§. 7.⁷ *In iudicio depositi ex mora et⁸ fructus veniunt et usurae rei depositae⁹ postulantur¹⁰.*

§. 8. *Siquis rem penes se depositam¹¹ apud alium deposuerit, tam ipse directam, quam is, qui apud eum deposuit, utilem actionem depositi habere possunt.*

§. 9. *Si pecuniam deposuero, eamque tibi permissero¹², mutua magis videtur, quam deposita¹³; ac per hoc periculo tuo erit. §. 10. Si rem apud te depositam vendideris, eamque redemeris, postquam¹⁴*

Genev. Au. om. vel. 9) Goth. in magistris vel instutoribus. S. in magistris vel institoribus. 10) Cui. 58. Fabr. datur.

IX. 1) Cui. 58. Fabrot. dom. vel patrem. 2) Goth. est.

X. [D] L. 17. D. AD SC. MACED. 1) Hal. V. Si fil.

XI. [E] §. 2a. 2b. EX L. 30. PR. §. 1. D. AD SC. VELLEI. 1) Hal. V. nec alias a. intercidit.

XII. [F] §§. 1...4. 6. 8...11. EX COLL. X. 7. Genev. primum recepit. §§. 5. 7. et in Coll. et in Brev. exstant. 1) Hotomanus Obs. IV. 14. con. *Depositum est quasi positum diu servandum. commendatum est, quod.* Similiter Salmasius de mutuo p. 166. *d. e. q. diu positum servandum. comm. etc.* Mollerns in Oclrichs. thes. nov. vol. II. tom. II. p. 151. emend. *vel alieni depositum est: quasi diu positum servandum est, quod etc.* H. Cann. p. 241. *Servandum et est, quod.* Verc. et Vind. om. ad. 2) Cf. L. 29. pr. D. depositi. 3) Coll. vulgo sacellum. S. i. m. Verc. et Vind. sacellum. 4) Coll. om. signatum. 5) Coll. contrectavit.

[C] L. 29. §. 1. D. DEPOSITI. quam Sch. post sent. 11., quae in Coll. ultima est, habet. 6) Hal. om. ex. [H] L. 223. PR. D. DE V. S. Sch. ad tit. II. 4. Ritt. ad tit. II. 3. rettulit. Au. hoc loco et l. 223. §. 1. D. L. c. exhibit. quam nos ut Sch. sub tit. 28. posuimus. 7) Au. ad h. l. annotat: „similis sententia in l. 29. §. 1. refertur: sed eam consulto praetermissi, quod eandem sententiam exprimat, licet verba sint diversa.“ At cf. §. 5a. 8) et recepi ex Coli. — Goth. ex more ut. 9) Goth. S. debita sed S. i. m. depositae. 10) Coll. et Genev. i. m. praestantur. Goth. postulentur. 11) Ita Verc.; vulgo positam. 12) Ita Blumius ex codd. Vind. et Verc. — Pith. *eam hancque in tibi commisero.* Cui. 86. *eam hancque tibi c.* Cui. 86. i. m. *eamque utendam.* Sch. *eamque in tibi c.* Heid. Genev. ex Pith. con. *eamque in usum tibi.* Schroederus in Obs. p. 357. con. *eamque etiam tibi c.* H. Cann. p. 246. *eamque uti tibi c.* I. Cann. *eamque in nomen tibi c.* 13) Ita Blum. ex codd. allegatis. *Alii mutuum . . . depositum.* Vind. *mutuam.* H. Cann. l. c. con. *depos. magis v. q. mut at per etc.* 14) Pith. con. *postquam*

bet officinae actum fuerit, ad magistrum officinae vel institorem tabernae damnum quod accesserit pertinebit.

IX. §. 1. Si servus vel filius familias mutuam pecuniam a quocumque susceperit et in utilitatibus patris vel domini necessariisque rebus eam expendisse probatur, pro hoc debito patrem vel dominum ad solutionem necesse est retineri.

X. §. 1. Qui filio familias contra interdicta legum inscio patre pecuniam commodavit, eam nec vivente nec mortuo patre ab eodem poterit postulare.

XI. §. 1. In omni genere causarum pro quibuscumque personis mulieres fidem suam interponere prohibentur. §. 2. In hac tantum mulier fideiussione tenetur, ut si testes filii suis petat et pro eis fideiussor existat, filiis teneatur obnoxia.

XII. §. 5. Siquis saccellum vel argentum commendatum et signatum aperuerit, furti etiam actione tenebitur. (Genev.) — §. 7. Cum in iudicio de rebus agitur commendatis, si mora in reddendo ab eo, cui commendatae sunt, afferatur, prout res fuerit commendata, aut usurae, si pecunia, aut

perdideris, semel admisso dolo, perpetuo¹⁵ depositi actione teneberis. §. 11. *Ex causa depositi lege XII. tabularum in duplum actio datur, edicto praetoris in simplum.*

§. 12. In causa depositi compensationi locus non est, sed res ipsa reddenda est.

TIT. XIII. DE LEGE COMMISSORIA¹.

§. 1. Debitor distractis fiduciis a creditore de superfluo adversus eum habet² actionem.

§. 1a. [1] *Si autem tardius superfluum restituat creditor id, quod apud eum depositum est, ex mora etiam usuras debitori hoc nomine praestare cogendus est.* §. 1b. [x] *Cum debitor gratuita pecunia utatur, potest creditor de fructibus rei sibi pigneratae ad modum legitimum usuras³ retinere.*

§. 2. Quicquid creditor per fiduciarium⁴ servum quaesivit, sortem debiti minuit. §. 3. Debitor creditori fiduciam vendere non potest: sed aliis⁵ si velit vendere potest,⁶ ita ut ex pretio eiusdem pecuniam⁷ offerat creditori, atque ita remancipatam⁸ sibi rem⁹ emptori praestet¹⁰.

§. 4. Si per suppositam personam creditor pignus suum invito debitore comparaverit, emptio non videtur; et ideo quandoque lui potest. ex hoc enim causa pignoris vel fiduciae finiri non potest. §. 5. Si inter creditorem et debitorem con-

eam. Vind. eam postquam. Verc. eamque postquam 15) Ita Blum. Alii *perpetua*.

XIII. 1) Haec rubrica in Sav. Mon. Goth. Bo. S. ponitur ante §. 6. huius tit. Cui. 58. eam huic loco assignavit. 2) S. Cui. 66. 86. Genev. *habeat*. Goth. *habebit*. [1] L. 7. D. DE PIGN. ACT. — Ritt. et hanc et sequentem sententiam sub tit. de pignoribus (II. 5.) collocavit, concedens tamen easdem etiam ad tit. de usuris vel de lege commissoria referri posse. [x] L. 8. D. IN QUIB. CAUS. PIGN. TACIT. 3) Huschkus *Studien des Röm. Rechts* p. 371. emendat *usurarum*; cf. supra tit. 5. annot. 2. 4) Salmasius de modo usurarum cap. 14. p. 592. emendari voluit *fiduciatum* itemque infra §. 7. *fiduciatam*. 5) Bi. *alii*. 6) S. Goth. inserunt *sed*. 7) S. Goth. *pecuniae*. 8) Sic Cui. 58. et sqq. edd., quod confirmant codd. Sav. Mon. — Bo. *remancipata*. S. Goth.

fructus, si praedia fuerint, debebuntur. §. 12. Non alia res pro alia, sed ipsa reddenda est, quae dignoscitur fuisse commendata. (Genev.)

XIII. §. 1. Siquis creditor debitore in solutione tardante rem sibi pro debito positam (Genev. *i. m.* fiduciam sibi depositam) distraxerit, siquid amplius acceptum fuerit quam debebatur, quod plus acceptum est restitui iussum est debitori. §. 2. Quicquid creditor per oppigneratam sibi pro debito servum acquisierit, de summa debiti retrahitur. §. 3. Creditor rem sibi oppigneratam a debitore emere non potest, sed debitor cum alia persona inire contractum potest, ut accepta ab emptore pecunia debitum restituat creditori: et sic postea rem suam a debitore liberatam cui voluerit vendat. §. 4. Creditor pignus quod a debitore accepit (eo invito, *addit Genev.*) nec per suppositam personam emere potest, quodsi factum fuerit, agente debitore soluto debito emptio non valebit. §. 5. Si conveniat inter creditorem et debitorem, ut pignus a creditore non vendatur, non solvete debitore debitum creditor pignus post trinam conventionem vendere potest. §. 6. Si creditor rem (S. *Sch. inserunt* fiduciae), quam a debitore pignori acceperit, uni ex heredibus vel extraneo legati titulo derelinquat, debitor

venerit, ut fiduciam¹¹ sibi vendere non liceat, non solvete debitore creditor denunciare ei sollempniter potest et distrahere: nec enim ex¹² tali conventionem fiduciae actio nasci potest. §. 6. Si creditor rem fiduciae datam uni ex heredibus vel extraneo legaverit, adversus omnes heredes¹³ actio fiduciae competit. §. 7. Si creditor rem fiduciarium fecerit meliorem, ob ea recuperanda, quae impendit, iudicio fiduciae debitorem habebit obnoxium. §. 8. Novissimus creditor priorem oblata pecunia, quo possessio in eum transfertur¹⁴, dimittere potest, sed et prior creditor secundum creditorem, si voluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore potior¹⁵ sit. §. 9. Servus si mutuum pecuniam¹⁶ servitutis tempore acceperit, ex ea obligatione post manumissionem conveniri non potest.

TIT. XIV. DE USURIS.

§. 1. Si pactum nudum de praestandis usuris interpositum sit, nullius est momenti; ex nudo enim pacto inter¹ cives Romanos actio non nascitur². §. 2. Usurae supra centesimam solutae sortem minuunt: consumpta sorte repeti³ possunt. §. 3. Traiectitia pecunia propter periculum creditoris, quamdiu navigat navis⁴, infinitas usuras recipere⁵ potest. §. 4. Usurae, quae centesimam excedunt, per errorem solutae repeti possunt. §. 5. Siquis pignora debitoris ci-

rem mancipatam. 9) Sic Sav. Mon. Goth. edd. Bo. Cui. 58. 86. Au. Fabr; cett. edd. om. *rem*. S. *s. emptor ipse p.* 10) S. *i. m. restituet*. 11) S. *i. m. fiducialiter*. 12) Goth. S. *in*. Porro Bo. *in t. c. f. acceptio nosci potest*. Goth. *i. m. habet acceptio*. 13) Mon. et Bo. om. *heredes*. 14) Ita Cui. 58. emendavit locum valde depravatam. Bo. habet: *n. c. obligatam pecuniam quam possessio*. Goth. S. *n. c. priorem obligatam pecuniam, a quo possessio in eum transfertur*. S. *i. m. p. obligat a pecunia*. Cui. 66. et Genev. quodque habent *a quo . . . transfertur*. 15) S. *i. m. prior*. 16) Genev. inserit *secrete*.

XIV. 1) Mon. Goth. edd. Bo. S. *in*. 2) S. *nasceatur*. 3) Cui. 58. Fabr. Ritt. inserunt *et*. 4) Goth. et S. *i. m. recipi*. Porro Goth. *non possunt*. 5) Bo. om. *navis*. 6) S. Cui. 66. Genev. *capere*.

propignore suo oblato debito omnes heredes creditoris poterit convenire. §. 7. Siquis creditor praedictam sibi fiduciam obligatum studio et opere suo melioraverit, quicquid se pro melioranda re impendisse probaverit, ei a debitore reddendum est. §. 8. Si duo creditores unum pignus debitoris habeant obligatum et posterior creditor priori creditori pecuniam offerat, potest pignus obligatum ad se transferre. Item prior creditor, licet potior sit in pignore retinendo, si offerat pecuniam, potest apud se pignus retinere.

XIV. §. 1. Pactum nudum dicitur, si cautio creditori a debitore, in qua centesimam se soluturum promisit, sine stipulatione fiat. et ideo usurae ex nuda cautione creditori penitus non debentur. §. 2. In pecuniis creditis cum solutio usurarum sortem aequaverit, siquid amplius creditori datum fuerit, de capite debiti subtrahitur. si vero et centesima et caput impletum est, quod amplius creditor accepit, reddere cogetur debitori. §. 3. Traiectitia pecunia dicitur quae in navi, ut ad transmarina deferatur, deponitur; quia maris periculo committitur, in quantas conveniret usuras, hanc pecuniam dare creditor potest. §. 4. Interpretatione non indiget. §. 5. Interpretatione non indiget.

tra auctoritatem iudicantis abduxerit, violentiae crimen admittit. §. 6. Tutor in usuras non convenitur, si pecuniam pupillarem ideo non collocavit, quod idonea nomina non habebat⁷, quibus pecunia collocaretur⁸; cuius rei contestatio⁹ apud praesidem provinciae dependenda est.

§. 6a. [c] Si tutor constitutus, quos invenerit, debitores non convenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur, vel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocaverit, ipse in debitam pecuniam et in usuras eius pecuniae, quam non faeneravit, convenitur. §. 6b. [x] Ob faenus pupillaris pecuniae per contumaciam non exercitum, aut fundorum omissam comparationem tutor, si non ad damnum resarciendum idoneus est, extra ordinem coercetur.

TIT. XV. DE MANDATIS¹.

§. 1. Ob subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam et inanes rei actiones² integra adhuc causa mandati negotio³ renuntiari potest. §. 2. Si meis nummis mandato tuo aliquid tibi comparavero, etsi rem postea accipere nolis, mandati actio mihi adversus te competit. non enim tantum quod impensum est⁴, sed et usuras eius consequi possum. §. 3. Certo pretio rem iussus distrahere si minoris⁵ vendiderit, mandati iudicio pretii summa poterit integrari⁶. venditionem enim⁷ dissolvi non placuit.

TIT. XVI. PRO SOCIO.

§. 1 Sicut lucrum, ita et damnum inter socios com-

7) Cui, 58, Fabr. Sch. H. habeat. 8) Cui, 86. Au. cui pecuniae collocentur. 9) Salmas. ad ius Attic. cap. 30. legit testatio. [c] L. 15. D. DE PERICUL. ET ADM. TUT. [x] L. 49. D. EODEM.

XV. 1) Hic titulus in Bo. cum praecedente cohaeret. 2) Sav. Mon. Goth. Bo. S. inanis. Sav. iectiones. Mon. Goth. actionem. Bo. iactationem. Cf. l. 24. D. mandati: Seu ob inanes (V. H. a P. immanes) rei actiones. 3) S. negotium. Goth. negotia renunciare. Ritt. con. mandato negotio. 4) S. n. enim quod i. e. solum. 5) Mon. maioris. Bo. maiore. 6) Bo. summam... integrare. 7) Cui. 58. Sch. H. Ri. om. enim.

XVII. 1) Sch. annotat, in edd. quibusdam cum interpp. Cuiacii esse auctoritate; sed Cui. 58. et Fabr. ut cert. edd. habent auctoritatis. Salmasius de usur. cap. 8. p. 208. et hoc loco et in §. 3. auctoritati scribendum esse censet. 2) S. manet. 3) Ritt. obligatus, sed i. m. obnoxius. 4) Sav. Goth. tantum... quantum. Porro Goth. om. si. 5) Hotomanus con. vel; sed non necessaria est emendatio: cf. l. 53. D. de V. S. Sch. ad h. l. Minus recte Meerm. l. 2. Theod. Cod.

XV. §. 1. Propter subitam infirmitatem, et necessitatem peregrinationis, vel propter inimicitias maioris personae, ne cuiuscumque videatur actio vacillare, integra adhuc causa is, qui susceperit, susceptum negotium renuere potest. §. 2. Interpretatione non admodum indiget. §. 3. Siquis cuilibet mandet, ut rem suam decem solidis vendat, et ille eam octo vendiderit, pretium quod ei mandatum est, quicquid minus ab emptore percepit, mandatori complere compellitur. venditio tamen reseindi non potest.

XVI §. 1. Interpretatione non indiget (S.). — Inter socios absque unius negligentia aequale erit damnum et lucrum. (Genev. ex comment. Cui. 58.)

XVII. §. 1. Siquis rem alienam vendiderit et pretium acceperit, ad redhibitionem duplae pecuniae manebit obnoxius. §. 2. Si quicumque rem simpliciter, id est sine poenae

municatur: nisi quid culpa socii vel fraude eversum sit.

TIT. XVII. EX EMPTO ET VENDITO.

§. 1. Venditor si eius rei, quam vendiderit, dominus non sit, pretio accepto auctoritatis¹ manebit² obnoxius³: aliter enim non potest obligari. §. 2. Si res simpliciter traditae evincantur, tanto venditor emptori condemnandus est, quanto⁴ si stipulatione pro evictione cavisset. §. 3. Res empta, mancipatione et⁵ traditione perfecta, si evincatur, auctoritatis venditor duplo tenus⁶ obligatur. §. 4.⁷ Distracto fundo si quis de modo⁸ mentiatur, in duplo eius, quod mentitus est, officio iudicis aestimatione facta⁹ convenitur. §. 5. Redhibitio vitiosi mancipii intra sex menses fieri potest propter latens vitium¹⁰. §. 6. Si, ut servum quis pluris venderet¹¹, de artificio eius vel peculio mentitus est, actione ex empto conventus, quanto minoris valuisset, emptori praestare compellitur, nisi paratus sit eum redhibere. §. 7. Ex die emptio- nis, si pretium numeratum sit¹², et fructus et operae servorum¹³ et fetus pecorum et ancillarum partus ad emptorem pertinent¹⁴. §. 8. Fundum alienum mihi vendidisti; postea idem ex causa lucrativa meus factus est¹⁵; competet mihi adversus te ad pretium recuperandum actio ex empto. §. 9.¹⁶ Post rem traditam¹⁷ nisi emptor pretium statim exsolvat, usuras eius praestare cogendus est. §. 10. Mutus emere et vendere potest; furiosus autem neque emere neque vendere potest. §. 11. Servus bona fide comparatus si ex ve-

de donatione allegat. Ceterum cf. supra lib. I. tit. 13. §. 4. 6) Cui. 86. ex cod. Ves. nullatenus; cf. Cui. Obs. XXI. 15. et sic etiam Au. et Genev.; haec tamen i. m. habet duplo tenus. 7) Rubricam de modo aut de modo, i. e. de spatio in codd. nonnullis et edd. Bo. S. hoc loco insertam Cui. 58. expunxit. Genev. tamen hanc rubricam retinuit, sed numerum nullum apposuit. 8) S. addit i. e. spatio. 9) S. m. est, facta iudicis aestimatione. Bo. mentitus est de modo i. e. de spatio, iudicis aest. f. Item fere Goth. qui tantum pro iudicis habet iudicis. 10) Bo. prolatente vitio. 11) Bo. Si unum servum quis pluresve vendiderit. Goth. Si serv. q. pluresve vendiderit. 12) Sic primam Cui. 86. et i. m. Genev. ex cod. Ves. — Sav. Mon. Goth. edd. Bo. S. Cui. 58. 66. Genev. Fabrot. si pars pretii numerata sit. 13) Goth. Bo. S. opera eius. Cui. 66. Genev. opera serv. 14) S. attinent. 15) Bo. is est meus ex c. l. factus. Porro Goth. competit. 16) Au. hanc sent. perperam dicit ex l. ult. D. de peric. et cogm. rei vend. sumptam esse: quod Fabr. recte omisit. 17) S. i. m. vero traditam.

interpositione, emptori tradiderit, et de eadem re emptor fuerit superatus, in tantum ei venditor manebit obnoxius, velut si evictionis poenam, id est duplum se redditurum pretium, in venditione promiserit. §. 4. Non indiget interpretatione (S.). — Qui fundos distraherit, et ibidem minus inventum fuerit, quantum mentitus est, in duplum reddatur. (Genev.) — §. 5. Interpretatione non eget. §. 6. Si venditor, cum mancipium distraheret, de artificio eius vel de peculio pro caritate pretii mentitus est, emptori quantum sine peculio vel artificio valere potuerat, tantum reddere compellatur, aut certe mancipium venditum recipere reddito pretio acquiescat. §. 8. Siquis agrum alienum cuiuscumque vendiderit, et postea hic ipse ager ab alio domino, cuius erat, emptori donatus sit, venditor emptori in redhibitione pretii quod accepit manebit obnoxius. §. 10. Non indiget

teri vitio fugerit, non tantum pretium dominus¹⁸, sed et ea, quae per fugam¹⁹ abstulit, reddere cogetur.

§. 12. [N] *Hereditibus debitoris adversus creditorem, qui pignora vel fiducias distraxit, nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa sit.*

§. 13.²⁰ Cum probatio prioris fugae defecerit²¹, servi responsioni²² credendum est: in se enim interrogari, non pro domino aut in dominum, videtur. §. 14. In eo contractu, qui ex bona fide descendit, instrumentorum oblatio²³ sine causa desideratur²⁴, si quo modo veritas²⁵ de fide²⁶ contractus possit ostendi.

§. 14a. [O] *Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest; et ideo tam testimonia quam personae instrumentorum loco habentur.*

§. 15. Fundus eius esse videtur, cuius nomine comparatus est, non a quo²⁷ pecunia numerata est: si tamen fundus comparatori sit traditus. §. 16. Electo reo principali fideiussor vel heres eius liberatur, non idem²⁸ in mandatoribus observatur²⁹.

TIT. XVIII. DE LOCATO ET CONDUCTO.

§. 1. Homo liber, qui statum suum in potestate habet, et peiorare eum et meliorem facere potest: atque ideo operas suas diurnas nocturnasque locat. §. 2.

Fundi deterioris¹ facti et cultura non exercitati², et aedificiorum non rectorum culpa³ arbitrio iudicis domino a conductore sarciri potest⁴.

§. 1a. [P] *Dominus horreorum effractis et compilatis horreis non tenetur, nisi custodiam eorum recepit⁵: servi tamen eius, cum quo contractum est, propter aedificiorum notitiam in quaestionem peti possunt.*

§. 1b. *In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario vel utiliter auxerit vel aedificaverit vel instituerit, cum id non convenisset, ad recipienda ea, quae impendit, ex conducto cum domino fundi experiri potest.*

§. 1c. *Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta ac probabili causa deseruerit, ad solvendas totius temporis pensiones ex conducto conveniri potest, quatenus locatori in id quod eius interest indemnitas servetur.*

TIT. XIX. DE NUPTIIS.

§. 1. Sponsalia tam inter puberes quam inter impuberes contrahi possunt. §. 2. Eorum, qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonia iure non¹ contrahuntur; sed contracta non solvuntur²: contemplatio enim publicae utilitatis privatorum commodis praefertur³.

§. 3. [Q] *Inter parentes et liberos iure civili matrimonia contrahi non⁴ possunt: nec filiam sororis aut neptem uxorem⁵ ducere possumus: proneptem aetatis ratio prohibet.*

§. 4. *Adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo; inter fratres eatenus, quatenus capitis minutio non intervenit.* §. 5. *Nec socrum, nec nurum, privignam⁶, nec novercam aliquando citra poenam incesti uxorem ducere licet, sicut nec amitam aut materteram. Sed qui vel⁷ cognatam contra interdictum duxerit, remisso mulieri iuris⁸ errore, ipse poenam adulterii lege Julia⁹ patitur, non etiam ducta.*

§. 6. Inter servos et liberos matrimonium contrahi non potest¹⁰, contubernium potest. §. 7. Neque furiosus neque furiosa matrimonium contrahere possunt;

18) Sch. con. venditor. 19) Bo. in f. Goth. in fuga [N] §. 12. ex coss. vi. Cui. 66. primum in hunc locum recepit, Ritt. ad finem huius tituli reiecit. 20) Cf. l. 7. D. de probat. 21) Dig. Cui. 58. Fabr. Ritt. deficit. 22) Dig. quaestioni. 23) Mon. Goth. Bo. S. obligatio. 24) Goth. Bo. S. demonstratur. sed i. m. desideratur. 25) Goth. Mon. Bo. S. voluntas. 26) Goth. S. de fine S. i. m. annotatum habet in exemplari Argent. legi vendendi contractus, in Murpacensi vero de fide, quod ipse probat. P. Faber apud Meerm. emendat et fides; idemque paullo superius scripturas obligatio, voluntas defendere conatur. [O] L. 1. D. DE FID. INSTRUM. Hic locus ab Au. abest. 27) Branchu Obs. decas II. p. 124. praeter necessitatem emendat non cuius. 28) Bo. S. Goth. enim. 29) Sch. huic titulo adiunxit ex L. B. Burg. tit. 13. has sententias: *Arra pro qualibet re a venditore suscepta (Bi. pro quibuscumque rebus a v. accepta) ab eo, qui emit, venditionem perfectam esse: pretium tamen postmodum ab emptore venditori impletur (Bi. emptor v. impleturus), de quo (Bi. si aut*

inter ipsos convenerit, aut virorum bonorum aestimatione constiterit. Sed dubium est, utrum haec omnia, an ea sola sententia, quae in voce pretium incipit, a compilatore Burg. „secundum speciem Paulli” referantur.

XVIII. 1) Goth. Bo. S. deteriores. 2) Goth. culturae non exercitatae. 3) S. inserit pro. 4) Bo. possunt. [P] §§. 12. . . 1c. ex L. 55. PR. §. 1. 2. D. LOCATI. 5) Hal. receperit.

XIX. 1) Goth. non iure. 2) Goth. solvantur 3) Sav. Mon. Bo. contemplatione . . . comoda praeferruntur. Goth. contemplatione . . . quomodo praeferruntur. [Q] §§. 3. . . 5. ex coll. vi. 3. Ritt. et Sch. h. l. habent. In Genev. post §. 9., in Au. post §. 9c. leguntur. 4) Scal. om. non. 5) Ita Scal. et Vind.; plerique om. uxorem. 6) Mollerus con. nec priv. V. Oelrichs, thes. nov. II. 2. p. 148. Ita et Au. 7) Ita Blum.; Verc. sed vel qui. Pith. sed vel. Pith. con. si vero. 8) Verc. et Vind. om. iuris. Idem codd. et Scal. habent mulieris. Au. om. mulieri. 9) Ita Blum.; Vind. legem Iuliam; alii legis Iuliae. 10) S. Cui. 66. 86. Genev. Au.

interpretatione. §. 14. In contractibus empti et venditi, qui bona fide inveniuntur, venditionis instrumenta superflue requiruntur, si quocumque modo res vendita, dato et accepto pretio, qualibet probatione possit agnosci. §. 15. Si alterius nomine et alterius pecunia fuerit comparatus, eius esse dignoscitur, cuius nomine (non cuius pecunia addit Genev.) comparatus est; si tamen ipsi comparatori agrum traditum fuisse constiterit; illi vero pecuniam, quam dederant, a possessore recipiant, sicut multis aliis speciebus habetur expositum. §. 16. Siquis contempto fideiussore de-

bitorem suum tenere maluerit, fideiussor vel heres eius a fideiussionis vinculo liberatur. si vero procurator litis victus fuerit, mandator eius ad solutionem tenetur.

XIX. §. 1. Non indiget interpretatione. §. 2. Viventibus patribus inter filios familias sine voluntate patrum matrimonia non legitime copulantur, sed si coniuncta fuerint, non solvuntur; quia ad publicam utilitatem antiquitas pertinere decrevit, ut procreandorum liberorum causa coniunctio facta non debeat separari. §. 7. Siqui matrimonium sani contraxerint, et uni ex duobus amentia aut furor accesserit,

sed contractum matrimonium furore non tollitur. §. 8. Vir absens uxorem ducere potest; femina absens nubere non potest. §. 9. Libertum, qui¹¹ nuptias patronae vel uxoris filiaeque patroni¹² affectaverit, pro dignitate personae metalli poena vel operis publici coerceri¹³ placuit.

§. 9a. [a] *Siquis officium in aliqua provincia administrat, inde oriundam vel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quamvis sponsare non prohibeatur; ita scilicet, ut si post officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arris tantummodo redditis, quas acceperat.* §. 9b. *Veterem sponsam in provincia, qua¹⁴ quis administrat, uxorem ducere potest, et dos data non fit caduca.* §. 9c. *Qui in provincia aliquid administrat, in ea provincia filias suas in matrimonium¹⁵ collocare et dotem constituere non prohibetur.* §. 9d. [s] *Non est matrimonium, si tutor vel curator pupillam suam intra vicesimum et sextum annum, non desponsam¹⁶ a patre nec testamento destinatam, ducat uxorem, vel eam filio suo iungat. quo facto uterque infamatur, et pro dignitate pupillae extra ordinem coercetur: nec interest filius sui iuris an in patris potestate sit.* §. 9e. *Curatoris libertum¹⁷ eam pupillam, cuius patronus res administrat, uxorem ducere satis incivile est.*

TIT. XX. DE CONCUBINIS.

§. 1. Eo tempore, quo quis uxorem habet, concubinam habere non potest. concubina igitur ab uxore solo dilectu¹ separatur.

§. 1a. [r] *Concubinam ex ea provincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest.*

TIT. XXI.A. DE MULIERIBUS QUAE SE SERVIS ALIENIS IUNXERINT VEL AD SENATUS CONSULTUM CLAUDIANUM.

*§. 1. Si mulier ingenua civisque Romana vel Latina alieno se servo coniunxerit, siquidem invito et denuntiante domino in eodem contubernio perseveraverit, efficitur ancilla. §. 2. Si servo pupilli ingenua mulier se coniungat, denuntiatione tutoris efficitur ancilla. *§. 3. Mulier etsi . . . , tamen ei², quae se servo iun-

matrimonia . . . possunt. 11) Goth. Ritt. inserunt ad 12) Goth. S. patronae vel filiae patronae. S. i. m. patroni vel uxoris. 13) S. Cui. 66. 86. Genev. publicis coerceri. [a] §§. 9a. . . 9c. ex L. 38. PR. §§. 1. 2. D. DE RITU NUPT. 14) V. Hal. quam. 15) V. matrimonio. [s] §§. 9d. 9e. ex L. 66. PR. §. 1. D. DE RITU NUPT. 16) Hal. desponsatam. 17) V. potestate tutoris vel curatoris sit. Libertum. Hal. potestate sit tutoris curatorisve. Lib.

XX. 1) Sic Ritt. Sch. H. Bi.; sed Sav. Goth. eidd. Cuii. Genev. Au. delicto. Mon. delecto. Bo. delectatione. [r] L. 5. D. DE CONCUBINIS.

XXI.A. 1) Hic titulus ex cod. Ves. depromptus est

serit, ob hanc infirmitatem coniugia talium solvi non possunt. §. 8. Si vir in peregrinis aliqua fuerit occasione detentus, absente eo constituto die possunt nuptiae celebrari, ut ab amicis vel parentibus eius puella suscepta ad domum mariti ducatur. nam sicut viro absente hoc ordine possunt nuptiae celebrari, ita femina absente non possunt. (Ritt.

*xerit, denuntiando acquirit ancillam. §. 4. Procurator et filius familias et servus iussu patris aut domini denuntiando faciunt ancillam. §. 5. Si pecuniari servo filii familias libera se mulier coniunxerit, nulla discretionem paternae voluntatis iure sollemni decurso acquirat ancillam. §. 6. Liberta sciente patrono alieni servi secuta contubernium, eius, qui denuntiavit, efficitur ancilla. §. 7. Liberta si ignorante patrono servo se alieno coniunxerit, ancilla patroni efficitur ea conditione, ne aliquando ab eo ad civitatem Romanam perducatur. §. 8. Filii familias servo, quem ex castrensi peculio habet, si se ingenua mulier coniunxerit, eius denuntiatione efficitur ancilla. §. 9. Filia familias si invito vel ignorante patre servo alieno se iunxerit, etiam post denuntiationem statum suum retinet, quia facto filiorum peior condicio parentum fieri non potest. §. 10. Filia familias si iubente patre, invito domino, servi alieni contubernium secuta sit, ancilla efficitur, quia parentes deteriore filiorum condicionem facere possunt. §. 11. Liberta servi patroni contubernium secuta etiam post denuntiationem in eo statu manebit, quia domum patroni videtur deserere noluisse. §. 12. Errore quae se putavit ancillam, atque ideo alieni servi contubernium secuta est, postea liberam se sciens in contubernio eodem perseveraverit, efficitur ancilla. §. 13. Si patrona servo liberti sui se coniunxerit, etiam denuntiatione conventam ancillam fieri non placuit. §. 14. Mulier ingenua, quae se sciens servo municipum iunxerit, etiam citra denuntiationem ancilla efficitur: non item⁴, si nesciat, nescisse autem videtur quae compta conditione contubernio se abstinuit, aut libertum putavit. §. 15. Libera mulier contubernium eius secuta, qui plures dominos habuit, eius fit ancilla, qui prior denuntiavit, nisi forte ab omnibus factum sit. §. 16. Si mater servo filii se iunxerit, non tollit senatus consultum Claudianum erubescendam matris etiam in se turpi reverentiam, exemplo eius, quae se servo liberti sui coniunxerit. §. 17. Tribus denuntiationibus compta etsi ex senatus consulto facta videatur ancilla, domino tamen adiudicata citra auctoritatem interpositi per praesidem⁵ decreti non videtur: ipse enim debet

a Cui. Obs. XXI. 16; eumque nos, ut Ritt. aliique post eum fecerunt, XXI.A. insignivimus: cf. supra lib. I. tit. 6a. 2) Cui. in Obs. l. c. ex cod. Ves. haec profert: *Mulier est si tamen ei quae etc.*, et quod deit, ita putat debere repleti: *Mulier etsi deferre non possit, tamen etc.*, quae Genev. et Ritt. receperunt. In Cui. 86, autem hoc scriptum est: *Mulier etsi tamen sique etc.* quod, omisso tamen asterisco, Au. quoque et Fabrot. exhibent. 3) Auctor quidam laudatus ab A. van Dorp Obs. p. 8. coniecit *sciens In i. e. sciens si in.* Ritt. si ante v. postea interponendum esse censuit, ut ad Au. h. l. annotavit. 4) Alii idem. 5) Genev. praetorem.

addit absens enim femina domum deduci non potest. §. 9. Libertus si ad coniunctionem patronae vel patroni filiae aspirare tentaverit, in metallum deputatur.

XX. §. 1. Qui uxorem habet, eo tempore concubinam habere prohibetur, ne ab uxore eum dilectio separet concubinae.

*auferre qui dare potest libertatem. §. 18. Filia famulias mortuo patre si in servi contubernio perseveraverit, pro tenore senatus consulti Claudiani conventa efficitur ancilla.

TIT. XXI.B. DE DOTIBUS.

§. 1. Dos aut antecedit aut sequitur matrimonium, et ideo vel ante nuptias vel post nuptias dari potest: sed ante nuptias data earum exspectat adventum.

§. 1a. [v] *Mutus, surdus, caecus dotis nomine obligantur, quia et nuptias contrahere possunt.* §. 1b. *Manente matrimonio non perditur uxori ob has causas dos reddi potest, ut sese suosque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exilium vel in insulam relegato parenti praestet alimonia², aut ut egentem virum, fratrem sororemve sustineat.*

§. 2. Lege Iulia de adulteriis³ cavetur, ne dotale praedium maritus invita uxore alienet.

TIT. XXII. DE PACTIS INTER VIRUM ET UXOREM.

§. 1. Fructus fundi dotalis constante matrimonio percepti lucro mariti⁴ cedunt, etiam pro rata anni eius, quo factum est divortium. §. 2. Omnibus pactis stipulatio subiici debet², ut ex stipulatu actio nasci possit.

TIT. XXIII. DE DONATIONIBUS INTER VIRUM ET UXOREM.

§. 1. Mortis causa donatio est quae impendente metu mortis fit, ut est¹ valetudinis, peregrinationis, navigationis vel belli. §. 2. Manumissionis gratia inter

virum et uxorem donatio favore libertatis recepta est, vel certe² quod nemo ex hac³ fiat locupletior; ideoque servum manumittendi causa invicem sibi donare non prohibentur. §. 3. Inter virum et uxorem nec per interpositam personam donatio⁴ fieri potest⁵. §. 4. Inter virum et uxorem contemplatione donationis imaginaria venditio contrahi non potest. §. 5. Superstite eo qui matrimonii tempore donaverat, ante decedente cui fuerat donatum, id quod donatum est penes donatorem remanet⁶. §. 6. Quocumque tempore contemplatione mortis inter virum et uxorem donatio facta est, morte secuta convalescit.

§. 6a. [v] *Si quis uxori ea condicione donavit, ut quod donavit in dotem accipiat, defuncto eo donatio convalescit.*

TIT. XXIII.A. DE ACTIONE RE RERUM AMOTARUM.

[x] *Mulier si in rem viri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliae convenitur.*

TIT. XXIV. DE LIBERIS AGNOSCENDIS.

§. 1. Si serva conceperit et postea manumissa pepererit, liberum parit¹. §. 2. Si libera conceperit et ancilla facta pepererit, liberum parit: id enim favor libertatis exposcit. §. 3. Si ancilla conceperit, et medio tempore manumissa sit, rursus facta ancilla pepererit, liberum parit: media enim tempora libertati prodesse, non nocere etiam² possunt. §. 4. Ex ea muliere natus, quae ex causa fideicommissi manumitti debuit, si post moram libertati factam³ nascatur, in-

XXI.B. [v] §. 1a. et 1b. ex L. 73. pr. §. 1. D. DE IURE DOT. Ritt. haec habet post §. 2. 1) Ita V. Hal. et in marg. Taurell. — Fl. ut. 2) V. Hal. alimonia. 3) Goth. S. Cui. 66. 86. Genév. Au. adulteris.

XXII. 1) S. marito. 2) Goth. debet.

XXIII. 1) Bo. Cui. 58. Ritt. Fabr. om. est. 2) S. i. m. velut certe. 3) Goth. Bo. Cui. 58. Ritt. Fabr. hoc. 4) Genév. i. m. nec venditio fieri. 5) Goth. non p. S. d. hac lege permittitur fieri posse. 6) Loco huius sententiae Cui. 58. eamque sequens Sch. aliam quoad verba sententiam ex l. 8. D. de reb. dub. posuerunt, nostram illam potius interpretationem quamdam genuinae Paulli sententiae esse existimantes: quamquam alia etiam interpretatio in Brev. existit, cui Sch. illam praemisit. Cui. 66. tamen reiecta prius verba rursus suscepit, quae ego quoque ut cert. edd. retinui, quamvis genuina Paulli verba potius in Dig. l. c. inveniri non omnino negaverim. L. 8. cit. igitur haec habet: *Si inter virum et uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto, cui donatum est, ad eum res redit, qui donaverat.* Haec hactenus Cui. 58. et Sch. loco sententiae nostrae repraesentant. In Digestis porro legimus

Quodsi simul tam is, cui donatum est, quam is, qui donaverit, quaestionis decidendas gratia magis placuit valere donationem; eo maxime quod donator non supervivat, qui rem condicere possit. Ritt. et Au. totum hunc locum post sent. 5. exhibent; quod et Fabrotus imitatus est, ne verbo quidem lectorem monens, interpretationem veterem, quam subiectus Cuiacii commentarius docet vulgo pro ipsius Paulli verbis circumferri, eandem illam sententiam esse, ac quae huic ex Digestis sumptae praemissa est. [v] L. 59. D. DE DONAT. INT. V. ET U.; Au. hanc sent. non habet.

XXIII.A. [x] L. 56. D. AD LEGEM AQUIL., quom Sch. primum sub rubrica de actione rerum amot. proposuit, existimans Paullum his verbis fortasse discrimen inter damnum datum et furtum factum indicasse; de lege enim Aquilia Paullus non hoc secundo sententiarum libro tractavit. Ritt. hanc sententiam ad finem tituli antecedentis collocavit, Au. praetermisit.

XXIV. 1) Mon. Goth. Sav. et edd. Bo. S. Ritt. addunt *id enim favor libertatis exposcit sive extorsit.* 2) Goth. Cui. 86. Au. non enim nocere. 3) Sav. S. Ritt. Bi. per m. l. f. Cuii. Au. Fabr. Sch. ex Cuiacii emendatione

XXI.B. §. 1. Dos dicitur quae a parte sponsarum viris datur: quae tamen potest aut ante aut post nuptias dari. §. 2. Non indiget interpretatione.

XXII. §. 1. Fructus agri dotalis manente coniugio ad maritum pertinent: sed et illius anni, quo matrimonium divortio separatur, ad maritum pertinere certissimum est. §. 2. Interpretatione non indiget.

XXIII. §. 2. In coniugio haec sola donatio ex hac lege permittitur, ut mancipia sibi invicem, quae manumittant, non quae habeant, donare possint. §. 5. Si manente coniugio vir uxori vel uxor marito aliquid donaverit, si is, cui

donatum est, prior mortuus fuerit, apud donatorem ea quae donata fuerant remanebunt. §. 6. Si inter maritum et uxorem matrimonii tempore mortis causa fuerit facta donatio, morte unius convalescit. nam in donationibus, quae mortis causa fiunt, haec verborum sollemnitas custoditur: „illum agrum” aut „illam domum te malo habere quam me” (Ritt. emendat me m. h. quam te), te quam heredes meos.

XXIV. §. 4. Si ea mulier, quae per fideicommissum manumitti iussa est, fideicommissario in praestanda libertate, quae ei mandata est, moram faciente, pepererit, qui natus est ingenuus nascitur; quia fideicommissarii tarditas in-

genus nascitur. §. 5. Si mulier divortio facto gravidam se sciat, intra tricesimum diem viro denunciare debet vel patri eius, ut ad ventrem inspiciendum observandumque custodes mittant: quibus missis⁴ partum mulieris omnimodo⁵ coguntur⁶ agnoscere. §. 6. Si praegnantem se esse mulier⁷ non denunciaverit, vel custodes ventris⁸ missos non admiserit, liberum esse patri vel avo natum non alere⁹. ceterum negligentia¹⁰ matris, quo minus suus¹¹ patri heres sit, obesse non debet¹². §. 7. Si mulier se ex viro praegnantem negat¹³, permittitur marito ventrem inspicere et ventri custodes dare. §. 8. Venter inspicitur per quinque obstetrices; et quod maxima pars earum denuntiaverit, pro vero habetur¹⁴. §. 9. Obstetricem, quae partum alienum attulit, ut supponi possit, summo supplicio affici placuit.

§. 9a. [r] *Necare videtur non tantum is qui partum perfocat¹⁵, sed et is qui abiicit, et qui alimonia¹⁶ denegat, et is qui publicis locis misericordiae causa exponit, quam ipse non habet.*

TIT. XXIV. A. DE ADOPTIONIBUS.

[z] *Adoptare quis nepotis loco potest, etiamsi filium non habet.* §. 1. *Eum, quem quis adoptavit, emancipatum vel in adoptionem datum iterum non potest adoptare.*

TIT. XXV. QUEMADMODUM FILII SUI IURIS EFFICIUNTUR¹.

§. 1. Pater ab hostibus captus desinit² habere filios in potestate: postliminio vero reversus tam filios

post m. l. f. Bo. mora l. facta. Mon. si moram l. f. 4) Mon. omisso partu. Sav. Goth. quo omisso, S. i. m. quo missi. Bo. mittantur quoniam hi. Sch. emendat quibus non missis, propter l. i. §. 11, 12. D. de agn. et alend. lib. Sed interpretatio habet quos dum miserint, 5) Goth. Cui. 86. Au. omnimodis. 6) Goth. S. cogantur. 7) S. Cui. 66. 86. Genev. Au. m. se esse, 8) Sav. Cui. 66. 86. Genev. Au. ventri. 9) Goth. S. habere; sed S. i. m. alere. Goth. i. m. valere. 10) Bo. Negligentia autem. 11) Sav. Mon. S. i. m. suo. 12) S. i. m. poterit. 13) Goth. neget. 14) Idem h. p. v. [r] L. 4. D. DE AGNOSC. ET AL. LIB. 15) V. Hal. praefocat. 16) V. alimoniam.

XXIV. A. [z] L. 34. D. DE ADOPTIONIBUS: quam Ritt. et Sch. sub hac rubrica proponunt, Au. ad finem tituli sequentis exhibet.

XXV. 1) S. efficiantur. 2) Cui. 86. Au. desinat. Goth. desinat. 3) Idem recipiet. 4) Bo. om. §. 2. 5) S. Cui. 58. Fabr. emancipationes. 6) Cui. 86. i. m. annotat, „al. emancipare“, et sic Au. in textu habet. 7) S. invitus cogendus est. sed i. m. non potest. Goth. invitus em. cogendus est. Bo. om. §. 5.

genuitati eius obesse non poterit. §. 5. Si quaecumque mulier matrimonio per divortium dissoluto praegnantem se esse senserit, et hoc in notitiam mariti vel patris eius detulerit, ut ad inspiciendum vel observandum ventrem suum custodes mittant: quos dum miserint, partum mulieris, id est nativatem sui heredis, compelluntur agnoscere. §. 6. Si post divortium praegnantem se mulier marito non indicaverit, vel custodes ad observationem ventris missos custodire non permiserit, potest pater vel avus eum qui natus fuerit non nutrire; sed negligentiam matris statutum est ei, qui natus est, in successione patris nocere penitus non

quam omnia sui iuris in potestatem recipit³, ac si nunquam ab hostibus captus sit. §. 2.⁴ Singulae emancipationes⁵ vel iisdem vel aliis testibus fieri possunt, vel eodem die vel intermisso tempore. §. 3. Emancipatio etiam die feriato fieri potest. §. 4. Apud magistratus municipales, si habeant legis actionem, emancipari et manumitti potest. §. 5. Filius familias emancipari⁶ invitus non cogitur⁷.

TIT. XXVI. DE ADULTERIIS.

*§. 1.¹ Capite secundo legis Iuliae de adulteriis permittitur patri, tam adoptivo quam naturali², adulterum cum filia cuiuscumque³ dignitatis domi suae vel generi sui deprehensum sua manu⁴ occidere. §. 2. Filius familias pater si filiam in adulterio deprehenderit, verbis quidem legis prope est, ut non possit occidere; permitti tamen ei debet⁵, ut occidat. §. 3. Rursusque⁶ capite quinto legis Iuliae cavetur, ut adulterum deprehensum viginti horis, attestando vicinos⁷, retinere liceat⁸. §. 4. Maritus in adulterio deprehensus non alios quam infames, et eos qui corpore quaestum faciunt, servos etiam⁹, excepta uxore, quam prohibetur, occidere potest. §. 5. Maritum⁹, qui uxorem deprehensam cum adultero occidit, quia hoc impatientia iusti doloris admisit, lenius¹⁰ puniri placuit. §. 6. Occiso adultero dimittere statim maritus debet uxorem, atque ita triduo proximo profiteri, cum quo adultero et in quo loco uxorem deprehenderit. §. 7. Inventa in adulterio uxore maritus ita demum adulterum occidere potest, si eum domi suae deprehendat¹¹. §. 8. Eum, qui in adulterio deprehen-

XXVI. 1) §§. 1... 6. huius tituli restituit Cui. Obs. XXI. 18. ex Coll. IV. 12. et cod. Ves.; sed §. 3. a Coll. abest. 2) Coll. incipit: permittitur tam adopt. q. n. patri. 3) Coll. cuiusque. 4) Ves. om. sua manu. 5) Coll. permittitur tamen etiam ei. 6) Cui. 86. Au. Fabr. om. rursusque, quod tamen Cui. in Obs. l. c. exhibet. 6*) Sch. conl. ad testandos v. 7) Cui. 86. Au. Fabr. valeat. 8) Genev. Ritt. Sch. ex Coll. inveniunt et liberos. 9) Scal. Vind. Vere. maritus. 10) Au. et Fabr. levius. 11) Sav. Mon. Bo. S. Cui. 66. Genev. Bi. hanc edunt sent. Inventam in adulterio uxorem m. i. d. occidere p., si adulterum d. s. d. Item Goth. Cui. 58. Fabr. et Regino de eccles. discipl. II. 148., nisi quod habent si adulterium d. s. d. (Reg. d. comprehendat.). Genev. i. m. si eam cum adultero deprehendat. (Cf. Brisson. ad legem Iul. de adulter. cap. 4.) Cui. 58. conl. Inventum in adulterio uxoris etc. Nostram sent. Cui. 86. Ritt. Au. Sch. H. ex Coll. receperunt (Cf. Cui. Obs. XXI. 18.); eamque Genev. quoque post illam superius allatam, Fabr. ante eandem exhibet, et Fabr. praeterea in commentario tamquam aliam Cuiacii coniecturam profert. Sed in Coll. post

debere, quin post mortem patris sine dubio (Genev. addit in hereditatem) succedat. §. 8. Quoties de mulieris praegnatione dubitatur, quinque obstetrices, id est medicae, ventrem iubentur inspicere; et quod plures ex ipsis se agnovisse dixerint, hoc certissimum iudicatur. §. 9. Haec interpretatione non indiget.

XXV. §. 1. Pater de captivitate reversus et filios in sua potestate recipit et facultates et familiam. (Genev.) §. 2. Interpretatione non eget.

XXVI. §. 7. Interpretatione non indiget.

sam¹² uxorem non statim dimiserit¹³, reum lenocinii postulari placuit.

§. 9. [A] *Servi vero tam mariti quam uxoris in causa adulterii torqueri possunt, nec his libertas sub specie¹⁴ impunitatis data valebit.*

*§. 10.¹⁵ Duos uno tempore uxoris adulteros accusari posse sciendum est: plures vero non posse. §. 11.

*Cum his, quae publice mercibus vel tabernis exercendis procurant, adulterium fieri non placuit. §. 12.¹⁶

*Qui masculum liberum¹⁷ invitum stupraverit, capite punitur¹⁸.

*§. 13. [B] *Qui voluntate sua stuprum flagitiumque impurum patitur, dimidia parte bonorum suorum multatur, nec testamentum ei ex maiore parte facere licet.*

*§. 14. Adulterii convictas mulieres dimidia parte dotis et tertia parte bonorum ac relegatione in insulam placuit coerceri: adulteris vero viris pari in insulam relegatione dimidiam bonorum partem auferri, dummodo in diversas insulas relegentur. §. 15. Incesti poenam, quae in viro in insulam deportatio est, mulieri placuit remitti; hactenus tamen, quatenus lege Julia de adulteriis non apprehenditur. §. 16. Ancillarum sane stuprum, nisi deteriores fiant, aut¹⁹ per eas ad dominam affectet, citra noxam habetur. §. 17.²⁰

*In causa adulterii dilatio postulata impartiri²¹ non potest.

TIT. XXVII. DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM.

§. 1. Inimicitiae capitales, quas quis cum patre pu-

v. *adulterum* repetitur, quod Sch. quoque et H., quoniam in loco id delendum sit in medio relinquentes, iterum habent, v. *maritus*, pro quo Cramerus in *Ztschr. f. gesch. Rtsw.* I. p. 305, proponit *iratus*. Roeverus autem in codice Breviarum Leidensi verbotenus eam quam nos in textu exhibuimus sententiam se legisse asserit. Idem in aliis duobus codd. loco huius sent. hanc invenit interpretationem: *Tum demum uxorem maritus occidere licet, si eam cum adultero deprehendat.* Vide Oelrichsii thes. I. 1, p. 160. 12) S. Cui. 66. 86. Au. Fabr. d. in adult. 13) Goth. S. Cui. 66. Genev. dimisit. [A] §. 9. ex coll. Sch. hoc loco, Cui. 86. Genev. Au. post §. 16. huius tituli posuerunt 14) Pith. con. sub spe. quod et Scal. habet. Struchtmeyer animadv. p. 82. con. ob spem. Roever. l. c. p. 183. emend. sola spe. 15) §§. 10... 12. 14... 16. ex cod. Vcs. edidit Cui. Obs. l. c. 16) §. 12. etiam in Coll. V. 2. exstat, 17) Scal. om. liberum. 18) Pith. punitur. Vind. Verc. punitur. [B] §. 15. ex coll. V. 2. primum Cui. 86. recepit. 19) Cui. 86. haud dubie operarum errore habet ad, unde fortasse natum est quod Au. et Fabrot, scripserunt, ac. 20) Dig. in l. 41. ad leg. Iul. de adult., cui inscribitur *Paull. libro primo sent.*, similem habent sententiam, quam, ut Sch., supra lib. I. tit. 12. §. 7c. exhibuimus. Au., Cuiacii coniecturam sequens, ad h. l. in margine annotat „L. 41. D. ad leg. Iul. de adulter., quae tribuitur prim. lib. sed recte ad hunc lib. refertur.” 21) Codd. Cui. impediri. Cui. secundum Dig.

XXVII. §. 1. Si cum patre minorum aliquis graves inimicitias habuisse cognoscitur, a tutela pupillorum merito excusatur, ne inimico paterno parvulorum defensio committatur.

XXVIII. §. 2. Qui potior ad tutelam eligendus est, non solum pupillo generis affinitate propinquior, sed et facultatibus debet magis idoneus approbari.

pillorum¹ habuit, a tutelis excusant, ne paterno inimico pupilli committantur. §. 2. Ad curam eius, cuius quis tutelam administravit, invitus vocari non potest.

§. 2a. [C] *Quinquaginta dierum spatium tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinet: peragendo enim negotio ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.* §. 2b. [D] *Post susceptam tutelam caecus aut surdus aut mutus aut furiosus aut valetudinarius deponere tutelam potest.* §. 2c. *Paupertas, quae operi et oneri tutelae impar est, solet tribuere vacationem².*

TIT. XXVIII. DE POTIORIBUS NOMINANDIS.

§. 1. Non recte potiolem videtur nominare qui causam nominati¹ potioris non expresserit. §. 2. Potior quis esse debet non solum gradu² generis, sed et substantia rei familiaris.

§. 2a. [E] *Amicos appellare debemus non levi notitia coniunctos, sed quibus fuerint iura cum patrefamilias honestis familiaritatis quaesita rationibus.*

TIT. XXIX. QUI POTIORES NOMINARE NON POSSINT¹.

§. 1. Libertus, quem pater tutorem dedit, si minus idoneus dicatur, excusari² quidem non potest, sed adungi illi curator potest.

TIT. XXX. AD ORATIONEM DIVI SEVERI¹.

§. 1. Dolo tutoris curatorisve² detecto in duplum eius

con. impetrari, et sic Genev. i. m., Cui. 86. Au. in textu. Regino l. c. II. 150. hanc sent. referens inserit *si manifestum fuerit.*

XXVII. 1) Sav. Mon. Goth. et Bo. defunctorum. [C] L. 38. D. DE EXCUSAT. TUT. — Ritt., om. hanc sent. [D] §§. 2b. 2c. ex L. 40. PR. §. 1. D. EODEM. 2) Ad hunc titulum et Vat. fragm. §. 172. pertinere videtur, ubi legitur: *Pro t... ut est Latinus Iunia(nus)... (codicillis ad testamentum non pertinetibus)...*

XXVIII. 1) Goth. S. nominatim. 2) lidem a gradu. [E] L. 223. §. 1. D. DE V. S., cuius principium invenitur supra lib. II. tit. 12. §. 6a.

XXIX. 1) Goth. Bo. S. Cui. 58. Fabr. qui potior nominari non possit. sed Cuiacius annotatione monet ex libris scriptis legendum esse *qui potiores nominare non possint.* 2) Goth. et Genev. i. m. recusari.

XXX. 1) Sav. Mon. Bo. S. i. m. ad rationem D. S. Goth. cod. Cui. de ratione D. S.; S. Cui. 58. de oratione D. S.; Ritt., Cuiacii emendationem sequens, scripsit de rationibus distrahendis. sed cf. Vaticana fragm. §. 158. et Zimmernii *Geschichte des R. Privatrechts.* I p. 912., qui quidem hanc rubricam partem fuisse rubricae superioris a compilatore Gothico dilaceratae putat. Haud dubie sententia huic rubricae subiecta potius ad titulum de rationibus distrahendis referenda est, sed Gothorum perversitates non temere correxerim. 2) Bo. tutores curatoresve.

XXIX. §. 1. Si a patre filiis minoribus libertus tutor fuerit derelictus, si parum idoneus videtur, excusari quidem ab actione tutelae non potest, sed potest illi curator adungi.

XXX. §. 1. Quicquid tutor minoribus fraudaverit, in duplum restituit. (Genev.)

pecuniae condemnatione conveniuntur, qua minorem fraudare voluerunt.

TIT. XXX.A. DE TUTELAE ET RATIONIBUS DISTRAHENDIS.

[F] *Postumo tutor datus, non nato postumo, neque tutelae, quia nullus pupillus est, neque pro tutore, quia nulla significatio est, neque negotiorum gestorum iudicio tenetur, quia administrasse negotia eius, qui natus non esset, non videtur: et ideo utilis in eum actio dabitur.*

TIT. XXXI. DE FURTIS.

§. 1.⁴ Fur est qui dolo malo² rem alienam contrectat. §. 2. Furtorum genera sunt quattuor: manifesti, nec manifesti, concepti, et oblati. manifestus fur est qui in faciendo deprehensus est, et qui³ intra terminos eius loci, unde quid sustulerat, deprehensus⁴ est, vel antequam ad eum locum, quo⁵ destinaverat⁶, perveniret⁷. nec manifestus fur est qui in faciendo⁸ quidem deprehensus⁹ non est, sed eum furtum¹⁰ fecisse negari non potest. §. 3. Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quaesitum et inventum est¹¹. oblatis actione¹² is tenetur, qui rem furtivam alii obtulit, ne apud se inveniretur. §. 4. Furti actione is agere potest, cuius¹³ interest rem non perdidisse¹⁴. §. 5. Concepti is¹⁵ agere potest, qui rem concepti et inventi. oblatis is agere potest, penes quem res concepta et inventa¹⁶ est. §. 6. Manifesti furti actio et nec manifesti et concepti et¹⁷ oblatis heredi quidem competit, sed in heredem non datur. §. 7. Servus, qui furtum fecerit damnumve dederit, nisi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxae dedi¹⁸

potest. §. 8. Si servus furtum fecerit, deinde manumissus fuerit aut alienatus, cum ipso manumisso¹⁹ vel emptore agi potest; noxa enim caput sequitur²⁰. §. 9. Filius familias si furtum fecerit, deinde emancipetur²¹, furti actio in eum datur; quia in omnibus noxa caput sequitur. §. 10. Non tantum qui furtum fecerit, sed etiam is, cuius opera²² aut consilio furtum factum fuerit, furti actione tenebitur²³. §. 11.²⁴ Rei hereditariae, antequam ab herede possideatur, furtum fieri non potest.* §. 12. Qui²⁵ meretricem libidinis causa rapuit et celavit, eum quoque furti actione teneri placuit. §. 13. Furti manifesti actio praeter poenam quadrupli, ipsius rei persecutionem²⁶ genere vindicationis et condictionis continet. §. 14. Furti oblatis²⁷ actio adversus eum, qui obtulit, tripli est poena, et ipsius rei repetitio²⁸. §. 15. Furti quocumque genere condemnatus famosus efficitur²⁹. §. 16. Quaecumque in caupona vel in meritorio stabulo diversoriove perierint, in exercitores eorum furti actio competit. §. 17. *Si res vendita ante traditionem subrepta sit, emptor et venditor furti agere possunt; utriusque enim interest rem tradi vel tradere.* §. 18. Siquid in nave rateve perierit, furti actio in exercitorem navis datur³⁰.* §. 19. Rem pignori datam debitor creditori subtrahendo furtum facit; quam si³¹ et ipse similiter amiserit³², suo nomine persequi potest. §. 20. Pater³³ vel dominus de ea re, quae filio familias vel servo subrepta est, furti agere potest interest enim ei deferri actionem, qui de peculio convenitur. §. 21. Si rem, quam tibi commendavi³⁴, postea subripui, furti actio competere tibi non poterit:

XXX.A. [F] L. 24. D. DE TUTELAE ET RATION. DISTRAH. — Ritt. Au. Sch. hanc sententiam titulo 30. subiecerunt; et Ritt. quidem §pho 1. eius tit. praemisit, Au. et Sch. postposuerunt. 1) Fl. quia.

XXXI. 1) §§. 1...5. et 15. etiam in Coll. VII. 5. inveniuntur. 2) Coll. om. dolo malo. 3) Pith. om. qui. 4) Coll. unde furatus est, comprehensus. 5) Verc. Scal quem. 6) Bo. aestimaverat. 7) Coll. pervenerit. Goth. i. m. pervenerat. 8) Coll. vulgo est fur, qui intra rapiendo. Ritt. con. in rapiendo. et ita Blumius habet. Vonckius con. inter rapiendum. 9) Coll. comprehensus. 10) Coll. om. furtum. Malim quem furtum. 11) Coll. c. a. t., a. q. f. est inventum. Goth. om. et. 12) Bo. oblatione. Vind. om. is. 13) Sav. Goth. Bo. cui. 14) Coll. Sav. Cui. 86. Au. perisse. Goth. S. om. rem. sed S. i. m. rem perisse. 15) Coll. conceptiva autem. Pith. i. m. concepti is autem. I. Cann. con. concepti vero actione. 16) Coll. vulgo concepti inv. Pith. con. concepta inventa, et ita Blum.; Genev. ad Coll. i. m. concepta i. (intellige id est) inventa est. 17) S. ac. 18) Bo. tradi. Goth. dari. In edicto Theoderici §. 117. haec sententia ita refertur: *Servus si furtum fecerit vel damnum cuilibet dederit, nisi eius dominus hoc pro sui qualitate reddere vel sarcire paratus sit, noxae eum dare cogitur.* 19) Sic Cui. 58. et sqq. — Mon. Sav.

i. m. Goth. Bo. S. manumissore. 20) Cf. edict. Theod. §. 120. *Si servus furtum fecerit et manumissus a domino fuerit vel venditus alteri vel donatus, causam de furto tum ipse manumissus dicat, vel ille qui eum emit, aut cui donatus est. noxa enim semper caput sequitur.* 21) Goth. mancipetur. 22) Cui. 58. Ritt. Fabr. Sch. H. ope. In capitular. lib. VII. cap. 340. ubi haec sent. exstat, legitur opere; in edicto Theoderici §. 120. opera vel consilio. 23) Goth. Cui. 58. Fabr. tenetur. 24) §§. 11. 17. 18. 22. 26...31. 33...36. ex cod. Ves. restituit Cui. Obs. XXI. 19. 25) Cui. 66. 86. et Genev. i. m., Ritt. Au. qui non m. Ceterum Cuiacius non Paulli, sed interpretis alicuius hanc sententiam esse putavit: cf. §. 31. h. t. et l. 39. 82. §. 2. D. de furtis. 26) S. Cui. 66. Genev. prosecutionem. 27) Sav. Mon. Goth. edd. Bo. S., Cui. 86. i. m., Au. concepti. 28) S. Cui. 66. Genev. Sch. H. restitutio. sed S. i. m. ut cett. edd. repetitio. 29) Sent. 15. in Coll. primum locum obtinet: ibi est damnatus pro condemn. Goth. addit id est infamis. Capitular. additio III. cap. 101., ubi haec sent. refertur, habet infamis efficitur. 30) Au. §§. 17. 18. ad finem tituli reiecit. 31) Goth. S. quod et. S. i. m. quasi. 32) Bo. S. i. m. admissit. 33) Goth. S. inserunt mater. sed S. i. m. annotat id abesse a nonnullis exemplaribus. 34) Bo. Fabrot commodavi.

XXXI. §. 1. Fur est qui rem alienam fraude interveniente contigerit. §. 6. Furtorum genera heres eius, qui furtum pertulit, prosequi potest: eius vero heredes, qui furtum fecerat, ad poenam criminis teneri non possunt. §. 7. Si servus alicui furtum fecerit vel damnum dederit, si dominus eius pro eo reddere noluerit, tradere eum vindictae pro qualitate facti debet. §. 8. Si servus furtum fecerit

et postea aut manumissus aut venditus fuerit, aut is, qui manumissus est, pro furti redhibitione tenebitur, aut emptor eius; quia noxa semper caput sequitur. §. 13. Furti manifesti poena quadrupli est, et ipsius rei, quae est sublata, redhibitio. §. 14. Siquis rem furtivam alteri obtulit, ne apud ipsum inveniretur, tripli poena est, et ipsius rei redhibitio, quae sublata cognoscitur. §. 20. Si filio fami-

rei enim nostrae furtum facere non possumus. §. 22. *Qui furtum quaesiturus est, antequam quaerat, debet *dicere quid quaerat, et rem suo nomine et sua specie designare³⁵. §. 23. Si, cum furtum quis quaerit, damnum iniuriae³⁶ dederit, actione legis Aquiliae tenebitur. §. 24.³⁷ Ob indicium comprehendendi furis praemium promissum iure debetur³⁸. §. 25. Sive segetes³⁹ per furtum sive quaelibet arbores caesae sint, in duplum eius rei nomine reus convenitur⁴⁰. §. 26. *Si servum⁴¹ communem quis furatus sit, socio quoque actio furti dabitur. §. 27. Qui pro *derelicto rem iacentem occupavit, furtum non committit, tametsi⁴² a domino derelinquendi animo relicta. §. 28. Si servus furtum fecerit cum domino, *praeter rei conditionem⁴³ furti actio in dominum datur. §. 29.⁴⁴ Fullo et sarcinator, qui polienda vel *sarcinda vestimenta accepit, si forte his utatur, ex *contractatione eorum furtum fecisse videtur; quia non *in eam causam⁴⁵ videntur accepta. §. 30. Frugibus ex fundo subreptis tam colonus quam dominus *furti agere possit⁴⁶; quia utriusque interest rem *persequi⁴⁷. §. 31. Qui ancillam non meretricem libidinis causa subripuit furti actione tenebitur; et si suppressit, poena legis Faviae⁴⁸ coer-

cetur. §. 32. Qui tabulas cautionesve subripuit in adscriptam summam furti actione tenebitur: nec interest⁴⁹ cancellatae necae sint; quia⁵⁰ ex his debitum magis solutum esse comprobari potest⁵¹. §. 33. *Qui servo fugae consilium dedit furti quidem actione *non tenetur, sed servi corrupti. §. 34. Res subrepta si in domini potestatem reversa sit, cessat furti *actio. §. 35. Qui furandi animo conclave effregit *vel aperuit, sed nihil abstulit, furti actione conveniri *non potest, iniuriarum potest. §. 36. Qui rem suam *furatur ita demum furti actione non tenetur, si alibi *ex hoc non noceatur.* §. 37. Servus, qui in fuga est, a domino quidem possidetur, sed dominus furti actione eius nomine non tenetur, quia in potestate eum non habet.

§. 37a. [c] *Servus etiam in fuga positus si furtum fecerit, nisi pro sui qualitate dominus solvere paratus sit pro culpa, eum aut dare praesentem aut absentem cedere cogendus est.*

TIT. XXXII. DE OPERIS¹ LIBERTORUM.

§. 1. Egentem patronum libertus obligatione doni, maneris, et² operarum solutus alere cogendus est pro modo facultatum suarum.

35) Au. hanc §. ante §. 19 ponit. 36) Cui. 58. Ritt. Fabr. iniuria. 37) Sav. Mon. Bo. hanc sent. post sequentem habent. 38) Cf. edict. Theod. §. 135. *Quod promissum fuisse constiterit, ut fur comprehendatur, merito debetur et oportet exsolvi.* 39) Au. seges. Codd. Sichardi om. per furtum. 40) Cf. edict. Theod. §. 151. *Sive seges aliena sive quaelibet arbor cuiusque dolo deiecta fuerit, aut aliquid damni provenerit, in quadruplum eius nomine qui hoc fecerit addicatur.* 41) Genev. servulum. 42) Ita Cui. ex Ves. — Genev. Ritt. tamen si. Ritt. con. ita tamen si. Sch. con. tametsi non. 43) Genev. conditionem. 44) §§. 29...32. et in l. 82. D. de furtis exstant. Genev. §§. 29...31. omittit, et §. 32. post §.

35. ponit. 45) In Dig. insertum est ab eo. 46) Sic cod. Ves. et Dig. Fl., sed Hal. et V. possunt. 47) Cf. edict. Theod. §. 146. *De frugibus ab aliquo ex fundo cuiuslibet sublatis tam colonus quam dominus, quia utriusque interest, agere potest.* 48) Au. Fabr. Faviae. 49) Dig. Cui. 58. Ritt. Fabr. refert. 50) Goth. quae. 51) Sic codd. Cui. edd. Ritt. Sch. H. et Dig. sed Goth. S. Bi. *debitum solutum interest comprobari.* Sav. Mon. codd. Cui. edd. Bo. Cui. 66. 86. Genev. Au. *dissolutum i. c. Cui. 58. Fabr. dissolutum esse c. potest.* [c] ex. l. 202, SURG. TIT. 15. Sch. hanc sententiam apposuit.

XXXII. 1) Codd. Cui. operibus. 2) Cui. 58. Ritt. Fabr. om. et.

liae vel servo furto aliquid sublatum fuerit, ad patrem vel dominum furti actio pertinebit; quia merito eis haec actio datur, ex quorum personis solent aliquoties conveniri. §. 23. Si, cum furtum quis quaerit, damnum alicui dederit vel iniuriam fecerit, secundum legem Aquiliam in duplum damni illati redhibitione multatur. §. 32. Qui tabulas aut cautiones furto abstulerit, ad eam summam redhibitionis,

quam tabulae vel chartae sublatae continent, furti actione tenebitur: nec interest utrum cautiones ipsae sine aliqua litura sint, an fuerint caraxatae aut forsitan iam solutae.

XXXII. §. 1. Siquis ita fuerit manumissus, ut necdono nec operas patrono praestare deberet, et patronus eius egens fuerit effectus, eum pro modo facultatum suarum pacere et sustentare compellatur.

I U L I I P A U L L I

R E C E P T A R U M S E N T E N T I A R U M

L I B E R T E R T I U S.

TIT. I.A. DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

[A] *Quotiens is, cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere coeperit, magis probatum¹ ratum eum videri habuisse: rati enim habitio ad confirmationem prioris postulationis² pertinet.* [B] *Si is, cui ignoranti petita est bonorum possessio, decesserit, heres eius intra tempora petitionis ratam eam habere non potest.*

TIT. I. DE CARBONIANO EDICTO.

§. 1. Si fratri puberi controversia fiat, an pro parte impuberis differri causa debeat variatum est: sed magis est ut differri non debeat¹.

TIT. II. DE BONIS LIBERTI.

§. 1. In bonis liberti prior est patronus, quam filius alterius patroni; itemque prior¹ est filius patroni, quam nepos alterius patroni. §. 2.² Libertus duos patronos heredes instituit³: alter eorum vivo liberto moritur: is qui superest contra tabulas testamenti bonorum possessionem recte postulat. §. 3. Libertorum hereditas in capita, non in stirpes, dividitur⁴; et

ideo si unius patroni duo sint liberi⁵, alterius quattuor, singuli viriles, id est aequales, portiones habebunt. §. 4. Patronus vel patroni liberi⁶ ex parte dimidia heredes instituti aes alienum⁷ liberti pro portionibus exsolvere coguntur⁸.

§. 4a.[c] *Sicut testamento facto decedente liberto potestas datur patrono vel libertatis causa imposita petere vel partis bonorum possessionem, ita et cum intestato decesserit, earum rerum electio ei manet.* §. 4b.[D] *Liberto per obreptionem arrogato ius suum patronus non amittit.*

TIT. III. DE LEGE FABIANA¹.

§. 1. Ea, quae in fraudem patroni a liberto quoquo modo alienata sunt, Fabiana formula tam ab ipso patrono quam a liberis eius revocantur.

TIT. IV.A. DE TESTAMENTIS.

§. 1. Testamentum facere possunt masculi post completum¹ quartum decimum annum, feminae post duodecimum. §. 2. Spadones eo tempore testamentum facere possunt, quo plerique² pubescunt, i. e. anno

I.A. [A] L. 16. D. DE BONOR. POSS. 1) V. Hal. *probatum*. 2) Fl. *postulati*. [B] L. 7. D. RATAM REM HAB. L. 1) Ita Sav. Mon. Goth. et pleraeque edd; sed Ro. *Si fratri puberi et impuberi c. f., pro parte impuberis differri causam ratum est: sed magis est, ut puberis differri non debeat.* Ritt. Sch. H. ex Cui. conl. *si fratri impuberi . . . puberis differri c. d.* etc. Malim *si fratri puberi et impuberi . . . an pro parte puberis* etc. Cf. interpret.

H. 1) Genev. *potior*. 2) Goth. S. Ritt. *Si lib.* 3) Cui. se in quibusdam codd. legisse refert *patronos habere*

instituit, et sic etiam S. i. m. habet. Cui. conl. duos patronos habuit; quod Cui. 86. et Genev. i. m., Au. in textu exhibent. Schultingius emendat duos patronos habens alios heredes instituit. 4) S. *dividitur*. 5) S. *liberti*. 6) S. *iterum liberti*. 7) Goth. S. *debitum*. sed S. i. m. *aes alienum*. 8) Cui. 58. 66. Genev. Fabr. Sch. H. *coquantur*. [c] L. 20. D. DE IURE PATRON. [D] L. 49. D. DE BON. LIBERT.: Ritt. hanc sent. ante §. 4a. habet.

III. 1) S. *Fabia*. — Sch. putat Paullum scripsisse *de actione aut de formula Fabiana*.

IV. A. 1) Goth. *impletum*. 2) S. i. m. annotat

I. §. 1. Siquis contra duos fratres, id est unum puberem, cuius aetas curatorem habere potest, et alterum impuberem, causam habeat, si frater qui senior est propter personam fratris minoris, ne causam dicat, se voluerit excusare, ille qui senior est pro sua causa vel persona respondere compellitur: quod, etiamsi curatorem non habeat, adhibere sibi cogetur, nam adultus se per personam pupilli penitus non excusat.

II. §. 2. Si libertus duos patronos heredes scripsit, et unus ex ipsis patronis vivente liberto mortuus fuerit, ad

illum patronum, qui superest, quod ambobus dimiserat pertinebit. §. 4. Si liberto mortuo patronus vel patroni filii, cum secundum paginam testamenti in dimidia eius hereditate successerint, debitum liberti pro portionum suarum quantitate restituant.

III. §. 1. Si libertus aliqua ex bonis suis hoc animo alienaverit, ne ad patronum vel filios patroni inter hereditaria corpora perveniant, id quod hoc ordine per fraudem alienatum constiterit, potest a patrono vel filiis ipsis revocari.

decimo octavo². §. 3. Filius familias, qui militavit³, de castrensi peculio, tam communi quam proprio iure, testamentum facere potest. castrense autem⁴ peculium est quod in castris acquiritur, vel⁵ quod proficiscenti ad militiam datur. §. 4. Caecus testamentum potest facere, quia accire⁶ potest adhibitos testes et audire sibi testimonium perhibentes.

§. 4a. [z] *Qui manus amisit testamentum facere potest, quamvis scribere non possit.*

§. 5. Furiosus tempore intermissi furoris⁷ testamentum facere potest. §. 6. Mulieri, quae luxuriose vivit, bonis interdicti potest⁸. §. 7.⁹ Moribus per praetorem bonis interdicatur hoc modo „Quando tibi¹⁰ „bona paterna avitaeque¹¹ nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem¹² „tibi ea re¹³ commercioque interdico”.¹⁴ §. 8. Qui ab hostibus captus est testamentum quasi servus facere non potest, sane valet testamentum id quod ante captivitatem factum est, si revertatur, iure postliminii; aut si ibidem decedat, beneficio legis Corneliae¹⁵, qua lege etiam legitimae tutelae¹⁶ hereditatesque firmantur. §. 9. In insulam relegatus, et in opus publicum ad tempus damnatus, quia retinet civitatem, testamentum facere potest, et ex testamento capere¹⁷. §. 10. Plures quam septem ad testamentum adhibiti non nocent. superflua enim facta pro-

a nonnullis codicibus abesse plerique. 3) Goth. *annorum X. et VIII.* Bo. *annorum decem et octo.* Cui. 86. Au. *annorum decimo octavo.* Ceterum haec verba non ab Paulo scripta, sed ab interprete aliquo adiecta esse nonnulli haud absque ratione putant. Cf. Sch., et Dirksenii *Beiträge* p. 53. Fortasse natum est signum *XVIII.* ex *XIII.* 3^a) Ritt. *coni. militat.* 4) Cui. 86. Au. *enim.* 5) S. *et.*, sed i. m. *vel.* 6) Sav. *Mon.*, S. Cui. 86. Au. *scire.* [z] L. 10. D. *QUI TEST. FAC.* Ritt. ante §. 8. habet. 7) S. *intermissae furiae.* 8) §. 6., quae et in l. 15. pr. D. de *curat. furios.* exstat, Cui. 58. primum inter Paulli sentt. exhibuit ex cod. Paris. 4403. 9) Sav. *Mon.* Goth. *Pariss.*, edd. S. Bo. hic habent rubricam *de eo, cui moribus interdicatur*, et ante §. 8. *item de testamentis*, quam Cui. in ed. 58. delevit utramque. 10) Cui. 58. Ritt. *Fabr. tua.* Bo. *tradis.* 11) Sic Cui. 58. emendavit quod antea scriptum erat *aliaque aut habita quae.* emendationem hanc tuetur cod. *Mon.* 12) S. i. m. et codd. Cui. *ab ea re*, hi quidem omittentes quod mox sequitur *ea re.* 13) *Mon.* Goth. codd. Cui. et edd. Bo. Cui. 66. 86. *Genev. aere*, sed Cuii. et *Genev. i. m. ea re.* Sav. *here.* S. i. m. *arcere.* 14) Ritt. Au. Sch. ex l. 15 §. 1. D. de *curat. furios.* hic ponunt hanc sent.: *In bonis curatoris privilegium furiosi furiosaeve servatur. Prodigus et omnes omnino, etiamsi in edicto non fit eorum mentio, in bonis cura-*

IV.A. §. 3. Quicquid filius familias aut armis acquirit in castris, vel quod ei proficiscenti ad militiam datur, de eo testari potest. (*Genev.*) §. 8. Qui ab hostibus captus fuerit, in captivitate positus quia servus est, non potest facere testamentum, sed si quod testamentum ante fecit, si redierit, iure postliminii valet; sed si ibidem defecerit, beneficio legis Corneliae (qua lege etiam legitimae tutelae hereditatesque firmantur, S.) valet. §. 9. Qui pro aliquo crimine ad tempus aut in insulam relegatur aut in metallum deputatur, quia perpetuam damnationem non habet, et testamentum facere potest, et siquid ei ex testamento derelictum fuerit, obtinebit. §. 11. Mente alienatus qualibet valetudine testamentum facere non potest; reversus ad mentem sani-

desse iuri tantum, nocere¹⁸ non possunt. §. 11. In adversa corporis valetudine mente captus eo¹⁹ tempore testamentum facere non potest²⁰. §. 12. Prodigus recepta vitae sanitate ad bonos mores reversus et testamentum facere et ad testamenti sollemnia adhiberi potest. §. 13. Ex his, qui ad testamentum adhibentur, siqui sint, qui Latine nesciant vel non intellegant, sed tamen²¹ sentiant cui²² rei intersint, adhibiti²³ non vitiant testamentum.

§. 13a. [z] *Repetundarum damnatus nec ad testamentum nec ad testimonium adhiberi potest* §. 13b. *Hermaphroditus an ad testamentum adhiberi possit qualitas sexus incalescentis ostendit.* §. 13c. [c] *Singulos testes, qui in testamento adhibentur, proprio chirographo annotare convenit, quis et cuius testamentum signaverit.*

TIT. IV.B. DE INSTITUTIONE HEREDUM.

§. 1. Condicionum duo sunt genera: aut enim possibilis est, aut impossibilis. possibilis est quae per rerum naturam admitti potest; impossibilis, quae non potest: quarum ex eventu altera exspectatur, altera, impossibilis², submovetur. §. 2. Condiciones contra leges et decreta principum vel bonos mores adscriptae nullius sunt momenti³; veluti „si uxorem non duxeris”, „si filios non susceperis”, „si homicidium feceris”, „si barbaro habitu processeris”⁴ et his similia. §. 3.

toris decreto privilegium consequuntur. sed haec quidem partem huius tituli facere vix crediderim, neque tamen ad quemnam alium huius libri titulum referenda sint, facile dixerim. 15) Goth. S. *inserunt valet.* 16) Bo. *quia lege ista leg. tut.* 17) Goth. Bi. *retinent . . . possunt etc.* Bo. *relegati . . . damnati . . . retinent . . . possunt et testamentum capere.* 18) Bo. *superflui e. facto p. viri tantum n;* Goth. *viri . . . noceri;* Cui. 58. *prodesse, iuri tamen nocere;* et *Genev. i. m. tamen.* 19) S. Cui. 66. 86. *Genev. Au. eodem.* 20) Cf. l. 17. D. qui test. fac. 21) Bo. S. Cui. 86. Au. *si tamen.* 22) *Mon.* Goth. Sav. Bo. S. Cui. 66. 86. *Genev. Au. cuius.* 23) Bo. *adhibitione* [z] §§. 13a. 13b. ex L. 15. pr. §. 1. D. de *TESTIBUS* [c] L. 30. D. *QUI TEST. FAC.*; Au. hanc ante L. 15. cit. ponit. Idem in fine huius tituli addit duas sententias ex L. 18. D. ad leg. *Cornel. de falsis.* Cf. infra tit. 6 §. 14a. §. 15. et ad eos locos annotatio.

IV.B. 1) Hanc rubricam Cui. 66. auctoritate Cons. iv. apposuit, indeque novum titulum V. incepit: quod Cui. 86. et *Genev.* imitantur. Sed nos cum Ritt. Sch. H. Bi. alio modo hos duos titulos 4.A et B. designavimus. Cf. supra lib. I. tit. 13B. annot. 1. 2) Cui. 58. Ritt. *Fabr. om. impossibilis.* 3) Cons. iv. ita habet: *pacta vel condiciones c. l. vel d. p. v. b. mores nullius s. m.* 4) Sic Goth. et cod. *Sichardi*, edd. Cui. 58. 66. *Genev. Sch. Bi.* — Sav. *Mon. Ves. cod. Sichardi*, edd. Cui.

tatis facere potest. (*Genev.*) §. 13. Inter reliquos subscriptores, qui ad testamentum adhibentur, potest et ipse qui Latine nescit testis adhiberi. (*Genev.*)

IV.B. §. 1. Si aliquis in testamento suo condicionem heredi constituat, quam prius impleat quam hereditatem praesumat, merito ad eam implendam, quia possibilis videtur, exspectandum tempus istud est, ut non praesumatur hereditas, quamdiu condicio (ad integrum addit *Genev.*) impleatur. nam si impossibile aliquid heredi fuerit iniunctum, quod impleri penitus non potest, talis condicio statim submovenda est, quia nullum scripto heredi impedimentum facit. §. 3. Quoties in testamento heres evidenter qui sit scriptus non exprimitur, nulla firmitas est he-

Quoties non apparet⁵ quis sit heres institutus, institutio non valet: quod evenit si testator plures amicos unius nominis habeat. §. 4. Heredes aut instituti aut substituti dicuntur: instituuntur primo gradu, substituuntur secundo vel tertio scripti⁶. §. 5. Substituere quis et pure et sub conditione potest, et tam suis quam extraneis, tam puberibus quam impuberibus. §. 6. In quot vult uncias testator hereditatem suam dividere potest. impleto asse, sine parte heredes⁷ instituti ad prioris assis semissem portionibus veniunt. §. 7. Servus alienus cum libertate heres institutus institutionem non infirmit; sed libertas, ut alieno, supervacue data videtur. §. 8. Filio et extraneo aequis partibus heredibus institutis si praeterita accrescat, tantum suo⁸ avocabit, quantum extraneo: si vero duo sint filii instituti, suis tertiam, extraneis dimidiam tollit. §. 9. Talis est postumorum institutio „Siqui post mortem meam postumi nati fuerint, heredes sunt”⁹. si vivo eo nascantur¹⁰, rumpunt testamentum. §. 10. Nepos postumus, qui¹¹ in locum patris succedere potest, ab avo aut heres instituendus est aut nominatim exheredandus, ne agnascendo rumpat testamentum.

§. 10a. [u] *Filius familias si militet¹², ut paganus nominatim a patre aut heres scribi aut exheredari¹³ debet: iam sublato edicto divi Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exheredaret¹⁴.*

§. 11. Qui semel constituit ad se hereditatem perti-

86. Au. et i. m. Genev. larvali habitu p. Goth. i. m. S. barbaro vel latronali h. p. Bo. aut si a lite non cesseris. 5) Bo. Goth. inser. quidem. 6) S. Goth. instituitur... substituitur... scriptus. 7) S. Cui. 66. 86. Genev. heredis. Porro Bo. ad priores asses instituti in semissem. 8) Goth. Cui. 86. Au. de suo Inferius Goth. de extraneo. 9) Cui. 58. Ritt. Fabr. mihi estote, S. auntote. Goth. sint toti Bo. sunt. Item si. etc. Idem om. nati. 10) Goth. nascuntur. 11) Bo. om. qui. [u] L. 26. D. DE LIB. ET POST. HERED. Au. et hanc sent. et §§. 11a... 11c. ante §. 9. posuit.

nere, ac¹⁵ se rebus eius immiscuit, repudiare eam non potest, etiamsi damnosa sit.

§. 11a. [i] *Pater quotiens filio mandat adire, certus esse debet an¹⁶ pro parte an ex asse, et an ex institutione an ex substitutione, et an ex testamento an ab intestato filius suus heres existat.* §. 11b. *Mutus pater vel dominus filio vel servo heredibus institutis magis est ut, si intellectu non careat, nutu iubere possit adire hereditatem, ut ei iure eius commodum quaeri possit: quod facile explicari possit¹⁷ scientia litterarum.* §. 11c. *Mutus servus iussu domini pro herede gerendo obligat dominum hereditati.*

TIT. V. AD SENATUS CONSULTUM SILANIANUM¹.

§. 1. Hereditas eius, qui a familia² occisus esse dicitur, ante habitam quaestionem adiri non potest, necque bonorum possessio postulari. §. 2. Occisus videtur non tantum qui per vim aut per caedem interfectus est, velut iugulatus aut praecipitatus, sed et is qui veneno necatus dicitur. honestati enim heredis convenit qualemcumque mortem testatoris³ inultam non praetermittere⁴. §. 3. Domino occiso de ea familia quaestio habenda est, quae intra tectum fuerit, vel certe extra tectum cum domino eo tempore, quo occidebatur⁵. §. 4. Qui occisus dicitur, si constet eum sibi quoquo modo manus intulisse, de familia eius quaestio non est habenda, nisi forte prohibere potuit nec prohibuit. §. 5. Neroniano sena-

12) Hal. similiter. 13) Hal. exhereditari. 14) Fl. exheredet. 15) Cui. 58. Ritt. Fabr. aut. [i] §§. 11a... 11c. ex L. 93. PR. D. DE ACQUIR. VEL OMITT. HERED. 16) Hal. om. an. 17) Hal. q. facilius e. poterit.

V. 1) Edd. pleraque habent Syllanianum. Bo. Silyanum. Cui. 58. Fabr. Sch. H. de senatusconsulto Siliano. Goth. titulus ad sc. Siliano. 2) Goth. fam. sua. 3) Mon. S. inserunt invitam. 4) Bo. permittens. 5) Goth. Bo. S. cum dominus eo tempore occidebatur. sed S. i. m. cum domino e. t., cum occidebatur. Cui.

redis. nam si evenit, ut testatori amici plures uno nomine auncupentur, debet testator quem de illis heredem appellat rebus evidentibus declarare. §. 4. Qui testamenta faciunt, sicut instituere heredes, ita et substituere (tam suis quam extraneis Genev.) possunt. nam qui primo gradu heredes scripti sunt, instituti appellantur; qui secundo, substituti; qui tertio, scripti vocantur: quia usque ad tertium gradum heredes substituere pro testatoris voluntate permissum est, hoc est ut secundum voluntatem testatoris ita substitutio ordinata servetur; ea tamen ratione, ut, sicut committitur fidei heredis, sic quibuscumque verbis testator iniunxerit, hereditas defuncti ab instituto ad substitutum valeat pervenire. §. 5. Substitutio et pure, id est sine conditione, fieri potest; hoc est ut, cum ad substitutum hereditas pervenerit, ad tertium heredem non debeat pervenire. sub conditione autem ita quis substituitur, ut, cum ille mortuus fuerit, ad tertium heredem, id est scriptum, hereditas, quae est ab eodem tenta, perveniat. Quae tamen substitutio tam in suos heredes quam in alienos, et tam puberes quam impuberes fieri potest, hoc est et in pupillos et in adultos. §. 6. In quot vult uncias testator assem suum in diversos heredes dividere potest, ut faciat, si voluerit, et XV et XX uncias et in maiori numero: aut certe, si voluerit, et in minori potest, hoc est aut VII aut IX, aut quot voluerit in minori modo uncias facere, potest. Si vero XII uncias impleverit, id est totum

assem, in testamento suo, et postmodum alteri dicat „Ille heres mihi esto”, et non dicat in quot uncias: quia nihil impleto asse in hereditate remansit, illi, qui in XII uncias heredes nominatim instituti sunt, medietatem tollunt, et medietatem ille qui post impletum assem heres est posterior sine portione aliqua nominatus. Quodsi heredes instituti in XII uncias inveniantur et postmodum heredem his verbis testator instituat, ut dicat „Ex reliqua parte ille heres mihi esto”, ei, qui sic institutus est, nihil debetur, quia impleto asse nihil quod ei testator reliquerit dignoscitur remansisse. §. 7. Si servum alienum aliquis data libertate heredem instituerit, institutio quidem facta valebit, sed libertas alieno servo data valere non poterit. §. 8. Siquis filium suum et extraneum aequis partibus testamento scribat heredes, filia praetermissa tantum de portione germani sui, quantum de extraneis revocabit si vero duo filii fuerint heredes scripti, filia praetermissa duobus fratribus tertiam tollit, et extraneis dimidiam §. 9. Si pater moriens in testamento suo, sciens uxorem se praegnantem habere, ita scribat, ut siqui filii post mortem ipsius nati fuerint, heredes sint: si post mortem patris nati fuerint, valeat testamentum, nam si post testamentum vivo patre nati fuerint, et testamentum pater non mutaverit, rumpunt testamentum.

V. §. 1. Quicumque a familia sua occisus fuerit, hereditas illius ab herede adiri non potest, nisi prius de familia

tus consulto cavetur, ut occisa uxore etiam de⁶ familia viri quaestio habeatur, idemque ut iuxta uxoris familiam observetur⁷, si vir dicatur occisus. §. 6. Servi, qui sub eodem tecto fuerint⁸, ubi dominus perhibetur⁹ occisus, et torquentur et puniuntur, etsi testamento occisi manumissi sint¹⁰. sed et hi torquentur, qui cum occiso in itinere fuerunt. §. 7. Servi de proximo si, cum possent ferre¹¹, auditis clamoribus auxilium domino non tulerunt, puniuntur. §. 8. Servos, qui¹² in itinere circumdatum a latronibus dominum per fugam deseruerunt¹³, apprehensos et torquentur summo supplicio affici placuit. §. 9. Habetur¹⁴ de familia quaestio et si heres testatorem occidisse dicatur: nec interest an¹⁵ extraneus an ex liberis sit. §. 10.¹⁶ Hereditas a fisco ut indignis auferatur his primum, qui, cum interfectus esset testator, apertis tabulis testamenti vel ab intestato adierunt hereditatem, bonorumve possessionem acceperunt: amplius his et in centum millia sestertiorum poena irrogatur. nec refert a quibus pater familias nec quemadmodum occidatur.¹⁷ §. 11. In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur interemptus, hic ordo servatur: primum ut constet occisum dominum; deinde ut liqueat de quibus ea quaestio habenda sit; atque ita de reis inquirendum. §. 12. Etsi percussor certus sit, tamen de familia habenda quaestio est, ut caedis mandator inveniri possit. §. 13. Omnibus, qui contra voluntatem defuncti faciunt, ut indignis auferatur hereditas, si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum¹⁸. §. 14. Sive falsum sive ruptum sive irritum dicatur esse testamentum, salva eorum disceptatione, scriptus heres iure in possessionem mitti desiderat. §. 15. Si inter heredem

institutum et substitutum controversia sit, magis placuit¹⁹ cum in possessionem rerum hereditariarum mitti, qui primo loco scriptus est. §. 16. Scriptus heres ut statim in possessionem mittatur iure desiderat. hoc post annum iure impetrare non poterit. §. 17. In eo testamento, quod nec ut oportuit oblatum, nec publice recitatum est, heres scriptus²⁰ in possessionem mitti frustra desiderat. §. 18. In possessionem earum rerum, quas mortis tempore testator non possedit, heres scriptus, priusquam iure ordinario experiat, improbe mitti desiderat.

TIT. V.A. DE IURE CODICILLORUM.

[1] *Litterae, quibus hereditas promittitur vel animi affectus exprimitur, vim codicillorum non obtinent.*

TIT. VI. DE LEGATIS.

§. 1. Per praeceptionem uni ex heredibus numi legati, qui domi non erant, officio iudicis familiae heriscundae a coheredibus¹ praestabuntur. §. 2. Antea heredis institutionem legari non potest: inter medias heredum institutiones, sive alter sive uterque adeat, potest; interdum dimidium interdum totum debetur²: dimidium, si per vindicationem legatum sit; totum, si per damnationem. §. 3. [1] *Post diem legati cedentem actio, quas inchoata non est, ad heredem non transmittitur.* §. 4. Communi servo cum libertate et sine libertate legari potest, totumque legatum socio testatoris acquiritur. §. 5. Post mortem heredis legari non potest, quia nihil ab herede heredis³ relinqui potest. §. 6. In mortis tempus tam suae³ quam heredis eius legata conferri⁴ possunt, hoc modo „Lucio Titio, cum

86. quoque et Au. habent *cum occid.* 6) S. i. m. a. 7) Bo. *atque iuxta* etc. Goth. S. *idque iuxta u. f. observatur.* 8) Goth. Cui. 58. Ritt. Fabrot. *fuerunt.* 9) Cui. 86. Au. *probatur.* 10) S. i. m. Cui. 86. Au. *dicantur.* 11) Bo. *scire.* 12) Goth. S. *quicumque*, sed S. i. m. *qui.* 13) Goth. S. *deserunt.* 14) S. Cui. 66. 86. Genév. Au. *habebitur.* 15) *Iidem* et Goth. *om. an.* 16) §§. 10. . . 12. primum exstant in Cui. 66. 17) In codice Parisiensi 4406. sub titulo „*de quaestione hereditatis*” ante sentt. 11. et 12. huius tituli haec leguntur: „*titulus ex corpore, eo supra: In summa tamen sciendam (l. sciendum), et de his omnibus habendum (habendam) esse quaestionem, qui in suspitione quacun- que ratione veniunt.*” Dein his verbis: *it. alia ex corpore ipso*, transitus fit ad §§. 11. et 12. huius tituli. Vide Hauboldi Opuscul. academm. tom. II. p. 927. 18) Bo. *captum.* 19) Goth. *placet.* 20) Cui. 58. Ritt. Fabr. post *v. testamento*, Cui. 66. 86. Genév. Au. in utroque loco habent *heres scriptus*.

V. A. [1] L. 17. D. DE IURE CODICILL.; Au. hanc sent. ad finem tituli 6. collocavit.

VI. 1*) Bo. *ab heredibus.* 1) Sav. et edd. pleracque habent *potest. Interdum* etc.; Cui. 58. inde a verbis *interd. dim.* novam paragraphum inchoavit, quod Ritt. Fabr. Sch. H. secuti sunt. Sed Mon. Goth. S. Bi. ita distinguunt *potest: int. . . totum: debetur dim.* Goth. *pro debetur* habet *debitum*. Bo. ita habet *s. aliter, sive ut quis adeat, potest int. d. i. t. totum legari.* Cui. quoque in codice quodam invenit *legari*, unde in ed. 58. ex con. posuit *debetur legatariis*, quod Ritt. Fabr. Sch. H. receperunt. Göschenius Obs. iur. Rom. cap. II. *debetur* plane delendum esse censet. Equidem putaverim post *v. potest excidisse copulam et*, ut haec sit sententia *interd. . . potest, et (sc. hoc quidem casu) . . . debetur: etc.* [1] ex con. vi. Cui. 66. primum hanc sent. recepit, eamque Ritt. et Sch. 3b. fecerunt. 2) Goth. *heredi. S. heredibus heredi.* 3) Goth. S. *sua.* 4) Ita Cui. pro *confirmari* scriben-

quaestio fuerit ventilata et mors occisi fuerit vindicata. §. 13. Heredi scripto, qui aliquid contra ultimam defuncti fecerit voluntatem, ut indigno auferatur hereditas, si tamen nihil contra leges in eius testamento fuerit comprehensum. §. 15. Si inter institutum et substitutum heredem intentio de hereditate nata fuerit, ille in possessionem rerum hereditariarum mittendus est, qui institutus magis probatur, quam is qui legitur substitutus.

VI. §. 1. Si testator uni ex heredibus pecuniam, quam

in substantia non reliquit, dari praeceperit, numi, qui in legato relictis sunt, legatario tempore divisionis a coheredibus implebuntur. §. 5. Constitutum est, ut si quis heredi suo iniunxerit, ut eius heres cui dixerit solvat, haec condicio valere non debeat: quia ille, qui heres relinquitur, quem sit heredem habiturus incertum est. §. 6. Siquis faciens testamentum iniungat heredi, ut tempore, quo ipse heres moritur, legatum legatario tradat, valet legatum.

moritur, do lego," aut „heres meus dare damnas esto." §. 7. Per vindicationem legatum etsi nondum constituerit legatarius ad se pertinere, atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum⁶ transmittit.

§. 7a. [u] „*Illud aut illud utrum elegerit legatarius, nullo a legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem, ad heredem transmitti placuit.*

§. 8. Si res obligata creditori, cuius causam testator non ignoravit⁷, per damnationem legata sit, luitio⁸ ad heredis sollicitudinem spectat. §. 9. Servo fataliter interempto legatarii damnum est, quia legatum nulla culpa heredis intercidit. §. 10. Damnari heres potest, ut alicui domum exstruat, aut aere alieno eum liberet. §. 11. Sinendi modo⁹ tam corporales res, quam quae in iure consistunt, legari possunt; et ideo debitori id, quod debet, recte legatur. §. 12. Eius rei, quae legata est, exemplo heredis partem agnoscere, partem¹⁰ repudiare legatarius non potest. §. 13. Legatum nisi certae rei sit¹¹ et ad certam personam deferatur, nullius est momenti. §. 14. Siquis sibi et Titio¹² legatum adscripserit, magis est ut totum legatum ad coniunctum pertineat.

§. 14a. [u] *Uxori legatum in alieno testamento scribere¹³ non prohibemur¹⁴.*

§. 15. Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit¹⁵ ut suspectus a tutela removendus est, ad quam¹⁶ ultro videtur affectasse¹⁷. §. 16. Rem legatam testator si postea pignori vel fiduciae dederit, ex eo voluntatem mutasse non videtur. §. 17.¹⁸ Usufru-

ctus uniuscuiusque rei legari potest, et aut ipso iure constituetur aut per heredem praestabitur. ex causa quidem¹⁹ damnationis per heredem praestabitur; ipso autem iure per vindicationem. §. 18. Furiosi et²⁰ aegrotantis et infantis²¹ ususfructus²² utiliter relinquuntur. horum enim alius respiscere, alius convalescere, alius crescere potest. §. 19. Ancillae usufructu legato partus eius ad fructuarium non pertinent²³. §. 20. Gregis usufructu legato, grege integro²⁴ manente, fetus ad usufructuarium pertinent, salvo eo, ut quicquid gregi²⁵ deperierit, ex fetibus impleatur²⁶. §. 21. Areae usufructu legato aedificia in ea²⁷ constitui non possunt. §. 22. Accessio alluvionum ad fructuarium fundum²⁸, quia²⁹ fructus fundi non est, non pertinet: venationis vero et aucupii reditus ad fructuarium pertinet³⁰. §. 23. Servos³¹ nec torquere, neque flagellis caedere³², neque in eum casum facto suo perducere usufructuarius potest, quo deteriores fiant³³. §. 24. Fructu legato si usus non adscribatur, magis placuit usumfructum videri adscriptum. fructus enim sine usu esse non potest³⁴. §. 25. Si alteri usus, alteri fructus legatus sit, fructuarius in usum concurrat, quod in fructu usuarius facere non potest. §. 26. Cum³⁵ coniunctum duobus usumfructum do lego³⁶, legatum altero mortuo ad alterum in solidum pertinebit. §. 27. Usufrectu legato de modo utendi cautio a fructuario solet interponi, et ideo perinde omnia³⁷ se usuram³⁸, ac si optimus pater familias uteretur³⁹, fideiussoribus oblati cavere cogetur.

§. 27a. [o] *Arbores vi tempestatis, non culpa fructu-*

dum esse censuit, eamque scripturam codice Mon. firmatam Bi. in textum recepit. In initio Sch. putat deesse legatario. 5) S. Dares damnas sed i. m. dare. 6) Goth. Bo. S. Ritt. inserunt legatum. [u] L. 19. D. DE OPT. V. ELECT. LEG.: Au. haec sent. omisit. 7) Goth. S. Cui. 58. Ritt. Fabr. ignorat. 8) Goth. S. solutio. 9) Cui. verba sinendi modo ab Aniano perperam inserta esse iudicavit. Cf. Sch. ad h. l. 10) S. partim a partim. 11) Bo. om. sit. 12) Goth. tibi et alio. S. sibi et alii. sed hic i. m. Titio. [u] L. 18. PR. D. AD LEG. CORNEL. DE FALS. Cf. tit. 4A. §. 13c. annot. 13) Hal. adscribere. 14) Rehd. prohibentur. 15) Goth. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. adscripserit. 16) Bo. inserit se. 17) In l. 18. §. 1. D. ad leg. Cornel. de fals. ex Paulli sentt. lib. 3. haec proferuntur: Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, etsi suspectus esse praesumitur, quod ultro tutelam videbitur affectasse, tamen si idoneus esse approbetur, non ex testamento, sed ex decreto tutor dandus est: nec excusatio eius admittetur, quia consensisse videtur voluntati testatoris. 18) Rubricam de usufructu, quam codd. Sav. Mon. Goth. Paris., edd. Bo. S. hoc loco habent, Cui. 58. expunxit: Genev. tamen illam absque numero interposuit. 19) Goth. om. quidem et infra

autem. 20) S. i. m. aut. 21) Sic Cui. 58. ex conl., quam secuti sunt Ritt. Au. Sch. H. Bi.; vulgo furioso, aegrotanti et infanti. Cui. 66. 86. Genev. emendationem illam i. m. adscriptam habent, ubi Genev. addit al. furioso quidem etc. Fabrotus pro aegrotantis habet ignorantis. 22) Goth. inserit eius. 23) Goth. pertinet. 24) Goth. gregem in integrum. S. Ritt. grege in integro. 25) Goth. S. gregibus. 26) Cui. 58. et Fabr. om. salvo eo etc. quae Cuiacius interpretis esse putavit. 27) Cui. 58. Fabr. eo. 28) Goth. S. usufructuarium f. Sch. conl. fundi. Cathariui conl. ad fundum, non ad fructuarium . . . pertinet. V. Meermani thes. I. p. 780. 29) S. qui. 30) S. pertinet. 31) Goth. S. Cui. 66. Genev. servus. 32) Goth. nec torquetur neque f. creditur. 33) S. deterior fiat. Goth. quid deterius f. 34) Goth. Sav. Mon. Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. possunt. 35) Goth. Bo. om. Cum. Secundum Vatican. fragm. §§. 47. 57. 75. crediderit aliquis Paullum scripsisse Coniunctum duobus ususfructus do lego legatus, altero mortuo etc. 36) Bo. usum delego. 37) Fortasse omnibus. 38) Bo. Cui. 58. Ritt. Fabr. facturum. 39) Goth. ut credatur. [o] §§. 27a. . . 27c. ex L. 59. PA. §. 1. 2. D. DE USUFR. ET QUERADM.: Au. has sententias post §.

§. 7. Constitutum est, ut legatum vindicationis, id est quod non exspectato herede legatarius praesumit, etiam non praesumptum a legatarii herede praesumatur. §. 8. Si pro debito pignus depositum fuerit creditori, et testamento suo debitor id, quod pignus posuerat, per damnationem ipsi creditori legati titulo derelinquat, creditor secundum testamentum legatum possidet, et debitum ab heredibus recipiet testatoris. §. 9. Servus nominatim legati titulo dimissus si mortuus fuerit, legatario non debetur.

§. 14. Siquis sibi et alii in alterius testamento legatum adscripserit, ad illum, quem sibi adiunxerit, magis quam ad eum, qui pro se scripserit, totum legatum poterit pertinere. §. 25. Si duobus ita legetur, ut alteri usus, alteri fructus legetur relictus, fructuarius cum fructu usum praesumit: quod ei, qui usum acceperit, de fructibus non licebit. §. 26. Si duobus in communi ususfructus legati titulo dimittatur, et unus ex ipsis mortuus fuerit, legatus ususfructus ex integro ad eum, qui superfuert, pertinebit.

arii, eversas ab eo substitui non placet. §. 27b. Quicquid in fundo nascitur, vel⁴⁰ quicquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet: pensiones quoque iam antea⁴¹ locatorum agrorum, si ipsae quoque specialiter comprehensae sint⁴², sed ad exemplum venditionis, nisi fuerint specialiter exceptae⁴³, potest usufructuarius conductorem repellere. §. 27c. Caesae arundinis vel pali compendium, si in eo quoque fructu⁴⁴ vectigal esse consuevit, ad fructuarium pertinet. §. 28. Usufructus amissus ad proprietatem recurrit, amittitur autem quinque modis: capitis minutione, rei mutatione⁴⁵, non utendo, in iure cessione, domini comparatione. §. 29. Capitis minutione amittitur, si in insulam fructuarius deportetur, vel si ex causa metalli servus poenae⁴⁶ efficiatur, aut si⁴⁷ statum ex arrogatione vel adoptione mutaverit. §. 30. Non utendo amittitur usufructus, si possessione fundi biennio fructuarius non utatur, vel⁴⁸ rei mobilis anno⁴⁹. §. 31. Rei mutatione amittitur usufructus, si domus legata⁵⁰ incendio conflagraverit aut ruina perierit, licet postea restituatur. §. 32. In iure cessione amittitur usufructus quoties domino proprietatis eum fructuarius in iure cesserit. §. 33. Finitur usufructus aut morte aut tempore: morte, cum usufructuarius moritur⁵¹; tempore, quoties ad certum tempus usufructus legatur, velut biennio aut triennio. §. 34. Fundo vel servo legato tam fundi instrumentum quam servi peculium ad legatarium pertinet⁵². §. 35. Quae- rendorum fructuum causa esse videntur qui opus rusticum faciunt, et monitores⁵³ et villici et saltuarii; item boves aratorii, aratra, bidentes⁵⁴, et falces putatoriae; frumentum quoque ad sementem repositum. §. 36. Cogendorum fructuum⁵⁵ causa comparata instrumento⁵⁶ cedunt, velut corbes, alvei, falces messoriae et faenariae, item molae olivariae. §. 37. Conservandorum fructuum causa comparata instrumento cedunt, velut dolia, cupae, vehicula rustica, cibaria⁵⁷, pistores, asini, focariae⁵⁸; item ancillae quae vestimenta rusticis faciunt, scotra⁵⁹ quoque et sutor con-

tinebuntur. §. 38. Uxores eorum, qui operantur, magis est ut instrumento cedant. Pecora quoque, et pastores eorum, stercorandi causa comparata, instrumento continentur. §. 39. Ea autem, quae custodiae⁶⁰ magis causa quam⁶¹ ad usus patris familias⁶² eo delata sunt, instrumenti nomine non continentur⁶³. §. 40. Uxores vero⁶⁴ eorum, qui mercedes praestare consueverunt, neque instructionis neque instrumenti appellatione continentur. §. 41. Piscationis et⁶⁵ venationis instrumentum ita demum instrumento fundi continentur, si ex his maxime fundi reditus cogatur⁶⁶. §. 42. Fructus percepti instrumento fundi ita demum cedunt, si ibidem absumi a testatore consueverant⁶⁷. §. 43. Fundo cum omni instrumento rustico et urbano et mancipiis, quae ibi sunt, legato, semina quoque et cibaria debebuntur. §. 44. Fundo cum omni instrumento rustico et urbano et mancipiis, quae ibi sunt, legato, tam supellex quam aeramentum, itemque argentum, et vestes, quae ibi pater familias instruendi⁶⁸ gratia habere solet, debebuntur; item ea mancipia, quae usui patri familias⁶⁹ esse solent, itemque aves et pecora, quae instruendarum⁶⁹ epularum gratia in fundo comparata sunt: exceptis his, quae ibi custodiae causa deposita sunt. §. 45.⁷⁰ Fundo legato „uti⁷¹ optimus maximusque est” retia apraria et cetera⁷² venationis instrumenta continebuntur: quae etiam ad instrumentum pertinent⁷³, si quaestus⁷⁴ fundi ex⁷⁵ maxima parte in venationibus⁷⁶ consistat. §. 46. Fructus, qui solo cohaerebant mortis testatoris tempore, ad legatarium pertinent; ante percepti ad heredem. §. 47.⁷⁷ Fundo legato cum mancipiis et pecoribus et⁷⁸ omni instrumento rustico et urbano, peculium actoris ante testatorem defuncti, si ex eodem⁷⁹ fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere. §. 48. Actor vel colonus ex alio fundo in eodem constitutus, qui cum omni instrumento legatus erat, ad legatarium non pertinet, nisi eum ad ius⁸⁰ eius fundi testator voluerit pertinere. §. 49.⁸¹ Adiunctiones, quas fundo legato testator ex diversis emptionibus applicaverat, le-

18. habet. 40) Hal. om. vel. 41) Hal. ante. 42) V. sunt. Hal. et V. post sed inserunt et. 43) Hal. n. fuerit sp. exceptum. 44) Hal. in eo fundo. 45) Goth. permutatione. 46) Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. pene. 47) Goth. et si. 48) Cui. 58. Ritt. Fabr. om. vel. 49) Ritt. huic sent. sequentem praemittit. 50) Noodtius, Obs. lib. II. cap. XXII, de usufructu lib. II. cap. XI, censuit omittendum esse legata, aut scribendum si domus usufructu legato. 51) Goth. morietur. 52) Goth. pertinent. Sch. propter l. 24. D. de pecul. leg. et l. 14. D. de supellect. leg. putat, Paullum scripsisse non p., aut Anianum male contraxisse quae plenius et distinctius Paullus exposuisset. 53) Goth. S. munitores. 54) Goth. videntes. S. tridentes. sed i. m. bidentes. 55) Bo. fr. colligendorum. Goth. S. condendorum fr., sed S. i. m. cogendorum. 56) Bo. et hic et in §. 37. sub instr. 57) Ritt. secundum Cuiacii interpretationem vehicula, rustica cibaria. Goth. et cibaria. 58) S. i. m. soccariarum. 59) Cui. 86. Au. scotra. Goth. scripta. S. con. scripta. Roever in Oelrichsii thes. I. 1. p. 159. emendat scortea. 60) Goth. custodiendi.

61) S. quod. 62) S. Cui. 58. Ritt. Fabr. Sch. H. Bi. patrisfamiliae. 63) Au. §. 39 cum sent. 38. una serie coniunxit, sententiam 40. autem omisit. Quare Fabrotus, ne numeros Au. editionis turbaret, sent. 39. et 40. ut §§. 1. 2. sententiae 38., quae ibi numerum 41. habet, insignivit, itaque singulis Cuiacii interpretationem subiecit. 64) Cui. 58. Ritt. Fabr. om. vero. 65) Bo. vel. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. piscatoris et. 66) Bi. cogantur. 67) Cui. 58. Ritt. Fabr. consueverunt. 68) Goth. instrumenti. 68*) Bi. patrisfam. 69) Bo. ferendarum. 70) Cf. l. 22. pr. D. de instructo vel instrum. leg. 71) Goth. Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. „ita ut”. 72) Hal. inserit quae et dein habet instrumento, inferius autem om. quae etiam. 73) Sch. H. Bi. q. e. a. instrumenta p. Cui. 58. Ritt. Fabr. quod e. a. instrumentum pertinet. Fl. quod . . instrumenta p. 74) Fl. quaesitus, sed littera i recentiore manu deleta est. 75) Goth. et. 76) V. venatione. 77) Cf. l. 22. cit. §. 1. 78) Goth. S. cum. S. i. m. et. 79) Goth. om. eodem. 80) Goth. Bo. S. rem. sed S. i. m. ius. Fort. instrumentum. Bg. 81) Bo. om. §. 49.

gatario cedere placuit. §. 50. Instructo⁸² praedio legato, fabri ferrarii, item tignarii⁸³, putatores, et qui instruendi fundi gratia ibidem morabantur, legato cedunt. §. 51. Instructo fundo legato, libri quoque et bibliothecae, quae in eodem fundo sunt, legato continebuntur⁸⁴. §. 52. Servum studendi gratia ex eodem fundo, qui cum mancipiis fuerat legatus, alio translatus ad legatarium placuit pertinere. §. 53. Fundo ita ut possederat legato, mancipia tam urbana quam rustica, itemque aurum⁸⁵ et vestes, quae eodem tempore in fundo comprehenduntur, ad legatarium pertinent. §. 54. Pascua⁸⁶, quae postea comparata ad fundum legatum testator adiunxerat, si eius appellatione contineantur, ad legatarium pertinent. §. 55. Quicquid in eadem domo, quam instructam legavit pater familias, perpetuo instruendi se gratia habuit, legatario cedit. §. 56. Instructa domo legata, ea⁸⁷ legato continentur, quibus domus munitior vel tuta ab incendio praestatur; ⁸⁸ tegulae, specularia et vela⁸⁹ legato continebuntur; item acrementa⁹⁰, lecti, culcitae⁹¹, pulvini⁹², subsellia, cathedrae, mensae, armaria, delphicae, pelves, conchae⁹³, aquimanilia⁹⁴, candelabra, lucernae, et similia quaecumque materia expressa. §. 57. Domo legata, balneum eius, quod publice praebetur, nisi alias separetur, legato cedit. §. 58. Domo cum omni iure suo, sicut instructa est, legata, urbana familia, item artifices et vestiarii et zetarii⁹⁵ et aquarii eidem⁹⁶ domui servientes legato cedunt. §. 59. Omnibus, quae in domo sunt, legatis, cautiones debitorum rationesque servorum legato cedunt⁹⁷. §. 60.⁹⁸ Mobilibus legatis aurum vel ar-

gentum non debetur, nisi de his⁹⁹ quoque manifeste sensisse testatorem¹⁰⁰ possit ostendi. §. 61. Instrumento cauponio legato ea debentur, quae in cauponis usum parata sunt, velut vasa, in quibus vinum defunditur¹⁰¹; escaria¹⁰² quoque et pocularia vasa¹⁰³ debentur. sane ministri earum rerum legato non cedunt¹⁰⁴. §. 62. Instrumento medici legato, collyria et emplastra et apparatus omnis conficiendorum medicamentorum, itemque ferramenta legato cedunt. §. 63. Instrumento pictoris legato colores, penicilli¹⁰⁵, cauteria et temperandorum colorum vasa debebuntur¹⁰⁶. §. 64. Pistoris instrumento legato, cribra, asini, molarum et servi, qui pistrinum exercent, item machinae, quibus farinae subiguntur, legato cedunt. §. 65. Instrumento balneario legato, balneator ipse, et scamna, et hypodia¹⁰⁷, fistulae¹⁰⁸, miliaria, epistomia¹⁰⁹, rotae aquariae, iumenta quoque, quibus ligna deferuntur, legato cedunt. §. 66. Instrumento piscatoris legato et retia¹¹⁰ et nassae et fuscinae et naviculae, hami quoque et cetera eiusmodi usibus destinata debentur. §. 67. Supellectile legata capsae,¹¹¹ armaria non solum librorum, aut quae vestis ponendae gratia parata sint¹¹², debebuntur¹¹³, sed et byssina¹¹⁴ et cristallina, et argentea et vitrea¹¹⁵ vasa, tam escaria¹¹⁶ quam pocularia¹¹⁷, et vestes stratoriae legato cedunt. §. 68. Villis vel agris separatim legatis alterum alteri cedit. §. 69. Servis legatis¹¹⁸, ancillae quoque debebuntur¹¹⁹; non item servi, legatis ancillis. sed ancillarum appellatione tam virgines, quam servorum pueri continentur¹²⁰, iis¹²¹ scilicet exceptis, quae fiduciae datae sunt. §. 70. Servis ama-

82) Goth. Bo. et hic et in sqq. §§. *structo*. Goth. plerumque etiam habet *strumentum* pro *instrumentum*. 83) Goth. *tegnarii*. Bo. Cui. 58. Au. Fabr. et i. m. Cui. 66. 86. Genev. *lignarii*. 84) Cui. 58. Ritt. Fabrot. *continentur*. 85) S. i. m. Cui. 86. Au. *argentum*. 86) Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. *pascuarum*. 87) Goth. a. S. *in*. 88) S. *ut t.* 89) S. *et tela*. Cui. 58. Ritt. Fabr. *om. et.* 90) Bo. *stramen*. 91) Ita Cui. 86. et recentiores edd. pleraeque. Al. *culcitrae*. 92) Bo. Cui. 58. Ritt. Fabr. *pulvinaria*. 93) Codd. Cui. Goth. et Bo. Cui. 66. Genev. *om. conchae*. 94) Ita Bo. Cui. 86. Au. (Cf. Cui. Obs. X. 13.) Goth. *aquae maniliae*. Reliqui *aquimania*, quod etiam in L. 3. pr. D. de suppellect. leg. (ex Paull. lib. 4. ad Sabini.) legitur, ubi tamen Fl. manu recentiore *aquimania*. 95) S. *zytharii*. 96) Goth. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. *et eadem*. 97) Cui. propter l. 12. §§. 4. 5. D. de instructo vel instrum. leg., et l. 92. §. 1. de legat. III. putat Paullum scripsisse *emptionsque servorum. non cedunt*. Schultingio quoque placet *non cedunt*. Cf. l. 86. pr. D. de legat. I. et l. 41. §. 6. l. 78. §. 1. D. de legat. III. 98) Bo. *om. §§. 60. 61.* 99) Cui. 58. Fabr. *eis*. 100) Genev. *testator*. 101) Ita ex cod. Ves. primum Cui. 86. et Genev.; S. Cui. 58. 66. Fabr. et i.

m. Genev. *diffunditur*. 102) Cui. 66. 86. i. m. et Au. in textu *scaria*. 103) Goth. S. *pocula et v.* 104) Goth. addit *caupones tabernarii dicuntur*: glossam, quae ex margine in textum irrepsit. 105) Bo. *pinsuli*. S. *pensuli*. sed i. m. *penicilli*. Goth. *pensoli*. Ritt. coui. *peniculi*. 106) Cui. 58. Fabr. Ritt. *debentur*. 107) Goth. S. *podia*. sed S. i. m. *hypodia*. Lege *hypopodia*. 108) S. i. m. *situlae*. 109) Sav. Mon. Goth. edd. Cui. Genev. Au. Fabr. *epistomia*. Cf. Sch. 110) Goth. Cui. 58. Fabr. *om. et.* 111) Sch. annotat „an capsae et armaria?” 112) Bynkershockius, Obs. IV. cap. 6., propter l. 3. §. 2. D. de supell. legat. emendat *non quae solum librorum aut vestis p. g. p. s.*; Püttmannus Obs. II. cap. 9. n. 6. proponit *quae non librorum solum aut vestis p. g. p. s.*, sed necessariam hanc transpositionem esse recte negat. 113) Cui. 58. Fabr. *sunt, debentur*. 114) Cui. ad h. l. et Salmas. ad ius Attic. cap. 23. emendant *myrrina*. 115) S. i. m. *aurea, alias vitria*. 116) Goth. *scaria*, et sic Cui. 66. 86. i. m., Au. in textu: haec tamen postea corrigit *escaria*. 117) Bo. *potoria*. S. *pocula*. Goth. *pecula*. 118) Goth. S. *Serv. do lego legatis*. 119) Cui. 58. Fabr. *debentur*. 120) Bo. ex interpretatione *quam puberes vel impuberes accipiendae sunt*. 121) Cui. 58. Fabr.

§. 52. Si aliquis agrum cum mancipiis per legatum reliquerit, quicumque exinde discendi artificii causa alibi translatus fuerit, inter alia eius fundi mancipia ad legatarium pertinebit. §. 56. Hic de domus conversatione, non de villa dicit. §. 68. Siquis per testamentum quicumque legati titulo agrum reliquerit, et villam reliquisse videtur: si vero

villam reliquerit, et agrum reliquisse cognoscitur. §. 69. Servis legati titulo dimissis, tam pueri quam ancillae debentur; quia masculorum appellatione etiam feminae continentur. ancillis vero legatis servi non continentur. Ancillarum autem appellatione tam virgines quam puberes vel impuberes accipiendae sunt, exceptis quae testator loco pignoris posuerit.

nuensibus legatis, omnes¹²², qui ex conversatione urbana et in ministerio fuerint¹²³, debebuntur, nisi ex his aliqui perpetuo ad opus rusticum transferantur. §. 71. Venatores servi vel aucupes an inter urbana ministeria continentur dubium remansit: et ideo voluntatis est quaestio. tamen si¹²⁴ instructorum quotidianorum epularum gratia habentur, debentur¹²⁵. §. 72. Muliones et institores¹²⁶ inter urbana ministeria continentur; item opsonatores, et vestiarii, et cellarii¹²⁷, et cubicularii, et arcarii, et coqui¹²⁸, placentarii, tonsores,¹²⁹ pistores, lecticarii, stabularii¹³⁰. §. 73. Pecoribus legatis quadrupedes omnes continentur, quae gregatim pascuntur. §. 74. Iumentis legatis boves non continentur: equis vero legatis equas quoque placuit contineri. ovibus autem legatis agni non continentur, nisi annuales¹³¹ sint. §. 75. Grege ovium legato arietes etiam continentur. §. 76.¹³² Avibus legatis anseres, phasianii, gallinae, et aviaria debebuntur: an autem phasianarii et pastores anserum, voluntatis quaestio est¹³³. §. 77. Dulcibus legatis sapa, defrutum, mulsum, dulce etiam vinum, palmae, caricae, nvae passae debebuntur¹³⁴. sed in hoc quoque voluntatis est quaestio; quia et in specie¹³⁵ pomorum comprehendere possunt. §. 78. Frugibus legatis tam legumina, quam hordeum et triticum continentur. §. 79. Veste legata ea cedunt, quae ex lana et lino texta sunt¹³⁶; item serica et bombycina¹³⁷, quae tamen induendi¹³⁸, operiendi, cingendi, sternendi, iniiciendique¹³⁹ causa parata sunt; pelles quoque indutoriae continebuntur. §. 80. Veste virili legata ea tantummodo debebuntur, quae ad usum virilem salvo pudore¹⁴⁰ attinent. stragula quoque huic legato cedunt. §. 81. Muliebri veste legata omnia, quae ad usum muliebrem spectant, debebuntur. §. 82. Lana legata, sive succida sive lota sit, sive pectinata sive versicoloria¹⁴¹, legato cedit: purpura vero aut stamen subtemenve¹⁴² hoc nomine

non continentur. §. 83. Mundo muliebri legato ea cedunt, per quae mundior mulier lautiorque¹⁴³ efficitur, velut speculum, conchae, situli¹⁴⁴, item buxides, unguenta¹⁴⁵ et vasa, in quibus ea sunt; item sella balnearis et cetera eiusmodi¹⁴⁶. §. 84.¹⁴⁷ Ornamentis legatis ea cedunt, per quae ornatior efficitur mulier, veluti annuli, catenae, reticuli¹⁴⁸, et cetera, quibus collo vel capite vel manibus mulieres ornantur. §. 85. Argento legato massae tantummodo debebuntur: vasa enim, quae proprio nomine separantur, legato non cedunt, quia nec lana legata vestimenta debebuntur. §. 86. Vasis argenteis legatis ea omnia continentur, quae capacitati alicui parata sunt, et ideo tam potoria quam escaria, item ministeria omnia debebuntur, veluti urceoli, paterae, lances¹⁴⁹, piperatoria¹⁵⁰; cochlearia quoque, itemque trullae, calices, scyphi¹⁵¹ et his similia. §. 87. Libris legatis chartae¹⁵² volumina vel¹⁵³ membranae et philurae¹⁵⁴ continentur; codices quoque debentur: librorum enim appellatione non volumina chartarum, sed scripturae modus, qui certo fine concluditur, aestimatur. §. 88. Auro legato, gemmae quoque inclusae, itemque margaritae et smaragdi legato cedunt, sed magis est voluntatis esse quaestionem: infectum enim aurum debetur; factum enim ornamentorum genere continetur. §. 89. Vasis argenteis legatis, emblemata quoque ex auro infixata legato cedunt. §. 90. Argento potorio legato omnia, quae ad poculorum speciem comparata sunt, debebuntur, veluti paterae, calices, scyphi, urceoli, oenophoria¹⁵⁵ et conchae. §. 91. Carruca cum iunctura legata mulae quoque legatae, non mulio¹⁵⁶ videtur¹⁵⁷, propter quotidianam loquendi consuetudinem. §. 91a. [P] *Heres servum proprium, quem testator legaverat, manumittendo nihil agit*¹⁵⁸; quia scientiae vel ignorantiae eius nullam placuit admitti rationem. §. 91b. [Q] *Libertus, qui in priore parte testamenti*

his. 122) Goth. his immiscet glossema *id est qui ad manu serviunt*. S. vero pro Paulli sententia haec repraesentat: *Servis amanuensibus legatis omnes qui ad manum serviunt debebuntur*: hisque subiicit nostram sententiam tamquam interpretationem. Ritt. et Sch. denique illam Sighardi sententiam pro interpretatione posuerunt; dum aliae edd. hoc loco nullam habent interpretationem. 123) Goth. S. Cui. 58. Fabr. Ritt. Sch. H. fuerunt. 124) Goth. om. si. 125) Goth. gratiae his deb. Bo. apti sint his deb. 126) Goth. Cui. 86. Au. institutores. Beines. con. instructores. V. Gruteri inscriptt. ed. Graev. DLXXV. 8. 127) Sic Cui. 58. emend. ex MS sed Goth. S. Genev. Ritt. habent cellarii. Bo. om. cellarii. 128) Goth. quoque. S. coqui plac. 129) Goth. S. inserunt et. 130) Bo. Cuii. Genev. Au. Fabr. om. stabularii. 131) Bo. Bi. annales. 132) Cf. l. 66. D. de legat. III. 133) Dig. phasianarii autem et pastores anserum non continentur, nisi id testator expressit. 134) Goth. S. Cui. 66. Genev. videbuntur. 135) Cui. 86. Au. male spe. Goth. spem. 136) Bo. Vestes legatae cedunt. . . textae sunt. 137) S. Cui. 66. 86. Genev. Au. bombycina. 138) S. i. m. Cui. 86. Au. indutui. S. Goth. et oper. 139) Cui. 58. Fabr. Ritt. iniiciendive. Bo. sternendive causa Goth. et sternendi iniic. 140) Vulgo inseritur virilitatis, quod Bi. auctoritate

cod. Sav. et ed. Cui. 58. delevit. — Sch. proponit scribendum esse virili. 141) Goth. diverse coloria. 142) Sic Sav. Mon. Ritt. Fabrot. Sch. H. Bi. quod et Cui. in Obs. XI. 6. probavit. Cui. 86. Au. subtemenve. Bo. S. Cui. 58. 66. Genev. subtegmeneve. 143) Bo. laetiorque. Goth. laetiorque. 144) Bo. S. situlae. et tum S. etiam, sed i. m. item. et S. Cui. 66. 86. Genev. Au. pixides, quamquam Cui. in ed. 58. annotavit libros veteres habere buxides. 145) S. ungentum. Goth. unguentum. 146) Goth. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. huiusmodi. Bo. om. et cetera eiusm. 147) Bo. §. 84. usque ad verba et cetera non habet. 148) Goth. S. Cui. 66. Genev. reticula. 149) Bo. Cui. 58. Fabrot. lances, patinae. Cui. 86. Au. patinae lances. et S. i. m. patinae. 150) Goth. Cui. 58. et Fabr. piperataria. 151) Cui. 58. scyphi. 152) Edd. pleraeque distinguunt chartae, volumina. Sch. primum distinctionem post chartae delevit. Goth. Bo. S. tam chartae. 153) Cui. 58. Fabr. om. vel. 154) S. phyllidae. Goth. pillide. 155) Bo. igniferaria. Goth. onoferaria. 156) Bo. et mulio non. Sav. non et mulio. Mon. Goth. et mulio S. Cui. 66. 86. Genev. Au. nec non et mulio. 157) S. i. m. debetur, quod probat Ritt. [P] L. 28. QUI ET A QUIB. MANUM. 158) Hal. Rehd. egit. [Q] L. 29. D. DE ADIM. VEL TRANSF. LEGAT.

§. 88. Ista species in inferiore parte utilius per se evi-

denter exposita est. §. 91. Si carruca cum iunctura per-

legatum acceperat, et ingratus postea eadem scriptura a testatore appellatus est, commutata voluntate actionem ex testamento habere non potest.

§. 92. Prolatis codicillis vel alio testamento, quibus ademptum est legatum vel certe rescissum¹⁵⁹, perperam soluta¹⁶⁰ repetuntur.

TIT. VII. DE MORTIS CAUSA DONATIONIBUS.

§. 1. Mortis causa donat qui ad bellum proficiscitur, et qui navigat, ea scilicet condicione, ut, si reversus fuerit, sibi restituatur; si perierit, penes eum remaneat, cui donavit. §. 2. Donatio mortis causa¹ cessante valetudine et secuta² sanitate et³ paenitentia etiam revocatur: morte enim tantummodo convalescit.

TIT. VIII. AD LEGEM FALCIDIAM,

§. 1. Exhausta legatis aut fideicommissis vel mortis causa donationibus hereditate⁴ auxilio Falcidia institutus heres quadrantem retinere potest. §. 2. Quoties de modo quartae retinendae quaeritur, propter pe-

159) Mon. Bo. scissum. Goth. excessum. Cui. con. rescissum. 160) Goth. solutionis. S. solutiones. et i. m. solutis.

VII. 1) Goth. inserit est. 2) Goth. Bo. S. sequente. 3) Goth. Bo. Cui. 58. 86. Au. Fabr. om. et.

VIII. 1) Goth. hereditatem. Bo. exhaustam . . . hereditatem. 2) Goth. i. m. iudicantis. 3) S. Ritt.

legatum dimissa fuerit, carpentum eum iunctura et mulae debentur; mulio autem non debetur. §. 92. Siquis facto testamento, in quo aliquibus legata reliquerat, aliud postmodum fecerit testamentum, et illa legata, quae priori testamento dederat, abstulerit, vel codicillis fortasse removerit, si illud prius testamentum post mortem testatoris prolatum fuerit, et legata heres scriptus absolverit, quae in posteriore testamento codicillo remota sunt, is, qui ex priore testamento legatum consecutus est, reddere iubetur quod sequentibus scripturis ostenditur fuisse sublatum.

riculum plus petendi officio iudicis² omnibus aestimatis quarta facienda est, quae apud heredem remaneat³; aut certe exigenda cautio a legatario, ut quod plus dodrante percepit⁴ restituat. §. 3. Ea, quae mater viva filio donavit, in quartam non imputantur. §. 3a. [n] *Aeris alieni loco deducuntur non solum pretia eorum quibus libertas data est, et eorum qui supplicio sunt affecti, sed et eius quem praetor propter indicium proditae mortis vel detectae eorum coniurationis⁵ libertate donavit.*

§. 4. Ex mora praestandorum fideicommissorum vel legatorum fructus et usurae peti possunt; mora autem fieri videtur cum postulanti⁶ non datur.

TIT. VIII.A. UT IN POSSESSIONEM LEGATORUM VEL FIDEICOMMISSORUM SERVANDORUM CAUSA ESSE LICEAT.

[s] *Si nullae sint res hereditariae¹, in quas legatarii vel fideicommissarii mittantur, in rem quidem heredis mitti non possunt, sed per praetorem denegatas heredi actiones ipsi persequantur².*

maneat. 4) Cui. 58. Fabr. perceperit. [n] L. 39. D. AD LEG. FALCID. 5) Hal. aut detectas coniurationis reorum. 6) Goth. S. postulatum. sed S. i. m. postulanti.

VIII.A. [s] L. 10. D. UT IN POSS. LEGAT. Ritt. hanc sent. ad finem tituli de legatis (III. 6.) habet. 1) Hal. Sin n. s. res illae h. 2) Hal. persequantur.

VIII. §. 1. Siquis faciat testamentum et heredem instituat, et omnem suam hereditatem legatariis aut fideicommissariis vel mortis causa donationibus conferat, valet quidem testamentum, sed heres scriptus quartam sibi ex omnibus bonis retinet testatoris. §. 3. Ea quae mater superstes filio per legitimam scripturam donavit, in Falcidiam ei post mortem matris a germanis eius non possunt imputari; sed in partem sibi debitam salva donatione succedit.

I U L I I P A U L L I

R E C E P T A R U M S E N T E N T I A R U M

L I B E R Q U A R T U S.

TIT. I. DE FIDEICOMMISSIS.

§. 1. **A**b uxore, cui vir dotem praelegavit, fideicommissum relinqui non potest, quia non ex lucrativa causa testamento aliquid capit¹, sed proprium recipere videtur. §. 2. A² postumo herede instituto fideicommissum dari³ potest. §. 3. Ab imperatore herede instituto legatum et fideicommissum peti⁴ potest.

§. 4. A surdo vel muto, sive legatum acceperit, sive heres institutus sit vel ab intestato successerit, fideicommissum relinquitur.

§. 4a. [r] *A patre vel domino relictum fideicommissum, si hereditas ei non quaeratur, ab emancipato filio vel servo manumisso utilibus actionibus postulat: penes eos enim quaesitae hereditatis emolumentum remanet.*

§. 5. Qui fideicommissum relinquit etiam cum eo, cui relinquit, loqui potest⁵, velut „peto, Cai Sei⁶, contentus sis illa re“, aut „volo tibi illud praestari“⁷.

§. 6. Fideicommittere his verbis possumus⁸ „rogo,

peto, volo, mando, deprecor, cupio, iniungo“. „Desidero“ quoque et „impero“⁹ verba utile faciunt fideicommissum. „Relinquo“ vero et „commendo“ nullam fideicommissi pariunt actionem.

§. 6a. [v] *Nutu etiam relinquitur fideicommissum, dummodo is nutu relinquat, qui et loqui potest,¹⁰ nisi superveniens morbus ei impedimento sit.*

§. 7. Tam nostras res quam alienas per fideicommissum relinquere possumus; sed nostrae statim, alienae autem aestimatae aut redemptae praestantur.

§. 8. Si alienam rem tamquam suam testator per fideicommissum reliquerit, non relicturus si alienam scisset, ut solet legatum, ita inutile erit fideicommissum.

§. 9. Testator supervivens si eam¹¹ rem, quam reliquerat, vendiderit, extinguitur fideicommissum. §. 10. Codicillis, qui testamento confirmati non sunt, adscriptum fideicommissum iure debetur. §. 11. Filio quibuscumque verbis a patre fideicommissum relictum iure debetur: sufficit enim inter coniunctas personas quibuscumque verbis, ut in donatione¹², voluntas ex-

I. 1) Goth. om. capit. 2) Bo. om. a. 3) Goth. S. Ritt. peti. sed S. et Ritt. i. m. dari. 4) Cui. 58. Ritt. dari. [r] L. 4. D. DE LEGAT. III. — Ritt. hanc sent. post §. ult. Au. post §. 5. huius tit. Sch. hoc loco posuit. 5) Goth. cum eo loqui non potest, cui relinquit. 6) S. om. Sei. 7) Goth. praestare. 8) Bo. fideicommissum his verbis possumus formare. Goth. quoque initio habet fideicommissum. 9) Sav. Mon. Goth. et edd. ante Ritt. omnes, Au. quoque et Fabrot. impetro; sed iam Cui. 58. in commentario emendationem Alciati, impero, ap-

probavit. S. hoc loco inserit haec. Goth. habet haec verba utilia etc. [v] L. 21. PR. D. DE LEGAT. III. quam sent. huic loco potissimum convenire putavimus. Au. eam ut et §§. 1. 2. eiusdem fr. post §. 5., Ritt. vero et Sch. post §. ultimam huius tituli collocaverunt. 10) Sequentia a Triboniano addita esse suspicere licet conferenti l. 6. §. 1. l. 7. D. qui testamenta facere poss. et Ulp. XXV. 4. cum l. 10. Cod. qui test. facere. 11) Goth. superveniens si et tum. 12) Ritt. addit sit.

I. §. 1. Uxori (Ritt. emendat uxor), cui maritus testamento suo dotem, quam ab ea accepit, legati titulo dereliquit, ex ea fideicommissum, si hoc testator iubeat, dare non cogetur; quia non de mariti bonis aliquid consequitur, sed quod dederat recepisse videtur. §. 4. Si a quocumque per testamentum surdus aut mutus heres fuerit institutus, aut ab intestato fortasse successerit: siquid aut per testamentum aut per legitimum numerum fideicommissi nomine ut dare debeat fuerit delegatus, id dare omnimodis compellitur. §. 5. Qui fideicommissum cuicumque dimittit potest his verbis ad eum, cui reliquerit, loqui „Volo tibi de rebus meis illud esse donatum“, aut „spero a te, ut illa re digneris esse contentus.“ quod tamen debet aut testamenti serie aut testium professione constare. §. 6. Siquando fideicommissum relinquitur, precativis

verbis relinqui potest, ut roget quis, iniungat, petat, speret, ut id quod fidei suae commissum est ad eum, quem testator voluit, sicut iniunxit, ita faciat pervenire. nam si dicat quis „dimitto hoc illi“ vel „commendo“, quia verba directa sunt, fideicommissi locum habere non possunt. §. 7. Per fideicommissum unusquisque potest tam proprias res quam alienas dimittere, sed si suas dimiserit, ipsae quae relictae sunt dantur: si vero alienas, aut aestimationem dimissae rei dare aut ipsas redimere et dare heres, cui fideicommissum est, iure compellitur. §. 8. Siquis per fideicommissum rem alienam ideo reliquerit, quia suam esse credebat, non utique dimissurus si scisset alienam, sicut et in legatis damnationis constitutum est, non potest propter hoc heres, cui fideicommissum est, retineri. §. 10. Per codicillos fideicommissum relictum

pressa. et ideo etiam „pridie, quam moriatur” recte relictum videtur. §. 12. In tempus emancipationis, vel „cum sui iuris erit” fideicommissum relictum quocumque modo patria potestate liberato debetur. §. 13. Rogati invicem sibi, si sine liberis decesserint, hereditatem restituere, altero decedente sine liberis hereditas ad eum pervenit, qui supervixit; nec ex eo¹³ pacisci contra voluntatem¹⁴ testatoris possunt. §. 14. Heres ante aditam hereditatem, legatarius antequam legatum accipiat, fideicommissum praestare non possunt. §. 15. Rem fideicommissam si heres vendiderit, eamque sciens comparaverit, nihilominus in possessionem eius fideicommissarius mitti iure desiderat. §. 16. Quoties libertis fideicommissum relinquitur, ad eos tantummodo placuit pertinere, qui manumissi sunt, vel qui in eodem testamento libertatem intra numerum legitimum consecuti sunt. §. 17. Cui ab herede fideicommissum non praestatur, non solum in res hereditarias, sed et in proprias heredis inducitur. §. 18. Ius omne fideicommissi non in vindicatione, sed in petitione consistit.

§. 18a. [v] *Fideicommissum relictum et apud eum, cui relictum est, ex causa lucrativa inventum extingui placuit, nisi defunctus aestimationem quoque eius praestari voluit*¹⁵. §. 18b. *Columnis aedium vel lignis per fideicommissum relictis ea tantummodo amplissimus ordo praestari voluit, nulla aestimationis facta mentione, quae sine domus iniuria auferri possunt.*

TIT. II. DE SENATUS CONSULTO TREBELLIANO.

§. 1. Senatus consulto Trebelliano prospectum est, ne

13) Sch. con. *de eo*. 14) Chiffetius in Ottonis thes. V. p. 811. refert se in MS. repperisse *cum voluntate*. [v] §§. 18a. et 18b. EX L. 21. §. 1. 2. D. DE LEGAT. III. quas Ritt. quoque et Sch. in fine tituli exhibent. Cf. supra §. 6a. 15) Hal. *voluerit*.

II. 1) Goth. S. om. ex. 2) Mon. Goth. Bo. inserunt non. 3) S. Cui. 66. Genev. *transferantur*. 4) Goth. *damnosa esse fides sua non potest*.

III. 1) Cui. 58. Ritt. Fabr. ex S. C. *Treb.* 2) Goth. *fideicommissario*. 3) Sic restituit Cui. 58. cf. interpret. et l. 1. §. 5. D. ad legem Falcid. Sav.

iure debetur, etiamsi codicilli testamento non fuerint confirmati. §. 12. Si ita fideicommissum filio familias relinquatur, ut cum emancipatus a patre fuerit, vel cum sui iuris factus fuerit, fideicommissum relictum (*fortasse inserendum est sit*), quocumque modo patria potestate fuerit liberatus, id quod ei relictum est iure debetur. §. 13. Si aliquis ita hereditatem duobus reliquerit et eos rogaverit, ut unus (*Ritt. emendat uno*) ex his sine filiis mortuo ei, qui superfuerit, omnis hereditas acquiratur, uno ex ipsis sine filiis mortuo ad superstitem integra hereditas pertinebit. et si aliquid hi ipsi, dum vivunt, pacisci de ea hereditate voluerint, id quod depecti (*S. depacti*) fuerint non valebit. §. 14. Neque heres, antequam relictam sibi hereditatem adeat, neque legatarius, antequam legatum quod ei dimissum est accipiat, aliquid per fideicommissum de eo, quod eis relictum est, ad alias possunt transferre personas. §. 15. Si rem, quae fideicommissum alicui relicta est, cuicumque heres vendiderit, et eam sciens relictam alii aliquis comparaverit, fideicommissarius in possessionem sibi deputatam mitti iure deposcit. §. 16. Si quando libertis fideicommissum relictum fuerit, his debetur qui manumissi sunt, vel eis qui intra legitimum numerum libertatem fuerint consecuti. legitimus autem

solus heres omnibus hereditariis actionibus oneretur, et ideo, quoties hereditas ex¹ causa fideicommissi restituitur, actiones eius² in fideicommissarium transferuntur³; quia unicuique damnosam esse fidem suam non oportet⁴.

TIT. III. DE SENATUS CONSULTO PEGASIANO.

§. 1. Inter heredem et fideicommissarium, cui ex Pegasiano hereditas restituitur, partis et pro parte stipulatio interponitur, ut heredi instituto pro quarta actiones, pro ceteris vero portionibus fideicommissario competant. §. 2. Totam hereditatem restituere rogatus si quartam retinere nolit, magis est ut eam ex¹ Trebelliano debeat restituere. tunc enim omnes actiones in fideicommissarium² dantur. §. 3. Lex Falcidia, itemque senatus consultum Pegasianum deducto omni aere alieno deorumque donis³ quartam residuae hereditatis ad heredem voluit pertinere. §. 4. Qui totam hereditatem restituit, cum quartam retinere ex Pegasiano debuisset, si non retineat⁴, repetere eam non potest. nec enim indebitum solvisse videtur qui plenam fidem defuncto praestare maluit.

TIT. IV. DE REPUDIANDA HEREDITATE.

§. 1.¹ Recusari hereditas non tantum verbis, sed etiam re potest et alio quovis indicio voluntatis². §. 2. Heres per magistratus municipales ex auctoritate praesidis, fideicommissario postulante, hereditatem adire et restituere compellitur³. §. 3. Fideicommissarius si affirmet heredem nolle adire hereditatem, absente eo

Mon. Goth. Bo. S. *de eorumque donis*. Roever in Oelrichsii thes. I. 1. p. 158. emendare conatur *creditorumque bonis*; et Ant. de Chavarri et Eguia a Meerm. *allegatus aere alieno de substantia* (vel *de summa aut de quantitate*) *eorum, quae donec, quartam* etc. sed perperam utrumque. 4) Verba *s. n. r.* expunxit Cui. 58., quam Ritt. Fabr. Sch. H. sequuntur.

IV. 1) Cf. L. 95. D. de acquir. vel omitt. hered. 2) S. *sed et alio quovis potest indicio voluntatis*. Cui. 66. 86. Genev. Au. *sed et pro sed etiam*; et Cui. 86. Au. *aliquovis pro alio quovis*. 3) S. *compellitur*.

numerus est qui secundum legem Furiam Caniniam custoditur. §. 18. Quoties fideicommissum relinquitur, sicut peti potest, ita non potest vindicari.

III. §. 1. Inter heredem et eum, cui hereditatem per fideicommissum iussus est reformare, ita interposita stipulatione observandum est, ut heres pro quarta, quam sibi retinet, quartae partis excipiat actiones, et fideicommissarius pro tribus tantum partibus, quae ad eum ex hereditate perveniunt, oneretur. §. 2. Si is, qui totam hereditatem per fideicommissum alteri reddere iussus est, quartam sibi iure concessam noluerit retinere, necesse est ut fideicommissario integram hereditatem restituat, quo facto, sicut omnis hereditas, ita ad eum omnes hereditariae transeunt actiones. §. 3. Lex Falcidia similiter et Pegasianum senatus consultum facta hereditarii debiti ratione et separatis his, quae in honorem Dei ecclesiis relinquuntur, quartam hereditatis ex omnibus ad scriptum heredem censuit pertinere. §. 4. Is qui integram hereditatem fideicommissario restituit, cum quartam sibi iure concessam retinere poterit, postea eam repetere non potest; quia nec aliquid indebitum solvit, sed integram fidem defuncto exhibuisse videtur.

IV. §. 3. Si is, qui heres scriptus est et alteri heredi-

interponi decretum, et in possessionem mitti iure desiderat. §. 4. Suspectam hereditatem adire compulsus omnia ex Trebelliano restituit.

TIT. V. DE INOFFICIOSI QUERELA.

§. 1. Inofficiosum dicitur testamentum, quod frustra, liberis exheredatis, non ex officio pietatis videtur esse conscriptum. §. 2. Post factum a matre testamentum filius procreatus, non mutata ab ea, cum posset, voluntate¹, ad exemplum praeteriti, inofficiosi querelam recte instituit². §. 3. Testamentum, in quo imperator scriptus est heres, inofficiosum argui potest: cum enim, qui leges facit, pari maiestate legibus obtemperare convenit. §. 4. Qui³ inofficiosum dicere⁴ potest, hereditatem petere non prohibetur. §. 5. Filius⁵ ex asse heres institutus inofficiosum dicere non potest: nec interest exhausta nec ne⁶ sit hereditas; cum apud eum quarta aut legis Falcidiae aut senatus consulti Pegasiani beneficio sit remansura. §. 6. Quartae portionis portio⁷ liberis, deducto aere alieno et funeris impensa, praestanda est, ut ab inofficiosi querela excludantur. Libertates quoque eam portionem minuere placet. §. 7. Filius in⁸ iudicio patris si minus quarta portione consecutus sit, ut quarta sibi a coheredibus citra inofficiosi querelam impleatur⁹, iure deside. at. §. 8. Pactio talis, ne de inofficioso testamento¹⁰ dicatur, querelam super iudicio futuram non excludit: meritis enim liberoꝝ magis¹¹ quam pactionibus adstringi placuit. §. 9. Rogatus hereditatem restituere etsi inofficiosi querelam instituerit, fideicommissum non fit iniuria: quartam enim solummodo hereditatis amittit, quam beneficio senatus consulti habere potuisset.

V. 1) Bo. *si non m. ab eadem sit voluntas.*
 2) S. *inofficiosi querela recte instituitur.* Ritt. om. *inofficiosi.* 3) Bo. *inserit quod.* 4) Codd. Cui. Sav. Mon. edd. Bo. Cui. 86. Au. et i. m. S. Cui. 66. Genev. *non p.* 5) Bo. om. *filius.* 6) S. *exhaustane.* 7) Cui. 58. Ritt. Fabr. *quarta portio.* Bo. om. *portio.* 8) Goth. Bo. Bi. om. *in.* 9) Bo. *ut quartam, . . . caetera inoff. querela consequatur.* 10) Bo. *inofficiosum testamentum.* 11) Ita Mon. S.; alii om. *magis.*
 VI. 1) Bo. *adhibeantur.* 2) Fabr. Ritt. *ut ita.* 3) Bo. S. Cui. 86. Au. *archivum.* Goth. *in arcivo.* 4) Goth. Bo. Cui. 86. Au. *colonia.* 5) Bo. om. *conciliabulo.* 6) Bo. *in. S. i. m. ante.* 7) Goth. Sav. Mon. Bo. Cui. 86. *diei recitarique.* sed Cui. 86. in fine corrigi

tatem restituere iussus est, adire hereditatem dissimulet, potest fideicommissarius obtinere, ut is, qui heres in hoc ordine scriptus est, et hereditatem adire et restituere iubeatur. §. 4. Qui hereditatem, quam restituere iussus est, adire dubitabat, si eam fuerit compulsus suscipere, integram eam fideicommissario reformare compellitur.

V. §. 2. Si mulier post factum testamentum filium pepererit et testamentum nato filio non mutaverit, filius praeteritus de inofficioso matris testamento agere potest. §. 5. Si pater filium heredem ex asse instituat, et per fideicommissa aut legata ipsam hereditatem totam diversis distribuat, filius contra patris testamentum de inofficioso agere non potest, quia quartam sibi aut per legem Falcidiam aut per senatus consulti beneficium retinebit (aut vindicabit. *addit Genev.*). §. 6. Quoties filiis Falcidia computanda est, de asse hereditatis primo loco defuncti debita detrahuntur, et expensa quae in funere eius est

§. 10. Heres institutus habens substitutum si de inofficioso dixerit, nec obtinuerit, non id ad fiscum, sed ad substitutum pertinebit.

TIT. VI. DE VICESIMA.

§. 1. Tabulae testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes vel maxima pars eorum adhibeatur¹, qui signaverint testamentum; ita ut² agnitis signis, rupto lino, aperiatur et recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico obsignatum in archivum³ redigatur, ut, siquando exemplum eius intercederit, sit unde peti possit. §. 2. Testamenta in municipiis, coloniis⁴, oppidis, praefectura, vico, castello, conciliabulo⁵ facta in foro vel basilica praesentibus testibus vel honestis viris inter⁶ horam secundam et decimam diei recitari⁷ debebunt⁸, exemploque sublato ab iisdem rursus magistratibus obsignari⁹, quorum praesentia¹⁰ constat aperta¹¹. §. 3. Testamentum lex statim post mortem testatoris aperiiri voluit. et ideo, quamvis sit rescriptis variatum, tamen a praesentibus¹² intra triduum vel quinque dies aperiendae sunt tabulae; ab absentibus quoque intra eos dies, cum supervenerint: nec enim oportet testamentum¹³ heredibus aut¹⁴ legatariis aut libertatibus, quam necessario¹⁵ vectigali moram¹⁶ fieri.

TIT. VII. DE LEGE CORNELIA.

§. 1. Qui testamentum falsum scripserit, recitaverit, subiecerit, signaverit, suppresserit, amoverit, resignaverit¹, deleverit, poena legis Corneliae de falsis tenetur, id est in insulam deportatur. §. 2.² Non tantum is qui testamentum subiecit, suppressit, de-

dici recitarique. nihilominus Au. habet *diei recitarique.* Ritt. ad eam annotat „*f. aperiiri recitarique*“, quod et Sch. in annotatione sua proponit. 8) Cui. 58. Fabr. *debet.* 9) Bo. *obsignari congruit.* S. *obsignato.* 10) Ritt. ad marginem Au. scripsit „*f. in psentia*“. 11) Goth. S. Cui. 86. 86. Genev. Au. *apertum.* 12) Bo. *quomodo iussit id rescriptis pater, praesentibus.* 13) Cui. con. *testamento.* Ritt. con. *tam,* quod ad marginem Au. annotavit. Goth. om. *test.* 14) Goth. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. *et.* 15) S. *ultra quam necessarium.* 16) Sav. Goth. *mora.*

VII. 1) Mon. Bo. om. *suppr. a. r.* Goth. habet *depresserit.* 2) §. 2. abest a Sav.; in cod. Argentoratensi apud S. allegato pro interpretatione posita erat.

praestita. sed et collatae libertates nihilominus debentur. Et sic liberis Falcidia, id est uniuscuiusque portionis quarta portio, debetur. §. 7. Filio herede scripto si ex ordinatione defuncti patris minus quam quarta portionis suae fuerit deputata, suppleri eam sibi a coheredibus fratribus iure desiderat; quia in tali casu inofficiosi actio removetur. §. 8. Si talis pactio vivo patre inter filios fiat, ut post obitum patris de inofficioso filii non querantur, talis pactio non valebit; sed cui competit, de inofficioso agere potest. §. 9. Si is qui a defuncto rogatus est, ut relictam hereditatem alteri restitueret, de inofficiosi querela instituerit actionem, id quod fideicommissum est, ut redderet ei cui reddere iussus est, penitus non peribit; sed ille, qui inofficiosi querelam proposuit, quartam, quam ex fideicommissum senatus consulti beneficio erat habiturus, suo vitio perdit.

VII. §. 2. Siquis testamentum suppresserit, amove-

levit, poena legis Corneliae coercetur, sed et is qui sciens dolo malo id fieri iussit faciendumve³ curavit. §. 3. Testamentum supprimit qui sciens prudensque tabulas testamenti in fraudem heredum vel⁴ legatariorum, fideicommissariorum⁵ aut libertatum non profert. §. 4. Supprimere tabulas videtur qui, cum habeat et proferre possit, eas proferre non curat⁶. §. 5. Codicilli quoque, si lateant nec proferantur, supprimit videbuntur. §. 6. Edicto perpetuo cavetur, ut, si tabulae testamenti non appareant, de earum exhibitione interdicto reddito intra annum agi possit, quo ad⁷ exhibendum compellitur qui supprimit. tabularum autem appellatione chartae quoque et membranae continentur.

TIT. VIII. DE INTESTATORUM SUCCESSIONE.

§. 1. [x] Intestati dicuntur qui testamentum facere non possunt, vel ipsi linum, ut intestati decederent, abrupterunt, vel hi, quorum hereditas repudiata est, cuiusve condicio defecerit. §. 2. Sane¹ iure praetorio factum testamentum obiecta doli exceptione² obtinebit. It³, quorum testamenta rumpuntur aut irrita fiunt, ipso quidem⁴ iure testati⁵ decedunt, sed per consequentias sublato testamento intestati decedunt⁶. §. 3. Intestatorum hereditas lege XII tabularum primum suis heredibus, deinde agnatis, et aliquando quoque gentibus⁷ deferebatur. Sane consanguineos⁸ lex non apprehenderat; ⁹ interpretatione prudentium primum inter agnatos locum acceperunt. §. 4. Sui he-

redes sunt hi: primo loco filius, filia, in potestatem¹⁰ patris constituti; nec interest adoptivi sint an naturales et secundum legem Iuliam Papiamve quaesiti; modo maneat in potestate¹¹. §. 5. Qui sui heredes sunt, ipso iure heredes etiam ignorantes constituuntur, ut furiosi, aut infantes, et¹² peregrinantes; quibus bonorum possessio¹³ propter praetoriam actionem non erat¹⁴ necessaria¹⁵. §. 6. In¹⁶ suis heredibus adeo a morte¹⁷ testatoris rerum hereditarum dominium continuatur, ut nec tutoris auctoritas pupillis¹⁸, nec furiosis curator sit necessarius, nisi forte solvenda sit hereditas¹⁹; quamvis etiam furiosus, si resipuerit, et pupillus, si adoleverit, abstinere possint²⁰. §. 7. Post mortem patris natus vel ab hostibus reversus aut ex primo secundoque mancipio manumissus, cuiusve erroris causa probata, licet non fuerint²¹ in potestate, sui tamen patri heredes efficiuntur. §. 8. Post filios filias ad intestatorum successionem inter suos veniunt²² nepotes, neptes, pronepotes²³, proneptes, ac deinde masculino sexu²⁴ post²⁵ filium descendentes, si nullus²⁶ parentum impedimento²⁷ ipsis²⁸ in avi potestate²⁹ vel proavi familia remanserit: parentes enim liberis suis, cum quibus in potestate fuerunt³⁰ ipsi, ordine³¹ successionis obsistunt³². §. 9. Filius si³³ cum nepotibus ex alio filio susceptis in familia retinetur³⁴, ad intestati patris³⁵ successionem cum fratris filii vocatur³⁶. quibus in patris sui partem³⁷ venientibus hereditas in stirpes, non³⁸ in capita, dividitur, ita ut unus³⁹ fi-

3) Goth. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. faciendumque. 4) Cui. 58. Ritt. Fabrot. om. vel. 5) Goth. Cui. 86. Au. fidei commissorum. S. fidei commissorum. 6) S. curavit. 7) S. ad quod, sed i. m. quo ad.

VIII. [x] Sentt. 1. . . 19. et 22. inveniuntur in Coll. XVI. 3., unde primum Genev. §§. 1. . . 13. 15. . . 17. et 19. in hunc locum accepit. reliquas etiam lex Rom. Visigoth. habet. 1) Omnes codd. sine, sed Scal. i. m. sane. 2) Ita con. Pith.; codd. habent abiecta d. exspectatione. Vind. exspectationem. Sch. con. non obiecta d. exc. Io. Cann. abiecta doli obi. exc. Boudam in Oelrichsii thes. nov. II. 2. p. 195. abiecta doli exceptione non tenebit locum. Quorum etc. At cf. Gai. II. §. 120. 3) Plerique secundum codd. eorum. 4) Vind. quoque. 5) Ita Blum. ex codd. Vind. et Verc.; Pith. ediderat testamenti. Scal. i. m. Genev. intestati. 6) Haec ita Blumius primum ex codd. Vind. et Verc. edidit. Cf. tamen l. 1. pr. D. de suis et legitimis. Ab aliis exemplis absunt sed per consequ. etc.; quare difficilem locum variis modis emendare docti homines conati sunt. Pith. proposuit eorum, quorum . . . irrita fiunt, quamvis ipso quidem iure testati decedunt, hereditas ut intestatorum defertur. Ritt. haec cum sequenti §pho coniungit ita: hereditas ut intestatorum defertur lege XII. etc. Au. habet Eorum . . . fiunt, ipso q. i. t. decedunt, hereditas vero ut int. def., et tum novam sententiam incipit Intestatorum her. etc. Io. Cann. con. li vero, quorum . . . iure intestati decedunt. Plenius Pith. locum supplere ausus est Eorum . . . fiunt, licet iure intestati dece-

dant, secundum tabulas bonorum possessio datur, si septem testium signis signatae sunt, et post eum Sch. ii enim, quorum . . . fiunt, ipso q. i. int. decedunt, at secundum tabulas etc. 7) Edd. complures ex Pith. con. gentilibus. 8) Codd. consanguineis. 9) Nonnulli ex Pith. con. inserunt sed. Cui. 86. i. m. consanguineos l. n. adprehendit: at. 10) Ita Blum.; alii ex Pith. potestate. 11) Vind. potestatem. 12) Heid. aut. 13) Scal. Vind. possessiones. Pith. possessionis. Pith. con. ius bon. poss., quod nonnulli receperunt. 14) Pith. con. erit. 15) Ita Blum.; alii ex Pith. necessarium. Scal. necessariā. 16) Scal. Vind. Verc. om. in. 17) Vulgo ad mortem. Vind. a mortem. 18) Vulgo pupillo. Vind. pupillū. 19) Pith. con. solvendo non s. h. Cui. con. nec si f. solvendo non s. h. propter l. 8. pr. D. de acquir. hereditate. 20) Verc. possit. 21) Vind. Verc. fuerit. 22) Vind. Verc. veniant. 23) Vind. om. pronepotes. 24) Verc. masculinum sexum. 25) Ritt. con. per. 26) Vind. Verc. nullo. Scal. nullum, et corr. nullo. 27) Verc. impedimentum. 28) Scal. Vind. Verc. ipsi. 29) Blum. potestatem. 30) Verc. fuerint. Vind. fuerit. 31) Heid. ipsis ordine. 32) Verc. successiones obstituunt. Vind. ordinem successionem constituunt. 33) Vind. Verc. Scal. filius, omisso si. Vulgo filii si. 34) Plerique ut Pith. retinentur. Scal. sec. Sch. retinentes. Scal. con. retertus. 35) Ita Blum.; alii ex Pith. ab intestato ad patris. 36) Pith. et qui eum sequuntur vocantur; et tum Scal. in quibus. 37) Scal. parentem. Vind. Verc. parentes. 38) Verc. om. in stirpes non. 39) Blum.

rit, resignaverit, deleverit, aut consenserit aut fieri ius-

serit, ut falsarius in insulam deportetur. (Genev.)

lius et plures nepotes singulos semisses habeant. Idemque⁴⁰ evenit, si avo⁴¹ ex duobus filiis impari⁴² numero nepotes successerint⁴³. §. 10. Ex filia nepotes sui heredes non sunt: in avi enim materni potestate⁴⁴ alienam familiam sequentes ipsa ratione esse non possunt. §. 11. Eo tempore suus heres constituendus est, quo certum est aliquem intestatum decessisse; quod ex eventu deficientis conditionis et ortu nepotis, qui vivo avo post mortem patris natus est⁴⁵, iniri⁴⁶ potest. §. 12. Quem filius emancipatus suscepit vel adoptavit, sui heredis locum in avi successione⁴⁷, sicut ipse pater, obtinere non potest. Adoptivus tamen nec quasi⁴⁸ cognatus bonorum possessionem eius petere⁴⁹ potest. §. 13. Si sui heredes non sunt, ad agnatos⁵⁰ legitima hereditas pertinebit^{50*}, inter quos primum locum consanguinei obtinent. agnati autem sunt cognati virilis sexus per virilem⁵¹ descendentes, sicut filius fratris, et patruus, et deinceps tota successio. §. 14. Inter agnatos et cognatos hoc interest, quod⁵² in agnatis⁵³ etiam cognati continentur, inter cognatos vero agnati non comprehenduntur, et ideo patruus et⁵⁴ agnatus est et cognatus, avunculus autem cognatus tantummodo⁵⁵. §. 15. Consanguinei sunt eodem patre nati, licet diversis matribus, qui in potestate fuerunt⁵⁶ mortis tempore; adoptivus quoque frater, si non sit emancipatus; et hi qui post mortem patris nati sunt vel causam

probaverunt⁵⁷. §. 16. Soror iure consanguinitatis tam ad fratris quam ad sororis hereditatem admittitur. §. 17. Consanguineis non existentibus, agnatis defertur hereditas, prout quis alterum gradu praecesserit; quodsi plures eodem gradu consistunt, simul admittuntur.

§. 18. Si sint⁵⁸ fratres defuncti et⁵⁹ fratris filii vel nepotes⁶⁰, fratre non existente⁶¹ filius fratris nepoti praefertur.

§. 19. Sed si duorum fratrum sint liberi, non in stirpes, sed in capita hereditas distribuitur, scilicet ut pro numero singulorum viritim⁶² distribuatur⁶³ hereditas.

§. 20. Filius fratris intestati filio sororis praefertur.

§. 21. Legitimi heredes iure civili intra centesimum diem nisi adierint hereditatem, ad proximos eadem successio transfertur⁶⁵. §. 22. Feminae⁶⁶ ad hereditates legitimas ultra consanguineas successiones⁶⁷ non admittuntur: idque⁶⁸ iure civili Voconiana ratione⁶⁹ videtur effectum. Ceterum lex XII tabularum nulla discretionem⁷⁰ sexus cognatos⁷¹ admittit⁷².

§. 23. In hereditate legitima successioni locus non est, et ideo fratre decedente, antequam adeat aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non potest; quia omnis⁷³ successio proximiori defertur. §. 24. Ab hostibus captus neque sui neque legitimi heredis ius amittit postliminio reversus. Quod et circa eos, qui in insulam

primum exhibuit v. unus. 40) Vind. Pith. idemque. sed Pith. con. idemque. 41) Pith. ab eo. Idem con. cum eo. Ritt. cum uno. sed iam Cui. 86. i. m. avo. 42) Pith. in patrum, sed emend. impari. Genev. in pari. 43) Vind. successerunt. 44) Blum. potestatem. 45) Ex Scal. con. inserimus est, quod Pith. Vind. Verc. deest 46) Sch. con. definiri. Verc. habet finiri. Vind. siniri. Io. Cann. con. inspic. 47) Vind. successionem. 48) Pith. ne quasi. Verc. neque si. 49) Pith. potiri. Scal. potire. sed idem con. petere. 50) Vind. agnatum. 50*) Verc. pertinere. eoque verbo is codex desinit. 51) Videtur deesse sexum. Mollerus con. per personam virilem; v. Oelrichsii thes. nov. II. 2. p. 154. 52) S. quia. Coll. om. quod. 53) Bo. quod agn. vocatione. Ritt. ex Coll. inserit enim. 54) Coll. om. et. 55) Coll. Au. Fabr. addunt est. Scal. tantummodo cogn. est. 56) Vind. fuerint. 57) Vind. causa probaverint. 58) Au. Fabr. sunt. 59) S. i. m. vel. 60) Coll. si sit frater d. et f. filius et nepos. 61) Vind. existentem. Coll. sec. Pith. et Scal. fratres et non existentes. Scal. i. m. ex fratre, sed non existente. Cui. 86. ad Coll. i. m. fratre herede non existente. Ritt. ex Cui. con. si sint frater d. et fr. filius vel nepos, frater filio fratris, vel eo non existente nepoti praefertur. Freher in parergis lib. I. cap. 9. (v. Ottonis thes. I. p. 873.)

emendavit si sit frater defunctus, et fratris filius, et nepos ex fratre non existente, filius fratris nepoti praefertur. Cf. Sch. 62) Ita recte Pith. coniecit, cuius codex MS. habebat virium. Vind. iure. 63) Vind. distribuitur. Au. om. §. 19. 64) Sententiam 20., quamvis iam in epitome Aegidiana a. 1517. editam, Pauli exempla ante Genevense omnia non habent; neque eam Au. et Fabr. receperunt. 65) §. 21., quae invenitur in append. cod. Paris. 4403., Cui. 66. primum edidit. 66) Goth. Bo. filii. 67) Vind. consanguineos s. Complures v. successiones efficiendam esse censuerunt, contra quos Sch. eam defendit, Cramer in *Zuschr. f. gesch. Rtsw.* I. p. 294. emendavit legitima u. c. successione. 68) Ritt. ex Coll. id quod. 69) Ita Sch. H. Bi. et codd. Cui.; cf. Meerm. ad h. l.—Sav. Goth. Bo. Cui. 66. Genev. Voconia narratione. Mon. S. Cui. 58. Fabr. vel Voc. narratione. Cui. 58. con. Voconiana rogatione. Cui. 86. Ritt. Au. et in m. Genev. Voconia rogatione. Coll. sec. Pith. Voconia rationem. Vind. coniurationem. 70) Bo. descriptione. Coll. sine ulla discretionem vel discrepatione. 71) Melius agnatos. Cf. Sch. et Meerm. 72) In appendice cod. Paris. 4403. haec leguntur: Feminae etsi ultra consanguineas hereditates ad successionem legitimam non admittuntur, proximitatis tamen ad successionem petere non prohibentur. Int. n. eg. 73) Sav. Mon.

VIII. §. 14. Agnati sunt qui per virilem sexum descendunt, cognati autem qui per femineum; et ideo patris vel patruorum filii et agnati et cognati sunt, avunculi vero et eorum filii cognati sunt, non agnati. §. 22. Feminae nisi fratribus consanguineis intestatis aliter cum agnatis succedere non possunt; quia nec cognati masculi ad successionem intestatorum vocantur, nisi quando agnatos deesse constituerit. Sane deficientibus agnatis cum

cognati succedant, possunt feminae cum viris, quae aequalis gradus sunt, iure succedere. §. 23. Siquando quis intestatus moriatur qui fratrem et fratris filium derelinquat, ad fratrem, non ad fratris filium hereditas pertinet, quodsi frater defuncti hereditatem repudiaverit vel adire noluerit, tunc fratris filius hereditatem patris sibi poterit vindicare. §. 24. Postliminio ab hostibus reversus, ab insula vel a servitio reductus, hereditatem sibi

deportantur vel servi poenae⁷⁴ effecti sunt, placuit observari, si per omnia in integrum indulgentia principali restituantur. §. 25. Pro herede gerere est destinatione futuri domini aliquid ex hereditariis rebus usurpare, et ideo pro herede gerere videtur qui fundorum hereditariarum culturas⁷⁵ rationesque disponit, et qui servis hereditariis, iumentis, rebusve aliis utitur. §. 26. Ex pluribus heredibus iisdemque legitimis si qui omiserint hereditatem vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones accrescunt, quod in herede instituto eum qui acceperat substitutum⁷⁶ evenire non poterit: diversa enim causa est scripti et legitimi.

TIT. IX. AD SENATUS CONSULTUM TERTULLIANUM¹

§. 1. Matres tam ingenuae quam libertinae cives Romanae, ut ius liberorum consecutae videantur, ter et quater peperisse sufficit, dummodo vivos et pleni temporis² pariant. §. 2. Quae³ semel⁴ uno partu tres⁵ filios edidit ius liberorum non consequitur: non enim ter peperisse, sed semel partum fudisse videtur; nisi forte per intervalla pariat. §. 3.⁶ Mulier si monstruosum⁷ aliquid aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit: non sunt enim liberi qui contra formam humani generis converso more procreantur. §. 4. Partum, qui membrorum humanorum officia duplicavit⁸, quia hac ratione⁹ aliquatenus videtur effectus¹⁰, matri prodesse placuit¹¹. §. 5. Septimo mense natus matri prodest: ratio enim Pythagoraei numeri hoc videtur admittere, ut aut septimo pleno aut decimo men-

se¹² partus maturior¹³ videatur. §. 6. Abortus vel¹⁴ abactus venter partum efficere non videtur. §. 7. Libertina ut ius liberorum consequi possit, quater eam peperisse¹⁵ sufficit. §. 8. Latina ingenua ius Quiritium consecuta si ter peperit¹⁶, ad legitimam filii hereditatem admittitur: non est enim manumissa¹⁷. §. 9. Ius liberorum mater habet quae tres filios aut habet, aut habuit, aut neque habet neque habuit, habet, cui supersunt; habuit quae amisit; neque habet neque habuit quae beneficio principis ius liberorum consecuta est.

§. 9a. [r] *Mater per fratrem excluditur, et in successionem frater cum sorore aequa sorte succedit, quodsi frater defuerit, mater et filiae, quantae fuerint, aequales accipiunt portiones.*

TIT. X. AD SENATUS CONSULTUM ORPHITIANUM¹

§. 1. Filii vulgo quaesiti ad legitimam matris hereditatem aspirare non prohibentur; quia pari iure, ut ipsorum matribus, ita ipsis matrum hereditates deferri debuerunt. §. 2. Ad filiam ancillam vel libertam ex senatus consulto Claudiano effectam legitima matris intestatae hereditas pertinere non potest; quia neque servi neque liberti matrem civilem habere intelliguntur. §. 3. Ad legitimam intestatae matris hereditatem filii cives Romani, non etiam Latini, admittuntur. cives autem Romanos eo tempore esse oportet, quo ab iisdem legitima hereditas aditur². §. 4. Filii maternam hereditatem eandemque legitimam nisi adeundo quaerere non potest.

S. omisa. Goth. amissa. 74) B. S. Cui. 66. Genev. pene. 75) Bo. cultores. 76) Goth. e. q. accederat substituto. Bo. eum videlicet qui a r. Cui coni. eoque coheredi substituto et sic i. m. Cui. 66. 86. Genev.; Au. vero in textum quidem illam Cuiacii emendationem recipiens nihilominus et verba, quibus mendum inesse Cuiacius senserat, retinuit. eum plane delendum esse censet Faber apud Meerm.

IX. 1) Huc rubricae Cui. 58. hunc locum assignavit; alias legebatur post §. 7. huius tit. 2) Bo. plenos temporis. 3) Genev. Ritt. *Mulier quae.* 4) Faber coni. simul, arg. l. 15. D. de statu homin. 5) Sav. Goth. Mon. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. tres vel duos. Bo. fratres vel duos. Cui. 58., quam reliquae edd. sequuntur, non accepit vel duos. 6) Au. ad hanc sent. i. m. habet „ex l. 15. de statu hominum“; quod Fabr. recte omisit. nam vide annot. 11. 7) Genev. monstruosum. 8) Ita Sav. Goth. Mon. Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. Au.; et sic interpretatio duplicata membra. cett. edd. ex emend. Cui. ampliavit. 9) Cui. 58. Fabr. om. hac ratione. Bo. Goth. hoc r. 10) Goth. Bo. S. effectum. 11) L. 14. D. de statu hominum in scripta Paullus libro IV. sentent. haec habet: Non

sunt liberi qui contra formam humani generis converso more procreantur; veluti si mulier monstruosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliavit, aliquatenus videtur effectus, et ideo inter liberos connumerabitur.

12) Noodtius in comm. ad tit. de stat. hom. emendavit aut septimo aut pleno decimo mense. 13) Goth. maturius. Bo. maturus. 14) Alii complures et. Goth. om. vel. 15) Sav. Mon. Bo. S. inser. ut ingenuam. Goth. vel ing., quae Cui. 58. delevit. 16) Goth. Cui. 86. Au. pepererit. 17) Cui. 58. Ritt. Fabr. manu emissa. [r] Exstat haec sententia in L. N. SVAGUND. TIT. 28. (apud Schtit. 11.), ubi allegatur Paull. lib. IV. ad senatus consultum Tertullianum.

X. 1) Hunc titulum cum ipsis sententiis primum restituit Cuiacius in ed. 58. Inveniuntur vero haec sentt. in appendice cod. Paris. 4403. sub rubrica *de intestatorum hereditate*. Ceterum Cui. 66. et Genev. scribunt *Orficianum*. Cui. 86. *Orfitianum*. 2) His in allegato cod. Paris. haec adiecta sunt: *perinde autem matres certiores filii fiunt non nuncio accepto sed pro liquido contra quod intestate decesserint, int. n. eg.*

debitam capiat (Genev). §. 26. Si quando multi heredes legitimi fuerint derelicti, et aliqui eorum hereditatem praetermiserint vel adire noluerint, portiones eorum, qui omiserint vel adire noluerint, his legitimis qui adierint acquiruntur, sed in herede instituto, cui alter substitutus est, alia condicio est; quia in heredibus scriptis testamenti ordo tenendus est, ut institutis vel

substitutis de adeunda hereditate scripturae forma servetur.

IX. §. 4. Duplicata membra non impediunt. (Genev.) §. 8. Ius Quiritium, hoc est civitatem Romanam consecuta. (Cui. 86.) §. 9. Ius liberorum consequitur mulier etiam quae filios non habuit, si beneficio principis hoc potuerit obtinere. (Genev.)

TIT. XI. DE GRADIBUS.¹

§. 1a. [z] *Stemmata cognationum directo limite in duas lineas separantur, quarum altera superior, altera inferior; ex superiore autem et secundo gradu transversae lineae pendent: quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem conteximus*².

§. 1. Primo gradu superiori linea continentur pater, mater; inferiori filius, filia: quibus nullae aliae personae iunguntur. §. 2. Secundo gradu continentur superiori linea avus, avia; inferiori nepos, neptis; transversa frater, soror, quae personae duplicantur: avus enim et avia tam ex patre quam ex matre, nepos neptis tam ex filio quam ex filia, frater soror tam ex patre quam ex matre³ accipiuntur. Quae personae sequentibus quibuscumque⁴ gradibus similiter pro substantia⁵ carum, quae in quoque⁶ gradu consistunt, ipso ordine duplicantur. §. 3. Tertio gradu veniunt supra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex obliquo fratris sororisque filius, filia; patruus, amita, id est patris frater et soror; avunculus, matertera, id est⁷ matris frater et soror. §. 4. Quarto gradu veniunt supra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex obliquo fratris et sororis⁸ nepos, neptis; frater⁹ patruelis, soror patruelis, id est patris filius, filia; consobrinnus, consobrinnas, id est avunculi et materterae¹⁰ filius, filia; amitinus, amitina, id est amitae filius, filia; itemque consobrinni, qui ex duabus sororibus nascuntur. quibus accrescit patruus magnus, amita magna, id est avi paterni¹¹ frater et soror; avunculus magnus, matertera magna, id est aviae tam paternae quam maternae frater et soror. §. 5. Quinto gradu veniunt supra quidem atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex obliquo fratris et sororis¹² pronepos, proneptis; fratris patruelis,

sororis patruelis, amitini, amitinae, consobrinni, consobrinnas filius, filia; propius¹³ sobrinus, sobrina, id est patris magni, amitae magnae, avunculi magni, materterae magnae¹⁴ filius, filia. his¹⁵ accrescunt propatruus, proamita, hi sunt proavi paterni frater et soror; proavunculus, promatertera; hi sunt proaviae pateruae maternaeque frater et soror, proavique materni¹⁶. §. 6. Sexto gradu veniunt supra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis: ex obliquo fratris et sororis abnepos, abneptis; fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinae, consobrinni, consobrinnas nepos, neptis¹⁷; patris magni, amitae magnae, avunculi magni, materterae magnae nepos, neptis, id est propioris sobrini¹⁸ filius, filia, qui consobrinni¹⁹ appellantur. quibus a²⁰ latere accrescunt propatruus, proamita, proavunculus, promatertera filius, filia; abpatruus, abamita²¹, hi sunt abavi paterni²² frater et soror; abavunculus, abmatertera, hi sunt abaviae paternae maternaeque frater et soror, abavique materni. §. 7. Septimo²³ gradu qui sunt cognati recta linea supra infraque propriis nominibus non appellantur: sed ex transversa linea continentur fratris sororisve adnepos, adneptis²⁴; consobrinni²⁵ filii filiaeque. §. 8. Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam nec nomina inveniri, nec²⁶ vita succedentibus prorogari potest.

TIT. XII. DE MANUMISSIONIBUS.

§. 1. Servum communem unus ex dominiis manumittendo Latinum facere non potest, nec magis quam civem Romanum; cuius portio eo casu, quo, si proprius esset, ad¹ civitatem Romanam perveniret², socio accrescit. §. 2. Mutus et surdus servum vin-

XI. 1) Sententiarum huius tituli maxima pars et in lege Visigoth. lib. IV. tit. 1., et in Gratiani Decreto c. 6. C. 35. qu. 5., ut in aliis antiquioribus iuris canonici collectionibus, inveniuntur. [z] L. 9. D. DE GRAD. ET AFFIN. Au. hanc sent. ad finem tituli reiecit. 2) Hal. *conteximus*. 3) Mon. Bo. om. *nepos... matre* 4) Bo. et S. i. m., Gratian. et lex Visigoth. II. cc. *quoque*. 5) L. Visigoth. *per substantiam*. 6) S. *quae quocunque*. sed i. m., *quoquo*. Grat. *in quo*. Goth. *in quocunque loco*. 7) Goth. om. *id est*. 8) Goth. S. *fratres et sorores*. 9) Goth. Bo. S. om. *frater*. 10) Cuiacius et materterae delenda esse censet; quia alioquin frustra adiecta essent illa quae mox sequuntur *itemque consobrinni etc.* 11) Cui. putat deesse *avique materni*, arg. l. 1. §. 15. v. *patruus magnus* D. h. t. 12) Goth. S. *fratres et sorores*. Item paullo inferius S. *fratres patruelis, sorores patruelis*. 13) Goth. Sav. Mon. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. *proprius*. Bo. *proprius consobr.* Gratian. l. c. *propior consobr.* 14) Bo. om. *avunculi m. m. m.* 15) S. i. m. *hic*.

XI. §. 2. Istaе personae in secundo gradu ideo duplices appellantur, quia duo avi sunt, paternus et maternus. item duo genera nepotum sunt, sive ex filio sive ex filia procreati. Frater et soror ex transverso veniunt, (id est aut frater patris aut frater matris, qui aut patruus aut avunculus nominatur: S. Sch.) qui et ipsi hoc ordine duplicantur. §. 4. Hanc plus exponi opus non est, quam lectio ipsa declarat. §. 5. Haec species nec aliis gra-

16) Cui. v. *proavique mat.* ad propatruus et proamita definitionem referenda esse putat, eandemque dicit esse in fine §. 6. verborum *abavique materni* praeposteram dispositionem. 17) Sav. Mon. Goth. Bo. S. om. *nep. neptis*. 18) Sch. emendat *propioris sobrino* vel *p. s., propioris sobrina*. Codd. Cui. habuerunt *propius consobrinni, propius consobrinnas*. Grat. *propioris consobr.* Goth. *propioris s.* 19) Contius, lection. subsecivarum l. cap. 10., et hic et in l. 10. §. 15. D. de grad. emendavit *sobrinni*, quod Sch. probat. Idem sentit Ant. Augustinus emend. II. cap. 5. 20) Bo. Cui. 58. Ritt. Bi. ex. 21) S. *adpatruus adamita*. 22) Goth. *avi maternique*. Bo. *maternaeque*, S. *avi materni*, sed i. m. *abavi paterni*. 23) S. i. m. *ultimo*. 24) Goth. S. *fratres sororesque adnepotes adneptes*, S. i. m. *abnepotes*. 25) Hoc quoque loco Paullum scripsisse *sobrinni* cum Contio existimat Sch., qui praeterea putat addendum esse *sobrinnas*. In L. Visigoth. l. c. legitur *consobrinni consobrinnas*. 26) Goth. S. *ins. civiliter*.

XII. 1) S. *quasi p. e. et ad*. 2) S. *pervenerit*.

dibus, quam scripta est. nec aliis vocabulis declarari potest. §. 7. Haec quoque explanari amplius non potest, quam ut auctor ipse disseruit. §. 8. In his septem gradibus omnia propinquitatum nomina continentur: ultra quos nec affinitas inveniri, nec successio potest amplius propagari. (S. *in textu* prorogari; sed i. m. propagari.) XII. §. 1. Si aliquis servum communem manumiserit, eundem manumittendo nec Latinum nec civem Ro-

dicta liberare non possunt. inter amicos tamen³ et per epistolam manumittere non prohibentur. Ut autem ad iustam libertatem pervenire possit, conditione venditionis⁴ excipi potest. §. 3. Tormentis apud praesidem subiectus⁵ et de nulla culpa confessus ad iustam libertatem perducitur potest. §. 4. Fideicommissa⁶ libertas data facto heredis non mutatur, si servum, quem manumittere iussus est, vinxerit. §. 5. Communem servum unus ex sociis vinciendo⁷ futurae libertati non nocebit: inter pares enim sententias clementior severiori⁸ praefertur; et certe humanae rationis est favere miserioribus⁹, et prope¹⁰ innocentes dicere quos absolute nocentes pronuntiare non possumus¹¹. §. 6. Debitor creditorve servum pignoris vinciendo dediticium facere non possunt: alter enim sine altero causam pignoris deteriorem facere non potest. §. 7. Servus furiosi domini vel pupilli iussu vinctus¹² dediticiorum numero non efficitur; quia neque furiosus neque pupillus exacti consilii capax est. §. 8. Non tantum si ipse dominus vinciat, nocet libertati, sed et si vinciri¹³ iubeat, aut vincientis procuratoris actorisve factum comprobet. quodsi antequam sciret vinctum, solutionis eius causas approbaverit, libertati futurae vincula non nocebunt. §. 9. Caecocurator dari non potest, quia ipse sibi procuratorem instituere potest.

TIT. XIII. DE FIDEICOMMISSIS LIBERTATIBUS.

§. 1. Ea condicione heres institutus „si liberos suos emancipaverit“, omnimodis⁴ eos cogendus est emancipare²: pro condicione enim hoc loco emanci-

patio videtur adscripta. §. 2. Decedente eo, a quo³ fideicommissa libertas relicta est, heredes eius eam praestare cogendi sunt. §. 3. Si decedens servis suis libertatem ita dederit „illum et illum liberos esse volo, eosque filiis meis tutores do“, impeditur fideicommissa⁴ libertas; quia pupilli sine tutoris auctoritate manumittere non possunt, et habentibus tutores tutor dari non potest. sed interim vice⁵ absentium pupilli habebuntur, ut ex decreto amplissimi ordinis primum⁶ libertas ac deinde tutela competere possit.

TIT. XIV. AD LEGEM FURIAM¹ CANINIAM.

§. 1. Nominatim servi testamento manumitti secundum legem Furiam possunt. Nominatim autem manumittere intelligitur hoc modo „Stichus liber esto“². cum autem „opsonatorem“, vel „qui ex ancilla illa³ nascitur, liberum esse volo“, ex Orphitiano senatus consulto perinde libertas competit, ac si nominatim data sit: officiorum enim et artium⁴ appellatio nihil de significatione nominum mutat⁵; nisi forte plures sint, qui eo officio designentur: tunc enim nomen adiungendum est, ut eluceat de quo testator sensisse videatur. §. 2. Codicillis testamento confirmatis datae libertates cum his, quae tabulis testamenti datae sunt, concurrunt, et⁶ sive antecedant sive sequantur testamentum, novissimo loco adhibentur; quia ex testamento utraeque confirmantur. §. 3. Quoties numerus servorum propter legem Furiam Caniniam in eundem est, fugitivi quoque, quorum semper possessio animo retinetur, computandi sunt. §. 4. Lege

3) S. i. m. vero. 4) Sav. vindicationis. 5) Goth. S. subditus; sed hic i. m. subiectus. 6) Bo. Bi. fideicommissio. 7) Bo. si debuerit vincendum. 8) Ritt. saeviori. 9) Bo. S. Ritt. miseris. Goth. miseribus; sed recentiore manu miseris. 10) Bo. operibus probet. et S. i. m. probet. Goth. S. om. et. 11) Bo. S. Cui. 86. Au. possunt. 12) S. inserit de. 13) Cui. 66. 86. Genev. Au. vincire.

XIII. 1) Bo. commode. 2) Cui. 58. Fabr. omni-

modo eos emanc. cog. est. 3) Bo. cui. 4) Bo. fidei data. 5) Bo. iure. 6) Bo. patris.

XIV. 1) Cett. edd. scribunt *Furiam*, et sic quoque Goth. in rubrica. Idem in §§. 3. 4. huius tit. *Furiam*. Sav. Mon. *Furiam*. Cf. Gai. I. §§. 42. 46. Ulpian. I. §. 24. Inst. I. 7. 2) Bo. *Titius servus meus l. e.* 3) S. om. *illa*. 4) Goth. om. et *artium*. 5) Bo. *appellatione et significatione nominis declarat*. 6) P. Faber *concl. sed.*

manum facere potest. et ideo portio eius manumissionis perit, et alteri domino ex integro, quasi eius tantum proprius fuisset, acquiritur. §. 4. Per fideicommissum data libertas ab herede per hoc revocari non potest, si servum, quem manumittere iussus est, crimine obiecto in vincula redegerit. §. 5. Si communem servum unus ex dominis in vincula redegerit, propter hoc libertati eius, si postea manumissus fuerit, non nocebit; quia in tali re indulgentioris domini sententia, qui nihil in eum fecit, melior iudicatur. et ideo si ab utroque domino manumissus fuerit, civis Romanus effici potest. §. 8. Si servum non solum dominus, sed procurator eius vel actor in vincula redegerit, et dominus hoc iuste factum acieverit, futurae impedit libertati. nam si eum ab actore ligatum dominus solvi praeceperit, futura libertas non poterit impediri.

XIII. §. 2. Si testator fideicommissum servum iusserit manumitti, et ita evenerit, ut antequam manumissio daretur, is, cui fideicommissa libertas est, moriatur, heres ad manumissionem praestandam, quam auctor suus daturus erat, iure compellitur. §. 3. Siquis moriens servis suis libertatem dandam filiorum fidei commiserit eosque filiis suis tutores esse praeceperit, hoc ordine fideicommissa libertas aliquatenus impeditur; quia nec pu-

pilli sine tutoris auctoritate servos manumittere possunt, et qui tutores a patre nominatim relictos habent alios tutores habere non possunt. sed in tali casu ordinis consilio et ratione prospectum est, ut (*Genev. inserit*) ordinatio patris fieri debeat, et pupilli, qui tutores a patre nominatim relictos habent, alios habere non possint. Itaque ut) pupilli velut absentium vice, dum libertas servis tribuitur, habeantur, ut data his a iudice secundum formam testamenti primitus libertate etiam tutores esse praevalerent.

XIV. §. 2. Quoties per testamentum et codicillos libertates dantur, qui in codicillo manumissi sunt, sive ante testamentum factus sit codicillus sive post, et testamento confirmatus sit, posteriori loco tamen habendi sunt qui per codicillos fuerint manumissi. et ideo computatis primum, qui testamento manumissi sunt, tum illis (*Sch. illi*) qui in codicillis manumissi numerantur, et si maior numerus per codicillum quam in lege Furia Caninia continetur, illi libertatem perdunt, qui in codicillo super legitimum numerum manumissi inveniuntur. §. 3. Qui vult testamento liberos stabiliter dimittere (*Sch. habet t. st. d. libertos*), propter legitimum numerum debet computare etiam fugitivos, quorum possessio, et corpore absente, animo semper retinetur. (*Genev.*)

Furia Caninia cavetur, ut certus servorum numerus testamento manumittatur. subductis igitur⁷ duobus usque ad decem pars dimidia; a decem usque ad triginta pars tertia; a triginta⁸ usque ad centum pars quarta; a centum usque ad quingentos pars quinta, plures autem quam centum ex maiori numero servorum manumitti non licet.

TIT. XIVA. DE NATALIBUS RESTITUENDIS.

[A] *Nec filio patroni invito libertus natalibus suis restitui potest. quid enim interest ipsi patrono an filiis¹ eius fiat iniuria?*

I U L I I P A U L L I

R E C E P T A R U M S E N T E N T I A R U M

L I B E R Q U I N T U S .

TIT. I. DE LIBERALI CAUSA.

§. 1. Qui contemplatione extremae necessitatis aut alimentorum gratia filios suos vendiderint, statui ingenuitatis eorum non praeiudicant: homo enim liber nullo pretio¹ aestimatur. iidem² nec pignori ab his aut fiduciae dari possunt; ex quo facto sciens creditor deportatur³, operae tamen eorum locari possunt. §. 2. Veritati et origini ingenuitatis manumissio, quocumque modo facta fuerit, non praeiudicat. §. 3. Descriptio ingenuorum ex officio fisci inter fiscalem familiam facta ingenuitati non praeiudicat. §. 4. Qui metu et⁴ impressione⁵ alicuius terroris apud acta praesidis servum se esse mentitus est, postea statum suum defendenti⁶ non praeiudicat. §. 5. Post susceptum liberale iudicium si assertor causam deseruerit, in alium assertorem omne iudicium transferri pla-

cuit; in priorem vero, quod prodendae libertatis gratia factum est, extra ordinem vindicatur: non enim oportet susceptam status causam nulla cogente necessitate destitui.

[A] §. 5a. *Cui necessitas probandi de ingenuitate sua non incumbit, ultro si ipse probare desideret, audiendus est.* §. 5b. *Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumniis eius, qui temere controversiam movit, ad modum exsilio possunt ferre sententiam.* §. 5c. *Tutores vel curatores pupillorum, quorum tutelam⁷ et res administraverunt, postea status quaestionem facere non possunt.* §. 5d. *Maritus uxori eidemque libertae status quaestionem inferre non prohibetur.*

TIT. IA. DE PUBLICANIS.

[B] *Locatio vectigalium, quae calor licitantis ultra modum solitae conductionis inflavit¹, ita demum admis-*

7) S. Sch. H. Bi. inserunt a. 8) Bo. S. Cui. 86 Au. om. a trig.

XIV.A. [A] L. 4. D. n. r. — Hoc fragmentum Rit. ad finem tit. 12., Au. et Sch. ad finem tit. 14. collocaverunt. 1) V. Hal. filio.

I. 1) Bo. nullo dari pr. Goth. nullo dari nullo pr. 2) Bo. S. id est. Goth. idem. 3) Cf. edict. Theoderici §§. 94. 95., ubi est *in exsiliu dirigitur*. In l. 5. D. quae res pignori, ex Paulli lib. V. sentt. refertur: *Creditor, qui sciens filium familias a parente pignori accepit, relegatur.* 4) S. aut. 5) Bo.

metuens impressionem. 6) Cf. Capitul. VII. cap. 34a. ubi est *defendendi*. [A] §§. 5a. . . 5d. ex L. 39. pr. . . §. 3. D. DE LIBERALI CAUSA. — Au. has sentt. ante. §. 5. exhibet. 7) Hal. tutelas.

IA. [B] Quae sequuntur sentt. ex LL. 9. et 11. D. DE PUBLICANIS desumptae ab aliis editoribus infra titulo de iure fisci (V. 12) adiunctae sunt. Cum vero et Paullum, ut Digesta, separatim de publicanis titulum habuisse non dissimile veri sit, equidem hunc potius locum secundum ordinem Edicti eis assignandum esse arbitror. Cf. de Weyhe, libri tres Edicti p. 254. 1) Hal. quae calore . . . in-

I. §. 2. Quicumque ingenuam personam fraudis studio manumittendam esse crediderit, (ut melius subdat eum, *addit Genev.*) praeiudicium ex hoc ingenuitas

non incurrit. §. 4. Non praeiudicat ingenuitati, si pauper potenti coactus acquiescat dicere „Servus tuus sum”. (Genev.)

tenda est, si fideiussores idoneos et cautionem² is, qui licitatione vicerit³, offerre paratus sit. §. 1. Ad conducendum vectigal invitus nemo compellitur; et ideo impleto tempore conductionis ea locanda⁴ sunt. §. 2. Reliquatores⁵ vectigalium ad iterandam conductionem, antequam superiori conductioni satisfaciunt, admittendi non sunt. §. 3. Debitores fisci, vectigalia conducere prohibentur, ne ex alia causa eorum debita onerentur: nisi forte tales fideiussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint. §. 4. Socii vectigalium si separatim partes administrent, alter ab altero minus idoneo in se portionem transferri⁶ iure desiderat. §. 5. Quod illicite publice privatimque exactum est cum altero tanto⁷ passis iniuriam exsolvitur; per vim vero extortum cum poena tripli restituitur. amplius⁸ extra ordinem plectuntur: alterum enim utilitas privatorum, alterum vigor publicae disciplinae postulat. §. 6. Earum rerum vectigal, quarum numquam praestitum est, praestari non potest. quodsi praestari consuetum indiligentia publicani omiserat⁹, alius exercere non prohibetur. §. 7. Res exercitui paratas praestationi vectigalium subiici non placuit. §. 8. Fiscus ab omnium vectigalium praestationibus immunis est. mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consuerunt, nullam immunitatem solvendi publici vectigalis usurpare possunt. [c] Cotem ferro subigendo necessariam hostibus quoque venundari, ut ferrum et frumentum et sales, non sine periculo capitis licet. §. 1. Agri publici, qui in perpetuum locantur, a curatore¹⁰ sine auctoritate principali revocari non possunt. §. 2. Dominus navis si illicite aliquid in nave¹¹ vel ipse vel vectores¹² imposuerint, navis quoque fisco vindicatur. quodsi absente domino id a magistro vel gubernatore¹³ aut proreta nautave aliquo¹⁴ factum sit, ipsi quidem capite puniuntur, commissis mercibus; navis autem domino restituitur. §. 3. Illicitarum mercium persecutio heredem quoque affligit¹⁵. §. 4. Eam rem,

flatur. Rehd. que calore. 2) V. cautiones. 3) Hal. vicit. 4) Fl. elocanda. Hal. tempore conductionis licitatores alloquendi sunt. Rehd. tempore conductionis reliquatores conductionis alloquendi sunt. 5) Hal. Rehd. Licitatores. 6) Fl. transferre. 7) Rehd. tantum. 8) Hal. inserit etiam. 9) Rehd. indiligentia publicanus omiserit. [c] L. 11. D. EODEM. 10) Hal. inserit reipublicae. 11) V. navem. 12) Rehd. inser. vel conductores. 13) Rehd. inser. aut conductore. 14) Fl. inser. id. 15) Hal. Rehd. et i. m. Taurell. adficit. 16) Hal. V. vindicanda. 17) Hal. inser. vel per suos. 18) Hal. tanti.

II. 1) Cui. 58. Fabr. om. et. 2) Mon. libertas.

II. §. 1. Aliqua sunt, quae animo et corpore possidemus; aliqua, quae tantum animo. animo et corpore ea possidemus, quae in praesenti tenere videmur vel utimur; animo vero ea possidemus, quae in longinquo posita sunt et in nostro iure consistunt, et ea proprietati nostrae possumus vindicare. §. 2. Per liberas personas, quae nobis nulla condicione obligatae sunt, acquirere nihil possumus. sed per procuratores acquiri nobis possessionem certum est. nam si aliquid absente domino fuerit comparatum, non aliter ei acquiritur, nisi hanc ipsam venditionem sibi acceptam dominus esse consenserit. §§. 3. 4. Viginti annorum non re-

quas commisso vindicata¹⁶ est, dominus emere non prohibetur, vel per se¹⁷ vel per alios, quibus hoc mandaverit. §. 5. Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium consequuntur, si postea tanto¹⁸ locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur.

TIT. II. DE USUCAPIONE.

§. 1. Possessionem acquirimus et¹ animo et corpore; animo utique nostro, corpore vel nostro vel alieno. sed nudo animo adipisci quidem possessionem non possumus retinere tamen nudo animo possumus, sicut in saltibus hibernis aestivisque contingit. §. 2. Per liberas² personas, quae in potestate nostra non sunt, acquiri nobis nihil potest. sed per procuratorem acquiri nobis possessionem posse utilitatis causa receptum est. absente autem domino comparata non aliter ei, quam si rata sit, quaeritur. §. 3. Longi autem³ temporis praescriptio inter praesentes continuo⁴ decennii spatio, inter absentes vicennii⁵ comprehenditur. §. 4. Viginti annorum praescriptio etiam adversus rem publicam prodest ei, qui iustum initium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus est. Actio tamen quanti eius interest adversus eos rei publicae datur, qui⁶ ea negotia defendere neglexerunt. §. 5. Si post motam intra tempora⁷ quaestionem res ad novum dominum emptione transierit, nec is per viginti annos fuerit inquietatus, avelli⁸ ei possessionem non oportet⁹.

TIT. III. DE MIS QUAE PER TURBAM FIUNT¹.

§. 1. In eos, qui per turbam seditionemve damnnum alicui dederint, dandumve² curaverint, siquidem res pecuniaria est, aestimatione dupli sarcitur; quodsi ex hoc corpori³ alicuius, vitae, membrive noceatur, extra ordinem vindicatur. §. 2. Quicquid ex incendio, ruina, naufragio, navique expugnata raptam, susceptum suppressumve fuerit⁴, eo anno⁵ in quadruplum eius rei, quam quis suppresserit, celaverit, raperit, convenitur; postea vero⁶ in simplum. §. 3⁷.

3) Cui. 58. Fabr. om. autem. 4) Sav. Mon. Goth. Bo. continui. 5) Mon. Goth. tricennii. 6) H. ex Schultingii exemplo Lipsiensi accepit quia, sed cett. omnes quas inspexi edd. et Sch. quoque editio Lugd. Bat. habent qui. 7) S. tempus. 8) Goth. S. evelli. 9) Goth. n. potest.

III. 1) Bo. qui turbam faciunt. 2) S. habet damnnumve, et i. m. annotat id abesse a codd. Morpascensi et Argentorat. 3) S. corporis. 4) Bo. suppressum venerit, Cui. 86. Au. om. fuerit. Cui. 58. Fabr. Ritt. habent erit. 5) Bo. animo. 6) Cui. 58. Fabr. om. vero. 7) Cf. l. 11. pr. §. 1. D. ad leg.

quisitam possessionem (ita Sch. sed S. Ritt. n. requisita possessio; S. i. m. Cui. 86. non repetita possessio; Cui. 66. Genev. non possessionem), si tamen iustum possidendi initium intercessisse probatur, possessori prodesse certum est. iustum autem initium est emptionis, hereditatis, donationis, legati, fideicommissi, et ceterarum rerum similium, quae per legitimas scripturas adque contractus ad uniuscuiusque dominum transire noscuntur. huius autem rei praescriptio inter praesentes decennii est, inter absentes vero vicennii computatur.

III. §. 1. Si aliquis collecta multitudine aut concitata seditione damnnum cuicumque intulerit, si pecu-

Hi qui aedes alienas⁸ villasve expilaverint⁹, effregerint, expugnaverint, siquidem id turba cum telis coacta fecerint¹⁰, capite puniuntur. telorum autem appellatione omnia, ex quibus saluti hominis noceri possit¹¹, accipiuntur. §. 4. Receptores aggressorum, itemque latronum, eadem poena afficiuntur, qua ipsi latrones: sublatis enim susceptoribus grassantium cupido conquiescit¹². §. 5. Fures vel raptores¹³ balnearum plerumque¹⁴ in metallum aut in opus publicum damnantur. nonnumquam¹⁵ pro frequentia¹⁶ admissorum iudicantis sententia temperatur. §. 6. Incendiarii, qui consulto incendium inferunt, summo supplicio afficiuntur. quodsi incuria¹⁷ eorum¹⁸ ignis evaserit, dupli compendio damnum eiusmodi sarciri placuit¹⁹.

TIT. IV. DE INIURIIS.

§. 1. Iniuriam patimur aut in corpus aut extra corpus: in corpus verberibus et illatione stupri; extra corpus conviciis et famosis libellis, quod ex affectu uniuscuiusque patientis et facientis aestimatur. §. 2. Furiosus, itemque infans affectu doll et captu contumeliae carent; idcirco iniuriarum agi cum his non potest. §. 3. Si liberis, qui in potestate sunt, aut uxori⁴ fiat iniuria, nostra interest vindicare; ideoque per nos actio inferri potest, si modo is, qui fecit, in iniuriam nostram id fecisse doceatur. §. 4. Corpori iniuria infertur, cum quis pulsatur, cuique² stuprum infertur aut de stupro interpellatur. quae res extra ordinem vindicatur, ita ut pulsatio pudoris poena capitis vindicetur. §. 5². Sollicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etsi effectum sceleris potiri non possunt, propter voluntatem⁴ perniciosae libidinis extra ordinem puniuntur.

§. 6. Iniuriarum actio aut lege aut more aut mixto iure introducta est. Lege duodecim tabularum de famosis carminibus⁵, membris ruptis, et ossibus fractis.

§. 7. Moribus, quoties factum pro qualitate⁶ sui arbitrio iudicis aestimatum⁷ congruentis poenae supplicio vindicatur.

§. 8. Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia constituitur⁸, quoties quis pulsatur, vel cuius domus introitur ab his, qui vulgo directarii⁹ appellantur. in quos extra ordinem animadvertitur, ita ut prius ingruentis consilium pro modo commentae fraudis poena vindicetur exsilii aut metalli aut operis publici¹⁰.

§. 9. Iniuriarum civiliter damnatus eiusque aestimationem inferre¹¹ iussus famosus efficitur¹².

§. 10. Atrox iniuria aestimatur aut loco aut tempore aut persona: loco, quoties in publico irrogatur; tempore, quoties interdium; persona, quoties senatori vel equiti Romano, decurioni, vel alias spectatae auctoritatis viro; et si¹³ plebeius vel humili loco natus senatori vel equiti Romano, decurioni vel magistrati vel aedili vel iudici, quilibet horum, vel si his omnibus plebeius¹⁴.

§. 11. Qui per calumniam iniuriae actionem instituit extra ordinem punitur: omnia enim calumniatores exsilii¹⁵ vel insulae relegatione aut ordinis amissione¹⁶ puniri placuit.

§. 12. Iniuriarum¹⁷ non nisi praesentes accusare possunt: crimen enim¹⁸, quod vindictae aut¹⁹ calumniae iudicium expectat, per alios intendi non potest. §. 13.²⁰ Fit iniuria contra bonos mores veluti si quis limo corrupto²¹ aliquem perfuderit, coeno, luto obliniverit²², aquas spurcaverit, fistulas²³, lacus quidve²⁴ aliud in iniuriam publicam²⁵ contaminaverit²⁶; in quos graviter animadverti solet.

§. 14.²⁷ Qui puero praetextato stuprum aliudve flagitium²⁸, abducto ab eo vel corrupto

Iul. de vi publ. et Capitul. VII. cap. 343. 8) Mon. S. aliquas alienas. Sav. Bo. Cui. 86. Au. Capitul. aliquas. 9) Bo. compilaverint. Goth. pilaverint fregerint. S. Capitul. expoliaverint. 10) Dig. si q. in 2. c. t. fecerint. 11) Dig. singuli homines nocere possunt. Cui. 58. Fabr. sal. h. nocere possunt. 12) Goth. conquiescat. S. Cui. 66. Genev. conquiescet. 13) Ritt. raptores. ed. Lugdun. a. 1559. latrones. 14) Bo. om. plerumque. 15) Goth. Bo. S. Ritt. nam non nunquam. 16) Van de Water, Obs. p. 76. con. infrequentia, adversus quem vide Püttmanni Obs. II. cap. 15. 17) Cui. 58. Fabr. Ritt. per incuriam. 18) Sch. con. habitatorum. Roever con. aliorum. Oelrichsii thes. I. 1. p. 159. 19) Au. et Fabrot. hic iterum habent sent. 3. ex Dig. l. 11. §. 1. ad leg. Iul. de vi publ., et addunt eiusdem fragmenti §. 2. (cf. infra tit. 23. §. 7). Ritt. ad marginem Au. h. l. male adscripsit „Inepte iteratur sententia 3. huius tit. ex lib. lex Dei tit. 1.” nam in Coll. haec sent. non existat.

IV. 1) Cui. 86. vitiose uxoris. 2) Cui. 58. Ritt. Fabr. cuive. 3) Cf. l. 1. pr. D. de extraord.

crimin. 4) Goth. voluptatem. 5) Bo. criminibus. 6) Bo. levitate. 7) Sav. Mon. Goth. Bo. S. Cui. 58. 66. Genev. Fabrot. aestimatur. 8) S. inserit ut. 9) Sav. Mon. Bo. directarii. 10) Au. sentt. 6... 8. una serie coniungit, Fabrot. autem §§. 7 et 8. tamquam §§. 1. 2. §phi 6. exhibet. 11) Au. ferre, quod Ritt. l. m. correxit inferre. 12) Goth. manu recentiore dicitur. 13) Cum S. plerique edd. scribunt etsi. 14) Bo. cuilibet h. vel si his omnibus plebei inferunt. Cui. 58., quam Fabrot. sequitur, et si... omnibus plebeius ut superflua expunxit. 15) Ritt. con. exsilio. 16) Cui. con. amotione. 17) Capitul. VII. 246. inser. actiones. 18) Sch. annotat in edd. cum interpp. Cui. esse eius; et sic Fabrot. quidem habet, sed Cui. 58. recte enim. 19) Bo. vindicare per. 20) Cf. l. 1. §. 1. D. de extraord. crimin. 21) Genev. inserit aut qualibet sorde. 22) Dig. oblinuerit, vel oblinierit; Cui. 58. Fabr. oblinuerit, Goth. Cui. 86. Au. oblinierit. 23) Bo. fistulam. Goth. fistula. 24) Fl. quid vel. 25) Cui. 58. Fabr. Ritt. ad ini. Bo. iniuria publica. Goth. quoque om. in. 26) Alii contaminarit. 27) Cf. l. 1. §. 2. D. l. c. 28) Dig.

niae damnum fiat, dupli redhibitione componitur. nam si corpus alicuius vel membra caede pulsata fuerint, huiusmodi admissum a iudice vindicatur. §. 6. Si aliquis malitiae studio incendium miserit, de hoc crimine convictus poenis gravissimis iubetur interfici. quodsi per negligentiam factum incendium comprobatur, damnum, quod cuicumque illatum fuerit, res, quae incendio perierint, dupli satisfactione sarcientur.

IV. §. 5. Sollicitatores alienarum nuptiarum, sponsorum, vel matrimoniorum interpellatores, non dicam, si eas corruerint, sed tantum si ipsas pulsaverint ut corrumpant, propter voluntatem perniciosam extra ordinem puniuntur. (Genev.) §. 9. Qui pro iniuria mediocri aestimatae iniuriae damna subire compellitur, civiliter quamvis videatur addictus, tamen infamis efficitur.

comite, persuaserit,²⁹ mulierem puellamve³⁰ interpellaverit, quidve corrumpendae pudicitiae³¹ gratia fecerit, domum³² praebuerit, pretiumve, quo id³³ persuadeat, dederit, perfecto flagitio capite punitur³⁴, imperfecto in insulam deportatur. corrupti comites summo supplicio afficiuntur. §. 15. Qui carmen famosum in iniuriam alicuius vel alia quaelibet cantica, quo agnosci possit, composuerit, ex auctoritate amplissimi ordinis in insulam deportatur: interest enim publicae disciplinae opinionem uniuscuiusque a³⁵ turpi carminis infamia vindicare. Carmen facit non tantum qui satyras et epigrammata, sed illegitimam insectandi alicuius causam quidve aliud alio genere componit. De ratione et de personarum dignitate nihil cavetur; quoniam omnimodo deformanda est eius persona, contra quem venimus. sed in hoc modus quidam³⁶ et ratio adhibenda est; aestimatio enim etiam hoc modo laeditur³⁷. §. 16. Psalterium, quod vulgo dicitur canticum, in alterius infamiam compositum et publice cantatum, tam in eos qui hoc cantaverint, quam in eos qui composuerint, extra ordinem vindicatur: eo acrius, si personae dignitas ab hac iniuria defendenda sit. §. 17. In eos auctores, qui famosos libellos in contumeliam alterius proposuerint, extra ordinem usque ad relegationem insulae vindicatur³⁸. §. 18.³⁹ Convicium iudici ab appellatoribus fieri non oportet; alioquin infamia notantur. §. 19.⁴⁰ Maledictum, itemque⁴¹ convicium publice factum ad iniuriae vindictam revocatur. quo facto condemnatus infamis⁴² efficitur. §. 20. Non tantum is, qui maledictum aut convicium ingesserit, iniuriarum convictus⁴³ famosus efficitur; sed et is, cuius ope consiliove factum esse dicitur. §. 21.⁴⁴ Convicium contra bonos mores fieri videtur si obsceno nomine aut inferiore parte corporis nudatus aliquis insectatus sit. quod factum contemplatione mo-

om. praetextato et aliudve flagitium. 29) Dig. inser. aut. 30) Goth. puellam vel. 31) Idem cod. et Sav. Mon. Cui. 58. Fabr. Ritt. pud. corr. Dig. impudicitiae gratia. 32) Cod. Leidensis a Roevero inspectus et Dig. Fl. habent donum. Basilica δωρα. 33) Dig. is. 34) Goth. puniatur. Dig. punitur capite. Cod. Fl. puniuntur c. Inde paullo inferius Taurell. et Gebauer deportantur. 35) Cui. 66. 86. Genev. Au Fabr. om. a. 36) S. modo quidem. Cui. 66. 86. quoque et Genev. quidem; sed Ritt. emendavit quidam. 37) Sent. 15. abest a codd. Cui. Sav. Mon. Goth. edd. Bo. Cui. 58., ubi Cui. annotat eam, quia abesset a libris scriptis quam plurimis, tamquam spuriam a se reiectam esse. Quae inde a verbis Carmen facit sequuntur S. Cui. 66. Genev. i. m. spuria esse annotaverunt, Cui. 86. autem tamquam interpretationem exhibuit; quo factum est, ut Au. quoque et Fabrot, ea omitterent. V. sed illegitimam et sqq. Sch. emendavit: sed et illegitimum... causa quid aliud... componit. Köhler autem, interpret. et emendd. II. p. 124., sed et qui librum etc. 38) Ivo in Decret. XVI. 256. hanc sent. referens addit ista temeritas. 39) Cf. l. 42. D. de iniuriis, ubi legitur Iud. ab app. convicium etc. 40) §. 19. abest a. Bo. 41) Goth. idemque. 42) Cui.

§. 15. Exsiliari iubet eos, qui libellos famosos excogitant et proponunt. Is qui in blasphemiam alterius canticum composuerit vel cantaverit, eo extra ordinem vindicatur. (Genev.) §. 18. Infamatur quicumque, dum

rum et causa publicae honestatis vindictam extraordinariae ultionis expectat. §. 22. Servus, qui iniuriam aut contumeliam fecerit, siquidem atrocem, in metallum damnatur; si vero levem, flagellis caesus sub poena vincalorum temporalium domino restituitur.

TIT. V.A. DE EFFECTU SENTENTIARUM ET FINIBUS LITIIUM¹.

§. 1. Res iudicatae videntur² ab his, qui imperium potestatemque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur; itemque a magistratibus municipalibus³ usque ad summam, qua⁴ ius dicere possunt; itemque ab his, qui ab imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromisso autem iudex sumptus rem iudicatum non facit; sed si poena inter eos promissa sit, poena rei in iudicium deductae⁵ ex stipulatu⁶ peti potest. §. 2. Confessi debitores pro iudicatis habentur⁷; ideoque ex die confessionis tempora solutionis praestituta⁸ computantur. §. 3. Confiteri quis in iudicio non tantum sua voce, sed et litteris et quocumque modo potest. convinci autem⁹ non nisi scriptura aut testibus potest. §. 4. Eorum, qui debita confessi sunt, pignora capi et distrahi possunt. §. 5. Confessionem suam reus in duplum¹⁰ revocare non potest. §. 6. Ea, quae altera parte absente decernuntur¹¹, vim rerum iudicatarum non obtinent. §. 6a. [v] De unoquoque negotio praesentibus omnibus, quos causa contingit, iudicari oportet: aliter enim iudicatum tantum inter praesentes tenet. §. 6b. Quae apud fiscum causam defendere saepius conventi neglexerint, rebus iudicatis subiiciendi sunt: quod eo apparet, si saepe conventi praesentiam suam¹² facere noluerint. §. 7. Trinis litteris vel edictis, aut uno pro omnibus¹³ dato, aut trina denuntiatione conventus nisi ad

58. Ritt. Fabr. famosus. 43) Cui. 58. Fabr. om. ini. conv. 44) Sent. 21. abest a Sav. Mon. Goth. Bo. et Cui. 58., quae eam adulterinam esse in comment. pronuntiat. Cui. 66. Genev. i. m. eam spuriam esse declarant. Cui. 86. tamquam interpretationem exhibet. Inde Au. et Fabr. quoque omiserunt.

V. A. 1) Bo. om. e. f. l. Goth. vitiose de affecto sententiarum et fini limitum. S. Cui. 66. Genev. fine l. sed Genev. i. m. finibus. 2) S. evidentem. 3) Goth. idemque a magistratus municipalis. Bo. S. itemque magistratus municipalis. 4) Ritt. emend. de qua. 5) Sic Sav. Mon. edd. Bo. S. Cui., sed codd. Cui. edd. Ritt. Sch. H. Bi. deducta. Malim poena, re i. i. deducta, ex st. 6) Goth. S. stipulato. 7) Goth. confessio debitoris... habetur. 8) Cui. 58. Fabr. Ritt. Sch. H. solutioni p. Bo. s. praestita. 9) Genev. i. m. in iudicio nemo sine scriptura etc. 10) Ita edd. pleraeque cum Cui. 66., quae primum hanc sent. ex fonte ignoto exhibuit. Au. et Fabrot. habent dubium, quod Sch. quoque et H. receperunt. sed cf. Bynkershoekii Obs. VI. 10. 11) S. i. m. discernuntur. [v] §§. 6a. et 6b. ex L. 47. PR. §. 1. D. DE RE IUDICATA; Au. post §. 11. habet. 12) V. Hal. sui. 13) Cui. 58. Fabr. pro

appellat iudicem, (Ritt. iudici; Sch. in iudicem) convicium dixerit. (Genev.)

V. A. §. 6. Sententia absente parte altera a iudice data nullam obtinet firmitatem. (Genev.) §. 7. Quicum-

iudicem, ad quem¹⁴ sibi denuntiatur, aut cuius litteris vel edicto¹⁵ conventus est, venerit, quasi in contumacem dicta¹⁶ sententia auctoritatem rerum iudicatarum obtinet: quinimmo nec appellari potest ab ea. ¹⁷ Ab ea sententia, quae in contumaces data est, neque appellari, neque in duplum¹⁸ revocari potest. §. 8. Res olim iudicata post longum silentium in iudicium deduci non potest, nec eo nomine in duplum¹⁹ revocari. longum autem tempus exemplo longae praescriptionis decennii inter praesentes, et inter absentes viceunii computatur²⁰. §. 9. In causa capitali absens nemo damnatur; neque absens per alium²¹ accusare aut accusari²² potest. §. 10. Falsis instrumentis religione²³ iudicis circumducta, si iam dicta²⁴ sententia prius de crimine admissio constitit, eius causae instauratione iure deponitur. §. 11. Ratio calculi saepius se patitur supputari, atque ideo potest quocumque tempore retractari, si non longo tempore evanescat²⁵.

TIT. V.B. DE REBUS AUCTORITATE IUDICIS

POSSIDENDIS¹.

§. 1. Pupillo², si non defendatur, in possessione bonorum³ creditoribus constitutis,⁴ ex his usque ad pubertatem alimenta praestanda sunt. §. 2. Eius, qui ab hostibus captus est, bona venire non possunt, quamdiu revertatur.

TIT. VI. DE INTERDICTIS¹.

§. 1a. [F] Neque muri neque portae habitari sine

tribus. Sav. p. o. peremptorio. 14) Sic Sav. Mon. Bo., S. i. m., Cui. 86. Au.; aliae edd. a quo. 15) Cui. 58. Fabr. Sch. H. edictis. 16) S. i. m. data. 17) Plerique sententiae sequenti praemittunt Quoties in contumacem fuerit iudicatum, quae, quia testibus codd. Sav. Mon. Goth. ad praecedentem interpretationem pertinent, Bi. eiecit. Cui. 58. hanc sent., quam interpretationem esse iudicavit, omisit, et Sch. eam tamquam secundam praecedentis sententiae interpretationem dedit. 18) Ed. Lugdun. a. 1559. i. m., Au. Fabr. Sch. H. dubium. cf. annot. 10. 19) Ed. Lugdun. i. m. et Au. dubium. sed Fabrot. hoc loco ex Cui. 58. duplum. Neque Sch. hoc quidem loco illud dubium in textum accepit, quamvis et hic accipiendum esse in annotatione contenderit. 20) Bo. S. om. computatur. 21) Bo. capitali iniustus n. d. neque iniustus neque per alium. 22) Bo. Cui. 58. Fabr. om. aut accusari. Capitulum VII. 202. per al. accusatorem accusari; sed VII. 354. p. a. accusare aut accusari. 23) Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. religio. 24) Mon. Bo. si indicta. Goth. sibi indicta. 25) Sent. 11., quam Cui. 66. primum edidit, exstat in appendice codicis Paris. 4403.

V.B. 1) Hunc titulum Genev. primum exhibuit ex fonte ignoto. ceterum cf. l. 39. D. de reb. auct. iud. poss. - Au. hanc sent., ex Dig. sumptam ad finem tituli

que tribus auctoritatibus iudicis conventus vel tribus edictis ad iudicium fuerit provocatus, aut uno pro omnibus peremptorio, id est quod causam exstinguit, fuerit evocatus, et praesentiam suam apud eum iudicem, a quo ei denuntiatur, exhibere noluerit, adversus eum quasi in contumacem iudicari potest. quinimmo nec retractari per appellationem negotia possunt, quoties in contumacem fuerit iudicatum. §. 8. Causa inter prae-

permissu principis propter fortuita incendia possunt. §. 1b. [F] Concedi solet, ut imagines et statuae, quae ornamenta rei publicae sunt² futurae, in publicum³ ponantur.

§. 1. Retinendae possessionis gratia comparata sunt interdicta, per quae eam possessionem, quam iam habemus, retinere volumus; quale est Uti possidetis de rebus soli⁴, et Utrubi⁵ de re mobili. Et in priore quidem is potior⁶ est, qui redditus⁷ interdicti tempore nec vi nec clam nec precario ab adversario possidet⁸; in altero vero potior est qui maiore parte anni retrorsum numerati nec vi nec clam nec precario possidet⁹. §. 2. Ut interdictum, ita et actio proponitur, ne quis via publica aliquem prohibeat, cuius rei sollicitudo ad viarum curatores¹⁰ pertinet, a quarum munitione nemo exceptus est. Siquis tamen in ea aliquid operis fecerit, quo comiteantes impediantur, demolito opere condemnatur¹¹. §. 3. Non tantum si ipse dominus possessione deiciatur,¹² utile interdictum est, sed etiam¹³ si familia eius. familiae autem nomine etiam duo servi continentur. §. 4. Vi deicitur¹⁴ non tantum qui oppressu multitudinis¹⁵ aut fustium aut telorum aut armorum metu terretur, sed et is qui violentiae opinione comperta¹⁶ possessione cessit, si tamen adversarius eam ingressus sit. §. 5. De navi vi deiectus hoc interdicto experiri non potest; sed utilis ei actio de rebus recuperandis, exemplo de vi bonorum raptorum, datur. idem-

praecedentis adiunxit. 2) Dig. Pupillus. 3) Dig. om. bonorum. 4) Dig. inser. minoribus.

VI. 1) Genev. i. m. interd. retinendae possessionis. [F] L. 3. D. NE QUID IN LOCO SACRO FIAT. [F] L. 2. D. DE LOCO PUBL. FRUENDO. Au. §§. 1a. 1b. ante sent. 14. huius tituli, Ritt. ad finem tituli de iure fisci (V. 12.) habet. 2) Hal. V. ornamento rei p. sint. 3) Hal. in publico. 4) Bo. immobilibus. 5) Goth. utrumvi, Sav. utruvi. Mon. utrii, Cui. 66. 86. Genev. Au. utrum vi. S. utrum videre. §. i. m. uti possidentes de rebus solis: et utrum vi de re mobili. 6) Edd. cum interpp. Cui. secundum Sch. prior. sed Cui. 58. et Fabr. potior. 7) Goth. reddit. S. rem, et i. m. reddidit. 8) Cui. 66. 86. Genev. Au. possedit Goth. S. possidetur. 9) Mon. Goth. Bo. S. Cui. 58. possidet. Cf. Gai. IV. 150. et Savinii Recht des Besitzes ed. quinta p. 452. 53. 10) Goth. Bo. S. cultores, sed S. i. m. curatores. 11) Goth. condemnatur. Sav. Mon. Goth. et S. h. l. habent rubricam de interdicto utrum vi, ad eamque Goth. i. m. adscriptum numerum VII. - Bo. habet rubr. d. i. unde vi. Cui. 58. et sqq. pleraeque talem rubricam non admiserunt. sola Genev. rubricam de interdictis utrum vi interposuit, numerum autem non adiecit. 12) Cui. 58. et Fabr. inserunt unde vi. 13) Eadem edd. sed et. 14) Bo. territus dicitur. 15) Bo. oppressione. S. oppressus multitudine. 16) Cui. 58. 66. Genev. Fabr. comparata, sed Genev. i. m.

sentes iudicata post decennium revolvi non potest, nec inter absentes post vicennium. (Genev.).

VI. §. 1. Interdicta dicuntur quasi non perpetua sententia, sed ad tempus interim dicta, hoc est a iudice momentum priori reddere (Ritt. con. reddente) possessori: id est ut siquis possidens intra anni spatium, quod amisisse videtur, praesentibus litigatoribus, iudice ordinante recipiat, et postmodum si voluerit tam de vi quam de re

que de eo dicendum est, qui¹⁷ carruca aut equo deicitur; quibus non abductis iniuriarum actio datur. §. 6. Vi deiectus videtur et qui in praedio vi retinetur et qui in via territus est, ne adfundum suum accederet. §. 7. Qui vi aut clam aut precario possidet ab adversario impune deicitur. §. 8. Ex rebus vi possessis si aliquae res¹⁸ arserint, vel servi decesserint¹⁹, licet id sine dolo eius, qui deiecit, factum sit, aestimatione tamen condemnandus est qui²⁰ ita voluit adipisci rem iuris alieni.

§. 8a. [c] *Cuiuscumque fundi usufructuarius prohibitus aut deiectus de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit. sed et si medio tempore alio²¹ casu interciderit usufructus, aequae de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur.* §. 8b. *Si fundus, cuius usufructus petitur, non a domino possideatur, actio redditur. et ideo, si de fundi proprietate inter duos quaestio sit, fructuarius nihilominus in possessione esse debet, satisque ei a possessore cavendum²² est quod non sit prohibiturus frui eum, cui usufructus relictus est, quamdiu de iure suo probet²³. Sed si ipsi usufructuario quaestio moveatur, interim usufructus eius offertur²⁴; sed caveri debet²⁵ de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, vel si satis non detur, ipse frui permittitur.*

§. 8c. [x] *Si de via, itinere, actu, aquaeductu agatur, huiusmodi cautio praestanda est, quamdiu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem et aquam du-*

centem et iter facientem, quodsi neget ius esse adversario agendi, aquae ducendae²⁶, cavere sine praedicio amittendae servitutis debet, donec quaestio finiatur²⁷, non se usurum. §. 8d. [i] *Fructuarius, licet suo nomine.* §. 8c. [x] *Sive ad fundum nostrum facit sive ex fundo.* §. 8f. [z] *Servitute usus non videtur nisi is qui suo iure uti se credidit. id eoque siquis pro via publica vel pro alterius servitute usus sit, nec interdictum nec actio utilis²⁸ competit²⁹.*

§. 9. Si inter vicinos ex communi rivo aqua ducatur, interdicti³⁰ prius debet ex his³¹ vicibus, quibus a singulis duci consuevit; ducenti autem vis fieri prohibetur³². alienam autem aquam usurpanti nummaria poena irrogatur. Cuius rei cura ad sollicitudinem praesidis spectat³³. §. 10. Redditi interdicti actio, quae proponitur ex eo, ut quis quod precario³⁴ habet restituat, nam et civilis actio huius rei, sicut commodati³⁵, competit: eo vel maxime, quod ex beneficio suo unusquisque iniuriam pati non debet. §. 11. Precario possidere videtur non tantum quibus per epistolam vel quacumque³⁶ alia ratione hoc sibi concedi postulavit, sed et is qui nullo voluntatis indicio, patiente tamen domino, possidet³⁷. §. 12. Heres eius, qui precariam³⁸ possessionem tenebat, si in ea manserit, magis dicendum est clam videri possidere³⁹: nullae enim preces eius videntur adhibitae, et ideo persecutio eius rei semper manebit, nec interdicto locus

comperta. 17) S. Ritt. inser. a. 18) Bo. Cui. 58. Fabr. om. res. 19) Goth. discesserint. 20) Goth. et S. quia. sed hic quidem i. m. qui. [c] §. 8a. 8b. ex L. 60. pr. §. 1. D. DE USUFRUCTU ET QUOMODUM. - Ritt. haec ante §. 13., Au. post §. 1. huius tituli habent. 21) V. aliquo. 22) H. a P. i. m. dandum. 23) Hal. V. probetur. 24) V. differtur. Hal. H. a P. ei differtur. Brenem. con. ei aufertur. 25) Fl. om. debet. [H] L. 7. DE AQUA QUOTIDIANA. In Au. haec sent. post §. 8., in Ritt. post §. 13. legitur. 26) V. Hal. aquamve ducendi. 27) Hal. V. finiatur. [i] L. 21. D. QUOMODUM SERVIT. AMITT., cui in Dig. haec praemittitur sententia ex Scaevolae lib. 1. regularum sumpta: *Usu retinetur servitus cum ipse, cui debetur, utitur... vel colonus aut fructuarius.* [x] L. 23. D. EODEM. Cf. l. 22. ibid. Denique quicumque quasi debita via unus fuerit. [L] L. 25. D. EODEM. 28) Hal. V. utilis. 29) Ritt. ad finem huius tituli annotavit *Ex hoc titulo de interdictis puto sumpsisse Tribonianum eas sententias quas in l. 21. l. 23. et l.*

*ult. D. quemadmod. servit. amitt. posuit. Sit igitur nobis sententia: Usu retinetur servitus etiam cum fructuarius utitur, licet suo nomine; sive ad fundum nostrum facit vel ex fundo. Servitute usus etc. Au. et Fabr. sub tit. de usucapione (V. 2.) post §. 5. habent: Usu retinetur servitus cum fructuarius utitur, licet suo nomine, si vel etc. Nos in collocandis his sententiis Schultingium secuti sumus. 30) Ita Cui. 66. 86. Genev. Au. Bi.; reliquae edd. ut eodd. Mon. Goth. induci. Codd. Cui. Sav. indici. 31) Sav. Goth. Bo. Cui. 86. Au. et i. m. Cui. 66. Genev. et hiis sive iis; reliquae edd. et cod. Mon. ex his vel iis. 32) Cui. hunc locum ita emendavit: *interdicti prius debet, et his vicibus, quibus a singulis duci consuevit, ducenti vis fieri prohibetur.* Sch. maluit ducenti eam vis f. p. 33) Goth. S. Cui. 66. 86. Genev. expectat. 34) Goth. Bo. S. precarium. 35) S. i. m. commendati. 36) Goth. qua. 37) S. Cui. 58. Ritt. Fabr. possedit. 38) Goth. precario. 39) S. clam id videri possedis.*

proprietate confligat, nam si talis casus emerit, ut adventicium quolibet titulo rem novus possessor adcat, et eam maiore parte anni, id est plus quam sex mensibus, teneat, et ab alio haec res, quam tenuit, auferatur, et ille qui abstulit quattuor aut quinque mensibus teneat; si intra ipsum annum de momento fuerit actum, priori possessori, qui maiore parte anni possedit, res a iudice partibus praesentibus merito reformatur, ita ut de negotii qualitate partes sequenti actione confligant. sin vero qui abstulit maiore parte anni possedit ante iudicium, momenti beneficium reddere non compellitur.

§. 7. Vi possidet qui impetu efficaci depulso adversario possidet; clam possedis videtur qui ignorante et inscio domino possessionem occupat; precario, qui per preces postulat, ut ei in possessione permissu domini vel creditoris fiduciam (Sch. con. fiduciarii) commorari

liceat. §. 8. Si ex rebus, quas violenter aliquis occupavit, quolibet quacumque occasione perierint aut arserint, vel servi violenter occupati mortui fuerint, quamlibet fraude illius, qui occupavit id quod perit, factum non videatur, tamen ab ipso quaecumque perierint reddenda sunt, qui rem iuris alieni violenter visus est occupasse. §. 9. Ut communem rivum aequaliter ducere nemo vetet: alterius aquam nullus usurpare praesumat. (Genev.) §. 10. Siquando alicuius precibus exorati aliquid cuicumque possidendum ad tempus fuerit praestitum, et ad primam admonitionem hoc ipsum reddere noluerit, datur adversus eum interdictum et actio iusta proponitur, quae actio civilis est, velut si de commodato agatur, ut res ipsa praestita sine aliqua difficultate reddatur; quia pro beneficio pati quemcumque iniuriam non oportet. §. 12. Si heres eius in ea possessione, quam au-

est 40. §. 13. Arbor, quae in alienas aedes vel in vicini agrum imminet, nisi a domino subluceari non potest, isque conveniendus est ut eam sublucet, quodsi conventus dominus id facere noluerit, a vicino luxuriae ramorum compescatur 42; idque qualiscumque dominus facere non prohibetur. §. 14. Adversus eum, qui hominem liberum vinxerit, suppresserit, incluserit, operamve ut id fieret dederit, tam interdictum quam legis Fabiae super ea re actio redditur 45; et interdicto quidem id agitur ut exhibeatur is qui detinetur, lege autem Fabia, ut etiam poena nummaria coerceatur 46. §. 15. Bene concordans matrimonium separari a patre Divus Pius 47 prohibuit; itemque a patrono libertum, a parentibus filium fillamque; nisi forte quaeratur ubi utilius morari debeat. §. 16. Omnibus bonis, quae habet quaeque habiturus est, obligatis nec concubina, nec filius naturalis, nec alumnus, nec ea, quae in usu quotidiano habet 48, obligantur; ideoque de his nec interdictum redditur.

TIT. VII. DE OBLIGATIONIBUS.

§. 1. Obligationum firmandarum gratia stipulationes inductae sunt, quae quadam verborum sollemnitate capiuntur, et appellatae, quod per eas firmitas obligationum constringitur: stipulum enim veteres firmum appellaverunt. §. 2. Verborum obligatio inter praesentes, non etiam inter absentes contrahitur. Quodsi

scriptum fuerit instrumento promississe aliquem, perinde habetur atque si interrogatione praecedente responsum sit.

§. 20. [u] Si sub una significatione diversis nominibus ea res, quae in stipulatum deducitur, appellatur, non infirmat obligationem, si alter altero verbo utatur §. 21. Siqui viam ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partemve eius ante constitutam servitutem alienaverit, evanescit stipulatio.

§. 3. Fructuarium servus aliquid ex re fructuarii aut ex operis suis acquirit, ad fructuarium pertinet, quicquid autem aliunde vel ex re proprietarii acquirit, domino proprietatis acquirit. §. 4. Cum facta promissoris res in stipulatum deducta intercedit, perinde agi ex stipulato potest ac si ea res exstaret. Ideo promissoris aestimatione eius punitur, maxime si in dolum quoque eius concepta fuerit stipulatio.

TIT. VIII. DE NOVATIONIBUS.

§. 1. Non solum per nosmet ipsos novamus quod nobis debetur, sed per eos etiam, per quos stipulari possumus, veluti per filium familias vel servum, iubendo vel ratum habendo. Procurator quoque noster ex iussu nostro receptum est ut novare possit.

TIT. IX. DE STIPULATIONIBUS.

§. 1. Substitutus heres ab Instituto, qui sub conditione scriptus est, utiliter sibi Institutum hae stipulatione

40) Bo. om. nullae enim etc. Cf. Savinii *Recht des Besitzes* edit. 5ta p. 508. 41) Cui, putavit delecta esse in alienas aedes vel, propter l. 1. pr. §. 7. D. de arbor. caedend. sed fortasse Anianus diversas Paulli sententias male confudit. 42) Goth. Cui. 86. Au. compescitur. 43) Sch. H. id. 44) Ritt. *lib. hom.* 45) S. reddetur. 46) Ita Cui. emendavit quod in coll. et edd. Bo. S. est aut... coerceatur. S. i. m. addicetur. 47) Bo. ius nostrum. 48) Goth. habent. VII. 1) Goth. om. veteres. 2) Bo. om. n. e. 3) [u] §. 20. et 21. ex L. 139. pr. §. 1. D. de veris. cer. 3) S. et hic et paullo inferius acquirit. 4) Goth. Bo. S. Cui. 63. 86. Genes. Au. pro-

prietaria. 5) Bo. interiorit. 6) De Bo. 2m. 66. 86. Genes. Au. Fabr.; coll. coll. 7) Bo. promissoris aestimatione eius punitur. 8) Goth. Bo. grata VIII. 1) Bo. de donationibus. 2) Bo. de conditionibus. 3) Bo. de conditionibus. 4) Bo. de conditionibus. 5) Bo. de conditionibus. 6) Bo. de conditionibus. 7) Bo. de conditionibus. 8) Bo. de conditionibus. IX. 1) Au. de conditionibus. 2) Au. de conditionibus. 3) Au. de conditionibus. 4) Au. de conditionibus. 5) Au. de conditionibus. 6) Au. de conditionibus. 7) Au. de conditionibus. 8) Au. de conditionibus. Fabrot. annotat...

clor suus precario possederat. post mortem illius manserit, magis aestimandus est clam, id est occulte, manere. actio tamen proprietatis domino adversus eum, qui ita manserit, iure competit. §. 14. Si quicumque hominem liberum ligaverit, absconderit, incluserit, aut ut id fieret solatium praestulerit, adversus eum legis Fabiae actio datur: id est ut exhibeatur is qui in claustra aut in vinculis detinetur ab eo qui fecisse convinctur: aut secundum legem Fabiam poena nummaria ferendus est. §. 16. Siquis debitor creditorem suum fecerit cautionem, ut omnia ei, quae in domo sua habet vel habiturus est, pignori daretur, nisi tali conditione nec concubina nec filius naturalis, nec alumnus, nec ea, quae in usu quotidiano habet, subiciantur, non videtur potestatem habere, ut ea, quae in usu quotidiano habet, subiciat. §. 17. Si quis debitor creditorem suum fecerit cautionem, ut omnia ei, quae in domo sua habet vel habiturus est, pignori daretur, nisi tali conditione nec concubina nec filius naturalis, nec alumnus, nec ea, quae in usu quotidiano habet, subiciantur, non videtur potestatem habere, ut ea, quae in usu quotidiano habet, subiciat.

pondet ad aliquid respondet... cumque summa... rogata responsum... que non... VIII. 1) Bo. de donationibus. 2) Bo. de conditionibus. 3) Bo. de conditionibus. 4) Bo. de conditionibus. 5) Bo. de conditionibus. 6) Bo. de conditionibus. 7) Bo. de conditionibus. 8) Bo. de conditionibus. IX. 1) Au. de conditionibus. 2) Au. de conditionibus. 3) Au. de conditionibus. 4) Au. de conditionibus. 5) Au. de conditionibus. 6) Au. de conditionibus. 7) Au. de conditionibus. 8) Au. de conditionibus. Fabrot. annotat...

tione cavere compellit², ne petita bonorum possessione res hereditarias deminuat³; hoc enim⁴ casu ex die interpositae stipulationis duplos fructus praestare compellitur. Huius enim praedictum a superiore differt⁵, quo quaeritur an ea res, de qua agitur, maior sit centum sestertiis; ideoque in longiorem diem concipitur⁶. §. 2. Ex die accepti iudicii dupli fructus computantur. et tam dantes quam accipientes, heredes quoque eorum, procuratores, cognitorumque personae, itemque sponsores eadem stipulatione comprehenduntur; eorum quoque, quorum nomine promittitur. §. 3. Quoties iudicatum solvi stipulatione satisfadatur, omnia eius actio rei iudicatae persecutionem non excludit. §. 4. Emancipati liberi praeteriti si velint se miscere paterna hereditati, et cum his, qui in potestate remanserint, communis patris dividere hereditatem, antequam bonorum possessionem petant, de conferendo cavere cum satisfactione debent, quodsi satisfacere non possunt, statim ex fide bonorum confusionem⁷, excepto peculio castrensi, facere cogendi sunt.

TIT. X. DE CONTRAHENDA AUCTORITATE¹.

§. 1. Ob metum impendentis damni vicinus vicino satisfacere debet, additis sponsoribus, super eo² quod damni acciderit. §. 2. De communi pariete³ utili-

Cf. Cui. ad h. l. 2) Goth. S. compellitur. 3) Bo. S. Cui. 66. 86. Genév. Au. diminuat. 4) Cui. 86. Au. autem. Sch. con. etiam. 5) Codd. Goth. Cui. defert. 6) Goth. S. concipit. Bo. concipit. 7) Mon. Goth. competitionem.

X. 1) Codd. Cui. hereditate. Cuiacius ad h. l. annotat »Equidem malim aut cum titulum omnino circumscribere aut legere de communi pariete.« 2) Goth. damni vicino s. d. et datis sp. super eum. Bo. damni vicino satisfari d., datis s. s. e. si quod. 3) S. verba de communi pariete cum sententia praecedente coniungit.

stitutus redhibere compellitur. §. 2. Ex ea die, qua de causa fuerit iudicatum, si in redhibitione mora facta fuerit, dupli fructus computantur. et tam hi qui addicti fuerint, quam etiam heredes eorum vel procuratores aut cognitores vel fideiussores eadem promissio comprehendit. Hic etiam tenendi sunt quorum nomine facta fuerit promissio. §. 3. Si quando causa per iudicium fuerit terminata, et iudicati solutio fideiussione interposita fuerit repromissa, si is, cui fideiussio praebita est, huius rei actionem qualibet ratione tardaverit, a persecutione rei, quae addicta est, non excluditur. §. 4. Emancipati filii si patris testamento fuerint praetermissi et se paterna hereditati cum reliquis fratribus (qui in potestate manserunt addit Genév) miscere voluerint, de confundendis rebus, quas a patre emancipationis tempore perceperint, fideiussores dare compelluntur, qui eos omnia divisioni refusuros sua fideiussione promittant. quodsi huiusmodi fideiussores non dederint, statim fide media confusionem rerum omnium, quas acceperunt, facere compelluntur, exceptis tamen rebus quas de castrensi peculio habere probantur.

X. §. 1. 2. Si quando aliquibus vicinus paries ruinae metum videatur ostendere, invicem sibi datis fideiussoribus promittere debent, ut si cui vicinus paries da-

tatis causa hoc coepit observari, ut aedificet quidem cui aedificare interest, cogatur vero socius portionis suae impensas agnoscere.

TIT. XI. DE DONATIONIBUS.

§. 1. Species extra dotem a matre in honorem nuptiarum praesente filia genero traditae donationem perfecisse videntur¹. §. 2. Probatio traditae vel non traditae possessionis non tam in iure quam in facto consistit; ideoque sufficit ad probationem si rem corporaliter teneant². §. 3. Pater si filio familiae³ aliquid donaverit et in ea voluntate perseverans decesserit, morte patris donatio convalescit. §. 4. Cum unius rei in duos donatio confertur, potior est ille, cui res tradita est: nec interest posterior quis an prior acceperit, et exceptae necne personae sint⁴. §. 5. Invitus donator de evictione⁵ rei donatae promittere non cogitur⁶, nec eo nomine, si⁷ promiserit, oneratur; quia lucrativae rei possessor ab evictionis actione ipsa iuris ratione depellitur.

§. 5a. [x] Si pater emancipati filii nomine donationis animo pecuniam foeneravit⁸ eamque filius stipulatus est⁹, ipso iure¹⁰ perfectam donationem ambigi non potest.

§. 6. Ei, qui aliquem a latronibus vel hostibus eripuit, in infinitum donare¹¹ non prohibemur¹²; si tamen donatio et¹³ non merces eximii laboris appel-

XI. 1) Bo. Si species . . . traditae fuerint, d. p. videtur. Goth. specie . . . videtur. 2) Goth. qui rem . . . retineat. Bq. teneat. Ritt. con. teneam. 3) S. Cui. 66. 86. Genév. Au. filio familiae. 4) Bo. neque ullae exceptae personae sunt. S. et acceptas necne p. s. Goth. ex acceptae nec pers. s. 5) Goth. S. evectio et inferius evectio. 6) Ibidem cogitur. 7) Ritt. con. nisi. [x] L. 34. pa. D. de DONATION. 8) Hal. foeneraverit. 9) Fl. et. 10) Rehd. inserit esse. 11) Goth. S. dare, sed S. l. m. donare. 12) Goth. Bo. S. prohibetur. 13) Cui. 58. Fabr. om. et.

num fecerit, a socio sarciatur. sed si ab uno ex his communis paries propter metum ruinae fuerit reparatus, impensas fabricae socius illi pro portione sua praestare cogendus est.

XI. §. 2. Si inter aliquos de tradita aut non tradita re nascatur intentio, huius rei probatio non in iure aut in scriptura, sed in facto constat. ideo ad omnem probationem sufficit, si res ab eo, qui sibi traditam asserit, teneatur. §. 4. Si aliquis unam rem duobus per legitimas scripturas donaverit, uni prius et alteri postea, non quaerendum est in his donationibus qui prior, qui posterior sit; sed qui rem tradente donatore possederit, is eam, cui est tradita, possidebit. nec interest utrum in parentes an in extraneos talis sit facta donatio. §. 5. Si aliquis rem iuris sui scriptura interveniente donaverit, evictionis poenam sibi constituere invitus non compellitur. ad quam rem, etiamsi volens promiserit, non potest retineri; quia res, quae lucrum alteri facit, damnum pro munere suo donatori inferre non poterit. et si ad hanc rem is, cui donatum est, donatorem voluerit attinere, ab hac actione omnimodis removetur. (Genév. addit vel sic: qui rem suam donat, evictionis poenam scribere non debet quodsi scripserit, ei non nocet.) §. 6. Si quis aliquem de imminenti periculo, id est de latronum aut hostium perse-

landa est; quia contemplationem salutis certo modo aestimari non placuit¹⁴.

TIT. XII. DE IURE FISCO ET POPULI.

§. 1a. [o] In fraudem fisci non solum per donationem, sed quocumque modo res alienatae revocantur. idemque iuris est et si non quaeratur: aequae enim in omnibus fraus punitur. §. 1b. Bona eorum, qui in custodia vel in vinculis vel compedibus decesserunt, heredibus eorum non auferuntur, sive testato sive intestato decesserunt. §. 1c. Eius bona, qui sibi mortem conscivit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius constituerit cuius criminis gratia manus sibi intulerit.

§. 1⁴. Eius bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem conscivit², fisco vindicantur³, quodsi taedio⁴ vitae aut pudore aeris alieni vel⁵ valetudinis alicuius impatientia hoc admisit, non inquietabuntur, sed ordinariae successioni relinquuntur⁶.

§. 1d. [p] A debitore fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. sane ipsum ita ab alio emere mancipium, ut manumittat, non est prohibitum⁷: ergo tunc et libertatem praestare poterit⁸.

§. 2. Ei etiam velut indigno auferuntur hereditas, qui affinem vel⁹ cognatum, cui ipse ab intestato successurus erat, testamentum facere prohibuit, aut ne iure subsisteret¹⁰ operam dedit.

§. 2a. [q] Portiones quoque¹¹ eorum fisco vindicantur, qui mortem libertorum suspecto decedentium non de-

fenderunt: omnes enim heredes vel eos, qui loco heredis sunt, officiose agere circa defuncti vindictam convenit.

§. 3. Si pater vel dominus id testamentum, quo filius eius vel servus heredes instituti sunt aut legatum acceperunt, falsum redarguant, nec obtineant, fisco locus est.

§. 4. Aetati eius, qui accusat testamentum, si non obtineat, succurri solet in id quod ita amisit; maxime si tutoris aut curatoris consilio actio instituta sit.

§. 4a. [x] Minor viginti quinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

§. 5¹². In ea provincia, ex qua quis originem ducit, officium fiscale administrare prohibetur, ne aut gratiosus aut calumniosus apud suos esse videatur.

§. 6. Quoties sine auctoritate iudicati officiales alicuius bona occupant vel describunt vel sub observatione esse faciunt, adito¹³ procuratore iniuria submovetur, et¹⁴ rei huius auctores ad praefectum praetorio puniendi mittuntur¹⁵.

§. 7. Litem in perniciem privatorum fisco donari non oportet, nec ab eodem¹⁶ donatam¹⁷ suscipi.

§. 8¹⁸. Imperatorem litis causa heredem institui invidiosum est: nec enim calumniandi¹⁹ facultatem ex principali maiestate capi oportet. §. 9. Ex nuda pollicitatione nulla actio nascitur; ideoque²⁰ eius bona, qui se²¹ heredem imperatorem facturum²² esse iactaverat²³, a fisco occupari non possunt.

§. 9a. [s] Ex imperfecto testamento legata vel fidei-

14) Haec sententia in l. 34. §. 1. D. de donation. ita refertur: *Siquis aliquem (V. hoc loco, Rehd. post vocem hostibus inser. captum) a latrunculis vel hostibus eripuit, et aliquid pro eo ab ipso accipiat, haec donatio irrevocabilis est: non merces (V. et i. m. Taurrell. nam m. Hal. Rehd. merces enim) eximii laboris appellanda est, quod contemplatione salutis certo modo aestimari non placuit.* — P. Faber apud Meerm. proponit post v. tamen inserendum esse hoc, et deinde ex Dig. scribendum quod contemplatione. et addit, „quid si legas quem? ut ad laborem referatur.”

XII. [o] §. 1a. . . 1c. ex L. 45. pa. §. 1. 2. D. DE IURE FISCO. In collocandis his aliisque ex Digestis in hunc titulum assumptis sententiis Schultingium secuti sumus. alio ordine in edd. Ritt. et Au. leguntur. 1) Cf. l. 45. §. 2. D. l. c. — Au. nostram §. 1. in initio tituli posuit, postque eam totam l. 45. D. l. c. in §§. 2. . . 16. representavit, ita quidem ut ea, quam in §. 1. ex Brev. dedit, sententia in §. 5. ex l. 45. §. 2. cit. iterum inveniretur. quod Ritt. ad marginem Au. recte notavit. sed Fabrotus nihil correxit. 2) Dig. addunt et manus intulit. 3) S. Cui. 66. 86. Genev. *fiscus vindicat. Au. f. vindicat.* 4) Ita edd. Cuiacianae, Genev. Au. Fabr. — Goth. Bo. S. *id odio.* sed S. i. m. annotat taedio. Reliquae edd. *id taedio.* sed aut *id*, aut quod paullo inferius legitur *hoc* superabundat; *hoc* autem omnes Paulli edd. agnoscut. In Dig. est *id taedio*, et infra omittitur *hoc.* 5) Dig. aut. 6) Goth.

ordinaria eius successio relinquuntur. Ita S. quoque, omittens tamen eius. Cui. 86. Genev. Au. *ordinaria successione relinquuntur*, itemque Cui. 66. nisi quod in fine habet *relinquuntur.* Dig. *suae successioni (Hal. V. suo successor) relinquuntur.* [p] L. 45. §. 3. D. n. r. 7) Hucusque haec sent. totidem fere verbis existat in fragm. de iure fisci §. 19., quae tantum omnia verba ab alio et mancipium. 8) Fl. *possit.* 9) Ritt. ex Cui. con. om. *affinem vel.* Sch. con. *agnatum vel.* At vide Bynkershoekii Obs. lib. V. cap. 6. et cf. Vat. fragm. §. 262 et §. 218., l. 38. §. 1. D. de usur. et Klenzien in *Ztschr. f. gesch. Resw.* VI. pagg. 111. 77. 10) Goth. *substiterit.* [q] L. 21. D. DE HIS QUAE UT IUDICIA. 11) Fl. *Portionesque.* [a] L. 36. D. DE MINOR. 12) Sav. Mon. Goth. Bo. S. hic habent rubricam *de fisci advocato*, quam Cui. 58. et sqq. edd. omiserunt. 13) Bo. S. *addito*, sed S. i. m. *adito.* 14) Goth. S. *ut*, sed hic i. m. *et.* 15) Goth. S. Cui. 66. Genev. *mittantur.* 16) Cui. 58. Fabr. *eo.* 17) Ita Sch. coniecit, et Bi. ex cod. Sav. hanc scripturam accepit. Cui. 58. Ritt. Fabr. Sch. H. *donatum*, reliquae edd. ut Mon. Goth. *donata.* 18) Cf. l. 91. D. de hered. instit. — S. Cui. 66. 86. hanc sent. pro interpret. habent. 19) Fl. *nec calumniae. V. nec calumniae.* Hal. *nec enim calumniae.* 20) *Eius bona etc.* existant in l. 31. D. qui test. facere poss. 21) Cui. 58. Ritt. Fabr. om. *se.* 22) Dig. *se imp. f. heredem.* 23) V. Hal. *iactaverit.* [s] L. 23. D. DE LEGAT. III.

cutione vel manu, eripuit, quicquid vel quantum aut si omnia ei is qui liberatus est pro salutis suae mercede donaverit, nec ab ipso donatore nec ab heredibus eius repeti potest; quia vitae praemium nulla potest aestimatione pretii pensari.

XII. §. 1. Siquis sibi pro aliquo admissio crimine mortem intulerit, facultates eius fisco vindicantur. nam si

ingratitude malae vitae aut propter verecundiam contracti enormis debiti vel impatientia valetudinis mortem sibi intulerit, bona eius suis aut legitimis heredibus nullatenus auferuntur. §. 5. Homo in qua natus est provincia officium fiscale, id est iudicariae potestatis, agere prohibetur. (Genev.) §§. 7. 8. Res in lite posita fisco donari non potest, nec imperator de re litigiosa heres institui. (Genev.)

*commissa imperatorem vindicare inverecundum*²⁴ est: decet enim tantae maiestati eas servare leges, quibus ipse solutus esse videtur. §. 9b. [r] Quodsi ea bona, ex quibus imperator heres institutus est, solvendo non sint, re perspecta consulitur imperator²⁵: heredis enim instituti in adeundis vel repudiandis²⁶ huiusmodi hereditatibus voluntas exploranda est.

§. 10. Privilegium fisci est inter omnes creditores primum locum tenere.²⁷ §. 11²⁸. Quicumque a fisco convenitur, non ex indice²⁹ vel³⁰ exemplo alicuius scripturae, sed ex authentico conveniendus est, etsi³¹ contractus fides possit ostendi. Ceterum calumniosam scripturam vim iustae petitionis³² in iudicio obtinere non convenit. §. 12. Eius bona, qui falsam monetam percussisse dicitur, fisco vindicantur. quodsi servi ignorante domino id fecisse dicantur, ipsi quidem summo supplicio afficiuntur, domino tamen nihil auferitur; quia peiorem domini causam servi facere, nisi forte scierit, omnino non possunt.

§. 12a. [v] *Ex his bonis, quae ad fiscum delata sunt, instrumenta vel chirographa, acta etiam ad ius privatorum pertinentia restitui postulantibus convenit.*

§. 12b. *Neque instrumenta neque acta a quoque adversus fiscum edi oportet.* §. 12c. *Ipse autem fiscus actorum suorum exempla hac condicione edit, ut ne^{32a}*

is, cui describendi fit potestas, adversus se vel rem publicam his actis utatur: de quo cavere compellitur, ut, si usus is contra interdictum fuerit, causa cadat.

§. 12d. *Quotiens apud fiscum agitur, actorum potestas postulanda est, ut merito his³³ uti liceat, eaque manu commentariensis annotanda sunt. quodsi ea aliter proferantur, is qui ita protulerit causa cadit³⁴.* §. 12e.

Quotiens iterum apud fiscum eadem causa tractatur, priorum actorum, quorum usus non fuerat postulatus, ex officio recitatio iure poscetur. §. 12f. *Qui pro alio a fisco conventus debitum exsolvit, non inique³⁵ postulat persecutionem bonorum eius, pro quo solvit³⁶: in quo etiam adiuvari per officium³⁷ solet.*

§. 12g. *Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit. cuius rei aestimatio ita arbitrio iudicantis conceditur, ut in maioribus summis non plus quam tres menses,*

in minoribus vero non plus quam duo prorogentur; prolixioris autem temporis spatium ab imperatore postulandum est. §. 12h. *Si principalis rei bona ad fiscum devoluta sint, fideiussores liberantur: nisi forte minus idonei sint, et in reliquum non exsolutae quantitatis accesserint.* §. 12i. *Si plus servatum est ex bonis debitoris a fisco distractis, iure ac merito restitui postulat.* §. 12k. *Conductor ex fundo fiscali nihil transferre potest, nec cupressi materiam vendere vel olivae, non substitutis aliis, ceterasque arbores pomiferas caedere: et facta eius rei aestimatione in quadruplum convenitur.* §. 12l. *Minoribus viginti quinque annis neque fundus neque vectigalia locanda sunt, ne adversus ea beneficio aetatis utantur³⁸.* §. 12m. [v] *Si quis aliquid ex metallo principis vel ex moneta sacra furatus sit, poena metalli vel³⁹ exsilii punitur.*

TIT. XIII. DE DELATORIBUS¹.

§. 1. Omnes omnino deferre alterum et causam pecuniariam fisco nuntiare prohibentur; nec refert mares istud an feminae faciant, servi an² ingenui an libertini, an suos an extraneos deferant: omni enim modo puniuntur. §. 2. Servi fiscales, qui causam domino prodere ac nuntiare contendunt, deferre non videntur. Subornati sane rem³ prodere coguntur, nequ⁴ quod⁴ per se non potest per alium deferat. perinde autem subornatores ac delatores puniuntur.

§. 3. Dammati servi, sive post sententiam sive ante sententiam dominorum facinora confessi sunt, nullo modo audiuntur, nisi forte reos deferant maiestatis.

TIT. XIV. DE QUAESTIONIBUS HABENDIS¹.

§. 1. In criminibus eruendis quaestio quidem adhibetur; sed non statim a tormentis incipiendum est, ideoque prius argumentis quaerendum est, et, si² suspicione aliqua reus urgeatur³, adhibitis tormentis de sociis et⁴ sceleribus suis confiteri compellitur.

§. 2⁵. Unius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, ut ab eo primum⁶ incipiatur, qui timidior et teneras aetatis esse videatur⁷.

§. 2a. [x] *Reus evidentioribus argumentis oppressus reperi in quaestionem potest, maxime si in tormenta animus⁸ corpusque duraverit⁹.* §. 2b. *In ea cau-*

24) V. *verecundum*. [r] L. 2. D. DE OFF. PROCURAT. CAES.

25) Hal. V. *Imperatorii*. 26) Hal. om. *vel repud.* 27) Cui. 86. Au. *retinere*. 28) Cf. I. 2. D. de fide instrument.

29) Mon. Bo. *incerto*. 30) Dig. et. 31) Dig. *ita si*. Hal. *ut ita si*. Bynkershoek. *coni. ita si sic*. Köhler interpretat. II. p. 74. secundum Basilicam emendavit *ita si c. f. non p. o.*

32) Dig. om. *iustae petitionis*. [v] §. 12a. . . . 12l. ex L. 45. §. 4. . . . §. 14. D. DE IURE FISCO. 32*) Ita Hal.; V. Rehd. *ne*. Cod. Fl. *ut*. sed Taurell. *ut (ne)*.

33) Fl. Is. 34) V. Rehd. *cadat*. 35) Hal. *nonnunquam*. 36) Hal. *solverit*. 37) Hal. Rehd. inserunt *iudicis*. 38) Quae alii ex LL. 9 et 11. D. de publican. hoc loco dederunt, vide supra tit. 1A. [v] L. 38. PA.

39) Hal. *obduraverit*.

39) Fl. et. Hal. *aut*.

XIII. §. 2. Si servi fiscales aliquid domino nuntiaverint atque prodiderint, delatores esse non videntur. Sane si aliquis eos ad hanc rem immiserit vel instigaverit, eum prodere compelluntur. qui cum proditus ab illis fuerit, ita puniri iubetur, quemadmodum delatores pro iuris or-

XIII. 1) Au. et Fabr. hanc rubricam non acceperunt. Cf. Cui. ad tit. de incendiariis (V. 20). 2) Cui. 86. Au. *aut*. 3) Sch. H. ex interpretatione *eum*.

4) Ita Bi. ex. cod. Sav.; Goth. habet *nec quod*. Mon. Bo. S. *ne quod*. sed S. i. m. *qui*. alii *qui quod*, omissa *v. ne*.

XIV. 1) In Coll. VIII. 2. et IX. 3. allegatur tit. de testibus et quaestionibus. 2) Goth. om. *et*. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. *etsi*. 3) Goth. Bo. S. *arguatur*. 4) *Iidem inser. de*. 5) Cf. I. 18. pr. D. de quaestion. 6) Goth. *primo loco*. 7) Dig. *t. est vel t. aetatis videtur*. [x] §§. 2a. . . . 2c. ex L. 18. §§. 1. 2. 3. D. DE QUAESTION. 8) V. *animus*. 9) Hal. *obduraverit*.

dine puniuntur.

XIV. §. 1. Si reus in criminibus suis mentiri voluerit, adhibita tortura de sociis et admissis suis fateri cogitur. (Genev.)

sa, in qua nullis reus argumentis urgebatur, tormenta non facile adhibenda sunt: sed instandum accusatori, ut id, quod intendat¹⁰, comprobet atque convincat. §. 2c. Testes torquendi non sunt convincendi mendacii aut veritatis gratia, nisi cum facto intervenisse dicuntur.

TIT. XV. DE TESTIBUS.

§. 1¹. Suspectos gratiae testes², et eos³ vel maxime, quos accusator de domo⁴ produxerit⁵, vel vitae humilitas⁶ infamaverit, interrogari non placuit: in teste⁷ enim et vitae qualitas spectari⁸ debet et dignitas. §. 2. In affinem vel cognatum inviti testes interrogari non possunt. §. 3. Adversus se invicem parentes et liberi, itemque liberti, nec volentes⁹ ad testimonium admittendi sunt; quia rei verae¹⁰ testimonium necessitudo personarum plerumque corrumpit¹¹. §. 4. Testes, cum de fide tabularum nihil dicitur¹², adversus scripturam interrogari non possunt¹³. §. 5¹⁴. Qui¹⁵ falso vel varie¹⁶ testimonia dixerunt¹⁷ vel utriusque¹⁷ parti prodiderunt¹⁸, aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submoventur¹⁹. §. 6. In re pecuniaria tormenta, nisi cum de rebus hereditariis quaeritur, non adhibentur; alias²⁰ autem iurciurando aut testibus explicantur.

TIT. XVI. DE SERVORUM QUÆSTIONIBUS.

§. 1. Servum de facto suo in se¹ interrogari posse ratio aequitatis ostendit: nec enim obesse ei debet,

qui per servum aliquid² sine cautione commodat aut³ deponit. §. 2.⁴ Index tutelariorum, itemque centumviri, si aliter de rebus hereditariis vel de fide generis instrui non possunt, poterunt⁵ de servis hereditariis habere quaestionem. §. 3. Servi alieni in alterius caput non⁶ nisi singuli torqueri possunt. et hoc invito domino non est permittendum, nisi delator, cuius interest quod intendit probare, pretia eorum quanti⁶ dominus taxaverit inferre sit paratus, vel certe deterioris facti servi subire taxationem⁷. §. 4⁸. Servo, qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur: nec enim oportet in rebus dubiis⁹ salutem dominorum servorum arbitrio committi. §. 5. Servi in caput domini neque a praeside neque a procuratore, neque in pecuniariis neque¹⁰ in capitalibus causis interrogari possunt. §. 6. Communis servus¹¹ in caput alterius ex dominis¹² torqueri non potest. §. 7. Qui servum¹³ ideo comparavit¹⁴, ne in se torqueretur, restituto pretio poterit interrogari¹⁵. §. 8¹⁶. Servus in caput eius domini¹⁷, a quo distractus est, cuique¹⁸ aliquando servivit, in memoriam prioris domini iuterrogari non potest.

§. 8a. [r] Servus nec si a domino ad tormenta offeratur interrogandus est. §. 8b. Sane quotiens quaeritur an servi in caput domini interrogandi sint¹⁹, prius de eorum dominio oportet inquire.

§. 9. Si servus ad hoc fuerit manumissus, ne torqueatur, quaestio de eo nihilo minus haberi potest²⁰. §. 10. Quae-

10) Hal. V. intendit. Rehd. intentat.

XV. 1) §§. 1-2. 2) etiam in Coll. IX, 3. inveniuntur, et §. 1. partim existit in l. 24. D. de testibus. 2) Goth. S. suspectus g. testis. Coll. secundum Pith. susceptos testes. et sic Genev. i. h.; Vind. susceptos t. Vere. susceptus t. 3) Goth. S. ex eis. 4) Vind. Verc. om. de domo. 5) Coll. secundum Pith. eduxit. Blum. deduxit. 6) Goth. vilitas. S. utilitas, sed i. m. humilitas. 7) Coll. Sch. H. in testibus. 8) Bo. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. et Vind. Scal. expectari. Verc. expectari. 9) Goth. om. nec volentes. Mon. nisi volentis. 10) S. veritatis. Goth. rei veritatis. Vind. iubere. Verc. iuvare. Scal. in vere. idem con. in iure. 11) Verc. corruptit. 12) Bo. testes enim fidei tabularum nihil adhibiti iuvare dicuntur, et adversus s. hanc i. n. p. 13) Cf. Coll. VIII. 3. et l. 16. D. de testibus. — Au. ad marg. scripsit « ex l. 16 D. de testib. » 14) S. Sch. Bi. Coll. hi qui. Scal. sic qui. 15) Goth. Bo. S. Cui. 66. Genev. false v. varie. Cui. 86. Au. falsa vel varia. Coll. falsum vel aliqua. Bynkersh. Obsa. III. 20. con. falsum vel ob aliqua. Pith. con. falsa vel obliqua. 16) Vind. dixerint. Verc. dixerit. 17) Coll. secundum Pith. utriusve. 18) S. i. m. providerint. 19) Dig. pro aut in exilium et sqq. habent a iudicibus competenter puniuntur. Cf. edict. Theoder. §.

42. Qui varium aut falsum testimonium dixerint, aut utriusque parti prodiderint, in exilium dirigantur. 20) Cui. 58. Fabr. Sch. H. aliae.

XVI. 1) Goth. Bo. om. suo. S. om. suo in se. Goth. habet de se. 2) Goth. s. alienum quid. 3) S. commodatum. Goth. commodata. 4) Cf. l. 18. §. 4. D. de quaestione. 5) Dig. ita habent: Iudex cum de fide generis instrui non potest, poterit. 6) Goth. quantum. 7) Cf. edict. Theod. §. 100. Servus alienus in alterius caput torqueri non potest, nisi delator aut accusetor, cuius interest probare quod intendit, pretium eius quantum dominus taxaverit inferre paratus sit. 8) Cf. l. 18. §. 5. D. l. c. 9) Dig. om. i. r. d. 10) Goth. Cui. 58. Fabr. quam. Cui. 86. Au. tam in pec. quam i. c. i. non p. In capitul. VII. cap. 363. legitur neque tam in parvis quam in cap. 11) Goth. inser. nisi. 12) S. i. m. domini. 13) Sch. con. Siquis servum, aut servus, quem quis ideo. 14) Cui. 58. Fabr. et edict. Theod. §. 101. comparaverit. 15) Ed. Theod. l. c. restituto pretio resoluta venditione adversus eum, qui fraudulentem emerat, debet subiici quaestioni. Codd. Cui. om. §. 7. 16) Cf. l. 18. §. 6. D. l. c. 17) Hal. om. eius. V. om. domini. 18) Hal. cui. [r] §§. 8a. et 8b. ex l. 18. §§. 7. 8. D. DE QUÆST. AU. omisit. 19) V. Hal. Rehd. sunt. 20) S. h. non

XV. §. 3. Adversus se invicem testimonium parentes et filii vel liberti dicere prohibentur; quia veritatis professionem propinquitatis affectio impedire cognoscitur. §. 5. Hi, qui false vel varie vel ab utraque parte testimonium dederint, in exilium deputentur. (Genev.)

XVI. §. 1. Servum de facto suo in se interrogari posse praeceptum est, ut si aliquid dominus eius per eum quicumque sine cautione transmisserit aut commodaverit,

si ille, cui traditum est, negare voluerit, responsione servi, per quem res acta est, possit rei probatio non deesse. §. 2. Siquando rerum hereditiarum quantitas tutore agente requiritur, ut possit hereditatis quantitas inveniri, de servis hereditariis haberi quaestionem iure praeceptum est. et si fortasse de filiis aliqua dubitatio habeatur, ut veritas inveniri non possit, torqueri servi hereditarii iubentur. §. 10. Si latro quaestioni subditus

stioni eius²¹ latronis, quem quis obtulit, cum de eo confiteretur, fidem accommodari non convenit: nisi id forte velandae conscientiae suae gratia, quam cum reo habuit, fecisse doceatur. §. 11. Neque accusator per alium accusare, neque reus per alium defendi potest; nisi ingratum libertum patronus accuset, aut rei absentia defendatur. §. 11a. [z] *Alii propter suspicionem calumniae*²², ut illi qui falsum testimonium subornati dixerunt.

§. 12 Si pecunia data iudici²³ reus absolutus esse dicatur, idque in eum fuerit comprobatum, ea poena damnatur²⁴, qua reus damnari potuisset²⁵. §. 13. In convictum reum, sive torqueri possit sive non possit, pro modo admissi sceleris statuendum est²⁶. §. 14. Reis suis edere²⁷ crimina accusatores cogendi sunt: scire enim oportet quibus sint criminibus responduri.

§. 14a. [A] *Cogniturum de criminibus praesidem oportet ante diem palam facere custodias se auditurum, ne hi, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur: quamvis*²⁸ defensionem quocumque²⁹ tempore postulante reo negari non oportet, adeo ut propterea et differantur et proferantur custodiae. §. 14b. *Custodiae non solum pro tribunali, sed et de plano audiri possunt atque damnari.* §. 14c. [B] *In pecuniariis causis omnis*³⁰ dilatio singulis causis plus semel tribui non potest; in capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori duae dari possunt, sed utrumque³¹ causa cognita.

TIT. XVII. DE ABOLITIONIBUS¹.

§. 1². Abolitio est delictio, oblivio, vel extinctio ac-

potest. sed i. m. salias³ haberi potest. Cf. edict. Theod. §. 102. 21) Goth. om. eius. [z] §. 9. D. de accusat. Haec sent. ad titulum de accusationibus pertinere videtur, qualem in Paulli Sententia olim existisse lubenter credideris, sed et praepedens sent. 11. ad titulum talem potius referenda foret, quam cum Gothi omiserint, huic sent. illam ex Dig. assumptam adiungere, ut Ritt. et Sch. fecerunt, consultius duximus. Au. eam post §. 14b. exhibet; non annotans unde sumpta sit. 22) Intellige prohibentur accusare: quod Ritt. h. l. inseruit. Au. et Fabr. in fine addunt alii acc. prohibentur. 23) Goth. Cui. 86. Au. a iudice. 24) Genev. Ritt. Sch. H. inserunt iudex. 25) Goth. potest. 26) Bo. ex interpretat. iudex quod ei visum fuerit iudicabit. 27) Genev. cedere, sed i. m. edere. Goth. rei sui reddere. [A] §§. 14a. et 14b. ex L. 18. §§. 9. 10. D. DE QUAECTION.: quas Ritt. ad finem tituli 14. habet. 28) Rehd. inserit offerre. 29) Idem om. quocumque. [B] L. 10. D. DE PERIIS., quam Au. non habet. 30) Hal. V. omnibus. 31) V. ubique.

XVII. 1) Goth. Bo. *absolutionibus*. Au. et Fabr. hanc rubricam omiserunt. 2) §. 1. quamvis iam in epitome Aegidiana a. 1517. edita esset, Paulli editionum aucte Genevensis nulla exhibet, neque Au. et Fabr. receperunt. 3) Bo. *absolutionem*. Goth. *abolutionem*. 4) Ritt. ad marg. Au. adscripsit „Scipio Gentilis *mediocres*.” 5) Bo. om. *minimae*.

de eo, qui ipsum quaestioni obtulit (*Genev. addit et ad tormenta posuit*), confiteatur, credulitatem confessioni eius non convenit adhiberi; nisi forte ad protegendam conscientiam suam eum quaestioni obtulisse rebus evidentibus approbetur. §. 11. In criminalibus causis nec accusator nisi per se aliquem accusare potest, neque accusatus per procuratorem aut aliam personam

cusationis. §. 2. Post abolitionem³ publicam a delatore suo reus intra tricesimum diem repeti potest, postea non potest. §. 3. Summa supplicia sunt crux, crematio, decollatio; mediocrium⁴ autem delictorum poenae sunt metallum, ludus, deportatio; minimae⁵, relegatio, exsilium, opus publicum, vincula Sane qui ad gladium dantur intra annum consumendi sunt.

TIT. XVIII. DE ABACTORIBUS¹.

§. 1². Abactores sunt qui unum equum,³ duas equas, totidemque boves, vel⁴ capras decem, aut⁵ porcos quinque abegerint. quicquid vero intra hunc numerum fuerit ablatum, poena⁶ furti pro qualitate eius aut in duplum aut in triplum convenitur; vel⁷ fustibus caesus in opus publicum unius anni datur, aut sub poena vinculorum domino restituitur⁸.

§. 2 [c] *Atroces pecorum abactores plerumque ad gladium vel in metallum, nonnumquam autem in opus publicum dantur. atroces autem sunt qui equos et greges ovium de stabulo vel de pascuis abigunt, vel si id saepius⁹ aut si ferro conducta¹⁰ manu faciunt.*

§. 3¹¹. Si ea pecora, de quibus quis litigat¹², abegerit, ad forum remittendus est¹³, atque ita convictus in duplum vel in triplum furis more damnatur.

§. 4. [D] *Qui bovem vel equum errantem quodve aliud pecus abduxerit, furem magis eum¹⁴ quam abactorem¹⁵ constitui placuit.*

TIT. XIX. DE SACRILEGIS¹.

§. 1. Qui nocte² manu facta praedandi ac depopu-

XVIII. 1) In Coll. XI. 2) *atque* tit. *abigeacorum* Dig. habent tit. *de abactis*. 3) Cf. Coll. XI. 3. 4) Coll. ins. *vel*. 5) Cui. *Genev. vel*. 6) Goth. S. Coll. om. *aut*. 7) Cui. 86. *in p. Coll. imponat*. Scal. *conl. in poena*. *conl. in poenam*. 8) Coll. *ant. Genev. i. m. conveni si servus fuerit, fustibus etc.* 9) Vind. *Verc. Scal. restituitur*. Cui. hanc sent. ita emendavit: *Abactores sunt qui unum equum, duas equas, vel capras decem, totidemque oves, aut porcos quinque abegerunt. Qui quid vero intra hunc numerum abstulerit, poena... convenitur. Abactor autem fustibus caesus etc.* quam sent. Ritt. in textum accepit. [c] §. 2. ex Coll. XI. 2. Ritt. et Sch. h. l., Genev. et Au. ante §. 1. collocaverunt. 9) Iac. Gothofred. ad l. unic. Theod. Cod. quor. usus interd. *coni. si vel id saepius*. Vonkibus spec. crit. p. 42. *coni. saepius*. 10) Ita Blum.; sed *codd. omnes aut a f. c. Pith. coni. aut ferro conducta*. Faber secundum Pith. *coni. aut cum ferro aut cond. Frcher in parerg. l. 9. et Pith. in notis posterr. coni. aut ferro coactave*. 11) Cf. Coll. XI. 4. 12) Coll. *litigaverat*. *Verc. litigaverit*. 13) Goth. Bo. S. *non mittendus e. S. i. m. renuntiandus est*. [D] §. 4. ex Coll. XI. 5. Genev. *primum recepit*. 14) Vind. *non furem eum esse*. 15) Vulgo ex Pith. *abigeatorem*.

XIX. 1) S. Cui. 65. 86. Genev. Au. *de sacrilegiis*. 2) Goth. Cui. 86. Au. inserunt *et*.

se defensare permittitur, nisi forte ingratum libertum patronus accuset. §. 13. In eum reum, qui obiecti criminis veritate convincitur, sive torqueri possit sive non possit, iudex quod ei visum fuerit iudicabit.

XIX. §. 1. Ista, quae de templo dicta sunt, de ecclesia loqui intelligenda sunt; de reliquo interpretatione non eget.

landi gratia templum irrumpunt, bestiis obiciuntur; si vero per diem leve aliquid de templo abstulerint, vel deportantur honestiores, vel humiliores in metallum damnantur.

TIT. XIX.A. DE SEPULCRO VIOLATO.

[E] *Rei sepulcrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint vel ossa eruerint, humiliores¹ quidem fortunae summo supplicio afficiuntur, honestiores in insulam deportantur; alias autem² relegantur aut in metallum damnantur.*

TIT. XX. DE INCENDIARIIS.

*§. 1.¹ Incendiarii, qui quid² in oppido praedandi causa faciunt,³ capite puniuntur. §. 2. Qui casam aut villam inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur, honestiores⁴ in insulam relegantur. §. 3. Fortuita incendia, quae casu venti ferente⁵ vel incuria⁶ ignem supponentis ad usque vicini agros evadunt,⁷ si ex eo⁸ seges vel vinea vel olivae⁹ vel fructiferae arbores concrementur¹⁰, datum damnum aestimatione sarciantur¹¹. §. 4. Commissum vero servorum, si domino videatur, noxae deditioe sarciantur¹². §. 5. Messium sane per dolum¹³ incensores, vinearum, olivarumve, aut¹⁴ in metallum humiliores damnantur, aut honestiores in insulam relegantur. §. 6. Qui noctu fructiferas arbores manu facta ceciderint, ad tempus plerumque in opus publicum damnantur, aut honestiores damnum sarcire¹⁵ coguntur¹⁶ vel curia submoventur vel relegantur¹⁷.

TIT. XXI. DE VATICINATORIBUS¹ ET MATHEMATICIS.

§. 1. Vaticinatores, qui se deo plenos assimilant, idcirco² civitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad spem alicuius rei corrumpentur, vel certe ex eo populares animi turbarentur. ideoque primo³ fustibus caesi civitate pelluntur⁴; perseverantes autem in vincula publica coniciuntur aut in insulam deportantur vel certe relegantur. §. 2. Qui novae et usu vel ratione incognitas religiones inducunt⁵, ex quibus animi hominum moveantur⁶, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur. §. 3. Qui de salute principis vel de summa rei publicae mathematicos, ariolos, haruspices, vaticinatores consulit, cum eo qui responderit capite punitur⁷. §. 4. Non tantum divinatione quis, sed ipsa scientia eiusque libris melius fecerit abstinere. Quodsi servi de salute dominorum consulerint, summo supplicio, id est cruce, afficiuntur; consulti autem si responsa dederint, aut in metallum damnantur aut in insulam deportantur⁸.

TIT. XXII. DE SEDITIOSIS.

§. 1.¹ Auctores² seditionis et tumultus vel concitatores populi³ pro qualitate dignitatis aut in crucem tolluntur aut bestiis obiciuntur aut in insulam deportantur. §. 2.⁵ Qui terminos effodiunt vel exarant, arboresve terminales evertunt⁶, siquidem id⁷ servi sua sponte fecerint, in metallum damnantur; humiliores in opus publicum, honestiores in insulam amissa tertia parte bonorum relegantur⁸ aut exsilare

XXIX.A. [2] L. 11. D. DE SEPULCRO VIOLATO. Ritt. hanc sententiam sub tit. de sepulcris et lugendis (I. 21.) Au. sub tit. de poenis post §. 2. tituli nostri de seditiosis (V. 22), ad finem tit. de sacrilegis collocavit. 1) Hal. et Rehd. *humilioris*. 2) V. Hal. aut. XX. 1) §§. 1. . . 5, ex cod. Ves. prolatae sunt a Cui. Obs. XXI. 21., sed inveniuntur quoque in Coll. XII. §§. 4. 2. 3. In Genev. §. 6. his sententiis praemissa est, et §. 1. post §. 3. legitur. 2) Genev. ex Coll. *quicquid*, sed l. m. ex Pith. coniectura *qui quid*. H. Cann. p. 264. con. *qui id*. Verc. om. *incendiarii*. 3) Genev. ex Coll. *inserit facile*. 4) Verc. *ins. vero*. 5) Ita cod. Ves. et in Coll. quoque Cui. 86. Alias Coll. sec. Pith. *venti fuerunt his*. Genev. ex Pith. con. *venti fuerunt*. quod et Blum habet. 10. Cann. con. *venti facta fuerunt, hominis scilicet incuria*. 6) Bi. in Coll. *incuria*. 7) Coll. *inserit et*. 8) Blum. *eis*. 9) Coll. *oliva*. Verc. *olivas*. Blum. *oliveta*. 10) Ves. *concrement*. Vind. *concrementum*. Verc. *concrementur*, et corr. *concrementur*. 11) Verc. *resarciantur*. Pith. con. *dati damni aestimatione sarciantur*. 12) Coll. *sarcitur*. 13) Ita cod. Ves. et in Coll. quoque Cui. 86. Heid. et Blum. sed codd. Pith. Verc. *perdum*. Vind. *perdunt*. Genev. ex Pith. con. *per odium*. Frcher in parerg. I. 9. et Pith. in notis posterr. con. *perditi*. 1. Cann. *per dolum malum*. 14) Verc. om. *aut*. 15) S. i. m. *subire*. 16) Goth. S. *cogentur*. 17) Au. et Fabr. hic iterum habent sent. 1. ex Coll.

XXI. 1) S. *addit et vaticinatioibus*. 2) Bo. S. Ritt. *inser. a*. 3) Goth. Cui. 86. Au. *primus*. 4) Goth. *expellantur*. 5) Goth. *inducant*. S. l. m. *indicant*. 6) Goth. *moventur*. 7) Goth. *puniatur*. Cui. 86. Au. *puniuntur*. 8) Bo. Cui. 86. Au. et i. m. S. Cui. 66. Genev. *relegantur*. Bo. *addit aut exilabunt*.

XXII. 1) Cf. l. 38. §. 2. D. de poenis. 2) Pl. *Actores*. 3) Cui. 38. et Fabr. ex Dig. *concitato populo*. 4) Dig. *in furcam*. 5) Sent. 2. etiam in fin. regund. corpore invenitur, inscripta quidem *Paulli sententiarum ex libro quinto*, quascum inscriptione nonnulli edd. coniungunt verba *de poenis*, quae S. et Turnebus ipsi sententiae attexerunt, Goesius autem plane omisit. Inde Au. et Fabr. huic sententiae praemittunt rubricam *de poenis*. Et lubenter quidem concesserim perperam Visigothos hanc sententiam sub tit. de seditiosis collocavisse, neque a genuino Paulli opusculo afuisse titulum *de poenis*. Quisnam vero locus tali rubricae tribuendus sit, postquam Visigothi omnia turbaverunt, nemo facile dixerit. Cf. Seb. ad h. l. et ad tit. V. 16. 6) Goth. *avertunt*. Corp. fin. regund. *subvertunt*. Cui. 66. huic loco primum ex codice Pithoei inseruit *vel qui convellunt, bodones*, quae cum nec codd. Sav. Mon. Goth. habeant, nec Corp. fin. reg. agnoscat, Bi. non accept, neque nos accipienda esse putavimus. 7) Corp. fin. reg. om. *id*. 8) Idem habet *faciunt . . . damnabuntur . . . relegantur*.

XXI. §. 1. Vaticinatores, qui se futura scire dicunt, caesi de civitate iacentur. (Genev.). §. 2. Qui sectam novam intrmittere voluerint, ex quibus animi hominum tur-

bentur, honestiores damnantur exsilio, humiliores capite puniuntur. (Genev.)

coguntur⁹. §. 3¹⁰. Cives Romani, qui se Iudaico ritu vel servos suos circumcidi patiuntur, bonis ademptis in insulam perpetuo relegantur; medici capite puniuntur. §. 4. Iudaei si alienae nationis comparatos servos circumciderint, aut deportantur aut capite puniuntur.

§. 4a. [F] Qui nondum viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur aut in exsilium mittuntur. §. 4b. Qui se suis numis redemptum non probaverit libertatem petere non potest: amplius eidem domino sub poena vinculorum redditur, vel, si ipse dominus malit, in metallum damnatur.

TTT. XXIII. AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEVICIS.

§. 1¹. Lex Cornelia poenam deportationis infligit eis², qui hominem occiderint, eiusque rei causa furtive faciendi cum telo fuerint, et qui venenum hominis necandi causa habuerint, vendiderint, paraverint³, falsum⁴ testimonium dixerint quo quis periret⁵, mortis⁶ causam⁷ praestiterint. Ob⁸ quae omnia facinora in⁹ honestiores poena capitis vindicari placuit¹⁰; humiliores vero aut in crucem tolluntur aut bestiis obijciuntur¹¹.

§. 2. [c] Homicida est qui aliquo genere teli hominem occidit, mortisve causam praestitit.

§. 3¹². Qui hominem occiderit¹³ aliquando absolvitur, et qui non occidit ut homicida damnatur: consilium enim uniuscuiusque, non factum puniendum est, ideoque qui¹⁴, cum vellet¹⁵ occidere, id casu aliquo¹⁶ perpetrare non potuerit¹⁷, ut homicida puniatur¹⁸; et is,

qui¹⁹ casu iactu²⁰ teli hominem imprudenter occiderit²¹, absolvitur.

§. 4. [n] Quodsi in rixa percussus homo fuerit, quoniam ictus quoque ipsos contra unumquemque contemplari oportet, ideo humiliores in ludum aut in metallum damnantur, honestiores dimidia parte bonorum multati relegantur.

§. 5. [i] Causa mortis idonea non videtur, cum caesus²² homo post aliquot dies officium diurnae²³ vitae retinens decessit, nisi forte fuerit ad necem caesus aut letaliter vulneratus. §. 6. [x] Servus si plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus homicidii reus non potest postulari: modum enim²⁴ castigandi et in servorum coercitione placuit temperari.

§. 7. [u] Qui telum tutandae salutis causa geret, non videatur²⁵ hominis occidendi ferrum portare. teli autem appellatione non tantum ferrum continetur, sed omne quod nocendi causa portatum²⁶ est. §. 8²⁷. Qui latronem caedem sibi inferentem vel alium²⁸ quemlibet stuprum inferentem²⁹ occiderit, puniri non placuit: alius enim vitam, alius pudorem publico facinore³⁰ defendit.

§. 9. [m] Siquis furem nocturnum vel diurnum, cum se telo defenderet, occiderit, hac quidem lege non tenetur: sed melius fecerit, si³¹ eum comprehensum transmittendum ad praesidem magistratibus obtulerit.

§. 10. Iudex, qui in caput fortunasque hominis pecuniam accepit³², in insulam bonis ademptis deportatur³³.

§. 11. Mandatores caedis perinde ut homicidae puniuntur. §. 12. Si putator ex arbore cum ramum deiceret³⁴ non proclamaverit ut vitaretur, atque ita praeteriens eiusdem³⁵ ictu homo³⁶ perierit,

buntur. 9) Goth. exsulari cogentur. Cui. 58. Fabr. ut et Corp. fin. reg. om. exsul. cog. S. annotat. „hanc clausulam apparet irrepsisse in contextum, cum fuerit a diligenti aliquo margini adscripta.” 10) Sentt. 3. 4., quas titulo de *seditionis* perperam attribui facile quisque viderit, Genev. post §. 12. tituli sequentis collocavit. [F] §§. 4a. et 4b. ex L. 38. §. 3. 4. D. DE POENIS. Sch. huic loco assignavit. Ritt. §. 4a. in fine tit. de poenis militum (V. 31.) et §. 4b. in fine tit. ad legem Cornel. testament. (V. 25.) habet; Au. utramque praetermisit.

XXIII. 1) Cf. Coll. I. 2. VIII. 4. 2) Coll. ei, et tam occiderit... fuerit et sic porro. 3) Goth. manu recentiore, Mon. S. comparaverint. Cui. 86. Au. habuerit, v., paraverit, et s. p. 4) Sch. H. falsumve. 5) S. perierit. Coll. secundum Pith. perisset. 6) Goth. mortis. Scal. Verc. mortis suae. 7) Bo. S. Culi. Genev. Au. causas. 8) Genev. Ritt. Sch. H. Bi., ut Coll., om. ob. 9) Goth. S. om. in. 10) Iidem vindicantur. 11) Ritt. ex Coll. subiiciuntur. Goth. manu recent. tollantur et obijciuntur. — S. hic inserit sententiam, quam alii editores non acceperunt, Genev. vero et Sch. tamquam interpretationem ediderunt, quos ego secutus sum. [c] §§. 2. 4. 7. 9. ex Coll. primum Genev. inter Paulli sentt. exhibuit. Au. §. 2. omisit. 12) Cf. Coll. I. 7. 13) Coll. Ritt. occidit. 14) Blum. si. 15) Bo. Cui. 58. Fabr. velit. Goth. quicumque velit. S. quicumque voluntarie

occidere voluit. 16) Goth. id causa aliquo, et manu recentiore si causa aliqua. S. id causa aliqua. Coll. om. id. 17) Coll. potuit. 18) Goth. manu recent., Scal. Vind. Verc. puniatur. Edd. Coll. punitur. 19) Scal. Si quis. Vind. Verc. his qui. 20) Ritt. ut Coll. om. iactu. 21) Coll. ferierit. [n] ex Coll. 1. 7. — Ritt. et Au. ex L. 17. D. ad legem Cornel. de sicariis receperunt hanc sententiam: Si in rixa percussus homo perierit, ictus uniuscuiusque in hoc collectorum contemplari oportet: cui Ritt. alia insuper ex Basilic. lib. 6o. tit. 39. desumpta annexuit. [i] ex Coll. 11. 7. — Genev. §. 5. ante §. 3. posuit. Au. §§. 4. 5. 6. et 9. ad finem tituli reiecit. 22) Ita Blum.; alii cum Pith. laesus. 23) Ita Blum.; alii diurnae. [x] Coll. 111. 2. 24) Cramer, Ztschr. f. g. Rtsw. L. p. 308., con. etsi. [L] Coll. 1. 13. Cf. l. 11. §. 2. D. ad leg. Iul. de vi publ. et l. 11. cit. §. 1. (supra tit. 3. §. 3) — Au. huius sententiae partem priorem ex Dig. sumptam ad finem tituli de his qui turbam faciunt (V. 3.) habet, reliqua omisit. 25) Dig. sal. suae c. gerunt, n. videntur. 26) Ritt. con. paratum. 27) Bo. om. §. 8. 28) Goth. alios S. Cui. 66. 86. Genev. Au. alias. 29) Iidem stupro, omisso inferentem. 30) Giphau. con. iure. Ritt. con. favore. Sch. con. licito facinore. [m] Coll. VII. 2. Genev. ante §. 8. habet. 31) Ita Blum.; alii ex Pith. qui. 32) Goth. accipit. 33) Cui. 58. Ritt. Fabr. deportatur. 34) Goth. deiecerit. S. deciderit. 35) S. eius. 36) Goth. Bo. Cui. 86 Au.

XXIII. §. 1. Qui aut venenum aut quodcumque ingenio vel dolo, qualiter homo occidatur, excogitaverit, ca-

pitate puniatur. (Cf. supra annot. 11.)

etsi in legem non incurrit³⁷, in metallum damnatur. §. 13. Qui hominem invitum³⁸ libidinis aut promercii³⁹ causa castraverit castrandumve curaverit, sive is servus sive liber sit, capite punitur; honestiores publicatis bonis in insulam deportantur⁴⁰. §. 14⁴¹. Qui abortionis aut⁴² amatorium poculum dant⁴³, etsi id⁴⁴ dolo non faciant⁴⁵, tamen quia⁴⁶ mali exempli res est, humiliores in metallum⁴⁷, honestiores in insulam amissa parte honorum relegantur; quodsi ex hoc⁴⁸ homo aut mulier⁴⁹ perierit, summo supplicio afficiuntur. §. 15. Qui sacra impia nocturnave, ut quem obcantarent, defigerent, obligarent⁵⁰, fecerint faciendave curaverint, aut cruci suffiguntur aut bestiis obiciuntur. §. 16. Qui hominem immolaverint, exve eius sanguine⁵¹ litaverint, fanum templumve polluerint, bestiis obiciuntur, vel si honestiores sint, capite puniuntur. §. 17. Magicae artis conscios summo supplicio affici placuit, id est bestiis obici aut cruci suffigi⁵². Ipsi autem magi vivi exuruntur. §. 18. Libros magicae artis apud se neminem habere licet; et si⁵³ penes quoscumque reperti sint, bonis ademptis ambustisque his publice⁵⁴, in insulam deportantur, humiliores capite puniuntur. Non⁵⁵ tantum lusus artis professio, sed etiam scientia prohibita est. §. 19. Si ex eo medicamine, quod ad salutem hominis vel ad remedium datum erat, homo perierit, is qui dederit, si honestior fuerit, in insulam relegatur⁵⁶, humilior autem capite punitur⁵⁷.

TIT. XXIV. AD LEGEM POMPEIAM DE PARRICIDIIS.

§. 1. Lege Pompeia de parricidiis tenetur qui patrem, matrem, avum, aviam¹, fratrem, sororem, patronum, patronam² occiderit. Hi³ etsi antea insuti culco in mare praecipitabantur, hodie tamen⁴ vivi exuruntur vel ad bestias dantur⁵.

om. homo. 37) Goth. incurrit. 38) Genev. i. m. invitatum. 39) Bo. probri. S. mercedis. Goth. pro mercedis. 40) Cui. 58. Ritt. Fabr. honestior . . . deportatur. 41) Cf. l. 38. §. 5. D. de poenis. 42) S. et. 43) Bo. qui abortivum faciunt aut totum praeccludunt. 44) Cui. 58. Sch. H. Bi. om. id. 45) V. faciunt. 46) Cui. 58. ex Dig. addidit quia. 47) Hal. V. inserunt damnantur. 48) Bo. dolo malo ex hoc. Dig. ex eo. 49) Goth. Dig. mulier aut homo. 50) Ita Cui. 86. et sqq. ex cod. Ves. — S. obcantare obligaverint. Goth. obcantarint obligarint defecerint. Codd. Mon. Cui. pro defigerent habent deficerent. Cui. 58. 66. Fabr. interfecerent. Genev. in textu id verbum omittit, sed i. m. habet defigerent. 51) Goth. et eius sanguinem. S. eiusque ex s. Cui. 58. Fabr. ex eius s. 52) Goth. affigi. 53) Goth. om. et. Bo. S. om. si, et S. pro et habet at. 54) Bo. honestiores publice. Sch. putat post publice inserendum esse honestiores. 55) Cui. 58. om. non tantum et sqq.; Ritt. ea tamquam interpretationem recepit. 56) Ita Bo. Cui. 66. 86. Genev. — Bi. S. relegatur. Goth. religatur et manu recentiore relegatur. Reliquae edd., et i. m. S. Cui. Genev. deportatur. 57) Goth. manu recentiore et S. puniatur.

XXIV. 1) Goth. S. om. aviam. 2) Mon. Goth.

TIT. XXV. AD LEGEM CORNELIAM TESTAMENTARIAM.

§. 1. Lege Cornelia testamentaria tenetur qui testamentum quodve aliud instrumentum falsum sciens dolo malo¹ scripserit², recitaverit, subiecerit, suppresserit, amoverit, resignaverit, deleverit; quodve signum³ adulterinum sculpsit⁴, fecerit⁵, expresserit, amoverit, reseraverit⁶; quive numos aureos, argenteos adulteraverit, laverit⁷, conflaverit, raserit, corruperit, vitiaverit, vultuve principum signatam monetam, praeter adulterinam, reprobaverit. Et⁸ honestiores quidem in insulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur⁹ aut in cruce tolluntur. servi autem post admissum manumissi capite puniuntur.

§. 1a. [x] Qui falsam monetam percusserint, si id totum formare¹⁰ noluerint, suffragio iustae poenitentiae absolvuntur. §. 1b. Accusatio suppositi partus nulla temporis praescriptione depellitur,¹¹ nec interest decesserit nec ne ea quae partum subdidisse contenditur.

§. 2¹². Qui¹³ ob falsum testimonium perhibendum vel verum non perhibendum¹⁴ pecuniam acceperit, dederit¹⁵, iudicemve, ut sententiam ferat vel non ferat, corruperit¹⁶ corrumpendumve curaverit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur¹⁷.

§. 3. [o] Falsum est quicquid in veritate non est, sed pro vero asseveratur.

§. 4. Iudex, qui contra sacras¹⁸ principum constitutiones contrave ius publicum, quod apud se recitatum est, pronuntiat, in insulam deportatur. §. 5.

Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes¹⁹, cautiones, chirographa, epistolas sciens dolo malo in fraudem alicuius deleverit²⁰, mutaverit, subiecerit, subscripserit, quive aēs²¹ inauraverit, argentaverit, quive, cum argentum vel aurum poneret²², aes

Bo. om. patronam. 3) Goth. S. om. hi. 4) Goth. om. tamen. 5) Goth. ut in plurimis similibus locis manu recentiore habet exuruntur, dentur.

XXV. 1) Goth. insciens d. m. S. i. m. insciens dolose. 2) Cui. 58. Fabr. om. scripserit. 3) S. Ritt. quodve aliud s. 4) S. Cui. 66. Genev. Sch. H. exsculpsit. 5) S. perfecerit. 6) Goth. S. reseraverit. 7) Bo. om. laverit. Cui. Obs. XIX. 25. con. flaverit. idemque probat Hotomanus Obs. V. 27., arbitratu delendum esse quod sequitur conflaverit. 8) Goth. S. Cui. 86. Au. Bi. om. et. 9) Goth. dantur. [x] §§. 1a. et 1b. ex L. 19. PR. §. 1. D. DE LEGE CORNEL. DE FALSIS, Au. ad finem tituli habet. 10) V. efformare. 11) V. repellitur. 12) Cf. Coll. VIII. 5. 13) Pith. Verc. Hi qui. Vind. His q. Scal. hii q. 14) Coll. om. vel v. n. p. 15) Coll. secundum Pith. acceperint, dederint et sic porro. Ita Ritt. quoque habet. 16) Genev. i. m. instigaverit. 17) Codd. Coll. deponantur. [o] §. 3 ex COLZ. VIII. 6. Genev. et Sch. hoc loco, Ritt. post §. 5., Au. post §. 13. habent. 18) Bo. sacra vel. 19) Goth. S. contestationes. 20) Goth. lederit et manu recentiore leserit. S. laeserit, sed hic quidem i. m. deleverit. 21) Goth. S. quidve. Bo. quoque om. aes. 22) S. om. quive...poneret. Goth. habet quidve cum argento aurum posuerit.

XXV. §. 4. Quicumque iudex oblatas sibi in iudicio leges vel iuris species audire noluerit et contra eas iudicaverit, ex ea re convictus in insulam deportetur. §. 5.

Qui chartas qualescumque adulteraverit, qui aes inauraverit, vel alia metalla fraudis studio miscuerit, falsi poenitentiae afficitur. (Genev.)

stannumve subiecerit, falsi poena coercetur. §. 6. Amplissimus ordo decrevit eas tabulas, quae publici vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa²³ marginis ad mediam partem perforatae triplici lino²⁴ constringantur, atque impositum²⁵ supra linum cerae signa imprimantur²⁶, ut exteriores scripturae fidem interiori servent²⁷. Aliter tabulae prolatae nihil momenti habent.

§. 6s. [r] *Testamentum, quod nullo iure valet, impune supprimitur: nihil est enim, quod ex eo aut peccatur aut consistere possit.*

§. 7²⁸. Qui vivi²⁹ testamentum aperuerit³⁰, recitaverit, resignaverit³¹, poena legis³² Corneliae tenetur³³; et plerumque aut humiliores³⁴ in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur. §. 8. Si quis instrumenta³⁵ utilitatis³⁶ suae a procuratore suo vel cognitore³⁷ adversario prodita esse convicerit, tam procurator quam cognitor, si humiliores sunt, in metallum damnantur; si honestiores, adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur³⁸. §. 9³⁹. Instrumenta⁴⁰ penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit⁴¹ vel adversario prodiderit, pro personae eius condicione⁴² aut in metallum damnatur aut in insulam relegatur⁴³. §. 10. Qui falsis instrumentis, actis⁴⁴, epistolis, rescriptis sciens dolo malo usus fuerit, poena falsi coercetur; ideoque humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam deportantur. §. 11. Qui⁴⁵ sibi falsum nomen imposuerit, genus⁴⁶ parentisve finxerit, quo quid alienum⁴⁷

interceperit, possederit, poena legis Corneliae de falsis coercetur. §. 12. Qui insignibus altioris ordinis utantur, militiamque⁴⁸ constringunt, quo quem terreant vel concutiant, humiliores capite puniuntur, honestiores in insulam deportantur. §. 13. Siqui de iudicis amicitia vel familiaritate mentientes⁴⁹ eventus sententiarum eius vendunt, quidve obtentu nominis eius agunt, convicti pro modo delicti⁵⁰ aut relegantur aut capite puniuntur.

TIT. XXVI. AD LEGEM IULIAM DE VI PUBLICA ET PRIVATA.

§. 1. Lege Iulia de vi publica damnatur qui aliqua potestate praeditus civem Romanum antea ad populum, nunc ad imperatorem appellentem necarive iusserit, torserit, verberaverit, condemnaverit, inve publica vincula¹ duci iusserit. Cuius rei poena in humiliores capitibus², in honestiores insulae deportatione³ coercetur⁴. §. 2. Hac lege excipiuntur qui artem ludicram faciunt, iudicati etiam et confessi, et qui ideo in carcerem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperaverint, quidve contra disciplinam publicam fecerint: tribuni etiam militum et praefecti classium alarumve, ut sine aliquo impedimento legis Iuliae per eos militare delictum coerceri possit. §. 3. Lege Iulia de vi⁵ privata tenetur qui quem armatis hominibus possessione, domo, villa agrove deiecerit, expugnaverit, obsederit, cluserit, idve⁶ ut ficeret homines commodaverit, locaverit, conduxerit; quive coetum, concursum, turbam,

23) S. summam. Ritt. con. in summa. 24) Goth. Cui. 86. Au. et tr. l. Bo. om. tr. l. 25) Salmas. de modo usurar. cap. 11. et Ritt. emendaverunt impositae, quod Sch. quoque approbat. 26) Goth. inferantur. 27) Goth. servet. Salmas. l. c. con. ut exterior cera fidem i. servet. Idem in libello de subscrib. et sign. testamentis cap. 15. ut exteriores fidem interioribus servent. Sch. emend. ut exteriores cerae scripturae fidem interiori s. At cf. Hauboldi opusce. academm. II p. 881. — In Quinctil. institut. orator. exemplo a Iod. Badio Ascensio Parisiis a. 1516. edito ex annotatis Laur. Vallae ad lib. II. cap. 8. haec sententia ita profertur: Ordo decrevit . . . atque imposito supra lino cerae signa imprimantur, ut exterior scriptura fidem interioris servaret. aliter tabulae prolatae nihil omnino valent. Vide Buttmannum in Ztschr. f. geschichtl. Rtsw. I. p. 281. . . 284. [p] L. 38. §. 6. D. de rognis; quam Ritt. ad finem tituli rettulit, Au. omisit. 28) §§. 7. 8. 9. cf. l. 38. §§. 7. 8. 9. D. l. c. 29) S. om. vivi. 30) Idem aperuit. 31) Goth. S. signaverit. sed S. i. m. resignaverit. 32) Dig. Fl. om. legis. 33) S. tenebitur. 34) Fl. humiliores aut. 35) Dig. instrumentum. 36) Cui. 58. Ritt. Au. Fabr. Sch. H. nec non i. m. Cui. 66. 86. Genev. ex Dig. li-

tis. 37) Dig. om. suo vel cognitore. 38) Dig. habent convicerit, procurator, si h. sit, i. m. damnatur, si honestior . . . relegatur. 39) Sent. 9. in S. Cui. 66. 86. Genev. pro interpretatione sententiae 8. habetur, quare Au. eam omisit. Sav. Goth. Bo. eidem §phum 10. praemittunt. 40) V. inserit duorum. 41) Goth. S. tradiderit. 42) Dig. prout personae condicio est. 43) Dig. deportatur. S. damnatur . . . relegatur. Cui. 86. damnantur . . . relegantur. 44) Goth. Bo. om. actis. 45) Ita Bo. Cui. 86. Au. Fabr.; alias si quis vel si quis. 46) Goth. gentes. Genev. i. m. vel ingenuus. 47) Goth. Bo. quodque aliud. S. quolique alienum. 48) S. si militiam, sed i. m. militiamque. Goth. si militiam. 49) Goth. Si quis . . . menciens. 50) Goth. litis.

XXVI. 1) Goth. Bo. S. Cui. 66. Genev. om. ad. Cui. 86. et Au. nec hoc loco nec ante v. populum hanc praepositionem habet. 2) Cui. 86. Au. necaverit. 3) S. in p. v. Goth. vi publica in vincula. 4) Sav. Mon. Goth. S. Cui. 66. 86. Genev. Au. capite. 5) Mon. Bo. deportatio. 6) Cui. 58. Ritt. Fabr. utroque in deletio in sine habent coercentur. 7) Goth. Bo. S. om. et. 8) Sav. S. vi publica et pr. 9) Goth.

XXVI. §§. 1. 2. Lege Iulia decretum est, ut pro violentia publica damnentur quicumque iudex appellentem, ut ad principis praesentiam ducatur, ingenuum hominem vel civem Romanum factum torserit, occiderit, vel occidi iusserit, vel in vinculis publicis adstrinxerit, vel flagellis ceciderit, aut damnare praesumpserit. pro qua re humiliores personae iudicio capitis puniuntur, honestiores in insulam relegantur. Sed a legis istius poena de aliquibus praecceptum est etiamsi ad principem appella-

verint, posse torqueri vel damnari, si quos in ludicra arte offenderint, vel iudicio fuerint condemnati aut de crimine suo confessi; et qui propter hoc in carcerem rediguntur, quia secundum leges sententiae iudicis parere noluerint; vel si contra disciplinam publicam commisissent aliquid convincantur; tribuni quoque militum, et praepositi navium, et praefecti alarum: et hi omnes sine impedimento legis Iuliae etiam post appellationem possunt pro culpa suae qualitate aut damni aut verberari.

seditionem¹⁰, incendium fecerit; funerari sepelirive aliquem prohibuerit, funusve eripuerit, turbaverit; et qui eum, cui aqua et igni interdictum est, receperit, celaverit, tenuerit; quive cum telo in publico fuerit, templa, portas, aliudve quid publicum armatis obsederit, cinxerit, clauserit, occupaverit. Quibus omnibus convictis, si honestiores sint, tertia pars¹¹ bonorum eripitur et in insulam relegantur; humiliores in metallum damnantur¹². §. 4. Creditor chirographarius si sine iussu praesidis per vim¹³ debitoris sui pignora, cum non habuerit¹⁴ obligata, ceperit¹⁵, in legem Iuliam de vi privata committit¹⁶. Fiduciam vero et pignora apud se deposita persequi et sine auctoritate iudicis vindicare non prohibetur.

TIT. XXVII. AD LEGEM IULIAM¹ PECULATUS.

§. 1. Siquis fiscalem pecuniam attraxerit², subriperit, mutaverit, seu in³ suos usus converterit, in quadruplum eius pecuniae, quam sustulit, condemnatur⁴.

TIT. XXVIII. AD LEGEM IULIAM REPETUNDARUM.

§. 1¹. Iudices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerumque a praeside aut curia² submoventur, aut in exsilium mittuntur, aut ad³ tempus relegantur.

TIT. XXIX. AD LEGEM IULIAM MAIESTATIS.

§. 1. Lege Iulia maiestatis tenetur is, cuius ope consilio adversus imperatorem vel rem publicam arma mota sunt, exercitusve eius in insidias deductus est; quive iniussu imperatoris bellum gesserit, dilectumve⁴ habuerit, exercitum comparaverit, sollicitaverit, deseruerit imperatorem². His antea in perpetuum aqua et igni³ interdicebatur; nunc vero humiliores bestiis obiciuntur vel vivi exuruntur, honestiores capite puniuntur. Quod crimen non solum facto, sed et verbis impiis ac maledictis maxime exacerbatur. §. 2. In reum maiestatis inquiri prius convenit quibus opibus, qua factione, quibus hoc⁴ auctoribus⁵ fecerit: tanti enim criminis reus non obtentu adulationis alicuius,

sed ipsius admissi causa puniendus est, et ideo cum de eo quaeritur, nulla dignitas a tormentis excipitur.

TIT. XXX.A. AD LEGEM IULIAM AMBITUS.

§. 1. Petiturus magistratum vel provinciae¹ sacerdotium si turbam suffragiorum causa conduxerit, servos advocaverit², aliamve quam multitudinem conduxerit³, convictus ut vis⁴ publicae reus in insulam deportatur.

TIT. XXX.B. AD LEGEM FABIAM.

§. 1. [q] *Lege Fabia tenetur qui civem Romanum ingenuum, libertinum, servumve alienum¹ celaverit,² vendiderit, vinxerit, comparaverit. Et olim quidem huius legis poena nummaria³ fuit, sed translata⁴ est cognitio in praefectos urbis, itemque praesidis⁵ provinciae extra ordinem meruit animadversionem. ideoque⁶ humiliores aut in metallum dantur⁷ aut in crucem tolluntur, honestiores adempta dimidia parte bonorum in perpetuum⁸ relegantur.* §. 2. *Si servus scientie domino alienum servum subtraxerit, vendiderit, celaverit, in ipsum dominum animadvertitur. quodsi id domino ignorante commiserit, in metallum datur⁹.*

TIT. XXXI. DE POENIS MILITUM.

§. 1. Si pecunia accepta miles custodiam¹ dimiserit, capite puniendus est. et certe quaeritur cuius criminis reus dimissus esse videatur. §. 2. Qui custodiam militi prosequenti magna manu² excusserint³, capite puniuntur.

§. 2a [n] *Qui metu criminis, in quo iam reus fuerat postulatus, nomen militiae dedit, statim sacramento solvendus est.* §. 2b. *Miles turbator pacis capite punitur.* §. 2c. [s] *Transfugae ad hostes vel consiliorum nostrorum renuntiatores aut vivi exuruntur aut furcae³ suspenduntur.* §. 2d. *Miles, qui ex carcere dato gladio erupit, poena capitis punitur. Eadem poena tenetur et qui cum eo⁵, quem custodiebat, deseruit.* §. 2e. *Miles, qui sibi manus intulit, nec factum peregit, nisi impatientia doloris aut morbi luctusve alicuius vel alia⁶ causa fecerit, capite puniendus est; alias cum ignominia mittendus est.*

Bo. vel. Cui. 86. Au. quive. 10) Cui. 58. et Fabr. secundum l. 5. D. de vi publ. habent coetu, concursu, turba, seditione. 11) Cui. 86. Au. om. pars. 12) S. eripitur... relegantur... damnentur. 13) Mon. Goth. aut vim. Bo. aut vim fecerit debitori suo aut pignora. 14) Cui. 86. Au. habere. 15) Ita Sav. Mon. lo. Bi.; alii acceperit. 16) Bo. incidit.

XXVII. 1) Plerique de lege Iulia. 2) Goth. extraxerit. 3) Cui. 86. Au. inve. 4) S. Cui. 66. Genev. condemnentur. XXVIII. 1) Cf. l. 38. §. 10. D. de poenis. 2) Fl. curiae. 3) Fl. om. ad.

XXIX. 1) S. Cui. 58. 66. Genev. delectumve. 2) Bo. eruerit. Goth. eruerit imperator. Cui. 86. Au. deserueritque imp. 3) Cui. 58. Fabr. igni et aqua. 4) Cui. 86. Au. in hoc. 5) Ritt. auctoritatibus.

XXXA. 1) S. i. m. provinciarum. 2) Cui. 86. Au. convoc. 3) Bo. Cui. 58. Fabr. om. servos... conduxerit. 4) Cui. 66. Genev. ut is.

XXXB. [q] Sententias sqq. cum rubrica praemissa ex COLL. XIV. 2. receptas Au. et Sch. huic loco assignaverunt, Genev. post tit. ad legem Cornel. testamentariam (V. 25.), Ritt. post tit. de abactoribus (V. 18.) collocaverunt. 1) Vind. s. vel alienum. Vere. s. vel alium. 2) Cui. 86. servaverit. 3) Ita Pith. con.; Codd. summarum. 4) Cui. et Scal. om. est. 5) Cui. con. praesides. 6) I. Cann. con. hodieque. 7) Ita Blum; Vind. metallo d., alii ex Pith. i. m. damnantur. Scal. damnentur. 8) Cod. Pith. inpp. 9) Viud. dampnatur.

XXXI. 1) Genev. i. m. reum de custodia. 2) Mon. Bo. iam manu Goth. in manu. 3) Cui. 86. Au. excusserunt. [n] §. 2a. et 2b. ex L. 16. PA. §. 1. D. DE RE MILITARI. [s] §§. 2c... 2e. ex L. 38. §§. 1. 11. 12. D. DE POENIS, quas Ritt. et Sch. in hunc locum acceperunt, Au. omisit. 4) Hal. V. furca. 5) Hal. V. Rehd. qui eum. 6) Hal. inserit de.

XXVII. §. 1. Siquis pecuniam fiscalem subripuit, quadrupli poena mulctabitur. (Genev.)

XXVIII. §. 1. Si pedanei iudices, id est qui ex delegatione causas audiunt, in audientia causae corrupti con-

tra iustitiam iudicasse convicti fuerint, a iudice provinciae aut curia submoventur, aut in exsilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

TIT. XXVII. QUANDO APPELLANDUM SIT.

§. 1. Quoties iniurandum postulat, eo tempore appellandum est, quo defertur, non quo iuratur.

TIT. XXVIII. DE CAUTIONIBUS ET POENIS APPELLATIONUM.

§. 1. Ne liberum quis et solutum haberet arbitrium retractandae¹ et revocandae sententiae, et poenae² et tempora appellatoribus praestituta sunt. Quod nisi³ iuste appellaverint, tempora ad cavendum in poena appellationis quinque dierum⁴ praestituta sunt. igitur morans eo in⁵ loco, ubi⁶ appellavit, cavere debet, ut ex die acceptarum litterarum continui quinque dies computentur; si vero longius, salva dinumeratione integri⁷ quinque dies cum eo ipso, quo litteras acceperit, computantur. §. 2. Nequis in captionem verborum in cavendo incidat⁸, expeditissimum est poenam ipsam vel quid aliud pro ea deponere: necesse enim non habet sponsorem quis fideiussoremve⁹ dare, aut praesens¹⁰ esse; sed si contra eum fuerit pronuntiatum, perdit quod deposuit. §. 3. Quoties in poena appellationis cavetur, tam unus quam plures fideiussores, si idonei sunt, dari possunt: sufficit enim¹¹ etiam per unum idoneum indemnitati¹² poenae¹³ consuli¹⁴. §. 4. Si plures appellant, una cautio sufficit, et si unus caveat, omnibus vincit¹⁵. §. 5. Cum a pluribus sententiis provocatur, singulae cautiones

exigendae¹⁶ sunt et de singulis poenis spondendum est. §. 6. Modus poenae, in qua quis cavere debet, specialiter in¹⁷ cautione exprimendus est, ut sit¹⁸ in qua¹⁹ stipulatio committatur: aliter enim recte cavisse non videtur. §. 7. Assertor si provocet, in eiusmodi tertiam²⁰ cavere debet, quanti causa aestimata est. §. 8²¹. *In omnibus pecuniariis causis magis est ut in tertiam partem eius pecuniae caveatur²².

TIT. XXXIV. DE DIMISSORIIS LITTERIS.

§. 1¹. Ab eo, a quo appellatum² est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, litterae dimissoriae diriguntur³, quae vulgo apostoli appellantur⁴; quorum⁵ postulatio et acceptio intra quintum⁶ diem ex officio facienda⁷ est. §. 2. Qui intra tempora praestituta dimissorias non postulaverit, vel acceperit, vel reddiderit, praescriptione ab agendo submovetur et poenam appellationis inferre cogitur⁸.

TIT. XXXV. DE REDDENDIS CAUSIS APPELLATIONUM.

§. 1. Meritum appellationis causae capitalis et ipsam rationem status non nisi per nosmet ipsos prosequi possumus: nemo enim absens aut duci in servitutem potest aut damnari. §. 2. Moratorias appellationes et eas, quae ab executoribus et confessis fiunt, recipi non placuit. §. 3. Eum, qui appellat, cum convicio

XXXIII. 1) Goth. Bo. non tr. Mon. non retr. 2) Goth. poena. 3) Sic Sav. Mon. Goth. Bo. S. Bi; aliae edd. et nisi. 4) Cui. 58. Fabr. om. quinque dierum. 5) Sic Cui. 58. et sqq.; Mon. Goth. Bo. S. ignorans si in eo. Sav. ignoro si. 6) S. tibi. 7) Mon. Goth. Bo. interim. Bi. con. itinerum. Cui. con. itineri. 8) Goth. in captione . . . incidat. Bo. in captione . . . immoratur. 9) Goth. vel fideiuss. 10) Goth. S. Cui. 58. Ritt. Fabr. praesentem. 11) S. Cui. 66. 86. Genev. Au. etiam. 12) Goth. solemnitates. S. solennitatis. Bo. Cui. 66. 86. Genev. Au. indemnitas. 13) Ita Bi. fide cod. Mon. Vulgo poena. Goth. S. poenam. 14) S. constitui. S. i. m. indemnitas poena consuli. 15) Bo prod. est. 16) Goth. S. faciendae, sed S. i. m. exigendae. 17) Goth. om. in. 18) Bo. Cui. 58. Au. Fabr. et i. m. Cui. 66. 86. Genev. ut sciat. 19) Ritt. con.

in quo. 20) Goth. tertia. S. tertiam. S. i. m. annotat assertionem forte legendum esse; at cf. §. seq. 21) §. 8. ex cod. Ves. primum edidit Cui. Obs. XXI. 22. 22) Genev. causetur.

XXXIV. 1) Sent. 1. 2. leguntur etiam in Ivoonis Decreto V. 282 et apud Gratianum c. 24. C. 2. qu. 6. 2) S. Cui. 66. Genev. ab eo quo appellatum. Cui. 86. An. ab eo cui appellatum. Goth. qui appellatus. 3) S. Cui. 86. An. Ivo et Grat. II. cc. dirigantur. 4) Ivo I. c. epistola appellatur. 5) Bo. Ivo et Grat. quarum. 6) Goth. in quinto. 7) Grat. finienda. 8) S. Cui. 58. Fabr. Sch. H. om. et poenam a. i. cog.; quae tamen ab aliis edd. et codd. Cui. Sav. Mon. Goth. agnoscuntur, apud Ivoem quoque et Grat. II. cc. leguntur, et in duobus codd. Leidensibus a Roevero inventa sunt, in quorum altero additum erat uti superius insertum est. V. Oelrichsji thes. I. 1. p. 155.

XXXII. §. 1. Siquando, dum causa a iudice auditur, sacramentum petente uno ex litigatoribus alter obtulerit, litigator, qui iudicibus appellare voluerit, tunc appellare debet, quando sacramentum offertur, non postquam iuratur.

XXXIII. §. 1. Propter superfluum appellatorum licentiam, ne in retractandis vel revocandis sententiis liberum habere arbitrium videantur, et tempora appellationis et poenae constitutae sunt: ut quicumque iudici, qui causam eius audivit, appellare et ad alium iudicem provocare voluerit, intra quinque dies appellet; et his ipsis quinque diebus ad iudicem, quem provocaverit, sine aliqua dissimulatione perveniat; et ipse dies, quo accepit litteras, in his quinque diebus specialiter computetur, quodsi longius iter sit, exceptis his quinque diebus spatium dierum, quo iter agi possit, computetur. §. 2. Siquando inter litigatores de dando praesentiae suae fideiussore contentio est, si aliquis in cautione verborum praeiudicium timeat, et propter hoc fideiussorem dare nolit, potest certum aliquid de rebus suis poenae causa deponere. sed si (Genev. quodsi ad placitum non venerit,

et) contra eum fuerit indicatum et ipse defuerit, (Genev. om. et i. defuerit) perdit quod deposuit. §. 4. Si in una causa multi appellant, unam pro omnibus fieri sufficit cautionem. et si in communi causa unus caverit et vice-rit, omnes, quibus una causa est, vicisse videntur. §. 5. Cum de multis causis a iudicem sententiis appellatum fuerit, singulae cautiones de singulis sententiis faciendae sunt; et in singulis cautionibus singulae poenae specialiter ab appellatoribus inserendae.

XXXIV. §. 1. Ista iam superius sub titulo de cautionibus et poenis appellationum interpretata est.

XXXV. §. 1. Siquando in causa capitali, similiter in causa status, id est ingenuitatis vel servitutis, appellatum fuerit, non per procuratores, sed ipsis praesentibus est agendum; quia nemo absens aut capite damnari potest aut sententiam servitutis excipere. §. 2. Quicumque non confidentia iustae causae, at causa afferendae morae, ne contra eum sententia proferatur, appellaverit, vel si de facto suo confessus, ne addicatur, appellare voluerit, huiusmodi appellationes non recipiuntur.

ipsius iudicis appellare non oportet; ideoque quod ita factum est arbitrio principis vindicatur.

TIT. XXXVI. POST PROVOCATIONEM QUID OBSERVANDUM SIT.

§. 1. Quoties possessor appellat, fructus medii temporis deponi convenit. quodsi petitor provocet, fructus in causa depositi esse non possunt, nec recte eorum nomine satisfactio postulatur. §. 2. Si propter

praedia urbana vel mancipia appelletur, pensiones eorum vel mercedes, vecturae etiam si de navi agatur, deponi solent.

TIT. XXXVII. DE MERITIS APPELLATIONUM.

§. 1. Omnimodo ponendum est, ut, quoties iniuste appellatio pronuntiatur, sumptus, quos dum sequetur adversarius impendit, reddere cogatur, non simpliciter sed quadruplos.

XXXVI. 1) S. *impensiones*.
XXXVII. 1) Cf. Ivois Decret. V. 285. et Gratian. c. 27. C. 2. qu. 6. 2) Ita codd. Cui. edd. Sch. H. Bi. — Sav. Goth. Bo. S. Ivo *puniendum*. Mon. *ponendum*. Grat. *puniendus*. Edd. Cuii. Genev. Ritt.

Au. ex Cui. con. *probandum*. 3) S. *requiritur*. Mon. Goth. *requeritur*. 4) Sch. con. *adversarium*. 5) Goth. S. *non simpliciter sed quadruplum*. Ritt. con. *non in s. sed in quadr.*

XXXVI. §. 1. Quoties post auditam causam iudici possessor appellat, fructus possessionis, de qua agitur, dum secundae audientiae eventus in dubio est, merito sequestrantur, nam si petitor appellaverit, hoc ab eo non potest postulari; quia non potest sequestrare quod non habet.

XXXVII. §. 1. Siquando cuiuscumque appellatio iniuste pronuntiatur, sumptus, quos dum sequeretur adversarium suum compulit sustinere, non in simpliciter, sed in quadruplum ei reformare cogatur.

C O R R I G E N D A.

In praefatione versu 13. aute *exprimere* inserte *litteris*. vv. 17. 18. *Lege desumpti, quotiens ... debent, apud Schult* etc. v. 36. *similem lege simile*. — In signorum explicatione pro Cui. 88. leg. Cui. 86. — Col. *58. v. 8. int. lege XXVIII. — Col. 63*. not. 12. adde *Bi*. — Col. 79*. v. 11. annot. post *edd.* adde *S*, et v. 12. adde: *Epitome Aegid. derelicto*. — Col. *80. v. 5. ad vocem *discretionem* annotandum est Cuiacium in libro Vesontino invenisse *discussionem*, sed emendasse *discretionem*. — Col. 81*. v. 7. annot. pro *certe leg. certo*. — Col. 83*. v. 7. *liberum esse leg. lib. est*. — Col. 85*. vv. 12... 15. deleantur asterisci. — Col. *98 v. 9. annot. pro *i. t. leg. int.* — Col. 99*. pro *moritur leg. moritur*. — Col. *104. v. 9. annot. pro *epitomia leg. epitomia*. *Ibid.* v. penult. post *quas* adde (*Sch. quas*) — Col. *128. v. 8. int. pro *dominum leg. dominium*. — Col. *138. v. 13. ad. v. *ideo* annota: *Bi. ideoque*. — *Ibid.* v. 7. int. pro *etiam leg. eam*. — Col. 157*. v. 3. annot. adde: *Hofacker con. coetu, concursu, turba seditionem*.

VARIETAS SCRIPTURAE

EX

PAULLI AVISIGOTTHIS EPITOMATI CODICIBUS.

COLLEGIT

GUSTAVUS HAENEL

IUR. UTR. D. ET IN UNIV. LITT. LIPS. ANTECESSOR.

PRÆFATIO.

Verenti mihi, ne essent qui huius appendicis rationem improbarent aut minus opportuno loco eam positam esse dicerent, hæc videbantur præmittenda esse. Ipse criticam Sententiarum editionem parare et omnia, quae in hanc rem collegissem, annotationi rite digesta inferre constitueram. Cuius consilii mei exsequendi amplissimam occasionem nactum me esse putabam, quum mihi a viris illustribus, qui nunc iuris anteiustiniani fontes Bonnae edunt, mandatum esset, ut et codicem Gregorianum, Hermogenianum Theodosianumque una cum extravagantibus constitutionibus, et Theodosii, Valentiniani reliquorumque imperatorum novellas constitutiones ad criticam rationem emendarem et supellectile e libris Mss. a me congesta instruerem.

Obtemperandum erat virorum clarissimorum voluntati et gratus animus ob munus honorificentissime mihi delatum significandus. Scribebam me istam provinciam suscepturum et praeterea Paullum, si videretur, editurum: sperabamque consilium meum iis probari. Sed aliter res cecidit. Nuntiatum mihi est clarissimum Arndtsium eundem laborem ante me suscepisse et iam eo perduxisse, ut ab incepto desistere sine magna et temporis et operae in eo positae iactura non posset. Recessi, quanquam invitus, a proposito, quum multas Paulli sententias codicum tantum ope corrigi atque emendari posse perspexissem.

Diu igitur mecum reputans, quid faciendum esset, tandem in appendicem apparatus meum referre decrevi. Id enim ab illustribus editoribus consilium initum est, ut optima quaeque ex prioribus editionibus, commentariis, codicibus inprimis collecta in illa editione reponantur. Quum igitur Paullum reliquis tenuiorem futurum esse intelligerem, ut institutam editionem, quantum possem, adiuverem et editoribus studium meum et voluntatem probarem, obtuli collectionem meam petitiue, ut Paulo adderetur. Hactenus de appendicis origine.

Sed etiam inter ipsum laborem impediēbar, quominus intelligentissimorum virorum consilium sequerer, qui non lectionis varietatem me conscribere, sed praestantissimam quamque lectionem seligere et annotatione critica explicare volebant. accopinanti enim mihi et iam in octavo primi libri titulo versanti, apparatus mole deterritus bibliopola duas ad summum plagulas appendici dari posse nuntiat, veritus ne pretium libri nimis augetur. Expostulanti mihi tres concessae sunt. Quid faceres? Fides data erat, neque bibliopolae, viro honestissimo, reniti volebam. Itaque mutato consilio in sola lectionis varietate annotanda me continui. Iudicari non poterant Sententiae, quae in compluribus codicibus, etiam primae classis, Interpretationis notam prae se ferunt, itemque Interpretationes, quae in iisdem codicibus Sententiarum locum obtinent; abstinendum erat omni iudicio, quanquam difficillimo, at gravissimo, de quarundam Sententiarum et Interpretationum integritate; denique alia omittenda erant, quae commemorare nunc supersedeo.

Ratio appendicis hæc est: selegi scripturas notatu dignas; omisi quae ad rem non facerent, quales sunt quae originem debent aut patriae vel domicilio librarii, aut seculo, quo codex scriptus est; quanquam

nonnunquam in locis corruptis, maxime in titulorum inscriptionibus; ab hac lege recedendum mihi esse putavi. Codicum in novissima editione adhibitorum rationem non habui nisi ubi minus accurate eos collatos esse aut cum nonnullis meis codicibus eandem scripturam exhibere animadvertissem. Consului editionem principem quum alias ob causas, tum etiam propter eius cum codice Sorbounensi convenientiam, quae tanta est, ut dubitari nullo modo possit, quin Bocharus ex hoc codice Paullum ediderit.

Poteram praeterea complura ex aliis editionibus, veluti a. 1607., addere, nisi fines appendicis prohibuissent*).

Sunt inter codices Breviarii Alariciani a me collatos permulti Legis Summam tantum exhibentes, quibus praetermissis reliquos XXXIII in usum vocavi et litteris distinxi. Priores XV ad eos pertinent, quos illustrissimus de Savigny primae classi codicum Breviarii Alariciani annumerari vult; XVIII posteriores secundae classis sunt. Nonnullis in locis codicis olim Sangermanensis, 366., nunc Regii Parisiensis, scripturam addidi**).

*) [Sed hoc exemplum ab ipso Arndtsio in edendo Paulo iam adhibitum fuisse signorum explicatio, quae libro praemissa est, aperte indicat. *Böcking.*]

***) [Haenelianam annotationem idem Arndtsius noster non solum ne operarum incuria macularetur curavit, sed varietate etiam scripturae codicis ms. olim Vratislaviensis, nunc Berolinensis bibl. univ. litt. intertextu locupletavit. Collationem autem huius codicis cum exemplari Arndtsiano diligentissime factam amicissimo meo Rudorffio debemus. *Idem.*]

SIGNORUM EXPLICATIO.

Cod. a	Codex Monacensis D. 2., olim Wurceburgensis.
b	Phillippicus 1761, olim Meermanianus 599.
c	Regius Parisiensis 4403.
d	— — — 4404.
e	— — — 4405.
f	— — — 4406.
g	Aurelianensis 207.
h	Lugdunensis 303.
i	Montispeulanus H. 84.
k	Bodleianus 3362, olim Seldeni 32.
l	Reginae Sueciae 1128.
m	Vaticano - Ottobonianus 2225.
n	Regius Parisiensis Suppl. Lat. 398, olim Sorbounensis 335.
o	Gothanus, form. maior. 84.
p	Basileensis C. III. 1.
q	Montispeulanus H. 136.
r	Regius Parisiensis 4403 ^a .
s	— — — Suppl. Lat. 65.
t	— — — 4408.
u	— — — 4409.
v	— — — 4410.
x	— — — 4411.
y	— — — 4412.
z	— — — 4413.
α	— — — 4414.
β	— — — 4415.
γ	Vaticanus 1023.
δ	— — — 1048.
ε	Ambrosianus Infer. Ord. C. 29.
ζ	Leidensis, olim Vossianus 47.
η	Kelleri Turicensis, olim Meermanianus 600.
θ	Bernensis 263.
μ	Savinianus.
π	Berolinensis bibl. univ. litterariae, olim Vratislaviensis.

De his libris consule Hauboldi opuscc. T. II. p. 897... 937. et Praef. p. LXXXIV... CLXVIII.

VARIETAS SCRIPTURAE EX PAULLI CODICIBUS.

LIB. I.

Pag. 4. Lib. I. Tit. I. annot. 1. c g i § Ex P. Sententiarum corpore ... pro redimendis etc. d pro reddendis. π ex corpore Sententiarum Pauli ... annecti in Th. ... redemendis etc. h Pauli sentent. ad filium liber primus cum interpretationibus additis. k Incipiunt cap. Lib. I. Pauli Institutionum. (seq. cap. index). Ex P. sententiarum corpore huic operi c. a. etc. p ... s β Pauli Sententiarum Lib. V. Primus. a Incipit Pauli Lib. Sententiarum Lib. V.

Lib. I. Tit. I. k om. Et Conventis §§. 1. 3. exstant in c g. §. 2. o solvitur. k om. licet pariat exceptionem. §. 3. g ex stipulatione peti potest. §. 5. De rebus ... possumus exstat in c g.; a b d i l n a β μ π non potest.

Tit. II. γ de Cognitoribus et procuratoribus. reliqui praeter o de Procuratoribus et cognitoribus. §. 1. a ... e g h i m n u t v e η μ π non posse. Plerique Femina ... prohibetur. e n Bo. Familia. a prohibebitur. §. 3. l Procurator villae fieri. a Procurator vero ille. §. 4. v β μ aut in domina. x aut dominis. d z γ π aut in domino. e n e aut in dominos. o aut domina. Bo. aut dominos. v β μ heredi aut in h. a et per heredem. o om. et et datur.

Tit. III. Rubricam om. n. §. 1. e n Bo. procuratio praesens praesenti. o praesentibus. t u η π in praesenti. q om. et. u in nudis. §. 2. o Procurator aut licentia ad. n Bo. Procuratori audientia ad omne. c v negotii ad res.

Tit. IV. §. 1. π alia. g egerit. o Quia n. a. gesserit. i rebus eis, pro quibus. π praesentare. b g p z debet. §. 2. o a β Tutor si p. f. t. in. η π duraverit. t neg. gest. a pupillo v. curatore. e om. actione. l o tenetur. §. 3. g om. quoque. c g m t x § cogitur. y cogatur. z et peculium eorum. m eorum hominum. o eorum numerum. c non desinet hoc. g non desinet hoc. γ non sit hoc. a b c e g x y a β bona fide. c e g x y iudices servare. α β iudices reservare. §. 4. e n om. quae. g om. suorum. i om. rebus; d § negotiorum gestorum cogitur reddere rationem. §. 5. e Bo. Filius filiae servus. μ (manu sec.) Filius filia. h l Filius filia sive servus a b h l n γ sive servus. g i k x y a β η ... π vel servus. Paene omnes gerant. β π patrem vel dominum pec. i m debetur. §. 6. a b h l q dominus, servus vel filius, filia. e n μ Bo. filiofiliaeve. μ (sec. man.) filio vel filiae. Paene omnes negotia aliena agenda. q genda. r om. agenda. r commiseriat. §. 7. a b e h l n Bo. ulla expectatione. Plerique administravit. § retinebitur. §. 8. d k t a β ζ μ quicumque tutor. γ om. curatorve. Omnes codd. esset, si pro. t om. pro tut. curatoreve et a curatoreve. η π pupilli ad utilitatem adm. r esset et se in rebus pupilli miscuerit, pro tutore etc. Paene omnes codd. ut Bo. administravit.

Tit. V. §. 1. π calumniator ... prodensque. ζ Calumniator est prudens, qui per. a b e h l n Bo. prudensque ipse fraude. c μ prudens, qui fraude. o prudensque qui fraude. §. 2. i o η π om. Et. π qualitate criminis. t η plectantur.

Tit. VI B. k De Restitutis. ζ De Integri restitutione. μ De Regis Institutis. §. 1. a b e h l n De his criminalibus. a ... e i ... o s v ... d ζ η § π de quibus. c e g i r Bo. refragari. a β refrinari. m iterari actio. n. p. k refricari non debet accusatio. η π refr. actio

n. p. § refr. causatio n. p. §. 2. a b intendet. m ab accusationibus. π ab hac acc. §. 3. c e Bo. iustus. c y η π discessit. ζ discesserit. g decessit. m adatetit vel intuitus recessit. k recesserit. i abiecere. π alio subicere. o η subiicere n. p. z obtinere n. p. y om. alius oblicere. r Crimen quod alius destituit ... oblicere proh.

Tit. VII. r De integri restitutionibus. §. 1. Complures codd. Integra restitutio, sicut infra integram restitutionem. §. 2. z esse noscuntur. π om. §§. 1. 2. §. 3. o Actio integri restitutione plus quam. e n Bo. cognita decernuntur. §. 4. cum interpr. deest omnibus praeter u et d; in p ab Amerbachio margini adscripta est ex A. E., i. e alio exemplari; interpretatio sola exstat in cod. Vat. Reg. Suec. 857. §. 5. z populi impetum liberaret. o mercedem impulsus metus attribuit. §. 6. d e h i l n o e y ... γ μ Bo. quicquid quaesierit, π acquaesierit. e n t y z ζ π Bo. adquiritur. §. 7. i Vis erit m. §. 8. d g Quicumque in. e Qui aliquem. a Quicumque domum. β Qui quam domum. α β manc. hoc. prom. β om. sibi et d promitteret. §. 9. d y ζ Quicumque ferro. i x Quisque ferro. μ Qui cum ferro. m om. quem. §. 10. r Qui quem in c. intrusit. ou carcere aliquem. z Quicumque in carcere aliquem. β e Quis quem in c. d. e n destruxit. l extorqueret et quicq. q extorqueret et quid ob. § aut aliquid ei extorq. γ ζ η π null. esse momenti.

Tit. VIII. a ... q t v ... z γ e ζ η μ π et Bo. malo. §. 1. lidem et s a om. malus. §. 1. q cum aliquid ag. §. 2. om. e n et Bo.; reliqui om. Si. a h i k o ... r t y ... γ η μ π Qui d. vel met. q om. ad alium. π transferit. β om. de vi. t et de dolo. a q actionem tenebit. u d § et Amerbach. in marg. p. doli (d et Amerb. dolo) actione tenebitur, qui dolum malum adhibuit, ut res ad alium transiret (Amerbach. transierit) et om. vv. uterque ... dolo.

Tit. IX. Complures et hic et in §. 1. viginti et quinque ann.; quae vv. codd. c g i k o desunt. §. 1. y om. Minor. c i z si aliquid flagitii. s om. quod ad. y y om. ad. Complures exspectet aut exspectat. o m et Bo. cohercionem exspectet. c g m expetit. π om. §. 1. m om. §§. 2 ... 5. — §. 2. e n om. non potest. e nisi tantum minor. §. 3. Omnes rem, quam. β comprobet. a b n v x y a om. in. γ om. frustra. π frustra restitui. §. 4. deest in k. u § Si minor maiori heres. Omnes existat, heres ex. §. 5. exc. in cod. k; o Minor qui se. i om. fideiussit vel. Bo. quae fideiussorem liberari sua fide promisit. §. 6. deest in m.; π prodensque. c e g n γ § minori succurratur. η om. consilio. η π minoribus succurratur. c e g i k n t u v z d § μ non succurratur. η π non succurratur. §. 7. exc. in cod. m.; a b restituet pretio. l restitutus et pretio. o restituatur pretio. n et Bo. restituit pretio. k l Fructus autem in. § manere. z § addunt In integrum restitutio plus, quam semel, non est decernenda. §. 8. i om. adversus. π distractionem. e l n Bo. obligaverit. z § om. ut. c g i m ut potuit. Bo. oportuit hac reddita re distractae. v y π sunt.

Tit. X. excepta rubrica abest a cod. π.; i habet De Plus Pet. istius. Bo. De Plus Petendo Imperatio. §. 1. a d g d § Causa cedimus. e n v Bo. Causam dicimus. i t Causa cavemus. z Causa caremus. o

Causa commodi (*man. sec. C. cedimus*). *z om.* aut qualitate... tempore. *g om.* repetendo. *d i k p t v z d d μ* petendo. *o* summa, si plus, quam damus, petimus, tempore repetendi a. t. qualitatem. *k* qualitate non eiusdem pretii, sed rem.

Tit. XI. vv. De Satis dando *exc. in cod. k; in cod. i, una cum vv.* quotiens... desideratur *et add.* Iste interpretatione non indigit, *praefiguntur Spho z. π om.* satisfando *et totam §. 1.* — *§. 1.* *z* satisfando. *α β* satisfando. *g om.* hereditas. *a b e* transferretur. *l m t u z a d d d* transferatur. *a b h m o a Bo.* post transferretur *add.* Interp. non eget, *et faciunt §. 2 ex vv.* Si petitor... possessor. *a i om.* possessio. *a b l o* remansit. *c i p u v d* remanebit. *§. 2. a b c e g i k l n p u x... β d μ π* Usufructuarius et de. *a... e g i l n p t... β μ π Bo. om. se.*

Tit. XII. Omnibus *exc. in c g s; s De Iudiciis.* *§§. 1. 2. om. π.* *§. 1.* *i* subscriptione. *c* Cornelli. *§. 2. exstat in o r z. z l s,* qui. *o r z* corruerit. *§. 3. c g* sciens *et om. non. z* teneatur. *s π* tenebitur. *§. 5. exc. in h n; x π* Praegnantibus mulieres. *β* nec condemnari. *§. 6. exstat in c g γ.* *§. 7. a b s* Qui in sua desp.

Tit. XIII. A. vv. De Iudicato *et §. 1. des. cod. m. §. 1. z om. se. z a* in iudicium. *π* in iudicio. *e n Bo.* aliquo modo. *a b e g i k l n o p r t u v y... β ε ζ μ* caverat. *η π* honoraverat. *k om.* pro quo caverat. *k y* a periculo. *η* pro quo honoravit a peculio. *π* honoraverit a peculo. *§. 2. h om.* familias. *§. 3. om. π; a... e g i k l m n t v y z γ μ Bo.* In eum, qui. *k* album curiae ras. *c g om.* mutaverit. *c g l n p v γ μ Bo.* edicendi gratia. *i* edendi gratia. *t y* eliciendi gratia. *k om.* prop. edic. *e i* turbaverat. *l* turba fecerat. *a... d g... m p t y z* puniuntur. *n o v μ* puniuntur. *§. 4. exc. in cod. k; o* Sed id. *g* ut mancipet aut tradat. *§. 5. e n Bo* suaserit Qui. *k* Qui fugam et furtum suaserit. *α β* furtum et mores. *§. 6. α β* tenetur.

Tit. XIII. B. Rubrica exstat in append. codd. c f g i et cod. Reg. Par. 4419. — Codd. c et 4419. Lib. I. Tit. VII. De hereditate... petetur. *f* Si her... petetur. *g.* Lib. I. Tit. VI. De hereditate. *i* ut petit. (*reliqua deleta sunt*). *§. 1. d t v y... β ζ μ* In petitionem. *k om.* mortis tempore. *n* tempore mortis. *g k* antea *et om.* aditam hereditatem. *n p u t e a. b e l n o p z η Bo.* antea de tali hereditate. *μ π* ante adita her. (*μ manu sec. ante de tali her.*) *a* antea de talia hereditate. *q* ante habita ex ea. *a b h i l m n p... s v x a β d μ Bo.* quaesita. *i om.* sunt *et inserit* Tit. XIV. De Via Publica. *§. 2. i π* Ista possessor. *a... d g... m q... a η... π* praesentia. *n o p μ* (*man. sec*) praesentiam. *π* quas de dolo... praestantur. *o inse-* rit ante *§. 3.* Alia. In priori libro theodosii similis lex querenda titulo secundo. *e* Interpr. Petitio hereditatis ipsius petitione repellitur. *§. 3. exstat in c g; c om. ex. g* consistat. *§. 4. om. π; k* litem defunctus. *§§. 8. 9. exstant in append. codd. c f g i m et Reg. Par. 4419; g* duplum e. aestimatione. *c f i m* coegetur. *g* institutione. *i* pater VIII. familias. *f* honestas colligi.

Tit. XIV. Huius *et sequentis tit. Sphi* in *cod. m* inverso ordine leguntur *et corrupte scriptae.* *π om.* publica. *§. 1. a b e k... n p... s u v y... d η μ Bo.* exaravit. *c g* exarabit. *Complures* monitionem. *o* ad monim. (*man. sec. minutionem*). *s d d om.* eius. *e p* compelletur. *γ y Bo.* compellatur.

Tit. XV. k z Si Quadrupes Fecerit Damnum. *η π* Si quadrupedes d. intulerint. *e n Bo.* Intulit. *Rubrica exc. in cod. s.* *§. 1. om. π; Plerique codd.* pauperi, pauperem, damnum vel, in domino. *c* aestimatio datur. *a b c e h l m n r om.* ut. *c g* aest. solvat. *c g o r* quadr. cedat. *a* quadr. qui dat. *b q* quid dat. *e n q.* tradat. *l om.* dedat. *c g* aut quod. *a b d e g i... n r v μ* Pesolania. *c γ* Persolania, *o* Pesolane. *z* physolania. *§. 2. π* quae. *a b h* populus. *c g i v x γ γ η μ* populo. *ζ d* populi transeuntis iter est. *a b h l p x a* interest. *e n Bo.* (*om vv. feram... est*) Quam si ligari praetor prohibet et ideo. *e n Bo.* ab ipso s. pr. eum. *π* propter ipsam. *a b e k n x γ Bo.* om. datum. *Omnes codd. sit. Bo.* admissi damni extra. *γ om.* extra ordinem. *d* si exinde h. *a... d g... l n o t... d η μ π om.* vel. f. laesus. *§. 3. e Bo.* Et qui. *k om.* aliam. *g om.* in se. *π om* quadrup. *q* alienam quadr.

Tit. XVI. §. 1. a c d e g k m o q r v... γ ε ζ η π decit v. amovit. *b l n p s Bo.* adiecit v. amovit.

Tit. XVII. §. 1. om. π; Plerique constanter admississe, admittuntur. *g* Unanimiter actum. *§. 2. o* deducendae. *a b e l Bo.* b actio missa. *c d g i n t v γ a β γ ε π* actio omissa. *η* actio emissa. *k* intermissa. *a b e i l n v β η* intercedit. *g* interdictum. *v γ η* interceditur. *π* intercedetur.

Tit. XVIII. e Familia herciscundae. *π* familia herciscunde. *Plerique* De familie herciscundae. *c f in* append. VIII de Familie herciscunde. *g in* append. Tit. VIII. De Familia herciscunda. *Praeter rubr. totus titulus deest cod. π.* *§. 1. m* partitur. *§. 2... 5. exstant in append. codd. c f g i m et Reg. Par. 4419; g m* inde cognoscere. *m* et celebrata divis. *c g m* 4419 in semel. *f* hi semel. *§. 3. g m om.* ex. *f* accipiet. *c* accipit. *c f i m* ut ipsa. *g* aut ipsa. *Cod. 4419.* ut ipsum aut existimationem. *f* sed dividi possunt. *g m* possit. *§. 4. c g i m* est, qui non utiliter. *Codd. f. 4419.* est, qui non utilitate. *§. 5. Cod. 4419. om.* omnes. *f* dividendo in iudicio. *c* in iudicio.

Tit. XIX. k Quomodo. *i v* infatigationem. *m* infatigationem. *i π* duplicentur. *o* duplentur. *§. 1. om. π; a... e g k l n o v z μ Bo.* iniuriarum. *o* Equalie. *c om. a e t* deceptus est. *μ* receptus. *§. 2. π* quae pro inf. *n y η π Bo.* per pactum (*π* pactum i. e. per actum) finiri non possunt. *γ* pacto definiti non possunt. *g* facti dici non p. *r* per pactum dec. n. p.

Tit. XX. §. 1. om. π; o om. inter. *a b l* solvendo species licet. *e* solvendus species licet. *o* solvendi specie sing. *c* solvendus sit. *r* solvendum. *n* Inter fideiussorem ex dicto p. si solvendus species. *Bo.* Inter fideiussorem... sit sponsor licet. *e l m n o v μ* dividitur.

Tit. XXI. k om. Et lugendis. *§. 1. q* Ubi cursum. *Omnes praeter l om.* ruinae; *c om.* redditis *et q* transferri. *Prope omnes codd. et Bo.* locum transferri p. *§. 2. a b e l n o r z β* in civitate. *a b n Bo.* funestentur et sacra. *t* civitates. Qui, *om. et. a b n o Bo.* contra eas. *π* contra eam. *t z* fecerint... puniantur. *q* fecerint... puniuntur. *π* puniuntur. *o u* puniatur. *l* punietur. *§. 10. in omnibus codd. legitur post §. 15; e sep.,* qui in. *ζ* accipere id ab herede. *μ* id ab herede recipere. *§. 14 Omnes om.* purpura. *§. 15. o p* deducetur. *k Q.* in. f. er., si aes alienum est, p. l. solvitur.

LIB. II.

Tit. I. a b c g i o α ε d π Bo. Et De Iureiurando. *In cod. k exc. rubrica.* *§. 1. π om.* *§. 1. a* defecerat. *o om.* et post enim. *§. 2. Complures et hic et in seqq. tit.* differre, differat pro deferre, deferat etc. *c* competet. *h* competat. *§. 3. k m z*

vellet. *μ* vellit. *e n* remisit. *k om.* et h. l. app. *§. 4. z* heres de his, cum. *Complures* cum quo tractum *k* Heredi e. c. q. c. e. dari actio de iureiurando non potest, q. c. i. potuit. *§. 5. a... d g i l m o p t... π* Ei qui debito. *e n Bo.* Ei que de debito. *h*

Si qui de debito. *k* Is, qui d. *g* doceretur. *o* dicitur. *π* conf. est doc. *Plerique* actio creditor. *q* *β* om. creditor. *β* ratio non d. *k* om. ex ea ... sed.

Tit. II. §. 1. *e n* om. Lucius. *d* Lucitius. *k* *v* socius Titius. *μ* licit iustitius. *π*, om. §. 1.

Tit. III. §. 1. *Hic tit. exstat etiam in cod. Reg. Par.* 7710. *deest in π.* *g* respondeat. *et om.* velut. *d* om. ad ... respondet. *Bo.* Stipulatio e. v., ad quem *q.* c. i. respondet, conceptio, velut. *a b c g i k l o p t v z μ om s* *Bo.* om. et. *a* etiam pure.

Tit. IV. *Nonnulli* De Commendato, *et infra* commendatam, commendati. *μ π* Et De Dep. *k om.* et dep. fiduciae. *r om.* pign. fiduciae. *δ om.* fiduciae. *c z δ β ζ* fiduciae, *o* Pignoris fiduciae. §. 1. *g* o alia ratione. *k* Quicquid in r. commodatum est et ad morbum vel aliud impensum est, a. d. r. p. §. 2. *om k m;* *r om.* forte. *a b h o* cum possit, qui commod. *e n* possit quis commod. *c i l p t u η μ π Bo.* possit rem. *a b e h l n s Bo.* om. praetulit. *o* pertulit. *x* retulit. §. 3. *om. π;* *Plerique* Servus vel alias eus si; *sed Bo.* Servus vel ancilla, si pro operis locati sint et secus a l. *o* De instrumento, qui vendiderit servus vel alias equus. *l* Servus vel si alias ecus, si. *Prope omnes* vel in aliam. *k om.* a latronibus vel et in aliam causam. *b e n Bo.* et custodiarum, o custodiarum vel *Bo.* commoditate. *x om* custodia. ... est. *p* restituenda est. §. 4. *α β* aestimandam *k me* adferas. *μ* deferas. *Complures* ea quae peric. ... tu defendenda proq. *g om* si tu etc. *In cod k exc.* periculo erit. *Omnes* perit.

Tit. V. *q* D. P. et de Reputando. §. 1. *π loco* huius §. *repetit tit. IV.* §. 2; *z* Creditor, si sine conditione simpliciter. *k om.* simpliciter. *n Bo.* dispositum. *b om.* debitori suo. *i* pignus absolvat. *k* pignus recipiat. §. 2. *om. π;* *Prope omnes* quae pignoris (aut pignoris) data. *k* quae loco pignoris. *k om.* pignoris iure. *a b e h n o* iure retinetur. *d* iure continentur. *v β γ μ* tenentur. §. 3. *d v* Comparatio debiti. *l* dispari ad legem mittitur. *k om.* pecuniam debeas. *k* licet enim ex. *Idem om.* debes ... cadis. *a* ded. debitum. *b ... e g h i l ... p v y ... γ η μ π* debuit, *z* debeat, *a ... e g h i l ... p v y ... γ η μ π Bo.* petat, *a ... e g h l n p v z α γ μ Bo.* cadit. *i η* cadat. *o γ β* cadet. *π* cedat. *m* causa det. *t* causa perit.

Tit. VI. *a b d g i n p q r t y ... e δ* De E. Et Institoribus. *c e o μ π* De E. et Institoribus. *x* De Exactoribus et Institoribus. *Bo.* De c. et institoribus. §. 1. *b h q* Si filiusf. vol. *β* Filiusf. qui vol. ... exercet. *Prope omnes* in solido, *sed β* in solo. *i v δ η θ μ* (man. sec. ob ea) ab ea. *a b* obeat. *b e h l n o s u δ θ* receperat. *g k* recepit. *Complures* obligatur.

Tit VII. *k* Ad L. R. levandae commercium factum. *η π* Ad L. R. idest (*π* idem) de nauticis. §. 1. *q* Si levandae. *a b c g l n s u v y ... β ε ... π* iactus commercium. *reliqui* iact. cum *m.* *a b g n o p q α β ε* factum est. *k* factum et om. est. *r* factum (om est.) in tributione omnium. *η π* factum (*π* fastum), idem de nauticis, est. *e n* in retributione. *r s v y z η π* in tribulatione. *Prope omnes* sarciantur. *ζ* institutionis arceantur. §. 2. *in codd. posita est post §. 3.* *p* lactura n. *m* aliorum per ordinationem. *q* aliorum peregrinationem. *r* per oneratores. *s η π* per ordinatores. *k* aliorum commertii. *Complures* quoque eius, *o* quoque e. h. r. *x om.* quoque. *e Bo.* quoque eius a rei rat. §. 3. *r* Arbore v. n. *k* temp. oppressa v. ad tributionem. *a b e l s* retineantur. *m* non generentur. *o* teneantur. *e x μ Bo.* ruentibus, *k* navis salvetur. *m* naves salvae sint. *n Bo.* n. salvasset. §. 4. *Complures codd. et Bo.* transiectae ... amissae ... suut r. c. *δ* in contributione, *alii* in tribulatione, *k* perdita v. conservata. *u* conservatis mer-

cibus. §. 5. *exc. in d;* *n* Celatio. *t* Consolatio. *Complures* intrubulationis, *y* retributionis. *a b c e g i n o u x ... β η π Bo.* obiectum. *l m* subiectum.

Tit. VIII. *a ... e g ... l o p t ... γ α ... π* ponunt rubricam post §. 1. *In codd. m n q r s exc. rubrica* De Institoribus *o β ζ μ* De Institoribus. §. 1. *q* Si commoda, *d v η* sentiemus. *π* exacto. *b c g z α β π Bo.* propositi. *i* propositi tutoris. *o* exacti propositi institutoris. *Complures* institutoris. *π* sentimus. et ideo. *Prope omnes* in eum, qui. *g* sive f. sive f. *k a* vel f. velf. *Nonnulli codd.* vel ancillam. *o q z* ancillas. *a b* pr. negotii. *n r α β* proposuit negotio *d g i k t v e ε ζ η π* negotio. §. 2. *z add. rubricam.* VII. Si cognoscitur, si quid dampni per intactum accesserit. *o* pecuniam fenerando. *α β* agrisque colendis. *β om.* condendis. *m* cum illo contributum est. ... servus aut liber sit. §. 3. *e n Bo.* Quod si cum. *z β* officiis. *a b d ... g l n v α β η μ π om.* vel. *a b c* magistris vel institoribus. *d e h i k m ... p v y ... β η μ* magistris vel institoribus. *π* magistris vel institoribus. *a b e g i ... m t v x β η μ π* datur.

Tit. IX. §. 1. *om. π;* *Nonnulli* accepta pecunia ... colendum ... fulciendum; *alii et Bo.* putat. *b h Bo.* om. vel dominum. *k* dominum vel patrem. *k om.* si ... sit. *g om.* obligat. *e l o Bo.* data est.

Tit. X. *g π* De S. Machedoniano. *u om.* Mac. §. 1. *om. π;* *a b l* Qui filiusf. *b e* interdicta. *e z a β* credit. *k om.* crediderit ... patre. *α β om.* cum eo.

Tit. XI. *e n* Velianum. *π* Velaino. *c g k* De Scto Veleiano. §. 1. *om. π;* *o om.* in. *m p* in o. *g.* caularum et o. intercedere, id est fidem suam imponere vetantur, *o* neg. vel obl. *e h n* obligatione.

§. 2. *k* indemnitatem, id est fideiussionem promisit.

Tit. XII. §. 5. *om. π;* *p* si sacellum (man. sec. sacculum). *μ om.* signatum (man. sec. add. signatum). *e n Bo.* fuerat. *o* fuerit. *c g* contractavit. *k* Si ... deposuero et ipse, apud quem deposuero, me i., quod deposuero, contr. ... actio in e. c. §. 7. *om. π;* *k* fructus ex mora, *d v μ* (man. sec. ex mora) depositi extra fructus, *a b h i l o* ut u. ... postulerentur. *Bo.* aut ... postulerentur. §. 12. *exc. in p. Complures et Bo.* compensationis; *alii om.* est post reddenda. *Bo.* In c. enim dep.

Tit. XIII. *Rubricam omnes post §. 5. habent.* §. 1. *om. π;* *μ* Debitor si d. fidutiis. *a b d e i n o v y z γ μ Bo.* habeat. *k* de eo, quod superfuerit, habeat. §. 2. *e n Bo.* creditor rem per. *v μ* adquisivit. §. 3. *d v μ om.* Debitor. *Plerique* vendere fiduciam n. p. *Plerique* sed alii, *α β* de aliis. *n Bo.* om. ita post atque. *δ* atq. rem mancipatam. *Bo.* atque re mancipata. *c d h p t u y δ θ om.* rem post sibi. *e n Bo.* praestat. *z* praestitisset. *k om.* atque ... praestet. §. 4. *k* invito creditore. *π* invito debitori creditor. *c g* ideo quarta quae lui. *v z μ* quando quae plus p. *u* quandoque solvi pot. *β η* quandoque volvi p. *e om.* lui. *z π* fiducia. §. 5. *y om.* si inter. *δ* fiducialiter. *α β* debitore debitum, creditor. *o* pot., sed distr. *δ* pot. etsi distr. *g om.* potest. *a b e h i k l n o z θ μ π* enim in tall. *d om.* actio. *a b e l n* acceptio nasci p. *m om.* et distrahere ... n. potest. §. 6. *a b l* Si cred., qui fiduciae. *k α β om.* rem. *d* rem fiducia data. *a b e l n Bo.* locaverit et om. heredes. *c* compellit. *g* compellitur. *k* adv. o. a. f. debet competere heredes. §. 7. *d y* ab ea. *n o v Bo.* ob eam recuperandam. *μ* ob eam rem comperandam. *a b c d g h n o t u v α β π* quod impedit. *o* in iudicio. *k* Si. c. fiduciarum rem meliorem f., habeat recuperandi iudicium et debitorem obv. *o* obnixum. §. 8. *a b e n t α om.* priorum. *a b c e g h l m n o t β* obligatam pecuniam. *i p u v y z β γ δ η ... π* obligata pecunia. *d o t v z α β θ μ a* quo *l* quod. *Complures* in eo. *c o u* transfertur. *l om* et.

§ prior sit. §. 9. *Plerique tempore servitutis, et convenire.*

Tit. XIV. §. 1. *om. π.*; *a b e n o* ex nudorum pacto in cives. *l Bo.* ex nudo p. in c. §. 2. *v a* Usura, e centesimas. *a b e n v a* solutam. *v a* minuit. *c π* minuuntur. *π* peti. *o* rep. non possunt. §. 3. *k* om. §§. 3...10. *n Bo.* om. navis. §. 4. *a b d q y* Si qui. *v z* Qui. §. 5. *π om.* §§. 5. 6. *x* debitori. §. 6. *p* (in marg.) pupillorum. *q y z γ* habeat. *β ε θ μ* habebant. *a... e l m n q v x z ε η μ* *Bo.* cui p. collocentur. *g δ* cuius p. collocentur. *s* cum p. c. *u μ* (man. sec.) cui pecuniae collocentur. *γ* cui pecunia collocetur. *o* pec. non collocentur. *t δ θ* deputanda est. *ζ* provincia reponenda est.

Tit. XV. *e et Bo.* om. rubricam. *π* nil nisi rubr. habet. §. 1. *om. g.*; *a b l o* inanis rei actionem. *e n* rei iactionem, *i* inanem reiectionem. *v* inanis reiectiones. *π* (manu sec.) actionē. *e n Bo.* integram a. causam. *a b e l n p* negotium. §. 2. *g u θ om.* mandato tuo. *Complures* tibi aliquid et competet. *ζ om.* mihi. *k* mihi actio. *a b e g h i n... u x y α δ... μ* sed usur. *k* usuras accipere possum. §. 3. *d* Cepto pretio *v μ* Accepto pretio. *a b e i l i* si maioris. *b e g h n o p r u v z γ δ η θ om.* enim.

Tit. XVI. *n om.* rubricam. *ζ* Praepositio. §. 1. *exstat etiam in cod. Par.* 448a. *u* Sicut et l. *a b e k l n p q r y ε ζ Bo.* om. et. *m* socios communes dividatur. *a e l* socii de fraude. *t* nisi quicquid. *γ y ε η* fraude praesumpsit. *π* fr. praesumpsit.

Tit. XVII. *In cod g exc.* et hic et sequens titulus. §. 1. *om. π.*; *a b c e h l m n t u v z θ μ* vendidit. *a b d l* alter. *θ* pretium acceptum a. mandat obnoxium... poterit obl. §. 2. *o* trad. vindicatur (man. sec. evincatur). *Nonnulli* tantum... quantum. *t v* tradita evincatur. *π* tradita evincatur. §. 3. *Nonnulli* duplitiis, alii duplatenus obligetur. §. 4. *a b c h k l z ε* hoc loco interponunt rubricam XVIII. *Tit. De Modo.* *d e i m n q r v x α β δ η... π* XVIII. *De Modo*, id est de spatio. *t y γ* XVIII. *De Domo*, id est de spatio. *ζ* XVIII. *De Domo.* s XVIII. *Quod commodo.* u XVIII. *De Modo* id est de Pacto. *b* si quid. *c e h i m... q s z θ ε θ* de modo, id est de spatio. *k* Distractor fundi de modo, id est de spatio, si mentiatnr. *a i y γ ζ* de domo, id est de spatio. *r* de momenti actor in d. *a b Bo.* est, id est de spatio iudicis. §. 6. *d* Si vitlii servum. *e* Si unum servum q. p. vendiderit. *c* Si s. q. aut plures vendiderit. *n* Si vinum s. pluresve vendiderit. *q* Si s. q. vendiderit. *x ζ* Sicut s, qui pl. vendiderit. *v x z* vendiderit. *a b e h... n p q r v... z γ μ* vel de peculio. *ζ* peculium eius ment. *a b e n* actionem. *c d e v μ* convencitur. *k* est venditor conventus. *i o* valuisse. *t* convaluisse. *e n Bo.* compellitur. *d* compellentur. *e n r μ Bo.* cum reddere. *t x y z* cum redebere. *t* cum debere. §. 7. *d v* etsi. *Omnes* pars pretii numerata sit. *Bo.* sit ei. *k om.* et post sit. *a b d e h i k m n q v y δ η θ* operae eius. *π* operae. *c o u* opera eius. *s α β η* pertinet. §. 8. *om. π.*; *e n* postea id est ex c. lucrativus factus es. *c* functus es. *c e n y z μ Bo.* competit. *a... e i n o v μ om.* ad. *e n* actionem. *k* ex emto actio. §. 9. *θ* Post. verotraditam. *c d e n o v β* neque v. neque emere p. aut nec e. nec v. p. ut *Bo.* *ζ* neque emere potest n. v. p. *x om.* neque vendere. *k* furiosus neutrum potest. §. 11. *a b* Servus bonus c. *α β* si v. v. fuerit. *k* su. cooperatus, si ex vero v. f. *a b c h l s v x α β ζ π Bo.* om. et. *a b h* in fugam. *c e n o p* in fuga. *c k m t* cogitur. *u α β* cogatur. §. 13. *q* deficeret. *a ζ* servo responsioe reddendum est. *k om.* pro domino aut. *a... e h i l... p s z α η π* in domino. §. 14. *a... e h... p t u v y z γ δ η θ* obligatio. *π* oblegatio. *a b c e h i l n o* (man. sec. desideratur) demonstratur. *d i k m t θ* si quoquo modo. *v om.* modo. *q* c. est et a quo modo. *a... e h... p t v y z δ η π* modo voluntas. §. 16.

c om. eius. *g om.* non. *k om.* non... oba. *a... e h i l o t v z α β γ η π* non enim in.

Tit. XVIII. *Codd. Brev. Alar.* Tit. XIX. §. 1. *In cod. π* delectum est qui et dein legitur habens. *m* et peiorem cum. *b h s t* periurare. *r om.* cum. *β* et meliorare eum et peiorare f. p. *k* meliorare p. *ζ* meliorare f. p. *b e l n* locant. §. 2. *a b e n o p μ* deteriores. *γ* atque ei ideo. *a b* culturae. *c d e h m o r s t v y δ η θ μ* culturae n. exercitatae, *π* cultore n. exercitate. *k om.* et... exerc. *q* aedificio iam non refectorum. *π om.* et. *a b i p q v y ζ μ π* culpam. *δ* culpa pro arb. *v* domini non ad conductorem. *Complures* sarcire. *k a. c.* domino s. p.

Tit. XIX. *Codd. Brev. Alar.* Tit. XX. §. 1. *g* contrahuntur. §. 2. *exc. in g.* *k om.* iure. *o y* non solvantur. *a... e h i k m n p t u y z γ δ η... π* contemplatione (*k t u* contemplationem) commoda (*v* commodo) praefertunt (*i* proferuntur). §. 6. *ζ om.* contubernium potest. *μ* contubernio (man. sec. contubernium). §. 7. *m om.* furore non tollitur. *r* tollitur. *k* neq. furiosi, n. furiosae matr. furore tollitur, si ante matrimonium sani postea iusanierint. *In cod. d inde a §. 7. usque ad tit. de Legatis III.* 6. §. 45. *de sunt omnia.* *Exc. enim Quat. XXIII.* §. 8. *k* Vir... potest, per amicos domum ductam; absens nubere uxori n. p. §. 9. *c e g h n o r s t z η... π* qui ad n. *e n d* patronae ux. *k* patronae vel patroni filiae. *β* filiaeque patronae. *Nonnulli* cohercere.

Tit. XX. *Codd. Brev. Alar.* Tit. XXI. §. 1. *g* Quo tempore. *a b c l p* delecto. *e g n u η μ π* delecto. *o* delectu. *z* sub delectu. *v* sole delecto. *θ* sola delectione. *Bo.* concubinae ab uxoribus sola delectione separantur.

Tit. XXI. B. *Codd. Tit. XXII.* §. 1. *a b l* Dos aut accedit. *h* aut cedit. *η* ideo aut aute. *l om.* vel ante... sed. §. 2. *k* Lege enim Iulia. *π* cavetur de adulteriis.

Tit. XXII. *Codd. Tit. XXIII.* *k* De... Et Mulierem. §. 1. *η π* percepto. *k* marito cedet etiam post nuptias anni. *o* quod factum. §. 2. *r* debetur, ut ex stipulatione. *k* debet et ex. *c ζ om.* ex. *π* exstipulatio... potest.

Tit. XXIII. *Codd. Tit. XXIV.* §. 1. *c* impendente morte. *e n om.* est. *g* sit, sicut est. §. 2. *a b h l* Manumissionis cuique int. *c g* percepta. *b c e g h i l m n t u v y z θ μ π* et *Bo.* velut certe. *η π om.* ex hac. *a b c η* prohibetur. §. 3. *k* nec per se nec per iut. *u θ* donatio hac lege permittitur fieri posse. §. 5. *β η* antecedente. *i k om.* id... est; *k* res penes. *γ y* est haec don. *t π* remaneat. *u* maneat. §. 6. *v μ* quodcumque... mortis sec. *k* Quaecumque. *e n η Bo.* convalescet. *π* convalescet. *l* convalescat. *β* convalescit coniugia.

Tit. XXIV. *Codd. Tit. XXV.* *k om.* §§. 1. 2. §. 1. *π* manum. fuerit. *a b c g l o... v y... γ ε ζ η μ π* parit, id enim favor libertatis extorsit. *e h i m n x θ θ* parit... exposcit. §. 2. *exc. in m.*; *η om.* Si libera... liberum parit. §. 3. *e n Bo.* conceperit et pepererit et... ancilla conceperit, l. p. *k om.* pepererit. *ζ* ancilla facta fuerit, l. p. *s om.* facta. *k om.* liberum parit. *t* parit. *e π om.* libertati. *e* deesse. *π* esse. *a b c e h i l n... ζ μ π Bo.* non enim n. *a b c e g... l n... ζ μ Bo.* om. etiam. §. 4. *t z* Si ex ea. *z* fideicommissa. *a b Bo.* om. post; *reliqui habent* per, praeter *c g l v*, qui mora libertatis facta. *Bo* mora facta libertati. *μ* per moram libertatis facta. *et n* facta. *o* nascantur. §. 5. *π* facto divortio. *o om.* observandumque. *k* ad inspiciendum ventrem. *e n* mittantur. *Omnes* hi partum. *g k θ* mittat. *i k m y η θ π* quo misso. *l p v y μ* quo omisso. *t* quo amisso. *a b c o* omisso (*o* man. sec. quibus omisis) *g* omisso partu. *h* aut omisso partu. *q* quo misum. *z* quod amissum. *α β* quod misso parto. *u δ* qui missus. *g om.* omnimodo.

el n o p v y z a η μ π omnimodis. Bo. omnimode. en o p u δ φ cogantur. α β conetur. §. 6. a b c e i k n o p u v y z α β η... π et Bo. mulier esse. v μ (man. sec. denunt.) nuntiaverit. k om. ventris. c g ventris sui m. v μ ventri. o y amisit. π amiserint. l om. non. o u φ non habere. o (man. sec.) t y η π (man. sec.) n. valere. e h n Bo. om. ceterum. μ certum. k om. ceterum... non debet. m om. matris... non debet. a b c e g h l n o δ φ μ (man. sec.) Bo. suo patri. i μ suos p. h l hoc esse n. debet. u δ φ non poterit. §. 7. Nonnulli et Bo. om. se a b g... m o... a γ μ π neget. ζ pr. se neget p. s om. negat. π permittetur. q aut ventri. Complures dari. i om. dare. §. 8. π om. et. ζ η μ et cum max. k earumdem nuntiaverit. Complures pro viro. b t z a habeatur. o β hab. p. v. v habitum.

Tit. XXV. in codd. Brev. Tit. XXVI. k Quomodo... efficiantur. §. 1. b l p r u x ζ n desinet. y om. desinit habere. π om. habere. r patrimonio pro potestate. a e g k l o p r s v... γ ζ η μ π Bo. om. vero. Complures in potestate. Nonnulli recepit, alii recipiat aut recipiet. k om. ac... sit. i om. sit. η captus est. t y γ ε π capiatur. §. 2. exstat in c g i k m o... r t... n. — e g p δ μ (man. sec.) emancipationes. o Sing. et m. r α β om. vel, et v η vel iisdem. η om. vel post die. — §. 3. η em. enim die. §. 4. c g possunt. §. 5. Paene omnes Fil. i. e. n. c. a b l x β π cogetur μ (man. sec.) Filius vel filia... coguntur. φ Filiosfamilias invitos emancipare non potest.

Tit. XXVI. in codd. Brev. Tit. XXVII. §. 7. Omnes Brev. codd. Inventam in a. uxorem m. i. demum o. p. si adulterum d. s. d.; sed o μ in adulterium, et x α β e ζ Bo. si adulterium. q deprahendit. r om. domi suae. ζ domini sui. §. 8. k Eo qui. n v Cum qui. d om. non. a b g i l m o... s u... y α β dimisit. §. 14. exstat in exemplo editionis Cod. Theod. a. 1566., quod servatur in Regia Bibl. Par. (F. 6. Cf. Hauboldi opusce. T. II. p. 915. sq.), in quo ita legitur: Ex Paulli Lib. Sent. Tit. XXXVII. Lege Julia adulterii... dimidiam partem bonorum etc. §. 17. a b c e g i x y z β δ ε φ μ inpartiri. π inptiri. k inpedire.

Tit. XXVII. in codd. Brev. Tit. XXVIII. k De Accusationibus Tutorum. μ De Excusatione Tutorum. §. 1. μ quae (man. sec. quas). c g quas qui. φ Quicumque cum patre. a b cum patrem defunctorum. e h l m n o t s u v x δ η φ μ π cum patre defunctorum. g c. p. defuncti. c cum patre defuncto. z excusent. φ h aut illis excusant. π a pupillis exc. b e g... n u z δ μ p p u l l i s committatur. c φ pupillos committatur. q π pupillis committatur. v pupillus mittatur. §. 2. u δ Ad causam eius. π om. eius. r om. vocari. φ invitos vocare n p.

Tit. XXVIII in codd. Brev. Tit. XXIX. k l om. Nominandis. ε De Pecoribus nom §. 1. om a.; e Non recte potior est nominare qui. m Non rite potiore. n Bo. Non recte potior est venditor nominatim. y Non r. petitorum. η Non recte priorem. c o η π nominatim. k caus. non expressit nominandi potioris. q s y γ e η π expressit. ζ expresserint §. 2. k Potior eligendus est non s. g. g. sed s. r. f.

Tit. XXIX. in codd. Brev. Tit. XXX. n om. rubr.; c g p u nominari. z φ possunt. a b e l n o s Q. potior nominari u. possit. k om. nominare n. p. y Qui petitores. §. 1. k om. dicatur. g iudicatur. u exc fidem pot a b sed iungi. o in fia. praestet. (man. sec. potest).

Tit. XXX. in codd. Brev. Tit. XXXI., exc. in k; e l n v u Ad Rationem D. S. §. 1. r Adiungi dolo t. c detectum... conveniatur, quam. y Dolo auctoris c. ζ om. curatoris. ζ in duplo. a c g i v δ ζ η μ π condemnati r inveniatur. α inveniuntur. i quas. q α β η quia r μ (man. sec.) quam. a b c e g i m

n r v y z α μ (man. sec.) π et Bo. minores. x η μ minoris. g η fraude. α η noluerunt. o r s z ζ voluerint. t voluerit.

Tit. XXXI. in codd. Brev. Alar. Tit. XXXII. s De furtis, etiam qui servum iam furem emerit. §§. 1. 2. usque ad v. oblatis exc. in m. §. 1. k x η Fur e., q. r. a. d. m. c. π al. rem doio m. v μ Fures, qui... contractant (μ man. sec. Fur est... contractat). §. 2. v et oblegati. ζ et ablatis. c m o p post oblatis inserunt Intp non eget aut Sent. g v z η μ inserunt Int. o om. fur. q huius loci. ζ om. eius. a b c s unde quis. v a unde qui. i om. quid. s sustulerit. t om. et qui... d. est. r om. est. d est. et qui anteq. k om. vel anteq... perveniret. r om. est. γ comprehensus est. q v β μ quod dest. z quod existimaverat. Bo. quem aestimaverat. o x pervenerat. s z pervenire. β ζ pervenerit. b i o p r s x y z γ post pervenirent Int. non eget aut Sent. h u δ Int. ζ om. fur. s om. qui. s t e ζ negare. §. 3. g r Conceptione is. e om. actione. p Conc. a. ostenditur. ap. g om. is. s om. et inventum. a b c h l m p x... y μ post inv. est inserunt Interp. non eget aut Sent. n r δ inser. Int. n s Oblatione is. ζ Ablatis act. i om. is. t furt. ab alio obt. u... β μ (man. sec. ne apud se) ne a se. u Concepti a is t., qui rem furtivam alii obtulit ne a se inventiretur. Sent. Oblatis actione his tenetur, apud q. f. q. et l. est. §. 4. exc. in k. Paene omnes codd. et Bo. cui interest... perisse. d Furti actio ita agere, cui. g u om. non. §. 5. a c Conceptis his. q om. Concepti... invenit. v om. Qui rem... potest. r concepit et retinuit. k qui rem accepit. a b c g o t x... y e η post invenit habent Int. non eget aut Sent. Nonnulli om. is. β om. et inv. est. i Conc. is a p., cui interest, rem non perisse. Sent. Oblatis... potest, qui rem concepit et invenit. μ Concepti oblatis his agere is potest, qui rem concepit et invenit, poenis... est. Vv. oblatis his, concepta et inventa est inducta sunt man. sec.; eadem add vv is et qui... invenit. §. 6. r om. furti et et oblatis. k Manifesti et aliorum heredi. §. 7. c g k m y... y η φ π Serv. si f. l. z Serv. si f. fecerint... dederint. k om. sui. k paratus sit, u sarcire posse sit. d φ sarcire possit p. i sarcire separatus. Bo. d. sit s. p. e n noxae tradi p. o μ noxae dari p. §. 8. c om. fuerit. Permulti codd. et Bo. manum. sit. a b c e g... l n o p t u v y... y μ π manumissore. k vel alienatore agi. h om. vel emptore. i noxia. Nonnulli om. enim. §. 9. μ Filius sive filias si... fecerint et d. emane. (man. sec. emancipantur). e n Bo. Filius aut filia. Nonnulli mancipetur. i l emancipatur. k u emancipatus fuerit. q actio non vindatur. k om. caput. y qui in o n. c. sequatur. §. 10. γ z ζ cuius ope. Paene omnes ut Bo. tenetur. e teneatur. §. 12. i om. rapuit et. l placet. §. 13. r actio manifesti. a b c e g h i n p q u x α β δ η φ π Bo. quadrupli poenam. v y praeter capitale est poenam ipsius. Complures conditionis. π ins. Int. §. 14. a b e g h i n o p q r... δ φ μ π Furti concepti actio l Furti conceptio. o restituito. α β rei redibitio. k Furti concepti actio triplex est et rei sublatae repetitio §. 15. q y ζ F. quoque g. β om. famosus... stabulo. §. 16. exc. in k; r α μ Quicumque. t Q. genera in e. β in causa, pena vel. a b et alii meritorio aut meritorio s. diversario parierint aut paruerint a perierit. π inmeritis stabulo diversorio deperierint. §. 19. e n Res p. data. v om. si. Nonnulli admiserit. g om. suo nomine. l om. potest. k Rem... quam etsi creditor subripuerit, debitor prosequi potest. §. 20. n et Bo. de hac re. μ (man. sec.) quae a filio vel filia vel a servo. o qua. z obrepta est. e n α om. ei. y deferre. Vv. Interest... convenitur in cod. o novam efficiunt sententiam; idem quae de. §. 21. k tibi quam. y commendavit p. subripuit. t postea suprepti. α β om. furti. ζ acti-

one. π tibi competere. g non potuit. $t \epsilon \pi$ non potest. §. 23. t damn. alicui dedit. $g i \gamma \mu$ damnium alicui iniuria ded. z iniuriam. μ continebitur. t Aq. haec ten. *Nonnulli promisso.* §. 24. *in codd. Brev. ponitur post §. 25. e n p Bo.* Ad indicium. §. 25. o Sive reges. k Sive fruges. $a b i p \gamma \alpha \beta \zeta \mu \pi$ seges. i om. reus. q eius rei numero iubetur restitui. r conveniatur. §. 32. l cautionis. o cautiones aut s. $t \gamma \beta$ cautioni suae s. $\gamma \gamma$ actione iubetur. k ancillatae. $a b e n \pi$ Bo. an cancellatae. o hancilla nec ne. k om. nec... comprobati. $a b e g o$ quae. *Omnnes debitum solutum*

(aut dissolutum) interest comprobati. §. 37. v possidebitur. k eius actione. $k q \pi$ om. nomine. ζ om. nou. k tenebitur γ teneatur. $a b e n$ Bo. potestatem.

Tit. XXXII in codd. Brev. Tit. XXXIII. b o \zeta \mu (man. sec.) De Operibus l. k (in rubricarum indice) De Furtis l. §. 1. \eta \pi Agentem. v \mu obl. divini mun. \pi obl dominus heres. \eta \pi operum. e n o u agere. \pi valere. k E. p. l., licet si ita manumissus, ut nec donum nec operas patrono praestare deberet, alere etc. t obligationem dominus et o. s. alteri cog. etc.

LIB. III.

Tit. I. §. 1. \beta Si fratrum. z Si frater. v Si pater. \theta contr. fuerit. n aut p. p. o parte et imp. a b e l n \mu (man. sec.) quia reatum est. o quia var. Paene omnes deferri... deferri. k Si duobus fratribus, puberi et impuberi, c. f., an p. p. i, maior differre causam debeat, v. c.: s. magis ut d. n. d.

Tit. II. \mu De B. Libertis. §. 1. Nonnulli prius. e k n \beta om. est. q quamquam. l r om. patroni. m s \theta et Bo. om. Itemque... alt. patroni. §. 2. i o u \theta \theta Si libertus. k Libertus si duos. q Libertus quid duos p. h. institutum id alter. k u \theta \theta et alter. q moriatur. \mu morietur. l om. is. c g superstes est. a b z om. is... postulat. k superstes, quod ambabis dimissum est, habebit. (cf. Int.) et om. contra etc. §. 3. exc. in k; Bo. h. et in c. et in st. a b e l n s capita, quae in st. t \theta dividetur. \zeta dividatur. q div. et idoneus unius. u sunt. c g q t z \alpha \beta \zeta \eta \mu \pi lib. et alterius. i liberti et alt. v sint liberari et alterius. a b e h l n o p s Bo. liberi (Bo. liberti) viril. id est aequales et alterius quattuor singuli viriles portiones hab. \mu (man. sec. ad v. liberi) viriles, id est aequales, \eta habeant. §. 4. k \gamma liberti. o instituit debitum lib. \beta inst. etsi al. \mu (man. sec.) res alienas. a b e h l n cogatur. a d g cogatur. k pro parte dim... exsolvant.

Tit. III. §. 1. a b e n \mu (man. sec.) in fratrem patr. \beta om. patroni, \theta om. quam a l. c. k tam a liberis patroni quam ab ipso reo rev. u revocatur.

Tit. IV. A. \zeta De Test. Quod Annorum facere potest. §. 1. Paene omnes impletum. i \gamma duodecim habet in libro tutore auctore. §. 2. Complures quod plerique... annorum decim et octo. §. 3. t u quam de proprio. k om. iure. a b e l m n p q s u... z \beta \gamma \zeta \mu \pi Castrensium enim. Nonnulli proficiscente et militationem. e om. vel. x \zeta om. quod. §. 4. c k s \pi facere potest. a b h... m o p q t... z \beta \delta \epsilon \eta... \pi quia scire. e n qui adscire, r quia et scire. \zeta qui scire. u adh. t. p. s om. q. a. pot. \theta om. adhibitos et sibi. k om. s. t. perh. \alpha test. praehentes. §. 5. \theta intermissae furiae t. p. f. Omnes Brev. codd. post §. 5. ponunt rubricam: V. Tit. De eo cui moribus interdicitur; sed s De e. c. m. i. de testamentis. et h De hoc

cur m. i. \pi de eum cui miribus interdicitur. §. 6. exstat in c, ubi sic: M. qui l. v. b. interdicitur. §. 7. corrupte scripta est in m q. c om. Moribus... interdicitur. c g q om. Quando. e n Qu. tradis b. pat. aliaque n. k tibi relicta bona. g o r u v \theta \theta \mu pat. habita que aut habita quae. k om. tua. k dispergis. \zeta dispendis. \pi liberos. v x \gamma \zeta \mu perduces ob ea r. u \theta \theta perd. ab ea re. c om. ea re. a b e g i k l n o p s \gamma z \gamma \zeta \eta \pi tibi aere. r \mu tibi here. a \beta tibi crit c. \zeta commertiaque. k aere commercioque tibi interdico. o interdicitur. §. 8. a b l t v \gamma \zeta \eta \mu \pi inserunt Item de testamentis. c e g i \gamma z Tit. VI. De Testamentis. k sanc id test. quod. \beta om. factum. o \gamma postl. valet; aut. \pi postliminio. k ibidem defecerit. \pi beneficium. o \gamma Coru. valet. k om. qua... heredi-

tatesque. §. 9. n p relegati etc. ut Bo. a b h x \gamma \mu (man. sec.) qui. q om. quia et \eta \pi relegatus... quia. a \beta retinet hereditatem civ. k \alpha \beta cap. potest. §. 10. e n superflui e. facto. k t. i., n. n. p. \mu iuri testamentum. \pi iuris testamentum. \alpha \beta \theta om. non. Nonnulli noceri. §. 11. a b e g i l s u v x \beta \epsilon \mu \pi eodem tempore. §. 12. i Pr. erepta. t om. sanitate. b e l n o om. et post reversus. a b e g k n q... \beta \delta ... \mu f. potest. k q om. ad. Nonnulli adhibere, alii debere §. 13. l v Bo. lat. sciant. p qui literas nesciant. a b c e g i k n q u v x \alpha \beta \epsilon \zeta \pi si tamen. \eta tamen si. q t sciant. a b e g l o p q v x \gamma \beta \gamma \epsilon \zeta \mu \pi cuius. \alpha huius. b adhibitioni non. e n adhibitionem. e non videant t. i non liceant t. \alpha post testamentum add. Plures, quam septem ad testamentum, ut hic subscribant. (Cf. §. 10.)

Tit. IV. B. Rubricam De I. H. om. omnes Brev. codd. §. 1. i k \gamma om. poss. e. aut imp. o impossibilis. Sent. Possibilis. b l v z \gamma \mu \pi om. possibilis est. k naturam rerum. \pi natura. \theta om. potest. \mu quarum exhibente alt. Nonnulli spectatur. §. 2. o om. si post duxeris. k om. si hom... similia. r om. si b. h. proc. a b c g l p q s v z \zeta \eta \mu aut larvali habitu. e n aut farvalia litis pr. i t \theta \theta aut barbari habitu. o u aut b. h. o (man. sec.) aut latronali hab. m aut latro ibi proc. \gamma aut luxuale habitu. \pi aut luxuali h. z aut in curiali hab. e aut lusu habitu. §. 3. a b e h l n o \mu (man. sec.) app. quidem. a b e l \mu (man. sec.) quid sit. c h i n o v z \mu qui sit. §. 4. \beta om. aut substituti et i aut... instituuntur. t dicantur. a b h l instituetur... substituetur. c e g n o \gamma \alpha \beta \gamma \eta \mu \pi instituitur... substituitur. k v z instituti... substituti. \theta institutor... substitutor. \gamma \gamma om. primo gradu. \pi primo gr. inst. \gamma om. vel tertio. o t scriptus. §. 5. n et Bo. Subst. quid sit p. Nonnulli et iure; alii om. et post quis. e k om. et post potest. a b e l n cond. primum tam. o (man. sec. c. potest etiam) t e cond. primum etiam suis. \alpha conditione fieri debet et tam. \beta ut tam. e om. tam puberibus. §. 6. exc. in k; a b \pi In quod, alii in quae aut in quos. n om. suam. a sine patrem. l asses in patrem. a b n asses semissem; alii asse in sem. §. 7. h i non firmat. \beta confirmat u data esse vid. u data dividitur. z videatur. §. 8. a b Filius et extraneus. e l n Filius extraneus. o \alpha \beta om. et post Filio. c g o t... z \eta \mu \pi t. de suo, \pi de sua. e n Bo om. suo. b testamentum avocavit. e n \pi Bo. vocavit. c g o t... z a \beta \eta \mu advocavit. \theta advocabit. Nonnulli q. de extr. a b e n Bo. duo sunt. z \gamma \eta tollit quantum extraneo. \pi tollit q. extr. §. 9. a b \gamma... \gamma \eta \theta \mu \pi om. est. \pi qui. a b i l sumptote. e sunt. Item si, n sunt. Item si. g her. mihi estote. q v \gamma suntote. \alpha sunt tutelae. \beta sunt tolle. \pi sint tutae. Complures nascuntur. §. 10. \alpha Nepos unius qui in. a b e l n s om. qui. Complures in loco et agnoscendo. t rumpatur. §. 11. e n Bo. se ad h. a b c e i k n p q r x \beta \eta \mu \pi Bo. eius rebus. a h huius rebus. g m om. eius. k constituerit ad se p. her. et se e. bonis iuniscuerit... sit damnosa. m r est.

Tit. V. In codd. c e g i y z π Tit. VII., in reliquis Brev. Alar. codd. Tit. VI. Complures Ad Scto Silaniano. e l n η δ De Scto Silaniano. δ De Scto Silaniano. k Ad Sc. Macedonianum. ζ Ad Scto Tribelliano de Familia Dominus Occisus. §. 1. o familia sua occ. t η esse dignoscitur. c adhiberi n. p. o quaestionem heres, qui semel hereditatem adire. km potest, nisi prius de familia quaestio fuerit ventilata et mors occisi fuerit vindicata. (Cf. Interpr.) §. 2. r Si occisus. k om. per. π aut qui per. Paene omnes vel ingulatus praec. k iug. vel praec. o post est aut iug. interponit §. 11. Tit. IV. B. n honestitati. b o test. non invitam pr. a δ test. invitam insultam. l non permittere. §. 3. q om. est et fuerit. k β om. vel c. e. tectum. a aut certe. δ om. certe. u vel certum. a b e l n o s dominus. a b e l n o om. quo. i s t . . β e η π temp. cum occ. §. 4. o q quo modo. §. 5. a b e h l n Bo. habeatur iuxta. c g i k o t z δ e μ π habeatur idque iuxta. q habetur idque et om. iuxta. s hab. id quod i. α β hab. id quoque i. b q t v y π familia. k de ux. familia obs. b g h k l o q s v . . . β π observatur. t ε servatur. §. 6. Complures codd. et Bo. fuerunt . . . torqueantur et puniantur. g p r t u y . . . y ε ζ η π mau. dicantur. k mau. dicuntur. Ili etiam torq. Complures om. et post sed. z a ζ π fuerint. §. 7. exc. in cod. i; k Hi etiam, qui de pr. a b k l o q u y z γ ζ η μ π possint. x possunt. o perferre. t tulerint. e δ Bo. puniantur. §. 8. a b c e g i k n t u x . . . β ε ζ η μ π Bo Servi qui. l m Servi et om. qui. l o deserunt. k dominum fugientes non defenderunt, aprr. torq. §. 9. b c g k x α β μ Habebitur. δ Habeatur. x δ dicantur. e n q t u β γ ε μ om. an. §§. 10 . . . 12. inveniuntur in cod. f (Par. 4406. fol. 54. Cf. Hauboldi opuscc. acad. T. II. p. 907. 927. praef. p. CLVIII.); ubi legitur: Ex Corpore Paulli Sententiarum Scedas. De Questionibus habendis, aut si ante adita questione hereditas eius, qui dicitur interfecta, adita fuerit. Hereditas . . . qui cum suscepta re esset testatoris . . . intestato adit her. . . possessionem accepit . . . irrogatur vel refert . . . quemadmodum dicatur. Titulus ex corpore eo Supra in summa tamen sciendam (l. sciendum) et de his omnibus habendum (l. habendam) esse questionem, qui in suspitione quacumque ratione veniunt. Sent. (§. 11.) In . . . interemtus hec cordo serv. . . dominum, si aliqua est, de q. ea questio habenda atque de reis inquirendis. Sent. (§. 12.) Etsi . . . credis mandatur i. p. Eaedem Sphi exstant in exemplo editionis Cod. Theod. a. 1566., quod servatur in Reg. Bibl. Par. F. 6. (Cf. Hauboldi opuscc. acad. T. II. p. 916.). §. 13. β Omnes qui. q om. defuncti, b l q om. ut. t aut indignus. e n Bo captum. §. 14. i Si vero f. ε Si falsum. l sive in rem esse dicatur. a e n sive in reum dic. y om. desiderat. §. 15. m subst. contr. heredem intentio contror. a b e g k l n o p t v z α η μ π Bo. placet. δ placuit ut. a b eum non p. k om. eum. i om. in. u α δ loco conscriptus est. §. 16. k S. h. nisi ut st. mittatur in p. desid. u α β δ δ non potest. §. 17. a b e n t μ Si eo t. heres scriptus, quod neque ut. c g k o q y α β γ ε η π In e. t. heres scriptus, quod. m In co t. heres inscriptus, quod. Complures neque ut oportet. k om. heres scriptus et m mitti. §. 18. om. k; y α η om. prius. h om. heres. t u δ possidet.

Tit. VI. c e g i y z Tit. VIII. In reliquis Brev. Alar. codd. est Tit. VII. §. 1. e n o π Per perceptionem. m om. praestabuntur. §. 2. a b c e g h i m n q r v α β γ δ μ π sive aliter (μ man. sec. alter) s. ut quis. k om. sive . . . potest et debetur. l ut qui. o ut quis audeat, pot. t ut quis adest post. u z e η ut quis adest. α interdum potest. b g z om. interdum . . . dimidium. ζ int. tota d. d. super. l om. debetur dimidium. o tot. debitum dim. π t.

debitor dim. g s a leg. si totum. i om. totum si. k vind. tot. si per damn. leg. sit. e l n Bo. per divisionem, i per donationem. q totum per leg. si totum si per damn. §. 4. Comm. s. in lib. x om. servo. et i que legatum. §. 5. a b o π ab h. heredi. k n. heredes heredi. δ δ ab heredibus heredi. μ ab heredes (man. sec. heredis) herede. §. 6. In cod. k exc. §§. 6. 7. a b e l . . . o α γ μ Bo. sua. i β suam. y z η n tam in sua. π quam in h. c e g m n t u x . . . δ η μ π confirmari p. o confirmati p. a b e l n Bo. Lulius Titius. o iudicio Titio. α β m. ut hic conditio cum. e n moriretur. g moriatur. δ conmoriarur. reliqui morietur. e n n delego. g diligo ut heres (in marg. delegato). Bo. m. hoc lego. e n Bo. heredes meos d. damna affecto. u heredes meos. i dare donas mesto. o meus daris damnas exto. b s v x μ damnas exto. π damna sexto. §. 7. o P. vindicationem legatarios. Complures discesserit. a c e g i n o v δ μ π ad h. s. legatum transm. Nonnulli transmittit aut transmittat. §. 8. o cuius curam. o ζ ignorat. k pignorat. α β om. sit. o t u z α β δ δ solutio. o ab heredibus. Plerique expectat. §. 9. π damnum. Complures et Bo. intercedit, c g y interdicat. §. 10. β δ Perdamnari. δ Predamuari. u Et damnari. l α cui damnum. Nonnulli acre alienum l. o alieno eum cumularit. ζ om. eum liberet. §. 11. a corporalis. Nonnulli et Bo. om. quam et id. δ om. quae. q et de eo deb. y om. debet. §. 12. a b partim rep. l. n. p. a b e l n legatario. r legatarios repudiare. δ legatum eius n. pot. §. 13. exc. in cod. i; l Legata nisi. m certum rei. Nonnulli rei certae. e g om. sit. §. 14. exc. ap. Bo.; μ Si qui. e n sibi et alii. i t u sibi et titulo. k sibi et alteri. δ Si quislibet haec titulo. Nonnulli legata. e n δ legato. u legatio. Nonnulli adscripsit. §. 15. Plerique adscripsit. k adscripsit. tutorem. Nonnulli aut susp. alii et susp. k om. ad. e n inser. se. u videtur ultro. δ Qui . . . imp. ut tutor a. ut susceptus, ut illam rem movendus est. §. 16. exc. in cod. k; δ rem delegatam. Nonnulli pignoris v. fiducia. e n Bo. om. ex. §. 17. Codd. Brev. inserunt rubricam: VIII. (c e g i y z VIII.) De usufructu. Complures et Bo. constituitur. m om. const. iure. et c ζ ex causa . . . praest. a b e g i k n o p q s . . . δ η μ π Bo. om. quidem. Idem (praeter γ δ) et ε om. autem. q om. ipso . . . vind. §. 18. Plerique Furioso, aegrotanti, infanti. r om. et infantis. Nonnulli relinquuntur . . . poterit. o ususfr. eius. k om. utiliter et m al. cresc. a b c y α η respicere. §. 19. Haec §. in π legitur ante vv. quo deterior fiat Sphi 23. m Ancilla enim u. t a β ε π ususfructus legatus. c μ Ancilla eius u. legata. l u . . . α η δ μ (man. sec.) legatae. b e g n s u y ε μ (man. sec.) ad usufr. Complures pertinet. §. 20. Nonnulli Greges u. legati. π Grege us. o gregem in int. manentem. §. 21. a b c e g i l n s u . . . a η δ μ Δ. u. legatae. π ligatae. k In area u. legata et om. in ea. §. 22. a b c e g k m u v x y β ε δ μ π Acc. ab alluvione. i γ δ ζ η Bo. ex alluvione. z ab alluvionibus. q Accessionum ad alluvionem. Plerique ventiones . . . pertinent. k om. ad fructuarium. §. 23. o v δ π Servus. k Servum. π neque torqueri . . . cedere. o torquetur . . . ceditur. q om. neque in . . . perducere. k om. facto suo. Complures quod deterior fiat, alii quo deterior fiat. aut quod deterior fiant. Bo. per quod det. fiant. k perducere, quo deterior fiat, fructuarium potest. §. 24. a b c e g h n . . . r t v . . . π non possunt. §. 25. Nonnulli in usu concurrent. b c g o α μ in fr. usu (aut usus) fructuarium f. a (man. sec.) in fructuosus us. e n μ (man. sec.) quod in usu usufructuarium f. §. 26. exc. in m.; a b e c g i l . . . o t y γ ε η π Bo. om. Cum; iidem coniunctum, praeter o, qui convictum. a b e g n Bo. usum. e n Bo. delego. π delegatum. §. 27. e n Bo. u-

tendi causa. *Nonnulli om. s, complures et Bo. et. a b fideiussori a β obligatis. g cadere. a β capere. g r cogitur. t y a β cogatur. m cavere iubetur. ζ cavetur. § 28. a om. ad a b l s recurret. k deminutione. a b c e h... l n... s y η θ μ π Bo. permutatione. c t a β in i. successione. § 29. k deminutione. *Nonnulli* ammittetur, insula, usufruct., deputetur. k vel si metalli poena afficiatur. e poena. π poene. a b c e... l n o p r s t v... β ε... n Bo. et si. π adobatione. § 30. k om. am. usufr. et anno. *Nonnulli* amittitur. a rei metalli anno. § 31. *Complures* admittitur. q adm. fructus usufr. r om. si domus leg. θ domus legati. § 32. k ζ om. In. c In i. successione. k om. am. usufr. k Q. usumfructum d. p. in i. c. x β ζ in i. successit. § 33. r om. aut tempore. π cum ad c. ζ ut tricennio. μ tricennio. § 34. *Nonnulli* pertinent. § 35. r om. fructuum. c g n o q t u x ε μ π causae. z... θ videtur. *Complures* vilici, saltarii, potatoriae. q ζ salutarii. z vilitii, saltani. ε om. item b. ar. k om. bidentes et. r dentes. ε redentes. ζ putratoriae. i put. fructu quoque. k instrumentum quoque. § 36. a b c k l p t v... y ε... π fr. cog. e n fr. colligendorum. u fr. colendorum. o θ fr. condendorum. k (om. v. causa) instrumenta. ζ velut torves. x albae. o albiae. k om. molae. e n ollae olivariae. Bo. olivae oliv. c q om. corbes oliv. § 37. c q om. Conservandorum... velut. k Cons. etiam fructuum instrumenta c., ut d. *Nonnulli* dolea aut dulea aut dolia; cupa aut cupiae. l cup. vehimenta. e n cibaria. q caviaria. r om. pistores. *Nonnulli* focaria. i fuguria. k om. sc. q. et et contin. a b scodra. g y n scutaria. k sutores. i ut sudor. o stutor. § 38. k Ux. etiam cor. i magis sunt. a b e l n s μ om. ut. k om. magis est ut. k cedunt. k pastores et etiam stercorandi. § 39. r t μ Ea tamen. Bo q. in c. b c e o r s x... β η μ quod ad. e quod usu. β dilatata sunt. *Complures* dilata. γ (in marg.) d. vel parata sunt. Cod. i. nomine appellantur. § 40. om. k. *Complures* consueverant. c x om. n. instr. § 41. exc. in c.; q Piscaturae vel donationis. c i n o Piscatoriae vel v. b k l Piscatoris et. p Pisc. aut ven. t Bo. Pisc. vel ven. s u Piscatoris vel venatoris. x μ (man. sec.) π Piscatoris vel venationis. v a... θ Piscatores vel venationes. k demum in fundo; idem redditus fundi. Bo. instrumenta. x om. ita d. i. q red. cogantur. π continentur. § 42. exc. in c.; π fr. accepti. k ita d. f. i. c. π ibi demum. a b e n p y β ζ θ ib. adsumi. Bo. assummi. u adsunt x μ adsumpta testator consueverat. l o ζ θ consueverat. a consueverunt. § 43. exc. in c.; § 43. et 44. in k unam efficiunt § phum. c e n ζ om. omni. β F. communi i. t z y η π cib. adhibebuntur. Bo. om. s. q. et c. d. § 44. k a β Bo. om. Fundo... legato. c om. quae. *Nonnulli* tamque pellex, alii t. supplex. l arg. vel v. a b h vestem. z η vestimenta. o instrumenti gravamen habere. k item et familia, quae... solet. *Omnes* patrisf., praeter o, qui patrisf. η om. solet. *Nonnulli* item quae. n quae ferendarum ep. In vv. gr. in fundo desinit h. n om. in § 45. a b c e k n o q r t... β μ π ita ut. *Nonnulli* apralia continebantur et max. a b c e g i n o q t v x y z ζ η θ μ instrumentum. i om. pertinent. Bo. distat. i f. etiam max. p. in venditionibus c. § 46. e n cohaerebat. q cohaerebunt. a contenebant testat. temp. Bo. Fr. s. q. haerebant eo m. t. § 47. e n Bo. urbano peculio actores. ε urb. et pec. o defuncto et om. si ex. e i n fuerint. b l n placcat. § 48. k Actor et col. μ om. colonus. x ex eodem f. v ad l. constitutus non pert. e n o s ad rem eius. p om. ius. β om. eius. i pertinet, si ad j. n voluerit testator. § 49. exc. in e n p et ap. Bo.; margini cod. p adscripsit Amerbachius ex A. E. *Nonnulli* adplicaverit. ζ adplicave-*

rat. § 50. *Complures* Structo, struendi. d r z v x α μ Instrumento. x om. tignarii. a lignarii. *Nonnulli* fabroferrarii, potatores. x morantur. § 51. e r μ Instrumento f. l. *Plerique* codd. et Bo. continentur. § 52. a b e k l n o u v z θ ε θ Servus translatus. x α β γ η μ Servo... translato. π Servo... translatus. k Servus ex... legatus discendi gratia, alio translatus ad l. pertinere. π post fundo inserit sunt. § 53. k om. ut poss. g ut possessio erat. al itemque agrum. b c e i q r t... y θ ε ζ μ itemque argentum. π itemque aur. argentum k et argentum. c r β ζ vestis. *Plerique* comprehenduntur. k continentur ad. c r β ζ comprehenditur. a b i l pertinet. β pertinebunt. § 54. *Omnes* codd. et Bo. Pascuaria. k test. addixerat. *Nonnulli* continentur. § 55. *Complures* structam, struendi. c g q α om. se. t η se struendi. z perp. ei str. gr. d v μ cedat. § 56. *Complures* Structa. z α Instrumenta domus legatae. o domus non munitior. θ θ om. quibus... praestatur. d spec. vel leg. *Nonnulli* tela aut tele et veluta aut vele. e n Bo. stramenta. a b culcitum. e culcitrae. n Bo. culcitra. e pulvinarii. n Bo. pulvinaria. h i pulvini. a β plumbini. *Nonnulli* delphice. pulvis aut pulves. k om. delphicae. a b k l n q r u θ om. conchae. e k u o z Bo. aquimanilia. reliqui aquamanilia, aquemanilia, aquamanalia, aquamanilia, aquimanalia, aquimalia, aquimanalia, aquiminulia, aquiminulia. *Complures* similia quaecumque. § 57. a b e n Bo. Domus. π domu legato. a om. quod. e n Bo. praebetur. a b Bo. pr. quod alias s. e n quod alia s. g reparatur. i separeretur. k om. q. p. praeb. *Plerique* cedunt. § 58. a b e n Domus. π domu. *Complures* structa. d vistigarii et aetharii. k vestiarum, acrarum, aquarii et omnes d. s. t et aquarii et aerarii et idem d. a azetarii. β om. zet. et aq. γ π vest. et aerarii et aq. et idem. θ om. et aquarii. θ om. aquarii. μ et etharii. a b e i l u v x z α β γ ζ μ et idem d. s. c o p et eidem. § 60. α β Monilibus l. a. a... sanxisse test. § 61. exc. in cod. n et ap. Bo. i praemittit Caupones tabernarii dicuntur. Eadem vv. exstant in codd. o x a β post v cedunt; in codd. z μ post v. debentur, in cod. η post v. sunt, in cod. π, qui habet cauponis tab. dic., inter vel et ut. *Complures* Strumento. c q Strumenta c. legata. *Complures* cauponi. i om. cauponio. o camponio. k m i z ζ π cauponi obligato. π (man. sec.) non cedunt pro ea debentur. n om. in. a b c i k l o t u x z α γ... ζ θ π usui. μ usu. o in caup. usurpata. k quae e. usui debentur, velut l u θ diffunditur. k om. cascaria... debentur. m θ θ scuria a b l pecula. π pecula. d q u x y γ η θ μ pecula et vasa. a peculia et v. q Sane ministoria. k Sane m. eorum legatorum cedunt. π harum rer. § 62. exc. in cod. n et ap. Bo. *Complures* strumento, colliria, inplastrum, alii cocliria, collireca, inplastrum. o om. et. d om. medicamentorum. i itaque ferr. § 63. e n Bo. P. instrumenta legata. o pistoris. a b l pensulli, c pinellae. e n pinsuli, g pinecelli. i penecelli. p pensuli. x penicilla. μ penicelli. i pen. catilarii, r et temperamentorum quas adhibebuntur. § 64. θ Instr. p l. *Complures* strumento, crebra, asinae, mulae, macinae, alii mauciae aut manciniae. q r om. et. r om. qui. x in quibus. t z η subiunguntur. o om. legato. § 65. *Complures* Strumento, ipodia aut hipodia, alii podia, epodia, hepodia, epitonia, epitomia et pythonia, epythomia, ephitomia, phytonie, yponia, epitolia, yptomie, ypetonia, fitonie, potonic, iphtonia, aepithonia. x om. et scamna. k om. mil. epistomia. t sustinae pro fistulae. x θ differuntur. § 66. a b l n o om. et post leg. *Nonnulli* navicula. o a β θ θ huiusmodi. a β om. usibus. s debeantur. η debentur ligato. π addit legato cedunt. § 67. e n

Bo. supellectilia. π superlectiles. α armariae. r solum quae aut lib. $a b e g i l . . . o q z . . . \epsilon \mu \pi$ *Bo.* om. quae. $b l o \mu$ (*man. sec.*) vestium. n *Bo.* vestium ponendi p sunt. $x \mu$ vestes. $a b g l o x \beta \eta \pi$ paratae p sunt. $e n$ *Bo.* debentur. *Nonnulli* bissinae, bissina, bisseña, cristalline. $g \alpha \beta \delta$ argentea et aurca et vitrea v . k arg. et aurca v . $e n$ nitrea v . t scaria. μ scaria (*man. sec.* escaria). k miscaria. $e k q t z \gamma \eta \pi$ pocula; *alii* pecularia, pucula, pucula. $a b q v \delta$ vestis. o veste. k et strat. $a b k o q v \delta \mu \pi$ stratoria. $\alpha \beta$ om. legato. §. 68. $e n$ *Bo.* alter alteri. k Quicumque legaverit agrum, villam legasse videtur; itemque qui villam, agrum. π cedent. §. 69. $a . . . e g l m o p q t u v y . . . \delta \eta . . . \pi$ Servis de lego legatis. $\alpha \beta$ debentur. *Complures* idem, virginiis. $e n$ *Bo.* Nam idem servis legatis ancillae, et anc. $a b l$ et ancillarum. d om. pueri. $a b e l n p v \alpha \eta \mu$ his. o id sc. k Servis titulo legatis virgines quam mulieres accipiendae sunt, $c. q. t. l. p. p.$ (*Cf. Int.*) $e n$ μ qui fid. §. 70. *Plerique* $S.$ admanuensisibus; *nonnulli* omnis, conversione. $z \gamma$ fuerunt. π fuerant. $v \mu$ transferuntur. a transferatur. k fuerunt, qui ad manum serviunt, debebuntur. $o \gamma$ Omnes, idē qui ad manum serviunt, servis admanuensisibus legatis, omnes, qui ex etc. §. 71. *Nonnulli* Venatoris, aucupis, cotidianarum. γ om. an. η om. dubium remansit. $o v \zeta \mu$ continentur. $a b e l n o$ gratia his debentur. v gr. agentur. $q x$ om. debebuntur. §. 72. *Plerique* Institutores; *alii* obsenatores, cellarii, quoqui. π cancellarii. $e n$ om. et cellar. α om. et cubic. η om. et cub. et arc. v om. et arc. . . plac. *Plerique* codd. et *Bo.* tons. et pist. *In cod. k exc.* et coq. . . stab. γ om. tonsores . . . stab. *Paene omnes* om. stabularii. §. 73. *Nonnulli* Quadrupes omnis . . . pascunt. §. 74. ζ om. non. q equis quoque. x om. quoque. *Nonnulli* continere. ζ om. nisi. β om. nisi . . . continentur. *Plerique* annales, a sunt. §. 75. k om. etiam arietes. π etiam non cont. §. 76. h Fasiani, fasianarii. π aut past. $h \pi$ est qu. $i \alpha \beta \eta$ avaria debentur. k debentur. z aut past. §. 77. *Plerique* defruto (aut defrito, defreto), mulso, vino (aut in vino). *Bo.* defrito, mulsa. g om. mulsum. k om. sapa. $a b e g k l . . . p u v x z . . . \delta \mu$ *Bo.* videbuntur. π uva passevi, debentur. q om. quia. §. 78. π om. legatis. §. 79. $a b l t$ Veste legatae accedunt. $i t \beta$ Vestes legatae accedunt . . . textae. $e n$ *Bo.* Vestes legatae cedunt, o Vestes legatae accedunt. μ Veste (*man. sec.* Vestes) legatae acedunt. *Nonnulli* serice et bombicine, *alii* bombonica. $e l n \alpha \beta \epsilon \eta$ vel oper. $a c q r x \mu$ indutui vel oper. i discernendi ini. δ om. item . . . par. sunt. k om. cingendi et continebuntur; *alii* om. iniic. . . contin. §. 80. $e n$ *Bo.* Veste humili l. $a b e n t u x \delta \epsilon \eta \pi$ debentur, $i r \mu$ debetur. v delcctetur, quae. $e n$ *Bo.* suavi p . *Omnes praeter* $d v \mu$ pudore virilitatis, π adtinet. §. 81. *Plerique* expectant, debentur. §. 82. k om. Lana . . . cedit. *Nonnulli* sucida; *alii* socida, sucida, succissa. k lutosa sit. k om. legato. $a b e n u v y z \delta$ post cedit inser. Interp. n. eg. q Intp. *Nonnulli* subtimevcl. π subtimevnc. *alii* subtegmenvc. δ om. non. π continetur. §. 83, π mulier mundior, Com-

plures latior, *alii* laetior. *Nonnulli* concae, situle, (π saeculi.) bubrides, *alii* buxides, pixides. *Plerique* unguentum et huiusmodi. §§ 83, et 84. $e n$ ζ et *Bo.* ita: Mundo muliebri . . . balnearis et cetera, quibus collo, $v. c. v. m. m. o.$ $a b h k p r v \alpha \beta \delta \mu \pi$ mul. eff. π vetuli. *Nonnulli* reticula. η om. collo. k om. vel, vel. π orncntur. §. 85. $v \zeta$ massa. $c e i k m q r z$ debentur. $b l o$ vasarum enim. n *Bo.* om. enim post vasa. n pro nom. d om. legata. $c e i k m q r z$ debentur. §. 86. n *Bo.* eo ordine cont. u qua capacitare. *Paene omnes codd.* et *Bo.* praeparata s. *Nonnulli* potioria, potioria, paterae, patine, patene, spatinae, coliararia, colearia, peperataria, peperataria, piperataria, sciphi. d q om. paterae. $a b p r \alpha \beta \zeta . . . \mu$ lances pat. π dearia coquentem. z om. quoque. π om. itemque. π trubulae. §. 87. $a . . . e i . . . p r . . . \delta \zeta . . . \pi$ tam chartac. k om. et philurae. *Reliqui* phyllidae aut fillidae aut fillide; *sed a p* phylurae. t fillide concluduntur. m om. cod. q. deb. $v \alpha \beta \mu$ debebuntur. μ deb. non librorum. $x \eta$ om. modus. π modis. t om. certo. *Nonnulli* existimatur. §. 88. k marg. aut smaragdo ligatae. μ marg. a smar. *Nonnulli* om. et. $a . . . e n q v z \pi$ *Bo.* debebitur. $\alpha \beta$ om. enim. §. 89. δ Arg. vasis. $a e$ emblematae, π inblematae. §. 90. o potanorio. $r s \delta \delta \mu$ potatorio. π potiori. *Nonnulli* patene, patere, scifi, sciphi, cifi, cyphi, urcioli, orceoli, orcioli. k om. oenophoria. $a b g i l \mu$ euoferaria. π aenoferrarii. *reliqui* oenoforia, inoferaria, inhocferaria, vinoferraria, inofferearie, oenoforaria, alienoforaria. §. 91. $a b l$ leg. et mulio. o leg. et m. vinditur. $c g u \alpha \beta$ nec non et m. $e n$ et m. non. $i p y z \mu$ (*man. sec. delet.* non) π non et mulio. t non ex m. $u \delta$ mul. debetur. *Plerique* cotidiamam. §. 92. t Si prolatis. $e n$ *Bo.* Probatum. l Probatum. $a c i l v \mu$ adempto. $a b c e i l n o v \alpha \beta \mu \pi$ legato. t adempto ex legato. η om. legatum . . . repetuntur. $\gamma \epsilon$ ademptum est modum fecerit . . . sublatum. (*Cf. Interpr.*) m vel certissimum perp. β vel ceteri scissum. $e n$ scissum. $c g i l t v x \delta \mu \pi$ solutis. u resolutis rep. z \S phum ita habet: Legato vel certae rescissum est perperam solutis repetuntur prolatis codicillis vel alia testamento, quibus adempto est.

Tit. VII. c e g i y z \pi *Tit. X. reliqui* *Tit. IX. Rubrica exc. in \zeta; k* om. mortis. §. 1. *Complures* conditione. i conditionis et om. ut. δ om. fuerit. $\gamma \gamma$ om. sibi. §. 2. v om. valetudine. β causante val. $a b e o s$ et sequente. *Plerique* om. et post sanitare. m poen. enim rev. $l \delta$ om. etiam. r mortem etiam c , $l r$ convalescet.

Tit. VIII. c e g i y z *Tit. XI. reliqui et \pi* quoque *Tit. X.* §. 1. $a b e l n z \alpha$ Exhaustam . . . hereditatem, $u \delta$ Ex causa legati v . fideicommissi . . . donationis. $c g z \eta$ her. et auxilio. §. 2. $o z \beta$ Qu. de domo. $a b e l n$ modo partis. $s m$ parte. *Plerique* officium, *sed o* u officia. $a b e l n$ *Bo.* iudicantia. k om. quae . . . restituat. d maneat. *Plerique* et *Bo.* perceperit. r percipiat. §. 4. o Ex bona (*man. sec. mora*). $e n$ usuras repcti. i post mandatur. $a i \alpha$ non dantur.

LIB. IV.

Tit. I. §. 1. k dotem prorogavit. η dotem placuit prael. δ dotem perlegavit per fideic. §. 2. $e n$ *Bo.* om. a. r legari et fid. dari. §. 3. $\alpha \beta$ om. herede . . . imperatore. $d v \eta \mu$ om. legatum et. $a n$ *Bo.* legari et fid. $c d$ fid. dari potest. §. 4. βs . et m. d ad surdum et mutum. *Nonnulli* relinquetur, n et *Bo.* heredes instituti sint . . . successerint. §. 5. o Quid fidei commisse. z derelinquit. $a b e g l n o t u v z \beta \delta \mu \pi$ *Bo.* cum eo l. p , $c. r.$ i cum elo-

qui p , cui derelinquit. t relinquitur. γ om. cui relinquat. n *Bo.* peto Garsie. z v . prorogasset cont. δ om. Sei. β cont. sed si illa. o cause contextus si se illa. v ut volo. g om. illud. *Complures* praestare. §. 6. $a b e n o$ Fideicommissum. $e n$ $F. h. v.$ possumus formare. l Si fideicommissum. $\delta \delta$ om. volo mando. π commando. k om. capio. k Adiungo desidero desidero. *Paene omnes* impetro . . . utilia. k om. verba. $s \eta$ impetro vel u. $f. k$ fideic. u. $f. o$ relinquo

q. rogo et mando. §. 7. *m* fideicommissum relic-
tum. *v* *η* nostra st. aliena a. aestimata aut redempta
p. *v* *η* praestentur. §. 8. *v* Si aliena. *β* ita ut
inutile. §. 9. *exc. in d k*; *l o a η* Testator super-
veniens. *π* eandem. *η* ad eandem. *ζ* vendiderat. *γ*
γ om. fideicommissum. §. 10. *δ μ* Codicilli. *μ* con-
firmati testamento. *α δ om.* non. *μ* debentur. §. 11.
v μ om. a. (*in μ add. man. sec.*). *δ δ* qui a patre. *α*
β fid. iure relictum iure deb. *γ π* sufficet. *z* sufficiat.
o om. ut. *z* expressa est *g* etiam prius quam.
a b k l o s x ζ μ morietur. *z* moriretur. *ζ* rectum.
μ nec rel. (*man. sec. recte rel.*). *r* videretur. §. 12.
α In emancipatione erit fid. relictum etc. *β om.* sui.
γ iuris factus fuerit, *f. g* quaecumque modo. *α β*
quoque modo. *m* liberto debetur. *o* liberatio debe-
tur. *k* In tempore em. . . relictum filio, etiamsi a
patria potestate liberato debetur. §. 13. *π* rogatis.
ε g l n o t z α β δ om. si. *i om.* decess. . . lib. *a b*
ε l n restituetur. *Bo.* hereditate restituentur, *d δ*
pertinet, *o* pervenerit. *γ* quo superv. *β* supervixerit.
μ ne ex eo. §. 14. *o* aut. mandatum acc. *z* ant.
hereditatem acc. *α* accipit, *o* fidic. stare et *om.* non.
§. 15. *exc. in d*; *v* Si rem. *π* Item, *c l m* compararet.
π comparaverat. *η om.* minus . . . iure. *k* Rem. . . sciens
aliqui comp. nihil. fid. in p. sibi relictam mitti iure
des. §. 16. *d* liberti. *Nonnulli* relinquetur. *α β*
om. vel. *μ om.* vel qui in. *t* vel eis qui. *δ* testa-
mentum. *k* fideicommissum est. . . legit. num. §. 17.
o Qui (*man. sec.* in cui). *x* Avi ab h. *x μ* praeste-
tur. *δ om.* in res. et sed et in p. h. *ζ* proprios he-
redes. *a b d e g n o t y μ Bo. om.* et. *b l π* in-
ducetur. *c μ* inducitur (*man. sec.* inducitur). *s* indu-
catur. §. 18. *n* In omne. *v om.* Ius. *π* fideicom-
missum. *δ om.* in. *γ* in venditione. *i om.* consistit.
ε n consentit.

Tit. II. Plerique codd. Tribelliano. §. 1. *α om.*
est. *d v om.* hered. actionibus. *s* veneretur. *Pleri-*
que restituetur. *ζ om.* caussa. *ε n o* eius non. *k om.*
eius. *g α β* eius ut fideicommissario transf. *k f. s. e.*
n. o. q non poterit.

Tit. III. c Pacatiano et infra Pacatianum. *d* Pec-
casiano, Pecasianum. *k o q η* Pagasiano, Pagasia-
num. *l* Pagatiano, Pagatianum. *g* Degationo (*man.*
sec. Pegasiano). §. 1. *c om.* hereditas. . . stipulatio.
Complures restituetur . . . interponitur; *alii* partes et
actionis. *m* et heredi. *k* heredi actio pro quarta ac-
tione; pro ceteris. *i* Vero actionibus. *o* fideicommissa-
rium. *γ* competunt. §. 2. *i m om.* rogatus . . .
restituere. *η* restitutus. *γ* qu. pertinere. *c om.* nolit.
η π (*sec. man.*) retinere solet. *γ η om.* actiones. *o*
om. in. *Complures* Tribelliano et in fideicommissario.
§. 3. *exc. in k*; *δ om.* Lex Falcidia. *ε n η Bo. om.*
omni. *a b p* de horum quae. *d i n o t v z β δ η δ*
μ (*man. sec.*) de eorumque. *l al.* deburum *q. a b e*
l n o quartae. *n Bo.* residuam. *t* her. pegasianum
ad. *o om.* ad. §. 4. *o Q. t. h.* fideicommissariam
rest. *β* praestituit qui *q. z* restituet. *m om.* cum. *m*
quartas sibi ex Peg. *v om.* retinere. *μ* tenere. *l om.*
si. p non retinet. *u δ η* non retinebit. *k pr. def. m.*

Tit. IV. u De Revocanda Hereditate. §. 1. *a*
d β Recusare. *β* heredi non. *l* sed. *a b e g i q v z α*
β γ η μ π sed et. *s* sed a re. *δ om.* re. *l* ere. *o*
γ here (*man. sec.* hereditate.) *β* heredi. *i* rem. *q t*
π repetere p. *γ* reprobari p. *δ om.* alio. *k* et ali-
quo iud. *δ* quovis potest iudicio. *μ* iudicio. §. 2.
i fideic. post voluntate her. adicere. *o* postulat
h. dare. *m* praesidi et ideo commissum p. *Complu-*
res codd. et Bo. compelletur. §. 3. *l* heredem
nulli adire. *n Bo.* her. nullam adire. *α* her. non ad-
ire. *Nonnulli* adfirmat et in possessione. *o* interponit.
α decr. est et. *k* inpositionem m. §. 4. *k S. h.*,
quam heres adire dubitabat . . . compellitur. (*Cf. In-*
terpr.) *ε* Ordine scriptus est hereditatem. *Nonnulli*

Tribelliano, alii Trivelliano. *ε n z π* restituet. *z*
restituatur.

Tit. V. Nonnulli Quaerella, quaerellam. *i* ponit
§. 1. post §. 2. *n Bo.* ex hereditate. *i om.* ex. §. 2.
ε u μ Id si *f. m om.* filius, *a b* filio. *ε n Bo.* filio
procreato. *α β* filios procreatos. *Complures* possit
a b l cum sit. *ε n Bo.* ab eadem sit voluntas. *u v*
δ δ querela recte instituitur; *alii* instituet. §. 3.
k om. in. *x* Testamento a quo, *Omnes* heres scriptus
est, et *k h. s. e.* imperator. *i* potest cum enim. *k*
eumque qui *l. k om.* pari maiestate. *s om.* argui . . .
maiest. et *x* facit. *α o β* patri. *α* patris. *i* patriae.
a b r u v x α . . . ε η . . . π conveniet. *t ζ* conveniat.
§. 4. *ε n* Qui quem inoff. *a . . . ε g i k n p . . . u x*
. . . *δ ζ . . . μ* dicere non potest. §. 5. *a b d e g k*
l n p t u v y z α β δ η δ μ π om. filius. *a om.* non.
δ om. nec. *β* ne interest. *i om.* ne. *d l u μ* ut le-
gis. *α β* quartam leg. *Complures* acto, *alii* senatus-
consulto Pegasiano. *δ om.* aut. . . re. §. 6. *π* quar-
ta. *a b e n p Bo. om.* portio liberis. *l om.* liberis.
β herede al. *γ η π om.* impensa. *ε n Bo* *f.* in poe-
nam. *o f.* in pena. *a b e l n Bo.* excludatur. *Non-*
nulli et Bo. libertatis. *π* eam quoque libertatis por-
tionem. *z* lib. ca. *q. k* Libertis. *b e n* etiam port.
l eorum etiam p. *e t γ* placuit. *z η* placuit, quia in
tali casu inofficioso actio removetur. (*Cf. Int.* §. 7.)
§. 7. *c* Filio. *Omnes* praeter *δ om.* in. *b c d e n γ*
π Bo. quartam. *o* quartam portionem. *a b e g l n*
γ β η μ Bo. cetera inoff. *π* et cetera inoff. *e* que-
rela, *n Bo.* querela consequatur. §. 8. *ε n* ne in-
officiosum testamentum d. *a b* se. per iud. *ε n Bo.*
a se per iud. *a b c l* excludet. *δ* excluditur. *a b*
habent magis. *π* post placuit *add.* qui in tali casu
inofficioso actione movetur. §. 9. *Nonnulli codd.* in-
stitueret. . . admittit, aut admittat. §. 10. *v* obtinebit.

Tit. VI. §. 1. a b e l n o p t y δ adhibeantur.
β quia sign. *d u η μ π* signaverit. *a b* signitis. *c*
g i δ δ sigillis. *c ζ om.* lino. *a b c e g l n t x y*
arcivum. *π* archivum. *k om.* eius interciderit. *Com-*
plures intercederit. §. 2. *Plerique* colonia. *a* vel
in bas. *e* viris aperiri inter. *ε n* in horam. *δ* ante
hor. *k* sec. vel dec. *v om.* recitari . . . sublato. *Ple-*
rique recitarique aut recitariquae. . . ab hisdem . . . a-
pertum. *α* debebant. *β* debemus. *δ* debentur. *α β*
om. rursus. *k* in quorum. *In codd.* *d μ* post apertum
inculcatur §. 3. *tit. VII. De L. Cornelia.* §. 3. *o* test.
licet st. *m* lex statuta. *r* lex ista tempus mortem.
Nonnulli aperire. *β om.* ideo. *g* ideo qu. eis sit r.
(*man. sec.* i. quamvis sit). *o* ideo absentibus qq. quam-
vis. *Nonnulli* scriptis, *alii* rescripti aut rescriptum.
k sit scriptum testamentum intra triduum vel *q.* dies,
a praes. quoque intra eos d. c. s. . . heredibus et le-
gataris committi sine testibus. *a e g* patriatum. *i*
rescr. patria tunc tamen. *l* quam iussit r. patria, cum
tamen. *o* rescr. pariatum tamen. *α β om.* a. *m om.*
dies. . . quoque. *a b c i l y om.* ab. *α β η* intra hos.
r cum pervenerit. *γ* supervenerant. *π* supervenerit.
ζ om. oportet. *Plerique* her. et legataris. *Nonnulli*
necessarium. . . mora. *α β* fuerit. *r om.* fieri.

Tit. VII. ζ μ Ad Legem Cornelianam. §. 1. *a b*
ε i l n om. suppr. am. resignaverit. *m om.* recitave-
rit. . . suppresscrit. *o* depresscrit. *k* designaverit. *k*
q α β ζ dilucrit. *n Bo.* Coru. ac de falsis. *Nonnulli*
codd. et hic et in seqq. tit. deputatur pro deporta-
tur. *μ* idem ut in insulam d. (*man. sec.* id est in i.)
§. 2. *Nonnulli* subiecerit, suppresscrit, deleverit, fa-
ciendumque. *z ε η π* coërceatur. §. 3. *ζ* Si test.
Nonnulli fideive commissorum. *π* fidei vel commisso-
rum supmete. §. 4. *c u μ* curet. §. 5. *o* sup-
primi videntur. §. 6. *q δ* vocabitur ut si. *a b e*
l n annum magis poss. *o* anno magis poss. *π* pos-
sint. *q r u y z β ζ π* quod ad exh. *s* quod ad ex-
cipiendum. *α δ* quod exhibendo. *π* quis. *α β* qui

supprimit testamentum. *a b e i k l n o s u a β z*
l'ab. quoque app.

Tit. VIII. §. 14. c om. in. α β quod si agn. b
v μ etiam et. β agnatos vero. π om. est. o om. au-
tem. π vero cogn. §. 18. n r Bo. si sunt. i om.
z Si inter fr. & def. vel fratris. Complures fra-
tres f. ζ nepote profertur. In cod. r post §. 18. de-
sunt omnia usque ad §. 4. tit. ad Sc. Tert. (4, 9).
§. 20. exc. in omnibus Brev. Alar. codd. §. 21. ex-
stat in append. codd. c f g i m et Reg. Par. 4419.
addita rubrica De Intestatorum Hereditatibus. i le-
giti ma. c iure colligo. g i. callico. f i m et 4419.
i. gallico. i adherint. c f g i m 4419. post transfer-
ad addunt Int. n. eget. Deinde sequitur §. 4. tit. ad
Sc. Orphit. post quam §. nova invenitur sententia,
quam Arndsius et Bienerus in annotatione ad §. 22.
exhibent. Cf. Hauboldi Opuscul. T. II. p. 908. et praef.
p. CLX. n. 19. p. CLXI. n. 20, 21. Ibi habent f ul-
tra et cons. ... legitimam, c f proximitates. c
prohibetur. §. 22. a b Filiae. e n o filii. o ad-
mittantur. δ ideoque. Omnes fere Voconia narra-
tione. c e n y descriptione. α β admittat. μ amittit.
§. 23. Complures successioneis, alii successiones. π
successione. μ legitimae successioneis. c om. filius ..
omnis. π patris fil. o om. fratris filius. a b d g k l
m o s t v y γ η μ omnia succ. §. 24. u δ Qui ab h.
k pr. ind. rest. §. 25. d Perhibere genere est. k
om. destinatione. π domini, o s y z α η π disponet.
k disp. si qui. §. 26. y γ om. qui. e n Bo. ad-
iungendo, k adierint. x y adierant. m quod heredis
institutio. k institutio in eum, qui substitutus est ev. a
b e n diversarum causae enim causa. o diversarum causa.

Tit. IX. Rubrica in codd. Brev. Alar. post §. 7.
ponitur. π om. §§. 1. 2. k ingenuas q. libertinas c. Ro-
manas et i. l. consecutas et om. videantur. μ videntur
(man. sec. videantur) o μ sufficiat. t x y z γ ζ
sufficit. §. 2. a b c e g i ... o q t ... x z α β δ ζ
μ tres vel duos filios. k ius filiorum non. ζ om.
non. m sed simul. §. 3. y similiter. Complures
monstruoso. ... prodigioso. s monstruosa aut. prodigi-
osa. z μ monstruosa. p γ monstruose. l s om. ali-
quid. k om. aut prodigiosum. β om. liberi... procre-
antur. δ al. et prod. x proficiet. y profecit. §. 4.
β off. implicavit. a b e k n x μ hoc rat. o ab hoc
rat. r s t v x z δ n effectum n partum matri. §. 5.
a b e n y prodesse a b g i n o v δ μ Pythagorac.
g om. ut. i om. aut. k sept. aut pleno. z adm. ita
ut. l n o maturius. §. 6. Plerique Ab. et abactus.
§. 7. k Libertinam et om. eam. Omnes Brev. Alar.
codd. pep. ut ingenuam aut ut ingenua suff. Nonnulli
sufficiet. §. 8. g i Ius quir., hoc est civitatem ro-
manam consecuta. z γ δ ε π permittitur. k om. non
... mau §. 9. b δ mat. habeat. β Ius l. mater absens
quae. o quae res, om. filios. z habuit om. aut. b c
m s ζ om. habet cui ... neque habuit. β om. aut ne-
que ... supersunt. μ habet aut neque habuit. n que
emisit. a b v x β μ qui amisit. z η π quia amisit.
r cuique am. k filios aut habuit aut habet Principis
etiam beneficio, si filios non habeat, ius libero-
rum consequitur.

Tit. X. π om. hunc tit. §§. 1 ... 3. coniunctae ex-
stant in append. codd. c f g i m et Reg. Par. 4419.
adiecta rubrica De Intest. Hereditatibus; §. 4. autem
in iisdem codd. transposita est in finem §. 21. tit. de in-
test. succ. Vid. supra. §. 1. f om. hereditatem. c patre.
f pare. i iure hi ut. f g iure in ips. g om. heredita-
tes. Cod. 4419. def. voluerunt. Omnes in fine. §. 1. alid.
Ista sententia in Libro IV. habetur. §. 2. i ad fili-
um. c sctum. Cod. 4419. effecta. f i legitimam.
Cod. 4419. liberi. i m matrem vel habere. §. 3. f
Latino. c quo hisdem et ab his leg. h. ad. f quos
eisdem. g quo ab his leg. h. ad. i quos eisdem ser-
tur et ab his leg. h. ad. Int. n. eg. Perinde autem etc.

*vid. supra col. *120 not. 2. f g pro a liquido conpta.*
Cod. 4419. coperea. i comparata. f decesserit.

Tit. XI. Omnes Brev. Alar. codd. praeter π Tit.
X. §. 1. c e g superioris lineae. c e k continetur.
m pater et mater. x pat. mat. cont. inf. ζ inf. li-
nea fil. §. 2. c e n avus et avia. e n nepos et
neptis. d μ om. nepos. e y μ neptis ex transverso.
e β frater et soror. i personae se duplicantur. a b e
l n z om. nepos... ex matre. i accipiuntur frater,
soror, nepus, neptis, tam ex filio quam ex filia et
om. tam ex p. g. ex m. k om. quae personae etc. a
... e g l q t u v y ... β δ η ... π seq. quoque grad.
c eorum. g eorum in quorum gr. t y δ π in quo
gr. π subsistunt. §. 3. y in tertio. d supra avus.
i om. ex. x om. ex obliquo ... abneptis. k om. fra-
tris ... patruus. Nonnulli fratres sororesque. Pleri-
que om. id est post matert. μ mat hoc est. m. k
om. idest... soror. c om matris. §. 4. e ven. qui-
dem supra. g supra quidem abav. d avus. a abavi.
Nonnulli adnepos, adneptis... fratres et sorores. g k
ζ & om. obliquo... neptis frater et v. et post avunculi.
c obliquo et fratris. In cod. x post v. sororis omnia
desunt usque ad §. 6. v. sororis. a b c l n o p α ε η
π om. frater. Nonnulli fratres patruels, sorores pa-
truelles. n patr. et sor. patr. r om. fr. pr. soror. c
om. soror patruelis ... filia. δ om. patrum ... id est.
k avunculi vel mat. f. et filia. π om. et. n filius et filia
consobrinus et consobrina... filius et filia. amit. et
amit... filius et filia. ζ om. amitinus... filia. k con-
sobrini etiam dicuntur. i ... n magnus et amita ...
magn. et matert. magn. a post amitina om. id est ...
magna. §. 5. k om. quidem, fratris ... proneptis.
r om. infra. Nonnulli atavus et atavia, aut nepus aut
neptis. fratres sorores, fratres patruels, sorores pa-
truelles, filius vel filia. Plerique proprius. k om. prop-
rius... filius filia. e n sobr. et consobrina; iidem om.
avunc. magni, mat. magnae. π om. magnae. m om.
proamita. v hic adcr. g sunt proavi et pr. p. k om.
paternae, que post maternae et proavique materni.
§. 6. u Sexto loco et gr. Complures fratres et sorores
adnepos, adneptis, fratres patruels, sorores pa-
truelles ... propriis... adpatruus, adamita, adavuncu-
lus, admatertera. k om. ex obliquo... abnepos et v.
patruelis post sororis. y om. sororisque patr. a b c e
l n o q r v y z α γ δ ε η ... π om. nepos neptis. k
om. nepos... appellantur. a b c e g i l n q r s t v
y z α η μ π om. idest post neptis. π propriis.
π propriis sobrini, propriae sobrinae filius. d proprius
sobrini proprius subrinae filius. μ proprius sobrinae.
Omnes ex latere. π adpatruus adamita. c om. abavi
... ab matertera. e om. hi sunt... abmatertera. a b
e l n α abavi materni maternaeque fr. m om. mater-
naeque ... materni. §. 7. Nonnulli fratres sororesve
adnepos, adneptis, aut adnepotes, adueptes. ζ sint.
e n Bo. cogn. re et aliena supra k om. sed ex... fi-
liaeque. γ ε om. sed. δ om. adneptis. §. 8. k η
om. successioneis; iidem Idcirco autem gr. π succes-
siones. Idcirco etc. e n o om. per. e n natura. k
om. nomina. t y η nec omnia inv. v invenire vel vita.
c g succedentium. g propagari potest. o succ interrogatio.

Tit. XII. In codd. Brev. Alar. Tit. XI. g i &
casu quasi prius. o quod pr. y hec causa quod si
pr. a b e g i n u y δ η μ π Bo. et ad. a b e n u
Bo. pervenerit. §. 2. Nonnulli non possint. a b
tam. u δ amico vero et η tamen ut per. k om. ta-
men et ut autem... potest. β om. ut. a b e l r v e pos-
sint. d possunt. μ (man. sec.) poss. y conditionem
conditionis. μ conditionem viudicationis. §. 3. β
η Tormenta. §. 4. Plerique fideicommissio. k fi-
deicommissa libertas ab herede. §. 5. β om. ser-
vum. a b n p v sociis vincendum f. libertatis. g
vincendo libertatis l vincendum. o vincendos f. li-
bertatis. e μ libertatis. u libert. fut. Complures sen-

tentia, alii praefereatur, humanis. *a b l p* mis. probet. *u y z μ* mis. probe. *π* mis. prove. *i* rationis et favore *m*. probe. *e n* miseris operibus probet. *k om.* prope. *Plerique* possunt. §. 6. *k* fac. ded. *n*. *p.* *β* non possumus. *k om.* non post facere. §. 7. *k S.* dom. fur. *v. p. i. v.* in dedit. numerum transire non potest, quia neuter exactor consilii capax est. *o* efficiuntur. §. 8. *v om.* vinciat. *b o v β* noceat. *d* novit libertates. *Complures* libertates. *e n v y α β* *Bo.* vincere. *e n π* vincientes procuratores. *e n* auctoresve. *π* actoresque. *π* conprobat. *g om.* quam... causas. *π* solutiones... causa. *μ* causa probaverit. *m* adprobaret. *In cod. a desunt omnia inde ab Interpr.* §. 8 *a v.* hoc iuste factum usque ad *v.* perinde §. 1. tit. XIV. *Videtur excidisse folium I. Quat. XL.* §. 9. *k om.* procuratorem. *o* non poterit.

Tit. XIII. in codd. Brev. Alar. Tit. XII. k om. Libertatibus. §. 1. *n* institutus est. *e* ut si. *β om.* si. *r om.* suos. *Plerique* emanc. cog. est. *v* omnim. emancipari potest vel cog. est. *o om.* emancipare. *k* pro. . adscripta. §. 2. *e n* eo, cui. *o* eo, quod ad fideic. *a* quo a f. *d* fideicommissis. *π* heredes sui. §. 3. *b e g l m n p t y z η μ π Bo.* om. Si. *k* decedens si Servus. *y π om.* ita *b... e g k l...* *p t v y μ π* dedit *v μ* et illos. *i* illos liberos (*om.* et illum). *o* volo et eos. *π* illum et illam. *i m* tut. studio impenditur. *n* fidei data lib. *u* pupillus... non potest. *y q.* non pupillis. *d n* tutoribus tutor. *i*

LIB. V.

Tit. I §. 1. i om. qui. *α β* Parentes, qui. *Nonnulli* elementorum. *d r v μ* vendiderit. *g t v x y α β π* status. *a... e g l n o r s v x y α β μ π* praed. indicat. *ζ* praed. indicabat. *Bo.* statim ingenuitatis *e. n.* praed. indicat. *a b o s* lib. nullo dari nullo pr. *e* lib. nulli dari pr. *n* liber nullo dari pr. *e t m n θ η θ* aest. id est nec. *k om.* iidem... loc. possunt. *Plerique* Idem, alii Item. *g om.* ab his. *a b o* possint. *e* sciens credi cred. *o* Opera. *r* operae tantum *e.* lucrari poss. *μ* legari (*man. sec.* locari) poss. §. 2. *g* quoquo modo. *k* facta q. modo. *a... e i k l n u v z α β θ μ π om.* fuerit. §. 3. *θ* ingen. ex quo off. *r om.* fisci. §. 4. *e n* Qui metuens impressionem. *o* Qui metuit in pretio al. *s* Qui metuit impressionem. *θ* Qui metu aut inpr. *g* defend. ingenuitati non praeci. §. 5. *o a* lib. iudicio. *i* si adtestatur. *ζ om.* si adscrtor... iudicium. *o r* deseruit. *q* In posteriorem. *π* in priore. *e n* quod prudendae sunt lib. *n β Bo.* providendae lib. *a* videndae lib. *θ* procedente lib. *θ* ord. iudicatur. *g* suspectam. *o* suscepti. *q* factus caussam. *ζ* contingente nec. *z* nullam cogentem necessitatem.

Tit. II. §. 1. o animoque nostro. *g m om.* an. ut. nostro. *k om.* utique. *v p.* adip. *q.* poss. *y* salubus... contigit. *μ* aestusque. *l* continget. *k* alienq. animo ea possidemus, quae in longinquo corpore, quae in praesenti etiam animo. §. 2. *exc. in cod. k.* *α om.* per liberat. *m t y om.* non. *Nonnulli* adquirere. *t y* sed procuratore. *d v μ* praeceptum est. *a* sit in acere. *b c l o* sit quaerere. *v* rei, cum rata sit. *α om.* si rata sit. §. 3. *exc. in cod. k;* *v y* De usucapione longi *et om.* autem. *Nonnulli* perscriptio. *β om.* inter. *a b c e g i l n o p t v x y y η u* continui. *o* tricennii. *y om.* spatium... vicennii. §. 4. *a b d e n p t u v y z β η... π Bo.* prodesset ei. *m* prodesset et ei. *x* prodesset, qui. *e* ne med. *c* interpellatur. Actio. *i* reipublicae eius interest. *i om.* ea. *x y θ π* quia neg. *β* quia ca n. *θ* neg. de re reddenda neglex. *i y* neglexerint. *r om* dominum. *i m* transmiserit. *k* tr. et per. *e n om.* is. *g* ipse. *β θ* his qui. *ζ* nec si per. *x* tr. et his per. *k a* non fuit inq. *y* fuit inq. *y* fuit. *r* inquietatus habendi ei. *α* inq. et vellet. *e i p.* *t* quietatus. *o θ* evelli. *i o q* non potest.

possint. *v om.* sed. *g* sed in vice. *o* interim in vice. *l μ* sed inter in vicem. *θ θ* habentur, ut. *m* ordinis plenum libertas. *e* tut. comprehendere possit.

Tit. XIV. Plerique et hic et infra Fufiam. i r Fufiam. *k om.* Caniniam. §. 1. *i om.* Nominatim. *k* Nom. servi manum. poss. sec. leg. Fu. Cum autem dicitur, illum, qui ex anc. ... ex Officiano sen. ... adiungendum, *et des. sequentia.* *t om.* secundum .. obsonatorem. *l u θ η θ* modo istius lib. *o α β* modo isti, quos liberto. *r* modo isti, quos liber set cum. *t m.* isticus liber. *ζ* modo istico liber istos cum. *μ* modo isticum liber esto. *g* modo. Cur liber (*man. sec.* istius liberto) cum. *d* liberato. *Nonnulli* obsonatorem. Officiano aut Orfetiano. *t θ π om.* illa. *b e l n o s θ* sen. aut inde lib. *s* comp. ita. *v om.* si. *t om.* nominatim... de. *o* post sit inserit Sent. *μ* signif. nominatur *et exc.* mutat... enim. *Nonnulli* luceat... videtur. §. 2. *In cod. k §§. 2. et 3. in unam sententiam conflatae sunt η π* Codicilli t confirmati. *u θ* firmatis. *z* data libertas. *o* concurrerunt... antecedunt. *e i m n o u v z θ ζ... π* adhibetur *o* utroque. *π* utraque. *p* confirmatur. §. 3. *r η om.* quoque *et u om.* retinetur. *g γ an.* continetur. §. 4. *Nonnulli* numero manumittantur. *ζ* numerus manumissi inveniantur testamentum. *k om.* subd. igitur. *c g m p y* igitur a duobus. *a... e m n o q s... ε μ π om.* a trigiata. *a b e l n o* ex minorum uum. *Complures* liceat.

Tit. III k De His, Q. Turba Fiunt. *o ζ* De H Qui P. T. F. Seditioemvel *y β* Qui. *z* Turbas §. 1. *c* In eum. *Complures* seditioemvel. *k* turbam et sed. *α β* qui turba, seditioem vel. *t y π* seditioemque. *μ* dandumque. *e n p t β μ* (*man. sec.*) *π Bo.* damnumve. *l* damnum. *c g* iniuriamve. *γ* pecunia est. *β* pecunaria est. *k m* sarcitur. *a b c e n o* membrisque. *α β* vindicetur §. 2. *k om.* navique... expugnata. *e n* suppressum venerit. *a... d g h m p r s y γ θ θ μ π* suppr. erit. *α β om.* fuerit... celaverit. *v y ζ π* cel. aperuerit. *s om.* postea *v.* in simpl. §. 3. *exc. in cod. m.* *α β* Hi qui heredes. *q om.* alienas. *Paene omnes* aedes aliquas. *a o* aedes aliquas alienas. *a b c e l n o s t y z y ε π* villasque. *e l n o p s* pillaverint. *i* spoliaverit. *r α β θ ζ θ μ* (*man. sec.*) expoliaverint. *e n* aut fregerint. *o* et fregerint. *a b s* offregerint. *a l n p u ζ θ μ* fecerit. *π* fuerit. *a b e l n p* punietur. *g o z* puniantur. *t* punientur. *u θ θ* puniatur. *α om.* telorum... accipiuntur. *π* appellationem... soluti. *k* hom. nocetur. *Complures* nocere. *c π* nocere possunt. *e* nocere possunt §. 4. *m* aggressores aggressorum. *k* Receptores latronum et aggressorum *c.* poena, qua et illi adiciuntur. *l* aggressorum utique. *x om* eadem. *o* latr. sublatis sunt susc. *π* sublatis, *z* sublata. *l* conquiescet. *o z* conquiescat. §. 5. *k om.* Furis balo. *n om.* plerumque. *ζ om.* opus. *a b e l n o u* Nam nonn. *i om.* Nonn... temperatur. *k* Numquam vero iudic., *et om.* pro fr. adm. *c g m o* temperatur. §. 6. *d* inc. fecerunt. *y* adfiguntur. *g* si per iniuriam. *e* ignis suaserit. *α β* ut si ev. ignis. *o θ* duplici. *μ π* duplo. *n o* *Bo.* huiusmodi. *π* eorum. *Complures* sarcire. *k q.* si i. i. e. duplici *c. d.* huiusmodi *s. p.* Per negligentiam vero facto incendio, duplo damno restituatur. *Cf. Interpr.* §. 6.

Tit. IV Hic tit. exstat etiam in cod. S. German. 366. k De Ini. et Calumniis. §. 1. *Nonnulli* codd. in corpore, extra corpore, et in latine st. *v* iniuria. *ζ* patimur ut in *b ζ om.* In corpus. *k* extra ut conviciis. *c g* verb. aut inal. *α om* libellis. *θ* quod et aff. *π* quo ex. *k om.* uniusc. ... aest. *i om.* et facientis. §. 2. *d v η* Iniuriosus. *o* Curiosus. *k om.* captu. *Nonnulli* caret. *d i o* carenti

de his circo. *k* iniuriae c. h. agi. *Bo n* Furioso i. infanti... carenti. §. 3. *Nonnulli* Si a lib. et potestate nostra s. *i* uxoris. *μ* (*man. sec.*) ux. faciat quis ini. *m* ux. faciat ini. *Complures* modo his. *a*... *e n o q r α β η om.* in. *g* ideoque plenius per. *k* Si... vindicare et agere contra; *reliqua desunt.* *μ* ini. nobis id fec. doc. §. 4. *o* Corpori si ini. *μ* Corporis iniuriam. *l o* cum is, qui p. *α β* cuicumque. *k om.* aut... ita ut. *i* interpulsatur. *g* impulsatur. *δ* pulsatus, quia heres extra *et om.* cuique... interpellatur. *i om.* ita... vindicetur. *k* pulsatio enim pud. §. 5. *a b g r v x z α β* possit. *e n Bo.* possit. *e n Bo* possent. *i* poterit. *m p s μ n* possint. *c v* puniantur. *k Soll.* al. nupt. etiam sine affectu voluntatis extra ordinem puniuntur. §. 6. *z* more aut lege. *k mor.* iure fit lege i. e. l. d. t. ut de. *b μ* (*man. sec.*) carnibus. *n* criminibus. §. 7. *e n* pro levitate. *z iud.* non aestimatur. *a b c e i l m n o p r v x α β δ ε η... π* et *S German.* aestimatur. *Nonnulli* congruentes. *β* vindicetur. §. 8. *Plerique* actio iniuriarum. *k om.* ini actio. *a b k l r v x μ* constituetur. *δ δ* iustituitur, ut quot. *m om.* quotiens... introitur. *o* quot. qui falsator v. c. domus ab his *et om.* qui. *v* vel cum huius. *Plerique* directarii. *Cod. S. Germ.* detractarii. *t γ* advertit. *e n Bo.* iu quo sic extra *o.* *δ* in quo extra animadvertit aut prius *π* animadvertentur. *a b v α β* ingruentes. *a b e l n o u* commenti. *c* committente. *a b e l n y α β μ Bo.* vindicatur. *o* cum vindic. *l* exit. autem et alia ut operis. *δ δ* operibus publicis. *o* publicis. §. 9. *exc.* in *cod. k;* *γ om.* iniuriarum. *δ δ* Poena ini. civ. *Nonnulli* damuatur. *Interpr.* §. 9. et §. 10. in *cod. q unam efficiunt sententiam corrupte scriptam.* §. 10. *a b d e g n o t v... β μ n* in publicum. *g α* interrogatur. *o* rogatur. *k om.* irrogatur. *β om.* vel alias spectatae... decurioni. *x* vel alienae exsp. *Plerique* expectatae. *k om.* et si. *δ om.* decurioni vel. *r v δ om.* vel post dec. *k om.* decurioni... plebeius. *π* plebeio. §. 11. *e v μ* Super calumniam. *Nonnulli* instituet. *π* puniuntur. *k om.* vel insulac. *k r om.* aut ord. am. *π* relegationes. §. 12. *k* Iniuriae non nisi. *a b l* vind. per cal. *e n* vindicare per calumniae iud. *o* enim in quo praedictae cal. §. 13. *o* al. percuterit. *π* corruptus aliquid. *Codd. praeter* n oblienerit aut linierit. *a b d e g n u v z δ η θ μ π aq.* purgaverit. *o aq.* portaverit. *p* aqua spurgaverit. *r* aqua exputaverit. *α β* sportaverit *Plerique* fistularum, alii expulsi. *π om.* in. *Nonnulli* aliud, iniuria publica. *k* simo corruptove luto aliquem perfuderit, oblinieritve, qui fistulam lacusve ob ini. publ. etc. §. 14. *x* Qui vero praet. *ε* Qui pro praet. *Paene omnes* pudic. corr. gr. fec., domum. *o p* pud. corr. egrediat officiat domum. *c e n t z ζ* quod id. *δ* quid id. *π* quod. *x om.* dederit... punitur. *a* perfectum flagitium. *c om.* flagitio... imperfecto. *o* puniatur. *x* puniuntur. *z η* puniuntur. *δ om.* capite... corrupti *et q* corrupti... adficiuntur. §. 15. *exstat in codd. S. Germ. et g p* (*ab Amerbachio ex A. E. adscripta*) *u δ;* *Cod. S. Germ.* adficiuntur. *Interpr.* Qui. *g* fam. iniuriarum al. *g p u δ om.* a post univ. *p* turpis carminis infamiam. *g p u δ* sed vel legit. *g δ* ratione et desperatione dilectione nil cav. *g om.* est post deform.; *idem* modo quidam. *g δ* modo legitur. §. 16. *Plerique* canticum dicitur; *nonnulli codd.* infamia compositum cantaverunt, composuerunt. *g ab* iniur. vindicanda (*man. sec.* defendenda) est. *Plerique* est. §§. 17. et 18. *exstant in cod. Par. 448a.* *a b l n o* ord. quoque. *a b l o* vinciat. *n* vindicentur. §. 18. *o om.* ab. *v z* non potest. *ζ* inf. nou not. §. 19. *v om.* ad... facto. *i om.* quo... efficit. *o z* revoquantur. *In v* efficitur *desinit cod. r.* §. 20. *g* maledix. idque confictum gesserit. *l δ* famosi efficiuntur. *δ... η om.* sed... dicitur. §. 21. *exstat in codd. v δ δ v*

(*ab Amerbachio ex A. E. margini adscr.*). *δ* dicitur. *Interpr.* Convicium. §. 22. *q* habet rubr. De conviciis aut contumeliis servorum. *π* si quidem. *k* flag. cedatur. *z om.* sub. *k om.* sub... restituitur. *x* restituetur. *In codd. α β* post *v.* restituitur *interponuntur Legis Rom. Burgund. tit. II., XXXVIII., XLI.*

Tit. V. A. *π* litum. *a b l* Limitum. *d μ* Legum. *k n om.* et fin. lit. *Hic tit. exstat in cod. S. German.* §. 1. *δ δ* vindicentur. *Nonnulli* eorum et inter. *k om.* itemque... petuntur. *Complures om.* a post itemque. *Nonnulli* magistratus municipales; alii magistratus municipalis... potest. *o* idemque magistratus municipalis... ius decidere p. idemque. *z π* quia. *x* quam iuste. *α β* quam iudicare. *γ om.* die. poss. itemque. *z* faciat. *α β* faciet. *o* fecit. *k om.* sed si... potest. *v* pro quo promissum sit. *d μ* eos pro commissum. *b e. γ z μ* (*man. sec.*) *π* promissum. *d e v u om.* in post rei. *a b c g i m n o p t y z γ δ ε η θ π* deducta. *δ om.* ex post ded. *t* ded. est ex. §. 2. *exstat in cod. Par. 448a.* *π om.* §. 2. *e n* praestita. *k sol.* temp. *et om* praestituta. *δ* comparantur. §. 3. *exc* in *cod. c;* *k* sua tant. voce. *δ l* etiam *q. m.* *α β om.* convinci... potest. §. 4. *a l* qui de debito. *ε g i k l n u... γ ε η u π* debito. *s* quae debito. *ζ om.* et d. p. §. 5. *invenitur in cod. f., ubi post §. 7. eiusd. tit. legitur, add. rubr.* De Confessionibus. ex Corpore Paulli Sententiarum. *Proxime sequitur* Tractatus de Trina Conventione seu De Literis Communitariis. *Cf. Hauboldi Opuscc. T. II. p. 907, 910 sqq.* §. 6. *π* Eamque. *ζ om.* Ex q. a. p. *ε* parte habent. *e l n π* decernentur. *δ* discernuntur. §. 7. *f om.* trinis. *k om.* aut... dato. *v α η μ om.* peremptorio dato. *d* uno pro emptorio dato. *f* ad iudicium. *k* iudicem *z* aliquem. *π* aliquid. *g i l a* quo. *μ* nisi ad decem, ad quem. *f* vel edictis. *d* iudicata sent. *δ* data sent. *k* sententia condemnabitur *et om.* auctoritatem... ab ea. *Plerique* ab eo potest. *Deinde sequitur* Interpretatio Quicumque etc. *post quam ponuntur vv.* Ab ea... potest, *quae in codd. per se s phum efficiunt, in edd. s pho 7. adiuncta sunt.* *d μ* quotiens in contumacem fuerit iudicatum, ab ea. *f add.* Ex Corpore Paulli. Ab ea. §. 8. *Plerique* in iudicio. alii in duplo. *o* duci. *k om.* nec... revocari. *m om.* in iudicium... duplum. *a b s* Longo. *a b l o* s exemplum. *k om.* ex. long. pr. *a b d e i l m... q s t v x y η μ π om.* computatur; alii *om.* et post praes. §. 9. *s om.* causa. *α β* In cap. causa. *a b e l n* iniustus nemo. *a b e l n s* neque iniustus. *q om.* accusare aut. *e n α β om.* aut accusari. §. 10. *Complures* Falsi... religio. *e u δ* Falsi instrumenti, *i* circumdata. *e n* si se indicta. *k* si ind. *o* sibi ind. *q om.* iud. circ. si. *t* circumd. sam. *ε om.* ducta si iam. *δ om.* constiterit. *α β* constituerit. *i om.* eius... deposcitur. *k* Si religio i. f. instr. c. est, e. c. iust. rite dep. §. 11. *exstat in append. codd. c f g i m 4419.* *Cf. Hauboldi Opuscc. T. II. pag. 908. et praesf pag. CLXI.* *f* Lib. I. Tit. V. De Re Iudicata VIII. c. VII. Tit. Lib. V. Tit. De Re Iudicata. *Cod. 4419.* VIII. Lib. Tit. V. De Re Iudicata. *c f* cauculi. *t* Rogatio cauculi. *m om.* se patitur. *f* supputare. *m* supputatur. *f* tractari.

Tit. VI. §. 1. *exc.* in *cod. k.* *n* uti possidentis de rebus solent, utrum videre *m.* *u δ δ* uti possidentes d. r. solidis et utrumve. *a b t γ μ* utrumvi. *v* et utrum de. *e* reb. solent utrumvi. *l* soli et utrum de re. *o* et utrum videre de re. *π* utrumvidere mobili et manu *sec.* *add.* volumus, *quod manus tertia delevit.* *o* priorem q. aes potiores. *a b l q.* aes potior. *π* reddet. *a b o δ* possidetur. *ζ om.* possidet... prec. *a b e l n o p y δ Bo* maiorem partem. *a b o* (*man. sec.*) nominati nec. *o μ* numeratio. *π* numeratione. *Nonnulli* possidet. §. 2. *a b e l n o* viarum cultores. *m* vicarium curatoris. *b e n* pertineat. *z* pertinent. *Complures* monitiones *et*

si qui ... fecerint ... condemnantur. $\gamma \eta \pi$ sec. ut comm. §. 3. $a o x y z \gamma \delta$ VII. Tit. De Interdicto Utrubi. $m p$ VII. Tit. De Interdicto Utrubi. b VII. De Interdicto. $u \delta$ VII. De Interdictis. $c d e g i k l n r s v e \zeta \eta \mu \pi$ VII. De Interdicto Utrum Vi. q ζ VII. De Interdicto Utrum Vi Dū. $\alpha \beta$ VII. De Interdicto Utrum. $q \alpha \beta$ Notandum si. e ipsi dom. ... deiciantur. $x om.$ possessione. $c g$ poss. utruvi deiciatur. $\alpha \beta$ deicitur. $x om.$ familiae eius. $v \zeta \mu$ fam. etiam nom. enim servi. $\delta om.$ nomine. §. 4. l Vi igitur. m Dicitur n. t. n Vi dicitur. ζ Videntur. μ Vi degitur. *Nonnulli* oppresso, *alii* oppressum. o oppressa multitudine. $\alpha \beta om.$ aut post telorum, $g k$ tel. et arm. $c g$ territus; sed. $e n$ violenti. *Omnes* eam adv. π adgressus. §. 5. $q om.$ vi. ζ interdictum est. $d om.$ non. $x om.$ aut... abductis. $c g m$ idque in eum. $d l$ id quod in eo. $a n$ idque de. $e i p... t v... y e... \pi$ Bo. idque in eo. $\mu \delta$ datur. Sent. Idemque in eo. δ in eo interdicitur, qui. δ interdictum est, qui carrucam, aut id, quod dicitur. $p \alpha \beta$ a carr. $a b e g l n t y \alpha \zeta \eta \pi$ adductis. §. 6. $\epsilon \pi om.$ vi post pr. e quibus in via. α aut qui. §. 7. *exc. in k*; d Qui aut vi. *Nonnulli* possedit. $\zeta om.$ impune deicitur. §. 8. $\delta \delta om.$ Ex r. vi p. o vi possessor. $e n om.$ res. k res aliquae arserint vel perierint vel s. defuerint. $n om.$ vel s. dec. $a b o$ eius, si d. $i om.$ qui. i aest. merito cond. m est, si tam voluit. $a b i l o t v \mu \pi$ quia ita. γ rem alienam. π rem iuris alienam. §. 9. $c y$ Qui inter. $a b c e g l n o p \mu$ (*man. sec.*) induci. $d i m q t... y \delta \epsilon \eta... \pi$ indici. $k om.$ interdici... consuevit $c d k l m r t z$ decet. $a b o x s y \epsilon \pi om.$ ex. $e l n t v \eta \mu$ ct. $\alpha \beta$ a quib. $\delta om.$ quibus a. $u \delta \delta$ prohibeatur. γ probetur. *Nonnulli* numeraria ... interrogatur ... expectat. $\alpha \beta om.$ irrogatur. π praedis expetet. §. 10. $a b$ reddetur. k interdictio actio. $u \mu$ indicti actio. $b l$ proponatur. g pr. ut ex eo. k quod quis praecarium. *Complures* praecarium, α quis ad pr. §. 11. $a b$ non tant. rem per ep. $e n Bo.$ non t. qui rem per ep. $a... e l n \mu Bo.$ qualibet alia. $k o q s x \eta \pi$ qua alia. u quamlibet aliam rationem. $\alpha \beta$ vel si qua alia. $e om.$ quacumque. n qui in illo vol. *Nonnulli* possedit. §. 12. *exc. in k*; $\alpha \beta$ heredes. *Nonnulli* praecario. δ clam id vid. possedis. $n y \beta \pi Bo.$ om. eius post preces. §. 13. $a... e g i k n p... \gamma \eta \mu$ ponunt imminet post aedes. o alienas sedes. *Nonnulli* sublocari is qui sublocet. $i om.$ potest. $a b g v$ compescetur. $c e l n... r t x y y \epsilon \zeta$ compescitur. π compescitur. $\alpha \beta$ compescit. §. 14. $\alpha \beta$ concluderit. o ea ratione redd. $a b l$ reddetur. $a b c e i o p u y... \beta \eta \mu \pi$ aut etiam. $k om.$ ut. g Sabiae... Sabia. $a b e e n o t y... \beta \eta \mu$ cohercetur. μ (*man. sec.*) cohercetur. §. 15. $k om.$ Bene. s idem qui. o libertatum. §. 16. *exc. in k*; $a b om.$ quae habet. $l m$ quaecumque habet. δ habet aut quae. *Complures* concubinam, filios naturales, alumnos. $g \delta$ al. neque in. $a b c i t u a y... \gamma \mu \pi om.$ ea. $l om.$ nec ea. $o \delta$ habent. i obligatus. v obligatur. $m om.$ de. o interdicendus redditur. $a b v \mu$ reddetur.

Tit. VII. in codd. Brev. Alaric. Tit. VIII.; §. 1. $a.$ *exstant etiam in cod. Par. 7710.* §. 1. $k om.$ gratia. g quaedam verb. sol. ζ concipitur ... firmatas. $g x$ constringetur. §. 2. $e n om.$ non et. int. abs. *Complures* contrahetur. e inst. promississe aliquem aut inde. $a b l o$ aut inde. g proinde etiamsi int. δ instrumentum promissae alique per. hab. *Nonnulli* habeatur. §. 3. d operibus. $a b e g k l n x z... \gamma \zeta \delta \mu \pi$ re proprietaria. *Complures* adquirit... adquirit. *In cod. δ man. sec. add.* Qui alicui aliquid promittit, si hoc, quod promiserat, perdidit, ita solvere debet, ac si non perdidit. *In eod. cod. des. vv. dom. pr. adq.* §. 4. $v om.$ res... agi. $\beta om.$ per-

inde... stip. *Complures* intercedit. π staret ideoque. *Nonnulli* promissore. δ pr. ex aestimatione. $g o x$ ponitur. x proponitur. $v \alpha \beta$ puniuntur. $a b$ eius gratu fu. $e n o$ grata. l gratia. $i m$ contemta. k Cum res in st. ded. facto pr. intercedit, p. interrogari potest, ac si... maxime si eius fraude fuerit factum.

Tit. VIII. in codd. Brev. Alaric. Tit. IX. n De Donationibus. *In plerisque Brev. Alarac. codd. hic titulus depravatus est.* $\epsilon \eta$ Novatio est, quotiens cautio revocatur. k Novatio est quotiens cautio revocatur. Non solum autem per... sed etiam per eum, pro quo st... per servum... ex nostro iussu novare potest. e Novatores sunt, quotiens cautio renovetur, non solum... debetur, sed etiam per eos... stipulare poss. velut. z De Nov. id est Cautio renovata. $a b s \delta$ decur. *Plerique* sed etiam per eos... velut... vel per serv. $c g$ vel per servum iubendum. $a b e n o p$ praeceptum. $l u x$ perceptum. $q om.$ noster. $a b c e l s u \mu \pi$ novari. o vocari.

Tit. IX. in codd. Brev. Alar. Tit. X. δ De Substitutionibus. $e n Bo. om.$ est. δ institutus. e compellet, $o u$ compellitur. $i m$ petitas possessiones. δ petitam b. possessionem. $e n \mu$ diminuat. z δ diminuunt. δ casu in die. $\zeta \mu$ cuius enim. q huius autem. g praecidit casu priore defert. *Complures codd. et Bo. defert, quod quaer. δ differre quoque quaeritur. δ sextariis. μ sisteris. o centum sexies tertius i. in longiore die concepit. $i o t z \eta \pi$ concepit. $a b$ concepit. §. 2. $c om.$ computantur. *Complures* dantis... accipientis. c heres. $i m om.$ cogn... spons. o comprehenditur. π comprehendatur. $t v$ comprehendentur. $i m om.$ eorum... promittitur. μ promittuntur. $c qu.$ numerum prom. $g qu.$ numero prom. §. 3. *exc. in k m*; c solvitur. $u \delta$ sola stip. o stipulationem solvisti satisd. tio promissa eius. β promissa est a. α omissa est et om. actio rei. §. 4. $k om.$ praeteriti. $c x \alpha \beta \delta \mu$ vellent. $d e o om.$ se. $k om.$ se miscere. $a b i m n v y... \beta \eta \mu Bo.$ miscere se. $a b i l n t \delta \mu Bo.$ remanserunt. $e n Bo. om.$ communis patris. $m om.$ anteq. bon. o conferenda... satisdonatione. *Complures et Bo. non possint... d n o* bon. competitionem. $l bon.$ competitione. $g bon.$ competitione confusione. $a \beta om.$ cog. sunt.*

Tit. X. in codd. Brev. Alar. Tit. XI. *exc. in cod. k praeter interpr.* §. 2. g De Cont. Hereditate. §. 1. *Optimus* independenti. o Dum metum. $\pi om.$ damno. $b d n Bo. om.$ vicinus. $a b d l n$ deb. datis. *Complures* super eum... accederet. §. 1. *Nonnulli* et utilitatis casu. $d n$ ut ea aq dif. g ut hoc aedif. π aedificaret. Interest. $\eta om.$ cogatur etc. π portio-nisve imp. μ impensis.

Tit. XI. Codd. Brev. Alar. Tit. XII. §. 1. $d n$ ut Bo. et η Si species. t extra ordinem a. $c g a$ patre. $d g o y \pi$ honore. k tradita. $d n \zeta \pi$ videatur. g videatur. §. 2. $a i m om.$ vel n. traditae. $k om.$ tam post non. k constat et ideo ad omnem probationem sufficit. $y om.$ que post ideo. $a b e i l m n v y \zeta \eta \pi$ teneat. g teneatur. $o y$ retineat. t reteneant. §. 3. $g om.$ si. $\alpha \delta P.$ filio filiae fam. si al. l filio filiae al. π filio familiae. α discesserit. §. 4. $a b c e n o \alpha \mu Bo.$ iu duobus. $\gamma \pi$ don. in duos. $v \pi$ conferatur. k Cum inter duos unius rei d. conf. π prior. $d e k n t \eta \pi Bo.$ an primus. $a b o$ an prius. u hanc primus. α hac primus. v qui ante primus. $c g \mu$ an qui primus. m int. potior quis primus acceperit. $o \beta om.$ et post accep. n ut Bo. §. 5. *Complures* de evectioe, cogetur, evectioe. o De ea evectioe. o nam si prom. u compellitur. $\alpha i.$ actione repellatur. $\beta i.$ actione repleatur. §. 5. *exc. in cod. k.* §. 6. $o \delta$ Et qui. $u \delta \delta$ aliquid. *Complures* vel ab host dare. $a b c e f l n o p t u v x \alpha \beta \delta \eta... \pi$ prohibetur. *Complures et Bo. contem-*

platione. o eximit, laboris, contemplationis, solutis certum. u mu complacuit.

Tit. XII. Codd. Brev. Tit. XIII. β De I. F. et Pauli. ε ζ De I. F. et Publici. μ De I. F. et Poplici. (manus sec. populi.) π (man. sec.) pupilli. k om. Et Populi. §. 1. § sibi aliquod ob adm. i mortis c. m morte. o ab aliquo. c m. conscia intulit. g consciam tulit. π conscribit. c g § vindicatur. Omnes

Quodsi id, praeter c, qui om. si et π, qui om. quod. a e l n o id odio. π taedium. l η pudoris. g μ pud. heres alieni. μ valetudine. ζ valetudinem. ζ impatentiae. g m admiserit. k admiserit heredes eius. π successione. g ζ relinquatur. g relinquatur. n u v z γ δ μ π Bo. relinquuntur. k succ. dabuntur.

§. 2. d v μ Si etiam. t om. Ei. i om. Ei e. v. i. auf. d § dignum. t indignum. μ digno. g indigna. p auferetur. Complures her. cui adf., alii adf. aut cogn. e iuri. d μ iuris. c d g o u § μ substiterit. i m op. deiecit. §. 3. d v μ Si pauper vel. k Si p. aut d. l dom. id est test. Complures quod. b s α β om. eius. c sunt vel leg. k om. aut leg. acc. μ falso. d μ redarguit. x α β redarguat. o redarguantur. a b e l n o Bo. obponant, fisco. d x α μ obtineat. §. 4. om. π; Nonnulli Actatis. § om. Actati. o man. sec. si non obponitur. l si non oporteat. Plerique admisit tutores, curatores, k om. in id, q. i. a. §. 5. Omnes Brev. codd. Tit. XIV. De Fiscis Advocati. π de adv. fisci. o Ex ea pr. k pr. in qua. o orig. non ducit. o π nec aut gr. c g om. aut cal. g om. apud suos e. v. t ε π esse non vid. §. 6. α β § Q. in ea auctor. § indicati officialis. e officia alicuius. μ officialis. e n o z addito. m om. iniuria... huius. i submoventur. l et h. r. ε π rei alicuius. g actores aut praefectus. e praeturii. o β mittantur.

§. 7. i l Item. v μ Lite. q u (glossa n. oportet n.) § § non poterit, nec. γ non potest. a b d e g n ... q γ z δ ζ donata. l ab eo donata. x donatione. o susciperet. §. 8. k Imp. l. c. heredum institutae invidiosae sunt, nec. o inviciosum, principalium. §. 9. α β ε π Ex nulla p. ε π nuda actio. § nascatur. o om. se post qui. k imp. futurum esse. d u μ om. facturum. ε possint. §. 10. in cod. π post §. 11. legiur. o Privilegio. a b c e g k l n s t v x z α δ η μ retinere. §. 11. a b e l n ex incerto et ex. d g k t u v § μ ex indice et ex. γ z γ n non exinde. ε iudicio et. s om. iudice vel. x iudicet ex. q ex in die. q α γ η π om vel. m om. est... fisco (§. 11.). k fisci... Quicumque a. (§. 11.). o Scripturam sint. α β scriptura et om. vim. Complures iudicium. q iud. teneri. § i. tenere. x conveniet. §. 12. Nonnulli falsa moneta, vindicatur, ignorantem dominum, dicuntur. s om. quod... dicantur. e om. id fecisse... domino. v ipsique suppl. et om. summo. π peiorem domino caus. α β nisi quidem forte.

Tit. XIII. Codd. Brev. Tit. XV. v η μ π De Dilatoribus. Idem exstat in cod. S. German. 366. §. 1. p alt. def. k alteros, x pronuntiare. m prohibetur. e n pr. nec refirmare si istud. π mares idest masculi. d v x μ maris mare, id est masculi studii an fem. e mare, id est studii, an. k refert, si istud mares an libertini utrum suos. m maris idem, quae maris studeant fem. f. et om. servi an. q nuntiare mares, id est masculi pr. nec referre mares. t z S. Germ. maris, id est masculi istud. § ref. mares studeant. i fac. ing. an lib. an s. an e. et om. an suos. m om. servi an. π servi aut. § puniantur. t puniuntur, maris, id est masculini. §. 2. γ caussa fiscalis. π contendunt. § om. contendunt... non. a b e l n o u μ om. qui. a b n μ ne quod. o nec quod. e l ne quid. μ ne quis. γ om Subornatores. m aut del. g puniantur.

§. 3. η Cum damn. g Damnatis servis. i sententias. g audiantur. Plerique eos pro reos. o deferat. Tit. XIV. Codd. Brev. Tit. XVI. Idemtit. exstat

in cod. S. German. 366. k u ε om. Habendis. §. 1. k statim ad instrumenta adspiciendum. § ad torm. statim. q a torm. stat. inc. i inspiciendum. g prior arg. incipiendum. n v... z π om. est post quaer. g s a β μ si suspceptione reus aliqua arguetur. Complures arguetur aut arguatur. o et de scel. ζ compelluntur. §. 2. c g tenera aetate. q t u y α β δ ε η § π videtur.

Tit. XV. in codd. Brev. Tit. XVII., exstat in cod. S. German. 366. §. 1. π Susceptos. a b l o t a β § μ Suspectus gr. testis. Nonnulli Suspecto gr. testis. k test. vel eos max. m eos, qui vel. y vel et eos. e n γ Bo. om. vel post eos. i m om. humilitas... vitae. Complures infamaret, exspectari. a b l i interrogatus. α β interrogare. z testes enim. v in testibus. β om. enim. §. 2. q om. Inviti. g non potest. §. 3. o itemque libertinis volentes. i idemque libertine evolentis. l libertini nisi volentes. n Bo. libertini volentes. b c e om. nec. k parentes, filii, liberti testimonium dicere prohibentur. e l n Bo. adm. non sunt. o t rei veritas. γ γ re vera. γ γ π vicissitudo. Complures corrumpet. §. 4. e x α β ζ § μ om. de. n Bo. Testes enim f. i diceretur. o dicitur. n Bo. nihil adhibiti iuvare dicuntur et advera. §. 5. π Hii qui. e g i n o q s u... γ γ ζ μ false. π falsa vel varia. t z α β falsa vel varia. k q ζ μ testimonium. c k α β § § dixerint. q om. vel. k om. vel u. p. p. aut. i v ζ μ utriusque. s a β prodiderint. §. 6. k om. nisi cum et quaeritur. α om. non adhibentur. c γ explicatur. q iusiurandum aut t explicando. β test. expediantur.

Tit. XVI. in cod. Brev. Tit. XVIII., exstat in cod. S. German. 366. § D. S. Q. de facto servorum interrogari debet. §. 1. k De facto servorum dominum int. p. t Servorum de f. in se interrogari. a b e g i n o p t § μ π S. Germ. om. suo. n possit. k debet ei. a... e i m n p t u y ζ... μ π S. Germ. Bo. commodatum dep. a b l n p deponet. o apponit. z dispondit. §. 2. o Iud. titulares... centumviris taliter i. centumviris taliter. μ reb. hoc her. β om. vel... hereditariis. γ om. poterunt... quaestionem. c possint et. §. 3. ζ om. in. g om. nisi. Nonnulli dilator. Cod. S. German. esse perm. α β probari, c. inest, quantum. π cui int. k paratus sit inf. § paratus, hoc est vel k om. vel... taxationem. Complures deteriores. μ deteriores factis servis. α β taxatio. §. 4. a b c e n Bo. Servus. π Servi. α β om. qui. v om. aliquid. α β om. oportet. k comm. arb. s. §. 5. k S. in e. d. nisi in capitalibus causis non interrogantur. Nonnulli in peculiariis. a b c e g n o q t... x α β γ s ... μ π pecun. quam in capit. d x ζ int. non poss. §. 6. § k alterius domini. k dom. non torquetur. g non poterit. §. 7. k Servus ideo emtus, ne in emtozem loquatur, restituito pretio interrogatur. γ ne ipse t. §. 8. k dist. est, non interrogatur et om. cuique... domini. Nonnulli cuicumque al. servit aut serviet... domini. u servit, ab eo, cui servit, in. t ob memoriam. v μ in memoria. g non oportet. §. 9. § y om. si. k Servus ad hoc manumissus, ne torq., nichilominus et interrogatur et torquetur. §. 10. ex. in k; m x sustulit. t quem qui sustulit. e n cum deo conf. a b c g i l m t v... β η... π confitetur i m conv. si id. n om. id. α β om. reo. §. 11. b l u z § accusatorem. a om. accusare... patronus. v nisi forte ingratum. g accusat. π res. §. 12. i m XVIII. Si Pecuniam Culpabilis Iudici Dederit. a b d e l n Si postea datur a iuduo. o Si postea datur a iudice. k α β § data a iudice. π iudicii... dicitur. e id quod in. x η π ideoque. k tali poena d. quali reus. Nonnulli damnantur, m damnentur. k om. damnari potuisset. v damnari potest. §. 13. i In convincendum reum. a l om. reum. d m om. sive torqueri. l om. sive non possit. §. 14. o Rei sui reddere n Bo. cedere. v Reis s. ac de crimine. x Rei

§. 1. p alt. def. k alteros, x pronuntiare. m prohibetur. e n pr. nec refirmare si istud. π mares idest masculi. d v x μ maris mare, id est masculi studii an fem. e mare, id est studii, an. k refert, si istud mares an libertini utrum suos. m maris idem, quae maris studeant fem. f. et om. servi an. q nuntiare mares, id est masculi pr. nec referre mares. t z S. Germ. maris, id est masculi istud. § ref. mares studeant. i fac. ing. an lib. an s. an e. et om. an suos. m om. servi an. π servi aut. § puniantur. t puniuntur, maris, id est masculini. §. 2. γ caussa fiscalis. π contendunt. § om. contendunt... non. a b e l n o u μ om. qui. a b n μ ne quod. o nec quod. e l ne quid. μ ne quis. γ om Subornatores. m aut del. g puniantur.

§. 3. η Cum damn. g Damnatis servis. i sententias. g audiantur. Plerique eos pro reos. o deferat. Tit. XIV. Codd. Brev. Tit. XVI. Idemtit. exstat

in cod. S. German. 366. k u ε om. Habendis. §. 1. k statim ad instrumenta adspiciendum. § ad torm. statim. q a torm. stat. inc. i inspiciendum. g prior arg. incipiendum. n v... z π om. est post quaer. g s a β μ si suspceptione reus aliqua arguetur. Complures arguetur aut arguatur. o et de scel. ζ compelluntur. §. 2. c g tenera aetate. q t u y α β δ ε η § π videtur.

Tit. XV. in codd. Brev. Tit. XVII., exstat in cod. S. German. 366. §. 1. π Susceptos. a b l o t a β § μ Suspectus gr. testis. Nonnulli Suspecto gr. testis. k test. vel eos max. m eos, qui vel. y vel et eos. e n γ Bo. om. vel post eos. i m om. humilitas... vitae. Complures infamaret, exspectari. a b l i interrogatus. α β interrogare. z testes enim. v in testibus. β om. enim. §. 2. q om. Inviti. g non potest. §. 3. o itemque libertinis volentes. i idemque libertine evolentis. l libertini nisi volentes. n Bo. libertini volentes. b c e om. nec. k parentes, filii, liberti testimonium dicere prohibentur. e l n Bo. adm. non sunt. o t rei veritas. γ γ re vera. γ γ π vicissitudo. Complures corrumpet. §. 4. e x α β ζ § μ om. de. n Bo. Testes enim f. i diceretur. o dicitur. n Bo. nihil adhibiti iuvare dicuntur et advera. §. 5. π Hii qui. e g i n o q s u... γ γ ζ μ false. π falsa vel varia. t z α β falsa vel varia. k q ζ μ testimonium. c k α β § § dixerint. q om. vel. k om. vel u. p. p. aut. i v ζ μ utriusque. s a β prodiderint. §. 6. k om. nisi cum et quaeritur. α om. non adhibentur. c γ explicatur. q iusiurandum aut t explicando. β test. expediantur.

Tit. XVI. in cod. Brev. Tit. XVIII., exstat in cod. S. German. 366. § D. S. Q. de facto servorum interrogari debet. §. 1. k De facto servorum dominum int. p. t Servorum de f. in se interrogari. a b e g i n o p t § μ π S. Germ. om. suo. n possit. k debet ei. a... e i m n p t u y ζ... μ π S. Germ. Bo. commodatum dep. a b l n p deponet. o apponit. z dispondit. §. 2. o Iud. titulares... centumviris taliter i. centumviris taliter. μ reb. hoc her. β om. vel... hereditariis. γ om. poterunt... quaestionem. c possint et. §. 3. ζ om. in. g om. nisi. Nonnulli dilator. Cod. S. German. esse perm. α β probari, c. inest, quantum. π cui int. k paratus sit inf. § paratus, hoc est vel k om. vel... taxationem. Complures deteriores. μ deteriores factis servis. α β taxatio. §. 4. a b c e n Bo. Servus. π Servi. α β om. qui. v om. aliquid. α β om. oportet. k comm. arb. s. §. 5. k S. in e. d. nisi in capitalibus causis non interrogantur. Nonnulli in peculiariis. a b c e g n o q t... x α β γ s ... μ π pecun. quam in capit. d x ζ int. non poss. §. 6. § k alterius domini. k dom. non torquetur. g non poterit. §. 7. k Servus ideo emtus, ne in emtozem loquatur, restituito pretio interrogatur. γ ne ipse t. §. 8. k dist. est, non interrogatur et om. cuique... domini. Nonnulli cuicumque al. servit aut serviet... domini. u servit, ab eo, cui servit, in. t ob memoriam. v μ in memoria. g non oportet. §. 9. § y om. si. k Servus ad hoc manumissus, ne torq., nichilominus et interrogatur et torquetur. §. 10. ex. in k; m x sustulit. t quem qui sustulit. e n cum deo conf. a b c g i l m t v... β η... π confitetur i m conv. si id. n om. id. α β om. reo. §. 11. b l u z § accusatorem. a om. accusare... patronus. v nisi forte ingratum. g accusat. π res. §. 12. i m XVIII. Si Pecuniam Culpabilis Iudici Dederit. a b d e l n Si postea datur a iuduo. o Si postea datur a iudice. k α β § data a iudice. π iudicii... dicitur. e id quod in. x η π ideoque. k tali poena d. quali reus. Nonnulli damnantur, m damnentur. k om. damnari potuisset. v damnari potest. §. 13. i In convincendum reum. a l om. reum. d m om. sive torqueri. l om. sive non possit. §. 14. o Rei sui reddere n Bo. cedere. v Reis s. ac de crimine. x Rei

§. 1. p alt. def. k alteros, x pronuntiare. m prohibetur. e n pr. nec refirmare si istud. π mares idest masculi. d v x μ maris mare, id est masculi studii an fem. e mare, id est studii, an. k refert, si istud mares an libertini utrum suos. m maris idem, quae maris studeant fem. f. et om. servi an. q nuntiare mares, id est masculi pr. nec referre mares. t z S. Germ. maris, id est masculi istud. § ref. mares studeant. i fac. ing. an lib. an s. an e. et om. an suos. m om. servi an. π servi aut. § puniantur. t puniuntur, maris, id est masculini. §. 2. γ caussa fiscalis. π contendunt. § om. contendunt... non. a b e l n o u μ om. qui. a b n μ ne quod. o nec quod. e l ne quid. μ ne quis. γ om Subornatores. m aut del. g puniantur.

§. 3. η Cum damn. g Damnatis servis. i sententias. g audiantur. Plerique eos pro reos. o deferat. Tit. XIV. Codd. Brev. Tit. XVI. Idemtit. exstat

s. sedere. m crimen. g β δ η sint. k sua. μ quibus in crim.

Tit. XVII. Cod. m Tit. XX; reliqui Brev. codd. Tit. XIX. §. De Oblationibus. ε n ut o et Bo. §. 1. deest omnibus Brev. codd §. 2. n ut Bo., n om. a. g om. potest. o om. non potest. §. 3. k om. autem. a b e l n p. hae sunt. α β metalla. k minimarum. c om. qui ad. m commendi non sumendi sunt. c g om. consumendi sunt.

Tit. XVIII. m Tit. XXI.; reliqui Brev. codd. Tit. XX. §. 1. o aut duas equas. k α β om. vel post boves et o α β aut post decem. o adegerint. α β abegerunt. Si quid vero. ε om. Quidquid et δ quid post quic. c g l p v β μ ablatum in poena. α oblatum. α π in poena. q f. de qual. z om. in post aut. Complures duplo., triplo, caesum, restituitur. m aut fustibus. k om. unius anni. m publicum pro qualitate eius aut in duplum eius anni. §. 3. c g Si de ea. x Sive ea p q δ litigaverit, α mittendus. e l n p non mittendus. δ renuntiandum est (man. sec. remittendum). e n Bo ita si convictus est et in d. a b l conv. est, in. b g k u y ε μ om. in post vel. l q damnantur. In hac φho desinit exempl. Morbacense, ex quo cod p (Basil.) descriptus est; sequentes tit. Amerbachius desumpsit ex cod. Argentin. eisque scripturae diversitatem adiecit ex cod. Mogunt. Dicit enim ipse in extrema §. 3. tit. de Abact.: „Colatium cum argentinens. Hactenus Morbacense, quod deinceps mutilum et mancum. Reliqua ex argentinens. Notae in Margiu. sunt exemp. Moguntia.”

Tit. XIX. m Tit. XXII.; reliqui Brev. codd. Tit. XXI. o De Sacrilegiis. §. 1. c d g l m o x z α β μ π Qui n. et m. δ Qui nocte v. mane. k depraedandi. k om. ac depopulandi, g a inrumpit. c g i m u z γ δ ε η θ π subiiciuntur. α obicitur, q aliquid leve. k om. de. g α abstulerit. n deportentur. α deportatur. m om. vel hum. et k damnantur. i metallo dantur. α damn. et damn. sarcire cogatur. α damnatur.

Tit. XX. m Tit. XXIII.; reliqui Brev. codd. Tit. XXII. §. 6. k Qui nocte. l n Bo. frugiferas. k om. manu facta. c e om. tempus plerumque. k ad t. iu op. plerumque damn. u damnatur. g ad opus. k om. honestiores. k sarc. d. cog. p δ θ subire cog. α β cogantur. u curiam. k om. vel relegantur.

Tit. XXI. m Tit. XXIV.; reliqui Tit. XXIII. k om. Et Math. §. 1. β Vaticinatores sunt qui sunt se deo. α Vaticinatoribus qui. o se domino. i δ adsimilant. α β extra civitatem. π civitati. γ om. expelli... credulitate. c humanae credulitatis. c corruptantur. g corruptantur. q x β corruptentur. β om. vel... turbarentur. p pupillares (man. sec. pupillares). π pupillares. Complures ideo. d e i l n o t u x e η μ π Bo. primum. α β ad civitatem. k turbentur. a b e k n Bo. pellantur. p x α β ζ expelluntur. k l coniciantur. k n deportentur. c dep. aut vel c. α β redigantur. k om. v. c. rel. §. 2. c g Qui novas sectas et. o om. et, u usu et rat. δ ζ θ iudicunt. k ind. et ea quibus. g quib. anni hom. o g hon. exilio dep. k n deportentur. v cap. puto pun. §. 3. b c g l x α β μ π om. de post vel. α β summo. g t u x consulet. l θ consolet. e n o π puniatur. q u x α β ζ μ puniuntur. §. 4. a e n o divisione quis. x definitione. g quis ad ipsa. α qui se ipsa sententia suisque libr. β qui se ipsa sc. sui- que. θ quid si ipsa. n libros. c g defecerit. i fuerit. e n Bo. sec. debet abst. δ l. praecepit abst. α vel si. v si hi s. g o consulerint. Complures cruci. a... e g i l n s t v x y ε ζ η μ π adf.; sed consulti. β adf. sed saluti autem. α adf. sed si qui saluti resp. i m om. aut. a... e g i l m n p q s y α β ε... π ins. religantur aut relegantur.

Tit. XXII. m Tit. XXV. reliqui Tit. XXIV. § Ad L. Corneliam de Sicariis. g De Sedeciosis. k

om. et t. v. c. p. α β dign. damnantur, aut. a b e g l n o om. tolluntur. i s subiiciuntur. c ins. deligan- tur. g p u y γ δ ε η θ π ins. religantur. i m de- putantur. §. 2. Complures arbores vel. c pervertunt. q γ vertunt. k s om. id. o si qui his servi s. ex sponte. k in metalla. Nonnulli in insula. k am. bon. p. t., om. relegantur... cog. n Bo. bon. redi- gantur. o exulari cogantur. i m t exiliare cog. §. 3. k qui se vel suos ritu iudaeorum circumcidi etc. u δ θ circumcidere. g ζ om. bonis. β adeptis. §. 4. i A iudacis. x si alienationis. i comparatur. k om. comparatos. α serv. comp. β aut in insulam dep.

Tit. XXIII. m Tit. XXVI., reliqui Tit. XXV. i Ad L. Iuliam de Secariis. k De Sicariis. q Venefi- cii. §. 1. c Corneliam... ei qui. β om. poenam. μ poena. o β infigit. n infringit eisque qui. Bo. in- figit illis. g ei, qui. g i l ei, occiderit, fuerit. a... e g i l q v x α β δ ε μ π habuerit, vendiderit, paraverit, dixerit, praestiterit. o occ. vel eius rei. l m furtiva faciendi. t x γ π om. qui post et. ζ om. qui... necandi. a b e n x α β homines. p comparaverint. q quodvis. p q θ perierit. a b om. v. post mortis. a b e p s t u x θ μ π causas. i q causa. p praebuerint. k s δ θ om. Ob. k periret, ob haec facinora honestiores capi- tis poena, humiliores cause damnantur. o x om. in. d g l n ε ζ η om. aut. a b l tollentur. §. 3. c d t v x y ε ζ μ π Et qui veneno hom. i Qui vino hom. a b l absolvetur. Complures non occiderit. π non occidet. g om. que post ideo. u θ p (in marg. ex Argent.) Qui hominem voluntarie occidere voluerit et perpetr. c l n μ velit. d e i l m n q t v x α β ε... π Bo. potuit. s om. non potuerit. x puniantur. c puniuntur. p puniatur. e g i l... o q s t α β ε μ Bo. punitur. Complures et Bo. occidit. k Consilium non factum puniendum est, ideoque qui hominem volens occidere casu aliquo impeditus est, ut homicida punitur, qui autem casu et imprudenter occidit ab- solvitur. §. 8. k om. infer. v. a. q. Plerique alias q. stupro (om. inferentem)... defenderunt. §. 10. in codd. Brev. ponitur post §. 11. Plerique codd. et Fo. acceperit... deportatur. o hom. per pecuniam accipit. §. 11. exc. in d. a b c o s v x α β ε η μ π deie- cerit. p u (man. sec. deiecerit) et θ deciderit. e k deiecit. a b e i k l n q s t u α β ε ζ proclamavit. c g om. ita. p θ eius. c g k l n o t v ε π om. ho- mo. k om. etsi in l. n. i. Nonnulli incurret. n et Bo. currit. a b c e g i n q s t v α β ε η datur. u damnatur. §. 13. n Bo. probri. n commercii. (man. sec. mercedis). Plerique castravit, curavit, puniatur. c g puniuntur. q α β γ η θ π puniuntur. Nonnulli deputantur. ζ om. publicatis... amatorum. §. 14. π avorsionis. α β Qui a. causa amat. a b e l n o aratorum. a praecludunt pro poc. dant. b g l n o pro- cludunt. k poculum dederit et om. etsi... insulam. e g l n s α β η θ om. id. x α β om. tamen. a... e g m q... s... v α β δ... η μ π om. quia. q x θ om. res. k si vero ex hoc homo. Plerique mul. aut h. ε π mulier aut vir. Nonnulli efficiuntur. k o adicitur. v adiciuntur. §. 15. k om. ut... obligarent. n ut quem. e n q def., oblig. n obcantare inde sec. p obcantate defingerent. u obcantare defregerint. a b μ deficerent. ε om. obligarent. Nonnulli obligaverint. k fecerit, curaverit. i cr. sufficiuntur. k suffigitur. i subiiciuntur. k obiicitur. z obi. vel honestiores in insulam deportantur. §. 16. Plerique immolaverit. u p θ eiusque ex. z eiusque sanguinem. μ ex eiusve s. d ligaverit, polluerit. μ legaverint (man. sec. lita- verint). i k m t litaverit... polluerit. g lactaverit... polluerit. d t k obiicitur. g subiicitur. i m η π subiiciuntur i m om. vel... puniuntur. d k honestior. o t β ε μ π sunt. d k punitur. §. 17. k om. id est... suffigi. π cruce. θ cruci figi. x suff. si au- tem. k magi vivi. o exurantur. x α β exurentur.

§. 18. *k om.* libros... puniuntur. *x* se hominem neminem. *e n* se minime hab. *e g i l n q t u x z a d z π om.* si. *g* rep. fuerint. *x* experti sunt. *x om.* bonis... his. *p γ δ ε π* quemcumque. (*p man. sec.* quoscumque). *π* sunt. *c g m* combustis et *om.* que. *q* ambustis hic *p.* *o d om.* que. *e... d π om.* ambustis... artis. *n z* bon. ad. honestiores publice. *g om.* artis. *k* huius autem artis *n. t.* prof. *e n* tant. autem *h.* §. 19. *k om.* ad *s. h.* *Complures* ad post vel. *x γ e η π* datum est, et hon. sit. *i om.* si. *Nonnulli* honestiores, humiliores. *p u d* deportatur. (*p man. sec.* religatur). *β* redigatur. *u v z d η d μ* (*man. sec.*) puniatur. *a b e l μ* puniatur. *α β* puniatur. *i m x z π* puniuntur.

Tit. XXIV. m Tit. XXVII., reliqui Tit. XXVI. *k* De Parricidiis. *o* De Lege Pompeia et de *P.* §. 1. *π* Legem Pompeiam. *a b c e k l o* tenentur. *i om.* matrem. *k q om.* avum. *o u d d om.* aviam. *b i n o om.* patronam. *z* patronam vel propinquos occ. *n o Bo.* occiderint. *Omnēs om.* Hi. *q om.* Hi *e. a.* *e* et antea. *g d ante.* *μ* insulti. *o η* exurantur. *α β* exurentur. *k* exur. et bestiis *d.* *α om.* vel. *x om.* vel ad *b. d.* *β a* bestiis donantur. *s b.* damnantur.

Tit. XXV. m Tit. XXVIII., reliqui Tit. XXVII. §. 1. *a b e i k n u v β μ π Bo.* tenentur. *Plerique* quod vel. *p d* quodque. *k om.* quodve al. *d* falsum insciens. *p d* dolose scripsit. *d om.* scripsit. *a b l s γ e om.* recitaverit. *i l x a γ e π om.* subiecerit. *m* recit., subscripsit, suppr. *β* subpr. subiecerit. *k* admoventur, *m z om.* amov. resign. *α om.* amoverit. *o* designaverit. *α η om.* deleverit... reserav. *k q η om.* deleverit. *k q η* quive *s. π* quove sign. *i d* quodve aliud... exculpserit. *t* suppresserit. *a b* reseravaverit. *c d om.* reser. *d om.* amov. reser. *d t x z d π* resignaverit. *e* signaverit. *c d d* quidve, *o* quodve. *α* lavaverit. *q z om.* laverit. *e n* raperit. *k* conflagraverit. *g om.* Principum. *o* vultuque. *b e k z d* signatum. *k z om.* monetam. *a b* adulterina. *o* adulteram probaverit. *k* adulterinum. *Omnēs om.* Et. *g om.* quidem. *Paene omnes* in metallum dantur. *k* honestior insula, humilior cruce aut metallo damnatur. *In cod. a vv.* aut... cruce *a manu sec. add.* *k om.* post adm. *o* puniuntur. *μ* puniuntur. §. 2. *b* Quod *f.* *d v η* Qui hoc *f.* *p d* Qui ad *f.* *d z d om* vel *v. n. p.* *β om.* verum. *i β* acceperint, dederint *o* acc. id vel dederit iud. *k* dederitve. *x om.* dederit. *u d* sent. ferret. *π om.* ferat. *c* sent. fratrum et si non corr. *g* sent. fratruell *n. f.* *η om.* vel *n. f.* *c g* corr. caruerit *h.* *alius* corruerit vel corr. curaverit. *k* humilior et *om.* puniuntur. *k om.* publ. bonis et iu. *k* insula damnatur. *β* deportentur. §. 4. *k* contra ius publ. vel sacr. *p. c.* pronuntiaverit in *i.* dep. et *om.* quod... est. *e α β* contra eius pr. *e n ut Bo.* *i* const. cum ipso iudice contravo. *g* contra (*om. ve*) ius *p.*, qui ab se rec. §. 5. *o* *Q. r. a.* libello salvo proposito contestationes, causationes, cyrographum... in fraude *a.* lederit (*man. sec.* lescribit). *Complures* rationis, testationis, cautionis, cyrografa. *k om.* album propos. *c o μ* causationes. *Nonnulli* al. debueret aut deluerit aut diluerit, aut deliberit. *α β om.* subscripsit. *c g i l o* quidve. *a b c g i l n o π Bo. om.* aes. *o om.* argentaverit. *x* inargentaverit. *η* quive eas inaur. *k* arg. vel pro argento aes. *d om.* quive... poneret. *e* quive tum. *i o q* quidve cum argento. *Complures om.* vel. *o α β* auro posuerit. *i e om.* stagnum. *Nonnulli* stagnumque. §. 6. *d d om.* Amplissimus. *d* decreverit. *e n Bo.* decr. ut qui *e. t.* qui. *z om.* ita... marginis. *Plerique* signaverit. *g d* summam. *c e g i o x α β* perforatae et tr. *c g* tr. modo. *e n om.* lino. *i μ* tr. cino. *Nonnulli* constringatur, *alii* stringatur. *k q* imposito *s. lino.* *μ* imposito. *c* ceterae *s. o* ceteraque. *Plerique* imprimuntur. *Nonnulli* exterioris, interioris. *g* scriptura *f.* interioris. *b i x d π* interioris. *μ* in-

terioris. *k* interior *l* interiorum. *o* interioris servetur. *e n Bo.* fides interiori reservaretur. *a t η* reservaret. *m* servaretur. *u* servarent. *l n* servare. *b d i k m v... γ d μ* servaret. *q* sid. posterior signaverit. *Aliter.* *e m* *e α β Bo.* Taliter. *t* tab. non prol. *t y z* habentur. *α β* habeant. §. 7. *d om.* vivi. *o u d* tenebitur. *p* tenebitur; at. *x* retinetur. *k om.* plerumque aut. *Plerique et Bo* dantur. *z* (*man. sec.*) in metallum dep. *k* hum. metallo, honestiores in insulam damnantur. §. 8. *a b d e g i k m n p q s u x... β η π μ om.* suo. *k* cognitor vilior metallo, honestior adempta medietate bonorum perp. in insulam deportantur. *Nonnulli* procuratore *q.* cogitore. *e* in met. deponantur. *b g i l n* bon. sunt ad. *g* adempti ita dim. *o* ad. *m* dia *p.* *v μ* si utiliores *s.* *Nonnulli* in perpetuo. §. 9. *in codd. Brev. ponitur post* §. 10. *k* apud se. *Nonnulli* quicum alt., *alii* alterum absentem, redderit et, adversarium. *l* quic. aliter altero. *k om.* alteri... vel. *n Bo. om.* vel a prod. *k* pro conditione personali damnatur ut supra. *t* propter. *n Bo. om.* eius *c d g x z π* damnatur, religatur. §. 10. *e* Qui sibi *f. c* accipit, ep. *a b e l n o q s om.* actis. *q* scriptis. *k* fuerit, vilior metallo, honestior insula damnatur. *q* in *i.* redigatur. *n et Bo.* deportentur. §. 11. *i o e z d* Si qui. *n Bo.* nom. fals. *i.* vel genus. *x y z γ e η π* imp. ingenuos par. *o* par. fugerit. *a b e l o d μ* (*man. sec.*) *Bo.* ut *p ex cod. Mog.* quodque aliquid *d q v* quidquid. *i μ* quodquid. *c g x* quodqui. *s y* quoqui. *n* quodve aliud. *d* quidque. *a b t μ* (*man. sec.*) int. coeperit, poss. *c g m s y z e z μ π* interc. caperet aut caperit, *p.* *α β* int. capere, possidere. *l* possedit. *k* Qui *s. f. n. i.* et ita aliquid interceperit... cohercetur; *reliqua desunt.* §. 12. *d* altioribus ordinis. *p* mil. confuixerint. *z et p ex cod. Mog.* malitiam, *k* ut aliquem terreant, ut supra damnantur. *v* puniuntur, deportentur. *Plerique om.* in insulam. *o* deportantur aut capite puniuntur. §. 13. *k* Qui amicos vel familiares se iudicis mentientes ev. *s. e. v.*, convicti pro conditione, ut supra puniuntur. *γ γ e η π om.* Si. *d q x* Si quis. *v* Si quis iudicem. *n Bo.* Si quidem. *b l s u v x y α β e μ π* am. et fam. *d* am. de fam. *e i* iudiciis am. et fam. *i* sentientis eventus. *m* familiaritatem sentientes. *μ* qui eventu (*man. sec.* qui de obtentu). *e α β* quive. *μ* qui de obt. *Complures* dilecti. *α β* dilecti aut exilio rel. *a. c.* puniuntur.

Tit. XXVI. m Tit. XXIX., reliqui Tit. XXVIII. *k* De Vi. *g s* Ad... Via *p.* et *p.* *μ* publice et private. §. 1. *g* de via. *z* *p.* et privata *d.* *e z π* damnantur. *k p t x y z z η d* ante ad. *μ* pop. rom. Imp. *a b e i n o q r t x z z η μ π om.* ad. *π* imperatore appellante. *g* nunc in imp. *γ z* necaverit. *d* necaverint... iusserint, torserint, verberaverint, condemnaverint, iusserint duci. *a c g l s om.* necarive. *z* verberaret, condemnaret. *c om.* verber... iusserit et *nonnulli* ve post in. *μ* in vi. *s om.* cuius et *d* capitis. *Complures* capite. *v μ* capitis punire in hon. *Nonnulli* in insulae. *c* cohercetur. Qui hominem ingenuum vel civem romanum vim ferit, flagellaverit, humiliores capite puniuntur, honestiores in insulam. *Sequitur interpretatio* §. 2. §. 2. *g* excipiantur. *a b e n o p μ om.* et post confessi. *k* die. *n.* obsecundaverit quodve. *s x y z π* ius ducendi. *p* quive. *o* quo ius iudicent. *Plerique* obtemperavit. *q om.* quidve etc. et *π om.* publicam. *k* et praef. cl. al. *o* cl. aliarumve, ut si aliquid. *i n* etsi al. *l* ut si aliquid. *a b* ut si aliquod. *o* impedimentum. *Nonnulli* coherceri possunt. *In interpretatio* §. 2. *desinit Brev. Alar.* *in cod. c., quamquam annexum folium est, quod appendicis partem continet.* §. 3. *u e* Ad Legem Iuliam XXVIII. Lege. *Plerique* *L. I.* de vi publica et privata tenentur. *s* de via *p. t.* *e* ten, quicumque cum arm. *μ* ten. qui cum. *k* hom. de poss. (*om. do-*

mo), de villa agroque. π possessionem. $\alpha \beta$ domum, villam, agrumve. μ agroque. ζ om. ve post agro q om. ve post id. $k \mu$ cluserit. q incluserit. $e n o$ cl. velut f . $g x \alpha \beta$ cl. quidve ut. $\gamma z \gamma$ cl. quive ut. γ om. conduxerit. $g q$ certum conc. η coctum conversum. k conc. coet. fec. qui. aliq. fun. proh. o fecerit sine moris sese pellive al. ζ ceperit. μ rec. cluserit. (man. sec. celaverit). $g a$ quidve. $\alpha \beta$ om. ve post qui. $e n$ Bo. templi. $\alpha \beta$ aliud vel qui. u om. quid. d aliud quicumque arm. g cum arm.; *idem* obscederint, cinxerint, cluserit. $e n$ Bo. al. publicum quid armatus. $q x$ om. cluserit. k quorum convictus si honestior sit, t. parte b. multatur et relegatur, humillor in m. (om. damnatur). Bo. Quib. coniectis. $\gamma \delta \theta$ om. si. $a b d e l n x \alpha \beta \mu \pi$ Bo. sunt. x om. pars. π parte. u bonorum eorum cripiatur. $s u y \alpha \beta \theta$ cripiatur. i religatur. l dantur. $u \theta$ damnentur. $a b e l n$ o praes. aut vim. $t \eta$ pign. quam non. $b l x e \zeta \eta \pi$ nou haberet. $n c n$. aperit. o obligam accepit, in. x accepit. $a b \pi$ coeperit. $a b e l n$ o lege Iulia. q de vi publica et priv. o fiducia. t vero vel pign. $x y z e \pi$ dep. et pers. γ prohibebitur.

Tit. XXVII. $m u e$ Tit. XXX. π Tit. XIX. *reliqui* Tit. XXX. k De Peculatu. $o q$ De Lege Iulia Pec. §. 1. k mut. subripuerit. $a b l$ et cod. Mog. secundum p om. subrip. $g x \alpha \beta$ om. seu. e sive in $g d$ inve. μ sive suos (man. sec. s. in s.). g om. in. k om. qu. sust. $g i m x \alpha \beta \eta \mu$ sustulerit. θ condemnatur.

Tit. XXVIII. $m u e$ Tit. XXXI.; *reliqui* Tit. XXX. d Ad L. I. Repetenda Pecunia. μ Depetund. §. 1. μ Repetenda pecunia iudicis ped. o dicuntur. $\gamma \pi$ om. a. o pl. ex praes. g in exilio. o exilio mitantur. relaxantur.

Tit. XXIX. $m u e$ Tit. XXXII., *reliqui* Tit. XXXI. k De Reo. Mai. §. 1. k tenentur, quorum cons. i tenentur hi, quorum cons. x ten. si cuius. ζ tene hic c. o. $p c$. opera. $\alpha \beta$ om. ope cons. θ imperatores. $\alpha \beta \mu$ om. in. p deducto qui ini. g om. est. e qui vel in iussum. n Bo. qui ve iniussum. $a b$. se gesserit. θ gesserint, habuerint, comparaverint. *Complures delictumve. γ devictumve. $a b e n$ o eruerit. $d l q t v x \zeta \eta \mu$ deserueritque. $\alpha \beta$ destrueritque. *Perique is. θ ante. o interdicta nunc. $x \zeta \theta$ interdicebantur. θ intercedebatur. β interdicebant. v om. best. obi. $g x \eta \pi$ b. subiiciuntur. i vi exur. x exurentur. μ exurantur. $\alpha \beta$ Qui cr. n om. et. o quod de crimine n. s. factum sed ex v. $x y$ factum. p facta. $e g i o \alpha \beta \gamma$ imp. aut m. η imp. et m. μ imp. sicut m. $a b x y$ exacerbat. $i z$ exacerbantur. p exacervat. θ exacervatum. $\alpha \beta$ exercebantur. η exercebatur. §. 2. μ In rerum. $e n$ inquirimus conv. Bo mai. ut inquiramus conv. $x \alpha \beta$ operibus. $e n$ Bo. qua actio ne. $\alpha \beta$ quibusve hoc. g om. hoc. $p \gamma e$ auctoritatibus. $\alpha \beta$ tantum enim. $a b o$ enim certis reus. $e n$ om. criminis. *Nonnulli adulationis. $l n$ Bo aliquo. o aliquos s. i. admissio. Bo. Et id totum de hoc quaer. $e n$ de hoc q. μ om. a. $\alpha \beta$ dign. tormentorum exc. o excipietur.***

Tit. XXX. $m u e$ Tit. XXXIII., *reliqui* Tit. XXXII. i Ad L. I. Peculatus. k De Ambitu. n Bo. om. Iuliam. §. 1. $a b d e g n q u v x \alpha \beta \mu$ magistratus. ζ Petitur magistratus et om. vel. μ sacerdotum. θ om. sacerdotium. β prov. suae et sac. α si turba. a servus evocaverit. l servus et vocaverit. $e k n$ Bo. om servos conduxerit. $c g i m q s t v \delta \mu \pi$ convocaverit. ζ om. conduxerit multitudinem. q aliam nequam. o convictus ob vim p. α coniunctus. θ convicti. μ om. in. $e n s \alpha \beta$ Bo. deportetur. $q v$ y deportantur.

Tit. XXXI., $m u e$ Tit. XXXIV., *reliqui* Tit. XXXIII. §. 1. $g p x$ custodia. p cust. reum diu.

γ om. dim. crim. $k \zeta \eta$ om. et post est. k demissor esse. x demissus. g om. esse. a videtur. §. 2. $a b e l n$ Bo. prosequente iam m. o prosequente in m. $\gamma \gamma$ persecuti. $b x e \pi$ excusserunt. z excussarit. $\alpha \beta$ excusserit. x puniatur. μ punientur.

Tit. XXXII., $m u e$ Tit. XXXV., *reliqui* Tit. XXXIV.; *ita etiam cod. S. German. 366. qui tit. XXXII. XXXVII. cum interpr. exhibet. q Q. A. Est. §. 1. k Q. sacramentum ab altero ex litigatoribus postulatur, ab altero, qui appellare voluerit, tunc appellandum est, quum iuramentum infertur, non quum iuratur. π postulavit. x appellatum est $\alpha \beta$ quod def. $i \mu$ non quod iur. o est, quod et futurae, non quod et iuratur.*

Tit. XXXIII. $m u e$ Tit. XXXVI., *reliqui* Tit. XXXV. *Cod. S. German. 366. In Lib. V. Novellarum. Ex Paulli Sententiis XXXV. k om. Appellationum. §. 1. exc. in cod. k; θ Ne l. qui se solum habere arb. qui se et. o habere. $a b e l n$ o S. German. arb. non tract. o retractandum. γ om. et revoc. $a b e i n o z \gamma \eta \mu \pi$ S. German. Bo. poena. $a \theta$ S. German. om. et. η et appellatibus. $e i n z \mu \pi$ S. Germ. praestitutae sunt. γ praestitae. $i m \eta \pi$ Quod si. $a b d e g i l . . . p t u y z \gamma \delta \eta \theta \pi$ S. Germ. ignorans si in eo l. μ ignoro si in eo l. m. appellaverit. $d \mu$ ut ea die. *Cod. S. Germ. om. computentur. dies. $n z \delta$ Bo. computantur. $a b e n$ o interim quinque. o dies ex eo, quod l. $g y \gamma$ ipso qui l. accepit. π acceperat. §. 2. exc. in cod. k; n Bo. Neque in. $a b d g n o u z \eta \theta \mu$ S. Germ. in captione. $\alpha \beta$ cautiove. $g i o \alpha \beta \eta . . . \pi$ incedat. (*p man. sec. incidat.*) g exped. simul p. $e n \alpha \beta$ est aut p. β poena ipsa. α pro eodem tempore recedere. β pro eodem ponere. z nec. est enim. $p \delta \theta$ om. non. $a l$ sponsorum. $a b d e n t u y z \beta \mu \pi$ S. Germ. quis vel $f a b g \theta \pi$ om. ve post fideiussorem. β fideiussorem eo d. $a b o$ esse et contra. $e n$ Bo. esse et si c. $g y$ om. sed si. o fuer. denuntiatum. $d g y \delta \theta \pi$ perdat. Bo. perdet. §. 3. i Q. (om. in) poene. s poenam. g fidei. idoneum. $a i l n q u x \zeta \theta \mu \pi$ id. sint. s donari. $\zeta \theta$ dare. π possint. $p x$ om. enim. $b n o$ Bo. etiam in un. *Perique indemnitas. $n v \alpha \beta \mu$ poena. α om. consuli. §. 4. g Sic pl. $e \pi$ appellent. *Cod. S. Germ. c. non suff. π una cautione. g om. et. k unus qui cav. vinc. o. z cav. in omn. $a b d g v \mu$ vincet. z vincit cautionem. §. 5. $\alpha \beta$ Cum a plurimis s. revocatur. o cautiones faciendae s. d ut de s. η singuli cautionibus singulae poenis. §. 6. μ Modo. t quis causa. k in quo. s habet. $e n$ Bo. om. in. $\alpha \beta$ Sp. de caut. g om. ut sit. $e n$ ut sciat. $x y$ si in qua. k est, quia alter recte e. n. videtur, ut s. in q. s. committatur. g stipulatione. $v r$. causae non videntur. $\alpha \beta$ non videntur. §. 7. g Adsertor si probet, id est appellet, adsertor si provocet. z Ads. si appellat. $\gamma e \pi$ Ads. si adpellet. β huiusmodi. g x tertia. ζ aestimanda est. t Actor si appellet in huiusmodi est. Actor si provocet, id est si appellet. §. 8. *exstat in g. ubi est pecunia cavetur.*****

Tit. XXXIV., $m u e$ Tit. XXXVII., *reliqui* Tit. XXXVI. $a b d . . . g l n s y . . . \gamma \zeta \mu$ De L. D. o De Missoriis L. $q v \eta$ De L. Demissoriis. π de admissoriis litt. §. 1. $l o \zeta$ Ab eo, qui. $q \beta \mu \pi$ om. a. $v \delta$ Ab eo, quod app. ζ appellandum est. q dimiss. dimittuntur. $g \alpha \beta$ dirigantur. π apostolia g epistolia app. k epistola app. ζ om. apostoli. αq . appellatio et. o θ in quinto die. §. 2. $\pi y e \theta$ temp. constituta. d postulaverint v. acceperint, v. reddiderint, submoveantur, coguntur. k Qui autem i. g dimissoriis. n admissoriis. $v \mu$ postulaverint, acceperint, reddiderint, p om. vel redd. β redd. literis pr. $g \zeta$ perscriptione. θ redd vel pr. μ redd. in resc. θx rescriptione. f ad agendum. μ submo-

vendo (*man. sec. submovetur*). *g y z π om. et. φ om. et. . . cogitur. Plerique cogetur.*

Tit. XXXV. m u e Tit. XXXVIII. reliqui Tit. XXXVII. k De Appellationibus. γ De Redditis C. A. §. 1. ζ et S. German. Merito. Complures capitales. u causa cap. a b i o z η . . . π S. Germ. ipsa. g ipsac. a b g z η φ μ S. Germ. ratione. o ratio. i rationis. π om. non. e n Bo. aut induci. g in servitute. §. 2. g Memoratorias appellationis et eos, qui. f excutores et confessi. g z confessi. §. 3. exc. in g et i; v Quicumque app. γ Reum, qui. v om. cum. a non recipiuntur op. v μ non potest et ideo quae. γ non poterit ideoq. β op. eo quod. φ op. et ideo. dom. ideoque. a b e f k m n q t u y z ζ φ π om. quod. η om. ita. Nonnulli facto, arbitrium. a b e f k l n p t v . . . β e η φ μ om. est.

Tit. XXXVI. m u e Tit. XXXIX., reliqui Tit. XXXVIII. k Pro probatione Q. O. Est. g Pro pr. v De pr. a b d . . . g k v z α β μ π Est. §. 1. t appellet. d v μ provocat. f om. nec. i m nec de eorum. e n postulat. g postuletur. a postulatus. k

Quotiens . . . temp. ad secundam audientiam deponi convenit. Nam si petitor appellaverit, hoc . . . non habet. (Cf. interpr. §. 2.) Cod. S. Germ. om. Si propter. x Si praeter. g mancipata appellat passionis. d m q π η φ π S. German. appellatur. φ φ appellatur in pensiones. φ appellatur possessiones e. k om. vecturae. n v δ victoriae. g si nec ag. q om. deponi solent. x π deponuntur. u solent vel deponuntur. d i t v x β δ ζ η μ solet.

Tit. XXXVII. m u e Tit. XL., reliqui Brev. Alar. codd. Tit. XXXIX. e De M. Appellationis. n De M. Appellationibus. §. 1. d e f i m . . . p γ α β δ ζ φ μ S. German. puniendum. a l poniendum. g puni-endo. t v γ η π puniendus. z γ om. ut. p δ φ iusta. g q. iniustitiae app. z q. si. ini. m pronuntietur. γ pronuntietur. p δ φ om. quos. a α φ quod. g s. quosdam sequitur. f γ γ sequitur. p δ dum quaeritur. π adversarios. g impendi, sed reddere. f l z η π impendet. p imp. iniusta appellationem adversarium suum compulit sustinere non in simpl. s. q. (Cf. interpr.) ζ reddere cognoscatur.

